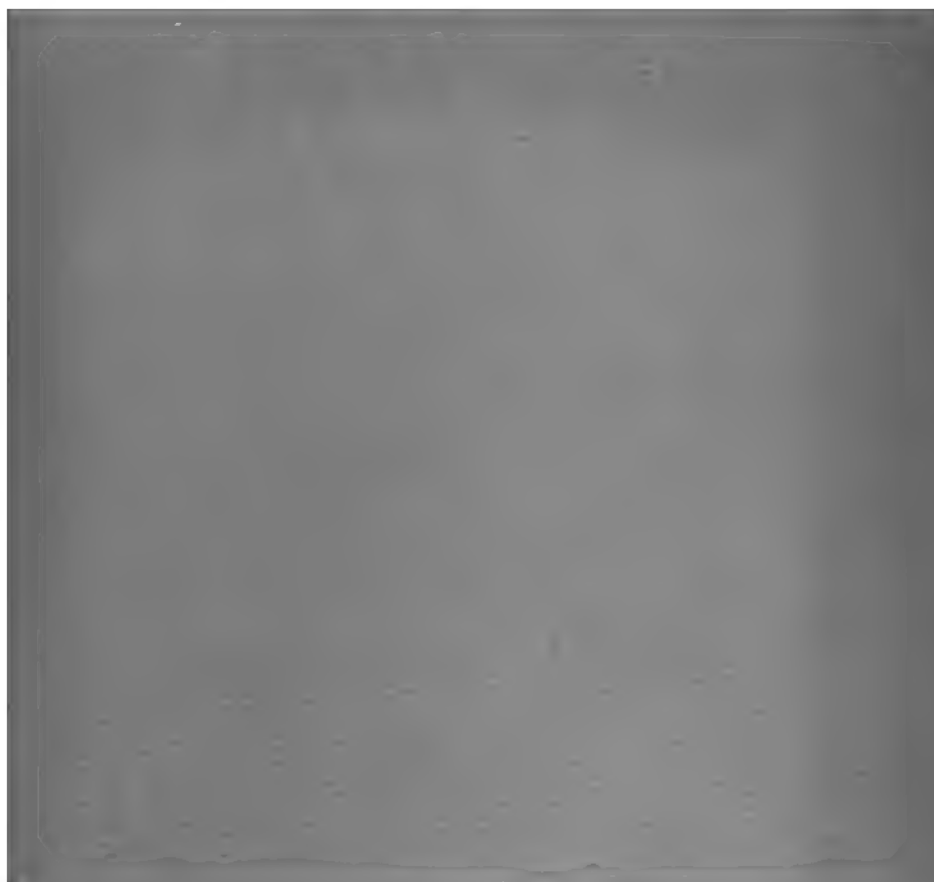

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

FEMTE ÅRGÅNGEN.

1885.

STOCKHOLM, 1885.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskningar.

Sid.

Bilagor.

Jonas Alströmer och hans verk.

AF

J. FR. NYSTRÖM.

Alingsås Manufakturverk, ett bidrag till den svenska industriens historia under Frihetstiden, af G. H. STRÅLE. Stockholm 1884.

En industri i vår tids mening fick Sverige sent. Medeltiden kände den ej, och ännu under Gustaf Vasa torde den hafva inskränkt sig till husslöjd, eller kanske mot slutet af hans regering något hafva höjt sig öfver denna nivå. Detta gäller dock icke om metallbearbetningen, hvilken vid denna tid liksom förr gaf landet dess förnämsta exportartiklar. Af Gustafs söner har isynnerhet den yngste omhuldat våra näringar, och vi finna redan i Karls hertigdöme utom en jämförelsevis högt uppdrifven tillverkning af krigsmaterialier äfven vandtmakerier, glashyttor, saltsjuderier och tjärbruk. Synnerligen betydlig var dock ej afkastningen. Vandtmakeriet vid Eskilstuna t. ex. tillverkade 1585 blott 819 alnar kläde[1]). Under Gustaf Adolf grundades flera sådana fabriker, af hvilka den förnämsta synes vara en, som några holländare 1616 anlade i Jönköping. Äfven andra industrigrenar sökte konungen höja, ehuru de många krigen naturligtvis ej kunde vara förmånliga för andra yrken än för dem som arbetade för krigets behof. Det var ock krigen som motarbetade en större utveckling af industrin under Kristinas förmyndare, ehuru de på många sätt sökte befordra den. Så anlades nu ett större glasbruk, en stärkelsefabrik, ett messings- och ett pappersbruk och två för Sverige nya näringar infördes: läderberedningen och linneväfveriet, hvarjämte grunden lades till

[1]) Westling. hertig Karls furstendöme s. 61.

Norrköpings klädesindustri[1]). Under Kristinas egen regering tilltogo fabrikerna mycket i antal. Sverige fick nu sitt första sockerbruk[2]). Från hennes efterträdares tid vilja vi blott omnämna de två vigtigaste nya företagen, anläggningen af järnmanufakturverket vid Eskilstuna samt af ett glasbruk på Kungsholmen, hvilket fortsatte sin verksamhet i ett och ett fjärdedels sekel. Då dessa och andra fabriker grundlades, erhöllo de af regeringen större eller mindre förmåner, hvilka oftast bestodo uti tullfrihet på rudimaterier och redskap samt skattefrihet under vissa år. Men utom af krigen motarbetades näringarna isynnerhet af det stränga monopolsystemet och de höga tullarna. Karl XI:s förmyndare voro i detta senare afseende mycket liberala, men konungen själf skärpte bestämmelserna härom och sedan Fabian Wrede 1685 blifvit president i Kommerskollegium tillämpades Colberts läror på ett sätt som visar, att Wrede uppstält den franske financieren till sin förebild. — Äfven under Karl XII:s kriguppfylda tid började flera industriela företag, och konungen har mycket intresserat sig härför, men de flesta kunde ej bestå under de ogynsamma förhållandena, då icke blott kriget drog en så stor mängd personer från de fredliga yrkena, och sjöfarten i det närmaste afstannade, utan då äfven regeringen lade beslag på en stor del af den rörliga förmögenheten. Likväl öfverlefde åtskilliga fabriker ehuru med tynande lif den allmänna ruinen. Så funnos i Stockholm 1718 ännu 17 yllefabriker, 7 silkesrederier och färgerier jämte några andra, och antalet manufakturister och handtverkare i hela riket beräknades samma år vara 7 à 8,000. Förslag framstäldes under denna tid och sedan efter freden flera gånger att upphjälpa näringarne genom inkallande af skickliga arbetare från utlandet — och tillgång på sådana saknades icke t. ex. i Frankrike, där Lawska bankens fallissement alldeles förlamat industriverksamheten — men presternas envisa motstånd mot att bevilja dessa arbetare fri religionsöfning omintetgjorde förslagen, liksom de på 1680-talet hindrat vårt land att draga någon nytta af de från Frankrike flyende hugenotternas industriela skicklighet.

[1]) Odhner, Sveriges inre historia under dr. Kristinas förmyndare s. 280. Såsom här visas fans i Norrköping ett par klädesfabriker före Dankwarts, som anlades 1646 och hvilken hr Stråle anger såsom den första. Speets privil. 1652 är tydligen blott en prolongation på 10 år af det han fått 1642.

[2]) Enl. Odhner a. st. hade försök att införa sockerraffinaderi gjorts redan under förmyndarestyrelsen.

Af denna öfversigt visar det sig, att en ganska mångsidig industri utvecklat sig i vårt land på sextonhundratalet samt att icke krigen i början af det följande århundradet kunnat alldeles utrota den. Det är därföre med orätt som Alströmer ansetts såsom skaparen af Sveriges slöjder, såsom »artium fabrilium in patria instaurator». Han har icke ens återväckt dem till lif, ty de hade aldrig upphört, och dessutom anlades i början af Frihetstiden redan före hans uppträdande en mängd olikartade fabriker, hvilket visar att freden ensam var i stånd att gifva fart åt näringarne. Att emellertid Alströmer har kraftigt bidragit till deras utveckling förnekas ej härmed, och därför är det väl värdt att öfverskåda hans verk, som väl är ett af de vigtigaste kapitlen i våra näringars historia.

Jonas Alström föddes i Alingsås d. 7 Januari 1685. Hans far var borgare där och hette Thure Carlsson. Sonen tog sig namn efter sin födelsestad. I denna började han sin verksamhet såsom handelsbiträde, tjänade sedan i Venersborg och flyttade därifrån till Stockholm, där han lyckades få anställning vid Ryssvågen. En hans vän vid namn Alberg, äfven bördig från Alingsås, var vid denna tid biträde hos en handlande i Stockholm v. Törne, och hade hemligen förlofvat sig med dennes dotter. Men då fadrens samtycke till giftermålet icke kunde utverkas, betänkte sig de unga ej länge, utan flydde en söndagsförmiddag 1707, då husfolket var i kyrkan. Alström, som Alberg tagit i sin tjänst, medföljde. Färden stäldes till London, där Alberg inrättade ett handelskontor, på hvilket Alström arbetade. Då hans principal 1710 gjorde cession, blef Alström anstäld på ett skeppsklarerarkontor, sedan han först blifvit naturaliserad engelsk undersåte. Två år därefter 1712 »öppnades hans förstånds ögon» att eftersinna, hur mycket penningar som Sverige förlorade därigenom att det måste importera så stora qvantiteter förnödenhetsartiklar från England och andra länder; och han greps af längtan att söka hjälpa landet ur denna belägenhet. Sedan Karl XII 1715 ankommit till Stralsund, begaf sig därför Alström öfver till Sverige för att inför konungen framlägga sina förslag. Han insåg dock snart, att hans planer ej kunde realiseras förr än freden återstälts och inskränkte sig sålunda till att genom resor i landet söka lära känna dess tillgangar. På hemresan, som togs öfver Tyskland, stannade han två år i Holland för att i grund studera detta lands merkantila

förhållanden. Efter Karls död öfverreste han till England, fast besluten att nu utföra sina afsigter. Först företog han en resa i södra och mellersta Englands fabriksstäder, öfver hvilken han qvarlemnat vidlyftiga anteckningar, som nu förvaras på Upsala bibliotek. Återkommen till London blef han af svenska regeringen 1722 utnämd till konsul därstädes, ehuru utan lön, en utnämning, som mycket motarbetades af Stockholms handlande, hvilka ansågo att en konsul icke behöfdes i London. Emellertid lemnade han England redan i Januari följande år för att anträda en studieresa i Frankrike, under hvilken en mängd fabriker besågos. Från Paris hemsände han ansökan om att få anlägga åtskilliga fabriker i Alingsås, hvarjämte han begärde vissa förmåner därför såsom religionsfrihet för arbetarne, frihet från accisen och lilla tullen för viktualier m. m. samt rätt att fritt få införa erforderliga råvaror och redskap. En för tidens åsigter upplysande händelse tvang honom att lemna landet. Han hade i S:t Germain inköpt några väfstolar, som skulle sändas till Sverige, men hvilka upptäcktes och togos i beslag, enär all export af redskap för industriela ändamål var förbjuden vid vite af 1,500 livres. Egaren af väfstolarna efterspanades därför, men skyndade sig undan till Amsterdam, dit han ankom i Augusti 1723. Härifrån hemsände han flera i Frankrike lejda engelska arbetare samt några i Holland förhyrda, hvarjämte han i hemlighet köpte en mängd redskap af olika slag, hvilka utsmuglades ur landet. Fartyget som förde dem blef väl eftersatt, men hann undan och anlände d. 21 Okt. 1723 till Göteborg. De mottogos här af Alströms vän J. Sahlgren, som skickade dem jämte de arbetare, som ankommit, till Alingsås.

Alströms ofvannämda ansökan hade emellertid långt förut kommit till Stockholm och af regeringen remitterats till Kommerskollegium. Detta tillstyrkte d. 8 Okt. 1723 i hufvudsak hvad Alström begärt, föreslog t. o. m. i vissa punkter mer än hans ansökan innehöll, bland annat att ingen annan handel och näring skulle vara tillåten i Alingsås. I regeringen föredrogs detta betänkande d. 11 Febr. 1724, då det beslöts att Kansli- och Kammarkollegierna skulle föreslå, under hvilka vilkor den fria religionsöfningen skulle tillåtas. Sedan deras betänkande inkommit, fick Kommerskollegium befallning att utfärda privilegiet, hvilket skedde d. 22 Juni 1724.

Enligt detta skulle alla i Alingsås boende arbetare af den reformerta läran få i de hus och herbergen de bebodde fritt utöfva sin religion; alla manufakturister samt andra, som gingo verket till handa, befrias från ordinarie och extra ordinarie kontributioner, båtsmanhåll, utskrifningar och inqvarteringar m. fl. borgerliga besvär. Alla de förnödenhetsartiklar som infördes för deras behof voro fria från tull, accis och all annan publik afgift. Från utlandet införskrifna rudimaterier skulle behandlas efter stora sjötullstaxan och för exporterade varor betalas blott 1/3 proc. Alla tillverkningar fingo, så länge de voro i första handen, fritt från alla tullar och afgifter föras omkring i riket och hvar som helst föryttras. Strängeligen förbjudes det att bortlocka någon manufakturarbetare, innan han fullgjort sina skyldigheter och fått sitt pass. Mot dessa rättigheter uppställes skyldigheten att antaga, lära och undervisa infödde svenskar. Privilegiet skulle gälla i 20 år.

Medan denna fråga afhandlades i Stockholm, stannade Alström i Amsterdam, där han ytterligare inköpte en mängd redskap och hyrde flera arbetare. Då underrättelsen om privilegiets utfärdande ankom, reste han hem och inträffade i Alingsås i Okt. 1724.

Här fick han först att återställa skick och ordning bland de arbetare, som nu i ett år väntat på honom och arbetet, och hvilka under sin sysslolöshet tillstält åtskilligt ofog. Några måste hemsändas. Men bekymmersammare var, att han icke egde medel att börja rörelsen. Hans resor och inköpen af redskap hade så medtagit hans tillgångar, att han blef tvungen lita till andras hjälp. Hur mycket han själf kostat på företaget är ej med säkerhet kändt. En person, som haft tillgång till hans enskilda räkenskaper, har uppgifvit summan till 300,000 dal. smt. Troligtvis hade han beräknat, att det icke skulle möta några svårigheter att i Sverige få rörelsekapital. Men Göteborgs handlande, till hvilka han först vände sig, ville intet våga på företaget. Bättre lycka hade han hos bruksegarne i Vermland, hvilka vid fastingsmarknaden 1725 tecknade 270 lotter à 100 dal. smt. hvardera. Detta var en god början, men mera behöfdes. Efter fåfänga försök på andra orter vände han sig till Stockholm, där riksrådet Karl Gyllenborg åtog sig hans sak med den framgång, att konungen tecknade 40 lotter och lät kalla sig »guvernör» öfver den blifvande societeten. Andra högt uppsatte män

följde exemplet, bland dem många af hattpartiets blifvande ledare; dessutom flera handlande och fabrikörer. Nu uppsattes en bolagsordning d. 25 Maj 1725, och på hösten samma år hölls den första bolagsstämman. Men det dröjde nästan ett helt år ännu, innan Alström själf återvände till Alingsås för att öfvervaka anläggningarne där. — Flera sådana uppstodo emellertid raskt nog. Redan i slutet af 1726 funnos där ett tobaksspinneri[1]), ett strumpväfveri, ett bandväfveri, ett etamin- och stofftväfveri, ett klädesväfveri och ett frisväfveri. Synnerligen stora voro dock icke dessa fabriker. De två sistnämda t. ex. bestodo af en stol hvardera. Vid slutet af följande år uppgafs värdet af färdiga varor till 20,275 dal. smt., ehuru det kan vara osäkert om ännu säljbara varor kunde fabriceras. Antalet arbetare var 364.

De stora förmåner, som gifvits uti 1724 års privilegier, föreföllo societeten otillräckliga. Därför inlemnade Alström till 1727 års ständer en ansökan om »handräckning». Det var ej små förmaner som här begärdes, men ständerna voro företaget bevagna och gåfvo därför nya privilegier, som utfärdades d. 20 Juni 1727. Alingsås borgerskap, som afsagt sig stadsprivilegierna, blef nu »sammanfogadt» med manufakturiet och skulle njuta dess privilegier såsom handtlangare och medarbetare. Härigenom upphäfdes äfven stadens magistrat, och i stället fick societeten en polis- och ämbetsrätt, för hvilken nödigt reglemente skulle upprättas. Justitie- och civilmål, som icke angingo verket, skulle afgöras af häradshöfdingen i orten enligt stadslagen. Dessutom öfverlemnades till societeten alla publika hus, lägenheter och utjordar med samma rättigheter och inkomster som staden dem innehaft. Societeten efterträdde staden i riksdagen. Alström fick privilegium exclusivum, att där anlägga ylle- och sidenbandsväfveri, och ingen skulle vid 2,000 dalers vite och varans förlust få eftergöra hans väfstolar, så vida de icke förr användts i riket. Landsbygden på $^1/_2$ mil rundt om Alingsås frikallades fran all inqvartering och värfning både i freds- och krigstider. I den polisrätt, som skulle utfärdas, skulle bestämmas om, såsom societeten begärt, ingen utan dess samtycke finge nedsätta sig i Alingsås, där vistas eller där köpa sig egendom. Mot att societeten skulle lära alla svenskar, som anmälde sig, tobaksplantering fick den 2,000 dal. smt. i sex år. Likaledes fick den 400 dal. korrespon-

[1]) ...a gängse föreställningen att Alström infört tobaksodlingen i Sverige ... redan 1720 planterades tobak i Skåne.

denspengar under fem år. Vid konkurser fick verket »preference» framför andra kreditorer som icke försett sig med lagliga »cauteler och förvaringar». Ingen af verkets arbetare fick utan föreståndarens medgifvande häktas för skuld eller för annan gärning, så framt han ej begått sådant groft brott, att han genast skolat häktas.

Vid denna riksdag inrättades den s. k. landshjälpsfonden, som skulle bildas dels genom en direkt skatt dels genom en femprocentsafgift på sådana varor, som här hemma kunde tillverkas. Dess ändamål var att bidraga till näringarnas uppkomst, men till nästföljande riksdag anslogs hela inkomsten till Alingsåsverket såsom räntefritt lån i tio års tid. Genom denna ständernas välvilja blef verket till stor del, hvad det sedan ofta kallades, ett riksens ständers verk. För lånet skulle ständerna få såsom säkerhet inteckning i verkets alla tillhörigheter. — Slutligen erhöll Alström på riksdagens rekommendation Höjentorps kungsgård på ständigt arrende. Han lofvade att där anlägga schäferi m. m.

På hösten 1728 utarbetades nya bolagsreglor, hvilka i Okt. stadfästades af konungen. De afsågo att öka rörelsekapitalet genom att göra lotternas antal, som från början varit bestämdt till 1,000, obegränsadt. För att värfva nya delegare utgafs en brochyr som bl. a. uppmanade en hvar som ville med fördel och säkerhet placera sina pengar att köpa lotter.

Det nya verket granskades 1729 af en del af landshjälpsdeputationen, hvilken hade att förvalta de medel, hvarmed Alingsås understöddes, och som fått i uppdrag att tillse hur anslagen användes. Allt hvad de sågo väckte deras bifall, och hela deras berättelse blef ett loftal öfver inrättningen och dess anläggare. Femton olika fabriker voro i gång — utom fyra hjälpverk — men atskilliga af dem funnos nästan blott till namnet. Så utöfvades strumpstickeriet hufvudsakligen af en person, som på 14 dagar kunde sticka ett par finare mansstrumpor och på 8 dagar ett par »ordinära». Och föga bättre var det ställdt med ett par andra. Det förnämsta var ett s. k. strumpväfveri där utom strumpor af silke, regarn och filt äfven mössor, tröjor m. m. tillverkades, och hvilket sysselsatte vid pass 200 personer. Därnäst voro band- och tygväfverier af olika slag de betydligaste. Societetens tillgångar beräknades till 199,154 dal. smt. därvid äfven inräknade 29,550 dal. smt. resterande aktieinbetalningar,

ehuru dessa helt säkert aldrig skulle inflyta. Lagrets värde var uppgifvet af Alström själf, och det var mycket osäkert till hvad pris det verkligen kunde realiseras. I alla fall kan ingalunda denna affärsställning anses förmånlig, ty utom de stora summor Alström själf inlagt i rörelsen hade i aktiekapital inbetalats 70,450 dal. smt. och i lån af staten 185,475, således inalles 255,925 dal. smt. eller betydligt mer än de uppgifna tillgångarna. Vid riksdagen 1730 uppgaf Alström, att societetens tillgångar ökats till 330,981 dal., af hvilken tillökning dock 20,000 dal. utgjordes af färdiga varor; men som de landshjälpsmedel som utbetalats till 1730 års slut stego till omkr. 310,000 dal. smt., och enligt Alströms egen uppgift det inbetalta aktiekapitalet då var 83,800 dal. så kan ej häller detta förhållande mellan tillgångar och nedlagt kapital anses godt, helst den snabba tillväxten sedan 1729 synes otrolig[1]). Under denna riksdag utarbetade Alström ett vidlyftigt förslag till verkets utvidgande. Denna plan var grundad på de mest äfventyrliga beräkningar om framtida afkastningar och i sin helhet sådan att förf. väl med skäl kan påstå att dess motstycke näppeligen lärer finnas i något annat lands industriela annaler. Till något gagn för verket blef den icke heller, ty direktörerna själfva måste snart erkänna dess ohållbarhet.

Riksdagens granskning genomgick verket utan men. Bönderna voro så förtjusta, att de »tackade Gud» och ångrade det motstånd, som de under förra riksdagen gjort mot landshjälpsafgifternas införande. I adeln talades väl om redovisning, men detta afvändes af verkets delegare i ståndet. Nya förmåner gåfvos också. Så fick societeten hela landshjälpen äfven för 1731, hvarigenom dess erhållna förskott uppgick till 376,000 dal. smt.

Besynnerligt förefaller Alströms ringa intresse att själf öfvervaka sin anläggning. Några exempel därpå äro ofvan anförda. Nu stannade han i Stockholm länge efter riksdagens slut, så att rådet till sist fann skäl uppkalla honom och påminna om nödvändigheten, att han själf begaf sig till Alingsås. Han hade då varit frånvarande ett och ett fjärdedels år, men visade ändock ingen lust att följa det goda rådet. Rykten om att det skulle vara slätt beställdt med verket förmådde landshjälpsdepu-

---

[1]) Denna misstanke mot uppgifternas pålitlighet bestyrkes än mer däraf att enligt Alströms påstående tillgångarna under $3^1/_2$ månader 1730 ökats med 70,000 dal. smt.

tationen och Kommerskollegium att ditsända deputerade; men för de anmärkningar som framstäldes ursäktade man sig med de vidrigheter och »anstöter» som nya anläggningar hade att utstå, och ursäkten togs för god.

1734 nedsatte sekreta utskottet en sekret deputation, som skulle granska landshjälpsdeputationens förvaltning, och inom denna kom också Alingsås ställning före. Alström var som vanligt närvarande vid riksdagen för att skydda verket. Han klagade öfver trög afsättning. Deputationen sökte utleta orsaken härtill, och erhöll af flera inkallade kramhandlande det svaret, att varorna voro sämre än de utländska men priserna högre. En ordentlig granskning af Alingsås hela lager i Stockholm verkställdes på deputationens begäran af tre handlande, hvilka tydligt nog visade orsakerna till den tröga afsättningen; men societeten lyckades få hela det obehagliga betänkandet lagdt till handlingarna. Uppmuntrad af denna medgörlighet framstälde den vidare flera nya önskningsmål. En del af dem lemnades utan afseende — däribland begäran om vidare lån — men några biföllos såsom förhöjning af inporttullen för vissa varor, som tillverkades i Alingsås, totala inportförbund för andra. För att vinna dessa förmåner har Alström enligt berättelsen ej varit noga om medlen. Mutor af flera slag lära icke ansetts förkastliga, och det finnes äfven en uppgift om att han lyckats få insatt på gällstugan en från Alingsås afskedad bokhållare, som ämnat gifva ständerna upplysningar om hur statens medel användes af societeten.

De år, som närmast följde efter riksdagen, förflöto jämförelsevis lugnt. Men med afsättningen af fabrikens produkter gick det fortfarande trögt. Härtill sökte direktionen orsaken i de svenska köpmännens ovilja, hvilka icke kunde beqväma sig att köpa de svenska tillverkningarna utan i stället indrogo främmande varor i landet. Härigenom hopades de producerade varorna så att 1736 deras värde enligt inventarium steg till 219,566 dal. smt. under det att den årliga afsättningen ej var mer än en femtedel af denna summa. I landet kringlöpte märkliga rykten om hushållningen vid Alingsås, hvilka enligt societetens mening endast hade sin rot »i fula och vanartiga människors» illvilja. Dessa rykten jämte de talrika klagomålen från societeten själf förmådde dock till slut vederbörande i Stockholm att åter granska verket. Sålunda ditsändes 1737 tre medlemmar af landshjälpsdeputationen och en från Kommerskollegium Den sistnämda var assessoren

L. J. Adlerstedt, en man som ej var synnerligen omtyckt af hattarne, till hvilkas vedersakare han hörde. Landshjälpsdeputationens ombud voro snart färdiga med sin revision, hvilken utföll såsom societeten önskade och slutade med loford öfver inrättningarna. Adlerstedt åter, som icke ankom till Alingsås förr än de öfriga revisorerna rest, tog saken mer allvarligt. Från slutet af Okt. 1737 till Januari följande år fortgick hans granskning, och dess resultat framlades i tvänne digra berättelser, som inlemnades till Kommerskollegium och sedan sändes till sekreta handels- och manufakturdeputationen vid 1738 års riksdag. Och dessa berättelsers innehåll var ingalunda af samma för societeten hugneliga innehåll som de andra revisorernas. Sedan 1732 då den förra revisionen hållits hade strumpväfveriet nedgått med 12 stolar, etamin- och stofftväfveriet med 11 och bandväfveriet med 4 stolar, hvarjämte äfven i andra verk arbetarnes antal minskats. Endast tobaksspinneriet hade om än obetydligt tilltagit. Byggnader och inventarier voro i societetens böcker upptagna till för höga värden; varorna voro inkuranta. Lagrets storlek hade han ej fått granska, men omtalade att, enligt hvad han fått höra, varorna under revisionerna brukade flyttas från ena magasinet till det andra för att sålunda flera gånger medräknas. Värst af alla hans anklagelser var dock hans påstående, att direktörerna för egen räkning tillegnat sig omkr. 350,000 dal. smt. af verkets tillgångar, hvilket han sade sig hafva uträknat medelst regula di tri.

Denna berättelse väckte naturligtvis stor indignation hos direktörerna. I en försvarsskrifvelse af d. 5 Febr. 1739 sökte de gendrifva Adlerstedts påståenden. Dessa innehöllo äfven flera svaga punkter, grundade på Adlerstedts okunnighet i de saker han skulle bedöma, och härigenom fick direktionen ett godt medel att förringa hans trovärdighet i allmänhet. Det kom dock i dagen, att af landshjälpsmedlen 50,000 dal. smt. innestodo hos direktörerna. Af dem uppgafs Höpken hafva lånat 8,000, Tessin 14,000, Vedevågs manufakturverk 15,000 och Barnängens fabrik 15,000 dal. smt. Hvar återstoden fans, sades ej, och handels- och manufakturdeputationen frågade ej heller därom. Verkets böcker granskades af deputationen och befunnos vara i godt skick; men danske ministern visste berätta, att societeten fått tillfälle »changer ses livres», så att ingen enda uppgift stämde med rstedts, hvilket än ytterligare bidrog att väcka misstro till

honom. Dennes anfall blef alltså lyckligen afvärjdt. Men man lyckades också få den obehagliga granskaren straffad för hans påståenden. Efter häftiga strider i stånden blef han för all framtid utvoterad ur adeln, förbjuden att på något sätt befatta sig med de svenska manufakturerna, afskedad från sin assessorsbefattning och hotad med åtal inför Svea hofrätt. Men besynnerligt nog ha direktörerna, hvilkas ära han tydligen kränkt, icke begagnat sig af sin rätt att ställa honom under åtal.

Det nu allrådande partiets välvilja för Alingsåsverket visade sig äfven på annat sätt. Flera nya förmåner föreslogos af handels- och manufakturdeputationen för dess räkning såsom afskrifning på lånet af 68,781 dal. smt., hvilka enligt uppgift användts till reseersättningar m. m., att osålda varor skulle bortauktioneras och den möjliga förlusten för verket få afskrifvas på lånet, att societeten skulle få anstånd med den stadgade återbetalningsskyldigheten, att verket ej vidare skulle besväras med visitationer, att Alström i ersättning för 46,666 dal. smt. som han förlorat på två f. d. meddirektörer skulle tillerkännas motsvarande andel i verken, att han skulle benådas med kommerserådstitel m. m. Detta blef äfven af ständerna bifallet.

Vid 1738 års riksdag skapades manufakturfonden, som ställdes under manufakturkontorets styrelse, och ur hvilken lån, premier och andra understöd skulle gifvas manufakturerna. Införselförbud utfärdades mot en mängd varor, hvilka ansågos kunna tillverkas inom landet. Såväl dessa som andra riksdagens åtgärder kommo i främsta rummet att gagna Alingsåsverken, hvilka till denna riksdag beräknades hafva af staten lånat 410,265 dal. smt. eller omkring 550,000 kronor i vårt mynt, oafsedt det högre värde penningarne då ägde. Denna skuld blef emellertid genom de vid riksdagen beviljade gåfvorna nedsatt till 216,634 dal. smt[1]). Ytterligare afskrifningar vid följande riksdag sänkte den till 188,256 dal., och dessutom bestämdes det då, att denna återstod skulle få ersättas genom afskrifning af 15 pct. af tillverkningarnas belopp; och härigenom hade den 1751 i det närmaste blifvit qvittad. Tillverkningarnas värde 1740 steg till omkr. 100,000 dal. smt. och under förra hälften af 1741 till icke mindre än 229,000 dal., men sjönk sedan så att den under återstoden af 1740-talet varierar mellan 90 och 120,000 dal. smt.

[1]) Den beviljade bortauktioneringen af Alingsås varor kostade staten icke mindre än 78.183 dal.

lurendrejeriers hindrande husvisitationer tillätes; att domsrätten i staden måtte utöfvas af häradshöfdingen i orten m. m. Detta förslag afstyrktes af Kommerskollegium, enär Alingsås hvarken låg på en fruktbar eller folkrik ort eller var försedt med ymnig tillgång till någon viss slöjds idkande eller bebodt af innevånare som voro utmärkt böjde eller skicklige för någon sådan slöjd — hvilket väl förefaller besynnerligt, då orten så länge varit fabriksort. Kollegium påpekar till slut, att af dessa skäl åtskilliga där »fordom» inrättade manufakturier efter hand aftynat och till största delen utslocknat oaktadt de tunnor guld som både publikum och private därpå uppoffrat. I följd häraf blef äfven denna ansökan, som först afgjordes sedan J. Alströmer var död och några år sedan den inlemnats, afslagen.[1])

Patrik Alströmer afled 1804, men verken drefvos för hans arfvingars räkning ännu i några år. 1818 funnos ännu fem stolar för grofva kläden qvar jämte ett ullspinneri och några mindre verk. Tillverkningen steg in alles till 14,833 rdr b:o. Detta år eller det påföljande, öfvertogs inrättningen af P. Alströmers svåger N. Silverschöld, som 1833 sålde den till L. Kling, hvilken innehade den till 1847, då den fullständigt nedlades.

Förf. afslutar sin värdefulla framställning med att framhålla några af de anledningar som vållade undergången. Han påpekar att Jonas Alströmer utan allt tvifvel ansåg sig med sitt företag gagna fäderneslandet och behöll denna öfvertygelse till det sista. Han har också med sådan energi sökt uppehålla sitt verk, att han på det offrade både sin egen förmögenhet och sina barns arf. Men han var ej ämnad till industriidkare, och han splittrade sina krafter på allt för många olika företag. Dessutom — och detta är den allvarligaste anmärkning man kan göra honom — försummade han i allt för hög grad att själf öfvervaka arbetets gång. Han uppehöll sig hellre i Stockholm icke blott vid de många och långa riksdagarne, då han ansåg sig där böra bevaka sina fabrikers fördelar, utan äfven mellan riksdagarna var han länge qvar där. Härigenom lemnades arbetarne utan tillbörlig eftersyn, och då blefvo äfven resultaten så dåliga.

Emellertid har denna Alströmers försumlighet framkallat det påståendet att han endast i början haft fullt allvar med inrättningen, hvilket yttrades af en bland de ledande mössorna 1766. Och så till vida kan väl detta vara sant, att han. då

[1]) Hand. Fin. Exp.-prot. d. 21 Dec. 1787.

han såg hur ständerna omhuldade verket och gaf det den ena förmånen efter den andra, icke med tillbörlig ifver sökte sätta det istånd att reda sig blott med egna krafter. Ty helt visst torde arbetet hafva drifvits på annat sätt, om man icke kunnat påräkna så stora summor af riksdagen. Men denna ständernas hjälpsamhet skadade icke blott Alingsås utan äfven andra fabriker; och därför var det också de inrättningar som haft statsunderstöd som sämst kunde reda sig under de svåra tiderna på 1760-talet. Vid 1765—66 års riksdag förklarade t. o. m. ständerna att af de ännu bestående fabrikerna mest alla voro bygda på privat förlag och egde sitt bestånd däraf; de som fått publik hjälp åter voro mestadels antingen nedlagda eller på fallande fot. Och en sådan verkan måste naturligtvis understöden i främsta rummet utöfva på det verk som framför andra var och kallades ”Riksens ständers”.

En af orsakerna till denna riksdagens särskilda omvårdnad för Alingsås var att det skulle vara en skola för industriidkare. Redan i de första privilegierna framhålles, såsom vi sett, att vid verket skulle lemnas undervisning åt infödda svenskar; och det kallades därför sedan för ”manufaktur moderverk” o. d. Hvad inflytande det i detta afseende utöfvat är omöjligt att säkert afgöra. Visserligen omtalas ibland att personer från Alingsås blifvit föreståndare för andra fabriker, men dessa äro ganska få; de flesta industriela inrättningarna synas icke haft något gagn i detta afseende från Alströmers ”manufakturskola”. Och att dess undervisande verksamhet ej burit synnerliga frukter ens för Alingsås egen befolkning framgår af Kammarkollegii ofvan omnämda utlåtande 1787. Man torde derför kunna fälla det omdömet att Alingsås manufakturverk varit ett misslyckadt företag både såsom fabrik och undervisningsverk betraktadt, samt att de stora summor som staten användt på detsamma varit i det närmaste bortkastade penningar.

Det arbete, som ligger till grund för denna uppsats, är ett så vigtigt bidrag till våra näringars historia att det helt visst med nöje skall läsas af en hvar som önskar få en inblick i densamma och särskildt vill se hur man under merkantilsystemets flor trodde sig kunna uppamma en inhemsk industri. Det är vidt vi kunnat finna grundadt på noggranna källstudier.

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

fabriker», hvilken efter alla utländska nationers exempel borde understödjas. För öfrigt vore den enda förmån, som skulle erhållas genom den sökta prolongationen, frihet från tull och accis för till staden införda förnödenheter, men afdroge man från den summa, som dessa afgifter gåfvo, kostnaderna för tullbetjäning etc., torde icke staten vinna mycket på deras återinförande; däremot skulle nu en mängd arbetare flytta ur riket, om fabriken nedlades o. s. v. I följd häraf tillstyrkte de flesta råden, att prolongation skulle ges för fem år, hvilket altså blef regeringens beslut i frågan.

Emellertid hade Alingsåsfrågan redan föregående år kommit före i riksdagen; ehuru det då blott gälde att utreda verkets affärsställning till staten. Det var handels- och manufakturdeputationen som fick att utreda denna såväl som andra likartade frågor. Och den var ej längre sinnad att låta nåd gå för rätt. Den återfordrade alltså i främsta rummet de 22,613 dal., som verket erhållit genom att uppbära de 1752 medgifna premierna äfven sedan det lemnade lånet var afskrifvet, såsom ofvan är nämdt, och vidare flera andra poster som verket med orätt fått, inalles 55,324 dal. utom det 1756 lemnade lånet å 100,000 dal. smt. Men å andra sidan framstälde äfven Alströmer fordringsanspråk å tillhopa 83,677 dal. smt. för obetalda premier m. m., hvadan hans skuld enligt kontorets beräkning var 71,677 dal. smt., hvilken summa genom några andra efterräkningar höjdes till 72,265 dal. smt. Slutligen bestämdes, att denna summa skulle återbetalas 1766, hvilket tydligen var stridande mot de lånevilkor som uppgjorts 1756. Mot dessa efterräkningar framstälde Alströmer lifliga protester och antydde under debatten härom i handels- och manufakturdeputationen, att om de godkändes torde verket komma att nedläggas före nästa riksdag, hvilket gaf biskop Serenius anledning att uttala ett skarpt och rättvist klander öfver hela inrättningen. »Vore det troligt» yttrade han, »att de ansenliga medel och förmåner, som Alingsåssocieteten njutit ej bättre använda blifvit, så skulle publikum jämmerligen hafva missräknat sig i sitt förtroende och sina mångfaldiga kostnader på dess anläggande[1])».

Att ständerna icke heller skulle skona Alingsås privilegier är tydligt. De uttalade tvärtom sitt häftiga missnöje med att societeten »fått borgerskapet förvandladt till handtlangare åt manufakturverket» samt »ägt rättighet att i stadens ställe uppsända

[1]) Hand. och manuf. dep. prot. d. 1 Sept. 1765.

af sina betjänte riksdagsman och ledamot i borgareståndet och dock», tilläggеs det, »hafva flera större städer i riket lika så goda och många fabriker som Alingsås utan att njuta så ansenliga penningar långt mindre ett dylikt dominium[1])». I följd häraf blefvo privilegierna upphäfda.

Detta var det öde, som drabbade Alingsås vid 1765—66 års riksdag. Det har ofta framstälts såsom bevis på det nu herskande partiets ovilja mot verket. Men detta är oriktigt. De privilegier som fabriken nu förlorade innehålla, såsom ofvan visats, inga vigtiga bestämmelser. Han likstäldes blott med andra fabriker. Och att premierna nu måste indragas eller nedsättas var ju något som i lika hög grad drabbade andra verk och var för öfrigt en naturlig följd af den föregående finansförvaltningen och rikets penningställning. Att lånet genast inkräfdes var väl stridande mot lånevilkoren, men kunde ej skada verket, enär någon betalning icke blef utaf.

Vid 1769 års riksdag hoppades Alströmer liksom så många andra att 1765 års verk skulle omgöras. Han inlemnade därför till riksdagen en vidlyftig framställning[2]) om verkets lidanden och det orättvisa sätt, hvarpå liqvidationen enligt hans förmenande uppgjorts. Följden häraf hade blifvit, att rörelsen betydligt nedgått, så att, då väfstolarna 1765 varit 63, arbetarne 1,243 och tillverkningssumman 283,255 dal. smt, så funnos 1768 endast 41 väfstolar och 926 arbetare, och tillverkningssumman steg blott till 168,573 dal. smt.

Bland de orättvisor som begåtts var den förnämsta skuldsummans fixerande till 72,265 dal. smt. Alströmer ansåg nämligen, att Alingsås enda skuld till staten var det 1756 gifna lånet à 100,000 dal. Men häremot hade han en fordran på 83,677 dal. smt och alltså blef, om han lät denna fordran afskrifvas på lånet, den återstående skulden blott 16,323 dal. Inom handels- och manufakturdeputationens handelsutskott var man i denna punkt af samma åsigt som Alströmer själf. Dessutom påpekades här, att verkets skuld icke enligt lånevilkoren var förfallen till betalning förr än 1776, men att de resterande premierna däremot hade för längesedan bort betalas. Som emellertid medel härtill ej funnos, frågade man Alströmer, huruvida han ändock ville tillåta att en dylik afskrifning skedde, hvartill han gaf sitt

[1]) Exp. dep. exp. n:o 1097 d. 20 Nov. 1766.
[2]) Finnes bl. handels- och manuf.-dep. acta 1769. Tom II.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

FEMTE ÅRGÅNGEN.

1885.

STOCKHOLM, 1885
[illegible]
[illegible]

[illegible] tillätes; att domsrätten [illegible] i orten m. m. Detta [illegible] enär Alingsås hvarken låg [illegible] var försedt med ymnig till-[illegible] eller bebodt af innevånare [illegible] för någon sådan slöjd — [illegible] då orten så länge varit fabriks-[illegible] att af dessa skäl åtskilliga där [illegible] manufakturier efter hand aftynat och till [illegible] de tunnor guld som både publikum [illegible] I följd häraf blef äfven denna an-[illegible] sedan J. Alströmer var död och några [illegible] afslagen.[1])

[illegible] 1804, men verken drefvos för hans [illegible] i några år. 1818 funnos ännu fem stolar [illegible] jämte ett ullspinneri och några mindre [illegible] in alles till 14,833 rdr b:o. Detta är [illegible] inrättningen af P. Alströmers svå-[illegible] sålde den till L. Kling, hvilken [illegible] fullständigt nedlades.

[illegible] framställning med att fram-[illegible] som vållade undergången. Han [illegible] utan allt tvifvel ansåg sig med sitt [illegible] och behöll denna öfvertygelse till [illegible] sökt uppehålla sitt [illegible] både sin egen förmögenhet och sina [illegible] ämnad till industriidkare, och han [illegible] olika företag. Dess-[illegible] anmärkning man kan [illegible] i allt för hög grad att själf öf-[illegible] i Stockholm icke [illegible] då han ansåg sig där [illegible] äfven mellan riksda-[illegible] lemnades arbetarne [illegible] resultaten så dåliga.

[illegible] framkallat [illegible] fullt allvar med [illegible] mössorna [illegible] att han, då

[illegible]

han såg hur ständerna omhuldade verket och gaf det den ena förmånen efter den andra, icke med tillbörlig ifver sökte sätta det istånd att reda sig blott med egna krafter. Ty helt visst torde arbetet hafva drifvits på annat sätt, om man icke kunnat påräkna så stora summor af riksdagen. Men denna ständernas hjälpsamhet skadade icke blott Alingsås utan äfven andra fabriker; och därför var det också de inrättningar som haft statsunderstöd som sämst kunde reda sig under de svåra tiderna på 1760-talet. Vid 1765—66 års riksdag förklarade t. o. m. ständerna att af de ännu bestående fabrikerna mest alla voro bygda på privat förlag och egde sitt bestånd däraf; de som fått publik hjälp åter voro mestadels antingen nedlagda eller på fallande fot. Och en sådan verkan måste naturligtvis understöden i främsta rummet utöfva på det verk som framför andra var och kallades "Riksens ständers".

En af orsakerna till denna riksdagens särskilda omvårdnad för Alingsås var att det skulle vara en skola för industriidkare. Redan i de första privilegierna framhålles, såsom vi sett, att vid verket skulle lemnas undervisning åt infödda svenskar; och det kallades därför sedan för "manufaktur moderverk" o. d. Hvad inflytande det i detta afseende utöfvat är omöjligt att säkert afgöra. Visserligen omtalas ibland att personer från Alingsås blifvit föreståndare för andra fabriker, men dessa äro ganska få; de flesta industriela inrättningarna synas icke haft något gagn i detta afseende från Alströmers "manufakturskola". Och att dess undervisande verksamhet ej burit synnerliga frukter ens för Alingsås egen befolkning framgår af Kammarkollegii ofvan omnämda utlåtande 1787. Man torde derför kunna fälla det omdömet att Alingsås manufakturverk varit ett misslyckadt företag både såsom fabrik och undervisningsverk betraktadt, samt att de stora summor som staten användt på detsamma varit i det närmaste bortkastade penningar.

Det arbete, som ligger till grund för denna uppsats, är ett så vigtigt bidrag till våra näringars historia att det helt visst med nöje skall läsas af en hvar som önskar få en inblick i densamma och särskildt vill se hur man under merkantilsystemets flor trodde sig kunna uppamma en inhemsk industri. Det är så vidt vi kunnat finna grundadt på noggranna källstudier. Vi

lurendrejeriers hindrande husvisitationer tillätes; att domsrätten i staden måtte utöfvas af häradshöfdingen i orten m. m. Detta förslag afstyrktes af Kommerskollegium, enär Alingsås hvarken låg på en fruktbar eller folkrik ort eller var försedt med ymnig tillgång till någon viss slöjds idkande eller bebodt af innevånare som voro utmärkt böjde eller skicklige för någon sådan slöjd — hvilket väl förefaller besynnerligt, då orten så länge varit fabriksort. Kollegium påpekar till slut, att af dessa skäl åtskilliga där »fordom» inrättade manufakturier efter hand aftynat och till största delen utslocknat oaktadt de tunnor guld som både publikum och private därpå uppoffrat. I följd häraf blef äfven denna ansökan, som först afgjordes sedan J. Alströmer var död och några år sedan den inlemnats, afslagen.[1])

Patrik Alströmer afled 1804, men verken drefvos för hans arfvingars räkning ännu i några år. 1818 funnos ännu fem stolar för grofva kläden qvar jämte ett ullspinneri och några mindre verk. Tillverkningen steg in alles till 14,833 rdr b:o. Detta år eller det påföljande, öfvertogs inrättningen af P. Alströmers svåger N. Silverschöld, som 1833 sålde den till L. Kling, hvilken innehade den till 1847, då den fullständigt nedlades.

Förf. afslutar sin värdefulla framställning med att framhålla några af de anledningar som vållade undergången. Han påpekar att Jonas Alströmer utan allt tvifvel ansåg sig med sitt företag gagna fäderneslandet och behöll denna öfvertygelse till det sista. Han har också med sådan energi sökt uppehålla sitt verk, att han på det offrade både sin egen förmögenhet och sina barns arf. Men han var ej ämnad till industriidkare, och han splittrade sina krafter på allt för många olika företag. Dessutom — och detta är den allvarligaste anmärkning man kan göra honom — försummade han i allt för hög grad att själf öfvervaka arbetets gång. Han uppehöll sig hellre i Stockholm icke blott vid de många och långa riksdagarne, då han ansåg sig där böra bevaka sina fabrikers fördelar, utan äfven mellan riksdagarna var han länge qvar där. Härigenom lemnades arbetarne utan tillbörlig eftersyn, och då blefvo äfven resultaten så dåliga.

Emellertid har denna Alströmers försumlighet framkallat det påståendet att han endast i början haft fullt allvar med inrättningen, hvilket yttrades af en bland de ledande mössorna 1766. Och så till vida kan väl detta vara sant, att han, då

[1]) Hand. Fin. Exp.-prot. d. 21 Dec. 1787.

han såg hur ständerna omhuldade verket och gaf det den ena förmånen efter den andra, icke med tillbörlig ifver sökte sätta det istånd att reda sig blott med egna krafter. Ty helt visst torde arbetet hafva drifvits på annat sätt, om man icke kunnat påräkna så stora summor af riksdagen. Men denna ständernas hjälpsamhet skadade icke blott Alingsås utan äfven andra fabriker; och därför var det också de inrättningar som haft statsunderstöd som sämst kunde reda sig under de svåra tiderna på 1760-talet. Vid 1765—66 års riksdag förklarade t. o. m. ständerna att af de ännu bestående fabrikerna mest alla voro bygda på privat förlag och egde sitt bestånd däraf; de som fått publik hjälp åter voro mestadels antingen nedlagda eller på fallande fot. Och en sådan verkan måste naturligtvis understöden i främsta rummet utöfva på det verk som framför andra var och kallades "Riksens ständers".

En af orsakerna till denna riksdagens särskilda omvårdnad för Alingsås var att det skulle vara en skola för industriidkare. Redan i de första privilegierna framhålles, såsom vi sett, att vid verket skulle lemnas undervisning åt infödda svenskar; och det kallades därför sedan för "manufaktur moderverk" o. d. Hvad inflytande det i detta afseende utöfvat är omöjligt att säkert afgöra. Visserligen omtalas ibland att personer från Alingsås blifvit föreståndare för andra fabriker, men dessa äro ganska få; de flesta industriela inrättningarna synas icke haft något gagn i detta afseende från Alströmers "manufakturskola". Och att dess undervisande verksamhet ej burit synnerliga frukter ens för Alingsås egen befolkning framgår af Kammarkollegii ofvan omnämda utlåtande 1787. Man torde derför kunna fälla det omdömet att Alingsås manufakturverk varit ett misslyckadt företag både såsom fabrik och undervisningsverk betraktadt, samt att de stora summor som staten användt på detsamma varit i det närmaste bortkastade penningar.

Det arbete, som ligger till grund för denna uppsats, är ett så vigtigt bidrag till våra näringars historia att det helt visst med nöje skall läsas af en hvar som önskar få en inblick i densamma och särskildt vill se hur man under merkantilsystemets flor trodde sig kunna uppamma en inhemsk industri. Det är så vidt vi kunnat finna grundadt på noggranna källstudier. Vi

skulle blott önskat att förf. citerat sina källor, ty om det också ofta framgår af berättelsen själf hvar de äro att finna, så är dock detta icke alltid fallet. I några punkter — synnerligen i fråga om händelserna 1765 och 1769 hvilka förf. väl knapphändigt framställt — ha vi kunnat komplettera hans skildring; under det att vi å andra sidan varit tvungna att endast i största korthet vidröra den vidlyftiga redogörelse för fabriksväsendets utveckling före Alströmers uppträdande som lemnas i inledningen, där största delen af de under denna tid anlagda fabrikerna uppräknas.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

II.

Samregeringen på grund af Söderköpings riksdagsbeslut. [1]

Sammankallandet af Söderköpings riksdag bildar den afgörande vändpunkten i förhållandet mellan konung Sigismund och dem, som efter hans återresa till Polen 1594 åtagit sig den närmaste vården af hans arfrike.

Hittills hade desse sökt att *genom konungen själf* åvägabringa en lösning af de tvistefrågor, som uppstått mellan honom och dem; riksdagskallelsen betecknar uppgifvandet af detta försök och att åtminstone hertig Karl nu i stället med *ständernas* bistånd sökte nå samma mål. Hvilka dessa tvistefrågor voro framgår af min föregående redogörelse för de mellan konungen och den svenska regeringen förda underhandlingarna, [2] men då dessa frågor, såsom varande de egentliga orsakerna till riksdagen, äro af största vigt för dennas rätta förstående, må vi här af dem taga en öfverblick.

Först möter oss då frågan om interimsregeringen, hvilken företer trenne olika faser, nämligen 1) att hertigen och rådet förkastade konungens för dem utfärdade fullmakt, 2) att konungen ogillade den efter hans afresa ingångna regeringsföreningen, och 3) att han ej ville utfärda en ny fullmakt i enlighet med [illegible]

[1] Första afdelningen af denna uppsats är intagen i årgången [illegible] storisk Tidskrift ss. 15—90. För att bespara utrymme har [illegible] i allmänhet ej särskildt angifvit källan för de skrifvelser från her[illegible] hemtade ur registraturet.

[2] Se Hist. Tidskrift 1884 ss. 55 o. f.

förslag. Hvad som utgjorde den egentliga kärnan i alt detta, var emellertid, att konungen ej ville medgifva hertigen och rådet fullständig befogenhet att under hans frånvaro öfvervaka förvaltningen, förläningsväsendet och användandet af rikets uppbörd, och å andra sidan att hertigen och rådet sökte omintetgöra Sigismunds sträfvan att med förbigående af dem styra Sverige *tillsammans med* oansvarige rådgifvare, som följt honom till Polen, och *genom* af interimsregeringen oberoende ståthållare. En annan orsak till oenighet och förvecklingar utgjorde Sigismunds afsigt att i strid med sin försäkran befordra katolicismen i Sverige, och huru vigtig än frågan om regeringsordningen i och för sig var, blef den dock härigenom ännu mera brännande, då det ej kan betviflas, att Sigismund förnämligast af religiösa motiv önskade göra sig till herre öfver den svenska riksstyrelsens former.

Det var sålunda angelägenheter af den största betydelse och den mest ömtåliga beskaffenhet, som nu skulle underställas riksdagens pröfning. Konungen hade emellertid på förhand protesterat mot en dylik åtgärd [1], och *om* ständerna under sådana förhållanden upptogo det till dem stälda vadet, under det att konungen fasthöll vid sin uppfattning, måste detta ovilkorligen leda till en revolutionär brytning. Det oaktadt är det ej sagdt, att vare sig de, som påkallade ständernas inblandning, eller de, som ville förhindra den samma, direkt bröto mot författningen. I vår tid med dess utvecklade statsrättsliga former skulle visserligen detta i allmänhet vid ett dylikt fall vara händelsen, men det 16:de århundradets politiska lif får ej mätas efter en senare tids förhållanden. Detta tidehvarf var det moderna samhällets skapelseperiod; vissa stora grundsatser kunde möjligen inom statslifvet urskiljas såsom fasta, och särskildt var detta nog fallet i Sverige, men i allmänhet var alt ännu *i formelt hänseende* ovisst och sväfvande, och det var först ur detta kaos som senare tiders bestämdare former af ett eller annat slag utvecklade sig. När *då* olika samhällselement eller olika samhällsprinciper rakade i fientlig motsats, saknades ofta fasta lagstadganden, som förmådde begränsa de stridiga krafternas spel eller förmildra sammanstötningens våldsamhet, och därför återstod i många fall, där *nu* lagens bud skulle kunna afgöra, ingen annan utväg än att *gå utom* de gifna författningsformerna, hvilket visserligen var något

[1] a. st. s. 78.

annat än att *bryta mot* tydliga grundlagsbud, men dock vanligen öfverflyttade konflikten från *rättens* till *maktens* område. Och en sådan obestämdhet förefans just med afseende på den frågan, hvem som egde rätt att ordna rikets styrelse under konungens frånvaro samt särskildt huruvida ett sådant ordnande skulle ske med eller utan ständernas medverkan, ty intet lagbud kunde anföras för den ena eller andra åsigten. Att en väsentlig meningsskiljaktighet angående denna fråga herskade mellan konungen och hertigen, hade tidigt visat sig [1]), men så länge hopp ännu fans, att på öfverenskommelsens väg rättelse skulle kunna ernås i de ofvan anförda tvistepunkterna, hade man kringgått svårigheten. Detta hopp hade nu slagit fel; följden häraf blef vädjandet till riksdagen, men i och med det samma hade också denna brännande fråga om konungens och ständernas ömsesidiga rätt trädt på dagordningen, för hvilken författningen, såsom sagdt, ej i detta fall lemnade någon lösning, och därför kunde förhållandet mellan Sigismund och den svenska regeringen nu lätt öfvergå till en blott maktfråga, d. v. s. såsom förut är antydt antaga en revolutionär karaktär.

Detta blef såsom bekant äfven fallet, men äro de här ofvan angifna synpunkterna riktiga, så torde man vara berättigad att söka upphofvet till denna revolution ej i ett egenvilligt omstörtningsbegär, utan i sträfvandet att bringa statsskeppet ur det marvatten, hvari det i följd af författningens bristfällighet hade rakat under brytningen mellan olika meningsriktningar [2]).

Genom den revolutionära vändningen åstadkoms ock en större klarhet med afseende på dessa.

Jag har förut antydt, att på djupet af den dåvarande konflikten rörde sig tre olika uppfattningar af stat och kyrka, nämligen konungens, hertigens och riksrådens, ehuru skiljaktigheterna, så länge man stod qvar inom de redan stadgade rättsformernas

---

[1]) Se å ena sidan hertigens bestämda yrkande på ständernas hörande angående interimsregeringen samt hotelse att vädja till dem redan sommaren 1594 (Vingqvist: »Om svenska representationen i äldre tider» s. 124 o. f. samt »Om den svenska högadeln» etc. ss. 122 o. 129) samt å den andra hvad som anföres om Sigismunds absolutistiska åsigter i Hist. Tidskr. 1884 s. 25.

[2]) I sammanhang härmed anser jag mig böra rätta det af mig i Hist. Tidskr. 1884 s. 90, fälda omdömet, att den svenska regeringens tillvägagående *före Söderköpings* riksdag karaktäriseras af bemödandet att lösa konflikten *utan kränkning* af de gifna författningsformerna, för så vidt detta omdöme så skulle uppfattas, att sedermera en dylik kränkning egde rum; såsom ses af texten här ofvan, är min mening blott den, att regeringen i och med riksdagen *gick utom* dessa former.

råmärken, ännu i viss mån kunde öfverskylas[1]). Detta kunde ej längre blifva fallet, så snart i och med inträdet af en revolutionär kris förmedlingarnes tid var förbi, och sålunda tvungos nu de olika åsigterna att, om ej genast dock efter hand, framträda i större bestämdhet och i och med det samma i skarpare motsats till hvarandra. Det torde därför här vara lämpligt att söka fixera dessa åsigter, då de, såsom varande väsentliga faktorer i den kris vi i det följande skola bevitna, behöfva klart uppfattas för att denna må kunna framstå i riktig belysning, och då dessutom *en* af dem blef bestämmande för hela den utveckling, hvartill denna kris gaf uppslaget. Ty den rörelse, som från och med Söderköpings riksdag oemotståndligt ryckte med sig vårt folk och hvarur framgingo det storartade organiserande samhällsarbete och den väldiga yttre kraftutveckling, som kännetecknade det svenska samhällslifvet under 1600-talet. denna rörelse var blott ett förverkligande af det egendomliga, men på samma gång storartade system, som utgjorde ledstjernan för hertig Karls hela politiska färd.

Om vi emellertid först rikta vår uppmärksamhet på *Sigismunds* åsigter, så finna vi, att, såsom redan är antydt, ett för dem utmärkande drag var den monarkiska princip, som utgjorde den starkaste faktorn i detta tidehvarfs rent politiska lif. Men vi finna också, att den monarkiska *stats*formens ändamål af honom ej söktes inom *statens* eget område, utan inom *kyrkans*. När han i kraft af sin kungliga värdighet kräfde makt att fritt bestämma öfver sitt rikes öden, då skedde det ej i syfte att verka för det svenska samhällets egen utveckling, ja ej häller i följd af den lockelse, som makten i och för sig utöfvar på många naturer, utan blott för att befrämja den katolska reaktionens intressen. Men därför att den monarkiska principen, sådan den af honom uppfattades, sålunda saknade rotfäste inom det svenska samhället, kunde den ej utöfva samma välgörande inflytande som fallet var i de länder, där denna princip hvilade på nationell grund; den måste fastmer antingen verka förryckande eller ock själf förtvina utan att mäkta sätta någon frukt. Emellertid är det klart, att huru abstrakt och blottad på eget innehåll den monarkiska uppfattningen hos konungen än var, erbjöd den dock kraftiga argument mot ständernas för Sigismunds kyrkliga politik

[1]) Hist. Tidskr. 1884 ss. 16, 20 o. 57 m. fl.

så farliga inblandning. Vi skola också finna, att det förnämligast var från monarkiens rustkammare, som konungen under den följande krisen hemtade sina vapen. Med fog kan det dock sägas, att det var en lånad rustning som han härvid iförde sig.

Hos *hertig Karl* återfinna vi liksom hos konungen dessa starka monarkiska och religiösa intressen, som voro så kännetecknande för tidehvarfvet, men lyckligtvis led den protestantiska riktning som de senare hos honom tagit ej af samma ensidighet, som utmärkte Sigismunds katolskt reaktionära ståndpunkt, och hans sätt att betrakta samhällsfrågorna blef därför ej den bornerade ifrarens utan den verkliga statsmannens, hvadan också den monarkiska principen under hans vård kunde blifva mera fruktbärande. Ingen har kunnat skatta det af Gustaf I upprättade nationella *konungadömet* högre än han; dess protestantiska karaktär var utan tvifvel *en* orsak härtill, men en annan ej mindre verksam var att *samhällets* myndighet till värn mot laglöst öfvergrepp vare sig af personer eller hela klasser i den starka konungamakten funnit uttryck och kommit till sin rätt. Troheten mot fadrens konungagerning, hvarpå fäderneslandets andliga och timliga välfärd sålunda syntes honom hänga, framstod för honom rent af såsom förutsättningen för Vasaättens alla dynastiska rättigheter [1]. Men just därför att den nya ordningen inom stat och kyrka syntes honom så öfver måttan viktig, ville han ej, att den helt och hållet skulle bero af egenskaperna hos tronens tillfälliga innehafvare. Själf ett verk af den starka konungamakten, borde denna ordning visserligen vara oupplösligt förenad med den monarkiska institutionen, men för dess bevarande och utveckling kräfdes ock en trogen medverkan af *folkets* alla politiskt berättigade klasser: *rikets ständer*, af hvilka de förnämsta eller *arffurstarne* lika väl som konungen fått sig genom Gustafs testamente anförtrodd vården af hans verk, och

[1]) I Chesnecopheri »Fullkomliga skäl» etc., den utförligaste framställningen af Karls system, omtalas, att Gustaf I ej blott »kom rikets innebyggare ur det påfviska mörkret», utan ock »bekymrade sig med alt som största flit om lag och rätt»; att han genom sitt testamente äfven för framtiden upprättade ett »kristligt regemente, därefter icke allenast hans arfvingar, utan och menige Sveriges rikes ständer sig rätta och regulera skulle»; samt att Erik XIV blef afsatt, emedan han icke regerade enligt testamentet, »däruppå arfföreningen grundade sig». För öfrigt finnes en mängd af de uttalanden af hertigen, hvilka ligga till grund för denna framställning af hans system, införd såväl i mina föregående afhandlingar i Hist. Bibl. IV och Hist. Tidskr. 1884, som i det följande af denna, och till dessa citat hänvisas därför de, som vilja pröfva riktigheten af den analys som jag här sökt åstadkomma.

af hvilka de öfriga, *rådet* och de på riksdagen eller provinsialmöten sammanträdande *menige ständerna*, af forno egde en obestridlig, om också ej alltid i sina detaljer bestämd, rätt att deltaga i handhafvandet af »riksens höga och anliggande värf». Eller med andra ord: just därför att Karl satte det nya konungadömets ändamål i *samhällets egen* utveckling och ej i ett blott kyrkligt eller personligt intresse, lyckades han försona denna statsform med den urgamla svenska själfstyrelsen, och statsarbetet blef sålunda i hans ögon ett verkligt samarbete mellan konung och folk på det sätt, som den store arfvingen både till hans krona och hans »konungstankar» angifvit med orden: »konung och ständer, högre och lägre, företräda tillhopa i Guds stad det konungsliga höga majestät [1])».

Att ständerna egde att beifra uppenbara författningsbrott af konungen liksom att deras *medverkan* bort anlitas till en så vigtig sak som ordnandet af rikets interimsstyrelse, är tydligen ett själfklart korollarium ur denna uppfattning, hvilken, med fäst afseende på olika tidsförhållanden, torde kunna tillämpas på all själfstyrelse. Men Karl nöjde sig ej härmed, han drog därur också den mera betänkliga följdsatsen, att, när konungen äfven utan direkt lagbrott försummade sin pligt med afseende på samhällsordningens vårdande, kunde ständerna *på egen hand*, *ja trots konungen* upprätthålla verket. Nu är det visserligen sant, att sådant kan inträffa i alla monarkiska stater, men då anses vanligen hela författningen för tillfället suspenderad, och det är ej längre fråga om *rätten* utan om *nödvändigheten*. Det egendomliga för Karl var åter, att han ansåg ett dylikt ingripande af ständerna (folket) låta förena sig med den bestående monarkiska rättsordningen. Denna uppfattning skulle emellertid svårligen varit möjlig, om ej statsskicket i många fall lidit brist på formell

[1]) Karls uppfattning af Vasaättlingarnes ställning till Sveriges rike d. v. s. det svenska *rättssamhället* påminner mycket om den gamla svenska uppfattningen af ättens förhållande till odaljorden, sådan den bland annat framträder i bördsrätten. Det åsyftade stället i Gustaf Vasas testamente har följande lydelse: »Vidare skola våra käre söner alle, såväl konungen som de andre och deras arfvingar, med deras enskilda råd ... icke företaga ... några de saker ... som riksens allmänneliga välfärd uppå hänger ... utan ... med allas deras och fleras af de förnämsta ... ständers ... endrägtiga råd och samtycke. Dock om så skedde att någon af ... våre käre söner eller ock deras ... arfvingar ... någon sådan handel förefalla kunde, som menige Sveriges rike till nytta ... komma måtte, och tillfälle ... icke ... gifves ..., att sådant berådslås kunde med de andre bröderna eller deras arfvingar ... så må ... honom ... icke ... vara betaget ... att söka därigenom ... Sveriges rikes och sitt eget gagn.»

han såg hur ständerna omhuldade verket och gaf det den ena förmånen efter den andra, icke med tillbörlig ifver sökte sätta det i stånd att reda sig blott med egna krafter. Ty helt visst torde arbetet hafva drifvits på annat sätt, om man icke kunnat påräkna så stora summor af riksdagen. Men denna ständernas hjälpsamhet skadade icke blott Alingsås utan äfven andra fabriker; och därför var det också de inrättningar som haft statsunderstöd som sämst kunde reda sig under de svåra tiderna på 1760-talet. Vid 1765—66 års riksdag förklarade t. o. m. ständerna att af de ännu bestående fabrikerna mest alla voro bygda på privat förlag och egde sitt bestånd däraf; de som fått publik hjälp åter voro mestadels antingen nedlagda eller på fallande fot. Och en sådan verkan måste naturligtvis understöden i främsta rummet utöfva på det verk som framför andra var och kallades "Rikens ständers".

En af orsakerna till denna riksdagens särskilda omvårdnad för Alingsås var att det skulle vara en skola för industriidkare. Redan i de första privilegierna framhålles, såsom vi sett, att vid verket skulle lemnas undervisning åt infödda svenskar; och det kallades därför sedan för "manufaktur moderverk" o. d. Hvad inflytande det i detta afseende utöfvat är omöjligt att säkert afgöra. Visserligen omtalas ibland att personer från Alingsås blifvit föreståndare för andra fabriker, men dessa äro ganska få; de flesta industriela inrättningarna synas icke haft något gagn i detta afseende från Alströmers "manufakturskola". Och att dess undervisande verksamhet ej burit synnerliga frukter ens för Alingsås egen befolkning framgår af Kammarkollegii ofvan omnämnda utlåtande 1787. Man torde derför kunna fälla det omdömet att Alingsås manufakturverk varit ett misslyckadt företag både såsom fabrik och undervisningsverk betraktadt, samt att de stora summor som staten användt på detsamma varit i det närmaste bortkastade penningar.

Det arbete, som ligger till grund för denna uppsats, är ett så vigtigt bidrag till våra näringars historia att det helt visst med nöje skall läsas af en hvar som önskar få en inblick i densamma och särskildt vill se hur man under merkantilsystemets flor trodde sig kunna uppamma en inhemsk industri. Det är så vidt vi kunnat finna grundadt på noggranna källstudier. Vi

skulle blott önskat att förf. citerat sina källor, ty om det också ofta framgår af berättelsen själf hvar de äro att finna, så är dock detta icke alltid fallet. I några punkter — synnerligen i fråga om händelserna 1765 och 1769 hvilka förf. väl knapphändigt framställt — ha vi kunnat komplettera hans skildring; under det att vi å andra sidan varit tvungna att endast i största korthet vidröra den vidlyftiga redogörelse för fabriksväsendets utveckling före Alströmers uppträdande som lemnas i inledningen, där största delen af de under denna tid anlagda fabrikerna uppräknas.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

II.

Samregeringen på grund af Söderköpings riksdagsbeslut. [1])

Sammankallandet af Söderköpings riksdag bildar den afgörande vändpunkten i förhållandet mellan konung Sigismund och dem, som efter hans återresa till Polen 1594 åtagit sig den närmaste vården af hans arfrike.

Hittills hade desse sökt att *genom konungen själf* åvägabringa en lösning af de tvistefrågor, som uppstatt mellan honom och dem; riksdagskallelsen betecknar uppgifvandet af detta försök och att åtminstone hertig Karl nu i stället med *ständernas* bistånd sökte nå samma mål. Hvilka dessa tvistefrågor voro framgår af min föregående redogörelse för de mellan konungen och den svenska regeringen förda underhandlingarna, [2]) men då dessa frågor, såsom varande de egentliga orsakerna till riksdagen, äro af största vigt för dennas rätta förstående, må vi här af dem taga en öfverblick.

Först möter oss då frågan om interimsregeringen, hvilken företer trenne olika faser, nämligen 1) att hertigen och rådet förkastade konungens för dem utfärdade fullmakt, 2) att konungen ogillade den efter hans afresa ingångna regeringsföreningen, och 3) att han ej ville utfärda en ny fullmakt i enlighet med hertigens

[1]) Första afdelningen af denna uppsats är intagen i årgången 1884 af Historisk Tidskrift ss. 15—90. För att bespara utrymme har jag i det följande i allmänhet ej särskildt angifvit källan för de skrifvelser från hertig Karl, hvilka äro hemtade ur registraturet.

[2]) Se Hist. Tidskrift 1884 ss. 55 o. f.

förslag. Hvad som utgjorde den egentliga kärnan i alt detta, var emellertid, att konungen ej ville medgifva hertigen och rådet fullständig befogenhet att under hans frånvaro öfvervaka förvaltningen, förläningsväsendet och användandet af rikets uppbörd, och å andra sidan att hertigen och rådet sökte omintetgöra Sigismunds sträfvan att med förbigående af dem styra Sverige *tillsammans med* oansvarige rådgifvare, som följt honom till Polen, och *genom* af interimsregeringen oberoende ståthållare. En annan orsak till oenighet och förvecklingar utgjorde Sigismunds afsigt att i strid med sin försäkran befordra katolicismen i Sverige, och huru vigtig än frågan om regeringsordningen i och för sig var, blef den dock härigenom ännu mera brännande, då det ej kan betviflas, att Sigismund förnämligast af religiösa motiv önskade göra sig till herre öfver den svenska riksstyrelsens former.

Det var sålunda angelägenheter af den största betydelse och den mest ömtåliga beskaffenhet, som nu skulle underställas riksdagens pröfning. Konungen hade emellertid på förhand protesterat mot en dylik åtgärd [1], och *om* ständerna under sådana förhållanden upptogo det till dem stälda vadet, under det att konungen fasthöll vid sin uppfattning, måste detta ovilkorligen leda till en revolutionär brytning. Det oaktadt är det ej sagdt, att vare sig de, som påkallade ständernas inblandning, eller de, som ville förhindra den samma, direkt bröto mot författningen. I vår tid med dess utvecklade statsrättsliga former skulle visserligen detta i allmänhet vid ett dylikt fall vara händelsen, men det 16:de århundradets politiska lif får ej mätas efter en senare tids förhållanden. Detta tidehvarf var det moderna samhällets skapelseperiod; vissa stora grundsatser kunde möjligen inom statslifvet urskiljas såsom fasta, och särskildt var detta nog fallet i Sverige, men i allmänhet var alt ännu *i formelt hänseende* ovisst och sväfvande, och det var först ur detta kaos som senare tiders bestämdare former af ett eller annat slag utvecklade sig. När *då* olika samhällselement eller olika samhällsprinciper råkade i fientlig motsats, saknades ofta fasta lagstadganden, som förmådde begränsa de stridiga krafternas spel eller förmildra sammanstötningens våldsamhet, och därför återstod i många fall, där *nu* lagens bud skulle kunna afgöra, ingen annan utväg än att *gå utom* de gifna författningsformerna, hvilket visserligen var något

[1]) a. st. s. 78.

annat än att *bryta mot* tydliga grundlagsbud, men dock vanligen öfverflyttade konflikten från *rättens* till *maktens* område. Och en sådan obestämdhet förefans just med afseende på den frågan, hvem som egde rätt att ordna rikets styrelse under konungens frånvaro samt särskildt huruvida ett sådant ordnande skulle ske med eller utan ständernas medverkan, ty intet lagbud kunde anföras för den ena eller andra åsigten. Att en väsentlig meningsskiljaktighet angående denna fråga herskade mellan konungen och hertigen, hade tidigt visat sig [1]), men så länge hopp ännu fans, att på öfverenskommelsens väg rättelse skulle kunna vinnas i de ofvan anförda tvistepunkterna, hade man kringgått svårigheten. Detta hopp hade nu slagit fel; följden häraf blef vädjandet till riksdagen, men i och med det samma hade också denna brännande fråga om konungens och ständernas ömsesidiga rätt trädt på dagordningen, för hvilken författningen, såsom sagdt, ej i detta fall lemnade någon lösning, och därför kunde förhållandet mellan Sigismund och den svenska regeringen nu lätt öfverga till en blott maktfråga, d. v. s. såsom förut är antydt antaga en revolutionär karaktär.

Detta blef såsom bekant äfven fallet, men äro de här ofvan angifna synpunkterna riktiga, så torde man vara berättigad att söka upphofvet till denna revolution ej i ett egenvilligt omstörtningsbegär, utan i sträfvandet att bringa statsskeppet ur det dödvatten, hvari det i följd af författningens bristfällighet hade rakat under brytningen mellan olika meningsriktningar [2]).

Genom den revolutionära vändningen åstadkoms ock en större klarhet med afseende på dessa.

Jag har förut antydt, att på djupet af den dåvarande konflikten rörde sig tre olika uppfattningar af stat och kyrka, nämligen konungens, hertigens och riksrådens, ehuru skiljaktigheterna, så länge man stod qvar inom de redan stadgade rättsformernas

[1]) Se å ena sidan hertigens bestämda yrkande på ständernas hörande angående interimsregeringen samt hotelse att vädja till dem redan sommaren 1594 (Vingqvist »Om svenska representationen i äldre tider» s. 124 o. f. samt »Om den svenska högadeln» etc. ss. 122 o. 129) samt å den andra hvad som anföres om Sigismunds absolutistiska åsigter i Hist. Tidskr. 1884 s. 25.

[2]) I sammanhang härmed anser jag mig böra rätta det af mig i Hist. Tidskr. 1884 s. 90, fälda omdömet att den svenska regeringens tillvägagående *före Söderköpings* riksdag karakteriseras af bemödandet att lösa konflikten *utan kränkning* af de gifna författningsformerna, för så vidt detta omdöme så skulle uppfattas att sedermera en dylik kränkning egde rum, såsom ses af texten här ofvan är min mening blott den att regeringen i och med riksdagen *gick utom dessa former*.

råmärken, ännu i viss mån kunde öfverskylas [1]). Detta kunde ej längre blifva fallet, så snart i och med inträdet af en revolutionär kris förmedlingarnes tid var förbi, och sålunda tvungos nu de olika åsigterna att, om ej genast dock efter hand, framträda i större bestämdhet och i och med det samma i skarpare motsats till hvarandra. Det torde därför här vara lämpligt att söka fixera dessa åsigter, då de, såsom varande väsentliga faktorer i den kris vi i det följande skola bevitna, behöfva klart uppfattas för att denna må kunna framstå i riktig belysning, och då dessutom *en* af dem blef bestämmande för hela den utveckling, hvartill denna kris gaf uppslaget. Ty den rörelse, som från och med Söderköpings riksdag oemotståndligt ryckte med sig vårt folk och hvarur framgingo det storartade organiserande samhällsarbete och den väldiga yttre kraftutveckling, som kännetecknade det svenska samhällslifvet under 1600-talet, denna rörelse var blott ett förverkligande af det egendomliga, men på samma gång storartade system, som utgjorde ledstjernan för hertig Karls hela politiska färd.

Om vi emellertid först rikta vår uppmärksamhet på *Sigismunds* åsigter, så finna vi, att, såsom redan är antydt, ett för dem utmärkande drag var den monarkiska princip, som utgjorde den starkaste faktorn i detta tidehvarfs rent politiska lif. Men vi finna också, att den monarkiska *stats*formens ändamål af honom ej söktes inom *statens* eget område, utan inom *kyrkans*. När han i kraft af sin kungliga värdighet kräfde makt att fritt bestämma öfver sitt rikes öden, då skedde det ej i syfte att verka för det svenska samhällets egen utveckling, ja ej häller i följd af den lockelse, som makten i och för sig utöfvar på många naturer, utan blott för att befrämja den katolska reaktionens intressen. Men därför att den monarkiska principen, sådan den af honom uppfattades, sålunda saknade rotfäste inom det svenska samhället, kunde den ej utöfva samma välgörande inflytande som fallet var i de länder, där denna princip hvilade på nationell grund; den måste fastmer antingen verka förryckande eller ock själf förtvina utan att mäkta sätta någon frukt. Emellertid är det klart, att huru abstrakt och blottad på eget innehåll den monarkiska uppfattningen hos konungen än var, erbjöd den dock kraftiga argument mot ständernas för Sigismunds kyrkliga politik

[1]) Hist. Tidskr. 1884 ss. 16, 20 o. 57 m. fl.

så farliga inblandning. Vi skola också finna, att det förnämligast var från monarkiens rustkammare, som konungen under den följande krisen hemtade sina vapen. Med fog kan det dock sägas, att det var en lånad rustning som han härvid iförde sig.

Hos *hertig Karl* återfinna vi liksom hos konungen dessa starka monarkiska och religiösa intressen, som voro så kännetecknande för tidehvarfvet, men lyckligtvis led den protestantiska riktning som de senare hos honom tagit ej af samma ensidighet, som utmärkte Sigismunds katolskt reaktionära ståndpunkt, och hans sätt att betrakta samhällsfrågorna blef därför ej den bornerade ifrarens utan den verkliga statsmannens, hvadan också den monarkiska principen under hans vård kunde blifva mera fruktbärande. Ingen har kunnat skatta det af Gustaf I upprättade nationella *konungadömet* högre än han; dess protestantiska karaktär var utan tvifvel *en* orsak härtill, men en annan ej mindre verksam var att *samhällets* myndighet till värn mot laglöst öfvergrepp vare sig af personer eller hela klasser i den starka konungamakten funnit uttryck och kommit till sin rätt. Troheten mot fadrens konungagerning, hvarpå fäderneslandets andliga och timliga välfärd sålunda syntes honom hänga, framstod för honom rent af såsom förutsättningen för Vasaättens alla dynastiska rättigheter [1]). Men just därför att den nya ordningen inom stat och kyrka syntes honom så öfver måttan viktig, ville han ej, att den helt och hållet skulle bero af egenskaperna hos tronens tillfälliga innehafvare. Själf ett verk af den starka konungamakten, borde denna ordning visserligen vara oupplösligt förenad med den monarkiska institutionen, men för dess bevarande och utveckling kräfdes ock en trogen medverkan af *folkets* alla politiskt berättigade klasser: *rikets ständer*, af hvilka de förnämsta eller *arffurstarne* lika väl som konungen fått sig genom Gustafs testamente anförtrodd vården af hans verk, och

[1]) I Chesnecopheri »Fullkomliga skäl» etc., den utförligaste framställningen af Karls system, omtalas, att Gustaf I ej blott »kom rikets innebyggare ur det påfviska mörkret», utan ock »bekymrade sig med alt som största flit om lag och rätt»; att han genom sitt testamente äfven för framtiden upprättade ett »kristligt regemente, därefter icke allenast hans arfvingar, utan och menige Sveriges rikes ständer sig rätta och regulera skulle»; samt att Erik XIV blef afsatt, emedan han icke regerade enligt testamentet, »däruppå arfföreningen grundade sig». För öfrigt finnes en mängd af de uttalanden af hertigen, hvilka ligga till grund för denna framställning af hans system, införd såväl i mina föregående afhandlingar i Hist. Bibl. IV och Hist. Tidskr. 1884, som i det följande af denna, och till dessa citat hänvisas därför de, som vilja pröfva riktigheten af den analys som jag här sökt åstadkomma.

af hvilka de öfriga, *rådet* och de på riksdagen eller provinsialmöten sammanträdande *menige ständerna*, af forno egde en obestridlig, om också ej alltid i sina detaljer bestämd, rätt att deltaga i handhafvandet af »riksens höga och anliggande värf». Eller med andra ord: just därför att Karl satte det nya konungadömets ändamål i *samhällets egen* utveckling och ej i ett blott kyrkligt eller personligt intresse, lyckades han försona denna statsform med den urgamla svenska självstyrelsen, och statsarbetet blef sålunda i hans ögon ett verkligt samarbete mellan konung och folk på det sätt, som den store arfvingen både till hans krona och hans »konungstankar» angifvit med orden: »konung och ständer, högre och lägre, företräda tillhopa i Guds stad det konungsliga höga majestät [1])».

Att ständerna egde att beifra uppenbara författningsbrott af konungen liksom att deras *medverkan* bort anlitas till en så viktig sak som ordnandet af rikets interimsstyrelse, är tydligen ett självklart korollarium ur denna uppfattning, hvilken, med fäst afseende på olika tidsförhållanden, torde kunna tillämpas på all självstyrelse. Men Karl nöjde sig ej härmed, han drog därur också den mera betänkliga följdsatsen, att, när konungen äfven utan direkt lagbrott försummade sin pligt med afseende på samhällsordningens vårdande, kunde ständerna *på egen hand*, *ja trots konungen* upprätthålla verket. Nu är det visserligen sant, att sådant kan inträffa i alla monarkiska stater, men då anses vanligen hela författningen för tillfället suspenderad, och det är ej längre fråga om *rätten* utan om *nödvändigheten*. Det egendomliga för Karl var åter, att han ansåg ett dylikt ingripande af ständerna (folket) låta förena sig med den bestående monarkiska rättsordningen. Denna uppfattning skulle emellertid svårligen varit möjlig, om ej statsskicket i många fall lidit brist på formell

[1]) Karls uppfattning af Vasaättlingarnes ställning till Sveriges rike d. v. s. det svenska *rättssamhället* påminner mycket om den gamla svenska uppfattningen af ättens förhållande till odaljorden, sådan den bland annat framträder i bördsrätten. Det åsyftade stället i Gustaf Vasas testamente har följande lydelse: »Vidare skola våra käre söner alle, såväl konungen som de andre och deras arfvingar, med deras enskilda råd ... icke företaga ... några de saker ... som riksens allmänneliga välfärd uppå hänger ... utan ... med allas deras och fleras af de förnämsta ... ständers ... endrägtiga råd och samtycke. Dock om så skedde att någon af ... våre käre söner eller ock deras ... arfvingar ... någon sådan handel förefalla kunde, som menige Sveriges rike till nytta ... komma måtte, och tillfälle ... icke ... gifves ..., att sådant berådslås kunde med de andre bröderna eller deras arfvingar ... så må ... honom ... icke ... vara betaget ... att söka därigenom ... Sveriges rikes och sitt eget gagn.»

bestämdhet. Såsom jag i det föregående sökt visa, var detta just händelsen med afseende på frågan om hvem som egde att ordna interimsstyrelsen under konungens frånvaro. Det blir häraf i någon mån begripligt, huru Karl kunde anse sig *berättigad* ej blott att påkalla ständernas hjälp mot kränkningarna af konungens försäkran, utan ock att genom dem åvägabringa en annan regeringsordning än den af konungen upprättade, som syntes honom hota fäderneslandet med de allvarsammaste faror.

Då emellertid ständernas inblandning i så hög grad stred mot Sigismunds uppfattning af den kungliga myndigheten, kan det dock svårligen hafva undgått en så skarpsynt man som hertigen, att härigenom en våldsam omstörtning *kunde* förorsakas, men det låg ej i Karls lynne att af en dylik utsigt låta sig afhållas från hvad som syntes honom krafvas af fäderneslandets välfärd och på samma gång vara öfverensstämmande med anden i dess författning [1]).

Om sålunda både Sigismund och Karl ehuru på mycket olika sätt hyllade detta tidehvarfs moderna statsform: den starka konungamakten, så stod däremot *rådspartiet* med sina politiska sympatier i hufvudsak ännu qvar på en förgången tids ståndpunkt. Dess samhällsideal var nämligen medeltidens stormanna-

[1]) I sjelfva verket borde ej ens möjligheten, att omstörtningen kunde leda till Sigismunds afsättning (äfven frånsedt alla [illegible] motiv) hafva verkat synnerligt afskräckande på Karl, då en dylik åtgärd på sätt och vis äfven var en konseqvens af hans politiska system. Af hans ofvan angifna uppfattning att troheten mot stamfaderns verk utgjorde grunden för Vasaättens dynastiska rättigheter följde nämligen tydligen, att *den* Vasaättling, som blef detta verk otrogen, i och med det samma förverkade sina rättigheter och en dylik otrohet kunde Sigismund sägas hafva begått redan genom sitt affall till katolicismen. I samlingen »Carl IX:s egenhändiga manuscript» finnes en odaterad anteckning, som med synnerlig skärpa framhåller denna förverkningsteori, och ehuru den tillhör en långt senare tid än den, hvarom nu är fråga, må den dock här anföras då äfven den är i hög grad upplysande för den uppfattning som i texten tillagts hertigen. Tydligen blott för att reda sina egna tankar har Karl på en liten pappersbit skrifvit: »*Konungens son kan icke umgälla sin faders förbrott, kan någon säga. Hur kan han det icke umgälla, såsom dock skedt är med konung Sigismund hvilken är den närmaste till kronan? Därför kan hertig Johan icke komma till regeringen efter hans herr fader är vållande till alles deras olycka, ty han hafver trädt ifrån faderligt testamente och rikesens* [illegible], *såsom konung Sigismund hafver gjort.*» Det är tydligt, att Karl, vid nedskrifvandet af dessa ord för att komma ifrån hertig Johans olagliga anspråk på tronen, velat gifva denna betänkliga utsträckning åt den ofvannämnda förverkningsteorien, att den äfven skulle gälla konung Johan, ehuru denne aldrig genom ständernas dom, som väl skulle varit det enda möjliga sättet, blifvit förklarad saker till ett sådant förverkande. Såsom bekant har Karl emellertid ej gjort något försök att gifva verkställighet åt teorien i denna utsträckning, men de anförda orden äro emellertid äfven där för af intresse, att de visa oss, att det ej alltid var utan inre strider som Karl fick sin politiska uppfattning färdig.

välde, i hvilket konungadömet ej var synnerligt mycket mer än ett namn, i hvilket någon plats i politiskt hänseende egentligen ej fans vare sig för de högsta ständerna: arffurstarne, eller för de lägre: de ofrälse stånden, och genom hvilket staten i själfva verket blott blef en tjänare åt *en* samhällsklass, i det den politiska *makten* uteslutande tillhörde högadeln i rådet och på herredagarne och stats-*inkomsterna* till största delen och ofta utan motsvarande skyldigheter genom förläningsväsendet fördelades mellan samma högadels medlemmar[1]. Emellertid var det af Gustaf I grundade samhällsskicket med sin öfver alla klasser upphöjda statsmakt nu en gång ett factum, och den förhoppning om en fullständig återgång därifrån, som Sigismunds val till konung i Polen uppväckt hos aristokratien, hade tillintetgjorts genom händelserna under Johans sista regeringstid samt genom Sigismunds egen omedgörlighet. Under sådana förhållanden är det klart, att rådsherrarnes sträfvan nu skulle blifva att åtminstone söka förhindra realiserandet af Sigismunds absolutistisk-katolska planer, ty om desse herrar äfven därutinnan med sitt åskådningssätt tillhörde ett annat tidehvarf än Karl och Sigismund, att de ej delade dessas religiösa nitälskan, så hafva de dock vid denna tid ingalunda varit blinda för faran af den katolska reaktionens stämplingar[2], och den kungliga envåldsmakt, hvaraf denna reaktion här ville begagna sig såsom medel, var dem naturligtvis alltid förhatlig. Det fans sålunda en punkt, hvari hertigens och rådets sträfvanden sammanföllo, och detta utgör också förklaringen till den samverkan i opposition dem emellan, som vi hittills efter Sigismunds tronbesigtning bevittnat; men bakom denna öfverensstämmelse låg den vigtiga principiella olikheten, att enligt hertigens uppfattning *alla* rikets ständer kunde uppkallas till motstånd mot Sigismunds absolutistiskt-katolska planer,

[1] Särskildt upplysande med afseende på obenägenheten för riksdagen är det 1594 uppgjorda förslaget till adelsprivilegier. I den hos Stjernman: Riksdagars och mötens beslut, I s. 394 meddelade redaktion står visserligen, att konungen skulle styra riket äfven »med menige ständers råd och samtycke», men i en annan redaktion är tillagdt: »häller till det minsta de förnämstas» och i en tredje talas blott om »råds råde». Jämf. ock riksrådens förslag till regeringsform af 1594, hvari menige ständernas sammankallande omtalas såsom den sista utvägen; jfr »Om den svenska högadeln» etc. s. 98, n. 2 och s. 108. För öfrigt hänvisa vi till Kalmare stadgar och Postulata Nobilium.

[2] Om rådsaristokratiens vacklande hållning i den religiösa frågan, se Ahlqvist: »Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan III:s regering» I, s. 45 o. f. I afhandlingen »Om den svenska högadeln under k. Sigismunds regering» har jag sökt visa, att de dock omsider intogos af fruktan för reaktionen.

under det att herrarne i denna kamp endast ville använda rådsmakten. *En* orsak till denna deras uppfattning var säkerligen, att de ryggade tillbaka för den revolutionära karaktär som konflikten genom ett vädjande till hela folket måste erhålla, under det att en till rådet inskränkt opposition ännu lät sig förena med de redan gifna författningsformerna, och deras politik hade sålunda nog delvis sin grund i en lojalitetskänsla, som förtjänar all aktning; men ovedersägligt är också, att fasthållandet vid den formella rätten var egnadt att motverka ett ökadt inflytande för hertigen och menige ständerna — dessa nya makter i samhället, hvilka, om de också måste tolereras, man dock ej var böjd att ytterligare stärka — och att således lojalitetspolitiken i detta fall bäst öfverensstämde med de för herrarne egendomliga asigterna om rådet såsom den enda fullt berättigade bäraren af konstitutionell själfstyrelse. En dylik af både konung och folk oberoende rådsmakt hade emellertid med Medeltidens slut spelt ut sin roll. Skulle rådsinstitutionen vidare hafva någon framtid i den europeiska statsutvecklingen, måste den söka sitt stöd i en verklig folkrepresentation; ensam mäktade den ej längre motstå den pånyttfödda konungamakten, som med oemotståndlig kraft grep omkring sig och, på samma gång den till samhällets båtnad undertryckte de *mångas* godtycke, stundom hotade att slå öfver i *den endes* d. v. s. i envälde. Denna svaghet hade också visat sig under den nu närmast förflutna tiden. Rådsherrarnes alla föreställningar till konungen, huru välmenta och kraftiga de än varit, hade befunnits vanmäktiga; till och med i Sigismunds händer hade den kungliga myndigheten visat sig starkare än de. Skulle striden fortsättas, kunde det sålunda tydligen endast ske genom att, som hertigen yrkade, söka stöd hos ständerna. Härmed hade emellertid den fråga trädt på dagordningen, hvilken vi funnit utgöra en af de väsentligaste olikheterna mellan hertigens och rådets uppfattning. Riksdagen synes därför hafva bort spränga förbundet dem emellan, och detta blef också den slutliga följden däraf; att ej redan *själfva förslaget* därom medförde en dylik verkan, berodde, såsom vi sett, af riksrådens ytterst svåra ställning, som nödgade dem att trots sin motvilja samtycka till riksdagskallelsen [1]), och äro de resultat riktiga med afseende på

[1]) Hist. Tidskr. 1884 ss. 80 o. f.

riksdagsförhandlingarne, hvilka jag nu går att framlägga, så torde däraf framgå, att det endast var säregna omständigheter, som hindrade oenigheten att vid själfva mötet komma till utbrott[1]).

Det är redan påpekadt, att herrarne, när de underrättade Sigismund om riksdagskallelsen, gåfvo honom en vink om lämpligheten af att han uttalade sig mot hertigens tillämnade propositioner[2]). Ett dylikt uttalande skulle, om det i tid egt rum, troligen kunnat blifva ett kraftigt medel att förmå ständerna att *själfva* afböja den myndighet, som hertigen ville tilldela dem, och när nu en gång konungen ej lät sig bringas till eftergifter, hvarigenom hela riksdagen kunnat undvikas, skulle tydligen en sådan utgång varit det för herrarne önskvärdaste; på detta sätt skulle de undgått de både från aristokratisk och lojalitets-synpunkt betänkliga följder, hvartill riksdagen annars lätt kunde leda, och att det verkligen var deras afsigt att i denna riktning söka inverka på ständerna, bevisas också af ett förtroligt bref från Ture Bjelke (6 Sept. 1595)[3]). För hertigen åter skulle en sådan utgång varit ett synnerligt svårt slag, då ständernas understöd just var den starkaste grundpelaren för hela hans politiska system; och hade rådet nu sökt undanrycka denna pelare, skulle han svårligen utan motstånd hafva funnit sig däri. Emellertid beröfvades riksråden just den fasta utgångspunkten för en inverkan på ständerna i den angifna riktningen, då Sigismunds svar på deras liksom hertigens bref med underrättelse om mötets sammankallande affärdades så sent, att det ej hann till sin

[1]) Geijer och Fryxell hafva vid behandlingen af denna riksdag uteslutande stödt sig på Knut Perssons berättelse i H. Sk. H. X., och Verving meddelar blott besluten. K. Perssons berättelse är också i allmänhet tillförlitlig, ehuru man bör taga i betraktande dess bestämda syfte, men den behöfver kompletteras med själfva riksdagsurkunderna. Utom Knut Perssons berättelse finnes mig veterligt ingen *samtida* relation öfver denna riksdags förhandlingar utom en, som förvaras bland Riksdagsacta (Riksark.). Den visar sig dock vid en jämförelse med de officiela handlingarna så opålitlig att den knappast förtjenar att tagas med i räkningen. De enda, som hittills med begagnande af riksdagshandlingarne utförligare tecknat mötet, äro *Säve*: »Riksdagen i Söderköping 1595 och de händelser som ledde dertill», samt med afseende på de kyrkliga förhållandena *Norlin*: »Svenska kyrkans historia efter reformationen».

[2]) Hist. Tidskr. 1884 s. 81.

[3]) Sedan han däri omtalat sina och sina ämbetsbröders försök att förmå hertigen att själf medgifva en ändring i propositionerna, tillägger han nämligen: »Sed in comitiis ipsis så får man se hvad mål man kan nå». Hist. Bibl. II s. 269, jämf. ock Hist. Tidskr. 1884 s. 84. Också Knut Persson säger, att riksråden »förtröstade sig mycket på ridderskapet och adeln samt riksens ständer, som sammankallade voro, att de icke så lätteligen skulle alt bejaka till furstens begäran som skedde». H. Sk. H. X. s. 31.

bestämmelseort, förr än riksdagsförhandlingarne redan voro afslutade. Skulden till detta dröjsmål skjuter herrarnes försvarare Knut Persson på konungens rådgifvare i Polen, hvilka skola hafva yttrat: »Låt man hertig Karl och riksens råd rifvas och slitas; det skadar dem intet, utan är de kättare gode (godt) noge.» Är detta sant, skulle således Sigismund ännu en gång hafva låtit förmå sig till samma kortsynta politik, som han följde vid interimsregeringens ordnande, eller att, försmående den naturliga motvigt mot hertigen, som rådet kunnat erbjuda honom, i stället söka förlama båda genom att bringa de svenska angelägenheterna i den största möjliga oreda [1]). Att så varit förhållandet är ej omöjligt, ehuru ett svårare politiskt missgrepp knappast låter tänka sig, då det för ingen skulle varit fördelaktigare än för konungen, om ställningen på sådant sätt klargjorts, att ständerna själfva tillbakavisat det till dem stälda vadet.

Huru mycket uteblifvandet af konungens svar än må hafva försvårat de svenska riksrådens ställning och ökat deras obenägenhet för riksdagen [2]), så synas dock alla, hvilka kunde räknas såsom tjenstgörande och befunno sig inom det egentliga Sverige, hafva infunnit sig vid mötet med undantag af Erik Gustafsson Stenbock [3]), och svårligen skulle de kunnat göra något annat, då riksdagskallelsen, om hvars utfärdande de själfva varit

[1]) H. Sk. H. X s. 30; Jämf. Hist. Tidskr. 1884 s. 20. Hjärne har i »Sigismunds svenska resor» s. 77 visat, att den intrasslingspolitik, som Sigismund sommaren 1594 iakttog med afseende på de svenska angelägenheterna ej var Malaspinas verk. Däremot torde man på grund af Typotii af mig citerade yttrande (s. 31) få anse, att konungens *polska* rådgifvare styrkt honom därtill, och sannolikt gjorde de svenska katolikerna det samma. De sistnämnda äro de som Knut Persson angifver såsom verksamma vid *detta* tillfälle.

[2]) Till ytterligare belysning af deras ställning till riksdagsfrågan må anföras ett uttalande af Erik Sparre, hvilket visserligen är från det följande året (17 Juni 1596), men förtjenar uppmärksammas såsom varande af förtrolig natur. »Hvad det Söderkopings möte tillkommer», skrifver han nämligen till svågern Erik Brahe, »hade jag för min person hällre måtte se det på den tid blifva tillbaka, efter som jag och mine medbröder det med alla förelöpte handlingar så ock hvad v. H. K. M. själf långt tillförene hafva tillskrifvit och andre ganske därbredvid, lika måtto med ytterligare råd och betänkande — ändock därpå äro inga svar igenfallna — kunna bevisa». Orig. bl. Acta hist.

[3]) Att åtminstone Nils Gyllenstjerna, Hog., Klas och Ture Bjelke, Gustaf och den nu från den ryska fredsunderhandlingen återkomna Sten Baner, Axel Lejonhufvud, Jöran Posse samt Erik Sparre voro närvarande ses af ett deras bref till Flemming dat. Söderköping den 10 Nov. (orig. bl. Rådslag.). Däremot saknas här Gustaf Gabrielsson Oxenstjernas och Erik Abrahamsson Lejonhufvuds namn, men de kunde vid denna tidpunkt kunnit lemna Söderköping. Mot antagandet att de ej skulle bevistat mötet, kan anföras att Karls Reg. ej med anledning af deras uteblifvande innehåller några bannebref, då däremot ett sådant af den 6 Oktober finnes till E. Gustafsson.

med [1]), tydligt nog gaf tillkänna, att inväntandet af konungens samtycke ej förutsattes såsom något vilkor för mötets hållande [2]). Knut Persson berättar emellertid, att »en part» af riksråden till hertigens stora missnöje tämligen sent infann sig, samt antyder, att orsaken härtill var, att »de gode herrar väntade på svar ifrån konungen». Denna uppgift, som i och för sig ej är otrolig, vinner också en viss bekräftelse af ett bref från hertigen till A. Lejonhufvud (d. 2 Jan. 1596), hvari den förre med afseende på ett tillämnadt möte i Jönköping, uppmanade Lejonhufvud att ej låta hertigen där ligga och vänta »såsom i Söderköping efter några skedde; ty hvar någon skulle vänta, borde väntas efter oss, och vi icke efter andre». Från tiden för själfva riksdagen innehåller emellertid Karls registratur intet, som tyder på missnöje med andra rådsherrar än Flemming och Stenbock och det enda från denna tid, som skulle kunna tolkas såsom bevis för att några riksråd kommit senare, är att registraturet innehåller *skriftliga* meddelanden från hertigen till Hogenskild Bjelke och Erik Sparre af den 3 och 4 Oktober. Själf anlände hertigen den 1 Oktober således en dag senare än mötet var utlyst [3]).

Hvad Erik Stenbock angår hade han, alt sedan aftalet om regeringen ingicks i september 1594, vistats i Vestergötland utan att deltaga i de stora rådsmötena i Februari och under sommaren 1595, och det var ej nog att han sålunda undandrog sig att medverka till styrelsens skötande, utan han visade också — åtminstone enligt hertigens åsigt — olydnad mot dennes och de öfriga riksrådens anordningar, hvilket tid efter annan framkallade åtskilliga onådiga bref från den förre [4]). Själf ville han göra troligt, att detta var oförskyldt, och klagade i ett bref till

[1]) Bland Riksdagsacta finnes en afskrift af kallelsen till *ständerna i Östergötland*, dat. den 16 Aug. (den i Reg. är dat. den 5 och ställd till de *finska ständerna*) och underteckuad ej blott af Karl utan ock af Nils Gyllenstjerna, Gustaf Banér, Erik Sparre, Ture och Klas Bjelke, Gustaf Oxenstjerna och Jöran Posse. Förmodligen var det sålunda dessa, som bevistade rådsmötet i Stockholm i Augusti — Se Hist. Tidskr. 1884 s. 84.

[2]) Det heter nämligen däri blott, att man hoppades, att riksdagen ej skulle blifva konungen misshaglig, då man underrättat honom därom, och då icke något annat skulle förhandlas därpå än sådant, som var honom och riket till nytta.

[3]) Den 29 September underrättade han ständerna, att han ej kunde komma förr än om fredag. Denna inföll på den 3 Oktober, men Reg. utvisar, att han redan anlände den 1 Oktober.

[4]) Så klandrar han den 16 Aug. att han förändrat regeringens förordningar om uppbörden och i bannebrefvet af den 6 Okt. (se föreg. s.) beifrar han, att Stenbock söndrat sig från de andra riksråden, fast än styrelsen enligt regeringsföreningen skulle föras med »samhälligt råd». Se ock Hist. Tidskr. 1884 s. 74.

Hogenskild Bjelke öfver de »hårda och skarpa» skrifvelser, dem han på sin »ålderdom och gamla och slättne dagar borde vara förskonad med» [1]), men nu hörsammade han ej kallelsen till riksdagen [2]), och ehuru han i ett bref till rådet uppgaf, att detta berodde af sjukdom, torde dock ett omdöme om riksdagen, hvilket han i det ofvannämda brefvet till H. Bjelke uppgaf vara ett gängse »tal», men som antagligen just var hans egen åsigt, bättre belysa den verkliga orsaken till hans uteblifvande. Enligt det nämda »talet», som sades härröra från Småland, skulle adeln beklaga sig öfver rådet, att den ej hade något bistånd af det samma, ty marsken höll sig dold och »drotsen, som borde ock svara på konungens vägnar, den de ock borde hafva tröst af, han beviljar och utskrifver herredag konungen oveterligt, där med de lätteligen kunna blifva tvungne till det de icke böre göra, där ingen är orsaken till utom drotsen, som de andre af rådet emot till sådan herredag och annat samtycker». Vi få också i det följande se, att hertigen ej satte mycket tro till E. Gustafssons ursäkter.

Att Klas Flemming ej blott själf uteblef, utan äfven hindrade de flesta af Finlands ständer att infinna sig, är tillräckligt kändt. I allmänhet bevistade adeln mötet i ringa antal. En medlem däraf, hvars närvaro man knappast skulle väntat, men som dock verkligen kom, var Gustaf Brahe [3]).

Däremot infann sig Erik Brahe *icke* [4]) och Arvid Gustafsson Stenbock först efter det egentliga mötets slut samt af nödtvång. De ofrälse standen inom det egentliga Sverige hörsammade i allmänhet villigt kallelsen. Det enda undantaget därifrån synes hafva varit Stockholms borgerskap, bland hvilket det konungska partiet denna tid antagligen hade öfvervigt i följd af den tvist, som uppstått med hertigen angående stadens nya privilegier [5]). Visserligen sände staden ombud till mötet, men desse förbjödos genom en »fullmakt» eller instruktion att samtycka till något, som stred mot arfföreningen och lagen [6]).

[1]) Orig. bl. Acta hist., dat d. 2 Okt. 1595.

[2]) Den utfärdades till honom den 13 Augusti.

[3]) Abraham Brahes Tidebok. Svenskt Archivum s. 13.

[4]) Af ett hans bref till Erik Sparre den 9 November 1595 framgår att den senare »gerna sett» att han kommit till mötet, men sedan gillat hans skäl för uteblifvandet. Acta hist.

[5]) Jämf. Hist. Tidskr. 1884 s. 33, n. 5 och s. 74.

[6]) I »spörsmål», som hertigen den 27 Oktober framstälde till Stockholms [illegible] anmärkte han med afseende på detta förbud, att det innebar en

Första gången, som riksdagsärenden efter hertigens ankomst blefvo föremål för behandling, synes hafva varit den 4 Oktober, från hvilken dag registraturet innehåller en vidlyftig förteckning på de förnämsta punkter, som nu uppå denna riksdag af ständerna måste rådslagna blifva. Då ibland dem äfven upptages en mängd ärenden, som blott skulle behandlas af rådet [1]), kan emellertid denna framställning ej hafva varit afsedd för menige ständerna, utan har antagligen blott förberedelsevis meddelats rådet, och detta skulle då åter haft ett tillfälle att arbeta på den af hertigen tillämnade riksdagspropositionens förändrande, men de bevarade urkunderna lemna oss ej någon upplysning om, huruvida något sådant nu verkligen skett [2]). Till ständerna egde den första framställningen rum den 7 Oktober. Den innehåller endast ett tillkännagifvande, att hertigen under för handen varande omständigheter ämnade afgå från regeringen, jämte ett förnekande af ryktet, att han sökt »tränga sig in» däri, hvartill dock fogas det karaktäristiska tillägget: »Oansedt att ingen må sättas bredvid än mindre före H. F. N. i regeringen [3]).

Själfva hufvudpropositionerna hvilka voro två, delgåfvos emellertid ständerna först den 10 Oktober. Den ena berörde de stora frågorna, den andra en mängd ekonomiska och sociala; i båda återfinna vi en del af de ärenden, hvilka i handlingen af den 4 Oktober angifvits såsom blifvande föremål för riksdagens behandling. Den förra af dessa framställningar, är den, som egent-

anklagelse mot honom och rådet. I sammanhang härmed gjorde han en mängd anmärkningar mot Stockholms nya privilegier, bl. a. mot det däri förekommande uttrycket, att stadens invånare med ed förbundit sig att aldrig skilja sig från konungen, i det han frågade, om de ej häller skulle göra det, ifall konungen handlade mot sin ed och ville införa katolicismen. Reg.

[1]) De äro i kanten betecknade med ett R, under det riksdagsärendena betecknas med ett *M*.

[2]) Handlingen öfverensstämmer i mycket och delvis punkt för punkt med den af mig förut (Hist. Tidskr. 1884 s. 80) citerade och af Bergman (i Meddelanden från Riksark. VI s. 172) i sammandrag publicerade framställningen *till rådet i Stockholm före riksdagen*, hvilken dock är mindre fullständig och i hvilken ej såsom har skiljes mellan rådsärenden och riksdagsärenden. Af denna öfverensstämmelse bestyrkes min a. st. framstälda konjektur, att den där omtalade handlingen innehöll öfverläggningsämnena för riksdagen, samt framgår dessutom, att de nu framstälda punkterna förut i Stockholm varit föremål för hertigens och rådets öfverläggningar (a. st. s. 84, n. 4). Möjligen har fruktlösheten af dessa gjort, att rådet nu ansett lönlöst att på egen hand försöka några ytterligare inrättningar.

[3]) Samma dag gjordes en framställning till ständernas utskickade, men den rörde blott en taxa, som Stockholms stad ville undandraga sig.

ligen är af politiskt intresse och med hvilken vi därför i detta sammanhang hafva att sysselsätta oss [1])

Hertigen förklarar däri, att han gerna såge, om ständerna kunde finna någon annan laglig regent, men framhåller tillika, att han ensam hade rätt att vara riksföreståndare, om konungen var frånvarande och hans lifsarvingar omyndiga, samt meddelar slutligen de vilkor, på hvilka han ville fortfara med regeringen.

Dessa voro följande:

1) att han såsom »förman och hufvud i regeringen» finge fullständig makt att styra riket med rådets »råd och samtycke» samt i enlighet med konungens ed;

2) att han erhölle titel och namn af regent och riksföreståndare, hvilken alla ständer voro skyldiga att i konungens frånvaro i hans stad och ställe visa tillbörlig lydnad;

3) att den katolska gudstjensten på grund af konungens bekräftelse på Upsala mötes beslut helt och hållet afskaffades [2]), och alla katoliker icke blott uteslötos från ämbeten samt förläning eller annat underhåll af statsmedel, utan ock inom sex veckor tvungos att lemna riket;

4) att hertigen finge fullständig dispositionsrätt öfver alla ämbeten, och att alla konungens befallningar från Polen först skulle meddelas honom och rådet, hvarefter hertigen skulle hafva makt att å konungens vägnar förordna om det som befunnes nyttigt för undersåtarne, så att konungen sålunda i enlighet med sin ed måtte styra riket med hertigens och rådets råd;

---

[1]) De i den andra upptagna punkterna liksom åtskilliga, som förekommo i framställningen af den 4 Oktober, men nu uteslötos, äro af stort intresse för förvaltningshistorien och belysa Karls uppfattning af samarbetet mellan regering och folk. Här må dock blott nämnas att, enligt en, adeln mot Sveriges lag utan laga dom tog böter af sina landtbor, hvilket synes hafva varit en följd af den genom Sigismunds privilegier utsträckta rätten till böter. Att döma af en adelns anmälan vid riksdagen (hvarom mera nedan) hade dock detta stadgande i privilegierna ej öfverallt tillämpats, ehuru det skett i hertigdömet. Se [illegible] den svenska Lagsdelan etc. s. 101 n. För öfrigt synes hela denna framställning blott hafva delgifvits ständerna utan att få anledning någon deras åtgärd, ty riksdagsbeslutet innehåller intet därom. I stället fingo de kommissarier som med detta sändes till landsorterna, uppdrag att ytterligare förhandla både om dessa punkter och de flesta, som hertigen den 4 Okt. bragt på tal, men som ej upptagits i framställningen den 10 Okt. Karls Reg. d. 30 Okt.

[2]) Därefter följer följande ord: »så väl de personer, som farare äro och där och uppenbarliga bekanna såsom ock de där med hycklan och dem eller deras personer hjälpa till att styrka och beforda», men vid de följande bestämmelserna om landsflykt etc. talas blott om »dem som äro af samma [illegible]».

5) att hertigen och rådet i enlighet med 1593 års rättegångsstadga skulle vara högsta instans och vad från dem till konungen ej få ega rum förr än efter dennes hemkomst;

6) att Erik och Arvid Gustafsson Stenbock [1]) samt Klas Flemming måtte kallas till riksdagen och, om de ej kunde tillbörligen försvara sig, straffas; såsom skäl härför anfördes, att de ej hörsammat riksdagskallelseu, att de handlade mot äldre riksdagsbeslut och efter sin egen vilja samt regeringen oåtspord, att de, om också ej med ord, dock genom detta sitt handlingssätt beskylde hertigen och rådet för otrohet mot konungen, ehuru sådant »religionen undantagandes» vore »mot själfva naturen» och ginge riksrådens ära »alt för när», samt att de gjorde detta för att bli ansedda för konungens trognaste män och sålunda få tillfälle att mot välbetänkta och beslutna handlingar söka sin egen »fördel med rikets och dess undersåtars stora skada och förderf och deras egen själs salighets eviga förtappelse»;

7) att alla andra, som utan laga förfall försuttit riksdagen och vägrade att förena sig om ständernas blifvande beslut, hvilka man hoppades skulle lända Gud till ära och konungen till tjenst och behag i alt utom religionen, måtte straffas;

8) samt att hertigen erhölle betalning för sitt omak och för sina förskott till kronan.

Som man ser, innebär denna framställning ett obetingadt vädjande till ständernas dom med afseende på alla de förnämsta tvistefrågorna mellan interimsregeringen och Sigismund. Enligt Karls uppfattning var ett dylikt tillvägagående, såsom vi i det föregående sökt visa, fullkomligt berättigadt, men å andra sidan är det lätt begripligt, att riksråden från sin ståndpunkt ansågo, att riksdagspropositioner af denna beskaffenhet behöft blifva »förbättrade och skäligen förändrade». Återstod nu att se, huru ständerna själfva betraktade saken.

Deras första utlåtanden angående hertigens hemställan afgåfvos gruppvis [2]), och man får af dem en ganska tydlig föreställning om de riktningar, i hvilka de särskilda ståndens meningar rörde sig.

Af adeln, till hvilken vid detta tillfälle icke blott ombuden för krigsbefälet utan ock för meniga krigsfolket slöto sig, finnas icke

[1]) I Knut Perssons annars noggranna redogörelse för dessa punkter nämnes äfven Karl Gustafsson, men hans namn förekommer ej i hertigens proposition i Reg. och bl. Riksdagsacta.

[2]) Se bilagorna.

mindre än fyra dylika »svar»[1]). I dem alla begäres, att hertigen måtte fortfara med regeringen, och utlofvas lydnad, men härvid åberopas konungens uppdrag eller hans fullmakt och regeringsordning, hvarvid dock i tre af svaren (II, III och IV) tillika konungens ed och Sveriges lag uttryckligen angifvas såsom högsta rättesnöre. Med afseende på de nya bestämmelser, som hertigen ville hafva genomförda vis à vis styrelsens handhafvande (riksforestandaretiteln, makten öfver rikets ämbeten samt förbud mot att konungen med sina bref förbigick interimsregeringen och mot vad till Polen) innehålla två af svaren (I och III) blott en allmän inkompetensförklaring för adeln - motiverad med dess fåtalighet eller egenskap af undersåtar — att yttra sig därom, hvarför hertigen i dessa frågor hänvisas till konungen. I de båda andra svaren erkännes väl *önskligheten* af att konungen ej med sina bref förbiginge interimsregeringen, men afslås uttryckligen hertigens framställning om upphörande af vadrätten till Polen, och den enda af dessa frågor, med afseende hvarpå adeln visade någon benägenhet, att utan uttryckligt förbehåll af konungens samtycke, gå hertigens önskningar till mötes var den om ämbetsutnämningarna. Därom innehöll nämligen det andra svaret under åberopande af konungens ed och lagen, att hertigen med rådet skulle få sätta två eller flere på förslag, af hvilka konungen sedan egde att utnämna en.

Ehuru hertigen i sin framställning om religionen åberopat Sigismunds försäkring vid kröningen, gick dock, som man lätt finner, hans förslag ut på att inskränka katolikernas frihet ännu mer än som blifvit stadgadt i denna försäkring, hvilken medgaf, att de skulle få vistas i riket så länge de förhöllo sig »roligen», under det att hertigen nu ville att de alla, såväl prester som lekmän, skulle landsförvisas Emellertid fans redan förut ett stadgande som var strängare än den nämda försäkringen, nämligen den förening om religionen, som ständerna i Upsala 3 dagar före kröningen hade ingått, ty däri stadgades äfven arflöshet såsom straff för den, som affölle eller uppfostrade sina barn till affall från den evangeliska läran, men egendomligt nog var det, såsom vi se, ej till detta stadgande som Karl nu anknöt sitt

[1]) I riksdagskallelsen omnämnes endast *krigsbefalet* men såväl ständernas *skrifva* svar som riksdagsbeslutet omtala ombud för menige *krigsfolket* såsom närvarande Adelns svar II synes väl gifva vid handen att endast befälet bildade en grupp med adeln, men i svar IV säges uttryckligen att i detta svar deltagit *all* det närvarande *krigsfolket* Bil. A

förslag om en skärpning af religionstvånget. Förslaget tillbakavisades emellertid i alla fyra svaren, som endast medgifva katolikernas bestraffning, ifall de lagligen blifvit öfverbevisade om att hafva brutit mot de dem vid kröningen beviljade vilkoren. Dock visar ett af svaren (II), att man inom adeln observerat den ofvan anmärkta skiljaktigheten mellan »föreningen» och försäkringen, ty däri skiljes mellan katoliker i allmänhet, och sådana katoliker som affallit efter kröningen. För de förra skulle nämligen försäkringens fördelaktigare bestämmelser gälla, men de senare skulle beläggas med det »straff och pen», hvartill »meste parten» samtyckte i Upsala.

Endast 3 af svaren (II, III, IV) inlåta sig på frågan om de tre anklagade herrarne och dem som försummat riksdagen. Ett (III) säger därvid blott i allmänhet, att de som ej i enlighet med konungens fullmakt och regeringsordning visat hertigen tillbörlig lydnad skulle stånda laga ansvar. Det samma stadgas i båda de andra om de två Gustafssönerna samt Flemming, och i det ena af dessa (IV) äfven om dem, som försummat riksdagen, men i det andra (II) fälles en förbön för de försumliga på den grund, att de ej såsom vanligt bekommit personliga kallelsebref, hvilket adeln anhåller måtte för framtiden iakttagas.

Endast i två svar (II och IV) beröres hertigens penningeanspråk, och i båda hänvisas han angående denna sak till konungen.

Finge man döma blott af innehållet i dessa svar, vore det ej något tvifvel om, att hos adeln ett säkert stöd varit att påräkna för dem, som ville motsätta sig hertigens förslag. Att *så många* svar uppsattes, synes emellertid visa, att en viss vacklan var rådande inom ståndet, vare sig att svaren äro att anse såsom blotta förslag, framstälda af olika fraktioner, eller de varit verkliga utlåtanden, afgifna i hela ståndets namn, i hvilket fall således adeln skulle nödgats att gång på gång modifiera sina åsigter [1]). Knut Perssons berättelse antyder också, att en del af ståndet varit för hertigen. Han omtalar nämligen, att en Måns Stensson [2]) och några andra yrkat bifall till propositionen,

---

[1]) Är Knut Perssons uppgift, att adeln ej kunde enas om något gemensamt svar riktig, synes det förra alternativt böra antagas.

[2]) *Fryxell*: Berättelser ur Svenska historien, IV s. 203 skrifver *Mauritz* Stensson (Lejonhufvud) och stöder sig härvid dels på dennes kända tillgifvenhet för

och detta öfverensstämmer också med hvad man från andra håll har sig bekant om åtskilliga adelsmäns åsigter. I alla händelser bestyrka dock dessa svar, att inom ståndet allvarsamma betänkligheter gjorde sig gällande mot att ständerna skulle öfvertaga den roll, som hertigen tillämnade dem.

Stockholms riksdagsmän afgåfvo ett särskildt utlåtande, och såsom man kunde vänta på grund af deras ofvan omtalade instruktion, blef detta ej häller i enlighet med Karls önskningar. De erkänna visserligen hertigen med rads råde såsom en förman i regeringen, men endast i man af konungens uppdrag; förklara sig för ringa att yttra sig om hans »titels förmering» och låta sin trohetsförsäkran åtföljas af en påminnelse om, att de själfva skulle blifva hallna vid lag och privilegier, hvarpå konungen »med ed och lofte» försäkrat dem. I religionsfrågan medgifva de, att alt skulle få afskaffas som stred mot Upsala mötes beslut och konungens försäkring; dock borde det ske »fogligen». Angående alla de andra punkterna förklarade de sig obehöriga att bestämma något, utan hemstälde dem till konungens, hertigens och rådets afgörande. Till sist anmärkte de, att de ej på förhand underrättats om de framstälda punkterna, och uttalade en förhoppning, att deras enfaldiga svar, såsom afgifna på en fri riksdag, ej måtte illa upptagas [1].

De utlåtanden, som finnas af de öfriga ofrälse — presterna, representanterna för en mängd landsortsstäder och bönderna — [2]) visa däremot, att hertigen hos dessa klasser i allmänhet fann det stöd han hoppats vinna genom sitt vädjande till ständerna. De erkänna honom alla som regent, presterna dock med åberopande af konungens uppdrag, men de öfriga på grund af konungens kröningsed, och bifalla hans vilkor med afseende på titeln, ambetsutnämningar, (hvarvid borgarnes svar dock är något sväfvande angående den förra, och presternas angående den senare punkten) samt vad till Polen. Förbudet mot att förbiga regeringen upptages väl uttryckligen endast i stadsrepresentanternas svar, men de öfrigas tystnad torde få tolkas såsom samtycke. Hertigens

---

hertigen, dels på att en afskrift af Knut Perssons berättelse i Acta hist. skall hafva denna lasart. Den enda afskrift af nämnda berättelse, som jag funnit i denna samling, har emellertid *Måns* Stensson.

[1] Bil. C

[2] Bil. B, D, E. Huru stadsrepresentanterna från de landskap, som ej finnas omnämnda i Bil. D., förhållit sig, eller om de ej infunnit sig till riksdagen, känner jag ej.

förslag i religionsfrågan bifölls i alla tre svaren, ehuru med afseende på landsförvisningen presterna begärde, att något längre respittid än sex veckor skulle medgifvas, och borgarnes utlåtande möjligen kan anses något obestämdt. För de tre anklagade herrarne och dem, som försuttit riksdagen, inlade presterna en förbön, men de andra hänsköto deras sak till regeringen. Att hertigen borde hafva ersättning för sitt omak, erkändes i alla tre svaren, men med afseende på medlens anskaffande hänvisade presterna till samtliga ständernas betänkande efter en ytterligare utredning af hertigen och rådet samt möjligen till en underhandling med konungen; borgarne hemstälde frågan till denne, och bönderna lofvade förena sig med de högre ständerna, ehuru de för sin del yrkade på indragning af onyttiga förläningar. Det sistnämnda påyrkades äfven af borgarne, nämligen för att bereda medel till riksskuldens betalande,

Hvilken roll spelade emellertid riksråden under de förhandlingar, som funnit sitt uttryck i de nu anförda svaren eller som af dem föranleddes? Enligt tidens uppfattning borde de hafva uppträdt såsom ständernas själfskrifna ledare; af alla deras politiska traditioner, deras försigtiga skaplynne, ja deras egna ord var det att vänta, att de på sådant sätt skulle sökt utöfva detta sitt ledarekall, att de hos ständerna motarbetat dessa hertigens propositioner, som de ej på egen hand mäktat förhindra. Knut Persson berättar oss imellertid, att de i stället iakttagit en nästan fullständig passivitet; visserligen genom drotsen uppmanat ständerna att »väl betänka hvad för svar som de ville gifva på furstens inlagda punkter», »hvaröfver de själfva vore nogsamt bekymrade», men att de härvid, trots ständernas begäran, ej meddelade sin egen åsigt, hvadan »alltså blef skjutet ifrån rådet till ständerna och åter ifrån ständerna till rådet igen uti några dagar.» [1]) Förklaringen till ett så oväntadt uppträdande å herrarnes sida kan endast ligga i den osäkra ställning, hvari de befunno sig till Sigismund i följd af dennes förut visade onåd samt hans tystnad med afseende på riksdagsfrågan. Då de nu ej kunde åberopa sig på hans mening därom, ja ej ens vara vissa på att ej från detta håll mötas med samma ogunst som hittills, äfven om de gjorde sig till kämpar för konungens rättigheter, har an-

[1]) Knut Perssons sanningsenlighet i denna punkt kan ej misstänkas, ty på grund af hela syftet med hans berättelse låg det i hans intresse att söka framställa herrarne såsom så ifriga försvarare som möjligt af konungens sak.

tagligen den egendomliga försigtigheten i deras skaplynne tagit den riktningen, att de ryggat tillbaka för den fruktansvärda brytning, hvari de måste råka till hertigen genom att vid riksdagen taga initiativet till öppet motstånd mot hans förslag [1]). Å andra sidan hafva de tydligen ej heller velat understödja dessa förslag, och sålunda blir det ganska förklarligt, att de i det längsta sökte att åt ständerna själfva öfverlemna ansvaret för de beslut som skulle fattas. Men personer i deras ställning, som vid vigtiga politiska kriser ej våga *leda*, blifva lätt i stället *ledda*, och så gick det äfven i detta fall. Presterna hade yrkat på ett gemensamt svar af ständerna (bil. B), *och riksråden blefvo till sist de som nödgades bringa ett sådant till stånd.* [2]). Svaret blef en kompromiss mellan ståndens olika meningar, men det låg i sakens natur, att det härvid ej var den fåtalige och inom sig söndrade adeln, utan de med hvarandra och med hertigen i hufvudsak eniga ofrälse standen, hvilkas åsigt blef den mest gällande och hvilkas ärenden riksråden salunda fingo ga. Detta blef altså vinsten af deras passivitet!

Den 17 Oktober framlemnades detta *gemensamma svar*.

I det samma ombedes hertigen att fortfara med regeringen och bifallas hans framstälda vilkor med afseende pa riksföreståndaretiteln, förbud mot interimsregeringens förbigående i styrelseärenden samt vad till Polen, hvarvid anföres såsom skäl, att konungen där saknade behöriga rådgifvare i svenska ärenden, dock skulle man i enskilda angelägenheter få vända sig till konungen, blott hans resolutioner ej bragtes till verkställighet med förbigaende af hertigen och rådet.

I fraga om religionen och ämbetsutnämningarna beqvämade sig emellertid den ofrälse riksdagsmajoriteten till en eftergift;

[1]) Att de gynnat de försök till opposition, som vi funnit bland adeln, kan visserligen vara möjligt, men då måste det hafva skett i sådan hemlighet att ej ens Knut Persson fått kännedom därom. För öfrigt är det nu omöjligt att afgöra huruvida adelns vacklande hållning i någon mån varit en *följd af* eller en *orsak till* riksrådens passivitet.

[2]) Denna uppgift stöder sig på hertigens bestämda utsago till Sigismund. Visserligen var hans afsigt därmed att öfvertyga denne om herrarnes andel i Söderköpings beslut, men det är ej möjligt, att han kunnat våga en uppenbar osanning angående en sak, som då måste hafva varit allmänt känd. Den 15 Februari 1597 skref han nämligen att riksråden ovarit själfva de samme, (som) förbemälte Söderköpings beslut *fattat och sammandragit hafva, förrän ii något särat visste på hvad sätt det skulle stäldt varda*. Då detta yttrande tydligen ej kan afse den slutliga redaktionen af beslutet, som skedde i hertigens eget kansli, hänföras till ständernas gemensamma svar, hvilket, som vi få se, helt låg till grund för nämda beslut.

med afseende på den förra frågan fasthåller nämligen det gemensamma svaret vid konungens kröningshandling såsom uteslutande norm. I följd däraf föreskrefs, å ena sidan att alla katolska kyrkor, hvari äfven Vadstena kloster inbegreps, skulle afskaffas samt katoliker ej få vara ämbetsmän eller hafva underhåll af staten, men å andra sidan att katolska lekmän skulle fortfarande få åtnjuta medborgarerätt så länge de förhöllo sig »roligen». Med afseende på de katolska presterna bifölls dock hertigens yrkande, att de skulle inom sex veckor landsförvisas, men detta sökte man förlika med kröningshandlingens stadganden genom den kategoriska förklaringen, att de alla »hafva hållit sig oroliga».

I hufvudsak hade således adeln och Stockholms riksdagsmän med afseende på denna punkt genomdrifvit sin mening. Däremot fick frågan om ämbetsmännen en lösning, som ej öfverensstämde med något af de särskilda svaren, ehuru den i någon mån närmade sig adelns andra. Rätten att utnämna ämbetsmän öfverlemnades nämligen hvarken helt och hållet åt hertigen eller konungen, utan man återupplifvade med afseende på »riksens förnämliga ämbeten» landslagens annars vid denna tid i allmänhet antiqverade stadgande om lagmans- och häradshöfdingeval, att nämligen undersåtarne i den landsände, där ämbetsmännen behöfdes, skulle sätta tre på förslag och konungen däraf utnämna en; gjorde han ej detta, ehuru han mot de föreslagna saknade skäliga insagor, skulle en af dessa utnämnas af regeringen. De öfriga ämbetena i riket skulle åter tillsättas af hertigen med råd och samtycke af *rådet och flere de förnämste ständer, som det kan vederkomma*, men hertigen skulle ej utan laga skäl få afsätta de ämbetsmän, som konungen utnämt.

Med afseende på de tre anklagade herrarne blef presternas utlåtande det bestämmande, i det ständerna bådo hertigen förlåta hvad dessa herrar hittills gjort honom emot, och med afseende på dem, som försuttit riksdagen, uttalade ständerna sin förhoppning, att skälet härtill ej vore någon otrygghet eller olydnad, men vare sig några frånvarande eller närvarande ej kunde förebära rättmätiga skäl mot ständernas beslut och det oaktadt ej ville underkasta sig det samma, skulle de hållas för rikets oroliga och afsöndrade lemmar, och om de beklädde rikets höga ämbeten, skulle ständerna, »efter som de samteligen funne tillbörligt och skäligt vara», hjälpa till att minska och förkorta deras myndighet. Med afseende på hertigens penningeanspråk

hänvisades till konungen, men ständerna förklara de sig gerna vilja rada och styrka till att hans begäran måtte bifallas.

Slutligen innehåller svaret det bekanta förslaget om en kombination mellan landskapsmöten och riksdagen. Nagot uppslag härtill finnes ej i de särskilda svaren, savida ej Stockholmsombudens klagomål öfver att de ej förut fatt del af riksdagsärendena skulle kunna anses såsom ett sadant[1]).

Redan innan detta svar tillstälts hertigen, var denne färdig med en ny framställning till ständerna, i hvilken han särskildt yrkade landsförvisning för dem, som *hädanefter* affölle fran den augsburgiska läran och evangelii sanning, men pa samma gang uttryckligen föreslog upphäfvandet af det 1594 stadgade arflöshetsstraffet för affall[2]). Dessutom begärde han, att ständerna nu ville »samsätta sig att blifva vid Upsala mötes beslut, deras ed och konungens försäkran, aktandes att de komma öfvereens med salig konung Göstafs testamente, däruti förmält varder, att vid alt det goda, H. K. M:ts efterkommande arfvingar skola hafva i detta och det tillkommande lifvet, skola de aldrig vika från den rena läran». Som man ser kommer detta förslag mycket nära den redan papekade konseqvensen af Karls politiska system, att kränkandet af den protestantiska samhallsordningen borde medföra tronens förlust[3]). Han utdrog den dock ej, utan sökte nu tvärtom finna en utväg att med bibehallande af sin standpunkt undga den samma, i det han tillika föreslog, å ena sidan att ständerna skulle förklara, det de oryggligt ville blifva vid den trohet, de voro skyldiga konungen, och ej tillräkna honom, utan papisternas stämplingar de hittills begångna felstegen, men a andra sidan att de skulle förbinda sig att ej för framtiden låta nagon konung, som vore uppfostrad i katolicismen (»sasom befruktandes är med K. M:ts söner») eller annan villfarande lära, komma till regementet, förr än han afgifvit en försäkran både om religionen och annat, som af ålder varit vanligt. Huruvida denna skrifvelse verkligen meddelades ständerna, är emellertid ej klart[4]); bland riksdagshandlingarne finnes ej nagot utla-

---

[1]) Riksdagsacta I H. S. H. X ss. 14 23 finnes denna handling tamligen noggrant och i allmänhet ord för ord återgifven

[2]) Se Norlin a. a. s 114

[3]) Se ofvan s. 27 n. 1.

[4]) Dess rubrik i Reg. lyder. »Detta efterskrifna behöfves att gifva ständerna tillkänna uar de sig uppå de förra punkter, som innelagda äro, förklarat hafva, af Söderköping den 16 Oktober.»

tande med anledning däraf, och hertigen återkom ej därtill i sitt strax därpå afgifna svar[1]) på ständernas gemensamma skrifvelse. Möjligen har dennas bristande tillmötesgående med afseende på religionsfrågan öfvertygat honom om lönlösheten af att nu söka gå ännu längre i denna sak. Vi skola dock finna, att de åsigter han uttalade i denna framställning kanske ej blefvo alldeles utan betydelse för det slutliga resultatet af förhandlingarne.

I det nämda svaret förklarade nu hertigen, att han var »alldeles väl tillfreds» med ständernas betänkande om regeringen, enligt hvilket de skulle honom »vid den titel riksens föreståndare nämna och kalla»[2]), hvarför han lofvade att fortfarande förestå styrelsen med R. råds råd och i enlighet med Sveriges lag, konungens ed och »välfångna skäliga privilegier». Med afseende på Flemming och Gustafssönerna förklarade han sig villig att hörsamma ständernas förbön, men fordrade i sådant fall, för sitt eget ryktes skull, att de nämde herrarne skulle underkasta sig lagligt förhör, hvarjämte han yrkade att de skulle förklara sig angående riksdagens beslut. Religionsfrågan återförvisade han däremot till förnyad behandling på grund af de faror, som katolikers vistelse i landet kunde medföra ej blott för hans person, utan ock för hela riket. Dock medgaf han nu, att respittiden för de stillsamma katolikerna fick utsträckas till ett år, men angående dem, som förhållit sig oroligt, »hvilket mesta parten af det partiet gjort», yrkade han fortfarande att de inom 6 veckor skulle förvisas, samt fordrade dessutom, att alla genom katoliker utförda regeringsåtgärder skulle blifva ogiltiga.

Om de förhandlingar, som detta svar antagligen framkallat, lemna oss både urkunder och samtida berättelser ingen upplysning. Hvad vi känna är blott det slutliga resultatet, hvilket föreligger i tvänne handlingar: *riksdagsbeslutet* af den 22 Oktober och en *ständernas förening om religionen*, daterad föregående dag[3]).

Om det förra uppger Knut Persson, att hertigen lät »sammansätta» det, hvilket väl betyder att slutredaktionen skedde i hans kansli, och att han i det »burspråk», han efter dess underskrifvande höll på stadens torg, själf erkände att han däri

[1]) Intaget i Reg. mellan den 19 och 21 Oktober.

[2]) Knut Perssons uppgift att hertigen ej var nöjd med ständernas svar om regeringen motsäges sålunda af Karls egna ord. Däremot uttalade han missnöje öfver att svaret tagit så lång tid.

[3]) De äro båda tryckta hos Stjernman, ss. 432 o. f.

upptagit vissa punkter utöfver ständernas gemensamma svar. Jämför man nu dessa handlingar (beslutet och svaret) med hvarandra så visar det sig att beslutet *i allmänhet är ett ordagrant upprepande af svaret*, dock med följande uteslutningar: 1) att de anklagade herrarne ej alls omnämnas däri — ehuru stadgandet om dem, som ej ville rätta sig efter beslutet, är intaget — samt 2) att ständernas svar om hertigens kronofordringar och 3) deras förslag om riksdagarnes framtida ordnande likaledes utelemnats. De tillagda punkterna visa sig vara följande:

1) en inledning, hvari redogöres för orsakerna till riksdagens hållande — nämligen att, då konungen icke »kunnat och täckts» så fullkomligt, som bort ske, beställa om regeringen, hade ständerna nödgats sammankomma för att upprätthålla inre fred, så att den nyss vunna utländska »med god ordning, lag, rätt och rättvisas styrkande rätteligen måtte kunna brukas» —;

2) en högtidlig trohetsförsäkran af ständerna till Sigismund, åtföljd af en påminnelse om dennes förpligtelser;

3) en förbindelse af hertigen att styra riket i enlighet med Upsala mötes beslut, rikets lag, ständernas privilegier, konungens ed och skriftliga försäkran vid kroningen samt »med riksens råds råde», som riksråden fritt och utan misshag skulle få meddela och hvarförutan hertigen »i vigtiga saker och det som riket och regeringen kan angå» ej skulle företaga något [1]; samt

4) stränga bestämmelser mot affall från beslutet.

Det visar sig sålunda, att *riksdagsbeslutet och ständernas utlåtande af den 17 Okt. i allmänhet sammanfalla* och att den olikhet, som åstadkoms genom hertigens tillägg, ej kan sägas hafva varit af materiell art utom möjligen hvad angår den särskilda trohetsförsäkringen till konungen [2]), hvari man torde vara berättigad att se ett slags genomförande af hertigens den 16 Oktober framställda förslag om en dylik. Dock är härvid att bemärka, att de i detta förslag förekommande uttryck, hvilka berörde Sigismunds och hans ätts rättigheter till den svenska kronan, nu utbytts mot den i formen mindre särande reservationen: »tvifvlandes att H. K. M. obrottsligen håller hvad H. K. M.

[1]) Rådets *samtycke* omtalas ej på annat sätt, än att hvad som med dess och hertigens råd blifvit *samtyckt*, det skulle hertigen och riksråden samtligen försvara.

[2]) Bestämmelserna mot affall från beslutet, huru ödesdigra de än blefvo, kunna nämligen anses blott såsom en naturlig konseqvens af bestämmelserna mot att ej underkasta sig det samma.

Sveriges rikes ständer i sin kungliga kröning däremot lofvat och tillsagt».

Af det nu anförda framgår, att med afseende på den omtvistade punkten om religionen *ständernas* mening blef bestämmande för *riksdagsbeslutet* och att sålunda katolska lekmän, som förhöllo sig »roligen», skulle i enlighet med konungens försäkring få vistas i landet samt endast de katolska presterna landsförvisas, och detta blott på grund däraf att de förhållit sig oroligt. Att hertigens afvikande mening dock ej utan vidare lemnats opåaktad, framgår af den andra anförda handlingen: *föreningen om religionen*.

Vi hafva sett, huru både i ett af adelns svar och i hertigens framställning af den 16 Oktober fråga varit om särskilda straffbestämmelser för *affall* — vid sidan af dem mot katoliker i allmänhet. Denna tanke genomfördes nu i den nämda föreningen på ett sådant sätt, att ständerna, utan att *formelt* frångå de nyss anförda genom riksdagsbeslutet bekräftade medgifvandena åt katolikerne, kunde i väsentlig mån tillmötesgå hertigens önskningar. I föreningen förklarades nämligen, att den rätt att vistas i riket och där njuta lag och privilegier, som Sigismunds försäkring tillerkänt katoliker, så länge de förhöllo sig roligen, endast skulle gälla och *varit ämnad* att gälla *dem*, som vid tiden för kröningen veterligen voro katoliker — hvilka nu till yttermera visso uppräknas — hvarför alla, som efter denna händelse affallit eller komme att affalla till någon främmande »bilära», befordrade sådans spridning i riket eller däri uppfostrade sina barn, skulle mista sitt arf och landsförvisas.

På grund häraf synes man berättigad att påstå, det slutligen en kompromiss kom till stånd mellan hertigens och ständernas olika åsigter i religionsfrågan, i det den förre — genom att godkänna riksdagsbeslutet — afstod från sitt ursprungliga yrkande på landsflykt för *alla* katoliker, och de senare, genom »föreningen», medgåfvo detta straffs tillämpning på dem, som affallit eller afföllo efter kröningen [1]). Att de därvid gingo ännu

[1]) Min tolkning af 1595 års riksdagsbeslut och förening, enligt hvilken de ej stå i strid med hvarandra, öfverensstämmer ej med Säves och Norlins uppfattning. Den senare har dock i en rättelse till sitt arbete medgifvit såsom en *möjlighet*, att de båda handlingar låta förena sig med hvarandra. men bestrider dock *sannolikheten* däraf. Det skäl han anför härvid är dock fullkomligt ohållbart, ty naturligtvis måste en *allmän* regel kunna inskränkas genom en närmare tolkning af dess mening. Egendomligt är visserligen, att föreningen ej synes

längre, än hertigen ansett nödigt, i det de äfven stadgade arflöshetsstraff, har antagligen sin grund däri, att de själfva ville, att denna förening blott skulle anses såsom en bekräftelse på den af 1594, och en sådan uppfattning skulle tydligen saknat all rimlighet, om man nu uteslutit den sistnämda föreningens mest väsentliga bestämmelse. Genom Söderköpings riksdag har således åstadkommits en skärpning af religionstvånget utöfver hvad Sigismunds försäkring *behöfde* innebära och säkerligen äfven utöfver hvad han vid dess afgifvande trodde åsyftas, men å andra sidan har också därigenom den motsägelse hafts, som onekligen förefans mellan denna försäkring och ständernas 3 dagar äldre förening om religionen.

Med afseende på en af de i föreningen omnämde katolikerne nämligen Erik Brahe ämnade rådet af hertigen och ständerna begära att ett undantag skulle göras från det allmänna förbudet mot att katoliker skulle få brukas i rikets tjänst [1]), men denna tanke uppgafs, sedan Brahe underrättat, att han ämnade lemna Sverige. Herrarne befarade nämligen då, att ett sådant under konungens frånvaro till hans förfång fattadt beslut kunde blifva honom till skada i utlandet [2]). Genom Söderköpings riksdagsbeslut, men också *först genom detta* kan sålunda Erik Brahe sägas hafva blifvit *afsatt* från sitt ståthållareskap [3]), och han har nu

hafva efter riksdagen upplästs i landsorterna (se instr för kommissarien Reg. den 30 Okt) men att den ej varit ett blott förslag, utan verkligen antagits på riksdagen framgår af påskrifterna på tvänne kopior däraf bl Riksdagsacta Den ena lyder nämligen »Hvilket H F N. hertig Karl nu hafver bekräftigat», och den andra Copia af det vitesbref, som på riksdagen af menige ständer samtyckt och beslutadt vardt på religionens förening an 1595» Hvad som förefaller besynnerligt är emellertid, att de svenska katolikerna 1594 ej skulle varit flere än de uppräknade eller 12 och att bland dessa ej nämnas en Peder Rasmusson (se Loenbom Hist Märkv II s. 127) och Andreas Menzelius (se Hist Tidskr 1884 s 28 n 7 Den sistnämde kan dock hafva varit prest, i hvilket fall præfectus ej skulle betyda fogde utan vara liktydigt med præpositus) Denna svårighet skulle dock kunna lösas genom antagandet, att de afskrifter, som kommit till efterverlden i denna punkt varit ofullständiga, och detta bestyrkes däraf, att Verings redogörelse för föreningen tydligen är grundad på en variant, som upptagit andra namn

[1]) Koncept till en böneskrift härom bl. Acta hist Bland de skal, rådet ämnade anföra, var äfven att Brahe af Johan insatts i rådet Jamf. Hist. Tidskr. 1884 s 22 n 1

[2]) Erik Sparre till Erik Brahe den 17 Juni 1596. Se ofvan s. 31, n 2.

[3]) Att han själf så uppfattade beslutet synes framgå af ett hans bref den 20 Maj 1596, hvari han beklagade sig för Erik Sparre öfver, huru i detta beslut blifvit med honom »procederet» oansedt slägt och börds plikt, ja och gifne hand löfte och tillsägelse förutan någon förtjenst, förskyllan och försyn» (Orig. bland Biographica Riksark.).

jämväl mistat åtskilliga af sina förläningar.[1]) Hans afsigt att lemna riket kom dock ännu ej till utförande.

Redan den 2 och 3 November befalde hertigen borgerskapet och ståthållaren i Stockholm (Ryning) att bringa besluten om den katolska gudstjensten och de katolska presterna till utförande. De sistnämnda begåfvo sig också i slutet af året eller början af det nästa till Polen öfver Finland, och till det sist nämda landet funno också åtskilliga katolska lekmän nu säkrast att begifva sig.[2]) Med afseende på Vadstena kloster genomfördes beslutet såsom bekant af hertigen själf kort efter riksdagen. Ärkebiskopens åtgärder mot katolicismens lemningar bland folket under hans nu företagna visitationsresa äro tillräckligt kända för att här ytterligare behöfva skildras.

Det är redan anmärkt, att riksdagsbeslutet ej innehöll något om den ekonomiska frågan. Knut Persson berättar emellertid, att hertigen i det tal, som han höll till menigheten strax efter beslutets förseglande, genomdref beviljandet af en gärd, hvilket säkerligen också är fullt riktigt. Detta kan däremot ej vara fallet med hans insinuation, att hertigen skulle egenmäktigt uppgjort ordningen för gärden och därigenom utkräft mer än ständerna ämnat, ty då skulle svårligen Karl, vädjande till Stockholms egna riksdagsmän, kunnat i en skrifvelse till denna stad

[1]) Nämligen hans personliga, hvilka väl vore att anse såsom lönen för hans hittills innehafda ämbete. Däremot drabbade ej indragningen grefskapet utom staden Gamla Lödöse, hvars egenskap af grefskapsbesittning dock synes hafva varit omtvistad. Indragningen beklagades af Erik Sparre (i hans föreg. s. n. 2 citerade bref) och han hoppades kunna utverka en ändring hos hertigen åtminstone med afseende på hvad som var »ärftligt» (Lödöse), ty dess indragning stred mot kröningshandlingen. Det vill också synas, att Sparre bedt Axel Lejonhufvud söka förmå hertigen att gifva Brahe något underhåll (bland Acta hist. finnes ett koncept, dat. 5 Juli 96, af detta innehåll, som antagligen är från Sparre, emedan Brahe af brefskrifvaren kallas svåger). Härmed förtjenar att jämföras ett egendomligt yttrande af Sparre i det ofvan citerade brefvet. »Mais Dieu pardon à ces le conte qui fut aussj avareux sans respect demander ou prendre, malgre du roy, les benefices par luy donné(s) à vous son propre cousin et buon amy come le mesme conte de sa part s'a monstré tousiours de vouloir estre avec les paroles». Möjligen är den ifrågavarande grefven just Lejonhufvud, som således skulle erhållit Brahes förläningar. Under loppet af år 1596 har hertigen gjort ett försök att indraga själfva grefskapet, dock ej egentligen på grund af den religiösa olikheten (ehuru äfven denna omnämnes) utan emedan Brahe var »med hordomslast icke en utan många resor med befunnen». Återkallelsebrefvet, hvarur det anförda uttrycket är hemtadt, är stäldt till bönderna i grefskapet och skulle gälla, tills Brahe stått till rätta inför hertigen och rådet. Brefvet är dateradt Örebro den 27 Oktober, men intaget i Reg. på Mars månad, hvilket tydligen är det riktiga. Brahe fortfor dock det oaktadt att innehafva grefskapet (utom Lödöse), såsom ses af den anförda brefväxlingen mellan honom och Sparre samt jämväl af ett bref från Karl den 27 Mars 1600.

[2]) Verving a. a I s. 293.

(d. 28 Mars 1596) påstå, att nämnda ordning författats med rådets samtycke och rättats af de närvarande ständerna. För öfrigt blef denna ordning underständ landskapsmenigheternas pröfning, när dessas bekräftelse inhemtades på själfva riksdagsbeslutet.[1])

Härmed har jag framlagt hvad jag funnit källorna gifva vid handen med afseende på *förhandlingarna*[2]) och de *speciella besluten* vid detta möte. Hvad det *allmänna resultatet* däraf angår har jag ej något egentligt nytt att anföra. Det inflytande, som Söderköpings riksdag utöfvat på vårt fäderneslands öden, har varit alt för genomgripande, för att ej efterverlden skulle förstått dess hufvudsakliga betydelse: att hafva häfdat vårt lands nationella självständighet, ordningen och enheten i dess förvaltning samt dess protestantiska tro, men på samma gång också flyttat striden mellan Sigismund ock hans folk utom den formella rättens råmärken.

Däremot har en del samtida i det längsta sökt tillsluta sina ögon för detta sistnämda förhållande. I första rummet gäller detta om medlemmarne af det egentliga rådspartiet, och i själfva verket var detta ganska naturligt. Om nämligen i följd af riksdagsbeslutet en revolutionär författningskamp komme att uppstå, då kunde tydligen dessa herrar ej undgå att därunder taga parti antingen för konungen eller hertigen, eller med andra ord att till förmån för en sak, som i intetdera fallet var deras egen, utsätta sig för de faror, som åtfölja ett inbördes krig, och dessa faror voro nu ännu större än förut, ty före riksdagen hade endast en anslutning till hertigen kunnat medföra *juridiskt* ansvar, men nu bildade riksdagsbeslutets slutord, hvarigenom de, som affölło från

[1]) Reg. d. 30 Oct. 1595.

[2]) Nämnas må dock, att bland Acta ang. Ridderskapet och Adeln (Riksark.) finnes i åtskilliga exemplar en böneskrift från adeln till hertigen »belangande några punkter, som i lika måtto tillförene i den kungliga kröning, i Upsala senast skedde, äro blifne i underdånighet berörde», och denna öfverlemnades enligt en anteckning å ett af exemplaren till hertigen den 30 Oktober genom Gustaf Banér, »efter deras begäran».

De märkligaste punkterna äro: eftergift af de 2 årliga hästarne och hvar tredje års konungshästarne; att adeln, »enligt Kongl. Maj:ts nådiga tillåtelse», skulle få uppbära alla kungliga sakören af sina landtbönder; att adelsmans landtbönder inom gref- och friherreskap samt förläning ej skulle behöfva utgöra skjutsfärder och gärder till förläningstagarne, på det ej den ena adelsmannen måtte synas skatta till en annan; att adelns landtbönder, efter Gud nu gifvit fred, måtte få åtnjuta sina gamla friheter, »efter som de det i Upsala uti den sista konungs kröning nödtorftligen i underdånighet hafva begärt, förklarat och med god grund och skäl nogsamt bevist. Jämför »Om den svenska högadeln» etc. ss. 98 och följ. Antagligen har denna framställning ej ledt till något resultat.

det samma, förklarades för »Kongl. Maj:ts orätträdiga och rikets uppproriska och otrogna män och fäderneslandets förderfvare», ett sanskyldigt »foglanät» kring deltagarne i riksdagen. Också finner man rådsherrarne söka göra gällande, det ständerna ej gått utom författningen och således ej gifvit konungen något som hälst skäl till brytning med sina undersåtar, hvilken uppfattning de motivera därmed, att beslutet ej innehöll något annat än ett upprepande af hvad som redan fans stadgadt i äldre gällande lagar.[1]) Att om möjligt kringgå svårigheter och att så länge som möjligt uppskjuta en oundviklig kris låg i hög grad i dessa herrars skaplynne, och när de under riksdagen — utan tvifvel för att för tillfället undslippa faran af en brytning med hertigen — på sätt som vi i det föregående sett själfva medverkade till riksdagsbeslutets tillkomst, var det säkerligen också med de nu anförda skälen, som de för sig själfva försvarade sitt handlingssätt. Huru svag den grund var, på hvilken de härvid bygde, visade sig dock, då omsider Sigismunds svar på underrättelsen om riksdagens sammankallande ankom den 4 November, ty denne befalde däri, att riksdagen skulle »blifva alldeles afskaffad», och »*protesterade*» i annat fall mot de därpå fattade besluten, förklarande dem »ogilla och alldeles tillintetgjorda», så att han skulle vara ursäktad för hela verlden, om han nödgades gripa till tjenliga medel för att försvara sin myndighet emot dess »förkränkare».[2])

[1]) Till bevis härför får jag hänvisa till åtskilliga offentliga skrifvelser från rådet, hvilka meddelas i det följande. Följande uttalande af E. Sparre i ett bref af *förtrolig* natur (det ofvan ss. 31, 47 citerade till E. Brahe) är emellertid äfven i hög grad karaktäristiskt: »Hvad nu själfva handeln och beslutet belangar, som i Söderköping gjordt är, vet jag intet mera nu att svara till, utan begär allenast, att min Broder vill komma ihåg det trogna och rättrådiga hjärta och uppsåt, som jag med flere hafva haft och ännu hafva till K. M. och hvad en part för K. M. gjort och lidit hafva; därnäst såsom en trogen, rättrådig svensk man, det m. B. alltid hafver varit (de politicis talar jag och ej om religionen) betänka och öfverväga *H. K. M:s såsom ock undersåtarnes ed och försäkring samt Sveriges beskrifne lag, gamla och nya laga stadgar och arfföreningen*, hinc inde omsider denna närvarande och den näst föregående tid och lägenhet, hvilken man väl hade måst önska vara annorlunda; in summa som det gamla ordspråket lyder: qvis, qvid, cur, qvomodo, qvando, så skall m. B. efter sitt välgåfvade förstånd för sig själf finna mera besked och förklaring än han af mig eller andra snarligen eller i en hast kunde förmoda. Förfarenheten på gammalt och nytt gör ock sitt därtill, alldenstund det går så till i verldsliga saker, särdeles i regementet, såsom i comedien: res semper sunt eædem, personæ mutantur; fato omnia fiunt ubi negliguntur consilia.

[2]) Brefvet har jag ej återfunnit, men dess innehåll refereras i hertigens och rådets svar, hvari äfven uppges både dess ankomstdag och att det var dateradt Krakau den 28 September.

Huru mycket än en dylik skrifvelse må hafva kunnat inverka på riksdagens gång, om den ankommit i tid, så blef den dock nu kraftlös. Att hertigen i följd däraf skulle frivilligt uppgifva den fördel han erhållit genom riksdagsbeslutet, var nog ej ens värdt att ifrågasätta, och dessutom hade antagligen större delen af ständerna lemnat Söderköping, när brefvet ankom, ehuru hertigen och rådet ännu voro qvar. För riksråden återstod därför knappast något annat än att försöka, om ej konungen kunde omvändas till deras egen optimistiska uppfattning af hvad som passerat. Detta är också tydligen syftet med det svar på hans skrifvelse, som de den 7 November uppsatte i Söderköping, men som sedermera en del af dem i samråd med hertigen något förändrade i Vadstena, innan det jemte hertigens svar på konungens bref afsändes till Polen med Karls tjänare Mårten Kerner.[1]

Till en början uttala de i denna skrifvelse sin ledsnad öfver att konungens *bref ej förr hade ankommit*, påminna om, att de i god tid underrättat om riksdagskallelsen, samt genom Ardzhiofski skrifvit, att de för sin del gerna sett att riksdagen måtte »blifva till baka», men försäkra tillika, att den »icke stod till att undvika», och att de icke »utan efter mycket betänkande och öfvervägande» samtyckt därtill. De beklaga sig nu öfver konungens »häftiga och endels onådiga skrifvelse», genom hvilken de, innan konungen ännu »rätteligen förnummit, hvad här handladt och beslutadt var», blifvit beskylda för att vilja förkränka hans myndighet, då de däremot för konungens bästa utstått och ännu dagligen måste utstå »stor möda och arbete». Hvad riksdagen angick kunde den »med rätta icke uttydas vara konungens höghet eller rättighet uti någon måtto förnär, utan hållen efter detta rikes gamla och lofliga sedvana och rätt», och om konungen ville betänka alla saker efter sitt höga förstånd och såsom en infödd svensk konung, i stället för att lyssna till rådets och rikets ovänner, och om han såsom »en svuren trygger och trogen konung» ville eftersträfva inländsk fred, enighet och inbördes rolighet (»däruppå ock all denna riksdags förhandling och beslut länder») så

[1] Bland Acta hist. finnes en afskrift af detta bref dat. den 7 Nov. Uppgifterna om dess förändrande i Vadstena äro hemtade ur ett bref från några riksråd af den 13 Dec. (Orig. i samma saml.) Däri säga herrarne, att de hällre velat att »någon svensk af adel» skulle användts till beskickningen i stället för Kerner. När denne afgick vet jag ej, men den 13 Dec. hade det ej skett, emedan det förändrade exemplaret af rådets bref till konungen då sändes de riksråd, som ej voro med i Vadstena, till försegling. Om afskriften bl. Acta hist. återger ursprungliga eller den förändrade lydelsen, måste, oaktadt dat., lemnas oafgjordt.

skulle han finna, att de ej samtyckt till något som vore stridande mot hans höghet och hans och deras ed, och om riket blefve regeradt efter beslutets bokstafliga lydelse, så skulle konungen och hans arfvingar däraf hafva mera gagn och välbehag äro orättrådighet — »religionssakerna undantagandes, hvilka, efter de äro åtskilda och förbetingade här i riket, tillika(!) icke vara kunna, så framt inbördes enighet skall blifva varaktig och oroligheт förekommas, där fördärf och undergång af fororsakas, som många exempel utvisa». På det i konungens bref framstälda påståendet, att hertig Karl i sitt »reversal» lofvat att ej hålla någon riksdag i konungens frånvaro,[1]) svarade de, att hertigen alldeles nekade, att något sådant förbud stod i reversalet, och de intygade ocksa, att sanningen häraf »någorlunda» utvisades af den kopia af reversalet, som de själfva sett.

Oaktadt hertigen, som vi sett, möjligen inverkat på detta brefs slutliga lydelse, röjer sig dock däri en helt annan önskan att förmedla och framför alt undvika utmaningar än i hertigens eget svar till konungen.[2]) *Han* förnekade ej att rätten kunde anses kränkt, men kastade anklagelsen därför tillbaka från sig och rådet på konungen och stack ej häller under stolen med de möjliga följderna däraf. »Men vi förnimme väl» — skrifver han nämligen, sedan äfven han förut påmint om, att konungen i »laglig» tid underrättats om riksdagen — »vi förnimma väl, att den ovilja E. K. M. hafver fått till oss och riksens råd ... förorsakar sig icke af förbemälte riksdag och samqväm ... utan förnämligen därutaf, att vi ifrån E. K. M:ts regementes första begynnelse icke hafva velat samtycka med E. K. M. uti religionen och tillstädja, att den påfviska villfarande lära och dess medföljande ok, som vi Gud dess lof en gang här i riket hafva frånskilt och afskuddat, skulle åter på nytt vedertagen varda emot E. K. M:ts löfte, som E. K. M. gjorde, förr än E. K. M. första resan drog hädan af riket till sitt valrike Polland,[3]) så väl som ock förr än E. K. M. begaf sig dädan och hit till sitt arfrike tillbaka igen»,[4]) och slutligen vid kröningen. Därför aktade han ej att han med

[1]) Att detta påstående var falskt, ses af min afh. »Om den svenska högadeln» etc. sid. 129.

[2]) I Reg. den 14 November.

[3]) D. v. s. genom Kalmare stadgar (hvilka Karl således nu tillerkänner en viss giltighet, jämför om denna fråga Hist. Tidskr. 1884, s. 17).

[4]) Härmed måste åsyftas den förbindelse som han sommaren 1593 sände till Sverige med Gustaf Brahe. Jämför »Om den svenska högadeln» etc. sid. 51 och 52.

anledning häraf blef föremål för förtal, »förty därutinnan kunna vi E. K. M. ingen hörsamhet och lydnad bevisa». På konungens beskyllning, att han trängt sig in i regeringen, svarade han, att både han och rådet gerna skulle velat vara förskonade därifrån, och slutligen förklarade han, att, om Sigismund verkligen ämnade hålla mötets beslut för ogildt och kraftlöst, så gjorde han i och med det samma ständernas därigenom förnyade trohetsförsäkran ogill och kraftlös, ett hot, som vid första påseendet kan förefalla tämligen meningslöst, men som finner sin förklaring uti hertigens egendomliga uppfattning af sambandet mellan Sveriges protestantiska samhällsordning — som genom riksdagen hade blifvit befästad — och Vasaättlingarnes dynastiska rättigheter[1]).

I bref till riksråden angående Sigismunds protest utvecklade han ännu tydligare sin mening härmed; han förklarar nämligen här, att tillintetgörandet af riksdagsbeslutets giltighet skulle lända konungen och hans efterkommande till största skada, ty därigenom tillintetgjordes ock »arfföreningen på successionen till riksens regering», Gustaf I:s testamente, konungens egen försäkring, »så ock den rättrådighet, trygghet och trohet däruppå följer, den menige Sveriges rikes ständer H. K. M. tillförene tillsagt hafva, hvilket de ock nu i Söderköping yttermera med bref och segel bekräftat». Han hoppades visserligen, att konungen skulle taga saken i bättre betänkande, men efter »en sådan protestation» var »hit till oss och riksens ständer» utgången, ansåg han rådligt, att *en ny försäkran* affordrades konungen[2]) både om religionen och annat, innan denne »begifver sig på någon resa hit», ty ehuru han ej förmodade, att konungen skulle företaga något i strid med sin ed, så kunde dock Sigismund, »huru from H. M. till natur och sinne kan vara», af de påfviske, särskildt de svenske affällingarne, »hvilkas hop sig dagligen förmerar för de mångfaldiga löften och tillsägelser som dem ske kan», förledas till något för både honom själf och riket skadligt, om han ej i tid varnades, och da blefve »den sedermere villa värre än den första», hvarför hertigen nu begärde att rådet ville taga denna sak i öfvervägande[3]) Ett svar härpå finnes i behåll från Ture Bjelke. Under före-

[1]) Jämf. ofvan s. 25.

[2]) »att vi någorledes måtte vara af K. M. försäkrade.»

[3]) Reg. den 13 Januari 1596 samt orig. bl. Acta hist. af d. 14. Brefvet är ställdt till Ture Bjelke, men af innehållet synes att det angick hela rådet. Antagligen sändes likalydande till de öfriga riksråden; ty Verving omtalar ett bref af samma innehåll och datum till Sten Banér, I. s. 293.

vändning att det skulle draga för långt ut på tiden, om riksråden, som då voro skingrade i landsorterna, skulle vara med om att ytterligare »med bud och bref beskicka H. M.», afböjer Bjelke detta och föreslår i stället, att hertigen blott i sitt namn skulle göra konungen» en trogen påminnelse och förmaning». För öfrigt sökte Bjelke trösta sig och hertigen med att, då konungen af deras svar på protesten finge se, att intet förehafts på riksdagen, som ej »komme öfverens med Sveriges lag, H. K. M:ts egen ed, försäkring, löfte och tillsägelse», skulle han låta sig nöja med denna »ursäkt och förklaring, oansedt huru andra vrångvise henne uttyda vele» [1]. För tillfället lät Karl härvid bero, men hans bref hade emellertid tydligt nog förebådat att, om detta hopp kom på skam och konungen vidblef sin protest, ämnade hertigen däraf låta drifva sig till ytterligare kraftåtgärder; af Bjelkes svar hör man åter, att riksråden ej önskade följa honom längre på denna väg. I själfva verket blef också, trots all riksrådens optimism, följden af konungens protest, att riksdagsbeslutets revolutionära innebörd bragtes i dagen, men ock att brytningen mellan hertigen och rådet påskyndades. I samma riktning verkade äfven riksdagsbeslutets bestämmelser mot de undersåtar, som ej ville underkasta sig det samma, och därför bilda dessa båda omständigheter: *tvisten med konungen om beslutets giltighet* och *frågan om dess tillämpning mot hans tredskande* anhängare liksom den röda tråden i händelsernas gång såväl under den återstående delen af hertigens och rådets samregering som ock vid den slutliga brytningen dem emellan.

De, hvilka Karl närmast misstänkte för att ej vilja erkänna riksdagsbeslutets bindande kraft, voro samma personer, mot hvilkas uppträdande såsom ståthållare han förut haft så mycket att anmärka, nämligen Flemming och de två Gustafssönerna. Hvad som nu följde mellan honom och dem, kan därför anses såsom en fortsättning af den gamla tvisten med dessa herrar [2], ehuru denna nu genom frågan om riksdagen blifvit ännu mera ingripande och bitter.

Som vi sett hade hertigen i sitt svar till ständerna fordrat, att de tre herrarne skulle förklara sig öfver riksdagsbeslutet och stå till rätta för sitt föregående förhållande. Med afseende

[1] Den 23 Januari 1596. Hist. Bibl. II. s. 275.
[2] Se Hist. Tidskr. 1884. ss. 44 o. f.

på en af dem blef denna fordran också genast bragt till utförande, nämligen Arvid Gustafsson Stenbock, hvilken nu omsider måste hörsamma hertigens så ofta upprepade stämning, i det han vid riksdagens slut infann sig i Söderköping.

Den 24 Oktober 1595 framstälde hertigen här inför rådet och en del af ständerna [1]) mot honom en mängd anklagelsepunkter, hufvudsakligen af följande innehåll [2]): att han söndrat sig i religionen och ej underskrifvit Upsala mötes beslut; att han i strid mot konungens försäkring gynnat katolikerne, särskildt i Vadstena kloster; att han haft bud till Polen och skaffat sig särskilda fullmakter att styra med förbigående af hertigen och rådet, hvilket till och med stred mot den fullmakt, konungen velat gifva hertigen, samt mot hans egen landshöfdingefullmakt »om den eljest är så lydande som de andres, uti hvilken förmäles att han skall om alla saker beställa efter som af samtliga regeringen beslutet varder»; förhindrat krigsfolkets tåg (under rustningarna mot Ryssland 1594); skaffat sig konungens tillåtelse att, ehuru ingen fara var för handen, bevaka Vadstena slott med mera folk än vanligt, »hvilket (nämligen krigsfolket) honom och ingen annan skulle vara hörige och lydige»; skaffat sig otillbörliga fördelar på kronans bekostnad samt slutligen nu försuttit riksdagen. Den 29 Oktober afgaf Stenbock härpå ett skriftligt svar, hvarur följande förtjänar att anföras [3]): att han ej underskrifvit Upsala mötes beslut berodde af, att det ej på vederbörligt sätt blifvit honom meddeladt, så att han hunnit väl betänka dess innehåll, och utan att få göra detta var han ej skyldig att »försegla» något; i sin barndoms tro ville han emellertid förblifva; med afseende på nunnorna i Vadstena hade han följt konungens befallning; han hade ej skrifvit till Polen annat än i sina egna angelägenheter, och hade ej kunnat tro, att det var stridande mot konungens ed och den tillförordnade regeringens myndighet att rätta sig efter konungens bref; att han uppe-

---

[1]) Nämligen en del af adeln, som ännu var qvar i staden. H. Sk. H. X, s. 40.

[2]) Enligt Stenbocks egen uppgift voro hertigens anklagelser inför ständerna ej fullt öfverensstämmande med den anklagelseskrift, som tillstäldes Stenbock. Detta har väl då berott af att Karls vanliga häftighet förmått honom till muntliga utfall vid sidan af den skriftliga anklagelsen. På denna, som finnes i Reg., är redogörelsen i texten grundad.

[3]) I ett bref till Hog. Bjelke den 15 Juni 1596 uppgaf han, att ständerna i Söderköping ej fingo se detta svar, hvarför han nu sände Bjelke en afskrift. Så väl denna som brefvet bl. Acta hist.

hallit krigsfolket, vore ej sant; att han ej i enlighet med rådets förmaning och hertigens stämning infunnit sig hos den sistnämnde, berodde af sjukdom och annat giltigt förfall, och med afseende på bevakningen af Vadstena slott hade han följt konungens befallning; beskyllningar, som hertigen framstält mot honom inför ständerna, ehuru de saknades i de till honom öfverlemnade punkterna, hvilket han fann besynnerligt, voro, att han under den förflutna sommaren fört ett »förfärligt» tal: att, »om hans hustru[1]) ej vore, skulle han vara i blod upp till båda armbågarne», samt att han skaffat sig öfver 100 »blanketter» från Polen (förmodligen af konungen underskrifna befallningar in blanco, genom hvilka han skulle kunnat styra med förbigående af regeringen), men dessa beskyllningar saknade all grund; och att han i strid mot hertigens befallning bemäktigat sig kyrkotionde, berodde däraf att konungen gifvit honom densamma i förläning och att denna förläning blifvit honom med orätt fråntagen. Med anledning af detta svaromål förklarade hertigen (den 4 Nov.) att han skulle hemställa till rådet, huruvida det var tillfyllestgörande, samt frågade, om Stenbock, efter han beskylde hertigen att fara med osanning, ville stå till rätta inför ständerna, samt om han nu ville underskrifva Upsala och Söderköpings beslut och för framtiden visa honom lydnad. Huruvida någon hemställan till rådet blef af, upplysa ej källorna, men samma dag uppmanade hertigen och riksråden tillsammans genom en beskickning[2]) Stenbock att bedja hertigen om tillgift, förena sig om Upsala mötes beslut samt förklara om han ville bevisa hertigen lydnad under konungens franvaro och göra ett med honom, rådet och ständerna i hvad som beslutits på riksdagen och »hvad härefter beviljas kan». Stenbock svarade nu, att han ej visste sig »i någon matto hafva varit H. F. N. emot», men att han behöfde hans gunst och därför anhöll därom, ehuru han ej trodde sig hafva förtjent något annat; framställningen om Upsala mötes beslut kringgick han äfven nu med den förklaringen, att han ville förblifva i den religion, hvari han var »döpt, kristnad och uppfödd», och på den sista punkten, som väl nu var den vigtigaste, undandrog han sig att gifva ett bestämdt svar, under

[1]) Karin Månsdotter, dotter af Måns Ifvarsson till Edeby.
[2]) Bestående af Svante Bjelke, Jöran Nilsson Posse och Olof Hård. Deras berättelse, dat. den 6 Nov., förseglad och afgifven under edlig förpligtelse, finnes i orig. bl. Acta hist

förevändning, att »det var alt för mycket att så snart svara till», att han vore sjuk och att han behöfde få saken skriftligt framstäld. Dock tillade han, att han ej i något hänseende söndrat sig från rikets ständer eller gjort någon annan ed än andra i hans ställning, »undantagandes hvad om befästningen anlangandes; den vill han lefva och dö vid». Då emellertid sändebuden vid ett andra besök föreläste det protokoll, de uppsatt öfver detta hans svar, samt tillika frågade om han ville insläppa hertigen på slottet, »svor och förbannade han sig och nekade till» hvad han förra gången sagt om slottet samt förklarade nu, att det ej var honom förbjudet att insläppa hertigen; att vägra något sådant, »därtill bekände han sig för ringa». Detta medgifvande hjälpte dock ej, utan sedan hertigen vid medlet af November månad rest från Söderköping till Vadstena, där en lysande skara — änkedrottningen Katarina Stenbock, hertiginnan af Meklenburg, åtskilliga riksråd m. fl. förnäma — nu samlades för att fira hertig Magni begrafning, och där Stenbock äfven infann sig, blef denne ytterligare förmanad både af hertigen och rådet [1]). Sista veckan af November fick han emellertid tillåtelse att resa hem till sin sjuka hustru, dock med vilkor att han inom några dagar skulle återvända för att svara till anklagelserna och göra besked om sitt ämbete, hvarvid hertigen förmodade, att han skulle afbedja hvad han brutit samt förena sig om riksdagsbeslutet. Men då han väl kommit bort från hertigens farliga grannskap, skref han till rådet, att han aktade onödigt att återvända till Vadstena, emedan hertigens fordran, att han skulle göra detta, stred mot det afsked hertigen låtit tillsäga honom genom sina goda män, hvarjämte han under hotelse att klaga hos konungen nu öppet beskylde hertigen att hafva förföljt honom oförskyldt och tillfogat honom spott och förtret. Detta bref bragte hertigens länge närda förbittring till fullständigt utbrott. Han kunde hafva orsak, skref han till Stenbock den 2 December [2]), att så behandla honom att han finge skäl att klaga. För sitt eget goda namns och ryktes skull ville han dock ej göra detta, men däremot förklarade han honom nu enligt Söderköpings beslut från sin »befallning» och förlustig sitt underhåll, ' han hädanefter toge något befattning därmed, sk[illegible]

[1]) Uppgift i ett bref från hertigen till rådet den 28. Acta hist.

[2]) Acta hist. De föregående uppgifterna är[illegible]

och de, som visade honom lydnad, tilltalas såsom uppstudsiga mot allmänna beslut. För öfrigt skulle han få stå tillrätta inför rådet och ständerna för sina beskyllningar. Sedan hertigen den 8 Januari ännu en gång uppmanat Stenbock att förklara sig angående Söderköpings beslut[1]), skred han, utan att akta sin styfmoders, Katarina Stenbocks, förböner för brodren, till verkställande af sin hotelse, i det han förbjöd bönderna i hans förläning (Säby socken i Småland) att vidare till honom inbetala några utskylder[2]). Till Vadstena återvände Stenbock ej nu, utan skall strax efter hertig Karls afresa därifrån hafva begifvit sig till Vestergötland[3]). Med hans ståthållareskap var det salunda härmed slut[4]). Vi få dock se, att han det oaktadt skulle komma att vålla hertigen ytterligare bekymmer.

Som man ser kunna riksråden under dessa förhandlingar ej sägas hafva undandragit sig att upprätthålla Söderköpings beslut, och lika litet gjorde de det vid denna tidpunkt gent emot Flemming och Erik Stenbock. Till den förstnämde skickade de den 10 November från Söderköpingbeslutet, med uttalande af sin förväntan, att han och andra i den landsändan, »hvilken» — såsom det heter på ett annat ställe i brefvet — »borde vara Sveriges osöndrade, förnämliga ledamot», skulle underskrifva och försegla det; såsom vanligt framhöllo de äfven vid detta tillfälle beslutets öfverensstämmelse med lagen och konungens försäkran, samt att det var egnadt att befrämja inbördes enighet, »med hvilken högbemälte K. M. såsom ock själfva riket synnerligen tjent är»; men då de äfven förklarade, att det lände ej blott »detta lofliga gamla knnungarikes» utan ock *»dess konungars värdighet och myndighet till styrka»*, är det svårt att förstå hvad *de* härmed åsyftat, fast än framtiden på ett för dem själfva oväntadt sätt skulle komma att besanna deras ord[5]).

---

[1]) Genom Anders Lennartsson af Forstenaslägten.

[2]) Reg. den 10 och 31 Januari 1596.

[3]) Ture Bjelke och bröderna Banér till hertigen. Mars 1596. De »hade ej annat förstått» än att han rest till Vestergötland, kopia bl. Acta hist.

[4]) Vervings uppgift I. s. 290 att A. Stenbock förmåtts underskrifva riksdagsbeslutet — i hvilket fall han väl också skulle fortfarit att vara ståthållare — är således oriktig. Knut Perssons berättelse H. Sk. H. X, s. 40, att hertigen i Vadstena *fördref* honom från slottet, är ej häller exakt. Han beröfvade honom visserligen, såsom vi sett, ståthållareskapet, men först sedan han frivilligt lemnat Vadstena. Det samma gäller om K. Perssons påstående, att Karl på slottet insatte sin enskilde tjenare. Registraturet utvisar, att han den 2 Januari 1596 bekräftade den af konungen förordnade fogden på Vadstena, Gösta Eriksson, efter som denne lofvat och förskrifvit sig att blifva vid Upsala mötes och Söderköpings riksdagsbeslut.

[5]) Original bl. Rådslag. Jämf. ofvan s. 31 n. 3.

Vid samma tid sände hertigen i samråd med rådet Karl Henriksson Horn, Erik Ribbing och Sven Månsson (Somme) till Finland för att hålla en allmän »konungsräfst» samt därvid befria allmogen från det oskäliga borgläger, hvarmed den af Flemming betungades [1]), och desse fingo äfven i uppdrag att söka vinna de finska ständernas samtycke till riksdagsbeslutet [2]).

Äfven till Erik Gustafsson Stenbock, sände rådet, så snart man enats om riksdagsbeslutet, en afskrift däraf med uppmaning att han skulle gifva sitt samtycke därtill. Stenbocks svar, dateradt den 6 November, är i hög grad undfallande och bildar en anmärkningsvärd kontrast till hans yttranden i brefvet till Hog. Bjelke [3]). Han nu icke blott gillar hertigens förmanskap i regeringen, hvartill »samtliga riksens råd» förra året gifvit sitt bifall, utan förklarade sig finna riksdagsbeslutet fullkomligt öfverensstämmande med konungens försäkring och rikets lag samt ländande till konungens bästa, hvarför (säger han) »mig icke annat bör än det ock samtycka ooh stadfästa». Tillika erbjöd han sig självmant att förhandla med »de gode män» i sin lagsaga för att i enlighet med riksdagsbeslutets stadgande inhemta *deras* samtycke, som ej bevistat mötet, samt frågade, om han skulle sammankalla adeln och andra i Vestergötland, för den händelse hertigen ämnade sig dit. Till sist påminner han om, att han före riksdagen anfört förfall för sitt uteblifvande (sjukdom) samt lofvat instämma i hvad hälst »de gode herrar» komme att besluta [4]).

Efter detta bref skulle man ej tro, att några vidare förvecklingar kunde uppstå med Erik Gustafsson angående riksdagsbeslutet. Detta blef dock fallet, men innan vi öfverga till dem liksom till hertigens ytterligare tvister med brodern samt de ännu häftigare, hvartill den finska beskickningen skulle gifva upphof, fordrar tidsföljden, att vi taga en närmare kännedom af de förhandlingar, som i Vadstena togo sin början mellan hertigen och de riksråd, hvilka följt honom dit. [5])

---

[1]) Grönblad: Handl. rör. Klubbekriget III, s. 48, 52 och 53.

[2]) Karls Reg. den 27 Okt. 1595.

[3]) Se ofvan s. 38.

[4]) Orig. bl. Acta hist. Knut Perssons uppgift om Erik Gustafsson, H. Sk. H. s. 35, att han på förband i ett bref till rådet utlofvat sitt samtycke till riksdagsbeslutet, är således fullkomligt riktig.

[5]) De voro såsom ses af ett deras bref till de andra herrarne: Hog. Bjelke, Gustaf och Sten Banér, Jöran Posse och Erik Abrahamsson (den sistnämdes namn förekommer visserligen äfven på utanskriften, men han har själf undertecknat

Här hade äfven infunnit sig hertig Gustaf af Sachsen-Lauenburg, och denne »dref dagligen» på att räkning skulle uppgöras angående hans moders brudskatt, hvarjämte äfven fordringsanspråk på kronan framställdes af grefvinnan Ebba Lejonhufvud och hennes son riksrådet Axel, hvilka såsom säkerhet begärde en förläning. Deras familjs fordran, som härledde sig ända från början af konung Eriks regering och uppgick till 34,000 daler, hade i Söderköping blifvit granskad af en del af rådet och adeln, hvilka emellertid blott hänskjutit saken till konungen.[1]) Att föga utsigt fanns att på detta håll erhålla något besked hade emellertid erfarenheten visat, och sannolikt var detta orsaken till, att den styfsinta grefvinnan och hennes likasinnade son nu i stället sökte nå sitt mål genom hertigen, mellan hvilken och grefve Axel dessutom ett närmande redan före denna tidpunkt synes hafva egt rum.[2]) Omedelbart efter hertigens och riksrådens ankomst till Vadstena inlemnade nämligen mor och son en protest mot deras ståndsbröders ofvan nämda beslut, och då såsom skäl mot dettas giltighet här anföres, att det ej meddelats dem före hertigens afresa och att det stred mot den fullständiga regentmyndighet, hvilken på riksdagen tillerkänts hertigen, synes detta ej kunna tolkas på annat sätt, än att de ansågo, att hertigen bort ega makt att ensam afgöra denna sak.[3]) Enligt en uppgift af Erik Sparre var dock det förra påståendet, (om tiden för svarets meddelande) osant, hvarjämte enligt samma källa hertigen i Söderköping skall hafva gillat beslutet. Nu var Karl dock böjd att tillmötesgå såväl hertig Gustafs som den Lejonhufvudska familjens anspråk, men i enlighet med sin förbindelse att ej företaga något af enskildt råd underställde han frågan de

brefvet, som i original dat. d. 13 Dec. 1595 förekommer bland Acta hist. Af Erik Sparres svar. dat. den 26 Dec, ser det ut som om *då* äfven Klas och Ture Bjelke ankommit till Vadstena, ty det är stäldt äfven till dem, men detta är ej afgörande, då Sparres mening kan hafva varit, att brefvet skulle ytterligare befordras till desse herrar. Föröfrigt torde mötet då varit upplöst. Eget nog är detta svar ej adresseradt till Erik Abrahamsson.

[1]) Det är dessa fordringar som omtalas i Hist. Tidskr. 1884, ss. 26 o. 68, churu jag där kommit att förväxla hertiginnorna af Sachsen och Meklenburg och den senare fordringen omtalas, såsom om den blott varit grefve Axels och härrört blott från Johans tid. Att den delvis var ännu äldre, framgår af den räkning som är tryckt i De la Gard. ark. V sid. 40. Slutsumman ses af s. a. IV sid. 86.

[2]) Hist. Tidskr. 1884, sid. 28—9. Den andra sonen, Mauritz, var, en af hertigens mäst hängifne tjänare och hade redan förut af denne fått en säkerhet för sin andel i fordringarne; se De la Gard. ark. IV, sid. 90. Den förbättring i säkerheten, som M. Lejonhufvud där uppges hafva fått den *4 Aug. 1595*, gafs honom enl. Reg den *1 Aug. 1596*.

[3]) Acta hist.

närvarande riksrådens pröfning. Dessa åter ansågo, att så stora anspråk på »H. K. M:ts och kronans vägnar» ej kunde godkännas annat än genom hela rådets samt »förnämste ridderskaps och ständers beviljande och dom,» hvarjämte de synas hafva ogillat den Lejonhufvudska familjens anspråk att erhålla ränta på sin fordran, »den uti högl. konung Johans tid aldrig blef påfordrad». Denna fråga föranledde nu mellan hertigen och rådet ett ganska lifligt meningsutbyte, hvars hufvudsakliga gång vi kunna lära känna genom båda parternas ännu bevarade *skriftliga* framställningar, »ändock», såsom herrarne själfva betygat, »*orden* och *samtalet* under tiden fast skarpare fallit hafver».[1])

Sedan riksråden den 2 December, hänvisande på sitt ringa antal, afböjt hertigens första framställning i frågan (af den 30 November), svarade han den 4 Dec., att det vore ovisst, när de alla kommo till sammans, hvarför fordringsegarne ej kunde vänta härpå; att ehuru alla riksråden samt en del af adeln varit tillsammans i Söderköping, hade man ej kommit till något slut, och att man ej häller skulle göra det på sådant sätt, »ty där ingen begynnelse är, kan det aldrig komma till någon ända». Han vidhöll därför sin fordran, att de närvarande skulle taga saken före; med de franvarande kunde de skriftligen meddela sig, ifall dessas betänkande och samtycke vore nödvändiga, »ändock H. F. N:s råd, som den förnämstes, så väl i den som andra måtto borde först sökt *och fyllest göra*,» ett tillägg som tyckes visa, att den Lejonhufvudska protesten ej förfelat att göra intryck på hertigen. Herrarne granskade nu verkligen en del af räkningarna, som därvid befunnos hafva blifvit genomsedda ej blott i Söderköping, utan ock af konung Johan, men de anmärkte (den 6 December), att någon beräkning af räntan ej skett, och »ändock de H. F. N:s, såsom den förnämstes, råd och höga betänkande hvarken bör eller vele förbigå», så sköto de fortfarande från sig ärendet till ett fullständigare rådsmöte eller ock, om hertigen så fann lämpligt, till ett möte med rådet och »några af ridderskapet och förnämste ständer», vid hvilket de »ville gerna komma med tillstädes».

---

[1]) De 5 riksrådens ofvan s. 59 n. 5 citerade bref af den 13 December. De växlade »svaren» och »gensvaren» finnas i afskrifter bland Acta hist. och Rådslag. med ledning af hvilken senare samling innehållet af rådets svar refererats i Meddelanden från Riksark. VI, sid. 174 och följ. Handlingarnes datering är något olika i de båda samlingarna. Jag har här följt Acta hist.

Med detta förslag förklarade sig hertigen (den 11 Dec.) nöjd, men underrättade på samma gång, att han måst gifva såväl hertig Gustaf som grefve Axel något »besked» på deras fordran, dock med vilkor, att de skulle söka konungens och den blifvande herredagens stadfästelse därpå och att, om det då befunnes obilligt att grefve Axel och hans moder finge räkna ränta på sin fordran, skulle den uppbörd, hvarpå de nu fått invisning, afdragas från kapitalet. Hvari det besked bestod, som Axel Lejonhufvud sålunda erhöll, visar ett hertigens bref af den 14 Dec. som, sedan familjen däri under ofvan omtalade vilkor tillerkänts rätt till 5 proc. ränta under 25 år på 28,000 daler — hela fordringssumman blef på detta sätt 69,000 daler — tilldelade grefven Jönköpings slott och stad med 4 härad och 2 socknar i granskapet såsom ett pantelän, med hvars uppbörd räntan på hans och tvänne hans systrars andel i fordringssumman skulle betäckas.[1])

Emellertid intogs den hetlefrade Axel Lejonhufvud af en häftig förbittring öfver det sätt, hvarpå hans ämbetsbröder i rådet gått till väga i denna sak,[2]) och häruti har man säkerligen att söka förklaringen till att han under den följande brytningsperioden så ifrigt slöt sig till hertig Karls parti.

Äfven åtskilliga andra ärenden voro under dessa dagar föremål för öfverläggningar mellan hertigen och rådet. Att så var fallet med rådets svar på Sigismunds protest hafva vi redan sett.[3]) Att de svenska statsmännen ej häller vid denna tidpunkt förlorat ur sigte frågan om *dominium maris baltici*, visa öfverläggningarne om, huru Danskarne skulle kunna afhållas från att drifva handel på Narva. Hertigen ville, att det skulle ske genom en beskickning till Danmark, hvilken äfven skulle underhandla om andra tvistepunkter, t. ex. om Sveriges anspråk på Sonnenburgs slott på Ösel;[4]) riksråden ansågo visserligen äfven de, att det låg synnerlig makt uppå att »den narfweske seglats» i tid förekoms, men trodde att ett bref till konung och råd i Danmark

[1]) De la Gard. Ark. IV, sid. 85.

[2]) De i Vadstena närvarande riksråden skrifva i brefvet till de andre rådsherrarne, att de genom sitt förhållande förvärfvat liten vänskap, »ty hertig Göstaf och grefve Axel besvära sig till det allerhögsta öfver oss». Af Biogr. Lex. VII, sid. 348 ses, att den sistnämde ännu efter Stångebro slag ej glömt hvad som 1595 hände honom i Vadstena.

[3]) Se ofvan s. 51.

[4]) Äfven frågan om Danmarks rätt till 3 kronor har vid denna tid varit å bane, såsom ses af Karls Reg. d. 8 Januari 1596, då han svarar Erik Sparre, som afrådt att nu röra därvid, att han ej kunde förstå dennes betänkligheter.

skulle vara tillräckligt, och ville ej att nu någon annan fråga än denna skulle vidröras. Vidare yrkade hertigen, att de högre ständerna och däribland han själf skulle till afbetalande af riksskulden åtaga sig en särskild beskattning, och genomdref äfven, att riksråden, utöfver hvad de på riksdagen jämte den öfriga adeln beviljat, åtogo sig att betala 10:de penningen af sina förläningar. Dessutom begärde hertigen, att det måtte »rådslås» med anledning af ett rykte, att konungen ämnade sig hem till sommaren. Hans i sammanhang härmed gjorda hemställan, huruvida en viss Mats Bengtssons fullmakt, hvarigenom detta rykte bekräftades, skulle få gälla, gick antagligen ut på omintetgörande af en befallning från konungen.[1])

Innan förhandlingarne ännu voro afslutade, lemnade en del af riksråden Vadstena, så att, när hertigen gjorde sin sista skriftliga framställning, endast två voro qvar. Dessa ansågo sig da för få att svara skriftligen, men sände i stället sina ämbetsbröder en af dem tillsammans med de afresta uppsatt berättelse om alt hvad som passerat samt tillade för egen del en »sedel»,[2]) hvilken på ett intressant sätt belyser det ringa förtroende, som i själfva verket utmärkte samarbetet mellan de båda kontrahenterna i regeringen: hertigen och rådet. »I vele» — heter det nämligen däri — »ock samma punkter så väl som alt annat, vi Eder sända, öfverväga, och efter tidens lägenhet där pa svarandes *med twänne bref, det ena efter som I vele, att det för H. F. N. presenteras skall, men det andra hvad vi såsom trogne rådspersoner till hvarannan edert betänkande ville* (!) *förstå låta»*. Själfva denna sedel synes för öfrigt erbjuda ett exempel på olikheten mellan rådslag, afsedda för hertigen, och dem, hvilka herrarne »såsom trogne rådspersoner» utbytte med hvarandra, ty om den herredag, hvilken de, som vi sett, själfva bragt på tal och till hvilken de då lofvade komma »på hvad tid H. F. N. synes och läg-

---

[1]) Det synes nämligen sannolikt, att Mats Bengtsson var den »köksmästare» på Stockholms slott med detta namn hvars afsättning föranledde så häftiga slitningar mellan hertigen och Erik Brahe (se Hist. Tidskr. 1884, sid. 37, n:o 3) samt att han nu af Sigismund skaffat sig ny fullmakt på platsen.

[2]) Denna berättelse är det ofta omtalade brefvet af den 13 December. »Sedeln» är daterad den 16. Hvilka de två qvarblifna voro, känner jag ej, ty »sedeln» är ej undertecknad. En förklaring af det egendomliga förhållandet att Erik Abrahamssons namn förekommer på utanskriften, eburu han undertecknat brefvet (af den 13; se ofvan s. 59) kan möjligen vara, att han ej varit med om »sedeln», men att man önskade att han skulle få del af denna, som sändes tillika med brefvet.

ligt kan vara», heter det här att enligt deras mening »inge[illegible] sådan »sammankommelse väl kan ske före sommaren».

Härmed synes mötet i Vadstena hafva upplösts, ehuru hertig[illegible] qvarstannade där öfver julen, men öfverläggningarna såväl mell[illegible] hertigen och riksråden som mellan dessa inbördes fortsattes skrif[illegible] ligen. Så finner man, att Erik Sparre den 26 December fr[illegible] Sundby meddelat det af hans ämbetsbröder begärda utlåtandet. Af deras bref, som han erhållit den föregående dagen, säger h[illegible] sig hafva funnit, att hertigen och de haft mera oro och bekym[illegible] mer än man kunnat vänta så kort efter riksdagen, samt a[illegible] hertigen »nogsamt eftertraktat» sakerna och herrarne svarat s[illegible] att Sparre ej kunde förbättra det. Att hertigen ville hjälpa he[illegible] tiginnan af Sachsen vore ej underligt, alldenstund »det är e[illegible] ondt blod som ej är tjockare än vattnet». De borde ocksa vil[illegible] det samma, »anseende att den goda furstinnan är en sven[illegible] konungadotter och utan orsak öfvergifven och ensörjande m[illegible] fast värre vilkor än en änka och den unge fursten a sin si[illegible] trängd emot alt skäl och rättvisa ifrån land och folk».[2] [illegible] vore dock för få att göra en fast räkning med dem, och ma[illegible] borde i alla kontrakt akta jus tertii, som i detta fall vo[illegible] konung och ständer. Vid första öppet vatten borde man därf[illegible] genom en legation begära fullmakt af konungen att få ord[illegible] saker, men ville hertigen under tiden göra någon förbättring [illegible] hertigens underhåll, kunde ock väl vara till att unna». [illegible] samma sätt kunde förfaras med den Lejonhufvudska familje[illegible] ehuru Sparre trott att den samma skulle låta sig nöja med ö[illegible] verenskommelsen i Söderköping, för hvilken han klagar att rik[illegible] råden nu ensamma fingo uppbära ovilljan, ehuru många andr[illegible] och äfven hertigen där gillat den.[3] Han instämde emellert[illegible] angående denna sak i det att hertigen gillade förslaget om [illegible] [illegible]. Med afseende på [illegible] för [illegible] för[illegible] [illegible] han sig vilja rätta sig efter hvad de andra samtyck[illegible] ehuru det för honom, såsom mycket upptagen af rikets tjens[illegible] kunde blifva svårt att utgöra. Legationen till Danmark ansa[illegible] han kunna uppskjutas med afseende på konungens underha[illegible]

[illegible]

[2] Enligt [illegible] [illegible] Sparre [illegible] [illegible] var en person af [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] med den regerande hertigen af [illegible]

[3] Jämför [illegible] s. [illegible]

vid det tillämnade besöket trodde han att »goda råd skulle blifva dyra», men »att Mats Bengsson skall blifva vid sitt ämbete som tillförene», visste han icke »med hvad skäl och gagn det ske skall».

Vare sig detta betänkande var afsedt för hertigen, eller Sparre i ett särskildt bref utvecklade sina åsigter för denne, så förklarade hertigen den 25 Januari att han, i enlighet med Sparres råd, till ett nytt rådsmöte uppsköt frågan om legationen till Danmark.

Det var emellertid ej blott de på mötet i Vadstena väckta frågorna, som under tiden närmast efter det samma utgjorde föremål för Karls skrifvelser till rådet. Sålunda var det nu, som han framkom med det redan omtalade förslaget, att Sigismund före sin hemkomst skulle affordras en ny försäkran och i ett bref till Hogenskild Bjelke af den 17 December uttalar han sin fruktan för att Polackarne, om konungen nästa sommar ville resa hem, skulle kräfva uppfyllandet af de löften om Estlands afträdande, som Sigismund 1593 måst gifva dem.[1]) Den omständigheten, att Sigismund under den förflutna sommaren[2]) begärt hertigens uttalande angående denna sak, ansåg han vara ett bevis för hans farhåga att Polackarne skulle framkomma med denna fordran. Han uttalade såsom sin mening, att ingen del af riket kunde afsöndras utan ständernas bifall, och föreslog, att ett mot Polackarnes anspråk riktadt bref skulle sändas till konungen.[3]) Herrarne ville dock lika litet vara med härom som om att affordra Sigismund en ny försäkran, ehuru de liksom i denna fråga bemantlade sin motvilja genom att skylla på den tidsutdrägt, som skulle förorsakas af rådets medverkan. Visserligen uppsatte Erik Sparre åtskilliga skäl till vederläggning af Polackarnes anspråk — hvilken skrift hertigen förklarade sig längre fram ämna skicka konungen — men liksom de andra herrarne rådde han dock på ofvan angifna grund hertigen att sända den föreslagna skrifvelsen blott i sitt

[1]) Se härom Hjärne, a. a., sid 32. Sigismund hade själf underrättat hertigen om detta. Jfr. »Om den svenska högadeln» etc., sid. 79. Den där (n. 1) citerade afskriften af Sigismunds försäkran till de polska ständerna företer den olikheten med Hjärnes redogörelse, att däri Allhelgonadag (den 1 Nov.) 1594 angifves såsom den yttersta tidpunkten för Sigismunds återresa, under det att den senare har S:t Bartholomæi dag (den 24 Augusti), samt att i den förra blott talas om uppfyllandet af pacta conventa vid Sigismunds val, men i den senare bestämdt talas om Estlands afträdelse. I hufvudsak råder dock öfverensstämmelse mellan de båda versionerna.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1884 sid. 89.

[3]) Karl bref till H. Bjelke bl. Acta hist.

rådet. Hertigen lofvade också slutligen att göra detta, hvarvid han emellertid uttalade den förhoppningen, att han skulle kunna räkna på ständernas bistånd [1]. Var det bref, han verkligen afsände, lika lydande med ett koncept till en dylik skrifvelse som finnes i behåll [2], kan man emellertid ej så mycket undra på, om riksråden ej voro benägna att dela ansvaret därför. I detta koncept nöjer Karl sig nämligen ej med att i de kraftigaste ordalag framställa sin ofvan angifna fordran, att intet fick afgöras i saken utan de svenska ständernas bifall, utan påminner dessutom om de stora, icke återbetalda penningesummor, som till Sveriges stora skada »i uppenbar fejdetid levererades konung Sigismund August i händerna», hvarmed naturligtvis syftas på Johan III:s förrädiska förbindelser med Polen i början af Erik XIV:s regering. Med skäl torde man våga betvifla att något som hälst kunde vinnas genom att nu upprifva denna gamla historia, som naturligtvis för Sigismund måste vara alt annat än behaglig, men i Karls tillvägagående röjde sig ofta en benägenhet att äfven i oträngdt mål röra i sådant som var egnadt att såra andras känslor. Det var i själfva verket denna bråkighet och ogrannlagenhet, som så många gånger försvårade samarbetet mellan honom och hans samtida och som i förening med den skoningslösa hardheten i hans karaktär vållat, att för efterverlden bilden af den stora fosterlandsvännen och statsmannen vanligen ter sig så föga sympatisk.

De eftergifter, som under dessa förhandlingar å ömse sidor gjordes, vitna emellertid om, att både hertigen och rådet då uppriktigt önskade, att den mellan dem upprättade samregeringen fortfarande skulle bära sig. För hertigen var det dock en missräkning, att ej riksdagsbeslutet förmatt åstadkomma en ännu kraftigare samverkan inom regeringen, och i bref till Erik Sparre, Hog. och Ture Bjelke, samt Gustaf Banér gaf han med vanlig häftighet luft åt denna sinnesstämning. [3]). Han klagade däri att han ej af rådet erhöll det bistånd, och i allmänhet ej bevisades den trohet, hörsamhet och lydnad, hvarom han erhållit försäkran i Söderköping, samt hotade därför att nedlägga regeringen, om ej rättelse skedde häri. Denna gång liksom så många

[1]) Karl till Hog. Bjelke den 3 Januari och till Erik Sparre den 8 Januari 1596.
[2]) Bl. Acta hist.
[3]) Reg. den 9 Januari 1596. Jämf. Hist. Bibl. II s. 274.

andra stannade det dock vid hotelser. Registraturet utvisar, att hertigens ingripande i regeringen under den följande tiden var synnerligt lifligt, och kort efter dessa brefs afsändande begaf han sig själf till Jönköping för att förmå de adelsmän från Småland och Vestergötland, som uteblifvit från Söderköping, att bekräfta riksdagsbeslutet, hvilket också den 20 Januari skedde genom en högtidlig »förening» af »riksråd, ridderskap och adel» från nämda landskap.

Äfven från detta möte blef Erik Gustafsson Stenbock borta, och med anledning häraf uppblossade nu i full låga det missnöje och den misstro, som hertigen länge känt gent emot denne rådsherre [1]). Samma dag som föreningen ingicks skref han till honom, att, då han oaktadt hertigens kallelse [2]) och sitt eget bref till rådet ej kommit till mötet, kunde hertigen ej tro, att han menade uppriktigt, och kunde därför ej låta honom få hafva någon vidare »befallning» i Vestergötland, förr än han bekräftat Söderköpings beslut, och sedan hertigen från Jönköping begifvit sig till Vestergötland, lät han, på samma sätt som han i Söderköping gjort med Arvid Stenbock genom en högtidlig beskickning bestående af Jöran Eriksson Ulfsparre, Anders Olofsson Oxehufvud, Erik Stake och Anders Lennartsson, alla hertigens trogne anhängare, affordra Erik Stenbock förklaring såväl hvarför han »försuttit samqvämen i Söderköping, Vadstena och Jönköping» och om han ville göra ett med ständerna, som angående en mängd andra punkter [3]). På Elfsborg, där sändebuden i enlighet med hertigens föreskrift togo en »förskrifning» af befallningsmannen Karl Bengtsson, träffade de ej riksrådet och ståthållaren, men de uppsökte honom på hans gård Torpa och fingo där, dock först efter en lång »fördröjning», »komma till audiens». Under de samtal, som nu egde rum, beklagade sig Stenbock öfver att han af hertigen fick mottaga sådana skrifvelser, »som om han vore en slät enspännare», under det att konungen, som var hans »högsta öfverhet och rätta herre» tillskref honom »fast nådeligare och bättre». Ej häller hade han af nå-

---

1) En ny anledning till missnöje var att E. Stenbock ej afskickat en sändning proviant som hertigen beordrat till Narva. Karls Reg. den 9 Januari 1596.

2) Intagen i Reg. den 2 Januari.

3) Karls Reg. 1596 fol. 75. 77 den 2 Febr. Hvilka af dessa punkter äro af allmännare intresse framgår af min redogörelse för Stenbocks svar. I ett särskildt bref sammanstälde hertigen hans uppförande med hans bröders.

gon af de fyra konungar, han tjenat, fått mottaga så hårda ord och bannor.

För sina bröder, som hertigen förekastade honom, kunde han ej ansvara, utan: »stjäl min broder, så hänge min broder». Han påminte vidare om, huru han vid Eriks afsättning allenast på hertig Karls ord vågade alt hvad han »åtte», och hertigen visste bättre än någon annan, »hvad tillsägelse» honom då gjordes och huru trogen han bevisade sig. Det hade varit hans affall som dragit med sig de tyska ryttarne samt adeln och krigsfolket i Vestergötland och Småland, och Karin Månsdotter hade berättat för konung Johan, att konung Erik förlorat modet, när han fick underrättelse om Erik Gustafssons affall. Han hade också förtjenat sitt friherredöme, som icke räntade mer än 300 daler, lika väl som grefve Per (Brahe) och andra förtjenat grefvedömen, ty, när grefve Per låg och gömde sig i granbacken, var han framme och beviste sig troligen mot rikets fiender. Med afseende på riksdagen förklarade han, att han såsom en af de äldste i rådet bort på förhand få veta hvad som skulle förekomma på mötet, men detta hade ej skett, utan han hade blott fått sig beslutet tillsändt; emellertid åberopade han, hvad han skrifvit till rådet därom, samt lofvade nu dessutom »med dyra eder »och på sin själs salighet och himmelrikes lott», att han aldrig skulle skilja sig från Söderköpings beslut samt äfven att, om hans hälsa tilläte det, han skulle resa till hertigen och tilllika med de andra »försegla» beslutet; annars skulle han ock göra det, om hertigen med någon »förtrogen» sände honom »hufvudbrefvet [1])».

I ett *skriftligt* »svaromål», som han äfvan afgaf på hertigens »tilltal», inskränkte han sig åter till att åberopa den förklaring om riksdagsbeslutet, som han gifvit i sitt bref till rådet, och såsom skäl till sitt uteblifvande från Söderköping, Vadstena och Jönköping uppger han här sin sjuklighet — han var som han uttryckte sig en »Guds fånge». Bland »tilltalen» rörde ett ryktet om Bengt Ribbings död, för hvilket hertigen förut hotat att han skulle hålla sig till Stenbock, då den af denne uppgifne sagesmannen Anders Mårtensson fransagt sig all andel däri [2]). Stenbock förklarade nu om detta »talet, som han i god mening be-

[1]) Jöran Erikssons och Anders Lennartssons berättelse, dat. på den förres egendom Öjarid den 18 Februari 1596. Orig. bl. Acta hist.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1884 s. 74.

17 H. F. N.», att det enda han hört Anders Mårtensson yttra
:t Ribbing »fått några hugg af H. F. N.», men att hvar-
Anders Mårtensson eller han sjelf sagt, det Ribbing dött
; Den ende, af hvilken han hört något sådant, bedyrade
id sin själs salighet vara hertigen själf, som i rådkamma-
Stockholm berättat, att enligt en knekthöfvitsmans utsago
de utspridt en dylik sägen. På hertigens förebråelse, att
llegnat sig sin förläning utan att hafva underrättat herti-
from, svarade han, att han rättat sig efter konungens för-
bref, men gerna skulle vändt sig till hertigen i saken,
in vetat, att denne önskat något sådant. För öfrigt hade
ödmjuka förhop»(pning) varit, att hertigen skulle kommit i
ns långvariga trogna tjenst och »på K. M:s nådiga behag»
trat hans underhåll likaväl som hans medbröders [1]). Han
m hertigen låta sitt misstroende mot honom falla samt
om tillhålla Axel Lejonhufvud att återgifva honom en del
ls förläningar, som denne i strid mot konungens bref tagit
honom [2]). Först den 4 April lät hertigen E. Stenbock
in mening om hans försvar. I ett bref af denna dag för-
e han, att E. Stenbock ej i tid kallats till riksdagen, men
rade dock, att han skulle låta sig nöja, efter som Stenbock
lofvat försegla beslutet, och kallade honom nu »såsom en med
de äldste i rådet» att komma till en vid denna tid tillämnad
herredag. Någon verklig samstämmighet mellan hertigen och
Erik Stenbock uppstod dock ej oaktadt alt detta. Den sist-
nämde var tydligen lika mycket en Sigismunds man som bro-
dren Arvid, men han synes hafva varit af ett försigtigare skap-
lynne än denne och befann sig väl också såsom riksråd i en
ömtåligare ställning, hvilket torde lemna förklaringen till den
skenbart större eftergifvenhet han visade. Huru frikostig han
var på »goda ord», löften och förklaringar, aktade han sig dock
under den följande tiden lika väl som förut för att i handling
»göra ett» med hertigen.

Som vi af det föregående sett, hade hertigen beklagat sig
för Erik Gustafsson öfver dennes *bröder*. Förhållandet var näm-
ligen, att han denna tid äfven fattat misstankar och ovilja

---

[1]) A. st. s. 29 n. 1.

[2]) Original bland Acta hist. De öfriga punkterna i anklagelsen och svaret rörde frågor af mera privat natur, såsom våldshandlingar begångna af Erik Stenbocks tjenare mot allmogen, en del af den mest upprörande art.

gon af de fyra konungar, han tjenat, fått mottaga så hårda ord och bannor.

För sina bröder, som hertigen förekastade honom, kunde han ej ansvara, utan: »stjäl min broder, så hänge min broder». Han påminte vidare om, huru han vid Eriks afsättning allenast på hertig Karls ord vågade alt hvad han »åtte», och hertigen visste bättre än någon annan, »hvad tillsägelse» honom då gjordes och huru trogen han bevisade sig. Det hade varit hans affall som dragit med sig de tyska ryttarne samt adeln och krigsfolket i Vestergötland och Småland, och Karin Månsdotter hade berättat för konung Johan, att konung Erik förlorat modet, när han fick underrättelse om Erik Gustafssons affall. Han hade också förtjenat sitt friherredöme, som icke räntade mer än 300 daler, lika väl som grefve Per (Brahe) och andra förtjenat grefvedömen, ty, när grefve Per låg och gömde sig i granbacken, var han framme och beviste sig troligen mot rikets fiender. Med afseende på riksdagen förklarade han, att han såsom en af de äldste i rådet bort på förhand få veta hvad som skulle förekomma på mötet, men detta hade ej skett, utan han hade blott fått sig beslutet tillsändt; emellertid åberopade han, hvad han skrifvit till rådet därom, samt lofvade nu dessutom »med dyra eder »och på sin själs salighet och himmelrikes lott», att han aldrig skulle skilja sig från Söderköpings beslut samt äfven att, om hans hälsa tilläte det, han skulle resa till hertigen och tillika med de andra »försegla» beslutet; annars skulle han ock göra det, om hertigen med någon »förtrogen» sände honom »hufvudbrefvet [1])».

I ett *skriftligt* »svaromål», som han äfvan afgaf på hertigens »tilltal», inskränkte han sig åter till att åberopa den förklaring om riksdagsbeslutet, som han gifvit i sitt bref till rådet, och såsom skäl till sitt uteblifvande från Söderköping, Vadstena och Jönköping uppger han här sin sjuklighet — han var som han uttryckte sig en »Guds fånge». Bland »tilltalen» rörde ett ryktet om Bengt Ribbings död, för hvilket hertigen förut hotat att han skulle hålla sig till Stenbock, då den af denne uppgifne sagesmannen Anders Mårtensson fransagt sig all andel däri [2]). Stenbock förklarade nu om detta »talet, som han i god mening be-

[1]) Jöran Erikssons och Anders Lennartssons berättelse, dat. på den förres egendom Öjarid den 18 Februari 1596. Orig. bl. Acta hist.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1884 s. 74.

rättat H. F. N.», att det enda han hört Anders Mårtensson yttra var att Ribbing »fått några hugg af H. F. N.», men att hvarken Anders Mårtensson eller han sjelf sagt, det Ribbing dött däraf. Den ende, af hvilken han hört något sådant, bedyrade han vid sin själs salighet vara hertigen själf, som i rådkammaren i Stockholm berättat, att enligt en knekthöfvitsmans utsago en fogde utspridt en dylik sägen. På hertigens förebråelse, att han tillegnat sig sin förläning utan att hafva underrättat hertigen därom, svarade han, att han rättat sig efter konungens förläningsbref, men gerna skulle vändt sig till hertigen i saken, om han vetat, att denne önskat något sådant. För öfrigt hade hans »ödmjuka förhop»(pning) varit, att hertigen skulle kommit i håg hans långvariga trogna tjenst och »på K. M:s nådiga behag» förbättrat hans underhåll likaväl som hans medbröders [1]). Han bad nu hertigen låta sitt misstroende mot honom falla samt dessutom tillhålla Axel Lejonhufvud att återgifva honom en del af hans förläningar, som denne i strid mot konungens bref tagit ifrån honom [2]). Först den 4 April lät hertigen E. Stenbock veta sin mening om hans försvar. I ett bref af denna dag förnekade han, att E. Stenbock ej i tid kallats till riksdagen, men förklarade dock, att han skulle låta sig nöja, efter som Stenbock lofvat försegla beslutet, och kallade honom nu »såsom en med de äldste i rådet» att komma till en vid denna tid tillämnad herredag. Någon verklig samstämmighet mellan hertigen och Erik Stenbock uppstod dock ej oaktadt alt detta. Den sistnämde var tydligen lika mycket en Sigismunds man som brodren Arvid, men han synes hafva varit af ett försigtigare skaplynne än denne och befann sig väl också såsom riksråd i en ömtaligare ställning, hvilket torde lemna förklaringen till den skenbart större eftergifvenhet han visade. Huru frikostig han var på »goda ord», löften och förklaringar, aktade han sig dock under den följande tiden lika väl som förut för att i handling »göra ett» med hertigen.

Som vi af det föregående sett, hade hertigen beklagat sig för Erik Gustafsson öfver dennes *bröder*. Förhållandet var nämligen, att han denna tid äfven fattat misstankar och ovilja

---

[1]) A. st. s. 29 n. 1.

[2]) Original bland Acta hist. De öfriga punkterna i anklagelsen och svaret rörde frågor af mera privat natur, såsom våldshandlingar begångna af Erik Stenbocks tjenare mot allmogen, en del af den mest upprörande art.

mot den tredje af bröderna Stenbock: *Karl Gustafsson*. Orsaken härtill var, såsom framgår af hertigens skrifvelse till honom den 24 Januari 1596, att Karl Stenbock ej blott uteblifvit från Söderköping, utan ock, oaktadt hertigen kallat honom till Vadstena för att där förena sig om riksdagsbeslutet, hvarken kommit dit eller till mötet i Jönköping samt dessutom begått åtskilliga olagligheter (betungat allmogen m. m.[1]). På grund häraf återkallade han genom brefvet hans förläning och gaf den 1 Mars vederbörande fogde befallning om denna åtgärds genomförande, därvid ytterligare anförande såsom skäl att Karl Stenbock »med de påfviske hycklat». Då hertigens utskickade i enlighet härmed infann sig hos Stenbock, svarade emellertid denne, att han ej mottagit någon förläning af hertigen, och att de, som uppburo något af hans förläningar, skulle få betala dubbelt igen. Hertigen förnyade då sin befallning samt föreskref tillika, att, om Karl Stenbocks tjenare satte sig till motvärn, skulle de fängslas[2]). För tillfället afstannade emellertid denna tvist, då Karl Stenbock nu begaf sig Polen, men hertigen var dock fortfarande orolig och uppretad med anledning däraf, och denna hans sinnesstämning fick ytterligare näring genom underrättelsen, att Stenbock såväl pa utresan som vid sin sons kort förut firade begrafning fällt otillbörliga yttranden om hertigen[3]). Härtill kommo underrättelser att *Arvid* Stenbock ej brydde sig om den afsättningsdom, som hertigen afkunnat öfver honom eller, såsom hertigen uttryckte sig: »ej aktade denne mäktig att sätta honom af någon befallning eller igenkalla någon förläning, utan förer konungen sig för ett skygge, där honom intet borde». Dock synes han ej hafva vågat återvända till sitt ståthållareskap, ty hertigen omtalar blott att han låtit utgå *bref* till prester, fogdar och bönder. Dessa bref stodo emellertid i uppenbar strid mot hertigens befallningar, dem herr Arvid »ej skämmes säga sig vilja förhindra»[4]), och kyrkotionden från sin förläning Säby socken lät han oaktadt hertigens igenkallelsebref taga hem till sin gård[5]).

[1]) Detta bref är ytterligare ett bevis, utöfver dem som jag anfört i »Om den svenska högadeln» etc. s. 126, på att K. Stenbock denna tid ej var ståthållare i Småland. *När* han blef det skall visas i det följande.

[2]) Karl till Axel Jönsson. Reg. den 16 Mars 1596.

[3]) Hertigen till H. Bjelke. Ibid. den 19 Mars.

[4]) Dessa uppgifter äro hemtade ur ett hertigens bref till samtliga riksråden. den 28 Febr. 1596. Jämf. ock ofvan s. 57 n. 1.

[5]) Den 17 Febr. befalde hertigen en sin tjenare återtaga denna tionde. Reg. 1596.

Äfven i åtskilligt annat var tillståndet i landet ej sådant, att det öfverensstämde med Karls uppfattning af »ett rätt regemente». Så klagar han att på Distingsmarknad hvarken lagmannen (Klas Flemming) eller dennes ställföreträdare infunnit sig, ehuru lagmansräntan uppburits, och att äfven på andra orter likaledes lag och rätt vanvårdades. Oupphörligt nödgades han också inskrida för att skydda allmogen från öfvergrepp och utplundringar af de förnäme, ja till och med af regeringens egna medlemmar, och härvid skonade han visserligen hvarken vänner eller motståndare [1]). Dessutom hör man honom i ett bref till Erik Sparre beklaga att hans befallningar i allmänhet ej rätteligen efterkommos, hvarjämte han uttalade sitt missnöje öfver att han ej erhöll tillräcklig hjälp af kronans tjenare i kansliet och räknekammaren, utan måste bruka sina egna, hvilka voro för få. I sammanhang härmed återkom han äfven till sin förra anmärkning mot riksrådet, att han ej af dem hade tillräckligt bistånd i regeringen, hvarvid han särskildt anmärkte att ingen af rådet vistades hos honom. Erik Sparre gaf han emellertid följande — för att komma från en så fordrande man som hertig Karl — ovanligt ampla erkännande: »Vi tacka Eder att, ändock I icke här hos oss tillstädes äro, förnimme vi likväl, att I aren icke fåfänge utan förhjälpe till det, som K. M. och vårt kære fäderneslând kan komma till gagn och godo, så mycket som Eder står till görandes». [2]) Öfverlupen som han var af klagomål hotade han emellertid att, om ej de anmärkta bristerna rättades, nedlägga regeringen, men kort derefter finner man, att han med anledning af Arvid Stenbocks trotsiga uppförande å nyo genom *brefväxling* sökt i denna sak åstadkomma en samverkan med riksrådet, i det han (den 28 Februari) underrättade om hela

[1]) Så förbjöd han den 2 Januari 1596 Hog. Bjelke att för mycket besvära konungens undersåtar i Ekbyborna, Lönsås och Krigsberga socknar (Ö. G.), hotade att annars återkalla denna förläning (jämf. »Om den Sv. högadeln» etc. s. 33, n. 1) och förehöll honom att han såsom riksråd borde vara andra till föresyn. Den 20 Januari beifrade han, att grefvinnan Ebba, modern till de nu med honom nära förbundna bröderna Lejonhufvud, låtit våldsamt fängsla en bonde och den 25 Februari yrkade han i bref till Erik Brahe att en dennes tjenare Jeronymus von der Udde, som begått stort öfvervåld mot folket inom sin ... förmedling af Brahe erhållna förläning ... skulle ställas till rätta. Reg.

[2]) Sparre hade denna tid företagit en ämbetsresa till sitt lagmans- och ståthållarskap Vestmanland och Dalarne, med anledning hvaraf han fått mottaga en mängd uppdrag af hertigen. Reg. d. 25 Jan. och 8 Febr. Karls nu anförda bref, dat. den 17 Februari, var föranledt af att Sparre underrättat om, att en svår nöd var rådande i en del af Vestmanland. Hertigen sökte hindra den genom att efterskänka skatterna. Reg. d. 15 Februari.

förloppet alt från afsättningen och begärde herrarnes »rådsamma betänkande» innan han vidtog några våldsamma åtgärder. Hogenskild Bjelke svarade härpå (den 12 Mars), att han ej hört, det Arvid Stenbock låtit utgå några sådana bref där i landsändan, men att han skulle ytterligare ransaka därom [1]), och Ture Bjelke, samt Gustaf och Sten Banér, till hvilka Hogenskild sändt hertigens bref, förklarade, att Arvid Stenbock, för så vidt de visste, var i Vestergötland [2]), och att de ej hört det han därifrån låtit utgå några bref, men föreslogo att, enär rådet och flere af rikets ständer utan tvifvel skulle sammankallas till sommaren, han då måtte stämmas att förklara sig angående riksdagsbeslutet och sina bref [3]).

Om man får antaga, att herrarne långt ifrån att vilja påskynda sammankallandet af ett rådsmöte eller herredag, med sina hänvisningar till ett dylikt möte blott åsyftade att i det längsta undgå nödvändigheten att afgifva bestämda utlåtanden i ömtåliga frågor [4]), rörde de i själfva verket nu på en farlig sträng. Det torde af den föregående framställningen vara klart, att Karl vid denna tid fann sig besviken med afseende på verkningarna af Söderköpings riksdag. Tydligen hade han hoppats, att genom den samma en allmän enighet och samverkan skulle åvägabringas och han själf erhålla all den auktoritet, som enligt hans uppfattning fordrades för utöfvandet af en verklig regering. I stället fann han riksråden i allmänhet lika försigtiga, lika obenägna att deltaga i alla kraftigare åtgärder som förut; på andra håll möttes han af uppenbart trots, och med grämelse måste han, utan att kunna verksamt ingripa, bevitna missförhållanden och oordningar af allehanda slag. Så uppstod af sig själf hos honom en önskan att söka bot mot alt detta i ett rådsmöte eller herredag [5]), och denna önskan erhöll naturligtvis ytterligare näring, ju flera frågor som af riksråden hänskötos till ett dylikt möte. Sådan var ställningen, då un-

[1]) Acta hist. (afskrift). Hertigen genmälte den 19 Mars, att han med själfva brefven kunde bevisa sitt påstående.

[2]) Jämf. ofvan s. 58.

[3]) Odat. afskrift bl. Acta hist. En afskrift bland Rådslag, dat. den 29 Mars, refereras i Meddel. fr. Riksark. VI, s. 176.

[4]) Deras yttranden därom i Vadstena synas bl. a. berättiga till ett dylikt antagande. Jämf. ofvan ss. 63—4.

[5]) Redan den 13 Mars, således antagligen innan han mottog de tre herrarnes bref, uppmanade han Erik Sparre att med de andre samsätta sig om tid och rum för ett rådsmöte.

derrättelse ankom, att konungen skickat sina »ryttmästare» Jöran Nilsson Posse och Henrik Leijel en befallning att hafva krigsfolk samladt till hans stundande hemkomst. Sammanstäld med konungens protest mot riksdagsbeslutet kunde denna nybet ej undgå att lifligt oroa hertigen. Om han förut önskat en herredag för att bringa till mognad frukterna af Söderköpings beslut, fann han nu en sådan nödig för att kunna mot hotande faror försvara hela den politik, som i detta beslut funnit sitt uttryck, och denna hans sinnesstämning gaf sig luft i det bref hvarmed han den 18 Mars underrättade rådet om den nämda befallningen. Att en dylik blifvit utfärdad utan att först hafva meddelats hertigen och rådet, fann han »sällsamt», och han kunde ej förstå meningen därmed, då riket hade fred och konungen ej hade något skäl att misstro sina undersåtar, efter som han visste, hvilka försäkringar de i Söderköping frivilligt gjort honom och hans arfvingar. Han begärde därför att få höra, huruvida riksråden hade sig något närmare bekant om »denna handeln» och om de trodde, att »något skadligt kunde vara på färde genom onda människors tillskyndelse, det som i längden kunde vara K. M:t och hela fäderneslandet till undergång och förderf», samt uppmanade dem att i sådant fall det med trogen förmaning i tid förekomma. Till sist föreslog han, att rådet samt några de förnämsta och älsta af adeln och några andra ständer med anledning häraf skulle sammanträda.

Ej mindre oroande underrättelser ankommo vid samma tid från Finland. De sändebud, som den svenska regeringen dit affärdat, hindrades af Flemming från att utföra den dem anbefalda räfsten, och allmogens förtryck fortfor alltså. Deras uppdrag med afseende på riksdagsbeslutet fick åter den utgången, att den till Åbo samlade finska adeln först lofvade att, om konungen godkände beslutet, skulle det ej möta något hinder från Finnarnes sida, men, så snart sändebuden aflägsnat sig, förmåddes största delen af adeln af Flemming att underteckna en protest mot riksdagen [1]). Fullständigt besked om alt detta kunde Karl visserligen vid denna tid ej hafva erhållit, ty sändebuden voro ej ännu återkomna,[2]) men hvad han förnummit förebådade tillräckligt att upprätthållandet af Söderköpings beslut inom kort kunde

[1]) Forssman, Klubbekriget s. 141.

[2]) Karl Henrikson skulle vara dragen till Lifland och de båda andra ligga på Åland, skref han till rådet.

framkalla en blodig fejd med den mäktige marsken. Och ej nog med att ett medborgerligt krig sålunda hotade från Finland; det var fara värdt att till denna olycka äfven kunde komma yttre oroligheter, ty hertigen mottog nu också den underrättelsen, att Ryssarne genast återfordrade Kexholm utan att vilja invänta gränsregleringens fullbordan[1]). Alla dessa nyheter delgaf han rådet den 27 Mars och begärde dess betänkande, om huru man skulle kunna göra slut på Flemmings stämplingar, hvilken, enligt hvad hertigen hört, hade inneslutit sig på Åbo slott för att därifrån försvara sig; det förslag han själf framstälde var äfven i denna sak, att riksrådet och några »förnämlige» ständer måtte med första sammanträda[2]).

I och med dessa skrifvelser hade afgörandets stund trädt rådsherrarne närmare in på lifvet, och det blef dem nu svårare än förut att för sig och andra dölja de ödesdigra konseqvenserna af riksdagsbeslutet. Tydligen måste det vara af intresse att vid denna kritiska tidpunkt få blicka in i de verkliga syftena och känslorna hos dessa genom sin betydenhet och sina olyckor så märkeliga män, och tack vare de jämförelsevis talrika bref, som äro bevarade från de i Östergötland boende riksråden, bröderna Hogenskild och Ture Bjelke (på Ulfåsa och Forsa) samt Gustaf och Sten Banér (den förre på Ekenäs, den senare på Hendelö och Bro), hvilka synas hafva bildat en särskild genom förtroligare vänskap förenad grupp inom rådet, blir en sådan inblick i någon mån möjlig åtminstone med afseende på dessa herrar. I följd af ovilligheten eller obetydligheten hos de öfrige var det också de, som jämte Erik Sparre drogo det tyngsta lasset inom rådet och hvilkas förhållande det således är af största intresse att iakttaga. Hvad vi i dessa bref få bevitna är ett nästan förtvifladt sträfvande att i trots af omständigheternas tvingande makt söka undvika hvarje steg, som kunde innebära ett afgörande val mellan konungens och hertigens parti.

Den 29 Mars svarade bröderna Banér och Ture Bjelke gemensamt pa hertigens *första* skrifvelse. De söka härvid *lugna* honom med att konungens befallningar till »ryttmästarne» voro föranledda af »oroliga människor genom vrång uttydning och berättelse» samt att således konungen, då intet skäl fans till

---

1) Jämf. Hist. Tidskrift 1884 s. 76.

2) Brefvet står i Reg. på Mars månad. men är dat. Oktober. hvilket naturligtvis är en misskrifning.

några rustningar, säkerligen skulle annorlunda betänka sig, om han blott upplystes om rätta förhållandet. Den ifrågasatta herredagen ansågo de tre herrarne ej lämpligen kunna hållas förr än 8 eller 14 dagar efter Trefaldighet (detta år den 6 Juni). Med svaret på hertigens *senare* bref: beträffande Flemming, fördröjdes till den 7 eller 9 April [1]); de tre herrarne instämde då i ogillandet af marskens beteende och ansågo, att han borde ytterligare tillskrifvas, men afböjde på grund af sitt ringa antal att själfva göra det; däremot ansågo de lämpligt, att *hertigen* stämde honom öfver till Sverige, samt hänvisade för öfrigt till samtlige riksrådens utlåtande. Med afseende på Kexholm rådde de att lugna Ryssarne med försäkringar om gränsregleringens snara verkställande.

Att detta svar förorsakat afsändarne stora bekymmer, framgår af Gustaf Banérs samt Ture Bjelkes bref därom till Hogenskild Bjelke, hvars pröfning svaret understäldes, ehuru hans underskrift saknas därpå; dessa bref visa till fullo, att herrarne insågo den finska frågans ödesdigra natur, samt att deras svar verkligen var *ämnadt* att bereda undanflykter. Den förre skrifver nämligen: »så måste denna Påsken eller Dymmelveckan icke mera än de framlidne vara oss utan bekymmer och oro, hälst med de saker, som man mest åtrår, nämligen att beslå oss med orden, men så hoppas mig det skall ock fela såväl nu som förr», hvarefter han redogör för hvad de skrifvit till hertigen om Flemming; och den senare yttrar, att svaret var korteligen sammansatt »samt oss *någorlunda till försvar*», samt tillägger därefter en begäran, att, när Hogenskild en annan gång fick sig tillsända »sådana kostliga mustfulla bref» (från hertigen) att de först måste skickas till Bro och Ekenäs, ty han fick dem »ändock tids nog [2])».

Om således hertigen på detta håll ej fann det stöd han önskade, såg det däremot till en början ut, som om han skulle röna mera framgång hos Erik Sparre. Vi hafva förut funnit, att en viss vänskaplighet börjat röja sig i förhållandet mellan dessa gamla motståndare, och då Sparre i slutet af Mars besökte her-

[1]) Båda dessa bref finnas bland Acta hist. och Rådslag och äro refererade i Meddelanden från Riksark. ss. 176 och 177; det senare är där dateradt den 7 April, men hertigen uppgaf i sitt svar, att det var af den 9. Hist. Bibl. II, s. 281.

[2]) Brefven tryckta i Hist. Bibl. II ss. 284 och 285. Dateringen på det förra (den 9 Mars) måste vara oriktig, ty Påsken inföll detta år den 11 April g. st. och den 9 Mars hade hertigen ännu ej skrifvit om Flemming. På utanskriften är också antecknadt af H. Bjelke, att brefvet framkom Påskafton. Antagligen har Banér skrifvit 9 Mars i stället för 9 April.

tigen i Örebro, där denne efter färden till Småland och Vestergötland för en tid tagit sitt residens, synes samstämmigheten dem emellan t. o. m. hafva väckt misstankar inom Östgöta-riksrådens krets [1]); ett karaktäristiskt vitnesbörd om, huru mån Karl vid denna tidpunkt i sjelfva verket var om Sparres vänskap, har man däri, att, då han den 6 April fann nödigt att gifva Sparre en skrapa, bad han, den annars så kärfve herrskaren, honom ej anse detta såsom ett tecken till onåd, utan i stället däri se ett bevis på att hertigen menade väl med honom och ville varna för hvad som ej anstod honom, hvilken såsom rådsherre borde gifva andra goda exempel [2]). Denna sena förtrolighet mellan tidehvarfvets båda förnämsta statsmän i vårt land, omedelbart innan deras vägar för alltid skilde sig från hvarandra, bildar en egendomlig och hittills ej beaktad episod i deras lif, och vid tanken därpå kan man väl känna sig frestad att med vemod undra, hurudant deras och Sveriges öde skulle gestaltat sig, om i stället för denna efemäriska samverkan kunnat uppstå en *sådan*, som under den följande generationen egde rum mellan konungahusets och aristokratiens främste personligheter.

Hvad Östgötaherrarne vunno med sitt försök att förklara konungens befallning om rustningarna såsom en följd af att han var illa underrättad, blef blott, att Karl uttryckligt yrkade, att rådet genom en skrifvelse skulle upplysa och förmana Sigismund, och i samrad med Sparre, som sålunda måste hafva delat hertigens åsigt i denna sak, uppsatte han nu ett förslag till en dylik skrifvelse. Den 4 April sände han samtlige riksråden detta förslag jämte konceptet till ett förmaningsbref, ämnadt att afgå i hans eget namn [3]); på samma gång förklarade han att enligt både hans

[1]) När Gustaf Banér i Maj beredde sig att resa till rådsmötet uttalade han för Hog. Bjelke sitt bekymmer öfver att Axel Lejonhufvud skulle få tillfälle att före mötet »så länge vara allena hos fursten och *vice kanslern* (Sparre) *som väl kan hugga på två händer*». De följande orden: »hvad *den* uti Linköping och Vadstena uträttade, minnes jag ännu», syfta antagligen på Lejonhufvud, men de föregående innebära tydligen en anklagelse mot Sparre för dubbelhet, och den rimligaste förklaringsgrunden härtill synes vara hvad då nyligen passerat i Örebro. Hist. Bibl. II s. 287.

[2]) Acta hist. Anmärkningarne rörde en tjenare, som Sparre i strid med lagen befriat från straff, samt en mot ständernas beslut stridande kopia som han velat låta »andliga och verldsliga» underteckna.

[3]) Om rådets skrifvelse se här nedan. Hertigens koncept bl. Acta hist. Han uttalar däri sin stora förundran öfver att andra fingo bref och befallningar om konungens hemresa, men han och rådet förbigingos; han uppmanar konungen att med första komma hem och göra slut på de förderfliga »åtskilliga befallningar» samt lofvar att befordra konungens och fäderneslandets bästa, om [illegible] misstrodde honom på grund af religionen och onda människors [illegible]

några rustningar, säkerligen skulle annorlunda betänka sig, om han blott upplystes om rätta förhållandet. Den ifrågasatta herredagen ansågo de tre herrarne ej lämpligen kunna hållas förr än 8 eller 14 dagar efter Trefaldighet (detta år den 6 Juni). Med svaret på hertigens *senare* bref: beträffande Flemming, fördröjdes till den 7 eller 9 April [1]); de tre herrarne instämde då i ogillandet af marskens beteende och ansågo, att han borde ytterligare tillskrifvas, men afböjde på grund af sitt ringa antal att själfva göra det; däremot ansågo de lämpligt, att *hertigen* stämde honom öfver till Sverige, samt hänvisade för öfrigt till samtlige riksrådens utlåtande. Med afseende på Kexholm rådde de att lugna Ryssarne med försäkringar om gränsregleringens snara verkställande.

Att detta svar förorsakat afsändarne stora bekymmer, framgår af Gustaf Banérs samt Ture Bjelkes bref därom till Hogenskild Bjelke, hvars pröfning svaret underställdes, ehuru hans underskrift saknas därpå; dessa bref visa till fullo, att herrarne insågo den finska frågans ödesdigra natur, samt att deras svar verkligen var *ämnadt* att bereda undanflykter. Den förre skrifver nämligen: »så måste denna Påsken eller Dymmelveckan icke mera än de framlidne vara oss utan bekymmer och oro, hälst med de saker, som man mest åtrår, nämligen att beslå oss med orden, men så hoppas mig det skall ock fela såväl nu som förr», hvarefter han redogör för hvad de skrifvit till hertigen om Flemming; och den senare yttrar, att svaret var korteligen sammansatt »samt oss *någorlunda till försvar*», samt tillägger därefter en begäran, att, när Hogenskild en annan gång fick sig tillsända »sådana kostliga mustfulla bref» (från hertigen) att de först måste skickas till Bro och Ekenäs, ty han fick dem »ändock tids nog [2])».

Om således hertigen på detta håll ej fann det stöd han önskade, såg det däremot till en början ut, som om han skulle röna mera framgång hos Erik Sparre. Vi hafva förut funnit, att en viss vänskaplighet börjat röja sig i förhållandet mellan dessa gamla motståndare, och då Sparre i slutet af Mars besökte her-

[1]) Båda dessa bref finnas bland Acta hist. och Rådslag och äro refererade i Meddelanden från Riksark. ss. 176 och 177; det senare är där dateradt den 7 April, men hertigen uppgaf i sitt svar, att det var af den 9. Hist. Bibl. II, s. 281.

[2]) Brefven tryckta i Hist. Bibl. II ss. 284 och 285. Dateringen på det förra (den 9 Mars) måste vara oriktig, ty Påsken inföll detta år den 11 April g. st. och den 9 Mars hade hertigen ännu ej skrifvit om Flemming. På utanskriften är också antecknadt af H. Bjelke, att brefvet framkom Påskafton. Antagligen har Banér skrifvit 9 Mars i stället för 9 April.

tigen i Örebro, där denne efter färden till Småland och Vestergötland för en tid tagit sitt residens, synes samstämmigheten dem emellan t. o. m. hafva väckt misstankar inom Östgöta-riksrådens krets [1]); ett karaktäristiskt vitnesbörd om, huru mån Karl vid denna tidpunkt i sjelfva verket var om Sparres vänskap, har man däri, att, då han den 6 April fann nödigt att gifva Sparre en skrapa, bad han, den annars så kärfve herrskaren, honom ej anse detta såsom ett tecken till onåd, utan i stället däri se ett bevis på att hertigen menade väl med honom och ville varna för hvad som ej anstod honom, hvilken såsom rådsherre borde gifva andra goda exempel [2]). Denna sena förtrolighet mellan tidehvarfvets båda förnämsta statsmän i vårt land, omedelbart innan deras vägar för alltid skilde sig från hvarandra, bildar en egendomlig och hittills ej beaktad episod i deras lif, och vid tanken därpå kan man väl känna sig frestad att med vemod undra, hurudant deras och Sveriges öde skulle gestaltat sig, om i stället för denna efemäriska samverkan kunnat nppstå en *sådan*, som under den följande generationen egde rum mellan konungahusets och aristokratiens främste personligheter.

Hvad Östgötaherrarne vunno med sitt försök att förklara konungens befallning om rustningarna såsom en följd af att han var illa underrättad, blef blott, att Karl uttryckligt yrkade, att rådet genom en skrifvelse skulle upplysa och förmana Sigismund, och i samråd med Sparre, som sålunda måste hafva delat hertigens åsigt i denna sak, uppsatte han nu ett förslag till en dylik skrifvelse. Den 4 April sände han samtlige riksråden detta förslag jämte konceptet till ett förmaningsbref, ämnadt att afgå i hans eget namn [3]); på samma gång förklarade han att enligt både hans

[1]) När Gustaf Banér i Maj bereddc sig att resa till rådsmötet uttalade han för Hog. Bjelke sitt bekymmer öfver att Axel Lejonhufvud skulle få tillfälle att före mötet »så länge vara allena hos fursten och *vice kanslern* (Sparre) *som väl kan hugga på två händer*». De följande orden: »hvad *den* uti Linköping och Vadstena uträttade, minnes jag ännu», syfta antagligen på Lejonhufvud, men de föregående innebära tydligen en anklagelse mot Sparre för dubbelhet, och den rimligaste förklaringsgrunden härtill synes vara hvad då nyligen passerat i Örebro. Hist. Bibl. II s. 287.

[2]) Acta hist. Anmärkningarne rörde en tjenare, som Sparre i strid med lagen befriat från straff, samt en mot ständernas beslut stridande kopia som han velat låta »andliga och verldsliga» underteckna.

[3]) Om rådets skrifvelse se här nedan. Hertigens koncept bl. Acta hist. Han uttalar däri sin stora förundran öfver att andra fingo bref och befallningar om konungens hemresa, men han och rådet förbigingos; han uppmanar konungen att med första komma hem och göra slut på de förderfliga »åtskilliga befallningarne» samt lofvar att befordra konungens och fäderneslandets bästa, om ock konungen misstrodde honom på grund af religionen och onda menniskors förtal.

och Sparres mening det föreslagna mötet ej kunde uppskjutas längre än till den 1 Maj samt skickade öfverläggningspunkter för mötet[1]). Adeln hade redan den 3 April uppmanats att till den 1 Maj sända 4 à 6 ombud från hvarje landskap, och den 9 April befaldes särskildt den finska adeln att sända 6 eller 8 ombud till detta möte. Först efter Sparres afresa mottog hertigen Östgötaherrarnes bref af den 7 eller 9 April om Flemming[2]). I sitt svar (af den 15 April) gillade han visserligen deras förslag att Flemming skulle af honom stämmas till Sverige, men bröt i själfva verket udden därpå genom sin fordran att äfven samtliga riksråden då skulle »honom där bredvid tillskrifva»[3])

Dessa frågor: om tiden för rådsmötet eller herredagen samt om brefven till konungen och Flemming blefvo nu under de följande veckorna föremål för en liflig och i hög grad betydelsefull skriftväxling mellan hertigen och riksråden.

Karls yrkande, att det beramade mötet skulle ega rum den 1 Maj mottogs ej gynsamt af de fyra riksråden i Östergötland. Först förklarade H. Bjelke att han ej kunde blifva färdig till denna tid, men hertigen vidhöll i sitt svar (den 15 April) sin mening och uppmanade honom på det bevekligaste att då infinna sig samt bad honom ej förundra sig öfver, att han hastade med saken, ty om icke åtgärder i tid vidtogos skulle följa konungens och allas yttersta förderf och i Sverige ej blifva bättre förhoppning än i Frankrike[4]), ett yttrande som naturligtvis syftar på Hugenottkrigen; och två dagar därefter skref han till Gyllenstjerna i samma syfte. Den 22 April förklarade emellertid G. och S. Banér och T. Bjelke, att det var omöjligt både för dem och den till mötet uppkallade adeln att till den 1 Maj komma till Stockholm, men lofvade att vid Trefaldighetstiden (6 Juni) »ej vara fjärran» därifrån samt sände ett skrifligt utlåtande öfver de af Karl meddelade öfverläggningsämnena.[5]) Karl måste då uppgifva den 1 Maj, men yrkade i sitt svar (den 29 April), att de åtminstone skulle komma före Pingst (den 30

[1]) De voro: konungens hemresa; svaret till ryska storfursten; legationen till Danmark, Estlands skyddande, rikets gäld, som ej betäcktes af bevilningen i Söderköping; räfstetings hållande i enlighet med hvad som utlofvats i Söderköping, samt om de skepp, som i Dalarö lågo segelfärdiga, nu skulle afgå. Se Hist. Tidskr. 1884 ss. 45 o. 84 n. 3. Om kallelsen till E. Stenbock, se ofvan s. 69.

[2]) Reg. visar att Sparre den 9 April nyss lemnat hertigen.

[3]) Hist. Bibl. II s. 270.

[4]) Hist. Bibl. II s. 277.

[5]) Ibid. sid. 278 och Meddel. från Svenska Riksark. VI. sid. 177—8.

Maj), hvilket han omtalade att Axel Lejonhufvud lofvat göra, ehuru denne hade »fast längre väg».[1]) Men äfven i denna förhoppning skulle han blifva gäckad. Visserligen synes Gustaf Banér den 16 Maj hafva haft för afsigt att före Pingsten resa upp till Stockholm,[2]) men strax därpå befinnas samtliga Östgötaherrarne hafva skrifvit till Karl, att de ej kunde komma till Pingstdagen.[3]) Då upplågade Karls vrede; han förklarade att han lemnade deras ursäkter i sitt värde och att han, huru nödigt det än syntes honom att rådet med första komme till sammans, nu stälde saken i deras eget skön; själf ämnade han emellertid ej resa till Stockholm förr än han fått höra, att de alla infunnit sig där.

Att förslaget om en rådsskrifvelse till konungen ej synnerligt behagade Östgötariksråden är tydligt nog[4]); till en början hafva de dock ej ansett sig kunna helt och hållet afböja det samma, utan sände hertigen den 22 April ett motförslag, som dock ej mycket synes hafva skilt sig från hans förslag.[5])

De påminna häri, att de ej erhållit något bref från konungen efter det »skarpa och endels onådiga», som de utan att hafva förtjent det mottogo strax efter riksdagen, men att de dagligen hörde rykten om konungens hemkomst och förnummo att andra och ringare personer därom erhöllo bref och fullmakter. Då de sålunda förbigingos, undrade de, om konungen ämnade befria dem från regeringsbördan, men efter som de näst efter hertigen fått sig densamma anförtrodd, var det nödvändigt att de i tid finge underrättelse om konungens hemresa, icke af den orsak att de kunde föreskrifva något därom, utan för att de skulle blifva i stånd att värdigt mottaga honom. De bådo därför att få veta, huru snart, hvilken väg och med huru stort följe han ämnade komma, samt tillfogade härvid en bön, att riket i denna ovanligt dyra tid »alldeles med mycket eller främmande folk må obetungadt varda.[6])

[1]) Den 2 Maj tackade han Lejonhufvud för detta löfte.
[2]) Hist. Bibl. II, sid. 286.
[3]) Se Hist. Bibl. II, sid. 279, sammanstäldt med Karls bref till Erik Sparre den 29 Maj.
[4]) Se deras senare uttalanden därom här nedan.
[5]) Meddelanden från Riksark. VI, sid. 177—8.
[6]) Många koncept bland Acta hist. På ett är tecknadt med H. Bjelkes stil: »Copia af de missiver till H. K. M. efter som mine medbröder hafva dem förändrat.» I ett annat äro rättelser införda af herrarne. Äro dessa de enda förändringarne, hafva de ej varit af synnerlig betydelse.

Hertig Karl synes ej hafva haft något att invända mot att skrifvelsen skulle erhålla denna form,[1]) och i denna punkt tycktes man sålunda varit på väg att ernå samstämmighet. Då skref den sluge riksdrotsen Nils Gyllenstjerna till sina ämbetsbröder och ej blott afstyrkte skrifvelsen, utan förklarade rent ut, att han ej ämnade underteckna den samma, emedan den var »för hårdt och skarpt ställd.» Härmed inträdde ett omslag. Gustaf Banér skref den 16 Maj till Hogenskild Bjelke: »så hafva ock vi 4 eller 5, si tot reperimur, som uglefjädrarna tidast (oftast) sättas uppå, icke häller behof att låta dem med alle (vid alla tillfällen) låda vid oss ... och kan vara ... tid nog att utsända sådant bref, när samtliga riksens råd komma till hopa».[2]) Detta blef också Sten Banérs och Ture Bjelkes åsigt och de underrättade nu hertigen, att de under sådana förhållanden ej kunde göra något vidare till saken, förr än hela rådet kom till sammans, hvarpå de erhöllo följande kärfva svar: »Så mågen i göra härutinnan hvad som hälst Eder synes rådligast».

Lika liten framgång hade hertigen med afseende på stämningen till Flemming. Hvad han nu åsyftade med denna var enligt ett hans bref till rådet (den 29 April) att Flemming och de, som med honom underskrifvit svaret till sändebuden, hvilket nu kommit hertigen till handa, skulle instämmas till herredagen. Äfven därutinnan var Erik Sparre af samma åsigt. Denne gjorde dock några ändringar i den af hertigen uppsatta stämningen, och ehuru Karl ansåg att »därutinnan föga förändring behöfts», rättade han sig dock efter Sparres mening[3]) och sände (d. 12 Maj) det sålunda förändrade förslaget till de öfriga riksråden.[4]) Ehuru bland dessa fortfarande rådde mycken ovilja mot Flemming och ehuru det för hvarje dag alt mer och mer oefterrättliga tillståndet i Finland ej kunde undgå att väcka deras bekymmer,[5]) voro de dock ej böjda för att deltaga i den af Karl påyrkade åtgär-

[1]) Se hans svar af den 29 April.

[2]) I sammanhang härmed anmärker han, att hertigen näppeligen skulle taga till godo sådana svar af dem som af Gyllenstjerna, ehuru denne i själfva verket handlade på samma sätt som Flemming och bröderna Stenbock — detta synes mig vara meningen med det något dunkla stället — och fäller tillika några ord om »lismare och jabröder», som möjligen skulle kunna syfta på Lejonhufvud och Sparre. Hist. Bibl. II, sid. 286.

[3]) Karl till Sparre den 10 Maj.

[4]) I Karls första bref angående denna sak synes det vara fråga om två stämningar, en i hans och en i rådets namn, men meningen var tydligen nu att skicka en gemensam i bådas namn

[5]) Se Gustaf Banérs bref till Hog. Bjelke den 16 Maj. Hist. Bibl. II, sid. 288.

den, och detta af ganska naturliga skäl, ty om Finnarne skull ställas till rätta för att de vägrat hörsamma ett riksdagsbeslut hvaremot konungen nu formligen protesterat, så var detta tydlige ett stort steg framåt mot denna revolutionära brytning, som riksrå den framför alt fruktade. Östgötaherrarne svarade sålunda ej all på hertigens först framstälda fordran att de »bredvid» honor skulle skrifva till Flemming,[1]) och det enda svar han erhöll an gående det den 12 Maj sända förslaget till stämning var, at Flemming sannolikt ej skulle rätta sig mycket därefter.

Så hade alla de planer, som denna tid lågo Karl närmas om hjärtat, strandat på riksrådets motstånd. Tidpunkten fö detta nederlag var slutet af Maj, såsom ses af hans bref til samtliga rådet den 29 denna månad. De delar af denna skrif velse som handla om rådsmötet och brefvet till konungen är redan anförda.[2]) Yttrandet om de »finska handlingarna» är änn skarpare, och man förnimmer däri liksom de första hotfulla före buden till de sedermera så ödesdigra beskyllningarne, att riksrå den ej ville stå fast vid Söderköpings beslut.[3]) Det missnöj Karl kände mot rådet i allmänhet synes dock ej hafva sträck sig till Sparre, ty en särskild skrifvelse, som han föregående da sände denne, röjer snarare ett behof att få genom ett förtrolig meddelande lätta sina bekymmer. De nyheter, med hvilka ha började sitt bref, voro också i hög grad egnade att väcka allvar samma tankar, ty de gåfvo vid handen, att mot dem, som vill fortga i den genom Söderköpings beslut inslagna riktningen, et oväder af den mest fruktansvärda beskaffenhet som bäst sam mandrog sig i Polen. Hvad hertigen berättade var följanda För att utforska orsaken, hvarför det så länge dröjdes med sva ren på Mårten Kerners beskickning, hade han sändt sin kansli skrifvare Stig Karlsson till Polen och denne hade nu vid si återkomst omtalat, att när han lemnade Polen hade Kerne ännu ej erhållit något svar, ja han hade ej ens fått framlemna

[1]) Visserligen hänvisade de i sitt svar af den 22 April till hvad de skrifvi den 7 (9), — Meddel. från Riksark. VI. sid. 178 — men detta var naturligtvi ej något egentligt svar. En »sedel» till brefvet af den 22 innehåller emellerti ett löfte att skrifva till Flemming, när rådet kom till sammans (Rådslag), me då hertigen både till dem och Sparre skref, att de ej gifvit något svar, syne man kunna antaga, att denna sedel var ett koncept som ej afgick. G. Banérs ytt rande till H. Bjelke i nyss anförda bref (Hist. Bibl. II s. 287): »ändock vi vä hafva orsak att entskylliga oss något däruti att råda.» bestyrker också dera motvilja mot att inblandas i denna sak.

[2]) Se ofvan ss. 78 o. 79.

[3]) Se Hist. Bibl. II. sid. 281, där denna del af brefvet är tryckt.

sina bref till konungen, utan Jöns Tidiksson (en af Sigismunds svenske sekreterare) hade annammat dessa till sig under det att konungen både personligen mottagit och genast besvarat »åtskilliga» beskickningar från Flemming och dennes medhållare. Men ej nog härmed — hertigens och rådets sändebud hade äfven måst höra försmädliga ord, hade kallats spioner, och det hade sagts dem, att den ursäkt de gjort å hertigens och rådets vägnar »varit osanning». Däremot satte man fullständig tro till hvad »andra lögnaktige» hade att berätta, och det ansågs att man i Polen ej skulle fått reda på den verkliga ställningen i Sverige, om ej Karl Gustafsson Stenbock, Peder Rasmusson m. fl. af samma parti kommit dit från Sverige;[1]) likartade bud hade också anländt från Finland, och ett af dem, den katolske läkaren doktor Samuel — hvilken efter Söderköpings riksdag sökt en fristad hos Flemming — hade under sin vistelse i Polen, hvarifrån han sedan återsändes till Flemming, yttrat sig ogynsamt om hvad Erik Sparre skrifvit till försvar för Sveriges anspråk på Estland.

»Efter sakerna sig så sällsamt nu låta anse så att alt är illa gjordt», hvad hertigen och rådet gjorde till konungens och rikets bästa, ansåg hertigen att det vore hög tid att hela rådet komme till sammans för att förekomma, om någon olycka vore à färde, »som illa är liknelse till», men när detta kunde ske, fann han osäkert på grund af de »ursäkter», som Östgötariksråden föreburo i sitt föregående dag ankomna bref, och han ämnade ej ligga och vänta på dem, såsom han gjort några gånger förut, utan finge de nu bära ansvaret, om någon olycka hände. Icke desto mindre bad han längre ned i brefvet Sparre att skrifva och förmana dem att med det första begifva sig af. Han meddelade honom vidare, att gränsregleringen nu vore afslutad och uttalade sin farhåga för att befälhafvarne på Kexholm kunnat öfverlemna slottet till Ryssarne, fastän de ej inhemtat hertigens och rådets bifall: »Gifve Gud att deras galenskap icke vore så stor»,[2]) tillägger han därefter. Slutligen yttrar han sig vidlyftigt om den finska frågan; han omtalar därvid, att de andra riksråden ej alls svarat på hans första skrifvelse i denna sak och angå-

[1]) »Det hade ock alla saker varit oklara, hvar herr Karl Gustafsson, Peder Rasmusson och andra flere härutaf Sverige utaf det sällskapet icke hade dit kommit».

[2]) Den 27 April hade han sändt till Kexholm ståthållaren på Viborg. Arvid Henriksson Tavast, med befallning att ej uppgifva slottet, förr än han erhållit hertigens och rådets order därom. Härmed torde det kunna anses fullständigt bevisadt att det ej var Flemmings fel att Kexholms öfverlemnande *in till denna tid* fördröjts.

ende den föreslagna stämningen yttrat sig »mäkta kallt». Själf kunde han ej förstå, hvarför stämningen ej skulle utgå, då den var fullt laglig, och frågade Sparre hvad han ansåg. Visserligen trodde han ej, att den skulle hörsammas, men han ville ej »med stillatigande intorka» de osannfärdiga beskyllningarna. Ville riks-råden göra så, det finge de samtliga »råda för», men han ville hålla sig till »Söderköpings afsked» emedan det öfverensstämde med rikets bästa och konungens ed. Finge Finnarne fortfara som några börjat, så blefve följden rikets undergång och förderf »men», — fortfor han — »vi vilja taga Gud till hjälp och med edert och flere goda herrars råd det förekomma» samt tillägge därpå: Det hafver tillförene varit sedvanligt, att de i Finland hafva rättat sig efter hvad här i Sverige af Sveriges rikes råd hafver beslutadt varit och icke efter Finlands rikes råd, hvilke är ett obekant namn, ändock ingen är utan *en* i Finland oc med förlof en rätt fantast och till alt ondt af naturen benägen» Därför ville hertigen mot sådan otillbörlig handel bruka de myndighet, som ständerna betrott honom, och därvid förklarad han sig nu lita på, att Sparre »såsom en trogen rådsperson, de K. M. och sitt fädernesland troligen och väl menar», skulle me råd och dåd bistå honom efter sitt »eget löfte och tillsägelse» Hvad han ville göra var ingenting annat än hvad han kund försvara inför konungen och hvar kristen man och hvad som afsag fäderneslandets bästa och undersåtarnes försvar mot de yttersta förtryck, men det vore alltid bättre »att ställa i bäcke än i ån».

Men om hertigen var bekymrad, så voro riksråden det e mindre. Deras förtroliga bref visa, med hvilken oro och fruk tan de motsågo det förestående mötet med hertigen, och på grun af dessa deras uttalanden torde man ej begå någon synnerli orättvisa, om man — med alt erkännande af att »hväsande bröstet, hosta och harklande» då som nu kunde under vår slasket »mångenstädes omkring vanka» — dock ser en viss öfver drift i den nästan omanliga klagan öfver svaghet och sjukdom som oupphörligt möter oss i Östgötaherrarnes bref, så snar fråga blir om uppresan till Stockholm.[1]) I själfva verket ka man dock ej förtänka dem, om de på alla håll sökte efter anled ningar till uppskof, ty deras ställning var verkligen i högsta gra

[1]) Se Hist. Bibl. sid. 285—8.

beklagansvärd. Visserligen kan det sägas, att de själfva bragt sig i den obehagliga mellanhand, hvari de nu befunno sig, i det att de vid en stor verldshistorisk brytning ej förstått att välja en bestämd och klar ståndpunkt på den ena eller andra sidan, och man torde ej bega en orättvisa, om man söker åtminstone *en* orsak till denna deras hållning i förkärleken för ett samhällsideal, hvars realiserande skulle bragt de största olyckor öfver fäderneslandet, hindrat dess utveckling till ett verkligt rättssamhälle, förqväft den uppspirande konstitutionella frihet, som hvilade på riksdagens folkliga grund, och i stället stadgat ett stormannavälde, hvilket visserligen liksom under Medeltiden kunnat gifva själfsvåldets frihet åt de stora, men som, att döma efter alla historiska analogier, för massan af folket skulle medfört mångfaldigt förtryck, ja, slutligen äfven lifegenskapens förbannelse. Men oaktadt allt detta äro dock riksråden under detta skede af sitt lif verkligen värda efterverldens medlidande och ett medlidande som är förenadt med aktning. De, som äro uppfödda i en viss samhällsordnings traditioner, hafva ofta svårt att inse dess brister och olägenheter. I hvarje system, politiskt eller religiöst, som förmått utöfva ett bestämmande inflytande på mensklighetens utveckling, har i allmänhet funnits *något* berättigadt, och når ett sådant system skall utbytas mot ett nytt, händer det stundom, att detta huru klar dess nytta än må ligga för efterverlden ej för samtiden ter sig i lika tilldragande form. Däraf förklaras, att rättsinnade och annars klarsynta personer mången gång kämpa för föråldrade ideal, hvilkas realiserande blott skulle medföra olycka och fördärf; ja, liksom det utbrunna ljuset, innan det för alltid slocknar, plägar flamma upp till ovanlig klarhet, så kan ej sällan en fallande sak uppvisa förkämpar, hvilkas namn stråla med ovanlig klarhet på häfdernas blad.

Att i dessa de sista förkämparne för medeltidsaristokratien i vårt land se tragiska karaktärer af högsta ordning vore visserligen en öfverdrift. Därtill fattades dem den frimodighet och den glada offervillighet för sin öfvertygelse, som ensamma förmå att åt undergången gifva storhetens prägel; de voro tvärt om af ett försagt och missmodigt skaplynne och liksom den svenska medeltidshierarkiens sista förkämpe, Hans Brask, om hvilken de egendomligt nog i mycket påminna, sökte de framför allt undvika hvarje steg, som kunde ådraga dem ansvar. Men det var säkerligen deras ärliga tro, att fäderneslandets lycka bättre befordra-

des genom att makten såsom af ålder förblef i händerna på de stora slägterna, som syntes dem ega de bästa förutsättningarna för dess handhafvande, än om den öfvergick till en rå och tygellös menighet eller, liksom i de flesta andra europeiska länder denna tid, till en enväldig konung, och några andra former för statslifvet hafva de sannolikt ej kunnat tänka sig; och om man jämför dem med de äldre Vasarne, med en Jöns Bengtsson, en Gustaf Trolle m. fl. deras föregångare, så framstå de onekligen såsom karaktärer af mer än vanlig sedlig renhet. Ty granskar man deras offentliga lif efter Johans död, skall man visserligen hos dem alla finna mycken politisk kortsynthet, åtskilligt som vitnar om en viss slug försigtighet, men (åtminstone hos dem, som i Linköping med sitt lif fingo plikta för sitt förhållande och under förutsättning att de verkligen hyste den ofvan angifna uppfattningen af vilkoren för fäderneslandets lycka) svårligen något, som ej låter förena sig med fosterlandskärlekens och hederns fordringar.[1]) Men vare härmed huru som hälst, så kunde de nu ej längre undgå sitt öde. När tidehvarfvets stora religiösa motsats, efter att länge nog hafva upprört förhållandena äfven i vårt land, slutligen här urladdade sig i en våldsam sammanstötning mellan Sigismunds blinda trotsande på sin kungliga myndighet och hertig Karls hänsynslösa vädjande till folkviljan, då återstod ej mer någon självständig plats för dem, som trott sig kunna begränsa ovädret inom de gamla författningsformernas råmärken eller bryta dess kraft blott med tillhjälp af rådsmaktens resurser. Så måste de ändock taga parti för den ena eller andra sidan, och det var tydligen förkänslan af att detta svåra val skulle blifva nödvändigt vid det stundande mötet med hertigen, som gjorde dem så obenägna för detta. Till sist kunde dock rådssammankomsten ej längre uppskjutas. I Juli började riksråden infinna sig i Stockholm, och ehuru Karl, uppretad öfver de många uppskofven, länge dröjde qvar i hertigdömet, följde dock nu den ödesdigra brytning, som för riksråden blef begynnelsen till olyckornas och undergångens tid.

[1]) Hos en Nils Gyllenstjerna och H. Bjelke torde den sluga försigtigheten stundom hafva gått öfver denna gräns.

Bilagor.[1])

Ständernas första utlåtanden öfver hertig Karls proposition vid Söderköpings riksdag.

Bil. A.

Adelns fyra utlåtanden.

Första svaret.

Sveriges rikes Ridderskaps och Adells ringe och enfallige svar utaf them, som nu tillstädes äre her udi Söderköpingh, opå the inlagde punchter som Högbornne Furste och Herre Hertig Carll, vår nådige Herre, hafver låthed inleggia.

Till dedh första, punchtenn om regeringen, svaras så, att vi sampteligen på thed ödmiukeligaste bedie H. F. N. [att H. F. N.] nu såsom altid tillförennde vill [hafve] sin F. N:s omvårdnadt för sitt kiäre fädernesland och alle thes trogne inbyggares velferd, efter som H. F. N. utaf alles våre nådig:te Herre och Kounng tilbetrodt är, såsom enn Sveriges rikes arffurste och förnämste her i riked, samptt med dhe velbornne herrer Riksens Råd till att regera och förestå udi Högbe:te H. K. M:tz frånvarende, efter som uthi K: M: fullmacht och regerings ordning uthi bockstafven förmeles och utvisas, der emott vi synnerligenn och sampteligenn vele bevisa H. F. N. och velbe:te Herrer tilbörlig vördningh och trygghet hörsamhet och lydno udi alle the stycker, som kunne lenda Konung:e Ma:t vår nådig:te Herre och Konung så och vårt käre fädernesland till gagn och gode.

Till thed andra, hvad religionen anlanger och the personer, som med oss ther uthinnan icke ens äre, hafve vi samptligen, så nu som tillförennde, besluted att med them handlas må, efter som udi Konungens ed förmeles och udi Upsala enhälleligenn af alle Riksens Sten-

[1]) De här meddelade handlingarna finnas bland Riksdagsacta. Om de äro koncept eller afskrifter, kan ej bestämmas, men i alla händelser äro de samtida. Fel mot meningen förekomma stundom, dock ej svårare än i åtskilliga andra handlingar från denna tid. Jag har sökt rätta dem genom tillägg, hvilka äro inneslutna inom klammer eller anförda i noter.

I afs. på interpunktering, stora och små bokstäfver, bruket af dubbel vokal samt af *u* och *v* har normalisering egt rum.

der sampttyckt och beiakat blef, så framptt the sigh efter theras efterlåthne vilkår och frihet förset såsom och sigh icke udi stillhet förhollidt hafve, ded dem förelagdt och efterlåthed blef, så att the doch tillförennde för lagh och rätt m[ed] skälig beviss ther till kunne tillbudne varda.

Hvad the andre punchter belangar, kunne vi inge andre svar gifva på, alldenstund så få af thenn Svenske och innge af Findlandz och Liflandz Adell äre tillstedes på thenne tid, uthan vele i ödmiuk underdånighet blifva ved Kong:e Ma:t vår allernådig:te Herres fullmacht och utgifne regerings ordningh, att H. K. M. ther udi giöre och låthe hvad H. K. M:t nådig:et synes.

Andra svaret.

Sveriges rikes Ridderskaps, Adels sampt menige krigsbefels ringe och enfallige svar utaf them, som nu tillstedes äre her uthi Söderköpingh, opå the inlagde punchter, som Högborne Furste och Herre Hertig Carll, vår nådige Herre, hafver låthed inleggie.

Till thenn förste punchten, om regeringen, svares så, att vi samptligen på det ödmiuckeligste bedie H. F. N., att H. F. N. nu såsom altid till förenda vill hafve sin furstelige Nådes omvårdnedt för sitt käre federnesland och alle thes trogne inbyggeres välferd, efter som H. F. N. utaf alles våres nådig:te Herres och Konungs[1]) tilbetrodt är, såsom en Sveriges arffurste [och] förnemste her udi regeringen sampt medh the velborne herrar uthi Riksens Råd till att regera och förestå uthi högbe:te H. K. M:ts frånvarande, efter som udi K. M:s liflige ed och skriftelige förplichtelse sampt Sveriges lagh uthi bokstafven förmäles och utvisas, der emott vi synnerligen och samptligen vele bevisa H. F. N. såsom then förnemste i regeringen och velbe:te herrer tilbörlig vö[r]dning, trygghet, hörsamhet och lydno uthi alle the stycker, som kunne lenda Konung:e Ma:t vår nådig:te Herre och Konungh så och vårt käre federnesland till gagnn och gode.

Till thed andre hvad relegionen belanger och the personer, som med oss ther uthinnan icke ens äre eller sampttycht och underskrifvidt hafve thed som udi Upsala anno etc. 93 utaf alle riksens stender bevilliet och annamedt blef, hafve vi samptligen så nu som tillförende beslutedt, att med them handlas må efter såsom udi Konungens ed förmäles och udi Upsala enhälleligenn af alle Riksens Stender sampttyckt och beiaked blef, så frampt the sigh emott theres efterlathne vilkår och frihet [försett] och sigh icke udi stillhet förholled hafve, doch att the tillförennde för lagh och rätt med skäligh bevis ther

---

[1]) Bör väl vara: herre och konung.

till kunne tilbudne varde, så och alle the personer, som sedan then dagen uthi Upsala affalne äre eller ännu her efter affallandes varda, blifva ved straff och penn, såsom the[r] afsagd[t] och af meste parten beiakad[t] blef.

Hvad thenn fierde anlanger, att H. F. N. förmäler, om H. F. N. må såsom[1]) macht och vold till att ordinera, skicke och lage om alle embether her udi riked, ther till svaras så, att, när sådant behöfves, må H. F. N. med Riksens Råds råd utvelia två eller flere, såsom uthi Konungens ed [förmäles] och ther till tienligha äre, och sedan gifve Konungen ther om tilkenne, att K. Ma:t förordnar, hvilken honom ther utaf synes, som lagen seger; item synes oss nödtorftigh till semia och enighet nyttig vara, *att högbe:te Kong:e Ma:ts ville alle the saker, som her udi riked och till thet besta bestelt och uttrettat hafve, motte först blifva H. F. N. och Riksens Råd ther om tilkenna gifvedt och tillskrifvet.*[2])

Såsom then fempte puncht förmälar, att alle saker skole å härads [och] lagmans tinge lagligenn förhöres och ransakes och vädias under then höge regeringen (om så behöfves) och att sakerne her uthi riket aldelis endas motte, kann och them icke förvägres att besökia vår Herre och Konungh, som ther till kunne trängia.

Hvad thenn siette puncht belanger, om her Erick och her Arfved Göstafssöner sampt her Claus Flemmingh, tyckes oss H. F. N. nådige mening god vara, att the måge kallad[e] och tilbörligen förhörde blifva. Item begäre vi och på thed ödmiukeligste, att konungs-räfst motte öfver alt landet med thed allerförsta hollid blifva för monge orsaker skuld.

Hvad thenn siunnde punchten förmäler om them, som thenne herredagh försitted hafve och nu icke äre tillstedes kompne, bidie vi ödmiuckeligen, att H. F. N. sampt the gode herrar udi Riksens Råd ville them thenne resa unskylligt hafve, efter the hvar och en serdeles icke hafve bekommed bref, som sedvanliged plägar vara, och begere nu för then skull ödmiukeligen, när riksens lägenhet så kräfver, att Ridderskapet och Adelen blifva fordrat till nogen herredagh eller och elliest, att hvar och en motte thå blifva serdeles förskrefven och nödtorfteligen med fordenskap försörgadt efter hvars och ens stånd, som lag förmäler.

Till thed sidsta, att H. F. N. vill vethe hvad H. F. N. skall hafve för sin möde och arbethe, som H. F. N. dageligen med öfverlop och klagemål hafve, ther opå vi inge svar, icke heller på the utlenthe päningar gifva kunne, utan vi förse oss till K. M. vår nådig:te Herre, att han H. F. N. med all god broderlig ynnest och benägenhet både nu och i framtidenn belönandes och betänkiandes varder, ner H. K. M. ther om besögt varder.

---

[1]) Bör väl vara: hafva.

[2]) De (af utg.) kursiverade orden synas böra läsas i följande ordning: att alla de saker, som H. K. M. här uti riket och till det bästa ville beställt och uträttadt hafva, måtte etc.

Tredje svaret.

Efter ded, att then Högborne Furste och Herre her Carll, Sveriges rikes arffurste etc., vår nådige Herre, hafver nådigst låthed upläsa nogre punchter, som H. F. N. begärer, att alle Riksens Stender skole gifve sitt betenkiende om, som är:

Till thed första, på hvad vilkor H. F. N. vill blifva ved regeringen, så efter thed her äre få af dhe svenske och inghe af den finske och lifländske Adell tilstedes, kunne vi, så som her äre, inthed fullkommeliged her om oss förklare, uthann thette vele vi ödmiukeligenn H. F. N. till svar gifve, att efter K. M:t vår nådigste Konung hafver, ner K. M. drog her af riked, gifved H. F. N. och samptlige Riksens Råd sin Konung:e fullmacht och regerings ordning, huru K. M. ville hafve om regeringen, mädan H. K. M. uttrikes är stadder, och utaf samma fullmacht och regerings ordning vi förnimme, att H. K. M. der uthi befaler, att alle Sveriges rikes inbyggere skole vara H. F. N. som then förnemste sampt med Riksens Råd på H. K. M:ts vegna hörige och lydige, thed vi alle för våre personer her till vellvilligenn giordt hafve och her efter ytterligare giöre vele och bevisa H. F. N. all ödmiuk tienist som vi nogen tid kunne udi hvad som H. F. N. oss befallanndes varder på H. K. M. och till Riksens gagnn och beste; menn till att noged giöre, som är emoth H. K. M:ts fullmacht och regerings ordningh, så vidt som hon är öfverens med Konungens ed och Sveriges lagh, förse vi oss ödmiukeligenn, att H. F. N. hafver oss ther med förskonedt, alldenstund oss icke tillstår, som undersåthare ähre, noged ther emot göre, uthann vi äre alle uthi ded underdånige hop till H. K. M., att när H. K. M. blifver af H. F. N. besöcht om the punchter, som H. F. N. begärar och till riksens beste tienlige äre, att H. K. M. varder sigh mot H. F. N. förklarandes.

Vidare hvad religionen tilkommer, betacke vi alla H. F. N. på thed ödmiukelig:te, att H. F. N. först och främst ther uthi, som högst är, vill låthe sigh omvårdne så vell som uthi andre saker, och är thed alles vår mening, att vi vele blifva ved K. M:ts ed och lyfte, som H. K. M. giorde alle Riksens Stender på sin konung:e kröning, och ved den förening, som då alle Riksens Stender ther giorde, att the, som her i riked vara skulle, niuta Sveriges lagh och privilegier, så lenge de sigh roligen och stille förholle, och thet(?) H. F. N. täckes att låthe ransaka, hvilke som icke så hafve holled eller ther efter stält sig, motte då skyndas af riked, och the andra niuta thed them då blef inrymtt och efterlåthed af menige Riksens Stender; och begäre vi alle på thed ödmiukelig:te, [att] H. F. N. ville nådigest vare och blifva vår nådige Furste och Herre och låthe sigh vare oss till thed besta befalet, och [att] H. F. N. icke ville låthe sig vare för tungdt eller besverliged udi then höge regeringh. Vi för våre personer vele gärna bevisa H. F. N. all tilbörligh hörsamhet och lydno, och begäre ödmiukeligenn, att H. F. N. ville nådigest tage detta vårt korthe och

vellmenthe svar i thenn beste mening, som thed ment är, och der så är, att nogre antbingen nu vore eller tillförennde vared hade, som icke ville bevisa H. F. N. thenn hörsambet, som H. K. M. udi sin konung.e fullmacht och regerings ordning befallet hafver, må the svare till hvad lag och rett kan medgifva.

Fjerde svaret.

Högborne Furste Allernådigeste Herre, E. F. N. vår ödmiuke underdånige tienst E. F. N. altid udi all ödmiukhet till att bevisa, så lenge vi lefve. Och såsom E. F. N. för nogra dagar sedann hafver inlagdt nogre punchter, der opå E. F. N. förfordrar svar, hvilked vi nu E. F. N. ödmiukeligenn gifve vele och ded E. F. N. såge helst, att E. F. N med denne regering motte förskoned blifva, ded förse vi oss till E. F. N som till K. M.t vår allernådigste Herres elskelige käre faderbroder, att E. F. N. högbe:te K. Ma:ts velbemelte mening icke utslutandes varder, och bedie ödmiukeligen, att E. F. N. samme regering foreståå ville, efter som H. K. M E. F. N. der om betrodt hafver, och [efter] som K. M:s trogne undersåthere åhre E. F. N. med all ödmiuk tienst tillrede att bevisa vele till ded [som] oss E. F. N. till K. Ma:ts och Sveriges crones gagn befallandes varder.

Till thed andra, som E F. N. begärer vara ett hufvud och förman i regeringen till att skicke och ordinere, som E. F. N. med Riksens Råd tycktes lickt och gått att vara, der opå vi gifve till ett ödmiukt svar: vi bekenne E. F. N. för den förnempste i regeringen, att E. F N. med Riksens Råd således styre och råde, så Guds ord motte vara i åhra, Sveriges lagh ved macht hollen, och K. Ma:ts regeringsordning och fullmacht aldeles efter folgt och oförkrängt, så vitt som K Ma:ts ed och Sveriges lagh medgifver. Item ded E. F. N. vill före denn tilbörlige tittell och nampn, som en Sveriges rikes regennt och föreståndare bör till att föra: för våre personer se vi ded gärna och önske, att H. K. M. E. F. N. den tittell gifve ville, som man förhoppas H. K. M. E. F. N. gifvandes varder, när E. F. N. H. K. M. derom besökiandes varder.

Hvad relegionen belanger, som her i Upsala besluten blef och nu nyligen är på prändt utgånged med de kyrkioseder och lärdom, som var i salige Konung Giöstafs siste och Konung Johans förste regementes tid, der ved velie vi både lefva och dö och oss aldrig der ifrån vike låthe i nogen motte; om nogor af de påviske eller andre religion hafve giord emot thenn ed och lyfte, som H. K. Ma:t oss der upa svoredt och gifvet hafver, måge de ded försvare och der före straffede blifva, efter som man dem ellìest noged opå med lagh öfverbevisa kunne.

Om ded som anlanger att E. F. N. vill förordinere alle embeter her i riked, både tillsettie och ifråntage hvem E. F. N. täckes till att

giöra och E. F. N. synes lickt och gådt att vare i saken, står oss icke, som undersåtherne äre, till att gifva, uthan H. K. M., och som E. F. N. der af utaf K. Ma:t tillstånd hafver till att ordinera och regera, och vi som ödmiuke trogne tienare och undersåther E. F. N. all hörsamhet och lydno bevisa vele, till alt thed som kan ländа K. Ma:t och Sveriges crone till gagn och gode. Item som E. F. N. begärer att the bref och befalninger, som komme ifrån K. Ma:t, nu mädan K. M. i Påland är, motte först skrifvas E. F. N. och Riksens Råd till, huru H. K. M. her i riked vill hafve bestelt, hvilked vi gärna se att så henda motte, om H. K. Ma:t sig der med ville benöja låthe.

Ded E. F. N. begärar, att ingen skall sökie eller kräfia besked, medan H. K. Ma:t är i Påland, eller i nogre domaresaker noged bekymbre, der opå vi bedie E. F. N. ödmiukeligenn, att E. F. N. icke vill oss der uthinnan mistenckie, aldenstund han är vår infödde utvalde och crönte Konung, att den som noged hade hos H. K. M. udi all' underdånighet nogre ärender för rette, antingen med bref, bud eller sielf personligh, att honom ded motte vare fritt uthan misstanckar efterlåthet, såsom en trogen tienere bör att besöka sin rette Herre och Konungh, menn om noger ville anned seja, än ded saningen vore, för H. K. Ma:t, motte han der om stånde till svars, och sedan retten öfver honom gå, efter som han kan hafva bruted till och Sveriges lag kunne medgifva.

Item hvad som her Erick Giöstafsonn och her Claes Flemingh så och her Arfved Giöstafsonn anlanger, måge de der stå denn till svars, som dem hafver noged till att tala; och hvad annad dem med lagh kan öfvervinna. Så äre de som andre Sveriges inbyggare under lagen gifne.

Hvad dem anlanger, som denne riksdag försumedt hafver, måge dhe stå dem till retta, som dem hafver noged till att tala, för dy hvar bör försvara sin egen sack.

Till ded sidste, att E. F. N. vill vethe hvad E. F. N. skall hafve för sin möde och arbethe, som E. F. N. dageligen med öfverlop och klagemål hafver, der upå vi ingen svar, icke heller på de utlänte penningar gifva kunne, uthan vi förse oss till K. Ma:ts vår allernådigste Herre [att] han E. F. N. med all god broderligh kärleck och alt gott, både nu och i framtidenn, betenckiendes och belönandes varder. Dette vi samptligenn all Ridderskap och Adell sampt alt krigsfolked, som nu her i Suderköping församblade äre, E. F. N. till ett ödmiukt svar icke förholle vele, och bedie E. F. N. ödmiukeligenn och i all underdånighet, att E. F. N. ville optage denne vår mening och ödmiuke svar udi allt nådigt och gått betennkiende, och vi för våre personer äre E. F. N. med all ödmiuk tienst tilbetrodde udi alle de ting, som kan lända K. Ma:t och Sveriges crone till gagn och gode och vår ed icke förnär, befallendes E. F. N. her med sampt vår Allernådigste Furstinne och begges E. F. N. käre högborne lifsarfvingar Gud Alsmechtigh till lif och siäl och till ett lyckosampt och roliged regemente, så gantske ödmiukeligenn.

Bil. B.

Menige presterskapets svar.[1])

Först är af nöden, att Riksens Stender, på thenne herredagh församla[de], sigh samsettia om ett velbetänckt och enholdigt svar både på thesse artickler och elliest, hvad som framsetias kann, efther som theras faste förening neste dagar för H. K. M:ts högloflige cröning i Upsala uprättat lyder, nemlige att thed ene ståndet ingenting i gemene saker thed andre föruthan skall besluta, såsom och all som ...[2]) är af nöden, att hvar uthi regemented skall licka och cristelige tillgå, och Riksens a[l]moge i goda ordning trygg och säker bo, behöfves ytterligere bedia Gud om en from, vis och gudfruchtig Riksens regent och föreståndare, serdelis i närvarande Riksens lägenhet, som och udi H. K. M:ts frånvaro, hvilken vi såsom vår rätte och laglige öfverhet vår ed och underdånige trohet altid och i alle motte och oförkräncht holla och bevara ville; bekenom förthenskull, som then förste artickell inneholler, then hög:te Furste och Herre Her Carll, Sveriges rikes Arffruste, Hertig till Södermanneland etc. för förman och Sveriges rikes föreståndare, efter som hög:te K. M:t siellf honom ther om hafver tilbetrodt uthi sin Konung:e frånvaro att hafve macht råde och ...[2]) med Riksens Råds råd och sampttycke efter K. M:ts ed, lyfthe och försäkrings lydelse och efter Sveriges beskrefne lagh, privilegier, Upsala consilium och tryckte kyrkoordning altid oförkränckt. Doch att hög:te K. M:t, som rätte hufvudet är i Sverges rike, må och hafve sigh thed nampned förbeholled.

Till thed andra, medan H. F. N. således förestår och förer regementet som nu sagdt är, bör H. F. N. then tittell, äre, vördningh, hörsamhet, trohet och lydno af undersåtherne, som ther till hörer, om hvilken H. F. N. ville sig förklara och sampt med Riksens Råd besluta, doch förberö[r]de vår ed och beplichtelse, ther med vi äre H. K. M:t besvurne och H. K. M:t oss är förbunnen, nu och tilkommande tider oförkrängdt.

Till thed tridie är tilbörliged, att H. K. M:ts försäkring om the påviskes, så och alle andre kettares läro och lärarnes förhindringh och afskaffelse må fullfölgt varda, som och emot the orolige ...[2]) som artickelen vill förmäla, nemlige att alle hemlige och uppenbara rum och samqvemder, ther the bruka theras falska gudstienst, besynnerligh Wastena closter, Drotningeholm, Stocholm och annerstedes, må förbiudas och tillslutas, och så vell lärare som åhörare och the, [som] med them hyckle och them hielpa till att styrkia, och borde icke her i riked udi noged kall, andeliged eller värdsliged, brukas, eller af riksens renta och upbörd nogen lön eller underhold bekomma, doch att med theres straff eller förvisningh et christeliged medlidande och måt[t]

[1]) Rubrikerna till detta och de följande svaren återgifvas förkortade.
[2]) Tomrum.

hollas, att them nogen lågh, viss tid gifs, än som förmäles, them förfördigom(!) enfalldigom till gode och them till bettringh genom tregenn undervisningh och förmaningh och them förhårdadom och oroligom till theres vilfarelses store öfvertydelse.

Till thed fierde, hvad ordningen och skickelsen tillkommer om alle embeter i riked, ther om betro vi H. F. N. sampt Riksens Råd så skicka och laga, att hvadh ordningh, som ther med efter lagen, Konungens ed och privilegier och kyrkioordningen allerede vell uprettedt är, må handthafvas, vid macht holles och försvares, och ther brist finnas kan af samma grund rättas och förbettras, och så att gamble .....[1]) tienare och velförskylthe personer, som sig christeligen och heligenn i theres embeter förhålla eller forhollet hafve, till theres velstånd och försörgning icke blifva förgättne, ej heller thed ene ståndet med thes andres förbätringh men lidha, ther till thed och tienar, att inge förordninger till embetet sker, uthann H. F. N. och Riksens Råds betenkiande och vetskap.

Till ded fämpte, hvad rättegång[s]saker, ärander och apellationer tillkommer, är rätt att the efter Sveriges lagh hollas, uthan skåtsmåll.

Till thed sette, hvad thed tilltal tillkommer, som är emot nogre främande velborne personer, är både tilbörliged och christeliged, att the först förhöras och efter lagenn (endock oss vill förhoppas nåden sigh ville her mera bevisa, som vi ödmiukeligen der om bedie) theras sak ransakes och afhandlas.

Till ded siunnde hvad them belangar, som till närvarande riksdagh icke kompne äre, förse vi oss ödmiukeligenn till H. F. N. och till the velborne herrar Riksens Råd, att the her mera anse ville theras enfaldighet och förhinder än att the skole thed giordt hafva utaf olydno, efter vi i thenn gode förhopning äre, och the vell med oss alle saker, som her christeligenn beslutas, skole samptyckie.

Till thed ottende, hvad vedhergeldningh tillkommer för H. F. N:s stora omsårg och omack, som till eventyrs och Riksens Råd för theras mödo, teslikest och hvad H. F. N:s betalning belanger, vethe vi icke noged uthann stendernes samptlige betenkiende på H. F. N:s och Riksens Råd yttermera förklaring, hvilke och till eventyrs kunne teckes ther om handla med K. Ma:t, att besluta. Thetta är nu vår enfallige mening och svar, hvilken vi förhoppas, thed H. F. N. ....[1]) uptager och sigh behaga låther.

Bil. C.

Stockholms stads utskickades svar.

Till förste artiklen, regeringen uthi Kong. Ma:ts frånv[ar]e belangende: bekenne vi H. F. N. Hertig Carl etc. uthi H. K. M:ts från-

[1]) Tomrum.

vare för en förman i regeringen, dåg med the ädle välborne Herrers Richsens Rådh och så vidt som H. K. M:t H. F. N. och välbe:te Richsens Rådh betror, efter som Ståckholms stads inbyggiare sig ther opå någedt efter H. K. M:ts afresande uthi store salen på Ståckholms Slått mundtlige[n] och sedan skriftlige[n] hafver förklaradh.

Hvad H. F. N:s titels förmering tilkommer, till sådanne höghett bekenne vi oss alt för ringe vare någedt svare, uthan vi såsom undersåther ähre, vele thett hafve stält till H:te K. M:t och Ricksens Rådh. Men hvad den tilbörlige underdånige tiänst lydno och hörsamhett tilkommer, som vi på Högbe:te K. M:ts vägne H. F. N. och samptlige Richsens Rådh, som för oss, som undersåther ähre, omsårg och åhåga bära, skyldige och plichtige ähre, vele vi [den] underdånligen och hörsambligen bevise och begäre ödmiukeligen, att vi måge blifve håldne vidh lagh och privilegier, der på H. K. M:t oss medh edh och lyfte försäkrad hafver.

Till thet tridie, hvad den föreningen uthireligionssaker, [som] för 2 åhr sedan uthi Upsala giordes, tilkommer, der till svare vi, att såsom vi med andre våre medbröder i Ståckholms stadh så väl som andre Richsens Ständer hafve oss till samma förening bebundet, vele vi oss och dervidh hålle och ther aldrig från vike; och allt thett som ther emot sträfver, af hvad sächter thett och vara kan, med huss, kyrcher eller andre rum i riket, der the sin falske Gudsdyrchen hafve, som ähr emot H. K. M:ts edh och lyfte och almänneligidt beslutt, så och inbördes fredh och enighet til hinders, måtte med förste lägenheet fogeligen afskaffes.

Hvad then fiärde, fämpte och åttonde artichel tilkommer, them bekenne vi oss vare allt för högh, och vethe ther till inthett kunne svare, uthan vi vele thet hafva ställt till H. K. M:t, H. F. N. Hertigh Carl, och Richsens högvise Rådh.

Till siätte och siunde puncten, hvadh H. F. N:s besväringh till några välborne richsens herrer, så och andre gode mäns försummelse, som till thenne richsdagen icke kompne ähre, tilkommer, der till kunne vi och inthett annedt svare, uthan om the hafve sigh försett och kunne sigh icke med lagligh skäl försvara, ställe vi thet till H. K. M:t så och [H.] F. N. sampt Richsens Råds högvise betänckiande.

Och mädan vi för våre ringe personer icke hafve till thet alleringeste vetedh om thesse artikler, som oss nu här först ähre till hande komne, hafve vi uthi var enfållighet och efter vår fulmachts lydelse icke veted annedt där till svare, och mädan thette ähr en fri richsdagh, där hvar och en bör hafve sin frie röst uttsäja sin meningh, efter the skäl som Gud hafver länt, förhoppes oss, att ingen tager thesse vår enfållige svar till mishagh, uthan till thet bäste uptage.

Lars Erichsson, Hindrich Simonsson, Anders Larsson, Casper Flentfelt, Hans Hansson Bilefelt, Hendrich Tyresson, Jacob Lange, Hendrich Older, Jost Godtzleff, Petter Ryijaner, Grels Jönsson.

Bil. D.

Städernas i Upland (»förutan Stockholmsbor»), Vestmanland, Vestergötland, Småland, Finland och Norrland svar.

Till thed första, efter ded H. F. N. sigh förklarade i denn förste puncht icke med nogen regering lengre befatta vill, der H. F. N. låther förnimma icke annad än otack tilbiudas för H. F. N. trolige och velmente meningh, som H. F. N. udi alle saker utrettat hafver, så är doch högeligen af nödenn, att H. F. N. blifver ved thenn ed, som K. M:t i sin fierde artickell uttryckeligen giord hafver i Upsala anno 94 hele Riksens Stender: sig vele med högborne Furstes och Herres Hertigh Carls så och Sveriges Rikes Råd sitt rike Sverige styre och råde med infödd om svenskom mannom och ej med utlenskom. Derföre bekenne vi nu såsom tillföreunde ingen annan för vårt hufvud och förman udi regeringen her i detta vårt käre fädernesland, udi K. M:ts frånvaro, efter som H. K. M. egendtelige höga personu bevilliede och sampttyckt i Upsala, ded H. F. N. må hafva högsta röstenn, med Riksens trogne och enhellige Råd, till att giöra och låthe alt thed, som kan lenda K. Ma:t och detta vårt fädernesland till gagn och gode.

Thed andra, att H. F. N. må hafva sin tilbörlige tittel och nampn udi regeringen af Riksens Stender uthi K. Ma:ts frånvaro, såsom en rikets regendt ägnar och bör och i förtiden vared hafver och hög:te K. Ma:ts fullmacht, H. F. N. öfverandtvardadt, vidare förmäler; men denn tilbörlige äro, tienst, lydno och hörsamhet, som vi H. F. N. plichtige äre att holle och efterkomme i alt thed som vi både för Gud och K. Ma:t tryggeligin svara må, ded vele vi och skole, som vi och throplichtige [äre], efter vår ytterste förmåga holla och efterkomma.

Till thed tredie, att såsom i Upsala uttryckeligen förfatad blef, att icke noger anners relegions samqvem må her inrikes på ett rum eller annat föruthan H. K. M. eged capell och närvaro, ther H. K. Ma:t stadd är, må liden eller inrymbd varda, hvarföre kunne vi uthan vår samvets, äros och redlighets förkränkande ingalunda sampttyckia och bevilia, att ingen K. Ma:ts eller nogor annor religions samqvem, som med oss icke äre ens, må her vara tillåthen och inrymd, såsom och ther icke till beiaka, uthan heller ved H. K. Ma:ts eds stadfestelse stödie och holle vele, att sådanne må ifrån oss her i Sveriges rike afhindrade blifva.

Thed fierde, att H. F. N. må hafva macht och vold ordinera och laga alle embether uthi högre och nidrige stånd uthi hele riked i hög:te K. Ma:ts frånvaro, som H. F. N. kan befinna vara K. Ma:t och cronan nyttigt och undersåtherne, thenn menige man gagneliged, såsom och elliest alle dhe saker, K. Ma:t vill thed besta bestält och utrettad hafve, motte först blifva H. F. N. och Rikseens Råd tillskrifne

och tillkenne gifne och med de gode herrar öfver väg[n]a, som kunne vara K. Ma:t behageligedt och oss fattige undersåther nyttige och i framtiden in för vår nådige Herre och Konung svarliged, der till vi beiaka och samtycke gifve.

Till thed fempte, att ingen må tilstat varda om nogre saker och ärender sökie besked udi Poland, medan H. K. M. utrikes är, uthan blifva ved thenn prentede mandats bref, som för tri år sedan utgick, [att], der nogre saker och ärander kunne falla, skulle först ved härats och lagmans tingh lagligen ransakas och sedan in för H. F. N. och Riksens Råd, der så behöfves, förhöres, att hvariom och enom skall rätt vederfaras, men hvar nogendera parten så vrång och afvig vore, att han icke ville låthe sigh nöja hvad som H. F. N. och Rriksens Råd med lag kunne afseia, då skulle lickvell icke den parten, som klaga vill, icke sökie utrikes om nogen besked; hafver man klarligenn i Sveriges beskrefne lagh, att Konungen äger almogens käromål höra, tå han inrikes och i landet stadder är, eller then, [som] i H. K. M:ts frånvaro förordnat är, och efter lagom och laga dommom fulla saning utleta som utskilds i Kunga balcken i 4 cap., att thed må ske her i riked och icke i nogen nation, der oss besvärliged vore sökia vår käromål.

Hvad som anlanger till then sette och siunnde puncht med thes innehold uthi sielfve bockstafven författed, ded vill man hafva höge öfverheten udi all underdånighet hemstält.

Till theun ottende, om H. F. N. store bekymber och omvårdnat, [att F. N.] her till och ännu dageligenn blifver om alles våre velferd thesväradt så vell som Riksens Råd och andre cronones trogne förordnade män, som troligenn och rätträdigt her till hafve sigh bevist och ännu sigh bevisa kunne: må ingalunda vara olönthe, men hvar utaff thed tages skall, ded vill man hafva K. Ma:t udi all underdånighet hemstält. Hvad sig anlanger om gäld och skuld, som cronan och riked för thed longlege krigh är skyllig blifven, synes efter vårt ringe betenkiende för rådsampt, att thed må tagas utaf cronones ingäld och igen kallas thed, som ifrån cronan färländt är, att betala med thenn stora summa, och cronan kan komma till macht igen.

Bil. E.

Meniga allmogens svar.

Högborne Furste Nådige Herre. Vi fattige män och menige almoge af alle laudsorther i Sverige, till thenne ricksdagh försambledhe, tacke E. F. N. på thett underdåneligeste för all then furstelige vårdnet och stor omak, E. F. N:d om Sveriges och alles våre beste så nu som altidh tilförendhe hafver, och ännu udi all underdånighet

och på thett ödmiukeligeste begäre, att E. F. N:d Ricksens föreståndere blifve och regeringen mett Ricksens Råds rådhe i Kongens fråvare (som i then konung[lig]e crönihgh lofveth och tilsagdt var) förestå och vidh then rene och rätte religion, som udi Upsale concilii besluth stadhfest ähre, Sveriges lagh och alle Stenders frie och oförkrenchte privilegier (som alles vår ödmiuke tilförsicht till E. F. N:d är) holle ville. Men hvadh the punchter anlanger, som af E. F. N:d Stenderne förestellte äre, om them villie vi vårt ringe betänckiendhe (efther som vår enfallighet kan medgifve) på thett underdåneligeste förstå lathe.

Till thett förste, hvadh tittelen anlanger, så bekenne vi gerne E. F. N:d nest Kon. M:t för hufvudh och öfverste Ricksens föreståndare, och att alle Stender, högre och nidrige, E. F. N:d å Konungens vegne och i Konungens stadh plichtige äre bevise all ähro, tienisth, hörsamhet och lydno.

Ithem hvadh articlen om vilfarandhe lähros uthrottande tilkommer, then samptyckie vi och endrechteligen, endoch oss (efther vårt enfållige betänckiande) synnes rådeligit att inthett longer respit ähn 6 veker gifvas skulle.

Deslikes samptyckie vi och, att E. F. N:d motte hafve våldh och macht att skicka, ordinere och laga i Konungens frånvaro mett alle embeter, som E. F. N:d kan synes nyttigt vara, efther som Sveriges lag, öfverhetenes och undersåthernes edh udi den sidsta Konun. cröningh och alle ste[n]ders privilegier kunne me[d]gifve; och elliest then caution, som lyder om rättegång saker och inrykes ske skole, gille.

Män the beklagedhe herrers och andres, ho the helst vare kunne, sak skiuthe vi till Sveriges lagh, E. F. N:d och Ricksens Råds höge och vise betänckiendhe.

Män om then yttersta punchten vilie vi med högre Ricksens Stender oss gerne förenne, endoch alles vår mening ähr, att förläningar, onyttige personer förlänte, motte tillbake kalles; ty nyttige personer kunne vi icke skäligt och tilbörligit underholdh missgynna.

Detta, allernådigeste Furste, ähr alles vårt enfallige betänckiandhe, hvilkett vi så vell för oss, som them frånvarandes ähro, bestå vele.

Her mett vi E. F. N:d medh hele thett furstelige huset till longvarigt och roliget regemente den evige Gudh nu och evinnerlige befale.

För thett omak, som E. F. N:d hafver för Sveriges rikis skuldh, kunne vi inthet förvegre, uthan hvadh som E. F. N:d är begärendes och mett Ricksens Råds samptyckie, thett är och alles menige mans samptyckie.

E. F. N:ds tropliktige underdåner
Menige Man af Bygden.

Strödda meddelanden och aktstycken.

En undertryckt historisk akademi.

I sitt åminnelsetal inför Kongl. Vetenskaps-akademien den 23 november 1785 öfver dess framlidne ledamot bankokommissarien *Bengt Bergius* omnämner dåv. kanslirådet Anders Schönberg, att Bergius, efter sin ankomst till Stockholm år 1749, försökte att här — med det af Langebek m. fl. några år förut (1745) i Köpenhamn stiftade *Kongelige selskab for fædrelandets historie og sprog* till mönster — inrätta ett historiskt vetenskapssällskap. Han gjorde i hufvudstaden bekantskap med »åtskilliga lärda män, hvilkas nit för historiska vetenskaper var af deras skrifter allmänt bekant. Professoren, sedermera lagman och kammarrådet, herr *Henrik Julius Voltemat*, kyrkoherden vid Hedvig Eleonora församling herr magister *Joh. Gustaf Hallman*, magistern, sedermera prosten herr *Johan Göransson* och sekreteraren, sedermera assessoren, herr *Nils Westman* ingingo med honom i detta dess förslag. Grundregler upprättades till en sådan historisk akademi och, af dem undertecknade, öfverlemnades år 1749 till Kongl. Maj:ts allernådigste bifall och stadfästande. Ännu var icke Kongl. Vitterhets-akademiens inrättning påtänkt, hvilken ock sedermera fick helt andra och vidsträcktare föremål. Inga hinder tycktes då kunna möta vid en så oskyldig och berömlig föresats, men desse nye akademister hade icke förstått att låta sin påtänkta utstakning utan någon tillåtelse börjas och sedermera anmälas under någon stor lärdomsgynnares namn och beskydd. Åtskilliga svårigheter lades i vägen, och man lät honom förstå, att denna föreslagna akademien icke kunde tillstyrkas». [1]) — Om denna plan och det sätt, hvarpå den undertrycktes, vilja vi nu lemna några närmare upplysningar.

I en kort, odaterad skrifvelse, som enligt inrikes-expeditionens diarium inlemnades den 8 december 1749, anmälde ofvan nämnda 5 personer i und. till Kongl. Maj:ts bifall och stadfästelse de bifogade grundreglerna för en historisk akademi i hufvudstaden samt anhöllo tillika dels om postfrihet »i anseende till den vidlyftiga brefvexling, som akademien omkring hela riket och jämväl på utländska orter bör underhålla», dels om tillstånd att »såsom de första ledamöter nu strax få välja akademiens skyddsherre».

[1]) Schönberg a. st. ss. 15—16.

Grundreglerna förekomma i två väsentligt [illegible] den ena underteeknad af Hallman, Voltemat, [illegible] och [illegible]man, den andra däremot utan underskrift, men [illegible] skrifven med Bergii hand. De meddelas [illegible]

1.

Historiska akademiens grundregler.

§ 1.

Historiska academiens göremål sträcka sig til hela [illegible] i synnerhet til den delen däraf som angår Sverige. [illegible]hörande acter, documenter och andre minnesmärken [illegible] brefväxling öfver hela riket och på utländska orter [illegible] academiens archivo, til at sedermera nyttjas uti de [illegible] academien til det Allmännas tjänst låter utgifva.

§ 2.

Academiens *Skyddsherre* är beständig, sedan han genom de [illegible]varande ledamöters flästa röster blifvit vald.

§ 3.

Academiens *Ledamöter* äro beständige, och deras antal [illegible] De utnämnas af skyddsherren ibland flera personer, som [illegible] därtil föreslår och hvilke böra äga åtminstone två tredjedelar af de närvarande ledamöters röster.

§ 4.

Den *Ordförande* uti academien ombytes hvart fjärdedels år och utnämnes af skyddsherren ibland trenne ledamöter, hvilka genom flästa rösterna uti academien föreslås.

§ 5.

Secreteraren är beständig. Han utnämnes af skyddsherren, ibland tre ledamöter, som academien därtil föreslår.

§ 6.

Archivarien och *Notarien* äro likaledes beständige och utnämnas på nyssomrörda sättet.

§ 7.

Ämnessvännerne äro beständige och utnämnas på det i 3 § omrörda sättet.

§ 8.

Academiens stora sammankomster ske fyra gånger om året, nämligen den 5 Martii, den 5 Junii, den 5 September och den 5 De-

cember eller, i fall någondera af dessa dagar vore helgdag, på den nästföljande söknedagen. Då göras valen eller förslagen til Skyddsherre, Ledamöter, Ordförande, Secreterare, Archivarie, Notarie och Ämnessvänner.

§ 9.

Academiens mindre sammankomster ske hvarje lördag klåckan 9 förrmiddagen eller oftare, i fall skyddsherren så befaller.

§ 10.

Academiens arbeten utgifvas på god svenska samt öfversättas på främmande språk, enär deras ämnen så kräfva eller synas begärlige för utlänningarna.

§ 11.

Secreteraren drager omsorg om hela brefväxlingen med academiens ledamöter och correspondenter inom och utom riket. Til honom ställas utanskrifterna på alla til academien ärnade bref, hvilka sedermera af honom uti academien föredragas.

§ 12.

Så snart academien valt sin skyddsherre, stiftar hon med dess bifall sina öfriga lagar, hvilka tjäna til arbetets befrämjande och til at bibehålla god ordning ibland ledamöterna. Slike lagar kunna sedermera icke ändras eller afskaffas utan bifall af tre fjärdedelar utaf samteliga närvarande och frånvarande ledamöterna.

På academiens vägnar:

I. G. Hallman. H. J. Voltemat.
Joh. Göransson. Nils Wessman.

* * *

2.

Historiska akademiens grundreglor.

(*Bergii förslag.*)

§ 1.

Historiska academiens göromål blifver at först och främst på god, ren svenska utarbeta Svea rikes historia samt den dermed nödvändigt förknippade geographien och sedan fortfara med en dylik underrättelse om de andra länder och riken.

§ 2.

Denna historie förtäljer antalet af konungarne, deras langfädgar eller slägtlinier, regeringssätt, dater, vapn, mynt, lagar och inrättningar m. m. så väl som undersåtarnes frihet och lydnad, seder och handa-

slögder, bokvett och vetenskaper, gudalära, och tro m. m. Men geographien drifves på det sättet, at öfver hvart och et landskap särskilt utgifves en geographisk, oeconomisk och historisk beskrifning.

§ 3.

På det academien må framgent stå i flor och vid magt hållas, utkora sig ledamöterne en hög canceller eller skyddsherre, som sedan ständig förblifver.

§ 4.

Ledamöter antagas endast sådane, som äro kände för insigt uti de förekommande ämnen, utan afseende på någons stånd eller vilkor; hvarföre de också behålla den ordning uti samqvemen, efter hvilken de blifvit intagne, hälst som vetenskap, förnuft och flit äro här nödige egenskaper och förmoner.

§ 5.

Academien ärkänner den för medlem, som uti valet bekommit två tredjedelar af rösterne och derpå ärhållit skyddsherrens bifall samt från sig gifvit följande egenhändiga försäkring: Jag, undertecknad, lofvar och försäkrar härmed på heder och ära och så vist jag om mitt goda namn och rykte är öm och angelägen, at jag vil heligt och obrottsligt hålla alla de reglor och författningar, som redan äro giorde eller hädanefter af academien kunna göras samt at mit upförande skal svara emot inrättningens ändamål, uti den ädla sanningens upsökande, verkets utarbetande, konungens och fäderneslandets tjenst och heder samt öfver all ting Guds heliga namns ära: ej underlåtande at som en nyttig landets inbyggare och en ärlig svensk man dertil för min del bidraga, så mycket görligit är, hvarföre jag ock vil vinlägga mig derom at, jemte academiens reglors skyldiga efterlefnad, med all flit och åhoga söka at befordra inrättningens upräthållande och förkofring samt at afvärja alt, hvad den samma rubba, försvaga eller omkullkasta kan. Hvilket alt med mitt egenhändiga namns underskrift och sigills vidtryckande bestyrker. Gifvit m. m.

§ 6.

Hvart fjerdedels år utnämner skyddsherren en af de i Stockholm närvarande ledamöterne, hvilken han hälst vil, til Præses; som äger i synnerhet tilse at academiens reglor efterlefvas, at invärtes hushållningen af verket är i sin behöriga ordning och at arbetet med all granlaga drift på trycket fortsättes och befordras, han talar i academiens namn och sammankallar medlemmarne en gång hvar fjortonde dag eller oftare, der så nödigt pröfvas. Alt, hvad academien inbekommer och äger, blifver under hans förvar, och bör han vid sitt afträde göra academien derföre redo och räkning samt lemna det i behörigt stånd til sin efterträdare, då han vid samma tillfälle upvisar, hvad framgång arbetet under hans inseende vunnit och hvad derpå blifvit bekostadt.

§ 7.

Secreterare väljes igenom de flästa rösterna, och är hans göromål at hålla dagboken och uti samqvämen protocollet. Han besvarar i academiens namn alla til henne inkomne bref, hvilkas utanskrifter til honom böra ställas, och, med et ord, han förer academiens hela brefväxling. Han skal noga tilse, at ingen skrift, uti hvilken någon anstötelig utlåtelse emot academien i gemen eller en dess ledamot i synnerhet influtit, blifver föredragen. Han äger röst såsom ledamot, blifver ständig utan ombyte och går i alt præses tilhanda.

§ 8.

Ämnesvenner utväljas sådane, som pröfvas skickelige at göra academien någon verklig tjenst i dess arbeten och ärender.

§ 9.

Af dessa utses en til Notarius, hvars sysla är at renskrifva så många exemplar, som nödigt finnes, af ledamöternas arbeten.

§ 10.

Alla val i academien ske medelst de i Stockholm närvarande ledamöternes omröstande, och alla omröstningar anställas på det sättet, at ingen vet, hvem som röstat med eller mot.

§ 11.

Upväxer i academien någon tvist angående historien, geographien och antiqviteterna, så skal den samma afgöras, icke genom omröstande, emedan tusende röster icke kunna förvandla en osanning til sanning utan efter de bästa och säkraste historiska grundsanningar. Och förbinda sig ledamöterne, alla i gemen och hvar och en i synnerhet, at så väl vid detta som alla andra tilfällen inbördes taga sig til vara för alla anstöteliga ord och talesätt: förbehållande sig academien at, der någon, emot all förmodan, skulle i detta eller andra mål bryta sin gifna försäkring, då äga frihet en slik ledamot, såsom för inrättningen skadelig, ifrån samfundet afsöndra, i hvilken händelse en tredjedel, men ej mindre, befriande röster honom kunna försvara.

§ 12.

Arbetet verkställes och fortsättes på det sättet, at först upsätter academien en grundritning öfver den del af verket, som företages, och tilställer den samma alla ledamöterne at deröfver deras påminnelser inhämta. Sedan delar hon detta stycket til utarbetande emillan flere medlemmar, hvilkas arbeten åter kringsändas til alla ledamöterne, som då vidare kunna göra och bifoga sina nyttiga och välgrundade anmärkningar, hvilket altsammans kommer änteligen under academiens nogare skärskådande; och tryckas alla dess arbeten, hvart och et under sin särskilda titul, så snart som de blifva färdige.

§ 13.

Skulle någon in- eller utom academiens samfund behaga fägna henne antingen med skriftelig uplysning, hennes ämne angående, eller med märkvärdiga ålderdomslemningar eller ock med hvarjehanda andra välgerningar inrättningen främja; hans namn vil academien med anständig heder vid tjenliga tilfällen ihogkomma.

§ 14.

När någon academiens ledamot eller synnerliga välgerningsman med döden afgår, utser academien en af samhäldet at omständeligen och redeligen afskildra den aflednas härkomst, vandel, öden, förtjenster, snilleprof och personliga lynne, hvilken lefvernesbeskrifning särskilt sedan genom trycket utgifves och med den framlednas bild, i koppar stucken, utziras. Och på det en sådan beskrifning må blifva så mycket fulkomligare och grundeligare, bör hvar och en hit hörande tidigt til academien insända så väl förtekning på ofvan nämde omständigheter som ock sin bröstbild, hvilken strax uti academiens sal, efter ledamöternas ordning i samhäldet, uppsättes och evärdeligen förvaras.

§ 15.

Desse ofvan anförde grundreglor blifva nu och i alla tider til deras hufvudändamål fastståndande, men academien förbehåller sig at efter tidernas skick och omskiften kunna föröka och förändra dem; hvarvid dock först den varsamhet brukas, at man noga öfverlägger alla påkommande händelser, och för det andra, at det sker med skyddsherrens tilstånd och samtelige både närvarande och frånvarande ledamöternes vetenskap och tre fjerdedelars deraf samtycke och påstående.

* * *

Ansökningen remitterades den 9 s. m. till kansli-kollegii utlåtande och föredrogs här den 19 Januari 1750, hvarvid kanslirådet Carleson yttrade, »att, som Vetenskaps-akademiens uppstälda och af Kongl. Maj:t konfirmerade grundregler ibland annat tillegna henne vården öfver svenska språket och svenska historien, så hölle han för tjänligast, att kollegium dess tanka häröfver allraförst inhemtade». Detta gillades af kanslikollegium, och skulle kanslirådet Carleson meddela ansökningen åt Vetenskaps-akademien.

Detta skedde, och den 1 nästföljande Mars företogs frågan ånyo i kollegium. Kanslirådet Carleson uppläste därvid en promemoria i detta ämne, hvilken Vetenskaps-akademien öfverlemnat. Häraf framgick, att »akademien missunnade ingen den förmån att vara det allmänna till nytta och gagn, men skulle för sin del önska, att flera dylika inrättningar icke förr finge hugna sig af Hans Kongl. Maj:ts nådiga konfirmation, innan igenom deras periodiska arbeten man kunnat inhemta både ämnets egentliga beskaffenhet och sättet af personernas kapacitet vid utförandet. Ty uti annor händelse torde Hans Maj:ts

höga bekräftelsebref stanna utan frukt och verkan, och dessutom kunde multiplikation af akademier förringa den heder att blifva som ledamot intagen, hvilket är den enda belöning, som dylika akademier äro i stånd att åstadkomma. Akademien får lof att så mycket hällre framdraga dessa betänkligheter, som akademien i från sin första början sökt förtjäna Hans Maj:ts nåd igenom sina arbeten, innan hon vågat sig i underdånighet anhålla om dess höga och nådiga stadfästelse. För öfrigt bör akademien bekänna, att ämnet, som kyrkoherden Hallman och dess associerade sig företagit att arbeta uti, icke angår denna akademiens göromål. Men om akademien vid sin inrättning skot ifrån sig detta ämnet, skedde det icke derför, att akademien icke är öfvertygad om historiens nytta, hälst den är en samling af rön öfver människans kynne och böjelser samt rikens deraf hängande öden, utan akademien betänkte dervid dels sin oförmögenhet att kunna åvägabringa till fäderneslandet och sin egen heder ett så fullkomligt historiskt arbete, som borde förväntas. Ty alla folkslag hafva förmått framalstra theologi, filosofer, matematici med flera, men få kunna skryta med goda historici. Dessutom äger man i anseende till Sverige ingen säkrare och tillförlåteligare grund att bygga historiska sanningar uppå än Kongl. Maj:ts och Riksens arkiver och akademien nodde sin skyldighet fordra att respektera så heliga gömmor».

I nära öfverensstämmelse härmed affattades äfven kanslikollegii afstyrkande utlåtande, som vid föredragningen i rådet den 30 Juli s. å. af Kongl. Maj:t gillades. På så sätt undertrycktes väl den påtänkta akademien, men ej Bergii lifliga historiska intresse, om hvilket ej mindre hans under åren 1753–55 i 4 s. k. stycken utgifna »Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien» än hans sedermera till Vetenskaps-akademien donerade stora afskrift-samling af handlingar och bref bära ett talande vittnesbörd.[1])

H. Hernlund.

Underrättelser.

Till e. o. professor i historia vid universitetet i Uppsala har den 30 Januari utnämnts docenten vid samma universitet *H. Hjärne*, sedan sysslan i öfver två år stått ledig, det akademiska befordringsväsendet, hvilka förtjänster det än må ha för öfrigt, är, det kan ej nekas, något omständligt. Hr Hjärne är i sina bästa år och har under senare tid utvecklat en liflig författareverksamhet i sin vetenskap. Man har därför anledning att hoppas det bästa för den historiska undervisningen af hans utnämning. Den historiska vetenskapen har i Uppsala under de senaste tjugo åren endast kortare tider kunnat på samma gång draga nytta af sina två ordinarie representanter, och det faller af sig sjelft att det varit för mycket för en

[1]) Kansli-koll:i inr. prot. 1750 ss. 23, 173, 650, und. utl. 1 Mars s. å. Rådsprot. i inr. civilärenden 1750, II, fol. 148.

att representera ett så omfattande arbetsfält; också har det icke heller varit många partier af historien, som blifvit offentligen behandlade. Utan att alls vilja gå den nye professorn i förväg tillåta vi oss endast en antydan att ett ändamålsenligt ordnande af historiska öfningar utan tvifvel skulle välgörande inverka på studierna uti ämnet och måhända bidraga till att den unge historikern, när han lemnade universitetet, lättare kunde röra sig med rika material, som möter, än som för närvarande ofta är fallet.

— Kongl. Maj:t har nyligen faststält statuter för den docentur i slaviska språk, som i år, tack vare riksdagens anslag, har kommit till stånd. Det är altför tydligt och för ofta sagdt, för att här behöfva upprepas, hvilken nytta särskildt de historiska studierna måste röna af bekantskapen med de slaviska språken och deras rika historiska litteratur. Vi taga för gifvet, att af det tillfälle, som snart torde komma att erbjuda sig att studera dessa språk, icke blott filologerna skola begagna sig, och att det initiativ, som redan tidigare på olika håll i detta hänseende tagits, nu då det ej längre ensamt berot på enskild företagsamhet, måtte finna en varaktig efterföljd.

— Föreläsningar i historia vid de svenska högskolorna vårterminen 1885: STOCKHOLM, *Rydberg*, Romerska kulturen under de två första århundradena efter Kristus och Forngermanisk kulturhistoria. UPSALA, *Hammarstrand*, Österlandet historia under gamla tiden; *Alin*, det svenska statsskickets historiska utveckling från 1809 års statshvälfning, *Hjärne*, Sveriges historia under konung Gustaf I och hans söner. LUND, *Odhner*, Preussiska rikets historia från 1740.

— Enligt meddelande från Uppsala har humanistiska sektionen därstädes med 6 röster mot 5 förkastat ett af representanterna för de historiska vetenskaperna väckt förslag att studerande vid universitetet skulle på vissa vilkor få behålla sina akademiska stipendier under den tid de idkade arkivstudier i Stockholm. Då det för afslutande af de historiska studierna i Uppsala i många, kanske de flesta fall är nödigt att ha begagnat sig af ett offentligt arkiv och Upsala Universitetsbibliotek ej alltid i detta hänseende kan uppfylla ändamålet, synes förslaget, naturligtvis under vissa från universitetets sida nödiga föreskrifter och vilkor, så billigt, att det väl hade förtjent ett bättre öde. Den ringa majoritet, hvarmed det förkastades, gör måhända dess återupptagande möjligt.

— *Archivio Storico Italiano* har i 1:a h. för 1885 återupptagit (fr. XII:e tomen) en serie »Lettere politiche (dal 1642 al 1644) di Vincenso Armanni», från Cöln. (Ett o. annat om svenska härens rörelser etc.).

— Kongl. Biblioteket har 1884 fått från Recanati i Italien hembjudet ett manuskript, samtida afskrift af en i staden Pesaros Rådstuarkiv förvarad berättelse om festerna där för Drottn. Christina 1655 i dec., samt inköpt detsamma.

Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614.

AF

CARL SPRINCHORN.

Vid tanken på vårt lands nuvarande förbindelser med Europas olika länder af någon större betydelse skall man utan tvifvel sätta det lilla Holland i sista rummet bland dem, från hvilka vi skulle hafva något att lära eller i nödens stund att hoppas; och dock skall vid en blick tillbaka på svunna tider en hvar finna, att ingen af Europas stater eger en historia så lik vårt eget lands, intet land finnes, från hvilket detta under långa tider haft så mycket att hemta till sin förkofran på skilda områden, intet, på hvilket Sveriges regering och folk så träget och oroligt riktat sina blickar i tider af nöd och fara.

Medeltiden såg både Sverige och Nederländerna såsom blott geografiska begrepp, så att säga, då hvarje land utgjorde ett aggregat af lösligt hopfogade delar med helt sjelfständig ställning: de gamla landskapen i Sverige med egna höfdingar, lagar och ting påminna ganska mycket om de nederländska grefskapen, hertigdömena o. s. v. med sin ännu mycket mer utbildade sjelfständighet och politiska mognad. Följde så å båda sidor en mer eller mindre nödtvungen sammanslutning — långt tidigare, men också mera fullständigt i Sverige — då dessa landsdelar samlades till ett åtminstone i yttre måtto förenadt helt, Sverige under sina konungar, »Burgundien» under en furstesläg, som i Karl den djerfve såg sin mest berömde representant. Men ej nog härmed, nyare tidens morgon finner dem båda i en snart förhatlig union med främmande land, och de svårigheter, Sverige under föreningen med Danmark hade att uthärda, kunna om ej

till sin vidd, så dock till sin art väl jämföras med dem, Nederländerna fingo röna under Habsburgska husets välde. Kristiern II blef för vårt land hvad Filip II blef för Nederländerna, och bådas förtryck väckte till lif en kamp för frihet och sjelfständighet, hvilken blef så mycket svårare och långvarigare för Nederländerna, som Filips makt var större och värdet af de affälliga landsdelarne ansenligare. Men båda ernådde hvad de åsyftat, och 17 århundradet såg båda nästan samtidigt uppstiga till europeisk betydelse: republiken Holland eller Generalstaterna var en makt, som utgjorde en värdig medkämpe eller motståndare till Gustaf II Adolfs och Karl X:s Sverige. Det förra såg vid det följande århundradets ingång sin tredje Vilhelm af Oranien glänsa på det vestliga Europas politiska himmel på samma gång som öfver Norden den meteor for fram, som tändes vid Narva. Och till sist var det som om därmed båda dessa länders kraft, anseende och sjelfkänsla — med ett ord yttre storhetstid var till ända. Tvedrägten tände inom dem båda sin fackla, och när denna ändtligen slocknade, lyste andra solar på ryktets och maktens himmel.

Vi hafva redan antydt att det fans en tid, då Holland och Sverige stodo antingen såsom medkämpar eller motståndare vid afgörandet af verldsdelens stora frågor, och bådas s. k. storhetstid har att tala om flerfaldiga förbindelser än af fredlig, än af fiendtlig art. Såsom naturligt är hafva också dessa förhållanden blifvit påaktade och af häfdatecknarne i allmänhet utredda. Men våra förbindelser med Nederländerna före denna tid hafva, åtminstone från svensk sida, blifvit föremål blott för ett mera ytligt studium eller tillfälligt omnämnande, — och därför torde efterföljande framställning af dessa förbindelser ega något värde om ock blott såsom en inledning till historien om de senare, redan kända. Källorna flyta såsom alltid, när det gäller äldre tider, sparsammare och oregelbundnare än de, ur hvilka skildraren af en senare tid har att ösa, och detta förhållande får tjena som ursäkt för luckor och ofullständighet på mer än ett ställe. Författarens källor äro i första rummet arkiven i Stockholm, Haag, Bruxelles m. fl., som närmast borde vara af vigt för detta ämne, därnäst ett par goda Holländska monografier [1]), som behandla

[1]) *Vreede*, Nederland en Zweden in staatkundige betrekking; *De Jonge*, Inlichtingen omtrent de staatkundige betrekkingen tusschen Nederland en Zweden in de jaren 1592—1609, hvilken senare upptager ss. 205—256 af tidskriften De Vrije Friis, nieuwe reeks, zevende deel, 1855.

någon del af ämnet dock utan kännedom om svenska dokument eller arbeten, samt slutligen åtskilliga arbeten, som på spridda ställen lemnat upplysningar och hvilka hvar på sitt ställe anföras.

Sveriges förbindelser med Nederländerna — liksom för öfrigt så många andra förbindelser af mera ordnad och betydelsefull beskaffenhet — kunna sägas egentligen taga sin början med Gustaf I:s regering och voro äfven liksom andra till en början uteslutande af kommersiel natur. Men äfven den föregående tiden saknar ej ansatser till ett mera direkt närmande emellan de nämda länderna. Detta inleddes af de nederländska städerna vid och omkring Zuydersee, hvilka voro medlemmar af det vidt utgrenade Hanseförbundet. Det är städerna Kampen, Zutfen, Harderwyk samt någon gång Stavern, Deventer och Groningen, som vi finna nämda i vår medeltids urkunder såsom de där till Norden fört södra Europas produkter för att där hämta de få varor, som då för tiden utgjorde det förras bidrag till den allmänna kulturen.

Länge var denna beröring med de nederländska städerna blott medelbar öfver Hamburg och Lübeck, hvilken senare stad ju tidigast beredt sig en marknadsplats i de nordiska länderna, men snart finna vi de förstnämda med förbigående af denna sin herskarinna träda omedelbart och sjelfständigt i förbindelse med norden, till dess slutligen detta skedde både till trots för och i fiendskap med Lübeck; och just denna fiendskap underlättade Gustaf I:s företag att totalt bryta med nämda stad och ingå med Nederländarne det fördrag, som inledde ett långt skede af ej blott kommersiel, utan äfven politisk förbindelse.

Det var det rika sillfisket utanför kusten från Bergen till Skanör och Falsterbo, hvilket på 1300-talet drog till dessa stränder jämväl andra företagsamma främlingar än dem, som af ålder innehaft handeln i dessa farvatten, nämligen Lübeckarne och de öfriga nordliga hansestädernas befolkning; och de nämda orterna voro, såsom bekant, de förnämsta platserna för varuutbytet här uppe. Den lilla till Kattegat utskjutande del af Sverige, som ingick i denna kuststräcka, kunde naturligtvis knappast medräknas; men då den äregirige och orolige hertig

Erik Magnusson af denna och kringliggande landsdelar hopfogat ett välde, öfver hvilket han ansåg sig ensam kunna befalla, finna vi snart Sverige nämdt bland de länder, i hvilka de främmande köpmännen sökte skaffa sig inträde och rättigheter. I samma dagar, juni 1313, som i Helsingborg fred ingicks mellan de tre nordens konungar och hertigarne Erik och Valdemar m. fl., finna vi att hertig Erik utfärdat ett bref, i hvilket han befaller sina sysslomän och deras underordnade, att de skola låta borgarne från staden Kampen drifva handel i hans länder utan något hinder. Och följande år i Augusti infunno sig tvenne utskickade från nämda stad, hvilka utverkade rättighet för dess borgare att under tio år inom hertigens område inlasta sill mot en viss tullafgift för hvarje tysk läst samt fritt hugga ved i skogarne, hvarjämte föreskrift uppgjordes huru de förbrytelser, som af Kampenska sjöfarande komme att begås i hertigens länder, skulle straffas [1].

Den landsände, där emellertid de nederländska liksom de öfriga hansestädernas förbindelse med Norden vid denna tid var allralifligast, — om vi kanske undantaga Bergen — var den lilla landtunga, som utskjuter från Skånes sydvestra hörn och på hvilken städerna Skanör och Falsterbo i vår tid föra en döende tillvaro. Hur annorlunda såg det ej ut här vid midten af 1300-talet. Det ymmiga sillfisket drog årligen till dessa städer en sådan mängd af det nordliga Europas handlande och sjöfarande folk och fartyg, att denna plats blef medelpunkten för snart sagdt hela nordens kommersiela lif. Hela landtungen erbjöd under fångsttiden (juli—november) bilden af ett tyskt-nederländskt samhälle ej blott genom dessa nationers strandläger (Vitten) med sina bodar, sin sillsaltning m. m., utan äfven genom de former, i hvilka deras lif rörde sig kringgärdadt af alla slags privilegier och förmåner, som blifvit dem medgifna af de danska konungarne.

Hit förde de tyska köpmännen sina varor för utbyte och vidare fortskaffande till de skånska och svenska städerna, här skedde utbytet af de varor som kommo från hinsidan Östersjön mot dem från England och det öfriga vestra Europa. Konflikter såväl mellan främlingarne sjelfve som mellan dem och den inhemska befolkningen uteblefvo naturligtvis icke och gåfvo också anledning till mångfaldigt ingripande af den landsherrliga myn-

[1] Rydberg, Sveriges traktater I, 376.

digheten. Denna tillhörde, såsom vi veta, för en kort tid en svensk konung, Magnus Eriksson, hvars styrelsetid i Skåne således indrager ett särskildt moment i vår skildring af Nederländernas förbindelse med Sverige. Af denne konung blefvo Kampenboarne på flere sätt gynnade troligen på grund af hans giftermål med en furstinna från deras landsände, Blanche af Namur. Åtminstone var det på hennes förbön och troligen såsom ett slags morgongåfva åt henne, som konung Magnus d. 7 nov. 1335 utfärdade ett amnestibref för Kampens och Zutfens borgare för de förbrytelser, som de året förut begått på Skanörs marknad och för hvilka de sökt försvara sig genom en beskickning, som från Kampen infunnit sig hos konungen [1]). Och följande år d. 18 aug. medgifver han, ehuru han vid sin kröning återkallat alla förut gifna privilegier, att Kampens borgare fortfarande må besitta sin gamla plats på marknaden i Skanör och åtnjuta samma privilegier i Skåne, som de haft under konung Valdemar. Att Kampenboarne detta oaktadt missbrukat denna nåd synes däraf, att de vid ytterligare ett par tillfällen af samme konungs öppna bref fått förlåtelse för mord och andra förbrytelser, som af dem begåtts i Skanör [2]).

Som af ofvanstående synes, var det blott ett par nederländska städer, hvilka såsom medlemmar i Hanseförbundet erhöllo särskilda medgifvanden. De öfriga sträckte i allmänhet sina färder ej så långt; de nöjde sig med att i Hamburg öfver Lübeck utbyta sina varor mot de nordiska ländernas, och Lübeckarne beherskade nästan ensamme Östersjöländernas handel.

Men i Hansans krig mot Valdemar Atterdag deltogo äfven de nederländska städerna och delade med de öfriga frukten af det väldiga anfall, som höll på att tillintetgöra Danmarks rike. Först och främst erhöllo alla de hanseatiska städerna och alla deras bundsförvandter i kriget af konung Albrekt i Sverige under den korta tid, han var herre i Skåne, d. 25 juli 1368 [3]) vidsträckta privilegier, på hvilka de nederländska städerna erhöllo sina särskilda bref. Och vidare tilldelades åt några af dessa såsom Kampen, Amsterdam, Zieriksee, Briel m. fl. en ytterligare förmån, då dem tillförsäkrades evärdlig besittning af strandläger vid Skanör. Dessa förmåner ökades för Hansestäderna

[1]) Ibd. I, 559.
[2]) Åren 1341 och 1355; ibd. II, 40, 199.
[3]) Ibd. II, 384 o. följ.

vid den slutliga freden med Valdemar 1370, och därmed hade de äfven uppnått höjdpunkten af sin maktställning. Men med det samma såddes äfven fröet till dennas undergång, och just ur nederländska städernas förhållande till den öfriga Hansan uppspirade det att bära frukt. Ty dessa började nu att äfven under freden allt talrikare ställa sina färder till de nordiska farvattnen till Lübeckarnes stora harm och förlust [1]). Denna ökades, då Nederländarne under Hansans krig mot Erik af Pommern skilde sig från sina bundsförvandter och utverkade sig neutralitet af konungen, som redan 1398 med rådets och drottning Margaretas goda vilja stadfäst de vanliga privilegierna för Kampen, så att den nederländska handeln i Nordens riken tog betydlig fart på de vendiska städernas bekostnad.

Från denna tid voro Nederländarne de öfriga Hansemedlemmarnes och särskildt Lübeckarnes fiender. De senare gjorde allt för att utestänga dessa från Östersjön och förbjödo Hansans öfriga medlemmar hvarje samfärdsel med de uppstudsige. Men allt detta var fåfängt. Under unionskonungarnes fejder med Lübeck blott tilltog Nederländarnes betydelse i Norden; då äfven de vendiska städerna m. fl. skilde sig från Lübeck, hade de intet vidare att frukta, och vid medeltidens slut var förbindelsen mellan Norden och Nederländerna mycket liflig om ock underlägsen östersjöstädernas, som både voro mera betydande och genom sitt läge mera egnade för detta företräde. Ännu en vigtig omständighet befordrade dock de förres betydelse. Det var att de nederländska provinserna samlats i burgundiska husets händer, hvarigenom bakom deras förut ofta splittrade handelsintressen reste sig ett politiskt intresse, som snart fann sina målsmän i ett mäktigt furstehus, ur hvilket framgingo det tysk-romerska rikets kejsare och Spaniens konungar, hvilka senare dessutom genom herraväldet öfver de nyupptäckta länderna kunde lemna nya, lysande utsigter för handeln och sjöfarten.

Under samma tid, senare hälften af 1400-talet, fingo också »Holländarne» [2]) upprepade gånger privilegier att handla på de nordiska länderna. Utom en traktat mellan dem och de tre nordiska rikena »op sinte Bartholomeusavond» (d. 23—24 aug.) 1441, om hvilken vi ej känna mera än den citerade tidsupp-

[1]) I Norge erhöllo Kampens borgare år 1376 af konung Håkan bekräftelse på de friheter i handeln, hans fader gifvit dem. Dipl. Norv. V, 2.

[2]) Om därmed menas inbyggare endast i landskapet Holland eller äfven i de andra gör intet till saken, då de förre redan tidigt voro de förnämste.

giften, hafva vi t. ex. äfven funnit att konung Kristiern I gifvit Amsterdams borgare privilegier, hvilka d. 24 dec. 1458 stadfästes äfven för Sverige. Här finna vi ock att Sten Sture d. 1 jan. 1475 med rikets råd medgifvit åt såväl köpmännen i Amsterdam som åt dem i hela (provinsen) Holland att fritt och obehindradt besöka alla hamnar och köpstäder i Sverige och där drifva handel, och lofvas dem vänskaplig behandling [1]). Ett störande afbrott i denna samfärdsel föranleddes af Ivar Axelssons bekanta fejd med Holländarne, tills efter dennas biläggande Amsterdams gamla privilegier år 1479 bekräftades i en urkund undertecknad af erkebiskop Jakob (Ulfson), riksföreståndaren Sten Sture m. fl. andliga och verldsliga af rikets råd [2]).

Samtidigt gynnades Nederländarne på allt sätt af konung Hans, som i dem ville ega en motvigt mot Lübeck, och då i denne konungs krig mot Sverige Lübeckarne i allmänhet höllo med Svenskarne, gaf konungen tillåtelse åt alla nationers fartyg att utan afgift ingå i danska hamnar och uppmuntrade emot Sverige och Lübeck ett kaparsystem, som lockade till Östersjön äfven en mängd nederländska fartyg.

Och att det ej var i ringa antal detta skedde, synes däraf att under samma krig år 1511 en nederländsk flotta af 250 segel under konvoj af 4 krigsfartyg var på väg hemåt, då den angreps och bortfördes af en hanseatisk flotta, men blef till stor del återtagen af krigsskeppen med dansk hjelp [3]). I freden i Malmö 1512 måste Lübeck och de vendiska städerna medgifva, att de vestliga städerna skulle fritt och obehindradt få besöka Östersjön [4]), hvilket likväl ej hindrade dem att snart nog förnya det förra motståndet mot de senares besök i detta farvatten. Men fruktlöst! Ty nu uppsteg Kristiern II på den danska tronen, och såsom bekant var dennes sinnesstämning redan från början afvog mot de privilegierade Lübeckarne, och hans giftermål med en nederländsk furstinna förde hans sympatier af detta och flera andra skäl till hennes landsmän. Visserligen kunde konflikten med

[1]) Riksark. Haag.

[2]) Wagevaar, Beschrywing der stadt Amsterdam II, 527—28, som dock felaktigt förlägger händelsen till 1579, förledd af detta falska årtal på den citerade urkunden, som finnes i slutet af boken; af en förf:s anteckning ur ett holländskt arbete (Handvesten van Amsterdam s. 133) skulle framgå, att år 1487 d. 13 dec. handelsprivilegier för denna stad ånyo utfärdats, men huru därmed förhåller sig känna vi ej uppgifva.

[3]) Altmeyer, Histoire des relations — — — des Pays-Bas avec le Nord, s. 43.

[4]) Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europäische Politik. I, 17—18.

hennes broder (Karl V) angående Isabellas brudskatt tidtals förleda Kristiern till en hård behandling af de nederländska fartygen [1]), men denna oenighet bilades 1519, och de första utbetalningarne till Kristiern kommo denne väl till pass vid hans samtidiga anfall på Sverige.

Likaså var det till Nederländerna som denne konung tog sin tillflykt, då han i apr. 1523 öfvergaf sina riken, och då han här af alla krafter förberedde sitt försök att återvinna sin krona och därvid rönte uppmuntran om också icke någon verklig hjelp af dessa länders herskare, kejsaren och hans ståthållarinna Margareta, är det tydligt att detta med oro skulle förnimmas i Norden; och Lübeckarne dröjde ej att begagna sig häraf till sin och de vendiska städernas fördel. Redan under kriget 1522 hade de genom föreställningar hos Margareta och de nederländska städerna sökt afhålla dessa från farten genom Sundet och efter Köpenhamns intagande jan. 1524 fasthöllo de denna fordran ännu allvarligare.

I Sverige hade de redan på riksdagen i Strängnäs året förut tilltvingat sig sina stora, väl kända privilegier, genom hvilka alla medtäflare och framför allt Holländarne utestängdes från handeln på Sverige. Mindre framgång hade emellertid Lübeck vid danska hofvet, der tvärtom de nederländska sändebud, som ankommit att lägga sig ut för Kristiern, utverkade nya medgifvanden för Nederländernas handel och sjöfart i konung Fredriks riken i ett fördrag, som eget nog innefattade äfven Lübeck och de öfriga vendiska städerna och som medgaf ömsesidig fri och ostörd samfärdsel och handel. Härmed hade åt de nederländska städerna tillerkänts tillträde till Östersjön [2]), och Lübeckarne måste tillsvidare låta sig nöja härmed.

I Sverige voro de dock som sagdt ensamme herrar öfver handeln, men det dröjde ej länge, innan det här syntes, hvarthän det skulle leda med de fordringar, hvilka konung Gustaf i sin nöd måst underkasta sig och sitt land, och det hänsynslösa sätt, på hvilket de utkräfde sina rättigheter, kom konungen att ganska snart inse nödvändigheten att undandraga sig förtrycket genom att skaffa Lübeckarne medtäflare i handeln på Sverige. Sådana voro naturligtvis närmast att finna i de nederländska

[1]) Altmeyer anf. arb. s. 63 med cit. af Puffendorf, Introduction à l'histoire de l'univers III, 1, s. 132.

[2]) Om detta fördrag se Waitz, s. 27 f.; Handelmann, Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Norden s. 139, 272.

städerna, och därmed äro vi inne på en ny afdelning af Sveriges förbindelser med Nederländerna, hvilka förbindelser först från denna tid blefvo af betydligare och varaktigare art och småningom tilltogo, tills de blefvo af den vidtomfattande betydelse vi redan i inledningen antydt.

Konung Gustaf tyckes emellertid först hafva förvissat sig om huruvida Kristierns vistelse i Nederländerna skulle ändas med någon fiendtlighet mot Sverige från detta håll, ty redan under hösten 1524 underrättar han i en skrifvelse allmogen i Östergötland »att han så beställt med bud och bref hos Holländarne, att han hoppas att de under samma höst skola sända skepp med salt och kläde» [1]) o. d., och i mars 1525 skrifver han till Måns Bryntesson, ståthållare på Elfsborg, att han af regentinnan Margareta i Nederländerna erhållit skrifvelse att »hvar och en härifrån Östersjön må obehindradt segla till Holland, Zeeland och Brabant»; han uppmanar honom därjämte att ofta sända skeppare till Nederländerna med de produkter han kunde anskaffa samt söka draga Holländarne att föra hit salt, kläde m. m. [2]). Det synes af dessa konungens skrifvelser, som om han under året 1524 drifvit åtminstone några förberedande underhandlingar med Margareta och andra myndigheter i Nederländerna om inledande af handelsförbindelser. Och det dröjde ej länge innan dessa blefvo af mera afgörande beskaffenhet.

* * *

Till den bekanta hansedagen i Lübeck sommaren 1525, hvilken blottade hanseförbundets såväl inre svaghet och oenighet som minskade yttre maktställning, infunno sig, utom alla sändebud från Danmark och de vendiska städerna, utskickade äfven från Nederländerna och Sverige: de förra utan tvifvel för att öfverlemna kejsarens ratifikation af 1524 års fördrag mellan Nederländerna, Hansestäderna och Danmark; de svenska för att med de danske afsluta de vid Malmörecessen föregående år oafgjorda frågorna. Gustafs sändebud Johan af Hoya och ärkebiskopen Johannes Magni hade emellertid, såsom det uppgafs, för Sören Norbys infall i Skåne icke kunnat hinna fram till Lübeck i tid; utan hade de danska sändebuden trötte af att vänta begifvit sig därifrån [3]).

---

[1]) Gust. I:s Registr. I, 250.
[2]) Ibid. II, 43 m. fl. st.
[3]) Tegel, Gustaf I:s hist. s. 110.

Under sin långa väntan på desses möjliga återkomst fingo de båda svenske herrarne emellertid tillfälle att sammanträffa med de nederländske utskickade, Herman Zuyderhuysen, j. u. d:r, Cornelis Bogaert, j. u. lic.[1]), Eustacius Govertszon, rådsherre i Dordrecht, och Willem Henricszon, borgmästare i Enckhuysen. Huruvida de å ena eller andra sidan haft något uppdrag att börja dessa förhandlingar hafva vi ej kunnat utröna. Båda parternas mindre lyckade verksamhet vid mötet, hvad deras egentliga ärende angick, kan ju hafva varit orsak nog; de gemensamma intressena födde i alla fall af detta tillfälliga sammanträffande ett vigtigt resultat. Med eller utan fullmakt, men i alla händelser med sin konungs goda minne inläto sig de svenske herrarne inom sjelfva Lübecks murar i underhandlingar, som ingrepo på det allvarligaste i denna stads i Sverige förvärfvade rättigheter och ledde till vigtiga följder såväl för den samma som för vårt fäderneslaud. De afslöto nemligen den 17 aug. 1525 med de nederländska sändebuden såsom fullmägtige för Brabant, Holland, Vestfriesland och Zeeland en traktat af följande innehåll.

De kontraherande parterna och deras allierade skulle hos hvarandra hafva fri och säker samfärdsel och handel mot erläggande af tullar och acciser såsom af gammalt är bestämdt (»nae ouden haercomen»), men däremot skulle icke Sveriges fiender under föregifvande af ett vänskapligt förhållande njuta dessa förmåner. I fall de nämda provinserna, alla eller några, af kejsaren eller fru Margareta skulle nödgas att lemna sitt bistånd till Sveriges skada, skulle de sex månader förut uppsäga förbundet, på det att Sveriges konung och rike måtte sig därefter rätta, och skulle denna uppsägelse skriftligen tillställas konungen och två af rikets råd, och de sex månaderna räknas från dagen för öfverlemnandet af nämda skrifvelse och ej från dess datum. Likaledes skulle konungen af Sverige ställa sin möjliga uppsägelse till Amsterdam under samma vilkor. Denna traktat skulle gälla från förutnämde dag till påsken 1528. Till yttermera visso skulle konungen och rådet i Sverige å ena sidan samt å andra Margareta i kejsarens och sitt eget namn jämte städerna Antwerpen, Hertogenbusch, Dordrecht, Haarlem, Delft,

[1]) Den förre kallas i Margaretas reversal af 1527 »raadh och mestare off the reqvester af keisaren i hans lönlighe raadh», den senare »pensionaris i Amsterdam».

Leyden, Amsterdam, Middelburg och Ziericksee sända sina beseglade bref nästkommande pingst (d. 20 maj 1526) till Bremen, hvarjämte de nämda städerna skulle innan dess afsända en person till konungen »för att göra en grundlig förening och allians», men undertiden hafva rätt att i Sverige införa hvad som kunde vara af nöden.

Att konung Gustaf med nöje upptagit denna öfverenskommelse och deraf väntade en god följd synes af hans strax härefter utgångna skrifvelser. Så underrättar han i sept. 1525 de i Södertelje samlade rikets ständer »att en god frid och vänskap blifvit gjord och beramad med Holländarne, som hafva lofvat att vilja besöka riket med salt, kläde, vin och all annan del, som riket och oss alla kan nyttigt vara, så att vi ännu innevarande höst skola förmoda af dem en god undsättning etc.» [1]). Och att Nederländarne ej varit sena att begagna sig af det nyvunna handelsområdet synes af en annan konungens skrifvelse d. 21 apr. 1526, i hvilken han underrättar åtskilliga landskap och köpstäder att holländska skepp ankommit till Stockholm med salt, kläde m. m., hvarigenom dyrheten på den förstnämda varan blifvit afhulpen, och han uppmanar landskapens inbyggare att oförtöfvadt begifva sig till hufvudstaden med lämpliga varor, elg- och oxhudar, smör, råg, korn, talg o. s. v. och medgifver de anländande att sjelfve köpslå med främlingarne utan de vanliga omvägarne [2]).

Vid samma tid gaf konung Gustaf enligt öfverenskommelsen i Lübeck i uppdrag åt magister Olaus Magni, kanik i Upsala och Linköping [3]), hvilken redan befann sig i Tyskland, och »välbördig» Johan Richardt att afresa till Bremen för att sammanträffa med de nederländska utskickade och dels till dem aflemna det af konungen jämte några biskopar och herrar i riksrådets namn d. 27 april 1526 bekräftade fördraget i Lübeck [4]), dels med dem öppna ytterligare underhandling i samma ämne.

Från Nederländerna infann sig Simon Assendelft, pensionär af Leyden, färdig att utbyta reversalbref med de svenska sändebuden. Då emellertid desse icke fått med sig sådana [5]), utan

[1]) Gust. I:s Reg. II, 228

[2]) Ibd. III, 119, 121.

[3]) Om Olaus Magni se Biogr. lex. och H. Hildebrands uppsats »Olaus Magni och hans historia» i föreg. årgång af denna tidskrift.

[4]) Numera tryckt hos Rydberg, Sveriges Traktater IV, s. 1[illegible]

[5]) Anledningen synes af konung Gustafs bref d. 15 apr. 15[illegible] Magni, i hvilket han tadlar dennes försummelse att med rådet i V[illegible] denna sak. Gust. I:s Reg. anf. st.

sade sig vänta dem med något fartyg, som väl af motvind uppehölles, så öfverenskommo de att uppskjuta ärendets afgörande till den 1 aug., då de skulle åter sammanträffa i Nienburg i grefskapet Hoya.

Detta hindrade dem emellertid icke att förhandla om ärendet och de svenska sändebuden framlade sin konungs åsigter och önskningar antagligen i full öfverensstämmelse med hvad denne skriftligen skulle hafva framhållit. Konung Gustaf kunde ej medgifva att Nederländarnes handel splittrade sig öfver de vidsträckta kusterna, hvilket skulle leda till den af honom, såsom bekant, hatade landthandelns och krämarskapets fortsättande, hvilket enligt hans tanke omintetgjorde uppblomstringen af ett verkligt köpmannaskap; därför kunde de svenske sändebuden utpeka såsom blifvande handelsplatser för Nederländarne städerna Stockholm, Kalmar, Söderköping, Nylödöse, Åbo, Wiborg. Till dessa ville konungen låta föra de varor, som voro lämpliga till utbyte; han skulle låta veta huru många skepp, som behöfde komma till en hvar af dessa hamnar, samt den tid, som vore lämpligast, och för öfrigt träffa nödiga anstalter. »För att betyga sin flit, gunst och tjenst mot kejsaren, fru Margareta och landskapen» ville han medgifva dessa senare tullfrihet för det salt, som de under tiden för traktatens bestånd införde i Sverige; men för andra varor skulle det förblifva vid de gamla afgifterna.

På utsatt dag och ställe sammankommo därefter våra underhandlare på nytt. Assendelft hade för sitt hof framlagt de i Bremen erhållna förslagen och återvände nu jämte Arent eller Aert van der Goes, advokat af Holland och Friesland, att fortsätta underhandlingarna. Utom den utlofvade tullfriheten på salt begärde desse emellertid nu dels samma frihet för vin, ylle och linne, dels att Nederländarne skulle ega rätt att besöka jämväl alla andra hamnar i Sverige än de nämda, så fritt som detta rikets undersåtar fingo fara i kejsarens länder och på alla tider »utan någon limitasie», dels slutligen att några fullmyndige legater skulle skickas att underhandla om ett långvarigare fördrag och förklara all otydlighet m. m. [1]).

Dessa nya framställningar hemförde antagligen Johan Richardt, enär Olaus Magni qvarstannade i utlandet. Att Gustaf icke fäste sig vid dem skola vi strax se, liksom vi redan af

[1]) Ofvanst. efter Margaretas reversalbref d. 29 juli 1527. Ibd. IV. s. 428 o. f.

det föregående funnit det; däremot synes det af Tegel,[1]) om annars denna uppgift är riktig, som om på ett herremöte i Stockholm i augusti detta år de nederländska affärerna varit å bane, men i en helt annan form än medgifvanden, nämligen i form af åtskilliga fordringar under namn af »förbundsartiklar, som med de Holländare beslutas skulle», och hvilket förbund skulle »fullbordas och stadfästas om Pingesdaga tå nästkommandes uthi Amstelreedam», det vill säga vid den ofvan antydda, tilltänkta legationens utsändande. Dessa fordringar voro enligt Tegel, att svenskt mynt måtte gå bland dem för fullt värde, att skeppsbrutne skulle mot bergarelön få behålla sina varor, att ej svenskt skepp eller gods skulle för annans gäld eller brott arresteras, eller svensk man för brott dömas af holländsk domstol, med mindre han greps på bar gerning, och slutligen att svenskarne skulle få några bättre vilkor med tullen.

Något vidare rörande detta ämne hafva vi ej från detta år att förmäla. Till den beramade underhandlingen följande år 1527 utsågs åter Olaus Magni, hvilken, såsom nämdt, uppehöll sig i utlandet och i Lübeck träffades af konungens uppdrag. Såsom hans instruktion kan betraktas konungens bref af den 22 april 1527[2]) »till mäster Olof Magni i Lübeck, rörande traktatsförhandlingarne med Holländarne». Konungen skrifver att han för det stora menförets skull, som förlidne vinter varit, icke kunnat samla rikets råd att rådslå om och besegla dessa ärenden, hvarför Holländarne finge nöja sig med konungens enskilda öppna bref i utbyte mot det reversal, som Olaus skulle begära. På några medgifvanden skulle han ej ingå, allraminst angående »frihet på tullen», men om de skulle yrka på sådana, skulle han gifva dem förtröstning »att det kunde dem väl upplåtas för en vänlig skänk och mera räknas dem till godo, om de ingen besegling derpå begärde». Ville de ernå någon »högre frids stadfästelse», kunde de skicka till Sverige sina fullmäktige, och till yttermera visso tillägger konungen i »kalfven», att han ej vill göra någon inrymmelse på tullen, »ty vi äro icke så nödstälda på deras varor, att de ju så väl hafva behof af oss, som vi af dem, och de äro väl så högligen begärande att komma till oss som vi dem hafva vele».

Det öppna bref han åsyftar, dagtecknadt den 18 april 1527,[3]) innehåller också endast en bekräftelse af konungen på de i Lübeck

[1]) I, 182.
[2]) Gustaf I:s Reg. IV, 143.
[3]) Tryckt (på nedertyska språket) hos Waitz anf. arb. I, 264. Otvifvelaktigt är detta samma handling, som den odaterade »Traktat mellan Sverige och

gjorda öfverenskommelserna, utan att medgifva något af de utvidgade rättigheter, som holländarne på föregående års möte begärt. Han uppräknar uttryckligen de fem hamnar, till hvilka de måtte komma och där konungen lofvar att hafva sörjt för lotsar, konvoj mot sjöröfvare o. s. v. Dessutom lofvar han dem opartisk rättsskipning samt frihet från strandrätt allt under förbehåll om ömsesidighet. Däremot nämnes ingen bestämd tid för traktatens bestånd, hvarför den väl skulle kunna anses gällande tills vidare.

Till dessa tvenne bref kunna vi lägga den konungens viggtiga skrifvelse af den 12 maj 1526,[1]) hvilken innehöll bekräftelse på den af de svenska sändebuden i Bremen utlofvade tullfriheten på salt och hvilken icke hunnit fram ens till sammankomsten i Nienburg, utan träffade Olaus Magni först vid hans återkomst derifrån i Lübeck. Med dessa handlingar begaf sig nu Olaus Magni till Nederländerna, och vi kunna rätt noggrant följa hans företag i den berättelse han afgifvit och hvilken för länge sedan blifvit i tryck utgifven[2]). Från Hamburg begaf han sig sjövägen till den då framstående staden Veer i Zeeland och uppsökte (burgundiska) hofvet, som då uppehöll sig i Gent, dit han ankom midsommarafton 1527. Efter att hafva anmält sin ankomst och sitt ärende erhöll Olaus ett par dagar derefter tillfälle att inför »en erkebiskop van Palarom (Johan af Palermo), en grefve af Holland och andre månge herrar», framställa sitt ärende, huru konung Gustaf »landskapen till synnerlig gunst och god vilja», hade gjort med dem detta förbund o. s. v. Tullfriheten på saltet tyckes hafva legat Nederländarne om hjertat, och »efter ty deras spörsmål först begyntes häruppå, var intet annat tillfälle än antvarda dem E. Nådes bref, sådan frihet uttryckande, förhoppandes att de skulle tacka Eders Maj:t för sådana stora frihet och nåde, den ingen annor land brukat eller njutit i mång ar.» Likaledes mottogo de brefvet af den 18 april 1527.

Dessa skrifvelser skulle delgifvas landskapen, och under afvaktan på förhandlingarnes återupptagande, begaf sig Olaus tillbaka at Brabant »att beskåda något nyttigt stycke för riksens

Nederländerna», som finnes intagen i Gustaf I:s Reg. II, 262 under år 1525. Såväl innehållet, hvilket talar om mötet i Bremen såsom hållet, som ock den stundom ordagranna öfverensstämmelsen med nämde akt, tala därför, hvadan den således bör hänföras till det i texten angifna år och datum.

[1]) Nu tryckt hos Rydberg, a. a. s. 108. De båda ratifikationerna 1526 $^{27}/_{4}$ och $^{12}/_{5}$ voro oss benäget förskaffade genom professor D. Schäfer i Jena.

[2]) Handl. rör. Skand:s hist. Del. I.

bästa i framtiden, synnerligen den vattenkonst, som Eders Nåde befalde mig akt uppå gifva.» I Mecheln såg han Kristiern II:s trenne barn »nog ståteliga hållas», vidare besökte han Löwen, Bruxelles och var tillbaka i Gent igen den utsatta dagen, den 10 juli. Emellertid var man ej ännu färdig med hans sak, för hvilken ofvannämda Simon Assendelft var ifrigt verksam, utan först då Olaus började klaga öfver dröjsmålet och de stora svårigheterna och farorna att under höstens stormar komma hem, kallades han till förhandling med kejsarens och fru Margaretas råd. Å rådets sida klagades öfver åtskillig ofullständighet i sändebudets bref med afseende på tullfriheten på saltet, underskrifter, sigill och dylikt, vidare att konung Gustaf icke villfarit deras begäran att få drifva handel öfverallt och vid alla tider m. m.

På alla dessa punkter svarade Olaus på bästa sätt och så tillfredsställande, att man lofvade att han skulle erhålla bekräftelsebref, »dock allena fru Margaretas mot det ena E. N:s önskeliga bref, efter ty meniga Riksens råds insigle af Sverige, der under ej utsänt var.»

Af Margareta erhöll Olaus också hennes reversalbref, dagtecknadt Gent den 29 juli 1527,[1]) som innehåller dels en historik öfver de föregående underhandlingarne, hvilka vi redan meddelat, dels bekräftelse på de ingångna öfverenskommelserna, utan att dock upptaga bestämmelserna om vissa städer eller någon tid för traktatens tilländagång. Hon uttrycker emellertid den förhoppning att tullfriheten skulle utsträckas, begär dessutom utförliga bestämmelser om lotsar, konvojer, bergarelön och att uppsägelsen af fördraget skall ske icke i Amsterdam, utan inför stathållaren med flera i Haag.

Det var således i sjelfva verket intet reversalbref på ett fördrag enligt de af konung Gustaf framlagda vilkoren, utan enligt dem, som Nederländarne under förhandlingarne framstält om utvidgade friheter, men på hvilka, såsom vi visat, konungen ej ens inlåtit sig, hvarför också Margareta lofvade att afgifva en annan ratifikation i kejsarens, landskapens och städernas namn, såsnart nya bref till form och innehåll i enlighet med de framstälda önskningarne ankommit. Kejsarens ratifikation på de första öfverenskommelserna i Lübeck kunde emellertid Margareta hafva lemnat, då hon hade erhållit densamma dagtecknad Granada den 19

[1]) Gustaf I:s reg. IV, 428; äfven i H. S. H., del. I.

september 1526, men vi kunna af såväl ofvannämda reversal som af Olai berättelse förstå att så ej skedde[1]).

Då icke underhandlingarne om detta förbund på nytt upptogos, skulle det tyckas, som de hittills förda egentligen ej ledt till något resultat, då man å ömse sidor framstält vilkor, som ej antagits, och dessutom den tid, som blifvit utsatt vid den första öfverenskommelsen, snart gick till ända. Men i sjelfva verket hade åtminstone konung Gustaf ernått det resultat han åsyftat, nämligen att föra Nederländarne till sitt rike och skaffa Lübeckarne medtäflare, och att detta hade redan lyckats honom, hafva vi ofvan visat; de följande tiderna visade det ej mindre, ehuru alla underhandlingar afstannade.

Också fortfor han att bereda väg för dem på alla håll. Så anbefaller han januari 1527 sina embetsmän i Finland att till Stockholm skaffa varor för utförsel till Nederländerna, såsom koppar och jern, hudar, skinn och pelsverk, smör och fläsk, råg och hafre, timmer och trävirke m. m. Samma dag underrättar han biskop Brask, att han fått bref från Nederländerna, att till Stockholm och flera hamnar skola anlända skepp därifrån med salt, kläde och annat, och uppmanar honom att i sin mån sörja för att dessa fartyg kunna från Östergötland få laddning tillbaka, och ifrån Vesterås befaller han den 23 juni samma år, således omedelbart före de vigtiga händelserna på denna riksdag, vederbörande tillse att borgarne i Söderköping och andra städer i Östergötland tillhållas att »köpslaga redeliga och skäliga med holländarne, på det de skola icke få en vederstyggelse att besöka detta riket på en annan tid». Sjelf gick han i detta som annat i spetsen för sina undersåtar i deras nya företag, då han lät hämta mångfaldiga af sina och sitt hofs behof från Nederländerna.

Märkligt är att Lübeckarne ej tyckas på något sätt hafva klagat öfver eller motsatt sig den kränkning af deras handelsmonopol på Sverige, som det ju utan tvifvel var, att Nederländarne på detta sätt indrogos i riket; kanske få vi skrifva detta på den oroliga belägenhet, i hvilken de sjelfve befunno sig, i alla händelser på mindre kraft och säkerhet i förhållande till de nordiska ländernas angelägenheter.

---

[1]) Den finnes tryckt efter en afskrift i Göttingens universitets bibliotek hos Waitz I, 262 o. f. Utom ingressen och en afslutande bekräftelse är dess innehåll ordagrant lika med motsvarande del af Gustafs bref af den 12 maj 1526, bil. 2. Riksarkivet i Haag förvarar äfven en afskrift af denna akt.

Hur som helst, kom det emellertid att se ut, som skulle konung Gustafs fördragsbrott mot Lübeck hämna sig sjelf, och detta rätt snart. Det var i Nederländerna, som konung Kristiern erhöll den flotta, med hvilken han tänkte återeröfra sina förlorade kronor, och det är tydligt, att denna omständighet skulle ansenligt störande inverka på det vänskapliga förhållande och det lifliga umgänge, hvars grundande vi nyss förtäljt.

Vi känna de åtgärder till anfallets mötande som vidtogos gemensamt af de nordiska konungarne och Lübeckarne. Men redan dessförinnan hade dessa senare pressat konung Fredrik att taga hämd på Nederländarne genom att stänga sundet för dem. tills de — och detta gälde särskildt inbyggarne i provinsen Holland och Waterland — på ett möte, som utsattes skola hållas i Köpenhamn juni 1532, hade uppgjort saken. Följden var att repressalier togos af Nederländarne, ehuru de å andra sidan genom Danskarnes åtgärder i Sundet fingo vidkännas en allmän och allvarlig stockning i handel och näringslif under stort missnöje från deras sida, som däraf träffades.

Hurudan konung Gustafs sinnesstämming var mot Nederländarne synes af den instruktion, han meddelade de svenska sändebud, som begåfvo sig till nämda möte. De skulle förklara, att om Holländarne »stodo faste med konung Kristiern, så ville han utreda sitt största hufvudskepp, hvar så behöfvas kan», samt framhålla konungens stora »tilltal» på Holländarne, att de »fört honom en sådan fiende på handen emot den stora vilja och vänskap, som han i förlidna år dem bevisat, att de hafva kunnat fritt söka hans land och rike och haft full frihet såsom hans egna förvandter m. m.»

På mötet förstodo emellertid de nederländska sändebuden trots Lübeckarnes ansträngningar och trots de i början skarpa meningsbrytningarne att bringa det därhän, att den 9 juli det kom till en fred, i hvilken Nederländarne mot återställande af de gamla förhållandena medgafvo de klagande att på rättslig väg söka ersättning af de enskilda personer, som genom att hjelpa Kristiern vållat de båda konungarne skada och förlust. Och da snart härefter konung Kristiern måste gifva sig, var ju sjelfva hufvudorsaken till förvecklingarne bortfallen, ehuru anledning till nya sådana snart uppkom. Konung Fredriks sändebud till burgundiska hofvet, hvilka enligt konung Gustafs be-

gäran skulle föra äfven hans talan[1]), möttes derstädes med afslag på sina ersättningsanspråk. Lübeckarne underläto ej att underblåsa missnöjet häröfver och reta de båda konungarne till krig. I mars 1533 infunno sig deras sändebud i Sverige att bearbeta konung Gustaf, som emellertid af egen drift ej var hugad att ingå på deras förslag att börja krig mot Nederländerna, utan afvaktade hvad konung Fredrik skulle göra[2]), då denne just vid samma tid afled den 10 april 1533.

Hertig Kristians (III) vänskapliga ställning till burgundiska hofvet och Lübeckarnes i förbittringen stegrade fordringar med afseende på betalningen af Sveriges skuld till deras stad, hvilket redan nu ledde till fullständig brytning, tjente blott till att aflägsna konungen från dem och närma honom till Kristian och hans bundsförvandter. Under det Lübeck rustade sig till sin sista kraftansträngning att häfda sin öfvermakt i Norden — Grefvefejden — finna vi konung Gustaf åter på allvar närma sig burgundiska hofvet och återknyta förbindelserna med Nederländerna. Tegel och efter honom Geijer m. fl. berätta till och med att handelsförbundet af år 1527 (rätteligen 1525), för hvilket vi redogjort, blifvit förnyadt 1533. Vi hafva dock ej funnit denna uppgift bekräftad hvad angår ett formligt fördrag, men väl att underhandlingar i den vägen förehafts.

I en Gustafs skrifvelse den 10 augusti 1533 till Severin Kiil (på Elfsborg) befalles nämligen denne att betyga hufvudmännen på den holländska flottan i Kattegat konungens »benägenhet att vara i vänskap med kejsaren och regeringen i Burgund», och af samma skrifvelse synes äfven som skulle dessa haft några, ehuru i konungens tycke alltför obestämda, framställningar om förbund.[3]) Och i sjelfva verket borde ju burgundiska hofvet vara angeläget om Sveriges vänskap i den allvarsama striden med Lübeck, liksom å sin sida Gustaf med intresse stälde sig på Lübecks motståndares sida.

Huru som helst, finna vi att konungen senare på hösten har uti Nederländerna tvenne utskickade, borgare i Stockholm, Gerlach von Embden och Didrik Rost att uträtta åtskilliga värf,

[1]) Gust. I:s reg. VIII, s. 135 (12 Sept.).
[2]) Gust. I:s reg. VIII, s. 213.
[3]) Att de begärt »tillförsel och armering i svenska hamnar» synes af tit. reg. för Gust. I:s tyska bref 1533, jul. 28. R. A.

vid hvilka den bekante Poppius Otto (Occo) i Amsterdam skulle vara dem behjelplig.[1])

Hvad deras ärende varit synes af den utförliga skrifvelse dagt. Bruxelles den 27 oktober 1533, hvilken Gustaf emottog från ståthållarinnan Maria den 21 januari följande år.[2])

Hon tackar för konungens vänskapsbetygelse. Hvad Lübeckarne anginge, hade kejsaren redan utsändt sin flotta att möta dem, såsom väl kunnigt var. Angående den »seglats och freqvens», som konungen önskade skulle ega rum från Nederländerna till Sverige, beklagar Maria att den hindrades af de höga tullarne i hans rike, af svårigheterna att inkomma i dess hamnar, hvarför konungen uppmanas att undanrödja dessa hinder. Därefter uppräknar hon en mängd speciela fordringar, hvilka konungen uppmanades tillmöteskomma, såsom att tillåta hennes undersåtar att drifva sin handel under alla tider såväl på landet som i städerna, befria dem från tull för de varor, som de ej fatt sålda, utan nödgades ånyo utföra, att låta dem vid skeppsbrott behålla sitt gods mot redlig bergarlön, tillhandahålla lotsar vid de svåra farvattnen o. s. v.

Hvad den af konungen erbjudna hjelpen angår, anhåller hon å kejsarens vägnar om bistånd af 4 fartyg med 200 mans besättning hvartdera utom sjöfolket samt rustade med krigsförråd.

Till sist uppmanas konungen att för närmare underhandling om allt detta utskicka sina sändebud med instruktioner och fullmakt.

Vi igenkänna bestämmelserna angående »seglats och freqvens» från föregående förbund, äfven hvad angår de fordringar å Nederländarnes sida, som då ej blifvit beviljade, emedan de stredo mot konung Gustafs grundsatser i den vägen.

Men af skrifvelsen framgår äfven att fråga varit om ett allvarligare förbund, tydligen i och för den började striden med Lübeck i Grefvefejden.

Det är troligt att konung Gustaf sökt anknyta sina underhandlingar med burgundiska hofvet till dem, som nu pågingo mellan detta och Kristian III:s utskickade, och äfven väntat att

[1]) Bref fr. P. O. d. 10 okt. 1533 till kon.; Gust. I:s Reg.

[2]) Ibid. VIII, s. 426 o. f. Svar på konungens bref af »liever vrouwen assumptionis dach» d. 15 aug., hvilket ej finnes i de af förf. anlitade samlingarna.

blifva af dessa inbegripen i det blifvande fördraget, men långt innan ofvan anförda bref skrefs till Gustaf, hade redan den 9 september i Gent slutits mellan burgundiska hofvet och Kristian ett förbund om handel och ömsesidig hjelp, detta senare äfven vid ett möjligt fall af krig mot Sverige eller mot Lübeck och dess anhängare.[1])

På någon fortsättning af den genom föregående skriftvexling inledda underhandlingen har Gustaf emellertid ej inlatit sig, ej heller utskickat några nya sändebud. Han underhöll dock fortfarande skriftvexling med burgundiska hofvet och följde med största uppmärksamhet förvecklingarna mellan detta och Lübeck[2]), men hade emellertid den förtreten att se sig »platt utelyckt» från den fred, som i mars 1534 slöts i Hamburg mellan dessa makter och i hvilken äfven Danmark intogs.

Så mycket hade dock vunnits med de förnyade förhandlingarne mellan hofven, att handelsförbindelserna mellan Sverige och Nederländerna äfven blefvo något lifligare och underhöllos ej minst af konungen sjelf genom utskickade fartyg och sändebud. Det var genom Severin Kiil och förutnämnde Poppius Otto i Amsterdam, som konungen lät utföra och försälja sitt smör och andra varor, i hvilkas ställe anskaffades kläde, sammet, »carmesie, floyell, gyllenduk m. m.»[3]) Och sådana varor jämte salt, kryddor, kram o. dyl. var det, som från Nederländerna infördes till Sverige i utbyte mot smör, hudar och skinn, trävaror m. m., såsom vi redan i det föregående nämnt.

Men politiken störde alltjämt den fredliga och lugna utvecklingen af dessa förhållanden och förbindelser. Grefvefejden medförde för Sveriges ställning till Nederländerna mycket bryderi. Jürgen Wüllenwever i Lübeck, på hvilkens samtida företag och öden vi ej vilja här inlåta oss, såg sig, som bekant, tvungen af åtskilliga motgångar att i viss mån ändra sin politik eller åtminstone medlen för sina syftens ernående. Till detta hörde att han anknöt underhandlingar med burgundiska hofvet, hvilka afsågo att Fredrik af Pfalz skulle uppsättas på Danmarks tron, och med oro förnam konung Gustaf dessa underhandlingar, som ju äfven för Sverige kunde blifva farliga på

[1]) Waitz anf. arb. I. 226.
[2]) Gust. I:s Reg. flerestädes.
[3]) Gust. I:s Reg. 1534. Om handeln för öfrigt se Forssell »Sveriges inre hist. från Gustaf den förste» II. s. 51 o. följ.

grund af de anspråk nämde furste genom sitt giftermål med Kristiern II:s dotter kunde komma att framställa äfven på Sveriges rike.

Konung Gustaf kunde på herredagen i Linköping 1536 berätta att han fått underrättelser att »de Burgundiske ämnade pfalzgrefven Fredrik till konung i Sverige, Norge och Danmark och att de ämnade infalla vid Lödöse m. m.[1]), och borgarne i denna stad uppmanas att afhålla sig från seglats till Nederländerna »efter så mänge och merklige tidender vankades från hofvet i Burgund.[2])»

Det var äfven så. Pfalzgrefven uppehöll sig vid denna tid i Nederländerna att verka för sin sak, och ståthållarinnan Maria tog parti för de upproriske i Danmark, som förkastade den mellan Lübeck och Kristian III ingångna freden i Hamburg (febr. 1536) — ja hon tänkte till och med på att undsätta Köpenhamn, hvilket dock provinsen Hollands motstånd gjorde om intet.

Trots den misstämning, som hos Gustaf rådde mot Kristian för hans tillvägagående vid nämda fred redde han sig dock att med sin flotta möta den nederländska flotta, som troddes ärna sig till Köpenhamns undsättning.[3]) Men detta skedde, som nämdt, icke, och då den danska hufvudstaden (i juli) föll i Kristians händer, behöfdes ej konung Gustafs ingripande.

Men dessa förvecklingar födde emellertid hos denne en misstro mot det burgundiska hofvet, som ej på länge lade sig[4]), om han ock var klok nog att ej därför göra något intrång i samfärdseln mellan de båda länderna, och detta fastän Lübeckarne efter freden med Sverige 1537 ifrigt och ofta sökte återfå sitt gamla öfvertag och utverka Nederländernas uteställande från handeln på Norden. Och snart fann denna misstro ny näring af de politiska förhållandena. Den gamla farhågan, att kejsaren förr eller senare skulle för Kristian II:s arfvingars skull anfäkta de nordiska rikena kom dessas regenter att lyssna till Frans I:s af Frankrike anbud om förbund och ömsesidig hjelp mot den gemensamme motståndaren, något som naturligtvis väckte ond blod vid det burgundiska hofvet. Så omtalar

[1]) Rådslag i Gust. I:s tid 1536 i »Meddelanden från Riksarkivet».
[2]) Till S. Kiil d. 26 Maj 1536. Gust. I:s Reg.
[3]) Waitz anf. arb. III, s. 281.
[4]) Se t. ex. hans bref till Severin Kiil, 1539; Gust. I:s Reg.

konung Gustaf i ett bref mars 1542[1]) »att ett stort skry är i Nederlanden och det burgundiska hof om att en (fransk) legat hafver varit här». Det var det franska sändebudet Christophe Richer, som i oktober 1541 infunnit sig hos konungen och troligen då inledde de underhandlingar, som ledde till Sveriges första traktat med Frankrike juli 1542, genom hvilken Sverige liksom förut Danmark stälde sig jämte förstnämnda rike i opposition mot den habsburgska makten. Som en af följderna af denna politik kunna anses de stämplingar, som af Pfalzgrefven, hertig Albrekt af Mecklenburg och kardinal Granvella naturligtvis med kejsarens goda minne förehades mot Gustaf under Dackefejden. Som konungen fått underrättelse »huruledes de Burgundiska praktisera med all makt uppå vårt och menige rikes argaste och hafva ställt deras första anslag uppå Nylödöse»[2]), förnyade han sin gamla befallning att denna stad skulle flyttas till annan plats (Elfsborgs slott) och befalde dess borgare att afhålla sig från all vidare seglation till Nederländerna, hvilken befallning, då den ej åtlyddes, först följande år i juni återtogs, då konungen genom freden i Spejer åter kände sig trygg och dessutom återknöt den skriftliga förbindelsen med regentinnan Maria[3]); att äfven den kommersiela förbindelsen rönt en lycklig inverkan är troligt, liksom det ock bekräftas af t. ex. den omständigheten, att år 1546 från Lödöse och Elfsborg ej mindre än 28 fartyg utgingo till Amsterdam och återvände derifrån med last.[4])

Detta goda förhållande befästes ytterligare genom det fredsfördrag, som med kejsaren afslöts i Bruxelles 1550 af Georg Norman, enligt hvilket bl. a. vilkor konungens undersåtar skulle obehindrade i kejsarens länder idka sin köpenskap; och då samtidigt på »samtingsmarknaden i Strängnäs» af alla köpstadsmän och borgare beslöts att afbryta all förbindelse med Lübeck, togo den svenska seglationen och handeln till vestra Europas länder ny och större fart.[5])

Mot de Nederländare, som inkommo med fartyg till Sverige, uppmanade konungen sina undersatar att visa allt tillmötesgående och tillkännagaf sin benägenhet att eftergifva dem kro-

---

[1]) R. R. d. 27 mars 1542.
[2]) R. R. d. 9 aug. 1543.
[3]) Ibid. d. 15 sept. 1544, 1547.
[4]) Forssell, anf. arb. II, s. 61.
[5]) Tegel II, s. 279—281.

nans tull. För att afleda deras färder från Reval och Riga lät konungen anlägga vid Sandhamn en stad (n. v. Helsingfors), dit inbyggare från Finlands andra städer befaltes föra sina varor, så att denna ort måtte blifva en stapelplats för de främmande.[1]) Därtill skickade han till Danzig och Reval personer, som skulle förmå Nederländarne att segla till Sandhamn; och äfven vid Ekenäs sökte konungen inrätta en stapelort för Nederländernas handel på Finland.[2])

Äfven den diplomatiska vägen användes ånyo till reglerande af den af konungen värderade förbindelsen med Nederländerna. De svenska legater, som 1551 uppsökte kejsar Karl V i Augsburg med Gustafs ratifikation på fredsfördraget i Bruxelles, hade särskildt uppdrag att träda i närmare underhandling angående en förbindelse mellan dessa provinser och Sverige, hvarigenom »begge parters handels och vandels förbättring kunde fordradt och stadfäst blifva». Upptagen vid denna tid af långt vigtigare affärer, kunde kejsaren endast hänvisa dem till sin ståthållarinna[3]), men, så vidt vi kunnat utröna, har ingen ytterligare underhandling i nämda syfte förts å konung Gustafs sida med Nederländerna.

* * *

Hvad konung Eriks regeringstid angår, så hafva vi för vårt ämne intet att omtala, som kan ådagalägga någon denne konungs omtänksamhet för sitt rike af samma art, som fadren visat genom sina idkeliga bemödanden att befordra sitt lands materiela utveckling genom fördelaktiga fördrag eller öfverenskommelser med främmande makter. De förbindelser med Nederländerna, som vi funnit Erik hafva underhållit, äro nämligen af annat slag än de kommersiela.

En samling bref i kongl. arkivet i Bruxelles, vexlade mellan konung Erik och Margareta af Parma, Filip II:s ståthållarinna i Nederländerna, innehåller högst litet af intresse eller värde, utom hvad angår en enda skrifvelse[4]), som kan sägas

---

[1]) R. R. 1550 jan. 31, flera bref.

[2]) Till hertig Johan d. 14 jan. 1557. R. R.

[3]) Tegel, II, s. 283. Då ofvan anförda notis är den enda upplysning vi funnit angående denna sak, torde Geijers och efter honom andras uppgift om ett detta år förnyadt fördrag få anses såsom ett felaktigt återgifvande af Tegels berättelse om förhandlingen i Augsburg.

[4]) Erik till Margareta den 7 juli 1563. Corresp. de Marguerite de Parme avec Eric, roi de Suède 1561—1567.

vara ett nytt intyg till de många på Eriks oförmåga af såväl inre som yttre politik.

Dess ändamål är att söka draga konung Filip och Margareta på Sveriges sida i det då utbrytande kriget mot Danmark. Med Göran Perssons hand (ex mandatis Georgius Salemontanus) målar konung Erik ej blott de oförrätter, som konungen af Danmark tillfogat Sverige, utan äfven huru illa denne handterat spanske konungens undersåtar, huru han tagit folk med våld från nederländska skeppare m. m. — hvilket allt skulle uppväcka dennes afvoghet mot Danmark.

Som Erik vidare förnummit, att konungen af Spanien är missnöjd med detta och icke är obenägen »mit uns sonderliche vereinigung aufzurichten», så förklarar han sig beredd härtill och lofvar att ej sluta fred med motparten, utan att hans bundsförvandt däri inbegripes. Till sist anhåller Erik att från Nederländerna få införa allehanda varor och ammunition.

Detta försök ledde emellertid icke blott icke till något resultat, utan kriget i Östersjön förorsakade åtskilliga förvecklingar och skriftvexling angående i Östersjön af Svenskarne uppbragta fartyg o. d., hvarom ofvan anförda brefvexling bär vittne.

Men om också Erik illa vårdade de kommersiela och politiska förbindelser, som hans fader med Nederländerna knutit och af hvilka åtminstone de förra voro af ej ringa vigt och värde, så torde dock Eriks regeringstid ej sakna sin betydelse för Sverige, hvad angår dess förhållande till nämda land om ock på ett annat område. Vi mena på konstens och industriens område. Då emellertid Sveriges förbindelser till Nederländerna i detta afseende af andra författare[1]) utförligt framhållits, vilja vi här blott i korthet vidröra detta ämne.

Redan konung Gustaf hade, såsom vi förut antydt, ej försummat att bland de varor han lät uppköpa i Holland nämna allehanda konstföremål, kostbara tyger och annat dylikt för sitt eget eller sitt hofs behof, hvilket ej stod att få i Sverige. Likaledes veta vi, att han på sin bekostnad låtit svenske män i Holland få undervisning i konstnärliga yrken, isynnerhet målning[2]),

[1]) Om detta se uppsatsen af —rn i Nu 1875 s. 168; i Illustr. Tidn. 1873 s. 46 och 76; samt Guillaume Boyen, peintre etc. Etude biographique par M C. Eichhorn et M. N. Odelberg. Bruxelles 1872.

[2]) Se t. ex. Gustafs bref till Gustaf Olsson den 13 juli 1555 ang. Hans Eriksson, som »udi Andorp en tid varit hafver och lärt målarekonst» och nu skickat en tafla etc. R. R.

konstväfveri m. m. samt att han hit i riket inkallat åtskilliga sedermera bekanta konstnärer. Och Erik med sitt långt uppdrifna konstsinne var i detta afseende ej mindre verksam och långt mindre rädd för de utgifter, som tillfredsställandet af denna smak kunde kräfva. Målningar, tapisserier, guld- och silfverarbeten infördes från Nederländerna, eller ock sändes dit materialier att där bearbetas; och denna förbindelse var naturligtvis ej utan frukt för den svenska konstfliten eller det rena handtverket, en frukt, som rätt snart visade sig i den lifliga verksamhet i måleriet och arkitekturen, som nu och ännu mera under konung Johans tid egde rum.

Tyvärr voro just dessa förhållanden kanske hufvudsakliga anledningen till ännu en art af förbindelser till Nederländerna, i hvilka konung Erik först inledde vårt land och som ofta nog i det följande blefvo ganska tryckande; vi mena skuldförbindelser. Redan 1564 var, såsom bekant, Eskils gemak tomt, och konungen fick upptaga lån[1]) i Antwerpen, hvars betalande sedan vållade nog svårigheter[2]), och det är klart, att det nordiska sjuårskriget på det betänkligaste hindrade utländingars handel och samfärdsel med vårt land.

* * *

Men när väl krigets låga slocknat i Nordens länder, började den i Nederländerna uppflamma i den strid, som först efter flera årtionden slutade med åtminstone några af de nederländska provinsernas frigörelse från det spanska tyranniet, — en strid, som ej blott genom sitt skiftande lopp ofta och nära sammanförde dessa landsdelars intressen med Sveriges, utan hvars sista skede — 30-åriga kriget — slutade med att föra dem båda från obemärkthet och svaghet till ära och makt. Prologen — skulle man kunna säga — till det långa dramat var just nu till ända. Den utgjordes af Vilhelms af Oranien försök 1568—69 att med en här från Tyskland komma de af Alba förtryckta provinserna till hjelp, men hvilket försök fullständigt hade misslyckats af brist på medel och sammanhållning.

Det gälde för den ihärdige fosterlandsvännen att börja på nytt, och då han på alla håll såg sig om efter hjelp och bundsförvandter, beslöt han att vända sig äfven till Sverige. Vi hafva

---

[1]) Silléen, Svenska handelns hist. IV, s. 247.
[2]) »Rådslag» 1567 den 15 iuli. Meddel. fr. Riksark.

ej ur svenska källor kunnat hemta några upplysningar om denna sak, utan få nöja oss med att anföra den nederländska historieskrifvaren Bor[1]), som temligen utförligt skildrat detta Vilhelms företag.

Från sitt stamgods Dillenburg i Nassau afsände Vilhelm i maj 1571 till konungarne af Danmark och Sverige en legation bestående af »Jonkheer» Diedrik Sonoy[2]), Herman van der Meere och Johan de l'Escluse. Deras instruktion, dagtecknad d. 3 maj, innehöll, hvad Sverige angick att de skulle efter att hafva lyckönskat konung Johan till den vunna freden (i Stettin) redogöra för de trängande orsaker, som nödgat prinsen att gripa till vapen mot hertig Alba, och för dennes grymma förfarande i Nederländerna. De skulle derefter anhålla att konungen ville understödja prinsen med fem eller sex skepp eller så många honom för godt syntes; tillåta hans fartyg fri tillgång till konungariket eller åtminstone upplåta dem en hamn till att inkomma för att skaffa sig förnödenheter eller sälja sina varor. Utom skepp skulle de söka erhålla några kanoner och krut samt att i prinsens sold få taga de skotska eller tyska soldater, som varit i konungens tjenst. I inga företag eller underhandlingar skulle de emellertid inlåta sig utan att i Sverige taga till råds Pontus de la Gardie och i Danmark den franske ambassadören Charles Danzai.

Sändebuden ankommo d. 25 maj till Köpenhamn, men erhöllo af Danzai försäkran att ingen hjelp vore att hoppas af Danmark, enär från konungen af Spanien redan kommit en ambassadör att motarbeta dem. På ett franskt fartyg begåfvo sig sändebuden till Sverige och anlände till Stockholm d. 2 juni. Då hvarken konungen eller De la Gardie befann sig i hufvudstaden, uppsökte de den senare på hans gods »Sonneben» (Sundby). Han lofvade framställa deras angelägenhet för konungen, och d. 10 juni erhöllo de genom en Johan de Moisne svar att konungen icke kunde besluta sig, innan han viste om det skulle komma till krig med Ryssen eller ej, hvarom han dagligen väntade underrättelse; han skulle under tiden öfverlägga med hertig Karl. Äfven här hade emellertid konungen af Spanien och hertig Alba förekommit Nederländarne, och da sändebuden ej erhöllo något afgörande svar och beklagade sig för De la Gardie, erbjöd sig

[1]) Oorsprouk der nederlandsche Oorlogen. I. s. 334 samt efter honom Vreede I. s. 10.

[2]) Dennes namn är bekant från frihetskriget.

konstväfveri m. m. samt att han hit i riket inkallat åtskilliga sedermera bekanta konstnärer. Och Erik med sitt långt uppdrifna konstsinne var i detta afseende ej mindre verksam och långt mindre rädd för de utgifter, som tillfredsställandet af denna smak kunde kräfva. Målningar, tapisserier, guld- och silfverarbeten infördes från Nederländerna, eller ock sändes dit materialier att där bearbetas; och denna förbindelse var naturligtvis ej utan frukt för den svenska konstfliten eller det rena handtverket, en frukt, som rätt snart visade sig i den lifliga verksamhet i måleriet och arkitekturen, som nu och ännu mera under konung Johans tid egde rum.

Tyvärr voro just dessa förhållanden kanske hufvudsakliga anledningen till ännu en art af förbindelser till Nederländerna, i hvilka konung Erik först inledde vårt land och som ofta nog i det följande blefvo ganska tryckande; vi mena skuldförbindelser. Redan 1564 var, såsom bekant, Eskils gemak tomt, och konungen fick upptaga lån[1]) i Antwerpen, hvars betalande sedan vållade nog svårigheter[2]), och det är klart, att det nordiska sjuårskriget på det betänkligaste hindrade utländingars handel och samfärdsel med vårt land.

* * *

Men när väl krigets låga slocknat i Nordens länder, började den i Nederländerna uppflamma i den strid, som först efter flera årtionden slutade med åtminstone några af de nederländska provinsernas frigörelse från det spanska tyranniet, — en strid, som ej blott genom sitt skiftande lopp ofta och nära sammanförde dessa landsdelars intressen med Sveriges, utan hvars sista skede — 30-åriga kriget — slutade med att föra dem båda från obemärkthet och svaghet till ära och makt. Prologen — skulle man kunna säga — till det långa dramat var just nu till ända. Den utgjordes af Vilhelms af Oranien försök 1568—69 att med en här från Tyskland komma de af Alba förtryckta provinserna till hjelp, men hvilket försök fullständigt hade misslyckats af brist på medel och sammanhållning.

Det gälde för den ihärdige fosterlandsvännen att börja på nytt, och då han på alla håll såg sig om efter hjelp och bundsförvandter, beslöt han att vända sig äfven till Sverige. Vi hafva

[1]) Sillén. Svenska handelns hist. IV, s. 247.
[2]) »Rådslag» 1567 den 15 juli. Meddel. fr. Riksark.

få inga i Elfsborgs hamn, men då intet uträttades, begåfvo de sig på återvägen utom Johan de l'Escluse som stannade qvar för ytterligare försök [1]).

Kanske är det möjligt att denna konung Johans hållning mot prinsens af Oranien planer gaf honom hopp om lycklig utgång i en annan förveckling med Nederländerna, hvilken vid samma tid stod hotande för riket. Anledningen därtill var det gamla trätofröet i Östersjön: handeln med Ryssland i Narva. Denna hade länge varit en nagel i ögat på svenska konungarne särskildt efter besittningstagandet af Estland, och under kriget hade från svensk sida många hinder lagts i vägen för densamma. Från Nederländerna, Frankrike och Lübeck gjordes åtskilliga föreställningar häremot, och i Nederländerna qvarhöllos svenska fartyg såsom repressalier för dem, hvilka Svenskarne borttagit i Östersjön. Johan beslöt att genom utsändande af en beskickning undanrödja dessa missförhållanden, och till densamma utsågos Pontus de la Gardie, Claes Bjelke och sekreteraren Herman Bruser, hvilka i okt. 1571 begåfvo sig på väg och efter fåfänga underhandlingar i Lübeck ankommo i febr. 1572 till Amsterdam [2]).

Vi ega ingen kännedom om deras egentliga instruktion hvad Nederländerna angår, ej heller om förloppet af de förhandlingar som der egde rum, men kunna af några få i vårt riksarkiv förvarade handlingar sluta oss till hufvuddragen af desamma angående det ärende åtminstone, hvilka vi ofvan angifvit.

På de framställningar, sändebuden härutinnan synas hafva gjort, ega vi svar af städerna Amsterdam och Antwerpen, i hvilka begäres återställande af eller ersättning för de tagna skeppen och varorna samt för öfrigt ostörd handel och sjöfart i enlighet med traktaten i Spejer; ja man fordrade till och med ersättning för åtskillig skada och förlust liden i konung Eriks tid [3]).

De svenska sändebuden sökte afvisa dessa anspråk i ett vidlyftigt svar till hertig Alba, hvilket äfven i och för sig icke saknar sitt intresse. De påminna i detsamma om huru konung Erik blifvit afsatt af rikets ständer på grund af sin »orättfär-

---

[1]) Som det heter hos Bor för att underhandla med »vice amiralen af Sverige» (?) hvilken erbjudit sin tjenst åt prinsen.

[2]) Således icke i juli, såsom Dalin uppgifver i Svea Rikes hist. III, 2 s. 20.

[3]) »Antworth der Stadt Amsterdam an H. Gr. Pontus de la Gardie de Commercien angaande», d. 14 febr. 1572; »Antworth dess Rhadts zu Antwerpen» d. 28 febr. 1572 (akten har skriffelet 1571); samt Copey der Supplication an die Kön. Ma:tt zu Schwedenn etc.» d. 6 mars 1572. Riksark. Sthm.

dighet, injurier och allehanda tyranni icke blott emot främmande och utländingar, utan äfven emot rikets undersåtar, sina egna blodsförvandter m. m.» På grund häraf kunde hans efterträdare icke vara skyldig att svara för Eriks handlingar och företag eller lemna ersättning för däraf förorsakad skada, hvaremot konung Johan vore beredd att godtgöra all sådan, som skett under hans regering och kunde styrkas med bevis [1]).

Huruvida någon formlig uppgörelse åvägabragtes genom de svenska sändebuden känna vi icke, de lemnade Nederländerna snart härefter för att i Frankrike underhandla dels om »den Narviske handeln», dels om andra konung Johans politiska funderingar [2]). Svenska regeringen ansåg att Nederländarne genom att förse Sveriges fiender med tillförsel brutit det förbund »som ingåtts mellan konung Gustaf och kejsar Karl», hvarför de borde åtnöja sig med halfva den fordrade summan och sedan »kan them gifvas then förtröstning, att när K. M. kan komma till then summa penningar af Spanien (?) skole the bekomma theres betalning» [3]).

Efter detta var det ej underligt att Vilhelm af Oranien år 1575, då hans och frihetssakens ställning var den mest förtviflade och han såg sig nödsakad att fresta lyckan med att än en gång vända sig till konung Johan med ungefär samma anhållan som 1571, rönte ingen framgång. På Vilhelms skrifvelse, som denna gång hitfördes af en eljes obekant »rådsherre» Georg Schregel, svarade konungen att han visserligen beklagade Nederländernas nödstälda belägenhet och vore benägen att genom sin »intercession» bidraga till en fredlig lösning af stridsfrågorna, men

---

[1]) Ofvanst. efter »Abschrift des jenigen was ... die herren ... Gesanten ... dem hertzogen zu Alba ... furgetragen haben» d. 6 mars 1572. Ibd.

[2]) Se härom förf:s uppsats »Om Sveriges förbindelse med Frankrike». Hist. Bibl. 1880.

[3]) Rådslag 1573 jan.—febr. En särskild sida af dessa förvecklingar med Nederländerna, hvilken var egnad att på det allvarligaste såra den ömtålige svenske konungen, var den beryktade affären angående monumentet till konung Gustafs graf, hvilket af enskild person blifvit i Antwerpen begärdt i qvarstad för en dennes fordran hos den från Sverige utsände konstnären Willem Boyen. Konung Johan sökte dels hemma, dels på ort och ställe afvärja denna närgångenhet. Det förra skedde genom att hemställa saken till det i Kalmar samlade rådet, som föreslog att de holländske köpmännen i Stockholm skulle uppmanas skrifva till Antwerpen och hota med repressalier i Sverige. men sjelfva ställa borgen för ersättande af monumentets värde, i händelse beslaget ej upphäfdes. På ort och ställe verkade Johan genom bref till hertig »Alba och de andre», och fö[illegible] blef att grafvården omsider kunde intaga sin plats i Upsala domkyrka. B[illegible] i kon. Johans tid, tr. i »Meddelanden från Riksarkivet». Ill. Tidn. 1878,

sjelf var han i gammal förbindelse med huset Österrike-Burgund och dessutom upptagen af ett langvarigt krig med Ryssland m. m. [1]), sasom ju var att vänta af denne konung, hvilkens ställning till katolska reaktionen prins Vilhelm ej matte hafva känt. Och de handlingar vi för den närmast följande tiden ega angaende Sveriges förhallande till Nederländerna bekräfta trots sin fatalighet och sitt obetydliga intresse för öfrigt dessa konung Johans tänkesätt. Ett sändebud fran konung Filip i Spanien, »Capitaneus Franciscus Erassus» (Francisco de Erasso) hitkom 1578 och dref under detta och följande ar underhandling med konung Johan om förbund, hvarom konungen yttrar sig, att han besvarat dessa förslag »sasom den af fädren ärfda vänskapen med konungen af Spanien, min broder och vän, fordrade [2]). Och sasom ett ytterligare bevis pa Johans känslor mot »de upproriske provinserna» torde kanske förtjena att anföras ett äfven i och för sig sjelf märkligt aktstycke, ett »öppet placat för Johan Baptista mot Rotterdamske borgare», hvilket berättigade den bekante konstnären att i Johans och konungens af Polen länder arrestera och behalla saväl varor som skepp tillhörige nämda borgare, tills ersättning blifvit lemnad för ett honom frantaget skepp [3]).

Sädan var konung Johans ställning till de för sitt oberoende modigt kämpande Nederländarne, och nagon förkofran af de kommersiela förbindelser, hans fader inledt med dem, kunde naturligt icke heller gerna komma i fraga. Dock fingo de sista stunderna af hans regeringstid bevittna atminstone begynnelsen till ett omslag i bada dessa afseenden, — ett omslag, som i sjelfva verket inleder ett nytt skede i historien om Sveriges och Nederländernas förbindelser. Dessa hade hittills varit uteslutande af kommersiel natur, och de försök Vilhelm af Oranien gjort att utvidga dem till nagot mera, hade, sasom vi sett, alldeles misslyckats. Det hade äfven i det föregaende varit Nedeländerna, som, ehuru i alla afseenden mest betydande, sökt och underhallit en förbindelse, som medförde en vinstgifvande handel — en sak, som alltid spelat en stor rol i den nederländska politiken i Norden.

---

[1]) Johans svar d. 26 febr. 1575 i Riksark. Acta hist.

[2]) Johan till Alexander af Parma d. 13 Juli 1579. Kongl. ark. i Bruxelles. Om Erasso och hans beskickning i Sthlm förvarar riksarkivet i afl. lektor Ahlqvists samling atskilliga handlingar afskrifna ur arkivet i Simancas.

[3]) Sthlm d. 12 mars 1591. Riksark. i Haag, Lias Duitschland.

Med hertig Karls ingripande i Sveriges styrelse under Johans sista dagar inträdde emellertid nya förhållanden. Nu gälde det ej längre ensamt handeln och sjöfarten; rikets nödstälda belägenhet tvang hertigen att se sig om efter hjelp af mer än ett slag, och för denne framsynte statsman voro de protestantiska Nederländerna den naturligaste bundsförvandten. Då den allvarsammaste faran för dessa nu var förbi, men Sverige efter hand ansattes af inre och yttre svårigheter, så blef vårt land det hjelpsökande, hvaraf följde att hädanefter så väl de kommersiela som de politiska förbindelserna blefvo både mycket lifligare och ledde till långt vigtigare följder än de föregående. De hafva också å holländsk sida blifvit mera uppmärksammade, och ett af de arbeten, vi i början af denna afhandling citerat,[1]) har också om förbindelserna åren 1592—1609 en utförligare framställning än vi akta nödigt framlägga, vi inskränka oss därför till att återgifva de för en svensk läsare intressantaste dragen däraf med den fyllnad, som oss tillgängliga akter i svenska riksarkivet kunna gifva, men hvilka varit den främmande författaren obekanta,

Å samme konungs vägnar, som afslagit all hjelp åt de för sin frihet kämpande Nederländarne, men nu sjelf hardt ansattes af sina fiender Ryssarne, måste hertig Karl begära sådan af de förre, hvilka nu utgått ur de största svårigheterna och sågo sin ställning tryggad och stärkt under Moritz' af Oranien och Oldenbarnevelds ledning. Den 15 jan. 1592 utfärdade hertig Karl »credentiebref för höglärde vår medicum och trogne tjenare Doctor Theophilus Homodei»[2]) för en beskickning till Generalstaterna i de förenade provinserna. I april var han på ort och ställe och öfverlemnade den 6 i nämde månad konung Johans anhållan hos generalstaterna att få på Sveriges bekostnad anställa värfning af krigsfolk till användande mot »kristenhetens arffiende, moskoviterna». Generalstaterna gjorde till en början svårigheter, då de sjelfva voro nödsakade att dagligen söka skaffa sig utländskt krigsfolk, men gåfvo ändtligen tillstånd till värfvandet af ett till två hundra soldater med vilkor, att ingen skulle antagas, som var i staternas aktiva tjenst

[1]) Jonge. Inlichtingen etc.
[2]) Riksarkivet i Haag. Dennes namn hafva vi första gången funnit i R.R. i sv. riksarkivet 1587, då konung Johan befaller att han skall erhålla betalning för levereradt sidentyg; följande år finnes han nämd i hertig Karls registratur, b. a. hertigen skänker honom egodelarne efter »Antonius beridare».

utan med deras tillåtelse, samt att en lista på de värfvade skulle inom trenne veckor inlemnas.[1]) Det erhållna manskapet kom också på hösten öfver till Sverige, men tyckes till en början åtminstone ej hafva blifvit användt på grund af de redan började underhandlingarne om fred med Ryssland.

Konung Johans under tiden inträffade död och oroligheterna i Sverige vid Sigismunds tronträde undansköto ännu för en tid den närmare förbindelse, till hvilken hertig Karls korta ledning af riket nyss förut gifvit uppslaget; ja, den följande korta tiden af katolsk reaktion i Sverige gaf till och med snarare utsigt åt ett förbund *mot* Nederländerna, en utsigt af hvilken vi äfven finna att den spanska regeringen därstädes begagnat sig. Åtminstone afsändes sommaren 1594 af erkehertig Ernst af Österrike, som under en kort tid till sin död 1595 sökte upprätta de genom Parmas frånfälle 1692 djupt sjunkna spanska intressena, å konungens af Spanien vägnar en beskickning till de nordiska hofven, hertigen af Holstein m. fl. i detta syfte.

Vi anföra ur dess instruktion dat. den 30 juni 1594 hvad som rör Sverige.

Ambassadörerna skulle efter underhandlingar i Danmark angående spärrandet af Sundet o. d. för »rebellerna» begifva sig till Sverige, där de skulle uppsöka såväl konung Sigismund som enkedrottningen och hertig Karl.

Den förre skulle de påminna om den gamla vänskapen och förbindelserna »som nu stördes af upproret i Holland och Zeeland sedan så många år och af Engelsmännens och deras anhängares sjöröfvartåg», vidare om huru den aflidne konungen

[1]) Hur obetydlig än denna affär var, vållade dock den svenske gesandtens mer eller mindre olämpliga sätt att gå tillväga i mer än ett afseende förvecklingar och oro. Redan under hans vistelse i Holland infann sig en utskickad från konungen af Danmark att klaga öfver den medgifna värfningen af folk, som denne påstod komme att användas mot honom, hvilket föranledde den svenske gesandtens inkallande inför generalstaterna, då han måste högtidligen förklara, att han i alla punkter skulle ställa sig de gifna föreskrifterna till efterrättelse och att det värfvade manskapet skulle användas utan förfång för konungen af Danmark.

Vidare hade Homodei å hertig Karls vägnar underhandlat med en gammal, från frihetskriget bekant krigare, förre amiralen af Zeeland Villem van Blois Tresloug, hvilken inbjöds träda i Sveriges tjenst såsom öfverste för det härute värfvade regementet. Denne antog anbudet och inveckIades för detta företags skull i stora penningtransaktioner, hvilka bragte honom och efter hans snart inträffade död hans familj i svår förlägenhet till föga heder för svenska regeringen. Se utförligare Jonge anf. arb. s. 208 9; Vreede anf. arb. s. 13--15; hertig Karls Reg. 1592 aug och sept. fl. st.

(Johan) »hyste en synnerlig önskan att underhålla god och uppriktig vänskap med hans katolska Maj:t och lofvade honom hjelp att kufva rebellerna genom att förbjuda dem all segling och handel i hans stater», och skulle den nye konungen uppmanas »att göra något liknande och t. ex. förbjuda dem all utförsel af säd» o. s. v. I november befann sig ambassaden i Danmark, men den återvände därifrån hem utan att besöka Sverige, hvilket väl får sin förklaring i ställningen därstädes, som var föga lämpad för utförande af det gifna uppdraget, sedan Sigismund i augusti s. å. lemnat detta sitt rike ett rof för inre slitningar.[1])

Först sedan dessa med Sigismunds fördrifvande upphört, återtogos de afbrutna förbindelserna med de förenade provinserna och nu med större lifaktighet. Vi behöfva knappt erinra om anledningen härtill. Hertig Karls ställning till Polen och till den katolska reaktionen var tillräcklig orsak för honom att se sig om efter stöd, och habsburgska husets gamla motståndare, Frankrike, samt de protestantiska länderna England och de nederländska provinserna voro de enda magter, af hvilka han kunde hoppas vänskap och hjelp. Vi se också under de följande åren flere åtgärder vidtagas af Karl, hvilka visa att från Sverige yppades en större åtrå till förbindelse med dessa länder än tvärtom; men å andra sidan synes af samtida urkunder att Henrik IV i Frankrike med stor uppmärksamhet följde förhållandena i Norden och uppskattade Sveriges betydelse i den stora strid, som syntes förestå. I sjelfva verket var det också han, som åtminstone medelbart gaf anledning till att förbindelserna med de protestantiska Nederländerna nu å Sveriges sida återknötos.

Från nämde konung infann sig, troligen i slutet af 1598 — enär han redan i början af följande år var tillbaka — en legat vid namn Andreas de la Fromentière, hvilkens besök utom genom sitt egentliga ändamål var redan så till vida betydelsefullt, som det återknöt den för en tid nedlagda förbindelsen mellan Sverige och Frankrike. Ehuru vi knappast känna något om hans uppdrag från sin konung, kunna vi förstå att det gälde de stora politiska intressena för dagen — de antihabsburgska makternas

[1]) Angående denna beskickning: Papiers d'Etat (renvoi de l'Autriche 1862) Lias XXXVII, Mission du Comte Charles d'Egmond, de Fernando Lopez et de Jean de Nyekerke en Dannemarc, en Suède etc. en 1594. Kongl. arkivet i Bruxelles.

sammanslutning. Ty han framstälde bl. a. för hertig Karl lämpligheten af en förbindelse mellan honom och Generalstaterna såsom de där egde samma religion och samma fiender. Hertigens och rikets ställning var också sådan, att den senare med nöje borde lyssna till en dylik framställning och nästan med nödvändighet följa den gifna vinken. Från Jönköping, dit han kallat adel och presterskap att råda bot på den genom Sigismunds flykt ur riket uppkomna förvirringen, afsände han en beskickning som både i England och Nederländerna skulle söka bistånd i den väntade striden, och innan ännu De la Fromentière på sin återresa hunnit till Nederländerna, hade denna ditkommit att öppna underhandling med Generalstaterna.

Såsom sändebud hade hertig Karl befullmägtigat Jacob Hille och Hans Nilsson.[1]) Redan i april 1599 befunno sig desse i Nederländerna, där de först uppsökte prins Moritz af Oranien i hans fältläger. Den 6 april satte de sig i förbindelse med Generalstaterna genom att å hertigens vägnar öfverlemna åt dem en skrift, i hvilken de redogjorde för de senaste händelserna i Sverige och de omständigheter, som föranledt svenska folket till brytningen med Sigismund o. s. v.

Till sist påmindes om huru all denna oro var vållad af »papisternas praktiker», huru konungen af Spanien förehaft ett anslag mot Elfsborgs hamn och huru holländska fartyg brukats af Sigismund vid hans anfall på Sverige föregående sommar; hvarför hertigen anhöll att Staterna ville för framtiden hindra sina landsmän att låta bruka sig mot Sverige, så ock att, om hertigen på nytt anfölles af »de påfviske», han måtte af Staterna erhålla hjelp, liksom han sjelf lofvade sådan. Tillika öfverlemnade sändebuden de vilkor, på hvilka hertig Karl, hans afkomlingar och Sveriges ständer voro sinnade att ingå förbund med Generalstaterna.

Främst af dessa vilkor var att hertigen ville, när det behöfdes, komma Staterna till undsättning med ett antal örlogsskepp, med kanoner, ammunition och folk på egen och Sveriges bekostnad för en sommar, hvaremot de sjelfve finge betala kostnaderna för en längre tid. Och på samma vilkor skulle Staterna

[1]) Deras credentiebref till drottningen af England den 14 Febr. 1599 finnes i R.R. i Stockholm; ej så det för Generalstaterna dat. Jönköping den 20 Febr., af hvilket en copia finnes i riksarkivet i Haag. Angående sändebuden veta vi att den förre 1601 var öfverste i Livland.

till Elfsborg afsända en truppstyrka, och dit borde de med det första affärda ett sändebud att närmare öfverlägga med hertigen. Och nu anlände äfven De la Fromentière till Nederländerna och framträdde den 26 april inför Generalstaterna med en proposition af ungefär samma innehåll som den de svenska sändebuden inlemnat.

Som vanligt kunde intet svar gifvas på dylika framställningar, förr än de blifvit behandlade af provinsialstaterna, och härvid stannade frågan tillsvidare. Den gjorde det äfven därför att Generalstaterna först ville afvakta hvilket beslut skulle fattas af drottning Elisabeth i England, till hvilken de svenska sändebuden begåfvo sig. Staternas sändebud vid engelska hofvet, Caron, fick i uppdrag att af drottningen söka förnimma hvad svar hon gifvit..

Caron meddelade detta, så vidt han kunnat få reda därpå, i ett bref till Staterna den 19 maj 1599, och synes däraf att Elisabeth blott i allmänna ordalag om vänskap besvarat hertig Karls anbud om allians, enär hon ej ansåge hans regemente nog säkert, så att hon kunde veta »af hvilken beskaffenhet en närmare allians än en vänskapsförbindelse kunde vara». Hon ämnade emellertid sända till Sverige ett par skepp för att »rekognoscera förhållandena och taga en vue de lieu».

Med kännedom om detta för alliansen föga gynnande svar är det lätt att tänka sig det besked de svenska sändebuden efter sin återkomst till Nederländerna skulle erhålla. Generalstaterna beklagade missförståndet mellan konung Sigismund och hertigen med uttryckande af den fasta förtröstan, att de skulle komma till en god enighet. Man förklarade vidare att med Staternas tillstånd hade hvarken folk eller skepp blifvit brukade mot Sverige, utan, om så skett, hade de därtill blifvit tvingade. Hvad anginge den begärda hjelpen, voro de nu sjelfve ansatte af sina fiender, så att de intet kunde göra. Och med anledning af hertigens bref att Staterna skulle förbjuda handeln på Narva, Reval och andra platser tillhörande Sverige, hvilka ännu voro Sigismund trogna, hade de beslutit att till de förenade provinsernas städer skicka kopior af detsamma.[1])

[1]) Resol. der St. Gen. 9—12 Juni. Det torde förtjena anmärkas att Sigismund kort härefter lät hos Generalstaterna göra framställning om att köpa och utföra vapen samt att de skulle seqvestrera hertig Karls skepp, gods och varor i Nederländerna.

Med detta svar afreste några dagar därefter sändebuden till sjös konvojerade af ett krigsskepp.

Men hertig Karl lemnade ej saken med denna utgång. Redan i juli s. å. skref han ånyo till Generalstaterna, och då desse äfven ånyo svarade med ursäkter och löften om att påskynda saken hos provinsialstaterna, affärdade han i början af år 1600 ett nytt sändebud Jean Dubignon,[1] »hofjunkare och krigskapten», såsom han kallas. Äfven han infann sig (i mars) först hos prins Moritz, som dock hänvisade honom till Generalstaterna, till hvilka han den 1 april öfverlemnade en skriftlig proposition,[2]) I denna omtalades huru konungen af Spanien i förening med konungen af Polen försökt att bemäktiga sig Nylödöse[3]) lika mycket för att skada Sverige som de förenade provinsernas handel och sjöfart i dessa farvatten, hvilket företag dock genom hertigens klokhet och förutseende misslyckats. Hertigen trodde därför, att detta skulle vara tillräckligt skäl för nämde provinser att, såsom han föreslagit, förena sig med honom, och han begär svar utan uppskof. Han upprepar sitt förbud mot handel på Reval, så länge denna stad ej underkastat sig,[4]) och lägger skulden för all den skada, de trafikerande kunna lida, på Staterna sjelfve.

Men för att liksom förmildra intrycket af de föregående stränga ordalagen förklarar han, att han tillstädjer Staterna och deras köpmän att hemta 15- eller 20,000 tunnor säd från Sverige.

Generalstaterna svarade som vanligt undvikande och ursäktade sig med att de ej från sina allierade fått svar angående det föreslagna förbundet, en undskyllan som hvad engelska hofvet angick var, såsom ofvan är visadt, mindre sanningsenlig. Hvad beträffar handeln på Reval, skulle de varna vederbörande köpstäder, men hoppades att hertigen skulle såsom en rättvis furste handtera detta lands inbyggare. Något svar på hertigens anbud i slutet af nyssnämnda framställning lemnade de ej, men

[1]) Hans credentiebref dat. den 16 febr. (ej den 6 såsom Jonge, anf. arb.) Riksarkivet i Haag.

[2]) Extrait de l'instruction etc. i riksarkivet i Haag, Lias Duitschl. 1600, delvis anfördt af Jonge.

[3]) Syftar på det misslyckade anfall mot Elfsborg sommaren 1598, hvilket »de polniske fribytare» under anförande af Johan Gyllenstjerna gjorde. Rogh— Kon. Carl IX:s fälttåg i Liffland år 1600 s. 26.

[4]) Den 28 maj kunde hertigen från Nyköping underrätt att Reval gifvit sig och att handeln därmed vore frigifven.

ett bref från Dubignon [1]) upplyser att angående spanmålen »äro de ej mycket villige att sända skepp, ty de veta icke om de kunna förlikas med ers furstliga Nåde eller ej», och med förutnämnda besked återvände Dubignon till Sverige.

Kriget i Livland nödgade emellertid hertig Karl att ytterligare fresta Generalstaterna om hjelp, och redan i april 1601 afsände han en skrifvelse, i hvilken han omtalar Sigismunds nya försök att genom krig i Östersjöprovinserna skada Sverige och begär att genom sin utskickade Robert Teyler få värfva ett antal soldater [2]); tillika inbjöd han Staterna att stå fadder till hans nyfödde son.

Dessa skrifvelser ankommo till Staterna, af hvilken orsak känna vi ej, först i slutet af september, men innan dess inträffade en händelse, som gaf anledning till ett gynsammare svar på hertigens begäran och visar hur Generalstaterna, när det gälde deras egna intressen [3]) i Norden, voro rätt angelägna om Sveriges vänskap, I juni erhöllo de nämligen genom prins Wilhelm Ludvig af Nassau underrättelse att konungen af Spanien och erkehertig Albrekt [4]) låtit erbjuda konung Sigismund aderton örlogsskepp till bistånd mot hertig Karl, Några tyska furstar, som först kommit underfund med denna plan, hade begärt att grefve Johan af Nassau skulle afsändas såväl till Danmark för att begära att dessa fartyg ej släpptes genom Sundet som ock till Sverige att tjena hertigen i Livland. Äfven prins Moritz förenade sig med dessa och uppmanade Staterna att skyndsamt afsända prins Johan under betäckning af örlogsfartyg och skrifva till konungen af Danmark och hertig Karl. Han insände till och med concept till brefven, af hvilka Staterna dock ansågo brefvet till hertigen böra modereras, så att han ej så djupt invigdes i sakerna, hvaremot hertigen borde göras uppmärksam

[1]) Att Dubignon haft äfven andra ärenden än de ofvan omtalta synes af fortsättningen af detta bref, däri han upplyser att »skeppsbyggare äro villige att ränga till Sverige, om de erhålla försäkran på lön». Riksarkivet i Stockholm, Åtskilliga personers bref af Nederländerna, den 4 april.

[2]) Pass för T. den 12 maj; fullmagt att värfva 200 nederl. soldater den 25 maj m. fl. skrifvelser i samma ämne. Riksarkivet Sthlm, hertig Karls reg.

[3]) Att dessa ej voro obetydliga synes däraf att t. ex. 1599 franske ambassadören Buzanval kunde berätta till sitt hof att på en vecka 600 fartyg inkommit till Amsterdam, från Östersjön, de flesta lastade med säd. Vreede anf. arb. I, 71.

[4]) Till denne, gift med Filip II:s dotter Isabella, (»erkehertigarne») hade denne konung öfverlemnat såväl styrelsen öfver de södra nederländska provinserna som ock anspråken på och kriget emot de norra, hvarmed hertigen fortfor äfven efter Filip III:s tronbestigning.

på faran för Sverige och dess handel, om en spansk flotta infunne sig i Östersjön.

Vi veta ej huru det förhöll sig med denna plan, men Johan af Nassau afsändes verkligen; på hans medförda bref svarade hertigen (den 4 augusti 1601) att han skulle lemna verksam hjelp mot »de papistiske praktiker» och deras armada, och utfärdade samma dag fullmakt för prinsen att vara »fältherre för hela krigsväsendet» i Livland, der denne qvarstannade till juni 1602 utan att hans därvaro utöfvade något inflytande på krigets gång. Då han i augusti nämda år efter ett besök i Stockholm lemnade Sverige, medförde han hertigens förnyade påminnelser till Generalstaterna att göra gemensam sak med honom samt Frankrike och England mot »de påfviske».[1]) Under de närmast följande tre eller fyra åren inträdde åter ett uppehåll uti de politiska förbindelserna mellan vårt land och Nederländerna. Men som det ej var endast soldater och krigsförnödenheter, som stodo till buds från detta land, utan äfven ämnen till ett rikes fredliga förkofran, var det naturligt, att hertig Karl med sina vidtomfattande intressen skulle begagna sig äfven af de senare.

För ett vigtigt företag i detta afseende, som under denna tid kom till stånd, uppsökte Karl åter Nederländerna, det var för Göteborgs anläggning. År 1603 utfärdade Karl frihetsbref för Holländare, att nedsätta sig på Hisingen. Med den bekante Abr. Cabeliau, då i Amsterdam, rådgjordes såväl om anläggningen som om dess utveckling; från Holland anskaffades hvarjehanda förnödenheter till stadens förkofran, och de Holländare, som nedsatte sig här, fingo tio års frihet från tull och afgifter.

Men snart gaf politiken hertig Karl anledning till de förra underhandlingarnes upptagande med Generalstaterna. Det var stämplingarne emot honom inom riket, hvilka äfven förmådde honom att sammankalla en riksdag i Örebro år 1606. Från denna stad utfärdade han fullmagt för Philip von Scheiding, hofjunkare, och Hans Nilsson (Rosenbanér?), »hopman», såsom

---

[1]) Att han ej, såsom Geijer uppgifver, skulle råkat i oenighet med Karl tyckes framgå dels af hans uppdrag till Nederländerna, dels af ett Johans bref, i hvilket han berättar att han på hemresan mottagits väl i Stockholm samt blifvit ombedd af såväl hertigen som riksråden m. fl. att stanna ännu tre månader i Livland. Archives de la Maison d'Orange-Nassau. II, 2 s. 161.

sändebud till Generalstaterna.[1]) Den 27 maj infunno de sig i Staternas församling i Haag, till hvilka de efter en muntlig framställning af sitt ärende lemnade denna skriftligen. De påminte om, huru de krig, som på senare tider oroat hela kristenheten, men Nederländerna och Sverige isynnerhet, hade uppväckts af påfven och konungen af Spanien. De omtalade vidare att för 5 à 6 månader sedan tvenne jesuiter hemligen affärdats af konung Sigismund till svenska hofvet att anstifta oroligheter och inbördes krig, men blifvit gripna och yppat dessa listiga anslag, som skulle blifva farliga ej blott för Sverige, utan äfven för de förenade provinserna. De hade likaledes bekänt att konungen af Polen afsändt tvenne af sina män, nämligen Erik Gyllenstjerna och Erik Falk till Rom att förmå påfven att genom en ansenlig beskickning råda konungen af Spanien till att sluta fred för någon tid med de upproriske provinserna för att vända sin makt åt annat håll och sedan häftigare anfalla dem på nytt. Och skulle detta ske på det sätt, att konungen af Spanien skulle hjelpa Polen mot Sverige och äfven betvinga Danmark och Norge för att därefter bringa de förenade provinserna till hörsamhet. För att tillintetgöra denna plan[2]) behöfde emellertid konung Karl trupper, och så ändade framställningen med en anhållan att i Nederländerna få värfva så mycket folk, som kunde blifva af nöden.

Att å Staternas vägnar närmare taga del af denna framställning och afgifva förslag till svar på densamma tillsattes ett utskott af tre personer (bland dem Oldenbarneveld), hvilka vände sig till de svenska sändebuden med åtskilliga spörjsmål angående arten af de upptäckta stämplingarne, om sändebuden hade med sig »de jesuitiske bekännelser» och om konungen af Danmark blifvit underrättad om saken. Svaret blef att de fängslade ännu ej tillstått allt, men att deras bekännelser skulle framläggas för den tillstundande riksdagen samt att konungen af Danmark utan tvifvel komme att underrättas.[3])

---

[1]) Deras credentiebref dat. Örebro d. siste febr. Riksark. i Haag. Lias Duitschland. Ej i R. R. i Stockholm.

[2]) Den »hemliga orsak till danske konungens fredsbrott, som var alldeles obekant i Sverige» enligt Hallenbergs (efter van Materen) uppgift i Gustaf II Adolfs hist. I, s. 95 år 1611 torde vara en annan variation af här framställda plan, som således visar sig vara tidigast känd i Sverige.

[3]) Jonge anf. arb. s. 226 o. följ. samt Riksark. Stockh. Åtskill. personers bref ur Nederländerna. Från Scheyding och H. Nilsson d. 31 maj 1606.

Att dessa upplysningar befunnits för obetydliga att skrämma eller ens allvarligt uppmärksammas kan tyckas framgå af det ovanliga att Generalstaterna redan ett par dagar därefter afgåfvo sitt svar. Staterna tackade konungen af Sverige för den vänskap han visat genom röjandet af påfvens och Spaniens förehafvande och afsigter. De anhöllo att Kongl. Maj:t ville meddela dem bevisen för dessa planer, ehuru de voro förvissade om påfvens och konungens af Spanien afsigt »att med våld och allehanda praktiker bringa under sitt välde alla dem, som afkastat påfvedömet och dess tyranni.» Angående värfningen kunde en större sådan ej medgifvas, men det skulle stå gesandterna fritt att inom en månad värfva två kompanier, hvartdera på 200 man, dock »utan trumslag, att undvika oro».[1])

Men oro blef det i alla fall. De svenska gesandterna utskickade flere värfvare öfver hela landet, mest i garnisonsstäderna, och lockade en mängd af Generalstaternas folk till Amsterdam, der en viss Don Rodrigo de Cordova y Gusman, som gått i svensk tjenst, åtagit sig värfningen.[2]) — På prins Moritz' klagomål häröfver utsände staterna en kommissarie att undersöka förhållandet, och en mängd af de bortlupna soldaterna arresterades. De svenska sändebuden å sin sida protesterade häremot, och Staterna beklagade sig öfver att de förre ej hållit sig »in terminis». Dock ville de ej drifva saken vidare, utan efter åtskillig skriftvexling lösgåfvos de fleste soldaterna och tillätos öfverga i svensk tjenst, och på begäran från Amsterdam beslöto Generalstaterna att skrifva ett höfligt bref till konungen af Sverige med begäran att han skulle ursäkta det skedda.

Värfningsfrågan var emellertid det stående ämnet under de två följande åren (1607—1608) för förhandlingarne mellan Karl och Generalstaterna. Hans Nilsson tyckes hafva qvarstannat i Nederländerna för att få utvidgade medgifvanden i detta ärende, hvilket också lyckades, då kriget vid denna tid afstannade under de nu började underhandlingarne om stillestånd, Han kan i bref till konungen den 4 augusti 1607[3]) berätta att han erhållit Staternas tillstånd »att få värfva fyra eller fem kompanier gamla, väl öfvade soldater». Detta hade sagts honom genom Oldenbarne-

[1]) Resol. Gen. St, d. 29 maj 1606. undert. C. Aerssen. Jonge s. 228.
[2]) Ang. värfningen m. m. se ofvannämde saml. bref från des. d. 11 och 31 maj och 1 aug.
[3]) Riksark. Sthlm anf. saml.

veld, »som mycket favoriserar E. K. Maj:ts saker». Som vanligt beredde bristen på penningar åtskilliga svårigheter, som dock afhjelptes af konung Karls nyförvärfvade vänner härute såsom Abr. Cabelliau, van Dyck, Paridon van Horn m. fl., hvilka i vår historia sedermera bekanta namn, nu för första gången möta oss i sammanhang med mer eller mindre bekanta företag, än af krigisk, än af fredlig betydelse.[1])

Men den vigtigaste angelägenheten för Karls beskickningar och skrifvelser till Nederländerna blef i det följande fredsunderhandlingen mellan de förenade provinserna och Spanien.

Lika ifrigt som han förut yrkat på att upptagas i förbund med Generalstaterna och andra anti-påfviska magter, lika ihärdigt begär han nu att hans förveckling med Polen må upptagas vid fredsunderhandlingen och bringas till ett slut genom Staternas och deras medlares tillhjelp. Redan i juli 1607 anhöll han, att de icke skulle glömma innesluta honom och hans rike i freden, och förnyade denna anhållan i början af följande år med begäran att tid efter annan bli underrättad hur vidt man vore kommen med freden, och ehuru Staterna uttryckte i sina svar sin beredvillighet att villfara konungens begäran såväl i det ena som andra afseendet, beslöt konungen att för denna angelägenhet afsända till dem en ny beskickning, till hvilken bestämdes Jöns Nilsson (till Idingstad) och Augustinus Cassiodorus. Enligt en instruktion af den 28 februari 1608 skulle de dels ombestyra nya värfningar, åtskilliga penningtransaktioner o. d., dels inför Staterna ytterligare framhålla Karls åstundan angående fredsslutet, påminna dem »om det krig, som konungen af Polen genom de papisters tillskyndan utan orsak begynt hafver, och huru detta genom deras bemedling kunde komma till förlikning». Vid fredens ingående kunde Staterna fordra att konungen af Spanien hos Sigismund skulle medla för fred mellan Polen och Sverige. Om Staterna beviljade detta, skulle sändebuden framföra sin herres anbud att, i händelse freden med Spanien ej komme till stånd, skicka dem 1000 man till häst och fots och dem sjelf beväpna och befalla, dock mot till-

[1]) R. R. Sthlm. samt ofta anf. saml. bref fr. Nederländerna 1607 o. 1608. Exempelvis torde förtjena nämnas planen att inrätta i Göteborg ett handelskompani med ändamål att handla på Persien, dit dock vägen till en början skulle gå öfver Moskwa.

låtelse för H. Maj:t att i Holland inskeppa så mycket folk han kan värfva i Tyskland.[1])

Vi hafva rätt omständligt redogjort för denna instruktion för att visa Karls ifver för denna sak, men i sjelfva verket kom den icke att användas. Åtminstone finnes i holländska riksarkivets akter intet spår af denna ambassad[2]), ehuru Jöns Nilsson den 1 april fick upprepad befallning att begifva sig till Amsterdam med ofvan angifna instruktion och der sammanträffa med »vår kantzliförvandt Carl Månsson». Af Cassiodorus förvarar deremot svenska riksarkivet åtskilliga bref[3]), som visa att han varit derute i värfningsbestyr. Det var emellertid från Frankrike man denna gång skaffade folk, hvilket fördes genom Nederländerna; från Amsterdam utfördes 600 ryttareharnesk och 500 ryttarepistoler.[4])

Men om detta års (1608) beskickning ej kom till stånd, så blefvo förbindelserna genom samma medel under närmast följande år så mycket lifligare och för öfrigt af allt större betydelse. De förenade provinserna — Holland kunna vi hädanefter utan tvetydighet kalla dem — hade genom ingåendet af det tolfåriga stilleståndet i april 1609 intagit en ställning bland Europas sjelfständiga stater, hvilken äfven i dess förhållande till Sverige ej saknar ett intryck af säkerhet.

Rättskraf å båda sidor föranledde de lifligare förbindelser, som nu följde. Svenska hären belägrade sedan länge Riga och kunde genom intagandet af Dünamünde skans (juli 1608) beherska inloppet till denna stad och därigenom afskära densamma från all förbindelse till sjös. Genom utfärdade plakat hade Karl IX förbjudit all seglation till staden och befalt att alla fartyg, som ämnade sig till Livland, skulle infinna sig i Dünamünde för erhållande af licent, och svenska kryssare upprätthöllo förbudet mot de främmande fartygen. Svårast träffades Holländarne af detta förbud, då de talrikast besökte Östersjön, och deras fartyg sökte ocksa på allt sätt att undandraga sig denna inskränkning i sin fart. Men nu föll ett par i Svenskarnes händer. Egarne anförde klagomål häröfver hos

[1]) R. R. d. 28 febr. och 4 mars 1608. Jfr. Geijer V, s. 271. Hans uppgift om utskeppandet af *salt* måste bero på felläsning af ordet *folk*.

[2]) Härmed rättas således Geijers uppgift anf. st., såväl som uppgiften i Illustr. Sv. Hist. III. s. 454, hvad årtalet 1608 angår.

[3]) d. 15 juni, 18 sept. 1608, ofta anf. saml.

[4]) Se utförligare, Jonge s. 237.

Generalstaterna och sökte genom dem att återfå sina fartyg, och denna lilla omständighet gaf nu uppslaget till en lång följd af underhandlingar och beskickningar. Af de senare hafva vi ej mindre än tvenne från hvarje håll under året 1609. De från Holland rörde, såsom vi redan antydt, de af Svenskarne i Östersjön uppbragta fartygen.

En skeppare, Willem Claesson, inkom till Generalstaterna med begäran om deras mellankomst för återbekommande af ofvannämnda fartyg, och försedd med Staternas förord och åtföljd af en rättslärd Melchior van Laere afreste han för att vända sig till svenska hofvet i början af juni 1609.

Vid samma tid infann sig emellertid i Haag såsom svenskt sändebud Jacob van Dyck, en bekant nederländare i svensk tjenst [1]), och inlemnade till Staterna den 17 juni en skrifvelse af mångfaldigt innehåll. Konung Karl lyckönskade dem först och främst till det ingångna stilleståndet, som förnedrat fienden och gjort slut pa ett krig, hvilket liksom hans eget förts »causa religionis» och för att beskärma de gamla friheterna och landsrättigheterna mot allt våld och undertryckande. Men han ville ej dölja, att han på grund af uppsnappade bref höll före, att detta stillestånd på fiendens sida tillkommit för att falla undan för de närvarande förhållandena och afvakta bättre tillfälle, och att denne icke gjort så stort steg tillbaka utan med afsigt att göra ett ännu större anlopp mot Staterna. Han påminde om faran för de förenade provinserna, ifall Spanien och Polen förenade sig mot Sverige, och hur han sjelf för att förekomma denna fara ingått förbund med storfursten i Moskva [2]), samt nu begärde att upptagas i förbundet mellan Frankrike, England och Staterna.

Slutet af framställningen utgjordes som vanligt af en anhållan om »ett godt antal gammalt krigsfolk». [3])

Generalstaterna tackade som vanligt för välmeningen, men kunde icke fatta något beslut, emedan de fleste af provinsernas deputerade hade dragit hem, men skulle emellertid med det

[1]) Beställning för D:r van Dyck såsom hofråd i alla fransyska och nederländska saker. R. R. (utl.) d. 26 apr. 1609, Hans instr. för denna resa, dat. d. 4 och 5 maj ibd.

[2]) Detta hade skett d. 28 febr. 1609.

[3]) Ofvanst. efter Jonge anf. arb. s. 239—41. Instr. af den 4 och 5 maj. R. R. (utl.) Sthm. har ungefär samma innehåll. Enl. dess § 3 »skulle v. Dyck öfverlemna copia af det jesuitiska brefvet, hvaraf är att förnimma hvilka farliga praktiker jesuiterna förehaft».

första besluta i frågan, hvarefter van Dyck afskedades begåfvad med en gyllene kedja (den 1 juli 1609).

Undertiden hade ånyo åtskilliga amsterdamska köpmän inkommit till Generalstaterna med klagomål öfver att atta fartyg på väg från Riga blifvit tagne af svenska örlogsskepp; och nu beslöto dessa att auktorisera en ny person att å köpmännens vägnar begifva sig till Sverige att återfordra fartygen eller begära skadestånd. Den 30 juni, således dagen före fastställandet af svaret till van Dyck, läto Staterna uppsätta ett bref till konung Karl med lifliga påminnelser emot det skedda och med fullmagt för Herman Rodenberg att hos K. Maj:t af Sverige utföra saken.

Vi återvända emellertid till van Laere, som först begifvit sig till Sverige och just i dessa samma dagar af konung Karl fick svar, med hvilket han dock först i september återkom till Haag. Hvad borttagandet af fartyget angick, skref konungen (den 26 juni) att dess befälhafvare lemnat falska uppgifter, hade ej velat betala licent samt fiendtligt angripit den svenske amiralen. Likväl erbjöd sig konungen att återställa detta och andra skepp på vissa »conditiones», hvilka innehöllos i den skrifvelse till Moritz och Generalstaterna, som van Laere hade att aflemna, och hvilka ej torde sakna sitt intresse så till vida, som de ytterligare adagalägga den mångfald af planer och förslag, som rörde sig inom den gamle svenske konungen.

Efter nya påminnelser om sitt krig mot Polen, jesuiternas stämplingar o. s. v. föreslår konungen att Staterna skulle utrusta en flotta af 50 skepp med varor och i hvart af dessa dölja 30 man, med hvilka ett anslag mot Riga skulle utföras. Sedan fartygen inkommit till staden, skulle detta manskap söka bemästra den och dervid erhålla understöd af konung Karls krigsfolk, som skulle hållas beredt till anfall. Om Riga på detta sätt eröfrades, lofvade konungen att återlemna de tagna skeppen, förära Staterna 500 skeppund koppar, betala alla omkostnader för expeditionen, tillåta att skeppen utförde så många varor som de kunde rymma (utan tullafgift?) samt att de förenade provinsernas inbyggare skulle under hans lifstid vara fria från alla umgälder vid handeln på Riga.[1])

[1]) R. R. (utl. d. 26 juni. Jonge anf. arb. s. 246 o. f. har dessa »conditiones» enl. Laeres rapport ännu mera detaljerade och utsmyckade. L. hade enl. konung Karls »Verschreibung» s. d. utsigt att erhålla 4000 »thaler» om han lyckades genomdrifva detta förslag.

Att Generalstaterna ej skulle gå in på denna äfventyrliga plan är lätt insedt, men ehuru de genom ytterligare skrifvelser förklarade orsaken, lät Karl ej heller förmå sig till eftergift af Herman von Rodenbergs lifliga argumenter i de samtal han hade med konungen, utan äfven denne återkom med samma svar som van Laere.[1])

Men skeppsredarne voro ej sinnade att ännu gifva sina fartyg förlorade och utsågo en annan fullmäktig att afresa till Sverige. Det var en ung rättslärd Cornelis Haga, senare bekant såsom Hollands ambassadör i Konstantinopel och president i höga rådet i Holland, Zeeland och Westfriesland. Äfven han försågs med Generalstaternas fullmakt att underhandla med Karl och i mars 1610 ankom han till hofvet i Nyköping.

Det torde med skäl kunna sägas, att härmed först den rent diplomatiska förbindelsen mellan Holland och Sverige inleddes. Ty ehuru Haga i likhet med de närmast föregående sändebuden kom i ett rent privat ärende, blef dock redan detta genom Generalstaternas mellankomst en internationel angelägenhet, och att Haga tagit sin uppgift vidsträcktare än hans egentliga ärende fordrade, synes af den digra (sedermera tryckta) rapport han afgifvit, och hvilken med sina iakttagelser af alla slag röja den blifvande diplomaten och statsmannen.

Vid Hagas ankomst låg den gamle konungen sjuk af gikt, och inför den unge Gustaf Adolf fick han derför framställa sitt ärende. Om detta fick han därefter tvista i flera sammanträden med rådet och med van Dyck, som med ifver sökte medla i saken. Och detta behöfdes dels emedan konung Karl tagit sig ganska nära att ej hafva blifvit, såsom flere andra furstar, kallad till deltagande i stilleståndsunderhandlingarne, »då han aktade sin makt på Östersjön ej ringare än konungens af Danmark och tyska furstars, som deltagit i dessa förhandlingar», och därtill hade generalstaterna i sin skrifvelse denna gång användt

[1]) R. R. (utl.) d. 29 aug. 1609. Utan hinder af dessa tvister pågingo under tiden de svenska värfningarne i Holland, där det på grund af fredsslutet nu var godt om lediga soldenärer. Abr. Cabeliau ock Paridon van Horn voro konungens agenter i detta ärende, och talrika bref i riksregistraturet och andra samlingar vittna om deras åtgärder och svårigheter att anskaffa behöfliga penningmedel. Af det värfvade krigsfolket användes en del i Ryssland af Jakob Delagardie, medan en del förlades i Jönköping, Upsala m. fl. st. kanske i afvaktan på de danska fiendtligheterna. Som bekant kommo båda de nämda holländarne till Sverige: Cabeliau blef borgmästare i Göteborg; Horn fick 1624 på arrende tullen i Mälarens uppstäder och flera sjöstäder.

sådana ordalag, att den häftige konungen i sin harm hotade att utrusta en flotta på 60 örlogsskepp att bruka emot Holländarne och andra, som understode sig att fara till Riga.

Det lyckades emellertid att lugna konungen och bringa honom därhän, att han i skeppsfrågan snart visade sig helt medgörlig och lofvade skeppens frigifvande.[1])

Sverige befann sig vid Hagas ankomst inveckladt i det ryskt-polska kriget och hotades af anfall från Danmark, så att den politiska situationen gaf riklig anledning till samtal och underhandlingar. Troligen stod icke heller den holländske gesandten utanför de nya försök, som Karl just vid denna tid gjorde att inblanda sig i Europas politik genom att deltaga i det antihabsburgska förbund, som nu genom Henrik IV var i görningen. Vid tiden för Hagas ankomst till Sverige hade såsom sändebud från denne konung infunnit sig Jean Thumères de Boissize[2]) på rundresa till de protestantiska staterna, och följden af dennes besök var att Karl genast var färdig att utsända en beskickning till Frankrike, hvilken emellertid skulle äfven i Holland och England underhandla om det blifvande förbundet, hvilken underhandling, hvad Frankrike beträffar, dock icke kom i fråga, såsom vi strax skola se.

Denna beskickning utgjordes af Gustaf Eriksson Stenbock, Johan Skytte, Olof Stråle och Jakob van Dyck. Deras instruktion till Nederländerna är utfärdad d. 24 mars 1610[3]) och af samma datum är det bref till Oldenbarneveld, i hvilket han ombads befordra deras ärende till en god utgång[4]). Enligt den förra skulle sändebuden, såsom vanligt, redogöra för den Sigismundska saken i Sverige, därefter påminna Staterna om deras löfte förra året till van Dyck att gifva svar på hans proposition. Och emedan det krig, som konungen i Polen börjat mot Ryssland, ginge ut på att bringa detta land under påfviska religionen för att sedan gå vidare, så vore nödigt att alla evangeliska potentater, furstar och ständer detta förekomme genom att förhjelpa storfursten Vasilej Ivanovitsj att bibehålla sig på tronen

---

[1]) Haga till Gen. St. d. 1 apr. 1610. Riksark. Haag, Lias Duitschland. Med särskild omständlighet omtalar H. i sina rapporter hur väl han blef omhuldad af drottningen, kronprinsen o. a. Vreede anf. arb.

[2]) Om detta se förf.:s förut anf. afh. »Om Sveriges förbund med Frankrike etc.

[3]) R. A. Sthlm. Appendix till Acta historica.

[4]) Riksark. Haag. Saml. Oldenb.

såsom konung Karl försökt. Men då fara vore att Ryssarne ej skulle hålla sina löften, önskade Karl att träda i förbund med Staterna om deras bistånd i händelse af anfall från Ryssland.

Underrättelsen om Henrik IV:s mord fördröjde emellertid sändebudens afresa till fram mot sommaren [1]), då de på, som det tycktes, olika vägar och tider begifvit sig åstad och sammanträffat i Amsterdam, där de återigen delade sig och Stenbock och Skytte, (med hvilka v. Dyck synes åtminstone för en tid hafva förenat sig) begåfvo sig till England. Underhandlingen med Staterna, för hvilken Karl d. 4 juni förnyat sin instruktion, började af v. Dyck därmed att han till Oldenbarneveld öfverlämnade brefvet och skänker. Men som denne emellertid rådde till uppskof, tills sändebuden återkommit från England, affärdades under denna väntan sekreteraren Anders Svensson [2]) till Frankrike, därifrån han dock återkom med det besked, att sändebuden ej skulle begifva sig dit.

Under tiden och antagligen för att stämma sinnena till sin fördel lät Karl tillkännagifva, att de två skepp, om hvilka Haga underhandlat, blifvit lösgifna, men att seglationen till Riga måste inställas, hvilket staterna skulle på det strängaste befalla sina undersåtar, ja han hotar i bref till »kommissarierna i Nederländerna» att utanför Göteborg förlägga krigsskepp att uppbringa holländska fartyg, som ej äro försedda med Staternas pass och bref. För öfrigt underlät han ej att påminna att såväl påfven och konungen af Spanien som deras bundsförvandter »uns als auch euch aufs heftigste nachtrachten» [3]).

Emellertid ankommo Stenbock och Skytte från England [4]) till Rotterdam d. 13 aug., och d. 16 infann sig Cornelis Haga,

---

[1]) v. Dyck skrifver fr. Amsterd. d. 9 juli, att han afseglat fr. Elfsborg d. 10 juni, kommit till A. d. 25 och träffat Gustaf Eriksson och Skytte, som i bref af d. 2 juli omtala att de såväl i Hamburg som i Amsterdam länge väntat de andre.

[2]) Detta torde vara första gången denne sedermera ej obekante diplomat i sådan egenskap användes, och hans visade brukbarhet under denna beskickning torde ha förskaffat honom Axel Oxenstjernas bevågenhet och understöd. Jämför Hildebrand, Den svenska diplomatien; Hist. Tidskr. 1884 s. 157.

[3]) Karl till Gen.-st. d. 18 juni 1610. Riksark. Haag.

[4]) Angående underhandlingen vid engelska hofvet tveka vi ej att meddela följande uppgifter ur sändebudens bref d. 15 sept. 1610 till Konung Karl därom, helst de gifva ett nytt bidrag till mångfaldigheten och äfventyrligheten i dennes planer. Konungen af England, skrifva sändebuden bl. a., vore benägen att ingå ett särskildt förbund med Sverige och önskar att äfven detta rike söker ett sådant förbund med Frankrike och Generalstaterna. Vidare erbjuder han sig att medla mellan sin svåger, konungen af Danmark och konung Karl »i deras trätor»,

som i maj lemnat Sverige, att å Staternas vägnar föra de svenska sändebuden till Haag, där de hos Staterna fingo audiens d. 24 aug., da Johan Skytte i allmänna ordalag »harangnerade» de högmögende, hvarefter de några dagar senare inlemnade en skriftlig framställning.

I breda, vältaliga drag tecknades, utan tvifvel med Skyttes lärda penna, Sigismunds regering, konungens af Spanien försök att erhålla Elfsborg »en hamn, från hvilken man på tre dagar kan uppnå Holland och som rymmer en flotta af 200 skepp», hvilken sedan skulle blifva utgångspunkten för kriget mot de förenade provinserna, hvilket allt nämde konung skulle ernått, om ej Sigismund blifvit besegrad vid Linköping. Därefter framställdes Sigismunds planer på Ryssland och på Östersjön, mot hvilken senare de kristne staterna, som alltid varit i motsats mot Polen och Spanien skulle sätta sig, om de ej ville snart underkufvas. Till sist påmintes Staterna om sitt löfte redan 1601 att alltid räcka en hjelpsam hand mot Spaniens stämplingar [2]).

Generalstaterna beslöto att afskriften af den inlemnade propositionen skulle meddelas provinsstaterna att öfverlägga och besluta, och ett utskott tillsattes att med de svenska gesandterna öfverlägga om ett förbund. Dock skulle man först utforska hvad svar sändebuden fått vid engelska hofvet. Man ville ej afslå den föreslagna alliansen, som vore af stor betydelse, men öfverlägga med provinserna och allierade furstar, och resultatet blef närmast — uppskof [3]), det vanliga vid behandlingen af alla frågor i detta inveckladc statsmaskineri. Skytte afreste hem i slutet af sept., under det de öfriga stannade qvar att afvakta det slutliga svaret. Generalstaterna förklarade för den förre sin benägenhet för alliansen, men att afgörandet i provinserna kräfde tid. De begärde emellertid att de tagna skeppen och varorna skulle återlemnas eller ersättas och att handeln ej vidare störas skulle [4]).

samt vill tillåta värfning i sitt land. »Till det 6:e är det intet H. K. M. af Store Britannien emot, det E. K. M:s skepp, som föra E. K. M:s sendebud till turkiske kejsaren komme uti följe med E. K. M:s undersåtars och köpmäns skepp, när de draga till Turkiet, alldenstund H. K. M. inga egna skepp sänder dit. Men H. K. M. tvekar att meddela dem pass för att ej komma i misstankar hos de kristne potentater, likasom H. K. M. hade därtill gifvit sitt samtycke, så framt med turken något kunde trakteras, som lände någon af de kristne furstar till præjudicium.» (!?)

[2]) Appendix till Acta hist. R. A. Sthlm; »Proposita etc», d. 8 sept. Riksark. Haag. Vreede anf. arb.

[3]) Resol. St. Gen. d. 10, 13, 15, 16 sept. 1610. Riksark. Haag.

[4]) Resol. St. Gen. d. 2 och 25 sept. Riksark. Haag.

Vi hafva i det föregående haft tillfälle nämna, huru vid en liknande underhandling danska hofvet trodde sig böra ingripa. Detsamma inträffade äfven nu. Konung Kristian IV skyndade sig att sända skrifvelse till Generalstaterna och Moritz med erinran att de ej skulle ingå på något, som kunde lända honom eller hans efterkommande, hans land eller folk till prejudice, besvär eller skada. Tillika öfversände han tvenne utdrag ur konung Karls privilegier för Göteborgs borgare att fiska i de norska farvattnen, hvarigenom hans höghetsrättigheter kränktes [1]. Generalstaterna svarade att de så skulle bedrifva sina affärer med Sverige att H. Maj:t ej däraf skulle hafva någon skada, och samma dag, (d. 1 jan. 1611) meddelade de äfven resolution på de svenska sändebudens framställning. Den uttryckte, efter många tacksägelser och lyckönskningar, deras tacksamhet för anbudet till allians, »men då de betänkte med hvilken större reputation, glans och effekt en allmän union med konungarne af Frankrike, Storbritannien och Danmark skulle kunna ingås och uppsättas», så aktade de nödigt att H. Maj:t först vände sig till desse, särskildt konungen af Danmark, med hvilket rike K. Maj:t borde sluta fred och vänskap, hvartill de på allt sätt ville bidraga. Angående den begärda hjelpsändningen, så nödgades Staterna på grund af landets tillstånd och den fara, som förspörjes från Italien och Tyskland, att uppskjuta den för att med desto större »apparentie och säkerhet» kunna träda till den allmänna unionen [2]. Samtidigt beslöts att skrifvelse skulle afgå till Caron att han skulle söka förma konungen af England att med det första söka bringa konungen af Danmark till vänlig uppgörelse med Sverige.

Med nyss anförda svar begåfvo sig de svenska sändebuden på hemvägen, men hindrades af is att komma till sjös från Amsterdam, så att Stenbock med några af följet måste resa öfver land, under det de öfriga stannade qvar till islossningen — en tid, hvilken genom bristen på såväl egna medel som på underhåll från Generalstaterna blef för dessa ganska besvärlig [3].

Konung Karl väntade emellertid med otålighet på det slutliga svaret, och huru angelägen han var om denna sak, synes af hans skrifvelser i dec. 1610, hvilka dock ej kommo fram att

[1] Kristian IV till Gen.-St. d. 4 nov. Riksark. Haag, Lias Duitschl.
[2] Resol. St. Gen. 1 jan. 1611 Riksark. Haag.
[3] Resol. St. Gen. jan.—febr. 1611. ibd.

inverka på Generalstaternas svar, som vi redan förnummit. Först skref han redan d. 12 dec.[1]) till kommissarierna att han vore benägen såväl till ett enskildt förbund med Staterna som till ett större allmänt, så vidt ej Danmark intoges deri. Likaledes vore han villig utlemna de tagna skeppen eller gifva ersättning för dem, när han finge veta huru mycket krigsfolk staterna ville lemna, samt att det andra af de skepp Haga återfordrat hade blifvit återlemnadt till egaren. Till Staterna skref han några dagar därefter[2]) och meddelade tillåtelse för holländska undersåtar att under vissa vilkor drifva fiske och handel i »åtskilliga hamnar och fjordar vid Vestersjön i Lappmarken»; och slutligen i förtröstan på framgång skrifver han d. 28 dec. att han skickar en viss Andres van der Wasa, »som några år i svensk tjenst latit sig bruka mot Polen och Livland», att värfva 1,000 soldater. Men, såsom vi se, framkommo dessa skrifvelser, sedan det slutliga svaret redan afgått från Haag, och vi hafva ej funnit att de föranledt någon ändring eller nagon större beredvillighet.

Under tiden hade emellertid inträffat händelser, som för Holland syntes få stor betydelse och därför försatte Generalstaterna i lifligare verksamhet för angelägenheterna i Norden. I ett bref af d. 28 febr. 1611 tillkännagaf konung Kristian af Danmark sitt krig mot Sverige[3]) på samma gång han förbjöd all tillförsel till detta land — och därmed voro åter de sjelfviska intressen i fara, hvilka i allmänhet långt mer än allmänna politiska hänsyn brukat inverka på Generalstaternas handlingssätt. Ty förvisso funnos redan förut förhållanden, som skulle ha förmått en framsynt, och i detta land nog mäktig statsman att med större ifver lyssna till den svenske konungens alliansanbud än som nu skett. Ej blott det allmänt politiska skäl att danske konungen syntes redan länge vara en hemlig vän till Spanien, mot hvilken Generalstaterna således hade all anledning att vara på sin vakt. Äfven hans planer på ett uteslutande välde på Östersjön, hans vänskap med hansestäderna och hans hårdhändta handhafvande af sina rättigheter i Sundet voro omständigheter, som borde hafva satt de förenade provinserna och deras regering i harnesk mot honom. Men med allt detta hade de låtit sig

[1]) R. R. Sthlm.
[2]) Riksark. Haag. Lias Duitschl. rec. d. 4 mars.
[3]) Det torde förtjena anmärkas att krigsförklaringen utfärdades först i apr.

nöja. Handeln på Östersjön var i alla fall i hög grad fördelaktig, och till en viss grad kunde ett mindre godt förhållande mellan de nordiska rikena vara i staternas intresse.

Men af ett krig dem emellan skulle detta intresse alltför mycket lida, därpå var Kristians införsel-förbud bevis nog, och därför blef nu deras angelägnaste omsorg att medla fred mellan de stridande. Visserligen gjorde Karl ännu ett försök att genom v. Dyck förmå Staterna att ställa sig på Sveriges sida, hvarför denne d. 1 april 1611 infann sig i deras församling med förnyad anmaning därtill samt därefter qvarstannade i landet för att underhandla med Staterna och Oldenbarneveld om hjelp af skepp, hvilket dock icke lyckades, enär man fruktade att detta skulle blifva bekant. I stället beslöts att afsända en beskickning till Danmark och Sverige och, sedan som vanligt en lång och dyrbar tid förspilts med allehanda rådplägningar om kostnad o. dyl., var denna i början af juli ändtligen färdig att afgå [1]).

Till denna beskickning hade utsetts Jakob van Duvensvoorde, herre till Obdam, amiral af Holland, Rombout Hogerbeets, medlem af höga rådet af Holland, Zeeland och Vest-friesland, samt Dirk Bas, borgmästare i Amsterdam. Den 17 juli ankommo de till Köpenhamn, där de med svårighet utverkade sig tillåtelse att uppsöka konung Kristian, som då befann sig på Kalmar slott. Konungen mottog därstädes sändebuden ganska onådigt; han ville knappast lyssna till deras framställning, sade sig icke känna Staterna eller de förenade Nederländerna, men väl konungen af Spanien. Han afslog hvarje nedsättning af tullafgiften i Sundet, förklarade sin afsigt vara att eröfra hela Sverige (»non agitur de religione sed de regione») och yttrade sig mycket hatfullt om svenska konungen [2]). Sändebuden lemnade därför i slutet af aug. den danske konungen för att uppsöka den svenske i lägret vid Ryssby, där de mottogos bättre [3]). På deras framställning svarade Karl d. 27 aug. Han visade att detta krig trots alla fredsförslag blifvit börjadt af danske konungen och trodde sig spåra därbakom jesuitiska stämplingar för att söndra de evangeliske, hvarför staterna borde komma till hjelp. Angående deras

[1]) Credentiebref af Gen.-St. d. 11 juni i concept; Riksark. Haag. Lias Deitschl.

[2]) Vreede, anf. arb. s. 54.

[3]) Konungen hade uppmanat hertig Johan att med sin gemål samt östgötaadeln och dess russtjenst infinna sig i lägret, att sändebuden »må se att E. K. H. vore här hos oss». R. R. d. 18 aug

handel och seglation förklarade konungen att den ej kunde tillåtas hos hans fiender, samt att för allt gods af hundra dalers värde, som infördes i riket, skulle erläggas »tre ungerska gyllen», för främmande drycker till 100 dalers värde 1 riksdaler, men för varor från riket voro de fria från tull [1]. Vidare lofvade konungen ersättning för med orätt uppbringade holländska skepp.

Då hufvudändamålet med beskickningens ankomst, fredsbemedlingen, strandade mot danske konungens hårdnackenhet, måste sändebuden slutligen efter ett par månaders tid afstå från denna otacksamma uppgift och begåfvo sig till hemlandet, dit de anlände i oktober.

Underrättelsen om konung Karl IX:s samma månad inträffade död följde snart efter. Af det myckna, som han påbörjat och som hans store son hade att fortsätta, var äfven förbindelsen med Holland och denna förbindelse nu som förr en hjelpsökandes. På samma gång som dödsfallet tillkännagafs (i början af mars 1612) inlemnade v. Dyck, som troligen fortfarande befann sig i Haag, en skrifvelse med framställning af konungens betryckta ställning på grund af kriget med Danmark. Hans f. Nåde — så kallar sig Gustaf Adolf — fruktade att konungen af Danmark skulle förena sig med Polen, hvarigenom han sjelf skulle se sig tvungen att sluta fred med denna senare makt, hvilket skulle lända till skada både för konungen af Danmark och hela den reformerta kristenheten. Han anhölle därför att Staterna ville betänka på hvad sätt detta måtte undvikas och i tid förena sina vapen med hans eller på annat sätt bistå honom.

Likaså önskar han att Staterna förbjuda sina undersåtar att erlägga tull i Sundet, enär denna är konungens af Danmark förnämsta inkomstkälla, och slutligen anhöll han om tillåtelse för sina utskickade Johan von Mönnichhofen till Nora, »generalvaktmästare och öfverste», samt Jacob Spens, »öfverste och general öfver de engelska och skotske i Sverige», att få anställa värfning af krigsfolk [2].

Generalstaterna afgåfvo d. 27 mars sitt svar härpå, beklagade konung Karls död o. s. v., men afslogo Gustaf Adolfs begäran om bistånd, värfning m. m., liksom de kort förut afslagit danske konungens begäran om hjelp [3]. Sin benägenhet till freds-

[1] R. R. Sthlm. anf. dag.
[2] Riksark. Haag. anf. saml.
[3] Vreede anf. arb. II, s. 115.

bemedling i förening med konungen af England hade Staterna redan förut tillkännagifvit, och Oldenbarneveld öfverlade med v. Dyck därom [1]), men för att visa sig vilja stå alldeles utom stridsfrågan utfärdade Staterna d. 1 aug. s. a. ett plakat, som vid lifsstraff förbjöd hvarje värfning för Sverige, Danmark eller Ryssland.

Detta hindrade icke att en god hjelpsändning afgick härifrån till Sverige bestående af de trupper, som Mönnichhofen redan förut hunnit värfva; men då detta ej förslog, befullmäktigade Gustaf Adolf d. 6 juni [2]) v. Dyck och Paridon von Horn att med Staterna underhandla dels om rättighet till ytterligare värfning, dels om ett större penninglån utan ränta och med skyldighet att penningarne icke »återställa förr än Sveriges krona vore uti fridigt och bättre tillstånd», då skulden skulle efter hand betalas med koppar. Något resultat af denna begäran i ena eller andra afseendet hafva vi ej funnit; Staterna voro alltför försigtiga att på sådana vilkor lemna några penningförsträckningar, och det behöfdes reelare säkerhet än utsigten till ett bättre tillstånd med Sveriges krona — en sak som tyvärr tycktes långt aflägsen.

Redan den lindring, som i ett afseende freden med Danmark i Knäröd följande år gaf, födde nytt behof af snar och kraftig hjelp för Sverige, för hvilken dess konung ånyo måste söka Staternas hjelp och vara beredd till att lemna bättre säkerhet. Det var Elfsborgs lösen, som nu kräfde penningar, och v. Dyck uppgjorde d. 11 apr. 1613 med Oldenbarneveld och van Aerssen å Staternas vägnar ett kontrakt om en större kopparleverans, hvilken de senare samma dag gafvo Rochus v. Nieland i uppdrag att i Sverige afhämta [3]), då han äfven skulle skaffa sig underrättelse om Sveriges »nuvarande constitution och beskaffenhet och huru sinnena och förhållandena i Polen, Danmark, Muscovien m. fl. orter vid Östersjön äro disponerade.»

Kanske stod dennes beskickning i något förhållande till det förbund, som snart härefter i maj 1613 slöts mellan Generalstaterna och Lübeck, om hvilket vi strax skola tala. I alla hän-

[1]) Res. St. Gen. d. 1 och 2 maj 1612. Gust. Ad. till Gen.-St. d. 28 apr.
[2]) Riksark. Haag, Lias Duitschl. rec. d. 19 nov.; Videkindi, Gust. Ad:s Hist. s. 77—78.
[3]) Riksark. Haag, Lias D. Vreede anf. arb. II, 150 talar om en instr. af d. 13 maj 1614 hvilken förmodligen rör ny leverans.

delser torde hans resa till Sverige ej varit utan inverkan på Gustaf Adolfs beslut att anyo utsända till Holland van Dyck, som efter fredsslutet med Danmark hade åter kommit till Sverige, att göra atskilliga »propositioner» [1]). Van Dyck fullgjorde detta uppdrag d. 7 sept., da han efter vanliga höflighetsfraser öfverlemnade till Staterna kopior af svenska konungens bref till konungen i Polen för att visa den förres benägenhet till fred samt anhalla att Staterna ville sända ombud att medla vid en blifvande fredsförhandling med Polen, till hvilken K. Maj:t ville inbjuda äfven konungen af England. Tillika framhölls att v. Dyck vore berättigad till andra närmare underhandlingar. »Propositionerna» öfverlemnades at kommiterade, som skulle närmare öfverlägga med van Dyck.

Vid samma tid pagingo underhandlingar mellan Staterna och Lübeck, hvilken stad sändt en utskickad (Nordanus) till Haag, och i sammanhang med dessa underhandlingar tycktes v. Dyck [2]) hafva framstält förslag till ett förbund mellan Staterna och Sverige, hvilket utan mycket dröjsmål kom till stånd [3]). Med härtill utsedde kommitterade afslöt nämligen v. Dyck å Sveriges vägnar d. 5 apr. 1614 ett preliminärförbund med Staterna, hvilket i hufvudsak afgjorde Sveriges anslutning till det nyss nämda förbundet med Lübeck och afsäg dessa makters ömsesidiga handels- och sjöfartsförhållanden [4]). Men till detta handelsförbund fogades en närmare öfverenskommelse, som i sjelfva verket gaf detsamma den långt allvarsammare betydelsen af ett ömsesidigt försvarsförbund.

En öfversigt af dess 14 artiklar är ej utan sitt intresse, da den pa samma gång är snart sagdt en återblick på utvecklingen af Sveriges föregående förhållande till Nederländerna och en sammanfattning af de fordringar och medgifvanden, som vid olika tillfällen blifvit a ena eller andra sidan gjorda. Redan den första artikeln om anslutningen till Lübeck är ju märklig för sin motsats till en tidigare ställning till denna stad. Om också — och det för första gången — det i en särskild paragraf uttalades att »förbundet mellan Generalstaterna och staden

[1]) G. Ad. till Gen.-St. d. 30 juni 1613.
[2]) Eul. instr. af d. 29 aug. 1613. Vidikindi.
[3]) St. till K. M. af Sverige d. 29 apr. 1614. Riksark. Haag, Lias Duitschl.
[4]) Sjelfva fördraget i Dumont, Corps diplomatique; redogörelse derför hos Hallenberg. Chronholm Schybergson. Sveriges och Hollands diplom. förbindelser 1621—1630 (den senare dock felaktigt d. 5 maj) m. fl.

Lübeck samt de andre vid Norr- och Östersjön skulle intet prejudicera Kongl. Maj:t och kronan Sverige uti dess höghet, regalier eller rättighet i dominio maris balthici.» Eljes återfinna vi först och främst Nederländarnes gamla fordringar om frihet från tullar och pålagor vid sin handel i vårt land nu formligen bekräftad; det intrång de senast lidit i Östersjön af Sveriges krigsföretag, lindras genom medgifvandet af fri och obehindrad handel på Riga och andra städer under Sveriges fienders välde, så vida de ej af Sveriges konung belägrades; ett ofta kändt behof å Sveriges sida införde i traktaten bestämmelser om ömsesidig tillåtelse att företaga värfningar, uppköpa vapen och andra krigsförnödenheter, ömsesidigt uppdagande af stämplingar och »hemliga praktiker» samt att den ene ej skulle understödja den andres fiender.

Deremot skulle de, om de råkade i krig med andra makter, bistå hvarandra, och en »närmare traktat» af samma dag bestämde formerna för denna hjelp. Den skulle bestå i en undsättning af 4,000 man, som skulle underhållas af den makt, som lemnade hjelpen, hvilken dock skulle kunna utgöras i penningar, skepp eller andra dylika förnödenheter. Från denna hjelpsändning skulle hvardera makten vara befriad, om den sjelf vore inveckad i krig, och från hälften däraf, om i kraft af ett äldre förbund sådan hjelp skulle lemnas åt någon annan makt. Slutligen skulle detta fördrag vara gällande under 15 år och de begge makterna hädanefter hålla ständiga sändebud hos hvarandra.

Med detta fördrag afreste v. Dyck till sin konung, som han fann i Narva, och som där d. 28 juli (g. st.) ratificerade det ingångna förbundet, på hvilket följde generalstaternas underskrift d. 11 dec. (n. st.) 1614 [1])

Vi hafva härmed fört framställningen af Sveriges äldre förbindelser mot de nederländska förenade provinserna till dess föresatta ändpunkt, förbundet af 1614. Detta förbund torde nämligen utan tvifvel kunna få anses såsom en sådan slutpunkt på

[1]) Angående dagen för ratificationen finnas olika uppgifter hos olika förf. Vi hafva följt Aitzema, då vi veta att Gen.-St. denna dag utsågo ett par af sina medlemmar att kollationera den från Gustaf Adolf mottagna traktaten med sin egen, ehuru Resol. St. upptager ratif. under d. 31 dec.

grund af sitt innehall, hvilket, såsom vi ofvan sökt visa, afsåg just de ämnen och frågor, som hittills utgjort föremålet för den förgångna tidens underhandlingar, beskickningar och skriftvexling. Men det är därjämte äfven inledningen till en ny period i historien om dessa förbindelser. Nya, betydligt större spörsmål framträda efter detta emellan de respektive magterna, då det gäller icke blott värfningar, vapenuppköp, kaperier i Östersjön och dylikt, utan allmänna europeiska intressen, fredsbemedlingar, nya förbund, då 1614 års traktat mer än en gång är utgångspunkten. Ingalunda så att denna traktat lade grunden till en följande ostörd, vänskaplig förbindelse mellan makterna, — redan med Oldenbarnevelds död visade sig detta; men förenade eller söndrade gälde Sverige och Generalstaterna såsom ett par faktorer, som länge härefter fingo tagas med vid uppgörandet af den europeiska politiken. Historien härom är om ock ej monografiskt, så dock rätt uttömmande skildrad i de många större eller mindre verk, som gjort den följande tiden så rikt belyst, och författaren till denna lilla uppsats har ej därmed haft annat syfte än att åstadkomma en hittills saknad inledning till historien om Sveriges och Hollands politiska förbindelser.

Om historiska föreningar i landsorten.

AF

S. BERGH.

Under de senaste årtiondena har i nästan alla delar af riket framträdt ett lifligt intresse för studiet af Sveriges forntid. Detta intresse har särskildt fått sitt uttryck i de föreningar, som under namn af fornminnesföreningar, fornminnessällskap o. d. bildats nära nog i hvarje landskap i ändamål att uppsöka, samla, beskrifva och bevara inom orten befintliga fornlemningar. Uppgiften har således från början varit af mera arkeologisk än historisk art, men det uttalades dock ganska tidigt en förhoppning att föreningarna också skulle komma i tillfälle att gagna den historiska forskningen genom att framdraga och bringa till allmänhetens kännedom handlingar innehållande bidrag till fäderneslandets eller åtminstone enskilda slägters och orters historia.[1]) Man finner också, att de föreningar, som utgifvit tidskrifter eller andra publikationer, i allmänhet icke försummat att vid lämpliga tillfällen aftrycka dokument eller intaga en och annan historisk uppsats; en af dem har till och med låtit sin verksamhet antaga en öfvervägande historisk riktning.

Nästan alla fornminnesföreningar hafva utgifvit mer eller mindre omfångsrika och mer eller mindre regelbundet återkommande tryckta skrifter. Vi meddela här en kortfattad öfversigt af dessa publikationer för att visa, i hvad mån fornminnesföreningarna hittills sett den historiska forskningen till godo. Därför framhålla vi egentligen endast det som kan vara af histori[illegible] intresse. Vi låta föreningarna följa i ordning efter ålder.[2])

[1]) Se Bror Em. Hildebrand, Sveriges fornminnesföreningar (i Antiq[illegible] tidskrift för Sverige. I).

[2]) Jfr nyss anförda uppsats af B. E. Hildebrand och en [illegible] Hildebrand om fornminnesföreningarnas verksamhet under [illegible] Antiqvarisk tidskrift, II) samt Bibliographie de l'archéolog[illegible] Suede pendant le XIX:e siècle, suivie d'un exposé succin[illegible]

Föreningen för Närikes folkspråk och fornminnen (stiftad 1856). Denna den äldsta af våra fornminnesföreningar utgaf i slutet af 1850-talet och början af 1860-talet tryckta årsberättelser och i sammanhang med dem ett par afhandlingar, bland hvilka vi nämna Herman Hofbergs historiska och antiqvariska beskrifning öfver Edsberg socken. Föreningen har nu icke på länge låtit höra af sig.

Södermanlands fornminnesförening (stiftad 1860) nöjde sig i början med att införa åtskilliga artiklar i Strengnäs Veckoblad, men har sedermera med understöd af Södermanlands läns landsting genom H. Aminson utgifvit Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Hittills hafva fem häften utkommit (1877—1884). Man finner där bland annat uppsatser om dominikanernas forna klosterkyrka i Strengnäs, om domkyrkan i Strengnäs under medeltiden och om Nämdö och Härads kyrkor, vidare förteckning och beskrifning på i föreningens kyrkomuseum befintliga korkåpor, messhakar m. m., samlingar af folkvisor, ordspråk, gåtor och uppgifter om allmogens vidskepelse.

Vestmanlands fornminnesförening (stiftad 1861) har utgifvit en årsskrift, af hvilken tre häften utkommit (1874, 1879 o. 1884). I dessa häften finna vi till att börja med några strödda uppsatser af D:r H. Hofberg om Vestmanlands fornlemningar och minnesmärken (Vesterås stad, Tuhundra, Snäfringe och Norrbo härad), vidare en skildring af Vesterås domkyrka vid början af 1200-talet af E. Läftman samt en skattelängd för östra Vestmanland af år 1371, utg. af K. H. Karlsson. I föreningens ego lär finnas ett ej ringa antal permebref, af hvilka två blifvit tryckta i det andra häftet och åtta i det tredje.

Dalarnes fornminnesförening (stiftad 1862) utgaf 1867 första häftet af sin årsskrift, innehållande bland annat en uppsats om provinsens äldre benämningar samt »uppgifter» från åtskilliga socknar. 1873 utkom andra häftet under benämningen »tidskrift»; detta häfte hade en sådan åtgång, att man fann sig föranlåten att utgifva en ny upplaga (1875); boken, som innehåller en afhandling af Ehrenfried Billengren om Vasaminnena i Dalarna

logiques suédoises (Sthlm 1875). De föreningar, hvilka icke, så vidt vi veta, utgifvit något, som kan räknas till det historiska området, äro följande: Helsinglands fornminnessällskap (stiftadt 1859, som har utgifvit ett par arbeten af värde för språkforskningen), Gestriklands fornminnesförening (1862, som har utgifvit »Gestriklands runstenar»), Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening (1863), Kalmar läns fornminnesförening (1871) samt Dalslands fornminnesförening (1874).

från åren 1520—1521, har nämligen af resande i Dalarna användts som ett slags handbok.

Vestergötlands fornminnesförening (stiftad 1863) ådagalade under 1860- och 1870-talen mycken lifaktighet, hvaraf förtjensten till stor del tillkom dess nitiske sekreterare, numera aflidne kyrkoherden C. J. Ljungström. Tre häften af föreningens tidskrift hafva utkommit (1869, 1871 och 1877). Där finnas uppsatser af J. P. Carlmark om Skara hus och slott, af C. G. Styffe om Vestergötlands kyrkliga indelning vid reformationstiden, af C. J. Ljungström om 1600-talets trolleriväsen inom Leckö grefskap och om Edåsa kyrka m. fl. Bland aftryckta handlingar märkas en fullmakt af M. G. De la Gardie för Thore Ollonberg att vara hauptman på Leckö af d. 8/9 1654 samt 47 permebref, det äldsta af 1350, det yngsta af 1597. I första häftet meddelas en förteckning på Skara elementarläroverks och Vestergötlands fornminnesförenings permebref och öfriga äldre handlingar. Förteckningen upptager 57 nummer, af hvilka några äro tryckta bland de nyss nämda 47.

Östergötlands fornminnesförening (stiftad 1864) har publicerat ett häfte af sin tidskrift (1875). Såsom bihang meddelas början af biskop Hans Brasks kopiebok.

Hallands fornminnesförening (stiftad 1865) utgaf under åren 1868—1872 tre häften af sin årsskrift. Ur innehållet anteckna vi exempelvis följande: Trolldomsprocess inför Halmstads byting (1607—1613), Halländska adelns fullmakt för sina ombud vid riksdagen 1720, Uppgift på varupris år 1473 samt Svenska krigsöfverstarnas dagtingan med rådet i Halmstad 1534. Dessutom fins intagen i alla tre häftena (med särskild paginering) en serie af 124 fornhandlingar rörande Halland, meddelade af P. von Möller, den äldsta af 1176, den yngsta af 1366. — År 1873 införlifvades den halländska föreningen med den skånska.

I *Skåne* hade nämligen äfvenledes bildats en fornminnesförening (1865). Denna blef emellertid några år efterat omorganiserad, stadgarna förändrades, föreningens program utvidgades, så att det skulle omfatta Skånes historia i dess helhet, och i anledning däraf antogs också ett nytt namn: *Föreningen för Skånes fornminnen och historia*. Under åren 1868 till 1873 offentliggjorde denna förening ett à två häften årligen af en tidskrift, kallad »Samlingar till Skånes historia, fornku[...] beskrifning», hvilken tidskrift redigerades af förenii[...]

terare M. Weibull. Såsom nyss antyddes, beslöt man år 1873, att föreningarna i Skåne och Halland skulle sammanbindas med hvarandra, och sålunda uppstod *De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening*, hvilken fortfarande eger bestånd. Af föreningens tidskrift, som kan betraktas såsom en fortsättning af den nyss nämda efter samma plan, och som från och med 1874 kallas »Samlingar utgifna för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening af Martin Weibull», hafva hittills nio häften utkommit (1874—1880). Innehållet i den skånska tidskriften är i historiskt hänseende synnerligen rikhaltigt och värdefullt, men vi kunna icke ingå i en detaljerad redogörelse, utan måste nöja oss med att gifva några allmänna antydningar. Materialet är fördeladt i två hufvudafdelningar: I. Historiska handlingar rörande Skåne (Halland, Blekinge, Skåne och Bornholm) och II. Afhandlingar, beskrifningar och meddelanden. De tryckta handlingarna äro vanligen grupperade under följande hufvudrubriker: Handlingar hörande till Skånes danska historia, Handlingar hörande till Skånes historia under öfvergångstiden 1658—1700, Handlingar hörande till Skånes svenska historia samt Orts- och personhistoriska handlingar. Till den första kategorien höra Lunds domkapitels statuter under medeltiden och under den protestantiska tiden samt åtskilliga andra urkunder rörande samma domkapitel, vidare Henrik Veiger-Smiths och Jörgen Möntirs krönikor, den förra i utdrag, den senare in extenso. Bland handlingarna hörande till öfvergångstiden äro särskildt de, som röra kriget 1676—79 och de nyförvärfvade landskapens försvenskning, talrikt representerade. Urkunderna, som hänföra sig till tiden efter 1700, äro jämförelsevis få; vi nämna handlingarna om bondupproret i Skåne 1811 och brefven till grefve L. von Engeström af samma år. Slutligen har föreningen också offentliggjort flere ganska omfångsrika dagböcker, anteckningar och brefsamlingar af antingen mera allmänt eller mera person- och ortshistoriskt intresse. De vigtigaste äro följande: Fem dagars resa i Skåne af C. A. Ehrensvärd, J. J. Winslows dagbok öfver kriget 1676—79, Bref från Sven Lagerbring 1766—86, Anteckningar af Carl Christopher Gjörvell, Anteckningar af J. Chr. Toll om händelserna i Kristianstad 1772 samt Minnen af Carl Christian Halling. Bland personhistoriska handlingar bör också nämnas en samling urkunder rörande Corfitz Ulfeldt. — Tidskriftens andra hufvudafdelning

innehåller ett stort antal värdefulla arkeologiska och historiska uppsatser, t. ex. Om stenålderns delning och kustfynd i Skåne af Arvid Kurck, Det skånska ärkestiftet under katolicismens sista tid af A. Bendz, S:t Knutsgillet i Lund af G. Ljunggren, Skånes adel under öfvergångstiden 1658—1700 af M. Weibull, Anteckningar om slaget vid Lund d. 4 Dec. 1676 af M. Ramel, Antiqvariska beskrifningar öfver Bjeresjö och Walleberga socknar af N. G. Bruzelius, Arkivanteckningar om skånska herresäten, städer och skånsk landsbygd af M. Weibull, Gamla seder och bruk bland allmogen i Wemmenhögs härad af Per Nilsson, Anteckningar om Lunds universitets historiska museum af Elof Tegnér.

Vid sidan af tidskriften har föreningen dessutom funnit lämpligt att utgifva en »Historisk till folkläsning egnad boksamling» för att »bidraga till att inom vidsträcktare kretsar väcka intresse för och sprida kunskap om Skåne och dess historia». Början har gjorts med Carl v. Linnés skånska resa.

Uplands fornminnesförening (stiftad 1869) har enligt stadgarnas § 1 till ändamål »att befrämja vården af Uplands fornminnen, att eftersöka och uppteckna egendomligheter i folkspråk, seder, sång och saga» etc. Ingenting nämnes om offentliggörande af handlingar eller uppsatser ang. landskapets historia, men sådana hafva det oaktadt icke alldeles uteblifvit. Föreningen har med understöd af landstingen i Stockholms och Upsala län varit i stånd att nästan årligen utgifva ett häfte af en tidskrift, redigerad af föreningens sekreterare C. A. Klingspor. Första bandet (häftena I—V, 1871—1876) innehåller hufvudsakligen bidrag till Uplands beskrifning särskildt från arkeologisk synpunkt. Bland annat må påpekas en uppsats, kallad »Anteckningar till en beskrifning öfver Vester Åkers och Dalby socknar» af B. Schlegel; författaren meddelar rikhaltiga biografiska och genealogiska upplysningar och låter uppsatsen åtföljas af bilagor, innehållande förteckningar öfver medeltidshandlingar rörande i fråga varande socknar, handlingar ang. jus patronatus, de flesta från 1700-talet, m. m. Att äfven de öfriga i första bandet införda ortsbeskrifningarna icke sakna personhistoriska notiser, framgår däraf, att det i slutet befintliga personregistret upptager icke mindre än 20 tvåspaltiga sidor. Andra bandet, af hvilket hittills sju häften utkommit (1877—1884) är fördeladt i två hufvudafdelningar med olika paginering, nämligen I. Bidrag till Uplands beskrifning och II. Uppsatser och redogörelser. Ur inne-

hållet i den senare afdelningen, där man för öfrigt emellanåt äfven påträffar tryckta urkunder, meddela vi följande: Uplands regemente 1711, Upsala stads sigill, Mynt präglade i Upsala, Ur forna studentlifvet, Frälseköp å Lockstaholm 1641, Ur allmogens mål och seder i Kårsta med omnejd samt Uplands ortnamn.

I *Göteborgs* och *Bohus län*, som är särdeles rikt på fornlemningar, har märkvärdigt nog ingen fornminnesförening bildats, men i stället har länets hushållningssällskap beslutit att tills vidare (från och med 1874) årligen använda 2,000 kronor till utgifvande af en tidskrift, kallad »Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohus läns fornminnen och historia». Enligt det i första häftet meddelade programmet skall arbetet omfatta beskrifning på fasta fornlemningar och fornsaker från hednatiden, förteckning på minnen från medeltiden t. ex. kyrkor och andra byggnader, kyrkliga fornsaker m. m., uppteckningar af sägner, folkvisor m. m., bidrag till kännedom om folkspråket, samt slutligen »förteckning på de vigtigaste skriftliga handlingar, som upplysa länets historia med fullständigt återgifvande af de förnämsta bland dessa handlingar». Tidskriftens första och andra band, omfattande hvardera fyra häften, utkommo under åren 1874—1883; ett dubbelhäfte, utgörande början af tredje bandet, lemnades 1884 i allmänhetens händer. Vid granskningen af innehållet påträffar man icke blott åtskilliga mer eller mindre vigtiga urkunder, utan äfven historiska uppsatser och afhandlingar, ehuru sådana i programmet icke utlofvats. Exempelvis anteckna vi följande: Ur Bohusläns historia före föreningen med Sverige af Hans Hildebrand, Om Gullbergs äng, ett bidrag till historien om Göteborgs länderier af S. Wieselgren, Från Göteborgs anläggning af A. Kurck, Fru Dorothea Bielkes jordebok år 1660, Fru Dorothea Hvitfeldts till Sundby jordebok år 1660, Förteckning öfver de jordeböcker å frälsegods i Göteborgs och Bohus län, som inlemnades till Kronan år 1659 och följande år, Ur de Aschebergska papperen, anteckningar af H. Hjärne, Bidrag till de f. d. Aschebergska i Bohus län belägna godsens historia af C. O. Arcadius, Gamla Elfsborg af W. Berg, Handlingar till 1662 års kungl. kommission i Bohus län, Slottsruinen på Ragnildsholmen af W. Berg samt slutligen Om Bohus läns införlifvande med Sverige af C. O. Arcadius.

Om man tager i betraktande det i tryck föreliggande resultatet af de olika fornminnesföreningarnas arbete, finner man, att

skilnaden är stor både med afseende på innehåll och omfång. Den skånska tidskriftens innehåll är af alldeles öfvervägande historisk art. I tidskriften, som utgifves i Göteborg, är det historiska och arkeologiska mera jämnt fördeladt, ehuru med någon öfvervigt för det senare. Föreningen i Södermanland synes hafva gjort till sin hufvuduppgift att framdraga det som kan vara af intresse för kulturhistoria och folkspråk. De skrifter, som blifvit offentliggjorda af Helsinglands fornminnessällskap, röra sig uteslutande inom språkforskningens område. Innehållet i Dalarnes fornminnesförenings tidskrift är af mycket omvexlande beskaffenhet. De öfriga föreningarna hafva i allmänhet låtit sina publikationer antaga en mera rent arkeologisk karaktär. Hvad omfånget beträffar, intaga tidskrifterna, som utgifvas i Skåne, Göteborg och Upland, främsta rummet och därnäst de af föreningen i Södermanland offentliggjorda »Bidragen»; de andra föreningarnas publicistiska verksamhet har varit jämförelsevis obetydlig. Detta har säkerligen icke berott på bristande nit och intresse hos dem, som uträttat litet, utan därpå, att de hafva haft för ringa antal medlemmar och för små tillgångar för att kunna verka med tillbörlig kraft.[1]) Häraf torde man vara berättigad att draga den slutsatsen, att det afsedda ändamålet svårligen därigenom vinnes att hvarje landskap har sin egen förening, utan lättare torde uppnås, om två eller flere närgränsande landskap tillsammans finge bilda ett område för en jämförelsevis större förenings verksamhet. Att en sådan koncentration skulle leda till godt resultat, kan man taga för gifvet; ett försök i den riktningen har ju redan med framgång gjorts i södra Sverige. Det är svårt att med bestämdhet yttra sig om den frågan, huru landskapen i så fall borde grupperas, men förslagsvis kan dock följande fördelning uppgöras:

1) Skåne, Halland och Blekinge; 2) Östergötland, Småland Öland och möjligen Gotland; 3) Vestergötland, Dalsland och Bohus län; 4) Södermanland, Närike och Värmland; 5) Upland, Vestmanland och Dalarne; 6) Norrland.[2])

---

[1]) I företalet till andra häftet af Dalarnes fornminnesförenings tidskrift läsas följande ord: »Den afgift, som årligen erlägges, är så låg, att man får vara nöjd, om man därmed kan bestrida de löpande utgifterna, och följaktligen räcker hon ej till för bildandet af en fond för större arbeten eller undersökningar.» Det samma gäller förmodligen äfven om många andra fornminnesföreningar.

[2]) Gestrikland skulle möjligen kunna hänföras till gruppen N:r 5.

I sammanhang med denna reorganisation borde äfven föreningarnas program utvidgas och namnen förändras på samma sätt, som skedde, då föreningarna i Skåne och Halland sammanbundos med hvarandra. Landskapens historia, både äldre och nyare, borde jämte fornlemningar, folkspråk m. m. blifva ett hufvudsakligt föremål för föreningarnas uppmärksamhet. Det fins visserligen en allmän svensk historisk förening, men liksom den svenska fornminnesföreningen ingalunda gör dylika sällskap i landsorten öfverflödiga, lika litet utgör den först nämda något hinder för bildande af lokala historiska föreningar. Sådana lära dock näppeligen kunna upprättas och ega bestånd såsom själfständiga institutioner, utan måste ställas i samband med de redan befintliga fornminnesföreningarna på det sättet, att dessa senares verkningskrets utvidgas. Den svenska historiska föreningens tidskrift torde då fortfarande liksom hittills hufvudsakligen komma att behandla frågor rörande Sveriges rikes historia, under det att lokalföreningarna hufvudsakligen egna sig åt landskapens, städernas och andra orters historia.

Vi vilja till sist fästa uppmärksamheten därpå, att arbetet inom det vidsträckta forskningsområde, som sålunda skulle upplåtas åt föreningarna i landsorten, kommer att väsentligen underlättas och befordras, om ett nyligen framstäldt förslag angående inrättande af provinsarkiv i Sverige delvis eller i sin helhet blir realiseradt.[1]) Meningen vore, att landet skulle indelas i arkivdistrikt, i det närmaste motsvarande de ofvan föreslagna områdena för lokalföreningarnas verksamhet. Inom hvarje distrikt skulle i ett provinsarkiv, förlagdt till någon af distriktets större städer, alla äldre för de löpande göromålen obehöfliga arkivalier samlas, förvaras och hållas tillgängliga för allmänheten. Ifall denna plan förverkligas, vore det naturligtvis fördelaktigt, om de arkivhandlingar, som sålunda blifvit centraliserade och lättare åtkomliga, bearbetades och, hvad de vigtigare beträffar, i tryck offentliggjordes af föreningar, som gjort till sin speciela uppgift att utvidga kännedomen om vår landsortshistoria, om man får begagna ett sådant uttryck. Vidare vore äfvenledes önskvärdt, att arkivdistrikten och föreningsområdena så vidt möjligt sammanfölle, samt att inom hvarje distrikt arkivorten också vore säte för den motsvarande föreningens styrelse.

[1]) Om provinsarkiv af B. Taube (i Meddelanden från svenska riksarkivet, VIII).

Strödda Meddelanden och aktstycken.

Strödda genealogiska anteckningar.

1.

Under senare hälften af 1200-talet lefde samtidigt tvänne personer med namnet Ulf Karlsson, af hvilka den ene var riddare[1]), den andre icke[2]). Det är tydligen den förre, riddaren, som är brorson till jarlen Ulf Fasi[3]), ty hans dotter Ingeborg kallas fränka (»consanguinea») till konung Birger[4]). Dessutom nämnes Ulf Fasis brorson Ulf Karlsson som skiljedomare å konung Magnus vägnar vid fredsmötet vid Elfven 1276 och riddaren Ulf Karlsson omtalas ständigt som en af konungens förnämsta män. I sitt sigill förde han en vingad stråle[5]). Att detta sigill tillhör honom och ej hans namne framgår af att äfven hans son, riddaren Filip Ulfsson 1309 för samma vapen. Den i senare tid verkstälda afritningen[6]) af detta sigill visar visserligen tre öfver hvarandra liggande pilspetsar, men detta är tydligen en felaktig uppfattning af vapenbilden, vingad stråle. I alla sina andra sigill[7]) för denne Filip Ulfsson en tillbakaseende ulf, möjligen mödernevapnet.

Den andre Ulf Karlsson, om hvilken så godt som intet är bekant, är beaktansvärd som fader till Vestgötalagmannen Gudmar Magnussons hustru Magareta Ulfsdotter[8]). Hennes söner riddarne Ulf och Magnus Gudmarsson synas nämligen efter henne hafva upptagit Lejonet i sina sigill[9]). Hennes broder Karl Ulfsson, som 1305 är konungens råd och 1307 förlofvad med Birgitta Knutsdotter, en dotterdotter till ofvannämnda riddare Ulf Karlsson, för nämligen detta

[1]) S. D. n. 710, 714, 799, 1185, 1403; SRS III: 1, s. 6.
[2]) S. D. n. 715, 3545.
[3]) Munch, Det norske Folks Historie IV: 1, s. 94, 651.
[4]) S. D. n. 1186.
[5]) Hildebrand, Svenska sigill, 3, n. 46.
[6]) Riksarkivet B, 16 (J. 7), fol. 110.
[7]) Sv. Sig. 3. n. 172, 280.
[8]) S. D. n. 3545.
[9]) Sv. Sig. 3. n. 390.

vapen[1]). Månne den Peter Karlsson, som 1337 säges vara gener till riddaren Benkt Tukesson och då för ett upprest lejon i skölden, är en son till honom[2])?

2.

Den i föregående uppsats omnämde Filip Ulfsson angifves af Messenius[3]) hafva varit gift med en Botzlana, dotter till Gotskalk van Küren, och ehuru detta ej bestyrkes af några nu i behåll varande handlingar, finnes ingen anledning att betvifla sanningsenligheten däraf, då ju hans sonson bär namnet Gotskalk. Af detta gifte var utan tvifvel sonen Bengt, men antagligt är dock, att Filip Ulfsson förut varit gift med en dotter eller åtminstone nära slägting till riddaren Karl Göstafsson (två korslagda liljor). Hans son Ulf Filipsson afsäger sig nämligen 1331 alla sina anspråk på gården Skepsta som blifvit såld till Riseberga kloster af Göstaf Karlsson, en son till riddaren Karl Göstafsson[4]). Vidare pantsätter Karl Göstafsson 1287 Forsa qvarn till sin syster Margareta, och 1340 finna vi Benedikta Nilsdotter, enka efter Johan Filipsson, också en son till Filip Ulfsson, vara egare af gården Forsa[5]). 1335 afstår dessutom Johan Filipsson till Alvastra kloster af sitt möderneарf farväg till Knutsbro qvarn, hvilken 1301 tillhörde nyssnämda Margareta[6]).

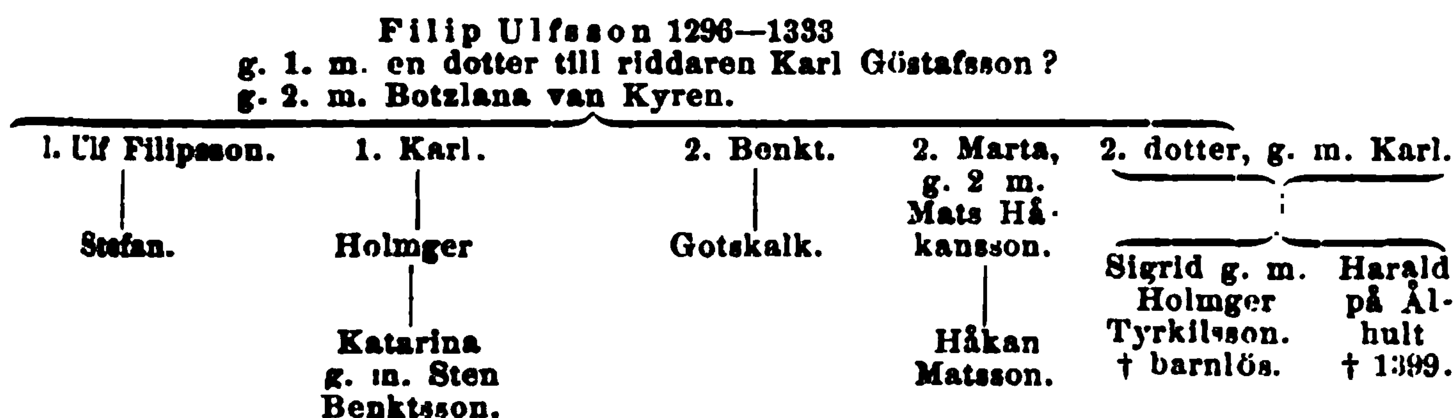
3.

Som arfvingar[7]) efter den år 1399 aflidne riddaren Harald Karlsson (Gren) på Ålhult i Småland nämnas Gotskalk Benktsson (Ulf), som synes erhållit största delen af arfvet, den 1392[8]) aflidne riddaren Stefan Ulfssons (Ulf) barn, och barnen till riddaren Sten Bengtsson (Bjelke), hvilka tillsammans ärfde en fjärdedel, samt Håkan Matsson (båt) af Ulfsberg, som fick en tredjedel (emot Gotskalk Benktsson). Alla dessa arfvingar synas äfven sinsemellan varit slägt. Gotskalk Benktsson och Stefan Ulfsson voro sonsöner till riddaren Filip Ulfsson (Ulf) och Sten Benktssons hustru Katarina Holmgersdotter var sondotter till dennes son Karl Filipsson (Ulf), hvilket ur i behåll varande handlingar lätt kan kontrolleras. Då Håkan Matsson kallas syskonbarn till Gotskalk Benktsson och var son till en Mats Håkansson, som 1362 är gift med en Marta Filipsdotter[9]), måste äfven hon varit en dotter till förutnämde Filip Ulfsson. — Slägtskapen mellan arfvingarne och Harald Karlsson är däremot svårare att förklara. Uti ett bref[10]) af år 1359 säges riddaren Benkt Filipsson,

---

[1]) S. D. n. 3545, 1472, 1545; Sv. Sig. 3. n. 173.
[2]) S. D. n. 3310, Sv. Sig. 3, n. 489.
[3]) Theatrum nobilitatis svecanæ s. 77.
[4]) S. D. n. 2194, 2838, 2886, 1345.
[5]) S. D. n. 930, 3530.
[6]) S. D. n. 1345, 3176.
[7]) S. D. fr. 1401 n. 69; Pergam, bref i Upsala bibliotek från 1399.
[8]) S. R. S. I. s. 107.
[9]) R. P. n. 526, 2689, 2917.
[10]) R. P. n. 417, 418.

fader till Gotskalk Benktsson, vara morbroder till en Sigrid Karlsdotter. Hon erhåller då af sin man Holmger Tyrgilsson i morgongåfva bland annat jord i Norrlänna och Väfvelsta i Södermanland, hvilken jord sedermera nämnes i arfvet efter Harald Karlsson. Antagligt är därför, att de voro syskon samt att Harald Karlsson ärft denna jord efter henne. Slägttaflan får då följande utseende:

Tager man denna slägtledning för god, förklaras såväl slägtskapen som sjelfva arffördelningen. I föregående uppsats har jag sökt göra troligt att riddaren Filip Ulfsson var gift tvänne gånger, samt att sonen Benkt var född i det senare giftet. Till honom måste nu såväl Martha Filipsdotter som Harald Karlssons moder antagas vara helsyskon. Vid arfsdelningen tillämpades nu Magnus Erikssons landslag[1]), så att halfsyskonens afkomlingar, barnen till Stefan Ulfsson och Sten Benktsson, tillsammans erhöllo en fjärdedel af arfvet och det öfriga tillföll helsyskonens barn Gotskalk Benktsson och Håkan Matsson, hvarvid den förre som son till Harald Karlssons morbroder erhöll två tredjedelar, men den senare såsom son till hans moster endast en tredjedel.

Hela denna slägtledning kan dock endast under den förutsättningen vidhållas, att den i ett bref[2]) af år 1370 som son till en Karl Haraldsson och Cecilia Algotsdotter nämde Harald Karlsson *icke* är densamme som Harald Karlsson på Ålhult, och härför talar att det i detta brefvet nämda godset Orreda i Flisby socken icke nämnes bland de gods som Harald Karlsson på Ålhult efterlemnade.

4.

Riddaren Magnus Johanssons (ängel) hustru Ingeborg Nilsdotter hade i ett föregående gifte döttrarne Margareta Benktsdotter gift med riddaren Knut Eriksson och Ingeborg Benktsdotter gift med riddaren Johan (Erlandsson) Ängel[3]) en systerson till nyssnämnde Magnus Johansson. Som arfvinge till fru Ingeborg Benktsdotter nämnes 1324 en Benkt Laurensson[4]), hvilken väl är son till Margaretas och Ingeborgs (half-)broder riddaren Laurens Benktsson, som 1315 i sigillet

[1]) Ärfda balken II, VIII.
[2]) R. P. n. 952.
[3]) S. D. n. 1129, 1167, 1239, 1362, 1428, 1456, 1675. 1737,
[4]) S. D. n. 2446.

för klufven sköld med half stjerna och vinge[1]). Då den år 1318 jämte Johan Brunke afrättade Lydar Fos kallas »gener» till ofvannämnde fru Margareta[2]) och 1336 en Laurens Lydarsson, nämnes, som i sitt sigill för ett ungefär liknande vapen med herr Laurens Benktsson, styckad sköld med half stjerna och vinge[3]), torde man få anse som nästan otvifvelaktigt, att denne Laurens Lydarsson varit en son till Lydar Fos och någon dotter till herr Laurens Benktsson, samt blifvit uppkallad efter sin morfader, hvars vapen han då äfven antagit.

5.

Från Vestgötalagmannen Algot Brynjolfssons son Benkt Algotsson måste noga skiljas riddaren Benkt Hafridsson, som i sigillet[4]) förde ett lejon och mellan åren 1294 och 1305 nämnes som lagman i Vestergötland samt lefde ännu 1307, men var död 1315[5]). Att han och ej Benkt Algotsson var lagman i Vestergötland framgår af sigillet under det i S. D. n. 1122 tryckta brefvet. Afritningen[6]) visar nämligen ett lejon. Hans grafsten[7]) i Varnhems kloster skall dessutom haft följande lydelse: *Hic requiescit Benedictus Afrideson quondam legifer Vestrogotorum.* — Han var en son till Hafrid Sigtryggsdotter af den slägt som i sigillet förde en lilja mellan tvänne hjorthorn[8]). Hvilken hans fader var är däremot obekant. Jag skulle dock förmoda den Peter Næf, som 1253 är lagman i Vestergötland och då för ett lejon i sigillet[9]). I så fall har han möjligen upptagit sin moders namn för att undvika sammanblandning med den samtidiga riddaren Benkt Petersson (tre Pukehorn). Barn till Benkt Hafridsson voro Folke[10]) omnämnd en enda gång, Ramfrid[11]), gift 1) med riddaren Birger Röriksson (snedbjelke); 2) med riddaren Karl Tukesson (fyrdelad sköld med lejon i två fält); Katarina[12]), som 1346 kallas fru samt egde del i Hanafors i Vestergötland och Kristina[13]) i Hanaström, som 1346 äfven kallas fru, samt varit gift med en Knut (Jonsson) af en slägt, som förde tre rosor i vapnet.

(Forts.) *K. H. K.*

---

1) S. D. n. 2002, Sv. Sigill III, n. 245.
2) S. D. n. 2075.
3) S. D. n. 3212.
4) Sv. Sigill III, n. 103.
5) Sv. D. n. 1122, 1472, 1547, 2000.
6) Kopieboken B, 16 (J. 7.), fol. 441. O.A.
7) Upsala Bibliotek X: 5. Genealogiska och heraldiska anteckningar.
8) S. D. n. 925.
9) Sv. Sigill III, n. 18. S. D. n. 405.
10) S. D. n. 2000.
11) S. D. n. 2000, 4039.
12) S. D. n. 4039, 3154.
13) S. D. n. 4039, R. P. n. 384. Pergam. bref 1432 24/4 RA.

Bref upplysande svenska historien.

1.

Uti Tidösamlingen förvaras följande rätt märkliga bref från biskopen i Linköping Andreas Prytz till Axel Oxenstierna. Anmärkas må att Prytz tillhörde deras antal, hvilka från ungdomen stodo uti stora förbindelser till rikskansleren.

* * *

Högvälborne herre herr Axel Oxenstiärna,
min nådige grefve och herre!

Thed gör migh af hiertadt ondt och bedröfvar migh högeligen natt och dagh, att iagh i Stockholm underskref then skriften, de restitutione bonorum fattad(?), uthan betänkiande allenast för Erkiebispens och nogra andras trägenhet skul. Iag bekänner att iagh aldrig tilförene tänkte then att underskrifva, ty thed var emot mit samvet. Män nu thenna gongen kom iagh mig til olycko sent i Capitlet, och när Erkiebispen tå badh migh skrifva henne under och iagh sågh hans hand och nogra andras ther under, kunde iagh inthett annat tänkia uthan alla hade beviliat henne att underskrifva, skref therföre under med och tyckte sädan thed skulle vara mig nesligit att utstryka min hand. Jag kan inthett annat se uthan Gudh togh sin hand ifrån mig i thetta ärendet. Honom beder iag innerlig om förlåtelse. Beder ock ödimukelig att min nådige herre, som mig så myckit godt bevisat hafver, mig thed också förlåter, att min siäl kan tröstat blifva. Dogh tror iag att then skriften aldrig kommer vidare än till Erkiebispen. Iag hade henne aldrig i mina händer mehr än när iagh henne underskref. Gudh gifve hon hade aldrigh varit til, och Gudh förlåte them, som så myckit luppo ther med. Iagh befaller här med och altid uthi mina dagliga böner min nådige herre uthi Guds then aldrahögstes beskyd och beder på det ödmiukeligast att iag åter må komma uthi min nådige herres och Hans Excellentz käre barns förrige gunst igän. Iag lägger här inne en copia af thed bref iag Erkiebispen nu med thenna post och tillskrifvit hafver, att min hand af skriften må blifva utstruken. Af Norrköping den 3 Decemb. anno 1650

Min nådige herres etc. ANDREAS PRYTZ.
Episc. Lincop.

2.

Bref från Statssekreteraren S. Bark till kansliråde[t] Olof Hermelin.

Till de intressantare bidragen till den »inre» hist[...]
Karl XII:s frånvaro från sitt rike hör Olof Hermelin[s]

Till honom vände sig i förtroende många personer i hemlandet, liksom han sjelf i sin enskilda korrespondens ofta yttrade sig öppet nog om ställningen. I riksarkivet förvaras endast Barks bref från 1707. De beröra detta år inga af de vigtigare frågorna, men lemna en del små bidrag till karaktäristik af ställningen och personligheterna. Af det första brefvet har endast ett fragment, ett P. S., anträffats.

* * *

1.[1])

H. Cantzlirådet kan aldrig tro, huru väl det skulle vara, om han under tiden efter sitt löfte ville skrifva Drotningen til. Hon har för H. Cantzlirådet en större tanka, än någon tror. Hr Gyllenkrok har gjort, som han sade. Han har gifvit peningarne igen, och säger at han mycket bättre vet, än göra så snöpligen sin cour hos H. Cantzlirådet. Jag trodde det ock väl, och kan det nu vara nog, om jag får utaf H. Cantzlirådet en liten hälsning at til honom frambära. Man fick i går med posten en tryckt avis om hvad som vid alla 3 kongernes och hertig Marleborugs möte är förelupit. Der hos var ett schema, huru de settat till bords. Ibland annat huru de settat, när Marleborug varit till måltidh hos H. E. gref. Piper. Vid hofvet har man mycket raisonerat deröfver, at grefvinnan Piper tagit vid sitt eget bord handen af Madame Robinson. De som mildast döma säga, att Marleborug lärer sjelf nödgat henne der til, gud vet huru det är, at *det folket*[2]) komma mehr och mer *i hat och begabberi*[2]) för *det olidelige hogmod*[2]), som på alla sidor synes tiltaga.

2.

Stockholm d. 8 Maj 1707.

Välborne H. Cantzliråd,
högtährade gunstige gynnare.

Näst hörsamst tacksägelse för H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 20, som i går kom, får iag denne gången ej mehr än kortligen något säga angående H. Cantzlirådets bref uti sal. Olivekranses gömer. Häradshöfdingen Svanström är efter sin återkomst i staden kommen til mig, och har mig sagt, at där har varit en dispute om de brefven emellan Grefvinnan Lillierot och de andra syskonen samt Landshöfdingen Buhre.[3]) Desse sednare (och ibland dem emot förmodan jumfru Maja) hafva hållit rådeligast, at ingen menniskia skulle dem se, utan at de emot sal. Olivekranses hos H. Cantzlirådet måtte utbytas. Men grefvinnan har äntelig velat hafva dem

[1]) P. S. till ett annat bref.
[2]) Bokstafschiffre.
[3]) Af generalguvernören Olivercrantz döttrar var en gift med landshöfding Bure, hennes tvillingsyster Maria ogift, en annan dotter gift med Lillieroth. Bark sjelf var gift med en brorsdotter till Lillieroth.

til sig, och man kan ej uträkna, hvad hon der med velat företaga, men det tillstod Svanström, at hon på H. Cantzlirådet intet är god. Det har han ock tilstått, at han dem läst, och at där äro saker uti, som ej tiena at komma i mänges händer. Det är omsider beslutit, at de skulle förseglas alle uti en bunt, och förvaras til dess de finge höra, antingen H. Cantzlirådet ville låta hela bunten här upbrännas i någons närvaro, som der til blefve committerat, och det samma skedde derute med Olivekranses bref, eller om H. Cantzlirådet ville sända hem Olivekranses, och låta dem emot hvarandra utväxlas.

Hvilket dera H. Cantzlirådet tycker bäst, torde H. Cantzlirådet med några ord til Landshöfdingen Buhre låta märkia.

Om iag intet misssbrukade H. Cantzlirådets godhet, skulle iag på min Brors trägne anhållande göra en ödmiuk påminnelse om tapperians friheten i Hedemora, som iag var så dristig i vintras at hörsamst recommendera till H. Cantzlirådet, och fick derom til svar en mycket gunstig utlåtelse. Gud vet, att iag ganska nödigt derom nämner, ty iag kan väl tänkia, huru gärna H. Cantzlirådet begår sig med sådana ährender sic stantibus rebus. Men iag är ledse vid min brors trägenhet, som menar att iag skulle kunna något gott för honom utvärka, och ligger mig altså der med öfver. Jag behr aldrahörsamst om ursächt, och näst min hustrus och min ödmiuka tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru samt Hr och Syster Cederhielm, förblifver af alt hierta med vördnat

Välborne H. Cantzlirådets hörsamste och trognaste tienare

S. Bark.

3.

Stockholm d. 11 Maj 1707.

Jag hade i går den lyckan at få H. Cantzlirådets högtährade gunstige n:o 21, med dess bilagor. Jag läste för Hennes Maj:t det som H. Cantzlirådet berättar efter Hans Maj:t angående Drotningens hälsa. Hennes Maj:t log gott der åt, och sade at hon och väl tror, at om Hennes Maj;t finge den fägnaden at se konungen ännu en gång, så skulle hon säkert lefva några åhr längre, befalte mig derhos hälsa H. Cantzlirådet, och bedia, at H. Cantzlirådet ville skämta åt Hans Maj:t och säga, at Hennes Maj:ts lifstid står på det sättet mycket i Hans Maj:ts macht, och at altså, om det är Hans Maj:ts alfvar at drottningen länge skal lefva, så måste Hans Maj:t vara så god och skynda sig hem. I det öfrige går det, Gud ske lof, efter önskan med Hennes Maj:ts restitution, man kan intet annat säga, än at hon mycket väl tager sig til vara. Där är nu alenast någon svaghet qvar i knävecken, så at Hennes Maj:t ej kan mycket gå i sänder, men det lärer näst Guds hielp på en kort tid öfvervinnas, och är det nu beslutit, at hela hofvet efter 8 dagar begifver sig efter vanligheten ut til Carlberg at tilbringa sommaren. Hennes Maj:t har nu i desse framledne 8 dagar varit två gånger ute i vagn at taga frisk luft, och det har bekommit Hennes Maj:t öfver-

motton väl. Vi äre nu här temmeligen i längtan at se, huru sakerne med keyserlige hofvet vilia aflöpa. Det är ett stygt tricherie, som blifvit brukat med de ryske öfverblefne, om det är vist, at de flocketals få smyga sig åt Pohlen igen. Jag fruchtar at det aldrig blifver så förlåtit. I Holland dömer man, at den materien med Ryssarne blifver af Hans Maj:t tagen til förevändning och svepsak til något annat, ty eliest mena de, at den saken ej voro så mycket värd och besynnerlig, efter Ryssen skal hafva tilbudit at för de 1000 Ryssar, eller huru många de kunne vara, som Hans Maj:t återbegärer, vilia släppa lös så månge Svenske igen, som hos Ryssen sittia fångne. Kan ske detta tilbudet tör vara updichtat, som mycket annat. Det H. Cantzlirådet har öfverskickat angående Holstenska väsendet, ger Collegio gott lius deruti. Ingen ting har hertiginnan deraf förr communicerat. Det har ej eller någonsin varit Holstenernes vana at gifva här del af något, fast man borde dem aldrig så nödvändigt hafva, men at löpa med deras uptog får man ofta nog lof til. Med det svaret, som Hans Maj:t låtit afgå til Storren[1]) i 9:de Chursaken, lärer Hannover aldrig vara tilfreds. Där synes vara ett bifall, men med sådana vilkor, som aldrig kunna af de Catholiske tillåtas. Ergo lärer man ändå stå där. Hvad våre herrar i Cantzliet läre tyckia der om, får man se, när de här näst komma tilsamman. Efter det iag tilförende märkt, lärer gr. Gyllenstolpe ej finna sin mening igen, men väl gr. Horn.

Den Majoren Figing, hvars sköldebref H. Cantzlirådet frågar efter, mins iag aldrig mig hafva hört nämnas, ej eller någon annan här i Cantzliet. Om då för honom något sköldebref har blifvit hemsänt, så är det säkert förkommit. Min hustru med mig låter förmäla H. Cantzlirådet och hans k. fru vår hörsamste tienst, så och til Hr och Syster Cederhielm. Jag är med vördnat af alt hierta etc.

P. S.

Det H. Cantzlirådet behagar nämna om hertiginnans bref til Gr. Piper, är i sig sielft sälsamt, men mig kommer det ej underligit före, ty iag lärer redan tilförende berättat, at man om den materien i det hofvet har aldrig giordt någon hemlighet, och at man alt fort framhärdar at vara där öfver förbitrat. Jag lägger nu det til, at iag af god hand vet, at H. Cantzlirådet af Hertiginnan beskylles för den, som med sine lärda discourser styfvat konungen emot Paikul, och står derföre där i slätt credit. Hvilken som där til hielper, är lätt att döma, men ej rådligit at skrifva. Jag har ock haft sneda ögon på mig för det, at iag i min enfaldighet sagt, hvad jag tycht der om, hos Drotningen, hvilken det temmeligen strängt har brukat emot hertiginnan, och derföre har jag och på spe fått heta småklok och smålärd. Alt detta kan vara lika mycket. Den tankan som H. Cantlzirådet i detta ährendet har om Hiärne, är fulkomligen väl grun-

[1]) E. o. envoyé i Regensburg.

til sig, och man kan ej uträkna, hvad hon der med velat företaga, men det tillstod Svanström, at hon på H. Cantzlirådet intet är god. Det har han ock tilstått, at han dem läst, och at där äro saker uti, som ej tiena at komma i månges händer. Det är omsider beslutit, at de skulle förseglas alle uti en bunt, och förvaras til dess de finge höra, antingen H. Cantzlirådet ville låta hela bunten här upbrännas i någons närvaro, som der til blefve committerat, och det samma skedde derute med Olivekranses bref, eller om H. Cantzlirådet ville sända hem Olivekranses, och låta dem emot hvarandra utväxlas.

Hvilket dera H. Cantzlirådet tycker bäst, torde H. Cantzlirådet med några ord til Landshöfdingen Buhre låta märkia.

Om iag intet misssbrukade H. Cantzlirådets godhet, skulle iag på min Brors trägne anhållande göra en ödmiuk påminnelse om tapperians friheten i Hedemora, som iag var så dristig i vintras at hörsamst recommendera till H. Cantzlirådet, och fick derom til svar en mycket gunstig utlåtelse. Gud vet, att iag ganska nödigt derom nämner, ty iag kan väl tänkia, huru gärna H. Cantzlirådet begår sig med sådana ährender sic stantibus rebus. Men iag är ledse vid min brors trägenhet, som menar att iag skulle kunna något gott för honom utvärka, och ligger mig altså der med öfver. Jag behr aldrahörsamst om ursächt, och näst min hustrus och min ödmiuka tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru samt Hr och Syster Cederhielm, förblifver af alt hierta med vördnat

Välborne H. Cantzlirådets hörsamste och trognaste tienare

S. Bark.

3.

Stockholm d. 11 Maj 1707.

Jag hade i går den lyckan at få H. Cantzlirådets högtährade gunstige n:o 21, med dess bilagor. Jag läste för Hennes Maj:t det som H. Cantzlirådet berättar efter Hans Maj:t angående Drottningens hälsa. Hennes Maj:t log gott der åt, och sade at hon och väl tror, at om Hennes Maj;t finge den fägnaden at se konungen ännu en gång, så skulle hon säkert lefva några åhr längre, befalte mig derhos hälsa H. Cantzlirådet, och bedia, at H. Cantzlirådet ville skämta åt Hans Maj:t och säga, at Hennes Maj:ts lifstid står på det sättet mycket i Hans Maj:ts macht, och at altså, om det är Hans Maj:ts alfvar at drottningen länge skal lefva, så måste Hans Maj:t vara så god och skynda sig hem. I det öfrige går det, Gud ske lof, efter önskan med Hennes Maj:ts restitution, man kan annat säga, än at hon mycket väl tager sig til vara. Dä alenast någon svaghet qvar i knävecken, så at Hennes Maj mycket gå i sänder, men det lärer näst Guds hielp på ... öfvervinnas, och är det nu beslutit, at hela hofvet efter- gifver sig efter vanligheten ut til Carlberg at ... Hennes Maj:t har nu i desse framledne 8 dagar i vagn at taga frisk luft, och det har bekommit

Det vore värre, om de blifvit plocketals bortsläpte. Då kan man intet se, huru saken kunde botas. Grefve Lejonhufvud har varit artig, som af sig sielf har giort förut, det han sedan ifrån H. M:t fått befalning at göra. Min hustru tillika med mig låta förmäla H. Cantzlirådet och dess k. fru vår hörsamste tienst. Jag är med vördnat af alt hierta etc.

Jag får nu intet denne gången heller skrifva Hr Cederhielm til, utan måste alenast hälsa honom och hans k. fru. Jag tror det blir åter nu ingen förlikning af med grefvinnan Lillierot. Hon vet intet hvad hon vil, och är nu igenom den skamlöse Forelii inrådande fallen i sinne förra orimligheter. Derföre må det gå til doms.

P. S.

Camerereraren Dankvart har vist mig bref ifrån Husvedel, hvilken på H. Klingsternas vägnar skal öfvergöra växeln hit, at den skal med nästa post vara här, och då skal Dankvart strax göra sin skyldighet. Få nu se om iag här näst får berätta något närmare.

Jag ber H. Cantzlirådet om ursächt, at iag dristar mig til at fråga om en ting. Gr. Strömberg har i desse dagar i förtroende för en person uptäckt, at man har haft före at göra *her Cantzlirådet*[1]) til *landshöfding i Linköping*[1]) at göra rum för *Lilliestedt*,[1]) men at *kongen*[1]) platt afslagit, och sagt, at han ingelunde kunde *mista Hermelin*[1]) Har H. Cantzlirådet någonsin märkt, at något slikt varit förhänder? Det är vist, at talet der om var för en tid sedan här i Staden, men iag höl det för lappri, och volade mig aldrig at derom nämna, Är det möjeligt at sådane intriguer ännu framkomma?

5.

Stockholm d. 25 Maj 1707.

För en liten besvärlighet skul i den ena foten, som iag något vridit, har jag måst vara inne alt sedan i dag 8 dagar sedan, så at iag ej fått i Collegio föredraga innehållet af H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 24. Jag sände det igår morgon till H. E. gr. Gyllenstolpe, efter der var intet annat än publica deruti, han har tagit det up med sig i Collegio, och communicerat det med de andre herrarne, och sedan de talts vid der om, sände H. E. det tilbaka igen, och derjämte hos-gående billet, hvilken jag in originali öfversänder, efter det utan tvifvel har varit meningen, at iag skulle i dag något på brefvet svara. Nu i dag skickas mig tilhanda ett helt convolut af K. i Frankrikes bref alt ifrån Anno 1660 och in til denne tiden, såsom ock en hop lottringske och italienske bref till H. M:t samt Sal. konungen, at iag skulle dem igenom se, utan tvifvel i mening, at iag deröfver något skulle berätta. Jag kan det denne gången ej göra fullkomligen, ty jag måste först höra några raisonementer af herrarne sielfve, och H. E. gr. Gyllenstolpes är intet svar på alla omständigheterne af H. Cantzlirådets bref. Det finnes i gemen, at det intet är något nytt, at täta repetitioner af *Vous* göras

[1]) I Chiffer.

i k. bref i Frankrike. De finnas i alle brefven, i somlige flere, i somlige mindre, alt efter som brefvet varit långt til. Lottringske hertigen har altid tilbaka gifvit Monseigneur, men de italienske furstarne främst uppe i brefvet *Sagra real Maestà* eller *Real Maestà*. Så mycket fins det in actis. Men nu är det frågan, om man skal låta blifva ved den häfden, som de fått på sådant? eller om man skal påstå förändring i språket? eller ock i vidrigt fall, om H. M:t skal svara på svänska? Här om måtte iag föra våre herrar distincte på tal, och sedan skrifva deres mening. Med Frankrike synes man efter mit ringa omdöme svårligen kunna komma så vida, at han skulle vilia ändra språket, och skrifva latin, ty han har satt sig i possession af at til alla potentater bruka sitt språk. Men de italienske gode herrarne samt Lottringen och sådana principini kunde väl der til utan svårhet bringas, om H. M:t en gång eller 2 lemnade deras bref obesvarade, och läte derjemte säga orsaken, och ville de sedan intet gå ifrån sitt, då kunde H. M:t på fri hand svara på svänska, och tolke hvem som kunde. Med Franckrike är det värre i det fallet, och vet iag intet, huru det ville gå an at skrifva svänska dit, utan at göra all correspondence til intet. Det är intet utan at icke H. M:t skulle tiläfventyrs bättre och snarare kunna åstad bringa en sådan nyhet, än någon annan, fast än det i förstone skulle anses både för orimligit och löjligit, men det vore fuller likväl gott, at något betänkia sig på sättet at komma der med fram. Jag skal omständeligen bringa denne discoursen före i Collegio, så snart iag kommer ut, och sedan berätta H. Cantzlirådet, huru våre herrar tyckia. Jag vet nu ej eller något annat, så länge iag är inne, utan näst en ganska hörsam tiensts förmälande ifrån min hustru och mig til H. Cantzlirådet och dess k. fru förblifver iag med vördnad af alt hierta etc.

Camereraren Dankvart har lofvat nästkommande vecka betala penningarne. Han skickade mig tillhanda växelsedeln ifrån Hamburg, som med sidste post är kommen, at iag skulle sielf se hvad det lider, och som iag tyckte, och om jag nu rätt mins, är sidste dagen ute nästkommande onsdag eller torsdag. Hofvet reser ut på Carlberg nästkommande tisdag.

6.

Stockholm den 1 Juni 1707.

Jag får nu ej mer än i största hastighet berätta, at sedan hofvet förleden tisdag reste ut til Carlberg, hade Hennes M:t drotningen i onsdags den olyckan, at falla i sin kammar, och bryta den vänstre armen af näst ofvan för handleden. Hennes Maj:t gick och befalte, huru inspectoren skulle slå några bräder up för papegojeburarne, och i det samma vid Hennes M:t såg upföre, och ville stiga några steg tilbaka, trampade hon på kiortelen och råkade dermed öfveränd a, då Hennes M:t i detsamma kom at vända sig på vänstra sidan, och slog handen emot ett stegeträ, som låg på golfvet, så at piporne sprungo tvärt af. Strax blefvo medici och chirurgi hämtade och

handen rätt satt, och har Hennes M:t dess bättre varit utan synnerlig smärta och utan feber, är lustig och glad, och raillerar sig sielf der öfver. Jag red strax dit ut, kommandes altså ej at skrifva med sidste post. I går fick iag H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 25, men iag var i går hela dagen ute vid hofvet, och har haft för Hennes Maj:t i dag en hop bref at skrifva, som hon sielf vil skrifva under. Hon har der vid det infallet, at på det rycktet om hennes skada ej må göra den större, och skrämma Hennes Maj:ts anhörige mehr än det behöfves, så vil hennes M:t i dag skrifva Hans M:t til, och alle sine systrar, på det när de få se hennes hand, de då må tro, at det är intet så illa. Hennes Maj:t befalte mig ock i går uttryckligen hälsa Hr Cantzlirådet, och bedia honom säga Hans May:t, at det har intet at betyda. Det var en farlig tilsätning, och der vid en stor lycka, at Hennes M:t intet slog hufvudet emot stegen, som det efter all liknelse var tilsatt, då det på en gång hade varit giordt. Jag reser nu ut at låta underskrifva brefven, och lemnar detta efter mig, efter iag är mycket oviss, hurudags iag hinner tillbaka, eller om det blifver någon underskrift af. Måste fördenskull spara de månge saker iag hafver at svara på, til här näst, och näst min hustrus och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru, samt Bror och Syster Cederhielm, förblifver iag med vörduat af alt hierta etc.

Doctor Iser miste i förgår sin äldsta dotter, Vennerstiernas fru, och sörier öfver mottan, men hon sielf önskade sig döden och fick den af bara sorg öfver sin mans ovettighet. (Forts.)

Napoleon den förstes födelsedag.

Man har hittills vanligen antagit att Napoleon I varit född den 15 augusti 1769 i Ajaccio i öfverensstämmelse med den af familjen godkända uppgiften. Lanfrey t. ex. angifver utan tvekan detta datum. En fransk artilleriofficer, Th. Jung, som mycket sysselsatt sig med revolutionens och familjen Bonapartes historia, har i ett nyligen (1882, 1883) utgifvet arbete öfver Lucien Bonaparte framdragit dokument, som göra nämda antagande mycket osäkert. Det lärer nämligen i det franska krigsarkivet i Paris förekomma 3 dopattester som här kunna komma ifråga, dock blott i afskrift, af hvilka det första gäller en 'Nabulione', f. den 7 jan. 1768 uti Corte, det andra en 'Joseph Nabulion' född samma dag, det tredje åter en 'Napoleone' född i Ajaccio den 15 aug. 1769. Det mellersta af dessa anser man nu utan vidare blott vara en förfalskning af det första, helst den franska formen 'Joseph' ej torde år 1768 ha användts på det då ännu italienska Corsica. Båda de andra kunna svårligen vara äkta, då två söner, födda den ene året efter den andre, sannolikt ej kunnat få samma namn, och man ej heller kan antaga att den äldre dött före den yngres dop, då ju Josefs födelsedag enligt vanliga antagandet var den 7 jan. och Napoleons den 15 aug. Af

de båda attesterna anses åter den första med den egendomliga formen 'Nabulione' ega de bästa kriterierna för äkthet; man berättar att Napoleons mor, äfven på gamla dagar, alltid kallade honom *Napolion*. Anledningen till bytet af födelseår och -dag skulle nu ha varit den, att Napoleon för att år 1778 kunna få en friplats vid krigsskolan i Brienne icke fick ha öfverskridit 10 års ålder. För öfrigt hade bröderna ej bättre reda på huru gamla de voro än att enligt Jung både Josef, Napoleon och Lucien vid sitt äktenskap angåfvo 1768 som sitt födelseår. Napoleon skulle sålunda verkligen varit äldste sonen och 19 månader äldre än det vanligen angifves. Att med en tysk förf. på grund häraf anmärka att 'ein Schatten von Unwahrheit' faller på Napoleons bana ända från ungdomen synes dock något hårdt.

Underrättelser.

— Rysslands förnämsta samtida historiske författare professor N. KOSTOMAROV afled i slutet af April d. å. Hans mest bekanta verk är »Rysslands historia i biografier», utaf hvilka dels Mazepa (i sammandrag), dels Alexander Nevskij och Ivan den store finnas i svensk öfversättning, den förstnämda i Historisk Tidskrift 1883, de senare uti serien »Ryska historiska skrifter i svensk öfversättning». Såväl i dessa ofvan nämda samlingar biografier som i andra historiska uppsatser fick han ofta tillfälle att inlåta sig på frågorna om Rysslands och Sveriges förhållande till hvarandra.

— Teol. kand. H. W. TOTTIE har i början af maj d. å. offentligen försvarat inför teologiska fakulteten i Uppsala en afhandling, »Jesper Svedbergs lif och verksamhet, bidrag till Svenska kyrkans historia. I» (IV + 218 ss.) och därefter blifvit utnämd till docent i kyrkohistoria vid samma universitet.

— Det fasta docentstipendiet i historia vid Uppsala universitet efter nyligen utnämde professor H. Hjärne har tilldelats docenten J. F. NYSTRÖM.

— Det större Sederholmska s. k. »inrikes» resestipendiet för innevarande år har af Uppsala universitets konsistorium tilldelats docenten i historia J. A. LAGERMARK, som kommer att anställa arkivforskningar, hufvudsakligen i Kristiania och Köpenhamn, rörande Karl X Gustafs och Karl XII:s krig.

— Af hr RYDBERGS stort anlagda urkundsverk »Sveriges traktater med främmande makter» har ett nytt häfte utkommit, det första utaf fjärde delen. Utg. har nämligen tills vidare sparat på den tredje delen för att, såsom det i ett tillkännagifvande heter, invänta afslutandet af de hanseatiska publikationerna för den tid densamma skulle omfatta eller slutet af medeltiden. Fjärde delen börjar sålunda med Gustaf I:s tid och första häftet meddelar dels ett antal akter belysande brytningen med Danmark och Kristiern II:s afsättning dels några verkliga traktater afslutade med Danmark, Lübeck, Holland

och Ryssland t. o. m. början af 1534, vid hvilken tidpunkt häftet afbryter. Utgifningen kommer hädanefter att ske i häften om 10 ark.

— Som en mycket tillfredsställande företeelse på den personalhistoriska forskningens område förtjenar att anföras »*Munthe-slägten* från medlet af 1000-talet till närvarande tid. Historiska och genealogiska anteckningar ...., samlade och utgifne af Ludvig W:son Munthe, kapten vid kgl. fortifikationen. Helsingborg 1884». Denna slägt, som mot slutet af 1500-talet inkom till Danmark och vid Skånes öfverlåtelse blef svensk, har här intagit en rätt aktningsbjudande ställning. En medlem af slägten, Ludvig Munthe, blef 1636 biskop i Bergen. Hans söner dogo barnlöse, hvadan slägten väl ej rätteligen kan sägas fortlefva i Norge, men söner till 2 af biskopens yngre döttrar (hans äldsta dotter blef mormor till skalden Ludvig Holberg) upptogo morfadrens slägtnamn, som där alltså fortlefver i ättlingar, både talrika och framstående. Om alla dessa både svenska och norska grenar innehåller boken en mängd synnerligt fullständiga uppgifter, hvilkas anskaffande för visso kräft ej ringa möda. Än mer besvär torde bokens första afdelning om de under medeltiden i Flandern bosatte stamfäderne ådragit utgifvaren. Sammanbindningen mellan desse och den till Danmark inflyttade är visserligen ej fullt säker, men utgifvaren anför dock rätt goda bevis för sannolikheten af sitt antagande. — Herr Munthes värdefulla arbete är en verklig prydnad för Sveriges biografiska litteratur.

Ett arbete i samma riktning är »Slägten *Cronstrand*. Genealogiska anteckningar af Otto Bergström. Stockholm 1884». Slägten i fråga sönderfaller egentligen i tvänne. Stamfäderne för den första slägten voro prester, först i medlet af 1500-talet i Helsingland och därefter i Östergötland, hvarest 2 bröder efter födelsesocken Winnersta skrefvo sig Winnerstadius; den äldres son adlades med namnet Wennerstedt, den yngres barn kallade sig Krönstrand efter sjön Krön i deras födelsesocken Södra Wi. Slägtgrenen Wennerstedt, som äfven vann friherrevärdighet, utdog 1815, men slägtgrenen Krönstrand redan 1773. Ändradt till Cronstrand upptogs dock namnet af Anna Catharina Krönstrands barn Lars Nyberg och hans syskon. Från denne Lars, bland hvars barn märkes mekanikern kapten Balzar Cronstrand, härstammar den nu lefvande slägten.

Vi böra i sammanhang härmed icke underlåta att omnämna det betydande slägthistoriska arbete *Några anteckningar om slägten Silfverstolpe* (478 + 23 ss. Sthlm 1884), som i slutet af förra året utkom uti en mycket liten, i typografiskt hänseende synnerligt elegant upplaga. Det förtjenar allt erkännande att på detta sätt tillgodogöra familjehandlingar, bref, memoirer m. m. dyl. som finnas bevarade, helst när, såsom här är fallet, flere slägtmedlemmars verksamhet icke gått spårlöst förbi. Slägten har visserligen företrädesvis egnat sig dels åt den militära banan dels åt de sköna konsterna eller litterär verksamhet. Man skall dock särskildt i biografierna öfver Axel Gabriel, riddarhussekreteraren, och Gustaf Abraham, bokförläggaren, skolmannen och presten, finna bidrag af intresse för vår inre historia. Den förre

var, som bekant, en verksam medlem af konstitutionsutskottet 1809 samt en frisinnad och upplyst politisk personlighet; den senare vann sitt första rykte genom den bekanta musikprocessen under Gustaf IV Adolfs regering och utvecklade sedan en mycket mångsidig verksamhet, äfven som historisk författare. Bådas biografier, den ena af arkivarien O. v. Feilitzen, den andra af kamrer K. F. Werner, äro med mycken omsorg utarbetade. En tredje medlem af slägten, statsrådet F. O. Silfverstolpe intager ett rum i vår nyaste historia, och har namn om sig såsom en mycket duglig ecklesiastikminister och upplyst ifrare för reformer uti allmänna undervisningsväsendet. Hans biografi är med vanlig talang författad af bibliotekarien H. Wieselgren.

— Det historiska sällskapet i Pennsylvanien, som i förbigående nämdt eger ett eget palats i Philadelphia, har med intresse omfattat allt som berör den gamla svenska kolonien därstädes och i dess »Magazine» har Nya Sveriges historia ofta berörts. En af sällskapets medlemmar prof. Gregory Keen, sjelf ättling af en svensk utvandrare, lärer umgås med planen att utförligt skrifva en ny historia öfver den svenska kolonien och har för det ändamålet dels låtit öfversätta hvad i Sverige publicerats om ämnet dels i svenska Riksarkivet skaffat sig afskrifter. De artiklar som i sällskapets tidskrift förekommit i ämnet äro följande: 1878, »Descendants of Jöran Kyn, the Founder of Upland» af G. B. Keen (forts. i flere häften); 1879, »The founding of new Sweden 1637—1642» (öfvers. af prof. Odhners i Hist. Bibl. intagna afhandling); 1882, »A vindication of William Penn» af Philip Ford (angår svenskarnes förhållande till Penn); »An account of the seditious false Königsmark in New Sweden» (öfvers. fr. Acrelius); »Prof. C. T. Odhners account of William Usselinx and the South-Ship-and West-India Company of Sweden» (öfvers. ur Odhners »Sveriges inre historia under dr. Kristinas förmyndare»); »The report of gov. Johan Printz of New Sweden for 1647 and the reply of count Axel Oxenstierna» (efter afskrifter fr. R. A.); »The history of the Colony of New Sweden» (öfvers. af C. Sprinchorns afhandling i Hist. Bibl.; afslutad 1884); 1884, »Correspondence between gov. Printz and gov. Winthrup». Dessutom åtskilliga smärre notiser, förteckning på utvandrare o. s. v. Sällskapet har för öfrigt utgifvit en ny, prydlig upplaga af Acrelii bekanta verk »Om församlingarna i Nya Sverige».

— Professor Edvard Holm i Köpenhamn har utgifvit första häftet af ett arbete rörande Danmark-Norges inre historia under enväldet fr. 1660—1720.

— K. Danska Videnskabernes Selskabs filologisk historiska prisuppgift för 1885 har följande lydelse: En omfattande undersökning af latinska språkets ställning som regerings- och förvaltningsspråk i östromerska riket från Konstantin den stores tid, tills det alldeles uttränges af grekiskan, samt af därmed sammanhängande kultur- och litteraturförhållanden. Afhandlingen kan affattas äfven på svenska språket. Priset är en guldmedalj af 320 kronors värde. Prisskriften insändes före utgången af Oktober månad 1886 till sällskapets sekreterare professor H. G. Zeuthen.

— Professor Dietrich Schäfer i Jena, välbekant äfven i Sverige genom sina forskningar och arbeten, har kallats till ordinarie professor i historia vid universitetet i Breslau.

— Senaste häfte af »Allgemeine deutsche Biographie» (101) innehåller följande Sverige mer eller mindre berörande biografier, nämligen öfver kurfursten Maximilian I af Baiern, Gustaf II Adolfs samtida, Karl XII:s bekante följeslagare prins Max Emanuel af Württemberg (död kort) samt Johan Friedrich Mayer, strängt ortodoxt teolog på Karl XI:s och Karl XII:s tid, slutligen teologie professor i Greifswald och generalsuperintendent öfver Svenska Pommern. Han gynnades af de svenske konungarne, var deras varme anhängare samt brefväxlade med åtskilliga svenskar, bl. a. Olof Hermelin under åren 1703—1708.

- Den länge väntade femte delen af Mommsens »Römische Geschichte» har nyligen utkommit och innehåller historien om de romerska provinserna från Cæsar till Diocletianus eller såsom titeln på verkets med denna del sammanfallande åttonde bok lyder »Länder und Leute von Cæsar bis Diocletian». »I sina enskildheter fängslande detaljer, stämningsskildringar och karaktärsbilder har den ej att bjuda», säger förf. sjelf helt anspråkslöst, »det är konstnären, ej historieskrifvaren förunnadt att dikta Arminii anlete. Med försakelse är denna bok skrifven, och med försakelse må den läsas». Den åtföljes af tio kartor utaf H. Kiepert.

En ny tysk kulturhistorisk tidskrift under redaktion af L. Geiger har under titeln »Vierteljahrschrift für Kultur und Litteratur der Renaissance» börjat utgifvas (hos Seemann i Leipzig).

År 1884 började som bekant uti Frankrike »La commission des archives diplomatiques» sin stora serie af publikationer rörande Frankrikes utrikes historia med en samling instruktioner för franska sändebud till Österrike. Det meddelas nu att ett nytt band af denna samling, innehållande instruktioner för Frankrikes sändebud till Sverige, är fullständigt utarbetadt af A. Geffroy och redan lagdt under pressen. Liknande samlingar för Preussen (Lavisse), Danmark (Geffroy) och Ryssland (Rambaud) ha mer eller mindre närmats sitt afslutande. Det lärer dervid vara meningen, att i afseende på sjelfva depecherna publicera utdrag ungefär i öfverensstämmelse med den engelska serien med »Calendars of State papers».

I den franska tidskriften »La revolution française», har A. Dubost nyligen afslutat en artikelserie, som går ut på att bevisa att Danton icke var upphofsman till septembermorden, utan tvärtom gjorde allt för att förekomma dem. De sannskyldige anstiftarne skulle ha varit Marat, Henriot och Billaud-Varenne. Både Sybel och Taine äro som bekant af annan åsigt.

I England har bildat sig ett »Pipe-roll Society» för att publicera de gamla engelska skattkammar-räkenskaperna, kallade rotulæ pipæ emedan de plägade hoprullas uti rörform. De gå tillbaka till Henrik II:s tid och ha blott till en ringa del blifvit offentliggjorda.

Strödda bidrag

till

Svenska Statsskickets Historia

AF

OSCAR ALIN.

II.

Om sammansättningen af Riksrätten 1818.

Frihetstidens grundlagar, genom hvilka konungens rådgifvares ansvarighet inför riksdagen för första gången i Sverige stadgades såsom allmän grundsats, kände blott en art af dylik ansvarighet, den juridiska. Detta förhållande, som var en gifven följd af riksrådens oafsättlighet, bidrog väsentligen därtill, att formerna för utkräfvandet af denna ansvarighet bestämdes så, att ständerna erhöllo ej blott rätt att granska och anklaga, utan äfven makt att döma. Sedan i Regeringsformen blifvit stadgadt, att riksens råd skulle vara »förbundne att vara riksens ständer ansvarige och göra hvar för sig redo för sina rådslag, votering och förhållande, när ständerna sådant af dem fordrade», bestämdes nämligen i Riksdagsordningen § 13: »Uppå riksdagen — — — bör efterses, huru riksens råd sedan sista riksdag, så uti in- som utrikes saker, stält sina rådslag och sig förhållit. Och så framt någon funnes hafva sitt embete så förestått, att han derföre tilltalas bör, skall sådant — — till ransakande och afdömande upptagas och efter sakernas beskaffenhet till behörig straff och bot utan uppehåll befordras. Är saken af sådan beskaffenhet, att den ej allmänt kunnig blifva kan, bör den uti *sekreta utskottet*,

men eljest af någon annan *deputation* eller ock *särskild kommission, som ständerna deröfver förordna kunna*, behörigen undersökas och afdömas.»

Det sätt, hvarpå dessa bestämmelser tillämpades, bidrog i sin man till att Gustaf III slutligen bestämde sig för att i § 4 af den Regeringsform, som han lät ständerna antaga den 21 aug. 1772, införa det stadgandet, att »riksens råd äro *konungen allena* förbundne och *endast honom* ansvarige för sina råd»; och att i § 16 af samma Regeringsform bestämma: »Alla kommissioner, deputationer med domsrätt, eller extraordinarie domstolar, vare sig tillsatta af konung eller ständer, äro hädanefter afskaffade, såsom befordringsmedel till envälde och tyranni.» Visserligen omtalas i sistnämnda paragraf såsom domstol för rikets rad en »Rikets Rätt», bildad efter mönstret af den »Rätt», som enligt §§ 9 och 41 af 1634 års Regeringsform skulle finnas, men den bestämmelse i sistnämnda Rf., enligt hvilken nämnda »Rätt» skulle »företräda ständernas rum», saknades alldeles. Det hette nämligen i denna § 16 Rf. 1772: »Skulle det så hända, att någon af sa hög börd, eller ock riksens råd, eller ock ett helt kollegium, sig så försag, att det konungens, rikets eller kronans majestät anginge och de brottslige hvarken af hofrätten eller rådet dömas kunde, då skall en *Rikets Rätt* sättas, hvarest Kongl. Maj:t sjelf är, eller i hans ställe kronprinsen presiderar, eller den förste af arffurstarne, eller ock den äldste af riksens råd, och hafve till bisittare samtlige riksens råd, fältmarskalken, alle presidenterna i rikets och kongl. kollegierna, fyra äldste hofrättsråd af alla tre rikets hofrätter, en general, tvenne äldste generallöjtnanter, tvenne äldste generalmajorer, den äldste amiralen, de tvenne äldste vice-amiraler, samt de tvenne äldste contre-amiraler, hofkansleren och de trenne statssekreterare; justitiekanslern är alltid aktor och den äldste revisionssekreteraren förer protokollet»[1]). Domstolen skulle således utgöras af

[1]) Motsvarande bestämmelser i Rf. 1634 lyda: § 9: »Försåge sig någon af så hög condition i riket eller ett så högt ärende, att det konungen och kronans majestät anginge och *icke beqvämligen annars än förmedelst ständernas sammankallelse* ransakas och åtskiljas måtte — — —, då skola dessa 4 hofrätter jemte resten af riksens råd och höfdingarne i riket, som äro tillstädes, så ock en borgmästare af Stockholm, Upsala, Göteborg, Norrköping, Åbo, Viborg *företräda ständernas rum* och hafva makt att döma öfver samma ärende — — —; och skall då i sådana fall riksdrotsen presidera, eller der ingen för den tid vore, eller han vore sjuk eller i rätta förfall, då rikskanslern hans ställe företräda» — —.

§ 41: »finnes ett helt kollegium eller ock en af de fem höga embeten brottslig, så stånde till konungen allena, om han vill med ord eller förmaning

visse högre ämbetsmän, som i kraft af sina ämbeten voro skyldige att sitta där, och ständerna egde lika litet någon inflytelse på dess sammansättning, som de egde makt att ställa någon till ansvar inför densamma.

Den ansvarighet för rikets styrelse, som under frihetstiden ålegat rådet, blef således af Gustaf III fullständigt tillintetgjord. Han lade i stället ansvaret på konungen sjelf, då han i § 8 af sin Regeringsform stadgade: »Kongl. Maj:t allena, som hufvud för hela riket, är ansvarig Gud och fosterlandet för dess styrsel.» Detta ansvar kunde ej utkräfvas annorlunda, än genom en revolution, och det blef ock genom en sådan utkräfdt, 1809.

I det förslag till Regeringsform — det s. k. Håkanssonska —, som riksföreståndaren lät utarbeta för att framlägga för den riksdag, som efter revolutionen sammankallades, upptogs åter grundsatsen om konungens rådgifvares, statsrådens, ansvarighet inför ständerna, men oaktadt deras afsättlighet där stadgades, blef denna ansvarighet endast af juridisk natur (§§ 84—90). Ett ständernas utskott skulle ega att, med vissa undantag, granska statsrådets protokoll, och om det däraf funne, att någon statsrådets ledamot »uppenbarligen handlat mot Regeringsformens tydliga föreskrift, eller att tillstyrkanden blifvit gifna eller steg tagna, som deremot strede», skulle det ega att ställa vederbörande under tilltal af justitiekanslern inför *Riksrätt*. Denna domstol skulle utgöras af juridiskt bildade högre ämbetsmän (»tolf lagfarne män, hvaraf alle böra vara af tromans värdighet»), men ej sjelfskrifne, utan *valde af ständerna för viss tid* (3 år).

Enligt uppgift af den man, hvilken hufvudsakligen utarbetat det förslag till Regeringsform, som sedan af 1809 års konstitutions-utskott framlades för ständerna och af dem oförändradt antogs, tjenade det Håkanssonska förslaget »till ledning för utskottets öfverläggningar»[1]). Det förslag, som framgick ur dessa öfverläggningar, var till stor del bygdt på samma grunder, som det Håkanssonska, men skilde sig därifrån i vissa mycket väsentliga fall, och var äfven i en mängd af de punkter, som voro gemensamma för de båda förslagen, bättre genomtänkt och full-

napsan eller saken låta komma till rätta; och der brottet så groft är, att det med rätten hjelpas måste och dock icke lif eller ära angår, då stände desse till rätta inför konungen och riksens råd, — —; men vid konungens död eller omyndiga år, eller der saken går lif och ära an, då hålles en sådan rättegång deröfver, som i den 9 punkten förmäldt är.»

[1]) *Naumann*, Tidskrift för lagstiftning etc. 1872, s. 258.

ständigare utfördt. Till dessa punkter hörde den, som rörde statsrådets ansvarighet. Konstitutions-utskottet drog ut konseqvenserna af bestämmelsen om statsrådens afsättlighet, då det införde en ny art af deras ansvarighet inför ständerna, den politiska; men på samma gång ändrade det ock det Håkanssonska förslagets bestämmelser om den juridiska ansvarigheten. Det bibehöll riksdagens makt att genom det granskande utskottet åtala, och det tryggade dess makt i detta fall genom att öfverlemna rättegångens utförande åt en ständernas allmänne åklagare, justitieombudsmannen, medan enligt Håkanssonska förslaget en kunglig förtroende-ämbetsman, justitiekanslern, skulle hafva fungerat som aktor; men härtill inskränktes också ständernas makt i detta fall: någon inflytelse vid domstolens bildande erhöllo de icke. Denna blef helt och hållet oberoende af riksdagen, och dess sammansättning bestämdes enligt samma grundsatser, som de, på hvilka den i 1772 års Regeringsform stadgade Riksrätten hvilade: den skulle utgöras af visse högre ämbetsmän, som i kraft af sina ämbeten voro skyldige att utgöra dess medlemmar.

Enligt bestämmelserna i §§ 106 och 102 Rf. skulle nämligen Riksrätten utgöras af presidenten i Svea hofrätt såsom ordförande, presidenterna i alla rikets kollegier, fyra de äldste justitieråd, tvenne af frälse och tvenne af ofrälse stånd, högste befälhafvaren öfver de i hufvudstaden tjenstgörande trupper, högste närvarande befälhafvaren för den vid hufvudstaden förlagda eskadern af arméns flotta, tvenne de äldste råd i Svea hofrätt och det äldste råd i hvarje af rikets kollegier. I händelse af förfall eller jäf för Svea hofrätts president skulle ordet föras af den äldste i tjenst varande presidenten. Minst 12 ledamöter fordrades för att Riksrätten skulle vara domför.

Jämför man denna sammansättning af Riksrätten med den, som var stadgad för Riksrätten af 1772, så finner man, om man undantager, att konungen, eller någon representant för honom, icke vidare skulle sitta i domstolen, följande hufvudsakliga olikheter. Hofkanslern och statssekreterarne försvunno helt och hållet ur Riksrätten; i stället för samtlige riksråden kommo 4 justitieråd, de 11 generals- och amiralspersonerna reducerades till 2 högre militäre befälhafvare, och medan alla hofrätterna enligt 1772 års Rf. varit representerade i Riksrätten, blef det nu endast Svea hofrätt, som skulle lemna ledamöter, och det till mindre antal än det, som hvar och en af hofrätterna förut

varit skyldig att sända. I stället insattes oafsättlige ledamöter af kollegierna, medan man ändock i domstolen bibehöll de afsättlige kollegii-presidenterna.

Att afsättlige ämbetsmän skulle sitta i den domstol, som egde att döma konungens rådgifvare, var utan tvifvel organisationens förnämsta brist. En annan var den, att det ej bestämdt angafs, hvilka de ämbetsverk voro, som i egenskap af kollegier egde att lemna ledamöter till domstolen. Båda dessa bristfälligheter trädde i dagen, då de nya bestämmelserna första gången skulle tillämpas, 1818.

På grund af en anmärkningsanledning, som blifvit anmäld af en bland oppositionens medlemmar på riddarhuset, frih. C. H. Anckarsvärd, beslöt konstitutions-utskottet[1]) den 2 april 1818

[1]) I den af J. Hellstenius författade 10:de delen af de »Schinkelska minnena» heter det, att »vid den slutliga omröstningen inom Utskottet den öfvervägande pluraliteten inom 3:ne stånd förklarade frih. Cederström böra ställas inför Riksrätt.» Denna uppgift måste bero på något förbiseende: vare sig man beräknar rösterna ståndsvis eller per capita, så fans inom Utskottet *icke* absolut pluralitet för tillämpning af § 106 Rf. Förhållandet var enligt protokollet följande. Sedan det därstädes blifvit redogjordt för den öppna omröstningen i fråga heter det: »Vid sammanfattandet af dessa till protokollet dels skriftligen, dels muntligen afgifna anföranden befans, att bland Utskottets herrar ledamöter 15 yttrat sig för ansvar mot frih. Cederström och 9 för hans befrielse derifrån» (= från *allt* ansvar); »att tre stånd stannat i förenämda mening och att, ehuru 2:ne ledamöter af Borgare- och lika många af Bondeståndet härvid yrkat tillämpning af § 107 Rf., icke dess mindre den relativa pluraliteten» (= pluraliteten bland dem som yrkat ansvar enligt *någon* af §§ 106, 107 Rf.), »bestående af samtlige Ridderskapets och Adelns samt trenne Bondeståndets ledamöter, beslutit frih. Cederströms tilltalande inför Riksrätt.» Sedan därefter sluten votering blifvit begärd, framställdes följande proposition: »Den som anser friherre Cederström böra uti förevarande mål från allt ansvar frikallas, lägge *ja*. Den det ej gör, lägge *nej*; vinner *nej*, kommer Utskottet att särskildt afgöra om friherre Cederström bör i denna sak efter 106 eller 107 § Rf. behandlas.» — »Omröstningen lemnade det med muntliga opinierandet öfverensstämmande utslag, att af Bondeståndets ledamöter funnos gifna ett *ja* och fem *nej*; af Borgareståndet två ja och fyra *nej*; af Presteståndet sex *ja*, samt af Ridderskapet och Adeln sex *nej*. — Då sålunda General-Adjutanten frih. Cederström blifvit till ansvar skyldig känd, föreslogs till detta ansvars grundlagsenliga bestämmande följande propositionsform: »Den som anser friherre Cederström böra i och för denna sak enligt § 106 Rf. under tilltal ställas, lägge *ja*; den det ej gör lägge *nej*; vinner *nej* kommer frih. Cederström att i likhet med § 107 Rf. behandlas.» — Några af Utskottets ledamöter »reserverade sig mot denna proposition med yrkande att, då i annan händelse minoriteten möjligen skulle komma att fälla, votering måtte anställas öfver tillämpningen af §§ 106 och 107 Rf. hvar för sig» — — — —; hvaremot åtskillige ledamöter erinrade, »att, då frih. C. redan blifvit genom pluralitetens beslut ansvar underkastad, och då de öfverröstade, som voterat för hans frikännande, såmedelst kunde anses från saken skilde, något annat nu ej återstode än ansvarets bestämmande genom tillämpning af § 106 eller af § 107, och att följaktligen proposition borde inrättas på den fällande majoritetens tanke med kontraproposition på den fällande minoritetens.» Sedan därefter de, som yrkat tillämpning af § 107, förklarat sig afstå från votering, framställdes proposition på tillämpning af § 106 Rf., hvilken proposition besvarades med *ja*. — Häraf synes, att något beslut om åtal inför Riksrätt icke hade kommit till stånd,

tillämpning af § 106 Rf. mot statsrådet, tjenstgörande generaladjutanten för flottorna frih. Rudolf Cederström, emedan han, mot §§ 7, 8 och 15 Rf., såsom *kommandomål* för konungen föredragit och tillstyrkt honom att låta utfärda en instruktion, som medförde ändring i gällande allmänna författningar.[1])

Redan såsom det första i sitt slag var detta beslut egnadt att väcka uppseende; och det gjorde det så mycket mer, som man visste, att den, mot hvilken beslutet var riktadt, i hög grad åtnjöt konungens bevågenhet. Af det sätt, hvarpå regeringen vid denna tid i allmänhet uppfattade sin ställning, kunde man vänta, att från dess sida starka bearbetningar till den anklagades förmån skulle komma att ega rum; men det stannade ej därvid.

Enligt Grundlagen ålåg det presidenten i Svea hofrätt att foga anstalt om Riksrättens sammanträde. För fullgörande af detta uppdrag ingick presidenten, frih. von Strokirch den 28 april till Kongl. Maj:t med anhållan om föreskrift, hvilka såsom befälhafvare för trupperna i hufvudstaden och för arméns flottas Stockholms-eskader, borde till ledamöter i Riksrätten kallas. Med anledning häraf beslöts i statsrådet den 5 maj att meddela, »att Kongl. Maj:t uppdragit högsta befälet öfver de i hufvudstaden tjenstgörande trupper åt generalmajoren frih. von Otter i egenskap af Kongl. Maj:ts befälhafvande generaladjutant i Stockholm, äfvensom att amiralen frih. von Stedingk, ehuru chef för den härstädes förlagda eskader af arméns flotta, likväl icke för närvarande med chefskapet öfver nämda eskader tager befattning, emedan han tillika är chef, med presidents värdighet, för Förvaltningen af sjöärendena, hvilket verk innehar det rum bland rikets kollegier, som Amiralitetskollegium förut tagit, och *hvadan han i berörda egenskap tillhör Riksrättens ledamöter;* utan föres, enligt Kongl. Maj:ts nådiga förordnande, af Secundchefen därstädes, contreamiralen Coyet, högsta befälet vid samma eskader för det närvarande.»[2])

i fall frågan blifvit behandlad så, att den första propositionen hade lydt på tillämpning af § 106 Rf. Voteringen härom hade nämligen kommit att gifva det resultat, att utskottet med 2 stånd (Preste- och Borgareständen) mot 1 (Adeln) förklarat, att tillämpning af nämda paragraf icke skulle ega rum.

[1]) Instruktionen gällde befälhafvarne för en 1817 utrustad kustbevakningsexpedition och var utfärdad den 8 april s. å. Dess innehåll ansågs stridande mot Reglementet för sjötullsbetjente af den 5 dec. 1724 och Seglationsordningen af den 15 juni 1774.

[2]) Statsråds-prot. 5 maj 1818. — Beslutet fattades på föredragning af statssekreteraren Qviding och i närvaro af justitiestatsmin. grefve F. Gyllenborg,

Detta svar företer till en början den egendomligheten, att medan det anger *en* person, såsom den verklige chefen för den i hufvudstaden förlagda eskadern af arméns flotta och således såsom den, hvilken enligt grundlagen skulle såsom »högste närvarande befälhafvare» för denna eskader vara ledamot af Riksrätten, så bestämmer det dock, att *en annan* skall i nämda egenskap där taga plats. Ännu egendomligare är det dock, att svaret innehåller ett meddelande, som icke blifvit begärdt, och hvarigenom Kongl. Maj:t afgjorde en fråga, som endast Riksrätten var behörig att afgöra, nämligen den, huruvida Förvaltningen af sjöärendena tillhörde de »rikets kollegier», som enligt Regeringsformen skulle lemna ledamöter till Riksrätten. Det ser ut, som om Kongl. Maj:t fruktat, att Riksrätten skulle i detta fall hysa en annan mening, än den, som hyllades af Kongl. Maj:t, och derföre velat begagna tillfället att på förhand afklippa all ytterligare förhandling om saken. Frågar man sig åter hvad det var, som gjorde Kongl. Maj:t så angelägen att häfda rätt för Förvaltningen af sjöärendena att lemna ledamöter till Riksrätten, så har man svårt att värja sig för misstanken, att orsaken därtill var att söka däri, att det var konungens rådgifvare i ärenden rörande flottorna, som skulle stå till rätta inför domstolen. Åtgärden fick i sjelfva verket en ännu större betydelse än den, att bereda ännu ett par representanter för sjöförsvaret plats i Riksrätten: vid domstolens sammanträde den 25 maj lät nämligen presidenten i Svea hofrätt anmäla sjukdomsförfall, hvadan frih. Stedingk »såsom den äldste i tjenst varande med värdighet af president» intog *ordförandeplatsen.*

Alldeles afgjord var dock icke saken ännu. Vid Riksrättens första session anmärkte justitieombudsmannen, friherre Mannerheim — samme man som förde ordet i det utskott, som utarbetade 1809 års Regeringsform — med afseende på dess sammansättning följande. Af bestämmelserna i Rf. §§ 102 och 106, hvilka enligt Rf. § 83 skulle tolkas efter sin ordalydelse, framginge tydligt, att utom Svea hofrätt endast sådana publika verk, som vid

statsråden grefve M. Rosenblad, grefve A. G. Mörner och frih. A. F. Skjöldebrand. — Man skulle på grund af uttrycken i den kungliga resolutionen kunna tro, att Stedingk från chefskapet för arméns flottas Stockholms-eskader förflyttats till chefskapet för Förvaltningen af sjöärendena, utan att dock ännu hafva formligen lemnat den förstnämda befattningen. Detta var icke förhållandet. Enligt Rothliebs adelsmatrikel utnämdes han den 21 maj 1811 till chef för Förvaltningen af sjöärendena och den 18 juni s. å. till chef för arméns flotta och särskildt för dess Stockholmseskader.

tiden för Regeringsformens antagande voro rikets kollegier, kunde lemna ledamöter till Riksrätten. Dessa verk voro Krigs- och Kammarkollegierna, Statskontoret, Bergs- och Kommersekollegierna samt Kammarrätten. Hvad åter anginge Förvaltningen af sjöärendena, så egde detta verk visserligen »lika anseende och värdighet» med det forna Amiralitetskollegium, men detta innefattade icke detsamma som att *vara* ett »rikets kollegium». Dessutom vore att märka, att i nämda verk ej funnes någon »president»: presidiet därstädes fördes af en flaggman med titel af chef för Förvaltningen af sjöärendena, icke med ämbete af president, utan endast med lika värdighet som presidenterna i rikets kollegier, hvilken värdighet äfven andre ämbetsmän innehade; — och lika litet som verkets chef kunde anses vara »president», vore dess civile ledamot i kraft af sitt ämbete »råd»: han egde väl namn och värdighet af amiralitets-kammarråd, men han innehade icke råds-ämbete, utan vore öfverkommissarie. På grund af allt detta yrkade justitieombudsmannen, att frih. von Stedingk och amiralitets-kammarrådet Carlberg skulle förklaras obehörige att sitta i Riksrätten.

Frågan förekom till afgörande den 28 maj, och resultatet blef, att Riksrätten, »efter granskning och öfvervägande af hvad ej mindre Regeringsformen, än den för Förvaltningen af sjöärendena utfärdade instruktion innehölle, äfvensom *med anledning af Kongl. Maj:ts till Riksrättens ordförande den 5 maj aflåtna skrifvelse,* fann anmärkningarna mot de ifrågavarande herrarnes behörighet att i Riksrätten såsom ledamöter deltaga icke kunna bifallas. Detta beslut framgick ur en votering, hvari af domstolens 20 ledamöter 7, däribland de fyra justitieråden, förklarade sig vara förhindrade att ingå i pröfning af anmärkningen mot frih. von Stedingk, alldenstund denna sak redan vore genom Kongl. Maj:ts beslut afgjord,[1]) medan 5 af ledamöterna till stöd för sitt votum åberopade detta beslut, 2 bland dem till och med endast detta, förklarande kort och godt, att »Kongl. Maj:ts nådiga skrifvelse af den 5 maj undanröjt all otydlighet» i fråga om både honom och den civile ledamoten af ämbetsverket.

De nu nämda anmärkningarna angående domstolens sammansättning voro emellertid icke de enda, som af justitieombuds-

[1]) Af desse 7 ledamöter förklarade 6 amiralitets-kammarrådet Carlberg obehörig, alldenstund »hans egentliga embete vore att vara Öfverkommissarie, hvadan han icke kunde hänföras under den i § 102 Rf. uttryckta benämning af Råd.»

mannen framstäldes i detta ämne. Jämte presidenten i Statskontoret hade den äldste statskommissarien (Haak) tagit plats i Riksrätten. Häremot anmärkte justitieombudsmannen, att då i Statskontoret icke funnes någon ledamot med namnet råd, och ännu mindre med ämbete af råd, detta senare så mycket mindre, som ledamöterna vid besluts fattande därstädes icke egde någon rösträttighet, så vore det stridande mot Regeringsformens ordalydelse, att någon ledamot af detta ämbetsverk, utom presidenten, skulle räknas till Riksrättens ledamöter. Denna anmärkning godkändes, likasom de öfriga, af, bland andre, de fyra justitieråden, men pluraliteten (13 ledamöter) resonnerade så, att Regeringsformen med uttrycket »det äldste råd i hvarje af rikets kollegier», menade »äldste ledamoten» därstädes, och förklarade således statskommissarien Haak vara behörig ledamot af domstolen.

Detta beslut fattades den 28 maj. Några veckor därefter, den 6 juli, då skriftväxlingen i målet redan ansågs afslutad, anmälde nämde statskommissarie (som i alla de nu nämda behörighetsfrågorna tillhört majoriteten), att han den 11 maj, således *jämnt 14 dagar innan Riksrätten höll sitt första sammanträde*, blifvit utnämd till vice president i Statskontoret, hvadan han ej ansåge sig kunna fortfara att vara ledamot af Riksrätten. Denna anmälan hade han ej kunnat göra förr än nu, alldenstund hans fullmakt som vice president »icke förr än den 25 nästlidne juni blifvit honom tillstäld». Med allt skäl anmärkte justitieombudsmannen med anledning häraf, att »han funne hr vice presidenten Haaks bortgång utur Riksrätten vara så mycket mera behörig och konstitutionel, som han ansåge hr vice presidenten, såsom redan den 11 sistlidne maj till detta sitt embete befordrad, icke en gång hafva bort inträda i Riksrätten»; och i öfverensstämmelse med denna sin åsigt yrkade han, med åberopande af det förut fattade beslutet om statskommissaries behörighet att sitta i Riksrätten, att den nu varande äldste statskommissarien skulle i hr Haaks ställe taga plats bland domstolens ledamöter. Detta var dock ej Riksrättens åsigt. Den förklarade att, då skriftväxlingen i målet redan hunnit slutas och aktionen vore fulländad, och då Regeringsformen stadgade att, i händelse af laga förfall för en eller flere ledamöter, Riksrätten ändock vore domför, om tolf däruti sutte, så vore med grundlagen och vanlig rättegångsordning instämmande, att icke någon ny ledamot inkalllades.

Den grundsats, som Riksrätten härmed uttalat, fick den ännu en anledning att tillämpa. Bland annat, som af den åtalade blifvit anfördt, var en invändning mot Riksrättens behörighet att upptaga målet: de paragrafer i Regeringsformen, mot hvilka den åtalade förbrytelsen skulle blifvit begången, funnes ej särskildt nämda i Ansvarighetslagen; den förmenta förbrytelsen borde således enligt § 6 af denna lag blifvit behandlad enligt § 107 Rf., och vore alltså icke giltigt föremål för Riksrättens handläggning. Denna uppfattning af Regeringsformens och Ansvarighetslagens stadganden har hyllats af Riksrätterna 1842 och 1854, men den godkändes icke af 1818 års Riksrätt: dennas pluralitet ogillade invändningen och förklarade åtalet vara i laga ordning anställdt och Riksrätten behörig att upptaga detsamma till pröfning och dom. Detta beslut fattades den 16 juli. Vid följande sammanträde, den 23 juli, då Riksrätten skulle skrida till dom, lät generalmajoren friherre von Otter, som i nämda fråga tillhört pluraliteten, anmäla, att han den 21 juli erhållit Kongl. Maj:ts ordres att *den 22 juli »uti enskildt uppdrag afresa till Norge»*, hvadan han vore hindrad att vidare fungera som ledamot af Riksrätten. Som domstolen i alla fall räknade tillräckligt antal medlemmar, resolverade Riksrätten, att den, som i hans ställe blifvit utsedd till öfverkommendant i hufvudstaden, icke borde inkallas till ledamot af Rätten.

Om syftemålet med frih. von Otters aflägsnande ur Riksrätten var att bereda den åtalade seger vid den omröstning till dom, som egde rum den 23 juli, så vans det icke. Af domstolens 18 ledamöter förklarade 13 friherre Cederström skyldig att ersätta den skada, som enskild man i följd af hans åtalade förfaringssätt hade lidit, utan att de dock inläto sig på att bestämma denna ersättnings storlek; det hade nämligen under rättegången blifvit upplyst, att vederbörande af konungens egna medel redan erhållit godtgörelse. Härvid stannade det dock icke. Nio ledamöter dömde dessutom den åtalade till böter, och en dömde honom att under ett års tid vara generaladjutants-ämbetet förlustig.

Pluraliteten inom Riksrätten hade således ådömt frih. Cederström ersättningsskyldighet och böter. Då nu i öfverensstämmelse härmed dom i målet skulle uppsättas vid Riksrättens sammanträde den 27 juli, anmälde amiralitets-kammarrådet Carlberg, då hans yttrande upplästes till justering, att han »efteråt närmare funnit, hurusom flere Riksrättens herrar ledamöter uppdragit åtskilliga skäliga anledningar, hvilka förut icke hade kom-

mit hos honom i öfvervägande», hvadan han fann skäligt att så ändra sitt votum, att han befriade frih. Cederström från böter. Liknande anmälan gjordes ock af krigsrådet Askegren. Härmed hade pluraliteten blifvit en annan än den vid omröstningen den 23 juli hade varit: med 10 röster mot 8 hade Riksrätten ogillat åklagarens yrkande om böter, och i öfverensstämmelse härmed uppsattes och afkunnades domen.[1])

Ett halft år därefter, den 2 februari 1819, blef krigsrådet Askegren adlad med namnet Edelcrona.[2]) Huruvida amiralitetskammarrådet Carlberg ansågs värdig något vedermäle af kunglig nåd, är oss obekant.

Hela denna justerings-historia ställer det kongl. reskriptet af den 5 maj och Kongl. Maj:ts ordres till frih. von Otter af den 21 juli i bjert belysning. Att Kongl. Maj:t genom dessa handlingar ingripit i domstolens sammansättning på ett sätt, som strider mot grundsatserna för en opartisk rättskipning, är tydligt, och med skäl kunde man vänta, att följande riksdags konstitutions-utskott icke skulle förbigå förhållandet med tystnad. Det gjorde det ej heller, hvad den kongl. skrifvelsen af den 5 maj beträffade, utan anmärkte med afseende på denna enligt § 107 Rf. mot föredragande statssekreteraren (Qviding), »att svaret blifvit utsträckt till ämnen, dem frågan icke åsyftade; att, fastän amiralen frih. von Stedingk var både verklig och högste tillstädesvarande befälhafvare för Stockholms eskader, statssekreteraren icke dess mindre, emot ordalydelsen i § 102 Rf., ansett honom tillhöra Riksrätten såsom chef för Förvaltningen af sjöärendena, ett åtminstone till sin benämning icke bland kollegierna räknadt och icke heller med president försedt embetsverk, samt sålunda beredt den irring, att Styrande makten i förhand yttrat sig om en Riksrättens ledamots behörighet, hvilken denna lika med hvarje annan domstol sjelf egde att pröfva.»[3])

---

[1]) Den här lemnade redogörelsen är grundad på Riksrättens 1818 tryckta protokoll.

[2]) I Schinkelska minnena T. X, s. 144, yttras: »Sanningen likmätigt må ej förgätas, att ungefär samtidigt med denna klandrade utnämning en af motsatta sidans förkämpar, bergsrådet Robsahm, d. 23 febr. fick åtnjuta samma vedermäle af kunglig nåd». Med anledning häraf vilja vi erinra om den, visserligen till formen något besynnerliga, upplysning Rothlieb i sin adelsmatrikel meddelar. Robsahm, heter det där, »blef den 11 maj 1818» (således *innan* Riksrättens förhandlingar börjat) »uppförd bland dem, hvilka konungen vid sin kröning hugnade med adlig värdighet, och den 23 febr. 1819 ytterligare dertill utnämd.»

[3]) Se Konstitutions-utskottets betänkande i följd af statsrådsprotokollens fullbordade granskning af den 10 juni 1823, s. 164 ff. — Sådan anmärkningen

Mot utskottets beslut om denna anmärkning reserverade sig tre af dess ledamöter[1]) »i betraktande af frågans mindre vigt», och inom stånden väckte den ej heller synnerlig uppmärksamhet. De som yttrade sig därom fäste sig för öfrigt alldeles icke därvid, att Kongl. Maj:t genom sitt uttalande gått Riksrätten i förväg och ingripit i dess befogenhet, utan upptogo endast den del af anmärkningen, som gällde oriktig tillämpning af bestämmelserna om Riksrättens sammansättning i § 102 Rf. I följd häraf kommo de också alle till den slutsatsen, att icke § 107, utan § 106 Rf., härvidlag vore tillämplig, och att således i ingen händelse någon riksens ständers anhållan om statssekreterarens entledigande kunde komma i fråga. En bland riddarhusets talare, frih. C. H. Anckarsvärd, var dock af något annan åsigt. Utgående från »den öfvertygelsen, att § 107 alltid på goda skäl borde kunna tillitas, äfven der ansvaret kunde hänföras under § 106»(!), förklarade han sig »icke tro det vara representationen värdigt» att med tystnad förbigå sådana omständigheter, som anförts mot statssekreteraren Qviding och bland hvilka vore den, att han »tvärtemot Grundlagens bokstafliga lydelse medverkat till en annorlunda sammansättning af Riksrätten, än den Grundlagen föreskrefve»[2]). På grund af utskottets anmärkningar mot denne konungens rådgifvare särskildt (de voro till antalet tre), yrkade han mot honom tillämpning af § 107 Rf., ett yrkande, som dock af adeln förkastades, ehuru visserligen med den jämförelsevis ringa majoriteten af 103 röster mot 77[3]). De öfriga stånden förenade sig om samma beslut, som adeln fattade, och den rättskränkning, hvarmed Carl XIV Johans konungatid så att säga inleddes, medförde således intet ansvar för de konungens rådgifvare, som därvid medverkat.

* * *

finnes i protokollet af den 16 maj var den så formulerad, att den mindre uteslutande gällde statssekreteraren. Det hette där: »Utskottet fann härvid anmärkningsvärdt *att* svaret blifvit utsträckt till föremål, som frågan icke åsyftade; *att*, änskönt amiralen frih. von Stedingk etc. etc., *Regeringen* icke dess mindre med en mot ordalydelsen stridande tolkning af § 102 Rf. ansett honom tillhöra Riksrätten icke såsom högste befälhafvare af eskadern, men i egenskap af chef för Förvaltningen etc. etc., samt *att* sålunda Executiva makten i förhand yttrat sig etc. etc. Och beslöts att den anmärkta åtgärden skulle med afseende på statssekreteraren gifvas riksens ständer, i stöd af § 107 Rf., tillkänna.»

[1]) Biskopen frih. Mörner, professor Thyselius och stadsmajoren Westin.

[2]) R. o. Ad. Prot. 1823, T. VI, Bil. s. 200.

[3]) R. o. Ad. Prot. 1823, VI, s. 476.

Konstitutions-utskottets ofvan nämda anmärkning mot statssekreteraren Qviding var icke den enda framställning till riksdagen, som föranleddes af Kongl. Maj:ts famösa reskript af den 5 maj 1818. Redan några veckor efter dess afgifvande, den 28 maj 1818, hade den då samlade riksdagens konstitutions-utskott inkommit till ständerna med ett förslag till en redaktion af § 102 Rf., som, om den blifvit antagen, skulle hafva för framtiden hindrat en sådan tillämpning af denna paragraf, som Kongl. Maj:t velat göra gällande. Utskottet föreslog nämligen, att de rikets kollegier, som egde att lemna ledamöter till domstolen, skulle uttryckligen nämnas; och vid bestämmandet af hvilka de skulle vara utgick det dels ifrån den åsigten, att »efter Grundlagens bokstaf inga andra kollegier kunde lemna medlemmar till Riksrätten än sådana, där verkliga presidents- och råds-embeten gåfves», dels ifrån den, att »enligt Lagens princip dessa kollegier, för att i nu ifrågavarande afseende vara behörigen qvalificerade, måste ega domsrätt och utöfva den genom beräkning af samtliga ledamöternas röster». I öfverensstämmelse härmed föreslogs, att uttrycket »rikets kollegier» skulle utbytas mot orden »rikets Krigs-, Kammar-, Bergs- och Kommerce-Kollegier samt Kammarrätt.» Förvaltningen af sjöärendena och Statskontoret skulle således ej vidare kunna komma i fråga att lemna ledamöter till Riksrätten.[1])

Af hvad som redan passerat var det en naturlig följd att, då detta förslag förekom till behandling på riddarhuset, regeringens därvarande medlemmar skulle sätta sig däremot. Statsrådet grefve Mörner, understödd af, bland andre, hofkanslern friherre Wetterstedt, sökte också visa det obehöriga i att Statskontoret och Förvaltningen af sjöärendena icke blifvit uppräknade jemte de öfriga ämbetsverken: det förra hade af gammalt räknats till rikets kollegier, och den senare vore i verkligheten ett kollegium, ehuru den ej bure detta namn. Att i sjelfva Grundlagen uppräkna de särskilda ämbetsverken vore för öfrigt olämpligt, då det skulle bidraga att försvåra förändringar i förvaltningens organisation, om hvilka ständerna redan uttalat önskan.[2])

I följd af dessa anmärkningar återremitterades memorialet till utskottet, hvilket emellertid fann dem så mycket mindre böra föranleda någon ändring i det framstälda förslaget, som detta

[1]) Konst.-utskottets mem. 1818, N:o 45.
[2]) Ridd. o. Ad. Prot. 1817—18, VII,1, s. 541—554.

redan blifvit af de tre ofrälse stånden antaget som hvilande[1]; och adeln förenade sig nu äfven om detta beslut.[2]) Emellertid blef förslaget vid följande riksdag, 1823, af samtliga stånden förkastadt. Frågan om styrelseverkens omorganisation var nämligen under behandling vid riksdagen, ett och annat af de i förslaget nämda kollegierna var i fråga att indragas, och man ansag under sådana förhållanden olämpligt att genom deras uppräknande i Grundlagen ytterligare försvåra den tillämnade förändringen.[3])

Försöket att genom förtydligande af Regeringsformens bestämmelser om Riksrättens sammansättning för framtiden förekomma den tolkning däraf, som 1818 gjort sig gällande, hade salunda misslyckats. Häraf blef åter en följd, att denna tolkning blef afgörande för följande Riksrätters tillämpning af nämda bestämmelse. Vid 1823 års Riksrätt gjorde väl justitieombudsmannen (Casper Ehrenborg) samma anmärkning mot äldste statskommissariens behörighet att sitta i domstolen, som frih. Mannerheim 1818 hade framstält; men Rätten resolverade att, »enär Riksrätten vid sitt sammanträde 1818 genom då meddeladt beslut redan stadgat, att äldste statskommissarien såsom ledamot Riksrätten tillhör, funne Riksrätten nyssberörda beslut äfven nu böra tjena till efterrättelse»[4]). Och vid följande Riksrätt, 1834, erkändes prejudikatets bindande kraft äfven af justitieombudsmannen (C. L. Landin), som förklarade att, då vid den nu sittande Riksrättens organisation »enahanda grunder blifvit följda, som vid tvenne tillfällen tillförene, nemligen åren 1818 och 1823, samt de anmärkningar emot visse af Riksrättens ledamöter, hvartill § 102 Rf. skulle kunna föranleda, blifvit förr väckta, men af domstolen ogillade, utan att sedermera hos Lagstiftande makten fråga om annan tolkning af åberopade grundlagsstadgande uppstått, funne han sig icke befogad att mot Riksrättens sammansättning göra någon erinran»[5]). Vid konstitueringen af Riksrätterna 1840 och 1854 blef frågan ej på något sätt berörd.

[1]) Konst.-Utsk:s Mem. 1818, N:o 57.
[2]) Ridd. o. Ad. Prot. 1817—18. VII,2, s. 511—518.
[3]) Ridd. o. Ad. Prot. 1823, III, 465—8; Prestest. Prot. s. å., II, s. 451—3; Borgarest. Prot. s. å., I, 711—13; Bondest. Prot. s. å., III, s. 222.
[4]) Protokoll vid Riksrätten 1823, s. 8. 11—13. 17.
[5]) Protokoll vid riksrätten 1834. s. 20.

Mått och vigt i Sverige.

AF

HANS HILDEBRAND.

Om mått och vigt i Sverige. Historisk framställning af Ludvig B. Falkman. 1, 2. Sthlm 1884, 1885.

Af de kapitel inom den arkeologiska vetenskapen, som hafva för historien en direkt betydelse, är metrologien utan fråga ett af de främsta. För den menskliga sammanlefnaden hafva mått och vigt en genomgripande betydelse. Sättet, på hvilket de hos ett folk äro ordnade, vittnar om dettas bildning och kunskaper och kan dessutom bidraga att sprida ljus öfver de lån, som det ena folket för sin kultur gör hos ett annat folk. Den antika metrologien återspeglar de stora kulturströmmar, hvilka genomgått den verld, som omsluter Medelhafvet. Skarpsinnige män, som insett hvilken betydelse en kritisk pröfning af de gamles mått och vigter måste hafva för studiet af menskligheten utveckling, hafva ock inlagt en betydande förtjenst om denna del af metrologien — jag behöfver endast påminna om Böckh, Brandis, Queipo, Mommsen och Hultsch.

Vid det romerska rikets fall öfvergick verldsherraväldet i andra händer. De nya folken öfvertogo mycket från den antika verlden, men när de inträdde i arfvet efter föregångarne medförde de dock något, som redan förut var deras egendom. Med början af denna nya tid öppnar sig därföre ett nytt område för metrologiska studier, men dessvärre hafva medeltidens mått icke befunnits vara lika lockande för forskaren, som antikens. Medeltidens och den nyare tidens företeelser inom konstens och litteraturens områden hafva sedan länge varit föremål för flitiga och framgångsrika forskningar, men måtten och vigterna har man med liknöjdhet låtit ligga ouppmärksammade. I alla Europas

land har man med synnerlig ifver egnat sig åt numismatiska studier, men ehuru man icke kan på ett tillfredsställande sätt studera mynten utan att uppmärksamma vigtförhållandena, har ej detta ännu ledt till fyllande af den ytterst kännbara lucka, som jag påpekat. Väl är det i Tyskland sed att som inledning till en numismatisk monografi meddela en öfversigt af de inom de i fråga varande myntens område och tid rådande vigtförhållandena, men beskaffenheten af dessa öfversigter visar bäst, huru nödvändig en grundlig och mångsidig behandling af de metrologiska förhållandena är. I dessa öfversigter finner man nämligen i brokig blandning faktiska upplysningar, hemtade från urkunderna, och lösa antaganden, mången gång ärfda af en generation från en annan, men aldrig så pröfvade, som tillbörligt hade varit. En sådan utredning af detta ämne, som Holmboe och Schive lemnat i den vidlyftiga inledningen till den senares arbete om de norska mynten, är ett lysande undantag, om än mot hvarjehanda där förekommande påståenden väl grundade inkast måste göras.

Som en synnerligen intressant företeelse inom vår litteratur hafva vi därföre att helsa det försök att utreda de svenska metrologiska förhållandena, som föreligger i f. d. generaldirektör Falkmans historiska framställning om mått och vigt i Sverige, af hvilken redan tre häften utkommit; de två första, som bilda arbetets första del, innehålla redogörelser för mått- och vigtförhållandena från den äldsta tiden till och med år 1605. Det är ett synnerligen vackert drag af en man, som nästan fylt sitt sjutiondefjärde år, att när efter femtiotreårig offentlig verksamhet ledighet vunnits, använda denna till kompletterande och sammanfattande af de under en lång tid på lediga stunder gjorda anteckningarne rörande det vidlyftiga och omfattande ämnet. Att den ärade författaren tagit sin uppgift på allvar visar sig af den rikedom på faktiska upplysningar, som röjer sig på hvar sida, liksom af den tretton sidor långa förteckningen på genomstuderade eller rådfrågade arbeten. Att det hela varit ett kärt arbete röjes af den bestämdhet, med hvilken han framlägger sina åsigter, och den energi, med hvilken han försvarar sina meningar mot andras afvikande åsigter.

Den uppgift hr Falkman satt sig före är rik på svårigheter, dels på grund af ämnets vidlyftighet och mångsidighet, dels på grund af fåtalet af förberedande arbeten. Under intryck af det

af det myckna, som behöfver göras, för att inom ett föga odladt område åstadkomma en fullständig utredning, händer det en författare lätt, att han tager för mycket med genom att ej på förhand väga värdet af de uppgifter, som han samlat. Svårigheten att, så snart man vill grunda framställningen af de svenska förhållandena på den breda basen af de tidigare företeelserna inom främmande beslägtade områden, finna den erforderliga litteraturen, leder med lätthet till begagnande af till hands liggande arbeten, hvilka ingalunda alltid ega den trovärdighet, som tillkomma källskrifter eller kritiska bearbetningar af sådana. När man vill öfver de förhållanden man framställer sprida så mångsidig belysning som möjligt, måste man stundom beträda områden, inom hvilka man icke är fullt hemmastadd och inom hvilka man därföre löper fara att icke alltid finna just det som man behöfver. Dessa vådor äro oskiljaktiga från ett så vidlyftigt företag som hr Falkmans, i all synnerhet under behandlingen af de tidigare förhållandena, inom hvilka dessvärre finnas många luckor, som man måste fylla med antaganden, för hvilka faktiska stödjepunkter alltför ofta kunna vara svåra att finna. Den som egnat sina forskningar åt något särskildt af de många områden hr Falkman berör, kan ej alltid finna honom hafva gått oskadd undan dessa vådor, men hade han ej haft mod att trotsa dem, skulle vi helt visst mycket länge fått vänta på det första försöket att skildra historien om våra mått och vigter.

En historisk tidskrift är icke rätta platsen för en genomgående granskande redogörelse för de resultat, till hvilka hr Falkman kommit, och för de vägar han gått för att vinna dem. En sådan redogörelse skulle dessutom leda till stor vidlyftighet, emedan man icke kan stanna vid hufvuddragen, utan äfven måste taga detaljerna med, helst i detta arbete finnes så mycket, öfver hvilket forskningen ännu icke kommit till afgörande resultat. Af dessa skäl har jag föredragit att för denna tidskrifts läsare framhålla ämnets och undersökningens historiska vigt genom att framställa några allmänna iakttagelser. Mina studier hafva icke utsträckt sig öfver hela det fält, som hr Falkman behandlar. Jag inskränker mig derföre till sådana punkter, med hvilka jag haft tillfälle att sysselsätta mig.

Vid granskning af de namn, som våra mått under äldre tider hade, kan man icke undertrycka en känsla af häpnad öfver den brist på precision, som i de flesta fall vidlåder dem. Bland längdmåtten finna vi mund, som än betyder nagel, än hand, finger, tumme, näfve, spann d. v. s. afståndet mellan utspärrade fingrar, fot och fjät, tvärfot och tvärfjät, aln, d. v. s. arm, och famn; bland rymdmåtten ask, löp, som betyder detsamma, skål, såll, stop, kanna, ja det finnes ett rymdmått, som helt enkelt kallas mått.

En sak kunna vi genast lära oss af dessa sväfvande benämningar, hvilka kunde ökas med en mängd uttryck i våra medeltidslagar, som mäta afstånd efter det menskliga ropets förmåga att tränga fram eller efter armens förmåga att kasta ett tungt föremål, nämligen den, att vi näppeligen behöfva, för att finna de svenska måttens ursprung, anträda en upptäcktsresa till främmande områden. Hade våra förfäder lånat sina mått eller bildat dem efter sådana, som hos andra folk redan hade kommit till stånd, hade de helt visst mången gång lånat för måttet ett främmande namn eller sjelfva gifvit det ett, som innehöll en verklig måttbestämmelse. Tydligen hafva måtten vuxit ut ur idel ungefärliga bestämmelser. Att det oaktadt likheter kunna uppvisas med måtten hos andra folk, såväl mycket närstående som aflägsnare, beror helt enkelt därpå, att Nordborna icke voro de enda, som gått till väga på detta sätt, och att de mått, som grunda sig på rent naturliga förhållanden, måste sins emellan få en viss öfverensstämmelse.

Vanan att nöja sig med ungefärliga bestämmelser har icke varit lätt att utrota. I ett land, som icke egde sådan tillgång på klingande mynt, som fordrades för handel och vandel, måste man använda andra betalningsmedel, s. k. värdörar — på nutidens språk skulle vi säga värdören — å hvilka man omsider satt bestämda värden, mätta efter landets penningeväsende. När en skatt skulle uppbäras, kunde en ko tagas i stället för ett visst belopp af penningar, men hvilken latitud fanns icke i detta sätt att betala, då alla kor ingalunda äro af samma godhet!

Ej heller den menskliga kroppen är alltid af samma mått och fot är därföre icke gifvet lika med fot. För att ett sådant längdmått skulle användas, fordrades det ett uppmärksamt aktgifvande på den normala storlek, som den menskliga kroppens delar hafva. Men det var icke nog därmed, ty olika meningar kunde uppstå om den rätta längden af den kroppsdel, man använde till mått.

Alnen t. ex. betyder arm, men man höll sig icke till hela armen utan nöjde sig med den del däraf, som från armbågen sträcker sig nedåt. Men hvar slutade denna underarm? — vid handleden, eller, om handen togs med, vid hvilken fingerspets? — vid handleden torde alnen aldrig hafva slutat, men däremot har tydligen en viss tvekan funnits mellan valet af tummens eller långfingrets spets. Grekerna hade två alnar, af hvilka den ena återgaf afståndet mellan armbågen och långfingrets ända, den andra mellan armbågen och samma fingers första led. Att äfven i Norden någon ovisshet i detta afseende fanns, kunna vi sluta af det isländska uttryck, som i svensk öfversättning heter tumme-aln, d. v. s. en aln, som räckte från armbågen till ändan af tummen. Man hade icke behöft tala om en tumme-aln, om man icke äfven hade haft för sed att fästa sig vid afståndet mellan armbågen och något annat finger.

Det sväfvande i de gamla måtten visar sig ock i bristen på ett system af öfver- och underordnade mått. För att mäta mindre längder tog man till hjelp dels underarmen, dels fotens längd, dels fotens eller handens bredd, dels fingret, d. v. s. fingrets bredd; det finger, som man därvid företrädesvis höll sig till, var det bredaste, tummen, och med mund = fingernagel, torde man hafva menat bredden af tumnageln. Men mellan underarmens och fotens längd och tummens bredd fanns icke något bestämdt förhållande, som man den tiden hade kunnat observera. När det gälde att mäta en längd, som gick öfver en aln, tog man till hjelp först underarmen, sedan foten, sedan tumbredden och fick sålunda ett additionstal af idel olikartade storheter. Foten bibehöll sig ock under hela medeltiden som ett eget mått vid sidan af alnen.

Men den tid kom, då man icke längre nöjde sig med dessa ungefärliga bestämningar, då man ej längre ville åt enhvar öfverlåta att pröfva hvad som var underarmens normala mått. Man tog då ett långsträckt föremål, t. ex. en järnten, förklarade den vara af den normala underarmens längd och öfverflyttade på denna underarmens namn. När detta skedde hos oss, kan för närvarande icke utrönas. Vi få stanna därvid, att det finnes i Sverige en järnaln, som än i dag är fäst vid dörren på Stånga kyrka på Gotland, som, efter inskriften (detta är rätt Gota aln), tydligen varit afsedd att vara en gotländsk normalaln, och att döma efter formen af inskriftens bokstäfver, tillkommit

loppet af 1300-talet. Den i järn arbetade alnen fick underafdelningar med användande af den nära till hands liggande halfveringsmetoden, hvilken två gånger användes, så att alnen delades i fyra delar, som ofta kallades med ett från latinet lånadt ord qvarter. Stånga-alnen har emellertid ett för ett normalmått betänkligt lyte: det första qvarteret är längre än det andra och det fjärde, hvilka äro af samma längd, och det tredje är längre än det första, den största skilnaden är 1,7 linie. Hela alnens längd är ej mera än 18,64 decimaltum.

Att af längdmåttens ursprung följde, när de blefvo verkliga mått, små skiljaktigheter inom olika områden, är naturligt. K. Magnus Erikssons landslag föreskref ett allmänt riksmått. Måhända är Stånga-alnen tillkommen i anledning af denna föreskrift.

De äldsta järnalnar, som vi hafva i behåll, nöja sig med indelningen i qvarter. Tum fanns ännu icke som en direkt underafdelning af alnen, ehuruväl man måste hafva räknat ett visst antal normala tumbredder såsom egande qvarterets längd.

Andra mått för mindre längder och oberoende af underarmen och foten voro mund, handen, helt visst handbredden, och spann, afståndet mellan utspända fingrar, båda dock mindre vanliga. Det är kanske denna omständighet som gör, att Östgötalagen i bestämmelsen om bolstadsrens bredd uppgifver dubbla mått: fjät och fyra munder, aln och spann. I hvardera uttrycket förekommer väl ett af de ovanliga uttrycken, men det är dock ganska tydligt, att alnen svarar mot de fyra munderna eller handbredderna, som således representera qvarter, och foten mot spannen. Jag har särskildt velat framhålla detta, emedan det icke är fullt tydligt, hvad hr Falkman tänker om spannens längd. Han begagnar ett uttryck (s. 97), som nästan synes antyda att han tagit spann i betydelsen af qvarter. Men afståndet till och med mellan tummen och pekfingret, när de äro utspärrade, öfvergår qvarteret i längd.

Äfven för mätning af större längder hade man i Norden ett sväfvande uttryck, rast, ordet här icke taget i betydelsen af hvila, utan af den vägsträcka, som man kunde lägga till rygga mellan två hvilor. Som mätare af afstånd synes den hos olika personer mycket växlande förmågan af ihärdighet i gången hafva varit föga lämplig, men det var icke blott Nordborna som funno sig belåtna härmed, utan Germaner i allmänhet. Ulfilas återgifver i sin bibelöfversättning det grekiska *milion* med *rasta*, och kyrko-

fadern Hieronymus omtalar rast som ett af alla Germaner kändt vägmått. De Germaner, som hade kommit i beröring med det romerska riket och dess normerade milmått, hade funnit sig föranlåtna att normera rasten. Afstånden på vatten räknades efter vikor — namnet är ännu oförklaradt — ett mått, som olikt rasten var uteslutande nordiskt. I en mot medeltidens slut tillkommen anvisning för de hanseatiska sjömännen, af dr Koppmann utgifven under titeln *Das Seebuch*, omtalas vikor uteslutande i det kapitel, som handlar om färderna på Östersjön. Äfven vikan var af något varierande längd, liksom milen ännu kan vara det i dagligt tal. Sjöboken talar om stora och om (vanliga) vikor. Hr Falkman säger, att någon gång, han vet ej när, fick sannolikt benämningen vika ungefär samma betydelse som benämningen sjömil, hvarmed måhända menas en tysk eller geografisk mil. Breusing, som skrifvit nautiska kommentarier till den hanseatiska sjöboken, antager, att just den omständigheten, att den nordiska vikan användes i Östersjön, verksamt bidragit att låta den geografiska milen, som var af ungefär samma längd, vinna insteg som sjömil hos de tyska sjömännen.

I denna sjöbok finnes ett annat vägmått till sjös användt, nämligen känningar, hvilka synas hafva varit af ännu mera växlande storlek än vikorna, ty det talas om små, små goda, egentliga och stora känningar. Dock användes detta ord för att angifva afstånden mellan orter; känningens längd synes hafva varierat mellan 3 och $4^1/_2$ geografiska mil.

Då jordegendomen hade så stor betydelse för våra fäder, att i äldsta tid först innehafvandet af jord gaf full medborgarerätt, och då den tidens sätt att anordna fördelningen af byns jord på byns medlemmar lätt kunde gifva anledning till klagomål och tvister, kunna vi synas hafva rätt att vänta att man hade åtminstone noga reglerade ytmått. Af de många som nämnas i medeltidens handlingar, är det dock endast ett, hvars namn antyder en måttbestämning, men detta enda, stänger eller alnar jord, är dock i sig föga upplysande. Hr Falkman, som ingenstädes funnit upplysning om hvad som förstods med stång och aln jord, egnar åt detta uttryck en mycket vidlyftig utredning, hvilken han sammanfattar i följande punkter: Ibland menar man blott ett enda afsöndradt stycke jord och dettas storlek (t. ex. $3^1/_2$ stänger äng i Borgängen) — stundom afsag man alla tegars sammanräknade bredd i något byn tillhörande visst egoslag (t. ex. $7^1/_2$

stänger i Malmängen genom hela ängen). Påminnande därom, att tomts bredd skulle vara tio, högst tjugo alnar samt att tomtmål var bymål, framhåller han, att när t. ex. år 1409 såldes i en by två alnar jord med allt hvad därtill hörde, menas därmed två alnar af tomtens bredd i den gård, från hvilken jorden afyttrades, och därjämte så stora andelar i gårdens alla tegar samt så mycket i skog och andra odelade egor, som belöpte sig efter delningsgrund på de två alnarne, att däremot, när ett så stort antal stänger jord afyttrades, att det var större än hvad tomtens bredd kunde vara, och det därvid ej talades om något visst uppgifvet ställe eller egoslag i byn, menade man ett afyttradt, sammanräknadt antal stänger i byns alla tegar och dessutom hvad i mon däraf sig belöpte af skog och andra odelade egor samt äfven af tomten (ex. 8 stänger jord öfver allt byskiftet).[1]

Väl känner jag ej heller någon gammal uppgift, som uttryckligen säger hvad vi böra förstå med stänger eller alnar jord, men det sammanhang hvari dessa omtalas, synes mig dock gifva tillräckligt tydliga vinkar om den rätta uppfattningen. Att man icke menade qvadratstänger eller qvadratalnar jord är uppenbart, utan jordribbor, som hade i jordens breddlinie ett visst antal alnar eller stänger — det heter t. ex. år 1459: ett stycke åker, som är trettio stänger i bredd — hvarvid ribbans längd fick bero på jordens mått i den rigtning, som mot bredden bildade rät vinkel. Vi få därvid komma i håg, att man under medeltiden icke alltid tog längd och bredd i samma betydelse som nu, da vi gifvet som längd betrakta det större måttet, utan man gick, som tomtbeskrifningar för Stockholm visa, vid bruket af denna term ut från det läge, som en areal plägade hafva. Tomtens mått utmed hufvudgatan eller torget kallades bredd och det mått som togs vinkelrätt därifrån kallades längd, äfven om stundom den senare linien var kortare än den förra. Mig synes intet skäl finnas, som manar att åt det större måttets stänger jord gifva annan betydelse än den ofvannämnda, äfven af hr Falkman för vissa fall antagna: jordribbor med vissa stängers bredd, och kan jag därföre icke med honom antaga ett dubbelt bruk af uttrycket, i det man i vissa fall gjorde, för så vidt jag förstått hr Falkmans mening rätt, en addition af flera eller flerstädes förekommande jordribbor. Han stöter sig på sådana uttryck som $7^1/_2$ stänger i en äng, ty

[1]) Jag har för korthets skuld begagnat formen 'menade man' o. s. v. Hr Falkman yttrar sig dock i detta hänseende med försigtighet: 'torde man menat' o. s. v.

han kan icke föreställa sig, att en enda teg äng i en by hade en bredd af $7^1/_2$ stänger; detta uttryck skall alltså beteckna alla tegarnes sammanräknade bredd, d. v. s. hela ängens bredd. Men det af honom citerade fallet synes mig fullkomligt klart. Det är fråga om en stor äng, som antagligen hörde till utmarken, det kunde vara t. ex. en äng, som låg långt från byn och vunnits från vattnet. Det är vidare fråga om Uppsala domkyrkas andel i denna äng. Domkyrkan kan gång efter annan genom from gåfva eller köp hafva kommit i besittning af den ena ribban i ängen efter den andra och bredden af denna sammanlagda egendom, som omfattade många ursprungliga lotter, uppgick till halfåttonde stång.

Däraf följer tydligen icke att hvar ursprunglig teg hade denna stora bredd, men uttrycket angifver otvetydigt att här icke menas *alla* tegarnes sammanräknade bredd d. v. s. ängens bredd, ty då kunde jordeboken ej behöft upptaga så och så många stängers bredd i ängen, det hade varit nog att omtala ängen i dess helhet som domkyrkans egendom. Den omständigheten att vissa stänger omtalas, röjer, att hela ängen hade större bredd och att den återstående delen tillhörde en annan eller andra. Lika litet kan jag dela hr Falkmans förmenande, att när det talas om ett större antal stänger (6—10) i en hel by, därmed skulle förstås summan af de sammanlagda andelarne i hvar särskild jord. Vi måste besinna, att alla de exempel, som han i detta sammanhang anför, äro hemtade från Finland, hvarest grunderna för jordens skifte kunna hafva utvecklats på eget sätt, att måttet åtta stänger så ofta återkommer att det måste anses vara ett normalmått för jordberäkning, samt att i ett exempel åtta stänger öfver all byn uttryckligen säges vara en tredjedel af denna. I nyupptagen mark och i sent upptagen bygd, där man hade större utrymme, kunde måtten på den enskildes andelar blifva större.

Om vi undantaga uttrycket stang eller aln jord, visa de öfriga jordmåttens namn hvad måttet beträffar den största färglöshet. Bol, liksom dess latinska motsvarighet mansus, b[illegible] helt enkelt ett bebott ställe. Attungen — jag måste fast[illegible] i *Sveriges medeltid* alltför vidlyftigt utvecklade menii[illegible] tecknar en åttondedel af byn, men Östgötalagens för[illegible] att man från början hade på attungen ett bestäi[illegible] styrkes af de många urkundsuppgifter, som [illegible] afdrag af ett visst antal alnar eller delar

hade fått sitt namn efter afgälden för marken, men att äfven marklandet hade ett gifvet mått framgår af de fall, då likaledes afdrag af alnar göres. I Östergötland förekom ett åkernamn hump; namnet innebär ej en antydan om ett bestämdt mått, men humpen måste hafva haft ett sådant, alldenstund som synonym till hump finnes ordet mål (af måla = mäta) och båda kallas på latin mensura terre.

Då de verkliga längdmåtten hafva så sväfvande namn, att man måste befara att de ofta tagas allenast ungefärligt, med tämligen vidsträckt latitud, visar onekligen den omständigheten att jordnamn, som icke innehålla någon bismak af mått, det oaktadt alltid tänktes hafva ett sådant, att våra förfäder i grunden räknade ganska noga när det gällde att bestämma gränsen mellan mitt och ditt.

Ytmåtten bestämdes af längdmåttet och detta var bestämdt därigenom, att det i allmänhet hänfördes till någon del af den menskliga kroppen. Men mera komplicerade voro däremot rymdmåtten, för hvilka ifrågakom så väl längd och bredd som höjd. Äfven rymdmåtten hade emellertid namn af mycket allmän betydelse, antydande allenast att det var fråga om förvaringskärl, t. ex. ask och det vigtiga måttet skäppan. Det af hr Falkman anförda citatet ur ärkebiskop Anders Sunesons latinska öfversättning af Skånelagen visar, att man för bestämmande af rymdmåttet verkligen företagit beräkningar: skäppan var ett cylindriskt målkärl, som hade en viss höjd och inom hvilket hypotenusan, till hvilken bottnens diameter och sidans höjd voro katetrar, hade en viss längd. Det senare måttet var så vida det förnämligare, som skäppan efter de tolf mund eller tum, som gingo på denna hypotenusa, erhållit namnet tolfmynning. Vi hafva allt skäl att antaga att det år 1281 omtalade öländska målkärlet, som hade ett mått af 14 tum, på svenska kallade mund, hade en sådan hypotenusa af 14 tums längd. Hr Falkman anser deremot de 14 tummen afse omkretsen.

Målkärlen äro af en alldeles särskild betydelse, emedan de voro inom Sveriges olika delar olika. Liksom man kan uppdela vårt land efter dialekternas utbredning, så kan man ock uppdela det efter de olika målkärl, som användes för säden. Det fanns tydligen ett spannens och ett skäppans område. Det blir en vigtig uppgift att anställa djupare forskningar inom detta ämne, ty

däraf kunna dyrbara upplysningar vinnas om de forna kulturförhallandena och kulturförbindelserna.

Spannens område omfattar Norrland, Svealand och Östgöta lagsaga, skäppans omfattar vestra och södra Sverige och därjämte Danmark; inom skäppans område fann ock under medeltiden danskt mynt vidsträckt användning. Men om man äfven vid bestämmandet af skäppans och antagligen äfven af spannens storlek gick, såsom vi sett, med mycken omsorg till väga, kunde det icke undgas, att ju hvardera måttet fick, i följd af den stora isoleringen mellan landskapen och bygderna, varierande mått. Den omständigheten, att Anders Suneson fann sig föranlåten att så noga angifva skäppans normalmått, antyder, att pa hans tid funnos inom Skånelagens område skäppor af olika storlek. Upplandslagen omtalar olika spann i Stockholm, Uppsala och Enköping. Nagon större olikhet mellan spannen inom dessa omraden bör man väl ej kunna antaga, men ett fall synes antyda att sådan dock verkligen förekom. Mot påbudet i k. Magnus Erikssons landslag, att samma mått skulle användas öfver hela riket, protesterade Östgötarne, för så vidt pabudet gälde spannen, emedan de genom den nya anordningen skulle lida stor olägenhet. Regeringen fogade sig år 1368 efter deras önskan, hvilket ytterligare torde kunna anföras som ett bevis för rättmätigheten af talet om olägenhet.

Betydelsen af dessa målkärlens olikhet i olika delar af Sverige synes mig icke med tillräcklig tydlighet framgå ur hr Falkmans framställning, hvilken dessutom i denna afdelning har råkat ut för ett misstag, som i väsentlig mon inverkar pa hela hans uppfattning. Han säger nämligen, att man pa en för honom okänd tid af två uppländska spann bildat en spannmals*tunna*, pa medeltidssvenska kallad *þyn*, på tyska *tonne* och på medeltidslatin *thynio*. I citaten, som skulle bestyrka detta, förekomma uttryck hemtade från Vestmanna-, Södermanna- och Östgötalagarne. Vidare omtalar hr Falkman ett sädesmått kalladt thön, år 1543 spannethön, som ej förekommer i vara landskapsl[...] men i Östergötland var ett normalt mått för sex spa[...] hvilket framgår af en skrifvelse af år 1455 samt af diver[...] lingar från början och slutet af 1500-talet, Han f[...] denna thön ej bör förväxlas med tunnan, alldel[...] mått hade varit identiska, det särskilda namn[...] öfverflödligt.

Mot denna framställning måste det ovedersägliga inkastet göras, att ur etymologisk synpunkt kunna Svealagarnes och Svea-urkundernas þyn aldrig blifva samma ord som tunna. Ordet tunna är i Sverige, liksom i Norge och Danmark, lånadt från tyskan; ordet þyn deremot är svenskt, men saknas i det norska, isländska och danska fornspråket. Deremot är det uppsvenska þyn och det östgötska thön ett och samma ord, allenast genom olika stafning något nyanseradt. Den gamla bokstafven þ (= th) försvinner småningom ur språkbruket och *y* vexlar i medeltidens skrift ofta med *ö* (jfr mynt och mönt.)

Om således sjelfva namnet måste leda till ett sammanställande af Östergötlands thön (i Östgötalagen kallade þyn) och Svealandslagens þyn, latiniseradt till þynio, visas därutöfver nogsamt genom urkundernas uppgifter, att denna thön och denna þyn hade alldeles samma mått, i det på hvardera gingo sex spann;[1]) hr Falkmans uppgift att på den uppländska þyn eller tunnan gingo endast två spann, är riktig med afseende på den efter medeltidens slut äfven i mellersta Sverige införda tunnan, men är alldeles oriktig med afseende på den gamla þyn. Att denna, liksom thön i Östergötland, innehöll sex spann framgår med full tydlighet däraf, att i den förteckning, som år 1316 uppsattes öfver hertigarne Eriks och Valdemars utpressningar af kyrkans underlydande inom ärkestiftet, uppräknas thynones och spann såsom angifvande måttet, det förra såsom en högre, det andra som en lägre enhet, och finnes i detta sammanhang mellan måttuppgifterna spannens antal upptagna till två och flera, intill 5 och $5^1/_2$, men aldrig till sex. Halfsjette spann är således mindre än þyn. Vi kunna under sådant förhållande icke underlåta att anse en Upplandsþyn hafva samma mått som en östgötisk thön d. v. s. sex spann, och äro tydligen icke berättigade att, när på en upplandsþyn räknades sex spann, anse þynen i Vestmanland och Södermanland hafva varit ett annat mått. För Södermanland kan det för öfrigt till full evidens bevisas, att en þyn innehöll sex spann. Det talas nämligen på ett (för öfrigt af hr Falkman citeradt) ställe i Södermannalagen (kyrkobalken kap. 5) om halftredje þyn hästkorn, hvilket belopp i en handskrift återgifves med femton spann hästkorn, hvilket ger för þynen sex spann.

---

[1]) Spannmålsþyn skulle i nutidens språk öfversättas med sädesþyn, men säden har fått sitt namn spannmål efter måttet hvari den mättes. Spannmålsþyn är fullkomligt identiskt med spannethön.

Tunnan synes ursprungligen hafva kommit till Norden som ett mått för salta och feta varor. I Vestergötland, Vermland och Småland förekommer emellertid i 1500-talets räkenskaper en spanmålstunna, på hvilken räknades sex skäppor. Den skenbara likheten mellan tunna och thön eller þyn och olikheten i antal af skäppor och spann skulle kunna förleda till ett sammanställande af tunna och thön, af skäppa och spann. Men skäppa och spann hade mycket olika storlek och i följd däraf blir skilnaden stor mellan thön och tunna. I k. Magnus Erikssons gästgifvareförordning af år 1344 heter det, att herbergare fick för en spann hästkorn taga af den resande två penningar mera än spannen gälde i närmaste köpstad, men för en skäppa hästkorn endast en pennings öfverbetalning, hvilket synes fixera förhållandet mellan spannen och skäppan till ungefär 2 : 1 — vi måste tillägga ungefär, ty någon nyansering i förhållandet 1 penning: $^1/_2$ penning lät sig ej åstadkommas. Hr Forssell har funnit, att enligt 1500-talets officiela räkenskaper, en upplandsspann svarade mot $2^2/_5$ skäppor. Det är deremot å andra sidan visst, att i Vadstena klosters jordebok af år 1466 finnes en bestämd uppgift, att en Kalmarspann motsvarar fyra skäppor.[1])

Vid bestämmandet af längdmåtten kunde man med fördel till utgångspunkt taga menskliga mått och mensklig kraft. Yt- och rymdmåtten gå ock ytterst tillbaka till längdmåtten. Helt andra förhållanden möta oss däremot, när vi nu vända oss till vigterna, ty för deras fastställande kunde man icke gå ut från någon del af den menskliga kroppen. Utgångspunkten måste sökas utom menniskan och kunde då sökas på mycket olika håll. Att finna vigtens ursprung är därföre en vida vanskligare uppgift än att gå tillbaka till de ursprungliga längdmåtten — så mycket mera att beklaga, som vigten onekligen är för ett folk af vida större betydelse än längdmåttet: vigten ligger till grund för myntväsendet, och detta har i alla tider utöfvat en genomgående verkan på landets ekonomiska förhållanden, genom dem på de sociala i allmänhet.

En svensk urkund af år 1281 talar om en 'större' vigt. I ett vigtsystem finnas alltid större och mindre enheter, men det är icke denna skilnad, som det anförda uttrycket asyftar, utan

[1]) I Kalmartrakten omtalas både skäppa och spann.

ett vigtsystem af större slag d. v. s. för större och gröfre varor. Komparativen visar, att på Öland, hvars förhållanden urkunden gäller — vi kunna med full trygghet tillägga: i hela Sverige — funnos två vigtsystem — detta röjes genom komparativen — och af dem måste det andra varit mindre d. v. s. afsedt för mindre skrymmande och fina varor. Till all lycka tillägger urkunden, att den större vigten kallades på inhemskt mål bisman. Då man vägde efter den mindre vigten, använde man således icke bisman, utan något annat väginstrument. Vi kunna ej tänka på annat än vågen med de två skålarne, med hvilken de finare och ädlare varorna, i främsta rummet guld och silfver, vägdes.

Det vigtsystem, som vid vägning af sådana föremål användes, hade till enheter *mark—öre—örtug* och delades örtugen i flere eller färre *penningar*.

Om detta system uttalar generaldirektör Falkman följande åsigt.

— Staden Köln förmenas ganska allmänt hafva varit en romersk koloni; vore den det, skulle naturligtvis den romerska vigtordningen där varit gällande. Men Kölns anor gå längre tillbaka än till den romerska eröfringens och provinsordningens dagar; vid Rhen blomstrade redan före Cæsars tid Ubiernas stat och dessas hufvudort var Köln, hvars namn dock är af romerskt ursprung. En af de tre vägar, på hvilka bernstenen fördes från Östersjön, gick genom Germanien och Gallien till Rhoneflodens mynning och Massilia. Denna väg gick *sannolikt*[1]) genom Köln, som, enligt Cæsars intyg, var mycket besökt af köpmän, däribland *säkerligen* de af grekisk börd, som bodde i Massilia. Genom dessa köpmän hade *troligen* den grekiska vigten blifvit i Köln införd och där rotfäst. Mellan den romerska libran, som i Köln icke upptogs, och den grekiska litran eller minan, som där infördes, var skilnaden ganska stor. Den förra vägde 0,76, den senare 1,0203 svenskt skålpund.

De vigter, som först syntes i Skandinavien, voro de grekiska köpmännens. Sedan funnos jämte dem under någon tid kölniska vigter, som hade samma enhet eller Solons litra. Till sist undanträngdes den förra vigten af den senare, i samma mon, som Grekernas handel på Skandinavien undanträngdes af Tyskarnes.

---

[1]) Kursiveringen här och å följande ställen inom referatet af hr Falkmans åsigter är af mig gjord, af skäl, som längre fram skall visa sig.

Tyskarnes handel fick nämligen en stor betydelse. Sedan den grekiska handeln på Sverige hade upphört, hade denna öfvertagits af de äldsta vendiska städerna och de yngre, Lybeck o. s. v., alla tillhörande hanseförbundet, följde de förra i spåren samt skaffade sig stora handelsprivilegier. I följd häraf infördes den kölnska marken som normalvigt i Sverige, antagligen icke i följd af någon formlig föreskrift.

Att man äfven i Sverige begagnade den kölniska vigten framgår af följande facta. I de gamla myntordningarna (den äldsta af år 1449) nämnas lod och qvintin, som voro underafdelningar af den kölniska guld- och silfvervigtsmarken. I 1497 års myntordning säges uttryckligen, att den kölniska marken skall tjena till rättesnöre vid utmyntning af rhenska gyllen. När i medeltidshandlingar ofta användas orden »marca puri argenti» eller »lödig mark silfver», menas därmed vanligen en kölnisk mark rent silfver. Då affärer afslutades af myndigheter eller gälde frågor af större betydenhet, uppgifvas mycket ofta penningebelopp i mark efter kölnisk vigt. Af dessa uppgifter finnes en, som väl torde bevisa, att den kölniska och den officiela rätta svenska marken voro lika, nämligen ett intyg af notarius publicus (år 1366), att ärkebiskopen af Uppsala af den påfliga skattkammarens medel lånt 200 mark rent silfver kölnisk vigt, som skulle återbetalas i Brygge med en mark svenskt mynt för hvarje mark rent silfver kölnisk vigt. —

Innan jag går att uttala min åsigt om marken i allmänhet och den svenska isynnerhet, bör jag, för att bereda plats för denna, granskande genomgå punktvis den ofvan meddelade korta redogörelsen för generaldirektör Falkmans bevisning.

Att bernstenshandeln gick öfver Köln och att massiliska köpmän besökte denna stad, är icke bevisadt, men som sannolikhet må det gerna stå. Däraf följer emellertid ingalunda, att de massiliska köpmännen där införde grekiska vigter och att dessa där voro i fortfarande bruk. Hr Falkman finner sig ock nödsakad att försvaga sitt antagande häraf med det ofvan kursiverade »troligen». Något försök att gifva antagandet sannolikhet har han ej gjort, och jag är ganska viss att han icke kan åstadkomma ringaste bevisning i detta hänseende. Ett motbevis kan dock anföras. Under de merovingiska konungarnas tid myntades efter romerskt system och en myntverkstad fanns då äfven i Köln.

Men om nu verkligen en kölnisk vigt finnes, som öfverensstämmer med den attiska och icke med den romerska? Hr Falkman går ut från senare tiders förhållanden. Att en kölnisk mark funnits är obestridligt. Dess vigt uppgifves på varierande sätt; för vårt närvarande behof kan det vara tillräckligt att stanna vid den vigt, som sedan år 1837 är i Tyskland den officiela, nämligen 233,85 gr. Denna mark var, säger han, hälften af det kölniska pundet, hvilket således får en vigt af 467,70 gr. Den attisk-soloniska minan var, enligt Hultsch, hvilken i detta fall är en fullgod hemulsman, 436,6 gr. och den romerska libran 327,45 gr. Alltså står det kölniska pundet onekligen vida närmare den grekiska än den romerka vigten, men mellan de två först nämnda finnes dock en skilnad — jag håller mig ej till decimalerna — af vid pass 31 gr., hvilket icke är så litet. Men det är härvid en omständighet, som af hr Falkman icke blifvit uppmärksammad, nämligen att Karl den store under sin regeringstid företog en reform i vigtväsendet inom sitt rike, hvarigenom libran eller pundet fastställdes till vid pass 350 gr. eller till något mera än den romerska libran. Hans pund var deladt, liksom det romerska, i tolf uns. Af dessa uns räknades sedermera åtta = en mark. Det tyska pundet har först sedermera — af hvilken orsak och under hvilka förhållanden kan nu icke uppgifvas[1]) — gjorts till två gånger marken. Då vi vilja utröna det kölniska vigtsystemets, särskildt den kölniska markens vigt, hafva vi endast att hålla oss till $^2/_3$ af Karl den stores pund, hvilket var ett förändradt romerskt pund. Men därmed förfaller ock all sammanhållning mellan den kölniska vigten och den soloniska.

Huruvida de grekiske köpmännens vigter någonsin gjorde sig gällande i Sverige, må vi lemna osagdt. De grekiske köpmännen kommo måhända aldrig, åtminstone ytterst sällan, till Sverige. Det finnes stor sannolikhet för antagandet, att de grekiska mynten, d. v. s. de östromerska guldmynten, allsicke kommo ens till Östersjöns södra eller, närmare bestämdt, sydöstra strand genom åtgörande af grekiske köpmän, utan snarare genom bemedling af de germanska stammar, som den tiden voro bosatta i närheten af det östromerska rikets nordgräns eller innanför denna.[2])

---

[1]) Äfven tyska författare dela min okunnighet.

[2]) Jfr min framställning af solidusimporten till Sverige i min bok *Från äldre tider.*

Om det således svarligen kan anses riktigt att tala om en grekisk handel på Norden, få vi emellertid tala om en import af byzantinska guldmynt. Att de kunnat utöfva inflytande på de svenska vigtförhållandena är ju möjligt, men föga troligt. De svenska vigtförhållandena under den tiden, hafva ännu icke gjorts till föremål för någon kritisk granskning — den af mig påbörjade är långt ifrån afslutad — och innan någon sådan blifvit utförd, manar försigtigheten till att intet yttra om den tidens vigter. Men det blir i alla händelser oriktigt att tala om den grekiska handelns, d. v. s. den byzantinska guldmyntimportens uttrangande af den tyska handeln, ty sedan de byzantinska mynten hade upphört att komma till Norden, dröjde det en ganska lang tid, intill dess den österländska handelsperioden började och denna hade fortgått en god tid, innan de österländska myntskatterna börja visa sig uppblandade med tyska mynt. Till de tidigaste tyska mynten i våra fynd höra visserligen äfven de kölniska, men det finnes intet, som bevisar för denna tid direkta förbindelser mellan Köln och Norden. Däremot står det fullt fast, att Westfalen har hedern af att för den tyska handeln hafva vunnit Östersjön, men detta tillhör dock ett senare skede än det, då de tyska mynten kommo in i vårt land.[1])

Att man i Sverige talat om kölniska mark är fullkomligt visst, i synnerhet när det var fråga om transaktioner med utlandet, vid hvilka det kunde vara nyttigt att hålla sig till en vigt, som i utlandet var känd. På samma sätt förekommer i preussiska urkunder kölniska mark omtalade i fråga om utländska betalningar.[2]) Men däraf att kölniska mark omtalas i svenska urkunder, kan man icke draga den slutsatsen, att den kölniska och den svenska marken voro eller skulle vara identiska. Tvärtom, just den omständigheten, att i vissa fall kölnisk mark omtalas, visar ovedersägligt, att den icke var den enda, som i Sverige användes, likasom det förhållandet, att stundom svenska marker omtalas, visar att marker, som icke voro svenska, begagnades i vårt land. På grund däraf är det icke berättigadt att påstå, att i alla de fall, då mark silfver omtalas, dermed menas [illegible] mark. Hr Falkman säger sig hafva därför funnit [illegible] jag vågar betvifla deras giltighet. Han [illegible] betyder. K. Valdemar i Danmark och [illegible]

[1]) Jfr min framställning i *Sveriges medeltid.*
[2]) Jfr Vossberg, *Geschichte der preussischen* [illegible]

Brandenburg sålde år 1346 sina andelar i Estland för en dryg summa mark rent silfver af kölnisk vigt. I qvittenserna å afbetalningarna omtalas endast »mark rent silfver», men det är tydligt, att i detta fall behöfde icke arten af mark omtalas, då denna var i hufvudbrefvet angifven.

Mot medeltidens slut började alltmera den kölniska eller i allmänhet den nordtyska vigtens underafdelningar, lod och qvintin, omtalas i våra urkunder, men detta bevisar intet rörande den svenska vigtens ursprung. Den tiden hade rhenska gyllen kommit ganska mycket i omlopp i Sverige, så att värdet af en mark penningar angifves genom förhållandet till en rhensk gyllen, men icke bevisar detta att rhenska gyllen under all den föregående tiden haft kurs i Sverige. Ej heller bevisar det något, att i myntordningen af år 1497 föreskrifves, att det tillämnade svenska gyllenmyntet, som skulle motsvara det rhenska, borde präglas efter kölnisk myntfot; i föreskrifterna rörande silfvermyntet, som förekommer i samma förordning, omtalas icke den kölniska marken.

Nu återstår endast uppgiften från år 1366, att 200 mark silfver kölnisk vigt skulle betalas med lika många mark svenskt mynt. Den tidens myntmark var värd mycket mindre än vare sig den svenska eller kölniska silfvermarken, hvadan bestämmelsen, därest den hade den uppgifna lydelsen, skulle innebära, att ärkebiskopen icke behöfde återbetala mera än en liten del af skuldsumman, hvilket ej är rimligt.

Enligt min uppfattning hade den rätta vägen att behandla frågan om den svenska markvigten varit följande: först undersökes vigten af den svenska marken, därefter ses till, huruvida den stämmer med den kölniska. Men denna metod har af hr Falkman förkastats därföre, att vi icke kunna med någon säkerhet utröna, huru stor den svenska marken var. Presidenten Forssell har sökt bestämma dess storlek under k. Gustaf I:s tid genom att väga en del icke nötta riksdalermynt, men den tidens väginstrument voro mycket bristfälliga, myntmästare kunde därföre icke med bästa vilja åstadkomma mynt af korrekt tyngd. Äfven vigterna, normerade med dåliga vågar, nötta och efter nötta exemplar reproducerade, gifva icke tillförlitliga upplysningar. Påfliga uppbördsmän hafva uträknat de nordiska vigternas förhållande till de romerska, men deras uträkningar, äfven de beroende af ofullständiga vägapparater, ega ej tillbörlig

noggrannhet; de kunna, för öfrigt, af egennytta hafva bland de olika vägande nordiska vigter, som de under sina resor anträffade, till pröfning utsett just sådana, som genom en mindre tyngd kunde befria dem från att komma till korta i sina räkenskaper.

Försigtighet i en så grannlaga fråga som denna är värd allt beröm, men den kan drifvas för vidt, och det enda resultat, till hvilket hr Falkman på denna väg borde hafva kommit, är det negativa: vi kunna icke få någon säker kännedom om den svenska markens vigt. Men då göres ock all diskussion omöjlig och all jämförelse med den kölniska marken, hvars mått för öfrigt blifvit faststäldt genom vägningar, gamla och nya, af vigter och mynt. Väl må framhållas, att vid metrologiska undersökningar rörande forna förhållanden största varsamhet är af nöden. Men, med iakttagande af denna, måste man hålla sig till de enda vittnesbörd om den gamla vigten, som föreligga: äldre uppgifter samt vägningar af vigter och af mynt, som präglats efter ett gifvet vigtsystem. Det är gifvet, att en enstaka iakttagelse betyder föga, det behöfves en hel rad af iakttagelser och vid konstaterandet af resultatet måste man medgifva en viss latitud, motsvarande det remedium, som var myntmästaren medgifvet. Men kommer man då på olika vägar till samstämmande resultat, må man helt visst däraf draga den slutsatsen, att man kommit sanningen temligen nära.

För min del skulle jag hafva velat behandla frågan på följande sätt.

Man har i fråga om det nordiska vigtsystemet mark—öre—örtug, i synnerhet när man som fjärde led tillägger penningen, sammanblandat vigtsystemet med myntsystemet, man har till och med låtit detta system vara från början ett myntsystem, som sedermera blifvit ett vigtsystem. Jag tror mig kunna bevisa, att detta är förvändt.

Vi skola först med hvarandra jämföra följande uppställningar:

A. För Svealandskapen i äldre tid, för hela Sverige i senare tid (allt medeltid).

1 mark	=	8 öre	=	24 örtug	=	192	penningar
		1 »	=	3 »	=	24	»
				1 »	=	8	»

B. Enligt Vest- och Östgötalagarne samt k. Magni bref om Öland af år 1281:

1 mark	=	8 öre	=	24 örtug	=	384	penningar
		1 »	=	3 »	=	48	»
				1 »	=	16	»

C. För Danmark och Norge:

1 mark	=	8 öre	=	24 örtug	=	240	penningar
		1 »	=	3 »	=	30	»
				1 »	=	10	»

D. För Island:

1 mark	=	8 öre	=	24 örtug	=	480	penningar
		1 »	=	3 »	=	60	»
				1 »	=	20	»

Vi kunna häraf icke gerna draga mera än en slutsats: det konstanta och därmed det ursprungliga i det nordiska systemet är mark—öre—örtug. Det varierande penningeantalet visar, att detta är ett tillägg till systemet, som inom olika områden, beroende på olika omständigheter, sattes olika. Därtill kommer, att penningen var namnet på ett mynt. I Tyskland, hvarifrån namnet lånades, betecknar det uteslutande ett mynt, motsvarande det latinska denarius, och i Sverige präglades intill den yngre Sten Stures tid inga andra mynt än penningar och halfpenningar. Penningen lades till det nordiska systemet, när i Nordens olika delar myntning infördes och man af en örtug silfver präglade ett visst antal penningar.

Enahanda förhållande, att i olika land ett olika antal penningar gingo på marken, finna vi i Tyskland, t. ex.

Magdeburg och Helmstedt	1 mark	=	384	penningar
Närliggande städer	»	=	360	»
Hamburg, Lybeck, Holstein, Meklenburg	»	=	192	»
Frisland	»	=	160	»
Westfalen	»	=	144	»
Köln (under 1000- och början af 1100-talet)	»	=	144	»
Oldenburg	»	=	120	»

Vid försöken att utreda förhållandet med den nordiska vigtordningen i dennas äldsta gestalt hafva vi därföre att hålla oss uteslutande till mark, öre och örtug. Jag vill icke inlåta mig på den vidlyftiga diskussionen rörande dessa ords härkomst och ursprungliga betydelse. Endast i förbigående må anmärkas,

att Rydqvists antagande, att marken erhållit sitt namn efter det å vigten eller myntet åsatta märket, icke eger giltighet hvad det senare alternativet beträffar, alldenstund mynt kalladt mark icke präglades förr än under 1500-talet, sedan mark som räkneenhet och som vigtenhet länge hade varit i bruk, och knappast eger giltighet med afseende på det förra alternativet, da det ingalunda är säkert att markvigten alltid varit försedd med ett märke, och då ingen anledning finnes hvarföre den högsta vigtenheten skulle få namn efter märket, då märken ju, i fall detta skulle hafva så stor betydelse, borde hafva funnits äfven å vigterna af de lägre enheterna. Vidare må anmärkas, att om vigtmarken är ursprungligare än räknemarken, kan Ahlqvists antagande, att ordet öre härleder sig från öra, emedan man i en aflägsen forntid brukade vissa djurs öronlappar som skiljemynt, ej hålla streck, samt att, under samma förhallande, Vigfussons antagande, att *ortug* häntyder på penningarnes tjugotal, (hvilket för öfrigt förekom endast pa Island) och Falkmans att örtug är ett kollektivt namn för tio penningar, förfalla. Vigfusson säger sig icke kunna förklara betydelsen af ordets första stafvelse, men Falkman anser den, därföre att det fornnordiska ordet *eir* betyder koppar, och det vidare finnes ett fornnordiskt ord *eirpenningr* och ett fornsvenskt *erpenningær*, hvilka båda betyda kopparpenningar, rätteligen — mot handskrifternas vanliga skrifsätt — böra skrifvas *er*, hvadan väl örtug ej kan betyda endast ett tiotal af penningar, utan, da *er* val icke meningslöst blifvit satt framför, ett tiotal af koppar d. v. s. kopparpenningar. Men detta stöter mot ett nytt hinder: det äldsta nordiska myntet präglades af silfver och kopparpenningar uppenbarade sig icke i rörelsen förrän efter det namnet örtug kommit i bruk, nämligen de danska s. k. borgarkrigsmynten, hvilka funnos innan den tidigaste handskriften af Vestgötalagen skrefs och som måste hafva varit bekanta för Snorre Sturlesson, hvilken på grund daraf kunde tala om dem i berättelsen om den mytiske Sveafursten Fro. Det är däremot en omständighet, som jag icke funnit framhållen och som dock, efter mitt förmenande, är värd ganska mycken uppmärksamhet, att vigt- och räknemyntsnamnen mark och örtug icke förekomma med någon bibetydelse, under det däremot ordet öre — i det gamla spraket ett maskulinum — (fornsvenska *öre*, pl. *örar*, isl. *eyrir*, pl. *aurar*) — jämte sin betydelse af vigt- och räkneenhet äfven betyder lös egendom i allmänhet (i motsats till jorden),

hvarom än i dag vittnar det svenska ordet lösören [1]). Ordet öre får härigenom en viss betydelse framför såväl mark som örtug, men kan icke hafva fått denna efter det ordet blifvit en vigt- eller räknemyntenhet, alldenstund öret som sådant icke egde något företräde i användningen framför marken: man sade hellre half mark än fyra öre. Denna så att säga allmängiltighet hos ordet öre synes mig böra hänföras till den ursprungliga betydelsen, hvilken måhända var ett stycke metall (företrädesvis ädel) af ett visst mått, hvilket sedermera togs till utgångspunkt för ett vigtsystem. Att ordet i sig icke innebär begreppet af mått kan icke förundra oss, då vi i vårt språk hafva så många namn för mått som icke innebära det ringaste måttbestämmande. Det synes mig alls icke omöjligt, att mark och örtug äro något senare tillkomna som öfver- och underordnade enheter. Då man bestämde sig för att låta åtta öre kallas en mark och öret delas i tre örtugar, har man ursprungligen varit ledd af begäret att få lätt delbara tal; åtta- och tretalen hade dessutom ganska allmän användning hos oss och andra Germaner.

På frågan, huruvida det nordiska vigtsystemet är en sjelfständig uppfinning — hvilket i sig icke är orimligt, ty våra förfäder voro icke så litet försigkomna som herr Falkman antager — eller om det kan och bör ledas tillbaka till ett annat och tidigare vigtsystem vill jag här icke inlåta mig. På grund af hvad jag nyss anförde, måste jag anse, att man vid försöket att finna äldre främmande motsvarigheter bör gå ut icke från markens, utan från örets vigt.

Med all reservation mot möjligheten af misstag anser jag, att vi böra, vid bestämmandet af våra vigtenheters tyngd, hålla oss till de antydningar, som redan gjorda undersökningar lemnat. De påfliga uppbördsmännen funno marken vara af något olika vigt i nordens land. På 1330-talet uppskattades Stockholmsmarken till hvad vi på nutidens språk kalla 208 gr. vid pass, Skaramarken till 214,7 gr., o. s. v. Genom vägning af k. Gustaf I:s riksdalrar kom herr Forssell till resultatet 1 mark = $^{9}/_{10}$ kölnisk mark = 210,46 gr., hvilket ju ganska godt stämmer med de två förra uppgifterna. Då obestridligen medeltidens och den

[1]) Sedan penningen och dess namn kommit i bruk, fick pluralen penningar betydelsen af förmögenhet, hvilket var helt naturligt. Ordet har ännu denna betydelse, men torde förr, liksom nu, företrädesvis hafva betecknat kontanta tillgångar.

började nya tidens vägapparater icke i godhet kunna jämföras med våra, måste vi vara beredde på mindre differenser. Det finnes ett tredje fält för undersökningar i detta afseende, som jag börjat bearbeta. Jag vill ej här framlägga resultaten af den ännu icke afslutade undersökningen, utan nöjer mig med att omtala, att den slutande hednatidens armringar af silfver icke sällan äro försedda med märken, som tydligen referera sig till ringens vigt[1]) och att en sådan ring, försedd med fyra märken, så beskaffade, att de måste anses tillkomna samtidigt med ringen, väger 101,88 gr. I Sverige är icke någon annan vigtenhet känd, hvars fyrfald kan hafva en sådan vigt, än öret, och ger oss således denna tyngd för fyra öre (d. v. s. en half mark) en markvigt af 203,76 gr. De spår af nötning, som ringen visar, förklara. att vigten är lägre än de ofvan angifna vigterna.

Ordet mark tillhör den germanska verlden och vi kunna därföre tänka oss två möjligheter: *antingen* är ordet och det därmed betecknade vigtsystemet en gemensam egendom för alla germanska folk *eller* ock har systemet blifvit inom någon del af den germanska verlden utveckladt och derifrån spridt till dennas öfriga delar. Några tyska författare, som mera flyktigt behandlat frågan, hafva nöjt sig med att betrakta systemet som germanskt. De som egnat frågan grundligare studier hafva i allmänhet uttalat sig för dess uppkomst inom ett mera begränsadt område och dess utbredning därifrån. Normän, Danskar, Engelsmän, Tyskar hafva sagt att systemet är till sin upprinnelse nordiskt. Herr Falkman säger att det är tyskt, specielt kölnskt, och från Köln kommet till Norden.

Rörande de vägar på hvilka marksystemet skulle från Norden hafva utbredt sig till andra germanska och äfven en del icke-germanska områden har egentligen allenast en förslagsmening uttalats, nämligen att det ifrån Norden kommit till England och därifrån till Tyskland och Frankrike. Denna teori förkastas emellertid af herr Falkman på följande skäl: från Romarnes aftågande till början af 1000-talet var England utsatt för nästan ständiga krig, under hvilka man naturligtvis hade annat att göra än att, åtminstone med hopp om ringaste framgång, införa en ny vigtordning och därmed ytterligare plåga de olyckliga in-

---

[1]) Detta visar sig däraf att en ring, hvars märke har flera enheter väger *proportionsvis* mera än en ring, i hvars märke enheterna äro färre.

byggarne [1]) — k. Alfred den store återstälde efter 878 års fred de gamla lagarna och statsinrättningarna — år 1018 bestämdes att England skulle styras efter den gamla engelska rätten — Knut den store, som ville vinna Engelsmännens kärlek, införde ånyo de angelsaksiska lagarne — alltså är det icke troligt att den skandinaviska marken af Danskarne blifvit införd i England. Men denna sannolikhetsbevisning kunna vi ej tillerkänna vitsord gentemot de af professor J. Steenstrup framdragna faktiska förhållandena, att marken i de äldre angelsaksiska urkunderna, hvilka på tusentals ställen omtala penningeförhållanden, icke nämnes en enda gång, att den första gången omtalas i fördraget mellan k. Alfred och dansken Gudrum, att den sedan dess omtalas i främsta rummet för de delar af England, som voro i Danskarnes händer, att den engelska marken var delad i åtta ören, men att öre, lika litet som mark, finnes i angelsaksiska urkunder före den danska tiden. Man kan icke gerna häraf draga annan slutsats, än att England fått marksystemet genom danskt inflytande.

I Frankrike och Tyskland börja urkunderna under loppet af 1000-talet tala om mark. I de tyska förhållandena finnes allsintet, som tilldelar den i Köln använda marken någon större ursprunglighet än de marker, som förekommo inom hvart enda nordtyskt område, sins emellan något olika och alltid betecknade med områdets namn (t. ex. bremisk, lybsk mark). Äfven Polen hade sin egen mark, hvilken sattes som motsats till den kölnska. Alla dessa marker uppträda såsom lika berättigade, om än med lokal giltighet. Det är först under en senare tid, under 1200-talet, som den kölnska marken begynner få ett större erkännande än de andra; och dess herravälde tilltog därefter allt mera på bekostnad af de öfriga lokalmarkerna: den kölnska marken antogs till myntvigt år 1433 för hansestäderna vid Östersjön, år 1524 för hela det tyska riket.

Det finnes en omständighet, som gör det nödvändigt att antaga den tyska marken som lånad. Det nordiska systemet innehåller mark — öre — örtug, det tyska mark — uns — qvintin o. s. v. Namnet uns hör till det romerska pundsystemet, hvilket af Karl den Store reformerades och blef den herskande vigten

[1]) Då det var fråga om vigtsystemets införande från Tyskland till Norden, ansåg herr Falkman ett formelt införande af en vigtordning ej kunnat komma i fråga.

inom Tyskland. Libran eller pundet innehöll tolf uns. Då unsens vigt ungefär svarade mot örets, vidtog man i Tyskland i grunden ingen annan förändring än att man lånade det nordiska namnet mark och räknade på denna, likaledes efter nordiskt mönster, åtta underafdelningar, åtta af librans uns. Man har tydligen med bibehållande så mycket som möjligt af hvad man redan hade fogat sig efter ett mäktigt inflytande från främmande håll. I England, hvarest det nordiska inflytandet var synnerligen starkt, upptog man icke endast marken som namn för åtta vigtenheter, utan äfven för dem det nordiska namnet öre.

Man har sagt att Tyskland fått sin markvigt öfver England. Då Tysklands vestra städer, isynnerhet Köln, drefvo flitig handel på England, är det alls icke otänkbart, att de därunder gjorde bekantskap med marken, som dit blifvit införd genom danskt inflytande. Men det synes mig ej fullt troligt, att marken endast på den vägen kommit till Tyskland. Vi måste tänka på den öfver med hvilken tyska köpmän styrde sina handelsfärder till Östersjön samt öfver dennas vatten först till Gotland och sedan till den östra kusten. Vi måste tänka på den stora betydelse Gotland redan dessförinnan hade vunnit genom den österlandska handeln och den stora vigt, som ön fick för den tyska handeln. Föreningen af de tyskar från olika städer, som drefvo handel i Visby, fick så stor betydelse, att den kunde verka tillbaka på moderstäderna och deras inbördes förhållanden. Denna förening af de Gotland besökande köpmännen blef ju en af de allra vigtigaste faktorer, som ledde till bildandet af hanseförbundet. Då markvigten var på Gotland af gammalt använd, är det, enligt min uppfattning naturligt att denna vigt härifrån fann insteg i Tyskland.

Vi hafva talat om de tider, då markvigten först omtalas i England, i Frankrike, i Tyskland. Törhända frågar någon, huru långt tillbaka vi kunna spåra denna vigt i Norden. Vi kunna väl icke för nordisk räkning uppvisa några tidigare årtal af det enkla skäl, att i Norden urkundernas tid börjar långt senare än i England, Frankrike och Tyskland, men så långt tillbaka vi gå i urkunderna finna vi marksystemet användt med dess tre enhetsgrader. Af dem har väl den högsta ett namn, som vi återfinna utom Norden, men detta namn kan lika väl vara nordiskt, som tyskt, och de två andra kunna icke hafva fått sina namn genom lån, ty vi återfinna dem icke annorstädes, med undantag, såsom nyss

nämndes, af örenamnets uppträdande inom det dansk-engelska området.

För öfrigt torde vigtundersökningar af föremål i de nordiska museerna komma att fylla den lucka, som bildas genom urkundernas tystnad. Den till den hedna tidens fynd hörande vigtlod, som hittills blifvit vägda, tillhöra visserligen ett annat vigtsystem, hvars användning dock hade endast kort varaktighet. Men det är så mycket annat, som kan vägas: prydnader med och utan utsatt antydan om vigten samt de i spiralform hoplagda tenar af ädel metall, hvilka gjorde tjenst som betalningsmedel. Det är väl sannt, att man i ett nordiskt museum för flere år tillbaka företog vägningar af där förekommande ringar af guld, och kom till det resultat, att man ej därigenom kunde leta sig fram till något vigtsystem. Men det var en omständighet, som man därvid hade förbisett, nämligen att man ej har rätt att vänta någon normerad vigt annat än hos de betalningsringar, som bibehålla den storlek hvilken ursprungligen var dem gifven, — ändarnes utseende är i denna fråga afgörande —, och att man måste helt och hållet se bort från de ringar, som blifvit stympade, alldenstund det trotsar all mensklig beräkning att utröna efter hvilken norm stympningen skett. Nya undersökningar torde därför leda till positiva resultat.

Som ett förebud till dem må den förut omtalade å Gotland funna armringen tjena. De fyra märkena kunna icke gerna beteckna annat än fyra öre. Denna ring, jämte andra silfverföremål, tillhöra en nedgräfd skatt af arabiska mynt, utan minsta inblandning af vesterländska, alltså en tid, som ligger före den, då det af generaldirektör Falkman så lifligt framhållna tyska inflytandet gjorde sig inom Norden gällande.

Strödda Meddelanden och aktstycken.

Ett regeringsprogram af hertig Karl från 1595.

I den i början af denna årgång af Hist. Tidskrift intagna uppsatsen: »Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596 II» omnämnes, ss. 34—35, att under den 4 Oktober 1595 finnes i Hertig Karls registratur en framställning af en mängd »punkter», afsedda dels för rådet, dels för meniga ständerna och omfattande såväl de rent politiska frågor, som skulle förekomma vid Söderköpings riksdag, som ock talrika förslag af social och administrativ natur. Då de förra blefvo föremål för en särskild proposition och de sistnämda ej inverkade på de politiska händelsernas gång, hvars tecknande var syftemålet med nämda uppsats, lemnades ej däri någon närmare redogörelse för framställningen af den 4 Oktober. Denna synes emellertid förtjena att blifva närmare känd, då den i ej ringa mån bidrager till att belysa både hertigens regeringsgrundsatser och det allmänna tillståndet inom fäderneslandet under detta tidsskede.

Genom förvaltningen af sitt hertigdöme hade hertig Karl haft ett rikt tillfälle att praktiskt utveckla den stora administrativa förmåga, hvarmed han af naturen var utrustad; länge hade han emellertid måst se sjelfva riksstyrelsen föras med förbigående af honom och på ett sätt, som föga öfverensstämde med hans åsigter. När han i sin mannaålders fulla kraft omsider i följd af Sigismunds frånvaro i Polen fick träda i spetsen för rikets regering, var det därför naturligt, att han i mycket skulle känna sig uppfordrad att söka åstadkomma reformer med afseende på de administrativa förhållandena inom landet. Enligt hans politiska grundåskådning borde emellertid ett dylikt reformarbete lika väl som alla andra vigtiga samhällsangelägenheter kräfva medverkan af rikets ständer, men vid det första tillfälle, då han såsom rikets regent sammanträffade med dessa, nämligen Söderköpings riksdag, var ställningen sådan, att det ej varit underligt, om då alt annat fått träda tillbaka för de rent politiska frågorna. Framställningen af den 4 Oktober, jämförd med några andra urkunder, visar emellertid, att detta ej var fallet, utan att hertigen på samma gång han begärde ständernas bistånd till dessa frågors lösning äfven ville begagna tillfället att underställa dem ett ganska detaljeradt program med afseende på de administrativa åtgärder, till hvilkas genomförande han nu ämnade begagna sin makt.

Det är detta program som här i det följande meddelas, och därvid har framställningen af den 4 Oktober behandlats såsom hufvudurkund. Visserligen har sjelfva denna handling antagligen ej delgifvits ständerna, och det är till och med ovisst, om den förelagts rådet, men detta hade redan på det förberedande rådsmötet i Stockholm sommaren 1595 erhållit del af de flesta däri förekommande punkterna (se Meddelanden från Riksarkivet VI ss. 172 o. f. samt Hist. Tidskr. 1884 s. 80), och åtskilliga af dessa punkter delgåfvos sedan riksdagen i Söderköping genom hertigens båda propositioner af den 10 Oktober, hvarjämte de kommissarier, som efter riksdagens slut utsändes till rikets olika delar med riksdagsbeslutet, genom sin instruktion af den 30 Oktober hade i uppdrag att underhandla med ständerna i landsorterna angående en mängd af ifrågavarande punkter (Karls Reg.). Då handlingen den 4 Oktober sålunda fullständigast angifver hertigens afsigter, har det synts lämpligast att in extenso aftrycka denna samt att blott särskildt utmärka de delar däraf, om hvilka med visshet kan sägas att de meddelats ständerna, och hafva för detta ändamål de punkter som återfinnas i hertigens propositioner af den 10 Oktober utmärkts med * och de som återfinnas i instruktionen af den 30 Oktober utmärkts med †. När propositionerna och instruktionen för kommissarierna förete vigtigare afvikelser från handlingen af den 4 Oktober, anges skilnaden i noter. Med afseende på interpunktering och stafning äro samma grunder som vanligt uti tidskriften följda.

* * *

Thesse efter:ne puncter äre de förnempste, som nu opå thenne ricksdag af stenderne moste berådslagne blifve. Actum Söderköping den 4 Oktobris år 95.

Försth efter Gudh Alzmechtig hafver förlänth en godh och stadig fridh, hureledes om thet fremende krigsfolk, som först motte afleggies, hvilcke ehn stor summe hafve till att kräfvie, kan tilfridz ställt och betalt blifve.[1])

Så vill och nu betänckes, hvadh som af dhe Svänske och Finske hofmän och knechter behålles skall, och hvilcke som skole förlofvede blifve, och hure samme krigsfolck för deres atherstående besoldning kunne förnögde varde, och vid hvadh ordning the her efter skole blifve underholdne, och betänckies, hur thett store borgeläge, som almogen i Findland blifver medh besväredt, kunde afskaffet varde.

[1]) Denna punkt blef föremål för muntlig framställning af hertigen till ständerna Se H. Sk. H. X, s. 27.

Om Rydzerne ville träde för myckett in på Sveriges grendzer medh rågången, och dhe Svenske uthskickede icke kunne medh desse der om sämmies, hure då dermedh holles skall. R.

Om the schytt opå Kexholmen äre, när och egenom hvem dhe skole hedensendes, och hvar the föres skole; om her Claes Flemmingh medh den så handle skall, som medh thett andre archeliedt skedt är, om och icke rådeligen vore, att thett Svenske krigsfolcket blefve in på Kexholm, till dess att schytten komme i sitt frie beholdh. R.

Hvar Kon. M:t af Polen anthen nu i tilkommende sommer, som för ryckte gåer, eller framdeles, vore tilsinnes att komme her in i rikett, om sådanth tilförende icke bör gifves Sverigis rikis stender tilkenne. R.

Om Kon. M:t vill tage sin rese genom Lifland, hvem som H. Kon. M:t ther möthe och unfå skall, och hure starck Hans Kon. M:t till fremmende folck skall inlathes i Räfle och på den liflendske sidhe. R.

Endoch man icke förmoder, att Kon. M:t annorlunde hitt till sitt arfrike komme vill, än thet sigh medh rätte bör, så att thett medh fremmende folck icke motte mer besväredt blifve, än som Hans Kon. M:ts vahlrike Polen sker af the Svenske, om och annorlunde kunde tilbudett varde, hure sakerne då förtages skole. R.

Vill och betänckies om riksens dretzl, hvilcke som både i Kon. M:ts närvare her i rikedt, så väl som frånvare skole hafve der befalning uthöfver och nycklerne i antvardning, att Hans Kon. M:t i sin närvare icke mer deraf lather anamme, än nödtorfteligen till Hans Kon. M:ts och riksens bäste behöfves, och doch medh F. N:des hertigh Carls och riksens rådz samptyckie, och seden i H. Kon. M:ts frånvare lathe thet allt tilstädes blifve oförryckt och inthett ther af lefrere lathe hög:te F. N:de och riksens rådh ovetterligen och theres samptyckie föruthan. R.

*Om och Kon. M:t må gifve, förläne och bebrefve lähn, godz och gårder borth her i Sverige, medan H. K. M:t är der uthrikes stadd, så och förordne och tilsättie befalningsmän, fougdter och andre F. N. hertigh Carl och riksens rådh ovetterligen. M.

*Om allmogens klagan och om der opå skall sökies i Polen. M.

Om dhe Polniske lathe nogedt fordre om den del i Lifland, som Sverigis Crone nu innhafver, hvadh som der opå skall svaredt blifve. M.

Om rådeligitt är, att någen legation motte sendes her ifrå till Polen. R.

Item om visse grendzer, så och en stadigh venskap begge riker emellen. M.

Hureledes the store summer, som både förstinne till Saxen och Meckelborgh fordre af rikett, som på theres brudschatt tilbake står, så väl som hvadh köpmän och andre hafve att kräfvie, kunne aflagde och betalte blifve.[1]) M.

---

[1]) Blef föremål för muntlig framställning af hertigen till ständerna. H. Sk. H. X s. 27.

Hvadh som medh rätte den unge hertig Johan skall hafve till sitt
R. förstendöme, och hvilcke och hure månge hans förmyndare vare skole, om ther medh efter lagen skall hollitt blifve.

Item uthi hvars förvaring thett skall leggies, som uthi den unge
R. herres omyndige åhr försambles kan.

R. Om den unge hertig Johan affaller, för än hans fru moder, hure som då skall holles med thett som drotningh Gunnill gifvit och bebrefvett är af Cronen, och thett hon sigh af Cronen tilbytt hafver; teslikes och om han lefver efter sin fru moder och barnlös dör, hure som då om hans jordh och lössörer bådhe thett hans fru moder gifvet är, som förre är förmellt, och thett som honom elliesth tilfallitt är af Cronones i fasth och lösth skall hollit blifve.

Hvadh som till then unge enkiedrottnings margongafve efterlates
R. kan och hure högtt till ränte.

Om och the bythe, som drotningen hafver giordt medh adelen
R. och andre och gifvitt Crone- och schattehemen för frelsse, thett hon seden hafver lagdt till sitt arf och eigett, må och skall beståes eller ej.

M. Huruledes den store oordning som i rikett finnes i alle landzänder, ther ifrån Cronen rappett och rycktt blifver både ehn del och annen, må förekommen och afskaffet varde.

M. †Om icke af nöden vore, att konungs refsth[1]) motte holles öfver riket, och hvadh personer uthi hvar landzände ther till brukes skulle.

Medh thett samme ransakes om the bythe, som adelen och hafve giordt medh Cronon, och förnimme, hure Cronon kan försnelledt
M. [vara], och der sådent befinnes, anthen samme bythe tilbake kalle eller jenke lathe.

M. Gamble jordeböker upsökies och der efter ransakes, hvadh som ifrå Cronon kommit är, och medh hvadh beskedh.

R. Hureledes Cronones bergverk måtte better stelles i verckett her efter än her till skedt är medh minste almogens tunge efter thett är thett eneste pålite, som man hafver tage till betaele Cronones skuldh medh.

R. Om skipsens förfårdning och uthredning, som man nu achter vestfart och hureledes Cronones skifsgårdh, motte her efter [bättre], än her till skedt är, blifve förestånden.

Om icke af nöden vore att någre skip måtte åhrligen afsetties
M. att förbättre Cronones skipsgård medh, och åther någre af the gamble sällies och föryttres Cronon till bäste.

Om icke rådeligen vore att uthsende någre af Cronones skip
R. vestfartt hvart åhr, en flåtte om våhren och ehn om hösten att hempte in sallt, vin, krydder och annedt till Cronones behof, att man icke allt behöfde köpe her i rikett af fremmende efter ytterste peningen.

M. Att betänckes rådh och utvägar till Räfle, Viborgs, Narfvens, Wittenstens, Calmars, Jönköpings och Elfsborgs befestningers byg-

[1]) I instruktionen beifras, att adeln slog under sig skattejord, och begäres allmogens utlåtande, om ej i sammanhang med räfsten en allmän »jordejänckning eller skatteläggning» skulle ske.

ningh och den del the skole underholles medh, och hvilcke personer ther opå skole brukede blifve.

Efter stor otrohet finnes medh mestedelen af the fougdter, som nu befalningen hafve, om icke motte ransakes om sådene, och the som otienlige äre afskaffes, och förordnes andre beskedelige dertill igen, serdeles af adelen, the som hade någedt vedervåge och elliest opricktige äre, och icke the som genom muther och gåfver köpe sigh dertill, såsom och inseende hafves medh cammerere och andre i reckninge-cammeren, som holle medh sådene, therigenom Cronones inkombst mycket försnelledt varder. *M.*

Aldenstundh stor omkostnedt går på fougdters, schriveres och andres löhn, som uthi häreden och vidh slotten brukes moste, om icke better vore, att uthfå hereden, så och slott och gårder någre visse af adell och andre för en viss taxe, så spardes i så måthe den andre store bekostnedt. *R.*

Item om riksens canceli, hure her efter thermedh holles skall, meden fast oskickeligen för muther och skencker tilförende tilgongit år; meden och myckett onyttigt folck holles på Cronones kosth och löhn vid slott och gårder och uthi embetherne, om fördenskuldh icke för nöden vore, att öfverse mantals registren och göre så ehn viss ordningh, hvilcke som beholles skulle eller icke, och hvadh som hvar och en till löhn och underholdh kunde varde försörgd medh, eller och uthfåes för viss taxe som förbe:t är. *R.*

Om adelens vapnetienst icke motte efter lagen besehes, och betänckies, hvilcke som för pantegodzen äre plichtige tienest göre, anthen then, som godzet förpantede äre, eller ock then, som dem uthsatt hafver, att Cronon ther opå icke motte ske förnär, om och the, som frelsth gifte hafve fåedt eller elliest bruke någre godz under adeligh frihet och icke hafve skiöldemerckie, skole sådene frihet niuthe, och om der efter icke ransakes motte. *M.*

†Efter man förnimmer, att så väl postvapner som tilförende passen varde missbrukede, derföre på ded att almogen medh sådene olidelig tunge, som the bådhe medh skiutzferder och försler hafve moste, motte förskonede blifve, om fördenskuld icke better vore, att almogen giorde åhrligen en hielp (åhrligen) tilsammen i peninger, deraf seden the, som uthskickede blifve, kunde blifve gifvitt täre-peninger, till att leige sigh hesth och fordenskap hos gestgifverne, och lothe så almogen medh alle skiutzferder förskonede blifve. *R.*

Om ständernes privilegier icke motte öfverses och rättes, hvarutinnen sådent behöfves. *M.*

†Om vågh, pyndere och bissman, såsom och tynne och span, icke motte beses och rättes i alle städher och göres en viss ordning, hure ther medh skulle holles; *M.*

och elliest göres visth köp opå öel, brödh och annedt, hure dyrt thett skulle sätties åhrligen efter årsvexten.

†Efter städerne sker theruthinnen myckett förnär och stort hinder uthi theres handell och vandell, att adell, prester, fougdter, schrifvere och andre bruke stor köpslagen vidh bergslagerne, om förden- *M.*

skuldh icke motte betänckies, hure vidt hvar och ehn motte efterlatit vare till att handle.[1])

Om thett och må tilstaedt vare, att adelen, prester, fougdter och *M.* andre lathe uthföre spannemåll och andre äthende vahror, öfverhetens samptycke föruthan.

Meden och Sveriges lagh mångestädes borde öfversedd och efter *M.* skälighet rätted och förbättredt varde, när lägliget kunde vare sådenth bäst lathe förhender hafve.

Efter och fast olagligen tilgår medh köp, skifte, panthsätning *M.* och åcker, som nu iblandh adelen, så väl som andre förmyckett brukes, om och der opå en serdeles ordningh och statute oprättes.

Aldenstundh mångestädes i rikett finnes godh lägenhet på Cronones almenings skogar, ther byer och torpeställer kunne oprettede blifve uthan någen bolbyes skadhe och afsaknedt, om derföre icke bör förordnes visse· män, som der om i landzänderne ransakede och sådene *M.* platzer uthdelede, och thett, som vore bygdt någen bolby till schade och sådenth skäligen pröfvedt, kunde blifve afskaffett, och elliest kunde handle medh almogen, att the och någedt hvar, thett them icke vore besvärliget, hulpe till sådene byers oprettelse.

Efter monge hafve förverfvet sigh store förläninger och friheter och medh fast ringe tienst sådent förskyltt, om derefter icke motte *M.* ransakes, hureledes och genom hvars förfordring sådenth skedt vore, och hvilcke som niuthe mottes eller icke.

†Endock mynthett her i rikett icke synnerligen myckett förhanden är, så varder thett icke dess mindre föracktedt för thett tydske och danske [som] hytt införes, emoth hvilckett thett altidt lyke gåedt och än bettre är, om derföre icke motte påbiudes, att thett Svenske *M.* mynthett, bådhe kon. Göstafs och kon. Johans, så väl thett bättre som ded sämbre, skulle achtes och holles i thett värde, thett slagit och satt är, nembligen otte öre på ehn marck, och fyre marck på ehn godh daler och inthtett mer, althenstundh thett ringe mynthett, är mindre satt, än thett i sig sielft är, och ingen videre ådtskilnedt göre emellen the svenske, tyske och danske, uthan opbäre allt för like fullt som förbe:t är, och hvilcke som skulle förordnes, att hafve ther medh itt tilbörligt inseende och lathe straffe them, som ther öfver brythe.[2])

Efter thett och någre finnes, så väl af adelen som andre, som *M.* icke hafve underschrifvitt Upsala förening, hure medh them skulle handlet blifva, om the och skulle städies uthi någre kall och embeter eller icke.

†Meden månge af krigsfolckett uthi thenne förlidne fejdetidh, äre *M.* förlammede blifne och mist theres helsse och sundhet för fienderne och på besvärlige tugh och reser såsom och genom fengelse och

---

[1]) I instruktionen föreslogs med anledning häraf, att en uppsyningsman skulle förordnas i hvart härad för beifrande af olaga landsköp och att därtill skulle tagas gamla hofmän eller knektar, »som trogne äro».

[2]) Kommissarierne fingo sedan i uppdrag att förordna en i hvar stad att beifra brott häremot.

elliest, om icke behöfves beställes visse rum och underhold, ther the väl kunne försörgde och uppeholdne blifve, och hafve nödtorftigitt oppehälle uthaf.[1])

Vill och betänckes, huruledes the rydske vahrur skole her efter förtollede blifve i Räfle och Viborgh, att therigenom icke någen orede opkomme. *R.*

*Om her Claes Flemmingh icke motte blifve fordrett hitt till Sverige och göre beskedh för den del han uthi Fiendelandh bestältt hafver, F. N. hertigh Carll och riksens rådh ovetterligen; teslikesth her Arvedh Göstafsson kalles hit till Suderköpingh och förehollles, hvarföre han F. N:ds hertigh Carls etc. monge bref och stempninger försittit hafver. *M.*

När grendzerne äre lagde, och fridhen medh bref och korskyssningh framdeles skall stadfesth blifve, hvar och uthaf hvem sådent på Sverigis rikes vägne skall [ske]. Och om rådeligen [vore] lathe Rydzerne få Kexholm igen, för än medh sådene korsskyssningh fulfölgdt är och then evigvarende frid besluten. *M.*

Efter man hafver viss kunskaper, att the Lybeske skole hafve på vägen att Narfven nie skip, ther the achte att handle, såsom och i fiordh fyre therheden sendes, hure sakerne ther medh företages skole, att thett som på fridzhandelen beslutett är icke motte förkrenckt och till eventyrs en ny feigde theregenom förorsakedt varde. *R.*

Om academien i Upsala och dess personer måge blifve vidh thett underholdh som tilförordnedt är. *M.*

Hvad som hvar och ehn uthi riksens rådh kan efterlates till förläningh och underhold efter hvars och ens ståndh, omak och skickelighet, hvad lagmansdöme, häredzrätt, kyrckietiende och annadt; hvadh, som andre af adell uthan rådz, som uthi riksens saker kunne brukede blifve, kan efterlates till förläning af gårdzretter, kyrckietiender och annedt, så och the, som lusth hafve att studere, hvadh ther till kan förordnes, på thett man kunde bekome skicklige personer att bruke i riksens tienesth. *R.*

Att och bisperne, hvar i sitt sticht, motte visse kyrckietiender till theres underhold förordnet blifve, såsom och capitulares vidh domkyrckierne, hure månge the vare skole, och hure myckett hvariom till underholdh skall efterlatitt varde, och vidh hvadh kyrckior the thett bekomme skole. *R.*

Item vist underhold för kyrckieherderne och scholmesterne, så och hospitaler och siukstufver. *R.*

÷Deslikest sochne prästet på landzbygden, deres visse underholdh.[2]) *M.*

Hure monge personer uthi cancelei och rechninge-cammeren blifve skole och hvadh som hvar och ehn till underhold efterlates skall och hvar uthaf. *R.*

---

[1]) Kommissarierne fingo i uppdrag att infordra bevis af befälet, när och hvar invaliderne blifvit sårade.

[2]) I instruktionen beifras nämligen, att tionden ej ordentligt utgj

De, som lothe sigh bruke på skipsflotten för capitener, skippere
R. och elliest i skipgården, hvadh dem till löhn och underholdh skall
förordnedh blifve.
M. Ryttemestere, knechtehöfvidzmän och annedt krigsfolck förordnes
theres visse löhn och oppehälle.
R. Fougdter, schrifvere och theres tienere theres löhn.
M. †Göres en viss ordning om leigedrengers löhn, hure stor den
vare skall, och om the, som legelöse gå.[1])
*Om religionen, hvad heller den papistiske afgudetiensten skall
så fridt varde tilstadt att brukes her i riket, så her efter som her till
skedt är, eller om man efter den förening, som der om blef giord i
M. Upsala, och den försäkring, Kon. M:t ther opå gifvitt hafver i sin
konunglige cröning, må bådhe prester och alle andre, som äre af
samme religion eller och medh dem höchle och holle och them be-
fordre, alldeles afskaffe bådhe ifrån kall och embeter, heller hure der
medh holles skall.
*Opå thett att icke någen ovillie motte förorsakes om säthe och
R. gongh emellen riksens rådh, grefver, friherrer innen rådz och the
som icke i rådet äre[2]), om fördenskuldh icke motte göres och holles
ehn viss ordning them emellen så och theres fruer; och om deres
drechtt.
*Efter en stor oordning är medh the morgongåfver, som adelen
R. så väl som andre gifve uthöfver Sverigis uthtrychte lagh, och om
ther opå icke motte en viss ordning och stadge göres.
*Item om och icke förnöden vore, att en viss ordning göres
M. motte för alle andre ständer om deres drecht till att förtage den
öfvermåthe store högferdh med klädebonedt, som nu allt för mycket,
bådhe eblandh man- och qvinfolck gemenligen brukes, deregenem
rikett varder merckeligen uthösth medh the beste vahror.
*Efter man förnimmer, att uthi Tydzlandh och annor landh är
svagh åhrsvext blefven i thette åhr, så att spanne:l der uthe fasth
M. dyr är, om fördenskuldh icke motte blifve förbuditt all spanne:ls uth-
föringh i thette åhr, deslikes och förbiudes uthi Vestergötlandh och
Smålandh, att danske och andre fremmende icke motte någen spanne:l
opköpe och uthföre lathe, och förordnes godhe män, som ther opå
flitigt inseende hadhe vidh grendzerne.
*†Efter her till inge domböker af thet, som på häredztinget ran-
sakett och dömpt varder, pläge uthi Cronones cancelei lefrerede blifve.

---

[1]) Detta utföres närmare i instruktionen på följande sätt:
»Efter och i riket vanke månge lönskedränger, driftekarler, fordelsdränger, tröskere, före och helbregde husmän och annet sådant folkeslag, som med bondens skade rickte sig och settie arbete och lön alt för högdt; derföre de skole vare plicktige settie tienst opå lage stemnedager, som lag seger, och uthi löhn icke mer tage än til otte mark penninger eller tie aller högst, efter som drengen är slög til, item vadmal, nie alnar, blaggarn sex alnar och skor fyre par. Derföre skal ingen fördriste sig noget mer tage eller begäre».

[2]) I propositionen af den 10 Oktober upptagas äfven »riddarestånd» och andra af adel, »som till den herligheten icke komne äro», samt de höga ämbetena: drots, marsk, kansler och amiral.

att man kan vette, hvad saker som under straff, så och till böther M.
komme eller ej, om fördenskuldh icke vill af nöden vare, att hvar häredzhöfdinge hvardt åhr om Michaelis motte lefrere uthi Canceliedt en dombok, en lagmannen, och tridie förvares uthi häredz-kiste.

*†Att häredzhöfdingen på alle saker, som för häredztingedt komme och der förhörde och dömde blifve, motte gifve sitt dombref[1], och ingen fördriste sigh komme för öfverheten att klage om någre rättgongs saker, för än sakerne äre på häredztingedt förhörde och R.
der opå är dom och dombref gifvitt, efter som thett öpne prentede mandat inneholler, som för tri åhr seden uthgongit är. †The häredzhöfdinger, som häredsretter beholle vele, besittie dem sielfve på the tre laga tingstimer om ohrett, så frampt the them elliesth icke miste skole.

*†Efter och Sverigis lagh myckett öfverträdes, i så måthe att M.
monge af adell hende böther af theres landbönder, som sigh medh någen lasth eller missgerningh förse, så myckett dem sielfver synes, oansedt att saken aldrigh är kommen till rätte, ej heller öfverheten tilkenne gifven, anthen hon må benådes eller ej, desslikes varde och monge saker af fougdterne för muther, villie och venskap undenholde, och nidtystede, som aldrig komme för rätte, om fördenskuldh sådanth må och tilstädies, och om icke straff må setties, hvar för någen sak böter hendes, för än han lagfördh är, eller och undendöls och icke lagfördh varder.

*†Efter myken klagen är om gårdeköp, som för någon tidh seden giordes, der bönderne köpte sig bördesrätten till på Cronones hemen, M.
så att ehn parth mene sigh fast mere uthgifvidh hafve än the hafve fåedt bevis opå, om fördenskuldh någre gode män uthi hvar landzände icke motte förordnes, som ransakede, huru myketh på hvardt hemen uthgifvit är och hvem thett opburit hafver.

*†Alldenstundh man förnimmer, att så väl met smör schatten som met annen Cronones opbördh, icke retteligen handlett varder, met M.
hvilcken bonden monge andre peninge uthgifter hafve moste, om och ther om icke motte tilbörligitt inseende holles, såsom och the peninger som fougdterne opbäre met saköres oxerne, och när the någre oxer opdrifve lathe.

*Om och icke ransakes och vettes motte, hvilcke Cronones och konungens endtskyldte parker äre i hvar landzände, *†och göres streng M.
förbudh om then elgdh och råjachtt, som nu almenneligen förehafves både af ehn och annen, så väl i förbudne landzänder och förbudne tider som elliest om åhret.

*†The elgshuder och bockeskin, som tiene till att berede och bruke till klädnatt, motte ingelunde uthföres, såsom ej heller tråen som ther till brukes kan, uthen behålles i riketh qvartt, och beställes M.
gode semskere i landett, som them berede och bruke, så behöfver man då icke bruke thett förlegne kläde, som nu myceketh i riketh införes.

[1] Genom instruktionen föreskrefs, huru mycket skulle gifvas i lösen för dombrefven.

M. *†Thett är och ofthe förbudh uthgongett om ekieskogsfälning, som
nu miketh brukes af ehn och annen, serdeles i Vestergötlandh och
Smålandh, om fördenskuldh icke motte legges högdt straff der opå,
att mett samme ekefälning motte hafves fördrag.

*†Thett befinnes och, att bådhe her i Östergötlandh som andre
landzänder monge embetzmän, såsom skräddere, skomakere och skin-
M. nere, gå by emellen, som ingestädes boendes äre, de der opsettie och
dyrke theres arbethe, efther som them siälfvom synes, och om der
opå icke motte en viss ordning göres, hvad the uthi gärnings öre
gifve skulle, så och om the fremmende embetzmän, som kring landett
drage och her i riket ingen hemvist hafve, motte afskaffede blifve.

†Efter man förnimmer, att fisken mycket förminskes, serdeles i
M. Norlanden, af then tvärtäpning och olaglige bygningh, genom hvilken
konungs ådren . . . . . .[1]) om fördenskuldh der opå icke motte itt til-
börligitt insehende holles.

†I like måthe om siäls-afling, förminskes den och för den orsaks
skuldh, att then i olagligh tidh bruketh varder, om fördenskuldh så-
dane siälefång på några åhr icke förbiudes motte, så frampt then
M. trong mett speck och tråen, som Sverigis rike hafver haft så stor for-
del uthaf, blifver uthaf inthett.

Om elgefälningh, att them icke annerledes her efther i Norlan-
M. den brukes motte än tilförende skedt är, om met gielder och grafver.

Item fri fiäldh, som i förtiden var emillen bygden och Lappe-
M. markien, som vore tolff miel bredh, att ther om än nu så holles motte.

Att skinvarer och myckett förminskes och icke så vanke som i
förtiden, förnimmer man vare orsaken att inthett opseende holles af
befalningsmännerne om tidh eller otidh, om fördenskuldh och ther
M. opå icke motte tilbörligit opseende ske, och straff påleggcs them, som
sådanth i olaga tidh bruke.

†Efter man förnimmer, att fugelen och synnerligen tiedren ther
M. af myketh förminskes, att han icke får hafve sin lek, om och förthen-
skuldh icke motte ther opå tilbörligit insehende holles.

M. †Såsom och förbiudes then äggningh som sker om våhren i skäre-
gården, der af siöfogelen myckets förminskes.

M. Om och the, som af Cronones någedt förländt är, skole och be-
holle tienden, konungs fodrinngen, som faller hvardt tridie åhr, uthen
gärder och hielpeskatter, som till richsens bäste pålagde blifve.

†Om icke behöfves, att tiende ransakning öfver allt riketh holles
M. motte, och the straffes som orätte tiende uthgöre, såsom och the som
ingen tiende göre vele.

Betänckes, på hvadh sätt the monge ödes godz, som i riket finnes,
M. kunne blifve optagne, efter fougdterne och andre bruke engier och
annen lägenhett och lathe them i längderne inskrifve för ödegodz.

Efter monge husmän och annedth lösth folck finnes kunne i
M. landett, som hvarcken tienst eller uthskylder göre, hure mett them
handles skulle.

[1]) Tomrum.

Om icke behöfdes att gemen husesyen motte holles så väl hos M.
prister som hos andre.

Om och rådeligitt är att gifve toll och achsies fritt, förr än rich- M.
sens gäldh blifver aflagdh och betalledt.

* * *

Slutligen förekomma i instruktionen följande punkter, som ej hafva någon motsvarighet i de andra handlingarna:

»Så åhr ock bevilget, att lagmans ränten så som ock kongsfodringen, som elliest faller hvart triedie åhr, måtte skiftes och gifves hvart åhr tredingen ther af, så att der man hafver gifvit tolf runstycke hvart triddie år, skall man gifve fyre runstycke hvart år, så är thett almogen fast drägeligere, än när så myket kommer i sönder, såsom stundom sker både med konungsfodring och lagmans renta; och al lagmans och häredzhöfdinge ränte vare like öfver alt riket, nemlige tolf öre af hvar hel gård, otte af halfve, och sex af fierding bådhe af schatte, crone, och frelsesbönder och ingen vare derföre fridhallet, ej heller nogen hvarken ryttere eller kneckter vare derföre förskoned. — — — — — — — — — — — —

Så förmanes och her med allmenneligen til vägerödning, efter som lag säger, och ingen sine bönder eller undersåter derföre att fredhalle, videre än lag förmeller.

Til thett sidzte, så förmanes, biudes och befales, at alment måtte hafves fördrag med the monge store och gräselige eder, som allestädz vanke, så ock med then ohörsamhet olydno och förtret, som barnen monge städz bevise deres föräldrer, på hvilket bisperne med kyrkieherderne skole flitigt inseende hafve, och när the efter förmaning sig icke rätte, holle them då nogen tid ifrå sacramentet och elliest settia them tilbörligitt kyrkie-straf före. Hvar the ändå sig icke bättre vele, då skole the stelles öfverhetenes befalningsmän i hender. Blifve och alle, eho the helst vara kunne, vardnede och förmante, att the hafve fördrag med thett mykle sqvalder, som en part gerne före, och icke annerlunde ähn väl och tilbörligen tale om Kon. M:t, vår nådigste konung och herre, såsom ock om F. N. hertig Carl etc. och rikens råd. Befinnes annet, så skole the hafve tilbörlig näpst och straff til at förmode; skal läses thett mandatet, som blef upläsit i Söderköping, lydendes både om klagemåls saker och annet mere, item thett mandatet om gästgifvere, skiudzfärder och postvapner.

Efter man förnimmer, at almogen besvärer sig öfver thett, som pålagdt är til fodernöth, att thett skal vare för högt satt, så är nu förthenskuld så bevilligidt och samptyckt, att hvar bonde skall gifve therföre åhrligen 3 m. penniger eller dess värd. Ther som hielp uthgöres i spannemål, då skall den blifve tillstädes lagdh i kyrkieherbergen, och deröfver skall häredshöfdingen med kärkioherden, fougten och kyrkiones sexmän hafve lås och nyckell.»

S. J. Boëthius.

Bref upplysande svenska historien.

Bref från hofrådet S. Bark till kansllrådet O. Hermelin.

(Forts.)

7.

Carlberg d. 12 Junij 1707.

Jag skrifver detta i hastigheten här ute, efter iag ej får resa in, innan posten afgår. Men det är alenast til at betyga den glädie som iag hafver, at vi i går finge tidender det H. Cantzlirådets siukdom har vänt sig i en tertian, och at det med Guds hielp är utom fara. Gud vare derföre evinnerligen ärat, och låte H. Cantzlirådet snart blifva fulkomligen återstält. Jag kan försäkra Hr Cantzlirådet, at som Hennes Maj:t och Hennes Höghet Princessan tyckte öfvermotton illa vara, när de sporde tidenderne om H. Cantzlirådets siukdom, så äro de nu ogement glade öfver tidenderne om bättringen, och hafva bägge befalt mig hälsa H. Cantzlirådet och betyga den del, som de taga uti alt hvad Hr Cantzlirådets hälsa angår. Uti Öfver Ståthållaren Gr. Posse, som nu är hemkommen, måste vist H. Cantzlirådet hafva en mycket god vän, han har så broderligen beklagat H. Cantzlirådets siukdom här vid hofvet, när den spordes, och för alle de konglige giort en sådan fördelachtig berättelse om H. Cantzlirådets person och hela väsende och dess omistlighet för konungens tienst, at både Drotningen och Princessan hafva det mig med stort nöje berättat, och tyckt hiertans väl derom. Gr. Gyllenstolpe kom i går hem från landet, men med honom har iag ännu intet talt. Gr. Horn har härvid intet mindre vist för H, Cantzlirådet en synnerlig ömhet och vänskap, iag kan intet annat säga. Jag fåt nu intet mehr. I går blef den bekante vexeln betalt, och står nu summan i banquen väntandes på befalning. Min hörsamste tienst til H. Cantzlirådets k. fru och de öfrige syskonen, små och store. Det samma och ifrån min hustru. Jag är med vyrdnat af alt hierta etc.

Med Hennes M:t är nu Gud ske lof alt väl.

8.

Stockholm d. 15 Junij 1707.

Jag har med en obeskrifvelig glädie bekommit Hr Cantzlirådets högtährade gunstige af den 5 hujus, och utaf dess egen hand sett bekräftelsen om siukdomens ändring. Gud låte iämväl tertianen intet bry H. Cantzlirådet länge, den lärer näst Guds hielp och nu vara öfvervunnen, men innan iag det förnimmer, är iag likväl intet utan bekymmer. Vår Herre styrkie H. Cantzlirådets krafter dageligen, och

betare honom framgent för sådana anstöter flere. H. Cantzlirådet kan aldrig tro, huru almänt dess siukdom har varit beklagat här hemma, och huru man nu gläder sig öfver den försporde bätringen. Det har varit en stor hugnad för H. Cantzlirådets vänner och tienare att höra derpå.

Det har varit hos oss nu i 14 dagar helt stilla i Cantzliet, så länge våre förmän varit på landet, ej heller är något särdeles förefallit. Vi vänta med längtan huru det vil aflöpa med Kejsaren, Gud gifve, at alt klammer denna gången måtte afvändas, ehuru väl man kan intet iust veta, hvad man i det fallet önskar. Kanske vår Herre för hafva beslutit at låta nu något ske och utföras, som efter menniskiotyckio synes vara i otid.

Hennes Maj:t Drotningen befinner sig hel väl, och var i går första gången ut til bords. Det är en hugnad at se, huru Hennes M:t sig nu bättrar. Medici säga, at de på 3 åhr intet hafva känt hennes puls så god som nu. Jag måste nu dit ut igen, men om jag til middagen kommer tilbaka, skal iag sedan något mehr skrifva. Näst min hustrus och min hörsamste tienste förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru samt alla syskonen är iag med vyrdnad af alt hierta etc.

P. S.

Jag måste ännu spara til nästa post at svara på åtskilliga saker uti H. Cantzlirådets postscripto til N:o 25, men nu tar jag den friheten at påminna en ting, som iag tror H. Cantzlirådet sielf lärer finna vara väl, neml. at H. Cantzlirådet icke alenast tackar Drotningen med det första för den ömhet som H. Cantzlirådet har försport henne vist öfver H. Cantzlirådets siukdom, utan ock Hennes Höghet Princessan. Jag kan intet beskrifva, hvad för en öfvermotton stor tendresse de hafva bägge låtit märkia för H. Cantzlirådet vid detta tilfället, och hafva de i sanning förtient en Compliment derföre. Äfven i går repeterade de bägge åtskilliga gångor, at iag skulle hälsa, och säja, huru glade de äro, att H. Cantzlirådet blifver bättre. Det är ock ett godt tilfälle til en bekantskap med Princessan, iag försäkrar H. Cantzlirådet, att hon det förtiänar, och att hos henne äro större dygder och gåfvor än någon menniskia kan tro, huru *hertiginnan*[1]) har sig här vid stält, kan iag intet säja, ty det folket göra en republique a parte, den man ej kan utgrunda. Det förstår sig ingen derpå. Jag menar at iag sidst nämnde, at Danckvart i tisdags inlöste växelen, och at penningarne nu stå i banquen til vidare befalning.

9.

Stockholm d 1[illegible]

Gud ske lof at iag utaf Br. Cederhielms bref [illegible] H. Cantzlirådet hade ock då sluppit frossan, ehuru [illegible]

---

[1]) Bokstafschiffer.

stor. Vår Herre hugne oss snart med säkra tidender om hälsans fulkomliga återställande. Det skulle vara mig och otalige månge en hiertans glädie. Nu tar iag den friheten at recommendera uti H. Cantzlirådets gunst ett ärende, som iag räknar för vara min egen stora angelägenhet och derföre aldrahörsamst beder, at H. Cantzlirådet täcktes det på det sättet anse. Här är i dessa dagar en häradshöfdinge i Uplands Roslag död blefven, Lars Stierncrona, och min svåger H. Rosenstedt[1]) söker at komma i stället. H. Cantzlirådet har haft den godheten at redan et par år tilbaka gifva ett gunstigt löfte at vilia befrämia hans lycka, när något tilfälle der til gofves. Han tar nu detta för ett tilfälle dertil, ty ehuruväl han igenom 14 års tienst, som han varit Öfver Auditeur i Wismar, och egen capacitet, väl hade förmodat någon annan befordran än denne, såsom han ock för 2 år sedan blef af Hofrätten här iämte andre föreslagen till assessor, nu är han likväl gärna nöjd at taga litet, alenast han slipper hem i landet. Hans närvarande vilkor äro mycket olyckelige, han kan med sin lön derute ej subsistera, och om det ock skulle hända, at regementet hvarvid han iämväl är auditeur, komme att marchera någon vart, skulle hela hans lön ej blifva mer än 120 rdlr. Nu har han gift sig för 2 år sedan, hans hustru har alt sedan varit här, men han sielf rest af och an, som han ock nu öfver vintern haft lof at vara hemma. Det kostar på för honom til at liggia sit svärfolk på händren med hustru och barn, och dit ut hinner han ej med dem at dem föra. Han har uti hosgående bref till H. E. Öfverst Marskalken recommenderat sin ansökning, och lärer hafva nämt, hvaruti hans tacksamhet skal bestå (iag tror det är genaste vägen). Min gunstige H. Cantzliråd, var nu from och understödja ärendet. Derigenom förbinder H. Cantzlirådet en hel familie, och H. Rosenstedt lärer sielf vara tacksam. Det lärer med denne posten komma månge ansökningar. Den farligaste menar Rosenstedt at assessor Stierncrona lärer vara med ett förslag til at försöria sin syster med en student, som heter Galle, en ung dräng. Sedan lärer en Dysing och Halpap sökia, och det á force d'argent, och flera sådane, hvilka och torde af Hofrätten blifva nämde. Men där har Rosenstedt ej sökt at blifva nämd, efter han förr varit nämd till assessor. Med sådana competitorer skedde honom visserligen något ohugnesamt, om han ej kommo i consideration. Jag har tagit på mig utaf honom och utaf min svärfar commission at bedia H. Cantzlirådet aldrahörsamst på alles vägnar, efter de ej drista sig at vara besvärlige med egne bref, at härvid visa för huset sin vänskap och godhet. Jag är ock försäkrat, at om det är möjeligit, så lärer H. Cantzlirådet det göra. Det står mycket på hvilketdera brefvet först kommer fram. Om H. Cantzlirådet har godhet för det hosgående, så lärer det hafva preference. Näst min hustrus och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru, är iag med vördnat af alt hierta etc.

Våra Grefvar hälsa Hr. Cantzlirådet öfvermotton.

---

[1]) G. m. Christina Eosander-Göthe, dog som hofrättsråd i Stockholm 1729.

10.

Stockholm d. 29 Junij 1707.

Det har varit lika som förgiort för mig på några postdagar tilbaka, men iag förmodar at iag härefter skal sådant förebyggia. Jag nämde i mitt sidsta,[1]) at iag omsider fått våre Herrar i Cantzliet til stånd angående de franske och italienske brefven. De raisonerade deröfver fram och tilbaka, men slutet blef det, at de höllo för betänckeligit at styrkia Hans M:t til någon ändrings införande på sin sida med svänskans bruk, så ock till något hårt påstående af språkets ändring hos andre. Det skulle, säja de, blifva mycket svårt och nästan omöjeligit at gå der med igenom, sedan det vanlige sättet igenom så lång tid har blifvit likasom vedertagit och fastställt. Det skulle visserligen förorsaka, at brefväxlingen blefve med många hof afskuren, om man ville svara på svenska, efter näpligen vid de hofven någon skulle finnas som kunde brefven öfversättia, och at iämte brefvet skicka en öfversättning, det hade ock sin orimlighet. Vil man då påstå, at alle andre skola skrifva latin, det kunde så vara en sak, men H. E. Gr. Gyllenstolpe påminner sig, at för många år tilbaka har den frågan varit före i Rådet, om man icke borde hos dem, som skrifva franska och italienska, påstå, at de måtte bruka latin, men at största delen hade fallit på den meningen, at man väl kunde låta dem skrifva deras språk, och at det vore et galanterie för vårt archivum, at där finna konungen hedrad uti åtskillige tungomål, hälst det och vore säkert, at de italienske furstarne aldrig skulle kunna på latin skrifva på ett så ödmiukt och underdånigt sätt, som de nu göre i deras språk. Om de af kongl. blod, som efter ett gammalt bruk hafva gifvit »Monsieur,», kunna bringas til at gifva »Sire», derom tviflas mycket, och blifver fuller det det vissaste, at sådana complementer lära stadna och inga bref blifva af. I en summa, meningen är det, at våre Cantzliherrar finna ogörligit at åstadkomma någon ändring, och hafva befalt mig at gifva det H. Cantzlirådet privatim tilkänna, och at det vore väl, om Hans Maj:t ej komme på de tankarne, men at i det öfrige vinlägga sig om vårt språks upkomst igenom alle möjelige medel, och dess ränsande igenom skickelige och tienlige personer. Det är ett förslag, som man aldrig nog kan styrkia til, och som man i H. M:t aldrig nog kan berömma, efter det är den endaste vägen at bringa språket i värde. Nu lemnar iag alt detta der hän, och kan väl se hvad Frankrike vidkommer, at det blir fåfengt där binda något til. Men de italienske furstarne tycker iag aldeles, at de böra köres til at skrifva latin, och at om de på undfången påminnelse om K. M:ts vilia det ej göra, då antingen intet svara dem, eller göra det på svenska. De läre väl då beqväma sig dertil, och vilia de intet, så kan H. M:t väl vara deras complementer f[illegible] ty den af dem, som har något alfvarsamt ärende eller ans[illegible] lärer väl komma med latin, när han hörer at det skal så vara.

[1]) Detta bref, n. 37, saknas.

»Sire» vidkommer af kongl. barnen, tror jag näpligen man går ut med, och tviflar iag storligen, at H. Robinson lärer bringa Printz George dertil, som han lofvat, åt minstone vore det ett stort præjudicatum. Viste man, at de gofvo andra konungar »Sire», så hade vi öpen sak, men jag tror det näpligen. Hvad Lottringen vidkommer, vore han dertil intet för god, ehuruväl han har en så lång tids vana med »monseigneur» at förebära.[1])

Än är en annan ting som iag får befalning af Collegio at gifva H. Cantzlirådet tilkänna. Collegium är illa utsatt för Biskopen Bilberg för hans sons[2]) almanak skul. H. Cantzlirådet lärer påminna sig, hvad förordning Hans M:t giorde för 2 år sedan til förekommande af stridigheter och irringar med almanakerne, neml. at ingen almanak skulle utkomma utan Professorerne Elvii och Kroks censur, hvilka af Hans M:t der til blefvo authoriserade. I följe deraf har Kongl. Cantzlicollegium låtit samma förordning publicera, men Biskopen Bilberg, hvars son blandar sig uti almanak skrifvande (kan ske tör vara fadrens värk), tycker vara sin respect för när, at någon annan skal censera hans sons almanak. Han vil stå der före, at han är rätt, och at han varit en renommé mathematicus, förr än Elvius och Krok en gång blifvit disciplar. Alt detta har han begynt at igenom brefväxling med H. E. gr. Gyllenstolpe Collegio föreställa, och vill hafva excmtion ifrån förordningen. Det har blifvit honom svarat, att Collegium hade Hans M:ts förordning för sig, deruti Elvius och Krok äro authoriserade. Den vilia de hålla hand öfver, såsom goa och mächta nyttig, hvaraf man redan hade sett prof, ia och på hans egen sons almanak på detta eller förledne året, hvilken hade varit galen, och på deres påminnelse omtryckt. Ville han intet låta almanakan undergå deras censur, som vore der til af öfverheten förordnade, så kunde han låta sin son låta blifva skrifva almanaka, men Collegium hade ingen macht at deruti dispensera. Det ginge ingen ting af hans respect och namnkunnighet i mathesi, om hans son antingen läter blifva skrifva galna almanaker, eller läter dem af vederbörande conseras. Men alt detta gäller hos honom intet, han pockar och snorkar derom hvar post. H. E. gr. Gyllenstolpe har tagit sig nu före at ej svara honom mer, men efter Collegium fruchtar at han torde angifva sig derute och vilia bora hål på Collegii förordning, som Collegium efter H. M:ts befalning har utgifvit i trycket, så befalte de mig i går at iag i dag skulle berätta til H. Cantzlirådet sammanhanget, det samma lofvade och H. E. gr. Horn at med några ord nämna til H. E. H. Öfverstmarskalken, på det Collegium måtte derutinnan hafva ryggestöd och det ohördt ej någon ändring uti Kongl. Förordningen förunnas.

Nu vänta vi med längtan, huru det vil aflöpa med de kejserlige sakerne. Gud styre det så, at vi ej förfalle i någon ny villervalla. Jag har nu uppehållit H. Cantzlirådet altförlänge. Näst min hustrus

[1]) Bark refererar i hufvudsak hvad som i Kanslikollegiet förekommit den 21 Juni 1707.

[2]) Gustaf Otto, lektor i Strengnäs, sedermera en tid ryttmästare.

och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet och dess k. fru, om hon ännu är qvar, är iag med vördnat af alt hierta etc.

Hennes Maj:t Drotningen hälsar H. Cantzlirådet mycket flitigt, och säger alt fort, huru glad hon är öfver H. Cantzlirådets bätring. Det går aldrig någon postdag förbi, at iag icke får befalning at hälsa, men iag förgäter det mästedels i hastigheten. Hennes Höghet Princessan gör det ock ofta.

P. S.

Efter H. Cantzlirådet ad N:o 25 ger mig anledning (af tilfälle af hertiginnans[1]) utlåtelse) at tala om *Lagman Cederhielm*[2]), så skall iag det göra med frihet, men ber, at iag för *brodern*[1]) måtte blifva menagerat. Det är aldeles vist, at som alle *hertiginnans folk*[1]) den tiden talte alle med en mun ordet för *Paykul*[1]), til at ställa sig in dermed, så var *Cederhielm*[1]) en ibland de förnämste. Jag hörde honom ofta den tiden säja, huru litet landet voro betiänt med en näfve blod, men kunde deremot hafva en osäjelig nytta, om förslaget antoges. Hennes Höghet hade utaf en uprichtig kärlek för konungen och fäderneslandet giort alt hvad hon hade kunnat och bort göra, men Gud förlåte dem, som ingifvit konungen andra tankar. Jag har aldrig rätt hört, at Hertiginnans ord, som nämde äro, komma utaf honom, men de äro ej dertill olike. De lära alla lagt sitt ord till. Den caracteren, som H. Cantzlirådet om honom gifver, kan aldrig vara likare, derföre passerar han hos alle menniskior. Det är ock nu så långt kommit, at *hertiginnan*[1]) sielf ej mer har om honom samma mening som förr, och äfven så de öfrige af den *liguen*[1]). Man har den tanken, at han aldrig lärer gå ut med den syslan och at dermed öfver långt eller kort lärer blifva ändring. Det lemnar iag derhän. Men det kan iag väl med gott samvet säja, at ingen ung *Prints*[1]) har nyligen warit i underligare händer. Det är ock vist, at han älskar hvarken *gouverneur*[1]) eller *informator*[1]). Om brefven hos Olivekrans väntar iag H. Cantzlirådets ytterligare utlåtelse[3]). Jag hörer, at Dryander i Paris är död, kunde man nu intet göra något för H. Åkerhielm, och bryta Cronströms arbete för Gedda? Jag kan ej märkia, at Collegium lärer vilia något derom röra hvarken fram eller tilbaka, utan låta hvar och en göra sitt bästa.

11.

Stockholm d. 10 Julij 1707

För H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 29 tackar iag det aldra hörsammaste. Det har varit våre herrar i Cantsliet en ömottan angenäm ting at se utaf den bifogade berättelsen, huru sammanhänger med de kejserlige tvistigheterne. Man har als

[1]) I bokstafschiffer.

[2]) Germund Cederhielm, lagman i Närike, sedermera ligen landshöfding och president, var guvernör för hertig Karl

[3]) Hermelins bref till Olivecrantz äro, så vidt man vet

gemen vetat af de 3 puncterne, men alle omständigheterne ha varit obekante. H. E. gref Gyllenstolpe sade strax, at touren altsammman är så nätt. at största delen af scruplerna, som man sig tillförende dervid giort. förfalla, och saken fått ett rent anseen Gud gifve at den tridie puncten angående Kejsaren kunde ock få sin ri tighet. innan H. M:t går utur Sachsen. Torde hända, at när H. M ser det omsider blifva kejsarens alfvare at komma på rätta vägen, tör värket kunna förmildas. Det har varit duro nodo durus cune och måste man sig uti alt förundra öfver de oförlikuelige auspici som Gud har förlänt H. M:t. Man längtar mycket at se hvart H. M:t vil låta sin förnöjelse bestå i den oafgjorde puncten. J tror alt annat lärer af kejsaren ingås, men om H. M:t kommer fra med religionsväsendet i arfländerne, lärer det sättia svårighet, och i det likt, at det kejserlige hofvet lärer låta alt ankomma på det ytte sta, häller än at gå ifrån dess uti de sakerne fattade uppsåt. Do kan man intet förr än efter åt förnimma, hvad Gud iämväl deruti nan tör igenom H. M:t vilia hafva fram. Här hemma laga sig vår herrar til at resa på landet öfver rötmånaden, och önska så, at något viehtigt måtte infalla, som kunde köra dem in igen. Henne Höghet Princessan har befalt mig flitigt hälsa H. Cantzlirådet o bedia, at H. Kantzlirådet ville lystra efter, om Hans Maj:t har någ talt och utlåtit sig om en supliqne, som Hennes Höghet för någ postdagar sedan öfverskiekat ifrån Öfversten Grefve Gustaf Levenhaup Generalens broder. Det angår några uplysningar, som han gifvit de Zweibrückiske sakerne hvaruti fuller Levenhaupternes särskilte a gelagenheter emot grefvarne af Hohenloe inflyta, men skal likvi tiena til H. M:ts interesse i gemen något med. Hennes Höghet har p Öfverstens begäran öfverskiekat supliquen til H. M:t sielf, och då talt fuller något om innehållet, men iag mins intet, hvaruti det besto Om H. Cantzlirådet kunde den saken understödia, giorde H. Cantzl rådet Hennes Höghet deruti en behagelig tienst, för den välvili skul, som Hennes Höghet för det folket hafver. Näst min hustru och min hörsamste tiensts förmälande til H. Cantzlirådet, så o ifrån min svärfar, förblifver iag med vördnat af alt hierta etc.

Jag undrar mycket, om Professorn i Leipzig Doctor Rechenbe har varit så lycklig at vinna H. Cantzlirådets bekantskap, och hur han för sin del befinner sig efter de Svenskes gästeri.

12.

Stockholm d. 20 Julij 1707.

För H. Cantzliradets högtährade gunstige N:o 30 tackar ia alldrahörsammest. Vår Herre gifve de resande lycka. Jag hopp vi skola vid andan af denne månaden se dem hos oss igen. Vå Cantzliherrar äro nu på landet, förutan hofcantzlern, som har e vecka eller något varit opasslig. Altså är i vårt Cantzli temmelige stilla, men iag spår, at det lärer ej så vara derute, och at handli gen med kejsaren nu är i fail gång, sedan Gr. Vratislav fått lof

infinna sig. Gud gifve dertil lycka, det tyckes vilia gå väl, sedan det kommit så vida. Uti ett finner iag mig intet, hvarföre gr Zober ska föres til Stettin och der något förvaras. Efter mitt ringa omdöme tyckes det hafva varit artigare, at sedan kejsaren sålunda antvardat honom i H.s M:ts händer och H s M:ts upsåt ej lärer med den brukade alfvarsamheten hafva varit annat, än igenom en stor och lysande förnöjelse visa världen hvad karlen hade förtiänt, och sedan låta släppa honom så hade han strax efter utlefveringen bort skickas tillbaka igen med H s M:ts nåd, hälst efter hans sak med den tridie ingen gemenskap hafver Men kanske iag far deruti vill, och vet intet så iust omständigheterne Med den Italienske och Franske brefväxlingen lärer det väl som H. Cantzlirådet behagar namna, stadna af sig sielft, så framt H s M t brefven ej besvarar. Men skulle det likväl icke vara godt, at man på något sätt läte dem veta orsaken, hvarföre intet svar följer, på det de, som ville bättra sig, måtte dertill hafva anledning? Gud gifve det förslaget om vårt språks rensande måtte en med alfvar ställas i värket, medan H s M t finnes dertill vara så förtreffeligen bugad. Det står visserligen hos H Cantzlirådet at komma det i gång, som sielf det älskar och så grundeligen förstår, och dertil äger H s M ts förtroende. At D:r Hiarne har sina tankar derofver har iag nu någon tid tillbaka hört af våre Cantzliherrar åt hvilka han der omnämnt, men det är skada, at det hos dem stadnar inom några löse tal der om, och rådes intet med något mera eftertryck. Det lärer blifva artigt at höra H. Cantzlirådets tankar derofver, när H. Cantzlirådet får tid at sig yttra. Jag tviflar intet om, at här ju finnas många, som kunde blifva nyttige och goda ledamöter uti en sådan sammankomst, som H. Cantzlirådet nämner om man allenast kunde stängia envisheten derifrån, hvaruti iag fruchtar, at D r Hiarne sielf torde blifva den värste at dragas med, efter han gärna uti alt älskar sine särskilte meningar och infall, och står derpå styfvare än den värste finne[1]). Jag ser huru det aflupit med häradzhöfdings tiensten efter sal. Stiernerona Vid sådane besynnerlige handelser måste man gifva sig tilfreds. Hr Rosenstedt och vi alle äre H. Cantzlirådet lika oändeligen förbundne, som om han hade fått tiensten, ty vi hafve sedt, huru gunstigt H Cantzlirådet har bracht saken så vida, som man kunde henne bringa Så oförmodade hinder rår ingen före. Jag hoppas, at detta lärer komma H Rosenstedt vid nästa tilfälle til godo, och tviflar iag aldeles intet, at H Cantzlirådet lärer hafva honom både hos sig sielf i ett gunstigt minne, och bibehålla för honom H. E. gr Pipers — efter H. Cantzlirådet allena har dem denna gången tackt Här uppe i orten är Rosenstedts önskan sielf tacka H Cantzlirådet för dess betygade gunder samma anhålla Näst min hustrus och dess förmälande är iag med vördnat af alt hie

---

[1]) Se om denna frågan Hiarnes bref t. H. ... 286 Barks bref d 29 Juni, här ofvan s. 239, ... Bidrag till Svenska skriftspråkets reglerande 16...

13

Stockholm d. 27 Julij 1707.

Jag har nu blifvit bonde, derföre försummade iag sidste posten. och vid min inkomst fan iag äfven H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 32 för mig. Jag undrar at det har blifvit annat liud i biälran. Det tör väl storma öfver med Guds hielp. Aldrig har man så längtat efter posten som man nu gör de 2 eller 3 följande, til at se hvad utslag sakerne vilia vinna. Hos oss förefaller intet. nu äro alle på landet, som där vara kunna. Ännu höre vi här intet af H. Cantzlirådets k. fru och syster Cederhielm, men man ser af Ystadtske postpasset, at de äro d. 16 hujus lyckeligen til Ystadt öfverkomne. Jag må bekänna, at ifrån Leipzig och dit har det gått för dem temmelig fort. Som iag gissar, lära de hälsa på deres k. fru mor i vägen, och det gör, at de ännu ej äro hitkomne. H. Höpken harvarit i några vekor vid Surbrunn, och kom i förgår tilbaka, resandes i går ut på landet til H. E. gr. Gyllenstolpe. Han bad mig förmäla sin hörsamste tienst hos H. Cantzlirådet, och berätta, at han med en vördsam tacksamhet erkänner den gunst, som han försport at H. Cantzlirådet har haft för honom uti hvariehanda mätto. Han lärer vid sin återkomst sielf skrifva och tacka, men iag måste lofva honom, at nu i dag göra det förut. Näst min hustrus hörsamste tiensts förmälande är iag med vördnat af alt hierta etc.

14.

Stockholm d. 3 Augusti 1707.

För H. Cantzlirådets högtährade gunstige N:o 33, som i går morgon kom, tackar iag aldrahörsamst. Gud ske lof för de goda tidenderne angående det kejserlige värket, vi hoppas med nästa post förnimma ett fulkomligit slut och då få glädia oss och tillika undra på vår Herres stora nåd, som han gör med Hans M:t i alt hans företagande. Hennes M:t Drotningen var så glad, när iag henne sade hvad iag af H. Cantzlirådet hade fått, at hon brast ut i tårar, ty Hennes M:t har altid varit rädd, at klamret med Kejsaren skulle hafva diupare rötter, än man här kunde tro. Jag fick befalning at hälsa H. Cantzlirådet flitigt, det samma fick iag ock ifrån Hennes Höghet. Hvad Öfversten Lejonhufvuds bref och ansökning vidkommer, så befalte Hennes Höghet Princessan iag skulle tacka H. Cantzlirådet för sitt goda löfte at villia det befordra, men sade likväl der[illegible] at Hennes Höghet intet tager sig vidare den saken an än at [illegible] Lejonhufvud må se at Hennes Höghet har på hans begäran [illegible] om arendet, och är det en sådan sak, som är värd gott svar, [illegible] later sig göra, så ser Hennes Höghet hel gärna, at den [illegible] blifva befordrat. M:lle Stenfelt har bedt mig förmäla [illegible] tienst til H. Cantzlirådet och tacka för hälsningen. [illegible] fortraffelig olio på hennes hufvud, at H. Cantzlirådet

henne hälsade, derigenom måtte iag berätta at H. Cantzlirådet har värfvat ett creatur hos Drotningen, som altid lärer ligga gumman i öronen med H. Cantzlirådets beröm. Hvad ärendet angår, så lofvade hon efter H. Cantzlirådets goda råd at låta Frisken skaffa sig behörig föreskrift. Gud välsigne H. Cantzlirådet, som intet blifvit ond, at iag måst påminna om min Brors ärende. Jag skal med nästa bärgslagspost skrifva efter en ny suplique och taga den friheten at den öfversända. Ännu är H. Cantzlirådets k. fru ej hemkommen, hon har varit d. 23 Julii uti Jönköping, och som iag tror, lärer hon sedan varit på Ökna hos sin fru mor, kanske vil hon ock i vägen se huru det står til på Torsätter. Här förefaller eliest nu ingen ting. Näst min hustrus hörsamste tiensts förmälande förblifver iag med vördnat af alt hierta etc.

P. S.

Drotningen har i hela denna veckan varit mycket ömtolig om sin arm, hvilken giort henne någon smärta, så at man intet har fått lof at bry henne med någon underskrift. Det är orsaken, hvarföre svaret på H. Cantzlirådets bref ligger ännu ounderskrifvit. Princessan tog öfvermottou nådigt up H. Cantzlirådets complement i mit bref, och befalte mig hälsa H. Cantzlirådet *rätt flitigt.* H. Cantzlirådet kan omöjeligen med gott maner undgå att skrifva henne til, och iag skulle önska, at det måtte ske iu förr iu häller.[1])

Olof Wallquist och Ecklesiastik-expeditionens upphörande.

Olof Wallquist har sitt namn nära förbundet med den första Ecklesiastikexpeditionen, ehuru af nedan meddelade bref framgår att han ej gjorde anspråk på äran af att vara dess upphofsman. Han var dess förste och ende ord. föredragande och hans afgång från denna befattning gaf en sannolikt välkommen anledning till expeditionens sammanslagning med Kammarexpeditionen. Den 23 Maj 1792 synes Wallquist sista gången ha varit föredragande och därefter rest ned till Vexiö. Den 16 Juli utnämndes Lars v. Engeström hofkansler och häraf tog sig biskopen anledning att till hon följande skrifvelse:

Högvälborne Herr Hof-Cantzler och Riddare af Kon Nordstjerne-Orden.

Til det nådiga och viktiga förtroende, s täckts Herr Hofcantzlern updraga, har jag d

---

[1]) Brefven från Bark till Hermelin äro numrer fas blott P. S.; n:o 33 (eller 34), 37, 39, 40, 42 och

ligen lyckönska, och derjämte anmäla mig til erhållande af den godhet och gunst, som flit och trohet af Herr Hofcantzlern aldrig fåfängt begära. När Kongl. Majestät nu ändteligen vändt et Nådigt öga til det olyckliga Cantzliet, så kan man sträcka sin förhoppning om Konungens fortfarande nåd så mycket längre, som vi i Herr Hofcantzlern fått en förman med kännedom af verket och tillgifvenhet för de ämnen, som dit höra.

Det är sedan 1789 jag äfven där innehar en då inrättad ny sysla. Om högstsal. Konungens papper alle finnas, så skall där ock vara et mit underdån. betänkande af den 12 eller 13 Maji s. å. at en sådan stiftelse hvarken var nödig eller nyttig, så at jag har icke beredt dess införande. Placen undanbad jag mig äfven; men det lyckades icke heller, ty det ingeck då i Konungens vue, at jag skulle vara i de publique affairerna. Jag kom dit, och har sedan samlat mig afundsmän och fiender, bekymmer och oro, så at jag kan sägas haft ingen hugnad af den befattningen, aldrahälst sedan högstsal. Konungen de tre sista månaderna af sin regering tycktes med mindre förtroende se mig i den tjenstgöring, från hvilken jag ändå icke förlossades. För öfrigt har jag så tjent, at jag intet ondt tilstyrkt, men något godt uträttat, intet partie följt och intet uprättat och i sanning har ingen ting at mig förebrå.

Detta är min historia, med hvilken jag måst besvära Herr Hofcantzlern i denna moment critique, der det ej må undfalla någon at vi äro.

Af Hans Kongl. Höghet har jag icke erfaret annat än nåd och mildhet, men icke vet jag, om Hans Kongl. Höghet är nöjd eller ledsen åt min tjenstgöring i Cantzliet. At man smugit sig fram at göra mig otjenster, det vet jag med visshet, och har gjort ingen ting til mit försvar, ty jag är säker at Hans Kongl. Höghet gör rättvisa åt den ärlighet, som nog blir känd med tiden. Men det kan väl hända, och det är aldeles icke mot min önskan, utan jag skall räkna för en ny lycka, at skiljas från all annan tjenst, än den jag här innehafver. Det är godt och lugnt på detta ställe. Här felas ingen ting utom lön och utkomst. Jag tjenar knapt för mera än 4,000 plåtar. Men den saken kunde hjelpas genom Hans Kongl. Höghets nåd. På Ecclesiastique-verkets i Lappmarken extra stat innehar jag 700 riksdaler. De behöfvas icke för verket. De höra til ingen tjenst och ingen person. Rätt nu kan jag säga, at jag arbetat mera än alle de andre. Ibland de uslaste lönerna har jag. Hans Kongl. Höghet har sedan lång tid visat mig mycken nåd. Om den nu utföll til mit afsked med denna pension, så vore jag lycklig at vara från de bekymmer tjenst och brist i annat fall bereda mig.

Hos Herr Hofcantzlern tilförser jag mig et det förmonligaste förord genom den intercession för min begäran, som min hustru anmäler, flatterad at ännu vara bibehållen i Herr Hofcantzlerns minne, och mycket interesserad för sin mans vilkor, sedan vi äge 4 barn at gifva uppfostran.

Det är tidens fel och icke mit, at jag måste tillägga at denna skrifvelse hvarken är följd af missnöje eller fruktan. Jag har til ingendera det aldra minsta skäl, och är icke gjord at smärtas utan orsaker. Icke söker jag et afsked, om dermed skulle förenas onåd och misstroende; men skulle det kunna erhållas på godt sätt, eller kan hända, utfalla min bön förutan, så kan det ej vara underligt om jag önskar mig full bergning i hamn, när jag i stormen kunnat berga ingen ting.

I fall af mit lyckliga endtledigande, försäkrar jag at om mig aldrig skall höras et ord. Det blir derefter mit enda at hålla presterna vid symboliska böckerna, folket vid tros-artiklarne och hustaflan.

Af Herr Hofcantzlerns grace beror mycket af min välfärd. Jag har anfört, hvad sannt är, och hoppas med några ord underrättas, hvad det om mig lyder, och hvad jag må hoppas för de mina.

Med fullkomligaste högagtning framhärdar
Högvälborne Herr Hofcantzlerns och Riddarens af Kongl Nordstjerne-Orden

Vexio den 22 Julii 1792.

odmjukaste tjenare
Olof Wallquist.

Biskop Wallquists bref blef ganska följdrikt. Icke blott beviljades hans afsked den 14 Augusti, utan regeringen fann sig äfven föranlåten att indraga alla på Lappmarks ecklesiastikverks fond gjorda anordningar till för detsamma främmande ändamål[1]). I sammanhang därmed togs under ompröfning nödvändigheten af Ecklesiastik-expeditionens bibehållande. Som emellertid preståndet vid sista riksdagen uttalat sin önskan att deras ärenden föredroges af en dess ledamot och dessutom förklarat sig villigt att sjelft underhålla Ecklesiastik-expeditionen, staten till lättnad — »hvilket sannerligen kunde behöfvas» — tillägges betecknande nog i protokollet, så anbefalltes konsistorierna den 3 Augusti att genom prostarne i kontrakten låta höra presterskapet huruvida det ville åtaga sig någon frivillig afgift till statssekreterarens och expeditionens underhåll. I denne händelse skulle H. K. H. till föredragande utse någon skicklig prestman i hufvudstaden, som sålunda ej behöfde dragas från annan syssla. I annat fall åter skulle H. K. H. vara betänkt på att inrätta föredragningen af ecklesiastika ärenden på något

[1]) På fonden hade anvisats 700 rdr åt Wallquist såsom fyllnad till de 600 rdr, som af Statsverket utgingo till statssekreterareämbetet, 400 rdr såsom lönetillägg åt biskop Lindblom i Linköping, 10 rdr såsom lifstidspension åt [illegible] [illegible] Pantzer och 200 rdr åt landshöfding Carpelan i [illegible] som tillökning i dess resepenningar. Eckl. protok. den 14 Aug. 1792.

annat för ståndet tillfredsställande sätt och till möjligaste lättnad för staten.[1])

Som bekant hade af expeditionens tjenstemän endast föredragånden dittills haft lön. Då han förtviflade om att få sina underordnade upptagna på stat, hade han vid 1792 års riksdag förmått preseståndet att erbjuda sig genom frivilliga bidrag underhålla expeditionen. Konungen mottog dock ej anbudet, utan lofvade att sörja för expeditionens aflöning vid nästa statsreglering. På denna punkt stod sålunda frågan, när Wallquist afsade sig sin befattning. Det är lätt att förstå att regeringen skulle med glädje gripa ett sådant tillfälle att komma ifrån en institution, för hvars underhåll ej funnos några medel.

Redan samma dag (den 3 Augusti) besvarade Engeström Wallquists bref på följande sätt:[2])

»Jag har ansedt min skyldighet fordra att lägga under H:s Kongl. Höghets ögon det bref Eders Högvördighet under den 22 Julii gjort mig den äran skrifva mig till. Intet vittnesbörd om Ecclesiastique Expeditionens onödighet och onyttighet kan vara vigtigare ännu det som afgifves af Högvördige Herr Biskoppen, hvilcken kjänner värket så väl. Hans Kongl. Höghet är äfven ej sinnad att tvinga Eders Högvördighet till en tjenstgjöring, för hvilcken han yttrar så liten hug, utan då han behagar säga att han skulle räkna för en ny lycka att skiljas ifrån all annan tjenst änn den han uti Stiftet innehafver, så gifver Hans Kongl. Höghet sitt fullkomliga bifall därtill. Longt ifrån att detta bör anses såsom ett teckn till onåde, visar det det förtroende Hans Kongl. Höghet hyser att N. N. igenom lära, lefverne och eftersyn, håller ordning uti sitt Stift, befordrar seder och ett christeligit tänkesätt. Dessa bägge samhällets grundpelare underhållas af rättskaffens själasörjare och att desse fullgjöra deras dyra pligter tillkommer Öfverherden att efterse. Hans Kongl. Höghet önskar att en Biskop, hvilcken såsom Eders Högvördighet är sitt embete vuxen, ej måtte öfvergifva en ort, där han kann gjöra så mycket godt för att sysslosätta sig med gjöromål, hvilcka med mindre insigter kunna bestridas.

Hvad lönen angår, så är visserligen icke Hans Kongl. Höghets tanka att N. N. vid ett så vigtigt embete skulle sakna sin utkomst och då däröfver klagas, förmodar Hans Kongl. Höghet att N. N. af någon händelse fått mindre inkomster änn dem dess företrädare salig Biskop Osander åtnjutit.

I sådant fall behagade N. N. låta mig det veta, på det jag måtte kunna det i underdånighet föredraga.

Vistandet uti Stockholm så som medförande underhållet af ett dubbelt hushåld har naturligtvis bordt förordsaka mycken kostnad och gjort nödvändig den lön N. N. dragit så af statsmedlen som af

---

[1]) Eckles. protok. den 3 Aug. 1792.

[2]) Enligt konceptet i RA.

Lapvärks ecclesiastique medlen, menn då detta skjäl uphörer, måste äfven desse tvänne löner uphöra.

Statsvärket tarfvar den nogaste hushållning och Hans Kongl Höghet tänker för ömsinnt att villja till något annat ändamål använda de igenom christelig gifmildhet till Lappskolors och presters underhåld insamlade medel.

Allt detta har jag på Hans Kongl. Höghets uttryckeliga befallning den äran att låta Eders Högvördighet veta. Hvad mig sjelf angår, så blifver det mig alltid ett nöje att få något tillfälle ådagalägga den myckna högagtning hvarmed jag har den äran vara etc.

Biskopen afgaf den 9 samma månad nedanstående värdiga svar:

Det är med mycken högagtning jag erkänner Herr Hofcantzlerns och Riddarens godhet at hafva föredraget min underdånigste önskan om ledighet från all annan tjenst, än den jag i detta Stift innehafver; och med en så lycklig erfarenhet af Herr Hofcantzlerns grace vågar jag äfven begära, at genom Herr Hofcantszlern til en begynnelse få nedlägga min allerunderdånigste tacksägelse inför Hans Kongl. Höghet för det nådigste bifall, hvarmed denna min underdånigste supplique blifvet ansedd.

Om äfven Herr Hofcantzlern icke förekommet mig med sitt gracieusa omdöme, hade jag ändock varet lika långt från möjligheten at anse sådant för minsta tecken till onåd. Tvärtom känner jag deruti igen medlen til den lycka at behaga Hans Kongl. Höghet med utöfningen af de lugna pligterna, de vigtigaste och nyttigaste för det allmänna och oss sjelfva.

Så långt jag förstått, har jag dem hittils fullgjort, och dermed ämnar jag äfven fortfara, i full öfvertygelse, at då icke kunna ihogkommas af min nådiga öfverhet annars än med det välbehag, som hos Hans Konglig Höghet är så rättvist och billig . . .[1]) belöning och upmuntran.

Hvad Hans Kongl. Höghet om Ecclesiastique-expeditionen täckes förordna, kan aldrig följa af något mit för Herr Hofcantzlern yttrade oskyldiga omdöme, men blir af mig vördadt, som en nådig författning, ämnad til allmänt väl.

Min anmälan om svaga vilkor i tjensten var mera et förtroende, hvilket jag vågade göra Herr Hofcantzlern, än et ämne hvarmed jag skolat drista at falla Hans Kongl. Höghet i underdånighet besvärlig. När det likväl skett, vördar jag med djupaste underdånighet Hans Kongl. Höghets nådigste decision.

De inkomster som framledne Herr Biskop Osander upburet, har jag oafkorttade fått mottaga, så at jag i det hänseendet har ingen anledning at klaga, det jag hvarken gjort eller tillåter mig at göra. Den som vid mina år gjort min lycka, genom Öfverhetens nåd, skall vara känslolös af allt, om han icke är nöjd, och visar sig vara det.

[1]) Ett stycke af brefvet bortrifvet.

Hans Kongl. Höghet har sedan längre tid omfattat mig med så mycken nåd, at jag den aldrig kan förgäta, och så länge jag lefver, hoppas jag at med min underdånigste trogna tjenst kunna visa det min undersåtliga pligt åtföljes af den tacksamhet och kärlek, dem en nådig Öfverhet icke försmår.

Med fullkomlig högagtning har jag den äran at vara etc.

Vexiö den 9 Augusti 1792.

Innan detta bref kom fram, hade, såsom ofvan nämts, afskedet beviljats den 14 Augusti och afslag gifvits å biskopens ansökan att få behålla anslaget från Lappmarks ecklesiastikverket. Engeström underrättade därom med följande rader, dat. den 14 Augusti:

Hans Kongl. Höghet har, i jämlikhet med hvad mitt bref till N. N. af den 3 dennes innehåller, låtit utfärda nådigt afsked för Herr Biskopen både såsom statssekreterare, ledamot i beredningen och uti Lappmarks ecklesiastikvärket. I anseende till Öfverhåfpredikantssysslan var äfven afskedet färdigt, men jag har trott göra väl att innehålla expeditionen, intill dess jag därom ärhåller N. N:s. särskilda ansökning. Jag anhåller om skyndsamt svar, ty länge kan jag ej uppehålla utfärdandet. Jag förblifver etc.

Brefvet afgick först en vecka senare, den 21 Augusti, hvarvid den meningen tillades: »N. N:s. senaste gunstiga skrifvelse är mig rigtigt tillhanda kommen». Wallquists svar är af den 31 Augusti:

Det sätter mig i största förbindelse att finna så många vedermälen af Herr Hofcantzlerns godhet, til hvilka jag nu äfven räknar den höggunstiga skrifvelsen af den 21 dennes.

Vid underdåniga mottagandet af Kongl. Maj:ts nådiga dimission, som är utan datum, fann jag väl den, som Herr Hofcantzlern behagar nämna, i så motto jämnlik med Herr Hofcantzlerns bref af den 3 dennes, at jag var dimitterad, men till min största tillfridställelse, i det hänseendet ganska olik, at den försäkrar mig om alt det nådiga nöje och välbehag en undersåte kan önska sig, sedan han haft tillfällen at tjena sin kung och sit fosterland. Til min förundran märkte jag äfven, at då Herr Hofcantzlerns bref säger mig vara dimitterad från alla tjenster, utom den i Vexiö Stift, innefattar den kongl. dimissionen blott några vissa deri upräknade.

Detta ser jag nu vara en följd af Herr Hofcantzlerns ädelmod, äfvensom jag på samma sätt förstår Herr Hofcantzlerns råd at komma in med särskild ansökning om dimission från Öfverhofpredikantskapet; men då Herr Hofcantzlern tillika täckes nämna, at den varit färdig, och at dess utfärdande icke kan länge uppehållas, tycker jag ej at någon ny ansökning lärer behöfvas, för at göra denna vacance.

Det lärer vara samma sak med Ordförandet i k. Tabell commissionen och Commissionen i Ecclesiastique beredningen, som äfv varit mig i nåder updragne.

Sedan nådige dimissioner härifrån förmodeligen lätt erhållas, är jag ock med det samma skild från alla förtroende-poster högstsalige Konungen mig updrog, utan all annan vinst, än mit samvetes öfvertygelse, at i dem hafva användt all möjlig flit och trohet, och kan hända uträttat något allmänt godt, utan någon enda människjas olägenhet och skada.

Jag har försakat de tillfällen högstsal. Konungen sjelf i nåder erböd mig til varagtiga fördelar, ty jag har ingen dag tjent för personligt interesse. I denna tid, då många nya anordningar behöfvas, och Kongl. Maj:t redan täckts i nåder förklara, at Statsverkets svaghet och Lappmarks-medlens ändamål icke tillåta Kongl. Maj:t at följa Dess önskan, at med någondera desse cassors bekostnad gifva mig ytterligare vedermäle af Dess nådiga välvilja och aktning för mina förtjenster, förbjuder mig all ting, at ifrån sådane tilgångar räkna på medel til min utkomst och mina barns upfostran. I Vexiö stift skulle den visserligen behöfvas, om man ville upföda dem til embetsmän. Men det är ingen nödvändighet.

Vexiö den 31 Augusti 1792.

Därmed upphör brefväxlingen mellan Wallquist och Engeström[1]). Sedan konsistoriernas utlåtanden inkommit, tillsattes den 11 December 1792 en kommitté bestående af hofkanslern v. Engeström, revisionssekreterarne Lode och Nibelius, doktorerne Petrejus och Murraij samt kyrkoherden Aspelund. De sammanträdde den 13 samma månad och den 17 kunde hofkanslern i konseljen referera det resultat, hvartill kommittén kommit. Det befanns att af 15 konsistorier hade 12 »förklarat sin önskan vara att få vila vid den författning K. M. angående kyrkoärendernas handhafvande framdeles behagar vidtaga i full förtröstan på den vishet, hvarmed K. M. derom på ett med ståndets önskan öfverensstämmande sätt i nåder täckes förordna». Endast tre stift, Visby, Borgo och Hernösand, hade uttalat sig för expeditionens bibehållande med erbjudande af en proportionerad afgift. Konsistoriet i Hernösand hade emellertid i så måtto öfverskridit sin befogenhet, som det till presterskapet hemstält, huruvida det icke »lika med consistorio funne skäl vara att anse expeditionens bibehållande nyttigt och angeläget», hvarigenom det i viss mån ingripit i presternas fria yttranderätt. Det hade dessutom i sitt vidlyftiga yttrande användt de onekligen något vågade och skarpa uttrycken att det »anser försäkran om dess (expeditionens) bibehållande böra ega lika helgd som den undersåteliga förbindelse, hvilken presterskapet gläder sig att iakttaga uti en obrottslig efterlefnad af 1789 års Förenings- och Säkerhetsakt, högstsal. konungens testamentariska disposition med öfriga grundlagar»[2]). Dess yttrande blef för den skull öfverlemnadt till Justitie-

[1]) Den förvaras i Riksarkivet bland hofkanslers handlingar. Amanuensen d:r Westrin har haft godheten fästa vår uppmärksamhet på densamma.

[2]) Se kommitténs protokoll den 13 Dec. 1792 i Riksarkivet.

kanslersämbetets handläggning. Äfven Vexiö konsistorii utlåtande hade väckt uppmärksamhet, då där som motiv anfördes »att tillfälle nu ej var förhanden att i ämnet bereda ett sammanstämmande och enigt beslut», och skulle man undersöka huruvida verkligen alla i Vexiö stift af presterskapet afgifna yttranden innehöllo ett dylikt uttryck.

På grund af dessa utlåtanden förklarade hertigen-regenten den 17 Dec. att Ecklesiastik-expeditionen åter skulle införlifvas med Kammar-expeditionen och att i cirkuläret därom åtgärden skulle motiveras dels med de i Wallquists bref af den 22 Juli förekommande uppgifterna, dels med nödvändigheten att göra besparingar. Den 17 Januari 1793 justerades expeditionens sista protokoll [1]).

Hd.

Anteckningar om Rådsbiblioteket i Stralsund.

Rådsbiblioteket i Stralsund, uppstäldt i rådhuset och under gemensam vård med det där äfven inrymda Svensk-Pommersk-Rügenska museum, är synnerligen väl försedt med arbeten från och om Sverige samt har till en del svenske generalguvernören grefve Axel Löwen († 1772), att tacka för sin uppkomst. Han testamenterade nämligen staden sina samlingar af böcker, antiqviteter och curiosa, sålunda grundande den ännu bestående förbindelsen mellan stadens bibliotek och provinsens museum. Leopold fick, som magister-docens i Greifswald, uppdrag att ordna Stralsunds bibliotek och utnämndes 1782 till Raths-Bibliothekar, hvilken post han först 1784, efter fullgjordt uppdrag, lemnade. Leopolds katalog fortsattes och trycktes 1829 (ny forts. tryckt 1862).

I bibliotekets handskriftsamling, hvilken n. v. Bibliotekarien D:r Bajers välvilja tillåtit mig att genomgå, under några dagars vistelse i Stralsund denna sommar, har jag antecknat följande, som synts mig ega intresse för svensk forskning.

— 1. *Fältmarskalken C. G. Wrangels Copiebok 1674—76,* med förutgående afskrifter af några tidigare bref (1646, 50, 65, 67, 73). 1 vol. fol. med ryggtitel: »Archistrategi Wrangelii Correspondence mit Ihre Maj:t nebst anderen memorablen Sachen und Consilijs».

Begynner med ordren för W. att efter Torstenson öfvertaga armébefälet i Tyskland samt W:s svar, dat. fältlägret vid Giessen »d. . . aug. 1646». — Förklar. öfver ordet »Vanbörding», till ledning vid befordringar, 1650. — Acta ang. Bremen 1655. — Reg:s skr. t. Wrangel om residenten Habbæus 1667 $^{15}/_{2}$. — Resol. på W:s memorial 1673, skr. om W:s lön 1673, div. regeringens skr. 1674. k.

---

[1]) Protokoll i eckl.-ärenden t. o. m. d. 15 Febr. 1793 finnas emellertid inbundna jämte de öfriga.

Carls egen skr. t. W. 1674 $^{26}/_{3}$ m. fl. samt t. andra befälhafvare. — *Wrangel till konungen från tyska orter 1674* $^{6}/_{10}$—*1676* $^{11}/_{6}$ (W. dog 14 dagar senare). — *Konungen till Wrangel under samma år, jämte bilagor; Wrangels och kanslirådet Örnestedts korrespondens 1674 dec.—1676 febr.; W:s och E. Pufendorfs brefväxling* »die Hannoversche Assistance betreffend» 1675 juni—nov., samt senare bref och uppsatser af E. P. (1678, 81, 84). — Tysk öfvers. af M. G. De la Gardies till riksdagen i Halmstad ingifna apologi.

— 2. *Collectanea Sueco-Brandenburgica, in Specie die Grentz-Commission de anno 1684.* 1 tjock vol. fol.

Gränskommissionens och k. m:ts skriftväxling, samtidig kopiebok. Protokoll vid kommissionens sessioner. Ingifne påståenden och vederläggningar. K. m:ts bref t. Hartmansdorff, »Envoyé beym Chur-Hoffe». — »Diarium was nach dem zu Damm u. Colbatz gehaltenen und abrumpirten Grentz-Tractaten passiret». — Skriftväxling mellan svenska och brandenburgska provinsregeringar, den 1685 tryckta »Relation» öfver förloppet vid Damm och Colbatz 1684, tioårsförbundet mellan Sverige och Brandenburg 1686 $^{10}/_{2}$, acta rörande 1694 års förhandlingar mellan båda staterna. — Ceremoniale Brandenburgense.

— 3. »*Negociationes des fürstl. Mecklenb. Geh. Raths Johan Reuters am K. Schwedischen Hofe* für des Herzogs Gustav Adolphs D(urchlaucht). Von a:o 1664 bis 1675». 2 vol. fol. Afskr. Vol. I: bis 1670 $^{14}/_{12}$. Vol. II: 1670 $^{12}/_{11}$—1675 $^{12}/_{5}$.

— 4. »*Charisiana*». Skrifter af och om Balthasar Charisius, borgmästare i Stralsund, stadens ombud i Stockholm, och hans son, Chr. Ehrenfried, äfvenledes borgmästare i Stralsund. 2 band fol.

Däri förekommer C. E:s verser till Carl XI tr. Kiel 1667, fol. 18 ss. — Hans Journal 1667—69 under resor och vistelse i Stockholm, diarium 1675.

— 5. *Farrago Epistolarum ad D. Doct J. F. Maijer'um, Superintendent. Pomeran., scriptarum.*

Från svenskar förekomma icke få bref. Bland dem anteckna vi: *Ol. Svebilius 1692* (omdöme om en adelig jungfrus uppenbarelser, huruvida de äro af Gud eller djefvulen), *L. Norrman* 1694 (om talmudsstudier), *Ol. Rudbeck* 1694 (tackar för det beröm han erhållit för Atlanticau), *M. Steuchius* 1701 (om svenska kalendertrasslet), *A. Riddermark* 1705 (rekomm. för en ung student), *Joh. Gezelius* 1705, *Jesp. Swedberg* 1706, 1708, *Haqv. Spegel* 1706. *Daniel Lundius* 1708, 1709, *Ol. Hermelin* 1705 ($^{8}/_{18}$ jan. Kung Karls tacksägelse för den fr. Greifswald insända festliteraturen från kungl. födelsedagsfesten 1704 och afrådan, att Mayer ej må resa till lägret att främja de evangeliskes sak i Schlesien, ty »vi» måste ännu en tid »cogitata nostra paulisper dissimulare»). *A. Rydelius* 1711 (rekommenderar sin bror Magnus till filos. professionen i Greifswald och kallar Maijer »nationis nostræ in transmarinis oris commune perfugium»). — Äfven förekomma bref af *Kon. Stanislaus* 1710 ($^{15}/_{4}$, Stralsund), af Leibniz (6 st., 1706—08), P. Bayle och H. Conringius.

— 6. *Bref och acta ang. svenske envoyén i Konstantinopel, senare bremiske regeringsrådet och pommerske kanslern frih. Martin von Neugebauer.* 1 vol. fol.

Innehåller: instruction vid afsändandet t. Ottom. porten 1709 $^{11}/_{7}$, afskr. »Bericht v. N:s» démélé mit dem Moscowit. ambassad. in Constantinopel u. v. d. Degradiren des grossvizirs, 1710, afskr. från tryck, — R. Suttons, engelske envoyéns i Konstantinopel, pass för N. vid ress fr. K. öfver Smyrna t. England, Holland o. Bremen, 4 maj 1711, *orig,* — K. Karl XII:s rapellbref för N., dat, Bender $^{20}/_{2}$ 1711, *orig.* — G. v. Celsings bref t. N., dat. Konstantinopel $\frac{24\text{ nov.}}{4\text{ dec.}}$ 1711 (12 qvartsidor), *orig.* — N:s berättelse hur han kom i k. Karls tjenst och hvad därunder honom händt, på tyska, 16 foliosidor, odat., afskr. — N:s böneskrift t. Riksens Ständer, odat., afskr. — »Additamentum»; *egenhändigt* af N. med åldrig hand. — Martin v. Neugebauer ad Protocollum», $^{1}/_{2}$ sida afskr. (råds prot.). — J. J. Cronhiort, *egenh.* skrift om Ismael Agas ord till honom ang. Karl XII:s utlofvade belöningar åt turkiska embetsmän, dat. 6 apr. 1725, utan ort. — Ulrica Eleonoras bref t. N. 1736—40, 4 st., *orig.* — Fredrik I:s bref t. N. 1735, 39, 40, 3 st., *orig.* — N:s latinska bref till Storviziren odat., afskr.

— *Gedichte des Herrn Cantzlers Baron M. v. Neugebauer, zum Theil mit eigener Hand geschrieben.* 1 vol. fol.

Dikter t. Karl XII vid flera tillfällen (t. ex. Der Nieper an Carl XII:n, An das Sächsische Frauenzimmer als J. K. M. Carl XII auf . . . . Lagercronas boshafte Vorstellung in Sachsen heijraten verbot», m. fl. m. fl.; Grabschrift über Carl XII).

— 7. Spridda *orig. bref,* bundna i hvita skinnband med stadens vapen å frampermen, framlagda i montrer i museum. Däribland märkas: bref t. Hert. Karls (IX:s) gemål Kristina fr. honom (1598 $^{11}/_{7}$), fr. sonen Gustaf Adolf (1612 $^{9}/_{3}$), fr. systern Anna o. andra prinsessor; till dr. Hedvig Eleonora fr. Maria Euphrosyne, fr. Christina Allessandra (Rom 1669), fr. hert. Adolf Johan o. flera utländska furstar o. furstinnor.

— 8. Ur Nicolai kyrkans bibliotek har Rådsbiblioteket erhållit en saml. medeltidshandskrifter, bland hvilka endast en (vita Birgittæ, 4 libri) rör hel. Birgitta, ehuru hennes orden utanför Stralsund egt kloster. Rådsherren *Dinnies* har upprättat ett *Diplomatarium Coenobii Mariæ Coronæ Ordinis S. Birgittæ,* 1 vol. fol. förvarad i Rådsbiblioteket. D. har däri med vacker och tät handstil afskrifvit handl. rör. klostrets stiftelse, donationer och köp. Det är samma samlare, som i Gadebusch, Pommersche Samlungen, offentliggjort uppsatser om Birgittiner kloster i Pommern.

H. W.

Underrättelser.

Amanuensen i Riksarkivet D:r J. G. THÉEL afled i Stockholm d. 2 sistlidne augusti. Ursprungligen naturforskare, egnade sig Théel sedan tio år tillbaka med vaxande kärlek, insigt och intresse åt arkivtjenstemannens tysta och foga bemärkta verksamhet med sällsport pligttrohet höll han ut på sin post, tills krafterna, i förtid brutna, sveko. I många och vigtiga delar utaf Riksarkivets samlingar skall forskaren finna spåren af detta hans arbete, så t. ex. i fråga om de båda universitetens kanslersarkiv, den stora samlingen »Militaria», samlingar rörande hofvet m. fl. I mångfaldiga afskrifter af de s. k. Sturehandlingarna förvarar Riksarkivet likaledes vittnesbord om hans verksamhet och insigter på ett område, för hvilket han ursprungligen var främmande, men där han med vanlig uthållighet förstod att göra sig hemmastadd. Vänfast och hjelpsam var han äfven en af alla aktad och afhållen kamrat.

Förre universitetsbibliotekarien C. G. STYFFE och arkivamanuensen P. SONDÉN ha tillbragt sommaren under forskningar i tyska arkiv efter bref från Axel Oxenstierna för den stora upplagan af Oxenstiernas korrespondens och skrifter, hvilken förberedes till utgifning på bekostnad af den Bergerska donationsfonden.

— Docenten vid Upsala universitet S. J. BOËTHIUS har afrest till Frankrike för att hufvudsakligen i Paris under hösten och nästkommande vår idka arkivstudier.

— Föreläsningar i historia vid Upsala universitet höstterminen 1885: C. A. CORNELIUS, den äldsta kristna kyrkans historia och den svenska kyrkans historia efter reformationen; O. J. ALIN, Det svenska statsskickets historiska utveckling från 1809 års statshvälfning; S. F. HAMMARSTRAND, Österlandets historia under gamla tiden; H. HJÄRNE, Sveriges historia under Johan III:s regering.

— Från den Bergerska donationsfonden har 1884 lemnats till kamrer W. BERG ett anslag af 500 kr. med anledning af hans forskningar rörande Visingsös fornminnen och historia, samt 1885 ett lika stort anslag åt fil. doktor G. FORSGRÉN med anledning af det arbete öfver svenska gref- och friherreskapens historia han förliden vår försvarade såsom gradualafhandling, och i afseende på hvilket vi kunna hänvisa till recensionsafdelningen.

— Bland förestående publikationer från *Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien* må här nämnas ett antal illustrerade gruppkataloger öfver olika afdelningar af de stora historiska samlingarna. Den första kommer att behandla Gotlands medeltidsfynd. Medel till tryckningen af dessa kataloger lemnas från den Bergerska donationsfonden. Det är äfven af intresse att förnimma att ett häfte af *Svenska sigiller från Medeltiden* (2:dra delens första) är under arbete. Första delen af detta vigtiga verk utkom, som bekant, under åren 1862—1867.

— *Svenska Litteratursällskapet i Finland.* Den 5 februari innev. år hölls i Helsingfors ett förberedande sammanträde för bildandet af ett Svenskt Litteratursällskap, hvilket genom att samla minnena af förgångna tiders lif, äfvensom genom direkt uppmuntran skulle verka höjande på det svensk-språkiga bildningsarbetet i Finland. Sedan en interimsbestyrelse blifvit vald, öppnades medlemsteckning för ändamålet, hvarvid allmänhetens intresse visade sig, i det att 217 personer inträdde i föreningen såsom »stiftare», med skyldighet att erlägga 200 finska mark, och 960 såsom »medlemmar», erläggande 100—120 finska mark. Dessutom erhöllos betydande gåfvor af särskilda personer. Vid konstituerande möte i början af maj månad antogos stadgar, hvilka såsom sällskapets uppgift fastställa:

a) att samla vittnesbörden om den svenska kulturens uppkomst och utveckling i Finland, såsom t. ex. icke offentliggjorda eller sällsyntare litterära alster, svensk folksång och saga, upplysningar om äldre litterära föreningar och företag, historiska handlingar, särskildt rörande undervisningsväsendet, biografiska underrättelser, bref af litterärt och kulturhistoriskt intresse, samt att bearbeta och offentliggöra det sålunda samlade materialet, hvilket tills vidare öfverlåtes till förvarande åt universitetsbiblioteket eller statsarkivet;

b) att främja svenska språkets studium och rätta begagnande genom undersökning af landets svenska dialekter, offentliggörande af grammatikaliska och lexikaliska arbeten öfver desamma, ombesörjande af för undervisningen i landets skolor lämpliga läro- och läseböcker på svenska språket samt andra liknande åtgärder;

c) att främja litterär verksamhet på svenska språket genom prisbelöningar och understöd.

Vid samma möte valdes en bestyrelse af tolf ledamöter, hvilka bland sig valde till ordförande prof. C. G. Estlander och till vice ordförande prof. A. O. Freudenthal.

Sällskapets första publikationer blifva: *Porthans brefväxling med Calonius*, red. af statsrådet W. Lagus, och *Borgareståndets protokoll vid Borgå landtdag 1809*, red. af v. häradsh. Al. Gripenberg.

— Vid universitetet i S:t Petersburg försvarades sistl. vårtermin en afhandling med titeln »*Striden om herraväldet öfver baltiska hafvet under XV och XVI seklen* [1]). Förf. till det digra arbetet om 613 + 43 sid. 8:o G. V. Forsten är, såsom född i Finland, förtrogen med svenska språket, hvarför det varit honom möjligt att tillegna sig den vidsträckta litteratur, som behandlar nordens historia mellan åren 1497 och 1536, hvilken period förf:s undersökning omfattar. Afhandlingen vittnar om stor lärdom, men hufvudtanken, hanseförbundets fortgående fall, förlorar sig icke sällan bland de hopade detaljerna och talrika excurserna. De bifogade aktstyckena äro alla förut tryckta. Arbetet slutar med en kritisk öfversigt af källorna.

— Vid Helsingfors' universitet föreläser under hösten prof. *Danielson* öfver Europas historia efter 1789 och prof. frih. *Palmén* dels

[1]) БОРЬБА ИЗЪ-ЗА ГОСПОДСТВА НА БАЛТIЙСКОМЪ МОРѢ.

öfver Finlands inre historia från Gustaf Vasas tid, dels öfver Rysslands historia under nyare tiden. Prof. Schybergson åtnjuter tjenstledighet för idkande af arkivforskningar.

Man förbereder sedan någon tid tillbaka en publikation, uti Danmark, som dess litteratur hittills saknat, nämligen ett biografiskt lexikon. Detta intressanta företag står under ledning af arkivassistenten C. F. Bricka, sedan flere år sekreterare i danska historiska föreningen, hvilken lärer ha förskaffat sig biträde utaf ett stort antal författare.

Från Tyskland meddelas den intressanta nyheten, att bland de under preussiska Statsarkivets auspicier stående publikationerna äfven förberedes en samling af *Gustaf II Adolfs bref* och andra skrifvelser under den tid han deltog i 30-åriga kriget och gällande detsamma. Utgifvare lärer vara en yngre arkivtjensteman i Hannover, D:r Irmer.

Bland nyare tysk historisk litteratur märkes *Huber*, »Geschichte Oesterreichs», första delen (till 1279) uti den fordom af Heeren och Ukert, numera af Giesebrecht redigerade samlingen af rikshistorier; arbetet berömmes såsom förtjenstfullt. — Prof *Baumgarten* i Strassburg har utgifvit första delen af en »Geschichte Karls V»; sedan Robertson uti förra århundradet har ingen monografi öfver Karl V utkommit och Baumgarten har en mängd nya för kejsarens karaktäristik liksom för den politiska historien intressanta uppgifter att meddela. — Af *Kostomarovs* Rysslands historia i biografier har en öfversättning på tyska börjat utkomma. — I en samling »Giessener Studien» polemiserar prof. *Oncken* bl. a. mot den något omilda kritik hans åsigter om Maria Stuart och schatullbrefven varit föremål för, hvilket åter har framkallat ett genmäle i Sybels Hist. Zeitschr. 1885, 6. — I två band har prof *Droysen* i Halle monografiskt behandlat hertig Bernhard af Weimar, vi skola längre fram återkomma till detta arbete. Detsamma gäller om en mindre afhandling af O. *Krauske*, »Die Entwickelung der ständigen Diplomatie».

Senaste häften af »Allgemeine Deutsche Biographie» (104, 105) innehålla bl. a. biografier öfver David Mevius, berömd jurist och statsman, under flere år vicepresident i Wismarkska tribunalet, Joh. Micraelius, pommersk teolog, död i svensk tjenst 1658, fälthofvetsmannen Marx Meyer, bekant från grefvefejden, den brandenburgska diplomaten och krigaren Mierander († 1723), hvilka alla mer eller mindre stodo i beröringar med Sverige.

Senaste *Årsredogörelse från engelska Riksarkivet* (»45 annual report of the deputy keeper of the public records») innehåller bland annat en berättelse öfver arkiven i Danmark samt några bibliotek i Sverige, för så vidt de innehålla handlingar ang. England, af Rev. W. Dunn Macray. Hr Macray har två gånger besökt Sverige; en föregående berättelse af honom är tryckt i arkivets årsredogörelse för 1882. Den nu meddelade innehåller åtskilliga tillägg med afseende på Skoklosters arkiv och Upsala universitets bibliotek. Äfven redogörelsen för de verkställda forskningarna i danska Geheimearkivet innehåller uppgifter om handlingar af intresse för Sverige, t. ex. upp-

snappade bref under det nordiska sjuårskrigets tid m. m. dyl. Af en utgifvarens antydan synes framgå, att hr Macray kommer att fortsätta sina forskningar i Sverige. — Samma årsberättelse innehåller äfven en kort redogörelc af hr W. Bliss för sina forskningar i Svenska riksarkivet under åren 1882 och 1883.

— England har hittills märkvärdigt nog saknat en vetenskaplig historisk tidskrift i egentlig mening och dess många litterära tidskrifter ha endast haft en ofullkomlig ersättning att erbjuda. Denna brist lärer emellertid från och med nästa år blifva afhjelpt. Det har nämligen bildat sig en *Historisk förening* (Historical society) med uppgift att utgifva en sådan Tidskrift från och med 1886 års början. Den står under ledning af professor M. Creighton i Cambridge, författare bl. a. till ett ansedt arbete öfver påfvedömet under reformationen. — Ett annat sällskap har bildat sig för att utgifva en ny upplaga af den ryktbara »Domesdaybook», den stora jordebok, som på den normandiska eröfrarens befallning uppgjordes öfver det kufvade landet. Den gamla upplagan af 1783 är både mycket ohanterlig och mycket sällsynt.

— Ett sällskap för *Franska revolutionens historia* har bildats i Frankrike med ändamål att utgifva officiela aktstycken från tiden 1789—1815, aktstycken af enskild natur från tiden 1789—1830; öfversättningar, omtryck, biografiska samlingar m. m. dyl., allt utan någon bearbetning, blott med upplysande noter.

— De sista månadernas förnämsta nyhet i den franska historiska litteraturen är Fustels nya arbete *Recherches sur quelques problèmes d'histoire*. Det består af tre afhandlingar: om det romerska colonatet, om jordegendomen hos germanerna och om rättskipningen under den merovingiska tiden. Ur företalet må anföras: »den läsare, till hvilken jag vänder mig i denna bok, är den som känner sig dragen till de svåra frågorna i historien och älskar i synnerhet de besvärliga partierna af denna vetenskap. Jag skall förelägga honom aktstyckena; han skall få deltaga i mina forskningar, mina tvifvel, min tvekan. Jag skall föra honom samma väg som jag sjelf följt. Jag skall också framhålla för honom de motsatta meningarna och säga honom hvarför jag ej anslutit mig till dem... Jag vet ej om icke detta kan bli nyttigt för några. Jag har undervisat i 25 år och haft lyckan att hvarje år ha fyra eller fem lärjungar. Jag har först och främst lärt dem att söka. Hvad jag helst framhållit för dem har varit att ej tro allting lätt och aldrig gå förbi problemen utan att märka dem. Den enda sanning jag sökt öfvertyga dem om är att historien är den svåraste af vetenskaperna».

— Vi tillåta oss att härmed fästa uppmärksamhet på den af en dansk forskare doktor *V. A. Secher* gjorda anhållan, som finnes införd på omslagets andra sida.

Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.

Bland de intressantare bidragen till vår äldre kulturhistoria kunna äfven räknas resandes skildringar af sina besök i Sverige eller af samhällsförhållanden här. Förutom det intresse det i allmänhet kan ha att lära känna andras omdömen om sitt land och folk finner man i dem stundom upplysningar, som man fåfängt söker i tidens litteratur, där föga uppmärksamhet egnas åt sederna och odlingen, eller i arkiven, där privata korrespondenser från äldre tider äro tämligen sällsynta. Blott af nyfikenhet eller för resans nöje skull lockades väl icke gerna främlingar till Sverige, förr än det genom trettioåriga kriget blifvit namnkunnigt i Europa, men politiska uppdrag eller handelsföretag förde någon gång personer till våra trakter, hvilka utaf olika anledningar funno det mödan värdt att ej åt glömskan öfverlemna sina reseintryck och iakttagelser. Så ha vi äfven från 1500-talet ett antal dylika skildringar bevarade. Ett österrikiskt sändebud Georg Kahl har sålunda utförligt skildrat konung Sigismunds kröningshögtidligheter 1594 uti Uppsala i en rapport till tyske kejsaren [1]) och lemnat om icke en reseskildring, åtminstone en mängd detaljer rörande de händelser han var vittne till. Några år förut, under konung Johans sista tid, begagnade sig en annan främling, äfven han i österrikisk tjenst, af ett par års tvungna vistelse i Sverige till iakttagelser om personer och förhållanden i landet, som, omfångsrikare än de förra, delvis äro af stort intresse; de ha i senare tid blifvit publicerade och i

[1]) Berättelsen förvaras i Statsarkivet i Wien. Utdrag äro meddelade af C. Burenstam i hans »Förteckning på handskrifter rörande Sveriges Historia befintliga i kejserliga 'Haus- Hof- und Staats'-Archivet i Wien». Haag 1871.

litteraturen uppmärksammade.[1]) — Om Sveriges religiösa ställning, samhällsskick och folkets seder m. m. samlade åter den berömde Antonio Possevino ur konung Johans egen och andra högt uppsatte personers mun en mängd uppgifter, som han sedan sammanfattade i sina båda relationer till påfven: den senare af dem är helt säkert den första systematiska framställning i den vägen om vårt land, som på grund af på stället inhämtade upplysningar blifvit gjord. Denna andra relation väckte också uppseende, fick en stor spridning och finnes i afskrift i flere af södra Europas arkiv[2]). Äfven från Erik XIV:s tid lärer det finnas en österrikisk relation om en resa genom Sverige under ett af de sista åren utaf Eriks regering[3]). Till denna rad utaf mer eller mindre utförliga berättelser ansluter sig äfven den skildring af den pommerska ståthållaren Henrik Normans färd till konung Eriks kröning, hvilken vi i det följande skola meddela med några uteslutningar.

* * *

Bland andra som inbjudits till Erik XIV:s kröning befunno sig äfven de fem hertigarne af Pommern, Johan Fredrik, Bugislaf, Ernst Ludvig, Barnim och Kasimir. De läto representera sig af ståthållaren i stiftet Camin Henrik Norman i spetsen för en talrik ambassad. Ståthållaren sjelf bar ett namn som icke i Sverige var obekant. Det var ej så många år sedan den pommerske adelsmannen Georg Norman vid gamle kung Göstas sida spelat en vigtig roll uti vårt land. Troligen voro de utaf samma slägt. Bland beskickningens medlemmar märktes äfven en sekreterare Simon Fischer. Det var denne som ett par och tjugo år senare, sedan de fleste af deltagarne redan gått bort, af en bland de qvarlefvande, »en höggunstig junker och gynnare», uppmanades att beskrifva konung Eriks kröning. Väl förklarade han sig helt och hållet oduglig därtill, men lät i stället afskrifva

[1]) Tagebuch des Erich Lassota von Steblau - - - Herausgegeben von R. Schottin, Halle 1866. Utdrag äro meddelade af R. Bergström i »Svenska Bilder», Sthlm 1882.

[2]) Den är flerestädes tryckt, bl. a. af Theiner i hans bekanta arbete om Sveriges förhållande till den heliga stolen, där äfven relationen om religionsväsendet förekommer.

[3]) Uti hofbiblioteket i Wien. År 1568 afsändes till Sverige ett österrikiskt sändebud Ernst v. Rechenberg, om hvars beskickning i öfrigt dock ingenting är kändt.

den »förteckning» på resan och kröningen han gjort, så mycket han »som en ringa tjenare kunnat se och erfara i trängseln», och öfverlemnade densamma som nyårsgåfva den 1 Januari 1584 till sin »gynnare» [1]). Hvem denne »höggunstige junker» varit, känna vi icke, ty det är blott Fischers koncept, af honom sjelf korrigeradt, som hamnat i Sverige. Denna handskrift, som förelegat oss, öfverlemnades 1694 till Riksarkivet ifrån konung Karl XI. Huru den kommit i hans händer är oss ej bekant. Tyvärr är handskriften på ett par ställen defekt, och på andra synes skildringen ha varit ämnad att vidlyftigare utarbetas. Så tyckes fallet t. ex. ha varit — möjligen till efterverldens saknad och förlust — med en framställning af svenska folkets seder och bruk. Sjelfva berättelsen upptager 83 blad i folio — Sist i bandet förekomma, skrifna med annan hand, en berättelse »Wie Justaus Erichsson Köning in Sweden worden», som emellertid mest handlar om Conrad v. Pyhy, i midten är defekt och på slutet innehåller en utförlig beskrifning öfver konung Gustafs begrafning, [2]) äfvensom den bekanta berättelsen om konung Kristierns »grymma och tyranniska misshandling», som utfärdades af riksföreståndaren och rådet i December 1522. Fischers handskrift omtalas af Warmholtz (VI, n. 3063), och ett litet utdrag ur Fischers skildring finnes tryckt i »Stockholms Magazin» 1781 sid. 112—119. Det öfriga däremot är, oss veterligen, icke offentliggjordt.

Konung Eriks kröning gjorde uppenbarligen på samtiden ett synnerligt lifligt intryck. Också var det väl första gången som renässansen i hela sin glans och praktlystnad hvad klädedrägt och yttre ståt beträffar bländat svenskarnes ögon. Det finnes mer än en skildring utaf densamma. Den utförligaste, tillskrifven Laurentius Petri Gothus, är tryckt i nyss anförda del af »Stock-

---

[1]) Tillegnan, daterad nyssnämnda dag, slutar på följande sätt: »ty har jag velat gifva Ers Nåde anledning till ny erinran, låtit afcopiera min förteckning på resan och kröningen, så mycket jag som en ringa tjenare i trängseln kunnat se och erfara, öfversända och förära den åt Ers Nåd till nyårsgåfva med tjenstlig bön att låta densamma Er väl behaga, oaktadt det i sig sjelft är ett ringa barnsligt ting, och hålla före att meningen likväl varit god. Vill önska Ers Nåde ett lycksaligt nytt år och långt lif och ber den trogna, allsmäktiga Guden, att han ville beskära oss alla vid vår sista afgång från detta jämmerlif en salig stund, på det vi på yttersta dagen må få en glad uppståndelse och hos konungen öfver alla konungar lefva i evighet och salighet. Amen. Datum Colberg den 1 Januari 1584.»

[2]) För så vidt den angår Pyhy är den uti öfversättning tryckt i »Upplysningar uti Sv. Historien» II, s. 24—34.

holms Magazin» s. 74—112 [1]). Äfven på de pommerske resande har kröningshögtidligheternas prakt uppenbarligen gjort ett djupt intryck, och Fischer har, äfven om han befann sig uti trängseln, varit en uppmärksam iakttagare. Hans framställning har så många sjelfständiga och individuella drag, att den väl synes förtjena att bekantgöras vid sidan af de förut befintliga. Det är klart att sjelfva kröningsfestligheterna skola upptaga lejonparten af hans berättelse, som är affattad i dagboksform. Men han beskrifver äfven resan till och från Pommern samt vistelsen uti Stockholm under väntan på kröningen, och äfven dessa partier innehålla detaljer af intresse.

Författaren begagnar sig naturligtvis af den lågtyska munarten. Vi skola därföre i öfversättning meddela hvad som synts oss mest förtjena att återgifvas, därvid troget följande författarens eget framställningssätt; det öfriga åter meddela vi endast uti sammandrag. För bättre öfversigt skull ha vi företagit en indelning i kapitel, som endast undantagsvis har någon motsvarighet i handskriften.

* * *

1.

Resan till Sverige.

I början af Maj månad 1561 samlades den pommerska beskickningen; jämte Norman bestod den af Jörgen Pudewils såsom andre ambassadör samt 27 andra uppvaktande, sekreterare, pager och tjenare. Dessutom medtogs en skeppare från Colberg för återresan. På fartyget, som skulle föra öfver dem till Kalmar och förhyrts för 50 taler, befunno sig för öfrigt båtens egare och 8 »skeppsdrängar». Affärden skedde den 10 Maj.

På sjön, börjar Fischer den egentliga reseskildringen, halles sådan sed nämligen att skeppsfolket ej gerna lider att man svär om bord. De pläga äfven straffa den, som lastar Gud eller förhåller sig otillbörligt, förmana äfvenledes dem, som

[1]) En annan, handlande blott om sjelfva kröningsceremonien, är tryckt bland bilagorna till Tegels Erik XIV:s historia.

äro på skeppet att afton och morgon sjunga, läsa och bedja. Samma sed hölls på detta skepp, så att vi dagligen om aftonen, innan man gick till sängs, samlades, då enligt skeppsbruk en af besättningen med hög röst utropade följande ord (»det goda ordet», das gute word, såsom det anmärkes i kanten):

Benedicite, benedicite, benedicite domino.

God fred vare med oss. [1])
Gud unne oss sin nåd
och resa därmed,
lycka och god resa,
att skiljas med kärlek.
Gud förläne oss god vind
som oss alla gör godt.
Gud förläne oss god hamn
där vi gerna vilja vara
med hälsa och behållet gods.
Sägen alle amen!

Därpå sjöngo alla samtlige tre psalmer och till slut ha de bedt ett fader vår, hvarpå vi lagt oss att sofva. Skeppsdrängarne skiftas vid om natten, två eller tre; den ena vakar vid rodret. Om morgonen före frukost sjungas äfven några psalmer och läses ett fader vår, och om söndagen särskildt evangelium med förklaring, om böcker finnas att tillgå. Sådan skeppssed ha vi också iakttagit de 4 dagarna mellan Colberg och Kalmar och sedan dagligen, så länge vi voro på vattnet.

På tisdagen den 13 Maj nalkades de Kalmar. Afståndet från Colberg till Kalmar anger författaren till 30 »vikor sjö»,[2]) en distans som på sommaren med god vind enligt förf. tillryggalades på en dag. Sjelfve hade de dålig eller ingen vind och kommo först på fjärde dagen fram, men måste kasta ankar en sjömil från Kalmar. Man skickade nu en af sekreterarne i land för att på slottet anmäla beskickningens ankomst och begära fortskaffningsmedel till Stockholm. Dagen därpå hemtades de i tre espingar till Kalmar, där de mottogos af Jöran Eriksson Gyllenstjerna[3]). De vistades i Kalmar hela dagen; under tiden gjordes ett fartyg (en stor »galeja») i ordning med halfannan

[1]) Orig. har »die frede».
[2]) Om vikan såsom längdmått se denna tidskrift s. 205. Förf. räknar stundom äfven uti mil.
[3]) Riksråd, ståthållare på Kalmar slott.

rote knektar om bord för att ro, när det behöfdes. Dagen därpå (den 15, eller Kristi Himmelsfärds dag) gingo de åter om bord; några andra personer tillstötte, bland dem två utskickade från en grefve af Mansfeld, som ämnade träda i svensk tjenst, och tillsammans voro de på fartyget 78 personer.

Resan till Stockholm gick ej fort; de voro fulla 14 dagar på vägen, långsamt seglande eller roende utmed kusten. På den fjärde dagen kom en gammal adelsman, Måns Svensson, [1]) som varit amiral i senaste krig mot Lybeck om bord för att ledsaga sändebuden och sörja för deras behof af lifsmedel och annat på vägen till Stockholm. Den 19 Maj befunno de sig vid Gränsö,[2]) men fingo de följande dagarne fara fram och åter mellan skären, utan att komma någon hvart, emedan vinden var emot. Pingsthögtiden tillbragtes på detta sätt, och det var ej underligt om under sådana förhållanden tålamodet började tryta. De vände sig till Måns Svensson för att få komma landvägen öfver Telje till Stockholm, men han svarade med följande ord:

»Käre här ståtthålare Hindrick Norman och I godha härre flere, såm jagh förstått hafver, att I villen ändligha frå galejan och öfver land och åpp till Ståckholm till ett [stelle], såm hetter Tällie, så är thet intett värtt. I kune then väg inthet blifva förfördratt, förr jagh vett i sanningh att tär är inghen rådh till, och hafver jagh i dagh skrifvit K. M. till att I ären på väien här i skären och huru när I ären, att I, godhe härrer, hafven tållamodh med edher, till Gudh alzmechtigher vill förfogha vinden, häller och stilla väder blifver, att man kan ro fram med årrorn, för jagh må säia edher, godhe härrer, i rätta saningh, att kröninghen ecke ännu står på en månatz tidh, för H. K. M. ligher allt i Ståckholm och förbidher the tyske härrer till thäs att the alle kåme — — — När I kåmme fram i ett [vatten] heter Älsnaben, och är därifrå, där I nu ligha, intill samma Älsnab ecke mer än 6 vicku sös, vill Gudz väderlek eder, godhe härrer, ecke då förfoghe, då skuli kåmme öfver landh häller medh bått, hvilket man bäst kan kåmma åstadh. Godhe härrer, hafven tålamodh» [3]) — — — Något annat var väl icke

[1]) Måns Svensson (Somme) till Vesterby, amiral öfver Svenska flottan under grefvefejden.

[2]) Sannolikt Gränsö i östgötaskären utanför Vikbolandet. Ett annat Gransö ligger utanför Gamlebyviken.

[3]) Orig. dat. Trägårskär pingstafton 1561, inbundet tillsammans med Fischers berättelse.

att göra, men först den 26 Maj kommo de in i Stockholmsskären. Måns Svenssons underrättelse till konungen var dock måhända orsaken till, att denne utskickade två kungliga fartyg, s. k. håpar, att möta de resande, men i förstone foro de förbi dem, utan att veta att de pommerske gesanterna voro om bord. Desse lågo om natten stilla vid en klippa, nära ett »blockhus», som alla skepp, som ämnade sig till Stockholm måste förbi. Först dagen därpå, den 28 Maj, sammanträffade de med »håparne». På dessa fartyg, som voro fulla af folk och skyttetyg, fingo de nu stiga om bord och mottogos där af flere svenska adelsmän, såsom Karl Holgersson [Gera], Bengt Gylta, Claes Åkesson [Tott] m. fl. På aftonen samma dag lade de till vid en klippa, där de uppslogo tre tält och togo nattqvarter.

Följande dag, alldeles i Stockholms närhet, mötte de ett större fartyg, bemannadt med krigsfolk och smyckadt med vimplar, på hvilket sändebuden stego om bord. Här funno de före sig åtta personer af ridderskapet, ståthållaren i Stockholm, herr Gabriel Kristiernsson [Oxenstierna], herr Lars Fleming, Nils Krumme m. fl., hvilka togo emot dem. Detta fartyg förde dem slutligen till staden och Skeppsbron, där en stor massa folk, liksom på alla skepp, stod och väntade för att åse intåget. I land mottogos sändebuden af herr Gustaf Johansson [Tre rosor], som hade i uppdrag att föra dem till deras herberge. Konungen hade skickat fyra hästar emot dem, hvilka de dock vägrade att begagna. I stället begåfvo de sig till fots, åtföljde af Gustaf Johansson och ridderskapet, till de anvisade qvarteren uti staden.

Inom några få dagar samlades efter hand alla de främmande sändebuden. Representerade genom särskilda beskickningar voro bland furstarne endast hertigarne af Lauenburg och Pommern. Den polska beskickningen kom för sent. Från Danmark befann sig redan förut i Stockholm en adelsman Arvid Urup, dels i egna angelägenheter dels med några uppdrag från danska konungen. Oaktadt han därom anmodades, ville han dock icke gälla som sändebud till kröningen, men behandlades i alla fall såsom en förnäm främling af adel näst i rang efter de främmande sändebuden och de snart utnämde svenska grefvarne. Af andra anledningar befunno sig likaledes i Sverige ombud från hertigen af Preussen, markgrefve Kristoffer af Baden[1]) och grefve Volradt

[1]) Hans hofmästare Georg von Hondorf, dennes broder Jörgen och doktor Erhard Wilhelmus, som sedan trädde i svensk tjenst och blef tysk kans-

af Mansfeld och behandlades som sändebud från dessa potentater. Utaf östersjöstäderna hade Lübeck, Dantzig, Rostock och Stralsund låtit representera sig vid kröningen med två ombud från hvarje stad jämte uppvaktning.

Den 30 Maj skickade konungen till pomrarne några af adel och en tysk sekreterare, hvilka hade med sig en »skaffare», Åke Karlsson af adel, som gjorde dem sällskap vid måltider och skulle förse dem med kost, vin och fisk från slottet [1]).

Audiens fingo sändebuden först den 2 Juni kl. 1, då man skickade till dem några af ridderskapet med 4 hästar. Äfven nu vägrade de dock att rida, utan gingo till fots, och hästarne leddes i stället efter dem. De mottogos på den kungliga salen af konungen och hertig Johan, och audiensen aflopp på öfligt sätt.

I Stockholm fingo de nu i tre veckor vänta på kröningen; under denna tid tilldrog sig ett uppträde, som Fischer skildrar med en viss bredd och som är upplysande nog för tidens seder, hvarföre vi låta författaren med egna ord berätta därom, blott med några få uteslutningar.

Onsdagen efter Trinitatis [den 4 Juni] ungefär kl. 8 vid aftonmåltiden, då ståthållaren med de sina ännu satt till bords, kommer värden, som i ett annat rum haft sitt lag med några gäster, och för med sig Jacob Fleming [2]) och en köpman från Köpenhamn, Olof Henriksson, med bön att herr ståthållaren ville taga dem i sitt sällskap, hvarpå de genast jämte värden inbjödos att sitta ned. Men när måltiden var till ända, har herr ståthållaren för det grofva 'broderdrickandet' (fratertrunk) dragit sig något undan på sitt rum. Då nu de öfriga suttit en stund, kom äfven Flemings broder Claes Fleming till. Men Jacob Fleming, emedan han var något berusad, har inlåtit sig i drickande och disputerande med pomrarne, och ehuru de bemötte honom fogligt, var det honom dock icke till lags, så att äfven hans broder tyckte att det gick för långt och straffade honom med ord, hvarföre Jacob lät förleda sig vrede mot brodern, och numera ej sökte annat än gräl, split och oenighet. Han har äfven på svenska befallt sin dräng att snart skaffa honom till

ler. Af dessa hade hofmästaren rest sin herre till mötes, men de öfriga voro qvar.

[1]) Han aflöstes dock snart af en annan.

[2]) Enligt förf:s uppgift längre ned, bror till Claes Fleming och sålunda antagligen densamma, som i Anreps ättartaflor kallas Joachim och är kammarjunkare hos konung Erik.

hands hans värja och äfven skickat honom efter sitt sällskap och tjenare, som skulle hjelpa honom i hans förehafvande; hvarpå Claes Fleming bevekligen bedt brodren att gå hem, emedan han var berusad. Därvid steg man upp från bordet, och bröderna kommo ihop, så att Jacob slog åt brodren på munnen. Dock ville Claes för att bevara endrägten ej försvara sig, och kommo de därunder ur stugan och ut i huset och ville därifrån gå ned på gatan. Men vid utträngandet sammanstötte Jacob Fleming med en ung pommersk adelsman, Daniel Wapersnow, som bar sin värja i hand, och ryckte den ifrån honom, hvarpå han ställde sig framför dörren och sökte efter hvem han kunde träffa. Nämnde yngling bad då en utaf tjenarne, som kunde svenska, att återfordra värjan, hvilket Fleming äfvenledes misstyckte. Han slog hatten af tjenarens hufvud och då denne bockade sig efter den, högg han efter honom med värjan och skadade honom i rygg och hufvud. Under tiden kom en af hans vänner, en förnäm adelsman, Claes Åkesson[1]), på väg hem till sitt hus förbi på gatan och bad Fleming hålla frid, men Fleming högg äfven efter honom. Några af de pommerska adelsmännen och deras tjenare ville afstyra vidare gräl, men under tiden ankommo Jacob Flemings dräng och de, som han genom denne låtit kalla, tillsammans 19 personer, hvilka med dragna värjor föllo öfver de pommerske; hvarföre, då desse satte sig till motvärn, det uppstod ett tämligen hårdt slagsmål och buller, hvilket upphörde en, två eller tre gånger, emedan Fleming med de sina för en stund vek undan, men åter tog vid på nytt, och så fortgick det en god stund. De pommerske drefvo till sist Fleming med hans folk, ehuru han i skärmytslingen uppträdde mycket trotsigt och spotskt, till nästa gata, hvarpå han måste taga till flykten, och så skildes båda parterna åt. Och när de pommerske sågo att ingen mer var för handen, menade de att hela saken kommit till ro. Men med detsamma kommer vakten emot dem med våld i afsigt att göra fred, men de drogo sig tillbaka i huset. Och hade af de pommerske sårats tre och dessutom Claes Åkesson och 2 af hans tjenare, men på andra sidan voro tio sårade jämte Fleming.

Dagen därpå hade konungen erfarit hvad som timat och skickade »genast på middagen kl. tio» under måltiden, då pomrarne hade till gäst den markgrefliga doktorn från Baden, en

[1]) Clawes Ogersson skrifver Fischer.

tysk sekreterare jämte två af adel till de pommerskes herberge för att erfara hvad som förelupit, med antydan att de, som förgripit sig på sändebuden, skulle straffas så, att andra däraf toge ett exempel. Ståthållaren svarade att han vore konungen lydnad skyldig, men ville ha bedt att han jämte sitt folk skulle förskonas fran den äskade berättelsen, för att det icke skulle se ut som de velat anföra klagan öfver Fleming och hans tumult, som mer vore att tillskrifva dryckenskap än ond vilja, enär Gud den alsmäktige låtit sådan tvist aflöpa utan synnerligt stor skada. »Inquisitores» yrkade det oaktadt på redogörelsen, och en sådan måste afgifvas. Den delgafs konungen, och Fleming lades därpå jämte 8 drängar i tornet.

Samma dag lät konungen genom sin »öfverste kammarherre», Claude Collart, och en sekreterare underrätta ståthållaren att, så gerna konungen ville höra sändebudens bön, kunde han dock icke göra det i detta fall, utan skulle Fleming, som brottsligen förgått sig mot sändebuden, hvilka konungen ville ha hållna i ära, afrättas med svärd; hvarför ståthållaren på det bevekligaste förnyade sin bön om nåd för bemälte Fleming.

Men sedan han behållit kammarherren och sekreteraren som gäster, inträffade en ny olycka i det pommerska herberget. När nämligen måltiden var förbi och ståthållaren gått till sängs och likaledes värd och värdinna, men några af de pommerske ännu sutto qvar och mesta delen af deras tjenare, ungefär kl. 10, uppehöll sig äfven i herberget en skeppskock Sven Persson från Kalmar, som följt med till Stockholm på ståthållarens skepp och tjenat sändebuden som kock. Han trodde sig på denna grund ha fritt tillträde till herberget och hade nu senast uppvaktat vid dryckeslaget. Men något berusad hade han kommit i tvist med en af värdens tjenare, dödat honom med en knif och tagit till flykten, hvarpå en af de pommerskes husfolk tagits för gerningsmannen. Slutligen hade en af de närvarande ledt vakten på rätta sparet och de funno omsider den rätte gerningsmannen liggande pa gatan i sömn med en blodig knif i handen. Han greps af vakten, fördes till herberget och bekände sitt brott [1]).

Följande dag kl. 2, fortsätter Fischer, begrofs den nedstuckna drängen, till hvilken begrafning äfven de pommerske skickade alla sina tjenare. Gemene man har i Stockholm sin begrafningsplats (»das begrebnüs») utanför staden, i synnerhet på de platser,

[1]) Fischers framställning är här väsentligen förkortad.

där man kan gräfva i jorden, ty på hvarje plats kan man för stengrunden icke komma i jorden. De pläga äfven vid grafven hålla en predikan, hvilket predikanten nu också gjorde, och emedan äfven annars där i staden flere blifvit nedstuckne och sådant allt skett af fylleri, höll pastorn en predikan om dryckenskapslasten.

Lördagen den 7 Juni hade sändebuden audiens hos hertigarne Johan och Magnus och begagnade sig af tillfället att äfven inlägga en förbön för Jacob Fleming, hvilken också kort därefter kom lös. Kocken åter, som »bragt drängen från lif till död», blef en vecka därefter, den 14 Juni jämte andra flera utförd och afrättad med svärd. De närvarande berättade att han betygat mycken ånger, klagat öfver dryckenskapen och flitigt varnat de öfriga för denna last.

Ett par dagar därefter hade sändebuden ett gästabud och bland förnäma gäster såsom Svante Sture, Per Brahe, Lars Fleming befann sig äfven »kansliförvanten» Jöran Persson. Konungen lät under måltiden skicka ner tio rätter från slottet i sköna silfverfat, hvart och ett försedt med silfverlock.

Dagen efter midsommardagen skulle omsider resan till Uppsala anträdas, men dessförinnan fordrade värden betalning för den tid de vistats i hans hus, berättar Fischer längre fram, ehuru konungen lofvat svara för kostnaden. För tiden från den 29 Maj till den 25 Juni fordrades 200 daler, oaktadt kött, vin och fisk kommit från hofvet. Sändebuden fordrade att få se ordentliga räkenskaper, men sådana kunde värden icke framlägga, utan hade öfver hufvud beräknat 50 daler för öl, 50 för bröd och ved. 50 för kött och fisk, 50 för kryddor. smör och salt. Till sist bekände värdinnan att man endast druckit ur 30 tunnor öl och sålunda för 30 daler, och kocken berättade att provianten mesta dels skickats från hofvet, så att värden inköpt helt litet mat. Sändebuden yrkade då ännu en gång få se »registret», innan de betalade, men erbjödo sig på samma gång att lemna penningarna i förvar hos en prestaf, hvilket värden dock på den senares uppmaning afböjde. På det att sändebuden skulle så mycket mer i godo skiljas därifrån, gåfvo de drickspengar, åt värdinnan 10 daler, hennes son, en ung pojke, 1 daler, tjenstefolket 5 daler. Dock hade efter deras afresa värdinnan sammankallat tjenstflickorna och slagit dem så länge med ett mangelträ, tills de lemnat ifrån sig sina 5 daler. Värden hade konungen sedermera efter återkomsten från Uppsala betalat.

2.

Färden till Uppsala och intåget.

Onsdagen den 18 Juni drog konungen från Stockholm till Uppsala. Färden skedde sjöledes på fyra galejer, hvarvid många båtar lupit vid sidan, alla fulla af folk. Vid afresan var från slottet och fartygen ett tämligen skarpt skjutande. Därpå förmäldes det att fruntimret och alla sändebuden skulle följa efter dagen därpå.

På torsdagen rustade sig därföre hvar och en i ordning och lät bringa sina saker i båtarne i mening att följa konungen, men fick man befallning att dröja, ty konungen lag ej långt från staden med sina fartyg vid skären och kunde ej komma fram för motvind. Först på söndags middag den 22 Juni lät man blåsa ut, att enhvar, som vore stämd till Uppsala, skulle inom 8 dagar infinna sig där. Därpå vid vespertid foro drottningen och fruntimret på några galejer från Stockholm.

Onsdagen den 25 rustade sig alla sändebuden i ordning och gingo kl. 1 om bord för att fara till Uppsala. De pommerske hade två båtar, som konungen stält till deras förfogande. — —[1] Torsdagen lågo de stilla för motvind; fredagen foro de vidare omkring 2 »vikor» med årorna och hvilade öfver natten tillsammans med Stralsunds- och Dantzigborne. På lördagen stötte de åter från land, foro omkring 1½ mil och kommo till Sund (Flottsund), där konungens galejer lågo. Där samlades nästan alla sändebuden. På eftermiddagen visade sig konungen med mer än 1,000 hästar på landet nära skeppen. Öfver sundet var slagen en bro, emedan vattnet var smalt och därifrån till staden grundt. Konungen skickade för den skull alla sändebuden hästar, med sadlar, betsel och remtyg af röd sammet, beslagna med förgyldt silfver, att de skulle rida in i staden. — — — Icke långt från bryggan stodo fem renar och två lappflickor till skådespel för sändebuden. Konungen drog förut på en stor äng att bringa hopen i ordning; skickade till sändebuden att uppfordra dem Claes Akesson och kammarherren Claudius Collart. Vid

[1] Här följer anteckningen om de försök till prejeri deras värd i Stockholm gjorde.

bron ej långt från konungens läger höllo 2 gamla svenske riddare herr Birger Nilsson [Grip] och Jöran Eriksson. När dessa underrättat sändebuden om konungens mening, svarade Norman i alla gesanternas namn och på deras bön. Men när tåget skulle ordna sig, uppstod mellan de pommerske och badensiske sändebuden en rangtvist om hvem som skulle rida främst, hvarom förf. utförligt berättar. Den afgjordes till sist till pomrarnes förmån, hvilka konungen befallde skulle rida närmast honom. Tåget ordnades slutligen så, att först red Norman med den ene badensaren, Georg von Hondorf till höger och Birger Nilsson till venster, därefter Jörgen Pudewils mellan Jöran Eriksson och den andre badensaren doktor Ludvig o. s. v. Konungen väntade på ängen, och när sändebuden kommo fram, tog rikshofmästaren Per Brahe ståthållaren till sin sida på höger hand, herr Gustaf Johansson badensaren Georg von Hondorf, Birger Nilsson det preussiska sändebudet, Jöran Eriksson Pudewils, Ture Persson den andre badensaren, Gabriel Kristiernsson den mansfeldska legaten Karl Holgersson den lybska, Lars Fleming den dantzigska, Erik Gustafsson rostockarne, Nils Krumme stralsundarne o. s. v.

Därpå skedde inridandet i följande ordning. Först en fänika knektar ungefär 900 man stark, väl rustade, med en höfvitsman, Lasse Rodde. Knektarna voro klädda i blått, hvitt, rödt och gult. Mellan knektarne och ryttarhoparne redo 6 trumpetare. som hörde till hertig Johan, och en härtrumma behängd med små gula och blå sidenfanor[1]) Därpå följde tre och tre i ledet mer än 200 kungliga hingstridare alla i rödt. Därpå konungens småsvenner eller hofjunkare på skäckiga skymlar, omkring 100, med vackra, röda, breda remtyg och sadlar af sammet, beslagna med förgylda silfverbucklor[2]); sjelfve voro de klädde i röd sammet. Därpå följde riksråden med sina tjenare[3]) med goda hästar och kedjor öfver 100. Därpå »grefve» Gustafs, »grefve» Pers och »grefve» Svantes tjenare, hvar och en i sin färg, omkring 50. Sedan kommo de främmande sändebuden, först städernas, två och två jämte en svensk adelsman. Därpå följde de furstliga sändebuden, en och en, med sina följeslagare, i följande ordning: 1) den Mansfeldska, 2) den andre från Baden, 3) Jörgen

[1]) »Ein herdrommel mit gelen und blawen seiden fendlein behangen».
[2]) »Mit silbern vorgülten pocklen».
[3]) »Die Reichsrehte, so den gesanten zugegeben, mit ihren dienern und jungen»: möjligen syftar uttrycket endast på tjenarne.

Pudewils, 4) den Preussiske, 5) den förste från Baden, 6) Ståthållaren Norman.

Nu kommo konungens 12 trumpetare samt 2 härpukor, alla hade blå sidenfanor och hästtäcken; därpå fem härolder i en »besynnerlig» klädnad; på rygg och bröst, så bredt som klädningen, konungens vapen, mycket ståtligt; hvar och en hade dessutom i handen en förgyld silfverstaf[1]) med en krona öfverst. Näst dem kom Svante Sture med rikssvärdet draget. Sedan red konungen på en snöhvit häst i en åtsittande ridrock, stickad med silfver likt ett perlstycke, så att föga af sammeten syntes, hatten stickad med perlor, med röda och hvita fjädrar. Hästen hade röda och hvita fjädrar på hufvud och svans, med remtyg af röd sammet beslaget med förgylda sifverkronor.

Efter honom följde hertig Johan på en vacker brun hingst, i röd åtsittande ridrock af sammet med gyllene bräm, sedan hertig Magnus, den unge hertig Karl och hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg. Därefter kommo sex pager (»jungen») på vackra skäckiga hästar, i röd sammet med gyllene snören och hängande guldkedjor, med förgylda svärd, »rappir» och dolkar, hästarne med breda remtyg af röd sammet med förgylda bucklor; tre hade förgylda tennbössor (zindptuchsen) tre förgylda bardisaner. Därpå ytterligare sex pager, som uppvaktade hertigarne, i gyllene kedjor och andra prydnader. Så sex konungens småsvenner pa skäckiga hästar, med röda »damaschker», med svart sammetsbräm och gyllene snören. Bredvid konungen lupo sex lakejer i röd sammet pa franskt mod, i hosor och tröjor[2]); pa bröst och rygg vapen af förgyldt silfver af en stor tallriks bredd. Vapnet visade tre strömmar och ett gyllene lejon. På ömse sidor om konungen lupo vidare omkring 30 drabanter (de öfriga voro ej närvarande, emedan de ej haft sina drägter i ordning) i röda engelska rockar, pa välskt vis belagda med sammet och silfversnören, hade alla välska »rappir» och dolkar i svarta sammetsskidor; pa bröst och rygg ett gyllene stickadt rundt vapen af perlor med en krona öfverst; upptill i vapnet *Jehova* med hebreiska bokstäfver, nedanför med latinska bokstäfver: *cui vult dat,* och pa ena sidan af vapnet ett stort E, pa den andra ett R (Ericus Rex). Drabanterna buro äfven vackra nya välska hillebarder med guldetsningar, under stalet röda silkestofsar.

1) »Ein silbern regimendt».
2) Orig. har: »inn hosen wammest.»

Hertig Johans lakejer voro 4, i svart sammet, på rygg och bröst stodo tre bokstäfver af draget guld, J D F (Johannes dux Finlandiæ). Hans drabanter voro omkring 10, i svart engelskt kläde med sammetsbräm, på bröst och rygg ett vapen liknande lakejernas; de buro äfven hillebarder. Hertig Magnus lakejer voro 4, i svart sammet, på rygg och bröst tre silfverbokstäfver, M D O (Magnus dux Ostrogothiæ); han hade äfven sex lakejer. Hertig Karl hade 2 lakejer och 4 drabanter, likaledes i svart, med 2 silfverbokstäfver på rygg och bröst. Hertig Magnus af Sachsen hade lika många lakejer och drabanter i brunt engelskt kläde med svart sammetsbräm. Efter dessa konungens tjenare och svenner följde meniga svenska adeln och ridderskapet, jämte de främmande sändebudens följen, omkring 90 eller 100 hästar. Därefter kom en fänika tyska svarta ryttare i svart rustning, ungefär 300, och slutligen en fana svenska ryttare.

I sådan ordning drog man in i staden. Utanför densamma stodo skolan och presterskapet och sjöngo psalmen VI, och var vid inridandet ett väldigt stort skjutande, att man hade svårt både att se och höra, och när landsknektarne kommo till slottet, bildade de en gata, genom hvilken konungen och hela tåget drogo fram till slottet, hvarefter hvar och en uppsökte sitt herberge. Ungefär en halftimma därefter kom drottningen med de fyra unga fröknarne samt hela fruntimret; i deras följe voro omkring 100 hästar af adeln, samt pukor och trumpeter. Äfven då var det ett stort skjutande.

Men sändebuden och de andras skepp hade samlats vid bryggan en half mil från staden. När nu alla kommit öfver, refs bryggan upp och skeppen foro fram. Men det ena ville alltjämt komma före det andra, och som vattnet ej var bredt, så att de endast med svårighet kunde komma förbi hvarandra, uppstod mycket gräl och tvist och strid mellan dem som voro på skeppen, och några satte på grund, emedan skeppen voro tämligen lastade och fulla med folk.

De pommerske sändebuden fingo en värd som hette Erker Skinnare, hos hvilken all nödtorft var anskaffad, och höllos de af värden och hvar man väl.

3.

Kröningshögtidligheterna i Uppsala.

Söndagen Petrus och Paulus, som är den 29 juni, ehuru en hvar stod i ovisshet, huruvida kröningen skulle ega rum den dagen, blefvo dock på middagen kl. 12 hästar skickade till sändebuden i herberget, hvar och en efter lägenhet, och till de pommerske sex i skön mundering; på fyra redo sändebuden och deras uppvaktning, på två de herrar, som hämtat dem; dessa voro gemenligen herr Jöran Eriksson eller herr Ture Persson, ståthållare i Uppsala, hvilka tagit till hjelp andra utaf svenska adeln. På förmiddagen hölls ingen predikan i staden, emedan man icke öppnat kyrkorna på grund af förberedelserna.

Slottet i Uppsala ligger »lustigt» på ett berg, och ämnar konungen befästa detsamma, hade fördenskull låtit nedbryta alla byggnader och stod allena qvar porten och därbredvid en bastei (ett bålverk) uppkastad[1]). I slottet hade han låtit uppföra för kröningen nya bostäder af bräder och plank, målade utvändigt, alldeles som om de varit murade af qvadersten. På ena sidan voro två hus; i det ena lågo konungens, i det andra enkedrottningens och fruntimrets rum.

På andra sidan befann sig en lång stor sal, nästan lika lång som slottet, och var den invändigt ofvanför konungens och furstarnes bord något förhöjd. Där voro taket och väggarne öfverdragna med röda »carteker», golfvet belagdt med rödt engelskt kläde. Längre ned var taket beklädt med rödt »arras», väggarne ofvantill på hvardera sidan med 4 sköna tapeter, som tillsammans kostat 5,376 daler, men nedtill vid dörrarna med rödt »arras». Till samma slott fördes sändebuden och samlade sig, hvilket drog ut mer än två timmar. — — — Medan man väntade på konungen, skickade denne sin öfverste härold in i salen först till de pommerske sändebuden, nämligen Henrik Norman och Jörgen Pudewils, med underrättelse att konungen vore betänkt att hedra dem med riddarvärdighet, hvartill de i början med föreburen ursäkt vägrade. Men det preussiska sändebudet, som stod bredvid

[1]) »Unnd was allein das thor unnd ein postey dorann gewelbet unnd geschüttet.»

och åhört, berättade, att det mycket illa upptagits att det danska sändebudet också vägrat mottaga en sådan heder, som om konungen ej vore god nog, utan föraktats. Samma meddelande gjordes äfven Dantzigs sändebud, hvilken likaledes ursäktade sig, hvarföre härolden aflägsnade sig att underrätta konungen härom.

Därefter kom konungen in genom en dörr i öfre ändan af salen jämte hertigarne och riksrådet, härligt, skönt och kostbart klädd med en perlstickad rock af gyllenduk, så att man ej kunde se mycket af gyllenduken, utan det mesta var stickadt med perlor i form af kronor och rosor. Därvid satt ett bräm af en hands bredd, stickadt med »talperlor» och besatt med några ädla stenar, så att man ej såg någon gyllenduk emellan, och voro perlorna här ej satta som på rocken i form af kronor och rosor, utan »slätt tillsammans», hvilket hade skett för deras storlek skull. Baretten var äfven af gyllenduk, stickad med »talperlor» och ädla stenar och prydd med en hvit fjäder. Tröjan (»das wammes»), den bakre delen på de hvita hosorna och skorna voro likaledes stickade som rocken, och tröjan var strödd med ädla stenar. Konungen har satt sig i salen på en förgyld stol, hvarpå Riksråden snart samlat sig rundt omkring honom, af hvilka herr Sten Eriksson burit den krona han hade i hand inför konungen, erbjudit honom densamma och i hela rikets namn bedt honom att mottaga henne, därtill konungen samtyckt. Då har herr Sten Eriksson räckt kronan till herr Birger Nilsson och gått till drottningen och fröknarne att förrätta sitt hofmästareämbete. Därpå har konungen stigit upp från stolen för att gå i kyrkan. Från stolen och ända till kyrkan, 1080 vanliga steg längt, och ända in i koret har legat rödt londonskt kläde dubbelt bredvid hvartannat, hvarpå konungen med hela processionen skridit fram på sådant sätt, att när han kommit ur salen ha af den svenska adeln, af dem, som sedan slogos till riddare, några de yngste stått och hållit en gyllene himmel på fyra stänger, hvarunder konungen gått. Vid konungens aflägsnande från slottet ha på porten alla konungens trumpetare på det härligaste stått och blåst och pipat och slagit på trumma. Näst framför konungen har herr Svante Sture, riksmarskalken, gått, hvilken haft en drägt af halft gyllenstycke virkad af guld och blått siden, och burit ett bart svärd. Framför honom gick herr Peder Brahe, rikshofmästaren, likaledes i halft gyllenstycke, genomvirkadt med rödt siden, och har burit spiran. Invid honom har herr Gustaf

Johansson, rikskammarherren, gått och burit en stor förgyld nyckel. Framför honom har herr Birger Nilsson burit kronan och Georg Eriksson äpplet. Framför dessa gingo sändebuden i samma ordning, som de ridit in, sålunda först de pommerska framför dem de badensiske o. s. v., och till hvar och en af dem förordnades en af de förnämsta svenska riksråden såsom sällskap. Framför alla dessa gingo konungens hofjunkare och pager (»edelleute»). Efter konungen följde hertig Johan af Finland, klädd i violbrun sammet med hermelinsfoder och en kappa (»überschlag»), på samma sätt som de kurfurstliga drägterna pläga bäras i Tyskland, likaledes bar han en brun hermelinsfodrad sammetshatt, nedantill uppvikt (»uffgeschlagen»); omkring hatten gick en gyllene ring, omkring tre finger bred, som på fyra sidor, liknande ett klöfverblad, var upphöjd som en krona, men däremellan helt enkel (»schlecht»); drägten hade ett långt släp, som uppbars af tre hans hoftjenare. På liknande sätt följde hertigarne Magnus och Karl, båda med släp, hertig Magnus af Sachsen och de andra herrarne och hoftjenarne. Vid konungens sida lupo härolder, lakejer och drabanter i samma drägt som vid inridandet. Efter konungen följde den gamla drottningen med de fyra fröknarne, Cecilia, Anna, Elisabeth och Sofia, samt hela fruntimret och deras hofstat. Drottningen hade höljt sig i hvitt som en enka och bar en svart vid sammetsdrägt, men fröknarne hade åtsittande klädningar af gyllenduk, med ärmarne upp- och nedtill stickade med perlor, med små perlor stickade baretter, små guldkedjor, och konstrika gyllene hufvudband, vid hvilka hängde kostbara klenoder af ädla stenar — — —. Bredvid gingo drottningens drabanter i svart drägt. Men från slottet till kyrkan stodo på ömse sidor om processionen landsknektar bildande en gata, den ene bredvid den andre. Vid och i kyrkan var en sådan trängsel af folk, att de väpnade och drabanterna hade nog att skaffa med att göra plats. Då konungen kommit framför kyrkan, mötte honom elfva biskopar, som ledde in honom »pa det härligaste». Vid ingåendet sjöng man »tua est potentia» coraliter och »sancta trinitas» figuraliter. I kyrkan gent emot koret stodo 2 stora kyrkstolar, belagda med kostbara gyllene mattor, den ena till höger den andra till venster. I den till höger inträdde konungen. Framför stolen emot honom stannade rundt omkring de som buro spira, äple, svärd och krona; bakom densamma trädde konungens lakejer och drabanter med hille-

barderna, hvilka sålunda omgåfvo konungens stol och uppvaktade. I den andra stolen till venster inträdde drottningen med fröknarne. Men uti kyrkan utfördes åtskilliga spel nästan om hvartannat, såsom trumpeter med härtrummor, sång, basuner med krumhorn och skalmeja och för det fjärde orgel. Sedan nu konungen intagit sin plats samt hans bröder och sändebuden ordnat sig där bakom i andra stolar, lägrade sig krigsfolket rundt omkring kyrkan. Därpå har Laurentius Petri episcopus hållit en bön och predikan på svenska om det konungsliga ämbetet och dess åliggande bördor och omsorg äfvensom om undersåtarnes motsvarande skyldighet, och höll han på en god stund, nästan halfannan timme. Efter predikan framträdde konungen under tronhimmelen uti koret, hvilket på samma sätt som salen på slottet rundt omkring äfven på golfvet var beklädt med rödt engelskt kläde, och fördes framför altaret — — — —[1])

Först framträdde herr Svante Sture, därpå herr Peder Brahe och för det tredje herr Gustaf Johansson och knäföllo med tillbörlig reverens, den ene efter den andra, och ikläddes snart en och hvar en habit af violbrun sammet, som gick dem till fötterna; habiten var fordrad med hermelin, likaledes hatten utaf samma tyg och äfvenledes hermelinsfordrad med ett handsbredt omslag eller bräm[2]). På samma bräm var ett gyllene smycke, nästan liknande hertigarnes, dock med någon skilnad. En sådan hatt sattes af konungen på hvar och en, och omgjordades de sedan med ett förgyldt svärd. Därpå ha de gjort konungen sin ed och sedan utropats för grefvar. — Därpå gjordes följande friherrar: herr Sten Eriksson, friherre till Gräfsnäs, herr Birger Nilsson, friherre till Vinäs, herr Gabriel Kristersson, friherre till Steninge, herr Lars Fleming, friherre till Penningby, herr Karl Holgersson, friherre till Björkvik, herr Erik Gustafsson, friherre till Torpa.[3]) Desse sex friherrar knäböjde i sin ordning inför konungen och fingo anlägga en habit liknande grefvarnes, dock med en olikartad prydnad på hatten. Äfven de omgjordades med ett gyllene svärd, aflade sin ed och utropades till friherrar.

[1]) Här vidtager tyvärr en lucka, som omfattar den egentliga kröningsceremonien och hertigarnes ed; handskriften fortsätter först med grefvevärdighetens utdelande. — Berättelsen i Stockholms Magazin måste här tjena som supplement.

[2]) »Ein umbschlag oder umbgestülpt».

[3]) Förf. förbigår Jöran Holgersson (Gera), Claes Kristersson (Horn) och Gustaf Olofsson (Stenbock), hvilka icke heller voro vid tillfället närvarande.

Därpå slogos följande personer till riddare[1]) — — — —
Af främlingarne gjordes till riddare herr Henrik Norman till Triberitz, herr Jörgen Pudewils till — — —[2]). De nämda riddarne knäföllo den ene efter den andre inför konungen och denne slog hvar och en tre slag med svärdet öfver skuldrorna, yttrande dessa ord: först var du en hedning, därpå var du en kristen, nu är du en riddare. Därpå aflade riddarne sin ed.

Herr Johan Preute borggrefve, staden Dantzigs sändebud, kallades äfven inför konungen, men slogs dock ej till riddare, ty han ursäktade sig för sitt stånd inför konungen och aflägsnade sig därpå.

Därefter lemnade konungen kyrkan med krona på hufvudet i samma process som han begifvit sig dit, och skedde detta med stor härlighet, och uppburo fyra af ridderskapet H. Maj:ts klädning, som han anlagt i kyrkan. Vid konungens och folkets utgående sjöngs *Te deum laudamus.* Icke långt framför konungen gick en, som åt båda sidorna från koret i kyrkan ända upp på slottet kastade »grofva penningar» (ganz grob geld) bland folket. Mellan kyrkan och slottet på högra sidan om konungens väg har man stekt en hel oxe, invändigt fylld med djur, såsom får, gäss och andra foglar m. m., hvilken förut två dagar i rad varit öfver elden. Där bredvid har man kokat en stor bryggpanna full af kött; icke långt därifrån var en brunn byggd af trä, ur hvars midt ett rör stack upp, hvarur rann idel öl; på samma sätt på venstra sidan stod en brunn, som äfven hade några rör och enkom blifvit gjord därtill, ur hvilken flutit idel vin, hvaraf hvar och en kunnat tappa. Längre bort på denna sida kokades en annan bryggpanna full af kött, äfvenledes funnos många spett med stek. Likaledes stodo många bänkar omkring, den ene öfver den andre, med pastejer, hvilket allt lemnats åt menigheten.

Då nu konungen kom pa slottet, slog kl. åtta på aftonen. Därpå satte sig konungen till bords; på högra sidan vid ett annat bord satt drottningen såsom konungens styfmoder med fröknarne och nedanför dem fruntimret. På venstra sidan sutto vid ett särskildt bord konungens tre bröder, därpå hertig Magnus af Sachsen[3]), den pommerske gesanten Henrik Norman, som

---

[1]) Förteckningen är intagen i Stockholms Magazin III s. 112, ehuru med åtskilliga felaktigheter.

[2]) Namnet är otydligt.

[3]) Ett tomrum är här lemnadt i texten till bladets slut.

alltid intog främsta rummet, och sedan de öfriga gesanterna och därpå gemene man (»das gemeine volk»). — Måltiden räckte denna afton nästan hela natten, ty klockan slog tu, då gesanterne efter måltiden gingo från slottet till sina herbergen. För öfrigt har konungen denna tid alla dagar vid hofvet spisat sjutusen menniskor och därtill dagligen behöft, såsom skaffarne velat berätta, 300 får, 64 oxar, 500 gäss och tusen höns.

Måndagen den 30 juni på aftonen skickades till alla gesanterna, äfven de pommerske, återigen hästar jämte två af adel, med hvilka de redo på slottet till måltid hos konungen. Men innan gästabudet började, slog konungen till riddare borggrefven och borgmästaren i Danzig Johan Preute, som förut uti kyrkan vid kröningen ursakat sig för sitt stånds skull, herr Arvid Urup, den danske gesanten, herr Måns Svensson till Vesterby, herr Johan Rudel, syndicus och sändebud från Lybeck.

Efter måltiden höll man en dans. Då ha konungen allena och hertigarne dansat med fröknarne, men eljest ingen.

Tisdagen den 1 juli uppkastades en »byggnad» af sand bakom slottet, och försågs med skrankor; på en sida var ett »palats» (ein pallast) uppfördt i höjden, liknande en rundgång (ein umbgang), af bräder, lagda med rödt kläde, dit fruntimret sedan kommit från slottet och tagit plats. På andra sidan voro likaledes bänkar uppslagna tämligen i höjden, hvarpå sändebuden, hvilka man äfven denna gång skickat hästar, sutit. Slutligen kommo på banan ridande konungen med hoffolket och de förnämsta i riket alla i rustning och började att »sticka» och tornera, hvilket tog sin början kl. tre på e. m. och räckte till kl. slog nio på natten. Men sedan några så ränt ihop att de lågo man och häst i en hög, så fick i sista träffningen äfven drottningens broder Erik Gustafsson[1]) benet i tu brutet, så att konungen äfvensom fruntimret denna aftonen varit något sorgsnare till mods och ingen stor måltid hållits vid hofvet, hvarföre ock sändebuden stannade hemma och konungen lät ursäkta sig hos dem med begäran att de skulle låta hemta mat och all nödtorft i konungens kök, hvilket de pommerske dock icke gjorde.

Den 2 juli, Maria besökelses dag, skickade man åter gesanterna hästar, på hvilka de jämte de af ridderskapet eller adeln som

[1]) »Erik Joson, herr Josts Olisenson uff Elisborg.»

hämtade dem, på aftonen redo till hofvet till måltid. Men efter måltiden hölls åter dans och åt dem som tornerat utdelades pris (»der dank») med en perlkrans och en fördans (»fürtanz»). Men de personer, som gjort det bästa i torneringen äro följande:

K. Majestät. har förtjenat handskarne,
hertig Magnus hjelmen,
Claes Andersson, en finsk junker, spjutet,
herr Erik Gustafsson, friherre, svärdet,
Cort Spengel, hofmästare hos hertig Magnus af Sachsen, bräckskifvan (»brechscheibe»),
Claudius Collart, konungens kammarherre, fjädrarne.

Dagen därpå, den 3 juli, har man åter låtit sändebuden rida till hofs. Där hetsades två björnar med engelska hundar till förlustelse. Om aftonen stannade gesanterna vid hofvet och åto liksom föregående dagar en aftonmåltid.

På fredagen, da sändebuden åter befaldes till hofvet, anstäldes en ny förlustelse, och hetsades en björn och en oxe tillsammans med engelska hundar. Och sedan aftonmåltiden hållits ungefär kl. 11, har man från slottet kastat raketer och på linor, som voro därför afsedda, fyrverkerier (»feuer»), hvarvid konungen och folket stått pa eller framför slottet som åskådare. Där var också ett hus af bräder bygdt som ett slott och måladt och äfven eljest utrustadt med skytte (»geschütz») och annat. Detsamma har man vid detta tillfälle tändt på och låtit brinna upp.

Denna afton gick vid hofvet ett tal att konungen ville nästa morgon draga till Stockholm, ty lifländska sändebud hade ankommit från Riga och Reval till Stockholm, hvilket också inträffade. Ty följande morgon rustade sig konungen och drog med hoffolket samt fruntimret från Uppsala. Sändebuden fingo äfven sig tillstånd beviljadt att följa efter dagen därpå, hvarföre de ock följande dag den 6 juli gjorde sig i ordning till resan. Men de pommerske och dantzigske utverkade hos biskoparne, att predikanten Justus Reich från Rostock fick pa förmiddagen kl. 7 till 8 predika i kyrkan. Samma predikant hade följt med sändebuden från Rostock och hade alla söndagar i Stockholm predikat vid samma tid. Da nu predikan och middagsmåltiden voro öfver, skickade sig de pommerske till afresa och lemnade staden kl. 3. Men emedan vattnet från staden ungefär en mil långt är tämligen smalt, läto de sina tva båtar fara förut och gingo sjelfva till fots. Den ena båten kom till platsen, men den andra fast-

nade i gyttjan och kom först efter framåt natten — — — —. Sedan båtarne sammanträffat, blefvo de liggande natten öfver en mil från staden.

4.

Återresan till Stockholm och intåget.

Den 7 på morgonen, emedan sändebuden gerna ville komma åstad, stötte de från land och arbetade så mycket som möjligt med årorna, men det uppstod en sådan motvind att de ej kommo någon hvart, hvarföre de, sedan de ryckt fram en half fjärdingsväg, åter måste lägga till och blefvo liggande denna dag ända till aftonen. Då de förmenade att vinden vändt sig, stötte de ifrån och foro hela natten, emedan vinden var tämligen med dem. Detsamma gjorde de följande dag på tisdagen den 8 juli, och ehuru de vid middagstiden hunno konungens galejer äfvensom drottningens och fruntimrets, hvilka ännu lågo i skären, vågade de icke fara förbi konungens fartyg utan besked, hvarföre de dröjde något. Men emedan de sågo de andra sändebuden fara förbi, foro de också fram och voro sent på aftonen en fjärdedels mil från Stockholm. Man hade väl kunnat löpa ända fram, men enär konungen var efter och man om intåget ej visste besked, huru och när det skulle ske, lågo de om natten på en klippa framför staden. Men vägen från Stockholm till Uppsala hålla svenskarne för sju mil, men enligt andras tal skall en mil vara så stor som två tyska. Men det är från Stockholm till Uppsala något »lustigare» än eljest i landet och kring klipporna, liksom på andra sidan om Uppsala, ty man finner där mera flackt land, ängar, byar, små städer och kloster.[1]) — I Uppsala i domkyrkan bakom koret ha äfven konungarne i Sverige sin begrafningsplats. Där ligga den senast aflidne konung Gustaf och hans två gemåler begrafna. Grafvården (»das begrebnüs») är mycket vackert inrättad, äfven så att den skall mycket likna de aflidna personerna, de äro äfven till anlete och kläder så prydda som om de lefde. På väggarne omkring grafven sitta

---

[1]) Enligt en anteckning synes det här ha varit meningen att införa ett stycke om invånarnes bostäder och bruk, hvilket dock i konceptet saknas.

ofvantill 24 fanor med deras vapen, hvilka hvart och ett beteckna ett furstendöme. Men nu räkna svenskarne hela konungariket i följande delar och hålla dem för de förnämsta länderna: 1) Södermanland; 2) Östergötland; 3) Småland och Öland; 4) Vestergötland; 5) Dal och Vermland; 6) Vestmanland; 7) Upland; 8) Helsingland; 9) Ångermanland, ligger i norden; 10) Jämtland; 11, 12) Norrbotten och Lappland, »är ingen ända»; 13) Österbotten; 14) Kumogårdslän, det har hertig Johan; 15) Huslän [Tavastehus] hör till kronan; 16) Nyslott, med tillbehöringar ligger på gränsen mot Ryssland och skjuter äfven däröfver; 17) Viborg äfven ett slott med all tillbehöring, är äfven så godt som ett furstendöme. Dessa skola vara de förnämsta länderna, och finnas eljes ytterligare omkring tio furstendömen, som här äro utlemnade.

Biskopsstiften i Sverige äro följande: 1) Uppsala; 2) Linköping i Östergötland, tillhör hertig Magnus; 3) Vesterås i Upland vid Bergslagen, 4) Strengnäs i Södermanland, tillhör hertig Karl, 5) Skara i Vestergötland; 6) Vexiö i Småland; 7) Åbo i Finland, tillhör hertig Johan. — Nya biskopsstift: 1) Kalmar; 2) Viborg; 3) Stockholm; 4) Gefle; 5) Örebro; 6) Tuna i Dalarne.

* *
*

Sedan sålunda de pommerske den 9 juli kommit tillbaka från kröningen och lågo ej långt från staden, dröjde de ända till efter middagen af nämda orsaker. Men emedan de erforo att de andra sändebuden ankommit till staden, ryckte de efter. Då man nu drog in i staden, var allt på sådant sätt tillredt och gatorna och husen väl prydda med gräs och »lök», att man ej kunde annat förmoda än att konungen skulle rida in denna dag. Sändebuden drogo åter till sitt förra herberge och skickades oförtöfvadt äfven till de pommerske åtta hästar, att de skulle draga emot konungen. Hvilket de gjorde, men konungen kom icke, utan drogo de ensamma om aftonen åter in i staden.

Men medan konungen kröntes i Uppsala, ankom till Stockholm den lifländska beskickningen, omkring 30 personer stark, hvilka städerna och ridderskapet sändt, och bestod den af borgmästaren herr Johan Pepersach, rådmännen herr Johan Schmedeman, Johan Belholt, Heise Meyer, stadsskrifvare i Reval, Nicolaus Mex, Jacob Duve, Brun Droschagenn, Hans Asseri

Ferix (?), Reinholt Lode, ryttmästare. Desse voro å ridderskapets vägnar, och nämda lifländska beskickning hade med sig en predikant vid namn Joannes Schnell, hvilken äfven en gång eller två predikat i Stockholm.

Men tredje dagen därefter den 11 juli blef tidigt på morgonen, liksom aftonen förut, tillkännagifvet, att de landsknektar och tjenare, som voro därtill utsedda skulle ordna sig till konungens inridande, ty landsknektarne hade varit fördelade på sändebudens och de andres skepp på resan till Uppsala och åter, att de skulle ro på dem, hvarföre de mestadels kommit med gesanterna och före konungen till staden. Liksom förut skickades äfven nu till sändebuden hästar, denna gång sex — — —[1]). Efter dem och framför konungen redo sändebuden äfven två och två i 14 led. Närmast före konungen redo 10 trumpetare. Därpå följde konungen sjelf, efter honom hans tre bröder och slutligen omkring halftannat hundrade, däribland konungens sex pager och andra hofjunkare och tjenare mesta dels i svart och väl klädda, så att konungen red in med 310 hästar. Konungen bar en blå kostbar sammetsdrägt, belagd med perlor och gyllenstycke. Han red på en snöhvit häst, prydd med ett täcke och hvita fjädrar på hufvud och svans. Vid hans sida lupo 6 lakejer i röd sammet och 14 drabanter i rödt engelskt kläde, belagdt med sammet och gyllene snören. I öfrigt voro lakejer och drabanter utstyrda på samma sätt, som vid intåget i Uppsala beskrifvits. — — —[2]) När nu konungen nästan kommit fram till bryggan till staden, ha fyra adelsmän mycket väl klädde, hållit en himmel i ordning, under hvilken han ridit ända upp på slottet. Landsknektarne, som drogo förut, bildade en gata, genom hvilken konungen red in i staden. Af en, som red tätt framför konungen, kastades ock från porten ända upp på slottet mycket penningar bland folket, som fritt fick uppsamla dem. Konungen har också, synnerligen där någon större mängd stod, flitigt helsat gemene man på svenska och nickat med hufvudet och sagt »Guds fred med er», »Guds fred med er».[3]) Men medan konungen var i Uppsala, hade en ny port af trä, med välska

[1]) Här vidtager åter en lucka. Bl. 52 börjar midt uti beskrifningen på intåget. — Beskrifningen på sjelfva intåget är tryckt i Stockholms Magazin III, s. 114—119 [illegible] men tämligen bristfälligt.

[2]) [illegible]beskrifning på hertigarnes drägt.

[3]) [illegible]ttes frede, Ere gottes frede[illegible].

kolonner (»seulen»), blifvit målad och iordninggjord, på hvilken följande »carmina» voro fästade. Ofvanpå porten åt den sida från hvilken konungen red in, stod konungens vapen måladt i guld; på högra sidan stod konungens fader den aflidne Gustavus målad, under hvilken de två verserna stodo skrifna:

Sume Ericorum jam rex Erice tuorum
De Svecis aviti patria sceptra soli[1]).

På andra sidan, till venster om vapnet, stod konung Eriks bild; därunder stod hans »rim» så skrifvet:

Magnos magna decent[2]).

Men invändigt i porten på taket stod skrifvet:

Portat enim magistratus gladium in vindictam malorum, bonorum vero in laudem; — samt vidare:

Cor regis in manu Domini est
Initium sapientiæ timor Domini
Omnis potestas a Deo est[3]).

Men i staden voro alla gator sopade på det skönaste och renligaste och beströdda med gräs, men på väggarne och husen var allt behängdt med grönt (»voll Meij»), äfvenså fönstren. Från ett hus till ett annat voro tvärs öfver gatan dragna linor eller rep, omlindade med gräs, på hvilka hängde kronor, tämligen stora, flätade af vackra blommor och gräs. Från många hus hängde sköna flaggor. »In summa», det fanns ej något hus, hvarifrån icke en sådan prydnad hängde. Uti några hus[4]) spelades eller slogos »positiv» och andra strängaspel. Såväl på kyrkspetsen och slottet som på alla galejerna på vattnet voro fästade många flaggor och på det höga tornet på slottet, som var omdraget med rödt tyg[5]) stodo hela tiden under konungens inridande pipare, hvilka blåste basuner och krumhorn. Från alla fartyg, liksom från slottet, lossades äfven kanonerna. Dit hade äfven blifvit förda elfva stora fältstycken framför slottet, hvilka likaledes aflossades. Sålunda red konungen denna gång upp till Stockholms slott, beledsagad af sändebuden, hvarpå dessa redo hvar och en till sitt herberge.

1) »Tag af svenskarne, Erik, numer dina Erikars konung,
Fädrens spira emot öfver din fädernejord.»
2) »Stort anstår de store.»
3) »Öfverheten bär svärdet de onda till straff, men de goda till lof.» — »Konungens hjerta är i Guds hand.» — »Herrens fruktan är vishetens begynnelse». — »All makt är af Gud.»
4) Orig. tillägger: »so die gemechen in die hoe stunden.»
5) »Der denn mit rotten tuch umbzogen war.»

Men mesta delen af hingstridarne, äfvensom hoffolket, och särskildt trumpetarne redo åter från slottet att möta drottningen, med hvilken de åter en halftimme senare redo in. Först redo omkring 15 man af konungens tjenare; därpå en härtrumma och en trumpetare; efter dem följde 44 ryttare, alla klädda i rödt; därpå åter en härtrumma och fem trumpetare. Efter dessa redo 25 hofjunkare och de af adel, klädda i svart på vackra, rikt utstyrda hästar — — — Efter dem kommo ridande i lika utstyrsel med kedjor och annat 22 af de förnämsta herrarne. Efter dem följde, ridande ensam, herr Sten Eriksson, friherre och drottningens hofmästare; därpå 10 trumpetare, och sedan följde först de fyra fröknarne, två och två, samt därpå drottningen ensam klädd i svart sammet. Kort efter drottningen följde hennes fruntimmer, 22 hästar, efter fruntimret redo 4 drottningens pager och slutligen 75 ryttare i svart. Bredvid drottningen lupo 12 drabanter och sedan äfven de andra trumpetarne kommit till, redo 18 stycken framför henne.

I sådan härlighet har äfven hon ridit upp på slottet, där man äfven samtidigt skjutit.

5.

Den andra vistelsen i Stockholm.

Den 13 juli på söndagen efter den tyska och svenska predikans slut och sedan konungen kl. 10 gått ur kyrkan, skickade han till alla sändebuden ett ståtligt budskap, att de skulle komma till middagsmåltid på slottet. Men ståthållaren stannade denna gång i herberget och skickade upp Pudewils jämte två andra. Men innan måltiden började, slog konungen till riddare följande fem: herr Hans Claesson, eljest Hans Gyllenstjerna [ɔ: Bielkenstierna] till Ursatt [ɔ: Årstad], herr Knut Haraldsson till Frötuna, herr Henrik Claesson [Horn] till Kankas, herr Hans Biörnsson [Lejon] till Leppas och herr Claus Meex, lifländsk gesant.

Men på e. m. före aftonmåltiden drogs en lina från kyrkspetsen ända framför konungens trädgård. Därefter utförde en konungens lakej mångahanda upptåg på linan och »flög» slutligen

ned från tornet på linan, hvarvid konungen och en stor mängd folk sågo på. Denne lakej hade aftonen förut med sin kamrat visat sina språng och upptåg inför de pommerske gesanterna i deras herberge. Om aftonen stannade sändebuden på hofvet till måltid.

Dagen därefter den 14 juli kommo Gabriel Kristiernsson och Nils Boje till de pommerske sändebuden och stannade hos dem helt oförutsedt som gäster. Slutligen kom äfven Nils Brun, med hvilken Pudewils gjort bekantskap. Med detsamma kommo konungens pipare, äfvensom en annan med ett clavicordium, och måste man då blifva sittande ända långt in på natten.

Tisdagen den 15 talade ståthållaren med grefve Svante om Jörgen Klest, en pomrare, som sökte komma i svensk tjenst, och äfven fick löfte därom. Till middagsmåltiden kommo omkring 12 konungens trumpetare och 13 med här- eller kittelpukor till de pommerske gesanternas herberge och spelade där för dem. — På eftermiddagen, emedan konungen föregående söndagen låtit förljuda, att han denna vecka ville affärda alla sändebuden, kallades städernas legater till audiens. De förde med sig på slottet skänker, bestående i bägare och »kredentz», bland hvilka de dantzigskes skola ha varit ståtligast och bäst. I alla deras namn talade syndicus uti Lybeck och efter öfverlemnandet af skänkerna bad han konungen att han ville behålla dem vid deras innehafvande gamla rättigheter och privilegier, på samma sätt som föregående konungar gjort. Därpå svarade konungen genom den tyske kanslern och bad att få se privilegierna. Sändebuden sade att de icke hade dem med sig, alldenstund äfven konungen tvifvelsutan hade dem i böckerna och i kansliet. Konungen sade att han ville låta eftersöka dem, och om han ej fann dem, skulle städerna skicka honom desamma.

Den 16 juli åt med de pommerske sändebuden Lazarus Müller, en krigsman. Denne hade hämtat från myntet och visade en ny daler, som konungen nu låtit nyprägla. På ena sidan står konungens bild med omskrift: »Deus dat cui vult. 61 A:o»; på andra sidan: »Rex Ericus 14 D. G. Sue. Got. Van. Q.[1]) Men de denna tid i riket Sverige brukliga mynten äro som följer: Först finnas och gälla svenska och tyska riksdaler och en daler gäller 4 mark ört.

[1]) Förf. har, såsom synes, vid beskrifningen förvexlat riksdalerns båda sidor och vid ordens ordning i sist anförda omskrift begått ett lätt märkbart fel.

En mark ört. har 8 öre eller rundstycken.

1 öre eller rundstycke gäller en lybsk skilling.

En gamlot [ɔ: gammal örtig[1])] är så mycket som i Pommern 1 g[rote?].

Två gamlot gälla $1^1/_2$ rundstycke.

En fyrk (viriken) gäller 6 penningar.

Två fyrkar gälla $^1/_2$ rundstycke eller så mycket som en Stralsundsk skilling.

Det minsta mynt som förekommer i Sverige kallar man fyrpeng (»virpeng»).

En fyrpeng gäller så mycket som hos oss en pommersk fyrk (virig), nämligen tre penningar. Tre fyrpengar gälla $^1/_2$ rundstycke eller en skilling (ſſ).

Om vigt i Sverige:

En skeppund håller 20 lispund.

Ett lispund håller 20 mark (℔). Hos oss i Colberg håller ett lispund 14 markpund.

Den svenska vigten skall nästan stämma öfverens med den lybska. Dock klaga de lybska köpmännen att den svenska vigten skall vara något lättare.

$2^1/_2$ centner och en fjärdedel gör i Sverige ett skeppund.

32 lod kölnisk silfvervigt göra i Sverige 36 lod.

I köpmanshandel kan man i Sverige »utbringa» 28 lod för 32.

Torsdagen den 17 juli hade grefve Svante alla sändebuden till gäst och satte dem i följande ordning till bords: Först vid ett långt bord och på första sidan sutto grefve Peder Brahe, 2) Gustaf Johansson, 3) Henrik Norman, 4) Arelt Urup, 5) Jörgen Pudewils, 6) Sixtus Meyer mansfeldsk legat, 7) Johan Breid borgmästare i Danzig. På andra sidan midt emot 1) grefve Svante Sture, 2) Jörgen Gabelentz, preussiskt sändebud, 3) herr Sten, 4) Ture Persson, 5) herr Nils, 6) Doktor Johan Rudel, sändebud från Lybeck, 7) Veit Salfelt, mansfeldskt sändebud. Vid ett annat bord sutto de från Rostock, de badensiske sändebuden, äfvensom den tyske kansleren samt grefve Svantes söner. Men vid det första bordet sutto mellan herrarne några af fruntimret, så att alltid mellan två herrar satt en fru eller jungfru. Bland dem befann sig drottningens syster, som satt bredvid herr ståthållaren.

[1]) Jämf. Hallenberg, Om mynt och varors värde, s. 190 följ.

Den 18 Juli förspordes, huru som konungens af Polen sändebud, grefven af Dantzin (Tenczin), vojvod, kastellan i Krakau och konnetabel i Lebbelin samt andra herrar, omkring 100 personer, voro på sjön, dock icke långt från staden, och ämnade sig till konungen af Sverige. För den skull beståldes åt nämnda polska sändebud herberge i hertig Johans hus uti staden. Öfver porten till herberget uppslogos två vapen, det ena en hvit örn, som skall vara konungens af Polen, det andra nämnda legats, ty däröfver stod skrifvet: »Illustris et Magnificus dominus Joannes Comes a Dantzin S. R. Majestatis Poloniæ legatus».

Den 19 Juli eller lördagen efter Margareta före vespertid sammanträdde ståthållaren jemte Jacob Damitz[1]) samt konungens af Danmark och hertigens af Preussen sändebud med städernas sändebud uti kyrkan. De pommerska sändebuden gjorde därpå i de öfriges namn följande framställning: med anledning af den mäktige moskovitiska potentatens angrepp på Lifland hyste de nämda furstarne ett kristligt medlidande med de betryckta lifländarne, på samma gång de besinnade att, om fienden finge bemäktiga sig landet, skulle han snart sätta foten i vattnet och oroa alla länder och städer vid Östersjön. De hade därföre hos kejsaren, kurfurstar och ständer i det »heliga riket» ofta anhållit om undsättning åt lifländarne, men hvad de uträttat behöfde ej omtalas. Men det hade bland annat blifvit en följd däraf att hertigen af Pommern jämte hertigen af Braunschweig och biskopen i Münster fått i uppdrag att gifva särskild akt på det lifländska kriget och för kejsaren tid efter annan redogöra för »lägenheten». Emedan nu hertigen förnummit att ur några sjöstäder mångahanda tillförsel skedde moskoviten, hvarförutom fiendens företag förmodligen längesedan brutits, tillkomme det hans furstl. nåde att gifva akt därpå. Och ehuru ingen ville kännas vid saken, vore den dock veterlig, ty senast förliden vinter hade några skepp, som voro hemma i Lybeck, men kommo från Ryssland, strandat i Pommern, och man hade äfven erfarit att bland de varor, hvilka, under sken af att icke vara förbudna, tillfördes honom, äfven befunne sig krigsförnödenheter, såsom svafvel och dylikt. Ehuru nu måhända rådet i städerna icke sjelfva tillstadt något sådant, försporde man icke heller att de tagit i tu därmed på allvar och bestraffat det. Nu skedde detta emot kejsarens mandat och lände ej heller städerna till

[1]) En af pomrarne.

ära, utan tvärtom till eftertal hos »posteriteten»; hertigen af Pommern ville därföre ha förmanat de städer, från hvilka dylik tillförsel skett, att med allvar se till att man afstode därifrån. I vidrigt fall måste hertigen anmäla förhållandet för kejsaren samt kur- och andra furstarne, hvilket ej torde lända städerna till nytta eller heder. I denna föreställning förenade sig äfven konungens i Danmark och hertigens i Preussen närvarande sändebud, förklarande att deras herrar lätt kunde blifva benägna att visa sitt misshag däröfver och förena sig med andra konungar och furstar att hindra städerna i deras hantering, och torde de af något sådant draga ojämförligt mycket mer skada än fromma utaf nämda förbudna yrke, För att det ej skulle komma därhän, ville nu de närvarande uppmana städernas sändebud att hos sina äldste, förmän och »medförvanter» främja, att sådan tillförsel med allvar förhindrades.

Syndicus i staden Lybeck svarade å de öfriga städernas vägnar med försäkran att de gerna hörde att potentater och furstar toge sig af lifländarne, men att äfven städerna och särskildt Lybeck varit dem till hjelp och befordran med penningar, krut, lod och proviant, samt uppmanat de öfriga städerna att bispringa dem. Han åberopade vidare huru han sjelf på riksdagen 1559 verkat för deras sak, men riksständerna hade föga velat taga sig däraf. Hvad handeln anginge, hade de, när andra makter, såsom Danmark, Sverige, Nederland, Spanien och England gjort ryssarne tillförsel, ej velat hindra de sina därifrån, ehuru de erkände sig ha fått kejserlig befallning därom. Däremot hade de icke tillfört ryssarne någon ammunition och hade på riksdagen förklarat sig redo att straffa hvar och en, som handlade däremot. Hvad svaflet anginge, hade en främmande uppköpt sådant i Lybeck för att utskeppa det till Ryssland, hvilken de dock hade anhållit; beträddes någon annan med sådant förehafvande, skulle han straffas. Till sist sade de sig skola för sina äldste och förmän inberätta saken, på samma gång de försäkrade att desse skulle veta förtjena den gjorda varningen »i allt godt» emot konungen och furstarne.

De furstliga sändebuden läto det bero vid denna förklaring, ehuru de hade åtskilligt att erinra i afseende på den fria handeln och tillförseln, äfven om den icke sträckte sig till krigsförnödenheter, och ansågo att främmande folks exempel ej borde kunna åberopas. De förnyade slutligen sin uppmaning till stä-

derna att sörja för att berörda tillförsel upphörde; det skulle lända nämnde konung och furstar till välbehag och städerna sjelfva till det bästa.

Städernas representanter svarade, att de skulle inberätta allt för sina förmän och äldste, hvilka skulle taga i akt den gjorda varningen, Hvad den beträffade, som velat utföra svaflet, skulle han hafva straffats, i fall han icke undkommit. De viste ej att någon tillförsel numera skedde ryssarne från Dantzig, Rostock och Stralsund. Från Lybeck och Hamburg hade det ej heller skett, sedan de fått de kejserliga mandaten. Om någon angåfves att hafva brutit däremot, skulle de straffa honom. De bådo slutligen att man skulle hålla deras ursägt för god. De skulle hädanefter se till, att tillförseln upphörde, liksom de på samma sätt förklarat sig inför konungen af Sverige[1]).

Samma dag, fortsätter Fischer sina anteckningar, lupo fyra galejer med knektar från Stockholm till Lifland, hvilka konungen dit afsändt.

Söndagen den 20 Juli kl. 11 på middagen ankom den ofvannämnde polske legaten till Stockholm, hvarvid man också tämligen skjutit. När han steg i land från den med vimplar smyckade galejan konungen skickat emot honom, blåstes i trumpeterna och slogos pukorna framför skeppet. Där höllo äfven 10 hästar för hans inridande, men de leddes efter honom, och han red endast med tre hästar till sitt herberge, dit han ledsagades af ståtliga, utaf konungen förordnade personer — — —

Måndagen den 21 lät konungen kalla alla sändebuden till audiens, men när de väl hunnit samlas, blef konungen af annat sinne, for ut på sjön »till klipporna» och stannade där den dagen. Dagen därpå kallades de åter upp och mottogos nu verkligen kl. 3[2]). På aftonen kommo tre af ridderskapet till ståthållaren och förde med sig en stor silfverbulla (»silbern kuchen»), som vägde några mark, hvilken de på konungens vägnar förärade honom till afskedsgåfva, likaså två mindre till Jörgen Pudewils.

På onsdagen (den 23 Juli) rustade sig en hvar, som skulle följa konungen till England. Dagen därpå kl. 2 red också konungen på en vacker hvit fjäderprydd häst jämte hertig Karl från slottet till skeppet under trumpeters, pipors och trummors

[1]) Det utförliga protokoll öfver dessa förhandlingar i kyrkan, som Fischer bl. 62—69 meddelar, har här endast uti sammandrag blifvit återgifvet.
[2]) Anteckningarne om audiensen äro ej utförda.

dån. Där begaf han sig jämte hertig Karl, hertig Magnus af Sachsen och det förnämsta hoffolket ut på vattnet under salut från slottet. Därpå kommo ridande hertigarne Johan och Magnus, som äfven satte sig i en »håp» och foro efter K. Maj:t; likaledes följde fröknarne och fruntimret, hvilka alla, efter hvad man sade, ledsagat konungen.

På fredagen, Jacobi dag, skänkte Ture Persson de pommerska sändebuden en oxe, kom om aftonen också till deras herberge, för att göra bekantskap med ståthållaren. — På lördagen kommo hertig Johan och fruntimret tillbaka efter att ha följt konungen på vägen.

På söndagen (den 27 Juli) kl. 1 läto de pommerske sändebuden sitt skepp löpa ut genom skären, hvilket är 15 vikor sjö. På skeppet befunno sig Tessen Parsow och flertalet af de öfriga af den orsak att, emedan man ej i skären kunde segla med samma vind, de återstående få personerna skulle så mycket fortare kunna följa efter i båtar, och behöll ståthållaren hos sig tio personer, bland dem Jörgen Pudewils och Simon Fischer — — —

På tisdag morgon d. 29 Juli blefvo omkring halfannat hundrade tyska ryttare mönstrade, hvilka konungen ville skicka till Lifland. Deras ryttmästare hette Henrik Raute. Äfven hade konungen afsändt[1]) sändebud till Ryssland, nämligen följande personer: Nils Krumme, Johan Persson, Nils Kunig [ɔ: Ryning], biskopen i Linköping och sekreteraren Olof Larsson[2]). På middagen samma dag voro ståthållaren och Jörgen Pudewils till gästabud hos den ofvannämde polske grefven, hvilken äfven bjudit de mansfeldska sändebuden. Denne polske herre håller i sitt hof det bruk att han med de sina före och efter måltiden plägar sjunga *benedicite* och *gratias* på polska på efterföljande melodi, hvilket bruk de äfven denna gång ej underläto, ehuru de hade förnäma gäster[3]).

I Sverige finnas på klipporna och i skogarne många renar och elgar. I synnerhet i Lappland skall det gifvas en stor mängd, så att en bonde i en hast kan drifva ihop så många han

[1]) Redan uti Maj månad.
[2]) Jämf. Tegel. Erik XIV:s historia, s. 30.
[3]) Melodien finnes ej införd. Uti några öfverstrukna rader har förf. anmärkt att tyskarne ha en alldeles motsatt sed, i det hos dem hofpagerna i sina långa hosor» måste stå framför bordet och »blarra och tjuta, liksom hundarne om den sköna Magdalena».

vill. Men omkring Stockholm äro de icke mycket vanliga, utan konungen har några i trädgården och på klipporna, såsom ock två unga renar springa icke långt från Stockholm på en stor vidsträckt klippa, hvilka äfven denna fredag, den 31 Juli, sågos af ståthållaren och hans följe. Mot menniskorna, isynnerhet dem som gifva dem bröd eller de äro vana vid, äro de mycket vänliga, och komma springande af sig sjelfva, när man ropar dem. De ha tämligen långa klufna klöfvar, nästan som korna, men de bakre och öfversta klöfvarne på fötterna äro något högre. De ha smärta ben, löpa och springa väl. Bönderna i Lappmarken sägas köra och spänna dem för. På strupen och buken äro de hvitaktiga, ha eljest grå, mjuka hår som rådjur. Till storleken äro de tämligen höga, liksom en stark hjort, ha äfven horn som en hjort — — —

På middagen mönstrades åter omkring 100 tyska ryttare, hvilka till ryttmästare hade Valentin Güttel och äfven skulle öfversändas till Lifland — — —

Den 2 Augusti kl. 3 drog hertig Johan med de sina på en galeja, som var prydd med en blå fana, i hvilken stod ett gult kors, från Stockholm till Finland, hvarvid man sköt tämligen från slottet med grofva kanoner.

Den 4 och 5 Augusti hade de dantzigske och pommerske sändebuden hvarandra till gäst, de senare uti en trädgård utanför Stockholm, då äfven de stralsundske voro bjudna.

Onsdagen den 6 Augusti kom Jacob Damitz tillbaka, som varit skickad efter konungen för att erhålla besked på en framställning och träffat honom i Nyköping[1]).

6.

Hemresan till Pommern.

Sedan sålunda de pommerske legaterna fått sitt beśked af konungen, rustade de sig torsdagen den 7 till återresan till Tyskland. Och var ståthållaren alldeles betänkt på att denna dag

---

[1]) Enligt en anteckning har det varit meningen att här införa en berättelse om Damitz hela resa och »hur staden blifvit afbränd».

draga sin väg från Stockholm och följa skeppet. I det samma kom Gabriel Kristersson, friherre, som skickade sin son med ståthållaren till Tyskland, till herberget, och blef resan därigenom förhindrad.

Dagen därpå kl. 10, då båten var beständ och herr ståthållaren med de sina frukosterat, gick han ned till sjön, och hade där infunnit sig för att taga afsked herrarne från Dantzig och Stralsund, äfvensom värden, hvilken denna gång visade sig tjenstaktig och villig[1]). Sålunda gick herr ståthållaren ombord med de sina och skildes så från Stockholm. Men tillförene hade konungen låtit betala värden allt som hos honom blifvit förtärdt från början till slutet och utlösa sändebuden, Sådant skedde genom en »vorirer» vid namn Christoffer Echelberg, som var hemma i Tyskland, omkring 12 år vistats i landet och varit fogde på Öland. Denne hade äfven haft i uppdrag att jämte skaffarne visitera sändebudens herberge och, där någon brist befunnes, fylla densamma, så att sändebuden i Sverige ej lidit någon brist, utan hållits väl och ärligt af K. Maj:t. Men de pommerske hade legat omkring 10 veckor i landet och voro nästan de förste bland de främmande sändebuden, som drogo sin väg. Alla de öfriga, som ännu icke blifvit förafskedade, stannade qvar.

Denna dag rodde man omkring 4 »vikor» mellan skären och lade sent om aftonen till vid en klippa.

Tidigt på lördagen den 9 Augusti foro vi vidare omkring 3 »vikor» sjö och kommo till Hans Clavesson [Bielkenstierna] riddares gård[2]). Af honom ha Jacob Damitz och Abraham Schweigklin[3]) köpt skeppet, hvilket därpå herr ståthållaren återigen tagit till frakt af dem och farit på detsamma till Tyskland. Denne riddare behöll oss denna dag och natt hos sig och skickade äfven en son i sällskap med Jörgen Pudewils till Tyskland.

Söndagen Laurentii har bemälte riddare låtit anrätta måltiden i tältet ej långt från båten och sedan den blifvit intagen, kl. 12, har han med sin båt (ty den andra, som fört oss från Stockholm föregående dag, vände snart om) fört oss till skeppet, som ännu var på ett par »vikors» afstånd och hållit vid den Elsnabben kallade klippan. Han gaf oss smör, får och andra

---

[1]) »Måhända var orsaken den att han hellre såg sina gäster draga ut än in» har förf. tillagt men öfverstrukit.

[2]) Årsta i Österhanninge socken.

[3]) En af den pommerska beskickningens sekreterare.

viktualier och förhöll sig väl emot oss. Denna afton kommo vi till skeppet och lågo om natten stilla för ankar.

De personer, som samlades på skeppet och foro öfver sjön med herr ståthållaren voro tillsammans med honom 33. — Förf. uppräknar deltagarne i färden och nämner bland dem svenskarne Benedictus Ochsenstern, friherre Gabriel Kristerssons son, hvilken ståthållaren tagit med sig[1]) och Axel »Guldenstern» [Bielkenstierna], riddaren Hans Claessons son, hvilken ledsagade Pudewils som page[2]).

Måndagen den 11 Augusti bittida, då vinden var tämligen god, lyfte man ankar. Men innan seglen hissades, kommo vi tillsammans och erinrade oss den skeppssed, som vi iakttagit på utresan, och gjordes en förmaning till bön att den käre guden ville i vattenfarlighet bevara oss, beskära oss god vind och en lycklig resa; att ernå sådant ha vi sjungit några psalmer och bedt ett fader vår. Därpå hissades seglen och for man i guds namn ut till hafs. Men emedan vinden var tämligen god och stark och det till och med stormade, så att alla (med undantag af 3 eller 4 personer) blefvo sjuka och äfven sjöfolket måste bete sig lika med dem, som ej voro vana vid sjön, ha vi denna dag och natt seglat bra undan.

De båda följande dagarne seglade man endast med half vind, men emedan det äfven då stormat, fruktade man för fara och måste man hjelpa sjöfolket om natten att passa på. Men på aftonen, innan man lade sig att sofva, samlades vi dagligen, då skepparen med hög röst sade följande ord, som de kalla »det goda ordet»:

»Benedicite. Ära vare Gud och det heliga korset före stäfven må Gud signa. Gud Kristus, vår frälsare, vare allas vår ledsagare.» — — — —[3])

»Gud signe skepp och man, skepp och roder bevare Gud den himmelske fadren. Takel och tåg bevare vår kära fru[4]). Mast och rår, det allt i Guds ära (»in der ehr Gottes») stå. Gud bevare det goda skeppet för ond sjö och ond sand och ond strand (»vorland») och ondt sällskap med. Herren Gud gifve oss med

---

[1]) Bengt Oxenstierna blef sedermera hertig Karls råd och lagman i Vermland, dog 1591.

[2]) Någon son Axel till Hans Claesson till Årstad upptaga ej ättartaflorna.

[3]) »Jhe herrn sindt je alreide wol to farne, so hebt up jw hand.»

[4]) »Behute got unse lieb frau».

kärlek en god hamn, där vi alla vore gerna med godt, friskt folk och behållet skepp och gods. Sägen alla amen pa en gång.»

»Benedicite deus dominus en hvar god yngling, en hvar god broder inom skeppsport. Ära Gud med tre pater noster och tre ave Maria, att Gud förläne oss en god nattfärd, i morgon en god dagsfärd», o. s. v.

Därpå ha vi alla samtlige sjungit tre psalmer och bedt fader vår, och den båtsman, som stått vid rodret och kompassen måste också till sist utropa följande ord, när ljuset tändes, hvilket de kalla nattglaset: Benedicite. Här är nattglaset uppsatt, det må Gud veta. Gud kristus vår frälsare, han vare alles vår ledsagare o. s. v.[1]) Därmed ha vi lagt oss att sofva. Men på morgonen, innan frukost utdelats, sjöng man dagligen några psalmer och läste evangelium med förklaring, hvilket vanligen Tessen Parsow gjorde, och sade därpå ett fader vår. Äfven förbjöd man svärjande och den, som bröt däremot eller föraktade och försummade bönen, straffades med böter.

Denna, nämligen onsdags afton, emedan vinden var stark, dock endast halft med oss och man ej vetat, om vi voro nära eller långt från land, eller till hvilket land vinden kunde föra oss, strök man alla segel utom märsseglet, ända till morgonen inbröt.

Torsdagen den 14 Augusti såg man land och igenkändes af skeppsfolket Colbergs land och stad, då vi samlades och tackade Gud den alsmäktige med några psalmer, såsom »Nu lofva Herren min själ» oeh sade ett fader vår. Därefter har man infordrat böterna af dem, som öfverträdt förbudet mot svärjande, och samlat till en allmosa åt de fattige, äfven af andra som eljest ville bidraga därtill, hvarunder vi kl. 5 kommo in i Colberger munnen, efter en 85 mils resa från Sverige, och åto där om aftonen »på krogen», men efter måltiden gick herr ståthållaren med de sina in i staden.

Den 15 Augusti for herr ståthållaren med sina tjenare på några vagnar till Cörlin och kom alltså kl. 1 åter hem frisk och sund med de sina, om hvilken välgerning, som ej är att skatta ringa, hela socknen under herr ståthållarens frånvaro bedt till Gud den alsmäktige uti Cörlins kyrka. Denne Gud, som är skapare af himmel och jord, en herskare öfver haf, vind

---

[1]) Det följande öfverensstämmer med det böneformulär som förekommer s. 263.

och land, vare lof, pris och ära i evighet. Han värdigas äfven nådeligen bevara de andra, som ännu sväfva i sådan fara, föra dem friska och sunda till de sina och ändtligen, när vi skola anträda vår sista resa ur denna jämmerdal till det eviga fäderneslandet, beskära oss alla en salig hemfärd. Amen.

Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör 1646—1653.

AF

ELLEN FRIES.

Af större områden, hvilka varit förenade med Sveriges krona, har intet varit mera oberoende och rönt mindre inflytande från Sverige än hertigdömet Estland. Genom sina privilegier och författningar bildade detta land ett afslutet helt, skarpt skildt från de öfriga Östersjöprovinserna. Orsaken härtill är främst att söka i den omständighet, att Estland allt ifrån den tidpunkt, då det började bebyggas af germaner, hade intagit en sjelfständig ställning till de makter, med hvilka det varit förenadt, således såväl till Danmark som till Tyska Orden. När sedan Estland kom att lyda under Sverige, nödgades de svenske konungarne, den ene efter den andre, att erkänna de estländska författningarne. De kunde så mycket mindre undertrycka landets gamla friheter, som Reval och de förnämligare kretsarne i Estland, Harrien och Wiek, frivilligt gifvit sig under Sveriges krona. Estlands stolta ridderskap och den myndiga staden Reval underläto heller intet tillfälle att påminna den svenska regeringen, det de *frivilligt* underkastat sig Sverige. Den förste af Sveriges konungar, som detta oaktadt försökte med allvar att närmare knyta Estland vid Sverige var Karl IX. Under striderna med Sigismund hade landet varit nära att för alltid skiljas ifrån Sverige, men Reval och flertalet af Estlands ridderskap voro lika måna om föreningen med Sverige, som Sverige å sin sida om att bibehålla Estland. Af dessa förhållanden begagnade sig nu Karl IX för att i de privilegier, som han den 3 september 1600 utgaf, tydligen utsäga, att estländarne voro immediate undersåtar och inkorporerade lemmar af Sveriges rike, att de skulle efterlefva, hvad allmänna ständer hade be-

slutit, och att de skulle till tecken däraf lemna en skatt vid kungliga prinsessors giftermål. För öfrigt erkände han deras fri- och rättigheter. [1]) Dessa ordalag återfinnas sedan i de af de följande konungarne utfärdade privilegierna. Karl IX hade också haft för afsigt att af privilegiernas ordalag göra en verklighet. Han tyckes hafva tänkt sig, att landet skulle sammansmälta med Sverige, men hans åtgöranden kröntes ej af framgång. [2]) Än kraftigare sökte Gustaf Adolf att göra den svenska myndigheten gällande i Estland. Genom eröfringen af Ingermanland och Livand hade han skaffat en skyddsmur åt Estland och gifvit det svenska väldet på andra sidan Östersjön en styrka, som det ej förut hade, till följd hvaraf han också kunde uppträda med kraft uti Estland. För honom gälde det dock mindre än för hans företrädare att sammansmälta Estland och Sverige, utan han ville företrädesvis göra den svenske öfverhögheten erkänd i hertigdömet. Inom lagstiftningens och lagskipningens områden sökte han därföre kringskära de estländska privilegierna. I än högre grad voro de ekonomiska förhållandena inom Estland föremål för hans omtanke. Han sökte såväl att verkställa revisioner af adelns gods, som att förmå estländarne deltaga med svenskarne i de bördor, hvilka pålades till det gemensamma fäderneslandets utveckling, och han sparade ej på uttryck för att tadla estländarnes försumlighet.

Förmyndarregeringen vågade däremot ej föra samma språk. Understundom lemnade hon de framstälda tvistepunkterna oafgjorda eller godkände hon de nu skärpta estländska fordringarne, och genom skatteköpen förlorade kronan ytterligare jordområden i Estland. [3]) Å andra sidan borde genom den ordning och likformighet inom provinsialstyrelsen, som 1634 års Regeringsform var egnad att framkalla, det svenska väldet inom Estland, hafva stärkts, men genast blef dock detta ej förhållandet.

Sedan år 1628 var Philip Scheiding Estlands guvernör. Till börden svensk, hade denne dock genom giftermål befryndat sig med Estlands främsta ätter, och allt gifver vid handen, att han, åtminstone under de sista åren af sin styrelse, lamt befordrade de svenska intressena och ej qväste den estländska adelns sjelfs-

[1]) Se Des Herzogth. Ehsten Ritter u. Lancdreht s. 90. Estlands Privilegienbuch i Riksark.

[2]) Se Jannau, Gesch. v. Lief. u. Estland II s. 166.

[3]) Se k. bref d. 20 aug. 1634 och 23 febr. 1636 m. fl. st. i Riksreg. samt rådsprot. 30 aug. 1634. Revisioner af 1614, 14 aug. 1619 och 24 april 1627.

våld. Han var dessutom gammal och sjuklig samt insåg sjelf sin oförmåga, hvarför han också år 1642 blef ersatt af Gustaf Oxenstierna, son till riksdrotsen Gabriel Gustafsson. Denne var den förste estländske guvernör, som erhöll en instruktion (af den 28 maj 1642), utarbetad enligt Regeringsformens föreskrift. Med ifver arbetade han på att höja den svenska regeringens anseende inom landet, men han återkallades inom tre år, och det dröjde någon tid, innan en efterträdare tillsattes. I detta täta ombyte af guvernörer och i de långa mellantider, då landet stod utan svensk styresman torde vi finna ett af de vigtigaste skälen till att den svenska styrelsen, trots dugliga guvernörer, förblef så svag uti Estland. Drottning Kristinas halfbroder, Gustaf Gustafsson förordnades år 1645 till Gustaf Oxenstiernas efterträdare, men han vägrade att emottaga ämbetet, då han ansåg Reval allt för aflägset. Efter någon tid erbjöds det åt Erik Oxenstierna, rikskanslerens son. [1]) Denne, som önskade lemna den hofsyssla han innehade, antog utnämningen och erhöll sin fullmakt och instruktion den 23 juli 1646.

Den nye guvernören var född år 1624. Efter grundliga studier uti Uppsala hade Erik Oxenstierna vistats en längre tid i utlandet och hade återkommit till Sverige hösten 1645, då han blifvit utnämd till öfverkammarherre vid drottning Kristinas hof, hvilken syssla han nu utbytte mot guvernörsämbetet i Estland. Oaktadt sin ungdom och sin oerfarenhet vid skötandet af offentliga värf, lyckades han dock att under de sex år, han var guvernör genomföra många vigtiga reformer i Estland. Knappast någon guvernörs styrelse torde haft större betydelse för landets utveckling än Erik Oxenstiernas. Därföre förtjenar den ock bättre än mången annans att närmare studeras af en hvar som önskar taga kännedom om det svenska väldets historia i Estland under 1600-talet.

Den omständigheten, att guvernören är Axel Oxenstiernas son, torde öka det intresse, som knyter sig vid Erik Oxenstiernas styrelseåtgärder i Estland, ty om Estlands guvernör också endast var tjugutvå år, och dessförinnan delat sin tid mellan lärda studier och nöjen, så hade han i ersättning Sveriges erfarnaste statsman som rådgifvare.

Axel Oxenstierna tog också en liflig del i sin sons åtgöranden såsom Estlands guvernör. Hans ännu bevarade bref till

[1]) Se Rådsprotokollen 15 febr. 1645, och 15 juni och 9 juli 1646.

sonen bära därom vittne. Den gamle rikskansleren genomläste de memorial, som inlemnades till drottningen från sonen, och sjelf underrättar han honom om alla regeringens förhållanden, ty i allt rådde fullt förtroende mellan far och son. Genom den allsidiga kännedom, som Axel Oxenstierna egde om alla styrelsens grenar, kunde han lemna upplysningar uti tvistiga frågor angående Estland, hvilka ingen annan kunde gifva, och ur sin erfarenhets rika skattkammare gaf han månget dyrbart råd. Erik Oxenstierna handlade visserligen alltid sjelfständigt och oftast på eget initiativ, men han underkastade dock sina förslag fadrens omdöme. Denne gaf oftast sitt bifall och sitt understöd. Det var endast, när sonens ungdomliga kraft ville ingripa reformerande eller nyskapande inom allt för många områden, som rikskansleren med sitt betänksamma lynne ogillade denna ifver och sökte hämma den. »Gack caute» och »se tiden an» äro de förmaningar, som oftast flyta ur den gamles penna. »Se väl till hvad som sig göra låter, på det du icke anten måste stutsa eller med något åtlöje af dine invidis blifva drifven utur din dessein, och att du når den opinion om dig, intet att begynna utan med skäl och sedan att vara constant in proposito; därmed behåller du respekt och authoritet». [1]) — En annan gång skrifver han: »Observera tiden rätt och folkets humor, ty tiden rätt att judicera och att taga occasionerna i akt är största konsten». [2])

Ifrån år 1649 får rikskanslern en ny anledning att yrka på försigtighet. Det var ifrån denna tid ständigt en öppen fråga, när Erik Oxenstierna skulle återkallas från sitt ämbete. »Med många noviteter, fast de än kunna finnas nyttiga», skrifver han, »råder jag dig intet till att begynna utan expresse höga öfverhetens befallning. Detta skrifver jag icke till den ändan, att jag vill hindra din goda intention och ditt studium och nit till att tjena Konglig Majestät, fäderneslandet och provinsen Estland, ty jag det hellre vill upptända än utsläcka — men att du allt väl öfverlägger och ser dig före, icke trädandes lätteligen till någon sådan sak, som lätteligen kan oredas och annorlunda uttydas och kanske vrängas till det värsta». [3])

---

1) Axel Oxenstierna till Erik Oxenstierna 17 december 1646 (Uppsala Bibliotek).
2) Den 27 januari 1647 (Uppsala Bibliotek).
3) Den 26 november 1649. (Oxenstiernska saml. i Riksarkivet).

Det ämbete, till hvilket Erik Oxenstierna utnämnts, var af gammalt ursprung. Redan under danskarnes tid fans en konungens höfvidsman på Revals slott, hvilken utöfvade i konungens namn den högsta militära och civila myndigheten i Estland. När sedan landet år 1346 såldes till ordensriddarne, ersattes den danske konungens höfvidsman af en *comthur*, med såsom det tyckes samma myndighet. Då orden upplöstes, och landet gaf sig under Sverige, tillsatte också Sveriges konung en ställföreträdare i Estland, hvilken innehade olika myndighet och bar olika titlar under olika skeden af det svenska herraväldet. Under den första tiden ända till Gustaf Adolfs regering var ofta till följd af öfverhängande krigsfara den högsta militära myndigheten anförtrodd åt en särskild militärbefälhafvare eller också var guvernörens ämbete i främsta rummet militäriskt. [1]) I och med detsamma som Sverige erhöll besittningsrätten öfver Ingermanland och Livland, samt Estland upphörde att vara af militärisk betydelse, blef guvernörsämbetet hufvudsakligen af civil natur, och endast undantagsvis tillsattes särskilda militärbefälhafvare.

Guvernören i Estland bar under olika tider olika titlar. Så kallas t. ex. Svante Sture »gubernator på Reval», Jakob De la Gardie kallas »generalguvernör öfver Estland», Per Banér får fullmakt såsom »gubernator och landshöfding öfver Reval och furstendömet Estland», Johan De la Gardie kallas »gubernator på Reval och öfver dess län». [2]) I Gustaf Oxenstiernas ofvannämnda, för de följande tiderna gällande instruktion lyder titeln: »guvernör på Reval och öfver (i) Estland». I samtida offentliga och ännu oftare i enskilda skrifvelser är dock denna titel utbytt mot den af »guvernör i Estland och generalståthållare på Reval». Under Erik Oxenstiernas tid är den senare titeln vanligast; endast i instruktionen och några officiela skrifvelser förekommer den förstnämnda. Först 1673 blef Estlands guvernör åter upphöjd till värdighet af generalguvernör.

Den rang, som guvernören öfver Estland innehade, ansågs vara öfver landshöfdingarnes. Det var till och med tvifvelaktigt.

[1]) Under den allra första tiden tyckes Estland stått under Finlands generalguvernör. Se Svedelius, Svante Sture (Svenska Akademiens Handlingar, del. 51, sid. 156); Annerstedt, Svenska väldets grundläggning i Livland. sid. 124.

[2]) Titeln landshöfding användes dock växlande. Se Riksreg. 23 april 1635 m. fl. st.

huruvida han icke hade högre rang än generalguvernören i Ingermanland till följd däraf att Estland längre lydt under Sveriges krona. [1])

Erik Oxenstiernas instruktion är i det närmaste lika med den som gafs åt hans företrädare [2]) och är, såsom nämndt, i alla hufvudpunkterna lika med den allmänna landshöfdingsinstruktionen af år 1635. Enligt denna instruktion skulle guvernören stå uti konnngens ställe, den konungsliga staten uti konungens frånvaro upprätthålla och guvernera, »så att han ock är landsens hufvud eller höfding.» Härutaf följa helt sjelfklart guvernörens olika funktioner. Han skulle »hafva öga på den andliga staten», vårda sig om rättsväsendet, utöfva den högsta militära myndigheten, hafva om hand fästningarne samt skydda provinsens gränser och slutligen inom alla områden utöfva den exekutiva och administrativa myndigheten, hvarvid han särskildt hade att tillse, att regalier och jura majestatis ej kränktes, att privilegier och stadgar efterlefdes, att handeln befrämjades, och samfärdseln underlättades samt att räntorna ordentligen utbetaltes.

Jämför man guvernörens åliggande i Estland med landshöfdingarnes i Sverige finner man den främsta olikheten gälla dels hans förhållande till krigsväsendet, dels och i än högre grad till rättskipningen. I förra afseendet finner man visserligen ingen större olikhet emellan instruktionerna, enär guvernörens militära åligganden liksom landshöfdingens ställas vid sidan af dem, som äro af civil art, men inom länen finna vi i Sverige landsöfverstar, hvilka ämbeten ej hade någon motsvarighet i Estland, hvarest guvernören var den främste militäre representanten. Enär den militära styrkan, som var förlagd i Estland under Erik Oxenstiernas tid, var högst obetydlig och endast Revals fästning underhölls, så voro dock guvernörens omsorger i detta afseende föga mer maktpåliggande än en landshöfdings.

Inom det juridiska området hade däremot Estlands guvernör en ganska omfattande verksamhet, och något ämbete motsvarande lagmännens i Sverige fans ej. Dessutom skulle guvernören presidera i landets högsta domstol, hvarest han dömde i

---

[1]) Se Odhner, Sveriges inre historia under Drottning Kristina, sid. 170, Axel Oxenstiernas bref till Erik Oxenstierna af den 1 juni 1647. I Reg. formen 1634 sättes guvernören i Estland i det nittonde rummet.

[2]) Enda skilnaden är den, att den paragraf, som berörde guvernörens förhållande till förmyndarstyrelsen, naturligen har bortfallit (Riksreg..)

konungens namn. [1]) Guvernören var liksom landshöfdingarne skyldig att redovisa hvart tredje år för sitt ämbete. Liksom generalguvernörerna i Livland och Ingermanland innehade han en lön af 3,000 daler, landshöfdingarne däremot, de i Stockholm och Åbo undantagne, hade endast 1,500 daler. Hans lön var dessutom ökad genom produkter in natura från gårdar som lydde under Revals slott samt genom andel i sakören.

Af det ofvan sagda framgår, att guvernörens ämbete i Estland fick sin från landshöfdingeämbetet skilda karaktär, därigenom att landtregeringen i sin helhet var olika sammansatt i Estland och i Sverige samt att hertigdömet hade för sig egendomliga privilegier och gamla institutioner och detta ej blott inom det juridiska området.

Hvad först ämbetsmännen i Estland angår, märkas på den svenska staten under Erik Oxenstiernas tid följande. *Ståthållaren*, hvars ämbete förskrifver sig från medeltiden, då det fans en fogde på Revals slott på samma gång som en comthur. Erik XIV bibehöll detta ämbete, men utbytte fogdetiteln mot titeln af ståthållare. Det var af hufvudsakligen juridisk betydelse. Ståthållaren förestod borgrätten, d. v. s. slottets och dess läns domstol, samt tyckes dessutom haft förvaltningen af slottslänet under sin omedelbara vård. I guvernörens frånvaro skulle han sköta dennes åligganden och i alla afseenden stod han under dennes befäl. Gustaf Adolf tillsatte år 1614 ej mindre än två ståthållare, en för slottet och en för landet. [2]) Detta tyckes dock stått i samband med planen om indragning af län till kronan, men då den ej kunde verkställas, indrogs det ena af dessa ståthållarämbeten.

Utom ståthållaren sutto i den ofvannämnda borgrätten fyra *assessorer*, hvilka dock tillika ofta innehade något annat ämbete. Då vi få i det följande ytterligare tillfälle att beröra borgrättens uppkomst och sammansättning, nämna vi här blott, att dessa assessorsämbeten kunna anses hafva sin första upprinnelse i det uppdrag Erik XIV gaf åt två rådspersoner, att döma tillika med ståthållaren. [3])

---

[1]) I anseende till egendomligheterna i det estländska rättegångsväsendet skickades ett exemplar af den föreslagna landshöfdinge-instruktionen till Scheiding, för att han skulle vidtaga nödiga ändringar. Se Riksreg. d. 13 febr. 1635.

[2]) Riksreg. 24 maj 1614.

[3]) Se Annerstedt anf. st. sid. 124 (Lars Flemings instruktion).

Det märkligaste ämbetet efter den sistnämndes är *revisorns*, hvilket fick sina funktioner faststälda genom en instruktion af 19 sept. 1640.

Staten utgjordes för öfrigt af tvenne *sekreterare*, en svensk och en tysk, en *notarie*, en *fiskal* [1]) samt *licent-* och *portorii-förvaltare*, förutom lägre tjenstemän. [2]) Det kan äfven i detta sammanhang anmärkas, att åtskilliga estländare erhöllo *titlar* af svenska regeringen, såsom det tyckes, utan egentligen motsvarande ämbeten och säkerligen utan lön. Så buro både Engelbrecht von Mengden och Otto Yxkull till Padenorm titeln och rangen af krigsråd. [3]) Dit torde äfven kunna räknas den i sammanhang med assessorsplatsen ofta förekommande titeln *assistens-råd*. Vid tillfälliga förrättningar, särskildt vid afgörande af gränstvister, utnämndes *kommissarier*, hvilka stundom tyckas hafva bibehållit sina titlar, äfven sedan kommissionerna upplösts. [4])

Den estniska staten visar intet öfverflöd på ämbetsmän och hade under den tid, som landet lydt under Sverige ej mycket ökats, ehuru landet tilltagit i folkmängd och välstånd. Lönerna för ämbetsmännen voro i allmänhet knappt tilltagna, men kronans inkomster af Estland voro ej heller stora, och när utgifterna för staten voro betäckta, var det endast den s. k. kontributionsspannmålen, som lemnade något öfverskott. Estlands civila stat uppgick år 1646 till 14,909 daler, dess militära till 5,160 daler. [5])

De för Estlands styrelse egendomliga myndigheterna äro främst *landtrådet* oeh *landtdagen*.

Landtrådet bestod af tolf af den estländske adelns medlemmar. En närmare redogörelse för detta ämbetes uppkomst och landtrådens val skola vi lemna i sammanhang med redogörelsen för domstolsväsendets utveckling under Erik Oxenstiernas styrelse. Här nämna vi endast, att landtrådet hade en trefaldig verksamhet. Dels utgjorde det tillika med guvernören landets

---

[1]) Se om fiskalsämbetet, hvilket ej tyckes varit väl lidit, Riksreg. 20 augusti 1634 §§ 16 och 17. Fick ny instruktion 3 jan. 1650 (Ox. saml.).

[2]) För sjelfva slottets vård fans ett fogdeämbete, redan omtaladt i instruktion af 24 maj 1614.

[3]) Den förre erhöll denna titel den 18 september 1640.

[4]) Se Riksreg. flerstädes. Richter, Gesch. d. deutsch. Ostseeprov. I, 2 s. 380.

[5]) Samma år var Livlands civila stat nära på dubbelt så stor, nämligen 24,710 daler. Ser man på de olika landshöfdingestaterna för detta år, så finner man, att Södermanlands, Jönköpings, Vermlands, Kronobergs Örebro och Stora Kopparbergs län samt de norrländska och finska länen (Åbo och Wiborg undantagne) äro angifne till mindre summa än Estland,de öfriga äro större.

högsta domstol, dels skulle det stå vid guvernörens sida, då han utöfvade sin administrativa och exekutiva makt. Inga åtgärder kunde af guvernören vidtagas, utan att det tillspordes, och så snart atgärderna berörde adelns privilegier fordrades dess samtycke. Det sammanträdde vanligen på guvernörens kallelse några gånger om året. Något ständigt råd kan det knappt sägas hafva varit, ehuruväl oftast några landtråd funnos hos guvernören för att bevaka adelns intresse. Längre fram blef dock detta regel. När landtrådet funktionerade såsom domstol kallades det ofta *landstuhl*. Landtrådets tredje funktion var att utgöra en mellanlänk mellan guvernören och landtdagen. Landtrådet spelade i detta fall alldeles samma roll, som rådet ursprungligen vid den svenska riksdagen. Det var på en gång en del af landtdagen och af regeringen.

Landtdagen i Estland sammanträdde till årliga sammankomster på guvernörens kallelse[1]). Hvarje adelsman, som egde jord hade rätt att infinna sig på landtdagen, men förhandlingarne fördes under Erik Oxenstiernas tid och till en del genom hans åtgöranden af ett utskott af adeln och landtråden[2]). Äfven vid vigtigare domars afkunnande var ridderskapet eller dess utskott närvarande. Landtdagen kallas därför ock stundom *Gerichtstag*, hvarmed egentligen menas landets högre domstolars sammanträde. Förhandlingarne leddes af den s. k. *ridderskapets höfridsman*, vald af ridderskapet sjelft.

Estlands *ridderskap* var vid Erik Oxenstiernas tid ej matrikuleradt, hvilket ökade oordningen vid förhandlingarne. Den estländske adeln önskade ifrigt erhålla ett eget riddarhus, men regeringen i Sverige var ej hågad att gå deras önskningar till mötes, antagligen för att kunna amalgamera den med den svenske adeln[3]). Den estländske adeln var dock i mycket olik den svenska och hade större privilegier än densamma, hvarföre den ej gerna kunde vilja en sammanslutning.

Utom de redan nämnda förmånerna af en dubbel representation hade adeln en fullständig domsrätt öfver sina underhafvande, hvilken den svenska regeringen väl hade sökt att in-

---

[1]) Se Monumenta Livonica III, sid. XIV (protokoll af år 1597). Att landtråden understundom togo sig friheten att sammankalla adeln synes af Axel Oxenstiernas bref till Erik Oxenstierna 12 februari 1647. (Upps. Bibliotek). De skulle dock tillfrågas af guvernören om landtdagens sammankallande.

[2]) Se Erik Oxenstiernas memorial till Regeringen flerstädes.

[3]) Estländske adeln begärde redan 1640 ett riddarhus. Se 10 § af K. M:ts resolution d. 19 sept. (Riksreg.). Ax. Oxenst. till E. Oxenst. 1 okt. 1646 (Upps. Bibl.).

skränka, men som dock alltid bekräftats af de svenska konungarne[1]). Ännu angelägnare var adeln om sina länsprivilegier. Den harrisk-wieriska länsrätten, enligt hvilken de estländske godsen med få undantag voro donerade, gaf åt innehafvaren en nära nog fullständig besittningsrätt af desamma. Indigenatsrätten hade tidigt varit utvecklad och varit af en sådan utsträckning, att det till och med hade varit förbjudet för en utlänning att ärfva gods i Estland. Äfven under den svenska styrelsen fortfor den estländske adeln att innehafva större delen af landet. Oaktadt de revisioner, som under Gustaf Adolfs tid företogos, kunde endast smärre områden indragas till kronan, och en del af dessa återkom sedan i det estländska ridderskapets ego[2]).

I lika hög grad bestämmande och inkräktande på guvernörens myndighet som adelns privilegier, voro staden *Revals*. Så finna vi, att Reval enligt sina privilegier styrdes af borgmästare och råd, hvilka tillika utöfvade rättskipningen inom staden, till hvilken styrelses organisation vi få tillfälle att närmare återkomma. Med dessa myndigheter hade guvernören visserligen ej att befatta sig, mer än för så vidt det gälde handeln. I och för ordningens upprätthållande måste han dock understundom ingripa, liksom han kunde utöfva ett personligt inflytande och äfven utöfvade det en och annan gång.

En del af staden Reval lydde under guvernören. Det var den högst belägna del, på hvilken slottet var anlagdt och som kallades *Domberget* eller *dômen*, samt det glest bebodda *Tõnisberget*, som sammanhänger med Domberget. Dessa delar hade nämligen redan 1348 af staden öfverlemnats under vissa vilkor åt ordensriddarne och kommo sedan under svenske konungen. Gränserna voro dock obestämda och framkallade ofta tvister[3]).

Hvad bondbefolkningen i Estland angår, så var den såsom bekant lifegen med undantag af de svenske bönder, som funnos vid kusterna. Guvernören kom derigenom endast medelbart i beröring med denna del af landets befolkning.

Innan vi öfvergå till redogörelsen för Erik Oxenstiernas styrelse, vilja vi med några ord beröra guvernörens sociala ställning i Estland.

---

[1]) Se Th. Annerstedt, Sv. väldet i Livland, s. 70; R.-reg. 8 juli 1637 m. fl. st.

[2]) Se Richters anf. arb. I, 2, sid. 367. Russtjenstlängder förvarade i Riksarkivet (Oxenstiernska samlingen). Odhner anf. st. sid. 232.

[3]) Se Richter anf. st. I 1, sid. 217.

Jämfördt med Kristinas lifliga och lysande hof, var Reval en verklig förvisningsort. Ofvanför den gamla hansestaden med sina trånga gator reste sig Domberget, på hvilket det gamla ståtliga slottet var uppbygdt, hvilket dock var ganska förfallet. Guvernören bebodde sjelfva hufvuddelen af slottet och tyckes haft omkring 30 rum till sitt förfogande. För öfrigt bodde äfven ståthållaren och flere tjenstemän på slottet[1]). Staden var vid denna tid ödslig och dess handel hade länge varit i ständigt sjunkande.

Många svårigheter yppade sig genast för den unge guvernören, Erik Oxenstierna. Landets lagar och författningar voro för honom främmande, dess seder likaså. Invånarne voro misstänksamma och rädda om sina privilegier och rättigheter och misstänkte regeringens främste man inom landet att i detta fall ej stå på deras sida[2]). Erik Oxenstierna lyckades dock att småningom vinna allmänt förtroende. Sjelf strängt aristokratisk i sin uppfattning lyckades han särskildt att erhålla ridderskapets bevågenhet och detta, såsom det tyckes, i högre grad än någon annan guvernör[3]).

Guvernörsplatsen stälde anspråk på Erik Oxenstierna ej blott i afseende på landets styrelse. Han hade nämligen såsom guvernör en viss representationsskyldighet. Årligen såg han hos sig borgmästaren, rådet och åldermännen i Revals stad. De ansågo det såsom ett »privilegium» att »trakteras» af guvernören[4]). Att umgås på jämbördig fot med stadens invånare kunde dock ej komma i fråga, lika litet med de svenske ämbetsmännen, biskopen möjligen undantagen. Hvad den estländske adeln angår, så var den både talrik och förnäm. För den bildade och bereste Erik Oxenstierna kunde den dock endast undantagsvis bereda ett angenämt umgänge. En viss råhet i sederna herskade där i jämförelse med våra svenska förhållanden, en naturlig följd af lifegenskapen. Det synes såväl af den i många afseenden märkliga förordning, som Gustaf Gabrielsson Oxenstierna lät utfärda, som af rättegångsprocesserna från

---

[1]) En noggrann plankarta öfver det inre af Revals slott från 1650-talet förvaras i K. Krigsarkivet.

[2]) E. Oxenstiernas bref till fadren 16 oktober 1646 i RA. (Normanni kopiebok).

[3]) Se Wallwijks bref till E. Oxenstierna 2 juni 1653 och 21 december samma år. (Oxenstiernska saml. handl. ang. Estland). – Se ock Kelchs Krönika.

[4]) Se E. Oxenstiernas bref till brodren Johan 29 okt. 1646.

denna tid och förordningar i afseende på dem. Kort innan Erik Oxenstiernas ankomst till Estland hade ståthållaren Grass företrädare, Jost Taube, ihjälstuckit en köpman och under Eriks tid dödade en ung adelsman, Rosen, en annan ädling, Zöge, i öppen träta. Adeln vistades ock mycket på sina gods, ehuru många af dem egde gårdar på dômen i Reval [1]), och de yngre af dem foro ofta öfver till Sverige och vistades vid drottning Kristinas hof [2]). Några större kunskaper eller litterära intressen tyckes knappt någon af dessa haft. Erik Oxenstierna förstod dock att lefva i god sämja med dem, och de visade honom flerfaldiga prof på vänskap och tillgifvenhet [3]). De besökte hvarandras fester, och guvernören gjorde jagtresor i deras sällskap [4]).

Förströelser kunde således ej ofta erbjudas i Estland. Den tid, som uppfyllandet af hans ämbetspligter lemnade honom öfrig, tyckes också hafva delats mellan studier och ordnandet af de enskilda affärerna, hvilka senare togo ganska mycken tid i anspråk. Erik Oxenstierna företog ock ett par resor till Livland och var under dessa år flera gånger öfver i Sverige och Finland [5]). Vid en af dessa resor bevistade han drottning Kristinas kröning och stannade då till sommaren 1651 i Sverige. Vid sin återkomst till Estland hade han i uppdrag att tillika med fältmarskalken Gustaf Horn mottaga Estlands ridderskaps samt Revals stads hyllning af drottningen [6]). Då denna tilldragelse är af vigt för uppfattningen af Estlands och Revals förhållande till Sverige på samma gång som den är betecknande för den tidens seder och bruk, så torde det tillåtas att egna denna hyllningsceremoni en något utförligare framställning.

Erik Oxenstierna utfärdade ett reskript till Reval och Estlands adel om hyllningen den 12 juli 1651 [7]) samt sökte skaffa

[1]) Se Riksreg. flerstädes.

[2]) »Hit äro komne så många livländare, så de kräla så tjockt som gråkatten här, och alla vilja de hafva gods och gårdar här». skrifver Seved Bååt till Per Brahe från Stockholm 10 aug. 1649 (Sko Arkiv).

[3]) Så vid hans bröllopp, se Kristina Brahes bref till Nils Brahe 11 okt. 1648 (Sko Arkiv) m. fl. st.

[4]) »Suburbanae peregrinationes ab assiduis quamvis non semper sublimibus negotiis animum meum avocare solent. Nunc iterum Habsaliam proficiscor venatui indulturus. Excerpenda delectamenta etiam et moribus eorum qvibuscum vivo», skrifver han till brodren Johan 6 okt. 1649.

[5]) Se härom Axel Oxenstiernas bref till sonen.

[6]) Om denna hyllning finnes E. Oxenstiernas relation i hans reg.

[7]) Se E. Oxenstiernas reg. E. Oxenst. bref till Per Brahe. (Sko Arkiv) 6 juni, 9 okt. 1651. Dens. till Karl Gustaf 10 okt. 1651 (Stegeb. saml.).

sig underrättelser om de ceremonier, som varit brukliga vid sådana tillfällen, hvarvid han genast stötte på motsatta uppgifter och uppfattningssätt. Då adeln ej ansåg sig före höstens inbrott kunna lämpligen lemna landet och komma till Reval, faststäldes slutligen hyllningen till den 8 september[1]). Erik Oxenstierna gjorde sina förberedelser för att kunna värdigt emottaga de många gästerna, enkannerligen fältmarskalken, för hvilken Axel Oxenstierna särskildt »för många orsakers skull» anbefaller ett hederligt emottagande[2]).

Ett par af landets förnämste män hade af guvernören afsändts för att emottaga grefve Horn vid ingermanlandska gränsen och föra honom till Reval. Sjelf for Erik Oxenstierna, liksom landtråden, $1/4$ mil utom staden honom till mötes i vagnar jämte en trupp af adeln till häst, »alla väl och på bästa sättet utstofferade». Efter dem följde hela riddarfanan fullt beväpnad samt en vagn med borgmästare och syndicus med ett följe af det unga borgerskapet. Äfven omtalas »svarthufvudena» till häst. Dessa voro en urgammal korporation, som förde ett mohrhufvud i vapnet, bestod af ogifta köpmän och bildade tillika en rytterikår[3]). Den äldsta af landtråden och borgmästaren höllo tillbörliga ovationer till den vördade gästen, och sedan följde hela den ståtliga skaran de begge grefvarne till slottet under kanonernas dån. I staden och på slottet voro garnisonerna uppstälda med flygande fanor, pipor och trummor. Detta ståtliga intåg egde rum den 9 sept. Den 10 uppkallades på slottet ett utskott af adeln och staden, hvarvid grefvarne Horn och Oxenstierna såsom drottningens kommissarier uppläste sina kreditiv samt edsformuläret. De deputerade sade sig vara villiga att aflägga eden och aflägsnade sig.

Emellertid tyckes man i staden hafva dryftat saken och funnit, att de nu anordnade ceremonierna skilde sig ifrån dem, som förut varit brukliga. Deputerade af borgerskapet kommo upp på

---

[1]) E. Oxenstiernas reg. Densamme till Horn 5 juli och 9 juli 1651. Till drottn. 13 juli s. å.

[2]) Axel Oxenstiernas bref till sonen 1 juni 1651. Den senare skref vid detta tillfälle efter allehanda läckerheter till sin f. d. informator, numera residenten i Helsingör, Magnus Dureel, som sände till Reval »en hvit kista märkt G. E. O. med 350 oranienapfel och pomeranser och 250 citroner och limoner». Sänder också gröna valnötter samt skulle sedan skicka kastanjer och drufvor. Om ostronen meddelade han, att de ej lönade att sända, ty de voro lika dyra i Helsingör som i Reval. Dureel till E. Oxenstierna 25 sept. och 3 okt. 1651.

[3]) Existerade ännu 1802 såsom en klubb. Se Petri, Estland und die Esthen.

slottet och förklarade, att stadens råd ville såsom förr skett svärja i rådstugan 2 och 2, hvarefter de ville, att deras sekreterare skulle uppläsa eden på torget för »de gemene», efter samma formulär, som konungens sekreterare läste upp eden för dem. De ansågo sig såsom »mediatus magistratus» i förhållande till de gemene. Kommissarierna sökte öfvertyga dem, att det var vida ståtligare att svärja ute på torget än i en sal och att, om deras pretention att vara »mediatus magistratus» innebure något »realt», ville kommissarierna aldrig gå in därpå; gälde det åter ceremonier, så kunde ej staden därvid fästa så stor betydelse. Men allt var förgäfves. Magistraten vidblef sina fordringar, och förnyade underhandlingar förde till intet resultat.

Med adeln voro däremot underhandlingarne om ceremonierna snart afgjorda. Någon tvekan hade visserligen uppstått, huruvida den unga adeln, de adelsmän, som ej hade några jordagods, och slutligen de personer, hvilkas adelskap var omtvistadt, skulle deltaga i hyllningen, men kommissarierna förklarade, att de kunde alla deltaga, ty hela ståndet skulle aflägga sina röster på en gång, och alla svara för alla. Den 12 aflade de också sin ed. Samtliga landtråden och ridderskapet samlade sig kl. 8 på morgonen och tågade upp till slottet. Ridderskapet var fördeladt i tre flockar, hvardera vid pass 60 eller flera. Landtråden gingo upp i salen och hemtade Excellenserna, hvarefter de alla tågade till kyrkan, hvarest biskopen predikade, och Te Deum afsjöngs. Därefter tågade man tillbaka till slottet i behörig ordning. En »teater» var upprest på borggården, landtråden stodo längst ned på den ena sidan och kronans ämbetsmän på den andra. Den öfriga adeln var till häst nedanför teatern. Sedan man behörigen ordnat sig, och grefve Horn hållit ett kort tal, förestafvades eden enligt gifvet formulär af guvernementssekreteraren Wallwijk och efterlästes högt af landtråden, ridderskapet och landskapet. Altanen eller teatern var prydligt utsmyckad, men gafs efter ceremonien till allmän sköfling. Dagen därefter mönstrades riddarfanan.

Emellertid fortgingo underhandlingarne om ceremonierna med staden. Å ena sidan förebar denna de bruk, som vid förra hyllningar egt rum, å den andra framhöllo kommissarierna, att de fått befallning att taga ed såväl af de gemene som af staden, att »de rigiske» ej hade haft något att invända mot detta sätt att gå tillväga, att vore det endast fråga om ceremonier,

»sa borde de af höflighet gratificera Kongl. Majestät». Emellertid sökte man att roa sig på bästa vis. Den 16 afbrändes på Erik Oxenstiernas bekostnad ett fyrverkeri, som varade i 4 timmar. Äfven hade man ringränning, målskjutning, och »andra sådane fröjdespel, som man hafver kunnat tänkt lända H. K. Maj:t till ära och nådigst behag, samt en sådan akt till ära», såsom ordalagen lyda i den till drottningen inlemnade relationen.

Ändtligen den 19 sept. kunde stadens hyllning försiggå, sedan begge parterna ingått en kompromiss. Staden hade genomdrifvit sin mening så tillvida, att ceremonierna försiggingo i rådhuset, och att deras sekreterare förestafvade eden för »de gemene», men å andra sidan skulle äfven deras ed afläggas i rådhuset, i de kongliga kommissariernas närvaro, och stadens sekreterare skulle stå vid guvernörens sida, på hvilken omständighet man lade stor vigt. Kommissarierna afhemtades med öflig ståt, borgerskapet var under vapen, och under pukors och trumpeters smattrande och kanonernas dån stego kommissarierna och deras följe upp i rådhuset, på hvars nedersta trappsteg de mottagits af borgmästaren och dem af rådet, som ej hemtat dem uppe på slottet. I salen voro församlade borgmästarne och hela rådet, alla åldermännen och ett utskott af de gemene, »som hela gemene representerade». De begge kommissarierna sutto på väl utstofferade stolar, på höger sida om dem stodo guvernementssekreteraren och rådet, på den venstra stadens sekreterare, åldermännen och utskottet af de gemene. Eden förestafvades först af Wallwijk för rådet och sedan af Revals sekreterare för de andra. — Efter ceremonien gaf staden på rådhuset en ståtlig måltid för kommissarierna, hvarest, enligt guvernörens rapport »isynnerhet en skön musik var, hvarmed den akten Gud gifve lyckligen ändades.»

Vi öfvergå nu till skildringen af Erik Oxenstiernas styrelse i Estland, hvarvid vi skola hvar för sig behandla de olika verksamhetsområden, hvilka, enligt instruktionen tillhörde guvernören.

Guvernören skulle hafva »öga på den *andliga staten.*» Biskopen var visserligen den estländska kyrkans öfverhufvud, men han skulle rådföra sig med guvernören och styrkas i sitt ämbetes utöfning af denne.

Estland hade emottagit reformationen ifrån Tyskland. Den nya läran hade först slagit fasta rötter i Reval, men omfattades sedan, om också mera lamt, äfven af det estländska ridder-

skapet. Allbekant är, att Estlands skiljande från den katolska kyrkan var hufvudorsaken till Estlands förening med det lutherska Sverige. En naturlig följd häraf var, att i de försäkringar, som af de svenske konungarne afgåfvos till Reval och Estland, ingick främst den bestämmelsen, att Sveriges konung skulle vidmakthålla lutherska läran, afskaffa afguderi och bibehålla jungfruklostren vid deras privilegier, ehuru Guds ord skulle i dem predikas[1]). I de af Karl IX utfärdade privilegierna skärptes ytterligare dessa bestämmelser.

Det kyrkliga tillståndet i Estland var dock ganska bedröfligt. Man finner därstädes under det 16:de och början af det 17:de århundradet samma upplösningstillstånd, som man återfinner flerstädes efter reformationen, innan de nya kyrkliga förhållandena hunnit stadga sig, men därjämte flera af lokala omständigheter beroende brister.

Prestståndet var utan anseende, kyrkorna i förfall, sedeslösheten upprörande, hedniska bruk ganska allmänna. Den sjelfsvåldiga och mäktiga adeln, som ville för egen del bibehålla den under katolska tiden till kyrkorna anslagna tionden, Revals sträfvan efter kyrklig lokalstyrelse, de olika folkraserna och språkförbistringen, alla dessa olika faktorer bidrogo att försvaga den lutherska kyrkans ställning i Estland. Den svenska regeringen hade dock ej varit alldeles likgiltig för detta sakernas bedröfliga skick. Gustaf Adolf sände år 1627 *Johannes Rudbeckius* till Estland, åtföljd af flere prester. Med kraftfull hand grep denne sig an den nya uppgift, som förelåg honom, och, ehuru han fick röna motstånd mot sina reformer, är hans visitation epokgörande. Osederna voro likväl allt för stora, och Rudbeckius var allt för kort tid i Estland för att genomgripande förbättringar skulle kunna blifva en följd af hans visitation därstädes[2]). Gustaf Adolf var betänkt på att till Estland sända en biskop, till hvars biskopsdöme äfven skulle läggas Pernau, Dorpat och Narva[3]), men denna plan blef ej satt i verket, och Kristinas förmyndare synas ej under de första åren sökt fullfölja den reform, som

[1]) Se Estlands privilegier i Riksarkivet och i Ewers anf. arbete.

[2]) Se Biogr. lexikon: Joh. Rudbeckius. I Riksarkivet förvaras relationen om hans visitation. Han skall endast hafva funnit 40 kyrkor i Estland. Antalet förefaller dock ej så ringa, när man hos Petri, Estland und die Esten. Gotha 1802, finner att vid detta århundradets början landet var deladt i 47 socknar (se III. sid. 4) v. Bunges Archiv f. d. Gesch. Liv-, Ehst- u. Curlands VI sid. 8 och följ.

[3]) Se Jheringii instruktion i Riksreg. och Rudbeckii ofvan anf. relation.

Rudbeckius påbörjat. Estlands landtråd insågo de bedröfliga följderna af de kyrkliga angelägenheternas försummande, och för att ej det af Rudbeckius påbegynta arbetet skulle gå alldeles förloradt, underläto de ej att framställa klagomål till den svenska regeringen. År 1634 fingo de löfte om hjelp i denna vigtiga fråga; 1637 förnyades detta löfte. Regeringen sade sig vilja sätta pastorn i Åbo, Eskil Petræus till deras biskop, och de beslöto att sjelfva bestå 250 Rdr till hans aflöning. [1]) Det var likväl först det följande året, som regeringen gick provinsens önskningar till mötes. Den 2 juni 1638 utfärdades fullmakt och instruktion för magister *Joachim Jheringius*, kyrkoherde i Östra Nyköpings församling, att vara biskop i Reval och öfver Estland. [2])

Jheringius hade således varit i Estland omkring åtta år, då Erik Oxenstierna dit anlände, och hans verksamhet hade ej varit utan frukt, om ock de kyrkliga förhållandena ännu lemnade mycket öfrigt att önska.

Biskopen hade upprättat ett konsistorium i Reval, i spetsen för hvilket han sjelf stod. Äfven synoder voro nu i bruk, och protokoll fördes vid visitationerna. Många missbruk qvarstodo dock vid Oxenstiernas ankomst till Estland, men biskopen, som måste i alla förefallande mål vända sig till guvernören, fick i honom ett godt stöd vid de kyrkliga reformernas genomförande. [3])

Dessa reformer voro af flere slag.

---

[1]) Se Riksreg. 20 aug. 1634 och K. bref till Scheiding 8 juli 1637 och 2 juni 1638, ibidem.

[2]) Utom denne voro detta år föreslagne prof. Laur. Vallius, Petrus Rudbeckius, kyrkoherde i Köping och Ericus Holstenius, kyrkoherde i Skedevi. Se Livonica R.A. 348. — Hösten 1654 begärde Jheringius att få komma öfver till Sverige för att få bese dess kyrkor och skolor samt bevista riksdagen. Biskopen i Reval hade säte redan på den danska riksdagen (Se Richter anf. st. I sid. 202). Under sitt vistande i Sverige dog han i Stockholm 18 juni 1657. —

[3]) Enligt sin instruktion af den 2 juni 1638 skulle Jheringius upprätta ett ordentligt konsistorium eller kapitel i Reval, där han sjelf presiderade samt hafva såsom assessorer pastorn på domen, rektorn och teologie lektorn i skolan. Under konsistorium skulle lyda kyrkor, skolor etc. En synod skulle hållas årligen. Jheringius befaldes att vara flitig med visitationer och katekismer, sträng i kyrkotukten ej minst mot presterna. I och för detta ändamål skulle landet delas i sex distrikt, med en præpositus i hvarje distrikt. Vidare skulle han iakttaga att vid prestämbetets tillsättande allas rätt tillgodosågs, hvarvid man kunde betjena sig af den svenska kyrkoordningen. Vidare borde han söka införa likformighet i kyrkobruken, laga att adeln sörjde för sina underlydandes religiösa behof, vara försigtig med Revals presterskap, hvilka antagligen ej ville »agnoscera hans jurisdiktion.» En synodalförordning uppsattes 1644. Se Bunge anf. st. VI s. 10.

Estlands sockenindelning var högst bristfällig. Socknarne voro för stora, och kyrkobetjeningen för fåtalig. Uppsyningsmän eller »förmyndare», såsom de kallades, saknades i flere socknar, hvarigenom kyrkorna förföllo, och deras egodelar lätt skingrades. Jheringius yrkade ifrigt på att få dessa missförhållanden afhjelpta, och Oxenstierna gick honom därvid tillhanda. En kyrkodelning kom antagligen till stånd, äfven tyckas »förmyndare» flerstädes tillsatts, hvilka af guvernören beordrades att utföra, hvad som hörde till kyrkornas och pastoraternas häfd och byggning. [1])

En annan vigtig fråga var den om kyrkotuktens upprätthållande. Öfver oordningar bland presterskapet klagades föga, men desto mera öfver församlingarnes. På helgdagarne före och under gudstjensten drucko bönderna, så att de kommo öfverlastade in i kyrkan eller »löpa ut och in som galet folk». Oxenstierna lika väl som hans företrädare läto stränga förordningar i detta afseende utgå, böter stadgades, och kyrkotukten skärptes. [2])

En annan orsak till klagomål var den vidskepelse, som förefanns ibland allmogen. Den bestod i tillbedjan af kors, lundar och stenar, en tydlig qvarlefva af såväl hedendom som katolicism. Särskildt beryktadt var det afguderi, som bedrefs vid Maholms kapell på Maria himmelfärdsdag, då folk från alla håll samlades dit. Erik Oxenstierna sökte med kraft qväfva detta onda och beordrade därföre en del af russtjenstens kår i Wierland att infinna sig vid Maholm för att skingra de vallfärdande skarorna [3])

För att råda bot såväl för den ena som för den andra bristen fordrades en fast kyrkoordning. Förslag till en sådan hade redan år 1643 öfversändts af Jheringius till regeringen i Sverige, men hade ej erhållit bekräftelse. Denna vigtiga fråga upptogs emellertid af Oxenstierna och afhandlades 1647 med landtrådet. År 1652 finna vi att en dylik interimskyrkoordning är antagen för hela Estland undantagandes för Allentaken. [4])

---

[1]) Se bilagor till E. Oxenstiernas registratur: Memorial af konsistorium i Reval af den 12 nov. 1646, 25 febr. 1649 och den 27 febr 1652. — De fleste af dessa protokoll äro affattade på svenska.

[2]) Se nyss anf. bilagor Konsist. skrifvelser af den 21 april 1647 samt af den 25 febr. 1649.

[3]) Memorial af Gustaf Horn samt ofvan anf. Reg. 6 aug. 1649.

[4]) Jheringii bref t. k. maj. 15 juli 1646 (Livonica 348 R.A.) K. Maj:ts förklaring på Jheringii punkter af den 29 aug. 1646 (Oxenst. saml. Estland). Därsammastädes förvaras äfven 2 concept till kyrkoordning från denna tid.

Eriks styrelse var sålunda icke i detta afseende gagnlös. Jheringius ger honom det vitsordet, att jämte Guds bistånd hade han grefvens »nådigaste adsistens att tacka för, att biskopsämbetet där i landet verkligen kunde konsolideras». [1])

Stora svårigheter hade dock, såsom vi ofvan antydt, den estländska kyrkan att bekämpa. Betrakta vi närmare dessa svårigheter, drages vår uppmärksamhet först till de förvecklingar, hvilka vållades af staden Reval och som i hög, allt för hög grad till och med, togo biskopens krafter i anspråk.

Reval ansåg sig ej lyda under Estlands biskop, utan hade sin egen superintendent. Staden härledde denna sin andliga sjelfstyrelse ända från medeltiden (år 1257) och ansåg, att denna rättighet bekräftades, då Sveriges konungar bekräftade stadens privilegier. Johannes Rudbeckius hade erkänt denna rätt, och år 1647 hade Reval sin egen superintendent och sitt eget konsistorium. I Jheringii instruktion hade man insatt en uppmaning att söka förmå staden underkasta sig biskopen, men han lyckades aldrig i dessa sina bemödanden. [2]) De framkallade endast en obehaglig och skadlig spänning mellan stadens och statens presterskap. Anledningar till missämja kunde naturligen ej saknas, om äfven sjelfva hufvudtvisten sköts åsido. Revals presterskap sökte, enligt biskopens påstående, att draga den omkring staden boende landtbefolkningen under sin själavård, och det tog i förvar och försvar personer, hvilka straffats af den biskopliga myndigheten. Särskildt synes doktor Johan Westring, stadens vice syndicus, varit en nagel i ögat för presterskapet på domen. Erik Oxenstierna uppträdde i denna sak såsom medlare.

En annan svårighet, mot hvilken den estländsk-svenska kyrkan kämpade, var adelns egenmäktighet. Den estländska adeln ville ej utbetala tionde ordentligt, nekade att reparera domen och

Konsist. memorial af den 21 april 1647 och af den 27 febr. 1652. Allentaken lades 1642 under superintendenten i Ingermanland jämte två gäll i Wierland. Se Jheringii besvärspunkter 25 juni 1646 (Livonica 348 R.A.).

[1]) Se Jheringii bref t. E. Oxenstierna hösten 1653. Jheringii medhjelpare var Petrus *Turdinus*, hans måg. Denne hade han äfven önskat till efterträdare, men han dog före 1653.

[2]) Livonica 352—54. — Revals stad bad att få behålla sin andliga jurisdiktion 1691. I anledning häraf inlemnade de skrifvelser till k. maj:t, hvilka grundligt vederlades. Akterna i denna tvist äro samlade i ofvan anf. bundtar, från hvilka vi hemtat ofvanstående uppgifter. — Drottningen hade lofvat hjelpa och tillsätta en kommission (17 aug. 1640), men ännu 1662 begärde staden förklaring i denna punkt.

gaf aldrig at biskopen den utlofvade lönen[1]. Dessutom var adeln försumlig i sina pligter mot de underlydande, hvilkas kristendomsundervisning på ett upprörande sätt lemnades å sido. Den mötte också åtskilliga svårigheter i afseende å språket. Estlands bönder, liksom en del af Revals invånare talade endast estniska. och presterskapet i allmänhet var långt ifrån mäktigt detta språk. Jheringius sökte dock afhjelpa detta missförhållande och understöddes i sina bemödanden af Erik Oxenstierna. Han hade ock en framstående hjelp i *Henrik Stalius*, sedan 1638 pastor på domen och en af de förste, hvilka vinnlagt sig om den estländske bondens upplysning[2].

Genom dessa mäns bemödanden grundlades en estnisk kyrka på domen, och redan år 1646 är en estnisk prest upptagen på staten. Äfven uppmanade de presterna att lära sig estniska samt föranstaltade en förkortad öfversättning af nya testamentet[3]. Deras sträfvan rönte dock föga uppmuntran. Den estniska församlingen i Reval såg med sneda ögon den estniska församlingen på domen. Det estländska ridderskapet kunde ej intresseras för sina bönders upplysning och ville ej bekosta det nya testamentets tryckning[4].

Men äfven striden mellan ett svenskt och ett tyskt element i den estländska kyrkan bidrog till dess svaghetstillstånd. Jheringius ansåg dock för sin del, att de svenskar, som skulle användas i den estländska kyrkan, borde vara fullt förtrogna med det tyska språket, ty endast därigenom kunde de bibehålla sitt inflytande[5].

Äfven skolorna i Estland, enkannerligen i Reval voro föremål för guvernörens och biskopens gemensamma omtanke.

Det stora St. Mikaelsklostret i Reval hade med dess gods af Gustaf Adolf 1630 skänkts till ett gymnasium. Konungen

[1] Adeln ansåg, att den sedan dess beviljat spanmålsskatten och behöfde därföre ej gifva ytterligare hjelp. Jheringii rapport från Reval af den 1 sept. 1638 (Livonica 348).

[2] Jheringius berömmer honom mycket, säger att han känner stiftet i grund och »är Sveriges krona fast hullare än andre estniske och revelske hufvuden plägа vara.» — Se ock om honom Bunge anf. st. VI sid. 9. Han är utgifvare af den första estn. grammatik, första sång- och evangeliebok m. m.

[3] Jheringii skrifvelse till K. Maj:t 15 juli 1646. Dens. till guvernören 27 febr. 1649 (Livonica 348). — De estländska presterna kunde ofta icke estniska, och böndernas undervisning var ytterst klen ännu i början af detta århundrade. Se Petri anf. st.

[4] Se ofvan anf. memorial. Någon estnisk bibel utkom aldrig under den svenska tiden, men väl ett nytt testamente. Moller, Beskrifning öfver Estland och Lifland, sid. 53 och följ.

[5] Se Jheringii bref till Erik Oxenstierna hösten 1653.

hade på detta sätt tänkt göra slut på de långvariga tvister om klostret, som förts mellan Estlands ridderskap och staden Reval[1]). I den öfverenskommelse, som blef en följd härutaf, faststäldes, att en legation af adeln och Revals råd skulle hafva hand om gymnasiets ekonomi. Guvernören skulle enligt den svenska uppfattningen af fördraget hafva öfverinseendet öfver godsens räntor, men landtråden nekade härtill. Detta hade varit ett tvisteämne under de förra guvernörernas tid, det var äfven förhållandet under Erik Oxenstiernas. Enligt den till guvernören gifna instruktionen skulle han i denna punkt söka upprätthålla kronans fordringar. Det medförde dock svårigheter, och rikskansleren varnade sin son för att i en »så odiös materie» gå för djärft tillväga. [2]) Gymnasiet tyckes i mycket varit bristfälligt, men Erik Oxenstierna tyckes dock personligen fått ett visst inflytande öfver godsens skötande, ehuru han ej kunde få inspektionen erkänd såsom en hans ämbete tillhörande rätt. Lika litet kunde han förmå adeln att antaga biskopen såsom inspektör öfver gymnasium. [3])

Anläggandet af ett landshospital sysselsatte också såväl Jheringius som Oxenstierna, men af brist på medel kunde de ej genomföra sina planer. Man stannade vid att kronan skulle understödja stadens hospital och där få intaga sina fattiga.

Bättre lyckades biskopen i sitt försök att upprätta en »fiscus» för Estlands prestenkor. Företaget understöddes af drottningen och guvernören samt af flere svenskar. Deras och biskopens frikostighet tvang estländska adeln att äfven tillåta en låg beskattning till förmån för denna kassa, som tillväxte betydligt för att sedan under de följande tiderna vanvårdas. [4])

Oaktadt de trägna omsorger Erik egnade den estländska kyrkan kommo dock inga genomgripande reformer till stånd, ty dit kunna

[1]) Gadebusch, Livländische Jahrbücher III, sid. 10. Gustaf Adolfs första resolution om St. Mikaelsklostret är af den 2 sept. 1624, en andra är af den 24 febr. 1630. Slutligen ingicks kontraktet mellan ridderskapet och staden om klostret den 16 febr. 1631 (se Livonica R. A. 432) — En domskola fanns i Reval redan 1319 (se Richter), möjligen densamma, som af Gustaf Adolf utvidgades.

[2]) Axel Oxenstierna till Erik 27 jan. 1647. Om dessa tvister se Riksreg. 23 juli 1635, den 20 aug. 1636.

[3]) Se Ax. Oxenstiernas bref t. sonen flerstädes. E. Oxenstiernas bref till fadern 2 nov. 1646 (Normanni kopiebok). — Jheringius arbetade också ehuru fåfängt på att afskaffa sockengången.

[4]) Se K. M. resol. af 29 aug. 1646 (Oxenst. saml. Estland). Axel Oxenstiernas bref till sonen. — Kelch, Lifl. Historia I sid. 564. —

vi näppeligen hänföra interimskyrkoordningen. Mera framgång hade han i sina bemödanden att ordna rättskipningen i Estland.

Rättsväsendet i Estland hade under de olika välden, med hvilka landet varit förenadt, utvecklat sig i många afseenden sjelfständigt. Det olikartade inflytandet hade dock medfört olikhet i domstolar och rättssedvänjor, hvarigenom det estländska domstolsväsendet blef ganska inveckladt.

De olika domstolar, som funnos på 1600-talet i Estland voro: 1) Öfverlandträtten (Oberlandgericht), 2) Nederlandträtten (Niederlandgericht), 3) Mannrichter och 4) Hakenrichter, 5) Borgrätten i Reval och 6) Revals rådstugurätt. Härtill kan läggas adelns domsrätt och den biskopliga domsrätten.

Oberlandgericht eller Estlands högsta domstol var en gammal institution[1]). Redan under det danska herraväldet i Estland var den högsta dömande myndigheten i landet anförtrodd åt den danske höfvidsmannen och tolf edsvurne, de redan omtalade *landtråden*. Under ordensväldet fortlefde denna institution och lemnades orörd, då landet underkastade sig Sverige. Men om denna domstol var till sina grunddrag oförändrad, så var den dock i fråga om organisationens detaljer obestämd, och praxis i hög grad vacklande, hvilket framkallade vid olika tillfällen besvärspunkter och kungl. resolutioner. Först under Erik Oxenstiernas tid utarbetades en fast rättegångsordning, som blef i hufvudsak gällande, ehuru den ej af drottningen antogs.

Landtråden voro till antalet *tolf*, ursprungligen *tre* för hvarje krets. De valdes på lifstid bland den estländska adeln, som innehade gods med harrisk-wierisk rätt. Ingen hade rätt att vägra att emottaga anbudet utan att böta 200 renska gyllen. [2])

Man tyckes ej alltid varit noga med att skrida till val efter genom döden afgången ledamot, och det fordrades guvernörens kraftiga mellankomst för att valen skulle genomdrifvas. Så var åtminstone förhållandet under Erik Oxenstiernas tid. I jan. 1650 lyckades guvernören efter åtskilliga parlamenteringar att förma landtrådet eller »landtstolen», som den vanligen kallades, att besätta fyra platser, hvilka voro lediga. Sedan valen

---

[1]) Se Paucker, Das ehstländische Landraths collegium und Oberlandsgericht, Reval 1855, hvilket dock endast varit mig tillgängligt i sammandrag uti Livländische Beiträge af W. v. Bock III 3. Se ock Richter anf. st. I, 213. —

[2]) Se Ewers Landrecht bok I, tit. I.

verkställts af landtstolen, kallades hela den i Reval till landtdag samlade adeln upp på slottet, och i dess närvaro utnämndes landtråden af guvernören, förmanades om sitt ämbete och svuro sin ed. [1]) Det här anförda valsättet torde äfven under följande tid varit det brukliga. Landtråden voro oftast innehafvare af ett annat ämbete och ingenting hindrade, att de kunde ha ett sådant utom Estland eller vara introducerade på det svenska riddarhuset. En af landtråden skulle vara anförare för adelsfanan. De erhöllo ingen aflöning utan platserna voro ett slags hedersplatser. De sammanträdde på slottet, när de endast funktionerade såsom guvernörens råd, men såsom dömande myndighet i en särskild lokal, *landstugan* kallad, där oftast utom parterna många medlemmar af ridderskapet och adeln voro närvarande.

Landtrådet sammanträdde, såsom redan är nämndt, regelbundet en gång om året, stundom oftare. Det var en omtvistbar punkt, huruvida det kunde sammanträda utan guvernörens kallelse. Vid Erik Oxenstiernas ankomst till Estland tyckas landtråden gjort detta, [2]) men i den landträtt, som blef frukten af Eriks arbete på rättsskipningen inom Estland, blef det bestämdt, att de skulle sammanträda efter öfverenskommelse med guvernören. [3]) Deras villighet att sammanträda tyckes förut ej varit stor. [4]) Oxenstiernas önskan, att en tidpunkt skulle fastställas för deras sammankomster, som han dock ej lyckades genomdrifva, visar, att denna ovillighet fortfor.

Vid landtrådens sammankomster presiderade *guvernören*. Han skulle leda förhandlingarne och anställa voteringar. Det var dock en öppen fråga, huruvida han kunde öfverröstas af landtrådet eller ej, om hans mening tillhörde minoriteten. Axel Oxenstierna tillspordes af sonen i denna punkt och gaf det svaret, att ingen dom kunde fällas utan guvernörens samtycke, ty han dömde i konungens stad. [5]) I landträtten af 1650 finna vi dock en motsatt mening anförd; domen skall nämligen utfärdas efter »majora vota» och underskrifvas af guvernören. [6])

En annan tvistepunkt var, hvem som skulle vara preses i guvernörens franvaro. Då denne var i konungens stad, hade

[1]) E. Oxenst. Reg. Bref t. drottningen 12 jan. 1650.
[2]) Se Ax. Oxenstiernas bref t. sonen 12 febr. 1647.
[3]) Ewers Landrecht.
[4]) Se K. Maj:ts bref af den 20 aug. 1634 § 20.
[5]) Ax. Oxenstiernas bref till Erik d. 12 febr. 1647.
[6]) Se Ewers Landrecht art. 9 och 10.

man sedan gammalt ansett, att han endast kunde ersättas af en konungens man, men landtrådet hade aldrig velat finna sig i detta sakförhållande. Under Eriks tid föranledde denna punkt åtskilliga ganska allvarsamma förvecklingar, hvilka kunna vara värda en närmare redogörelse.

Den 1 februari 1649 sammanträdde landtråden för att afgöra flere mål. Efter några sammankomster blef guvernören genom sjukdom urståndsatt att begifva sig till landtstolens sessionsrum. Han befalde då landtråden att samlas i sin sängkammare, men de vägrade detta såsom stridande mot deras privilegium. Erik sände då ned till deras samlingslokal ståthållaren Mikael Hemingson Grass [1]) för att presidera i sitt ställe. När denne kom dit ned, erhöll han ej landtrådens tillåtelse att intaga presidentplatsen. Otto Yxkull tog till ordet och sade, att han hade intet emot herr Grass personligen, men att han ej kunde tillåta honom att presidera, då han sjelf såsom krigsråd och generalkommissarie innehade en högre rang än ståthållaren. Guvernören skulle enligt Yxkulls mening utnämna till preses ett af landtråden, men hade ej rätt att påtvinga dem ståthållarens presidium.

Småningom aflägsnade sig alla landtråden under protester, ståthållaren vädjade till ridderskapet, som var närvarande och uttryckte sitt ogillande af landtrådets uppförande.

Erik Oxenstierna hade under de följande dagarne enskilda samtal med såväl Yxkull som ett utskott af adeln, och sökte vinna det senare för sin uppfattning af den omtvistade frågan. Han visade dem, att hans handlingssätt varit i öfverensstämmelse med hans instruktion. Adeln kunde ej förneka detta och var orolig, att domstolen genom denna tvist skulle göras overksam, men den ville å andra sidan ej öppet bryta med landtråden, som sade sig kämpa för upprätthållandet af sina privilegier.

Den 20 februari kommo slutligen landtråden upp till guvernören. Otto Yxkull förde ordet. Han sade sig intet hafva väntat »att en sådan ifver skulle öfvas af guvernören emot landtråden, efter han alltid så berömlig hafver sig förhållit såsom en fäderneslandets fader och dem med all respekt gått under ögonen.»

---

[1]) Om denne se Nord. Misc. XV och XXI. Skref sig t. Pemel, Lamis och Koskis. Utnämnd t. ståth. 30 juli 1643. Adlad 1640, introducerad 1649 och dog 1653. Om Otto Yxkull af Padenorm se Anreps ättartaflor.

De framlemnade tillika en skrift, undertecknad af landtråden och ridderskapet, i hvilken de bådo om ursäkt om de öfverilat sig, men framhärdade i sin fordran, att ej ståthållaren skulle ega rätt att presidera i deras landtstol.

Grefve Erik beklagade, att han ej kunde börja sin oration med en »gratulation om deras hörsamhet». Han framhöll, att han förr toge sitt afsked än han tilläte dem att förakta honom och hans ämbete, han kunde ej handla emot sin instruktion, och de kunde gerna göra sig i ordning att resa hem, ty någon landtdag kunde ej hållas. Grefven sade sig härvidlag »hafva lagt alla privatpassioner à part, allenast H. K. Maj:t sker ett nöje i sin höghet».

Man skildes åt. Underhandlingarne afbrötos dock ej, och ridderskapet uppträdde, ehuru tills vidare utan framgång, såsom medlare.

Den 23 febr. hade landtråden åter en sammankomst med guvernören, de gamla argumenten upprepades, nya tillades. Oxenstierna förklarade att vid hvarje session borde kronans intressen vara företrädda, att landtråden ej, då de sutto i domstolen, hade någon annan *rang* än den af landtråd och att ståthållaren, då han presiderade, hade guvernörens rang och värdighet. Slutet af underhandlingen var, att guvernören förklarade sig aldrig i evighet gifva vika, men om de ville öfverlemna frågan åt honom, skulle de få skäl att blifva nöjda. Landtråden sågo sig då tvungna att gifva efter för att ej få domstolen overksam.

En kompromiss ingicks. Oxenstierna lofvade att sjelf presidera under hela denna landtdag, dock ej tvungen utan af fri vilja, och de skulle minnas att *han ej* gaf efter i princip. Landtråden visade sig tillfreds, förklarade, att de i allo ville ställa sig såsom trogna och hörsamma undersåtar, »därmed gick hvar och en content till sitt».

Följande dag, då grefve Erik kl. 8 f. m. kom ur kyrkan, tillkallade han landtråden och adeln och höll till de förra ett förmaningstal. Yxkull svarade, att de förtrodde sig i hans händer, hvarefter alla begåfvo sig till landtstugan, där landtdagen fortsattes [1]).

Emellertid var frågan endast uppskjuten, ej löst. Vid 16r års rättegångsdag var hon åter före. Guvernören kn stödja sitt uppfattningssätt på en skrifvelse från de

[1]) Se om dessa vidlyftiga förhandlingar protokollen i E. Ox

var äfven betänkt på att få den svenska rätten använd vid de estländska domstolarne, men blef i detta fall som i många andra uppmanad af sin fader att gå försigtigt till väga [1]). Någon nämnvärd framgång tyckas dock dessa bemödanden ej haft, men däremot funno hans förmaningar om revision villiga öron hos landtrådet, och redan år 1648 tog denna sin början. Äran af den nya lagbokens utarbetande tillkommer i främsta rummet *Filip Crusius* (adlad Krusenstierna) från Eisleben, som i Leipzig studerat juridik och sedan år 1639 slagit sig ned i Reval, först såsom holsteinsk resident och sedan såsom assessor i borgrätten. Såsom hans medhjelpare nämnes *Caspar Meyer*, och sannolikt hade desse alla förberedande arbeten färdiga redan år 1648, då den egentliga revisionen började. Den 11 nov. 1650 förelades den reviderade lagen drottningen, men i en resolution af den 17 jan. 1651 förklarar hon sig ej vilja antaga densamma, förrän den blifvit noga öfversedd. Denna lagbok berörde nämligen alla de estländska privilegierna och författningarne och, såsom vi ofvan flerstädes varit i tillfälle att påpeka, uppfattades dessa högst olika af den svenska regeringen och af estländarne. Oaktadt ingen revision verkstäldes hvarken under drottningen eller hennes efterföljares regering, blef dock lagboken begagnad, åtminstone i de flesta fall [2]).

Den andra af Estlands domstolar, *Niederlandgericht*, sammanhänger på det närmaste med Oberlandgericht, och i visst hänseende kunna dessa bägge domstolar till och med sägas utgöra en och samma.

När öfverlandträtten var sammankallad och »gerichtstag» skulle hållas, synes det varit landtråden, hvilka bemyndigat »Niederlandgericht» att sammanträda. Medlemmarne af denna domstol voro likväl sjelfskrifna. Den utgjordes af distrikternas

[1]) Ax. Oxenstierna till Erik 17 dec. 1646 »Må du ex occasione draga också vår svenska lag och stadgar in och vänja dem därvid, icke såsom per coactionem utan per hortatum och admonitionem. — Karl IX hade också försökt införa svensk rätt i Estland.

[2]) Die revidirten ehstländischen Ritter und Landrechte Reval 1852 sid. 22 och följ. Bunge i Beiträge zur Kunde der liv- estl.- und curl. Rechtsquellen Riga 1832, sid. 89 och följ. Mon. Liv. III, sid. XIV och 93. Ewers anf. arbete. Karl XI utlofvade en revision den 17 juni 1690. Karl XII gaf en viss villkorlig sanktion af arbetet den 27 jan. 1699. Någon revision kom dock ej till ständ förrän under den ryska styrelsen år 1753. Se förut anf. st. sid. 30 och följ.

mannrichter, hakenrichter och edsvurne assessorer med ridderskapets höfvidsman såsom ordförande[1]).

»Niederlandgericht» dömde endast i mål, som understego 200 rdr. Dagen efter domens afkunnande kunde man, i fall det önskades, vädja till Oberlandgericht, hvilken då faststälde eller ändrade domen[2]).

Under Erik Oxenstiernas tid tyckes denna domstol ej undergått några förändringar eller fordrat något ingripande af guvernören.

Mannrichter-domstolen var gammal i Estland och omtalas redan under medeltiden. Ursprungligen var mannrichtern endast skiljedomare vid gränstvister, men småningom utvidgades hans befogenhet.

En mannrichterdomstol eller ett mannrichterkollegium bestod af en mannrichter och två assessorer. Tre dylika domstolar funnos i Estland, en för Harrien, en för Wierland och Jerwen, en för Wiek. Mannrichtern valdes af landtråden på tre år och uppbar ingen lön, ty ämbetet betraktades såsom en förtroendepost[3]).

Intet domareämbete sköttes sämre än detta vid Erik Oxenstiernas ankomst till Estland. Ombytena hvart tredje år liksom frånvaron af arvode verkade ej förmånligt på domstolarnes verksamhet. Inga ordentliga protokoll fördes, ordningen vid sessionerna öfvervakades ej, och parterna fingo ofta vänta på utslagen. Exempel på råhet och slagsmål voro ej ovanliga under rättegångsförhandlingarne, och mannrichtern vårdade sig ej om att hindra detta[4]). Erik Oxenstierna sökte att i samråd med landtråden ordna Mannrichterdomstolarne, och de förordningar, som af honom i detta ändamål utfärdades, blefvo bestämmande för kommande tider. År 1648 den 22 mars utgaf han en »Mannrichterordnung», hvilken i något ändrad form utkom å nyo under namn af »Interims Ordnung des Mannrichter» den 9 maj 1653[5]).

Enligt denna förordning skulle ingen gränstvist afgöras och intet vittnesförhör eller annan rättslig handling förrättas af mann-

---

[1]) Med »Gerichtstag» menade man i regel sammanträdandet af såväl Ober- som Niederlandgericht och i uttrycket innefattas ofta bägge domstolarne.

[2]) Se Ewers anf. st. sid. 10 och sid. 169.

[3]) Se Ewers anf. st. sid. 171.

[4]) Se E. Oxenstiernas reg. 15 dec. 1649 samt Landsordning af 1645 tryckt i Bunges archiv VII. 3.

[5]) Se Ewers anf. st. sid. 174 och 585. Mon. Liv. III, sid. 112. Ett ex. af Mannr.ordn. af $^{9}/_{5}$ 1653 finnes i Nord. Saml. Ups. bibl. Den kompletterades af Bengt Horn den 28 mars 1664.

richtern utan guvernörens eller ståthållarens tillåtelse. En mandatskrifvelse till mannrichtern skulle utverkas af guvernören, när ett mål skulle anhängiggöras vid en mannrichterdomstol[1]). En viss tid skulle fastställas för parterna, inom hvilken de egde att infinna sig, kallelserna skulle utfärdas skriftligen, protokoll föras vid förhandlingarna, notarien befallas att vid hela rättegången förfara »summarissime». Domarne såväl som parterna förmanades att ej använda hånande ord, våldsangrepp eller otidiga beskyllningar m. m., allt föreskrifter, hvilka tyda på landets råa seder. Ifrån mannrichter kunde vädjas till »Landgericht», om en gulden erlades, innan Mannrichterkollegiet åtskilts. I brottmål, som rörde adelns undersåtar och gingo på lifssak, skulle alla protokollen öfver förhandlingarne sändas till guvernören, tillika med domen, hvilken dock ej fick verkställas förrän den underkastats guvernörens eller hans ställföreträdares *leuteration*[2]). När domen underställdes guvernören, skulle han tillkalla för målets afgörande några landtråd. Endast i vigtiga fall behöfde afgörandet uppskjutas, tills landtrådet sammankom i sin helhet till »gerichtstag». Äfven angående böter m. m. innehållas i nämnda »Mannrichterordnung» bestämda föreskrifter, hvilka förblefvo gällande i den följande tiden.

Hakenrichter voro domare, som dömde landbefolkningen i Estland, för såvidt den ej lydde direkt under godsherrens domvärjo. De voro dessutom ett slags landpolis, hade skyldighet att hålla ordning och se efter vägar och broar m. m. Hakenrichtern skulle vara adelsman och valdes på tre år. I hvarje distrikt valdes fyra, och liksom mannrichtern tjenade hakenrichtern utan ersättning[3]).

Något ingripande af Erik Oxenstierna i detta ämbetes verksamhet finnes ej omtaladt, med undantag af att de vid vägarne, genom en förordning af den 10 aug. 1647, anbefalda värdshusen ställdes under dessa ämbetsmäns hägn[4]).

---

[1]) Redan år 1597 ansågs det att landtråden skulle bemyndiga mannrichtern (se Mon. Liv. III, sid. 114), men den ofvannämnda mandatskrifvelsen blef dock allt för betungande, så att den upphäfdes på ridderskapets begäran af Herr... år 1664.

[2]) Mannrichter hade bedt därom år 1640, men ej erhållit... ehuruväl Scheiding i detta fall tyckes låtit nåd gå för... sept. 1640 samt 28 aug. 1634 (§ 20). Här åberopas en...

[3]) Se Ewers anf. st. 1 bok VI. sid. 178 och ...

[4]) Se den tryckta förordningen. Oxenst. saml...

En mera betydande judiciel inrättning var *borgrätten* i Reval. Denna domstol, som sammanträdde på slottet i Reval, hade sitt ursprung ur den militära jurisdiktion, som alltid fanns på Revals borg. Den utvidgades till sin befogenhet genast vid svenskarnes ankomst till Estland[1]), och Sveriges konungar sökte att i denna domstol få en fast utgångspunkt för sina bemödanden att ordna det estländska rättegångsväsendet såvidt möjligt var efter svenskt mönster. Gustaf Adolf var den förste, som sökte gifva borgrätten en fast organisation samt bestämde, att till dess jurisdiktion skulle höra alla gods, som ej voro af harrisk-wierisk rätt:[2]) dessa organisationsförsök fullföljdes af förmyndarstyrelsen, och år 1634 utfärdades slutligen en *Burggerichtsordnung*. Enligt denna skulle vid borgrätten anhängiggöras alla mål, som rörde a) gods som icke voro af harrisk-wierisk rätt, b) Estlands trupper, c) ämbetsmän och prester, d) personer som bo på Dômen och Tönisberget i Reval, f) ärekränkningar och äktenskapsbrott, g) en del skuldsaker, h) beskattning (fiscalia) samt slutligen i) »was per viam appellationis ans Königl. Burggericht devolviret werden mag»[3]).

Domstolen bestod af fyra assessorer och ståthållaren på slottet såsom ordförande[4]).

Det är tydligt, att borgrätten, utrustad med en så stor myndighet, lätt kunde blifva en farlig medtäflare till »landgericht». Emellertid var det långt ifrån, att Estlands invånare erkände borgrättens dömande myndighet till den omfattning, som burggerichtsordningen föreskref. Adeln, som bodde på dômen, och borgare, som flyttade på landet, ville ej underkasta sig densamma. Presterskapet ansåg att den ingrep i deras dömande myndighet, och adeln förde samma klagan. Borgrätten var för estländarne en »nagel i ögat», men för den svenska regeringen en »ögonsten», och ingendera parten ville i detta afseende nöja sig med det bestående[5]).

---

1) Utdrag ur en odaterad skrifvelse, undertecknad preses och assessorer i borgrätten i Reval. RA. Livon. 263 (om borgrätten i Reval).

2) Se bref från Gustaf Adolf 5 sept. 1631.

3) Res. om borgrättens befogenhet af 20 och 22 aug. 1634 — Burggerichts-

[illegible] drottning Kristinas res. af år 1633 borde det vara sex assesso- [illegible] — Då deras aflöning var så ringa, förenades ofta asses- [illegible]sorerne voro ej flera än *fyra* till 1648, då

[illegible] Se ock bref till Oxenstierna från [illegible] ver att borgrätten vill döma i

När Erik Oxenstierna kom till Estland, var borgrätten tämligen försummad, liksom hela rättegångsväsendet, och ständiga klagomål fördes af estländarne öfver dess vidsträckta jurisdiktion. Genast vid sin ankomst till Estland företog sig Oxenstierna att ordna borgrätten, hvilket dock tyckes hafva mött stora svårigheter. Särskildt arbetade han på att få svenska lagar använda vid densamma[1]). Han lyckades höja dess anseende betydligt, hvartill säkerligen ej ringa bidrog, att i borgrätten tjenstgjorde såsom assessorer den ofvannämnde *Crusius*, *Andreas Wallwijk*[2]), tillika svensk sekreterare, och revisorn *David Reimers* (adlad v. Rosenfelt), alla tre ovanligt dugliga män. Borgrätten började anlitas flitigt äfven emellan de ordinarie sessionerna, förmodligen till följd af den juridiska öfverlägsenheten hos de personer, som vid densamma voro anstälda. Erik Oxenstierna sökte interimsvis ordna domstolen och erhöll äfven ett kungl. bref om densamma af den 15 sept. 1649[3]). En tysk öfversättning af de svenska lagarne verkstäldes af Crusius, och enligt Oxenstiernas eget vittnesbörd kom svensk lag och stadga där i konsideration[4]), om ock ej i den utsträckning han ifrån början tyckes hafva åsyftat. I följd af denna större kraft hos borgrätten begärde ridderskapet, att guvernören skulle utverka, det borgrättens befogenhet inskränktes och slutligen framstälde de en önskan, att den helt enkelt skulle afskaffas, hvilket K. Maj:t dock förklarade omöjligt[5]). I stället utfärdade Oxenstierna den 11 jan. 1650 en borgrättsordning, som erhöll kungl. konfirmation år 1653 och blef gällande för den följande tiden, ehuruväl allt fortfarande borgrätten var utsatt för skarpa anfall af såväl ridderskap som Revals stad[6])

Ifrån borgrätten vädjades till Svea Hofrätt, en omständighet som ej bidrog till att öka dess popularitet hos estländarne[7]).

---

[1]) A. Oxenstierna till Erik 17 dec. 1646 och dennes bref till fadren d. 7 dec. 1647. (Normanni afskrifter RA.)

[2]) Wallwijks fullmakt af 29 april 1647. Han var af E. Oxenstierna högt betrodd. Öfversändes till Sverige vintern 1647 och vann då A. Oxenstiernas gunst. (Se dennes bref till Erik 10 maj 1647 RA.) Wallwijk blef assessor 1649 samt erhöll slutligen titel och assistensråd för sina förtjenster om ryska freden dock med bibehållande af sin gamla lön. (Riksr. 5 febr. 1661).

[3]) Reskriptet finnes anf. saml. Liv., det behandlar äfven de andra domstolarne i Estland. Se också E. Oxenstiernas reg. 15 dec. 1649.

[4]) Mem. till Silfverstjerna och bref till K. Maj:t 5 och 6 juli 1649. E. Oxenstiernas reg. Den tyska öfversättningen fans år 1852 i G. von Bunges ego i Reval. Se anf. arbete: Die ehstl. Ritter und Landrechte sid. 27.

[5]) Estländska ridderskapet till guvernören 21 april 1648 (Oxenst. saml. Estland.) — Se ock K. Maj:ts res. af d. 17 jan. 1651.

[6]) Se anf. saml. Livonica.

[7]) Se anf. bref till guv. af 21 april 1648.

Revals stads rådstugurätt var inrättad efter hansestädernas mönster. Redan år 1550 funnos i Reval *fyra* borgmästare. De presiderade i tur. Näst efter dem i rang kom *syndicus*. Rådsherrarne voro *fiorton*, hvilka kompletterade sig sjelfva, sedan minst två platser blifvit lediga. Valbare voro alla gillesmedlemmarne. Revals råds domsrätt sträckte sig öfver den del af staden och dess omgifning, som ej hörde till slottet[1]). Enligt Erik XIV:s privilegier kunde från rådstugurätten vädjas till Lübeck i handelstvister. Redan i Per Banérs instruktion af år 1622 framstäldes Svea hofrätt såsom högre instans för Revals rådstugurätt. När åter Dorpats hofrätt stiftades, ville den erkännas såsom högre instans för Revals stadsrätt liksom den var det för Rigas. Detta afböjdes dock genom en kongl. resolution af 1631[2]). Huruvida Svea hofrätt af Revals stad under följande tid erkändes såsom öfverdomstol, är svårt att säga. Däremot är det säkert, att det var ganska vanligt att vädja till Sverige ifrån Revals rådstugurätt, och svenska regeringen inblandade sig ofta i dess rättegångsförhandlingar, hvilket var desto mera af nöden, som rättvisan i staden tyckes skipats både lamt och partiskt[3]).

Vid denna domstol dömdes sedan år 1248 efter lübsk rätt och ifrån år 1257 användes en lübsk rättskodex, som förblef gällande[4]).

I den *adliga* domsrätten under dessa år tyckas inga ändringar vidtagits, och de tyckas hafva funktionerat utan nämnvärda rubbningar. Den *kyrkliga* domsrätten blef däremot ordnad genom den ofvannämnda kyrkoordinantien. Den tyckes dock haft motståndare såväl bland adeln som bland Revals borgare och framkallade åtskilliga tvister.

Att dessa olika dömande myndigheter ofta skulle komma i delo är naturligt, om ock de nya förordningarne sökte, så vidt möjligt, begränsa deras rättssfer. Oordningar i det estländska domstolsväsendet finner man nog antecknade för de följande åren,

---

[1]) Bunge, Die Revaler Rathslinie. Under medeltiden vädjades från Narva och Wesenberg till Reval enligt Richter anf. st.

[2]) Se Gadebusch anf. st. sid. 19 och 20; om vad till Lübeck se Bunge archiv V, häft. 1, sid. 112.

[3]) Se riksreg. 10 okt. 1646; 5 nov. samma år m. fl. st.

[4]) Se Richter anf. st. 154. — E. Oxenstiernas reg. 13 juli 1651 den likgiltighet, med hvilken man i Sverige vid denna tid såg Revaltade förbindelse med Lübeck.

men Erik Oxenstiernas genomgripande reformer hade dock åstadkommit en förändring till det bättre, som gör hans namn minnesvärdt i den estländska rättshistorien.

Äfven såsom utöfvare af högsta *militära myndighet* i Estland har guvernören Erik Oxenstierna lemnat spår af sin verksamhet, om också ej af samma betydenhet som inom det juridiska området.

Estland hade, såsom redan nämndt, förlorat sin militära vigt efter frederna i Stolbova och Altmark. Landet hade på Erik Oxenstiernas tid endast *en* fästning, Reval. Staden var sedan Erik Menveds dagar omgifven af fästningsverk [1]), och slottet, beläget på en höjd, omgifvet af murar, vallar och grafvar, ansågs ganska starkt, samt hade utstått mer än en svår belägring. Under de sista femtio åren hade dock fästningsmurar och vallar fått förfalla, till och med sjelfva slottet var, såsom redan nämndt, ganska bristfälligt. Den nye guvernören begärde därföre vid sin ankomst en ingeniör för att reparera slottet, och han fordrade, att den endast till 750 rdr uppgående byggnadshjelpen skulle höjas, hvilket äfven beviljades, så att under året 1652 företogos repareringar och förbättringar. Besättningen i fästningen var i 1646 års stat upptagen till 145 man; i sjelfva verket uppgick ej antalet till mer än 126 och ej alla tyckas varit krigsdugliga [2]). I detta afseende, ändrades dock förhållandet, liksom äfven behöflig ammunition skaffades till fästningen. Erik Oxenstierna lyckades äfven erhålla en *arklimästare*, som hade vård om arkliet och förde räkning däröfver, hvilket man ej förut hade gjort. Den unge, energiske officeren, som af guvernören mycket berömdes och som sedermera anstäldes i Axel Oxenstiernas tjenst i Wolmar, var *Wolmar Jacob Rolandt*, stamfader till den i vår historia kända ätten Sprengtport [3]).

---

[1]) Richter anf. st. sid. 217.

[2]) E. Oxenstierna reg. 31 okt. 1646, 15 jan. 1652 samt A. Oxenstiernas bref till Erik 10 maj 1647. Se ock 1646 års stat i RA. Soldaterna hade tillsammans en aflöning af 543 rdr. *Officerarne* erhöllo sin aflöning från Finland. Se nämnda reg. 25 aug. 1649. Soldaterna hade möjligen sin aflöning genom jord från slottet. Säkert är, att soldaterna användes till att sköta slottets jordbruk (se Wallwijcks bref till E. Oxenstierna). Hamilton, J. De la Gardie, Sv. Akad. Handl., del. 56, omtalar (sid. 311) att De la Gardie grundlade indelningsverket i Estland. I af mig begagnade källor omtalas icke något sådant under E. Oxenstiernas tid.

[3]) E. Oxenstiernas reg. 16 maj 1648, 15 mars 1652.

Borgerskapet i Reval var beväpnadt och indeladt i kompanier. Dessa hade skyldighet, enligt en öfverenskommelse af 1348, att hjelpa till vid slottets befästning, men i allmänhet uppfylde de tämligen lamt sina förpligtelser och ansågo sig fullkomligt oberoende af guvernören[1]. Borgerskapet på domen tyckes haft större skyldigheter och var under krigstid betungadt med vakttjenstgöring på fästningen. Sålunda hade under åren 1643—45 dess krafter tagits i anspråk, och sedan fred afslutits, befriades det ej från sina åligganden, utan fortfor därmed åtminstone vid Oxenstiernas ankomst till Reval[2].

Det inflytande, som guvernören utöfvade på den *estländska adelsfanan*, var af större betydelse. Estlands adel hade redan under medeltiden såsom ersättning för sina adliga privilegier gjort rusttjenst först till danska kronan och sedan till orden. År 1350 den 25 maj bestämdes, att för 100 hakar jord skulle en tysk och två infödde helt väpnade och med hästar inställa sig på mötesplatsen på ordensmästarens befallning, likväl *utom* Estlands gränser endast en gång om året och bortom floden Düna endast mot ersättning. I Erik XIV:s privilegier upptogs blott, att estländarne skulle försvara sig med hjelp från Sverige. Först i Karl IX:s privilegier finna vi bestämmelser om russtjensten. En karl och häst skulle uppställas för 15 »besetzten Gesinde» hvarmed man menade en bonde, som hela veckan tjenade vid gården med ett par oxar eller hästar[3]. Denna bestämmelse qvarstod i de af följande svenska regenter gifna privilegierna.

Lika länge som den estländska adeln haft skyldighet att göra russtjenst, lika länge hade den blifvit illa fullgjord. Redan under ordenstiden gifves det exempel på försummelser i detta afseende, och under svenska tiden måste regeringen vid alla instruktioner och revisioner påminna adeln om fullgörandet af dessa sina pligter.

Då adelsfanan egentligen var en milis, som ej kunde annat än undantagsvis begagnas utom landets gränser, skulle det kunna synas som om svenska regeringen efter Ingermanlands eröfring hade behöft vara mindre nogräknad med russtjenstens uppfyllande.

---

[1]) Richter anf. st. I, sid. 217 om Revals borgares likgiltighet; Hallenberg, Gustaf Ad. hist. V, sid. 453 m. fl. arbeten.

[2]) Supplik i Oxenst. saml. (Estland).

[3]) Jannau anf. st. II, 167 och Estlands Privilegienbuch RA.

vi näppeligen hänföra interimskyrkoordningen. Mera framgång hade han i sina bemödanden att ordna rättskipningen i Estland.

Rättsväsendet i Estland hade under de olika välden, med hvilka landet varit förenadt, utvecklat sig i många afseenden sjelfständigt. Det olikartade inflytandet hade dock medfört olikhet i domstolar och rättssedvänjor, hvarigenom det estländska domstolsväsendet blef ganska inveckladt.

De olika domstolar, som funnos på 1600-talet i Estland voro: 1) Öfverlandträtten (Oberlandgericht), 2) Nederlandträtten (Niederlandgericht), 3) Mannrichter och 4) Hakenrichter, 5) Borgrätten i Reval och 6) Revals rådstugurätt. Härtill kan läggas adelns domsrätt och den biskopliga domsrätten.

Oberlandgericht eller Estlands högsta domstol var en gammal institution[1]). Redan under det danska herraväldet i Estland var den högsta dömande myndigheten i landet anförtrodd åt den danske höfvidsmannen och tolf edsvurne, de redan omtalade *landtråden*. Under ordensväldet fortlefde denna institution och lemnades orörd, då landet underkastade sig Sverige. Men om denna domstol var till sina grunddrag oförändrad, så var den dock i fråga om organisationens detaljer obestämd, och praxis i hög grad vacklande, hvilket framkallade vid olika tillfällen besvärspunkter och kungl. resolutioner. Först under Erik Oxenstiernas tid utarbetades en fast rättegångsordning, som blef i hufvudsak gällande, ehuru den ej af drottningen antogs.

Landtråden voro till antalet *tolf*, ursprungligen *tre* för hvarje krets. De valdes på lifstid bland den estländska adeln, som innehade gods med harrisk-wierisk rätt. Ingen hade rätt att vägra att emottaga anbudet utan att böta 200 renska gyllen.[2])

Man tyckes ej alltid varit noga med att skrida till val efter genom döden afgången ledamot, och det fordrades guvernörens kraftiga mellankomst för att valen skulle genomdrifvas. Så var åtminstone förhållandet under Erik Oxenstiernas tid. I jan. 1650 lyckades guvernören efter åtskilliga parlamenteringar att förma landtrådet eller »landtstolen», som den vanligen kallades, att besätta fyra platser, hvilka voro lediga. Sedan valen

[1]) Se Paucker, Das ehstländische Landraths collegium und Oberlandsgericht. Reval 1855, hvilket dock endast varit mig tillgängligt i sammandrag uti Livländische Beiträge af W. v. Bock III 3. Se ock Richter anf. st. I, 213. —
[2]) Se Ewers Landrecht bok I, tit. I.

20 juli samma år, och blef i hufvudsak gällande för de följande tiderna[1]).

Russtjenstordningen var affattad i 14 punkter och innehöll hufvudsakligen bekräftelser på de gamla rättigheterna, förutom den nya delningen.

Nu återstod en generalrevision af russtjensten och i sammanhang därmed skulle en allmän uppmätning af landet ega rum. Det stannade dock i detta afseende vid planer och förberedande åtgärder. Efter hyllningen år 1652 mönstrades hela adelsfanan, och åtskilliga anmärkningar gjordes. Sedan uppdrogs år 1653 åt assessorn *David Reimers* att företaga en grundlig revision i egenskap af landt- och krigskommissarie[2]). År 1657 äro russtjensthästarne upptagna till 349 i stället för 270 år 1633[3]).

Den militära börda, som tryckte Estland, var sålunda ganska ringa efter tidens förhållanden. Visserligen kunde extra utlagor tillkomma. Så tågade t. ex. år 1650 från Riga öfver Pernau genom Estland till Porkala ett regemente, hvilket adeln, genom ett af Erik Oxenstierna utfärdadt cirkulär, i hvilket han vädjade till deras goda vilja, fick bestå inqvartering och kost[4]). Äfven värfningar företogos i Estland, och år 1651 gick adeln godvilligt in på, att $^1/_3$ af russtjensten användes i och för komplettering af lifregementet i Tyskland[5]).

Guvernören tillkom det, enligt instruktionen, att noga bevaka gränserna, se till att ej spejare inkommo i riket »enkannerligen från Polen». Under det att Erik Oxenstierna var guvernör i Estland hade man dock ej att befara några oroligheter från detta land, men förhållandet till Ryssland framkallade däremot flere förvecklingar, i hvilka guvernören måste taga del. Ryssland hade 1645 erhållit en ny tsar, som icke saknade kraft och som hade sina planer i afseende på Rysslands grannländer. Under året 1646 var en rysk ambassad i Sverige och svensk uti Ryssland. Titelstrider gjorde, att ingendera af dessa ambassader ledde till någon uppgörelse. Gränsregleringen efter freden i Stol-

---

[1]) Tryckt hos Paucker Ehstlands Landgüter sid. IX, i utdrag hos Ewers anf. st. sid. 35. Koncept till russtjenstordning dat. 2 mars 1648 finnes i Oxenst. saml. (Estland).

[2]) Se Reimers bref till E. Oxenstierna.

[3]) Se russtjenstlängder RA. Livonica.

[4]) E. Oxenst. reg. 20 dec. 1649 och 3 jan. 1650. Han bedeursäkt, att tiden ej medgaf ordentliga underhandlingar i denna [4]

[5]) E. Oxenst. reg.

bova var till vissa delar obestämd, och bönder hade flyktat från det ena landet till det andra, hvilkas återställande fordrades.

Under vintrarne 1648 och 1649 var grannsämjan länderna emellan ej den bästa. Under det sistnämnda året var en ny rysk ambassad i Sverige och en svensk sändes till Ryssland för att afgöra tvistepunkterna samt erhålla af ryssarne lofvade penningesummor, men dessa ambassader endast ökade spänningen emellan staterna. Befolkningen i Östersjöprovinserna fruktade därföre krig med Ryssland, och äfven de svenske ämbetsmännen tyckas hafva delat denna farhåga[1]). Emellertid uppstod nu en ny orsak till missämja mellan Sverige och Ryssland, i hvilken Estlands guvernör blef invecklad.

I Stockholm uppenbarade sig under året 1651 en rysk flykting, som kallade sig *Johannes Sinnensis* eller *Susky* och sade sig vara son eller brorson till den Vassily Sjuisky, som understöddes af svenskarne, då ätten Romanov besteg Rysslands tron. Denne Susky blef emottagen med en viss försigtighet, men, enär svenska hofvet vid denna tid lemnade en fristad åt andra politiska flyktingar, lät man äfven honom vara oantastad. Emellertid inlupo klagomål ifrån Ryssland öfver, att denne man åtnjöt beskydd af svenska regeringen, och det inberättades, att såväl han som hans tjenare voro från Moskva förrymda tjufvar. Susky hade dock, redan innan dessa underrättelser kommo till Stockholm, afrest till Östersjöprovinserna med skrifvelse till guvernörerne. Nya order afsändes dock nu till dem, och Susky insattes på Revals slott[2]).

En rysk beskickning anlände efter någon tid till Reval med begäran om hans utlemning, men medan man som bäst underhandlade om denna sak, försvann fången från slottet. Ryssarne misstänkte genast, att Susky ej flytt från Reval utan guvernörens goda minne, och dessa deras misstankar voro grundade. Det var på drottningens uttryckliga befallning, som Erik Oxenstierna låtit Susky undkomma. De ryska sändebuden voro i hög grad förbittrade, fordrade att stadens portar skulle stängas, sökte honom öfveralt i staden och dess omgifningar. Misstroendet och missnöjet var stort å ömse sidor. En skarp brefväxling

[1]) Gustaf Bjelkes bref till E. Oxenst. 24 jan. 1648. E. Oxenst. reg. 31 mars 1649.

[2]) E. Oxenst. till K. Maj:t 27 sept., 7 okt., densamma till voivoden 9 okt. 1651.

uti för de svensk-ryska gränsförbindelserna karaktäristiska ordalag fördes mellan voivoden och Erik Oxenstierna[1]).

Emellertid öfversände ryssarne en deputation till Sverige för att söka öppna den svenska regeringens ögon i afseende à Susky. Det lyckades, och deputationen kom till Reval med en fullmakt till Erik Oxenstierna att utlemna mannen, som ryssarne ansågo ännu vara' gömd i Reval. Som han dock var och förblef borta, fingo de nöja sig med hans tjenare *Kotka Koninghoff*. Detta gjorde de dock icke utan lifliga protester, och bland annat yrkade de på att Wallwijk och Krusenstierna skulle följa med dem i utbyte mot den försvunne Susky. De visade sig såsom mycket besvärliga gäster och, när de slutligen afreste och fången skulle utanför stadsmuren utlemnas till dem, uppstod ett ganska hotande upplopp, om hvilket långa ransakningar sedan fördes inför borgrätten i Reval[2]).

Under de följande åren fortforo underhandlingarne med Ryssland om en gränskommission, då tvistepunkterna skulle afgöras. Den kom ej till stånd förrän 1652, men Erik Oxenstierna deltog ej i densamma.

Samtidigt med dessa underhandlingar och förvecklingar af politisk art fullföljde svenskarne sina gamla planer att draga Rysslands handel öfver till de svenska Östersjöhamnarna och nu särskildt till Reval[3]).

Revals handel hade märkligt aftagit under sextonhundratalet[4]). Orsakerna voro flera. Reval hade genom öfvermod och opraktiska förordningar afskräckt främlingar[5]). Äfven stadens

---

[1]) E. Oxenst. reg. 17 dec., 19 dec. 1651 bref till voivoden; till K. Maj:t 15 jan. 1652.

[2]) Ofvan anf. reg. 28 febr. och 10 juni 1652. Se ock ransakningsprotokollen därstädes af den 13 och 20 dec. 1651 och 7 juni 1652. Johannes Sinnensis hette egentligen Timoska Ankudina, hade stulit, och innebränt sin hustru i Moskva år 1643, flydde sedan och vistades i Polen, Turkiet, Rom, Wien och Siebenbürgen, hvarifrån han kom med en rekommendationsskrifvelse till Sverige år 1650. Sedan Timoska varit i Reval, for han rundt omkring i Tyskland, blef luteran (hade förut varit muhamedan och rom. katolik) och uppträdde alltid med ståt. Blef slutligen utlemnad från Neustadt i Holstein och aflifvad under de förfärligaste marter i Ryssland. (Se Olearius Reisebeschreib. s. 120 och 121.)

[3]) Se Odhner, Sveriges inre hist. under drottn. Krist. förmyndare sid. 294 och följ.

[4]) »Vår till ruiner fast lutande och nedertryckta stad Reval» skref drottningen den 6 maj 1647. Riksreg.

[5]) »Man måste laga, att ryssarne och andra främmande så trakteras, att man den gamla opinionen skakar af sig». Axel Oxenst. till Erik 23 april 1647: E. Oxenst. reg. 3 okt. 1646. Staden uppmanas att förfara mildt med ryssarne enl.

ständiga strider med ridderskapet liksom detta stånds privilegier hade störande inverkat på Revals utveckling. Slutligen måste Rigas stigande välstånd och Nyens anläggning ha bidragit till Revals tillbakagång.

Såsom guvernör öfver Estland tillkom det Erik Oxenstierna att befordra landets och särskildt dess enda större stads handelsintressen, hvilket ej heller af honom försummades.

Förnämsta medlet att bringa Reval ur dess lägervall var att draga en del af *ryska handeln* till staden. Genast vid hans ankomst till Estland började, enligt ett till Oxenstierna aflåtet memorial af den 20 aug., underhandlingar med staden i detta syfte. Drottningen hade lofvat upphäfva gränstullarne i Dorpat och Narva samt lindra licenterna med 2 %. Till gengäld för dessa beviljade fördelar skulle staden göra några förändringar i sin portorieordning samt afstå från den licentfrihet vid saltinförseln, som den förut åtnjutit.

Drottningens förslag mottogs mycket väl af staden, för så vidt det gälde fördelarne, och man ville genast sätta dem i verket.[1] Detta var dock ej meningen. Guvernören skulle ej afsluta någon handelstraktat med staden, förrän han rådfrågat sig med den i Östersjöhandeln väl hemmastadde *Peter Heltscher* (*Rosenboom*), licentförvaltare i Riga. På nyåret 1647 anlände denne till Reval och nu togo underhandlingarne mellan Erik Oxenstierna och honom å ena sidan och staden å den andra ny fart. Dessa underhandlingar blefvo långvariga nog, då staden ville intet gifva, blott emottaga.

Emellertid lyckades man förmå staden att låta skeppens visitation försiggå inne i hamnen och att samma varutaxa användes vid portorium som vid licentkammaren.

Å sin sida medgaf drottningen, utom den nämnda licentrabatten, att ej blott de ryska varor, hvilka fördes landvägen till Reval utan också de, hvilka kommo sjövägen, skulle befrias från all tull utom i Nyen och Narva.[2] Angående salthandeln kunde man dock ej nå en öfverenskommelse.[3]

---

mem. af 28 juli 1635 (Riksreg.). A. Oxenst. hade dock sina »dubier» om den ryska handeln, se hans bref den 24 febr. 1650 till sonen. — Se ock Gadebusch anf. st. sid. 145, som citerar en förordning af den 29 april 1641.

[1]) Riksreg. 20 aug. och 3 dec. E. Oxenst. reg. 3 okt. och 16 okt. 1646.

[2]) Riksreg. 6 maj 1647 Ax. Oxenst. till Erik 27 jan. 1647 (Upps. Bibl.)

[3]) E. Oxenst. reg. 12 juli 1651.

På basen af dessa underhandlingar och drottningens resolution utarbetades nu af P. Heltscher en tulltaxa, som dock ej förrän den 31 juli 1648 stadfästes af drottningen. [1])

Emellertid hade revalske köpmän fått tillåtelse att sända en ur sin krets med den kommission, som afgick till Ryssland i slutet af 1646, och samtidigt öfversändes till drottningen ett memorial om den ryska handeln af en revalsk köpman. [2]) Oroligheterna i Ryssland och det spända förhållandet till denna makt gjorde, att ryska handeln började tilltaga i Reval först under året 1649. Då anlände stora sändningar af persiska och ryska varor från Moskva, hvilka afhemtades i Reval på skepp från Holland och Lübeck. Ryssarne började reparera sin kyrka i staden och att samlas dit i större mängd. [3])

Storfurstens ställning till svenskarnes försök att draga ryska handeln öfver till Reval var tämligen oklar, och frågan kunde af honom onekligen ses från två sidor. Å den ena kunde dessa försök, om de lyckades, medföra den archangelska handelns undergång — hvilken dock storfursten sjelf tycktes förbereda genom att fördubbla tullen därstädes, samt göra honom beroende af Sverige, å den andra fanns ingen bättre och lättare väg för den ryska handeln än just öfver Reval, [4]) hvars hamn var mycket tillgängligare än Narvas.

Äfven handeln med andra stater än Ryssland tilltog i Reval under dessa år. Staden var till och med betänkt att söka få en engelsk stapel. [5])

Underhandlingarne om Revals handel fortgå under Erik Oxenstiernas hela styrelsetid. Staden ville på inga vilkor lemna sin saltfrihet samt några andra förmåner och var i allmänhet ytterst svår att tillfredsställa. Den ryska handeln, som något försvagades under de oroliga åren 1648 och 1649 tilltog sedan ytterligare, om också ej till den omfattning, man önskat.

[1]) Stjernman. Kom. Förordn. II, sid. 532 och följ.

[2]) E. Oxenst. reg. 31 okt. och 13 nov. 1646. Mem. af Panleen finnes i Upps. Bibl. Han var den mest betydande af de revalske köpmännen och säger sig gjort betydande uppoffringar till handelns höjande.

[3]) E. Oxenst. reg. 24 okt. 1648; 12 febr., 4 mars, 12 maj, 23 nov., 15 dec., 29 dec. 1649. Tullinkomsterna ökades oaktadt den nedsatta tullen, hvilket väckte förvåning. Anf. st. 15 dec. 1649.

[4]) E. Oxenst. reg. 31 okt. och 15 dec. 1646. — Whitlockes Journal of the swedish embassy I. sid. [illegible] n. f. st.

[5]) E. Oxenstierna till P. Brahe 11 nov. 1647, 20 april 1650. Sko Ark. Redan i apr. 1650 hade 25 skepp kommit från Holland och Lübeck till Reval. — E. Oxenst. reg. 23 nov. 1649.

Särskildt under den sista vintern af sitt vistande i Estland arbetade Oxenstierna oförtrutet på att få Reval att gå in på kronans önskningar, hvarigenom han kom i en viss spänning till staden. Först efter hans afresa erhöllo de en resolution, med hvilken de voro någorlunda tillfreds. [1])

Erik Oxenstierna sökte ock att stärka stadens handel genom att så vidt möjligt bilägga de gamla tvisterna mellan staden och landet.

Dessa misshälligheter voro lika gamla som Reval och kunde svarligen helt och hållet häfvas. År 1645 hade en kommission tillsatts för att bilägga den; en förlikning hade blifvit ingången, men det var endast med stor svårighet den kunde genomföras.[2])

Ett ibland de allvarligaste tvisteämnena, hvilket äfven hade sitt motstycke i andra städer, var det s. k. *landköpet* eller »räbberi», som det kallades i Estland. Företagsamma borgare uppköpte nämligen utanför staden de varor, som skulle torgföras och sålde dem sedan med betydlig vinst åt borgarne. Adeln förlorade härpå, likaväl som staden, och ovilja närdes på bägge sidor. Det var förgäfves, som alla förbud emot landköp hade utfärdats. Erik Oxenstierna sökte förmå staden att anlägga fiske- och oxtorg och utfärdade skarpa förbud mot räbberiet. Äfven sökte han att upphjelpa de sjunkna köpingarne i landet, samt att upplifva marknaderna, i den förhoppning, att dessa åtgärder skulle förminska räbberiet.[3])

Ett annat tvisteämne var *frihamnarne*. Adeln ansåg sig hafva rätt att utskeppa säd från de hamnar, som lågo dem lägligast. I detta fall gaf dock den svenska regeringen full rätt åt Revals fordringar; under åberopande af åtgärder inom Sverige i likartadt syfte förbjöds Estlands adel att använda frihamnar.[4]) Dessa stridigheter fortforo likväl under den följande tiden, och Erik Oxenstierna synes under de sista åren mera närmat sig adelns uppfattning i denna fråga, hvilket framkallade en viss förbittring i Reval.[5])

[1]) Se Oxenst. saml. (Estland). Wallwijks bref och Revals skrifvelser d. 28 mars 1648 m. fl. samt Riksreg. och E. Oxenst. reg. för åren 1650 och 1651. Reval ville ej häller höra talas om frimarknader, som svenska regeringen ville införa. Se sist anf. st. juni 1651 m. fl.

[2]) Se Nord. Mis-cell. XXI, sid. 326. I denna kommission sutto G. Gabrielsson Oxenstierna, Philip Scheiding och Erik Gyllenstierna.

[3]) Ax. Oxenst. till Erik 27 jan. 1647 (Upps. Bibl.); E. Oxenst. reg. 31 okt. 1646; 24 okt. 1648 samt 12 febr. 1649. —

[4]) Se den kungl. resol. af 19 sept. 1648 i Riksreg.

[5]) Se Wallwijks bref t. E. Oxenstierna.

De *varor*, med hvilka Estland handlade voro trävirke, lin, hampa, skinn, fisk, beck och tjära, samt först och sist *spannmål*. Estland och Livland voro Sveriges och Finlands kornbodar, och det torde kanske icke vara en allt för djerf förmodan, om ock svår att leda i bevis, att de svenska arméerna i Tyskland aldrig hade kunnat under detta århundrade uppehållas, utan att man hade haft att förfoga öfver dessa provinsers, relativt åtminstone till de svenska förhållandena, rika sädesförråd.

Hvad Estland angår, hade ståthållaren i Reval sedan lång tid tillbaka rätt att i samråd med landtråden och borgmästarne förbjuda utförseln af säd.[1]) Denna urgamla rätt användes af Gustaf Adolf mer än en gång för att i stor skala uppköpa säd för arméerna. Äfven under förmyndarstyrelsen begagnades denna rätt, och Gustaf Oxenstierna gjorde stora sädesleveranser till kronan.

Under alla de år, som Erik Oxenstierna var guvernör, hade han sädesuppköp för kronans räkning och låg i underhandlingar härom med räknekammaren i Stockholm. Hans första åtgärd vid ankomsten till Reval gälde just uppköp af spannmål för de svenska fästningarnes behof.

Under detta och det följande året var det ganska lätt att erhålla säd, och sädesprisen voro låga.[2]) Under året 1648 stego visserligen sädesprisen betydligt, men anskaffandet af spannmål mötte dock inga svårigheter.[3]) Annorlunda blef förhållandet under de två följande åren. Orsakerna voro tvänne. Först hade kronan visat sig under de föregående åren såsom en dålig gäldenär och hade ej ordentligt uppfylt sina förbindelser, vidare voro åren 1649 och 1650 oår. Sverige behöfde mera säd än vanligt, Estland hade mindre än vanligt att gifva.

I april 1649 reqvirerade räknekammaren 3,000 tunnor spannmål till garnisonerna i Göteborg, Visby och Kalmar. Erik Oxenstierna besvarade kammarens reqvisition med en förklaring, att en dylik leverans under de dåliga tiderna vore omöjlig, särskildt emedan kronans kredit vore förstörd, då de af Gustaf Oxenstierna under danska kriget gjorda uppköpen ej

[1]) Richter anf. st. I, 1, sid 212, omtalas denna rätt redan 1297.
[2]) Våren 1647 sände Erik 2,000 tnr spannmål till Göteborg och 600 till Elfsborg. E. Oxenst. reg. 20 juni 1647.
[3]) E. Oxenst. till P. Brahe 11 nov. 1647 och 14 okt. 1648. Rågen kostar då 45 á 50 Rdr, hvete 70 á 72 och korn 26 á 28 Rdr lästen (Sko Arkiv).

ännu betalts. Kronan stod dessutom i skuld till staden Reval och åtskilliga ämbetsmän för sädesleveranser, [1]) men att betala estländska kreditorer med kronans spannmål vore misshushållning, ty denna var lågt värderad och kunde under oår med betydlig vinst säljas till utlänningar. [2]) Slutet blef, att Erik Oxenstierna afsände till Sverige 2,000 tunnor spannmål, d. v. s. en del af det som begärdes. Äfven under följande år fördes vidlyftiga underhandlingar i samma ämne och med liknande resultat, dock måste han för att erhålla spannmål begagna sig af sin rätt att förbjuda spannmålsutförsel från Reval. [3])

Under de följande åren fortsattes dessa underhandlingar emellan Erik Oxenstierna och räknekammaren. Han lyckades dock aldrig erhålla full betalning åt kronans kreditorer i Estland. [4])

Äfven frågan, huruvida den spannmål, som utskeppades för kronans räkning, skulle anses vara licent- och tullfri eller ej, framkallade åtskilliga meningsbyten. Då staden Reval alltid skulle hafva en viss procent af tullen såsom hamnafgift, kunde den ej gerna se med blida ögon, att kronan uppköpte stora spannmålsförråd, hvilka utskeppades utan att staden erhöll de afgifter, hvilka kommo den till del, om utlänningar eller enskilda personer uppköpte spannmål. Slutligen afgjordes denna tvistepunkt genom en kunglig resolution af den 11 april 1650, enligt hvilken den från Estland för kronans räkning utförda spannmålen skulle vara licentfri. [5])

En annan handelsfrihet, som äfven förorsakade tvister, var den seglationsrätt, som de finska skärgårdsbönderna hade sedan gammalt på Reval. Mot alla privilegier begagnade sig nämligen äfven bönderna i det inre af Finland af denna rätt, liksom den äfven utsträcktes längre än ämnadt var. Regeringen sökte inskränka den inom behöriga gränser, det var till och med fråga om att upphäfva den, hvilket dock ej, till stor del genom Per Brahes mellankomst, kom till utförande. [6])

---

[1]) E. Oxenst. reg. 16 maj och 9 juni 1649.
[2]) Till skattm. Oxenst. reg. 5 juli 1649, 8 sept., 28 okt. och 18 dec. s. å.
[3]) E. Oxenst. reg. 28 okt. 1649; 8 febr., 20 och 27 april 1650.
[4]) E. Oxenst. reg. 5 nov. 1651 och 21 febr. 1652. Igelströms bref.
[5]) Se Stjernman anf. st. II sid. 626. E. Oxenst. reg. 6 sept. 1649. — Per Brahe till E. Oxenst. 6 maj 1650.
[6]) E. Oxenst. till P. Brahe 2 mars och 13 april, 2 och 23 maj 1650 (Sko Arkiv) — P. Brahe till E. Oxenst. 22 febr., däri drottningens bref af den

I sammanhang med frågan om provinsens handelsförhållanden skola vi nämna de åtgärder, guvernören i samråd med landtrådet vidtog för samfärdselns underlättande.

Posten var uti Estland ordnad på ett långt ifrån tillfredsställande sätt. Visserligen säges tyska orden hafva haft regelbundna postförbindelser tidigare än i det öfriga Europa,[1]) men detta tidiga intresse för en ordnad brefbefordring tyckes uti denna ordens nordligaste provins ej hafva efterlemnat några traditioner. Den estländska adeln var på Erik Oxenstiernas tid ej hågad att ens för betalning låta sina bönder skjutsa posten, och det var förgäfves, som guvernören sökte framhålla för adeln fördelarne af en ordnad postgång. I stället fingo nu postmästarne taga skjutsningen om hand, hvilket lär försenat posten.[2]) Äfven sökte han införa en viss förenkling i postlinierna, dock, såsom det tyckes, utan framgång. Han önskade nämligen, att de tre olika linierna, utgående från Reval, Dorpat och Narva, skulle på en dag sammanträffa i Wesenburg, hvarigenom besparing i tid och penningar skulle kunna åstadkommas.[3])

Ifrån Sverige kom posten dels direkt under sommaren, dels öfver Åbo, som två gånger i veckan stod i förbindelse med Stockholm genom en post, hvilken gick norr om bottniska viken, och en som gick direkt öfver Ålands haf. Postförbindelsen, särskildt den öfver sjön, var dock mycket oregelbunden, och såväl Erik Oxenstierna som Per Brahe sökte förgäfves att få den ordnad.[4])

Erik Oxenstierna föreslog vid sin ankomst till Reval, att ett par jakter skulle utrustas, hvilka hvar vecka mot en viss

---

4 jan. 1650 åberopas. — Stjernman anf. st. sid. 522. (Förordning om seglationen af 28 mars 1648). En stor mängd säd fördes fr. Estland till Finland under året 1650 (se E. Oxenst. reg. 1 juni 1650).

[1]) Se Bergfalk, Sv. Postinrättningens uppkomst i Vitt. Hist. och Antiqv. Akademiens Handl. del. 18, sid. 114. — Redan 1276 skall tyska orden hafva upprättat en ordnad post.

[2]) E. Oxenstiernas reg. 16 okt. och 31 okt. 1646. Vid alla landtdagarne under Eriks tid var posten föremål för underhandlingar. E. Oxenstierna till P. Brahe 11 nov. 1647 (Sko arkiv) m. fl. st. Man skylde på hvarandra i afseende å postens oregelbundenhet. Dens. till dens. 2 mars 1650. — I ett förslag till estnisk stat för 1648 står en postmästare upptagen. (Oxenst. saml. Estland).

[3]) E. Oxenst. reg. 15 dec. 1646; 16 okt. s. å. Den första förordning angående Livlands post skulle utgifvits af Bengt Oxenstierna den 18 mars 1639 (Jannau anf. st. 238).

[4]) Bergfalk anf. st. 161. Under vintern voro långa uppehåll i postförbindelsen. Så hade under vintern 1649 på 9 veckor ingen post kommit till Finland, då Jakob Törnsköld kom dit öfver Torneå. P. Brahe till E. Oxenst. 21 mars 1649. Den senare till den förre 11 mars, 31 mars s. å. (Sko arkiv).

taxa skulle öfverföra passagerare från Reval till Sverige. Då det alltid var godt om personer, hvilka ville öfver till Sverige, skulle en dylik inrättning, enligt hans förmenande, mycket väl löna sig, och posten skulle i förbindelse med dessa jakter ordnas säkert och billigt. För att nå större regelbundenhet borde det estländska fartyget endast gå till Wäddön, där ett svenskt fartyg skulle möta. År 1649 förnyade han detta förslag och omnämnde för den svenska regeringen, att en viss holländare i Stockholm gerna skulle emot vissa privilegier åtaga sig denna affär. Han hänvisades till generalpostmästar Beijer, men någon öfverenskommelse tyckes dock ej blifvit gjord.

Äfven om vägarnes upphjelpande samt värdshus inrättande afhandlades dels med landtrådet dels med ridderskapet på landtdagarne. Tvifvelaktigt är dock om något resultat i detta fall uppnåddes.[1])

Genom Erik Oxenstiernas försorg upprättades däremot år 1649 en *fyr* på Dagön. Jakob De la Gardie, som innehade ön, hade erhållit en förfrågan, huruvida han ville uppsätta en fyr på ön, men han undskylde sig med, att det var ett allt för dyrbart företag, dock skulle han ej motsätta sig att fyren utan vederlag anlades på hans egor. Efter åtskilliga svårigheter lyckades det för Erik Oxenstierna att få medel till fyrens anläggning därigenom, att de tre städerna Reval, Wiborg och Helsingfors lemnade en del af sin tolag till detta ändamål. År 1649 den 13 juni kunde ändtligen en instruktion utfärdas för Ewert Dellinghusen att bygga en fyr på Dagerort, som skulle brinna med stenkol från 1 aug. till 1 jan.[2]).

En af guvernörens vigtigare funktioner var att genom landtrådet med *landtdagen* leda underhandlingarna, och det tyckes såsom Erik Oxenstierna i detta grannlaga värf lyckats bättre än de fleste. Han underhandlade vanligen vid landtdagarne med landträden och ett utskott af adeln, hvilka sedan fingo i sin tur underhandla med den öfriga adeln. Landtdagarne sammanträdde

[1]) E. Oxenst. till P. Brahe 11 nov. 1647 (Sko arkiv). Olearius, som senare besökte Estland, talar om de dåliga vägarne i detta land.

[2]) Om »fecurbaken» se J. De la Gardie bref till E. Oxenst. 22 nov. 1648. Bref fr. E. Oxenst. till P. Brahe 9 mars 1649 (Sko arkiv). Från P. Brahe till E. Oxenst. 10 juli 1649. Från E. Oxenst. till Jakob De la Gardie 9 maj 1649, 12 maj och 13 juni s. å (E. Oxenst. reg.) Taxan bestämdes med Revals stad d. 8 maj 1649 (Se protokoll i E. Oxenst. reg.) Instruktion för Dellinghusen bland lösa papper i arkivet på Tidön.

åtminstone en gång om året, och vi hafva redan i det föregående varit i tillfälle att visa, huru inom nästan alla områden resultat uppnåddes genom dessa förhandlingar.

En ibland de mest grannlaga frågor, som voro före vid landtdagarne, var beskattningsfrågan. Landtdagens samtycke fordrades såsom nämndt till alla beskattningar, men det var ej lätt att erhålla. År 1635 hade Estlands ridderskap erbjudit sig betala den redan ofvan nämnda spannmålsskatten för hvar russtjensthäst. Denna skatt var ursprungligen endast en bevillning, men uttogs dock sedan såsom en ständig skatt[1]). Estland var dock ej genom denna skatt befriadt från extra pålagor. År 1646, kort innan Erik Oxenstierna kom till Estland, hade Lars Canther varit ditsänd för att utverka en större bevillning, hvilket dock endast till en del lyckades honom[2]). Till Kristinas kröning utskrefs en särskild skatt, bestående af en viss summa penningar, och en spannmålsskatt för hvar russtjensthäst. Denna beskattning uttogs utan svårighet, då den ansågs såsom en skyldighet. När under drottning Kristinas sista regeringsår de svenska finanserna voro i ett bedröfligt skick, vände sig den svenska regeringen till guvernören i Estland med begäran att ifrån nämnda provins erhålla understöd. Han fick i uppdrag att framhålla för Estlands ridderskap och för staden Revals deputerade, huru som de svåra krigen uti Europa gjorde landets ställning osäker och tvungo till utomordentliga åtgärder, hvilka äfven fordrade utomordentliga bevillningar. Guvernören skulle begära ända till 300 rdr och 30 tunnor råg för hvar russtjensthäst, men skulle nöja sig med 100 rdr och 15 tnr. Af Reval skulle han för två år begära 15,000 rdr årligen, men nöja sig med 10,000 rdr. Efter långa underhandlingar måste den svenska regeringen finna sig i att endast den mindre summan beviljades[3]).

Det var med dessa underhandlingar, Erik Oxenstierna var sysselsatt under den sista tiden af sin vistelse i Estland. Redan

---

[1]) Den utgjordes dock ej nöjaktigt. En designation af restantier endast fr. Wierland visar för 1648 en summa af 198½ tnr råg och 231 tnr korn (Oxenst. saml. Estland).

[2]) Se riksreg. 31 okt. 1646 och landtrådets svar 23 juli s. å. Oxenst. saml. Estland).

[3]) Se Mem. fr. E. Oxenst. 20 nov. 1652. Riksreg. E. Oxenst. reg. 1653 Ax. Oxenst. till Erik (RA.) 23 nov. 1652. — I sammanhang härmed kan nämnas, att E. Oxenst. sökte förbättra och ordna Revals myntningsrätt, men tyckes endast till en del lyckats i sina bemödanden. E. Oxenst. reg. passim. Ax. Oxenst. bref till Erik.

den 20 nov. 1652 hade han blifvit utnämnd till generaldirektor i det nyss upprättade handelskollegiet och måste af denna anledning redan på våren 1653 lemna Estland. Till hans efterträdare utnämndes grefve *Henrik von Thurn*, hvilken dock ej genast tillträdde sitt ämbete.

Genom sitt välvilliga sätt och det stora nit, hvarmed han sökte befordra sin provins bästa, hade Erik Oxenstierna lyckats vinna allas tillgifvenhet och särskildt det estländska ridderskapets. De många landsnyttiga åtgärder, som under hans korta styrelsetid kommo till stånd, äro ock en borgen för uppriktigheten af de yttranden af saknad, som uttalades efter hans afresa [1]).

Erik Oxenstierna sjelf hade genom förvaltningen af detta ämbete erhållit »experience rerum gerendarum» och »en god och honorabel renommée», hvilka fördelar hans fader tillönskat honom, då han hade tillträdt befattningen såsom Estlands guvernör [2]).

---

1) Se Wallwijks bref till E. Oxenst. 1653 passim. Olearius, anf. arb. sid. 52 säger, att äfven staden Reval saknade Oxenst., ehuru han där, såsom synes af Wallwijks bref, hade många motståndare.

2) Ax. Oxenst. till Erik 16 okt. 1647.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bref upplysande svenska historien.

Bref från Hogenskild Bielke till sin syster och mor.

Följande två ungdomsbref från den sedermera ryktbare statsmannen och aristokraten Hogenskild Bielke synas såväl för författarens som innehållets skull förtjena att offentliggöras. Det andra utaf dem i synnerhet ger en liten kulturbild från Gustaf I:s dagar, som icke torde sakna målande drag. Äfven som prof på brefstil under en tid, från hvilken vi ej ega många privata korrespondenser, äro de af intresse.

Den unge brefskrifvaren uppgifves vara född 1538. Han var sålunda vid den tid som här är i fråga omkring 19 år gammal och synes nyss ha fått anställning som uppvaktande i konung Gustafs hof. Modren, Anna Hogenskild, dog först 1591. Systern Karin blef sedermera gift med Erik Gyllenstjerna. Af öfriga i brefven omnämnda personer var Erik Gustafsson Stenbock årsbarn med Hogenskild, brodern Olof åter något äldre.

Originalen till de båda brefven förvaras i Riksarkivet.

* * *

1) *Hogenskild Bielke till sin syster Karin Nilsdotter.*

Minn velvillighe, broderligh, kerligh helse nu och altidh försenth medt vor Herre. Minn alderkeriste Systher, gifver jagh edher kerlighe tilkende, ath alle vore vener her i hofvet, gud ske lof och pris, ere vedh lif och helse. Gudh alsmechtigh unde os det samme till Morkere och edher och alle mine syskenn och vener altidt höre och spörie. Minn Alderkeriste Systher, betacker jagh edher kerlighe och gerne för alth gåth och systerligh kerlighet, somm I migh i monge mothe giort och bevisth hafver, och besynderlighe K. S. för edher kerlighe skrifvelse, som I mig senisth och altidt tilskrifvit hafver, hvilkit jagh medt all broderligh kerlighet ganske gerne förskylle vill medt all ödmiuk och tienisthe och medt alth andet goth, hvad somm i minn ringe förmögenn vare kandh, hvilkit jagh ochso plichtigh er, so lenge jagh lefver. Minn h. k. Systher, somm I sende migh 3 par handske, hvilke som jagh skulle fo jomfru Margrete

Beriesdotter,[1]) so ath jomfru Margrete, jomfru Ingred, jomfru Malinn [2]) skulle hvardere hafve sitth par, so hafver jagh och giorth, like som I skrifve migh till, och lathe di eder derföre storlighe betacke. Minn h. a. k. Systher, somm I gifve migh tilkende, ath 8 daghe för pingesdagh drogh min systher Kirstinn [3]) po vegen oth Finlandh: denn evighe och alsmechtighe gudh hand unde hende vell öfver ath komme till denn, somm hun lenge hafver lengtet effter. Kere h. S. denn guldbordenn, somm I sende jomfru Margrete Böriesdotter, denn fick jagh hende sampt medt brefvet, och lather hun eder derföre storlige betacke och sagde ath, hvar I hafve hende behof, do skulle I rode öfver hende som öfver eder egen syster. Minn alderkeriste Systher, görer vell och helser Morkere och alle mine syskenn och vener och alle pigerne medh monge 100,000 gode nether po mine vegne. Kere h. Syster, lather jomfrurne alle sammen, som her i frustugen er, sampt jomfru Birite Persdotter helse eder medt monge 100,000 godhe netther. Minn hierthenns alderkeriste Syster, inthet andet synderligit hafver jagh eder till ath skrifve po denne tidh, uthenn er min kerlighe bönn till ether, ath I icke taghe migh till mistyckis ath jagh skrifver eder so kortelige till. Jagh ville vell gerne göret, men tiden vill sigh icke so begifve. Her medt vill jagh hafve eder den alsmechtige och evighe gudh befallit bodę medt lif och siell. Snarligh af Vesterårs denn 28 Junii anno 1557.

[P. S.] Kere syster, sender jagh eder dett skiortelag, som tydske hustru Anne hun sende migh, om I ville göre der noget efter och I ville göre vell och sende mig det andre skiortelagh, som er i samme gerning med svart silcke, det som hustru Anne hun gaf migh.

Hogenskell Nillsonn.

2) *Hogenskild Bielke till sin mor fru Anna på Åkerö.*

Minn ganske ödmiukeligh sonligh kerligh helse nu och altidt försenth medt vor herre. Minn h[iertans] a[lder] k[eriste] Morkere [ɔ: mor kär] betacker jagh edher ganske ödmiukeligh för all moderligh kerlighet och myckit gåt, somm I migh, fatigh drengh, altid i monge mothe giorth och bevisth hafver och besynderlighe för edher kerlighe skrifvelse somm I migh senisth och altidh tilskrifvit hafver, hvilkit jagh altidh gerne förskylle vill medt all ödmiuk och tienisthe, so lenge jagh lefver, hvilkit jagh och altidt plichtigh er. Minn a. k. Morkere, gifver jagh edher ödmiukelig tilkende, ath alle vore vener och jagh, somm her i gårdenn ere, moghe genomm gudz node vell,

[1]) Dotter af Birger Nilsson (Grip) till Vinäs, g. m. 1) Erik Månsson (Natt och Dag); 2) Sten Axelson Baner.
[2]) Sannolikt Malin Sture.
[3]) Halfsystern Kjerstin, dotter till Anna Hogenskild och hennes förste man Jakob Krumme till Åkerö; gift 1551 med Claes Kristersson Horn.

gudh tes lof hafve. Denn alsmechtigste gudh han unde os det samme till eder sampt alle mine syskenn och vener altidh hore och sporie. Minn s. k. Morkere, somm I skrifve migh till om K. M:tz kledher, som fodrede ere, ath jagh granneligha skull achte demm for mall, ath hand icke gor themm skade, so hopis jagh, nesth gudz hielp, ath jagh skall so taghe vare po mitth embethe, ath jagh skall fo enn gunstigh Herre och Konungh, so ath der skall ingen skyld findes po minn side, hvarkenn po minn tienisthe eller på klederne Minn h. s. k. Morkere, betacker jagh edher ganske ödmiukelighe för klederne I sende migh och for den drengen I sende migh, hvilken jagh vell hade behof, och hafver hand nu vell her till taghet vare po sinn tienisthe, hvilkit jagh och tror hand skall vell altidh gore. Minn s. k. Morkere, betacker jagh edher ochso ganske odmiukeligh för thi peninger I sende migh; det skall aldrig spories, ath jagh skall nogen tidt förode demm borth i drick eller sloseri, andet en i det som jagh behof hafver. Min s. k. Morkere, som I skrifve migh till, ath jagh skall tale Anders molere till, ath hand ville tage Anders Hemingsonn till sigh, so hafver jagh talet honum till, och han hafver lofvet ath lere honum embetet det besthe hand kan, men sender icke Anders fron eder, för end I få Anders molerns eller min skrifvelse, hvar hand vill ath drengen skall blifve enten hos Anders sielf eller hos leresvenerne, fördi Anders han blifver denne hele sommaren po enn gord, som heter Stromsholm och der skall byggis et slott i sommer och Anders skåll vare byggemester derpo och bruker inthet sit embete der, men i Stockholm der bruker hans svener moleremhetet Minn s. k. Morkere, betacker jagh eder ganske ödmiukeligh för thi fem skiorter, I sende migh nu medh Klemet skreddere och for thet skiortelagh, som tydske hustru Anne hun sende migh, gudh alsmechtig lathe hende vell framkomme. Minn alderkeriste Morkere, som I skrifve migh till, att I hafve hört, ath Erik Göstafsonn [Stenbock] och jagh vore tretachtughe och at jagh skulle skrifve eder till, huru saken hafver [sigh], so gifver jagh eder odmiukeligh tilkende, ath Erik Gostafsonn er fasth ofverdodigere enn Oluf Gestafsonn, so ath han ofverrider alle di i gorden ere. So giorde hand mig och sammelunde och puckede mig ofver fem eller sex gonger och altidt manthe migh uth och inthet ville jagh. Po det sisthe begynthe di andre allesamen ath ofverride migh och sade ath, efterdi jagh ville icke slos medh Erik, mykit mindre skulle jag tore medt dem So begynte other Erik po nyth igenn ath banne migh och mante migh uth. So hade jagh nogre stalbrödre som eggede migh till och badh migh vare vedt eth frit modh. So giorde jagh och och gick so uth med honum, men gudh ske lof och pris, ath ingen fick skade Men kare Morkere, so beder jagh eder ganske odmiukeligh, at I hafvet so fördolt, ath I tale till ingenn om det, fördi Erik han förlichtis medt migh strax, så ath ingen skulle seiet för nogenn, och her er icke öfver tre i gorden, som vethe, huru det gick till, men siden hafver Erik varit minn gode venn. Min käre Morkere, jag beder eder för gudz skyldh, ath I icke tale der om för nogen. Jagh frychter, ath K. Maj:t

skall fo det ath vithe, do kommer jagh visseligh i Hans Nodz ugynsth.

Minn a. k. Morkere, som I skrifve migh till, ath jagh skall skrifve eder till alth, huru minn legenhet hafver sigh begifvit, seden jagh skildis fronn ider, so hafver jagh inthet det som noget ligger macht oppo, uthen nu tvo dagher seden, då hade min Heris Nod sagt skredderen till, ath jagh icke skulle fo kledningh med di andre hermans söner, och altidt tillförne do hade Hans Nod sagt, ath jagh skulle hafve kledning so god som min frus nods brödre, men so hafver jagh förnummit, ath min frus nodh [1]) hafver kommit det till vege, po det hendis brödre motte allene behollit, men jagh er till freds medh kledningh, kand jagh hafve en gunstigh herre och konungh.

Minn a. k. Morkere, som I skrifve mig till, ath jagh skall sende eder kragerne af di gamle skiorter, so gifver jagh eder ödmiukeligh tilkende, ath po Gripsholm var Oluf Göstafssonn ingongen, men jagh var uthe, och hade tagit tvo af di besthe skiorter jagh hade och hade dem po sigh och slet op dem, och nor jagh ville hafve dem igen, so gaf hand migh et otlöje företh och sade, jagh skulle fo dem igen och drogh so sin kods oth Vestergyllandh och sog honum inthet seden. So hafver jagh icke mere end en krage, di andre tvo dem vill jagh bettre slite, di ere icke mere en nogit söndrugh.

Minn hiertens alderkeriste Morkere, som I skrifve migh till, ath edher er tilkende gifvit, ath jagh gerne söker dit, som drick och lösachtighet vankar, menn kere Morkere, hvem det sagt hafver för eder, då hafver den openbare lugit migh på, so santh migh den evighe gudh till hielpe, ath jagh icke gor hverken efter drick eller lösachtigheth. Jagh vill skiute mig till alle di gode kare her tien[e] i gorden medt migh, ath det skal icke finnes, ath jagh hafver giort det, di hafve sagt migh på, jagh vill sverie po det, ath hvem det hafver sagt för eder, den hafver mere giort, för I skulle blifve ulystigh och vredh po migh, fatigh drengh, en han hafver giort det för mit beste skyld.

Minn h. a. k. Morkere, er minn ganske ödmiukelighe bönn till eder, ath I, kere Morkere, ville göre vell och sende migh et lithet hufvudfath med bulster och andre kleder, hvad som behof görs. Her er sliken vonde om hösten och om vintheren, ath mann aldrigh kand fo kleder, uthen mo fryse hiertet sönder i sigh. Minn h. a. k. Morkere, beder jagh edher ödmiukeligh, ath I ville vell göre och sende migh Vilhielmm hit medt det snareste, för min Heris Nodh rider meste parthenn uth hver dagh, stundom en mil och stundom tvo och stundom en half, som tidhen sigh begifver, och jagh moste alt löpe medh i den store heten, ath jagh mo blifve galen i hufvudet, och min herre hafver talet migh till och sagt, ath hand vill gifve migh foder till honum bode vinther och sommer i dette år. Derföre beder jag eder k. h. Morkere, ath hand motte blifve riden tugeligh

[1]) Drottning Katarina Stenbock.

hit till min Heris Nodh, so hand blefve icke för mykit mager, nor hann kommer framm.

Kere Morkere görer och sender migh denn svarte kappen med blå fodret, som jagh kunde hafve på i höst och i vinther, nor det regner och sner. Minn a. k. Morkere, betacker jagh edher ganske ödmiukeligh för di handskene I sende migh; di vore mig vell till mothe, so ner som ett par, dem gaf jagh hertugh Magnus. Minn a. k. Morkere, somm I hafve befalth Clemit, ath hann skulle seie migh, nor min Herris Nodh hann vore lystigh och komme in i klede kammeren, da skulle jagh spörie Hans Nodh till, huru jagh skulle bevare klederne vell, so gifver jagh eder ödmiukeligh tilkende, ath K. Maj:t han sagde och underviste migh altth sammen, huru jag skulle henge dem op och huru jagh skulle legge demm nedh igenn och huru jagh skulle vell förvare dem för regn, so ath jagh hopis nesth gudz hielp, ath dem skall inthet blifve skadendis. Minn a. k. Morkere, som Clemeth och sagde migh, ath jagh granneligh skulle achte migh för di fodrede klederne, ath di icke skulle varit förderfvet, för en jagh fick demm, så hafver jagh, kere Morkere, lathit klappe dem tvo eller tre gonger, siden jagh fick dem. Do hafver jagh inthet kundit förnimme, ath di nogit skulle varit förderfvet. Så beder jagh eder, minn k. a. k. Morkere för gudz skyld, ath I icke taghe eder noghen stor sorgh om di klederne, po det eder store siukdomm motthe icke diste mere förök[es]. Jagh förhopis nesth guds hielp, ath her skall inthet blifve för nöden, endogh det var mig svort medt det förste, för en jagh kom i medh et, dogh er det nu migh mykit lettere enn med det förste.

Minn a. k. Morkere, som I och befalte Clemeth skreddere, ath hand skulle seie migh om her Jörenn, ath hand ingenn regenskap ville före för kött eller flesk och alth det andre, uthenn alleneath för rugh eller korn, da kunde I vell, kere Morkere, gå honum so horth efter, ath hann mosthe göre eder regenskap för alth det, som opburit er, bode smot och stort, eller och komme honum om halsenn, fördi det var et onth behagh det hand lögh eder oth Stockholm i fiord om Larsmessen, och ath den tillien var so opbrutin i visthusit och ath der ramlede so mykit borthe om natthenn, somm Christoffer Jull vell veth ath sige eder. So veth jagh ingen anden rodh, kere Morkere, en ath I tale honum so hort till, ath hand moste begynne på sin reienskap om kött och flesk. Jagh tror dogh aldrigh ath hand kunde vare so försömmeligh ath han ju hafver skrifvit hvad som til gongit er om vecken eller om monedenn, och hvad som sedenn der öfver blifver i hans restantie, det kunde I vell sielf tenke hvart det er blifvit. Menn er det så, ath han icke kommer till sinn rekenskap, da kunde I lathe ransake hos Erik i Kerreby, den som fick Lisebet kokerske. Jag hörde den tidh jag var på Åkerö, da hörde jagh at aldrigh red her Jören so deromkringh, ath han ju skulle vare der en time eller tvo och der motthe ingen vare ner. Minn h. a. k. Morkere, er minn ödmiukeligh bönn till eder ath I icke tage migh till mistyckis ath jagh skrifver eder so rundelighe till,

jagh vill gerne bettre migh enn anden tidh, nor jagh for bettre tidh till att dichte. Minn a. k. Morkere, görer vell och helser minne sysken och alle vore vener med monge 100,000 godhe netther po mine vegne. Minn h. a. k. Morkere, inthet andet synderligit hafver jagh eder till ath skrifve po denne tidt, uthenn eder her medh thenn alsmechtige evighe gudh befallendis. Snarligh af Vesterårs denn 29 Junii anno 1557.

Hogenskell Nillsonn.

Biskop Jesper Svedberg till Uppsala akademis kansler, k. Rådet m. m. grefve Carl Piper.

Bland en liten samling strödda bref till Piper uti Riksarkivet förekommer äfven följande enstaka skrifvelse från Svedberg, hvilken ej blott brefskrifvarens person, utan äfven det naiva framställningssättet torde göra förtjent att meddelas.

* * *

Högvälborne Hr Grefve, Kongl. Maj:ts Råd, Öfverste Marschalk, och Upsala Acad. Canceller, Höggunstige Herre.

Himmelens och jordennes store Herre, som allas lycko i sina händer hafver och utdelar sina gåfvor effter sitt nådiga oomskränkta behag, han bevare och stadfäste nu i thetta nya åhr och många ther på följande sin runda nåd och sina milda håfvor, them Han Ed. Excell:ce rikeliga beskärt och meddelt hafver, til sin H. namns åhro, Kongl. Maj:ts nådiga nöje och Sveriges rikes märkeliga tröst och froma! Och såsom vid sådana stora ämbeten också mächta stora besvär äro: så önskar jag at Gud effter sitt nådiga löffte och hugneliga plägsed, täcktes förläna sin H. Anda, som Ed. Excell:ce märkeligen vederqvecker och styrker. Hvilket at önska jag aldrig underlåta skal, väl besinnande hvad för froma och fördel riket tilskyndas, tå Ed. Excell:ce må sina höga och värdiga ämbeten, effter sitt af Gud förlänta redeliga hiertelag och trogna åstundan, förvalta.

Och såsom ingen tid, ingen orts aflägenhet kan förminska then kiärlek jag drager för Upsala och thess välstånd, så tager jag mig then dristigheten at yttra mina tankar för then, som af Gudi och Konungenom är upsat at bevaka thess bästa, som ock Ed. Höggrefl. Excell:ce ingen mödo hafver ospard at handhafva och zira ett så dyrt Sveriges rikes klenod. Först är then marknad, som om Distingen hålles i Upsala. Then är för Upsala studerande ungdom ett större förderf, än någon kan tro, thet jag nogsamt hafver rönt, then tid jag ther hafver vistas. Tänke doch Ed. Höggrefl. Excell:ce med

mig effter. Innevarande åhr faller Distingen in på then 17 Febr., samma marknad står långt öfver 14 dagar. Tå är likväl then bästa läsetiden, som så liderligen förryckes. Studenterna, som tå få hemman ifrån någon förråd, förtärat onytteliga, utan at the något få lära, ja syndigt på källarena, som ther tå äro i hvar vrå: hvarest och mycken oreda, slagsmål, ja dråp är föröfvad och timad, så at mångt hyggeligit barn har blifvit sine föräldrars sorgebarn. När nu marknaden hafver stådt i åhr från d. 17 Febr. till then 7 Martii, hvad läsning skall väl blifva af then terminen? Ty Påsken följer strax ther på. Och är så then beqvämligaste läsetiden icke allenast försummad, utan ock i alla handa liderligheter förnött. Är tå icke bäst at sättia marknaden at hållas d. 9 Januarii strax efter Trettonde dagen, med sträng befalning at slutas inom 8 dagar, och ther med skulle ock köpmännerna vara bäst benögda. Disa får sachta åtnöja sig med röda bokstäfver i vår almanack, utan at förderfva vår Upsala ungdom. Och skulle några Professores vara här emot, så måste the låta skiäl giälla. Elliest kunde man komma på the tankar, att the giordet för sin beqvämlighet skull. Men the rättsinnigas beqvämlighet är at altid sökia ungdomens bästa och på alt sätt afvärja thess skada och förderf. Och tror jag, att ingen af them lärer vara emot thetta.

Thet andra är, som jag thesslikes välment och ödmiukeliga underställer Ed. Höggrefl. Exell:ces högvisa betänkiande: effter i Upsala så mycken ungdom församlad är, ther the upämnas til fäderneslandsens tienst i framtiden, vore icke väl, at ther vore en tienlig man tilsatt och af Hans Kongl. Maj:t med ständigt underhåld försedd, som lärde ungdomen räkna och skrifva? På then händelsen skulle mång fader sända flera sin barn thit, och tå kunde thet anthal minskas, som nu vilja, oachtad hvad skickelse the ther til kunna hafva, prestas, ty när en prästelägenhet är ledig, löpa väl 20 tillikes om henne. Tå jag beder sådana skrifva mig ett bref til på latin, tå känner jag väl igen Terentii, Horatii och Curtii ordalag; men blifver och var så många kråkfötter, at jag med mödo kan läsa . . . [1]).

Jag talar, fast jag mer ej rår,
Han tale mer, then mer förmår.
När pilten skrifver, räknar snält,
Tå är i riket väl beställt.
Si tå blir then, om bröd nu går,
Väl född, och landet kofring får.

Näst trogit anbefallande i Gudz mächtiga och nådiga beskydd, förblifver jag städze

Ed. Höggrefl. Excell:ces

Allerödmiukeste Tienare

Jesperus Swedberg.

Skara d. 22 Jan. 1706.

[1]) Ett litet stycke bortrifvet.

Statssekreteraren S. Bark om enkedrottning Hedvig Eleonoras död.

Bland några statssekreteraren, sedermera presidenten frih. C. Feifs papper i Riksarkivet finnas äfven afskrifter utaf tvänne Barks bref, gjorda af denne sjelf och handlande om enkedrottning Hedvig Eleonoras död och bisättning. Det är det förra af dessa vi här meddela, såsom innehållande några uppteckningar om drottningens sista yttranden. Det senare brefvet bekräftar förut kända fakta i afseende på misshälligheter mellan hertig Karl Fredrik af Holstein-Gottorp och Ulrika Eleonora samt hennes gemål arfprinsen Fredrik af Hessen, vid detta tillfälle gällande »högra handen» uti processionen.

* * *

Jag kommer nu klageligen att berätta h. Landshöfdingen, at det Kongl. huset och hela riket har åter lidit en svår förlust igenom Hennes Maj:ts Enkedrotningens dödeliga frånfälle. Hennes Maj:t siuknade för 14 dagar sedan af en mattighet och bröstsiuka beledsagat af en jämn feber, som änteligen i förgår efter middagen klockan 3 qvart på 4 ändades med döden. Det är otroligt med hvad tolamod Hennes Maj:t utstod sin smärta och huru gudeligen Hennes Maj:t beredde sig till sin afgång, hvilken och skedde med en sådan stilhet, at ingen af de närvarande kunde det rätt märkia. Men samma dag om morgonen tog Hennes Maj:t andra gången (det Hennes Maj:t och förleden söndag gjorde första gången) afsked af Hennes Kongl. Högthet, H. Durchl:t Arfprintzen, den unge Hertigen, hela Rådet, och alla sina hofbetiente af bägge sexerne och välsignade dem alla. Härom lärer i desse dagar en express af distinction utfärdas till H. Maj:t, efter som och Hennes sal. Maj:t på sitt yttersta begärte at det ske måtte. Men efter Hennes Kongl. Högthet med Senaten funnit gott, at med posten förut i dag, om den till äfventyrs torde hafva den lyckan at förr framkomma, gifva detta dödsfallet H. Maj:t til känna, så har Hennes Kongl. Högthet nådigst befalt mig at också skrifva til H:r Landshöfdingen, och nämna om ett och annat förut. Hennes Kongl. Högthet lärer väl, som jag tror, skrifva Hans Maj:t sielf til, men jag kan intet veta, huru mycket Hennes Kongl. Högthet rår med vid närvarande omständighet och uti en materia, som på bägge sidor är bedröfvelig.

H:r Landshöfdingen lärer förnimma utaf Rådets underdåniga bref til Hans Maj:t den sidsta hälsning, som Hennes sal. Maj:t bad Rådet hos Hans Maj:t afläggia. Två dagar för sin död kallade Hennes Maj:t mig till sin säng och sade mig några ingredientier til ett bref, som Hennes Maj:t ville skrifva till Hans Maj:t, i fall sjukdomen skulle sig något lindra, och befalte mig minnas så mycket den gången, mera ville Hennes Maj:t dagen efter säja mig; men det blef alt genom den tiltagande svagheten betagit. Det Hennes Maj:t då förmådde säja var det, at efter Hennes Maj:t kunde märkia, at gud intet ärnade

henne den hugnaden här i lifvet at efter sin längtan få se Hans Maj:t mer med sine ögon och få muntligen taga afsked, så ville hon det göra skrifteligen och tacka Hans Maj.t för all den kärlek, godhet och öma hiertelag, som H. Maj:t altid bevist emot henne: hon ville bedia at gud måtte välsigna Hans Maj:ts utgång och ingång, och omsider förlana Hans maj:t fred med ett långt och lyckosamt regemente. Brast dermed ut i tårar, knäpte tillhopa händerne och sade sig vilja bedia Hans Maj:t den sidsta bönen här i verlden, at Hans Maj:t ville förbarma sig öfver sitt alendige rike och undersåtare, och låta böja sitt hierta til fred. Dernäst talte Hennes Maj:t om Hennes Kongl. Hoghet och Hans Durchl:t arf printzen, dem Hennes Maj:t ville hos Hans Maj:t berömma och välsigna för deras vördnad och kärlek mot henne, och dem derföre hos Hans Maj:t recommendera. Sedan kom den unge hertigen på tal, om hvilken Hennes Maj:t ville bedia at Hans Maj:t måtte hafva all god omvårdnad och se honom till bästa, recommenderandes derjämte hans gouverneur, H. grefve Horn, och samtlige hertigens betiente. Derefter följde hela Rådet, dem Hennes Maj.t ville recommendera till H. Maj:t för den huldhet som de henne altid hade betygat, och dernäst in specie gouverneuren hr gref Carl Gyllenstierna som öfver 40 år tient Hennes Maj:t med all trohet. Sidst alle sina betiente i gemen högre och lägre af bägge sexerne dem Hennes Maj:t ville til H. Maj:ts nåd recommendera, i synnerhet at de måtte kunna få åtnjuta, hvad Hennes Maj.t hade för dem utbedit i den testamentariske förordning, hvilken Hennes Maj:t för 12 år sedan skriftligen låtit författa. Detta var i gemen, hvad Hennes Maj:t den gången befalte mig minnas, och sade sig vilia dernäst läggia till, hvad vidare kunde infalla. Men det blef intet mer af, efter sjukdomen stundeligen tiltog in til andan.

Dagen efter, sedan Hennes Maj:t var afleden, neml. på morgonen, lät Hennes Kongl. Hoghet Rådet komma in til sig, då Hennes sal. Maj:ts testamente framtogs, af hvilket tvänne exemplar voro skrefne, varandes det ena förseglat, men det andra hade Hennes Maj:t sjelf för 3 år sedan åter uppbrutit i upsåt at det åter genomläsa och låta något dertill läggia. Men det kom aldrig dertill, ehuru Hennes Maj;t ofta derom talte. Detta upbrutne exemplaret lät Hennes Kongl. Höghet i Rådet uplåsas, och efter de äro begge skrefne på tjokt regalt papper och äro för plumpe at skickas, tages nu deraf en afskrift at til Hans Maj:t med expressen öfversändas. Originalerne blifva här i medlertid väl förvarade.

Det är intet görligit, at nu i denna hastigheten berätta innehållet af testamentet, ej heller är det nödigt, efter afskriften deraf blifver öfverskickat. Där är ibland annat en punct, som angår Hennes Maj:ts betiente och deras conservation, samt om lifgedinget, hvilket Hennes Maj:t ber at Hans Maj:t ville vara så nådig och något lemna in statu quo efter hennes död, för de orsaker skul, som i samma punkt äro anförde. Det så väl som det öfrige finner alt samman sin tid, när Hans Maj:t behagar sig deröfver i nåder utlåta. Den högste gud gifve, at det snart måtte kunna ske af Hans Maj:t sielf här hemma

närvarande. Men det som aldramäst ligger Hennes Kongl. Höghet på hiertat, är den puncten, som angår Hennes Maj:ts begrafning, hvilken Hennes Maj:t så i anseende till tiden, som till sättet aldeles lemnar til Hans Maj:ts egen behagelige förordning. Denna materien bekymrar Hennes Kongl. Höghet öfvermotton, och önskar Hennes Kongl. Höghet af alt hierta, at Hans Maj:t måtte behaga gifva derom en skyndsam befalning. Jag måste härvid i förtroende uptäckia för hr Landshöfdingen, at sal. Hennes Kongl. Höghets hertiginnans exempel ligger Hennes Kongl. Höghet alt för mycket på sinnet, och är Hennes Kongl. Höghet helt ängslig at sådant ej mer måtte hända. Hr Landshöfdingen behagade sig påminna, at jag för ungefär ett åhr sedan på Hennes Kongl. Höghets nådige befalning skef derom, och bad at om Hr Landshöfdingen funne rådeligit och gott tilfälle at förnimma Hans Maj:ts mening öfver samma ärende, Hr Landshöfdingen då behagade gifva en vink derom hit hem. Jag han väl märkia at efter Hr Landshöfdingen aldrig något nämdt om den materien til svars, lärer det intet hafva kunnat med lämpa komma fram Nu ber Hennes Kongl. Höghet Hr Landshöfdingen öfvermotton, at han vid detta tillfället behagade jämväl tänckia deruppå, och utvärka snart Hans Maj:ts utlåtelse öfver bägge. Aldrig kan Hr Landshöfdingen göra Hennes Kongl. Höghet någon behageligare tienst och som mer skulle lätta Hennes Kongl. Höghets sinne. Hennes Kongl. Höghet gör sig aldeles försäkrat, och ber jämväl derom högeligen, at Hr Landshöfdingen ville dervid göra sitt bästa.

I förväntan af Hans Maj:ts nådige befalning blifver här alt lemnat, som det nu står. Alt är igenläst, förseglat och förvarat, och ingenting röres eller förordnas, hvarken litet eller mycket. Det endaste af testamentets innehåld har Hennes Kongl. Höghet funnit skiäligt at strax låta verkställas, som angår Hennes sal. Maj:ts betientes sörjekläder, hvilket Hennes Kongl. Höghet har extenderat til alla Hennes Maj:ts betiente i gemen, efter Hennes Kongl. Höghet funnit det anständigt, och lända til hennes sal. Maj:ts heder, och fördenskul tror säkert at Hans Maj:t lärer det aldeles gilla.

Jag kan nu denna gången ej gå til flere omständigheter. Det alenast måste jag ännu tilläggia, at Hennes Kongl. Höghet efter Hennes sal. Maj:ts egen befalning och åstundan gifvit til förstå, at fruntimret ej måtte söria Hennes Maj:t med hvitt, utan med krusflor, och i det öfriga tages vid detta tilfället i acht alt hvad vid deras Maj:ters Hans Maj:ts högstsal. herr faders och fru moders död angående sorgen blifvit observerat.

Nu är tid at vända igen denna gången. Jag lärer hafva den äran at skrifva mer med expressen, men slutar än en gång med det, at Hennes Kongl. Höghet jämte dess mycket nådige hälsning ber om ett skyndsamt svars utvärkande, men ännu mer, at Hans Maj:t måtte behaga i egen höga person sielf föra svaret med sig. Jag har den äran at vara af alt hierta etc. etc.

Stockholm d. 26 Nov. 1715.

Öfverste kammarjunkaren frih. Carl Bonde till Gustaf IV Adolf från en beskickning till Napoleon 1801—1802.

Det är bekant huru de engelska kanonerna den 2 april 1801 sprängde den väpnade neutralitet uti Norden, vid hvilken man på mer än ett håll fäst stora förväntningar, I stället för ett närmande mellan Danmark och Sverige, hvartill icke anledningar saknades, då de båda makterna tämligen hänsynslöst lemnats i sticket utaf Ryssland, inträffade emellertid raka motsatsen, och sommaren 1801 såg man Gustaf IV Adolf i färd med att söka vinna Frankrikes medverkan för en förändring af den politiska jämnvigten uti Norden till Sveriges förmån. Man trodde sig veta att danskarne förskaffat sig djupa försänkningar uti Paris; detta gjorde det så mycket angelägnare att omstämma den franska regeringen. Saken måste emellertid bedrifvas uti djup hemlighet, och det ömtåliga uppdraget gafs åt öfverste kammarjunkaren frih. Carl Bonde, hvilken under förevändning af sin helsas vårdande skulle företaga en resa till kontinenten, därunder äfven besöka Paris och såsom privatman söka få företräde hos Förste Consuln, hvartill hans börd och samhällsställning borde göra honom vägen lätt. Frih. Bonde tog också en mindre vanlig väg till Frankrike, resande genom Sachsen till Frankfurt, därifrån öfver Mainz och Cöln till Aachen, för att ännu mer leda nyfikenheten på villospår, och slutligen öfver Bruxelles till Paris, dit han ankom den 11 september 1801. Att på en allmän mottagning blifva förestäld för Förste Consuln gick för den resande förnäme svensken lätt nog, men det var svårare att få det enskilda samtal han så ifrigt önskade. Det lyckades slutligen att genom Bonapartes egen fru praktisera i dennes händer ett bref, hvari han underrättades om Bondes ställning i Sverige, ynnest hos konungen och önskan att enskildt få framföra uttrycken af konungens vänliga tänkesätt [1]). Den utmärkta välvilja, som visades den franske ministern Duroc uti Stockholm, bidrog att öka välviljan för Bonde, som äfven utaf Madame Bonaparte underrättades om Förste Consulns ledsnad att så länge ha dröjt med hans mottagande. Omsider erhölls det önskade enskilda företrädet. Bonaparte mottog honom med all artighet och lyssnade icke ovänligt till hans yttranden, — men fred slöts nu på alla håll, och ögonblicket var sålunda ej gynnsamt att framkalla nya förvecklingar. Bonde fann för öfrigt den franska regeringen beherskad af en »egoism», som väckte hans häpnad och tydligt nog sade honom, hvad verkliga rättesnöret var för dess politik. Om intrycken af hans beröring med den franska republikens beherskare och resultaten af hans underhandlingar lemna här nedan meddelade depescher från honom upplysning [2]).

---

[1]) Bondes apostille den 26 oktober.

[2]) De förvaras uti Riksarkivets diplomatiska samling »Frankrike». Amanuensen D:r Forsgrén har fäst Red:s uppmärksamhet på denna korrespondens.

1.

Weimar 29 Julii 1801 [1]).

Sedan jag under mitt vistande i Dresden bekommit de nödige franska passen till min resas fortsättande, och äfven nu var i begrep att med skyndsamhet fullfölja densamma, har jag i går aftons vid min ankomst hit emottagit Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning att inställa med Dess handbrefs öfverlämnande till Första Consulen, till dess nya ordres i detta hänseende kunna ankomma.

Den förändrade ställningen uti Nordens angelägenheter, som härrört af Rysslands ombytte systeme, gör visserligen all försigtighet nödvändig, och synes för det närvarande äfven aflägsna hoppet om ernåendet af det stora ändamål, som eftersträfvades; men då freden ännu icke är allmänneligen återstäld i Europa; då förluster och ersättningar ännu icke hunnit blifva jämkade och godtgjorde; då alla tvistigheter ännu icke blifvit på osvikelige grunder bilagde: vågar jag anse denna vigtiga tidepunkt (den enda, hvilken måhända under en längre följd af år torde förete ett lämpeligt tillfälle till Noriges förenande med Sverige) böra alt framgent med samma lugna och afmätta vaksamhet följas, och första möjliga gynnande omständighet iagttagas till befordrande af Eders Kongl. Maj:ts önskan.

Sådane hufvudsakeliga omständigheter kunna ej ofta med visshet bestämmas; dock, om den hemliga öfvertygelse äger någon grund, som jag trodt mig finna hos en af Förste Consulens tillgifne vänner, att någon oväntad stor händelse i Norden skulle ännu i höst genom hans medvärkan förundra Europa; så torde detta tillfälle förete mera gynnande omständigheter, än man med skäl vågat förmoda.

Upfyld af åtrå att kunna göra Eders Kongl. Maj:t någon nytta under min resa, har väl det förslag förekommit mig, att söka genom preliminaire idéer upväcka hos Förste Consulen sjelf det *egna* begrep, att Sveriges och Noriges förening vore nödvändig till jämvigtens bibehållande i Norden, och dymedelst sätta mig i belägenhet att af honom emottaga detta förslag, i stället för att gifva detsamma; men utom det att vidden af detta företag, jämförd med måttligheten af min förmåga, bör göra framgången i det minsta, tvifvelagtig; är det äfven för mig icke möjeligt, att uti ett sådant ärende göra något steg, utan att därtill vara autoriserad genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga befallning, hvilken jag därföre i underdånighet afvagtar.

2.

Paris den 21 Sept. 1801 [2]).

Sedan min ankomst till detta ställe har jag haft den nåden emottaga Eders Kongl. Maj:ts höga skrifvelse af den 12 Augusti. Intagen

[1]) Apostille. »Ankom till Beckaskog d. 11 Aug.»
[2]) »Ank. d. 10 Oct.»

af den vördnadsfullaste erkänsla för det förnyade vedermäle af Dess förtroende, täcktes Eders Kongl. Maj:t tillåta mig att derföre aflägga min underdåniga tacksägelse, samt lika underdånigt försäkra, det mit nit för Eders Kongl. Maj:ts tjenst icke skall lämna någon möda besparad till det stora ändamålets ernående.

Utsigterne synas härstädes för det närvarande icke fullkomligen gynnande; de härvarande resande Svenskar hafva gått miste om det förtroligt vänliga bemötande af Förste Consulen, som de med grämelse sågo Danskar, åtminstone i början, åtniuta; och ehuru Baron Ehrensvärd synes personligen vara rätt nöjd både med Första Consulens och Ministrarnes höfligheter och attentioner, hafva desse likväl icke så aldeles hunnit sträcka sig till hans landsmän. Ännu okunnig om rätta orsaken till detta förhållande, gissar jag likväl med någorlunda anledning, att de intryck som blifvit gifne af Ryssland och Dannemark till Sveriges skada, härtill förnämligast ligga till grund. Alla tillfällen sökas här att omtala affairen af den 2 April [1]), då däremot stilleståndet altid glömmes, och detta förhållande synes tämmeligen uttyda saken.

Om några dagar lärer jag blifva presenterad för Förste Consulen, och det i sällskap med grefve Marcoff, prins Dolgourucki, och prinsen af Nassau-Siegen, hvilka alla innom en tid af två dagar hitkommit ifrån Petersburg: den första såsom erkänd negociateur och de andra troligen med hemliga updrag. Efter denna audience torde jag kunna i underdånighet lämna säkrare upgifter om sakernas ställning. En rysk courier är för några dagar sedan ankommen till grefve Marcoff, och om jag icke mycket bedrager mig, lärer man söka dölja för Bonaparte till hvad grad England vunnit öfvervigten i ryska ministèren. Här nämnes knapt kriget med England. Ingen tror på värkligheten af en landstigning, men jag tycker mig inse, att densamma åtminstone ännu är värkeligen tillämnad, och att allmänna talet endast bortblandar Regeringens hemligheter.

3.

Paris d. 28 Septemb. 1801.

Sedan mitt sidsta underdåniga af d. 21 September har jag haft den lyckan blifva presenterad för Förste Consulen, hvilket skedde den 2. Vendemiaire. Tvänne dagar uti hvarje månad, d. 2. och d. 17, äro af Consulen utsedde att lemna företräde åt Corps Diplomatique i allmänhet samt åt främmande resande.

Eders Kongl. Majestät täcktes i nåder tillåta mig omnämna de ceremonier, som vid ett sådant tillfälle varda iagttagne.

Man samlas kl. 1 i ett rum i nedersta våningen af Thuilleries, som kallas La Salle des Ambassadeurs, hvarest ceremoniemästarens ankomst afbidas. Under denna väntan serveras en frukost af caffé,

---

[1]) Striden på Köpenhamns redd 1801.

chocolade, liqueurer m. m. Emot kl. 3 ankom ceremoniemästaren Benezech, klädd uti sin drägt af rödt skarlakan med broderie af silfver och en käpp i handen af svart färg med hvit knapp och dobbsko, med underrättelse att tiden vore inne till företräde hos Consulen. Dörrarne öpnades och han började marchen helt långsamt, efterföljd af Påfvens nuntius, Österrikiska och Ryska ambassadeurerne, hvarefter kommo Spanska, Svenska, Preusiska och Danska ministrarne, hvarje minister åtföljd af dem han hade att presentera, och sluteligen alla mindre Furstars och Staters sändebud till ett stort antal. Processionen geck från sitt samlingsrum genom nedra corridoren och stora trappan upföre till Consulns rum. Uti corridoren och trappan var en haije formerad af granadeurer af Consulens garde, hvilka under fältmusique gjorde honneur vid processionens förbigång. Åtta adjutanter mottogo processionen vid yttersta dörren till trappan, samt företrädde ceremoniemästaren till dörren af audience rummet, hvarest de stannade. Af de yttre rummen voro i det första ingen vagt, utan endast åskådare; uti det andra var ett compagnie af Consulens garde upstält, samt janitschar musique uppå en uphöjd stor tribune; uti det tredje voro adjutanter samt uti det fjerde generaler och civile ämbetsmän. Vid ankomsten i det fjerde rummet, stadnade processionen, då ceremoniemästaren ingeck för att anmäla densamma, och då han åter utkom, öpnades dörrarne och hvar och en ingeck för att intaga sitt rum och formera en cercle. Consulen stod i fonden af rummet med de andra tvänne consuler å ömse sidor, samt omgifven af generaler och adjutanter. De ministrar som hade creditiver att aflemna eller skulle bortresa, blefvo förda mitt på golfvet af Herr Taleyrand, hvarest Consulen geck dem till mötes, emottog deras creditiver och svarade några ord efter omstäudigheterne. Sedan gjorde han en tour genom hela cerclen, och sade några ord med en och annan, hvarefter han återtog sitt rum emellan de andra Consulerne och gaf med en hälsning tillkänna, att företrädet var slutadt. Alla utgingo och återmarchen skedde efter den förut nämde ordning till La Salles des Ambassadeurs, då hvar och en sedermera for hem.

Med djupaste underdånig vördnad etc.

4.

Paris d. 28 Sept. 1801 [1]).

Förste Consulen lämnar företräde åt en samling utländningar och infödde med en lätthet, som gifver anledning att tro, det han icke ett ögonblick glömmer hvarken sin närvarande belägenhet eller sina fordna segrar. Han uppehåller sig icke länge vid hvar person: en fråga eller kort mening utgör hela samtalet. Den 2 vendemiaire, då vi blefvo presenterade, aflämnade Saxiska ministren sit creditif såsom ankommen, och Baijerska ministren tog afsked. Den senare blef

[1]) Apostille. »Ank. d. 14 Okt.»

bemött med mycken höflighet, då däremot ryggen vändes åt den förre utan att svara honom ett ord. Under sit samtal syntes Bonaparte visa vänlighet emot Påfveliga nuntien, smålöje emot Ryske och Österrikiske ambassadeurerne, frihet emot Spanska ambassadeuren, en anständigt afmätt höflighet emot baron Ehrensvärd och de närvarande svenskar, höghet emot Marquis Lucchesini och en slags affecterad förtrolighet emot Danske ministren samt några danske officerare. De mindre staters sändebud erhöllo hvarken ord eller ögonkast. Herr Taleyrand, för hvilken jag icke ännu hunnit blifva presenterad, var äfven tillstädes vid audiencen; caracteren af dess yttre utseende och åtbörder är sådan, att endast Eders Kongl. Maj:ts tjenst kan tillräckeligen förbinda mig att söka dess bekantskap.

Så vida min undersökning ännu kunnat sträcka sig härstädes, både ibland landsmän och fransoser, synes Bonaparte varit något intagen af sårad egenkärlek, att finna sig så sent återkommen i relationer med Sverige, i en stund då Frankrikes fienders förödmjukande och frugtan gaf detta rike ett slags hopp att förnimma återuplifvandet af vänliga och gemensamma tänkesätt hos gamla vänner. Till en del syntes väl sådant äga rum vid nordiska conventionens afslutande, men då förtrytelsen öfver dess olyckliga utgång icke bidrog att öka Frankrikes tillgifvenhet för Sverige, oagtadt samma rikes fullkomliga oskuld uti händelserne, blef samma tillgifvenhet nu snarare på vägen att förkolnas genom bitterheten af de hemliga insinuationer emot Sverige, hvarmed Danske ministèren upfylde den härvarandes öron, under det att densamma prisade sin egen tapperhet, och berömde sin redlighet uti uppfyllandet af förbindelser, alt på sin närmaste grannes bekostnad. En mängd härstädes vistande danske officerare, hvilka blifvit bemötte af Bonaparte med mycken höflighet, hafva här, utspridde på caffehus, spectacler, och i synnerhet allmänna samlings-ställen af lägsta ordningen, fortplantat hos allmänheten samma tänkesätt som Danske ministèren sökt befästa hos den Franska; och ehuru åtskillige härvarande svenskar ofta med ett passande tungomål sökt vederlägga denna falska opinion, har sådant hittils varit utan särdeles värkan.

Att sönderbryta denna sammanbyggda förskantsning af osanningar och bedrägeri är visst icke omöjeligt, men därtill fordras någon tid, samt en väl lagd samt med försigtighet utförd plan. Flere sammanhängande driffjädrar måste här sättas i rörelse att röja alla dessa hinder utur vägen, innan man bör ge sig hopp att med framgång arbeta i hufvudsaken.

Uti den convulsiva ställning som politiken nu befinner sig i Europa, frugtar jag mäst att *händelserne* följa hvarandra med större skyndsamhet än den som *negociationerne* kunna hafva, i synnerhet som långsamhet härstädes råder hos alla ämbetsmän, Bonapartes egen person undantagen: men Eders Kongl. Maj:t täcktes i nåder vara försäkrad, att ingen omtanka, ingen möda, med ett ord ingen tillåtelig egenskap som är i vår magt, skall lämnas ovärksam för att sätta den sanningen i full dager, som skall rättvisa Eders Kongl. Maj:ts höga afsigter, samt kanske änteligen straffa en trolös grannes oredliga förhållande.

De nådiga befallningar Eders Kongl. Maj:t behagat under den 7 September, låta mig förständiga genom dess cabinets sekreterare friherre Lagerbjelke, skola blifva behörigen efterkomna: och skall jag till en början uti nästa härifrån afgående underdåniga skrifvelse, hafva den nåden att inberätta hvad som rörande detta ärendet till min kunskap då hunnit komma.

5.

Paris 4 Dec. 1801.[1])

Le Baron d'Ehrensvärd ayant eu la bonté de me présenter le 19 passé à Madame Grand,[2]) pour me procurer par ce moyen la connaissance particulière de M. Talleyrand, qui employe chez cette dame tous ses moments de loisir; je crus nécessaire de me ménager encore cette ressource au cas de besoin, pour me frayer le chemin au Premier Consul, lorsqu'un billet du General Duroc, qui m'arriva dans la matinée du 21 Novembre, m'invita de me rendre chez lui sur les 1 heures aprèsmidi, pour être introduit chez Bonaparte qui voulait me donner une audience particulière. Je me rendis ponctuellement à l'invitation, et cette audience tant desirée vient enfin d'avoir eu lieu.

Etant prévenu dès mon entrée dans le cabinet du Consul, par plusieurs questions de sa part, remplies du vif intérêt qu'il prenait à la personne de Votre Majesté, j'ai tourné ma reponse de manière à y ajouter le compliment qui exposait les sentimens de Votre Majesté à son égard; et un visage fort gai, accompagné de plusieurs inclinations de tête. m'assurèrent qu'il en était fort content.

Avant que d'entreprendre la discussion de l'objet principal, je lui demandai la permission de présenter les ordres qui m'autorisaient à solliciter cette audience, et je lui remis la lettre, dont Votre Majesté a daigné m'honorer en date du 12 d'Aôut. Il la lut lentement et avec beaucoup d'attention; et m'ayant rendu la lettre, je commençai d'abord à lui détailler les sentiments de Votre Majesté non seulement à l'égard des droits des nations commerçantes mais aussi sur les moyens de tenir les puissances maritimes dans la nécessité de les respecter. Sans me laisser le temps de finir mon exposé, le Consul m'interrompit: »Voilà la paix qui se fait: il s'agit maintenant que vous nous fournissiez des materiaux nécessaires pour reconstruire notre marine délabrée; et je ne doute plus, qu'elle ne saura quelque jour tenir les anglais en respect, et même suffira pour cet objet.» Il me demanda ensuite quels objets on pourrait tirer de la Suède pour les besoins de la flotte. Effrayé de l'égoisme qui animait ce discours, et craignant qu'une demande pareille ne se fît un jour à la charge de Votre Majesté, je repondis, que »les négociants de la Suède étaient à même de vendre à la France du fer, du bois de construction, des planches, du goudron etc., ces denrées étant les principaux du commerce

[1]) Apostille N:o 1. »Ank. d. 22 Dec.»
[2]) Talleyrands bekanta mätress, sedermera hans hustru.

général de ce pays: mais que l'histoire du temps passé me faisait revoquer en doute, que la marine francaise, eût elle même gagné le plus haut point de perfection, égaliserait celle d'Angleterre, et, pourrait, en se chargeant de la cause des nations, lutter *seule* avec quelque espoir de succès contre un ennemi aussi formidable, qui dominait les mers par l'impulsion de son génie naturel; qu'il me semblait, qu'une mesure infiniment plus sûre et plus vaste devenait d'une nécessité absolue, si l'on voulait atteindre le but proposé, et qu'il n'y avait que l'établissement d'une balance politique générale, qui pouvait rassurer les autres puissances sur la jouissance non-interrompue de leurs droits respectifs; que cette balance ne pouvait jamais s'établir que par des alliances bien cimentées entre certaines puissances, lesquelles en se portant des secours mutuels, offriraient une resistance commune contre les efforts d'une ligue adverse. La liaison étroite, qui existe depuis deux siècles entre la Suède et la France, avait été établie sur cette base, et les souvérains de l'Europe avaient été obligés plus d'une fois à reconnaître sa force et son importance. Les guerres que les rois de Suède ont eu à soutenir contre leurs voisins, ont été plus ou moins des suites de cette alliance; et si ces hèros couronnés de lauriers immortels, n'en ont souvent retiré d'autres avantages que de forcer leurs ennemis à respecter la valeur d'une nation fière et belliqueuse, elles ont été d'une utilité infiniment plus réelle à la France, puisque, en paralysant les autres puissances du Nord, la force de ses ennemis les plus proches en devenait moins redoutable». Ayant mis un peu de chaleur dans mon discours, surtout en ce qui regardait la Suède, je crus devoir m'arrêter un instant pour laisser au Consul un moment de reflexion. Il parut frappé de mon raisonnement, et me dit à plusieurs reprises: »Oui, oui, c'est vrai, vous avez raison . . mais c'est que c'est très vrai. Le roi Gustave Adolphe a de concert avec la France écrasé la puissance de l'Autriche, qui dans ce temps etait énorme.» Encouragé par ce petit succès, j'ai continué en lui représentant: que si les armes de la Suéde ont été sans cesse couronnées des plus brillants succès durant le 17:me siècle et le commencement du 18:me, il fallait en partie attribuer ces victoires à la faiblesse et à l'incivilisation de l'empire de Russie, lequel n'a été pour ainsi dire tiré du néant, que par le secours de l'Angleterre après la paix de 1720; cette dernière puissance sentit alors le besoin de créer un contrepoids à l'influence de la France dans le Nord; et l'indifférence avec laquelle le Cabinet de Versailles regarda toutes ces mesures, a très fort contribué à augmenter la rapidité de l'accroissement de cette monarchie, dont la puissance énorme est encore plus redoutable à la Suède par son voisinage. En vain la France peut-elle espérer d'attirer la Russie dans son alliance intime, parceque les intérêts de cette dernière puissance s'y opposaient entièrement. Il est naturel que la Russie ménage toujours une nation, dont la flotte marchande verse dans ses ports toutes les denrées étrangéres, et rapporte au retour les différentes productions de l'empire Russe». A ces mots le Consul sourit

beaucoup; et reprenant ensuite son serieux, il me dit: »L'empereur Alexandre aurait pû soutenir le systéme commencé par Paul premier; mais il ne l'a pas voulu, et maintenant c'est fini.» »Mais si des circonstances malheureuses», fut ma reponse, »ont fait manquer le plan de la Coalisation du Nord, les principes, sur lesquels elle etait basée, n'ont point fini. Ils existent toujours: et il s'agit maintenant de savoir, si la France laissera tranquille cette préponderance de la Russie dans le Nord, qui est tant à l'avantage d'Angleterre, sans concourir à l'établissement d'un contrepoids, qui pourrait la balances». Le Consul me dit alors: »Assurément la France ne pourra point souffrir, que la Suède soit genée par un voisin aussi formidable, les anciens liens entre la France et la Suède peuvent être resserrés, si le Roi continue dans le systeme qu'il a adopté. On peut faire un traité de commerçe, et d'ailleurs je crois, que la France, ayant cedé l'isle de S:t Barthélemy à la Suède, s'est reservée quelques droits de commerçe à Gothembourg: tout cela peut être reglé.» Ma reponse fut, »qu'un traité de commerçe pouvait sans doute être conclu entre les deux pays; mais que ces sortes de transactions ne devaient qu'être des suites d'une liaison plus étendue; qu'il était avant tout question de convenir des bases d'une liaison, sans quoi toute autre convention me semblait un fruit prématuré; que le roi désirait savoir, si le Premier Consul croyait une balance nécessaire dans le Nord, et s'il trouvait l'alliance de la Suède la plus propre à ce but; que dans le cas affirmatif sur ces deux questions, le roi désirait se concerter avec le Premier Consul sur les moyens de mettre la Suède en état de remplir à cet égard ses engagements avec la France; qu'il me semblait que la Suède etait la seule puissance dans le Nord en état de se lier avec la France, vû que les intérêts de la Russie, et la position géographique du Dannemarc, ainsi que d'autres considérations de son coté, s'opposaient à cette liaison politique.» Sitôt que j'avais prononcé le mot de Dannemarc, le Premier Consul m'interrompit et me dit ces paroles: »Monsieur, quand le Roi vous enverra des instructions nécessaires, on pourra traiter et nous verrons ce qu'il y aura à faire.» En disant ces mots, il fit une révérence très honnête, et s'en alla vers la cheminée. Je restai tranquille au milieu de sa chambre, et pour être sûr de mon fait, je répétai les mêmes mots: »Quand le Roi m'enverra des instructions on pourra donc traiter des bases d'une liaison solide, et nous verrons ce qu'il y aura à faire. C'est là votre avis, Général?» »Qui Monsieur le Baron», dit il, «mandez cela au Roi». Je fis une révérence, et sortis.

6.

Paris den 4 December 1801.[1])

Ayant eu l'honneur de mettre aux pieds de Votre Majesté dans l'apostille n:o 1 l'exposé de mon entretien avec le Premier Consul,

[1]) Apostill n. 2. »Ank. d. 22 December.»

j'ose invoquer la bonté et l'indulgence de Votre Majesté à l'égard de tout ce qui peut se référer au defaut de capacité et de talent de ma part, dans cette entrevue. J'ai tracé fidèlement ce que j'ai dit, et les réponses qui m'ont été données. Si mes paroles trop simples peut-être, ont porté plutôt, l'empreinte de la vérité et de la politesse, que celle de la flagornerie,[1]) ce n'est point, que j'ai ignoré le gout du Premier Consul pour ce dernier genre, mais je l'ai trouvé peu convenable à la dignité du Souverain, que j'ai l'honneur de servir et au caractère de la nation soumise à ses loix. Ayant éloigné, autant qu'il me fût possible, la gêne dans l'expression, et l'affectation dans les manières, j'ai cru qu'un discours simple et vrai, accompagné d'un ton modeste, mais sans embarras, pouvait aisement faire naître chez Bonaparte cette idée, que celui qui ne se laisse point troubler par les apparences, n'est pas très loin de découvrir la véritable hauteur de celui, qui veut en imposer.

A la fin de la conversation, Bonaparte parut très pensif; et son esprit semblait se remplir d'idées toutes nouvelles; Ne connaissant point sa manière d'être ordinaire, il m'est impossible de pouvoir indiquer l'effet propre, qu'aura produit sur lui mon audience, mais j'ose me flatter, qu'elle ne sera pas nuisible au service de Votre Majesté.

Ce gouvernement paraît au reste animé de l'esprit d'égoisme le mieux prononcé. Celui du Premier Consul se présente cependant plus noblement, étant motivé par l'amour de la gloire et par le désir de gouverner, lorsque celui de ses ministres, généraux, secrétaires et conseillers se réunit en un seul point: la corruptibilité. Bonaparte, dirigé par les meilleurs intentions, renforcées par une volonté très prononcée, manque souvent son but à cause des obstacles que l'administration sait habilement opposer à ses vues, et ces obstacles se trouvent plus ou moins conséquents selon que les avantages personnels s'y trouvent plus ou moins ménagés. La manière des ministres et des consiellers, de gérer les affaires publiques, tant intérieures qu'extérieures, le ressent sans cesse de cette succession de divers intérêts; et l'intérêt particulier marche toujours le premier, ensuite celui de la France, puis ceux des autres puissances, et celui de l'Europe ou du monde en général, étant rarement discuté, n'y est pour la plus part que pour orner les préliminaires des traités, et les gazettes officielles. Un pays, qui offre toutes les jouissances possibles, fait naître naturellement le désir de s'en procurer, et c'est la principale source de la corruption. On faisait déjà à cet égard des reproches aux ministres de Louis XV et de Louis XVI; et l'habitude, qu'on a prise depuis dix ans de ravager le monde, et de s'emparer du bien d'autrui, n'ayant rien changé dans ces premières dispositions, vient seulement d'y ajouter l'abolissement des formes et des étiquettes. Quelques uns des ministres ne se donnant pas même la peine de voiler cette passion qui les dévore, mais se reposant avec confiance sur la force préponderante du Gouvernement qu'ils servent, n'envisagent le juste mécontentement des

[1]) »Lägt smicker».

puissances étrangères sous ce point de vue, qu'avec une tranquillité dédaigneuse.

Celui qui je bornerait à traiter seulement avec les ministres court ici le risque de ne point réussir, ou du moins d'avancer très lentement en besogne, car comme ils aiment mieux jouir que travailler, le temps s'écoule rapidement, sans que l'ouvrage en ait sensiblement profité.

La seule manière, qui admet une probabilité de succès dans une negociation quelconque auprès de ce gouvernement, consiste selon moi à savoir imprimer dans l'esprit du Premier Consul une persuasion déterminée de la liaison étroite, qui unit l'intérêt de la France au but que l'on vient de proposer. Ce point une fois gagné, il faut tâcher de s'emparer de tous les sous-ordres, lesquels flattés de la confiance qu'on vient de leur témoigner, se rendront à un prix beaucoup plus modique et infiniment au dessous du tarif des ministres et des conseillers d'état. Ceux-là, connaissant les cotés faibles et les anecdotes de leurs supérieurs, les mènent par la peur de la honte au même but, où dans d'autres circonstances l'amour de l'argent les aurait conduits; ensuite faisant jouer à la fois ces deux ressorts, et mettant les ministres de cette manière entre deux feux, l'on obtient pour ainsi dire par une opération mécanique ce que les plus grosses sommes d'argent, ou les notes les mieux composées n'auront jamais pu effectuer.

Après avoir eu l'honneur de présenter respectueusement ce petit aperçù à Votre Majesté, j'attendrai avec soumission les ordres, qu'Elle daignera me faire expédier à la suite de mon entretien avec Bonaparte, tant pour les instructions nécessaires, que pour les bornes plus ou moins étendues, qu'il faut donner aux négociations ainsi que pour l'empressement au la marche plus tardive avec laquelle elles doivent être poursuivies.

Il est de mon devoir au reste de prévenir Votre Majesté, que ce gouvernement, quoique très puissant et établi sur des bases très fortes, n'est cependant pas encore à l'abri des secousses intérieures, peut-être même les plus violentes. -- Le mécontentement est général parmi le peuple à cause de la cherté excessive du pain; les émigrés rentrés de toutes les parties du monde, ne respirent en secret que la haine et la vengeance, et sans s'unir avec intention aux jacobins enragés, dont le nombre n'est point indifférent, ils se rencontrent insensiblement dans un même point, c'est à dire dans une haine décidée contre Bonaparte. On assure même, que cette situation des choses a fait avorter son projet de voyage pour Lion.[1]) Il sera sans doute très possible de prévenir par des précautions prudentes le développement d'une rebellion, mais comme la force du mécontentement ne se trouve en defaut que par la sagesse des mésures du Gouvernement, le spectateur attentif ne peut cesser un moment de porter ses regards sur ce balancement important.

[1]) Resan egde dock rum i jan. 1802. Den sista jan. återkom förste konsuln till Paris.

7.

Paris den 11 Januari 1802.[1])

L'opposition contre le Gouvernement qui s'est manifesteé depuis quelque temps dans le Corps Législatif et dans le Tribunat produit une très grande sensation dans le public, et paraît servir de point de ralliement à tous les mécontents dont cette ville est particulièrement remplie. Leur nombre s'augmente tous les jours, et la fermentation dans les esprits ne laisse pas d'être assez dangereuse, d'autant plus qu'elle est cachée sous une tranquillité apparente. Si le mécontentement est secretement encouragé par les sourdes menées des Anglais et par d'autres puissances étrangères, ainsi que par les factieux dans le pays, l'on ne peut se dissimuler que l'absenee de quelques qualités plus aimables et liantes de chez le Premier Consul n'ait considérablement contribué à faire cesser ce vif enthousiasme dont tout le monde était frappé à son égard. Rempli de talents éminents pour la guerre, et doué d'une fermeté admirable pour réprimer les désordres d'une revolution, il paraît encore avoir besoin de cette sagesse tranquille qui, n'employant que les moyens de la douceur et de la persuasion, sait si bien s'emparer des esprits et des coeurs, et les conduire, souvent malgré eux-mêmes vers l'union, le repos et le bonheur. Ce mélange heureux de fermeté et de douceur, toujours si familière au grands hommes et toujours ignorée de la multitude, ne sera pour le Premier Consul que le fruit tardif le l'expérience. La fermentation actuelle ne sera pas très facile à calmer entièrement, et si le Gouvernement u'y prend pas garde, elle pourra fort bien amener un changement quelconque dans la constitution; outre que le Premier Consul, marchant continuellement comme sur un volcan, ne sera pas un instant en sureté pour sa vie, laquelle est d'autant plus intéressante pour la France et peut-être pour l'Europe même, que l'instant de sa fin serait certainement le signal de recommencer toutes les horreurs révolutionnaires.

Les finances de ce pays sont dans un désordre affreux, et la disette d'argent est inexprimable. Le Gouvernement trouve difficilement des emprunts, en payant 10 pour cent, et les particuliers sont forcés par le besoin de payer jusqu'à 20 pour cent, ce qui conjointement avec la cherté de toutes les choses les plus nécessaires à la subsistance, ne contribue pas peu à indisposer la totalité contre le Gouvernement.

On m'assure que le Premier Consul après son retour de Lyon veut s'occuper sérieusement d'un traité de commerce avec la Suède, et particulièrement de ce qui regarde l'entrepôt à Gothembourg qui fut accordé à la France lors de la cession de l'ile de S:t Barthélemy.

---

[1]) Apostill. »Ank. d. 31 Jan.»

8.

Frankfurt am Mayn den 8 April 1802[1])

Vid min senaste audience hos Förste Consulen[2]) framförde jag i korthet allt hvad Eders Kongl. Maj:t under den 1 sistledne Januarii genom dess Cabinett-secreterare i nåder anbefallt mig att föredraga, och yrkade hufvudsakligen: »Att om Förste Consulen ansåg förbindelsen emellan Sverige och Frankrike nyttig, borde Sverige genom ökade besittningar sättas i tillstånd att i Norden göra Frankrike ett värksamt biträde, hvilket svårligen, och altid ofullkomligen, kunde åstadkommas genom det enda medlet af ett *système subsidiaire*, men att om däremot det förra med alfvare vidtogos, kunde det senare tilläfventyrs med tiden aldeles försvinna». Förste Consuln svarade därpå: »La paix se fait maintenant, et les affaires marcheront tranquillement partout; la tâche de la Suède consiste sans doute dans l'obligation de soutenir la balance dans la Baltique; mais pour cet effet il faut que chacun garde ce qu'il possède». Detta svar upptäckte för mig mer än tydeligen den stora inflytelse Danmark äger på Förste Consuln genom Herr Talleyrand; dock utan att synas förstå hvad Consuln menade, frågade jag, om då icke general Duroc omnämndt mit samtal med honom angående ön Portorico och det biträde Konungen min Herre väntade af republiken i detta afseende? Han svarade: »Oui, il m'en a parlé, mais que donnerez vous à l'Espagne au lieu de son isle»? Denna fråga bekymrade mig något; och förlägen att finna det bästa svaret, invände jag med dristighet, att »Konungen af Sverige kunde ibland annat lämna Spanien sådana handelsförmåner, som i det närmaste skulle ersätta förlusten af nämnde ö, hvilka, om de sträcktes så långt att komma i likhet med dem Frankrike i stöd af någon gammal tractat åtnjuter, trodde jag all ersättning vara till fullo erhållen». Första Consuln syntes nögd med detta svar; men utan att vidare ingå i detta ämne, frågade han: »Comment êtes vous àprésent avec la Russie?» Jag svarade: »Pas trop mal; le Roi regrette comme vous, Général, la mort de l'empereur Paul premier, mais il doit être fort tranquille sur' les sentiments de l'empereur actuel, qui sont fort pacifiques; et de plus, c'est son beaufrère». Han sade vidare: »Vous êtes brouillés je crois, avec le Danemarc». Iag svarade: »Eh! le moyen de ne point l'être? La politique artificieuse et l'absence totale de tout ce qui tient au caractère et à la fermeté de chez ce cabinet-là n'a su inspirer au Roi qu'un seul sentiment en retour, et celui-là se divine.» Consuln sade straxt. »Il est certain: les Princes de la maison de Suède ont toujours été fermes et très courageux», hvarefter han gick några steg tillbaka ifrån mig, som för att gifva mer vigt åt sit tal, och fortfor:

[1]) Apostill. »Ank. den 23 April».

[2]) Den 26 mars enligt ett bref af den 27 samma månad. Han erhöll genom Utrikesministern vid afskedet en dyrbar brillanterad dosa från Förste Consuln.

»Je vous prie, Monsieur, de faire mes plus sincères compliments au Roi, et de l'assurer que je verrais avec un grand plaisir renaître les relations qui ont existé entre la Suède et la France»; hvarefter han tycktes vilja congediera mig. Jag invände då: »Le Roi sera sans doute très sensible à vos compliments, Général; mais il y manque encore une réponse sur ce que vous voulez faire à l'égard de la negociation pour l'isle de Portorico. Lorsque le Roi me fit l'honneur de me signifier ses ordres de faire cette démarche auprès de vous, l'intention de sa Majesté était que j'en rapportasse une réponse claire et positive; vous aurez sans doute la bonté de me la donner, puisque sans cela le Roi croirait plutôt que j'ai mal exécuté ses ordres, que de s'imaginer, que vous aviez pu hésiter de vous prononcer.» Han syntes högst förlägen vid detta tal; kom tilbaka till mig, och svarade med någon embarras: »Monsieur, je veux faire tout ce que je puis pour faire plaisir au Roi, mais la base n'étant point posée, sur laquelle la negociation doit être établie, il m'est impossible de pouvoir prononcer quelque chose de bien positif dans ce moment.» Han tog oändeligen höfligt afsked och lemnade mig.

Efter denna audience märktes en stor tillväxt i förbindlighet hos stats-ministrarne, och i synnerhet hos Herr Talleyrand, som gick ända till en ovanlig vänlighet vid min afskedsvisite.

Underrättelser.

— Lektor C. G. Starbäck afled i Uppsala den 8 sistlidne oktober, 57 år gammal. Efter att 1854 ha disputerat öfver »Vasaätten under unionstiden» utvecklade han snart en synnerligt liflig författare-verksamhet på många områden, äfven det historiska. Här nådde det sin blomma uti »Berättelser ur svenska historien», hvilka han började utgifva 1860 och sedan uti 12 delar hann att föra fram något längre än Gustaf II Adolfs tid. De fingo en stor spridning och ha särskildt bland vårt lands ungdom bidragit att väcka och underhålla intresset för Sveriges historia.

— Förre amanuensen vid Uppsala universitetsbibliotek d:r Jonas Gustaf Wahlström afled i Uppsala den 29 sistlidne oktober nära 71 år gammal. Under många år en mycket verksam publicist har W. inlagt förtjenster om den historiska vetenskapen, isynnerhet genom en mängd lefnadsteckningar uti »Biografiskt Lexikon», i hvilket stora företag han ända sedan 1838 var medarbetare.

— Professor Ludvig Lange i Leipzig, författare bl. a. till en i flera upplagor utgifven »Handbuch der römischen Alterthümer», har aflidit den 18 sistlidne augusti.

— Bland *Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens* prisämnen för 1886 märkas följande i svensk historia: Historisk framställning af det svenska bruket att med anvisning på viss jord, grundskatt, tionde m. m. betala tjenster till kronan; Framställning

af Skånes sammansmältning med Sverige under 1600-talet; Svenska handeln i senare hälften af 1700-talet. Priset utgöres af en guldmedalj om 36 dukater samt författarearvode.

— Under höstterminens lopp ha följande två akademiska afhandlingar offentligen försvarats, båda i oktober: »Gustaf III:s förhållande till franska revolutionen I» af NILS ÅKESON (141 ss. Lund) uti Lund och »Studier i Hanseatisk-Svensk historia II. Åren 1332—1365». (Med bilaga: Magnus Erikssons itinerar) af K. G A. GRANDINSON (118 ss. Sthlm) uti Uppsala.

— Utaf *Svensk slägtbok* har andra årgången (352 ss. Sthlm 1885) utkommit. I afseende på uppställningen har en ändamålsenlig förändring börjat vidtagas, i det slägtledningen, i stället för att såsom förut utgå från »hufvudmannen», börjar med den sista gemensamma stamfadern för nu lefvande ättlingar. Uti inledningen omnämnes äldste kände stamfadern, liksom de möjligen mellanliggande slägtleden, och genom siffror betecknas de nu lefvande generationernas afstånd från äldste stamfader. Uti genealogiskt och biografiskt hänseende ökas därigenom väsentligen värdet och intresset af denna publikation, hvars betydligt ökade omfång visar, att den lyckats vinna bifall inom allt vidsträcktare kretsar.

— Vår slägthistoriska litteratur har för någon tid sedan ökats med »Slägten Aschan. Genealogiska anteckningar af OTTO BERGSTRÖM», 42 ss. med register samt slägttafla. Arbetet, som i afseende på papper och tryck är ett praktverk, är tryckt som manuskript i ett ringa antal exemplar och finnes ej i bokhandeln.

— Under titeln »Utländska diplomaters Minnen från Svenska hofvet. Skildringar samlade ur deras anteckningar m. m.» har af signaturen SCÆVOLA utgifvits tvänne häften innehållande ännu oafslutade utdrag i öfversättning företrädesvis ur engelska ministerdepescher från Sverige åren 1809—1813. Innehållet synes ej sakna intresse, såsom naturligt är, då man betänker tid och personligheter i fråga, och vi återkomma måhända en annan gång utförligare till detsamma, när samlingen blifvit färdig; redaktionen röjer dock mera litteratören än historikern, och öfversättningen, på de få ställen man är i tillfälle att kontrollera den, tyckes icke alltid kunna ersätta originalet.

— Af G. BJÖRLIN har utkommit »Kriget mot Danmark 1675—1679» (296 ss., Norstedt & Söner, Sthlm), ett sidostycke till samme författares för ett par år sedan utgifna skildring af 1808 års Finska krig. Framställningen af slaget vid Lund den 4 december 1676 synes särskildt vara af historiskt värde och förtjenar ett utförligare omnämnande.

— D:r C. FALK har med anledning af invigningen utaf Östgöta nations nya hus uti Uppsala denna höst utgifvit en »Östgöta Nations historia» (137 ss.), som ansluter sig till den serie sådana historier, som för några år sedan af annan anledning sågo dagen.

— I Helsingfors har nyligen utkommit en broschyr benämnd *Muutamia tietoja Juhani Herttuan hovista Turussa* (»Några upplys-

ningar om hertig Johans hof i Åbo») 34 sid. 8:o. Författaren, fil. kand. K. GROTENFELT, söker här komplettera de uppgifter om hertig Johans hofhållning, som ingå i Fants år 1797 utgifna disputation »De luxu aulae Johannis ducis Finlandiae», men då han icke användt nya källor, ej heller lyckats öfvervinna svårigheterna i att på finska återgifva namnen på föremål, allehanda tyg-sorter o. s. v., så torde den, som intresserar sig för denna detalj, fortfarande främst böra lita till Fants afhandling. Trenne bilagor innehålla förteckningar öfver tapetmålningarna och boksamlingen i hertig Johans boning äfvensom en administrativ beskrifning öfver hertigdömet. — *Moniahta lehti Suomen sivistyshistoriaa* (»Ett blad ur Finlands kulturhistoria», öfvertryck från Suomi, 30 sid. 8:o) af samme förf. innehåller 7 aktstycken rörande olikartade ämnen, bland dem ett bref från A. I. Arvidsson till L. Hammarsköld dat. d. 12 oktober 1819, däri A. skildrar en i östra Finland företagen runo-insamlings resa och redan nu omtalar sin önskan att erhålla anställning i Sverige, äfvensom ett bref från Franzén till Keckman dat. d. 20 februari 1837 med försök till öfversättning af några stycken ur Kalevala.

— Af den nitiske finske skolmannen professor K. G. LEINBERGS mångåriga forskningar, hufvudsakligen uti Svenska arkiv, föreligger en ny frukt under titeln *Bidrag till kännedomen af vårt land* (Första häftet, 90 ss., Jyväskylä 1885). Häftet innehåller ett antal rätt intressanta beskrifningar öfver finska socknar, bland hvilka särskildt märkas några af kanslikollegiet infordrade berättelser ang. församlingarnes »antiqviteter och äldre historia» uti Borgå stift (afgifna 1761) samt landtmätaren Hagströms 1775 upprättade beskrifningar öfver Helsinge och Esbo socknar. I häftet förekomma dessutom landshöfding Carpelans beskrifning öfver Cajana län och stad, 1798, och bankokommissarien Fredrik Silfverstolpes dagboksanteckningar under en resa från Stockholm till Finland (ur Vesterås domkapitels arkiv), samt slutligen ett utdrag ur Ecklesiastik-expeditionens protokoll 1792 ang. finnarne i Vermland. — Som prof på de kulturhistoriska bidrag här förekomma må anföras följande utdrag ur beskrifningen på Helsinge socken: § 25. Om hos landmannen inrotade oseder.

1:o Fålkets myckna egensinnighet och envisa, hvaraf flere odygder härflyta, häraf händer, att en socken här syslosätter en Domare mera än ett Härad i andra orter och att sällan någon rättegång stadnar, förr än vid högsta domstolen: hvarefter bonden entå tror sig kunna få ändring och att honom skedt orätt, hvarifrån han ej kan öfvertalas af andra, än de härvarande sockne-politici, hvars ändamål och födekrok är, att ständigt hålla folk i rättegångar och osämja. Denna envisa förordsakar äfven, att lagar, förbud och förordningar oblygt öfverträdes och hvarföre det landthjelpande bränvins förbudet haft här alt för många öfverträdare....

3:o Räknar man bland oseder Almogens af begge kjönen outsläckeliga begjär till bränvin och starka drycker. Jag har efter almogens egen upgift funnit att hvarje matlag inan bränvins förbudet minst till bränvins bränning använt 2 tunnor om året, här finnes 554 mat-

lag. som således ödt 1.108 tunnor säd. utom hvad dragoner, soldater, 6 krogar och 3 gästgifvaregårdar kunnat tillvärka.

4:o att späda barn föres i badstuga och i starka bad alla årsens tider. Då man betracktar hvad värkan ett så hastigt ombyte af kjöld och hetta måste hafva hos ett nyfödt barn. lär man finna orsaken hvarföre många dö af okänd sjukdom....

6:o Bidrager fäikets envisa. att fira ej allenast de sednast aflyste hellgedagar. utan alla de som i Påfvedömet funnits och som i almanackan äro utmärkte med något namn. hvarunder något hellgon blifvit kändt. och det i sådan helgd. att om ock hela landtbruket skulle förskämas i annat fall. vore omögligt få bonden till arbete på en sådan dag. äfven som på andra helgedagar hålles för synd att gjöra något nödfalls arbete. men aldrig att förnöta dagen på krogen i slagsmål och svordom....

— Bland nyare norska historiska publikationer märkas »Norske Rigsregistranter 1648, 1649»; »Norske Regnskabs- og Jordeböger fra det 16 århundrede» (hufvudsakligen från Bergens kungsgård); »En tale mod Biskoperne, politisk stridsskrift fra K. Sverres tid», utg. af professor G. Storm. »den äldsta bevarade i Norge och på fornspråket författade skrift», enligt utg. från 1197: samt slutligen och för oss utaf största intresset *Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter*, första häftet (149 ss.). Den lärde utgifvaren professor Ludvig Daae har sedan flere år gjort samlingar i denna riktning och det är med tillfredsställelse hvarje vän af vår äldre lärdoms- och personalhistoria ser början ske till deras offentliggörande. Föreliggande häfte omfattar universiteten i Prag, Erfurt och Rostock. Det sistnämda upptager, såsom det var att förmoda, största utrymmet (sid. 31—149). Det var också under 1500-talet en verklig högskola för de nordiska länderna och mottog lärjungar ur alla stånd. Förteckningarna omfatta i öfrigt för Prag åren 1372—1412; för Erfurt 1395—1508 och för Rostock 1419—1758. Listor på promoverade nordboar vid de nämda universiteten äro bifogade. Fortsättningen på denna publikation, som antagligen ej skall låta länge vänta på sig, skall blifva mycket välkommen.

— Af den bekanta tysk-svenska krigaren under 1600-talet *Dodo von Kniphausens* bref förberedes en samling uti Tyskland till utgifvande, för hvilken äfven bidrag hemtats ifrån Sverige. Utgifvaren är den preussiske statsarkivarien Sattler uti Hannover.

— Af den franska arkivpublikationen *Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* från Vestfaliska freden till franska revolutionen har den sedan någon tid tillbaka förebådade andra delen *Suède* utkommit. Utgifvaren är, som bekant, den genom sina arbeten äfven uti svensk historia väl bekanta vetenskapsmannen A. Geffroy. Vi skola med det snaraste egna denna intressanta publikation en särskild uppmärksamhet.

Öfversigter och granskningar.

Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet af HANS FORSSELL. (K. Vitt. Hist. och Ant. Akad:s handlingar 29 delen). 122+236 sid. Sthlm 1884.

I denna afhandling har förf. gifvit oss ett nytt och synnerligen vigtigt bidrag till kännedomen af den del af Sveriges inre historia som isynnerhet utgjort föremålet för hans forskarenit och skarpsinne. De källor som legat till grund för arbetet äro i främsta rummet tionderäkenskaperna, hvilka såsom förf. visar gifva en ganska god vägledning till bedömande af skördens storlek. För kännedomen om folkmängdens storlek åter samt om boskapsstocken och dess fördelning i olika kreaturslag finnes från denna tid en annan källa, som i pålitlighet väl kan täfla med våra statistiska uppgifter. Detta är den uppteckning af Sveriges lösa egendom som uppgjordes med anledning af gärden för Elfsborgs lösen 1571. Slutligen lemna fogderäkenskaperna från konungens afvelsgårdar goda upplysningar isynnerhet rörande det sätt hvarpå åkerbruket denna tid bedrefs i Sverige. De uppgifter som med mycket arbete hopletats i dessa och andra källor har förf. sammanställt med vår tids förhållanden och har sålunda åstadkommit en mycket intressant jämförelse mellan det sextonde århundradets och våra dagars åkerbruk.

Härvid visas först den väsentliga skilnaden mellan skördens fördelning på olika sädesslag då och nu. Hvetet som 1880 utgjorde 3,3 % af rikets hela skörd steg vid midten af femtonhundratalet till 0,6—0,9 %. Ärterna ha under samma tid ökats från 0,2 till 2,6 %. Rågen däremot har småningom trängts undan af andra sädeslag: 1571 utgjorde den en tredjedel, numera blott en femtedel af Sveriges skörd. I ännu högre grad är detta fallet med kornet. 1571 steg det till 68 % af spanmålsskörden, 1880 åter till 12,7.

Denna tillbakagång har orsakats af hafrens utbredande. På femtonhundratalet förekom den i någon betydenhet blott i Skaraborgs, Vesterås, Örebro och Värmlands län, ehuru den icke heller här utgjorde mer än 3 à 10 % af skörden. Föröfrigt saknas den vissa år alldeles i flera provinser, andra år förekommer den blott sporadiskt. Men sedan förra seklet har hafren småningom ryckt fram. Redan 1805 hade den hunnit förbi kornet och kämpade med rågen om främsta rummet. 1883 var hafreskörden 60 % af rikets hela skörd.

[illegible] högst betydl- [illegible] till mindre margvärde be- [illegible] till omkr. [illegible] till 11 millioner [illegible] någon [illegible] hufvud- [illegible] början af 1830- [illegible] till mer än 4.4 millioner tunnor och i början af [illegible]

[illegible] Mest [illegible] Den största [illegible] Kalmars, [illegible] län som [illegible] främst i det [illegible] förhållandet [illegible] så stark utveckling [illegible] — under [illegible] mer än 4.9 ggr. så [illegible] boskapsskötseln [illegible] åkerbruket, hvilket [illegible] bland [illegible]

[illegible] antalet getter för- [illegible] tillbaka. [illegible] större än [illegible] Hästarnes [illegible] 2 ½ ggr. större än då. [illegible] reduce- [illegible] var 1571 [illegible] och 1871 [illegible]. Jämför man uppgifterna om boskapsstocken med skördesiffrorna, visar det sig att 1571 mot 100 nötkreatursenheter svarat 109 tnr råg- värde och 1871 mot 100 underhållna nötkreatursenheter 552 tnr råg- värde. [illegible] skördens öfvervigt öfver boskapsstocken har mer än [illegible], hvilket tydligen visar huru åkerbrukets betydelse under tidernas lopp vuxit.

Har nu denna förökning af jordens produktionskraft kunnat hålla jämna steg med den på grund af ökad folkmängd stegrade konsum- tionen? Sveriges invånare voro enl. Forsells beräkningar i hans arbete »Sverige 1571» 531,400. Jämföras härmed de ofvan nämnda siffrorna för boskapsstock och skörd, finner man att 1571 svarade mot 100 in- vånare 151 nötkreatursenheter. År 1880 åter funnos för samma antal invånare endast 62 kreatur. Med hänsyn till boskapsskötseln måste alltså den uppstälda frågan nekande besvaras. Och detta har sin naturliga förklaring uti jordbrukets ombildning och uti andra förvärfs- källors öppnande. Fördelaktigare ställer sig jämförelsen i fråga om [illegible] tillväxt. En medelgod skörd på 1500-talet gaf för 100 inv. [illegible] rågvärde, en rik åter 320; i våra dagar äro de motsvarande 350 och 374. Men frändrager man härifrån hafren och [illegible] skörden och fäster jämförelsen blott vid de spannmålsslag som

väsentligen ingå i befolkningens födoämnen, blir förhållandet ingalunda så gynsamt för vår tids jordbruksnäring. Ty af dessa sistnämnda sädesslag gaf t. ex. 1871 års skörd blott 172 t:or rågvärde för 100 inv. men 1576 års 250 t:or; och äfven om man 1871 tillägger rotfrukterna, blir tunnantalet 26 mindre än 1876. Detta skenbart ogynsamma förhållande förklaras af befolkningens olika fördelning i yrken nu och då. Af Sveriges invånare 1870 kunde blott 56 % räknas såsom idkare af åkerbruk eller dithörande binäring, men på 1570-talet anser förf. att 90 % af hela antalet kan dit hänföras.

Förf:s arbete lemnar äfven en mängd upplysningar om åkerbrukets detaljer denna tid, om boskapens storlek, utfodring och afkastning m. m., hvilka dock här måste förbigås. Vi få därför nöja oss med att hänvisa läsaren till arbetet själft. Ingen skall lägga det ifrån sig utan att liksom rec. vara förf. tacksam för den inblick han gifvit i en mängd förr föga kända frågor, hvilka äro af så stort intresse icke minst därför att de äro så olika vår tids förhållanden.

J. Fr. N.

Memoir of Benjamin Lord Bloomfield, edited by Georgiana Lady Blomfield, in 2 vols. 303 + 348 ss. London 1884. (På omslaget: *Lord Bloomfields mission to the court of Bernadotte*).

Generalen Lord Bloomfield var engelsk minister vid konung Carl Johans hof under åren 1823—1833 — alltså länge nog för att göra sig väl bekant med vårt regeringssätt och folklynne; han var tydligen en vid hofvet och i de högre sällskapskretsarne särdeles omtyckt person och ansågs vara mot Sverige mycket välvilligt sinnad; han gjorde också flera vidsträckta resor inom landet och till Norge, så att hans iakttagelser icke inskränkte sig till lifvet i hufvudstaden. — Väl var tiden icke sådan, att några underhandlingar af spännande intresse kommo att gå genom hans händer, men han förde dock en och annan, som icke alldeles saknar vigt. Den första af hans underhandlingar gälde Sveriges biträde till de internationella förbindelser, som ingingos till slafhandelns undertryckande, och hade knappast annan betydelse än den att bevisa den Svenska regeringens önskan att behaga England. Vigtigare voro de underhandlingar, hvilka afsågo att lätta de inskränkningar och bördor, som hammade Englands handel på Sverige, och hvilka möttes af den benägenhet för ett friare handelssystem, som vid denna tid så småningom vann insteg i Sverige. Utom det intresse, som dessa underhandlingar kunde gifva lord Bloomfields mission, hade han ypperliga tillfällen att iakttaga den svenska konungens och hans omgifnings hållning såväl under lugna tider, som då sinnena upprördes af vissa kritiska tilldragelser: skeppshandeln, Bodö-saken, 17:de Maj-firandet, Juli-revolutionen och polska insurrektionen; och det kan

År 1859 var icke mycket gjordt hvarken i fråga om urkundspublikationer eller bearbetningar för densamma. Så mycket betydelsefullare var hr Styffes företag att ur utländska arkiv samla bidrag till kännedomen om en tid, för hvilken de svenska källorna i allmänhet flyta så sparsamt. Med forskarens säkra blick för urkundernas »odödliga bevisning», tog han till hufvuduppgift meddelandet af nya aktstycken, för hvilka han ransakat arkiven i östersjöstäderna; men under den anspråkslösa formen utaf »inledningar» har han därjämte sjelf sammanfattat resultaten af de meddelade aktstyckena med begagnande af andra historiska källor utaf olika slag på ett sätt, som vittnar om en ovanligt fullständig bekantskap äfven med de rent svenska handskriftsamlingarna och som i fråga om forskningens noggrannhet är exemplariskt: vi ha alla gått i skola hos honom. Det är ingen utarbetad historia hr Styffe sålunda meddelar -- den form och uppställning, som valts, sätta sig däremot, och vigtiga stycken lemnas å sido eller beröras blott i förbigående, såsom fallet är med de rent kyrkliga och kulturhistoriska frågorna. I afseende på de politiska rörelserna, de statsrättsliga och ekonomiska förhållandena meddelas däremot under växlande rubriker en massa nya uppgifter, beriktiganden och belysningar af källorna, som, äfven om sista ordet ej alltid får anses vara sagdt, äfven om enskilda misstag kunna påvisas, dock en gång för alla åt detta verk bestämt en hedersplats i vår historiska litteratur, där det kommer att stå som ett varaktigt minne utaf samvetsgrann forskning och skarpsinnig tolkning.

Det hedrar äfven förläggarne att ha fört till ända ett verk, af så rent vetenskaplig art som detta, helst det svårligen kan påräkna någon rätt stor publik utom kretsen af de egentliga forskarne.

Det är ett jämförelsevis rikt urkundsförråd, som förelegat för de 17 åren 1504—1520, hvilka denna femte del behandlar, så rikt i hvarje fall, att det svällt ut densamma till den nästan oformliga vidden af 836 sidor; också meddelas här ett större antal urkunder (519) än i någon af de föregående delarne. Måhända har detta varit orsaken till att vi här måste sakna den sedvanliga urkundsförteckningen; dess frånvaro ersättes knappast af det mer än vanligt upplysande registret, hvilket likväl, nu som förut, endast hänför sig till urkunderna, icke till inledningen.

De förra äro denna gång till största delen hemtade från Geheimearkivet i Köpenhamn, men från en *exklusivt* svensk samling, som en gång, ovisst när och hvarifrån, med krigets rätt blifvit förd till Danmark, det är de yngre Sturarnes, ett par tusen nummer starka, korrespondens. Hr Styffe redogör i förordet för denna samling och för dess användning i den historiska litteraturen i sammanhang med en allmän öfversigt af källorna till denna tids historia. Delar ur densamma ha förut publicerats dels i Danska Geheimearkivets »Årsberetninger» IV, dels i Grönblads »Nya källor till Finlands medeltidshistoria» (1857). Det vigtigaste af denna dyrbara samling, ehuru visst icke allt, är sålunda numera allmänt tillgängligt. Kompletterad af några i Stockholm

förvarade kopieböcker ger den, hvad källorna till historien om unionstidens sista skede beträffar, prioriteten åt Sverige.

Ett särskildt intresse har nämda samling genom de många där förvarade brefven från Hemming Gad, af hvilka 73 i denna femte del äro tryckta[1]. Det är sällsynt att hos oss finna bref från dessa tider, som så tidigt återgifva en verklig individualitet. I de flesta fall möter man skrifvarnes stereotypa fraser eller otympliga försök att uttrycka tanken. Här åter är det annorlunda. De äro visserligen som oftast skrifna i för stor hast för att vara några mästerstycken vare sig till piktur eller komposition; men de röja en qvickhet, en humor, och ett godt lynne, som ej förneka sig ens under de kinkigaste omständigheter, på samma gång de vittna om en duglighet och förslagenhet, som tillsammans med nyssnämda egenskaper en tid bortåt gjorde »herr electus» oemotständlig på ett bondeting eller bland Kalmars borgare och äfven förmådde inverka på de tveksamma i rikets råd. — Vi nämde pikturen. Äfven den är i sitt slag originel, men erbjuder stundom i fråga om skriftdragen lika stora svårigheter att öfvervinna, som de abrupta, illa koordinerade satser, i hvilka denna lifliga natur gaf form åt sina tankar, i afseende på mening och tankegång. Det fordras både skarpsinne och tålamod hos utgifvaren att komma till rätta med dessa bref; att det här har skett med framgång, torde den komma att erkänna, som gör sig mödan att underkasta de texter hr Styffe meddelar en närmare granskning och jämförelse med originalen.

En mängd af de i samlingen förekommande brefven, såväl koncept som original, äro odaterade. I en mängd fall har det lyckats hr Styffe bestämma tiden. Det har ej kunnat ske utan en fullständig kännedom om tidens historia och det förtjenar så mycket mer att framhållas, som den nyss nämda Grönbladska publikationen i det afseendet ger giltig anledning till åtskilliga anmärkningar. Det är stundom till rätt intressanta resultat hr Styffe på detta sätt kommer. Han har sålunda genom bestämmandet af tiden för ett Erik Trolles bref (n:r 50) gjort det mycket sannolikt, att den ryktbara bondefreden i Hjortsberga, som till sitt innehall är känd ur Svante Nilssons kopiebok och af Allen och andra hänföres till 1510, redan blifvit ingången år 1505 (jf. ss. XXVI och 63). Det märkliga brefvet n:r 419, som visar hur man redan tidigt sökte »poussera» Gustaf Trolle (denna gång till biskop i Linköping), utan tvifvel för att kunna i de politiska striderna draga nytta af hans hänsynslösa karaktär, föres af utg. till våren 1513. Det är dock sannolikt något äldre. Redan den 4 April 1513 omtalas Hans Brask i en Leo X:s bulla som »vald» biskop i Linköping[2]). Det berodde som bekant på uppgörelse med den spanska kardinalen »Arborensis» och i Rom funnos flere som kunde drifva underhandlingen. Ingen af dem har dock veterligen rest ut så tidigt på våren 1513, och det är väl icke troligt att de arbetat för Hans Brask utan dennes vetskap. Gustaf Trolle kom sjelf till Rom

[1]) I fjärde delen äro 8 bref från Hemming Gad till Svante Nilsson tryckta.
[2]) Grönblad, a. a. s. 575, men med feldatering.

samma vår, men sannolikt först sedan saken här var afgjord; det är nämligen knappt troligt att något val i kapitlet försiggått. En möjlighet är ju visserligen, att Hans Brask sökt föra Erik Trolle bakom ljuset i det längsta. Säkert är att han sedan ansett det nästan som en hederssak för sig att göra Gustaf Trolle till sin efterträdare som domprost, hvilket också lyckades[1].

Det är nästan öfverflödigt att anmärka att texterna äro med synnerlig omsorg återgifna. I några, dock i det hela tämligen obetydliga fall, äro vi visserligen ej af alldeles samma mening som utg. I de latinska punkterna n:r 44 skulle t. ex. i 4:e raden *supponitur* måhända gifva bättre mening än *propter*. Uti det lilla brefvet n:r 191 torde siffrorna i sjunde raden böra läsas *viii* i st. för v^m. Det är så mycket vissare, som i ett annat bref (af Mattis Jönsson; n:r 1610 enligt den gamla beteckningen), hvars innehåll just i det ofvannämnda refereras, den förra läsarten är otvifvelaktig. — I ärkebiskop Jakobs bref, n:r 509, r. 14 torde väl *procuratori* gifva bättre mening än *procurari*[2].

Det stora flertalet af bref äro på svenska. Vi behöfva icke säga hvilket intresse äfven för språkforskaren denna publikation har. I afseende på sjelfva textredigeringen anmärka vi med tillfredsställelse att utg. infört en interpunktion efter meningen och i sammanhang därmed normaliserat bruket af stora och små begynnelsebokstäfver. Oafsedt sjelfva principen, skulle det ha varit en verklig skada, om det studium, som han utan tvifvel måst nedlägga på många af dessa urkunder och som till resultat bl. a. haft en rationell satsindelning, skulle ha gått förloradt för alla som kunna komma att begagna dessa aftryck. I ett par enstaka fall äro vi dock af någon annan tanke i afseende på interpunkteringen. S 219 r. 4 t. ex. skulle det väl gifva bättre mening att läsa (hafver) *fangith brefven fra sigh fru Annes ama i Borgholm, sa at* o. s. v.; d. v. s. utan punkt mellan *sigh* och *fru*, hvarvid *ama* naturligtvis är dativus. Vi kunna ej påminna oss att Hemming Gad någonsin använder *sa* för *sadhe*, hvilket väl med hr S:s interpunktion skulle blifva fallet. Nr 193, r. 16, 17 skulle vi hellre interpunktera: *nu varda vi ga pa fleskestumpen utan var tack, medhan Johan Mansson hafver köth, flesk* o. s. v. — S. 636 på slutet af brefvet ger det måhända bättre mening att läsa: *veremur quod, nisi P. V. caute tractaverit ... cum regia majestate ac in tempore, prevenietur per militiam, prout nobis suggeritur, in odium ecclesie* etc; det är nämligen fråga om att i tid vidtaga åtgärder till skydd för kyrkans egendom. Detta är emellertid småsaker.

Att hr Styffe äfven i fråga om de personalhistoriska uppgifterna är en säker ledare är bekant och förnekar sig ej heller här. Han har t. ex. skilt mellan de båda »herrarne» Erik, hvilka rätt ofta i dessa handlingar förekomma, hvilka båda varit i Rom, och också, t. ex. af

---

[1] I noten s. 189 angifves förmodligen genom tryckfel S. Agnetas tid till den 5 febr. i st. för den 28 (eller 21) jan.

[2] S. 254. r. 6 bör det väl läsas *fendhin* (fan) i st. för *sendhin*.

Grönblad, [illegible] sjelf [illegible] Man [illegible] Orjan Nilsson [illegible] djekne, [illegible] 1511 [illegible] lige[illegible] blef [illegible] dylika [illegible] anföras uppgiften om [illegible] bord, att han nämligen [illegible] första man Anders [illegible] f.) ansluter sig till [illegible] Omkring hälften af namnen [illegible] delas mot korta notiser. [illegible] till rikerådet? I [illegible] 150[illegible] i [illegible] de åtminstone [illegible] för [illegible] serligen icke utsatt.

* * *

Sjelfva inledningen är denna gång betydligt kortare än i de båda närmast föregående delarne. Dessa gick förf. för den tid som dem omfatta, till en stor del fram öfver jämförelsevis obearbetad mark, då däremot från och med Svante Nilssons tid Allens historia börjar blifva mera detaljerad och ända till 1520 hufvudsakligen stöder sig just på Sturesamlingen. Det har också gjort att hr Styffe i den historiska inledningen stannat redan vid hr Svantes död och för de återstående åtta åren ansett sig kunna hänvisa till nyssnämnda verk, som ju därigenom hvad noggrannhet och fullständighet beträffar fått det bästa erkännande (jf. Förord s. VII). Om vi sålunda icke finna en så con amore utförd och omfattande framställning, som fjärde delens »Sverige i Sten Sture den äldres tid», så beror detta härpå, men icke heller erbjuder Svante Nilssons tidsålder, denna de ofruktbara mötenas tid, ett lika anslående stoff att behandla.

Hvad framställningen af den politiska historien beträffar, kompletterar nu hr Styffe Allens framställning genom att i detalj redogöra särskildt för händelserna i sjelfva Sverige och förhållandet till Finland, hvilket allt Allen antingen förbigår eller endast i korthet berör. Sålunda finna vi här en utförlig skildring af underhandlingarna på våren 1504, af hr Svantes finska resa, af krigshändelserna 1506 och i allmänhet af krigsrustningarne i Sverige m. m. d. Därjämte är hr Styffe i stånd att i åtskilliga enskildheter beriktiga sin danska kollegas framställning. Så är t. ex. fallet med afseende på den bekanta höfdingen på Olofsborg (i Bohuslän), Nils Ragvaldsson och hans sista öden. Den käcke krigaren, som efter det ryktbara öfverfallet på julnatten 1504 hos Allen försvinner uti dansk fångenskap, lyckades, såsom hr Styffe visar, komma undan och dog sedermera i ro uti Vestergötland. Pa samma sätt, för att taga ett par andra exempel, i fråga om dagen för Svantes val, i fråga om tiden för Kalmar slotts eröfring; det är hr Styffes omfattande kännedom utaf

a handlingar och förmåga att begagna sig af deras uppgifter, är å nyo gör sig gällande.
led en viss nyfikenhet motser man hr Styffes omdöme om Svante politik i allmänhet, hvilken, som bekant, uti Allen, fått en så domare, och mången har väl trott att det skulle bli svårt för i att jäfva denna dom eller att vidhålla den nationella ständ-n. Häri torde man dock i sådant fall något ha missräknat sig. tyffe polemiserar egentligen icke mot den danska historikerns tning och onekligen framstår äfven hos honom hr Svante som ıderlägsen person i jämförelse med Sten Sture d. ä., och detta och främst i ledningen af den inre styrelsen, men äfven i af- på krigföringen. Men han vederlägger icke desto mindre i iga punkter, och såsom oss synes lyckligt. Allens framställning ı den noggranna analys af urkunderna, hvari han utan tvifvel är ı öfverlägsen. Vi skola i det följande påpeka några vigtigare fall. Det framgår sålunda uppenbart af hr Styffes med data rikt för- redogörelse att uppskofvet med stilleståndets ingående 1504 le på danskarne, och det förefaller bra ensidigt att tala om. hr Svante genom sina proklamationer till Norge uti mars »for-le» underhandlingen, då å danskarnes sida Jens Holgersson så om i maj härjade Kalmarsunds kuster. - - Äfven i fråga om det fredsmötet i Kalmar 1505 afvika de båda framställningarna. Det kant att svenskarne där alldeles uteblefvo, och Allen ser i riks- ındarens intriger enda anledningen därtill. Svenskarne föreburo motvind som orsak till sin sena ankomst, och hr Styffe har gjort ödan att hos en kompetent auktoritet inhämta uppgifter, hvilka ka, att under hela juni månad stiltje eller motvind är det vanliga em, som norrifrån vilja segla till Kalmar. Den anmärkningen år visserligen att svenskarne för sent gåfvo sig i väg, men att ke ville komma värnlösa, då konung Hans hade gjort så stora ıgar, är dock begripligt, och hur litet den senare var angelägen ı öfverenskommelse, visar den hast hvarmed han gick till väga i om domen. Danskarnes förfarande både under stilleståndstiden, före och efter mötet var väl så litet som möjligt egnadt att in- förtroende.
Äfven i andra fall torde de ogynsamma omdömen Allen är så att fälla om riksföreståndaren och hans förtrogne, böra jämkas den på fakta grundade framställning hr Styffe ger. Mest afviker de båda författarnes uppfattning, när det gäller fredstraktaten af 17 aug. 1509 och därmed sammanhängande omständigheter, en t, som Allen finner vara alldeles i sin ordning, men hr Styffe ınar som det »till innehållet såväl som sättet nesligaste fördrag», ıågonsin från svensk sida blifvit ingånget (se s. CXXXIX). Det t starkt uttryck, i synnerhet af en i allmänhet så försigtig för-, kanske allt för starkt i betraktande af att man så litet känner ledsagande omständigheterna. Men att det icke är alldeles omo-dt, därom lärer man öfvertyga sig, om man följer hr Styffes tällning, huru konung Hans i början af året utfärdar lejdebref

lag, som således ödt 1,108 tunnor säd, utom hvad dragoner, soldater, 6 krogar och 3 gästgifvaregårdar kunnat tillvärka.

4:o att späda barn föres i badstuga och i starka bad alla årsens tider. Då man betracktar hvad värkan ett så hastigt ombyte af kjöld och hetta måtte hafva hos ett nyfödt barn, lär man finna orsaken hvarföre många dö af okänd sjukdom....

6:o Bidrager fålkets envisa, att fira ej allenast de sednast aflyste hellgedagar, utan alla de som i Påfvedömet funnits och som i almanackan äro utmärkte med något namn, hvarunder något hellgon blifvit kändt, och det i sådan helgd, att om ock hela landtbruket skulle förskämas i annat fall, vore omögligt få bonden till arbete på en sådan dag, äfven som på andra helgedagar hålles för synd att gjöra något nödfalls arbete, men aldrig att förnöta dagen på krogen i slagsmål och svordom....

— Bland nyare norska historiska publikationer märkas »Norske Rigsregistranter 1648, 1649»; »Norske Regnskabs- og Jordebøger fra det 16 århundrede» (hufvudsakligen från Bergens kungsgård); »En tale mod Biskoperne, politisk stridsskrift fra K. Sverres tid», utg. af professor G. STORM, »den äldsta bevarade i Norge och på fornspråket författade skrift», enligt utg. från 1197; samt slutligen och för oss utaf största intresset *Matrikler over Nordiske Studerende ved fremmede Universiteter,* första häftet (149 ss.). Den lärde utgifvaren professor LUDVIG DAAE har sedan flere år gjort samlingar i denna riktning och det är med tillfredsställelse hvarje vän af vår äldre lärdoms- och personalhistoria ser början ske till deras offentliggörande. Föreliggande häfte omfattar universiteten i Prag, Erfurt och Rostock. Det sistnämda upptager, såsom det var att förmoda, största utrymmet (sid. 31—149). Det var också under 1500-talet en verklig högskola för de nordiska länderna och mottog lärjungar ur alla stånd. Förteckningarna omfatta i öfrigt för Prag åren 1372—1412; för Erfurt 1395—1508 och för Rostock 1419—1758. Listor på promoverade nordboar vid de nämda universiteten äro bifogade. Fortsättningen på denna publikation, som antagligen ej skall låta länge vänta på sig, skall blifva mycket välkommen.

— Af den bekanta tysk-svenska krigaren under 1600-talet *Dodo von Kniphausens* bref förberedes en samling uti Tyskland till utgifvande, för hvilken äfven bidrag hemtats ifrån Sverige. Utgifvaren är den preussiske statsarkivarien SATTLER uti Hannover.

— Af den franska arkivpublikationen *Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* från Vestfaliska freden till franska revolutionen har den sedan någon tid tillbaka förebådade andra delen *Suède* utkommit. Utgifvaren är, som bekant, den genom sina arbeten äfven uti svensk historia väl bekanta vetenskapsmannen A. GEFFROY. Vi skola med det snaraste egna denna intressanta publikation en särskild uppmärksamhet.

Öfversigter och granskningar

[illegible] Sveriges [illegible] af Hans [illegible]

I denna [illegible]

De siffror som [illegible] ledning till [illegible] folkmängdens [illegible] i olika [illegible] teckning af Sveriges [illegible] sidan [illegible] från konungens [illegible] med hvarandra [illegible] med mycket [illegible] och ha salunda åstadkommit en mycket [illegible] jämförelse mellan det sextonde århundradets och våra dagars åkerbruk.

Härvid visas först den väsentliga skilnaden mellan skördens fördelning på olika sädesslag då och nu. Hvetet som 1880 utgjorde 3,3 % af rikets hela skörd steg vid midten af femtonhundratalet till 9,4—11,9 %. Ärterna ha under samma tid ökats från 0,8 till 9,0 %. Rågen däremot har småningom trängts undan af andra sädeslag: 1571 utgjorde den en tredjedel, numera blott en femtedel af Sveriges skörd. I ännu högre grad är detta fallet med kornet: 1571 steg det till 58 % af spannmålsskörden, 1880 åter till 17,1 [illegible]

Denna tillbakagång har orsakats af hafrens utbredande. På femtonhundratalet förekom den i någon betydenhet blott i Skaraborgs, Vesterås, Örebro och Vermlands län, ehuru den icke heller här utgjorde mer än 3 à 10 % af skörden. [illegible] saknas den [illegible] alldeles i flera provinser; [illegible] förekommer den blott [illegible]. Men sedan [illegible] småningom ryckt fram [illegible] 1805 hade den [illegible] och kämpade med [illegible] främsta rummet [illegible] 60 % af rikets [illegible]

Åkerjordens produktion har sedan femtonhundratalet högst betydligt ökats. Reducerande all dess afkastning till tunnor rågvärde beräknar förf. en medelgod skörd för trehundra år sedan till omkr. 1,340,000 tunnor och en medelgod sådan i vår tid till 11 millioner t:or rågvärde, hvilket alltså innebär att jordens afkastning nu är något mer än 8 ggr. större än då. Och denna stora öfvervigt har hufvudsakligen vunnits under de sista femtio åren, ty ännu i början af 1830-talet steg skörden ej till mer än 5,6 millioner t:or och i början af århundradet till blott 3,2 millioner t:or rågvärde.

Denna tillväxt är högst olika fördelad på de olika länen. Mest stillastående hafva Upsala, Vesterås och Gefle län varit. Den största utvecklingen visar däremot Norr- och Vesterbottens, Örebro, Kalmars, Elfsborgs och Skaraborgs län samt den lilla del af Göteborgs län som på 1500-talet hörde till Sverige och hvilken står aldra främst i det att dess skörd 1880 var 29,6 ggr. större än 1576. Det förhållandet att den gamla Vestgötabygden kunnat vinna en så stark utveckling — skörden i Elfsborgs län var 1880 17 ggr. större än 1576 — under det att Upsala län det först nämda året ej hade mer än 4,9 ggr. så stor skörd som 1576, anser förf. delvis bero däraf att boskapsskötseln på 1500-talet var i Vestergötland mer idkad än åkerbruket, hvilket förhållande ändrats, under det att Mälarprovinserna då voro bland landets mest sädesproducerande delar.

Hvad boskapsstocken vidkommer visar förf. att antalet getter förminskats till hälften och att äfven svinafveln i vissa län gått tillbaka, ehuru deras antal för hela riket är något om än obetydligt större än på femtonhundratalet. Hästarnes antal är 2 $^1/_2$ ggr. större än då. Kornas och fårens antal ha tredubblats. Hela kreatursantalet, reduceradt till nötkreatursenheter, var 1571 815,762 och 1871 1,980,980. — Jämför man uppgifterna om boskapsstocken med skördesiffrorna, visar det sig att 1571 mot 100 nötkreatursenheter svarat 109 t:or rågvärde och 1871 mot 100 underhållna nötkreatursenheter 552 t:or rågvärde, hvadan alltså skördens öfvervigt öfver boskapsstocken har mer än tredubblats, hvilket tydligen visar hur åkerbrukets betydelse under tidernas lopp vuxit.

Har nu denna förökning af jordens produktionskraft kunnat hålla jämna steg med den på grund af ökad folkmängd stegrade konsumtionen? Sveriges invånare voro enl. förf:s beräkningar i hans arbete »Sverige 1571» 531,400. Jämföras härmed de ofvan nämnda siffrorna för boskapsstock och skörd, finner man att 1571 svarade mot 100 invånare 154 nötkreatursenheter. År 1880 åter funnos för samma antal invånare endast 62 kreatur. Med hänsyn till boskapsskötseln måste alltså den uppstälda frågan nekande besvaras. Och detta har sin naturliga förklaring uti jordbrukets ombildning och uti andra förvärfskällors öppnande. Fördelaktigare ställer sig jämförelsen i fråga om skördens tillväxt. En medelgod skörd på 1500-talet gaf för 100 inv. 252 t:or rågvärde, en rik åter 320; i våra dagar äro de motsvarande siffrorna 350 och 374. Men fråndrager man härifrån hafren och blandsädsskörden och fäster jämförelsen blott vid de spanmålsslag som

väsentligen ingå i befolkningens födoämnen, blir förhållandet ingalunda så gynsamt för vår tids jordbruksnäring. Ty af dessa sistnämnda sädesslag gaf t. ex. 1871 års skörd blott 172 t:or rågvärde för 100 inv. men 1576 års 250 t:or; och äfven om man 1871 tillägger rotfrukterna, blir tunnantalet 26 mindre än 1876. Detta skenbart ogynsamma förhållande förklaras af befolkningens olika fördelning i yrken nu och då. Af Sveriges invånare 1870 kunde blott 56 % räknas säsom idkare af åkerbruk eller dithörande binäring, men på 1570-talet anser förf. att 90 % af hela antalet kan dit hänföras.

Förf:s arbete lemnar äfven en mängd upplysningar om åkerbrukets detaljer denna tid, om boskapens storlek, utfodring och afkastning m. m., hvilka dock här måste förbigås. Vi få därför nöja oss med att hänvisa läsaren till arbetet självt. Ingen skall lägga det ifrån sig utan att liksom rec. vara förf. tacksam för den inblick han gifvit i en mängd förr föga kända frågor, hvilka äro af så stort intresse icke minst därför att de äro så olika vår tids förhållanden.

J. Fr. N.

Memoir of Benjamin Lord Bloomfield, edited by GEORGIANA LADY BLOMFIELD, in 2 vols. 303 + 348 ss. London 1884. (På omslaget: *Lord Bloomfields mission to the court of Bernadotte*).

Generalen Lord Bloomfield var engelsk minister vid konung Carl Johans hof under åren 1823—1833 — altså länge nog för att göra sig väl bekant med vårt regeringssätt och folklynne; han var tydligen en vid hofvet och i de högre sällskapskretsarne särdeles omtyckt person och ansågs vara mot Sverige mycket välvilligt sinnad; han gjorde också flera vidsträckta resor inom landet och till Norge, så att hans iakttagelser icke inskränkte sig till lifvet i hufvudstaden. — Väl var tiden icke sådan, att några underhandlingar af spännande intresse kommo att gå genom hans händer, men han förde dock en och annan, som icke alldeles saknar vigt. Den första af hans underhandlingar gälde Sveriges biträde till de internationella förbindelser, som ingingos till slafhandelns undertryckande, och hade knappast annan betydelse än den att bevisa den Svenska regeringens önskan att behaga England. Vigtigare voro de underhandlingar, hvilka afsågo att lätta de inskränkningar och bördor, som hämmade Englands handel på Sverige, och hvilka möttes af den benägenhet för ett friare handelssystem, som vid denna tid så småningom vann insteg i Sverige. Utom som dessa underhandlingar kunde gifva lord Bloomfield han ypperliga tillfällen att iakttaga den svenska kon omgifnings hållning såväl under lugna tider, som rördes af vissa kritiska tilldragelser: skeppshandel Maj-firandet, Juli-revolutionen och polska ir

därför icke vara något tvifvel, att hans depecher och dagboksanteckningar innehålla många värdefulla upplysningar. Sådana som de i föreliggande publikation blifvit begagnade, meddela de också många mer eller mindre märkliga samtal, som lorden haft med konungen, drottningen, kronprinsen och kronprinsessan, många lifliga skildringar af fester vid hofvet och af umgängeslifvet i den högre societeten, af hvars medlemmar grefvarne Wetterstedt, Piper, Ugglas, öfverste Montgomery-Cederhielm o. a. dels umgingos förtroligt med honom i hufvudstaden, dels mottogo honom såsom gäst på deras landtegendomar. Tydligen är det detta som för utg. varit hufvudsak. De politiska angelägenheterna äro mera knapphändigt behandlade, stundom så fragmentariskt, att man hänvisas till depecher, som icke äro meddelade. Att svenska namn i utländska skrifter vanställas, är så vanligt att det ej väcker någon undran; men det går väl långt, när samma namn varieras på olika sätt, när man får läsa om hvart annat »Brahe» och »Brai», »Finsborg», »Finspong» och »Finsbörg», »Orebro» och »Nebro», »Trolketta» och »Trölhella», när på samma sida samma stad kallas »Hatensbad» och »Halmstad», när man med några blads mellanrum finner omtalad »M. and Madame Severin» och »Baron Stokerin», ehuru det på begge ställena gjorda tillägget: »Mad. S. is the great bluestocking of Sweden», borde hafva väckt utgifvarinnans uppmärksamhet därpå, att det här var fråga om samma personer. Att »H. Ex. Count Aderström» rätteligen hette Cederström och norska statsrådet, »Cattell» Collett, att »Flüzuge» bör läsas Flyinge, »Landsnova» Landskrona och »Legersgö» Segersjö, m. m. d. kan vara lätt nog att inse; svårare är att förstå, huru Sigtuna blifvit förvandladt till »Sistella»; och endast med tvekan våga vi gissa, att »Sistuhla» (I: 288) står i stället för Säfstaholm, som eljest (II: 145) kallas för »Sisterholm». Då kan det vara nästan likaså godt, när, såsom också förekommer, namnet är aldeles utelemnadt, fastän beskrifningen på ställets natur m. m. qvarstår. Den första tredjedelen af andra bandet upptages af beskrifningen på en resa, som lorden om sommaren 1825 gjorde till Ryssland.

M.

Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af Carl Gustaf Styffe. Femte delen. **Sverige under de yngre Sturarne,** särdeles under Svante Nilsson 1504—1520. CLXVIII + 668 ss. Stockholm Norstedt & Söner 1884.

Vi lyckönska hr Styffe till fullbordan af ett verk, som, började 25 år förut, med hvarje del tillväxt uti omfång och innehållsrikedom och blifvit grundläggande för studierna i vår senare medeltids historia.

År 1859 var icke mycket gjordt hvarken i fråga om urkundspublikationer eller bearbetningar för densamma. Så mycket betydelsefullare var hr Styffes företag att ur utländska arkiv samla bidrag till kännedomen om en tid, för hvilken de svenska källorna i allmänhet flyta så sparsamt. Med forskarens säkra blick för urkundernas »odödliga bevisning», tog han till hufvuduppgift meddelandet af nya aktstycken, för hvilka han ransakat arkiven i östersjöstäderna; men under den anspråkslösa formen utaf »inledningar» har han därjämte sjelf sammanfattat resultaten af de meddelade aktstyckena med begagnande af andra historiska källor utaf olika slag på ett sätt, som vittnar om en ovanligt fullständig bekantskap äfven med de rent svenska handskriftsamlingarna och som i fråga om forskningens noggrannhet är exemplariskt; vi ha alla gått i skola hos honom. Det är ingen utarbetad historia hr Styffe sålunda meddelar: den form och uppställning, som valts, sätta sig däremot, och vigtiga stycken lemnas å sido eller beröras blott i förbigående, såsom fallet är med de rent kyrkliga och kulturhistoriska frågorna. I afseende på de politiska rörelserna, de statsrättsliga och ekonomiska förhållandena meddelas däremot under växlande rubriker en massa nya uppgifter, beriktiganden och belysningar af källorna, som, äfven om sista ordet ej alltid får anses vara sagdt, äfven om enskilda misstag kunna påvisas, dock en gång för alla åt detta verk bestämt en hedersplats i vår historiska litteratur, där det kommer att stå som ett varaktigt minne utaf samvetsgrann forskning och skarpsinnig tolkning.

Det hedrar äfven förläggarne att ha fört till ända ett verk, af så rent vetenskaplig art som detta, helst det svårligen kan påräkna någon rätt stor publik utom kretsen af de egentliga forskarne.

Det är ett jämförelsevis rikt urkundsförråd, som förelegat för de 17 åren 1504—1520, hvilka denna femte del behandlar, så rikt i hvarje fall, att det svällt ut densamma till den nästan oformliga vidden af 836 sidor; också meddelas här ett större antal urkunder (519) än i någon af de föregående delarne. Måhända har detta varit orsaken till att vi här måste sakna den sedvanliga urkundsförteckningen; dess frånvaro ersättes knappast af det mer än vanligt upplysande registret, hvilket likväl, nu som förut, endast hänför sig till urkunderna, icke till inledningen.

De förra äro denna gång till största delen hemtade från Geheimearkivet i Köpenhamn, men från en *exklusivt* svensk samling, som en gång, ovisst när och hvarifrån, med kriget rätt blifvit förd till Danmark, det är de yngre Sturarnes, ett par tusen nummer starka, korrespondens. Hr Styffe redogör i förordet för denna samling och för dess användning i den historiska litteraturen i sammanhang med en allmän öfversigt af källorna till denna tids historia. Delar ur densamma ha förut publicerats dels i Danska Geheimearkivets »Aarsberetninger» IV, dels i Grönblads »Nya källor till Finlands medeltidshistoria» (1857). Det vigtigaste af denna dyrbara samling, ehuru visst icke allt, är sålunda numera allmänt tillgängligt, kompletterad af några i Stockholm

förvarade kopieböcker ger den, hvad källorna till historien om unionstidens sista skede beträffar, prioriteten åt Sverige.

Ett särskildt intresse har nämda samling genom de många där bevarade brefven från Hemming Gad, af hvilka 73 i denna femte del äro tryckta[1]. Det är sällsynt att hos oss finna bref från dessa tider, som så lifligt återgifva en verklig individualitet. I de flesta fall möter man skrifvarnes stereotypa fraser eller otympliga försök att uttrycka tanken. Här åter är det annorlunda. De äro visserligen som oftast skrifna i för stor hast för att vara några mästerstycken vare sig till piktur eller komposition; men de röja en qvickhet, en humor, och ett godt lynne, som ej förneka sig ens under de kinkigaste omständigheter, på samma gång de vittna om en duglighet och förslagenhet, som tillsammans med nyssnämda egenskaper en tid bortåt gjorde »herr electus» oemotståndlig på ett bondeting eller bland Kalmars borgare och äfven förmådde inverka på de tveksamma i rikets råd. — Vi nämde pikturen. Äfven den är i sitt slag originel, men erbjuder stundom i fråga om skriftdragen lika stora svårigheter att öfvervinna, som de abrupta, illa koordinerade satser, i hvilka denna lifliga natur gaf form åt sina tankar, i afseende på mening och tankegång. Det fordras både skarpsinne och tålamod hos utgifvaren att komma till rätta med dessa bref; att det här har skett med framgång, torde den komma att erkänna, som gör sig mödan att underkasta de texter hr Styffe meddelar en närmare granskning och jämförelse med originalen.

En mängd af de i samlingen förekommande brefven, såväl koncept som original, äro odaterade. I en mängd fall har det lyckats hr Styffe bestämma tiden. Det har ej kunnat ske utan en fullständig kännedom om tidens historia och det förtjenar så mycket mer att framhållas, som den nyss nämda Grönbladska publikationen i det afseendet ger giltig anledning till åtskilliga anmärkningar. Det är stundom till rätt intressanta resultat hr Styffe på detta sätt kommer. Han har sålunda genom bestämmandet af tiden för ett Erik Trolles bref (n:r 50) gjort det mycket sannolikt, att den ryktbara bondefreden i Hjortsberga, som till sitt innehåll är känd ur Svante Nilssons kopiebok och af Allen och andra hänföres till 1510, redan blifvit ingången år 1505 (jf. ss. XXVI och 63). — Det märkliga brefvet n:r 419, som visar hur man redan tidigt sökte »poussera» Gustaf Trolle (denna gång till biskop i Linköping), utan tvifvel för att kunna i de politiska striderna draga nytta af hans hänsynslösa karaktär, föres af utg. till våren 1513. Det är dock sannolikt något äldre. Redan den 4 April 1513 omtalas Hans Brask i en Leo X:s bulla som »vald» biskop i Linköping[2]. Det berodde som bekant på uppgörelse med den spanska kardinalen »Arborensis» och i Rom funnos flere som kunde drifva underhandlingen. Ingen af dem har dock veterligen rest ut så tidigt på våren 1513, och det är väl icke troligt att de arbetat för Hans Brask utan dennes vetskap. Gustaf Trolle kom sjelf till Rom

[1] I fjärde delen äro 8 bref från Hemming Gad till Svante Nilsson tryckta.
[2] Grönblad, a. a. s. 575, men med feldatering.

samma vår, men sannolikt först sedan saken här var afgjord; det är nämligen knappt troligt att något val i kapitlet försiggått. En möjlighet är ju visserligen, att Hans Brask sökt föra Erik Trolle bakom ljuset i det längsta. Säkert är att han sedan ansett det nästan som en hederssak för sig att göra Gustaf Trolle till sin efterträdare som domprost, hvilket också lyckades[1]).

Det är nästan öfverflödigt att anmärka att texterna äro med synnerlig omsorg återgifna. I några, dock i det hela tämligen obetydliga fall, äro vi visserligen ej af alldeles samma mening som utg. I de latinska punkterna n:r 44 skulle t. ex. i 4:e raden *supponitur* måhända gifva bättre mening än *propter*. Uti det lilla brefvet n:r 191 torde siffrorna i sjunde raden böra läsas *viii* i st. för *vm*. Det är så mycket vissare, som i ett annat bref (af Mattis Jönsson; n:r 1610 enligt den gamla beteckningen), hvars innehåll just i det ofvannämnda refereras, den förra läsarten är otvifvelaktig. — I ärkebiskop Jakobs bref, n:r 509, r. 14 torde väl *procuratori* gifva bättre mening än *procurari*[2]).

Det stora flertalet af bref äro på svenska. Vi behöfva icke säga hvilket intresse äfven för språkforskaren denna publikation har. I afseende på sjelfva textredigeringen anmärka vi med tillfredsställelse att utg. infört en interpunktion efter meningen och i sammanhang därmed normaliserat bruket af stora och små begynnelsebokstäfver. Oafsedt sjelfva principen, skulle det ha varit en verklig skada, om det studium, som han utan tvifvel måst nedlägga på många af dessa urkunder och som till resultat bl. a. haft en rationell satsindelning, skulle ha gått förloradt för alla som kunna komma att begagna dessa aftryck. I ett par enstaka fall äro vi dock af någon annan tanke i afseende på interpunkteringen. S 219 r. 4 t. ex. skulle det väl gifva bättre mening att läsa (hafver) *fangith brefven fra sigh fru Annes ama i Borgholm, sa at* o. s. v.; d. v. s. utan punkt mellan *sigh* och *fru*, hvarvid *ama* naturligtvis är dativus. Vi kunna ej påminna oss att Hemming Gad någonsin använder *sa* för *sadhe*, hvilket väl med hr S:s interpunktion skulle blifva fallet. — Nr 193, r. 16, 17 skulle vi hellre interpunktera: *nu varda vi ga pa fleskestumpen utan var tack, medhan Johan Mansson hafver köth, flesk* o. s. v. — S. 636 på slutet af brefvet ger det måhända bättre mening att läsa: *veremur quod, nisi P. V. caute tractaverit . . . cum regia majestate ac in tempore, prevenietur per militiam, prout nobis suggeritur, in odium ecclesie* etc; det är nämligen fråga om att i tid vidtaga åtgärder till skydd för kyrkans egendom. Detta är emellertid småsaker.

Att hr Styffe äfven i fråga om de personalhistoriska uppgifterna är en säker ledare är bekant och förnekar sig ej heller här. Han har t. ex. skilt mellan de båda »herrarne» Erik, hvilka rätt ofta i dessa handlingar förekomma, hvilka båda varit i Rom, och också, t. ex. af

---

[1]) I noten s. 189 angifves förmodligen genom tryckfel S. Agnetas tid till den 5 febr. i st. för den 28 (eller 21) jan.

[2]) S. 254. r. 6 bör det väl läsas *fendhin* (fan) i st. för *sendhin*.

Grönblad, förblandas; den s. k. Erik skrifvare är väl densamme som sjelf i ett bref kallar sig Erik Larensson. Man kunde anmärka, att Örjan Nilsson, som i nr 371 kallas domprost och i registret ärkedjekne, visserligen 1511 var det senare, men ett par år efteråt verkligen blef domprost i Strengnäs. Registret är emellertid i fråga om dylika upplysningar något sparsamt. — Som en fyndig gissning må anföras uppgiften om fogden Sander Arendssons (eller Anderssons) börd, att han nämligen skulle vara en son af fru Metta och hennes första man Anders v. Bergen (s. CLXVI). — Rådslängden (s. CXLVII f.) ansluter sig till den, som meddelades i den fjärde delen. Omkring hälften af namnen äro desamma, men äfven för de öfriga meddelas blott korta notiser. Ha Nils Bryms och Nils Bese ej räknats till riksrådet? I en handling af 1507 $^{21}/_{8}$ (pappersdok. i R.A.) nämnas de åtminstone såsom samlade i Stockholm jämte åtskilliga andra herrar »för richesens merklige ärender skuldh», men riksrådstiteln finnes visserligen icke utsatt.

* * *

Sjelfva inledningen är denna gång betydligt kortare än i de båda närmast föregående delarne. Också gick förf. för den tid som dessa omfatta, till en stor del fram öfver jämförelsevis obearbetad mark, då däremot från och med Svante Nilssons tid Allens historia börjar blifva mera detaljerad och ända till 1520 hufvudsakligen stöder sig just på Sturesamlingen. Det har också gjort att hr Styffe i den historiska inledningen stannat redan vid hr Svantes död och för de återstående åtta åren ansett sig kunna hänvisa till nyssnämda verk, som ju därigenom hvad noggrannhet och fullständighet beträffar fått det bästa erkännande (jf. Förord s. VII). Om vi sålunda icke finna en så »con amore» utförd och omfattande framställning, som fjärde delens »Sverige i Sten Sture den äldres tid», så beror detta härpå, men icke heller erbjuder Svante Nilssons tidsålder, denna de ofruktbara mötenas tid, ett lika anslående stoff att behandla.

Hvad framställningen af den politiska historien beträffar, kompletterar nu hr Styffe Allens framställning genom att i detalj redogöra särskildt för händelserna i sjelfva Sverige och förhållandet till Finland, hvilket allt Allen antingen förbigår eller endast i korthet berör. Sålunda finna vi här en utförlig skildring af underhandlingarna på våren 1504, af hr Svantes finska resa, af krigshändelserna 1506 och i allmänhet af krigsrustningarne i Sverige m. m. d. Därjämte är hr Styffe i stånd att i åtskilliga enskildheter beriktiga sin danska kollegas framställning. Så är t. ex. fallet med afseende på den bekanta höfdingen på Olofsborg (i Bohuslän), Nils Ragvaldsson och hans sista öden. Den käcke krigaren, som efter det ryktbara öfverfallet på julnatten 1504 hos Allen försvinner uti dansk fångenskap, lyckades, såsom hr Styffe visar, komma undan och dog sedermera i ro uti Vestergötland. På samma sätt, för att taga ett par andra exempel, i fråga om dagen för Svantes val, i fråga om tiden för Kalmar slotts eröfring; det är hr Styffes omfattande kännedom utaf

samtida handlingar och förmåga att begagna sig af deras uppgifter, som här å nyo gör sig gällande.

Med en viss nyfikenhet motser man hr Styffes omdöme om Svante Stures politik i allmänhet, hvilken, som bekant, uti Allen, fått en så sträng domare, och mången har väl trott att det skulle bli svårt för honom att jäfva denna dom eller att vidhålla den nationella ståndpunkten. Häri torde man dock i sådant fall något ha missräknat sig. Hr Styffe polemiserar egentligen icke mot den danska historikerns uppfattning och onekligen framstår äfven hos honom hr Svante som, en underlägsen person i jämförelse med Sten Sture d. ä., och detta först och främst i ledningen af den inre styrelsen, men äfven i afseende på krigföringen. Men han vederlägger icke desto mindre i åtskilliga punkter, och såsom oss synes lyckligt, Allens framställning genom den noggranna analys af urkunderna, hvari han utan tvifvel är honom öfverlägsen. Vi skola i det följande påpeka några vigtigare fall.

Det framgår sålunda uppenbart af hr Styffes med data rikt försedda redogörelse att uppskofvet med stilleståndets ingående 1504 berodde på danskarne, och det förefaller bra ensidigt att tala om, huru hr Svante genom sina proklamationer till Norge uti mars »forstyrrede» underhandlingen, då å danskarnes sida Jens Holgersson så sent som i maj härjade Kalmarsunds kuster. — Äfven i fråga om det stora fredsmötet i Kalmar 1505 afvika de båda framställningarna. Det är bekant att svenskarne där alldeles uteblefvo, och Allen ser i riksföreståndarens intriger enda anledningen därtill. Svenskarne föreburo envis motvind som orsak till sin sena ankomst, och hr Styffe har gjort sig mödan att hos en kompetent auktoritet inhämta uppgifter, hvilka bestyrka, att under hela juni månad stiltje eller motvind är det vanliga för dem, som norrifrån vilja segla till Kalmar. Den anmärkningen qvarstår visserligen att svenskarne för sent gåfvo sig i väg, men att de icke ville komma värnlösa, då konung Hans hade gjort så stora rustningar, är dock begripligt, och hur litet den senare var angelägen om en öfverenskommelse, visar den hast hvarmed han gick till väga i fråga om domen. Danskarnes förfarande både under stilleståndstiden, samt före och efter mötet var väl så litet som möjligt egnadt att ingifva förtroende.

Äfven i andra fall torde de ogynsamma omdömen Allen är så snar att fälla om riksföreståndaren och hans förtrogne, böra jämkas efter den på fakta grundade framställning hr Styffe ger. Mest afviker dock de båda författarnes uppfattning, när det gäller fredstraktaten af den 17 aug. 1509 och därmed sammanhängande omständigheter, en traktat, som Allen finner vara alldeles i sin ordning, men hr Styffe betecknar som det »till innehållet såväl som sättet nesligaste fördrag», som någonsin från svensk sida blifvit ingånget (se s. CXXXIX). Det är ett starkt uttryck, i synnerhet af en i allmänhet så försigtig författare, kanske allt för starkt i betraktande af att man så litet känner de beledsagande omständigheterna. Men att det icke är alldeles omotiveradt, därom lärer man öfvertyga sig, om man följer hr Styffes framställning, huru konung Hans i början af året utfärdar lejdebref

för de svenska underhandlarne, som ge honom rätt att qvarhålla dem, tills de gått in på hans vilkor; huru han, när man ej nöjde sig därmed, dröjer med utfärdandet af nya, tills stilleståndstiden är ute och hans kapare hinna att åter börja sitt handtverk och bland annat utplundra Åbo och hur han slutligen förmår de svenska ombuden i Malmö att i vigtiga punkter gå ifrån sin fullmakt och lofva tribut både på obestämd tid och utan något vederlag. Allt detta har Allen antingen icke berört eller vill han icke höra talas om. Det är i synnerhet senast anförda beskyllning, som är graverande. Tyvärr tillåta ej urkunderna att följa händelserna — vi säga icke dag för dag, utan icke ens vecka för vecka, man lemnas t. ex. i fullständig okunnighet om hvad de svenska sändebuden haft för sig under hela juli månad, och äfven hvad fullmakten angår råder ej full tydlighet. Att i fråga om tiden för tributens erläggande (k. Hans lifstid) en ändring skett, är obestridligt, men i öfrigt beror det på, hvad tilltro man skall skänka en uppgift i ett senare dokument, proklamationen af den 2 mars 1510, som utgått från Svante Nilsson, Hemming Gad m. fl. Allen förkastar utan vidare deras påstående som osannfärdigt och nästan löjligt. Hr Styffe åter finner ej någon giltig anledning att betvifla riktigheten af denna uppgift, allra helst ingen antydan om dess grundlöshet förekommer i den långa lista med anmärkningar, som de missnöjde i svenska Rådet år 1511 tillstälde riksföreståndaren. Här som vid så många andra frågor från denna tid, är en bevisning med full evidens beklagligtvis omöjlig. Att det nämda påståendet göres i en offentlig proklamation, kan svårligen anses vara *absolut* bevisande för dess sanning; större betydelse torde då böra tillmätas det andra beviset. Tager man dem tillsammans, torde man medgifva att de få karaktären af ganska starka sannolikhetsskäl. Beskyllningen att ha låtit förmå sig att öfverträda fullmakten synes hr Styffe hufvudsakligen rikta mot de andliga ombuden. Det står i öfverensstämmelse med den tämligen dåliga uppfattning han i allmänhet hyser om den svenska kyrkans prelater under denna tid; han erinrar vid ett par tillfällen om de samtida ryktena att några bland dem togo penningar från Danmark. Äfven om detta blott skulle vara en ogrundad misstanke[1]), torde det blifva svårt att bestrida riktigheten af hr Styffes totaluppfattning i fråga om den svenska kyrkans hållning under dessa de sista åren för dess stora verldsliga makt, eller att den genom hersklystnad och egennytta så småningom undergräfde folkets förtroende och tillgifvenhet.

Har hr Styffe sålunda såsom oss synes med framgång lyckats vederlägga några af de beskyllningar som gjorts mot Svante Nilssons regering, qvarstår likväl tillräckligt mycket som ger anledning till klander, och hr Styffe har visserligen icke undanhållit fakta i detta hänseende. Hans inre förvaltning saknade hållning och fasthet, såsom

---

[1]) Att konung Hans hade tillfälle att få reda på hvad som försiggick vid det svenska rådets öfverläggningar är bestyrkt. Genom hvem det skett, därom har man naturligtvis inga bestämda uppgifter.

särskildt behandlingen af förläningarna och häradshöfdingetjensterna visar. Hans oförmåga att organisera försvaret tyckas händelserna år 1510 efter Åke Hanssons död till fullo ådagalägga. Skulle någon vigtigare skrifvelse uppsättas, anlitades gerna Hemming Gad; riksföreståndarens egen kansler hr Peder var, såvidt man kan döma, ingen betydande man. Men äfven med allt detta kan man säga att hr Styffe vidhåller sin gamla uppfattning af riksföreståndarnes regering såsom nationell och folklig i motsats till den andliga och verldsliga aristokratiens sjelfviska och därföre unionsvänliga planer (jämf. s. VIII—X). Hans totalomdöme måste därföre, äfven om det ej direkte uttalas, blifva väsentligen afvikande från meromnämnde danske författares och bär liksom dennes prägeln af en viss ensidighet, med hvilken anmärkning vi emellertid ej vilja uttala något klander.

Liksom i de föregående delarne egnar hr Styffe en särskild omsorg åt framställningen af den inre förvaltningen, så långt urkunderna tillåta en inblick i densamma. Sålunda redogöres här (s. XIV ff.) först för finanserna, skatterna och förläningsväsendet. Till hvad hr Styffe s. XV nämner om de landskap, hvilka omedelbart stått under riksföreståndaren, tillägga vi endast att Ångermanland och Medelpad synas ha lydt under samma fogde som Tierp, Gestrikland och Helsingland (jf. n:r 588 i Sturesamlingen med ganska egendomliga uppgifter om skatteförhållandena där). — Uppgifterna om förläningarna s. XVIII—XXIII äro synnerligt noggranna och detaljerade. — En redogörelse för försvarsväsendet till lands och sjös följer därefter, hvarvid särskild uppmärksamhet egnas åt Svante Nilssons och Sten Sture d. y:s åtgärder för att bilda en svensk flotta; den senare skall enligt en uppgift år 1519 haft 25 skepp i sjön. I sammanhang härmed gifvas några uppgifter om krigföringssättet, hvarvid det helt säkert för förf. varit en tillfredsställelse att kunna framhålla, huru enligt Hemming Gads intyg Sten Sture d. ä. icke tillåtit härjningar och ännu ett par år efter hans död svenskarne tyckas fört kriget på samma sätt. Längre fram öfvergåfvos visserligen sådana principer, men det synes knappast kunna betviflas att danskarne i allmänhet farit värre fram, hvad än orsaken därtill må hafva varit.

Att det icke kan vara mycket att säga om den andliga odlingen under dessa få och oroliga år, säger sig sjelft. Det är dock från denna tid man har första kända exemplet på att regeringen behandlat en fråga om de lägre skolorna; det gälde nämligen den nya skola, som upprättats i Arboga (jf. s. XXXIII). — I afseende på handeln framhållas de alltmer framträdande tendenserna att reglementera densamma till vissa städers förmån genom inskränkningar i sjöfarten och undertryckande af landsköp. — Med särskild omsorg framställes uppkomsten af Sala grufva; det intresse som därigenom väcktes visade sig i en allmän sträfvan att få deltaga uti den vinstgifvande grufdriften; för grufvan utfärdades en bergsordning den 8 aug. 1512, en af de få lagstiftningsåtgärder som från dessa åren äro att omtala.

I afseende på lagskipningen påpekas den brytning, som just vid denna tid synes ha pågått mellan två motsatta system, det gamla lag-

liga eller allmogens förslagsrätt till häradshöfdingesysslor, och det nya, ännu icke i lag erkända, eller regeringens utnämningsrätt. Det är sällan man så tidigt kan se de båda systemen i bredd med hvarandra, som just under dessa år, då många urkunder vittna såväl om riksföreståndarens ingripande som om allmogens önskan att sjelfva få vara med vid bestämmandet af hvem som skulle »föra deras lagbok». Att det förra icke alltid var blott och bart en usurpation, utan en af omständigheternas tvång framkallad administrativ åtgärd antyder förf. s. XXXIX. Det hela är betecknande för det till formen egentligen olagliga sätt, hvarpå dessa tider en ny, men af ändrade förhållanden betingad princip, stundom hade att göra sig gällande i praktiken. Hvad sammanslagningen af flera härad beträffar må blott erinras att såväl 1502 som 1509 en särskild häradshöfding i Sundal och Vardbo omtalas och att »häradshöfding på Dal», som samtidigt förekommer, sålunda väl icke får anses ha åsyftat hela landskapet (jf. n:r 250 hos hr Styffe från år 1508)[1]). Hur förhållandena för öfrigt kunde gestalta sig ogynsamt för rättskipningen under dessa tider, därom vittnar Hemming Gads af förf. anförda uppgift att i Handbörds härad ej hållits ting på två år och ingen häradshöfding fans; det var då ej underligt om »stor villa» rådde bland allmogen.

Det är en jäsningens och de obestämda formernas tid herr Styffes bok, urkunder såväl som text, ställer framför oss. Det kunde framhållas många karaktäristiska drag för densamma. Ett, och icke det minst belysande, må anföras till slut. »Jag talade, skrifver en af Svantes tjenare en gång från Kalmar, med några af de yppersta kaputejner och bondakunger (i ett småländsk härad); de bådo jag skulle gifva eder tillkänna med bud och skrifvelse i så måtto att, om Eders Herredöme, ville hålla dem vid Sveriges lag och goda gamla sedvänjor, att dem ej härefter skedde någon olaglig gästning, öfverlast eller beskattning, då vilja de vara redebogne gå man af huse mot edra och rikets fiender, hvar som helst behof görs att det skall gripa en ända, och hålla eder för deres rätta herre och furste, om detta föreskrifne dem vederfares.» Det var i viss mån Sveriges närmaste framtid, som i dessa ord ligger antydd.

Ehd.

Sveriges historia under Carl den tolftes regering af F. F. CARLSON. Andra delen. 524 ss. Stockholm Norstedt & Söner 1885.

Föga mer än tre år hafva förflutit, sedan författaren skänkte allmänheten första delen af Karl XII:s historia, och redan hafva vi i våra händer dess fortsättning som omfattar händelserna mellan öfver-

[1]) 1502 var Amund Stake »häradshöfding på Dal», Nils Vesgöte häradshöfding i Sundal och Vardbo, liksom ännu 1509.

gången af Düna och freden i Alt-Ranstadt. Detta skede i Karls historia är icke i sina yttre drag synnerligen tilldragande, men dess betydelse är stor, ty det är under fortgången af dessa ofruktbara krigsår som den graf småningom gräfves, i hvilken Sveriges stormaktsvälde nedsjunker. Och därför, så tungt det än är att fördjupa sig i denna sorgliga tid, är det med intresse man tager i sin hand den frejdade författarens skildring, ty man önskar ej blott veta hvad som skedde, utan än mer att förstå, hvarför så skedde. Och den förväntan man hyst blir ej sviken. Hvilande på nya grundliga forskningar, utarbetade af en man, som förenar häfdatecknarens blick med statsmannens erfarenhet, och prägladt af en klar och konstnärlig framställning kastar detta verk i mycket ett alldeles nytt ljus öfver denna tids dunkla tilldragelser och de i dem invecklade personernas handlingar.

Ett rikt fält har forskaren här haft att bearbeta. Visserligen hafva vi redan flera större arbeten af svenske författares händer, såsom Adlerfeld, Nordberg, Fryxell, Beskow. Men Nordbergs volymer, så jättelika de än äro, lemna ej alltid motsvarande behållning; Fryxells och Beskows i motsatta riktningar gående arbeten lida af ensidighet och ofullständighet m. m.: bäst i sitt slag är utan tvifvel Adlerfelds militära historia. Ett hufvudfel i tecknandet af Karl XII:s person och tid har varit det stora rum man hittills inrymt åt främmande ministrars relationer, under det våra egna källor alltför knapphändigt anlitats. Dessa äro i Carlsons arbete öppnade och hafva gifvit en rik skörd. Det är i första rummet riksarkivet som fått afgifva sina skatter både af officiella handlingar och enskild brefväxling; därnäst följa Pipers efterlemnade i Engsö arkiv förvarade papper m. fl. andra otryckta och tryckta källor.

Ett af de starkaste intrycken af författarens arbete, som torde småningom tränga sig på hvarje läsare, är att Karl XII:s anseende såsom regent, statsman och äfven härförare lidit starkare afbräck än förut, under det man med alt djupare aktning hälsar hans svenske män, som fastän de sågo det oundvikliga olycksödet nalkas, dock manligt höllo ut på sin post, om ock, för att tala med Piper, de häldre önskade sig döden än att se i hvilket djup af elände fäderneslandet skulle falla. Den ödesdigra självrådighet och otillgänglighet för alla förnuftsskäl, som så hotande framträdt hos Karl redan under de två första fälttågen, utvecklades altmera under polska krigets fortgång. Hans fader, med i mycket liknande lynne, hade haft den lyckan att i sin tidiga ungdom genomgå motgångens bittra skola och hade däraf lärt för lifvet. Sonen fick ännu tidigare börja sitt lärospån, men tyvärr i medgångens så farliga skola, och denna förtidiga lycka förhärdade hans sinne. Narvasegern blef för oss olycksdigrare än ett Pultawa, ty det ingaf den unge segraren den tanken, att hans vapen voro oemotståndliga. Häraf förklaras, såsom författaren framhåller, så mycket af Karls besynnerliga sätt att sköta både politik och krig i Polen, ty han har aldrig ett ögonblick tviflat på, att han icke med sitt goda svärd kunde, när han ville, afskära hvarje knut som annars syntes olöslig. Ja han tyckes ofta rent af hafva föredragit att låta

sakerna komma till ytterlighet, för att få pröfva sina vapens skärpa på hinder, som syntes andra nästan obetvingliga. Denna egenhet i hans karaktär återgifver författaren träffande med dessa ord: »den vanliga grundsatsen, att man bör smida medan järnet är varmt var för Carl den tolfte en alldeles främmande tanke; i medvetandet om sin utomordentliga kraft kunde han ej inse, hvarför man ej lika lätt skulle komma till rätta med det kalla». Men om man ock för visso beundrar det personliga mod som aldrig vetat hvad fruktan var, kan och får man ej glömma, att detta hvarken är en konungs enda ej häller största egenskap. Och det är för öfrigt en himmelsvid skilnad mellan att i stridens hetta öfverdådigt blottställa sig för onödig fara och det att i lugna ögonblick med kallt blod slå döförat till för alla förnuftets yrkanden, isynnerhet då man ansvarar ej blott för sin egen person utan för ett helt folks öden. En osökt jämförelse erbjuder sig här med hans samtida, Ludvig XIV och Peter den store, hvilka i likhet med Karl identifierade sig och staten. I moraliskt afseende stå de djupt under honom, men huru stor är ej skilnaden i sättet att uppfatta sina statsintressen. De ville göra sina stater starka för att själfva på samma gång blifva det; Karl ville blott tillfredställa rent personliga mål, utan ringaste hänsyn till, att det kunde kosta hans stater lifvet. De böjde sig för det oundvikliga, han ville trotsa alt, sjelfva ödet.

Politiken egde i Karl XII:s ögon knappast någon betydelse, därför att, som redan sagdt, värjan enligt hans förmenande var ett sista och bästa argument som ej lät sig vederläggas. Detta förklarar hans för vanliga människor obegripliga hållning gent emot både vän som erbjöd sig att befordra hans bästa eller ovän som räckte ut handen till fred. Han var van att befalla, men älskade ej, att som politiken fordrade, höra invändningar och fästa afseende vid andras önskningar. Så sköt han ifrån sig alla underhandlingar som ej genast formade sig efter hans vilja och trodde, att han kunde lösgöra sig från det europeiska statssystemet. Men förgäfves. Det skulle i framtiden låta honom känna hela sin hämnande styrka, liksom efter hvad författaren visar, det redan nu, fast för Karl osynligt, hämmande trädde i hans väg.

Om den gloria som omstrålat konungens hufvud bleknar för historiens klara dager, så låter denna till ersättning hans svenska folk träda fram ur skuggan. Särskildt gäller detta de statsmän som voro närmast till att gifva sina råd om statens styrelse och däri deltaga. På Piper såsom konungens förste snart sagdt ende minister hvilade största ansvaret, och han har, såsom här visas oss, ej svikit sin pligt, utan allvarligt och oförbehållsamt, stundom med skärpa, uttalat sina tankar och gifvit sina råd. Med honom förenade sig i Karls närhet Hermelin och Cederhjelm, i Sverige den gamle Bengt Oxenstjerna och Åkerhjelm, i Haag Lilljeroth, alla ansträngande sina krafter för att få konungen till att besinna, hvad den politiska ställningen, hvad Sveriges bästa kräfde, ehuru alltid förgäfves. Den gärd af rättvisa

författaren gifver dessa, man kan väl säga olyckliga mäns minne är en af arbetets vackraste frukter.

Angreppet på Polen eller rättare beslutet att afsätta konung August ledde Carl in på den väg, som sedan utan återvändo ledde utför, tills ingen räddning mer var möjlig. Det naturliga hade varit, att, sedan han skingrat den sachsiska hären och genom Kurlands eröfring betryggat sin södra gräns, han vändt sig mot den farliga fienden i öster, så som en gång beslutadt var och så som ännu en tid efter öfvergången öfver Düna han själf har vidhållit. Alla skäl, militära som politiska, tycktes fordra det. Men Karl hade tyvärr lärt att förakta Peters styrka, under det han mot August hyste en till hat gränsande personlig bitterhet, åt hvilken han, sannolikt ej utan andras tillskyndelse, gaf alt starkare insteg. Så trädde tanken på ett krig i Polen alt närmare. Att ännu en annan utväg fans, nämligen att tillse, om ej freden stode att vinna på fördelaktiga vilkor, det tycktes ej hafva ingått i hans föreställningar. Ty, ehuru både Peter och August sökte freden, sannolikt på fullt allvar, vårdade Karl sig ej ens om att upptaga anbuden. Man kan verkligen sätta i fråga, om han ens ville hafva fred. Det sätt, hvarpå han tillbakavisade tsarens framställning 1701, tyckes oss gifva Åkerhjelm rätt i hans omdöme: »det är som att säga att man vill hafva krig, ej fred.»

När därför Karl af grannskapet till Litthauen, där inbördes kriget rasade, småningom lät sig indragas i dess fejder och när hans blickar sålunda drogos mot söder i stället för öster, var det mindre underligt, om han, i sin bittra stämning mot August, började alt starkare hvälfva hos sig den tanken, att man först borde göra denna trolöse fiende oskadlig. Men det oförlåtliga var, att han, ingripande i försynens rätt, ville uppträda som en straffande domare öfver konungar och folk, i det han fordrade, att först af alt skulle konung August afsättas, emedan man aldrig kunde lita på hans ord och lofven, och att ingenting, vare sig förnuftsskäl eller fosterlandets nöd, kunde beveka honom att därifrån afstå. Hans försvarare hafva sagt, att, om Karl efter slutad fred med August vändt sig mot Peter, hade den förre genast fallit honom i ryggen, och att det därför var bättre att först göra ända på August, och att det för öfrigt var en statsklok tanke att vilja befria Polen från dess dåliga herrskare, för att efter uppsättandet af en ny mot Sverige väl sinnad konung i förening med Polens stridskrafter falla öfver tsar Peter. Ohållbarheten af detta påstående, redan förut tillräckligt påpekad, ådagalägges på ett bindande sätt af föreliggande arbete, hvars hela innehåll kan sägas concentrera sig i en fällande dom öfver Karls polska politik.

Det synes aldeles vist, att Karl både nu och vid mer än ett tillfälle längre fram kunnat aftvinga August en fred, som både försvagat dennes inflytande i Polen tillräckligt, för att han ej längre skulle vara för Sverige farlig, och tillika tryggat Sveriges gränser, ja ej osannolikt fört till en Polens krigsförklaring mot Ryssland. Och då Karl och hans försvarare ständigt invända, att man aldrig kunde förlita sig på Augusts ord, så eger man fråga: Hvad värde hade väl

då hans ord i form af en aftvungen tronafsägelse? Säkerligen ett vida mindre, förutom det att, såsom Karls statsmän förutsade, man i så fall måste först i en oviss, sannolikt långvarig afsättningsfejd förslösa de krafter som annorstädes bättre behöfdes, och därefter binda sina händer vid det polska väsendet, för att hålla den nye konungen qvar på sin tron. Och hvilket var för öfrigt betänkligare, det att vända sig mot tsar Peter, med *möjligheten* af ett fredsbrott i sin rygg från konung Augusts sida, eller att inveckla sig i en vidtutseende fejd, som föga hade med Sveriges intressen att göra, under det man *visste*, att tsaren anfölle rikets vigtigaste värn, och för hvarje år erfor, huru hans krafter växte. Det borde varit tydligt, att afsättningsplanen innebar för Sverige vida större faror, än dem som därigenom skulle afvärjas, och det var det nog för alla, utom för Karl XII själf och några få stridslystne i hans omgifning.

Att Karl visserligen aldrig tänkt behöfva dröja länge i Polen, utan trott sig snarligen kunna, efter lyckligt utfördt hämdvärf, vända sina vapen mot Peter, det visar oss författaren. Men han visar ock, huru det första olyckliga steget drog andra efter sig, ja huru Karl, trots sin önskan att komma lös för att slåss med Ryssen, dock upprepade gånger själf lagt hinder i vägen för sin frigörelse. Så förvandlades den första marschen på Warschau till ett femårigt fälttåg i Polen, under hvilket Karls framtågande här länge ej lemnade efter sig starkare spår än den snart jämnade fåra det starka skeppet skär genom vreda böljor.

Ehuru själfva krigets historia, från militärisk synpunkt beskrifven och bedömd, ej kan ingå i författarens arbete, äro dock de upplysningar ej få, som rörande krigets händelser och gång kunna ur detsamma hämtas. Den besynnerliga växlingen af långa tiders stillastående, äfven då vapnens användning tycktes som bäst påfordras och äfven af generalerna förordades, och af därpå följande blixtlika för armén nästan upprifvande marscher visar sig hafva stundom berott på politiska inverkningar. Men författaren söker ock dess grund i »den märkliga tröghet, som mellan de oerhörda kraftansträngningarna tidtals syntes, likasom till ersättning, bemäktiga sig Karl XII». Man måste här ovilkorligen beklaga, att denne konungs krig ej blifvit ännu af militäriska auktoriteter grundligt undersökta och bedömda. För den icke militäriskt bildade forskaren, som söker bilda sig ett omdöme på grund af tillgängliga handlingar, är det ej möjligt att värja sig för den uppfattningen, att beräkning och planmässighet alt för ofta saknats i Karls rörelser. Och aldeles tydligt är, att han ej haft öga för det samband som måste förefinnas mellan en stats politik och dess krigföring. Däraf kom ofruktbarheten i hans långvariga krig, trots de mest öfverraskande bedrifter.

Likasom författaren redan i början gifver en teckning af Polens statsskick, för att klargöra för läsaren de följande besynnerliga politiska förvecklingarne, så är hela hans följande skildring ett nytt bidrag till kännedomen om denna författnings och därmed landets fortgående upplösning. För den som erinrar sig tilldragelserna i Karl X:s

tid förefaller det visserligen underligt, att sonsonen ej tillgodogjorde sig den erfarenhet som då rätt dyrt köptes, så mycket mera som den gamla Bengt Oxenstjerna, som redan då var med, höjde sin varnande röst, för att därom erinra. Men Karl XII var ingen statsman och såg i allmänhet ej annat än hvad han ville se. Han skulle dock af femårig bitter erfarenhet få lära att, om ock hans svärd var oemotståndligt i striden, kunde det dock ingalunda nyskapa, men väl ytterligare upplösa »detta på en gång sega och lättrörliga, vid alla större brytningar sönderflytande samhällsskick», som förf. så slående betecknar det. I sjelfva verket har Karl XII slagit det land — som han ville med en tryggad frihet lyckliggöra, fast på ett något egendomligt sätt, i det han med våld påtvang det en ny konung — så svåra sår, att det väl kan sättas i fråga, huruvida alla Augusts låga ränker, äfven om de haft framgång, kunnat göra dem värre.

Med klarhet skildrar författaren de olika skiftena af Karls inblandning i Polens inre strider och huru han slutligen, mera mot än med polackarnes vilja, genomdrifver sitt oryggliga beslut, att sätta August af tronen. Men, såsom förf. starkt betonar, det var så långt ifrån att målet därmed var vunnet, att Karl genom detta steg blott band sina vapen för ytterligare tvänne år vid detta olycksaliga land. Och dock var det just under samma år, som afsättningen genomfördes, som den alt mäktigare tsaren redan herre öfver Nevans lopp, visade genom eröfringen af Dorpat och Narva, att han var en tio gånger farligare fiende än August, och att alt det polska väsendet och en falsk hederskänsla för Sverige vägde litet i jämförelse med den fara som hotade, sedan breche skjutits i vårt starkaste utanverk. Men ändock stannar Karl i Polen. Förgäfves hade hans statsmän och äfven generaler gång på gång varnat för den växande faran från Rysslands sida. Ingenting hjälpte, ty för honom gälde hans personliga ära mer än all hänsyn till fosterlandets djupaste intressen. Och ännu var han fullt och fast öfvertygad, att ingen fara gafs så stor, att ej hans goda svärd och segervana här skulle därför snart finna hjälp.

Det svåra och dystra värf som de svenske statsmännen, isynnerhet Piper och Hermelin, hade att fylla under dessa år framlyser väl af författarens arbete. Den kraft och skärpa med hvilken Piper gång på gång trädde upp för att förmå konungen att taga skäl, den skicklighet med hvilken Hermelin, trots inre motvilja, använde sin penna för att gifva ett sken af berättigande och förnuft åt hans halsstarriga fordringar, hafva vunnit fullt erkännande. Likaså kan man ej annat än beundra den från krigare till diplomat förvandlade Arvid Horns framgångar på valriksdagen i Warschau. Sättet var utan tvifvel våldsamt, och framgångens varaktighet därför mer än oviss, men det var det enda sättet för att nu komma till det mål, som Karl tycktes svurit att vinna. — De polska statsmännens personligheter och ställning till händelserna är väl tecknad. Man kan ej — låt vara att deras skuld är stor i det öfver Polen inbrytande förderfvet — annat än beklaga dem, att de skulle råka ut för en sådan räddare af republiken som Karl XII visade sig vara. Och visserligen måste för de män

i deras krets, som verkligen ville sitt fosterlands bästa, denna ödesdigra välvilja hafva känts som bittraste ironi.

Det som mången läsare kanske mera än något annat söker efter, då han vänder sig till Karl XII:s historia, det är kännedomen om hvad som tilldrog sig hemma i det betryckta fosterlandet, hvars lidanden ännu undanskymdes af de yttre segrarnes glans. Med rätta ägnar förf. denna vigtiga sida af sitt arbete en särskild uppmärksamhet. Man finner, att konungen, eftersom krigen fortgingo, alt mindre och mindre fann tid att sysselsätta sig med ärender hörande till den inre styrelsen och huru stundom under hans plötsligt företagna ilmarscher eller spärridter regeringsverksamheten för en tid aldeles afstannade. Man ser, huru förlamad rådsregeringen hemma i Sverige var genom de anordningar som konungen träffat, förr än han gick i kriget, och huru dess svårigheter, redan härigenom stora och dessutom dagligen ökade genom konungens förlängda frånvaro i fjärran land och faran för Ryssland och möjligen Danmark, onödigtvis skärptes genom den bistra behandling, som konungen, ömtålig om sin makt, stundom lät det undergå. Aldrig skulle en Gustaf Adolf låtit sitt råd undfå en sådan skrapa som den rådet nu fick mottaga, därför att det af försigtighet hade utan konungens hörande concentrerat trupper mot danska gränsen, ej häller skulle han skymfat en så trogen, tapper och förtjänt gammal krigare som Hans Wachtmeister med att beskylla honom för brist på manligt uppförande. Men en Karl XII, som kunde påstå, att förskansningar kring en armé äro tecken till hjärtats räddhåga och feghet, var naturligtvis oförhindrad att anse, det hvarje försvarsanstalt var onödig, så länge ej faran stod öfver hufvudet. Hvad det egentliga fosterlandet angår, skönjes klarligen, att, ehuru det ännu var förskonadt för att se kriget inom egna gränser, hemsöktes det hårdt af de bördor detta altid medför. Och om man ännu ej förtviflade sålänge segrarne följde de svenska vapnen i fjärran och konungens lif var sparadt, lägrade sig dock en alt mörkare stämning öfver sinnena. Ty farorna från öster växte, under det utsikten till deras afvärjande blef alt svagare. Och landets nöd var redan stor. Utskrifningarna bortförde dess bästa krafter, kontributionerna började öfvergå förmågan att utgöra dem. Och den årligen stigande brist, med hvilken statsverket, trots den tunga beskattningen, arbetade, innebar en hotande varning. Detta kapitel om våra finansers historia är ännu ej skrifvet; författaren har hittills blott lyftat flikar af slöjan, och därigenom låtit oss ana hvad som döljes bakom densamma. Vi hoppas dock, att han längre fram skall ägna detta vigtiga ämne den fulla skildring som det så väl förtjenar.

De mest hjärtskärande partierna i det föreliggande arbetet äro dock de som handla om kriget i Östersjöprovinserna. Med öppna ögon har Karl XII lemnat dessa olyckliga landskap åt sitt öde, låtit dem af fienden på det gräsligaste förhärjas och lugnt åsett, huru tsaren satte sig fast vid Östersjön, och detta ehuru alla hans statsmän långt innan farorna blefvo så öfverhängande, enträget varnade honom, ehuru han visste, att hans generaler delade deras åsigter, ja att själfva hären

hyste blott en längtan nämligen att få gå mot Ryssen. Och hade alla dessa tegat, talade dock händelserna själfva ett språk, som borde bevekt hvarje hjärta som ej var förhärdadt och öfvertygat hvarje sinne som ej var förstockadt.

Och här öfverväldigas vi af den tanke, som under läsningen af arbetet småningom trängt sig på oss. Hvad betyder denna tystnad rörande Karl XII:s känslor för sitt land och folk som här råder, en tystnad som talar till oss starkare än alt annat? Det måste betyda, att författaren ej kunnat uppspåra något som vitnar om uttryck af en dylik känsla. Det kan vara möjligt, att en sådan rört sig i djupet af hans själ, men att han i sin naturliga slutenhet och med envåldsherrskarens stolthet ej velat gifva någon människa del däraf. Men det förefaller oss ej osannolikt, att denna åt ynglingen gifna envåldsmakt och dessa förtidiga nästan öfvernaturliga framgångar hafva utvecklat hans af naturen hårda och själfviska, genom ständiga strider altmer mot vekare intryck förhärdade sinne ända därhän, att han i öfvertygelsen om sin saks rättvisa och med sinnet beherrskadt af den vissheten, att han »vore ingen på jorden för sina gerningar responsabel, utan hade makt och våld efter sitt behag och som en kristlig konung att styra och regera sitt rike». — knappast haft något sinne för sitt lands olyckor, än mindre för sitt eget dryga ansvar. Huru stort är ej här det afstånd som skiljer honom från Gustaf Adolf, som önskade att hans folk skulle veta »hvart dess svett och blod tog vägen»? Det blir knappast större om man härvid också erinrar sig, att den ene, mottagande svenska väldet starkare än det någonsin varit, i aderton års strider arbetade att förstöra den byggnad, som den andre, begynnande i nöd och svaghet, under tjuguårig kamp för fosterlandets sak lyckats uppföra.

Ännu mörkare tider än dem, som vi vid författarens hand genomvandrat, återstå att skildra. Till detta tunga arbete önska vi den frejdade häfdatecknaren både krafter och mod, så att det må förunnas honom att föra sitt stora verk fram till dess fulländning.

Claes Annerstedt.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1884, h. 8** inneh. bl. a.: E. Tegnér, Ytterligare om de nordiska ortnamnen i Normandie. — Literaturöfversigt: K. Vitt. Hist. och Ant. Akademiens Månadsblad 1883; Meddelanden från Sv. Riksarkivet, VIII; K. Bibliotekets handlingar, 6; Meddelanden från Nationalmuseum, 3, 4, anm. af El. Tegnér. — Samlingar till Göteborgs Historia af W. Berg, anm. af H. Hildebrand, — **1885, h. 1** inneh. bl. a.: C. St. A. Bille, Folkeligt selvstyre i de Forenede Stater.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1884, April—Juni. — Åldriga fornlemningar i Syrien. — Silfverfynd från Grausne i Stenkyrka s:n, Gotland — Från Akademiens sammankomster. — Nya anordningar i Statens Historiska Museum.

Vestmanlands Fornminnesförenings Årsskrift. Utgifven af K. A. Örström. **III.** — H. Hofberg, Vestmanlands fornlemningar och minnesmärken, Norrbo härad. — K. H. Karlsson, Skattelängd från östra Vestmanland af år 1371. — Dnsme, Permbref från Vestmanland. — G. Bäckman, Fornlemningar i Badelunda (m. karta). — O. V. Lundberg, Förteckning å fynd från sten- och bronsåldern funna i Vestmanland.

Nordisk Revy utgifven af A. Noréen. **Årg. II, n. 8.** Populære fore læsninger over Tiberius og Nero af J. P. Weisse (anm. af S. F. H.). **n. 9.** Ägyptische Geschichte von den ältesten Zeiten bis auf Alexander den grossen von Wiedemann (anm. af Karl Piehl).

Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1884, December** innehåller bl. a.: E. S., Norskt sällskapslif under sjuttonhundratalet. — **1885, Januari** inneh. bl. a.: I bokhandeln: Consistorii Academici Aboensis äldre protokoller, 1 (anm. af C. G. Estlander).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 2.** — J. Langen, Das älteste christliche Kirchenbuch. — W. Stieda, Aus der socialen Geschichte Englands. — F. Hirsch, Die Armee des grossen Kurfürsten und ihre Unterhaltung während der Jahre 1660—1666. — M. Lehmann, Scharnhorsts Kampf für die stehenden Heere. — Literaturbericht (bl. a. Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt)

Revue Historique, 1885, Janvier—Février. — H. D. de Grammont, Études algériennes. — G. Fagniez, Le père Joseph à la diète de Ratisbonne en 1630. I. — F. Puaux, La dernière requête adressée par les protestants français à Louis XIV en janvier 1685. — A. D., Le dernier mot sur la charge de Sedan. — Bulletin Historique: France (Monod); Allemagne et Autriche, publications rel. à l'histoire romaine en 1882 et 1883 (Haupt). — Correspondence. — Comptes-rendus critiques (bl a.: Erslev, Dronning Margrethe og Kalmarunionens grundlæggelse, samt Steenstrup, Danelag och Danske og Norske riger på de britiske öer, anm. of Beauvois). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Öfversigter och granskningar.

Nyare historisk öfversättningslitteratur.

Historiska arbeten intaga naturligtvis alltid ett visst rum i vår öfversättningslitteratur. Ville man döma efter dagens tecken, skulle smaken för historisk lektyr snarare vara i tillväxande än aftagande. Det är åtminstone fem sådana arbeten, som för närvarande äro under utgifning, enligt öflig sed uti häften, och åtskilliga ha nyss afslutats. I hvad mån afsättningen bestyrker ett sådant antagande kunna vi visserligen icke uppgifva. Säkert torde väl vara, att Macaulays engelska historia, som äfven i Sverige genom en nyligen utgifven tredje upplaga visat sig fortfarande ega sin gamla tjuskraft, icke haft någon medtäflare i allmänhetens ynnest. Det må dock anmärkas, att af G. Webers bekanta verldshistoria i sammandrag den tredje svenska upplagan är under utgifning och att Buckles något ensidiga och doktrinära »Civilisationens historia i England» utgått i en andra upplaga; det samma gäller äfven om ett par kyrkohistoriska arbeten.

Frågar man efter om några särskilda hufvudriktningar framträda i de senare årens publikationer på öfversättningsområdet, så kunna ur en gruppering efter innehåll och syftemål åtminstone några slutsatser dragas. Klart är i allmänhet, att det är de populära arbetena, som utgöra flertalet. Behofvet af allmänna verldshistorier, som för några årtionden sedan framkallade t. ex. öfversättningen af Schlossers verldshistoria, torde väl nu efter den illustrerade svenskas utgifvande, hvad allmänheten angår, få anses vara fyldt. Vi finna under de senaste tjugo åren endast andra och tredje upplagorna utaf Webers lilla verldshistoria och Assmans mera läroboksliknande sammandrag jämte Kolbs tämligen värdelösa »Kulturhistoria». Det mera specielt kulturhistoriska området i öfrigt har också några representanter. Utom Buckles nyss omnämnda verk ha vi att hit hänföra ett par smärre skildringar från den klassiska forntiden af G. Boissier och den nyss aflidne M. Monnier samt ett större verk af den amerikanske fysiologen Draper, »Den europeiska forskningens historia». Det biografiska facket saknas naturligtvis icke häller. Jämte Rankes be-

römda teckning af Wallenstein och Lanfreys i flere afseenden utmärkta arbete öfver Napoleon I ha vi äfven ett par populärt hållna skildringar öfver Fredrik den store af den produktive Friedrich Förster och öfver Napoleon af Lockhart: båda två för öfrigt något föråldrade. — Under de sista åren ha med vår litteratur införlifvats några specialhistorier för olika länder, mer eller mindre i form utaf handböcker. Vi ha sålunda till en början fått en öfversättning af Rambauds talangfulla framställning af Rysslands historia. Därpå följde de la Jonquières Turkiska rikets historia, som visserligen icke hvarken i afseende på behandlingen eller ämnets allmänna intresse går fullt upp mot den förra, men som dock i sin svenska drägt i mer än ett hänseende blef förbättrad. Under utgifning är för närvarande Greens Engelska historia, till hvilken vi här nedan återkomma. Utan tvifvel kunna dylika arbeten förtjena att öfversättas, så snart ett godt original föreligger. Efter hvad det uppgifves, har dock ej åtgången varit så stor, att den uppmuntrar till fortsättning, hvad än orsaken härtill må hafva varit: »sämre tider» eller att allmänheten möjligen blifvit alltför bortskämd i fråga om illustrationer, hvilka icke åtfölja dessa arbeten. Är det senare fallet, vore det verkligen att beklaga. Pretentionerna på illustrationer börja antaga ett omfång, som hotar att menligt inverka på smaken för ett godt innehåll, icke minst på det historiska området.

För att ett historiskt specialverk skall ha någon utsigt att blifva öfversatt, måste det i allmänhet antingen i alldeles öfvervägande hög grad ega stilens förtjenster, eller behandla något synnerligen intressant ämne. Också har Macaulay visserligen blifvit öfversatt, men af samtidens nu lefvande störste historiker L. v. Ranke finnes ej mer än ett arbete, den ofvan omnämnda lefnadsteckningen öfver Wallenstein, på svenska. Några smärre öfversättningar från ryskan, Thomsens lilla skrift om ryska rikets grundläggning, de af Norstedt & Söner utgifna öfversättningarna från Machiavelli utgöra nästan de enda nämnvärda undantagen. Af de nyare öfversättningar, som vi i det följande utförligare skola omnämna, höra Motley och Carlyle, liksom bland äldre öfversättningar Prescotts verk, till det ofvan antydda slaget, Leckys stora arbete åter har ansetts som en fortsättning på Macaulays.

Vi kunna tillägga att åtskilliga värdefulla kyrkohistoriska arbeten under senare år äfven utkommit i öfversättning, såsom af Hagenbach och Merle d'Aubigné (båda i ett par upplagor), Kahnis, Herzog och Köstlin (Lutherbiografien).

Arten af vår historiska öfversättningslitteratur framgår af det föregående. Rent vetenskapliga verk af större omfång ingå ej gerna i densamma, såvida de ej genom ämne och stil äro egnade att tilltala en större läsarkrets, och därom kan knappast någonting vara att säga. Det kan visserligen hända att ropet för dagen och tanken på afsättningen få vid valet spela en för stor roll. Det länder emellertid våra förläggare till heder, att med ett och annat undantag valet under senare tider varit godt och att de historiska verk som införlifvats med vår litteratur varit utaf värde. Det gäller äfven om de under

utgifning varande verk af Lecky, Green m. fl., till hvilkas närmare granskning vi här nedan öfvergå.

* * *

Att W. E. Leckys Englands historia i adertonde århundradet[1]) blifvit införlifvad med vår litteratur, är att anse såsom en verklig vinst. Väl kan man anmärka mot författaren, att hans framställning saknar den öfverskådlighet, som endast en kronologisk gruppering kan gifva, samt med afseende på s. k. fakta stundom är allt för summarisk för att erbjuda tillräcklig ledning åt den, som önskar en närmare kännedom om de politiska *händelserna*. Att det faktiska inom historien göres till föremål för en noggrann och detaljerad undersökning, är utan tvifvel af största vigt, men lika berättigad är den art af historieskrifning, som går ut på att utforska det inre sammanhanget i folkens lif, framställa institutionernas och samhällsklassernas uppkomst och betydelse, tänkesättens riktning och folkkaraktärernas utmärkande egenskaper samt slutligen uppsöka de verkande orsakerna till allt detta. Dessa båda arter af historieskrifning, af hvilka den ena är mera berättande, den andra mera resonerande, behöfva och *böra ej* stå i inbördes motsats-förhållande, och någon rangstrid bör ej häller förekomma dem emellan. Låt vara att man vill betrakta det senare slaget såsom historieskrifningens blomma; blomman förutsätter dock stammen, och en historieskrifning, som ville skildra det inre af folkens lif, men ej hvilade på den säkra grundvalen af fakta, skulle hastigt urarta till det oting, som kallas — *historisk konstruktion;* båda dessa slag af historieskrifning hafva därför sin stora uppgift att fylla, och båda förmå, som naturligt är, uppväcka intresse, hvarvid emellertid såväl bland författare som läsare på grund af olika skaplynne somliga känna sig mera dragna till det ena slaget än till det andra. Ehuru Lecky äfven skildrar de politiska händelserna under den tid han behandlar, är dock hans framställning mera af det resonerande slaget, i det hans hufvudsakliga syfte är att karaktärisera de samhällsförhållanden och andliga krafter, som under 18:de århundradet voro bestämmande för det engelska folkets lif, och häruti har man ock att söka den väsentliga orsaken till den stundom klandrade form han gifvit sitt arbete. Sjelf har han också påpekat detta i sitt förord, hvari han anger skilnaden i syfte mellan sitt verk och Stanhopes (lord Mahons) öfver samma tid, hvilket senare arbete mera tillhör den berättande arten af historieskrifning. I sammanhang härmed vill anmälaren för sin del uttala sin tillfredsställelse öfver att förläggarens val, då han ville gifva den svenska allmänheten en fortsättning af Macaulays berömda verk, föll på Lecky och ej på Stanhope. Meningen härmed är ingalunda att förneka den sistnämndes förtjenster, och af

[1]) Englands historia i adertonde århundradet af William Edward Hartpole Lecky. Öfversättning af O. W. Ålund. Stockholm, C. E. Fritzes förlag. I, II, III, IV, ss. 1—368.

det redan sagda torde framgå, att denna uppfattning ej heller beror af något underskattande af den historiska skola han tillhör; grunden därför är blott öfvertygelsen, att det för den stora allmänheten är af både större vigt och intresse att, då fråga är om ett främmande folk, få tillfälle att lära känna dess allmänna utveckling och de krafter som varit bestämmande därför, än att erhålla kännedom om detaljerna i dess politiska lif.

Den som vill göra Englands historia till föremål för specialstudier kan visserligen ej undvara Stanhopes arbete, men för honom är ej häller en öfversättning af nöden.

Om vi ej misstaga oss har Lecky i sin historieforskning varit i ej ringa mån påverkad af Buckle. Hvilka förtjenster denne än må ega, synes oss dock Lecky vida öfverträffa honom i opartiskhet och fördomsfrihet. Lecky är lika litet någon auktoritetstrons man som Buckle; ja hans lifsåskådning gör intryck af att vara öfvervägande skeptisk. Men om han sålunda ej hyser någon förkärlek för ålderdomliga institutioner och häfdvunna åsigter, så delar han å andra sidan ej Buckles hat mot vissa dylika. Genomträngd af öfvertygelsen, att inga menskliga inrättningar vare sig inom kyrka eller stat äro allena saliggörande eller fullkomliga, är han fri både från den konservativa och liberala doktrinarismen och kan därför i allmänhet med vetenskaplig lidelsefrihet uppvisa både ljus- och skuggsidorna hos de sociala företeelserna, äfven hos sådana, hvilkas värde utgöra en tvistefråga för dagen och som minst torde öfverensstämma med hans eget åskådningssätt. Vi påpeka i detta hänseende hans sjelfständiga och träffande anmärkningar om tillämpligheten af lagen om tillgång och efterfrågan på litteraturen och den synnerligt opartiska framställning, som han lemnar af den engelska statskyrkans inflytande på det intellektuella lifvet i England. Ehuru han skarpt ogillar den skotska presbyterianismens trångbröstade ofördragsamhet, kan han dock, i olikhet med Buckle, göra rättvisa åt det goda inflytande som denna religionsform äfven utöfvat på den skotska nationalkaraktären, och lika opartiskt är hans omdöme om den från hans egen uppfattning så himmelsvidt aflägsna methodismen. På samma sätt är han vid bedömandet af de skotska högländarne lyckligare än Macaulay. Då denne stannar vid att såsom oförenliga motsatser ställa bredvid hvarandra äldre engelska skildringar af högländarnes samhällstillstånd och den uppfattning, som genom Walter Scott blifvit så populär, samt förklararar det omöjligt att nu mer gifva en sann teckning af detta folk, har Lecky vågat detta försök och, såsom vi tro, med framgång.

Svårast har Lecky att bibehålla sitt lugn vid skildringen af engelsmännens orättvisor i Irland, men om också hans framställning här ej är fri från »*ira*», så våga vi dock *ej* påstå, att den är partisk; vi äro ej i tillfälle att fullständigt kontrollera hans bevisföring, men hvad vi i detta hänseende förmått med tillhjelp af de medel, hans citat erbjuda, berättigar ej till en sådan dom. Få saker äro i vår tid mer egnade att ådraga sig uppmärksamhet än förhållandet mellan engelsmän och irländare. Leckys skil-

dring af Irlands historia under det 17:de och 18:de århundradet lemnar onekligen nyckeln till detta förhållande; man skall däraf lära sig förstå huru de afskyvärda yttringar af en vilsekommen nations djuriska hat, som verlden nu nödgas bevitna, är den naturliga frukten af den engelska politikens draktandssådd på den iriska ön, och man skall här möta en gripande bekräftelse på denna fruktansvärdt eftertänkliga lärdom, som historien så ofta kan gifva: att efterkommande generationer få plikta för föregåendes förvillelser och brott.

Ehuru Lecky vid skildringen af de irländska förhållandena visar den fullständigaste frihet från nationella fördomar och nationelt rätthafveri, torde man dock möjligen från amerikansk sida känna sig böjd att i hans teckning af det amerikanska frihetskriget se en yttring af dessa egenskaper. De bevis, han anför till stöd för den mindre fördelaktiga dom han fäller om en del af det amerikanska sjelfständighetspartiet, synas oss emellertid väga tillräckligt tungt för att freda honom från denna beskyllning, och det erkännande han gifver åt de amerikanska lojalisterne, dessa män, hvilka i tysthet lidit så mycket för sitt ideal: »vidmakthållandet af ett enda, fritt, industrielt och fredsälskande hela den engelska stammen omfattande välde», torde få anses blott såsom en enkel ehuru sen gärd åt rättvisan. Mycket annat skulle kunna anföras till bevis på den frihet från förutfattade meningar, och det sträfvande att på alla håll skipa rättvisa, som utmärker Leckys framställning, men det sagda må vara nog. Det är i dessa egenskaper, förenade med en stor förmåga att genomtränga sitt ämne, som hans största förtjenst synes oss ligga. Härigenom förklaras det välgörande lugn, som läsningen af hans verk åstadkommer. Det är den sunda, praktiska, från alla abstrakta teorier fria engelska uppfattningen af samhällslifvet, som möter oss däri och som bör göra studiet däraf mer än vanligt politiskt bildande, och i följd häraf torde han äfven kunna påräkna vänner bland dem, som ej i allo dela hans skeptiska verldsåskådning.

Såsom redan är anmärkt ger han äfven en öfversigt af de politiska händelserna. Detta är emellertid ej hans starkaste sida. Han har härvid oftast nöjt sig med att taga ur andra hand, och hans val af källor har ej alltid varit det bästa. Såsom ett exempel härpå må blott anföras, att han vid framställningen af Karl den XII:s förmenta planer på en stuartsk restauration citerar som källa samt också utan all kritik följt Voltaire! Det är äfven här som de anmärkta svagheterna i hans stil: ojämnhet och bristande öfverskådlighet i synnerhet framträda. Emellertid synas de minskas, sedan skildringen kommit in på Georg III:s regering, och hvad som alltid måste läsas med stort intresse äro hans ypperliga karaktärsteckningar.

Hvad slutligen öfversättningen angår, torde den höra till det bästa som står att erhålla: åtminstone synes öfversättarens namn böra borga härför. Anmälarens erfarenhet på detta område är ej tillräckligt stor för att han skulle våga jäfva ett dylikt omdöme, och han har ej häller haft tillfälle att företaga en uttömmande granskning.

En flygtig jämförelse med originalet har dock gifvit vid handen, att skäl till anmärkningar ej alldeles saknas. Så förekomma stundom uteslutningar, som blott synas kunna bero på en önskan att komma ifrån uttryck, som varit mindre lätta att öfversätta; exempel kunna äfven anföras på mindre lyckade eller rent af felaktiga öfversättningar såsom IV, s. 179: »medan endast Franklin sjelf kunde genom att ogilla sin ämbetsbroders åsigter lugna stormen» i stället för: »medan Franklin sjelf, endast genom att ogilla (desavuera) sin ämbetsbroders åsigter, kunde lugna stormen»; eller IV, s. 208, där »His Majesty has been *pleased*» återgifves med »Hans Majestät har *funnit för godt*» (hvilket förstör ordleken) i stället för: »det har *behagat* H. M.» På s. 184 samma del hafva vi antecknat tvänne, förmodligen på bristande kännedom om parlamentsförhållanden beroende felaktigheter, nämligen att öfversättaren på ett ställe tillagt: »i parlamentet», ehuru fråga blott är om underhuset, och på ett annat öfversatt: »was ultimately stifled in committee» med: »slutligen föll vid behandlingen inom *en* komité», hvilket är inexakt och måste vara synnerligt vilseledande för svenska läsare, som ej känna de engelska parlamentsformerna.

Slutligen förekomma äfven rena misskrifningar såsom III, s. 281: »*franska* revolutionen i stället för *engelska*.

Stilen är emellertid i allmänhet god och lättläst.

S. J. B.

* * *

Macaulay skildrar i en framställning, som ej kan vara bredare, ett par årtionden af sitt fäderneslands historia, Lecky egnar fyra band åt det adertonde århundradets inre historia uti England. Den numera aflidne J. R. Green stälde för sig den djärfva uppgiften att i ett enda band af måttliga dimensioner gifva en sammanträngd, men läsbar skildring af Englands utveckling under de 1400 åren från germanernas ankomst till våra dagar — och lyckades enligt allas erkännande ovanligt väl. 1874 utkom »A short history of the English people»[1]) och väckte från början största uppmärksamhet. Förf. visade en ovanlig förmåga att vända den intressanta sidan till på alla saker, att undvika allt pedanteri och utmärkte sig genom ett formfulländadt, varmt och vältaligt språk, och en ofta både djup och riktig historisk blick. Äfven uppställning och plan voro egnade att väcka uppmärksamhet. En ny periodindelning alldeles oberoende af konungars och drottningars regeringstid var genomförd; de kapitel som äro uppkallade efter en konung äro snart räknade — för hela nyare tiden icke mer än fyra; i stället sådana öfverskrifter som »den stora kartan», »det puritanska England», »det moderna England» o. s. v.

---

[1]) Engelska folkets historia af John Richard Green. Öfversättn. af Victor Pfeiff. Häft. 1—5. ss. 1—480. Upsala Almqvist & Wiksell 1884. 1885. — En utvidgad och omarbetad upplaga af den »korta» historien utgafs senare utaf förf. i 4 delar.

Med full afsigt gick förf. såvidt möjligt förbi krigshistoria, diplomati, hoffester o. dyl. för att såsom han sjelf säger egna mera utrymme åt Chaucer än Crecy, åt Caxton än åt rosornas krig, åt Elisabets fattiglag än åt hennes seger vid Cadiz, åt den methodistiska rörelsen än åt den unge pretendentens flykt; det var folkets, ej konungarnes historia han ville skildra. I denna uppgift har förf. onekligen lyckats väl. Några af dessa skildringar äro förträffliga, t. ex. af universiteten under medeltiden, tiggarmunkarne, Caxton och boktryckerikonstens införande, humanismen m. fl. På samma sätt äro hans karaktäristiker ofta utförda med en finhet, en blick för det väsentliga, ett användande af ljus och skugga, som gör ett lefvande och varaktigt intryck; exempelvis må blott teckningen af Edvard I anföras.

Med allt detta har naturligtvis Greens arbete sina ensidigheter och brister. Någon handbok i den meningen, att den skulle lämpa sig till uppslagsbok i detaljer, är hans historia icke, men har visserligen aldrig eftersträfvat den förtjensten. Tvärtom förebar förf. för allt »rotande» i arkiv och därpå grundad specialforskning ett något affekteradt och i hvarje fall alldeles oberättigadt förakt. Det hämnade sig också, ty just i afseende på de exakta uppgifterna påvisades genast en mängd, stundom ganska grofva fel, beroende dels på ren vårdslöshet, dels på bristande sakkunskap. De svåraste lära dock i senare omtryck blifvit afhjelpta. Det kan ej häller nekas att förf:s framställning af alla konstitutionella frågor är väl sväfvande och osäker. Det visar sig redan i den skäligen fantastiska teckningen af engelsmännens germaniska förfäder i deras urhem på andra sidan Nordsjön. Icke häller har förf. undgått de öfverdrifter, hvilka vanligen tillhöra dem, som, visserligen ej alldeles utan skäl, trott sig göra den upptäckten, att »småfolket» i de vanliga historierna alldeles för mycket fördunklas af »storfolket», nämligen att alltid taga parti för de förra och gerna i de senares verk låta allting vara »af ondo». De omdömen han med sådan säkerhet fäller äro sålunda visst icke alltid den historiska rättvisans och sanningens, äfven om han ofta med snillets blick träffar det riktiga. Den ringaktning hvarmed han går förbi diplomati, krigföring och kabinettens rådslag kan ej heller undgå att menligt inverka på skildringen af ett stort rikes historia. Äfven är arbetet, i afseende på de enskilda afdelningarnas omfång något ojämt. Tiden efter 1815 affärdas som en »epilog» på några få sidor.[1]) Åt 1700-talet egnas endast omkring 100 sidor, åt 1600-talet mer än dubbelt så många. De litterära förhållandena efter 1660 beröras jämförelsevis obetydligt, medan deras skildring hvad den föregående tiden beträffar hör till arbetets glanspunkter.

De anförda bristerna äro sålunda många nog. Till en del äro de dock oundvikliga i ett arbete som detta och man har ju ej rätt att sträcka fordringarne på detaljriktighet för långt i ett verk, som omfattar 14 århundraden. I sin helhet förblir det synnerligen läs-

[1]) Denna brist kommer enligt förläggarnes tillkännagifvande att afhjelpas i den svenska upplagan.

värdt och kan anbefallas alla dem, som intressera sig för Englands i så många hänseenden märkliga utvecklingshistoria. Man skall där åtminstone finna nya och snillrika synpunkter, en sjelfständig uppfattning och den varmaste kärlek för ämnet.

Öfversättningen torde i det hela kunna räknas till de bättre. Visserligen förekommer här och hvar en missuppfattning af innehållet eller ett felaktigt återgifvande. Förnämsta orsaken till de fel, som kunna anmärkas, är dock uppenbarligen den att öfversättaren icke är historiker. Han skulle annars icke ha skrifvit »blodsvite» i st. f. mansbot (s. 2), »marskmän» i st. f. markmän (s. 19), S. Brices dag i st. f. Briccii dag, som dessutom infaller den 13, ej den 12 november (s. 75), ej heller förblandat Dyrham med Durham (s. 20). Lika litet skulle han förklarat »thegnar» med tignarmän (s. 16), då orden ej ha något med hvarandra att göra eller gjort en så sällsam härledning af »sheriff» som på s. 72. De anglosaxiska namnen äro icke med någon konseqvens återgifna eller ens alltid riktigt (Aelfhead t. ex. i st. f. Aelfheah). Andra oegentligheter äro att använda den engelska formen Theodore i st. f. Theodorus eller Theodor, att skrifva Constancesjön i st. f. Bodensjön. Uttrycken om den engelska krönikan (s. 64) gifva i öfversättningen naturligtvis en alldeles falsk mening. Dessa och dylika anmärkningar kunna göras. Vi ha dock icke varit i tillfälle att utsträcka vår granskning mycket utöfver första häftet.

* *
*

J. L. MOTLEYS skildring af den Nederländska republikens uppkomst[1]) hör till de historiska verk, som redan vid sitt första framträdande väckte liflig beundran och med ens gjorde sin författare ryktbar. Ämnet är utaf största intresse, författarens sympatier lifliga och varma för den unga fristaten, i främsta rummet för hjelten i de första årens strider, Vilhelm af Oranien, stilen bred, glänsande, ehuru stundom något för bildrik. Den motvilja, som nederländska frihetens fiender, en Filip II och dennes verktyg, ingifva förf., sjelf medborgare i ett republikanskt samhälle, ger sig luft i en med humor och ironi rikt kryddad skildring af den landsförderfliga menniskofientliga politik, som påskyndade brytningen och inom kort utarmade Spanien. Med den historiska konstnärens skarpa blick för det personliga, täflar han med Macaulay i konsten att med några betecknande drag, en anekdot, eller ett citat träffa det karaktäristiska och lemnar en rad af väl utförda historiska porträtt. Jämte sitt vetenskapliga värde — och det grundar sig utom på den tryckta litteraturen på arkivforskningar i Dresden, Haag och Brüssel — eger sålunda Motleys arbete alla de egenskaper, som erfordras för att göra en vetenskaplig framställning populär och egnar sig därföre väl till öfversättning. Därtill kommer den ädla

[1]) Nederländernas Frihetsstrid. Historien om den nederländska republikens uppkomst af John Lothrop Motley. Öfvers. från engelskan af Eduard Nachman. I. 8+456 sid. Stockholm, Bille, 1884.

upphöjda tendens som genomgår det hela och som bl. a. i förf:s mun lägger följande ord: »de som älska menniskoslägtets framsteg, de som tro på nationernas förmåga af sjelfstyrelse och utveckling till det bättre, och de som beundra oegennyttigt menskligt snille och dygd, torde finna uppmuntran för sina åsigter i den detaljerade skildringen af ett hjeltemodigt folk under den mest händelserika period och i den store mans lefnad och död, hvars rykte och namn äro identiska med hans fosterlands.» Det må dock icke förtigas att denna beundran stundom förleder förf. till en alltför stor partiskhet för och mot, liksom att en senare forskning haft åtskilligt att anmärka mot hans kritik och begagnande af källor m. m. d.

Föreliggande svenska öfversättning är ledig, men lemnar i öfrigt ett och annat att önska. Författarens bildrika språk företer rätt stora svårigheter, men äfven den som håller på, att de bästa öfversättningar icke äro de trognaste, torde dock blifva något förvånad öfver de friheter öfvers. tar sig vid återgifvandet. Vi välja på måfå några exempel ur olika häften. Författaren säger i sin inledande geografiska öfversigt att öarne i Rhens delta lågo spridda bland laguner och grund (shallows); enligt öfvers. dyka de upp »mellan laguner och *bråddjup*.» Förf. talar om ett land som liknar en svamp (spongy); öfvers. om ett »på en bädd af gungfly hvilande land». Enligt förf. *omgafs* Nederländerna (was girt) af skogar. Hos öfvers. är landet »i sin helhet beklädt med skog». För en geograf, som känner Zuyder-See, är det nog en öfverraskning att höra talas om den »uttorkade» sjön Flevo (förf. har *vanished*). Förf. talar längre fram i samma skildring om landet såsom »skälfvande under oceanens yta, omgördladt (belted about) af täta (hirsute) skogar, öfvers. har: »nästan förloradt under oceanens nivå, ofvanför densamma betäckt af ogenomträngliga skogar». — Vi vända ett blad och finna hos öfvers. beskrifningen på den keltiska qvinnan, som låter »knytnäfvarne hagla likt pilar från en båge». Förf. har verkligen ej jämfört en knytnäfve med en pil, ej heller talat om »haglande» knytnäfvar, utan säger blott »att hon utdelar knytnäfslag likt projektiler från en kastmaskins snodda strängar» (bolts from the twisted strings of a catapult). Vi läsa längre fram hos förf. att de keltiska stammarne årligen valde en furste eller öfverhöfding (prince or chief governor); i öfversättningen läser man med någon öfverraskning »prinsen eller generalguvernören valdes» o. s. v. På ett annat ställe läses hos förf. följande reflexion: »var det att hoppas att den *religiösa* hänförelsens stränga allvar i förening med det lifliga sinnet för borgerlig frihet skulle gifva provinserna nog mod att afskudda sig det spanska oket?» hos öfvers.: »eller vågade man hoppas att den *enskilde* entusiasmen, om den sällade sig till den häftiga kärlek till frihet, som instinktlikt lifvade provinserna, skulle» etc. — I andra häftet finner man hos öfvers. följande fras: »en kedja af privatsamhällen virades om Nederländernas frihet»; förf. talar ej om privatsamhällen i allmänhet, utan säger blott att »en kedja af korporationer var lagd kring Nederländernas frihet». Något längre ned motsätter han ett folks rättigheter mot staters; hos öfvers. blir

det en motsats mellan »folkliga» och »politiska» rättigheter. — I andra boken talas om att utkastet (the rough draught) till kättarediktet 1550 flutit ur Viglii penna; men öfvers. talar (tredje häftet s. 222) om »det råa konceptet». Längre fram återger förf. något fritt det latinska »lares lemuresque» med »hearth gods and tutelar divinities», öfvers. åter med »*offerhällar* och skyddsgudar». — I ett annat häfte läser man hos öfvers. om prinsessan Maria af Portugal att »denna Portugals Fenix kunde oförbränd nedstiga på Flanderns *bleka skär*». Det är originalets *bleak shores*, eller »kulna stränder» som så återgifves. Vi kunde lätt föröka denna exempelsamling; dylika vårdslösheter äro så mycket mer att beklaga, som de förekomma i öfversättningen af ett utmärkt arbete; de äro så mycket mer att undra öfver, som öfvers. icke kan sägas sakna förmåga att behandla språket. Måhända kunna de i det följande förekommas genom litet större uppmärksamhet och — anlitande af ett lexikon. Tilläggas må att originalets noter äro med få undantag uteslutna.

* * *

CARLYLES franska revolutionens historia[1]) har väl snarare öfversatts för att införa en ryktbar författare i vår litteratur än för nämda verks specifikt historiska förtjenster särskildt i fråga om den kritiska utredningen af ämnet för detsamma. Det hör nämligen till Carlyles första arbeten och utkom redan 1837. Förf. synes visserligen ha begagnat sig af den litteratur, som då var tillgänglig, men sedan dess har ju forskningen i revolutionshistorien gjort ofantliga framsteg genom mer och mer uttömmande undersökningar i arkiven, publikationer af urkunder och bearbetningar af materialet. Det vore sålunda lönlöst att vända sig till Carlyle för att lära känna forskningens nuvarande ståndpunkt i detta ämne, och för en allmän öfversigt af händelsernas gång är Mignets bekanta handbok vida mer att rekommendera, ehuru äfven den naturligtvis icke längre står i jämnhöjd med våra dagars forskning. Äfven i ett annat afseende är Carlyles historia icke något populärt verk. Stilen, som författarens landsmän fortfarande prisa, är oftast alltför bizarr, för att den skulle kunna uppskattas af något synnerligt stort antal läsare, och dess effektsökeri blir emellanåt olidligt; genom anspelningar, bilder och uttryck syftande på eller hemtade från den bibliska eller klassiska litteraturen ställer förf. i öfrigt stundom stora anspråk på läsarens bildning. Har denne åter härutinnan några förutsättningar och känner han något till revolutionens allmänna gång och förnämsta personligheter, skall han visserligen med intresse, om ej alltid med njutning eller gillande, följa förf. i de scener han framställer, ryckas med af den kraft, med hvilken han återger dessa, sådana de te sig för en inbillningskraft, lika stark i det sublima som det burleska; — man har, som bekant, kallat hela verket för ett

[1]) Franska revolutionen. En skildring af Thomas Carlyle. Öfvers. af O. W. Ålund. Sthlm, Seelig 1884, 85.

revolutionens epos; i hvarje fall skall han göra bekantskap med en af samtidens originellaste tänkare äfven i afseende på mensklighetens utvecklingsgång och historia, för hvars betraktelser svårligen ett rikare fält kunde öppnas än den franska revolutionens. En mera detaljerad granskning af detta arbetes innehåll skulle därföre också leda till en redogörelse för och må hända kritik af Carlyles historiska uppfattning i allmänhet. Därtill är dock en kort öfversigt som denna icke rätta platsen.

Öfversättningen af den mycket svåröfversättliga boken synes vara gjord med skicklighet, äfven om svårigheterna någon gång äro förbigångna, i stället för lösta.

Ehd.

Louis de Geer. Étude biographique par PIERRE DE WITT. 173 sid. Paris, Didier-Perrin. 1885.

Att en i alla afseenden så framstående man som Louis de Geer, hvilken dessutom tillhör två lands historia, skall ofta hafva varit föremål för biografernas uppmärksamhet, är ganska naturligt. Det kan snarare väcka vår undran, att någon fullständig och opartisk biografi ej ännu öfver honom utkommit. Inom den svenska historiska litteraturen ha vi att märka, utom lexikografiska arbeten, följande biografier öfver de Geer: Äreminne i Svenska Akademien, författadt af Franzén år 1829; Tankar öfver landtbruket, bergsrörelsen, manufakturerna och handeln m. m. till åminnelse af stamfadern Louis de Geer af Burén (år 1789); De Gente de Geeriana, skrifven af de Geers ättling, Öfverintendenten L. de Geer († 1758), men först tryckt 1816. Detta arbete utkom 1843 i ny upplaga och försedt med fransk öfversättning samt upplysande noter af en annan af Louis de Geers ättlingar, en holländare J. L. W. de Geer v. Jutfaas. Denne sistnämnde de Geer har äfven utgifvit i tre olika upplagor (2 holländska af åren 1834 och 1841 samt en fransk af 1852, jämte en apostill af 1857) en fullständig och förtjenstfull biografi öfver sin store stamfader. Detta arbete är i afseende på det rent biografiska elementet ganska fullständig, men lemnar ej en lika helgjuten framställning af de Geers storartade verksamhet inom olika områden. En värderik specialundersökning är däremot »Louis de Geer et la colonisation Wallonne en Suède» af lektor C. F. Wiberg med förord af den belgiske arkivarien S. Bormans, tryckt i Liège 1876. I detta arbete begagnas dessutom Herr H. Odelbergs arkivundersökningar i ämnet. Äfven Cronholms arbeten innehålla åtskilligt af värde angående Louis de Geer, särskildt om hans ställning till kopparkompaniet. Öfriga smärre uppsatser om Louis de Geer, utgifna såväl i Sverige och Holland som i Belgien, äro endast omskrifningar af de här nämda arbetena.

Detsamma torde i hufvudsak kunna sägas om det arbete, som härmed anmäles: Louis de Geer af Pierre de Witt. Författaren, en dotterson till historieskrifvaren och statsmannen Guizot, är dock ej utan beläsenhet i den historiska literaturen, känner till Geijer och Arckenholtz m. fl. Ett arbete, som författaren däremot ej känner, är Wibergs ofvannämnda intressanta afhandling. Enär Wiberg i flere punkter rättat äldre forskares uppgifter blir det alltid en brist hos den som nu skrifver de Geers biografi att lemna åsido detta arbete. Särskildt anmärka vi, att de Witt har föråldrade uppgifter angående den ersättning, som svenska regeringen lemnade åt Louis de Geer för hans utrustning af en flotta under det danska kriget 1643—45. Wiberg har nämligen sökt bevisa, och det med ganska vigtiga skäl, att de Geer ordentligen blifvit betald för sina omkostnader så när som på 100.000 Rdr.

För öfrigt tyckes de Witt vara ganska noggrann. På någon vetenskaplighet gör han dock ej anspråk. Han säger sig för det nittonde århundradet vilja framställa en ädel typ från det sjuttonde, och på det hela taget, om man ej har allt för stora fordringar, torde han hafva lyckats i sin uppgift. Då ofvan anförda biografier äro temligen sällsynta, och de Geers lefnad erbjuder många drag, hvilka äro egnade att intressera en större allmänhet, bör en dylik framställning ej till sitt värde förringas, äfven om hon ej kan tillfredsställa fackmannen eller lemna nya insatser i de Geers historia.

E. F.

Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Achter Band. Politische Verhandlungen. **V.** Herausgegeben von D:r B. Erdmansdörffer. 751 sidor. Berlin, Reimer 1884.

Af urkundsamlingar, hvilka utgifvas utom Sverige, torde få hafva för svenska läsare större intresse än den som utgifves i Berlin på kronprinsens af Preussen föranstaltande under ofvanstående titel. Professor G. Droysen d. ä. har varit den egentlige upphofsmannen och ledaren af detta stora företag. Den första delen utkom 1864; den del, hvilken vi nu skola i korthet anmäla, är utgifven 1884 och är den tionde delen af arbetet, ehuru den i nummerföljden bär numret VIII. Utgifvaren är professorn i Heidelberg, B. Erdmansdörffer, författare till en förtjenstfull monografi öfver den store kurfurstens förtrogne, svenskvännen Grefve Georg Fredrik af Waldeck.

Enligt den i hela samlingen följda planen äro äfven i denna del handlingarne endast undantagsvis tryckta in extenso, utan i de flesta fall excerperade, och detta understundom, efter hvad det synes oss, till och med väl knapphändigt (se t. ex. kurfurstens bref sid. 119 jämfördt med Schwerins sid. 128, m. fl.). Emellertid må erkännas, att man ur svensk synpunkt torde hysa något olika önskningar i afseende excerperingen, än ur tysk. Oss intresserar främst det som rör

vårt land, dem, det som rör deras. Emellertid innehåller denna del tillräckligt många värderika handlingar rörande den svenska politiken under Karl X Gustafs regering, för att alltid blifva för svenska historieskrifvare en värderik källa.

De svensk-brandenburgska förbindelserna under den nämnda tiden hafva ofta framstälts olika af svenske och tyske historieskrifvare. Medan de ena framhålla kurfurstens vacklande och trolösa handlingssätt mot den svenske konungen, så betona de andre den ihärdighet och konseqvens, med hvilken samme kurfurste fullföljde sitt mål att åt Brandenburg bibehålla Preussen och göra sig oberoende af Polen. Det är onekligt, att dessa invecklade underhandlingar måste te sig helt olika, allt efter den synpunkt från hvilken man betraktar dem, men just till följd häraf samt af den vigt de ega, blir hvarje ny källa, hvarje ny detalj till och med i högre grad än vanligt af värde för forskaren. Genom de här offentliggjorda utdragen af brefven från och till kurfursten erhålla vi flere dylika nya upplysningar från och med aug. 1656.

Det i Königsberg (Welau) ingångna fördraget mellan Sverige och Brandenburg var ej bygdt på en grund af förtroende och uppriktighet. Bägge parterna kände ej eller låtsade ej känna hvarandras verkliga planer, utan de ville blott draga de största möjliga fördelarne af hvarandra. Fördraget i Marienburg tillknöt visserligen denna förbindelse, men syftets oklarhet qvarstod. På detta följde det fälttåg, som slutade med striden vid Warschau. Det är efter denna strid, som det tydligt framträder, att de allierades intressen voro allt för olika för att bägge skulle kunna ha fördel af en samverkan. Från denna stund blir det kurfursten, som drager det längre strået, och svenskt blod gjutes för att grundlägga den preussiska monarkien. Karl Gustafs fördel efter Warschauslaget — Droysen erkänner det i sin monografi öfver detta slag — hade varit att förfölja Johan Kasimir, kurfurstens fördel var att försvara sina egna gränser. Karl Gustaf följde kurfursten.

De krigshändelser, som upptogo slutet af år 1656, erbjuda ett föga uppbyggligt skådespel. De utdrag ur Waldecks m. fl. bref till kurfursten under denna tid, hvilka utgöra andra afdelningen i förevarande del af *Urkunden und Actenstücke*, gifva ytterligare stöd åt detta omdöme. De visa den oreda i krigsrörelserna, som uppkom genom de bägge härförarnes olika syften, liksom äfven de faror och olägenheter, för hvilka trupperna utsattes genom stipulationen i Marienburg-fördraget, att kurfursten skulle vid alla krigsrörelser tillfrågas och gifva sitt bifall. För långsamheten och svårigheterna skylde man på hvarandra, och svenska trupper tyckas ej hafva sparats af de brandenburgska generalerna, hvaremot Karl Gustafs tillmötesgående synes varit obegränsadt[1]).

Emellertid dogo icke underhandlingarne ut. Vigtigast af dessa voro under augusti 1656 de, hvilka fördes mellan Sverige och

---

[1]) De rent militära handlingar, som meddelas, äro endast ett ringa fåtal. De ligga utom arbetets omfång. Droysen har begagnat dessa och andra här tryckta handlingar i sin »Geschichte der Preussischen Politik».

Holland. Brandenburg synes uppriktigt önskat ett närmande mellan dessa makter. Kurfursten sände Mattias von Wesenbeck till Elbing för att biträda vid underhandlingen, och man gladde sig åt dess lyckliga slut. I afseende på den därmed sammanhängande frågan om Danzig, var dock ej kurfurstens handlingssätt uppriktigt. Enligt Pufendorff skall kurfursten hafva godkänt konungens planer på nämnda stad, men säkert är, att knappt hade de skiljts åt, förrän Waldeck afråder på det bestämdaste konungen att anfalla Danzig, samt opererar så att detta anfall högst väsentligt försvårades för konungen.

Om någonting vans för Sverige genom traktaten med holländarne, så uppvägde det dock ej den oro och svaghet, som ryssarnes framträngande i Livland förorsakade. Kurfursten insåg detta, och han underlät ej att begagna sig af den fördel, som ryssarnes framgång kunde gifva honom. Nya underhandlingar inleddes med Sverige, hvilka förde till traktaten i Labiau.

De bref från och till kurfursten, Schwerin m. fl., angående dessa underhandlingar, som i denna del offentliggöras, torde höra till det värderikaste i densamma, enär Pufendorff i denna punkt är mycket kortfattad och äfven Droysen synes underlåtit att begagna sig af dessa brefväxlingar.

Den 13 september kom Schwerin till Frauenburg, sänd af kurfursten för att underhandla med Karl Gustaf, och två dagar senare anlände Schlippenbach till Königsberg för att å konungens vägnar underhandla med kurfursten.

Schwerin fann svenskarne medgörligare än han hade väntat, och särskildt i fråga om suveräniteten tyckes han blifvit öfverraskad af deras undfallenhet, då han i detta hänseende ej hade hyst några stora förhoppningar. Han framstälde äfven för Karl Gustaf de anbud, som till Brandenburg ingått från Ryssland, enligt hvilka kurfursten skulle emottaga Preussen såsom län af nämnda land. Karl Gustaf frågade hånande, om verkligen kurfursten ville vara vasall under en sådan makt. Icke desto mindre synas Rysslands framgångar vid denna tid ha gjort honom betänksam. Schwerin återvände emellertid inom kort till Königsberg i och för Brandenburgs underhandlingar med Polen, hvilka samtidigt pågingo.

Äfven Schlippenbach hade i Königsberg öfverraskat kurfursten genom sitt tillmötesgående. Han gaf god förhoppning såväl på suveräniteten öfver Preussen som på att Brandenburg skulle erhålla Stettin. Äfven omtalade han helt oförbehållsamt svenske konungens penningebrist. Det förefaller som om denne underhandlare vid detta liksom vid flere efterföljande tillfällen ej dragit i betänkande att öfverskrida sin fullmakt.

Emellertid förnyades de genom Schwerins afresa afbrutna underhandlingarna den 3 oktober i Frauenburg. Underhandlarne å den brandenburgska sidan voro Schwerin och Jena, bägge två motståndare till den svenska alliansen, samt å den svenska sidan Erik och Bengt Oxenstierna samt Schlippenbach. Denne senares från förra underhandlingen medförda förslag desavuerades, och svenskarnes, enkanner-

ligen rikskanslerens, hållning var i början helt afvisande. Penningebristen samt möjligen Karl Gustafs önskan synes dock gjort dem något medgörligare under ett par sammankomster, men de sökte i stället draga ut på tiden, hvilket ej behagade kurfursten. Denne fordrade för sin del suveräniteten öfver Preussen samt att svenskarne skulle afstå från tullarne. Svenskarne ansågo sig väl tvungna till några medgifvanden, men ville gifva så litet som möjligt. Kurfursten skulle få den äskade suveräniteten, men inskränkt genom diverse bestämmelser. Successionsrätten till Preussen skulle tillfalla Sverige, hvilket invånarne skulle edligen bekräfta, svenskarne skulle bibehålla sina tullrättigheter, Brandenburg skulle ej få ha flere krigsskepp än Sverige medgaf. Dessutom fordrade svenskarne penningeersättningar, men Schwerin misstog sig, när han trodde, att medgifvanden i detta sistnämnda afseende skulle underlätta afslutandet af de öfriga punkterna. Svenskarnes hållning blef under förhandlingarnes fortgång alt fastare. Rikskansleren började att tala om Preussens »incorporering» och »commembrering», uttryck som, enligt Schwerin, skulle medföra ett djupare underdånighetsförhållande än länskapet. Flere orsaker bidrogo till att stärka svenskarnes mod. Underrättelser hade ingått från polska hofvet, att man där ej var obenägen att underhandla med Sverige och utesluta Brandenburg, underrättelserna från Ryssland voro relativt lugnande och slutligen gjorde det af kurfurstens general lidna nederlaget vid Protzko vid Luck kurfursten i hög grad beroende af svensk hjelp.

För att motväga denna svenskarnes öfvervigt vid underhandlingarne sände kurfursten den från Danmark återkomne Kleist till Frauenburg med uttrycklig befallning att för svenskarne öfverdrifva danskarnes fientlighet samt den ryska gesantens i Köpenhamn inflytande och löften. Kleist, som noga fullgjorde sitt uppdrag, tyckes dock endast kunnat framkalla en hastigt öfvergående nedstämning. Motståndet mot kurfurstens planer var kraftigt och hade sin främsta målsman i rikskansleren Erik Oxenstierna. Kurfursten, som i början funnit svenskarne så medgörliga, kunde ej tro annat än att nu några »mysteria» låge till grund för deras handlingssätt. Den 11 oktober kallades Schwerin tillbaka till Königsberg, och underhandlingarne afbrötos.

Pufendorff upplyser ej närmare, huru de sedan återupptogos. Föreliggande del af *Urkunden und Actenstücke* lika litet. Erik Oxenstiernas död afbröt säkerligen för en tid underhandlingarne, men med hans frånfälle var ock det förnämsta hindret borta för en närmare sammanslutning mellan Sverige och Brandenburg på de vilkor, sistnämnda stat framstält.

Detta bevisas bäst af att ett fördrag verkligen kort efteråt afslöts utan att några stora förändringar i den politiska och militära ställningen inträffat, hvarigenom svenskarnes förändrade hållning kunde rättfärdigas. Schlippenbach, Björnklou och Wolfsberg ledde å svenskarnes sida de förnyade underhandlingarne, ehuru antagligen Karl Gustaf vid detta tillfälle sjelf var den egentlige ledaren. Angående

sjelfva afslutandet af traktaten i Labiau af den $^{10}/_{20}$ nov. lemna ej denna del af Urkunden und Actenstücke några nya upplysningar

Under hela denna tid hade mellan Brandenburg och Polen fört underhandlingar, åt hvilka en särskild afdelning är anvisad, i hvilke finnas åtskilliga värdefulla skrifvelser.

Det första närmandet dessa stater emellan utgick från de polsk magnaterna, särskildt ifrån Gonsiewski, och tog sin början redan aug. 1656. Äfven genom biskopen af Ermeland sökte kurfurste underhandla med Polen. Karl Gustaf erhöll slutligen del af dess underhandlingar genom ett bref från kurfursten af den 28 okt Ännu den 12 okt. hade denne dock förmanat Waldeck att håll dessa förbindelser hemliga. Just under den tid, då de svenska under handlingarne med Brandenburg tyckas hafva hvilat, hölls emella Gonsiewski och kurfursten en formlig konferens, af hvilkens förhand lingar några korta utdrag meddelas. Enligt dessa ser man, at polackarne ej voro sinnade att upphäfva det gamla länsförhållande mellan Preussen och Polen, så att inga bestämda punkter kund uppgöras, ehuruväl man åtskiljdes i all vänskap.

Sådan var Brandenburgs ställning till Polen, då det ofvannämnd fördraget med Sverige slöts i Labiau. Schwerin hade i ett bref til kurfursten af den 5 okt. 1656 yttrat, att ett närmande till Sverig under dåvarande omständigheter ej var af behofvet påkalladt oc skulle ovilkorligen hindra kurfursten från att fatta en resolution motsatt riktning.

Kurfursten delade ej, såsom bekant, i detta fall Schwerins skrupler Han spelade dock sina kort väl. Under våren 1657 uppträder ha blott såsom fredsmedlare, vill förmå Karl Gustaf afstå från flere af d fordringar, som han dock i traktaten i Labiau lofvat understödja hvilket synes af åtskilliga utdrag ur deras brefväxling. Likaledes se v samma skådespel upprepas angående krigsrörelserna som under slute af året 1656. Ingen sammanslutning och ingen enhet i operationerna En i detta fall ganska betecknande instruktion är den som kurfurste utfärdade den 28 juni 1657 för Otto Christopher von Sparr. Enlig denna skall Sparr gå helt och hållet defensivt tillväga och ej unde låta något tillfälle att öfvertyga Polen om kurfurstens fredliga tänkesätt hvilken instruktion Sparr ock lät lända sig till efterrättelse, enlig hvad några anförda bref från honom visa.

Ifrån Danmark och Wien underlät man ej häller att söka vinn kurfursten, liksom äfven Danmark sökte att uppägga kejsaren mo Sverige.[1])

Polens kraftfulla drottning sökte äfven att inverka på kurfursten hållning genom hans moder efter hvad flere från henne meddelad bref intyga. Sedan kurfursten bestämdt brutit med Sverige, underhöl han med denna framstående qvinna en regelbunden brefväxling, hvil ken utgör en särskild afdelning i ifrågavarande del af Urkunden un Actenstücke. Utom åtskilliga diplomatiska detaljer, som återfinnas

[1]) Se ett bref fr. Neuman till kurf. Wien $^{2}/_{12}$ maj 1657.

denna brefväxling, är den egnad att belysa den polska drottningens karaktär och det stora inflytande, som hon utöfvade på händelsernas gång.

De meddelade skrifvelserna från kurfursten till Karl Gustaf, m. fl. personer visa klart den förres dubbelhet, Karl Gustafs samtida bref till kurfursten visa däremot det stora förtroende, som Sveriges konung hyste till sin allierade och som ej tycktes rubbas af det sätt, hvarpå kurfursten skötte de polska affärerna. Schlippenbach stannade hos kurfursten vid konungens uppbrott till Danmark. De korta utdrag, som anföras af hans underhandlingar, komplettera endast i ringa mon Pufendorffs uppgifter och äro ej egnade att om denne herres diplomatiska begåfning eller karaktär ingifva höga föreställningar.

Under juli 1657 uppstod mellan Waldeck och kurfursten, en brytning till hvilkens belysning åtskilliga bidrag lemnas. Med Waldeck föll den sista svenskvännen i kurfurstens omgifning. Den 22 aug. 1657 ingicks vapenstilleståndet i Wierzbolowa mellan Polen och Brandenburg och efter ytterligare några underhandlingar, till hvilka höra endast några få bref, afslöts traktaten i Welau 19 sept. 1657. I ett några dagar senare (24 sept.) skrifvet bref framställer kurfursten de stora svårigheter, hvilka han har att bekämpa, samt förklarar, hvarföre han närmat sig Gonsiewski. Karl Gustaf fortfar dock med sina vänliga och uppmuntrande skrifvelser, (11 okt., 6 dec. 1657) och ännu af den 10 april 1658 finnes från honom ett vänskapsfullt bref till kurfursten, hvilkens trolöshet han då likväl måste hafva insett.

Äfven med Ryssland hade kurfursten denna tid öppnat underhandlingar, till hvilkas kännedom bidrag lemnas i första afdelningen. En instruktion utfärdades för Joachim Fredrik von Borrentin 9 okt. 1657 att afgå såsom sändebud från kurfursten till Moscau. Enligt denna skulle Borrentin göra alt för att hindra, att ett förbund mellan Ryssland och Sverige kom till stånd, verka till Polens förmån samt underrätta om den nya ställning, kurfursten nu intog till nämnda makt. I en skrifvelse till tsaren af samma dato säger kurfursten, att han från första stund tänkt att vid lämpligt tillfälle bryta med Sverige.

Öfver de lifliga underhandlingar, som under året 1657 fördes mellan det brandenburgska och kejserliga hofvet, föreligga också en serie handlingar, instruktioner och relationer samt kurfurstens brefväxling under året 1658 med Montecuccoli. Såsom bekant var det hufvudsakligen den österrikiske ministern Lisola, som åstadkom försoningen mellan Polen och Brandenburg. Österrike hade lofvat att aktivt uppträda, sedan fred blifvit sluten mellan nämnda stater, samt äfven gifva sitt understöd till att Pommern afträddes til Brandenburg. Emellertid dröjde Österrike, och Brandenburg sökte upplifva detsamma genom ditsändande af von Löben. Det var dock, först det andra danska kriget som ånyo framkallade ett aktivt uppträdande af Österrike.

Det under dessa år inträffade kejsarvalet gaf åt de kurfurstliga underhandlingarne med kejsarhofvet en fördel, som ej lemnades å sido. Upplysningar angående kejsarvalet samt det renska förbundets

grundläggning meddelas i två skilda, rikhaltiga afdelningar, hvilka vi dock förbigå, enär de för oss hafva ett underordnadt intresse.

Äfven är en särskild afdelning egnad åt Brandenburgs förhållande till Danmark under åren 1657—1660. Ett förbund mellan nämnda riken afslöts den 30 okt. 1657, ehuru det ej ratificerades förrän efter förnyade underhandlingar den 21 jan. 1659. Det var förgäfves som Detlef von Ahlfeld å Danmarks vägnar sökte under året 1657 förmå kurfursten att aktivt uppträda till detta lands förmon.

När sedan det andra danska kriget utbrutit, sökte kurfursten dock i bref af den 25 okt. 1658 ingifva danske konungen godt mod, ber honom att ej sluta separatfred samt hänvisar honom till Generalstaterna. Kurfursten varnar konungen i ännu ett bref af den 3 maj 1659[1]) för en separatfred, påminnande om freden i Roeskilde. Äfven varnar han honom allvarsamt för vestmakternas konsert i Haag. Å sina egna och kejsarens vägnar lofvar han däremot en trogen hjelp.

Den åt de danska underhandlingarna egnade afdelningen innehåller äfven korta utdrag af brandenburgaren Didrik von Marwitz relationer under åren 1659 och 1660 från Köpenhamn. Dessa relationer, hvilka till ett antal af 98 förvaras i Berlins Staatsarchiv, innehålla säkerligen flere underrättelser angående de nordiska förhållandena än de, som i dessa korta utdrag meddelas.

Den afdelning i denna del, som egnas åt de fransk-brandenburgska förbindelserna, innehålla däremot ej särdeles mycket angående de nordiska förhållandena. Rikhaltigare upplysningar lemnas i de förut utgifna andra och äfven i någon mon sjunde delarne af Urkunden und Actenstücke.

Ändtligen kom freden i Oliva och gjorde slut på alla dessa mångskiftande och invecklade underhandlingar.

Den sista afdelningen i meromnämnda del är egnad åt handlingar, som röra denna fred, och skola komplettera redan förut utgifna vidlyftiga urkundsamlingar angående freden i Oliva. Här finna vi hufvudsakligen brefväxlingen mellan kurfursten och hans ombud vid fredskongressen. Många nya upplysningar lemna de dock icke. Det klagas i dessa bref öfver fransmännens partiskhet för Sverige och öfver svenskarnes opålitlighet, liksom man äfven af dem ser, att Österrikes välvilja mot Brandenburg var ej hvad den förut hade varit, om också det kejserliga hofvet ej ännu kunde uppskatta betydelsen af den makt, som det sjelft under det nordiska kriget bidragit att skapa.

Kurfurstens politik kröntes dock i hufvudsak med framgång genom freden i Oliva. Den preussiska statens genesis blef den verldshistoriska betydelsen af Karl Gustafs krig och utgör den tilldragelse, som knyter det största intresset till alla de underhandlingar, hvilka vi här ofvan öfversigtligt behandlat.

[1]) Det bör anmärkas, att alla brandenburgska skrifvelser äro daterade enligt nya stilen.

E. F.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1884, Juli—September. — † Bror Emil Hildebrand. — Två fynd af danska mynt från 11:te århundradet.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 7. — Årsberättelse för år 1884. — Öfversigt af utställningen i visningssalen. — **Bilaga:** Öfversigt öfver utländska afdelningens uppställning 1885.

Afdelningen »Historia» är den som under förlidet år erhållit den proportionsvis största tillökningen med 271 nytillkomna (utländska) verk. Geografi följer därnäst med 118.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. N:o 5 & 6. April 1885. — Handlingar rörande utvidgandet af Sällskapets verksamhet. — Otryckta handlingar. 1. Bref från hertig Carl (sedan kon. Carl XIII) 1788 $^{22}/_{7}$ (om slaget vid Hogland). 2. Epigram af fru Lenngren. 3. Bref från kardinal Richelieu till konung Gustaf II Adolf 1631 $^{18}/_{12}$. 4. Bref från Walter Scott till lord Bloomfield 1828 $^{3}/_{2}$ (frågar om Napoleons förhållande vid Karl Johans val till kronprins). — Handlingar till C. M. Bellmans lefnadsbeskrifning. — Konstnärsfamiljen Mijtens i Stockholm. — Om Tor Pytings efterkommande. — Svenska Autografsällskapet April 1885.

Först anförda handlingar utgöras af arkivarien O. v. Feilitzens 1881 väckta förslag att utvidga sällskapets verksamhet äfven till genealogi och heraldik; Styrelsens utlåtande i Mars 1883 samt de därefter d. 13 April 1883 antagna Stadgarne enligt hvilka autografkunskap, genealogi och heraldik skola utgöra föremålen för sällskapets verksamhet.

Nordisk Revy utgifven af A. Noréen. **Årg. II, 11.** — Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver samlade och utgifna af C. G. Styffe. Femte delen (anm. af K. H. K.). — Engelska folkets historia af J. R. Green. Öfvers. af V. Pfeiff. H. 1—4 (anm. af L—d). — **II, 12.** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring af H. Hildebrand. I, h. 1—5; II. h. 1 (anm. af K.). A short constitutional history of England by H. S:t Clair Feilden (anm. af J. Fr. N.: En kortfattad, men instruktiv och på nyaste forskningar stödd framställning af det intressanta ämnet). — **II, 13.** Gustaf Mauritz Armfelt. Studier af E. Tegnér. II (anm. af S. J. B.). — Vestmanlands Fornminnesförenings årsskrift utg. af K. A. Örström, III (anm. af L—d). — Aegypten und ægyptisches Leben im Alterthum von A. Erman. H. 1—2 (anm. af K. Piehl: ett grundligt och på samma gång populärt skrifvet samt rikt illustreradt verk). — **II, 14.** Geschichte

meningar, utan ock att han djupt känt det ansvarsfulla i att sitta till doms öfver hädangångna slägten och deras gerningar; men detta studium gifver äfven vid handen, att den man, som sålunda gjort till sin uppgift att söka lemna efterverlden en sann bild af den gustavianska tiden, jämväl eger förmåga att med skicklighet begagna det rika och ofta invecklade källmaterial, som härvid står honom till buds, något som man för öfrigt på grund af professor Odhners föregående verksamhet hade alt skäl att vänta. Med noggrannheten och skarpsinnigheten i specialfrågornas utredning förenar förf. vidare en öppen blick för händelsernas sammanhang, och trots detaljernas rikedom förstår han att gifva sin framställning nödig öfverskådlighet. Hvad slutligen stilen angår utmärker den sig för klarhet och enkelhet, hvilket emellertid ej hindrar, att en väl funnen bild stundom får kasta en rikare belysning öfver ett visst parti eller att framställningen, då ämnets beskaffenhet därtill ger anledning, såsom vid den ypperliga karaktärsteckningen af Gustaf III, höjer sig till en vältalighet, som blir så mycket mer tilltalande som den alltid bevarar måttfullhet och ej någonsin offrar innehållet för frasen. Professor Odhners arbete kan därför anses såsom en produkt ej blott af en grundlig forskning, utan af *den* historieskrifning, som höjer sig till konst, och på grund häraf bör det, ehuru i strängaste mening vetenskapligt, dock äfven blifva i hög grad njutbart för den stora allmänheten.

Efter dessa allmänna anmärkningar vilja vi söka att lemna åtminstone en antydan om de många nya resultat, som den historiska vetenskapen vunnit genom denna första del af »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering».

Förf. har sjelf i sitt förord angifvit, att hans arbete får anses såsom en omedelbar fortsättning af Malmströms verk öfver Frihetstiden. *Ett* parti har emellertid måst blifva gemensamt för de båda arbetena, nämligen tiden från Gustaf III:s tronbestigning till och med 1772 års statshvälfning, hvilket skede naturligtvis hvarken kunnat förbigås i en skildring af Frihetstiden eller vid en teckning af Gustaf III:s regering. Professor Odhner säger sjelf, att han ej haft synnerligen mycket nytt att härom tillägga, och med kännedom om Malmströms arbete kunde man ej häller vänta, att detta skulle blifva fallet. Emellertid fans det ett källområde, till hvilket Malmström ej haft tillgång, nämligen de ryska arkiven, hvilka däremot Odhner satts i tillfälle att begagna, och tack vare denna omständighet har han dock verkligen kunnat rikta äfven ifrågvarande del af sitt arbete med åtskilliga nya intressanta och värderika upplysningar. Så är t. ex. fallet med afseende på den s. k. kompositionen, hvars slutredaktion nu — ur Ostermans depecher — kunnat meddelas, med afseende på riksrådet Wallwijks förräderi mot Hattarne, som Malmström observerat, men hvars vidd — han yppade regeringens hemligheter för ryska sändebudet — och hvars orsak — löftet om en rysk pension — bragts i dagen. I hufvudsak lemnar emellertid Odhners fr af detta skede blott en ytterligare bekräftelse på det framgått redan ur Malmströms undersökningar, näml

tidens statsskick vid tiden för revolutionen spelat fullständigt bankrutt. Såsom bekant har en berömd historieskrifvare, Anders Fryxell, varit af en annan mening. Oaktadt sin förkärlek för Frihetstiden, var han ej alldeles blind för de aristokratiska och byråkratiska missförhållanden, som då frodades, men han antog, att de ofrälse Mössorna som bäst voro på väg att åstadkomma en bättre sakernas ordning, då revolutionen kom emellan, afbröt deras gagnande verk och förde vårt land in på farliga afvägar. Af både Malmströms och Odhners framställningar framgår också, att Mössdemokratien vid 1771—2 års riksdag tillrustade en våldsam stormlöpning mot aristokrati och byråkrati, men med lika visshet framgår ock, att denna demokrati härvid visade en absolut oförmåga att åstadkomma något annat än negativa resultat. Den nämda stormlöpningen må hafva varit till sitt syfte berättigad, det olagliga och klumpiga sätt, hvarpå den företogs, var dock i högsta grad förderfligt för all lagbunden frihet; styrelsemakten blef i de nya ledarnes händer blott ett medel att tillfredsställa enskilda syften, men visade sig fullkomligt kraftlös, så snart det blef fråga om att hjelpa landet upp ur det ekonomiska elände, hvari Frihetstidens hushållning bragt det samma och som nu ytterligare ökades genom svåra missväxter. Sorgligast trädde dock partiets politiska omöjlighet i dagen med afseende på förhållandet till utlandet, och trots den ohandterlighet, som de ofrälse Mössorna stundom *i inre frågor* kunde visa mot det ryska sändebudet, rättfärdigas professor Odhners skarpa yttrande, att den ryske ministern i Stockholm under de nya Mössornas välde blott var »en satrap i ett ryskt vasallrike», fullkomligt af de framlagda bevisen. Så kan det nu mera anses såsom ett ovedersägligt factum, att 1772 års revolution ingalunda inneburit ett afbrott i en sund och lifskraftig politisk utveckling, utan mänskligt att döma varit det enda medlet att rädda fäderneslandet ur en fullständig stagnation med afseende på de inre förhållandena och med afseende på de yttre ur ett det förderfligaste beroende af vrångsinta grannar.

Vid skildringen af den krigsfara, som revolutionen framkallade, har Odhner äfven haft en föregångare, nämligen doktor El. Tegnér[1]), och bådas undersökningar visa i hufvudsak till samma mål, ehuru Odhner äfven angående denna sak haft åtskilligt nytt af intresse att meddela. Det resultat, hvartill forskningen härigenom kommit i denna punkt, kan i korthet så angifvas, att alla de tre makter, som 1769 förbundit sig för att genom upprätthållandet af 1720 års författning göra Sverige politiskt vanmäktigt eller t. o. m. förbereda dess undergång, blefvo häftigt förbittrade öfver revolutionen, att af dem Preussen, trots sitt ytterst häftiga språk, innerst önskade afvända krigsfaran, men att däremot Ryssland och Danmark verkligen voro betänkta på att gripa till vapen, samt att Sverige undgick denna farlighet blott genom några synnerligt lyckliga omständigheter, af te voro Rysslands krig med Turkiet samt att oefter-

yttre politik närmast efter stats-

meningar, utan ock att han djupt känt det ansvarsfulla i att sitta till doms öfver hädangångna slägten och deras gerningar; men detta studium gifver äfven vid handen, att den man, som sålunda gjort till sin uppgift att söka lemna efterverlden en sann bild af den gustavianska tiden, jämväl eger förmåga att med skicklighet begagna det rika och ofta invecklade källmaterial, som härvid står honom till buds, något som man för öfrigt på grund af professor Odhners föregående verksamhet hade alt skäl att vänta. Med noggrannheten och skarpsinnigheten i specialfrågornas utredning förenar förf. vidare en öppen blick för händelsernas sammanhang, och trots detaljernas rikedom förstår han att gifva sin framställning nödig öfverskådlighet. Hvad slutligen stilen angår utmärker den sig för klarhet och enkelhet, hvilket emellertid ej hindrar, att en väl funnen bild stundom får kasta en rikare belysning öfver ett visst parti eller att framställningen, då ämnets beskaffenhet därtill ger anledning, såsom vid den ypperliga karaktärsteckningen af Gustaf III, höjer sig till en vältalighet, som blir så mycket mer tilltalande som den alltid bevarar måttfullhet och ej någonsin offrar innehållet för frasen. Professor Odhners arbete kan därför anses såsom en produkt ej blott af en grundlig forskning, utan af *den* historieskrifning, som höjer sig till konst, och på grund häraf bör det, ehuru i strängaste mening vetenskapligt, dock äfven blifva i hög grad njutbart för den stora allmänheten.

Efter dessa allmänna anmärkningar vilja vi söka att lemna åtminstone en antydan om de många nya resultat, som den historiska vetenskapen vunnit genom denna första del af »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering».

Förf. har sjelf i sitt förord angifvit, att hans arbete får anses såsom en omedelbar fortsättning af Malmströms verk öfver Frihetstiden. *Ett* parti har emellertid måst blifva gemensamt för de båda arbetena, nämligen tiden från Gustaf III:s tronbestigning till och med 1772 års statshvälfning, hvilket skede naturligtvis hvarken kunnat förbigås i en skildring af Frihetstiden eller vid en teckning af Gustaf III:s regering. Professor Odhner säger sjelf, att han ej haft synnerligen mycket nytt att härom tillägga, och med kännedom om Malmströms arbete kunde man ej häller vänta, att detta skulle blifva fallet. Emellertid fans det ett källområde, till hvilket Malmström ej haft tillgång, nämligen de ryska arkiven, hvilka däremot Odhner satts i tillfälle att begagna, och tack vare denna omständighet har han dock verkligen kunnat rikta äfven ifrågvarande del af sitt arbete med åtskilliga nya intressanta och värderika upplysningar. Så är t. ex. fallet med afseende på den s. k. kompositionen, hvars slutredaktion nu — ur Ostermans depecher — kunnat meddelas, med afseende på riksrådet Wallwijks förräderi mot Hattarne, som Malmström observerat, men hvars vidd — han yppade regeringens hemligheter för ryska sändebudet — och hvars orsak — löftet om en rysk pension — först nu bragts i dagen. I hufvudsak lemnar emellertid Odhners framställning af detta skede blott en ytterligare bekräftelse på det resultat, som framgått redan ur Malmströms undersökningar, nämligen att Frihets-

tidens statsskick vid tiden för revolutionen spelat fullständigt bankrutt. Såsom bekant har en berömd historieskrifvare, Anders Fryxell, varit af en annan mening. Oaktadt sin förkärlek för Frihetstiden, var han ej alldeles blind för de aristokratiska och byråkratiska missförhållanden, som då frodades, men han antog, att de ofrälse Mössorna som bäst voro på väg att åstadkomma en bättre sakernas ordning, då revolutionen kom emellan, afbröt deras gagnande verk och förde vårt land in på farliga afvägar. Af både Malmströms och Odhners framställningar framgår också, att Mössdemokratien vid 1771—2 års riksdag tillrustade en våldsam stormlöpning mot aristokrati och byråkrati, men med lika visshet framgår ock, att denna demokrati härvid visade en absolut oförmåga att åstadkomma något annat än negativa resultat. Den nämda stormlöpningen må hafva varit till sitt syfte berättigad, det olagliga och klumpiga sätt, hvarpå den företogs, var dock i högsta grad förderfligt för all lagbunden frihet; styrelsemakten blef i de nya ledarnes händer blott ett medel att tillfredsställa enskilda syften, men visade sig fullkomligt kraftlös, så snart det blef fråga om att hjelpa landet upp ur det ekonomiska elände, hvari Frihetstidens hushållning bragt det samma och som nu ytterligare ökades genom svåra missväxter. Sorgligast trädde dock partiets politiska omöjlighet i dagen med afseende på förhållandet till utlandet, och trots den obandterlighet, som de ofrälse Mössorna stundom i *inre frågor* kunde visa mot det ryska sändebudet, rättfärdigas professor Odhners skarpa yttrande, att den ryske ministern i Stockholm under de nya Mössornas välde blott var »en satrap i ett ryskt vasallrike», fullkomligt af de framlagda bevisen. Så kan det nu mera anses såsom ett ovedersägligt factum, att 1772 års revolution ingalunda inneburit ett afbrott i en sund och lifskraftig politisk utveckling, utan mänskligt att döma varit det enda medlet att rädda fäderneslandet ur en fullständig stagnation med afseende på de inre förhållandena och med afseende på de yttre ur ett det förderfligaste beroende af vrångsinta grannar.

Vid skildringen af den krigsfara, som revolutionen framkallade, har Odhner äfven haft en föregångare, nämligen doktor El. Tegnér[1]), och bådas undersökningar visa i hufvudsak till samma mål, ehuru Odhner äfven angående denna sak haft åtskilligt nytt af intresse att meddela. Det resultat, hvartill forskningen härigenom kommit i denna punkt, kan i korthet så angifvas, att alla de tre makter, som 1769 förbundit sig för att genom upprätthållandet af 1720 års författning göra Sverige politiskt vanmaktigt eller t. o. m. förbereda dess undergång, blefvo häftigt förbittrade öfver revolutionen, att af dem Preussen, trots sitt ytterst häftiga språk, innerst önskade afvända krigsfaran, men att däremot Ryssland och Danmark verkligen voro betänkta på att gripa till vapen, samt att Sverige undgick denna ytterlighet blott genom några synnerligt lyckliga omständigheter, af hvilka de vigtigaste voro Rysslands krig med Turkiet samt att oefter-

---

[1]) »Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772» i Hist. Bibl. 1879

Baltische Monatsschrift. Herausgegeb. v. Friedr. Bienemann. — XXXII, 5. A. W. Fechner, Ein neuentdeckter livländischer dichterling (hofjunkaren Chr. Krauss, förf. till en dikt öfver den svenska legationens fångenskap i Moskwa 1655—1658).

Förf. anmärker att på gjord förfrågan öfverbibliotekarien Klemming i Stockholm icke haft några upplysningar att meddela om den okända förf., hvars initialer blott äro utsatta. I k. Bibliotekets exemplar af skriften finnas emellertid sedan gammalt samma anteckningar med bibl. Klemmings hand införda om förf. som hr F. här lemnar.

Revue Historique, 1885, Mars—Avril. — G. Fagniez, La mission du P. Joseph à Ratisbonne en 1630; 2. — H. Reynald, Le baron de Lisola 1613—1645 (teckning af den berömda österrikiske statsmannens och svenskfiendens ungdom och första diplomatiska verksamhet). — A. Coville, Observations sur deux sources du règne de Louis VII. — Bulletin Historique: France (Bémont); Allemagne et Autriche, publications relatives à l'histoire romaine en 1882 et 1883 (Haupt). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc. — **Mai—Juin.** — H. Forneron, Louise de Kérouälle, duchesse de Portsmouth 1649—1734; 1 (monografi öfver Karl II:s ryktbara älskarinna, »som skaffade Frankrike Flandern och Franche Comté»). — G. Fagniez, La mission du P. Joseph à Ratisbonne 1630; 3. — Ph. v. d. Haeghen, Examen des droits de Charles VIII zur le royaume de Naples. — Bulletin Historique: France (Monod); Allemagne et Autriche, publications relat. à l'histoire romaine 1882, 1883 (Haupt). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques, Chronique etc.

Herr Fagniez' nu afslutade uppsats om P. Josephs beskickning till Regensburg 1630 lemnar med begagnande af franska och tyska aktstycken en redogörelse för den ryktbara kapucinermunkens verksamhet på denna märkliga riksdag samt hans försök att draga de katolska kurfurstarne på Frankrikes sida och hindra freden mellan Kejsaren och Sverige. I afseende på vidden af det inflytande han utöfvade synes han emellertid icke vilja gå så långt som Ranke, medan han däremot anser att O. Heyne i sin monografi underskattat detsammma.

Académie des Sciences morales et politiques. Comptes-rendus des séances et travaux. **1885, Janvier.** — Chéruel, La ligue ou l'alliance du Rhin (skildring af det s. k. Rhenförbundet 1658—1668, i hvilket Sverige äfven hade del, efter aktstycken ur franska utrikesarkivet).

Revue des deux Mondes. 1 April 1885. — A. Geffroy, Nos Diplomates sous Louis XIV. Suède et France.

En intressant redogörelse af den i Sverige välbekanta författaren dels i allmänhet för de arbeten. som äro under utgifvande under ledning af »kommissionen för de diplomatiska arkiven», dels särskildt för den af honom sjelf redigerade samlingen af Instruktioner för Frankrikes sändebud till Sverige, hvilken snart väntas i bokhandeln, samt i sammanhang därmed för arten af de förbindelser, hvilka så länge förenade Sverige och Frankrike i en gemensam politik.

Öfversigter och granskningar.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering af C. T. Odhner. Första delen: 1771—1778. 607 sid. Stockholm, Norstedt & Söners förlag, 1885.

För den fosterländska häfdaforskningen är framträdandet af ofvan angifna arbete en tilldragelse af mer än vanlig betydelse. Mycket har visserligen förut varit skrifvet om Gustaf III:s regering, men till största delen har denna litteratur utgjorts af memoarartade framställningar, ofta af stort intresse, men alltid mer eller mindre uttryck för de partilidelser, som drefvo sitt spel under denna upprörda tid, och således föga egnade att gifva efterverlden en sann och opartisk bild däraf. Under senare tider hafva dock vissa delar af Gustaf III:s regering blifvit föremål för en verklig historisk forskning, och i tryckta urkundssamlingar af mera offentligt innehåll hafva värderika upplysningar länge stått att erhålla för den, som haft tillräckligt historiskt intresse och bildning att kunna knäcka det hårda skal, i hvilket de bjudits. Före professor Odhner har emellertid ingen varit i tillfälle att företaga forskningar af så uttömmande och omfattande beskaffenhet, som erfordras för att det må kunna sägas, att *historien* i någon mån fällt sitt omdöme angående en tid, om hvilken *ryktet* haft så mycket att förtälja. Så länge dyningarne af partistriderna fortforo, och de hafva röjt sig ännu i arbeten af ganska sen datum, hvilka dock gjort anspråk på att räknas såsom verklig historia, har väl ej heller tiden varit inne att söka fälla en dylik dom; att den nu är det, torde man däremot kunna hoppas, och detta ej blott så, att sjelfva forskarne nu besitta den nödiga opartiskheten, utan ock så, att den historiskt intresserade allmänheten står tillräckligt utom meningsbrytningarne från den gustavianska tiden, för att hon må kunna befinnas tillgänglig för de skäl och bevis, som bjudas henne. Men om de *yttre* omständigheter, som äro nödiga förutsättningar för att den historiska rättvisan skall kunna bryta sig fram, sålunda i detta fall äro för handen, så hafva lyckligtvis äfven de personliga varit det. Vid studiet af professor Odhners nu utkomna arbete finner man snart, ej blott att förf. gått till sin uppgift utan alla förut fattade

meningar, utan ock att han djupt känt det ansvarsfulla i att sitta till doms öfver hädangångna slägten och deras gerningar; men detta studium gifver äfven vid handen, att den man, som sålunda gjort till sin uppgift att söka lemna efterverlden en sann bild af den gustavianska tiden, jämväl eger förmåga att med skicklighet begagna det rika och ofta invecklade källmaterial, som härvid står honom till buds, något som man för öfrigt på grund af professor Odhners föregående verksamhet hade alt skäl att vänta. Med noggrannheten och skarpsinnigheten i specialfrågornas utredning förenar förf. vidare en öppen blick för händelsernas sammanhang, och trots detaljernas rikedom förstår han att gifva sin framställning nödig öfverskådlighet. Hvad slutligen stilen angår utmärker den sig för klarhet och enkelhet, hvilket emellertid ej hindrar, att en väl funnen bild stundom får kasta en rikare belysning öfver ett visst parti eller att framställningen, då ämnets beskaffenhet därtill ger anledning, såsom vid den ypperliga karaktärsteckningen af Gustaf III, höjer sig till en vältalighet, som blir så mycket mer tilltalande som den alltid bevarar måttfullhet och ej någonsin offrar innehållet för frasen. Professor Odhners arbete kan därför anses såsom en produkt ej blott af en grundlig forskning, utan af *den* historieskrifning, som höjer sig till konst, och på grund häraf bör det, ehuru i strängaste mening vetenskapligt, dock äfven blifva i hög grad njutbart för den stora allmänheten.

Efter dessa allmänna anmärkningar vilja vi söka att lemna åtminstone en antydan om de många nya resultat, som den historiska vetenskapen vunnit genom denna första del af »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering».

Förf. har sjelf i sitt förord angifvit, att hans arbete får anses såsom en omedelbar fortsättning af Malmströms verk öfver Frihetstiden. *Ett* parti har emellertid måst blifva gemensamt för de båda arbetena, nämligen tiden från Gustaf III:s tronbestigning till och med 1772 års statshvälfning, hvilket skede naturligtvis hvarken kunnat förbigås i en skildring af Frihetstiden eller vid en teckning af Gustaf III:s regering. Professor Odhner säger sjelf, att han ej haft synnerligen mycket nytt att härom tillägga, och med kännedom om Malmströms arbete kunde man ej häller vänta, att detta skulle blifva fallet. Emellertid fans det ett källområde, till hvilket Malmström ej haft tillgång, nämligen de ryska arkiven, hvilka däremot Odhner satts i tillfälle att begagna, och tack vare denna omständighet har han dock verkligen kunnat rikta äfven ifrågvarande del af sitt arbete med åtskilliga nya intressanta och värderika upplysningar. Så är t. ex. fallet med afseende på den s. k. kompositionen, hvars slutredaktion nu — ur Ostermans depecher — kunnat meddelas, med afseende på riksrådet Wallwijks förräderi mot Hattarne, som Malmström observerat, men hvars vidd — han yppade regeringens hemligheter för ryska sändebudet — och hvars orsak — löftet om en rysk pension — först nu bragts i dagen. I hufvudsak lemnar emellertid Odhners framställning af detta skede blott en ytterligare bekräftelse på det resultat, som framgått redan ur Malmströms undersökningar, nämligen att Frihets-

tidens statsskick vid tiden för revolutionen spelat fullständigt bankrutt. Såsom bekant har en berömd historieskrifvare, Anders Fryxell, varit af en annan mening. Oaktadt sin förkärlek för Frihetstiden, var han ej alldeles blind för de aristokratiska och byråkratiska missförhållanden, som då frodades, men han antog, att de ofrälse Mössorna som bäst voro på väg att åstadkomma en bättre sakernas ordning, då revolutionen kom emellan, afbröt deras gagnande verk och förde vårt land in på farliga afvägar. Af både Malmströms och Odhners framställningar framgår också, att Mössdemokratien vid 1771—2 års riksdag tillrustade en våldsam stormlöpning mot aristokrati och byråkrati, men med lika visshet framgår ock, att denna demokrati härvid visade en absolut oförmåga att åstadkomma något annat än negativa resultat. Den nämda stormlöpningen må hafva varit till sitt syfte berättigad, det olagliga och klumpiga sätt, hvarpå den företogs, var dock i högsta grad förderfligt för all lagbunden frihet; styrelsemakten blef i de nya ledarnes händer blott ett medel att tillfredsställa enskilda syften, men visade sig fullkomligt kraftlös, så snart det blef fråga om att hjelpa landet upp ur det ekonomiska elände, hvari Frihetstidens hushållning bragt det samma och som nu ytterligare ökades genom svåra missväxter. Sorgligast trädde dock partiets politiska omöjlighet i dagen med afseende på förhållandet till utlandet, och trots den ohandterlighet, som de ofrälse Mössorna stundom *i inre frågor* kunde visa mot det ryska sändebudet, rättfärdigas professor Odhners skarpa yttrande, att den ryske ministern i Stockholm under de nya Mössornas välde blott var »en satrap i ett ryskt vasallrike», fullkomligt af de framlagda bevisen. Så kan det nu mera anses såsom ett ovedersägligt factum, att 1772 års revolution ingalunda inneburit ett afbrott i en sund och lifskraftig politisk utveckling, utan mänskligt att döma varit det enda medlet att rädda fäderneslandet ur en fullständig stagnation med afseende på de inre förhållandena och med afseende på de yttre ur ett det förderfligaste beroende af vrångsinta grannar.

Vid skildringen af den krigsfara, som revolutionen framkallade, har Odhner äfven haft en föregångare, nämligen doktor El. Tegnér[1]), och bådas undersökningar visa i hufvudsak till samma mål, ehuru Odhner äfven angående denna sak haft åtskilligt nytt af intresse att meddela. Det resultat, hvartill forskningen härigenom kommit i denna punkt, kan i korthet så angifvas, att alla de tre makter, som 1769 förbundit sig för att genom upprätthållandet af 1720 års författning göra Sverige politiskt vanmäktigt eller t. o. m. förbereda dess undergång, blefvo häftigt förbittrade öfver revolutionen, att af dem Preussen, trots sitt ytterst häftiga språk, innerst önskade afvända krigsfaran, men att däremot Ryssland och Danmark verkligen voro betänkta på att gripa till vapen, samt att Sverige undgick denna ytterlighet blott genom några synnerligt lyckliga omständigheter, af hvilka de vigtigaste voro Rysslands krig med Turkiet samt att oefter-

---

[1]) »Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772» i Hist. Bibl. 1879.

meningar, utan ock att han djupt känt det ansvarsfulla i att sitta till doms öfver hädangångna slägten och deras gerningar; men detta studium gifver äfven vid handen, att den man, som sålunda gjort till sin uppgift att söka lemna efterverlden en sann bild af den gustavianska tiden, jämväl eger förmåga att med skicklighet begagna det rika och ofta invecklade källmaterial, som härvid står honom till buds, något som man för öfrigt på grund af professor Odhners föregående verksamhet hade alt skäl att vänta. Med noggrannheten och skarpsinnigheten i specialfrågornas utredning förenar förf. vidare en öppen blick för händelsernas sammanhang, och trots detaljernas rikedom förstår han att gifva sin framställning nödig öfverskådlighet. Hvad slutligen stilen angår utmärker den sig för klarhet och enkelhet, hvilket emellertid ej hindrar, att en väl funnen bild stundom får kasta en rikare belysning öfver ett visst parti eller att framställningen, då ämnets beskaffenhet därtill ger anledning, såsom vid den ypperliga karaktärsteckningen af Gustaf III, höjer sig till en vältalighet, som blir så mycket mer tilltalande som den alltid bevarar måttfullhet och ej någonsin offrar innehållet för frasen. Professor Odhners arbete kan därför anses såsom en produkt ej blott af en grundlig forskning, utan af *den* historieskrifning, som höjer sig till konst, och på grund häraf bör det, ehuru i strängaste mening vetenskapligt, dock äfven blifva i hög grad njutbart för den stora allmänheten.

Efter dessa allmänna anmärkningar vilja vi söka att lemna åtminstone en antydan om de många nya resultat, som den historiska vetenskapen vunnit genom denna första del af »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering».

Förf. har sjelf i sitt förord angifvit, att hans arbete får anses såsom en omedelbar fortsättning af Malmströms verk öfver Frihetstiden. *Ett* parti har emellertid måst blifva gemensamt för de båda arbetena, nämligen tiden från Gustaf III:s tronbestigning till och med 1772 års statshvälfning, hvilket skede naturligtvis hvarken kunnat förbigås i en skildring af Frihetstiden eller vid en teckning af Gustaf III:s regering. Professor Odhner säger sjelf, att han ej haft synnerligen mycket nytt att härom tillägga, och med kännedom om Malmströms arbete kunde man ej häller vänta, att detta skulle blifva fallet. Emellertid fans det ett källområde, till hvilket Malmström ej haft tillgång, nämligen de ryska arkiven, hvilka däremot Odhner satts i tillfälle att begagna, och tack vare denna omständighet har han dock verkligen kunnat rikta äfven ifrågvarande del af sitt arbete med åtskilliga nya intressanta och värderika upplysningar. Så är t. ex. fallet med afseende på den s. k. kompositionen, hvars slutredaktion nu — ur Ostermans depecher — kunnat meddelas, med afseende på riksrådet Wallwijks förräderi mot Hattarne, som Malmström observerat, men hvars vidd — han yppade regeringens hemligheter för ryska sändebudet — och hvars orsak — löftet om en rysk pension — först nu bragts i dagen. I hufvudsak lemnar emellertid Odhners framställning af detta skede blott en ytterligare bekräftelse på det resultat, som framgått redan ur Malmströms undersökningar, nämligen att Frihets-

tidens statsskick vid tiden för revolutionen spelat fullständigt bankrutt. Såsom bekant har en berömd historieskrifvare, Anders Fryxell, varit af en annan mening. Oaktadt sin förkärlek för Frihetstiden, var han ej alldeles blind för de aristokratiska och byråkratiska missförhållanden, som då frodades, men han antog, att de ofrälse Mössorna som bäst voro på väg att åstadkomma en bättre sakernas ordning, då revolutionen kom emellan, afbröt deras gagnande verk och förde vårt land in på farliga afvägar. Af både Malmströms och Odhners framställningar framgår också, att Mössdemokratien vid 1771—2 års riksdag tillrustade en våldsam stormlöpning mot aristokrati och byråkrati, men med lika visshet framgår ock, att denna demokrati härvid visade en absolut oförmåga att åstadkomma något annat än negativa resultat. Den nämda stormlöpningen må hafva varit till sitt syfte berättigad, det olagliga och klumpiga sätt, hvarpå den företogs, var dock i högsta grad förderfligt för all lagbunden frihet; styrelsemakten blef i de nya ledarnes händer blott ett medel att tillfredsställa enskilda syften, men visade sig fullkomligt kraftlös, så snart det blef fråga om att hjelpa landet upp ur det ekonomiska elände, hvari Frihetstidens hushållning bragt det samma och som nu ytterligare ökades genom svåra missväxter. Sorgligast trädde dock partiets politiska omöjlighet i dagen med afseende på förhållandet till utlandet, och trots den ohandterlighet, som de ofrälse Mössorna stundom *i inre frågor* kunde visa mot det ryska sändebudet, rättfärdigas professor Odhners skarpa yttrande, att den ryske ministern i Stockholm under de nya Mössornas välde blott var »en satrap i ett ryskt vasallrike», fullkomligt af de framlagda bevisen. Så kan det nu mera anses såsom ett ovedersägligt factum, att 1772 års revolution ingalunda inneburit ett afbrott i en sund och lifskraftig politisk utveckling, utan mänskligt att döma varit det enda medlet att rädda fäderneslandet ur en fullständig stagnation med afseende på de inre förhållandena och med afseende på de yttre ur ett det förderfligaste beroende af vrångsinta grannar.

Vid skildringen af den krigsfara, som revolutionen framkallade, har Odhner äfven haft en föregångare, nämligen doktor El. Tegnér[1]), och bådas undersökningar visa i hufvudsak till samma mål, ehuru Odhner äfven angående denna sak haft åtskilligt nytt af intresse att meddela. Det resultat, hvartill forskningen härigenom kommit i denna punkt, kan i korthet så angifvas, att alla de tre makter, som 1769 förbundit sig för att genom upprätthållandet af 1720 års författning göra Sverige politiskt vanmäktigt eller t. o. m. förbereda dess undergång, blefvo häftigt förbittrade öfver revolutionen, att af dem Preussen, trots sitt ytterst häftiga språk, innerst önskade afvända krigsfaran, men att däremot Ryssland och Danmark verkligen voro betänkta på att gripa till vapen, samt att Sverige undgick denna ytterlighet blott genom några synnerligt lyckliga omständigheter, af hvilka de vigtigaste voro Rysslands krig med Turkiet samt att oefter-

---

[1]) »Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statshvälfningen 1772» i Hist. Bibl. 1879.

rättighetstillståndet inom Sverige dock ännu ej nått den »polska» höjd, att de missnöjde »patrioterne» offentligt begärde Rysslands handräckning till »frihetens» bevarande.

Vid redogörelsen för det nya statsskicket har förf. varit tämligen knapphändig, antagligen därför att han ansett denna sak tillräckligt känd. Det kan dock ifrågasättas, om ej här en något större utförlighet kunnat vara önsklig. Så skulle en närmare jämförelse mellan konungens utkast till regeringsformen och dennas slutliga redaktion ej saknat intresse; en så vigtig fråga som den, huruvida riksråden kunde af konungen entledigas, synes hafva förtjenat att upptagas; det sätt, hvarpå vilkoren för åstadkommandet af ett ständernas beslut omnämnes, torde i följd af sin korthet möjligen kunna leda till det missförståndet, att regeringsformen verkligen såsom den *allmänna* regeln uttryckligt stadgade, att tre stånds samtycke var bestämmande, och vid sidan af författarens träffande anmärkningar om det nya statsskickets brister synas några antydningar om de framsteg i konstitutionelt hänseende, som det onekligen innebar, t. ex. med afseende på rättskipningen, kunnat försvara sin plats. Alt detta är emellertid blott smakfrågor, hvarom meningarna kunna vara delade; obestridligt är däremot, att den karaktäristik, som förf. nu gifvit oss af 1772 års statsskick, är af största intresse och framhåller åtskilliga synpunkter, som förut ej torde varit beaktade. Exempelvis påpeka vi härvid den träffande anmärkningen, att den nya regeringsformen var ett försök att sammanjämka de två stridiga strömningarna inom det 18:de århundradets upplysning: den som då redan satt frukt i den upplysta despotismen, och den hvars frukt skulle blifva den franska revolutionen. Den största uppmärksamheten har förf. egnat åt rådets ställning, sådan den tedde sig både på grund af regeringsformen, reglementet af den 8 Sept. och 26 Okt. 1772 och — i praxis, och denna fråga har också onekligen den största betydelsen för den tid, hvarom i denna del är fråga. Det framgår af förf:s utredning, att här låg det nya regeringssättets kanske svagaste punkt, liksom också att konungen med afseende härpå ej träffat sin angifna förebild: Gustaf II Adolfs regeringssätt, utan i stället närmat sig det af honom sjelf så bittert klandrade karolinska enväldet.

De partier af Gustaf III:s regering, med hvilka vi hittills sysselsatt oss, hafva som vi sett äfven varit föremål för omfattande källstudier och därpå grundade utredningar af andra forskare. Vid skildringen af tiden från revolutionen och den första krigsfarans upphörande intill 1778 års riksdag har däremot prof. Odhner befunnit sig så godt som på obruten mark, eller kanske rättare: han har här haft till uppgift att med de verkligt vitnesgilla urkundernas tillhjelp sofra den historiska sanningens malm från det myckna värdelösa kram, hvarmed den i partiförfattarnes skrifter varit bortblandad. På grund häraf är det onekligen till detta parti af förf:s arbete, som man går med det största intresset och de största förväntningarna, och man behöfver härvid ej befara att blifva sviken. Den, som efter studier i memoarliteraturen får göra bekantskap med förf:s skildring

af den nu nämda tiden, känner sig såsom en vandrare, hvilken lemnat en gungande fly och omsider åter får fast mark under sina fötter. Att påpeka alla de detaljer, som här erhållit den länge saknade vetenskapliga utredningen, skulle föra oss för långt, och vi måste därför inskränka oss till framhållandet af några allmänna synpunkter. Vi hafva förut anmärkt, att ett af Frihetstidens förnämsta fel var dess byråkratiska sjelfsvåld, att det parti, som verkligen insåg detta, visade en absolut oförmåga att sjelf öfvertaga ledningen af rikets öden, samt att häri en af de väsentligaste grunderna till detta statsskicks undergång är att söka. Det är häraf klart, att, om revolutionen skall i historien kunna framstå såsom i högre mening berättigad, den i båda dessa hänseenden måste hafva inneburit uppslaget till ett bättre. Af förf:s skildring framgår nu med ovedersäglig visshet, att detta var förhållandet. Det har ofta blifvit sagdt, att Gustaf III:s politik i mycket blott var en fortsättning af Hattarnes; prof. Odhner har här ådagalagt, att Gustaf III från Mössorna upptog vissa sträfvanden, som kanske voro de mest berättigade på dessas program, och däribland just det byråkratiska sjelfsvåldets stäfjande; den räfst han efter revolutionen företog med embetsverken visar sig i förening med den nya lönereglering hafva varit rent af epokgörande i den svenska förvaltningens historia. Men på samma gång ingöt han både utåt och inåt i regeringen en ny kraft, som visade sig märkbar på nästan alla områden, men hvaraf det förnämsta resultatet dock kanske blef införandet af ett ordnadt myntväsende, denna fråga som för frihetstidens regeringar och ständer varit en så ödesdiger stötesten. Naturligtvis utförde konungen sjelf ej allt detta; äran och äfven ansvaret för den högsta ledningen dela med honom bröderna Scheffer, och planernas utförande möjliggjordes genom biträdet af flere personer med mer än vanlig administrativ kapacitet; men det är just *det*, som är utmärkande för en regering, som förtjenar detta namn, att de dugande förmågorna ställas på sin rätta plats och att tillfälle beredes dem att där ostördt verka. Af dessa personer, hvilkas duglighet Gustaf III sålunda förstått att göra fruktbringande för fäderneslandet, framträder Liljencrantz mest i förf:s skildring, och detta med rätta. Åt hans stora administrativa egenskaper och det sätt, hvarpå han använde dem till fäderneslandets bästa, har härigenom omsider full rättvisa gjorts. Med ovedersägliga bevis har prof. Odhner sålunda ådagalagt, att dessa första år af Gustaf III:s regering, hvilka mången blott trott hafva egnats åt nöjet och flärden, i sjelfva verket utmärkts af en rastlös verksamhet på nästan alla områden, ja vid läsningen af denna skildring kan man stundom nästan tro sig försatt tillbaka till den store riksarbetaren Karl XI:s regering. Men därför innehåller taflan af dessa »de lyckligaste åren af Gustaf III:s regering» ingalunda blott ljusbilder. Förf. visar äfven, att många misstag begingos, att flärden och lättsinnet hos konungen i förening med Karl Scheffers ytlighet ofta gåfvo färg åt regeringsärendernas behandling, samt att stundom sjelfva de nyttiga reformerna, såsom t. ex. med afseende på krigstuktens reformerande, motverkades genom svagheterna i konungens karaktär. I dessa Gustaf

III:s redan nu framträdande brister och misstag anar den uppmärksamme läsaren förklaringen till hans och fäderneslandets blifvande olyckor, men äfven en annan nyckel därtill lemnar oss förf:s skildring, nämligen de upplysningar, han har att meddela om det sorgligaste arfvet från Frihetstiden: den offentliga moralens djupa förfall. Vi finna däraf, att konungen var omgifven af falska vänner och talrika fiender, som mot ryskt guld sålde rikets hemligheter eller intet bättre önskade än att mot samma lön få i frihetens namn gå Rysslands ärender.

I den nu utkomna delen har förf. fört sin berättelse fram till slutet af 1778 års riksdag. Dennas förlopp var, tack vare E. V. Montans undersökningar,[1]) tämligen kändt redan före framträdandet af prof. Odhners arbete, men detta innehåller dock åtskilligt nytt äfven härom, framför allt värderika upplysningar angående oppositionens förbindelser med de främmande ministrarne. Med afseende på de åtgärder, som vid denna riksdag föranleddes af återupplifvandet af 1626 års riddarhusordning, kan anmälaren i ett par punkter ej fullständigt dela förf:s uppfattning. I sin proposition till adeln den 3 November uppgaf konungen, att den andra klassen på riddarhuset nu utgjordes af 16 ätter, men förf. angifver (i likhet med Montan) de qvarlefvande riddareätternas antal till 15, utan att anföra några skäl för den senare siffran, som åtminstone kan *synas* stå i strid med konungens uppgift. Af riksdagstidningarne kan ses, att härmed förhöll sig så, att af de ätter, som vid klassindelningens upphäfvande 1719 tillhörde andra klassen, visserligen blott 15 nu qvarlefde, men att härtill kom ätten Sjöstjerna, hvilken under Frihetstiden haft att uppvisa ett riksråd och således enligt riddarhusordningen borde räknas till andra klassen. På grund häraf synes det anmälaren hafva varit riktigare eller åtminstone egnadt att undvika missförstånd, om förf. i likhet med konungen uppgifvit ätternas antal i den andra klassen till 16. Vidare synes förf. i sin framställning af frågan om ätternas representation blott hafva hållit sig till förhandlingarna den 3 November, då konungen föreslog att, om hufvudmannen var förhindrad att deltaga i riksdagen, ätten egde att *välja* en annan represensant, samt äfven (liksom riddarhuset) godkände det af Fersen föreslagna tillägget, att hufvudman, som vore ensam af sin ätt och egde laga förfall, borde få gifva fullmakt åt annan adelsman. Det förefaller anmälaren, som om man vid redogörelsen för det *slutliga* resultatet af dessa förhandlingar, snarare bort följa det protokoll, som *justerades* den 9 Nov., och detta stadgade enligt riksdagstidningarna, att närmaste närvarande ätteman, när hufvudmannen var hindrad, skulle ega att *utan val* intaga hans plats, och att val endast *då* skulle förekomma, när ingen af ätten kunde infinna sig, samt upptager ej det af Fersen föreslagna tillägget. Är åter riksdagstidningarnes redogörelse, som onekligen synes innehålla vissa motsägelser, oriktig, skulle det varit af intresse, om detta uppvisats.

[1]) »Bidrag till Gustaf III:s historia särskildt i konstitutionelt hänseende». I. Akad. afhandl., samt »De äldsta statsutskotten» i denna Tidskr. I, s. 85 f.

Ehuru professor Odhner begränsat sin egentliga uppgift till den politiska historien, har dock den andliga kulturen naturligtvis ej helt och hållet kunnat lemnas å sido vid skildringen af en hel period af Gustaf III:s regering, och förf. har därför egnat delens sista kapitel däråt och berör också där många synpunkter som äro af intresse för bedömandet af tidens andliga företeelser. Så har förf. upptagit den ofta framkastade frågan om orsakerna till den starka vetenskapliga blomstringen under Frihetstiden, och det resultat, hvartill han härvid kommit, är i åtskilligt afvikande från de vanliga framställningarna. Han söker nämligen påvisa att Frihetstiden i literärt hänseende sönderfaller i två perioder, af hvilka den förra karaktäriseras af sina strängt vetenskapliga sträfvanden, den senare åter af den nu i Sverige inträngande franska upplysningen, hvars karaktär var öfvervägande vitter. Endast denna senare anser han vara ett verkligt uttryck för Frihetstidens andliga lif; de män, som bestämde den förra, hade däremot sina andliga förutsättningar i storhetstiden, och den vetenskapliga blomstringen skulle sålunda blifva ett arf efter denna, men den mera vittra riktning, som utmärkte Gustaf III:s tid, hafva sina rötter i Frihetstiden.

Med dessa antydningar måste vi stanna, öfverlemnande åt den intresserade allmänheten att i arbetet sjelft skaffa sig en närmare kännedom om dess rikhaltiga och värderika innehåll. Vi vilja blott till sist tillägga, att den glädje, vännerna af den fosterländska häfdateckningen känna öfver framträdandet af professor Odhners arbete, ännu mer måste ökas genom det hopp om en snar fortsättning däraf, som han gifvit i sitt förord. Den tid skulle således ej vara alt för aflägsen, då Gustaf III:s historia i sin helhet verkligen skall kunna sägas vara skrifven.

S. J. B.

Venedig, Gustav Adolf und Rohan. Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Krieges aus venezianischen Quellen von D:r JOHANNES BÜHRING. (Hallesche Abhandlungen zur neuren Geschichte Heft. XX). 382 ss. Halle, Niemeyer 1885.

Under ledning af den yngre Droysen, f. n. professor i Halle och författare till en bekant historia öfver Gustaf Adolf, har under ofvan anförda hufvudtitel ett antal mindre historiska arbeten utgifvits allt sedan 1878, hvilka hittills med få undantag behandlat smärre partier af det trettioåriga krigets historia under dess senare hälft och sålunda ega ett mer eller mindre direkt intresse äfven för Sverige. Till denna serie hör äfven ofvan anförda skrift af en yngre författare, som med densamma, så vidt vi veta, gör sitt inträde i den historiska

litteraturen. Hvad som åt densamma ger dess särskilda betydelse, är att den nästan uteslutande stöder sig på urkunder i de venetianska arkiven. Man känner hvilket värde de venetianska sändebudens depecher ega för Europas politiska historia under 15- och 1600-talen och med hvilket intresse den fordom så mäktiga senaten en lång tid följde verldshändelsernas gång, äfven när den ej längre sjelf förmådde ingripa i desamma. För det trettioåriga kriget särskildt har man hittills ej närmare undersökt arkiven i Venedig; republiken spelade ju på det hela därunder en passiv roll. Nu har man emellertid äfven för detta tidsskede där börjat anställa forskningar. En österrikare. v. Zwiedineck-Südenhorst har redan utgifvit två band af en historia öfver Venedigs politik under detta krig, och förf. till ofvannämnda arbete, hvilken egentligen ämnat behandla Venedigs medlarskap på den stora fredskongressen i Münster, har dessförinnan i denna skrift om »Venedig, Gustaf Adolf och Rohan», upptagit ett tidigare moment af krigets historia, då republiken, invecklad i det mantuanska arfföljdskriget, var nära att få en mera aktiv del än den önskade i detsamma, och dess förbund ifrigt söktes af Gustaf Adolf. Därmed stod likväl i nära sammanhang såväl republikens som Sveriges förhållande till Frankrike och det var egentligen i den senare maktens kölvatten som Venedig skulle styra öfver till förbindelsen med den förra. Detta har gjort det för förf. nödigt att utförligt skildra förhandlingarna mellan Frankrike och Venedig sådana de fortgingo före, under och efter freden i Regensburg 1630. Härmed sammanhänger ock nära förhållandet till Rohan, som åter ett ögonblick var i begrepp att anknyta en närmare förbindelse med svenskarne. På detta sätt har en, hvad den inre enheten vidkommer, något lösligt hopfogad skrift uppstått, som dock innehåller åtskilliga upplysningar både nya och utaf värde.

Hvad som närmast intresserar oss är naturligtvis framställningen af de beröringar som under ifrågavarande tid 1629—1632 egde rum mellan Sverige och Venedig, beröringar utaf hvilka Odhner redan gifvit en mera kortfattad öfversigt uti »Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur» 1867. Liksom Odhner går förf. äfven tillbaka till de äldsta spåren af förbindelser mellan Venedig och Sverige och har i sitt verk inflickat ett kapitel därom, som står i föga sammanhang med det öfriga och väl endast har sin »raison d'être» uti önskan att tillgodogöra sig ett samladt material. Något inre sammanhang torde nämligen svårligen kunna uppvisas mellan Johan III:s och Gustaf Adolfs venetianska politik. Odhner berörde likväl denna fråga endast i förbigående, en italienare C. Bullo mera utförligt, men såsom det synes något okritiskt,[1]) och Bührings på originalhandlingar stödda framställning utaf förbindelser, för hvilka vi visserligen icke alldeles sakna källor, men endast ega dem fragmentariskt, torde sålunda vara den tillförlitligaste. Att någon gång hans kunskaper i äldre svensk geografi ej äro tillräckliga bör kanske ej

[1]) Jämf. Hist. Tidskr. 1881, s. CIX.

väcka någon större undran (jämf. s. 19 om Lödese och Stintinborg). Bland dem som äfven lemnade regeringen i Venedig underrättelser om Sverige var Antonio Possevino. Förf. synes emellertid ej känna till att dennes relation, den s. k. »andra» är densamma som uppsattes på påfven Gregorii XIII:s befallning och finnes, med ett par uteslutningar i början och slutet, tryckt på latin hos Theiner i hans verk om Sveriges förhållande till den heliga stolen, där man äfven torde återfinna en hans »första relation», förmodligen densamma som förf. ss. 22, 23 noten likaledes anser vara förlorad[1]).

Förf. öfvergår därefter till Gustaf Adolfs tid och kommer sålunda in på sitt egentliga ämne. Han visar till en början, huru redan tidigt de venetianska gesanterna i England och Holland stodo i ganska förtroliga förbindelser med de svenska sändebuden och stundom kunde lemna sin regering rätt goda upplysningar om den svenska konungens planer. Fruktan för det habsburgska universalväldet var ju det hemliga föreningsbandet mellan de båda aflägsna staterna, och man sökte ömsesidigt visa hvarandra uppmärksamhet och artighet.

Af verkligt värde och delvis nya äro de upplysningar förf. meddelar om den på sin tid ryktbara traktat (i S:t Jean de Maurienne), genom hvilken Venedig förband sig att för år 1630 lemna en tredjedel af de subsidier intill ett belopp af 1,200,000 francs, som Frankrike ville utfästa åt Sverige. Tills nyligen hade man om detta fördrag endast obestämda och sväfvande uppgifter — år såväl som dag voro osäkra. Odhner lyckades på grund af forskningar i Venedig lemna några bestämdare upplysningar, utan att dock ha sett sjelfva traktaten. Bühring gör nu en öfversigt af de förhandlingar som ledde till densammas afslutande, meddelar sjelfva ordalydelsen och kan bestämma datum till d. 11 Juli 1630. Fördraget ledde ej till några praktiska följder, närmast därföre att något förbund mellan Frankrike och Sverige ej blef af 1630, men det gaf snart anledning till lifliga förhandlingar mellan dessa båda makter, i synnerhet den förstnämnda, å ena sidan och republiken å den andra, under närmast följande år.

Vid samma tid som denna traktat ingicks, ankom till franska hofvet som sändebud från Gustaf Adolf, sekreteraren Lars Nilsson (Tungel). Om hans fruktlösa mission lemnar förf. en del upplysningar hemtade ur den venetianske gesanten Contarinis depecher, hvilka i det stora hela öfverensstämma med hvad den förres egna ännu bevarade relationer innehålla. Det är egentligen blott i fråga om några faktiska uppgifter förf. misstager sig, t. ex. sättet för Tungels resa till Frankrike m. m. dyl. Icke heller framgår ur hans skildring, att Tungel verkligen hade fått nys om innehållet i den under hans därvaro ingångna hemliga traktaten specielt i fråga om storleken af Venedigs anpart i subsidierna, liksom också samtalet mellan de båda gesanterna något olika af hvardera framställes.

[1]) Jämf. bil. XXXVIII och XLI till andra delen af Theiners anf. arb. — En annan italiensk reseberättelse från Johan III:s tid — af Giustiniani — omnämnes af förf. i en not.

Samtidigt med Tungel vistades ehuru på annat håll, en annan svensk gesant uti Frankrike, legaten C. L. Rasch, stadd på resa till Schweitz och Venedig, dit han också omsider ankom 1631, efter att redan ha en gång varit återkallad. Om anledningen till hans andra definitiva beskickning, som stod i sammanhang med fördraget i Bärwalde och de upplysningar, som där gåfvos Gustaf Adolf om Venedigs löfte i fråga om subsidierna, har förf. i de venetianska källorna funnit riktiga uppgifter (lemnade utaf Rasch sjelf); om sammanhanget med hans föregående resa behöfver däremot hans framställning beriktigande eller komplettering. Redan den 15 maj 1630 var konungens första befallning till Rasch att återvända daterad; den kunde sålunda ej ha något sammanhang med misslyckandet af Tungels mission. Rasch var redan på hemvägen, då privata underrättelser af politisk natur, som han mottog dels från Paris dels från Schweitz gjorde att han på eget bevåg qvarstannade i Frankrike, där han slutligen mottog den förnyade befallningen af den 12 jan. 1631 att resa till Venedig och därifrån till Schweitz. För utgången af hans beskickning till Venedig har redan Odhner redogjort, och förloppet framställes ännu utförligare af Bühring[1]).

Ett par af de sista kapitlen slutligen äro egnade åt den ryktbare hugenottchefen Henri hertig af Rohan och dennes plan att öfvertaga ledningen af Graubündens försvar mot alla spanska invasions- eller genomtågsförsök. Han knöt härunder förbindelser med Gustaf Adolf af så intim art, att de snart föranledde hans återkallande. De sammanhängde med den svenske konungens afsigt att med en del af sina trupper företaga en diversion till Italien för att där angripa den habsburgska makten i ett af dess fästen. Äfven om dessa planer har förf. ur sina italienska källor en del nya uppgifter att meddela. Gustaf Adolf skulle slutligen ha lofvat Rohan att låta sina trupper vid Bodensjön förena sig med honom och Oxenstierna rycka med 12,000 man och 4,000 hästar genom Tyrolen. Så berättar en venetiansk gesant i Wien, som sett ett uppsnappadt bref från konungen till hertigen. Om verkligheten af dessa planer i sin helhet kan ej tvifvel råda; tyvärr saknas hos oss närmare upplysningar om desamma. På de farhågor som väcktes i Italien för ett nytt infall af goter och vandaler och på den oro som härigenom framkallades hos Richelieu anför förf. flera exempel ur de venetianska sändebudens depecher, på samma gång han påminner om hur i sjelfva Bärwaldefördraget äfven Graubündens befrielse fanns omnämnd och således en dylik rörelse åt södern antydd.

Af de 36 bilagorna, de flesta på italienska, är det flere som angå Sverige: så t. ex. utdrag ur venetianska depecher 1629—1630, depecher från Contarini och andra gesanter 1631, bref af venetianska utskickade från lägret vid Nürnberg 1632 o. s. v.

[1]) Vid sin afresa lemnade Rasch vissa politiska uppdrag åt en i Venedig bosatt person, hvars namn förf. beriktigar (från Hicks till Nys).

Ehd.

Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634. Mit Akten und Urkunden aus dem K. Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden. Von D:r A. GAEDEKE. XII + 346 ss. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt 1885.

Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden. Aktenstücke aus dem Schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm. Herausgegeben von D:r E. HILDEBRAND. XI + 80 ss. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt 1885.

Den senare af ofvan nämda skrifter innehåller en samling af de vigtigaste aktstycken uti Svenska Riksarkivet som angå Wallensteins underhandlingar med Sverige under åren 1631—1634 (65 till antalet), meddelade uti utdrag eller in extenso och hemtade till större delen ur Oxenstiernska samlingen. Några af dem, tillsammans 18, ha förut varit publicerade i denna tidskrift såsom bilagor till en uppsats öfver Wallenstein och hans förbindelser med svenskarne (1883 h. 4). Äfven de nytillkomna akterna äro, med ett par undantag, förut otryckta. Det är naturligtvis möjligt, ehuru föga sannolikt, att ännu ett eller annat aktstycke utaf betydelse för denna fråga här kunde påträffas; åtminstone för åren 1633 och 1634 synes dock samlingen redan nu vara i det närmaste fullständig [1]). Funnes några papper efter den gamle Thurn någonstädes förvarade, borde man visserligen där kunna vänta ytterligare upplysningar, men det är alldeles obekant om sådana äro bevarade och det finnes intet skäl att antaga att de skulle i någon nämnvärd mån inverka på resultatet. I den approximativa fullständigheten utaf de bidrag de svenska arkiven kunna lemna till lösningen af denna omtvistade fråga, i hvilken de så länge tegat, torde sålunda betydelsen af nämda samling vara att söka. I fråga om resultaten, sådana de äro framlagda i ofvan antydda afhandliug, har jag ej haft skäl att göra någon nämnvärd förändring.

Med denna publikation står prof. GAEDEKES bok i tämligen nära sammanhang, liksom det också är genom hans välvilliga bemedling det lyckats finna en förläggare i Tyskland för densamma. Gaedeke är redan förut känd som historisk författare genom arbeten öfver spanska tronföljdskriget och Maria Stuart. Numera bosatt i Dresden såsom professor vid Polytechnicum därstädes med tillträde till det rika sachsiska statsarkivet har han naturligt nog kommit på den tanken att fullständiga de undersökningar andra forskare före honom gjort i dess samlingar angående denna fråga och att publicera en så vidt möjligt fullständig samling af aktstycken rörande densamma ur detta arkiv. Han kom härunder i tillfälle att göra bekantskap med den i Historisk Tidskrift publicerade afhandlingen, liksom han haft tillfälle att taga del af den ofvan anförda fullständigare samlingen af urkunder från Sverige innan den publicerades, och på detta sätt har hans bok uppstått: en historisk öfversigt om 104 ss.

[1]) Oxenstiernas bref till residenten i Dresden saknas emellertid. Jämf. äfven här nedan i slutet af denna anmälan.

åtföljd af icke mindre än 165 bilagor. Prof. Gaedekes talangfullt skrifna afhandling har sålunda förtjensten af att vara den första som stöder sig på ett i det närmaste fullständigt urkundsmaterial från arkiven i Stockholm och Dresden, de två, från hvilka man egentligen haft att vänta upplysningar i ämnet. Till några synnerligt afvikande resultat från den svenska uppsatsen har förf. icke kommit. Hufvudsakliga differensen skulle väl ligga däri, att han skarpare betonar förräderiet uti Wallensteins handlingssätt. Värderikast är enligt rec:ns mening framställningen af de händelser och den korrespondens, som föregingo sachsarnes ryktbara infall i Böhmen 1631, för så vidt nämligen förf. här bättre än förut skett lyckats belysa ett hittills ganska dunkelt parti i kapitlet om dessa Wallensteins förbindelser, till hvars utredande det svenska arkivet endast erbjöd ofullständigt material. Den detaljerade framställningen af den kursachsiska politiken, hvars lumpenhet förf. icke skonar, förtjenar också uppmärksamhet. Han följer i öfrigt, liksom rec. gjort, Raschins relation, bekräftande densamma genom urkundernas bevisning. Några nya moment har han väl icke framdragit, men har däremot stält det hela i en i många afseenden fullständigare belysning genom det rika urkundsmaterial, som stått honom till buds, hvaraf en ej obetydlig del fått sin rätta förklaring och betydelse först nu, då den kunnat sammanställas med de nya bidragen från Sverige och sålunda komplettera desamma. Förf. framhåller i öfrigt fullkomligt oförbehållsamt, att det var genom dessa som man i några mera dunkla eller åtminstone omtvistade punkter kommit till någonting, som kan kallas visshet och klarhet, så t. ex. i fråga om underhandlingen med Gustaf Adolf 1631 och dess afbrott, beskickningen till Oxenstierna 1633 och hjelpsökandet hos Sverige 1634, liksom äfven det böhmiska nationalpartiets verksamhet genom dem kommit i en skarpare dager än förut. I ett och annat, dock jämförelsevis obetydligt fall, har prof. Gaedeke missuppfattat den svenska uppsatsen eller förbisett dess uppgifter, förklarligt nog, då han sjelf ej beherskar vårt språk. Han citerar en svensk militärhistorisk tidskrift i st. f. svenskt krigshistoriskt arkiv. Rättelsen af uppgiften att Steinnecker skulle varit sachsisk officer har undgått honom, liksom han äfven talar om »de till det mesta oordnade och föga begagnade Oxenstiernska papperen», hvilket är en icke obetydlig öfverdrift och missuppfattning af hvad rec. har yttrat. Ett litet misstag begår han också s. 49, då han låter generalvaktmästaren Bubna, hvilken för öfrigt, så vidt jag vet, *icke* var i svensk tjenst, resa »im Auftrage Oxenstiernas» till hertigen af Friedland vid det nattliga besöket på våren 1633. Det framgår åtminstone icke af handlingarna, och den instruktion af Thurn, som han citerar, är daterad d. 11 maj, sålunda senare, och gäller resan till Oxenstierna för att underrätta om förloppet.

Bilagorna utgöras till omkring hälften utaf bref (instruktioner, memorial), till och från Arnim, en af den tidens outtröttligaste brefskrifvare, och tillägga vi brefven till och från hans medbroder vid den schlesiska armén hertig Frans Albrekt af Sachsen-Lauenburg,

uppgår antalet till 122. Bland återstoden märkas 9 bref från Axel Oxenstierna, de flesta i original och stälda till kurfursten af Sachsen. En stor del af dessa, ofta mycket intressanta handlingar, ha varit kända och mer eller mindre fullständigt publicerade eller begagnade förut utaf Helbig, Ranke, Hallwich m. fl. Det har dock lyckats förf. att äfven påträffa ej så få nya, som hittills icke varit begagnade; ett par af dem äro hemtade från ett privatarkiv uti Sachsen. Bilagorna gälla för öfrigt icke endast de hemliga underhandlingarna, utan äfven åtskilliga andra förhållanden vid den schlesiska arméen, t. ex. tvisten mellan Thurn och Arnim på våren 1633, äfvensom den senares beskickning till Brandenburg på nyåret 1634. Med afseende på det af Helbig först meddelade vigtiga brefvet af Thurn till Gustaf Adolf i okt. 1631 har det lyckats förf. att lemna både en bättre text och upplysningar i öfrigt, som höja dess äkthet öfver hvarje tvifvel. Han har vidare här aftryckt Raschins beryktade relation efter en af böhmaren F. Dvorsky för några år sedan publicerad text, och denna berättelse är sålunda numera lätt tillgänglig för alla. Under n. 158 har förf. meddelat en ny odaterad redaktion utaf fredspunkter uppsatta af Wallenstein och de båda kurfurstarne, affattad i Arnims omgifning. Han lemnar frågan om tiden öppen, men synes böjd för år 1631. Egendomligt nog har jag, för sent för att däraf kunna begagna mig, påträffat samma fredspunkter ibland en bundt odaterade handlingar i Oxenstiernska samlingen. Endast några smärre afvikelser förekomma. Men en slutanteckning om att båda härarne stått emot hvarandra vid Strehlen hänvisar aktstycket till sommaren 1633.

H.

Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655. I. Erik XIV:s och Johan III:s tid. Akademisk afhandling af Gustaf Forsgrén. 217 + XXXIX ss. Stockholm 1885.

Den svenska aristokratiens makt hade genom Gustaf Vasa betydligt inskränkts. Likväl var hennes plats i samhället äfven vid hans död vigtig nog, ty hon egde ännu qvar sin stora allodiala egendom, och därigenom sitt inflytande i landsorterna, och åt hennes medlemmar voro statens förnämsta ämbeten lemnade. Härigenom sattes hon i stånd att väl bevaka sina intressen och att begagna sig af ändrade förhållanden till att söka återtaga hvad hon förlorat. Brödratvisterna inom Gustafs ätt gåfvo henne ett godt tillfälle härtill. Af konungamakten öfverhopades ånyo aristokratiens främsta män med nya privilegier och stora förläningar, hvilka väl ej gingo upp emot deras förfäders, men som dock gåfvo dem en ställning, farlig för det öfriga

folket och ej utan vådor för tronen sjelf. Grunden härtill lades, då Erik XIV 1561 inrättade gref- och friherrevärdigheterna, hvilkas innehafvare med tiden erhöllo så stora förläningar och rättigheter, att de gerna ville anse sig såsom en öfver det öfriga folket stående klass. — En på grundlig källforskning stödd framställning af dessa förmåner och deras betydelse för rikets utveckling måste naturligtvis vara af den största vigt för en klar inblick i Sveriges inre historia. En sådan har dock hittills saknats, men denna brist skall, när det arbete, hvars första del vi här vilja påpeka, fullständigt utkommit, vara på ett utmärkt sätt afhjelpt.

Då Erik XIV vid sin kröning inrättade de nya värdigheterna lofvade han äfven att gifva grefvar och friherrar medel att underhålla dem. Emellertid synes han hafva tvekat att uppfylla detta löfte, ty först den 20 Mars 1562 fick Per Brahe Visingsö och den 11 Juni erhöll Svante Sture Vestervik, Stegeholm m. m., hvarjämte Gustaf Johansson ungefär samtidigt kom i besittning af Bogesund. Om förläningsvilkoren nämna dock gåfvobrefven intet, men en mängd bestämmelser härom finnas i de »konstitutioner», som konungen lät uppgöra, och hvilka innehålla grefvarnes förpliktelser mot kronan. Det visar sig af dessa, att det var högst obetydliga förmåner Erik beviljade, men rätt mycket som han fordrade. Russtjenst skulle göras enligt russtjenstordningen; försummades den, hemföll länet till kronan. Dessutom borde grefvarne vara redo att, när konungen det befalde, »våga och uppsätta välfärd, lif, gods och egodelar». De fingo icke hålla allmänna möten med folket i grefskapen eller inlåta sig i förbindelser med utländska makter, icke försälja eller förpanta något af hvad de fått, icke heller lägga några skatte-, krono- eller kyrkogods under sitt arf och ego, icke gifva privilegier eller i någon måtto befatta sig med de städer de fått annat än hvad deras skatt vidkom, icke höja eller minska skatterna eller tillegna sig domsrätt eller slå mynt, bygga städer eller fästen eller slå under sig bergverk, ty sådana skulle tillhöra kronan. Dessa och andra bud åtföljas af en mängd straffbestämmelser såsom om konungen ansett sig hafva att göra med fiender och icke med undersåtar. Rörande arfsrätten stadgas att grefskapet skulle odeladt öfvergå till den äldste sonen, »så ock efter hans död komma då till hans äldste son, sedan till den andre, tredje och fjärde, e och e så länge någon mansperson uti så måtto, som föreskrifvet står, af den äldstes stam och linie öfver är». Sedan skulle det återfalla till kronan. — Sedan dessa förbindelser undertecknats af läntagarne, gaf konungen dem ett konfirmationsbref som än ytterligare inskärpte deras undersåtliga pligter.

Bestämmelserna om arfsrätten tolkar förf. så att endast den äldste sonen och hans ätt hade arfsrätt, men om t. ex. den äldste sonen dött före fadren, skulle länet icke ärfvas af den äldste öfverlefvande, utan hemfalla. Denna tolkning synes oss föga sannolik, utan torde meningen vara att den äldste öfverlefvande skulle ärfva grefskapet, men att s. k. bak- och sidoarf ej skulle vara tillåtna. Ty ur förf:s tolkning skulle kunna dragas så osannolika slutsatser som

att, om en grefve haft en äldste son som aflidit strax efter födelsen, så skulle därmed arfsrätten till länet upphöra, äfven om fadren doge många år därefter och då efterlemnade andra söner. Förf. andrar väl som skäl för sin åsigt att Svante Stures grefskap 1570 gafs åt hans enka Märta Lejonhufvud och icke åt hennes son Mauritz, men detta län har dock tydligen icke behandlats efter den af förf. framstälda arfregeln, ty i sådant fall skulle det hafva hemfallit till kronan vid herr Svantes död 1567. Emellertid stannade det qvar i slägtens ego tre år, innan Johan lemnade det åt grefvinnan Märta. Orsaken hvarför enkan och icke Mauritz då fick länet är visserligen svår att afgöra, så vida man ej får antaga att anledningen just var hennes mans dödssätt. Herr Svante hade nämligen mördats, och det låter tänka sig att han därför icke ansetts rättsligen död, hvarför också enkan ansetts böra öfvertaga sin mans rättigheter.

De ekonomiska fördelarne som grefvarne fingo af Erik inskränkte sig till att uppbära den »årliga skatten». Detta säges ej direkt, utan på det sätt att grefskapets invånare förpliktas att till grefven betala den. Med den »årliga skatten» menades endast den årliga räntan och troligen de under grefskapen lydande kronohemmannens städja och fodernötsskatt. Per Brahe har dock vissa år uppburit äfven kronotionden och en del af gärderna. Beloppet af hela afkastningen från Visingsö anslår förf. till 440 á 465 tnr spanmål pr år, däri inräknade de förbättringar som grefve Per fått i slutet af 1560-talet. Vesterviks årliga ränta och städja beräknas till 180 tnr och Bogesunds till omkring 150 tnr. Dessa siffror angifva alltså alla de förmåner som grefvarne hade af sina grefskap, och för dem skulle russtjenst göras. Om denna åter skulle utgå enligt bestämmelserna för allodialgods eller för förlänningar kan ej afgöras.

Vesterviks grefskap omfattade utom staden och Stegeholms slott, 54 gårdar. Till Visingsö hörde 56 hela och 5 halfva hemman och till Bogesund utom staden 31 gårdar. Huru obetydliga dessa nya län voro framgår icke blott af grefvarnes ofvan nämda inkomster af dem, utan ännu bättre vid en jämförelse med de nämnda herrarnes allodiala besittningar. Enligt uppgifter hos Forssell egde Svante Sture 660 gårdar och torp, Gustaf Johansson 519 och Per Brahe 294. — De voro äfven af ringa betydelse i förhållande till deras andra förläningar. För Vestervik skulle t. ex, Svante Sture hafva rustat högst två hästar, men för sina öfriga förläningar är han i 1566 års rustlängd uppförd till 109 hästar.

Än mindre var det som friherrarne fingo. Förutom den större säterifrihet de och grefvarne erhållit i adelsprivilegierna fingo de endast rätt att uppbära konungens andel i böter af sina landbönder, hvilken rätt de fleste af dem egde redan förut såsom riksråd. Det vill dock synas som om Erik mot slutet af sin regering tänkt gifva dem friherrskap, ehuru han aldrig realiserade denna tanke.

Fastän sålunda de nya värdigheterna icke af Erikförsågos med sådana tillbehör, att deras innehafvares makt i någon nämvärd mån ökades, håller dock förf. troligt, att konungens plan varit att uti

grefvarne och friherrarne bilda en motvigt mot hertigarne. Ty dessa herrar voro redan förut så mäktiga, att det väl kunde synas tänkbart, att de, sedan de erhållit dessa höga titlar, äfven utan stora län skulle framstå såsom i viss mån jämbördiga med hertigarne och således i folkets ögon öka afståndet mellan dessa och konungen.

Snart blef dock deras ställning förändrad. Johan uppsteg med aristokratiens hjelp på en hotad och vacklande tron, och han tvangs af omständigheterna att belöna sina anhängare, hvilkas kraftiga hjelp han fortfarande behöfde. I främsta rummet blefvo grefvar och friherrar af honom omhuldade. Sålunda ökade han Stures och Brahes grefskap samt skapade ett nytt för Ebba Lejonhufvud, Sten Erikssons enka, och dessutom gaf han friherrskap åt sex af friherrarne. Bådas rättigheter ökades äfven. Länen blefvo ärftliga enligt förstfödslorätt, utan inskränkningar. Innehafvarne fingo uppbära den årliga räntan och de kungliga sakörena, hvarjämte grefvarne äfven fingo kronotionden. Båda fingo utöfva domsrätt i första instans på landet eller åtminstone tillsätta häradshöfding och uppbära dennes ränta samt utöfva lagmans makt och myndighet, dock utan att erhålla lagmansräntan. Per Brahe, som förut icke hade någon stad i sitt län, fick rätt att anlägga en sådan på Visingsö. Russtjensten skulle utgöras med en häst och karl för hvarje 400 marks afkastning under krigstid och hälften så mycket under fred.

Så stora förmåner har Johan dock ej från början ämnat medgifva, men har på grefvarnes anhållan förmåtts därtill. De sammanfattades icke i någon gemensam privilegieurkund, utan bestämmelserna infördes i hvarje särskildt privilegiebref. En del af dem insattes dock i adelsprivilegierna, men icke alla, hvarför äfven dessas bestämmelser om friherrarnes rätt till konungssakerna icke öfverensstämma med hvad härom säges i donationsbrefven.

Genom dessa privilegier blef länsinnehafvarens ställning en helt annan än under Erik. Han blef nu länets verklige styresman. Visserligen funnos fortfarande kungliga ämbetsmän inom detsamma, hvilka hade att uppbära de till konungen utgående skatterna, men i de båda förnämsta grefskapen åtminstone ha grefvarne snart nog fått rätt att för kronans räkning verkställa uppbörden. Inom städerna hade icke heller länsinnehafvaren samma makt som öfver landsbygden, ty städerna voro i förläningsbrefven tillförsäkrade samma vilkor och friheter som de förut haft, hvaraf enligt förf:s åsigt följer att länsherren hvarken haft domsrätt eller administrativ rätt inom staden, utan endast myndighet att uppbära skatten. Men med dessa inskränkningar voro grefvar och friherrar redan nu ganska sjelfständiga och mäktiga småfurstar.

För länens omfång och afkastning lemnar förf. i senare delen af sitt arbete en mycket fullständig redogörelse, hvilken utan tvifvel kostat honom mycken möda att åstadkomma. Ty de många uppgifterna ha måst hemtats ur en mängd olika källor, mest ur mer eller mindre orediga fogderäkenskaper, och det arbete, som detta kräft, torde endast den kunna till fullo uppskatta, som sjelf sysslat

med dylika forskningar. Utrymmet tillåter ej att här närmare redogöra för de detaljer förf. framlägger. Vi vilja endast nämna de siffror, hvilka röra Stures och Brahes grefskap, och hvilka, om de jämföras med de motsvarande uppgifterna från Eriks tid, bäst af allt visar hvad dessa länsinnehafvare vunno genom Johan. Förf. uppskattar grefskapet Stegeholm och Vestervik i slutet af Johans regering till 499 $^{3}/_{4}$ hemman samt en stad och ett slott. Visingsborg omfattade vid samma tid Gamla Lödöse stad, Alfhems kungsgård med utmarker och 468 hemman. De inkomster dessa båda grefvar jämte Lejonhufvud hade af sina grefskap beräknar han till 40,000 mark penningar eller 10,000 tunnor spannmåls värde, och in alles voro omkr. 14,000 tunnor spannmåls värde anslagna åt grefvar och friherrar.

En hvar som granskar denna afhandling, hvars vigtigaste punkter vi här vidrört, torde instämma i det omdömet att förf. lyckats i detta sitt förstlingsarbete åstadkomma ett verk af bestående värde. Vi hoppas att fortsättningen ej skall låta länge vänta på sig, helst som förf. redan lär hafva de flesta förarbetena färdiga.

J. Fr. N.

Svenska undervisningsväsendets historia i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling af A. G. Hollander. I. Tiden före 1724. 27 + 572 sidor. Stockholm, Samson & Wallin, 1884.

Hr Hollanders föreliggande arbete är, såsom redan en flyktig granskning gifver vid handen, i hög grad innehållsrikt. Läser man det förord, hvari hr H. redogjort för de synpunkter, ur hvilka han ansett sig böra åskåda sitt ämne, finner man, att han *företrädesvis* afsett en historisk framställning af det »förberedande vetenskapliga undervisningsväsendet», hvarvid han likväl tagit »behörig hänsyn äfven till andra kulturhistoriska moment än de allmänna stadgarne, till hvarje tidskiftes vetenskapliga och literära odling, de i dess tjenst verkande personer, anstalter, bildningsmedel och skrifter af pedagogisk betydelse, de akademiska studiernas tillstånd med dithörande lärdomsprof, de särskilda läroanstalternas inre anordning och historiska utveckling m. m.» Då förf:s plan sålunda varit synnerligen omfattande, inses lätt, att dess utförande varit förenadt med mycket stora svårigheter, helst det material, hvilket behöfves för hufvudfrågans lösning, ännu är långt ifrån samladt och för vigtiga tidskiften nära nog obearbetadt. Dock tro vi, att förf. väl omildt bedömt de förarbeten i vårt undervisningsväsendes historia, hvilka stått honom till buds, då han karakteriserar dem såsom »få och dessa till omfattning obetydliga, till innehåll och kritik ofullständiga, hvarandras misstag eftersägande». Bland dessa förarbeten träffar man dock sådana författare-

namn som Geijer, Reuterdahl, Rietz, Wieselgren, Anjou, Norlin, Annerstedt m. fl. — att fortiga de många upplysande läroverksmonografierna, flere värdefulla bidrag till sjelfva skollagstiftningens historia och de ofta ingalunda föraktliga utredningar, som ur större historiska arbeten och herdaminnen kunna hemtas. Med förenämnda omdöme passar ej heller riktigt väl i stycke, hvad förf. i slutet af sitt förord yttrar om de källor, hvilka af honom begagnats, nämligen att deras uppräknande skulle blifva »alltför vidlyftigt». I följd häraf inskränker sig emellertid förf. till att helt summariskt angifva de samma på 5 a 6 rader, utan att sedermera i sin framställning annat än undantagsvis omnämna dem, en knapphändighet, som hvarken harmonierar med bokens betydliga volym eller de utredningar i detalj förf. så gerna lemnar. Till och med vid flere polemiska utfall mot sina föregångare underlåter förf. att antyda, hvem som närmast åsyftas, till olägenhet för alla dem, som, i likhet med anmälaren, icke vilja »jurare in verba magistri», utan äfven önska pröfva de skäl, på hvilka den angripne stödde sin mening. Härigenom minskas också tydligen arbetets vetenskapliga värde, och till den populära litteraturen kan det ju icke räknas, redan på grund af dess ofta i hög grad sammanträngda, af parentetiska satser och uttryck uppfylda stil. En annan anmärkning, som träffar förf:s arbete, särskildt om det bedömes med hänsyn till de fordringar, som ställas på ett vetenskapligt verk, är dess brist på symmetrisk behandling af de särskilda perioder, hvilka förf. här skildrar, enär medeltiden erhållit ett oproportionerligt stort utrymme i förhållande till den för oss vida vigtigare nyare tiden, hvarmed äfven sammanhänger, att förf. visat sig alltför litet kunna skilja mellan hufvudsak och bisak. På samma gång vi anse oss pligtiga att påpeka dessa svaga sidor hos förf., äro vi emellertid lika villiga att skänka hans grundliga forskning och öfverraskande beläsenhet, liksom hans tydliga kärlek till sitt ämne, vårt fulla erkännande, liksom vi äfven villigt medgifva, att arbetet genom sin rikedom på detaljer och genom de utdrag, som lemnats ur de särskilda skolordningarna, bör blifva en god uppslagsbok och en lämplig utgångspunkt för forskare i vår skolhistoria.

»Alltför länge», yttrar hr H. vidare i sitt förord, »synas åtminstone vissa bevis på bristande uppmärksamhet och forskningsnit i fråga om denna gren af svensk odlingshistoria hafva fått stå qvar inom literaturen. Vi nämna exempelvis de äfven hos våra stora historiska författare förekommande förväxlingarne af grammatikern Alexander (de Villa Dei) med Curtii hjelte, kon. Alexander den store, af det danska Viborg såsom platsen för det första gymnasiet (1618) med den svensk-finska staden af samma namn (och med gymnasium af år 1641), förväxlingen af munkordnarnes enskilda klosterskolor med medeltidens enda allmänna och offentliga, af prester ledda läroanstalter, domskolor och stadsskolor, och därpå grundade missförstånd, som endast genom en anakronism från kyrkans äldre tider och icke-svenska förhållanden hemta ett skenbart stöd för ännu vanliga oriktiga uppgifter, att den offentliga undervisningen under Sveriges

medeltid i allmänhet meddelades i klostren och att munkar voro de vanliga lärarne i den tidens skolor o. s. v.»

Om vi rätt uppfattat de ofvan citerade orden, är det hr H:s åsigt, att han i dessa punkter kommit till nya, förut okända resultat. Då vi emellertid gerna se, att hvar och en författare gör rättvisa åt sina föregångares »uppmärksamhet och forskningsnit», kunna vi ej underlåta att något närmare skärskåda nyssnämnda uppgifter, så mycket mer, som vi icke i allo kunna godkänna de samma.

Som bekant, meddelar såväl Geijer som Strinnholm, vid skildringen af Gustaf Vasas ungdom, att han under sin vistelse i Upsala skola underkastades kroppslig aga af en dansk skolmästare, mäster Ivar, men efter utståndet straff drog ut sin lilla dart och »högg den igenom (Curtii) Alexandrum», utropande: »Hej, jag tör gifva dig och din skola tusan». Vi vilja naturligtvis icke bestrida, att här ett förbiseende egt rum i afseende på nämnda »Alexandrum», hvilken af hr H. s. 182 not. 1 tvifvelsutan riktigt uppgifves hafva varit franciskanermunken Alexanders de Villa Dei sid. 66 närmare omtalade latinska grammatik, »Doctrinale puerorum», men då hr H. ingalunda är den förste, som lemnat denna rättelse, hade det varit lämpligt att på något sätt antyda detta. Redan år 1876 påpekade nämligen E. Löfstedt i en afhandling om »Sveriges skolor före år 1571» (s. XIV not. 3), att med »Alexandrum» i det anförda sammanhanget antagligen icke kunde menas CURTIUS, »enär denne lika litet som någon annan klassisk författare synes hafva blifvit läst i Sveriges skolor» under medeltiden, utan *Alexandri doctrinale.* Samma åsigt återfinnes jämväl i Alins teckning af reformationstidehvarfvets historia s. 21.

Lika litet kan hr H:s uppgift om tiden för inrättandet af gymnasiet i den finsk-svenska staden Viborg betraktas såsom en nyhet, enär både finska och svenska forskare långt före detta uppgifvit det rätta årtalet, 1641. Så t. ex. ALOPÆUS i »Borgå gymnasii historia» (1801) och AKIANDER i »Skolverket inom fordna Viborgs och nuvarande Borgå stift» (1866); så äfven ODHNER i »Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare» (1865) och LUNDSTEDT i »Bidrag till kännedom om grekiska språkets studium vid de svenska läroverken» (1875). Det felaktiga årtalet, 1618, träffas däremot företrädesvis i äldre historiska arbeten, såsom HALLENBERGS »Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering» (del. V s. 172) och GEIJERS »Svenska folkets historia» (del. III s. 88 i 1853 års uppl.), ehuru visserligen, märkvärdigt nog, äfven i ett nyare arbete af en så grundlig forskare som M. WEIBULL (Illustr. Sveriges hist., del. IV p. 89; utg. 1881). Att denna felaktiga uppgift inkommit i ett så omsorgsfullt utarbetadt verk som Hallenbergs, är så mycket egendomligare, som det genast bort väcka hans misstankar, att ett gymnasium skulle hafva blifvit inrättadt i en så aflägsen landsända som Viborg, innan detta skett på något ställe i det egentliga Sverige. Huru förklara möjligheten af detta misstag? Hr H. yttrar s. 311, att det »synes hafva sin grund i en förvexling med det danska Wiborg, där, enligt beslut nämnda år (1618), gymnasium skulle upprättas».

Förklaringen synes vid första påseendet ganska lyckad, men månne den äfven är riktig? Hr H. nämner, trogen sin vana, icke häller här, hvarifrån han hemtat sin uppgift om gymnasii-inrättningen i det danska Viborg. Antagligen stöder han dock den samma på Rietz, hvilken i sin »Skånska skolväsendets historia» s. 100 meddelar, att »år 1618 beslöt kon. Kristian IV att vid 8 stiftskolor gymnasier skulle upprättas». De källor, Rietz härför åberopar, äro Winding, »Academia Hafniensis» och Thura, »Idea historiæ literariæ». Af dessa källor upplyser den senare, att Kristian IV »inter plurima, quæ per diuturni imperii spatia prudentissimo et saluberrimo consilio sanxit, A. 1618, teste *Vindingio* Acad. Hafn. p. 13, diploma edidit de gymnasiis apud scholas cathedrales erigendis — — — Ille *quatuor* gymnasia seu, uti in diplom. regiis vocari solent, *collegia cathedralia* instituit, duo sc. in Dania, unum in Norvegia et unum in Scania, ob intervenientia bella plura erigere prohibitus.» De båda danska gymnasierna upprättades, enl. Thura, i Odense 1621 och Roeskilde 1636.[1] Visserligen var Viborg då såsom nu en stiftsstad, men då det samma icke uttryckligen omtalas, hvarken hos Winding eller Thura, och dessutom något gymnasium därstädes aldrig kom till stånd, är det föga sannolikt, att hr H:s förklaring är riktig. Vida troligare synes oss, att Hallenberg — som a. st. yttrar: »När biskopsämbetet upprättades i Viborg år 1618, anlades där ock ett gymnasium» — låtit förleda sig af Rhyzelii mindre pålitliga »Episcoposcopia sviogothica» (1752), hvarest del. II, bok. 9, kap. 3 § 2 läses följande: »När k. Gustaf Adolf åter upprättade biskopsämbetet i Wiborg år 1618, funderade han ock här ett gymnasium med underhåll för åtskilliga lektorer. Hvilket åter förföll, men år 1632 sattes det åter i stånd. M. Henricus Carstenius, som blef omsider biskop, sattes hit till att vara physices lector; dock vardt detta gymnasium icke invigdt förän år 1641.» Att denna Rhyzelii berättelse, hvars tillkomst det icke är svårt att genomskåda, icke är trovärdig, har redan Alopæus a. st. s. 27 uppvisat. Däremot är likheten mellan Rhyzelii och Hallenbergs uppgifter påtaglig. Huru Hallenbergs misstag sedermera via Geijer öfvergått till läroböcker och andra skrifter, torde lätt inses. För de författare, som i likhet med Weibull haft tillgång till Thyselii på 1840-talet utgifna »Handlingar» och »Bidrag» till svenska kyrkans och läroverkens historia, med däri upptagna underhandlingar mellan regeringen och presterskapet på Gustaf II Adolfs och drottn. Kristinas

[1]) Paludan, Det höiere skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig, 1885, uppgifver, i likhet med Allen, Danmarks historia, att sex gymnasier af Kristian IV inrättades, nämligen i Odense, Roeskilde, Ribe, Aarhus, Lund och Christiania. Samma förf. yttrar likväl strax därefter, att »gymnasierna synes kun at være komne i gang i Odense, Lund (1621—66) og Christiania (1635—59). I alt fald forfaldt de meget snart och endte hist og her i et blott paalæg til rector og conrector om at give de videre komne en noget utvidet og friere undervisning.» — Viborgs katedralskola med rektor, en teologie lektor och några hörare (kolleger) erhöll först 1642 en konrektor. Några gymnasii-professorer omtalas däremot icke i Viborg. Jfr. förteckningen på dess lärare från äldre tider i läroverkets årsredogörelse 1875.

tid, borde det emellertid hafva varit lätt att konstatera orimligheten i Hallenbergs och Geijers uppgift, äfven om icke det oriktiga årtalet, såsom ofvan nämnts, af flere senare författare förut blifvit rättadt.[1]

Öfvergå vi till det tredje af de utaf hr H. särskildt anförda misstagen, nämligen att »den offentliga undervisningen under Sveriges medeltid i allmänhet meddelades i klostren och att munkar voro de vanliga lärarne i den tidens skolor», så medgifva vi gerna, att här verkligen ett misstag — om än icke ett »ännu vanligt» — föreligger. Dock tro vi, att hr H., på samma gång han med fog anmärkt detta, sjelf gått till en motsatt öfverdrift, då han påstår, att domskolorna och stadsskolorna varit medeltidens »*enda* allmänna och offentliga» skolor gentemot »munkordnarnes enskilda klosterskolor». I motsats härtill yttrar nämligen Reuterdahl, Svenska kyrkans historia, band II, häft. 2, s. 571: »I klosterskolorna gjordes sannolikt, liksom i domskolorna, skilnad mellan de ynglingar, som skulle blifva klerker, och dem, som ville förblifva lekmän. I systerskolorna mottogos flickor af de högre stånden för emottagande af den tidens bättre fruntimmersodling.» En likartad, om än något modifierad, uppfattning af klosterskolornas uppgift möter oss hos den framstående norske författaren, Christian Lange, De norske klostres historie i middelalderen, hvilken, s. 144, yttrar om klosterskolorna vid dominikanerklostren i Nidaros, Bergen och Oslo äfvensom minoriterklostret i Bergen: »Oprindelig vare de nemlig kun bestemte for novisens underviisning, da domkapitlerne havde deres egne skoler for geistligheden. Men naar et kloster var saa heldig at have en dygtig og nidkjær lærer, udvidedes naturligviis underviisningen, ligesom den vel og stundom aabnedes for andre end noviserne». Äfven den finske skolhistorikern Alcenius kan sägas luta åt samma håll, då han i sin 1848 utgifna afhandling, »De scholis Fenniæ post reformatam ecclesiam usque ad motus liturgicos», omfattat den åsigten, att jämväl i norden funnits två slag af klosterskolor under medeltiden, nämligen *scholæ claustri,* afsedda för dem, som skulle egna sig åt klosterlifvet, samt *scholæ canonicæ,* med syfte att undervisa andliga och lekmän. Men dessa auktoriteter hafva kanske icke någon betydelse för vår författare. I sådant fall vilja vi ytterligare stödja vår mening genom att erinra hr H. om åtminstone tvänne exempel på att lekmän bevisligen uppfostrats i svenska klosterskolor. Det ena af dessa lemnar den i Historiskt Bibliotek, 1878, h. II. sid. XXXVIII intagna berättelsen om Nanno Kärlings förhållande till Varnhems kloster. Ett annat exempel lemnar ett i Svenskt diplomatarium från och med år 1401, utg. af C. Silfverstolpe, del I. (1401—1407) under n:r 825 upptaget gåfvobref, hvari Olof Lang och Gyrid Gjurdsdotter till Nydala kloster skänka »Kara» qvarn i

[1] Odhners uppgift, anf. stället sid. 333, att Gustaf Adolf redan 1618 beslutat det år 1641 inrättade gymnasiet i Viborg, torde få betraktas såsom ett försök att förlika de stridiga årtalen med hvarandra. Någon grund för nämnda uppgift ha vi icke kunnat upptäcka.

Hjelmsryds socken, »meth swa forskel, thet herra abote skal taka i sina wærio Haquon, varn son, ok læta kenna hanom book ok hielpa hanom til skola, alt til thes han vardhir moghande man, for thy wi kunnom hanom ekke bætre boosloth giwa».

»Och huru förbisedda», fortsätter hr H., »äro icke vidare Birgittinismen såsom antiskolastisk och reformatorisk riktning, den vigtiga öfvergången från skolasticismen till humanismen och de därvid verksamma personerna, den kulturhistoriska betydelse, som bör tillerkännas Gustaf II Adolf såsom målsman för en inhemsk vetenskaplig literatur och främste förkämpen inom europeiska odlingshistorien för den pedagogiska realismen gent emot den teologiska och klassiska verbalism, som under Sveriges företrädesvis 'lärda tid' uppspirade på grundvalen af den likaledes förbisedda skolordningen af 1611.»

Äfven vid det senast anförda känna vi oss uppfordrade att göra en och annan erinran. Så till exempel kunna vi ej finna, att författaren i bedömandet af Birgittinismen framhållit några synpunkter, som kunna sägas vara förbisedda af särskildt Fr. Hammerich i dennes arbeten öfver den heliga Birgitta. En småsak är naturligtvis frågan om hennes födelseår: emellertid uppgifver författaren, i likhet med åtskilliga äldre arbeten, att Birgitta var född år 1304, under det att Hammerich och Hans Hildebrand sätta tiden härför till »omkring 1303» och Carl Silfverstolpe (i Nordisk familjebok) till »1302 eller 1303». — Hvad vidare beträffar Gustaf Adolfs verksamhet för åvägabringandet af en vetenskaplig literatur på modersmålet, anse vi denna redan förut af Wieselgren och andra behörigen uppvisad. Mest anmärkningsvärdt synes oss dock författarens omdöme om Gustaf II Adolfs pedagogiska betydelse. Icke nöjd med att, såsom ofvan är nämndt, framhålla honom såsom »den *främste* förkämpen inom den *europeiska* odlingshistorien för den pedagogiska realismen», tillägger författaren sid. 316, att Gustaf Adolfs »realism i fråga om undervisningen — — — på hans tid (1620-talet) var öfverhufvud *ensam stående* och *omkring ett århundrade före sin tid*». »Den upptog», fortsätter författaren, »inom elementarundervisningen såsom fullständig icke blott de matematiska och fysiska vetenskaperna, däribland astronomi, geografi, botanik och medicin, utan äfven de moralisk-politiska med historia och lagkunskap». Men ej nog härmed: till yttermera visso säger författaren i en not till det förut anförda: »Likasom den svenske konungen i fråga om 'real realism' icke behöfver afstå prioriteten åt någon annan inom pedagogikens historia, träffas icke häller inom Sverige någon med honom häri jämförlig inom hans århundrade». Huru förhåller det sig nu med allt detta?

Vi tro oss på samma gång kort och tydligt kunna angifva detta genom att erinra om hvad författaren sjelf sid. 278 yttrar om Johannes Rudbeckius och det af honom i Upsala år 1610 inrättade privata kollegiet: »Om ock akademien denna tid endast var ett medelting mellan skola och universitet, förblifver det dock en märk-

lig företeelse, att en enskild svensk man tilltrodde sig att upprätta ett collegium privatum, åren 1610—13 täflande med den offentliga institutionen och i flere afseenden gående utöfver dennas läroomfång, *för första gången inom undervisningen i Sverige upptagande historia med kronologi och antiqviteter, geografi, botanik, medicin m. m.* Denne man var ock Sveriges i egentlig mening förste *och för sin tid störste* pedagog.» Ihågkommer man därjämte, att det var samme man som sedermera i början af 1620-talet, i egenskap af biskop öfver Vesterås stift, organiserade Sveriges första gymnasium — icke så mycket i öfverensstämmelse med konungens allbekanta och äfven af hr H. sid. 309 meddelade resolution af den 13 April 1620, hvilken torde få anses för dennes verkliga pedagogiska program, som snarare efter mönstret af collegium Rudbeckianum i Upsala — så torde redan det mesta af Gustaf Adolfs omfattande realism kunna förklaras. Lägger man sedan härtill, att icke blott Laur. Paulinus i Strängnäs, utan äfven de öfriga biskoparne, hvar och en i sitt stift, sökte täfla med Rudbeckii skapelse, så förstås lätt att realismen äfven vid de närmast därefter upprättade gymnasierna vann ett icke obetydligt utrymme, kanske snarare mot än med konungens vilja.

Hvad det sistnämnda beträffar, är det åtminstone obestridligt, att Axel Oxenstierna och de öfriga förmyndarne för drottning Kristina gjorde till sin hufvuduppgift i afseende på skolorna att inskränka det på detta sätt uppkomna reala mångläseriet vid gymnasierna inom naturliga gränser. Man borde hålla gymnasierna såsom ett medelting emellan små skolor och akademier och icke låta blanda dem tillhopa, än mindre tillstädja, »att i gymnasiis negligeres exercitia linguarum et disciplinarum instrumentalium och i den staden föreställes ungdomen de saker utur de högre fakulteterna, som mera kunde lända docentem sjelf än discentem till förkofring» — yttrar förmyndarereringen i sin bekanta skrifvelse till professor Lars Stigzelius den 21 December 1640. Gustaf Adolfs förtjenster om elementarundervisningen äro för visso oförgätliga, men icke så mycket därför, att det var sina egna pedagogiska funderingar, som han sökte göra gällande, utan fastmer därför, att han i denna, så väl som alla andra af förvaltningens grenar, tog sin tids bästa krafter i styrelsens tjenst och gaf dem det materiela understöd, som kräfdes för utförandet af deras planer.

I sin ifver att ådagalägga Gustaf II Adolfs »reala realism» tillägger hr H. honom jämväl hedern af att hafva upprättat »apologistklasser vid de lärda skolorna» (sid. 312). Något kungligt beslut i sådan riktning är dock, för oss åtminstone, icke bekant från denna tid. Det vill synas, som om denna uppgift tillkommit med anledning af en af hr H. sid. 331—333 omtalad handskrift, »innehållande ett till Axel Oxenstiernas bedömande hänskjutet förslag till 'pædagogium' i Linköping, *sannolikt* af dåvarande biskopen Jonas Kylander († 1630) till rikskansleren ingifvet under konungens bortavaro i 2:dra preussiska fälttåget 1627». Enligt detta förslag

skulle »för dem, som voro behäftade med — — — ingenii tarditas, finnas en skrif- och räkneklass». »Denna för svenska undervisningsväsendet *nya* classis scribarum» — fortsätter hr H. — »som förestods af arithmeticus l. apologista och äfven lemnade undervisning i katekesen på svenska samt svenska lagen m. m., *fanns således här redan före 1649, en frukt af Gustaf Adolfs pedagogiska åsigter*». Konklusionen är sann, ty en classis s. schola scribarum, under ledning af arithmeticus eller skrifmästaren, omtalas uttryckligen i biskop Johannes Bothvidi skolordning för Linköpings gymnasium af den 17 November 1633 och lärjungeantalet i den samma uppgick 1639—40 till icke mindre än 120; men premissen är icke blott ett tvifvelaktigt stöd för slutsatsen i fråga, utan ännu mer för uppgiften om tiden för apologistklassernas tillkomst. Dessa torde väl därför tills vidare få nöja sig med att leda sina anor tillbaka till drottning Kristinas förmyndares regering och mera allmänt till 1649 års skolordning och stat för skolorna.

I slutet af det förut lemnade citatet ur författarens förord talar denne äfven om »den förbisedda skolordningen af 1611». Aftryckt af Thyselius i dennes »Handlingar», har denna skolordning emellertid varit föremål för särskild uppmärksamhet af flere af vår skolhistorias bearbetare, såsom af Anjou i dennes kyrkohistoria för 17:e århundradet, Karlson i Örebro skolas historia m. fl. Ja, den har till och med för ej så många år sedan — 1878 — behandlats i en särskild uppsats i »Pedagogisk tidskrift». Svårligen kan den således sägas hafva blifvit förbisedd. Däremot har visserligen icke någon föregående forskare tillerkänt denna skolordning en så stor betydelse, som hr H. sid. 284, då han säger, att »dess bestämmelser såsom 'publice sancitæ' efter utfärdandet noggrant följdes vid trivialskolorna». De exempel, som författaren åberopar till stöd härför, nämligen skolorna i Örebro och Nyköping, ådagalägga väl, att denna skolordning på ett eller annat ställe blifvit tillämpad, men ingalunda *allmänt*. Då dess författare, enligt hvad mera allmänt antages, var biskopen i Strengnäs, Laur. Paulinus, låter det lätt förklara sig, att den just inom detta stifts skolor tillämpats. Hvad den »publika sanktion» beträffar, hvilken hr H. uppgifver, att denna skolordning erhållit, torde den bero på ett misstag af vederbörande, enär regeringen aldrig stadfäst den samma, sannolikt af det skäl, att statens finanser under de pågående vidtutseende krigen vid denna tid icke kunde tåla den högst betydliga tillökning å läroverkens stat, hvilken skulle varit en oundviklig följd af dess fastställande.

Vi hafva i det föregående särskildt fäst oss vid sådana frågor, som författaren i förordet framhållit såsom antingen missuppfattade eller förbisedda. Vi ha ansett oss företrädesvis böra stanna vid dessa, emedan författaren sjelf synes hafva tillagt dem en större betydelse. Ännu några flere af dessa frågor kunde väl förtjena att upptagas till granskning, men då vi redan icke så litet öfverskridit det vanliga utrymmet för en recension, torde vi få afstå därifrån. Vi vilja i stället dröja något vid författarens jämväl i förtalet på-

pekade försök till periodindelning i vår skolhistoria. Hufvudperioderna äro naturligtvis två, nämligen den svensk-katolska samt den protestantiska odlingens tidehvarf, det förra omfattande tiden 1014—1527, det senare tiden från och med sist nämnda år. Den *svensk-katolska* odlingens tidskifte indelas sedermera i trenne perioder med åren 1220 och 1370 såsom gränspunkter. Hvad åter det *protestantiska* tidehvarfvet beträffar, nämner ej författaren i föreliggande del af arbetet, i huru många underafdelningar det samma kommer att uppdelas, men att döma af författarens böjelse för tre-talet, synes man kunna antaga, att de blifva trenne. Det »första» tidskiftet omfattar åren 1527—1724, sjelf underindeladt i trenne särskilda perioder, med åren 1649 och 1693 såsom mellanpunkter. Egendomligt nog har författaren vid den slutliga indelningen af tidskiftet 1527—1649 öfvergifvit tre-talet och fördelat det samma i fyra mindre afdelningar, tiden före 1593, tiden 1593—1611, tiden 1611—1632 samt tiden 1632—1649; perioderna 1649—1693 samt 1693—1724 äro däremot icke ytterligare indelade. Såsom grund för ofvannämnda indelning anför författaren, att enligt hans åsigt »icke mindre den allmänna menniskoanden och den särskilda folkanden än den enskilda personliga anden har att i och för klarare och sannare uppfattning och förverkligande af en praktisk idé, sådan som uppfostrans och undervisningens, i allmänhet genomgå vissa af tids- och kulturförhållanden betingade psykologiska utvecklingsstadier eller tidskiften, nämligen ett empiriskt, grundläggande och nybildande i en viss elementär uppfattningsform, ett dogmatiskt och utbildande i samma gifna riktning samt slutligen ett kritiskt och ombildande stadium, för att därpå med mer eller mindre ombildadt ideal ånyo inom längre eller kortare tids förlopp genomgå likartade trefaldiga utvecklingsskeden, tillsammans utgörande ett fullständigt kretslopp eller tidehvarf». Denna »historisk-psykologiska lag, i allmänhet gällande för mänsklig idéutveckling och fortgång till mera fullkomnad andlig odling», har författaren äfven sökt uppvisa »i den svenska folkandens skiljaktiga uppfattning af undervisningens och bildningens mål och ideal under särskilda tidehvarf och tidskiften med vissa kulturhistoriska vändpunkter». Vi vilja medgifva, att denna indelning med någorlunda skäl kan användas för det katolska tidehvarfvet, men rörande det af författaren skildrade första protestantiska tidskiftet dela vi till fullo den åsigt, en granskare i Finsk tidskrift 1884, II sid. 402 uttalar, nämligen att författaren »uppställer skiljegränser, där inga sådana hade varit af nöden». Såsom exempel härpå framhåller nämde granskare med rätta, att det är »svårt att förstå, hvarför en ny kritisk period bör anses begynna år 1693, då ju den samma år utgifna skolordningen snarare återgick till det gamla, än grundlade något nytt». Denna anmärkning är äfven obestridligen riktig. Författaren har, synes det oss, här låtit systematiseringen alltför mycket göra våld på det historiska saksammanhanget, hvilket senare, ehuru det icke torde hafva varit författaren obekant, nästan alldeles icke omnämnes. Det måste ovilkorligen före-

falla en läsare underligt, att författaren i fråga om 1649 års skolordning nästan i de minsta detaljer skildrar gången vid dess utarbetande, men vid 1693 års skolordning, som dock af författaren betraktas såsom epokgörande, nöjer sig med att omtala, att den samma »*anses* vara i sin slutliga form ett verk, hufvudsakligen af dåvarande biskopen i Linköping H. Spegel» (sid. 407), hvilket omdöme sid. 434 kompletteras därmed, att denna skolordning »synes afsedd att efter enväldets införande, *oberoende af preståndet vid riksdagar eller möten*, gifva en på modersmålet affattad kortare och bestämdare reglering af undervisningsväsendet, särdeles i dess förhållande till staten». Emellertid är det faktiskt, att frågan om förändringar i 1649 års skolordning icke utgick från envåldsregenten Carl XI eller hans rådgifvare, utan allt sedan 1664, då den väcktes af riks- och universitetskanslern Magnus Gabriel de la Gardie, stått på dagordningen. Det är vidare faktiskt, att icke blott Carl XI:s förmyndareregering, utan äfven Carl XI sjelf, sedan han blifvit myndig, tog preståndet till råds angående skolornas organisation. Vid den sista riksdagen före utfärdandet af denna skolordning, år 1689, meddelade konungen till och med det då uppsatta förslaget till skolstadga åt preståndet.[1]) Låt vara att den granskning, som nu kom till stånd, icke var synnerligen omfattande, så visar den dock, att författarens ofvan anförda omdöme i denna sak icke är riktigt. Författarens karakteristik af denna skolordning sid. 434 hvilar tydligen på osäkra förutsättningar, och måste därför äfven blifva behäftad med oklarhet och motsägelser, hvilket äfven återverkar på författarens tyvärr alltför kortfattade redogörelse för de i början af Frihetstiden framträdande nya ideerna.

Vi måste härmed afbryta vår granskning. Vi tro oss genom det ofvan anförda hafva tillräckligt ådagalagt, att många af de resultat, till hvilka herr H. kommit, icke äro nya samt att bland de nya flere åtminstone äro långt ifrån oomtvistliga. Men hvad vi här hunnit skärskåda är blott en högst obetydlig del af det rika material, som här föreligger. Värdet af att äga detta samladt är icke ringa, och vännerna till vårt lands kulturhistoria, och särskildt dess skolhistoria, böra vara herr H. uppriktigt tacksamma för de mångåriga mödor, han nedlagt på detta arbete. Låt vara, att, såsom herr H. sjelf medgifver, däri »mycket kan vara att beriktiga, fullständiga och ifylla», så innebär det onekligen en god »anvisning till en från vidgad synpunkt företagen kulturhistorisk behandling af ämnet». På samma gång vi därför lifligt anbefalla den föreliggande delen och särskildt de vid slutet af de större perioderna intagna, synnerligen innehållsrika öfversigterna åt vännerna af vår kulturhistoria, tillönska vi den ärade författaren år och krafter att kunna fullfölja teckningen af vårt undervisningsväsendes historia ända fram till våra dagar.

[1]) Jfr härom Hernlund, Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia 1718—1760, sid. 13 ff.

Ho Hd.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1884, Oktober—December. — Hällkista från bronsåldern. — Nya anordningar i Statens historiska museum. — Två tillämnade verk. — Två bronsåldersfynd från Skåne. — Berättelse om de under innevarande år vid Visby kyrkoruiner utförda underhålls- och förbättringsåtgärder. — Från akademiens sammankomster. — Besökande i statssamlingarna.

Meddelanden från svenska Riksarchivet utg. af C. G. Malmström, IX. — Årsberättelse för år 1884. — Bidrag till Riksarchivets äldre historia. — Ordning om Registraturerne i K. Kansliet. — E. W. Bergman, Register öfver Rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid.

Af tillökningen i Riksarkivets samlingar 1884, uppgående till mellan fem- och sexhundra volymer, märkes ett band bref till och om viceamiralen Henrik Fleming († 1650), k. Sigismunds försäkran den 19 febr. 1594, afskrifter ur engelska statsarkivet ang. »Skottertoget i Norge 1612», arkivarien Kullbergs efterlemnade anteckningar och afskrifter ang. Sveriges diplomatiska historia under Gustaf II Adolf m. m. — Bidragen till Riksarkivets äldre historia röra denna gång hufvudsakligen deras skyldighet, som »varit brukade uti commissioner och beskickningar» att till arkivet inlemna instruktioner och akter rörande dessa. — Med detta häfte afslutas »Meddelandenas» andra band.

K. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift 1885, Augusti. — P., Några ord om vargeringsinrättningens uppkomst och utveckling.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Femte årgången, **1884**. — Redogörelse för svenska Literatursällskapets årsmöte. — G. E. Klemming, Anteckningar af Johan. Thomæ Agriv. Bureus (slut på dessa kuriösa anteckningar, med tillägg af utgifvaren om Burei slägtförhållanden, om hans runstensundersökningar och om hans literära verksamhet). — G. E. Klemming, Nyckel till J. G. Rothmans tidskrift Philolalus Parrhesiastes eller den Pratsjuke Fritalaren (denna 1768 utgifna tidskrift innehöll under fingerade namn en mängd anspelningar på verkliga personer). — G. E. Klemming, Dialogus Creaturarum Moralizatus (bibliografisk undersökning af denna från 14:de århundradet härstammande på en mängd europeiska språk utgifna fabelsamling, som tryckte i Stockholm 1483 och är det äldsta med årtal försedda tryck uti Sverige). — H. Schück, Författareskapet till legendariet i Codex Bildstenianus, I. (Efter en intressant och lärd litteraturhistorisk undersökning kommer författaren till det resultat, att detta legendarium författats af en dominikanermunk i Skenninge mellan 1265 och

1273. I en följande uppsats skall undersökningen fortsättas). — E. Meyer, Om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien (detaljerad undersökning stödd på forskningar i italienska bibliotek). — En biljett från Thorild till Armfelt (en af de originellaste ansökningar att få låna 25 rdr, som torde förekomma).

Som bilagor till denna årgång medfölja: **G. Benzelstjernas Censorsjournal II, III,** med företal af L. Bygdén, samt **1500- och 1600-talens Visböcker, I.**

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. VI, 1 (n. 16). — F. Nordin, Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland. — O. Montelius, Den förhistoriska fornforskningen i Sverige 1882—1884. — H. Hildebrand, Om välgörenhet under Medeltiden I: Den äldre tiden. De andliga riddarordnarne. — Årsberättelse för 1884.

Nordisk Revy utgifven af A. Noréen. **Årg. II, 15.** — Vår styrelse och våra landtdagar. Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de senaste tjugu åren. I af Bergh (anm. af B.). — **II, 16.** — Die Politik der Republik Venedig während des dreissigjähr. Krieges von H. v. Zwiedineck-Südenhorst I, II och Venedig, Gustav Adolf und Rohan von J. Bühring (anm. af H—e).

Ny Svensk Tidskrift, utgifven af R. Geijer. **1885, Augusti.** — Efil, Framtidens lagstiftare (författaren förordar allmän rösträtt, men borttagande af riksdagsmannaarvode). — O. Alin, En psykologisk studie.

Professor Alin vänder sig mot den i »Dagens Krönika» nyligen intagna uppsatsen om Hans Järta af —ck, särskildt i den punkt som rör Järtas andel i 1809 års regeringsform och visar hur författaren dels begått åtskilliga misstag, dels alldeles ignorerat ett vigtigt uttalande af B. v. Platen på Riddarhuset vid 1823 års Riksdag, ehuru han begagnat sig af samma protokoll för att styrka sin uppfattning, att man vida öfverdrifvit Järtas andel i detta lagstiftningsverk.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1885, Maj.** — På Sveaborg 1808. Dagboksanteckningar af en belägrad (öfverstlöjtnanten B. J. Aminoff, i början befälhafvare på Långörn, sedermera uti sjelfva fästningen). — **Juli.** — I bokhandeln: Minne af generallöjtnanten friherre Georg Carl v. Döbeln af W. E. Svedelius (anm. af S. Nordenstreng). — **Augusti.** — F. Gustafsson, Literära föredrag och literärt lif under romerska kejsartiden.

Historisk Tidskrift udg. af den Danske Historiske Forening. Redigerad af C. F. Bricka. **Femte Række V, 2.** — E. Holm, Om danske og norske infödte soldater som hjælpetropper i fremmed krigstjeneste under Christian V og Frederik IV (författaren visar det oberättigade i J. E. Sars' påstående att de danska konungarne »sålde sina undersåtar till främmande makter, deribland många norrmän», genom att ådagalägga att det endast var värfvade regementen med jämförelsevis få norska och danska element, som på detta sätt användes). — A. Heise, Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i det 16:de aarhundredes sidste halvdel. — Thiset, Til hvilken æt hörde Niels Ebbesön? En genealogisk undersögelse. (han var af slägten Strangeson, befryndad med flere af de förnämste slägterna i Danmark på den tiden). — W. Mollerup, Fortegnelse over dansk historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for aaret 1884.

Danske Magazin, udg. af det K. Danske Selskab for fædrelandets historie og sprog. **Fjerde Række VI, 1.** — A. Heise, Bidrag til den Kjöbenhavnske herredags historie 1530. — P. W. Becker, Brevvexling mellem konung Frederik III og det danske Rigsråd om hans sön prins Christians valg til faderens efterfölger. — C. F. Bricka, To viser fra svenskekrigen 1657—58. — J. A. Fridericia, Uddrag af relationer fra brandenborgske afsendinge i Danmark i aarene 1670—71. — C. F. Bricka, Et kongebrev fra 1574 om nogle vildttyves afstraffelse. — **VI, 2.** — H. F. Rördam, Minder fra Assens og omegn i det 16:de aarhundrede. — F. Fries, Nogle breve til Kongens kansler Christian Fries angående krigen m. m. 1625—1628. — K. Erslev, Klavs Bildes Rulle. — Tegnelser over alle lande. — W. Mollerup, Nogle breve til oplysning om grevefejdens historie.

Aarböger for nordisk oldkyndighed og historie udg. af det K. nord. Oldskriftselskab **1885, h. 1.** — G. Stephens, Det ældste hidtil kjendte dokument paa dansk (en 1883 i Odense funnen blyplatta, på hvilken med runor ristats en bön, af hvilken dock de flesta orden äro på latin, af författaren hänförd till förra hälften af 11:te århundradet; en afbildning medföljer). — H. Petersen, Knut Lavards helgentilbedelse; kilden og kapellet ved Haraldsted. — J. B. Löffler, Indskrifterne på kirkerne i Haraldsted og Allindemagle.

Theologisk Tidskrift for den evangelisk-lutherske kirke i Norge udg. af C. P. Caspari og G. Johnson. Ny Række. **X, h. 2.** — A. C. Bang, Gjengangere fra hedenskabet og katholicismen bland vort folk efter reformationen. — **X, h. 3.** — C. P. Caspari, Nogle bemærkninger om brugen af »sortes sanctorum» i den gamle kirke og den tidligere Middelalder.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 4.** — M. Ritter, Studien über die Entwickelung der Geschichtswissenschaft. I (den grekiska och romerska historieskrifningen). — G. Ulmann, Über wissenschaftliche Geschichtsdarstellung (författaren yrkar att historieskrifningen, liksom andra vetenskaper, i första rummet är en vetenskap, och att den »konstnärliga framställningen» endast har att spela en underordnad roll). — G. Kaufmann, Die Karolingischen Annalen. — Literaturbericht (bland annat Bursian, Gesch. der klassischen Philologie; Nitzsch, Gesch. d. röm. Republik; Mommsen, Res gestæ d. Augusti; Jaffé, Regesta pontif. roman.; Lutherlitteratur). — **1885, h. 5.** — E. Blasendorf, Fünfzig Briefe Blücher's. — E. Nöldechen, Tertullian als Mensch und als Bürger. — Literaturbericht (bland annat Essenweins och Hirths kulturhistoriska bildverk; Wellhausen, Geschichte Israels; Matzat, röm. Chronologie, Centerwall, Julianus affällingen, Müllenhoff, Deutsche Alterthumskunde; Bianchi, Lettere och Politica d'Azeglio).

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. Sechste Folge. Vierter Jahrgang. **1885.** W. Oncken, Lord Castlereagh und die Ministerconferenz zu Langres am 29 Januar 1814. — K. Panzer, Papstwahl und Laieninvestitur zur Zeit Pabst Nicolaus' II. — G. Weber, Kaiser Heinrich VII in Italien. — L. Keller, Johann v. Staupitz und das Waldenserthum (öfver Staupitz' religiösa ståndpunkt och förhållande till Luther). — K. Benrath, Mario Galeota. Zur Geschichte der Reformation in Neapel. — H. Bresslau, Joseph August Du Cros. Ein diplomatischer Abenteurer aus dem Zeitalter Ludwigs XIV. — H. Prutz, Brandenburg und Frankreich 1688. — W. Stricker, Die Besetzung der Reichsstadt Frankfurt durch die Franzosen (under sjuåriga kriget 1759). — W. Stieda, Zunfthändel in 16 Jahrhundert.

Professor Onckens uppsats innehåller bland annat intressanta meddelanden ur hittills outgifna depescher af Lord Castlereagh år 1814 angående kejsar Alexanders länge fasthållna plan att göra den svenska kronprinsen Karl Johan till Frankrikes konung, mot hvilken plan England och Österrike på det kraftigaste uppträdde. Enligt författarens mening »vet hvar och en» att kronprinsen deltog i kriget mot Napoleon blott för att skaffa Sverige Norge och sig sjelf Frankrikes krona. — Professor H. Bresslau meddelar en intressant och underhållande skildring af en diplomatisk äfventyrare, fransmannen Josef August Du Cros, under 1600-talet, hvilken äfven stod i flerfaldiga beröringar med Sverige. Ursprungligen katolik och ämnad till munk, rymde han ur klostret, blef sedan reformert och slutligen luteran. Efter hvart annat hade han anställning eller beskydd i Holstein, Danmark och slutligen hos den ene tyska fursten efter den andra. Öfver allt bragte honom hans äfventyrarkaraktär och tvetydiga antecedentia i misskredit; öfver allt förstod han dock att reda sig ur förlägenheten. Sina sista år tillbragte han i Gottorp, i tämligen goda omständigheter, men glömd af verlden, och dog där vid hög ålder 1728. Hans roll under fredsunderhandlingarna i Nimwegen synes ha varit af intresse och betydelse särskildt för Sverige, men har veterligen ej af svenska forskare uppmärksammats. Äfven med Nils Bielke under dennes äfventyrliga tyska planer stod han i förbindelse.

Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Heft. 14. — Leidig, Die Beziehungen Gustav Adolfs zu Danzig I.

Ungarische Revue. 1885, h. 5. — v. Szadersky, Der polnische König Stefan Bathory und der Moskoviter Zar Ivan Wassiljewitsch. — **Heft. 6.** — Szilazgi, Fürst Gabriel Bethlen I.

Revue Historique, 1885, Juillet—Août. — G. Monod, Études sur l'histoire de Hugues Capet, I (behandlar källorna till hans historia). — H. Forneron, Louise de Kérouaille, duchesse de Portsmouth 1649—1734, 2 (Fornerons skildring af det skandalösa lifvet vid Karl II:s hof, hemtad ur franska ministerdepescher, läses nästan som en roman). — Girard, Le Campus Mauriacus. Etude sur le champ de bataille d'Attila (enligt författaren betecknar uttrycket Catalauniska fälten så mycket som Champagne och är det den andra namnformen för valplatsen 'campus Mauriacus', som leder till den rätta lokalen 'Maurica' eller 'les Maures' en ort i närheten af Troyes). — Bulletin historique: Victor Hugo (Monod); France (Bémont); Italie, époque moderne (Falletti-Fossati); Roumanie (Xénopol). — Comptes rendus critiques (bland annat Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt). — Publications périodiques et Sociétés savantes; Chronique et Bibliographie. — **Septembre—Octobre.** — H. d'Orléans, duc d'Aumale, Les combats devant Fribourg 1644 (ur fjerde delen af Histoire des princes de Condé). — H. Forneron, Louise de Kéroualle, duchesse de Portsmouth 1649—1734, 3 (slut). — A. Hellot, Étude critique sur les sources du Rosier des guerres. — A. Stern, Deux lettres inédites de Mirabeau. — Bulletin Historique: France (Monod); Angleterre, XVII—XIX siècles (Firth); États-unis (Allen); Pays-Bas (Blok). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes; Chronique et Bibliographie.

Revue critique d'histoire et de litterature 1885, N. 33 innehåller bland annat: De Witt, Un patricien au XVII:e siècle, Louis de Geer.

Öfversigter och granskningar.

Grundskatte-historiskt arkiv, utg. af J. E. Hultgren. 390 ss. Stockholm 1885.

Detta s. k. grundskatte-historiska arkiv utgöres af 615 n:r »urkunder och handlingar», hvilka enligt utg:s utsago äro hämtade ur framl. kamrer Sandbergs i kammararkivet förvarade samlingar rörande det svenska beskattningsväsendet. Härtill har utg. fogat ett par mindre polemiska uppsatser, den ena »ett ord om den s. k. rusttjenstbevillningen» och den andra »slutord», båda hufvudsakligen riktade mot en stockholmstidning, som kraftigt uttalade sig mot innevarande års riksdags beslut i fråga om afskrifning af en del af grundskatterna.

I verkligheten inskränker sig den höga siffran af »urkunder och handlingar» till ett jämförelsevis obetydligt antal. Det hufvudsakligaste af »arkivets» innehåll utgöres nämligen af ett föga lyckadt urval af mer eller mindre pikanta kameral- och kulturhistoriska notiser, utan den ringaste betydelse för historien om grundskatternas tillkomst och utveckling. Af dessa notiser äro för öfrigt det stora flertalet fast obegripliga för alla dem, som icke gjort kameralvetenskap till sitt speciela studium. Beträffande åter de s. k. urkunderna äro dessa behandlade på ett sätt, som icke är oblandadt tillfredsställande; och man lemnas öfverallt i okunnighet om de meddelas efter original eller efter fogdeskrifvarnes kopior, som just icke alltid utmärka sig för någon förtjenstfull trohet. Det betänkligaste är dock att utg. sällan meddelat en urkund fullkomligt ostympad, utan nästan alltid gjort längre eller kortare uteslutningar, någonting som väl icke borde förekomma i ett »arkiv». Stafningssättet är icke heller den meddelade handlingens ursprungliga, utan detsamma är mer eller mindre moderniseradt, ett förfarande som kan passa och vara tillåtligt i en historisk afhandling, men icke i ett arkiv, der man åtminstone borde meddela fullt autentika och trogna urkunder.

Hela den afdelning i »arkivet», som upptages af »diverse handlingar», synes oss saklöst kunnat vara borta. Ty det kan sannerligen icke med fog påstås, att de deribland meddelade notiser äro af det ringaste gagn för kännedomen af grundskatternas historia. Det virrvarr, som i forna dagar rådde i fråga om *mått, mål och vigt,* kan

vara af intresse för en historia om landets ekonomiska förhållanden i allmänhet, men deremot föga i afseende på grundskatterna. Ännu mera gäller detta de meddelade uppgifterna om *riksprofossembetet*, om hvilka personer som varit hedrade med detta uppdrag, och om den aflöning de åtnjutit. Icke heller kan man väl säga att grundskatterna och deras utveckling varit berörda af *trolldomsväsendet* eller af de utgifter som erfordrats för att bränna eller »justifiera» trollkäringar m. m. Lika litet kunna vi begripa att *sakören, Pofvel i Helvete, bistockar, byrderettsoxar, krogar, firkfackerij, hufvudlös spik, kiörtsler och materdalier, hästeståndet, skumposkatt, potates* m. fl. arkiv-rubriker hafva något gemensamt med grundskatternas historia, eller att en uppgift, sådan som »handlingen» n:r 615 ordagrant innehåller, att »Nondalenses *munkar och nunnor* lofvade att blifva Evangeliske personer med lärdom och lefverne», kan bidraga till utredning af grundskatternas rättsliga betydelse. Allt detta och mycket annat, som här skulle blifva alltför vidlyftigt att vidröra, synes oss närmast likna det »firkfackerij», hvarom talas i n:r 588 och som inbragte *den* skrifvaren en välförtjent skrapa från kammarråden af det innehåll, att man kunde hafva nyttigare saker att »bemöda» sig med än att skrifva sådant, »lika som intet annat vore till att beställa».

Utg. hyser emellertid en helt annan föreställning om värdet af sitt »grundskatte-historiska arkiv». Han säger nämligen sjelf derom (sid. 379), att häruti befintliga, ej förut offentliggjorda, handlingar och urkunder, innehålla, »som man måste finna, högst intressanta och värdefulla upplysningar om beskattningsförhållandena i landet på samma gång som deruti ock innefattas en oförfalskad historia om det förnedrings- och träldomstillstånd, hvaruti allmogen i forna tider befann sig». Att åtskilliga af de verkliga handlingarna blifvit i andra samlingar, såsom i Stiernmans m. fl., mera korrekt offentliggjorda, derom lefver utg. i fullkomlig okunnighet. Det vore tvifvelsutan gagnlöst att här angifva dessa ställen, ty då utg. icke öfvat bättre kritik än att han såsom den främsta »handlingen» (n:r 1) meddelar Sandbergs privata anteckningar om skattläggning i äldsta tider, så skulle en mera grundlig granskning med nödiga hänvisningar vara alldeles förspild möda. Hvad för öfrigt angår de »högst intressanta och värdefulla upplysningar» som arkivet, enligt utg:s förmenande, skall innehålla, ha vi redan uttalat vår mening, och en närmare motivering deraf vore otvifvelaktigt utan ändamål. Vi skola i stället fortsätta utg:s eget omdöme öfver sitt verk. »Som arbetet med allt skäl», säger han, »kan kallas *svenska allmogens bok* och måhända torde kunna tillerkännas rang, heder och värdighet af ett *nationalverk* (sic!)[1]) samt borde vara allmänt spridt bland befolkningen å landet, torde kanske riksdagen, om sådant ifrågasättes, visa sig beredvillig att bidraga till förverkligandet af ett i nationelt hänseende så vigtigt förslag som det nu antydda.» Man vet verkligen icke om man skall harmas eller le åt det obegränsade sjelfförtroende hos utg.,

---

[1]) Kursiveringarna äro utg:s egna.

hvarom de anförda raderna bära vittne. Visserligen har det funnits en tid, då man kunde narra en riksdagsbonde att frambära motioner om t. ex. förkortande af tiden mellan påsk och pingst till förekommande af foderbrist, men vi ha svårt att tro, att utg. nu för tiden skall lyckas finna någon riksdagsman, som är nog okritisk att begära anslag till utgifning af ett arbete sådant som det föreliggande, om hvilket vi med trygghet kunna fälla det omdöme, att det för den sakkunnige är svårt att förstå och för allmogen i allmänhet omöjligt att begripa.

Mycket skulle ännu kunna vara att tillägga, men då vi slutligen förklara att de 5 kronor, som detta så kallade arkiv kostar i bokhandeln, är öfvermåttan dyrt, ha vi tillika uppriktigt sagt vår mening äfven i det hänseendet.

J.

Die Entwickelung der ständigen Diplomatie vom fünfzehnten Jahrhundert bis zu den Beschlüssen von 1815 und 1818. Von OTTO KRAUSKE. (Staats- und Socialwissenschaftliche Forschungen. Herausgegeben von G. Schmoller. Band V, heft. 3.) 245 ss. Leipzig 1885.

Hur rik litteraturen är om diplomaterna, denna »blomma af folket», som en gammal författare uttrycker sig, och deras verksamhet, därom upplyser en blick i hr Krauskes bok med dess ymniga citat. Det är likväl ej närmast om diplomatiens konst och uppgift den handlar, utan om ursprunget till den ständiga diplomatien och dennas ålder. Åsigterna därom ha växlat betydligt. Några gifva, betecknande nog, den trolöse Ludvig XI i Frankrike äran däraf, andra den påfliga curian eller Venedig. Enligt somliga är det ränksmidaren Ferdinand den katolske, enligt andra Richelieu, äfven han en mästare i intriger, som infört densamma. Äfven i fråga om dess förebilder och historiska anknytningspunkter ha olika teorier uppstälts. Man har gått tillbaka ända till den romerska republikens dagar och de romerska bundsförvanternas legater eller till de äldsta påfvarnes »apokrisiarier» hos den byzantiska kejsaren. Man har sökt förebilden i de italienska handelsstädernas konsulat eller låtit de tillfälliga beskickningarna öfvergå mer eller mindre omedvetet till ständiga. — I stället för att i den folkrättsliga litteraturen söka lösningen på frågan har förf. gått en annan och säkerligen genare väg eller uti senare tiders allt talrikare urkunds- och arkivpublikationer uppletat de tidigast förekommande faktiska exemplen på ständiga beskickningar. Bland de källor han därvid särskildt anför äro de engelska »Calendars of state papers» samt förteckningarna på det svenska Riksarkivets diplomatiska samlingar uti detta verks »Meddelanden», hvilka han egnar en särskild »mention». Utaf svenska arbeten har han för öfrigt känt och begagnat Sprinchorns afhandling i »Historiskt Bibliotek» om Sveriges äldsta förbindelser med Frankrike.

Efter att sålunda ha bestämdt sig för metoden, söker förf. vederlägga de hittills uppstälda åsigterna om sjelfva de historiska anknytningspunkterna för den ständiga diplomatien och belyser sedan med åtskilliga exempel de svårigheter som regeringarnes misstro allt sedan Ludvig XI:s dagar lade i vägen för upprättandet af ständiga beskickningar. Man betraktade nog allmänt diplomater som af folkrätten skyddade spioner och ännu på 1600-talet rådde de folkrättsliga auktoriteterna att behandla dem som sådana, om icke rent utaf som fiender. Sjelfva Grotius ansåg ständiga sändebud som förkastliga och öfverflödiga; hvad Sverige angår, är det bekant hvilken vedervilja Karl XI och Karl XII hyste för allt hvad diplomater hette, men äfven Gustaf Adolf synes i viss grad ha delat samma åsigt. Och visserligen så länge det endast gällde att tillämpa Ludvig XI:s råd: »s'ils vous mentent, mentez encore plus», var ej åsigten så oberättigad.

Förf. öfvergår därefter till sjelfva framställningen af de ständiga beskickningarnes faktiska begynnelser i de olika europeiska länderna och börjar förklarligt nog med Italien. Visserligen blir värdet och säkerheten af hans uppgifter mycket växlande allt efter arten af de källor, som stått till hans förfogande. Hvad Sverige angår har han, såsom vi redan nämndt, i afseende på dem uttalat sin belåtenhet. Det är då skada att han endast haft att tillgå två häften af Riksarkivets »Meddelanden». De där förekommande förteckningarna angående Polen, Brandenburg och öfriga tyska stater, som redan voro offentliggjorda, när hans skrift kom ut, skulle gifvit honom ett mycket rikare material. Lika litet har han känt den i Hist. Tidskrift 1884 införda uppsatsen om Svenska diplomatiens organisation i Tyskland. Hans uppgifter i afseende på Sverige blifva sålunda ganska knapphändiga. Om de äldsta förbindelserna, äfven de ständiga, kunna för öfrigt de nämnda förteckningarna icke alltid lemna upplysningar.

På grund af dessa undersökningar kommer nu förf. till följande resultat: att de ständiga beskickningarna »härstamma» från de italienska staterna, i synnerhet Venedig, där systemet under femtonde århundradet fullständigt utbildat sig; att seden i Ferdinand den katolskes tid från Italien öfverförts till de större makterna i vestra och södra Europa; att den mot slutet af sextonde århundradet framträngde till norra Europa, och slutligen att den nya institutionen, med hvilken man »medvetet införde något nytt», sedermera i princip aldrig öfvergifvits. — Att ständiga beskickningar först förekommit i Italien, därom synes numera de fleste vara ense. Vid sjelfva införandet af sådana i de olika länderna torde åter, utom föredömet af andra, åtskilliga omständigheter ha medverkat, olika för olika orter och tider; på denna fråga inläter sig emellertid förf. ej egentligen, så mycket mindre som i det afseendet ej tillräckligt material torde föreligga.

I tredje kapitlet ger förf. en ganska uttömmande framställning af de diplomatiska rangklassernas utveckling under sextonde och sjuttonde århundradet och de olika mer och mindre grundliga systemen

för deras klassifikation, som man under äldre tider roade sig med att uppställa. Han får därvid bl. a. tillfälle att ingå på det pennkrig som den på 1700-talet rådande tredelningens inträngande i praxis framkallade till förmån för residenterne, som nu kommo först i tredje rummet. I ett bihang till detta kapitel redogöres i alfabetisk ordning för betydelsen af åtskilliga mindre vanliga titlar på diplomater.

Till sist lemnar förf. en historisk öfversigt af de fordringar som i teori och praxis ställdes på diplomater med afseende på stånd och — kön, fädernesland, bildning, verksamhet o. s. v.

I enskildheter torde Krauskes verk kunna beriktigas och i synnerhet kompletteras. Genom mängden af faktiska uppgifter och rikedomen på citat ur författare från vidt skilda tider och länder lämpar det sig åter ganska väl som en handbok för historikern såväl som juristen; det berör de flesta vigtiga punkter, som stå i sammanhang med diplomatiens historiska utveckling och ger om icke annat åtminstone en vägledning till deras närmare utredande. Äfven till sedernas och odlingens historia ger förf. bidrag genom talrika utdrag af mer eller mindre originellt slag ur litteraturen, som stå uti sammanhang med föremålet för hans undersökningar, och det i sig sjelf något torra ämnet saknar sålunda icke heller sin krydda.

Bernhard von Weimar, von G. DROYSEN. I, II, 444, 575 ss. Leipzig, Duncker et Humblot, 1885.

Det ämne, som prof. Droysen i föreliggande arbete behandlat, är icke nytt. Redan Goethe har umgåtts med tanken att skrifva Hertig Bernhards historia och hade därtill samlat material. Han fann det emellertid omöjligt att gifva sin hjelte en »bestämd anständig fysionomi» och afstod därföre ifrån arbetet. Det blef någon tid därefter upptaget af Professor Luden i Jena, men lemnades äfven af honom ofullbordadt och det var först Arkivarien i Weimar Dr B. Röse som 1828 och 1829 utgaf biografien öfver »Herzog Bernhard der Grosse» i två delar, försedda med anmärkningar och bilagor. Den sistnämde förf. gör prof. Droysen den förebråelsen, att han med all erkännansvärd flit i det lilla har »durchaus» saknat blick för det stora, saknat behof och skicklighet att »dyka ned från ytan af fakta i de djup, där de hafva sitt ursprung och finna sin förklaring». Det är denna djupare inblick i tingens sammanhang som prof. D. nu i sin bok lofvar att gifva oss, det är det *nya* som han sjelf mest afser att meddela. — Däruti ligger också måhända en förklaring, att vi ej finna så många nya arkivaliska källor, som man kanske skulle kunna hafva väntat. Hufvudkällan med afseende på otryckt material är för prof. D., och måste naturligtvis blifva, likasom för Röse, Hertig Bernhards i Gotha befintliga »Nachlass» jämte de, särskildt för kännedomen om brödernas förhållande till hvarandra, mycket gifvande samlingarne i Weimar.

På det senare stället har emellertid sedan Röses tid tillkommit en skatt, som för en forskare rörande Hert. Bernhards historia är ovärderlig, nämligen den af n. v. professor Karl v. Menzel 1873 för anstaltade afskrifts- och fotografisamling af Hert. Bernhards i härvarande riksarkiv befintliga brefväxling med Axel Oxenstierna. Att det är denna copiesamling som åsyftas, då förf. citerar Stockholms-arkivet, torde framgå däraf att inga andra otryckta handlingar från vårt riksarkiv åberopats än som befinnas i denna samling, oaktadt åtskilliga upplysningar särskildt beträffande förhållandet till Axel Oxenstierna, Gustaf Horn m. fl. ännu här torde vara att finna, och ej torde saknat betydelse vid förf:s framställning. — Några handlingar anföras dess utom från Dresnerarkivet, men inga nya från Paris; måhända har Röse uttömt där befintliga förråd. Röses antydningar angående möjliga upptäckter af handlingar upplysande för Hert. Bernhards danska fälttåg i Köpenhamn eller för den senare tiden bland de Erlachska papperen i Spiez vid Bern o. s. v. synes förf. ej hafva följt.

Det tryckta materialet har däremot på de senaste femtio åren betydligt ökats och professor D. har äfven begagnat sig af de rika tillgångar som erbjuda sig åt historieforskaren i sådana publikationer som t. ex. korrespondensen mellan svenska regeringen och Axel Oxenstierna i Handl. rör. Skandinaviens Hist. samt dessutom i arbetena af Hallwich, Soden, Scharold, Mankell, Gonzenbach m. fl.

Att förf. under sådana förhållanden varit i tillfälle att gifva en rikare framställning än Röse, är naturligt. Och med det lif och den raskhet i teckning, som man känner från prof. D:s föregående arbeten, skrider han ock till verket. Det lider intet tvifvel, att prof. D:s arbete är vida mer egnadt för spridning inom en större läsekrets än hans föregångares. Och den fosterländska anda, som genomgår detsamma, bör särskildt tillvinna boken vänner bland den tyska allmänheten. Denna fosterländska anda synes oss emellertid hafva förledt förf. att understundom se väl mycket genom Hertig Bernhards glasögon. Han upptager såsom sina hertigens anklagelser emot alla dem hvaraf denne var beroende, mot Sverige som mot Frankrike, mot Oxenstierna och Horn som mot Richelieu, men han undersöker ej, såsom man skulle önskat, motpartens möjliga skäl och stundom gör han sig skyldig rent af till hånande utfall mot dem, hvilka han betraktar som sin hjeltes motståndare, så t. ex. mot Horn och mot Frankrike. Vi skola nedan återkomma härtill.

Göthe hade klagat att han ej var i stånd att gifva sin hjelte »en bestämd, anständig fysionomi». Den anklagelsen kan man icke göra prof. Droysen. Han ger oss (sid. 100—110) en särskild karaktärsteckning af hertigen, i hvilken icke sparas på vältaliga ord. Den bild, som träder oss till mötes ur den nästan bländande ljusglansen däraf, är en eldig lefnadsfrisk sangviniker, rask (ja, stundom kanske för rask) i beslut och handling, lätt vredgad, men lätt blidkad, brinnande af arbetslust, men ock med en däremot svarande äregirighet, utmärkt för sedlig renhet och gudsfruktan o. s. v. Det mesta af detta belyses ock genom förf:s följande framställning. Mindre synes oss

denna ådagalägga sanningen af förf:s ofta upprepade påståenden, att hertigen var »ein glühender Patriot auch da, wo er scheinbar aufhörte es zu sein und nur auf sich und sein eigenen vortheil bedacht schien». Det är intrycket af detta *sken* att Bernhard nog mycket tänkte på sin egen ära och fördel, t. ex. då han svor sin vasalled åt Sverige för hertigdömet Franken eller öfverlät sitt segrande svärd åt Frankrike för besittningen af Elsass — det är detta intryck, synes oss, som förf. icke fullt lyckats skingra. Till de af förf. särskildt uppräknade egenskaperna skulle vi vilja lägga ännu ett par, som äfven vinner sin belysning af förf:s framställning. Det ena, måhända ett syskondrag, betecknar förf. hos brodern hert. Wilhelm med uttrycket: »projectenreich». Liksom hert. Wilhelms bref till Oxenstierna, så öfverflöda äfven hert. Bernhards af förslag, med den skilnaden dock att den senares ofta voro vida klokare än den förres. Det andra draget är oförmågan att underordna sig hvem det vara månde och begäret att ständigt vilja drifva sin åsigt igenom. Däraf uppstodo ständiga tvister med öfverordnade, tvister som började redan under Gustaf Adolf och räckte genom hela hert:s lif, och skulle, om han lefvat längre, ha räckt tills han fått sätta kejsarkronan på sitt hufvud. Förf:ns skickliga pensel ger gärna, hvad som här är en skugga, en så ljus färgton som möjligt. Så t. ex. vid brytningen mellan hert. B. och Gustaf Adolf i oktober 1632 (sid. 62). Bernhard var efter aftåget från Nürnberg beordrad att skydda »Kongl. Maj:ts Frankiska stat», medan konungen tågade söderut. Då emellertid med anledning af Wallensteins tåg till Sachsen konungen ändrat sin plan, gälde det för honom att ånyo samla alla armékårerna för att följa den kejserliga generalen. Han förbjöd därför Bernhard att lemna sin post i Franken förr än han sjelf kommit med den öfriga armén. Bernhard såg i Gustaf Adolfs ordre att icke uppbryta endast missunsamhet, oaktadt såsom Geijer påpekar allt för konungen nu stod spel, och han beslöt att icke akta dennes förbud. Om Gufstaf Adolfs svar, såsom förf. synes anse troligt, på en så öppen insubordination af en generalmajor blifvit ett afsked, synes det icke underligt, men förf. tyckes anse, att hert. Bernhard efter detta intog en nästan värdigare ställning än förut som »alliirter und reichsfürst bei der armé». Huru det förhållit sig med detta afsked är emellertid en dunkel punkt, och förf. har icke lyckats göra den klarare. Egendomligt blir det alltid, om hert. Bernhard verkligen innehaft en sådan oberoende ställning, att han dels i slaget vid Lützen kunde taga något befäl och taga det öfver rent svenska trupper, dels i sitt af Geijer anförda memorial till kurfursten af Sachsen af d. 11 November 1632 kallar sig »einer in diensten von Ihro Konigl. May:t zu Schweden». Prof. Droysen anser (sid. 63) emellertid den vanliga uppgiften, att hert. B. i slaget förde befälet öfver högra flygeln, osäker. Vid den relation som bär titeln: »Bericht zweier officiere die auf herzog Bernhardts flügel gewesen waren» fäster han alltså utom vid många andra ingen synnerlig vigt. Situationen synes oss emellertid vida förklarligare, om man antar att med det ifrågasatta afskedet ingenting blifvit utaf, att sålunda hert. Bern-

hard afstått från den stolta ställningen af »alliirter und reichsfürst» och helt enkelt såsom den främsta svenske generalspersonen tagit befälet efter konungens fall. — Visst är att hertigen efter Gustaf Adolfs död åter formligen beklädt den svenska generalsvärdigheten. Men det kan ej förundra, att den, som knappast ville underkasta sig Gustaf Adolfs bud, med svårighet fördrog att mottaga ordre af en svensk adelsman. Det synes oss såsom ett af de största bevisen på Axel Oxenstiernas utomordentliga förmåga, att han verkligen tvang dessa oroliga småfurstar, som stolt började sina bref till honom: »von Gottes gnaden» etc., att lyda. Prof. Droysen finner (sid. 88) det öfverraskande, att man efter slaget vid Lützen dels delade armén dels ej anförtrodde befälet hvarken åt hert. Wilhelm af Weimar, som var svensk generallöjtnant, eller till landgrefve Wilhelm af Hessen, Sveriges äldste bundsförvandt, utan åt två icke regerande furstar, Bernhard af Weimar och Georg af Lüneburg. Hvad det första beträffar, så torde den gjorda delningen ej vara så förvånande. Ändamålet med tåget till Sachsen hade varit Wallensteins drifvande ur landet. Det målet var vunnet, och nu önskade Sachsen sjelft intet bättre än att blifva af med de svenska arméerna. Åt de båda armékårerna gafs då samma uppgift som de haft före tåget till Sachsen af Gustaf Adolf, den ena att operera i nordvestra Tyskland och den andra att operera i Franken. — För befälets öfverlemnande åt andra än hertig Wilhelm och landgrefve Wilhelm har förf. sjelf angifvit skäl i Oxenstiernas fruktan för regerande furstars sjelfrådighet. En annan orsak var väl äfven rikskanslerens kännedom om hert. Wilhelms person, om hvilken regeringen sedermera skref till Banér, att »han ingen respect hos fienden hade, af hvilken han kan låta bruka sig till allehanda fåfängligheter». Landgrefven åter hade sin egen armé och kände sig ej af de gjorda dispositionerna sårad. »Als schwedischer officier», säger förf., gafs åt hertig Georg Dodo von Kniphausen och åt hert. Bernhard, generalmajor Lohausen. Det är svårt att förstå hvad förf. menar med detta *schwedischer*. Den anförda källan är Chemnitz, men han begagnar *icke* detta uttryck. Såväl Georg af Lüneburg som hertig Bernhard voro i svensk tjenst och till börden voro Kniphausen och Lohausen lika litet svenska som deras respective chefer. Hert. Bernhards sjelfständighet torde lika litet här som annorstädes kunna vindiceras under den tid då han både af sig sjelf och andra skrefs som svensk general.

Vid skildringen af vårens fälttåg 1633 tyckes förf. lägga en viss vigt därpå, att Bernhard, då han i mars sökte förbindelse med Horn för anfallet mot Regensburg, »aus eigener initiative, unbeeinflusst von Oxenstiern» beslöt att taga vägen utmed Regnitz och Altmühl i stället för att gå genom Oberpfalz (sid. 125). Därvid må erinras att Horn redan i februari anhållit att Oxenstierna ville beordra hertigen att så hastigt som möjligt närma sig Donau. Han kunde göra sig tämligen säker om Oxenstiernas bifall. Någon tid efter härarnes förening utbröt det bekanta myteriet, vid hvilket hertig Bernhard misstänkts att hafva spelat en mer än tvetydig roll. Det är bekant att en sådan

anklagerska som drottning Kristina utslungat beskyllningen, att hertigen tillstält alltsamman. Professor Droysen afspisar detta med den förklaringen, att allt sådant beror på »apokrypher überlieferung und anekdoten». Att bevisa Kristinas anklagelse torde också vara svårt, men författaren finner sjelf (sid. 168) att hertig Bernhards förhållande står i en »egendomlig dager». Han vill dock visa, att de båda generalernas ställning till upproret ej var så olika som Chemnitz påstår (sid. 155). För att ådagalägga detta har han dock ej framdragit några nya aktstycken; han måste alltjämt stödja sig på Chemnitz. Trots denna försäkran få vi ej blott af Chemnitz utan af författarens egen framställning intrycket af, att Horns och Bernhards förhållande till myteriet dock vore väsentligen skiljaktigt. Redan det att de svenska och skottska trupperna ej deltogo synes oss antyda detta. Horn såg dessutom i tillställningen och fordringarne »en obefogad confederation», mot Horn vände sig också de upproriskes förbittring och, framför allt, Horn skördade härvid ingen fördel för sig sjelf. — Hertig Bernhard åter gillade visserligen ej *offentligen* upproret, men han gillade fordringarne; de tyska trupperna ansågo honom som sin naturlige målsman; han afvisade dem ej. Och såsom slutresultat af hans och Horns underhandlingar med Oxenstierna framgick att trupperna tillfredsstäldes — och Bernhard blef hertig af Franken. — Bland de personer, berättar von Soden, som voro närvarande vid den högtidliga hyllningsfesten den 17 juli i Würzburg, var en man, hvars deltagande i denna högtid ej var alldeles utan betydelse. Det var öfverste Mitzlaff, upprorets synlige ledare, och det ser ut som mer än en tillfällighet att just han, ehuru visst ej den förnämste i hären, lyckönskade hertigen »im namen der soldatesca».

Vid talet om hertig Bernhards nya värdighet blir författaren helt varm. Vi anföra hans ord. »Hur litet», säger han, (sid. 168) »motsvarade rollen af en yngre broder hertig Bernhards starka sjelfkänsla, hans glödande ärelystnad, *hans höga mål.* Han lefde i medvetandet af sin kraft och storhet, af sin framtid. En man som han, herre öfver ett om också begränsadt landområde tillhörande kretsen af rikets suveräna furstar (sic!), hvilken roll skulle han ej kunnat spela i dessa tider af förvirring! Med honom skulle den *nationala* tanken, så länge skamligen undertryckt, ånyo kunnat stå upp! *Han* skulle öfvertagit den roll som genom tronombytet 1640 tillföll Brandenburg!»

Att vägen till denna storhet måste gå öfver bruten tro och lofven, det tyckes icke göra så mycket bekymmer. »En gång i besittning», fortsätter författaren, »tviflade han icke, att det skulle lyckas honom att afskudda sig det främmande inflytandet» (det vill säga vasallskapet under Sverige). »Man ser, detta var dock något annat än soldatens vanliga vinningsbegär: es war der drang nach den nothwendigen mitteln zu künftiger grösse». — Om författaren, såsom vi också tro, tolkat de hägrande bilderna rätt, så blir dock den unge fursten en representant för en storslagenhet, som vi ej

ännu lärt oss att beundra. — Att den skarpsynte rikskansleren nu lika litet som sedermera, då begäran därom framstäldes, ville sätta ett ännu kraftigare »medel till framtida storhet» i hertigens händer genom att uppfylla hans fordran på generalissimusvärdigheten i Sydtyskland — torde efter detta för ingen synas underligt.

Den 10 Juni undertecknades gåfvobrefvet å Franken. På det uttryckligaste framhölls däri det nya hertigdömets egenskap af *svensk* vasallstat. Vid genomgåendet af förläningsbrefvets olika punkter framhåller författaren, huru »tung Sveriges hand hvilade öfver sin nya skapelse. Ej nog med att vissa landsdelar undantogos för Sveriges egen disposition, hertigens militära myndighet inskränktes genom förbehåll af svenska besättningar i Würzburg och Königshofen till fredslutet, allt vin och sädesförråd togs för Sveriges egen del i anspråk, krigskontributioner måste hertigen erlägga i likhet med de öfriga förbundna ständerna, och till all denna tunga räknas äfven att jesuiterskolan och det katolska universitetet i Würzburg upphäfdes och en skola för unga adelsmän i stället inrättades. »Om hans (hertigens) stolthet skulle på längden låtit sig nöja härmed»? frågar författaren. »Månne han, i det han böjde sig så djupt, icke räknade på ödets gunst, som »uber kurz oder lang» skulle göra det möjligt för honom att räta ut sig i sin fulla längd, att resa sig på egna fötter och, afskakande det svenska oket, stå där såsom en fri och mäktig tysk landesfürst»!

Efter det s. k. andra Schlesiska stilleståndets afslutande i slutet af Augusti detta år mellan Wallenstein och Kursachsen, ett fördrag som till en början med yttersta misstroende betraktades af så väl rikskansleren som hertigen, hade den senare gjort upp en plan till ett infall i Böhmen och begärde att Horn skulle få ordre att samtidigt göra ett angrepp mot Baiern för att hindra Altringer att bispringa Holk. Kanslern gaf först sitt bifall men ändrade inom 24 timmar mening, förmodligen på grund af underrättelser från Horn. Oss synes detta omslag i kanslerns åsigter fullt motiveradt dels genom underrättelsen om den verkliga fara som genom Ferias antågande hotade Schwaben, hvilket gjorde att Horn icke *kunde* lemna detta land, dels uti det något större förtroende som Oxenstierna vid denna tid fick till underhandlingen med Wallenstein (se Gædeke, Wallensteins Verhandlungen mit Schweden und Sachsen sid. 72). Att i detta ögonblick angripa Wallenstein i enlighet med hertigens plan tyckes oss hafva varit i hög grad oklokt. Obefogad synes oss därföre bland annat författarens antydan (sid. 252) att fälttågsplanens förändring skulle berott på en önskan att lemna »utförandet af den afgörande actionen» icke i hertig Bernhards hand utan »in der hand des Oxenstiernischen schwiegersohnes, des schwedischen generals Horn».

Medan Horn väntade Ferias ankomst, företog han den misslyckade belägringen af Constanz. »Horns unglückliche improvisation» kallar författaren denna. Att det, om också i sjelfva verket ett misstag, icke var en blott nyck utan verkligen ett moment i planen

för Schwabens försvar, angifver Chemnitz, då han underrättar oss, att meningen var att gifva de evangeliska schweitzarne en anledning att sluta sig till protestanternas sak. — Vi kunna ej följa författaren i alla momenter af årets fälttåg — alltnog *han* är öfvertygad, att Horns »neigung zu marschmanövern und seine abneigung gegen rasche actionen» är skuld till alla olyckorna, men däremot Bernhards ädelmod och klokhet till härens räddning. »Man måste i sanning beundra», heter det (sid. 278), »den sjelfförnekelse(!) och den hängifvenhet åt den gemensamma saken som förmått honom att bringa ett sådant offer» (som att förena sig med Horn). Vi lemna därhän huru vida läsaren känner sig lika öfvertygad af bevisföringen.

Efter skilsmessan följde den 4 november Regensburgs eröfring efter något mer än åtta dagars belägring. »Ein ereigniss ohne gleichen, ein meisterstück», utropar författaren och det var också utan tvifvel årets vigtigaste händelse. Det är icke vår mening att förringa hertig Bernhards förtjenster; hans var ju tanken att på detta sätt lösa sin uppgift att göra en diversion mot den nu åter fiendtlige och segerrike Wallenstein; men månne nu, då Altringer och Feria voro aflägsnade, ställningen icke var ojämförligt mera gynnande för utförandet af hertigens plan än då han förut yrkat därpå. I sjelfva verket kunde intet allvarsamt hinder möta. En så vigtig ort som Neuburg hade 25 mans besättning. Den enda armékår som var i närheten var Jan de Werths, men ett enda regemente jämte en trupp dragoner var nog att hålla honom på afstånd. En stad, i hvilken så godt som öppet myteri råder, med otillräcklig besättning och otillräckliga lifsmedel, torde ej vara något svåråtkomligt byte.

1634 års fälttåg återkallar samma strider som under föregående år mellan Horn och Bernhard, å den förres sida möter allt jämt yrkande på ett klokt bevarande af vunna fördelar, å den senares framkastande af aggressiva planer än hit och än dit, om hvilka han dock stundom måste sjelf bekänna »das sie noch zur zeit so reif nicht, das ein bestendiger stat darauf zu machen». I Horns hållning ser författaren fortfarande endast »abneigung den herzog bey der ausführung kriegerischen thaten zu unterstützen, deren ruhm an erster stelle diesem zugefallen wäre». I april gjorde Bernhard sitt andra försök att förskaffa sig värdigheten af svensk generalissimus. Han hade funnit sin beroende ställning allt mer outhärdlig och var blefven allt mer svår att styra. Godtyckligt hade han låtit sina trupper intaga de Hornska qvarteren i Schwaben och ville personligen försvara denna åtgärd i Frankfurt. På tal härom framkastar författaren mot rikskansleren den förebråelsen (sid. 385) att hafva tagit i anspråk och »mit peinlichkeit» utöfvat ett stort inflytande på den svensk-evangeliska arméns militära dispositioner »obschon er durchaus nicht wie sein königl. vorbild ein grosser strateg war und seine vorschläge und entscheidungen — — — erst eintrafen, wenn die situation sich bereits völlig verwandelt hatte». För denna anklagelse emot Oxenstierna anför författaren inga bevis, och vi tro

den vara fullkomligt oberättigad. Att direktoriet måste förbehålla sig ett afgörande i sista hand, måste väl, om det skulle något betyda, ligga i sakens natur.

Att Oxenstierna som strateg visat sig mindre skicklig är oss icke obekant; strategin var ju ej hans egentliga verksamhetsfält, men att han »mit peinlichkeit» utöfvade sitt inflytande, våga vi bestrida, för så vidt det gälde arméernas rörelser. Huru ofta framgår det ej af författarens egen framställning att han efteråt skänkte sitt bifall åt rörelser som hertig Bernhard på egen hand företagit och i flera af hans bref till Bernhard (de äro ej så många) ger han uttryckligen ordre att handla »e re nata», »ex occasione» o. s. v. Skälen för att icke förläna hertigen generalissimusvärdigheten voro som vi redan sett goda nog.

Vi skola ej uppehålla oss vid författarens framställning rörande de krigshändelser som medförde Regensburgs fall och ledde till slaget vid Nördlingen. Horns långsamhet och »starrköpfigkeit» skonas ej. I skildringen af förberedelserna till slaget ställes ock vederbörligen Horns »försigtiga art» gent emot hertigens »ridderliga beslutsamhet». — Med redogörelsen för sjelfva slaget afslutar författaren sin första del. Att granska denna redogörelse hvad sjelfva krigsoperationerna angår lemna vi åsido; vi vilja blott fästa oss vid författarens framställning angående Horn och hertig Bernhard. Rörande slagtningens gång finner professor D. uppgifterna så motsägande att man af de samma blott kan få en allmän bild. »Die ganze schwere der verantwortung» faller emellertid på Horn »Es kam auf ihn an, ob er das werk mit derselben kühnen und ungestümen entschlossenheit, mit welcher der herzog es tags zuvor begonnen hatte, hinausführen oder, seiner vorsichtiger natur folgend, behutsam gehen, zaudern, abwarten — — — — würde» (s. 437). Beträffande ansvarigheten, så bör den väl åtminstone delas af den, som framdref beslutet om ett fältslag. Bernhard hade sjelfrådigt, genom att skjuta fram sina positioner längre än ursprungligen var bestämdt, öfverskridit den första planen, och det var han som sedan bragte beslutet om slag trots Horns motvilja till stånd. Några bevis för bristande djerfhet och beslutsamhet hos Horn har författaren ej anfört. Han följer sjelf i hufvudsak dennes egen relation och att han utelemnar de olyckliga omständigheterna som sammanstötte och mildra Horns ansvarighet kan bero på bristande utrymme.

Men författarens uppfattning af denna relations anda är däremot öfverraskande. Han finner (sid. 442) den allt i genom stämplad af en sträfvan att vältra skulden från sig på hertigen. En så skarpsynt både historiker och psykolog som Geijer yttrar om samma berättelse: »Horns egen rapport — — är skrifven utan all bitterhet och inger vördnad för hans karakter.» Vi hafva sett tre editioner af nämda relation (hos Chemnitz, i Lettres et mémoires de Gustave Adolphe, Paris 1790, och i Mémoires de mr de Montrésor, Cologne 1723) som alla nära öfverensstämma. Vi bedja den intresserade läsaren sjelf skaffa sig en öfvertygelse. För vår del instämma vi

till fullo med Geijer, liksom den allmänna uppfattningen af Horn hittills alltid torde varit den af en ärlig, klok, allvarlig och vördnadsbjudande man.

Från och med Horns afträdande från krigsskådeplatsen fick hertig Bernhard att räkna med nya faktorer och detta nya skede bildar föremål för författarens skildring i den andra delen af hans arbete.

Nu ändtligen, säger författaren (sid. 29), hoppades han att vinna »die präponderirende stellung im bunde». Hittills hade han nöjt sig med att beherrska krigshärens rörelser, nu sträckte sig vuerna längre. Han fordrade af ständerna i Worms nov. 1634 att utses till generalissimus med nästan oinskränkt makt. »Damit erst», säger författaren (sid. 59), »hätte er den einfluss im bunde erlangen können, der bisher *Oxenstiern* zugestanden war». Alltså detta var målet! Fordringarne voro också ständerna för starka och de måste äfven sättas ned, då ändtligen Bernhard utnämndes till förbundets general. Men då var det också slut med förbundets makt, och hertig Bernhard måste, trots att han såsom författaren säger hittills »hatte alle die wälschen kunste an sich abgleiten lassen», lita till Frankrikes hjelp. Vi skola ej uppehålla läsaren med att bedja honom följa oss vid granskningen af detta nya skede. Såsom man kan vänta är hertig Bernhard och med honom författaren ej mera nöjd med Frankrikes statsmän och generaler än med Oxenstierna och Horn. Tvärt om torde man kunna säga att de senare vinna på jämförelsen. — Samma förtjenster och samma fel återfinna vi alltjämt i skildringen. De senare kunna sammanfattas såsom en nog stark böjelse för idealisering, en böjelse som kommer författaren att till exempel om Wallenstein utropa: »Bakom ryggen på sin kejsare något att underhandla med fienden låg honom fullkomligt fjerran»! Det torde också mera vara en gärd åt tidsandan än ett ogillande af sjelfva benämningen, som förmått författaren att för hertig Bernhard stryka namnet »der Grosse».

Den dramatiska åskådligheten och lifligheten i framställningen, hvilande på en vidsträckt forskning, skall dock gifva läsaren en bild af den snillrike hertigen, som han icke lätteligen glömmer, och som han af författaren lärt sig att i månget fall beundra och älska.

— *n.*

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796. *Sextiondeförsta delen.* 400 ss. Stockholm, Norstedt & Söner, 1885.

Senaste band af Svenska Akademiens Handlingar har ett omväxlande och intressant innehåll, af hvilket historien kan tillegna sig en god del, helst den här införda vackra dikten »Hvita frun», hvilken i

öfrigt ej faller under vår domvärjo, äfven den är inspirerad af den varma kärlek till våra minnen, som på senare tiden gifvit en så fosterländsk prägel åt grefve Snoilskys sångmö. — Delens egentliga »Minne», författadt af akademiens sekreterare D:r *C. af Wirsén*, är egnadt åt skalden grefve *Johan Gabriel Oxenstierna*. Oxenstierna räknas äfven han med skäl till dem, som bidrogo att öfver Gustaf III:s dagar kasta detta »skimmer», som vi hört omtalas och som här i det kulna norden var ett i flere afseenden glänsande återsken af den esprit och det fina vett, som vid Seinens stränder under tiden före den franska revolutionen gaf åt sällskapslifvet ett så oefterhärmligt och sedan dess oupphunnet behag. Oxenstierna förenade med hofmannens belefvenhet en uddig, men på samma gång för det mesta älskvärd qvickhet och en ovanlig lätthet för rim och meter, som gjorde honom oumbärlig vid Gustaf III:s hof; han synes dessutom ha varit en enkel och god menniska, som under rådspurpurn och ordenskedjan bevarade kärleken till naturens skönhet och barnasinnets oskuld. Det är sådana egenskaper, som röjas redan i hans numera utgifna dagböcker från ungdomen, och som hans senare utveckling ej har jäfvat. Bilden af den älskvärde skalden och den qvicke gustavianen är det också som Oxenstiernas namn hos efterverlden framkallar. Författaren till detta »minne» har ock gjort dem full rättvisa, ehuru vi befara att hans omsorgsfulla och fina analys af »Skördarne» knappast åt denna Oxenstiernas största dikt torde förvärfva många nya läsare.

Men yttre omständigheter, börden och det lysande namn han bar, drefvo skalden fram på en skådeplats, för hvilken han icke var danad, — den högre politikens. Det är karaktäristiskt för Gustaf III att han icke försmådde att på detta sätt begagna sig af sin vän — till en utrikes minister, som ej invigdes i den utrikes politikens hemligheter, och det är betecknande för Oxenstiernas godmodighet och svaghet, att han så pass länge lät bruka sig till den biroll han fick spela. Vid sidan af sådana ärelystnader och politiska förmågor som Toll, Armfelt m. fl., kunde skalden med den idylliska grundtonen ej gerna känna sig annat än illa till mods och på orätt plats. Hans omdöme var ofta riktigt, men hans råd ej alltid praktiska, och han saknade framför allt energien och viljekraften att drifva något igenom. På sin politiska hållningslöshet gaf han under förmyndarregeringen ett nytt prof, som man helst hade saknat i hans lefnadslopp. Någon nämnvärd inverkan på vårt fäderneslands öden kan han sålunda svårligen sägas hafva utöfvat.

Från någon del af den korta tid »då det ingick i konungens vy, att han skulle brukas i de publika affärerna», såsom en annan gustavian om sin egen ställning yttrade, har Oxenstierna emellertid under titeln »Mitt minne» lemnat efter sig dagboksanteckningar, som icke sakna intresse och värde. Han var en alltför begåfvad iakttagare och stod hufvudpersonerna för nära för att icke hafva saker af vigt att berätta jämte sina egna reflexioner. Det är möjligen denna omständighet som kommit författaren att åt den politiska ställ-

ningen i allmänhet, ej endast åt Oxenstiernas ingripande däri, egna en jämförelsevis betydlig del utaf »Minnet». Efter vårt förmenande är det en relativt något för stor, helst Oxenstiernas anteckningar meddela åtskilliga intressanta interiörer, men, redan af flere författare använda, ej längre torde kunna sägas inverka på totaluppfattningen. Författaren sjelf har dessutom i en vidlyftig not lemnat en redogörelse för den politiska ställningen, om hvars nödvändighet kanske icke alla äro lika öfvertygade, helst han till sist sjelf reserverar sitt eget omdöme och hänvisar till framtidens historieskrifvare. Af de sju bilagor, alla af politiskt innehåll, som meddelas, äro de tre första redan förut tryckta, men här onekligen lättare tillgängliga än förut. Vi ämna emellertid icke längre dröja vid hvad författaren möjligen kan ha gjort till öfverlopps. Hans framställning erbjuder i öfrigt mycket af intresse åt hvarje vän af Sveriges historia och vitterhet.

* * *

Statsrådet *Carlson* har i denna del af Akademiens Handlingar lemnat allmänheten en försmak på fortsättningen af sitt stora verk öfver Karl XII med en liten uppsats *Carl den tolftes tåg mot Ryssland.* Hösten 1707 lemnade de svenska trupperna Sachsen, hösten 1708 stodo de ännu en half mil från den ryska gränsen i begrepp att företaga den olycksdigra rörelsen till Ukraine. Det är händelserna under detta ödesdigra år författaren skildrar, sökande på samma gång finna ledtråden till desamma. Utom de uppgifter man förut egt om dessa har författaren varit i tillfälle att tillgodogöra sig resultaten af ryska forskningar. Han lemnar ej om dessa några detaljerade upplysningar, det framgår emellertid att bland andra Solovievs ryska historia och Kostomarovs teckning af Mazepa blifvit tillgodogjorda. En tredje främmande källa ha varit bref från den preussiske öfversten Sültmann, som efter slaget vid Holovczin anlände till svenska lägret och märkvärdigt nog fick åtfölja den svenska hären. Det är vid den tiden de svenska korrespondenserna från lägret börja förstummas; sistnämnda bref blifva därigenom så mycket vigtigare.

På grund af dessa och andra källor skildrar författaren klart och intrycksfullt den oerhörda situation, hvari Sverige under detta år befann sig och som skulle ändras, blott för att aflösas af en ännu oerhördare. Rådet hemma i landet kände ingenting om konungens afsigter. Detsamma var förhållandet vid krigshären, och när omsider det afgörande beslutet skulle fattas, befanns det att konungen sjelf ej hade någon uppgjord plan och stod famlande vid denna länge sökta ryska gräns, fast blott däri att ej följa den väg som sundt förnuft och hofsamhet föreskrefvo. Vid denna krigsh fästad väl icke Sveriges existens, men dess storhet och de som hade någon förmåga af eftertanke kände med sig

följde densamma till undergången. Så mycket tyngre faller skulden på dem, som understödde konungen i hans till vanvett gränsande egensinnighet, uti främsta rummet Rehnschöld. Och Karl XII, denne sjelfherrskare utan like, var tillgänglig för personliga inflytelser utaf olika slag, när det gällde omdömet om enskilde. Behandlingen utaf Lewenhaupt, för hvilket författaren redogör, är därpå ej enda beviset.

I skildringen ingår för öfrigt äfven en beskrifning på slaget vid Holovczin, den sista större framgång svenskarne vunno under detta krig, till hvilken de ryska källorna lemnat nya bidrag.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Handlingar. 30:de delen. — O. Montelius, Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige utg. af K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien genom H. Hildebrand, **VII, 4.** — H. Hildebrand, Hr Stens Sankt Jöran. — Resumé succinct des mémoires et des articles du volume.

Med detta häfte afslutas sjunde delen. — Hr H. Hildebrands afhandling innehåller en utförlig med vackra illustrationer försedd beskrifning på den praktfulla bild af S. Jöran och draken, som Sten Sture d. ä. lät uppsätta i Stockholms storkyrka, men som nu befinner sig i Statens Historiska Museum. Enligt förf. finnes ej i hela Norden »ett så förträffligt exempel på den ridderliga drägten under Medeltiden». Konstnärens namn och härkomst äro obekanta. Förf. är på anförda skäl böjd för att söka honom i någon af de tyska städerna, ej såsom man förut gjort i Nederländerna.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad 1885, Januari—Mars — Matordningen i biskop Hans Brasks hus (ur en fordom biskop Brask, numera Linköpings stifts bibliotek tillhörig pappershandskrift med af utg. tillagd ordlista öfver förekommande mat- och kökstermer). — Bergerska donationen (antiqvariska och historiska nämndernas berättelser för 1884). — Från Akademiens sammankomster. — K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens täflingsämnen för 1886. — Jernåldern på Gotland (forts.). — Förteckning på utländska bytessällskap (145 lärda samfund i Europa, Asien och Amerika). — Lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — **April—Juni.** — Germanerna och åkerbruket (redogörelse för Fustel de Coulanges nyligen uttalade åsigt om germanerna, att de nämligen, ända från Taciti tid voro jordbrukare). — Falkenbergs hus, 1 (redogörelse för de förberedande åtgärderna och skriftväxlingen i och för undersökningen af detta fäste). — Från Akademiens sammankomster. Ett bronssvärd funnet i hafvet. Ett fynd från vår jernålders första dagar. — Samlingen på Finnhult af konst- och verkstadsfynd från Ringsjön. — Ur Akademiens arkiv. — Lärda sällskaps handlingar och tidskrifter. — Genmäle.

Under rubriken »Ur akademiens arkiv» meddelas dels några brefextrakt, dels andra upplysningar om den på 1600-talet på en tornmur i Tavastehus funna föregifna bilden af Birger Jarl, som för Dahlbergs räkning afkopierades och sedan intogs i hans

»Svecia antiqua et hodierna». I sjelfva verket är det en Kristusbild. — Vidare meddelas några brefextrakt om utdelandet af guldkedjor med kungliga »konterfej» att bäras såsom ett slags ordensdekoration under 1600-talet.

Svenska Akademiens Handlingar. 61 delen. — C. D. af Wirsén, Minne af skalden riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna. — F. F. Carlson, Carl den tolftes tåg mot Ryssland.

Nordisk Tidskrift för vetenskap. konst och industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1885, h. 7** inneh. bl. a.: Literaturöfversigt: Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap af W. Berg (anm. af O. Montelius).

Ny Svensk Tidskrift, utgifven af R. Geijer. **1885, Oktober—November.** — O. Alin, Konungamakten, Bondeståndet och Regeringsformen 1809.

Prof. Alin redogör efter riksdagsprotokollen för de märkliga försök bondeståndet gjorde vid 1809 års riksdag att låta sitt samtycke till regeringsformen blifva beroende af ståndsprivilegiernas »afskrifvande» eller jämkande till deras belåtenhet, samt huru dessa försök genom konungamakten tillbakavisades. Det är ett historiskt inlägg, som icke saknar sin hänsyftning på dagens händelser.

Ur Dagens Krönika. Månadsskrift för skönliteratur. teater och politik. Utgifven af A. Ahnfelt. **1886, Januari.** — Spionminnen från Norge. (Bref skrifna 1813 af d. v. majoren Lefrén till generalmajoren J. L. Belfrage jämte bilagor, hemlig chifferskrift m. m.; rätt intressanta). — K. Winter-Hjelm, Norges så kallade »eröfring» år 1814 (några betraktelser på grund af den danske krigshistorikern Sörensens för ett tiotal år sedan utgifna arbete »Kampen om Norge 1813—14», som för öfrigt ej ge något nytt uppslag). — F. Krook, Vår konstitutionela utveckling efter 1865.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander m. fl. **1885, Oktober.** — M. G. Schybergson, Wallensteins förbindelse med Sverige åren 1631—1634 (på grund af E. Hildebrands och A. Gædekes publikationer). — Ett aktstycke rörande förräderiet vid Sveaborg (ett bref af kejsar Alexander till hofrådet Hagelström 1808 $^{10}{}_{4}$ med riddareutnämning med anledning af de tjenster han gjort vid den hemliga brefväxlingen med svenske officerare äfven vid underhandlingen med Sveaborg och dess kapitulation). — I bokhandeln: Cavour Italiens befriare af H. Wieselgren (anm, af E. Öhrnberg).

Aarböger for nordisk oldkyndighed og historie udg. af det K. nord. Oldskriftselskab **1885, h. 2.** — E. Vedel, Yderligere undersögelser ang. Bornholms oldtid. — **H. 3.** — H. Rink, Om de eskimoiske dialekter. — F. Dyrlund, Rettelser og optegnelser (etymologiska förklaringar af en del ord i det danska fornspråket).

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1885, h. 6.** — C. Blasendorff, Fünfzig Briefe Blüchers. — W. Lang, Karl Friedrich Reinhard in Florenz (den bekanta diplomaten under direktoriet och kejsardömet vistades i Florens 1798 och 1799 i början som franskt sändebud hos storhertigen, sedermera efter dennes fördrifvande som landets regent). — Literaturbericht (äldre tysk historia, Lutherliteratur, bidrag till 30-åriga krigets historia, m. m.). — **1886, h. 1.** — A. Beer, Zur Geschichte der Politik Karls VI (i afs. på freden i Utrecht och den europeiska politiken till 1730). — J. v. Pflugk-Harttung, Papstpolitik in Urkunden (om politikens inverkan på de påfliga urkundsformerna hufvudsakligen under 10—12

århundradet). — Literaturbericht (bl. a. Galitzin, Allg. Kriegsgeschichte; Schäfer, Die Hansestädte und König Valdemar von Dänemark; Holländsk historia; Busson, Christine von Schweden in Tirol m. m.).

Göttingische gelehrte Anzeigen. Nr 18 inneh. bl. a.: Lenz, H. M. Thurn als Zeuge im Process Wallenstein von H. Hallwich (uppskattar de nyböhmiska hypoteserna till deras fulla värde).

Deutsche Litteraturzeitung 1885, n. 40. — E. Fischer, Bernhard v. Weimar von G. Droysen (berömmande). — **n. 47.** — G. Droysen, Wallenstein och hans förbindelse med svenskarne af E. Hildebrand (Hist. Tidskrift 1883, 4); Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden von E. Hildebrand; Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634 von A. Gaedecke (rec. vidhåller den gamla åsigten, att först från dec. 1633 det kan vara något tal om förräderi å Wallensteins sida).

Beilage zur Allgemeinen Zeitung (Früher in Augsburg) München 22 **och 23 Sept. 1885.** — A. Gindely, Neue Schriften für und gegen Waldstein (utförlig anm. och referat af A. Gaedeckes och E. Hildebrands nyligen utkomna arbeten samt af T. Bileks Beiträge zur Geschichte Waldsteins: sistnämda verk behandlar hufvudsakligen bildandet af Wallensteins stora rikedomar och deras fördelning efter hans död; Bilek tillhör i öfrigt den Hallwich—Schebekska riktningen).

Jahrbuch für schweizerische Geschichte IX, X (1884, 1885) inneh. bl. a. v. Gonzenbach, Rückblicke auf die Lostrennung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom Reichsverbande durch den Friedenscongress in Osnabrück und Münster 1643—1648 (berör äfven utförligt de svenska ombudens verksamhet vid denna kongress).

Revue Historique, 1885, Novembre—Décembre. — F. Puaux, Le responsabilité de la revocation de l'édit de Nantes (förf. visar huru det katolska presterskapet i Frankrike genom mångårig systematisk verksamhet i denna riktning ådragit sig det moraliska ansvaret för denna dåraktiga och orättfärdiga åtgärd). — A. Sorel, La mission de Poterat à Vienne 1795—96 (P. var en politisk äfventyrare, som af Direktoriet användes uti hemliga uppdrag till den kejserlige ministern Thugut). — Sejus, L'origine de Christophe Colomb (anmärkningar mot ett 1884 utgifvet italienskt arbete, som söker upprätthålla den gamla Columbuslegenden). Girard, Passerat et la Satire Ménippée. — Bulletin Historique: France (antiquité grecque, Girard; moyen-âge et temps modernes, Bémont). Angleterre (moyen âge, Black). — Comptes-rendus critiques (bl. a.: Madvig, L'état romain, IV; P. de Witt, Un patricien au XVII:e siècle, Louis de Geer). — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Russische Revue. Vierteljahrsschrift für die Kunde Russlands. Herausgegeben von R. Hammerschmidt. **XIV Jahrgang, 4 Heft.** — A. Brückner, Neue Beiträge zur Geschichte der Kaiserin Katharina II (redogörelse för 42 bandet af Ryska historiska sällskapets »Magasin», som meddelar fortsättningen af kejsarinnans brefväxling med många uttalanden i afseende på Sverige, särskildt Gustaf III och 1788 års krig).

Sbornik imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtsjestva. (»Ryska historiska sällskapets Magasin»). **XXXVIII.** — Handlingar ang. Rysslands förhållande till England 1581—1601 (ur utrikesarkivet i Moskva). — **XXXIX.** — Engelska sändebuds vid ryska hofvet korrespondens 1704—1708 (hufvudsakligen Whitworths korrespondens

från Grodno m. fl. orter, ur engelska arkiven). — XL. — Mémoire sur les négociations entre la France et le Czar de la Grande Russie fait en 1726 par M. le Dran, premier commis des affaires étrangères. 1719—1722 (förra hälften af denna berättelse är tryckt i 34 delen af Magasinet). — Franska konsuln La Vies och ministern Campredons depescher 1719—1722 (beröra naturligtvis utförligt gången af fredsunderhandlingarna mellan Sverige och Ryssland).

Russkaja Starina. November 1885. — Gustaf IV och storfurstinnan Alexandra Pavlovna år 1797. Handlingar ang. konung Gustaf IV:s frieri ur svenska källor meddelade af A. A. Tjumikov (en skrifvelse, januari 1797, och en promemoria den 3 maj 1797, båda af rikskansleren Sparre).

Rättelser.

Sid.	19	rad	27		*står* Kammarkollegii		*läs* Kommerskollegii	
»	173	»	4	nedifr.	*läs: Hofrådet* S. Bark			
»	241	»	2	»	*står* guvernör		*läs* lärare	
»	256	»	8	»	» 1497		» 1397	
»	272	»	21	uppifr.	» tennbössor		» bössor	
»	3 (Granskn.) rad 5 uppifr. *står* 1876 *läs* 1576							

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 28 Februari 1885.

Sedan styrelsens ordförande hr C. G. Malmström öppnat sammanträdet upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1884.

För år 1884 har 1394 personer, dels under året, dels förut eller efteråt erlagt till föreningen full årsafgift, häri dock ej inberäknad H. K. H. Kronprinsens afgift. I Norge och Danmark har Föreningen haft 135 medlemmar, bland dem inräknade ett par i Tyskland och Frankrike bosatta, som begagnat sig af den med danska och norska historiska föreningarne träffade öfverenskommelsen om nedsatta afgifter. Som ständiga medlemmar ha inträdt grefve C. G. v. Rosen i Stockholm och hr Sven Palm i Texas. 25 nya medlemmar ha under året anmält sig till inträde.

Styrelsen har under året haft två sammanträden för att bestämma öfver föreningens verksamhet under året samt välja funktionärer. Desse ha varit desamme som förut, nämligen hr C. G. Malmström ordförande, hr E. Hildebrand sekreterare och hr C. Silfverstolpe skattmästare.

Föreningens stipendiat doktor J. A. Lagermark har under året inlemnat förteckning på den af honom sommaren 1883 undersökta rikhaltiga handskriftsamlingen på den Sackska egendomen Bergshammar i Södermanland.

Föreningen har under året utgifvit fjärde årgången af Historisk Tidskrift, utgörande en volym af omkring 30 ark. Bidrag till densamma ha lemnats af 17 författare inom och utom Sverige och utgör den för närvarande den till omfånget största af de i de nordiska länderna utkommande historiska tidskrifterna. Liksom de föregående årgångarne, åtföljes äfven denna af en bibliografi öfver in- och utländsk historisk litteratur under 1883 berörande Sverige, upprättad af hr C. Silfverstolpe. Den upptager 78 större och mindre arbeten, under nämda år utgifna, förutom de periodiska publikationerna.

Om föreningens ekonomiska ställning vid 1884 års slut lemnar den af utsedda revisorer afgifna berättelsen upplysning.

Därefter upplästes revisionsberättelse för 1884 af följande innehåll:

Af Svenska Historiska Föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1884, få undertecknade, efter verkstäldt uppdrag, härom afgifva följande berättelse.

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1883	kronor	8,162: 66.
1390 årsafgifter för år 1884 à 5 kr.	»	6,950: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
2 ständiga ledamotsafgifter à 75 kr.	»	150: —
2 årsafgifter för 1883 à 5 kr.	»	10: —
5 » » 1885 » 5 »	»	25: —
80 » från Norge à 3 kr. (med 10 % afdrag)	»	216: —
48 årsafgifter från Danmark à 3 kr. (med 15 % afdrag)	»	122: 40.
Enligt redovisning från bokhandl. Samson & Wallin	»	51: 20.
Enligt redovisning från bokhandl. Fritze	»	197: 40.
Liqvid för 25 separatafdrag	»	5: 60.
Räntor, upplupna den 31 December 1884	»	479: —
Summa inkomster	kronor	16,419: 26.

Utgifterna:

å Redaktionsconto	kronor	2,720: —
» Boktryckareconto	»	3,156: —
» Distributionsconto	»	453: 44.
» Diverseconto	»	672: 94.
Summa utgifter	kronor	7,002: 38.
Behållning till år 1885	»	9,416: 88.
	Kronor	16,419: 26.

Af ofvanstående behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

å depositionsräkning	kronor	6,500: —
» sparkasseräkning	»	1,420: 94.
» folioräkning	»	1,211: 84.
Kontant i kassan	»	284: 10.
	Kronor	9,416: 88.

Då räkenskaperna äro förda med noggranhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för Styrelsens förvaltning under år 1884.

Stockholm den 24 Januari 1885.

Bernh. Taube. E. W. Dahlgren.

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljade Föreningen styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Vid därefter företaget val af styrelse återvaldes de förutvarande medlemmarne, herrar C. ANNERSTEDT, R. M. BOWALLIUS, F. F. CARLSON, frih. L. DE GEER, E. HILDEBRAND, C. G. MALMSTRÖM, C. T. ODHNER, C. SILFVERSTOLPE, C. G. STYFFE och C. F. WÆRN. Till revisorer valdes herrar E. DAHLGREN och frih. B. TAUBE och till deras suppleanter herrar L. B. BAGGE och E. W. MONTAN.

Professor O. ALIN höll till sist ett föredrag om »Partigrupperingen under de första veckorna af 1840 års riksdag.»

5.

Bibliografi 1884.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe**.)

Tillägg till 1883.

517. **Rikshufvudboken för 1578 jämte sammandrag af rikshufvudboken för 1582.** Utgifna af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. 152 + 2 opag. sid. Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 2,50.
Utg. af *H. Forssell.* Utgör 12 delens 1 afdelning af nämnda samfunds handlingar. Distribuerades först 1884.

518. **Négociations de monsieur le comte D'Avaux** ambassadeur extraordinaire à la cour de Suède pendant les années 1693, 1697, 1698, publiées pour la première fois d'après le manuscrit, conservé à la bibliothèque de l'Arsenal à Paris par *J. A. Wijnne.* (Se N. 400 och 431.) Tome troisième. Seconde partie. CXI + 194 sid. Utrecht, Kemink.
Se nedan: »Recensioner« 628.

1884.

519. **Historisk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom *E. Hildebrand.* Fjerde årgången, 1884. 354 + CVI sid. (jemte Bibliografi för 1883 och genmäle af N. Höjer.) Pr. för medlemmar 5 kr. för årgång, för köpare 2 kr. häftet. Sthlm, Sv. Hist. Föreningen.
Innehåll:
Några ord om riksstyrelsen under de 10 första åren af Karl XII:s frånvaro. Af *C. G. Malmström.*
Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596. Af *S. J. Boëthius.*
Den s. k. striden mellan Svear och Götar, dess karaktär och verkliga orsaker. Af *P. Fahlbeck.*
Den svenska diplomatiens organisation i Tyskland under 1600-talet. Af *E. Hildebrand.*
Ryska konstitutionsprojekt år 1730 efter svenska förebilder. Af *H. Hjärne.*
Strödda Bidrag till svenska statsskickets historia. Af *Oscar Alin.*
Olaus Magni och hans historia. Af *Hans Hildebrand.*
Strödda Meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

520. **Historisk Tidsskrift** utgivet af *Den Norske Historiske Forening.* Anden Række. Fjerde Binds Fjerde Hefte. Sid. 305—492 + XXVI sid. (register) + titelblad till bandet. Krsta.

Inneh. bl. a.
Fra Krigstiden 1716—1718. Af *Daniel Thrap.*
Nordmænd og Danske i Rusland i det attende Aarhundrede. Af *Ludvig Daae.*
Med detta häfte följde: »Bidrag til Norges Historie i 1814.» Afhandlinger og Aktstykker. Af *Y. Nielsen.* II. 1.

521. **Historisk Tidsskrift,** Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening*, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Fjerde Binds tredje Hefte. Sid. 529—794 + 1 opag. + titel og »Indhold» till bandet. Kbhvn.

522. **Forskningar rörande Sveriges äldsta historia** af *Pontus Fahlbeck.* I. 88 sid. Utg. N. 2 i 8:de delen af »Antiqvarisk Tidskrift för Sverige».
Om »Beovulfsqvädet såsom källa för nordisk fornhistoria.»

523. **Den s. k. striden mellan Svear och Götar, dess verkliga karaktär och orsaker.** Af *P. Fahlbeck.* Utg. sid. 105—154 af *Historisk Tidskrift 1884.*

524. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401** utgifvet af Riks-Archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Första delen. Fjerde Häftet. (Se N. 407.) Sid 701—806 (register) jemte titel till delen: 4:o. Sthlm, K: Boktryckeriet. Pr. 3,75: Andra Delen. Fjerde Häftet. Sid. 677—748. 4:o. Ibid. Pr. 3,50.
Se nedan: »Recensioner» 617.

525. **Diplomatarium Norvegicum.** Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas.* Ellefte Samling. Anden Halvdel. Sid. 417—912 och två titlar. Chrsta, Malling. Pr. 6 kr.

526. **Permbref från Westmanland.** Utg. af *K. H. Karlsson.* Utg. sid. 87—94 i *Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.* III.

527. **De senaste åsigterna om Unionstraktaten i Kalmar.** Af *K. H. Karlsson.* (Egentl. recension af N. 408). Utg. sid. 265—274 af *Letterstedtska Tidskriften 1884.*

528. **Die Pönitentialien in den Bibliotheken Dänemarks und Schwedens.** Von *Herm. Jos. Schmitz*, Doctor der Theologie und des Kirchenrechts. Utg. sid. 377—418 i »Archiv für Kirchenrecht». LI.

529. **Skattelängd för östra Westmanland af år 1371.** Utg. af *K. H. Karlsson.* Utg. sid. 47—86 af *Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.* III.

530. **Libri Memoriales capituli Lundensis.** Lunde Domkapitels gaveböger og nekrologium paa ny udgivne ved *C. Weeke* af Selskabet for udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Paa Carlsbergfondets bekostning. Förste Hefte. 160 sid. Kbhvn. Klein.

531. **Bidrag till Skandinaviens Historia** ur Utländska Arkiver samlade och utgifna af *Carl Gustaf Styffe.* Femte Delen. Sverige under de yngre Sturarne, särdeles under Svante Nilsson, 1504—1520. CLXVIII + 668 sid. + Innehåll. Sthlm, Norstedt. Pr. 11 kr.

532. **Om Kristian II:s karakter.** Af *E. G. Palmén.* I tidskriften *Valvoja 1884*, häft. 6 och 7.

533. **Studier i Hanseatisk-Svensk Historia.** I. Tiden till 1332. Akademisk Afhandling af *Karl Gustaf Grandinson.* 99 sid. Sthlm. Suneson. Pr. 1,50.

534. **De äldsta svensk-ryska legationsakterna.** Efter originalen i Stockholm och Moskva, utgifna af *Harald Hjärne.* IV + 119 sid. + rättelser. Ups., Almqvist. Pr. 3 kr.

535. **Om Förhållandet mellan Landslagens båda redaktioner.** Några kritiska anmärkningar af *Harald Hjärne.* Förord + 19 sid. Ups., Akad. Bokh, Pr. 50 öre.
Separat-tryck ur »Upsala Universitets Årsskrift» 1884.

536. **Förhållandet mellan landslagens båda redaktioner.** Af *K. H. Karlsson.* (Egentl. recension af N. 535). Utg. sid. 273—278 i *Historisk Tidskrift 1884.*

537. **Olaus Magni och hans historia.** Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 307—342 af *Historisk Tidskrift 1884.*

538. **Konung Erik XIV:s Nämnds Dombok.** Af Kongl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia utgifven genom *Carl Silfverstolpe.* Förord + 332 sid. Sthlm, Centraltryckeriet.

Utgör 13 delens 1 afdelning af nämnda samfunds handlingar. Ej distribuerad 1884.

10 ex. trycktes på bättre papper med röd titel, försedd med afbildning af nämndens sigill.

539. **Monumenta Historiæ Danicæ,** Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af Dansk Historie især i det 16 Aarhundrede. Udgivne med understöttelse af Carlsberg—Fondet af Dr. *Holger Rördam.* 2 Række. 1 Binds 3 og 4 Hefte. Sid. 385—796 jemte titel till bandet. Förord og Indhold. (Se N. 298, 373, 416 och 488). Kbhvn, Gad. Pr. 5,50.

540. **Till Belysning af Polens Nordiska Politik närmast före Kongressen i Stettin 1570.** Af *Harald Hjärne.* 14 sid. Ups., Almqvist. Pris 40 öre.

541. **Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.** Af *S. J. Boëthius.* Utg sid. 15—90 af *Historisk Tidskrift 1884.*

542. **Sigismunds svenska resor.** Bidrag ur polska och italienska källor af *Harald Hjärne.* VII + 96 + 63 sid. + rättelser. Ups., Almqvist. Pr. 3 kr.

Variant: I några få (4) exemplar äro noterna i textens sista ark satta med annan stil än i upplagan.

. Se nedan: »Recensioner» 625.

543. **History of Gustavus Adolphus** by *John L. Stevens* recently united states minister at Stockholm. VII + 427 sid. jemte ett porträtt. New-York and London, Putnam's sons. Pr. 12,50.

544. **Venedig, Gustav Adolf und Rohan.** Ein Beitrag zur allgemeinen politischen Geschichte im Zeitalter des dreissigjährigen Kriegs aus venezianischen Quellen von Dr. *Johannes Bühring.* XII + 382 sid. Halle, Niemeyer. Pr. 10 mark.

545. **Katharina von Brandenburg—Preussen als Fürstin Siebenbürgens 1620—1631.** Von *F. R. v. Krones.* I »Zeitschrift für allgemeine Geschichte, Kultur, Litteratur- und Kunstgeschichte», 1884. Heft. 4.

Efter svenska källor.

546. **Des Don Diego de Aedo y Gallart Schilderung der Schlacht von Nördlingen** (i. J. 1634). Aus dessen Viaje del Infante Cardenal Don Fernando de Austria übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Dr. *Franz Weinitz.* Mit einem Anhang und einer Karte. IV + 105 sid. + Inhalt. Strassburg, Trübner. Pr. 2,50.

Förf. synes hafva besökt valplatsen omedelbart efter striden.

547. **Lennart Torstensson.** Von *Kaltenborn.* I *Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine 1884,* jan.—maj. 1—5.

548. **Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas regering** af *K. K. T(igerstedt).* 6. (Se N. 40 ½). Sid. 99—112 och XXXI, XXXII. Åbo, Wilén.

Aftryck ur Åbo lycei program.

549. **Christine von Schweden in Tirol.** Von *Arnold Busson.* 80 + 31 sid. Inspruck.

Se nedan: »Recensioner» 626.

550. **Tagebuch des feindtl. Einfalls der Schweden in das Markgrafenthum Mähren während ihres Aufenthaltes in der Stadt Olmütz 1642—50.** Von *F. Flade.* Herausgegeben von *B. Dudik.*

551. **Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friederich Wilhelm von Brandenburg.** 8 Band. Herausgegeben von Dr. *B. Erdmannsdörffer.* Professor. VIII + 751 sid. Berlin, Reimer. Pr. 14 m.

Detta band, utgifvet efter det nionde och tionde, inneh. bl. a. afdelningarna: »Brandenburg und Schweden im Bunde 1651—1657»; »Aussöhnung mit Polen und Bruch mit Schweden 1657—1658»; »Der Friede von Oliva 1659—1660».

Se nedan: »Recensioner» 627.

552. **Krigshändelserna i Bohuslän åren 1676—1678.** (Med karta.) Föredrag hållet i 3:e militärdistriktets militärförening den 14 aug. 1883 af kaptenen *W. Rouget de S:t Hermine.* Utg. sid. 125—141 af *K. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884.*

553. **Den svenska diplomatiens organisation i Tyskland under 1600-talet.** Af *E. Hildebrand.* Utg. sid. 155—174 af *Historisk Tidskrift 1884.*

554. **Minnen från flydda tider.** Af *Carl Arvid Klingspor.* 60 sid. + Innehåll. Sthlm, Dagbladet. (Separat-tryck ur Sthlms Dagblad).

Inneh. skildringar och aktstycken från 1600-talet.

555. **Vingt années de republique parlementaire au dixseptième siècle. Jean de Witt,** grand-pensionnaire de Holland. Par *A. Lefèvre Pontalis.* Tome 1, 2. 544, 572 sid. Paris.

Se nedan: »Recensioner» 631.

556. **Några ord om riksstyrelsen under de tio första åren af Karl XII:s frånvaro.** Af *Carl Gustaf Malmström.* Utg. sid. 1—14 af *Historisk Tidskrift 1884.*

557. **Bref från A. Alstrin till professor J. Upmarck.** Utg. sid. 178—185 af *Historisk Tidskrift 1884.*

Skrifna från Leipzig 1707, med skildringar från Karl XII:s fältlif.

558. **Fra Krigstiden 1716—1718.** Af *Daniel Thrap.* Utg. sid. 387—406 af *Norsk Historisk Tidsskrift.* Anden Række. IV.

559. **Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll från och med år 1719.** Sjunde delen. Första Häftet. 1734. 619 sid. Sthlm. Norstedt. Pr. 7 kr. (Se N. 185).

Utg. af *E. V. Montan.*

560. **Om orsakerna till Gustaf III:s krig med Ryssland.** Af *S. J. Boëthius.* 20 sid. Ups., Berling. Pr. 25 öre.

Utgjorde förf:s prof-föreläsning.

561. **Göran Magnus Sprengtporten.** XV: Porrassalmi. 2; XVI: Sprengtporten 1789—1808. I. Af *K. K. Tigerstedt,* (Se N. 58, 171, 312 och 443). Utg. sid. 15—37 i Sextonde bandet och sid. 241 263 i Sjuttonde bandet af *Finsk Tidskrift 1884.*

562. **Gustaf Mauritz Armfelt.** Studier ur Armfelts efterlemnade papper samt andra handskrifna och tryckta källor. Af *Eloï Tegnér.* II. Armfelt i landsflykt. IV + 437 sid. + rättelser. Sthlm, Beyer. Pr. 6 kr. (Se N. 442).

563. **Finska Kriget 1808 och 1809.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* Andra tillökade upplagan. (Jfr N. 320). Med 16 porträtt och 18 kartor. 352 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

564. **Fältmarskalken V. M. Klingspors bref till generaladjutanten C. J. Adlercreutz under finska kriget 1808.** Utg. sid. 53—77 af *Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet. I.*

565. **A. F. Skjöldebrands depecher under resan till Tyskland med f. d. konungen Gustaf IV Adolf och dennes familj 1809—1810.** Utg. sid. 95—103 af *Historisk Tidskrift 1884.* (Forts. fr. N. 448).

566. **Minnen från Carl XIV:s, Oskar I:s och Carl XV:s dagar** af *Carl Akrell* och *S. G. v. Troil.* Första delen 178 sid. Sthlm, Lamm, (Tr. i Norrk.) Pr. 2,50.

Inneh. Akrells »Minnen».

567. **Memoirs of Benjamin Lord Bloomfield** edited by *Georgina lady Bloomfield.* (Å omslaget: Lord Bloomfields mission to the court of Bernadotte). I, II. 303, 348 sid. London.

568. **Sveriges Statsförfattnings-rätt.** Af *Christian Naumann.* Ny upplaga, öfversedd och tillökad. IV, 2 och 3 (slut-)häft. (Se N. 469). Sid. 141—499 + XIII sid. Sthlm. Norstedt. Pr. 4,50.

569. **Strödda bidrag till Svenska Statsskickets Historia** af *Oscar Alin.* I. Om beräkningen af Riksståndens röster enligt 1786 års Riksdags beslut. Utg. sid. 283—306 af *Historisk Tidskrift 1884.*

570. **Liberalismens utveckling i Sverige 1830—1865.** I—VIII. Af *A. L. Sundholm.* Utg. sid. 114—127, 204—216 och 444—458 i Sextonde bandet samt sid. 24—32 i Sjuttonde bandet af *Finsk Tidskrift 1884.*

571. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Första delen IV och V sid. 401—704; Andra delen I, 160 sid. (Se N. 7 1/2, 133 och 222). Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50 häftet.

572. **Bidrag till Svenska Handelns och Näringarnas historia under senare delen af 1700-talet.** Första Delen. Från början af merkantilsystemets förfall till myntrealisationen 1776. Akademisk afhandling af *Joh. Fr. Nyström* filosofie licentiat af Norrlands nation. 144 + Tillegnan och Innehåll. Ups., Almqvist.

573. **Svensk Boktryckeri-Historia, 1483—1883.** Med inledande allmän öfversigt af *G. E. Klemming* och *J. G. Nordin.* Senare delen. (Se N. 479). Sid. 241—654 + 1 opag. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Se nedan: »Recensioner» 639.

574. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet** utgifna af *Carl Gustaf Malmström.* VIII. (Se N. 79, 192, 323 och 404). Sid. 103—218 + 2 opag. Sthlm. Pr. 1 kr.
Se nedan: »Recensioner» 638.

575. **Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet** utgifna af *Generalstabens Krigshistoriska afdelning.* I. 77 sid. + Förord. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Inneh. bl. a.:
Fältmarskalken V. M. Klingspors bref till generaladjutanten C. J. Adlercreutz under finska kriget 1808.
Se nedan: »Recensioner» 646.

576. **Udsigt over de danske rigsarkivers historie.** Af *A. D. Jörgensen.* Udgivet af de under kirke- og undervisningsministeriet samlede arkiver. Kbhvn, Luno. 329 + 2 opag. sid. + 3 planscher. Pr. 4 kr.

577. **Kongl. Bibliotekets Handlingar. 6.** 10 + 99 sid. Sthlm. Pr. 2,50.

578. **Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.** Utgifven af *K. A. Örström.* III. 103 sid. + rättelser, jemte 1 karta och 1 plansch. Vesterås, Bergh. Pr. 2 kr.
Inneh. bl. a.: »Skattelängd för östra Westmanland af år 1371» och »Permbref från Westmanland».

579. **Svenska Undervisningsväsendets Historia,** i sitt sammanhang med odlingens allmänna utveckling framstäld af Dr. *A. G. Hollander,* f. d. Rektor. I. Tiden före 1724. XXVIII + 572 sid. Ups. (Sthlm, Samson & Walin). Pr. 5 kr.

580. **Handlingar och skrifter rörande undervisningsväsendet.** Utgifna af *P. A. Siljeström.* XVIII + 963 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.

581. **Consistorii academici vid Åbo universitet äldre protokoller,** utgifna af *finska historiska samfundet.* I. Senare häftet. (Se N. 459). Sid. 319—635 + rättelser, titel och förord (IX sid.) af A. G. Fontell.
Tryckt med anslag ur Längmanska statsfonden.
Se nedan: »Recensioner» 645.

582. **Handlingar rörande Finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen.** Med bidrag af allmänna medel i tryck utgifna af *K. G. Leinberg,* professor. XVIII + 427 sid. Jyväskylä. Utg. Pr. 5 f. m.

583. **Öfversigt af Finlands offentliga elementarläroverk från äldsta till närvarande tid.** Af *K. G. Leinberg.* Sartryck ur »Tidskrift, utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland». Hfors.
Ej i bokhandeln.

584. **Bidrag till Nyköpings Elementarläroverks historia.** III. *G. K. Schotte.* III. Drag ur läroverkets inre lif. 40 sid. Nyköping. Läroverksprogram.

585. **Om Huitfeldtska stipendii-inrättningen i Bohuslän.** 1. Om Huitfeldtska testamentet och Carl XI:s reduktion, af *A. Hörlin.* 62 sid. Sthlm. Pr. 75 öre.

586. **Olof Dalin.** Hans lif och gerning. Litteraturhistorisk Afhandling af *Karl Johan Warburg,* fil. dr., bibliotekarie vid Göteborgs museum. Skrift som vunnit stora priset 1882. 6 opag. + 482 sid.
Utg. 59:de delen af »Svenska Akademiens Handlingar». Sthlm, Kongl. Boktryckeriet.
Se nedan: »Recensioner» 643.

587. **Ur Carl Magnus Rydqvists sjelfbiografi.** (Aftryck ur Nya Dagligt Allehanda). I, 1—32. II, 1—70. Sthlm.
Tryckt i 50 ex.

588. **Min Historias Historia.** Autobiografisk uppsats af *Anders Fryxell.* Försedd med upplysningar och utgifven af E. A. Fryxell. Med porträtt och bild af Fryxells grafvård. 192 sid. + Företal. Sthlm, Seligmann. Pr. 2,50.

589. **Slägten Cronstrand.** Genealogiska anteckningar af *Otto Bergström.* 33 sid. Sthlm, Centraltryckeriet. Pr. 2 kr.
Upplagan 200 ex.

590. **Munthe-Slägten från medlet af 1000-talet till närvarande tid.** Historiska och genealogiska anteckningar, under medverkan af premierlöjtnanten vid norska ing. brigaden Hartwig Munthe och phil. kandidaten Åke W:son Munthe samlade och utgifne af *Ludvig W:son Munthe,* kapten vid Kongl. Fortifikationen. 312 sid. jemte en vapenplansch. Hborg. Pr. 5 kr.

591. **Några Anteckningar om Adliga Ätten Silfverstolpe.** Förord, innehåll, stamtafla, 472 + 16 littererade + 23 + 3 opag. sid. (Tillägg och rättelser). Sthlm, Centraltryckeriet. (Klemmings Antiqv.) Pr. 20 kr.
Litografierad titel i guld- silfver- och färgtryck. Upplagan 150 ex.

592. **Göteborgs Stifts Herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* Femte Häftet: (Se N. 78, 191 och 344). Sid. 791—982. Lund. Ohlsson. Pr. 2 kr.

593. **Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i 16 seklet.** (Med Bilagor), Af *H. Forssell.* Utg. sid. I—IV + 1—122 + 1—236 i 29 delen af »K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Handlingar.»
Se nedan »Recensioner» 622.

594. **Alingsås manufakturverk.** Ett bidrag till den svenska industriens historia under frihetstiden. Af *G. H. Stråle.* CX + 340 sid. jemte 2 porträtt (Jon. Alström och Patrik Alströmer). Sthlm. Hæggström. Pr. 8 kronor.

595. **Om Mått och Vigt i Sverige;** Historisk Framställning af *Ludvig B. Falkman,* f. d. generaldirektör och chef för landtmäteriet och Justeringsväsendet i riket. Första Delen: Den äldsta tiden till och med år 1605. XXI + 466 sid. Sthlm. Förf. Pr. 8 kr.

596. **Jemtlands kyrkliga ställning före föreningen med Sverige 1645.** Af *Magnus Nordström.* 83 sid. Hernösand.
Se nedan: »Recensioner» 641.

597. **Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria.** På uppdrag af Södermanlands fornminnesförening utgifna af *H. Aminson.* V. (Se N. 207, 334 och 472). 112 sid. + Förord samt Titel och Innehåll till Första Bandet. (Häftena I—V). Sthlm. Samson & Wallin. (Tr. i Strengnäs). Pr. 2 kr.

598. **Samlingar till Göteborgs historia.** Af *Wilhelm Berg.* Andra—Åttonde (slut-)häftet. (Se N. 471). Sid. 65—412 + 48 (Register) + Innehåll och Förteckning öfver figurerna. Sthlm. Beijer. Pr. 10 kr.
Häftena 2 och 3 tryckta 1883.

599. Noraskog. Anteckningar och bidrag till Örebro Läns Historia och Topografi af *Joh. Johansson*. III. Första Häftet. (Se N. 209 och 335). Förord + 160 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

600. Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkenskaper 1558—1684. Utgifna af *R. Hausen*. 210 + 5 opag. sid. + 4 planscher. Hfors, Simelii arfv. Utg. N. 1 af: »Bidrag till Åbo Stads Historia. Utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum».

Till häftet höra 3 sidor »Rättelser och upplysningar,» efteråt offentliggjorda af utgifvaren.

601. Vår Styrelse och våra landtdagar. Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de sednaste tjugu åren. Af *Edv. Bergh*. Första Bandet. 1855—1867. 6 opag. + 714 sid. jemte porträtt af K. Alexander II. Hfors, Edlund. Pr. 18 kr.

602. Om Finlands ständer, deras förhållande till monarken och till folket. Af *Hermanson*. Hfors.

Se nedan: »Recensioner» 644.

603. Englands historia i adertonde århundradet. Af *William Edvard Hartpoll Leckey*. Öfvers. af *O. W. Ålund*. (Se N. 93, 213, 356 och 475). Häft. 20—22. Sid. 561 - 565 + VIII af Tredje, och 272 sid. af Fjerde bandet. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. häftet.

604. Engelska Folkets Historia. Af *John Richard Green*. Öfversättning af *Victor Pfeiff*. 1—3 häft. 288 sid. Ups., Almqvist. Pr. 90 öre häftet.

605. Niccolò Machiavellis Florentinska Historia. Öfversatt af *Rud. Afzelius*. 414 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

Se nedan: »Recensioner» 653.

606. Lettres de M. de Kageneck, brigadier des gardes du corps *au baron Alströmer*, conseiller de commerce et directeur de la compagnie des Indes à Gothembourg, *sur la période du règne de Louis XVI de 1779 à 1784*. Affaires Politiques — La Cour et la Ville — Moeurs du Temps. Publiées avec une Préface par *L. Léouzon Le Duc*. XIII + 528 sid. Paris, Charpentier.

607. Franska Revolutionen. En skildring af *Thomas Carlyle*. Öfversatt af *O. W. Ålund*. I Delen 317 sid., II: sid. 1—192 (= 6 Häften). Sthlm, Seelig. Pr. 1 kr. häftet.

608. Nederländernas frihetsstrid. Historien om nederländska republikens uppkomst. Af *John Lothrop Motley*. Öfversättning från engelskan af *Eduard Nachman*. 456 + VIII sid. Sthlm, Bille. Pr. 5 kr.

609. Om verkställandet af Polens andra delning. Af *Jordan Andersson*. 96 sid. 4:o. Linköping.

Läroverksprogram.

610. Ryska konstitutions-projekt år 1730 efter svenska förebilder. Af *H. Hjärne*. Utg. sid. 189—272 i *Historisk Tidskrift 1884*.

611. Flavii Josephi historia om judarnes krig mot romarne. Redigerad af *N. J. Thunblad*. 1 och 2 häft. 192 sid. Sthlm. Litteraturföreningen. (Tr. i Köping). Pr. 1 kr. häftet.

612. Julianus Affällingen, en bild från den döende antiken. Af *Julius Centerwall*. 234 sid. Sthlm, Fritze. Pr. 3.50.

Se nedan: »Recensioner» 658.

613. Från Europas Hof, dess Furstehus och Aristokrati. Skildringar hemtade i nya specialverk samt svenska och utländska arkiv af *Arvid Ahnfelt*. Tredje Bandet: Karolina af Braunschweig och Georg IV, Ett äktenskapsdrama från Britiska hofvet, jemte memoarer af Ch. Greville och H. Greville samt lady Bloomfield. (Se N. 466 och 506). 506 sid. + Innehåll.

Se nedan: »Recensioner» 652.

614. Svenska Flottans historia. Af *P. O. Bäckström*. X + 513 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 6,50.

Se nedan: »Recensioner» 648.

615. **Allmän Verldshistoria** af d:r *G. Weber.* Tredje svenska upplagan af d:r *O. Sjögren.* Häft. 7—12. II. sid. 81—352, III. 1—208. Sthlm. Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

616. **Allmän Krigshistoria.** Af furst *N. S. Galitzin.* Första Afdelningen. Forntiden. Femte Delen. Från Augustus till det Vestromerska rikets undergång. I. Från Streccius' tyska öfversättning till svenska öfverflyttad af *H. R. Wijkander.* (Se N. 200). Med 1 karta och 6 planscher. 204 sid. Sthlm. Militärlitteraturföreningen. Pr. 3 kr.

Recensioner.[1])

617. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401.** Utg..... genom *Carl Silfverstolpe.* I, 4. (Se N. 524). Recens. i *Nordisk Revy 1884,* N. 22, sid. 178—180 af *K. H. K.*

618. **Sverges Traktater** med främmande magter.... utgifna af *O. S. Rydberg.* Andra delen, II. (Se N. 408). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XXV—XXVIII af *Ehd.*

619. **Drottning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse.** Af *Kr. Erslev.* (Se N. 268 och 485). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1884,* sid. 715—716 af *y. o.*

620. **Sten Stures strid med konung Hans.** Af *E. G. Palmén.* (Se N. 412). Recens. i *Nordisk Revy 1884,* N. 13, sid. 402—406, af *O. A.* och i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. LXIII—LXVIII af *Ehd.*

621. **Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation.** Von D:r *Julius Weidling.* (Se N. 137, 372 och 487). Recens. i *Revue Historique 1884, Nov.—Déc.* af *Beauvois.*

622. **Sverige 1571.** Försök till en administrativ-statistisk beskrifning..... Af *Hans Forssell.* (Se N. 415). Recens. (jemte samme förf:s »Anteckningar om Sveriges Jordbruksnäring i sextonde seklet») i *Letterstedtska Tidskriften 1884,* sid. 305—319 af *P. E. Bergfalk,* och i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. I—IV af *J.*

623. **Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.** Af *S. J. Boëthius.* (I Historisk Tidskrift 1884). Recens. i *Nordisk Revy 1884,* N. 17, sid. 3—5 af *J. Fr. N.*

624. **Fälttåget i Östergötland år 1598.** Af *L. G. Tidander.* (Se N. 419). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XVII—XVIII af *S. J. B.*

625. **Sigismunds svenska resor.** Af *Harald Hjärne.* (Se N. 542). Recens. i *Nordisk Revy 1884.* N. 15. sid. 456—457 af *J. Fr. N.,* i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XLIX—LII af *S—gh,* och i *Finsk Tidskrift 1884,* sjuttonde bandet sid. 234—236 af *M. G. Schybergson.*

---

1) Utom här särskildt upptagna recensioner finnas sådana, hvilka omfatta flera sammanförda arbeten, såsom: *Trenne Gustavianer* (Ehrenström och Armfelt) af *M. G. Schybergson* i *Finsk Tidskrift 1884,* sextonde bandet, sid. 357—376; *Samma arbeten* (Ehrenström och Armfelt) i *Letterstedtska Tidskriften 1884,* sid. 52—60 af *T. Säve* och i *Ny Svensk Tidskrift 1884,* sid. 397—416 af *Edvard Lidforss; Svenska Akademiens handlingar.* del 58—60 i *Ny Svensk Tidskrift 1884* af *Edvard Lidforss; Meddelanden från Riksarkivet, K. Bibliotekets Handlingar, Meddelanden från National-Museum, K. Vitterhets-Akademiens månadsblad* i *Letterstedtska Tidskriften 1884,* sid. 666—671 af *Elof Tegnér; Öfversigt af Norges historiska litteratur åren 1882—1883* af *Yngvar Nielsen,* i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. XXXV—XLVIII; *Urkunds- och textpublikationer,* i *Historisk Tidskrift 1884,* sid. CI—CIV af *H.* och *Reala riktningar i den gamla skolan* (om skolväsendet) i *Finsk Tidskrift 1884,* sjuttonde bandet. sid. 401—421 af *M. G. Schybergson.*

626. **Christine von Schweden in Tirol.** Von *Arnold Busson*. (Se N. 549). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 18, sid. 42—43 af *E. M.* och i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 1417 af *D. Sch.*

627. **Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friederich Wilhelm von Brandenburg.** 8 Band. Herausgegeben von Dr. *B. Erdmannsdörffer*. (Se N. 551). Recens. i *Literarisches Centrablatt 1884*, sid. 1741 af *K. L.*

628. **Négociations de monsieur le comte D'Avaux**.... publiées par *J. A. Wijnne*, III, 2. (Se N. 400, 431 och 518). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. XXXI—XXXII, och i Sybels *Historische Zeitschift 1884*, 52 Band. sid. 152—155 af *Heigel*.

629. **Nils Bielke och det svenska kavalleriet 1674—1679.** Af *Per Sondén*. (Se N. 430). Recens. i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1894*, sid. 26—32 af *G. B.*

630. **Försvarskriget i Liffland 1701 och 1702.** Af *Otto Sjögren*. (Se N. 435). Recens. i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884*, sid. 173—179 af *G. B.* och i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 372—373 af *—l—n.*

631. **Vingt années de republique parlementaire au dixseptième siècle. Jean de Witt.....** Par *A. Lefèvre Pontalis*. (Se N. 555). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LXXXVII—C af *Claes Annerstedt* och i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 1823—1824.

632. **Minne af erkebiskopen Erik Benzelius den yngre.** Af *Hans Forssell*. (Se N. 462 och 502). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. XVIII—XXIV af *C. Annerstedt.*

633. **Den ældre Grev Bernstorffs ministerium** af *P. Vedel*..... (Se N. 308 a, b, och 498). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 716 —717 af *y. o.* och i Sybels *Historische Zeitschrift 1884*. 51 Band, sid. 186 187 af *R. K.*

634. **Gustaf Mauritz Armfelt.** Af *Elof Tegnér*. I. (Se N. 442). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. VI—XIII af *Th. Westrin*, i *Nordisk Revy 1884*, N. 16, sid. 493 + 496 af *S. J. Boëthius* och i *Valvoja 1884*, häft. 5 och 12 af *G. Grotenfelt.*

635. **Correspondence officielle de Sprengtporten,** Par *Koskinen*. I N. 45 & 46 af *Revue Critique 1884.*

636. **Valda Skrifter** af *Hans Järta*. Utgifna af *H. Forssell*. (Se N. 349 och 478). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1884*, sid. 43—52 af *C. F. B.*

637. **Statsrådet Johan Albert Ehrenströms efterlemnade historiska anteckningar,** utgifna af *S. J. Boëthius*. (Se N. 315 och 450). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LII—LXI af *Elof Tegnér*

638. **Meddelanden från Svenska Riksarchivet** utgifna af *Carl Gustaf Malmström*. VIII, (Se N. 574). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LXII—LXIII.

639. **Svensk Boktryckeri-Historia 1483—1883**....af *G. E. Klemming* och *J. G. Nordin*. I. (Se N. 479). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884*, Sextonde bandet, sid. 149—150 af *W. C.*, och i *Letterstedtska Tidskriften 1884*. sid. 67 —70 af *Hans Hildebrand.*

640. **Försök till svenska Tidningspressens Historia.** I. Af *Emil Key*. (Se N. 480 och 503). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884*. Sextonde bandet, sid. 228—229 af *W. C.*

641. **Jemtlands kyrkliga ställning före föreningen med Sverige 1645.** Af *Magnus Nordström*. (Se N. 596). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 23, sid. 197—198. af *J. Fr. N.* och i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. LXXI—LXXIX af *L. Bygdén.*

642. **Dänemarks Beziehungen zu Livland vom Verkauf Estlands bis zur Auflösung des Ordensstaats (1346—1561).** Von *W. Mollerup*. Übersetzt von W. Ruberg. 171 sid. Berlin. Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 22, sid. 176—178 af *J. Fr. N.*, och i *Literarisches Centralbl 1884*, sid. 1447 af *D. Sch.*

643. **Olof Dalin.** Af *Karl Johan Warburg.* (Se N. 586). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 19 sid. 71—73 af *Isak Fehr*, och i *Letterstedtska Tidskriften 1884.* sid. 568—576 af *G. Frunck.*

644. **Om Finlands ständer, deras förhållande till monarken och till folket.** Af *Hermansson.* (Se N. 602). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 19. sid. 65 - 68 af *K. H. B.*

645. **Consistorii academici vid Åbo universitet äldre protokoller.** (Se N. 459 och 581). Recens. i *Nordisk Revy 1884*, N. 9, sid. 281—282 af *E. Lpt.* och i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 564—577 af *Eugène Lewenhaupt.*

646. **Meddelanden från Kongl. Krigsarkivet.** I. (Se N. 575). Recens i *K. Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1884*, sid. 397 - 402 af *G. L.*

647. **Öfversigt af Finlands Statsarkivs uppkomst, tillväxt och närvarande organisation.** Af *R. Hausen.* (Se N. 457). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884*, sextonde bandet, sid. 459—460 af *C. G. E.*

648. **Svenska Flottans historia.** Af *P. O. Bäckström.* (Se N. 614). Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 609—612 af *Carl Sprinchorn.*

649. **Öfversigt af de Europeiska staternas politiska Historia under de sista tjugu åren.** Af *P. O. Bäckström.* (Se N. 354). Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 375 af *—l.—n.*

650. **Nordmænd og Danske i Rusland i det attende Aarhundrede.** Af *L. Daae.* (I norsk Hist. Tidskr. 1884). (Se N. 520). Recens i *Nordisk Revy 1884*, N. 20, sid. 101—103 af *H—e.*

651. **Ur Svenska Hofvets och Aristokratiens lif.** Skildringar, samlade af *Arvid Ahnfelt.* VII. (Se N. 346 och 505). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884*, Sjuttonde bandet, sid. 228—230 af ?.

652. **Från Europas Hof, dess Furstehus och Aristokrati.** Skildringar hemtade i nya specialverk . . . . af *Arvid Ahnfelt.* III. (Se N. 613). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884.* Sjuttonde bandet, sid. 459—460 af *W. C.* Samma verk. I. Recens. i *Ny Svensk Tidskrift 1884*, sid. 373—375 af *l.—n.*

653. **Niccolò Machiavellis Florentinska Historia.** Öfversatt af *Rud. Afzelius.* (Se N. 605). Recens. i *Finsk Tidskrift 1884.* Sjuttonde bandet, sid. 462 - 463 af *W. B.*

654. **Slægtskabsforbindelser mellem dansk og svensk adel i tiden för Kalmarunionen** af *Kr. Erslev.* (Ur dansk Personalhist. Tidskrift III, sid. 18—39). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. XXIX—XXXI af *K. H. K.*

655. **Hanserecesse von 1431—1476.** III. Bearbeitet von *Goswin frhr von der Ropp.* (Se N. 130, 220 och 366); samt

656. **Hanserecesse von 1477—1530.** Bearbeitet von *Dietrich Schäfer.* (Se N. 131, 221, 367 och 486). Recens. i *Literarisches Centralblatt 1884*, sid. 813 - 816 af *R. W.*

657. **Baltisches Wappenbuch.** Herausgegeben von *Carl Arvid von Klingspor.* Sthlm, Beyer, 1882. Recens. i *Historisk Tidskrift 1884*, sid. IV—VI af *—rst—*

658. **Julianus Affällingen** . . . . Af *Julius Centerwall.* (Se N. 612). Recens. i *Historisk Tidskrift 1884.* sid. LXXX—LXXXV af *S. F. D.*, i *Nordisk Revy 1884*, N. 22, sid. 168 - 170 af *A. M. A.* och i *Finsk Tidskrift 1884*, Sjuttonde bandet, sid. 382—383 af *M. G. Schybergson.*

— — — — —

HANDSKRIFTSFÖRTECKNINGAR UTGIFNA AF SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN.
2.

FÖRTECKNING

PÅ

HANDSKRIFTSAMLINGEN

Å

BERGSHAMMAR.

STOCKHOLM, 1885.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Handskriftsamlingen på Bergshammar, f. n. tillhörig ryttmästaren frih. *J. G. Sack,* utgöres till sin kärna af slägten Sacks familje- och gårds-arkiv, men har genom samma slägts förbindelser med andra adliga ätter äfven kommit att omfatta ett betydligt antal bref och andra handlingar ang. vissa stundom mycket framstående medlemmar af slägterna Lillje, Sparre, Stenbock, Bjelke, Bååt m. fl. Till samlingen hör äfven ett större antal pergamentsurkunder, på hvilka en förteckning särskildt torde komma att publiceras, samt åtskilliga handskrifna böcker, litteraria o. dyl. hvilka endast delvis i denna förteckning upptagas. En kortfattad katalog har förut varit tryckt i Handl. till Skandinaviens Historia, del. 7.

Föreliggande förteckning uppgjordes sommaren 1883 af numera docenten doktor J. A. Lagermark, hvilken såsom Hist. Föreningens stipendiat erhållit benäget tillträde till Bergshammars arkiv, och offentliggöres i öfrigt blott med några smärre förkortningar och uteslutningar. Den handskrifna förteckningen förvaras på Riksarkivet och finnes där tillgänglig. I afs. på arkivet i sin helhet hänvisas till Företalet till »Darius, Sorgespel af Isaac A. Börk», utg. af K. F. Karlsson. Sthlm 1874.

Handlingar ordnade efter familjer.

A. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Sack.

1) Bref och handl. ang. *Henrik* och *Wolter von Sack* samt medlemmar af slägterna Boldeck, Blanckfeld, v. Wale m. fl. på 15- och 1600-talet.

2) Bref och handlingar ang. öfverste *Otto von Sack.*
   a) Kongl. bref, pass, fullmakter, instruktioner och förläningsbref 1615—1648 jämte ett bref från pfalzgrefven Karl Gustaf, dat. den 28 aug. 1652.
   b) Ämbetsbref och enskilda bref, mest ang. gods och förläningar i Estland och Lifland.
   c) Otto von Sacks »titulatur-, formulär- och kopiebok». Defekt. Därjämte finnas flera kopior af bref och handlingar samt brefkoncept, synnerligast från den tid han var ståthållare i Riga.
   d) Bref till Karin Mecks och Kristina Warenstedt.
   e) Åtskilliga bref och handlingar ang. medlemmar af slägterna Mecks och Gyllenhorn på 15- och 1600-talet.

3) Bref och handlingar ang. *Johan Sack.* Innehållet obetydligt.

4) Bref och handlingar ang. landshöfding *Karl Filip Sack.* Däribland märkas:
   a) 14 bref och fullmakter från Karl X 1650—59.
   b) Bref och handl. ang. Karl Filip Sacks husfru, Kristina Posse, hennes föräldrar (Krister Posse och Kristina Sparre), vice presidenten H. G. Falkenberg (förmyndare för Karl Filip Sacks barn) samt presidenten Ernst Johan Creutz, gift med Kristina Posse i hennes andra gifte.

5) Bref och handlingar ang. öfverstelöjtnant *Karl Filip Sack.* Däribland märkas:
   a) Kongl. fullmakter.
   b) Åtskilliga bref och andra handlingar ang. lifregementet till häst 1695—98.
   c) »Testamentsskrifter af öfverstelöjtnant Karl Filip Sack och Kristina Beata Lillje samt hennes senare man Erik Sparre.»

6) Bref och handlingar ang. kanslirådet *Johan Gabriel Sack.*
   a) Kongl. fullmakter och pass.

b) En konceptbok af J. G. Sack från och med den 10 febr.—6 okt. 1725.
c) Journal vid riksdagen 1726—27, 90 1/2 bl. fol. Utan tvifvel författad af J. G. Sack.
d) J. G. Sacks »brefregistratur» år 1729.
e) »Kopiebok af kanslirådet baron Sacks korrespondens åren 1730 och 1731.»
f) »Inbundne konceptbref af baron Sack och grefvinnan (Eva Bjelke) för åren 1732—1734.»
g) Avancementslistor från och med 1726 till 1741 års början af J. G. Sack.
h) Flera bundtar bref och räkningar ang. grefvinnan Eva Sack, f. Bjelke. Däribland finnas många bref från J. G. Sack 1723—1749.

7) Bref och handlingar ang. *Hedvig Elisabeth Sack.* Bland dessa märkas brefven från hennes man, senatorn i Rom grefve Nils Bjelke (1736—58), svärfadern Karl Gustaf Bjelke och Eva Bjelke.

8) Bref till hofmarskalken *Karl Filip Sack.*
a) Kongl. fullmakter.
b) 36 bref från sonen, öfveradjutanten Johan Gabriel Sack, under riksdagen 1789. Ej utan intresse.
c) Bref från densamme till hofmarskalken Sack och till grefve Tage Thott 1788 (28 maj—9 sept.). De flesta daterade i Helsingfors och Lovisa.

9) Åtskilliga fullmakter för öfveradjutanten *Johan Gabriel Sack.*

10) Diverse *egendoms-, reduktions- och slägthandlingar.* Häraf må anföras:
a) Sackisk kopiebok 1544—1713, 214 s. fol. utom registret.
b) Reduktionshandlingar ang. medlemmar af ätten Sack, såsom uträkning på fjärdeparten af donerade gods, bref från reduktionskommissionen, jordeböcker.
c) En mängd gårdsräkningar och inventarieförteckningar vid Hackstad, Penningby, Bergshammar, Lindholm, Gäddeholm, Norsholm, Bystad, Skälby m. fl. gårdar under 16- och 1700-talen.
d) Arfskiften, bouppteckningar, kassaräkningar m. m.

B. Bref och handlingar ang. medlemmar af ätten Lillje.

1) Bref från Karl IX till skeppskaptenen *Gustaf Lillje* att med skeppet »Scipion» begifva sig till det rigiska farvattnet för att hindra all tillförsel till Riga. Väsby gård den 28 mars 1602.

2) Bref och handlingar angående riksrådet m. m. grefve *Axel Lillje.* Däribland märkas:
a) Kongl. bref, fullmakter och instruktioner 1652—1662.
b) 3 bref från krigskoll. 1654 och 1662.
c) Bref från Lennart Torstensson. »Lossweigk» den 27 nov. 1643.

d) 3 bref från Karl Gustaf Wrangel, dat. Wolgast 1649 och 1652.
e) Flera bref från fältmarskalken Robert Douglas för åtskilliga år, de flesta från 1650-talet. Angå hufvudsakligen enskilda affärer.
f) Diverse bref och handlingar angående tillståndet i Pommern under den tid Axel Lillje var guvernör och generalguvernör därstädes.
g) Bref till Kristina Mörner (Axel Lilljes hustru).

3) Bref till landshöfding *Axel Lillje*, ryttmästare *Leonard Lillje* m. fl. af Lillje-slägten. Däribland märkas kongl. fullmakter för Leonard Lillje den 10 mars och 30 aug. 1655 samt Karl XI:s svar, dat. den 27 juni 1695, på en supplik af Märta Sparre.

4) *a*) *Halmstads, Varbergs och Laholms »Archlie-Inventarier»* den 19 juli 1655.
b) Förslag på 10 kompanier af den extra ordinarie garnisonen i Kalmar den 27 juni 1657.
c) Rulla på öfverste Håkan Nilsson Skyttes regemente. Kalmar den 3 juli 1657.
d) Handl. ang. Gustaf Cruus regemente (= Kalmar läns knektar) samt rullor på åtskilliga kompanier däraf 1657—59.

5) *Egendomshandlingar*, räkningar m. m.
a) En kopiebok, som tillhört Lillje-slägten. Defekt.
b) Förslag på riksrådet Axel Lilljes ränta och andra inkomster i Sverige 1644 och 1645.
c) Räkenskaper ang. grefskapet Lilljenborg samt friherreskapet Kydes och godset Blumenhof.
d) Räkning på uppbörd och leverering af grefve Königsmarks grefskap Vestervik, Tjust och Stegeholm 1651, förteckning på därvarande ödeshemman, förslag på lilla tullen i Vestervik 1651 m. m.
e) Flera handl. ang. gods i Pommern: Loitz, Leuchwitz, Zabelstorff (1640 och 1650-talen).
f) Leonard Lilljes och Märta Sparres jordeböcker 1677.
g) Åtskilliga reduktionshandlingar: uträkning på fjärdeparten af donerade gods etc.
h) »Åtskilliga bref, attester och reverser, angå grefl. Lilljeska familjen». Däribland finnes: »Här wiliom wi sighia aff S:ta Birgitta släkt swaa mykit som wi witom — — — — — — — — — widh graff henna».
Gammal handskrift.

C. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Sparre.

1) Bref och handlingar angående riksrådet och öfverståthållaren m. m. *Axel Sparre*.
a) En mängd kongl. bref, fullmakter, memorial och instruktioner jämte bref från åtskilliga myndigheter 1645—1679.

Flera bref äro från pfalzgrefven Karl Gustaf 1650--1653 och angå gotländska förhållanden.

b) Pass af kurfursten af Brandenburg för kammarherren Axel Sparre. Königsberg den 20 mars 1645.

c) Karl XI:s öppna bref för Axel Sparres enka Beata Stenbock, dat. hufvudqvarteret Ljungby den 30 juni 1679.

d) Karl XI:s resolutioner för Beata Stenbock, dat. den 18 juni 1689 (egenh.) och den 15 dec. 1692.

e) Enkedrottning Hedvig Eleonoras bref på frihet från dagsverken och utlagor å hemmanet Kungsö i Vestermo socken för Beata Stenbock. Stockholm den 5 dec. 1703 och 12 febr. 1709.

f) Handl. rörande Gotland under landshöfding Axel Sparres tjenstetid. Däraf märkas: 1) memorialer och instruktioner af pfalzgrefven Karl Gustaf ang. Gotlands styrelse, 2) stater för Gotland 1651—1653, 3) räkningar ang. ordinarie och extra ordinarie räntorna, lilla tullen och accisen m. m.

g) 1) Riksjägeristater 1658, 1661—1663, 2) lista på parker och allmänna skogar i Vestergötland 1658 jämte afskrifter af dylika för 1624 och 1643, 3) räkningar med landtjägaren Henrik Zemell på »all fallen saköre» i Östergötland 1652, 1657—1665. Bland dessa handl. finnes äfven ett bref från Kristian IV i Danmark till Berent Henrichson, att han skulle noga vaka öfver, att ej något villebråd skötes på Bornholm. Fredriksborg den 15 sept. 1647.

h) Handl. ang. Axel Sparre såsom öfverståthållare:

1) Stockholms stads kämnarekammars resolution den 23 aug. 1667 ang. jungfru Katarina Isabella Gillies, som blifvit anklagad för »excess i klädedrägt».

2) 1667 års ämbetstaxor (för skräddare, sadelmakare, skinnare etc.).

3) Uppgift på styrkan af 16 komp. af Stockholms borgerskap, mönstrade den 23 och 25 juni 1668 (2,380 man, däraf 135 beridne).

4) Förslag på staden Stockholms inkomster 1668 och 1669. (86,202 och 85,507 d:r s:mt respektive).

5) Suppliker af borgmästare och råd, handl. ang. pråmqvarnar i Norrström m. m.

i) Redogörelse för Hjälmare slussverks kostnad från första begynnelsen, dat. den 27 juni 1667 och upprättad af särskilda af kammarkoll. därtill förordnade personer.

k) Liqvidationer och räkningar med kronan.

l) Axel Sparres och Beata Stenbocks konceptbok 1679.

m) Axel Sparres testamente.

n) Memorial af Beata Stenbock för sonen Erik Sparre. Sundby den 14 maj 1681.

2) Handlingar och bref rörande kanslipresidenten och fältmarskalken m. m. *Erik Sparre.*

a) Kongl. bref, fullmakter, instruktioner, kreditiv m. m. Dessutom finnas många afskrifter af kongl. bref och fullmakter m. m.

b) Bref från Ulrika Eleonora till grefvinnan Kristina Beata Lillje (Sparres husfru) den 11 april 1713, 21 januari 1714 och 21 januari 1717. De båda första äro helt och hållet egenhändiga.

c) Ulrika Eleonoras öppna order för öfverste Grubb att vara riksrådet Erik Sparre följaktig på hans resor. Dat. den 29 sept. 1719.

d) 2 bref från arfprinsen Fredrik af Hessen-Kassel, det ena odat., det andra dat. den 18 januari 1718.

e) Bref från kon. Stanislaus. Strassburg den 3 sept. 1725.

f) Bref från Carolus Fredericus. Petersburg den 16 aug. 1725.

g) Pass för Sparre och hans familj, utfärdadt af Georg I i England den 17 juni 1717.

h) Sparres fullmakter i fransk tjenst jämte hans korrespondens med åtskilliga fransmän.

i) Bref från rådet den 26 mars, 11 och 25 april 1712.

k) Rådets resolutioner den 30 juli och 12 sept. 1713 på Kristina Beata Lilljes suppliker.

l) Bref från Karl Piper den 4 febr. 1705.

m) Bref från öfverstelöjtnaut O. V. Lydinghjelm den 26 sept., 6 och 27 okt. 1718.

n) 12 bref från lagman Th. Fehman den 21 maj—23 dec. 1718.

o) Bref från högste ombudsmannen A. Leyonstedt den 14 aug. 1716 och 19 nov. 1718.

p) Bref från generalmajor von Essen den 25 okt. och 1 nov. 1718.

q) Riksrådet m. m. grefve Mauritz Vellingks bref, dat. Stockholm den 5 april 1725, samt koncept till svar.

r) »Papper angående gref Erik Sparres ambassade». Innehåller: »Instructions du Roy pour mon amb:e en France en 1714, signez a Stralsund, et ma soumise relation a S. M:té en 1717, remise en ses mains a Lund en Schonen en Decemb.» (Sparres egenh. anteckning), samt åtskilliga afskrifter.

s) »Handlingar rörande riksrådet gref Erik Sparres fordran för dess utrikes beställningar» 1715—1720.

t) Diverse koncept till memorial och bref 1719.

u) Räkningar angående franska subsidiemedel samt qvittenser å penningar, som Sparre däraf lämnat landtgrefven af Hessen-Kassel, general Karl Gustaf Dücher och riksrådet m. m. Mauritz Vellingk.

v) Kammarrevisionens observationer uti Sparres räkningar ang. de franska subsidierna 1715, 1716 och 1717 (dat. Stockholm den 6 dec. 1720), Sparres förklaring däröfver och kammarrevisionens slutliga resolution den 18 okt. 1721.

x) Kopia af Sparres bref till Karl XII, dat. Karlstad den 21 okt. 1718.

y) Sparres brefväxling med sin fru, Kristina Beata Lillje, 1710 (några från 1709), 1714—1720, ej utan historiskt intresse.
z) Sparres koncept till ansökan om afsked från kanslipresidentämbetet, dat. den 19 maj 1719.
å) »Korta påminnelser vid min k. sons, grefve Axel Wred-Sparre resa till utrikes orter att fortsättja sina studier.» Af Erik Sparre.
ä) Handl. ang. Sundby skola, upprättad af Erik Sparre och Kristina Beata Lillje.

3) En skämtsam räkning å 1650 dukater, framlemnad af öfversten, sedermera fältmarskalken Axel Sparre till Karl XII.

4) *Egendomshandlingar*, räkningar, reduktionshandl. m. m.
a) Amund Pederssons räkenskaper för Margareta och Klara Axelsdöttrar (Natt och Dag) 1616—1624, för Karl Erikssons Sparres gods i Vestergötland och Östergötland 1619—1622.
b) Jordebok på Karl Sparres gods, som han fått med sin husfru. Stockholm den 21 sept. 1630.
c) Jordeskifte mellan Karl Sparres barn (den 30 juni 1637) och Erik Sparres (den 20 nov. 1635).
d) Förteckning på årlig ränta i Holmedal m. fl. socknar i Värmland. Dat. den 10 juli 1652.
e) Jordebok och räkningar ang. Sundby gård och underliggande gods från början af 1700-talet.
f) Flera bref från reduktionskommissionen till Axel Sparres arfvingar jämte andra reduktionshandlingar.
g) Rusttjenstlängder.
h) Erik Sparres brefväxling och räkningar med köpmän och bankirer i utlandet.

D. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Bjelke.

1) Handlingar rörande fältmarskalken *Nils Bjelke*.
a) Relatio historica ang. kongl. m:ts till Bjelke afgångna befallningar att assistera hertigen af Güstrow och dess hus samt förhjälpa dess svärson, hertigen af Strelitz, till succession af samma hertigdöme — — — 16 bl. fol.
b) Handlingar rörande processen mot Bjelke samt Bjelkes försvarsskrift, ställd till kongl. hofrätten. Kopia.
c) Handl. ang. en fordran af 100,000 riksdaler af hertigen i Kurland, ang. fordringar i Frankrike och annorstädes.
d) Nils Bjelkes testamenten och disposition af sin förmögenhet.
e) Karl Gustaf Bjelkes räkningar öfver faderns seqvestrerade egendom.
f) Åtskilliga dokument och ansökningar ang. skolan vid Tenstads kyrka.
g) Handlingar ang. Bjelke-grafven vid Tenstads kyrka.

2) Bref och handlingar ang. presidenten m. m. *Karl Gustaf Bjelke.*

a) Flera kongl. bref, fullmakter och pass 1705—1747.

b) Ett bref af markgrefven Karl Filip af Brandenburg, hvarigenom han på generalguvernören i Pommern Nils Bjelkes anhållan upptager i sin orden sonen Karl Gustaf Bjelke. Sonnenburg den 24 febr. 1693. — Om denna sak finnas tvänne bref af markgrefvarne Albrekt Fredrik och Karl år 1722 jämte åtskilliga andra bref och handlingar.

c) Kongl. m:ts riddarebref för Bjelke såsom serafimerriddare, dat. den 14 april 1758. Därjämte finnes meritförteckning.

d) Flera bref från konung Stanislaus 1711—1725 jämte åtskilliga koncept af Bjelke till svar därå samt diverse räkningar af Bjelke för konung Stanislaus räkning. Af obetydl. innehåll.

e) »Åtskilliga bref, dokumenter och annotationer m. m. ang. polska hofvet och grefve Karl Gustaf Bjelkes generaladjutantsbeställ ning hos konung Stanislaus» (1711—1712).

f) Flera bref från general Tarlo, dat. Weisenbourg 1720. Obet.

g) Lyckönskningsbref till Bjelkes husfru Brita Horn från Ulrika Eleonora ($^{5}/_{1}$ 1715, $^{1}/_{2}$ 1721), drottning Katarina i Polen ($^{8}/_{2}$ 1712, $^{30}/_{11}$ 1714, $^{22}/_{2}$ 1719) och konung Stanislaus moder ($^{4}/_{1}$ 1715 och $^{5}/_{7}$ 1725). Egenhänd.

h) Bref från Ulrika Eleonora till Ludvig XV i Frankrike och till hertig Filip af Orleans (»ad ducem Aureliensem Philippum»); båda dat. den 19 okt. 1719.

i) Bref från Kardinal Dubois, dat. den 20 nov. 1720 och 23 januari 1721. Obet.

k) »Grefve Karl Gustaf Bjelkes korrespondens med åtskilliga af herrar riksens råd.» Att märka: 17 bref från Arvid Horn 1720—1721 under Bjelkes beskickning till Frankrike samt koncept till svar.

l) »Grefve Erik Sparres bref.» Bundten innehåller utom flera bref från Sparre till Bjelke (1719—1721) bref till Bjelke från De Campredon (1719—1721), Gedda och Klinckowström (1709—1721), J. C. von Bahr (1720), De Trautvetter (1720), Karl Posse (1720), von Höpken (1720), von Kochen (1720), P. Adlerfelt (1712, 1720 m. fl. år), Preis (1721), Bassewitz (1724—1726) m. fl.

m) »Handlingar rörande Bjelkes beskickning till Ludvig XV», hufvudsakligen koncept till bref till Ulrika Eleonora, Fredrik I m. fl. (1719—1721), jämte diverse afskrifter af bref från dessa till Bjelke.

n) »Åtskillige afkopierade bref, fredskonventioner m. fl. handlingar.» (Extrakter och kopior af bref och instruktioner för T. G. Bjelke, J. Lilljenstedt, Erik Sparre, Axel Reenstjerna, Peter Adlerfelt, Anders Skutenhjelm m. m.).

o) Bref till Bjelkes fru, Brita Sofia Horn. Bland dessa märkas brefven från hennes man K. G. Bjelke (1711) 1715 och 1716 (ej utan intresse för fälttåget i Norge 1716), bref från K. G.

Ulfsparre, dat. Reval den 29 okt. 1700 samt från Karl Gustaf Creutz, dat. Moskwa den 31 juli 1712.

p) Riksrådet Ture Gabriel Bjelkes bref till sin broder Karl Gustaf Bjelke åren 1706—1726, 1728—1739, 1745. Af intresse.

q) Bref från fältmarskalken Nils Bjelke (1706—1716), från sonen, senatorn i Rom, Nils Bjelke (1722—1746), sonhustrun Hedvig Elisabeth Sack (1726—1738), systern Anna Kristina Bjelke m. fl. af Bjelkeslägten, från K. G. Sperling och Karin Horn (1720—1721), K. G. Mörner (1706—1616) m. fl., mest af privat natur.

r) Bref från landssekreteraren Johan Melchior Hyphoff och landskamreraren Karl Johan Buschert. De flesta från 1734, 1738 och 1739, med koncept till svar.

s) Uppbördsskrifvaren Johan Bergmarcks klagomål och process mot landsh. Bjelke (Kammarrevissionens dom i målet är dat. den 6 dec. 1736).

t) Handl. ang. kansli- och arrestbyggnaderna i Gefle m. m. ang. Bjelkes landshöfdingeämbete.

u) »Brefbok» (= kopiebok) januari 1708—maj 1709.

v) Kopior, koncept och anteckningar 1709, 1710, 1720, 1727.

x) Kopiebok den 8 januari—16 okt. 1720 samt icke inbundne kopior den 18 okt. 1720—16 juni 1721.

y) Handl. ang. Karl Gustaf och Ture Gabriel Bjelkes »pretention och fordran» hos hertigen af Mecklenburg—Schwerin.

z) »Åtskillige köpmäns bref för diverse år samt räkningar och växlar.»

å) Grafskrift öfver riksrådet Karl Gustaf Tessin, författad af honom själf.

ä) »Angående kommissionen öfver 1719 års campagne.»

1) Bref och order från Fredrik I ($^{10}/_{9}$ 1724, $^{25}/_{2}$ 1725 samt ett odateradt, men framkommet till Bjelke den 18 juli 1719), K. G. Dücher ($^{10}/_{7}$ 1719), M. Palmqvist ($^{16}/_{7}$ 1719), M. Törnflycht ($^{16}/_{7}$ 1719), J. Hjerta m. fl.

2) Kopia af kongl. m:ts instruktion för den förordnade kommissionen till undersökning på de orter, hvarest fienden förlidit år landstigit — — Stockholm den 18 aug. 1720.

3) Kongl. kommissionens resol. på fältskären Igelhard Pertssens och hans hustru Bethelias gjorda ansökan om betalning för några lemnade persedlar. Södertälje den 30 okt. 1725.

4) Extrakt af kongl. kommissionens prot. den 30 okt. 1725.

5) Kongl. kommissionens resol. på de besvär, som Södertälje stads invånare anfört mot det af Bjelke anförda Uplands tre- och femmänningsregemente till häst. Dat. den 16 maj 1727.

6) Koncept af Bjelke till svaromål på de mot honom gjorda anklagelserna.

7) Berättelser af öfverstarne Bjelke och Düring om hvad som tilldragit sig under 1719 års fälttåg.

8) »Förslag till explikation af juni månads förslag pro anno 1719» (för Uplands tre- och femmänningsreg. till häst).
9) »Rapport af Uplands tremänningsregemente till häst hvad som passerat ifrån den 20 juni till den 31 juli a:o 1719», af J. H. Hamilton, med anteckning: »Upvist uti kongl. kommissionen in septemb. 1725.»
10) Relation af borgmästare och råd i Norrköping. Insin. i kongl. kommissionen den 14 sept. 1725. Kopia.
11) »Relation om ryssarnes landstigning vid Södertälje a:o 1719 den 21 juli» — — af Bjelke. Dat. den 18 okt. 1725.
12) Förslag på Uplands tre- och femmänningsregemente, då fienden landsteg.
13) »Extrakt utur den angående försvarsverket till land år 1719 förordnade kommissionens protokoll, hållit på följande orter och dagar år 1725 — — — Uppå kongl. kommissionens befallning, Jakob Röök.» Stor bundt.

δ) Handlingar rörande Smålands kavalleriregemente.
1) Bjelkes korrespondens med cheferne för Smålands kavalleriregemente, V. Dahldorff och J. Silfverhjelm 1713—1715 (bref, memorialer, förslager m. m.).
2) Specifikation af F. Hager på underofficerare och gemena af Smålands kav., som »varit på Zeroda fångne och därsammastädes blifvit döde».
3) Flera bundtar bref, kontrakt, beklädnadsräkningar m. m. 1712—1718.
4) Kopior af bref, som Bjelke afsändt år 1715, jämte några från slutet af år 1712.
5) Mönsterrullor 1712 (blott på 4 komp.) och 1717.
6) Journaler för 1713—1716.

aa) Handlingar rörande Uplands tre- och femmänningsregemente till häst.
1) Bref från Karl XII, arfprinsen Fredrik af Hessen-Kassel, Kasten Feif, G. A. Taube, krigskollegium m. fl., hufvudsakligen för 1714—1716, jämte mönsterrulla för år 1715.
2) Dito från den 10 dec. 1716 till och med slutet af år 1717 (415 st.).
3) Dito »bref med mera» 1718—1719.
4) Officerarnes bref 1717—1719.
5) Bjelkes koncept till bref. För år 1717 finnes kopiebok.
6) Meritförteckningar, krigsrättsdokumenter, memorial, rapporter 1714—1719.
7) Rullor och förslag 1717—1719.
8) Räkningar 1716—1719.

3) *a*) Koncept till en berättelse om fredsunderhandlingarna efter Karl XII:s död. Af innehållet visar det sig, att den är författad af T. G. Bjelke. $20^1/_2$ bl. fol.

b) T. G. Bjelkes annotationer om framstående samtida män (födelse- och dödsår, befordringar etc.).

4) Handlingar rörande senatorn i Rom, grefve *Nils Bjelke.*

E. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Stenbock.

1) »Steenbocke-Familjens Uhrgambla Extraction och Ättartahl — — aff Johan Pering.»
Kopior af 27 handlingar, hvilkas sigill äfven äro aftecknade.

2) Johan III:s förläningsbref för riksrådet och ståthållaren på Elfsborg, Erik Gustafsson Stenbock. Linköping den 22 mars 1580.

3) Bref och handlingar ang. riksrådet och presidenten m. m. *Fredrik Stenbock*
a) Diverse kongl. fullmakter och förläningsbref.
b) Rikskansleren Axel Oxenstjernas öppna bref till vederbörande att låta Fredrik Stenbock fritt passera till Sverige med de hos sig hafvande sårade officerare och ryttare. Halle den 25 jan. 1633.
c) Ett odat. bref från drottning Kristinas förmyndare, utgörande svar på ett bref från Stenbock, dat. den 1 okt. 1644.
d) Komplimentsbref från pfalzgrefven Karl Gustaf. Gripsholm den 24 maj 1651.
e) Kongl. senatens bref den 14 april 1677 till Stenbocks enka, Katarina De la Gardie.
f) Fredrik Stenbocks »beställningsräkning med kongl. m:t och kronan 1643—1649».

4) Bref till rikstygmästaren och guvernören i Halland m. m. *Erik Stenbock.*
a) Bref från Karl X ang. »en rencontre», som Stenbock haft med fienderna, samt om defensionsverket mot Norge. Wismar den 17 nov. 1657.
b) Karl X:s »memorial för rikstygmästaren grefve Erik Stenbock och generalmajoren h. Harald Stake — — vid tillträdandet af Bohus län och fästningen Bohus i Norge.» Roeskilde den 3 mars 1658.
c) Bref från Karl X till Stenbock med befallning att sända krut till Fredriksodde. Landskrona den 7 januari 1659.

5) Bref och handlingar ang. kongl. rådet och öfverstemarskalken m. m. *Johan Gabriel Stenbock.*
a) Kongl. bref (1658—1705) jämte några bref från officiela myndigheter samt brefkoncept af Stenbock. De kongl. brefven (omkring 300) äro nästan allesammans original eller vidimerade kopior. Åren 1675—1688 finnas 11 egenhändiga bref från Karl XI, af hvilka några äro af stort intresse. 4 bundtar.
b) J. G. Stenbocks brefböcker 1665—1701, innehållande originalbref till Stenbock, dennes egenhändiga koncept till svar samt några kopior.
Dessa bref angå mest enskilda affärer. 33 band.

c) »Inventarium über die Jubelen, Kleinodien wie auch andere Sachen, welche Ihre Königl. Hoheit, der Reiche Schweden werlobter Princessin, Fräulein Hedwig Eleonoren etc. zu dero Printzl. Auss-steuer mit gegeben worden.» Stockholm den 17 nov. 1654. Jämte tvänne andra undertecknadt af »Claus Christtoff Lützow».

d) Extrakt af marskalken Lützows »oppbördsposter, som han uti sina kassaräkningar ifrån år 1656 intill år 1665 sig till oppbörd tagit hafver.»

e) Riksenkedrottningens lifgedingsstat anno 1665.

f) Åtskilliga bref till och memorialer af J. G. Stenbock i egenskap af guvernör i lifgedinget, hofmästare och kammarherre.

g) »Deras kongl. majestäters hofstatsräkningar 1684—1702.» 3 band.

h) »Underdånigt betänkjande angående myntet och dess valvation efter hans kongl. m:ts allernådigste sista ankomne bref af den 95». 4 1/2 bl. fol.

i) Koncept till ett betänkande om rikets tillstånd. Odat., men Nöteborg hade fallit och Neumünde var hårdt ansatt.

6) Bref från *Axel Magnus Königsmark Posse* till »Madame la Duchesse de Stenbock». »De Louvin en Flandre chez les moines Laiques ou Colittes ce 12:me X:bre 1747.»

7) *Egendomshandlingar*, räkningar m. m.

a) 3 kopieböcker, den första för åren 1651—1682 (486 s. fol.), den andra för åren 1624—1713, (778 s. fol.), den tredje upptager blott en del af hvad som innehålles i den första (263 s. fol.).

b) Grefve- och friherreskapet Örestens borgrättsprotokoll 1659—1669, 1671, 1672 och 1674 (samt dubletter för 1661—1669, 1671 och 1672).

c) (Kongs-)Lena borgrättsprotokoll 1660—1668, 1670, 1673 och 1674 (samt dubletter för 1661, 1664, 1667, 1668, 1670 och 1671). Dessutom finnas några utdrag ur Örestens och Kongslena borgrättsprotokoll liksom ur åtskilliga häradsrätters.

d) Arfskiften (»förlikningar») mellan Gustaf, Svante och Sten Stenbock 1617 och 1620 samt emellan Gustaf och Svante Stenbock 1627.

e) »Årlig ränta oppå alla mina gods i Vestergötland pro anno 1630» (å Öresten, Torpa etc.).

f) Gustaf Stenbocks och Margareta Brahes jordeböcker. De flesta äro från 1640-talet.

g) Uträkning på årliga räntan å riksamiralen Gustaf Otto Stenbocks frälsegods i Marks härad 1646 jämte flera jordeböcker, som tillhört honom.

h) Jordebok för Fredrik Stenbocks och Katarina De la Gardies gods 1648.

i) Uträkning på årliga räntan å Fredrik Stenbocks frälsehemman, förläningsräntan, häradshöfdingeräntan och 1/6 af sakörena 1648—1650.

k) Förteckning på Fredrik Stenbocks förläningar.
l) Fredrik Stenbocks förpantning i Gestrikland 1650.
m) Jordebok öfver Fredrik Stenbocks grefskap 1653.
n) »Årliga räntan uppå Fredrik Stenbocks grefskap uti Vestergötland samt friherreskapet, arfve-, köpte och donerade gods år 1654» (samt för 1659 och 1660).
o) Johan De la Gardies jordebok på de gods, som hans fru, Karin Oxenstjerna, ärft 1625.
p) Arfskifte mellan Sofia, Beata och Katarina De la Gardie 1641.
q) Räkning på uppbörd och utgift för »Rasichs, Alafer och Arohof» 1638—1640.
r) Handlingar ang. amptet Torgelow med beskrifning däröfver 1654.
s) Inventarium och Wackbok på godset Taibel 1676—1680.
t) Kontrakt, uträkningar, inventarier, »Wacken»- och jordeböcker öfver J. G. Stenbocks beställningsgods i Estland. Dat. 1691. 571 s. fol.
u) Uträkning på de hemman och räntor, som Louis de Geer köpt ifrån kronan, men sedermera den 8 nov. 1671 pantsatts af dennes arfvingar till baron Baltzar Marschalk. Stockholm den 28 febr. 1687.
v) Diverse handlingar ang. grefve Fredrik Stenbocks enka och pfalzgrefven Adolf Johan.
x) Processhandlingar emellan pfalzgrefven Adolf Johans arfvingar och Katarina De la Gardies ang. en af pfalzgrefven till henne år 1660 utfärdad obligation å 20,000 riksdaler in specie.
y) J. G. Stenbocks kassaräkningar 1648—1686 (32 vol.), en mängd fastebref, arrendekontrakt, m. m.

Bland Stenbocks talrika räkningar må nämnas 10 st. »Dagz-Sedel»-böcker (ungefär = matsedlar) 1677—1680, 1702 och 1710 med noggrant angifvande för hvarje dag af rätternas antal vid middagen och aftonmåltiden, pris o. s. v.

z) En mängd gårdsräkningar å de talrika gods och gårdar, som tillhörde Fredrik Stenbock, hans fru Katarina De la Gardie och sonen J. G. Stenbock.
å) En mängd reduktionshandlingar ang. ätten Stenbock och därmed befryndade familjer (såsom De la Gardie, Oxenstjerna Sparre, Lillje): förteckning på fjärdepartsgodsen, uträkning på räntorna, afskrifter af donationsbref, reduktionskommissionens brefväxling med landshöfdingarne, vederbörandes förklaringar, kommissionens observationer på dessa förklaringar, utslag m. m.

F. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätten Bååt.

a) De flesta brefven äro till *Karin Bååt*. Bland brefskrifvarne märkas drottning Kristina ($^4/_{11}$ 1642), Johan, Jakob och Anders

Lilljehöök, Ebba De la Gardie, Karin Oxenstjerna, flera medlemmar af ätten Sparre.

b) »Kopiebok öfver — — fru Karin Bååts jordebref.» 281 s. fol. utom registret.

c) Jordeböcker, köpebref, qvittenser, processhandl. m. m.

G. Bref och handlingar rörande fru Brita Cruus.

a) Bref till Brita Cruus från medlemmar af ätterna Bååt, Banér, Cruus, Gyllenstjerna, Horn m. fl. Af privat natur.

b) Brita Cruus' kopiebok.

c) Reduktionshandlingar ang. arfvingar efter medlemmar af ätten Cruus, efter rikskanslärerna Axel och Erik Oxenstjerna, kongl. rådet Gustaf Oxenstjerna, Karin Oxenstjerna, Brita och Pontus De la Gardie.

d) Arfskiften, gårdshandlingar m. m.

H. Bref och handlingar rörande medlemmar af ätterna Lilljehöök och Horn.

a) Johan III:s bref till kyrkoherden Nils Johannis i Löth (»Lööi»?). Stegeborg den 29 juli 1580.

b) Johan den III:s jordaskifte med Måns Persson. Stockholm den 18 febr. 1583.

c) Bref från hertig Johan af Östergötland till fru Ingeborg Tott till Händelö om ett laxfiske m. m. Vadstena den 16 sept. 1608.

d) Arffursten Gustaf Adolfs bref för befallningsmannen på »Hegentorf» Lars Jonsson, att han skulle få köpa några skattegods i Valla härad. »Hegentorf» den 13 maj 1611.

e) Enkedrottningen Kristinas konfirmation därpå. Örebro den 28 febr. 1613.

f) Gustaf II Adolfs donationsbref å byn Packhausen i Preussen till kapten-major Nils Larsson. Falkenön den 14 okt. 1626.

g) Rikskanslären Axel Oxenstjernas bref för major Nils Larsson på byn Hagendorff i Preussen. Elbingen dec. 1627.

h) Presterskapets i Upsala stift bevillning till att försörja Wittensten. Denna bevillning åtogs på ett möte i Upsala den 18 aug. 1607. Handlingen är undertecknad af Olaus Martini.

i) Rikstygmästaren Johan Lilljehööks kopiebok. 160 tätt skrifna foliosidor, registret oberäknadt.

k) En kopiebok, upprättad 1688, innehåller bland annat presidenten Anders Lilljehööks testamente, inventariiförteckningar på hans efterlämnade egendom, amiralen Gustaf Horns morgongåfva till sin fru och specifikationer på hans egendom.

l) Många handlingar ang. fru Jacobiana Lilljehööks enskilda angelägenheter.

m) »Acta Nyhusiana», handl. ang. en major Kristian Zimmerman, som af krigsrätten blef dömd till döden.

n) Lagmans dombok öfver friherreskapet Nerpis pro anno 1665. Blott 7 1/2 bl. fol.

o) Reduktionshandl. ang. Jakob och Anders Lilljehöök.

p) Många reduktionshandlingar ang. ätten Horn.

q) Handl. rörande en process mellan riksråden Bengt och Krister Horn.

Därjämte finnes en mängd köpe-, bytes-, faste- och skuldebref m. m. mellan medlemmar af ätterna Lilljehöök, Bonde, Posse m. fl., dock mest rörande medlemmar af ätten Lilljehöök från senare hälften af 1500-talet samt första hälften af 1600-talet.

Handlingar ordnade efter tidsföljd.

A. Pergamentsurkunder.

B. Handlingar rörande Sveriges historia under sextonde århundradet.

1) »Act: Med åtskillige documenter, som angå de i Linköping afrättade rådsherrarne».

a) Copia af teth bref var stelt till F. N. Hertigh Carl, men blef enteth åstadh sänth för misstankar skull. (Skrifvet i Reval 1589). Odat. och utan underskrift.

A tergo: Copie af riksens rådhs bref till förston.

b) Viss copie af thenn skrift, såm rytter och knechter ifrån Narfven sende till K: M: i Reffle medh Ax: Kurk, Mor. Boie, Ar. Er. och Ar. Hen., ofver antvardades kongen i Reffle thenn 1 oct. a:o d. 89.

c) Viss copia af teth bref vi vår n:ste dråtning seden vi vore kombne hit i skeregorden, ödmiukelige tillskrefve. Dat. Gröneborg d. 15 okt. 1589.

Undertecknadt af Erich Gustafsonn, Erich Sparre, Christer Gabrielsonn, Turo Bielcke, Mauritz Griph, Erich Abrahamsonn.

d) A tergo: Copia af vår nådige drotnings svar och bref till åss sambtligh råd på för:te våre ödmiuke schrifuelse. Dat. Stocholm 21 oct. anno 89.

e) A tergo: Copia af teth bref vi sambtligh skrefve Olaf Sverkersson till, same tid vi vore kombne hit i skergorden. Dat. Gröneborg d. 16 okt. 1589.

f) Viss copia af then förplichtelse, såm K. M. medh skarpe ordh leth anmoda sett riksrådh, såm kombne vore ifrån Reffle, att underskrifve och försegle. Stokholm d. 1 nov.

g) Viss copia af then förskrifningh, som riksens rådh the ther vore kombne ifrån Lifflandh måste utgifve. Stockholm d. 6 nov.

Underteeknad af Erich Giöstafsonn, Erich Sparre, Steen Baner, Christian Gabrielson, Thuro Bielcke, Mauritz Griph, Erich Abrahamson.

h) A tergo: Alles vår supplication till vår n:ste dråtning, öfverantvardat thenn 13 novembris anno d. 89. Dat. Stockholm d. 11 nov. 1589. Koncept.

i) A tergo: Alles våre supplication till vår n:ste herre och konungh, öfverantvardat thenn 13 Novemb. a:o d. 89. Dat. Stockholm d. 12 nov. 1589. Koncept.

k) A tergo: Thenne seneste förschrifning thenn 23 nåvembris a:o 89 i Stocholm förferdigadt och samtycht och thenn 25 igenom H. Axell Bielcke, Erich Matzsonn och Oluf Suerchilsonn cum solenni protestatione öfverantvardadt. Stockholm d. 22 nov. 1589.

Underteeknadt af Erich Sparre, Steen Baneer, Christer Gabrielsson, Thuro Bielcke, Mauritz Griph, Erich Abrahamson. Koncept.

l) »Christiern Klaesson» till Åminne öppna bref, hvari han gör kunnigt, att konungen tillåtit honom att begifva sig till »Sahlstadh», hvarför han ock med ed förbundit sig att förhålla sig stilla.

Upsala d. 21 okt. 1590. Orig.

m) »Thuro Bielcke till Nyenes» öppna bref, af likartadt innehåll ang. sin vistelse på Åkerö. Odat. Koncept

n) A tergo: Concept af dhen supplicatz til hertig Carl. Dat. d. 15 juni 1591. Många rättelser.

o) A tergo: Concepteth af thenn andra vår supplicatz, såm vi efter som ås rådt blef förandrade, medh hvilcken teth doch inteth blefue måtte, utan måste tridie gongen schrifve och corrigere the förre både, efter såm copien therutaf nogsambt utvisar.

Dat. Stockholm d. 23 juni 1591. Många rättelser.

p) A tergo: Copia af thenn supplicatz såm dråt. genom O. S. leth författa, på hvad sätt vi schrifve skulle, hvilket till att efterfölie H. M. rådde. Doch efter vi hos råd förmerkte någoth liteth orådh, så skedde deth inteth, utan sielfve så möcketh åss stodh till görendes förandrade vår egen och thenn seden åpssände then 25 junij A d. 91. Odat.

q) A tergo: Copia af vår supplicatz till fursten och ofveranthvardedis H. F. N. den 25 junij med Claus Bielke.

Underteeknad af H. Bielke, Gustaf Banner, Erich Sparre, Sten Banner, Tur. Bielke. Till denna supplik finnes äfven koncept.

r) En supplik från rådsherrarne till Johan III. Dat. d. 25 juli 1592. Koncept.

s) A tergo: Copia af vårth bref till H. M:tt ..... efter dråttningens rådh och vår broder Claës Bielkes skrifvelse. (Denna hade dock icke alldeles kunnat efterföljas). Dat. Åkerö d. 2 aug. 1592.
Undertecknad af »H. B. T. B.».

t) Bref från Gustaf Banér till Sten Banér. Dat. d. 22 dec. 1592. Orig.

u) A tergo: Copia af vår försekring, vi H. F. N. hertigh Carl åpsende med Michel Olsson thenn 3 januarij Anno d. 93. Rättelser finnas i marginalen.

v) A tergo: Copia af thenn förandring, som hertigen hade giort på vår försäckring, och blef åss ofverantvardat af Michel Olsson thenn 5 januarij Anno d. 93, then oss likvist icke var lagliget heller möglígh till att ingå, blef för thenn skull af ås på nytt förandrath, efter såm thenn andra copian teht vidare uthviser.

x) Bref från Jac. Typotius till Ture Bjelke. »Ex carc. Tauastiensi 1593 Mar. 13». Orig.

y) A tergo: Copia af furstlichs hertig Carls schrifvellse till her Niells Gyllenstierne. Dat. Gripsholm d. 21 april 1593.
Ankommit denn 23 april åhr 93.

z) 2 bref från »affinis et servitor Abraham» till rikskansleren Erik Sparre. Dat. Danzig d. 22 maj och 15 juni 1593. Orig.

å) Peder Hansons tillkännagifvande, att Hogenskild Bjelke, Gustaf Banér, Klas Bjelke, Sten Banér, Ture Bjelke och Erik Bjelke på sina och syskonens vägnar hafva förordnat honom att hafva befallning öfver deras gods och landtbönder på Fyen, Seland, Jutland och Langeland. Stockholm d. 16 nov. 1593. Kopia.

ä) Bref från Sten Banér till Ture Bjelke ang. ett från hertig Karl till honom och andra medbröder ankommet bref. »Raptim ex Brodie» 11 februarij Anno 96. Orig.

ö) Copie af r. rådz, som nu i Östergiötland stadde äre, förklaring till F. N. hertig Carl etc. på Arboga besluth, hvilken blef förfärdigat och ostadsendt innen the 3 veckers tidh, hvilke Moritz Jörensson dhem på F. N. vegne hade förestellt udhe vore. Datum Ekenäs 2 junij a:o 97.

aa) Bref från hertig Karl till Gustaf Banér, Klas och Ture Bjelke (... »att I medh thenne vår tienere sende hitt en af idre söner hvar, som hos oss till gisslen för ider vare skole i then acht, att I icke något otillbörligitt her i riket uthi vår frånvare företage vele» ......)
Stockholm d. 15 augusti 1597. Orig.

ab) A tergo: Förstens puncter tell ständerne i Ståkhålm anno 99.

ac) 3 odat. koncepter till suppliker, af hvilka 2 äro stälda till konungen (Johan III) och den andra till både konungen och drottningen.

ad) Bref från »S. B.» till Ture Bjelke och Mauritz Grip. Odat. Handlar om deras förhållande till konungen; önskan, att allt måtte aflöpa väl. Orig.

ae) Jacob Clausson till Hogenskild Bjelke, att Klas Bjelke låter hälsa honom, att suppliken måtte komma upp före middagen, att den borde blifva kort och så foglig som möjligt. Odat. Orig.

af) A tergo: Copia af den sedel, som Claes Flemming hafver inlagt uthi brefvett till riksenns rådh. Odat. Fleming ville ej låta sig afsättas af någon annan än konungen (. . »Och för än thedt skall ske, för vele vi täfle derom, annten iagh schall settia mitt lif och lefverne derom, eller han (hertig Karl) schall aldrig med lifvedt komme derifrån, det schall honom vara vist nogh.»)

ag) A tergo: H. Christer Claessonns zedell til her Sten Baneer. Orig., men defekt.

ah) A tergo: Den förste ricksenz rådhs supplicatz till stenderne (i Linköping). Odat.

ai) Några af the förnemligl:e articler, som kon. Ma:tt vår all. nådigste herre hafver emott her Hogennschilldt Bielche, ther på hann må sigh förklara, hvad hell. hann vill försvare sigh derföre för rätte, ell. bekenne sigh och falle till ödmiuka och bönenn.

Samtliga anteckningarna a tergo synas vara af Hogenskild Bjelke, likaså de underskrifna namnen.

2) Dödsdom öfver Carolus de Mornaj. Stockholm d. 21 aug. 1574. Afskrift. Warmholtz 3185.

3) Johan III:s bref till hertiginnan Elisabeth ang. hans giftermål med Gunilla Bjelke. Kalmar d. 18 dec. 1585. Afskrift från 1700-talet. Warmholtz 3196.

4) På desse efterskrefne artiklar skall Erik Sparre förklara sig, hvad häller han vill stå k. m:t till rätta om eller falle till ödmjukhet och bön och bekänne sig därutinnan vara brottslig och skyldig. Odat. Afskrift.

5) Herr Erik Sparres svar uppå de artiklar, som sekreteraren Henrik Mattsson efter kongl. maj:ts befallning hade öfverantvardat uti Stockholm den 1 junii anno 1590. Afskrift.

6) Domini Erici Sparre, senatoris regni Sueciæ, literæ ad secretarios regios Ericum Matthiæ et Nicol. Brasch. Ex Sundby d. 8 octob. 1590. Afskrift.

7) Erik Sparres protestation mot hertig Karl. Nyköping d. 4 juli 1599. 2 afskrifter.

Med den ena afskriften äro hopbundna: 1) Den sista protestian, som skedde af herr Erik Sparre den 20 martii anno 1600 på Linköpings torg uti ringen, när han dö skulle, hvilken han själf sönderref i stycken på platsen; 2) Anno 1600 den 20 martii blefvo de välborne etc. . . . (jfr Warmholtz VI, s. 172.)

C. Handlingar rörande Sveriges historia under 1600-talet.

a) Bref från P. Ribbing, Hans Eriksson och Olof Hård till Arvid Drake till Hagelsrum och Gösta Axelsson till Strömsås med berättelse, att hertig Karl kommit till Finland och att han snart vore att vänta hem, hvarföre de med herrar kammarråd beslutat att uppskjuta den beramade riksdagen i Örebro, tills hertigen komme. Adeln i Småland borde tillhållas att vara så rustad, att den genast kunde rycka i fält, om så skulle fordras. Røssvik d. 14 jan. 1602.

b) Karl IX:s bref, att Hogenskild och Klas Bjelkes söner skulle få behålla sina möderne gods. Stockholm d. 6 aug. 1602. Vidim. kopia.

c) Karl IX:s bref, att Klas Bjelkes son Nils skulle få behålla sina möderne gods. Stockholm d. 14 Sept. 1602. Vidim. kopia.

d) Dalekarlarnes handlingar, som skedde och afhandlade blefve åren efter Kristi börd 1613 och 1614 per Elaum Terserum; innehållande: dalkarlarnes besvärsskrift, dat. 1613 »die Thomæ in Mora», Terseri »replication för adelsskapet», dat. Leksand d. 26 jan. 1613, bref af Axel Oxenstjerna, dat. d. 18 dec. 1613, Terseri svar därpå samt tal till dalkarlarne i Leksand annan dag jul 1613, Leksands sockens vittnesbörd om Johan Skytte m. m. »N. B. Detta föregående är afskrifvit efter de cartequer och koncepter, som funnits hos auctoris sonesons, sal. professor Unonis Joh. Terseri papper och för tiden förvaras hos biskopen i Linköping h:r doktor Erik Benzelius». Jfr Warmholtz 3462.

e) Dom af den furstlige hofrätten på Nyköpings slott ang. mordet på en drabant. Dat. d. 12 febr. 1618. 21 underskrifter.

f) Cecilia Gustafsdotters skrifvelse till drottning Katarina. Haga d. 22 sept. 1622. Afskrift.

g) Bref från Andreas Klingen (dat. Rom $^{10}/_{1}$ 1620), Georgius Elphinstonus (dat. Rom $^{3}/_{11}$ 1623 och $^{2}/_{9}$ 1625), Joannes Leslæus (dat. $^{11}/_{5}$ 1624) och Jam. Lindsay (skrifvet från Skotland, odat.) till »David Rinardus societatis Jesu», presbyter i Braunsberg.

h) En inbunden handskrift, innehållande myntordningar, uppgifter om vigter och myntsorter. Skrifven omkring år 1626.

i) Gustaf II Adolfs bref till Axel Oxenstjerna. Goldnow d. 4 dec. 1630. Afskrift.

k) Gustaf II Adolfs tal till ständerna 1630, då hans kongl. m:t reste ut till Tyskland.

l) 1) Flera fullmakter, instruktioner och memorial för mönstringskommissarierna (förnämligast för Axel Lillje) i Östergötland och Södermanland 1650—1660, 2) rulla på nyligen utskrifne soldater, som mönstrades i Nyköping d. 8 nov. 1658, 3) restlista på hästar 1657, 4) lista på officerare, som stadigt skola förblifva vid sina regementen, odat., men ungefär samtidig med föregående, 5) rullor på Nils Jonssons och Henrik Florentz kompanier 1660,

6) rulla på Östgöta regemente till häst, dat. fältlägret för Köpenhamn d. 30 mars 1660, 7) rulla på ryttmästare Peder Larsson Korffs kompani af Södermanlands kav., dat. Nyköping d. 23 okt. 1661, m. m.

m) Hofkansl. Nils Tungels relation om det svar, som rikskansleren gr. Axel Oxenstjerna gaf vid underskrifningen af successionsinstrumentet för hertig Karl Gustaf d. 11 mars 1650. Afskrift. Warmholtz 4479.

n) 1) Privilegium för grefvarne, dat. d. 26 jan. 1651 (Kopia., vidim. af Nils Tungel, Johan Silfverstjerna och Johan Stjernhöök) samt 2) Öppet bref och förklaring öfver priv., dat. d. 2 juni 1651 (Kopia, vidim. af Nils Tungel).

o) Öppna bref af guvernören i Bremen och Verden, Hans Kristoffer Königsmark, dat. d. 20 mars 1654 och 13 mars 1655.

p) Hennes m:ts drottning Kristinas abiurationsprocess eller religions affall, som skedde i Insbruck anno 1655. (Afskrifter af bref från påfven, Lucæ Hollstenii tal till folket, som var tillstädes, själfva abiurationen, drottning Kristinas bref till Karl X dagen därefter och Kristinas intåg i Rom d. 25 dec. 1655). Jfr Warmholtz 4393.

q) Underrättelser om kriget från hufvudqvarteret den 17 okt. 1657 samt från Elfsborgs slott d. 23 okt. samma år.

r) Kongl. m:ts nådiga resolution och förklaring uppå allmänna borgerskapets, som till riksdagen hafva varit församlade, underdånigst desideria. Göteborg d. 8 mars 1660.

s) Drottning Kristinas bref till pfalzgrefven Adolf Johan. Rom d. 12/22 juni 1660. Afskrift.

t) L'ordre de chevallerie du nom de Jesus. Warmholtz 6908.

u) Bref från kammarkoll. till »inspector öfver kopparinväg- och tillmyntningen vid Afvestad, Lorentz Rothoff». Dat. d. 2 aug. 1665.

v) 3 kongl. resolutioner ang. reduktionen, dat. d. 8 sept. 1668. Samtida kopior.

x) Betänkande af kammarkoll. till Karl XI ang. lilla tullen. Stockholm d. 14 dec. 1668. 14 bl. fol. De åberopade bilagorna saknas.

y) Biskop Johannis Terseri bref till öfverste Arvid Ribbing. Linköping 1677. Afskrift.

z) Historia om ambassadören Lilljehööks affär med kurfursten af Brandenburg, Fredrik Vilhelm. 14 bl. qv.

å) »Ad cæremoniale Sueco-Gallicum: Herr extraord:re envoyé Gyldenstolpe råkar i dispute med franske ambass. C. d'Avaux i Haag öfver det han intet ville gifva amb:n handen i ambassad:s hus 1680». 2 bl. fol.

ä) Hans kongl. m:ts lifregemente till häst, huruledes det af glorvyrdigst konung Karl XI år 1682 och år 1683 är upprättadt och indelt blifvet. Liten inb. bok.

ö) Kongl. rådet grefve Bengt Oxenstjernas tal till riksens ständer vid riksdagens slut 1683.

aa) Process af den solenne edsakt, som med de store ryske gesandterne uti Stockholms stora kyrkja hållas skall a:o 1683.
Därjämte finnas beskrifningar, huru de skulle föras upp till audiens och konferens m. m. samt berättelser om de ceremonier, som brukats icke allenast 1683 utan äfven 1646, 1649 och 1662. Rättelser och tillägg finnas (af J. G. Stenbock?).
ab) Oration, hållen på riksdagen år 1686 in novembri af .... Erik Lindsköld.
ac) Karl XI:s hofartiklar, dat. d. 16 dec. 1687. Afskrift.
ad) Peter Henriksson Schæfers konfession, inlämnad till Åbo akademis konsistorium d. 20 nov. 1689. Afskrift.
ae) Exercisreglemente för kavalleriregementen. Dat. d. 23 sept. 1691. Afskrift.
af) Lista uppå de personer, som voro uti värdskapet, som hölts på Stockholms slott den 3 febr. a:o 1692. (200 personer).
ag) Rullor på lifkompaniet af lifregementet till häst 1693, 1697 och 1698 jämte några bref (orig. och kopior).
ah) Extrakt af kongl. m:ts hofstatsböcker 1667—1697.
ai) Comte d'Avaux oration d. 3 maj 1693.
ak) Extrakt utur kongl. m:ts sekrete proposition till ständerne a:o 1693. Jfr Warmholtz 5161.
al) Kongl. m:ts resolution på borgerskapets besvär. Stockholm d. 13 dec. 1693. Afskrift.
am) Kongl. m:ts förordning ang. främmande ministrars bemötande. Stockholm d. 18 mars 1694. Afskrift.
an) Instruktioner för kammarherren och stallmästaren Gustaf Hård och för hofmarskalken baron Bengt Rosenhane, båda dat. Kungsör d. 24 febr. 1697. Afskrifter.
ao) Berättelse om Karl XI:s obduktion. Jfr Warmholtz 5174.
ap) Undervisning uppå alle årlige ovisse- och extraordinarie räntor i underb:te landskaper (samtlige i det nuvarande Sverige och Finland), huru de i begynnelsen äro pålagde och värderade samt nu för tiden utgå och betales. 190 s. fol. Skrifven efter 1685.

D. Handlingar rörande Sveriges historia 1700—1718. [1]

a) Kongl. m:ts förordning, huru såväl revisions- och justitiesaker som de utrikes ärendena med annat mera skola afgöras. Stockholm d. 13 april 1700.
b) Kongl. m:ts bref om skatterättighetens försäljning af kronogods. Lais d. 20 mars 1701.
Härmed följa några kopior af bref från kammarkollegium ang. denna sak.
c) Karl XII:s bref (på latin) till de polska ständerna. Bautske d. 30 juli 1701.

---

[1]) Afskrifter, där ej annat angifves.

d) Memorial af Karl Piper ang. konung Augusts i Polen afsättning. Krakau d. 29 aug. 1702. (Tryckt hos Nordberg, Karl XII:s historia. Del. 1: 282.)

e) Instruktioner för öfverdirektören och kamreraren vid postväsendet. Iaroslaw d. 19 aug. 1704.

f) Afskrift af Jacob Boëthius bref till Karl XII, dat. Viborg d. 11 nov. 1704, m. m.

g) Bref från A. D. Paykull till konung August i Polen, dat. »im feindl. Lager bey Warschau» d. 2 aug. 1705.

h) Bedencken über den Chur-Sächsichen Zustand bey hervorscheinender Invasion des Königs von Schweden . . . von Johan Reinhold Patkul. Dat. d. 8 mars 1705.

i) 1) Peter Henriksson Schæfers samvetsmål och bekännelse, uppläst d. 20 jan. 1707 (93 1/2 bl. fol.), 2) relation om Schæfers dom (24 bl. fol.).

k) Laga ransakning om rätta gränsskilnaden mellan Upland, Vestmanland och Gästrikland. Dat. d. 1 sept. 1709. 26 bl. fol. Orig.

l) Kommissionssekreteraren Johan Gabriel Werwings brefvexling (jfr Amanuensen grefve Lewenhaupts arbete om Johan Gabriel Werwing uti »Samlaren»): 1) Flera originalbref till Werwing 1701—1713. (Bland brefskrifvarne märkas J. A. Meyerfeldt, K. Gyllenborg, M. Vellingk, M. Schoultz, Erik Spare, Ludvig Fahlström), 2) Werwings koncept och registratur för åtskilliga år, förnämligast för 1711—1714. (Särskildt märkas Werwings koncept till och kopior af bref till kongl. m:t, kanslikoll., Arvid Horn m. fl.)

Dessutom finnas förteckningar på Werwings efterlemnade egendom, upprättade i Paris 1715, jämte åtskilliga räkningar och qvittenser.

m) »15 st. rara manuscripter uti allmänna hushållningen och finansverket»:

1) Oförgripeliga tankar om landets kultur i gemen i Sverige och Finland, 2) Om Finlands kultur in specie (Åbo 19/9 1709), 3) Om städernas konservation i Finland, 4) Oförgripeligit projekt till Finlands skyndsamme opprättelse efter fredens slut och ryssens ändtelige aftågande, 5) Om Sveriges och Finlands allra nödvändigaste genomgrafvande (mellan Örebro och Göteborg samt mellan Björneborg och Tavastehus), Åbo 26/3 1710, 6) Promemoria till fästningarnas förbättrande (Åbo 8/8 1710), 7) Om salpetersjuderiet i Sverige samt om artolleri och bomber (Åbo 5/9 1709), 8) Metod, huru Stockholm kan bringas till en mäktig stad (Åbo 22/5 1708), 9) Metod, huru akademiska staten i Sverige borde inrättas (Åbo 2/9 1709), 10) Projekt, huru Sverige genom finesse med handel och vandel kan uppkomma (Åbo 31/8 1709), 11) Oförgripeliga tankar, huru Sverige kan komma att öfverflöda af penningar (Stockholm 29/7 1709), 12) Om Finlands hufvudstad och hufvudkommercie (Åbo 18/3 1710), 13) Påminnelser af en person, hvilken handeln i Östersjön går mycket när (skrifvet år 1717), 14) Ett arcanum eller hemlig metod att bringa folket i

riket till en öfverflödig myckenhet, 15) Projekt på huru mycket viktualier kunde bli i Sverige.

n) Smältningsprocess vid Stora Kopparberget brukelig, uppsatt anno 1704 af .... Nathanael Ekman. 57 bl. fol.

o) En kort berättelse om Afvesta kronobruk, ... sammanskrifven för år 1723 af A. S. 67 1/2 bl. fol.

Dessutom finnas åtskilliga odaterade och defekta handlingar ang. bergverken.

p) Processen om silfrets förmyntning vid det kongl. myntet i Stockholm. Odat. 6 bl. fol.

q) Lettre du marechal Stenbock au roy.

Dat. Börringe den 20 dec. 1711. Skrifvet delvis med chiffer. Därmed följer äfven förteckning på truppernas styrka i Sverige.

r) Berättelse om en undersökning, som hölls i Wittau posthus den 20 sept. om hvad som förelupit med transportflottan, enligt order af fältmarskalken Stenbock den 19 i samma månad till generaladjutanten grefve Wachtmeister och krigsfiskalen Lang.

s) Acta angående nya skattläggningen a:o 1713, innehållande 1) Kongl. m:ts bref om jämlikhet i kontributionernas utgörande (Bender d. 4 juni 1712), 2) Kongl. m:ts förordning på hvad sätt kontributionerna skola utgöras (Bender d. 4 juni 1712), 3) Påminnelser ang. »skattningen» i Stockholm (Stockholms rådhus d. 3 nov. 1712), 4) Notifikation ang. skattningen af det trafiquerande borgerskapets lösa egendom i Stockholm (Stockholms rådhus d. 15 nov. 1712), 5) Rådets resolution på kontributionsränteriets ingifna memorial ang. kontributionernas erläggande (Stockholm d. 7 nov. 1712).

t) Kopia af ett bref från De Murries(?) ang. striden vid Gadebusch m. m. Stralsund d. 28 dec. 1712.

u) Öfverläggning mellan G. A. Taube, M. Palmquist, H. Hamilton, H. H. von Lieven, Klas Ekeblad, och J. B. Schomer d. 11 dec. 1713 om försvarsverkets tillstånd. 12 bl. fol.

Därmed följer såsom bilaga: Förslag öfver hela milicen till häst och fot. 17 bl. fol. Synas vara samtida Kopior.

v) Mitt tal till ständerna vid riksdagens begynnelse (»Hennes kongl. höghet .... (och rådet) hafva, innan de till kongl. m:ts trogne ständers sammankallande skridit, behörigt hos sig öfverlagt» ...). Öfverskriften är af annan hand än sjelfva talet.

x) Kongl. m:ts utbetalningsordning för värfvade kavalleri- och dragonregementen. Demotika d. 25 aug. 1714.

y) Grefve M. Vellingks bref till sin son. Bremen d. 17 juni 1716.

E. Handlingar rörande Sveriges historia 1719—1738.[1])

a) Ett odat. och namnlöst betänkande (på tyska) om regeringens ordnande efter Karl XII:s död. 2 bl. qv. (Regeringen skulle

[1]) Afskrifter, där ej annat angifves.

enligt detta betänkande föras genom en öfver- och en underkonselj. Lika många medlemmar skulle tagas från hvar särskild provins).

b) Krigskollegiets memorial till kongl. m:t angående fredsverket. Stockholm d. 24 mars 1719.
Därmed följer: generalitetets betänkande d. 12 febr. 1719, 1719 års fältstat m. m.

c) Arvid Horns afskedsansökan d. 9 april 1719.
Kopia, vidim. af H. v. Fersen och E. J. Creutz.

d) Ulrika Eleonoras bref till riksrådet grefve Vellingk d. 9 dec 1718 och 6 april 1719 samt Vellingks svar därpå d. 24 apri och 23 maj 1719.

e) Öfverste Rutger Fuchs berättelse om striden vid Stäket d. 13 Aug. 1719. Dat. Skarpnäck d. 16 aug. 1719. Orig.

f) Uppsats på de i Sverige varande generalspersoner och regementsofficerare. Odat., men sannolikt från år 1719.

g) Bref från grefve George Crispin till Ulrika Eleonora med anhållan att få den pension, som Karl XII lofvat honom. Odat. Orig.

h) »För Marstrans uppgifvande sitta följande i arrest». (22 offic.).

i) Flottans »linie de bataille». Karlskrona d. 3 aug. 1719.

k) En försvarsskrift af landshöfding Germund Cederhjelm mot de anklagelser, som borgerskapet i Nyköping och allmogen i Nyköpings län framstält mot honom, därför att han ej sökt hindra ryssarnes sköflande och brännande. Odat. 3 bl. fol.

l) Bref från kommissionssekreteraren J. Preis till »Monseigneur». Haag d. $\frac{5}{16}$ aug. 1720. Orig. Därmed följer afskrift af ett mem., som hertigen af Holstein vid en audiens framlämnat till Kejsaren.

m) Riksens ständers kommissions dom öfver prosten Brenner. Stockholm d. 1 juni 1720.

n) Diverse kopior rör. fredsunderhandlingarna efter Karl XII:s död.

o) Presterskapets begäran hos kongl. m:t, att någon ordning måtte göras, »hvarefter de af presterskapet till rum och säte med andra ståndspersoner kunna hafva sig att rätta». Stockholm d. 16 maj 1720.

p) »Är det kristeligit och med vår evangeliska lära enigt, att högvördiga presterskapet söker rum och säte på det verldsliga ståndets rangordning under påstående riksdag 1720?»

q) Instruktioner för åtskilliga ämbetsverk såsom kammarkoll., krigskoll. etc. 1720, 1721, 1723 och 1727.

r) Landshöfding O. R. Strömfelts berättelse till kommerskoll. om Kopparbergs läns beskaffenhet. Falun d. 16 febr. 1721. 32 bl. fol.

s) Förteckning på ridderskapet och adeln vid riksdagen 1723.

t) Bondeståndets memorial till borgerskapet ang. förändring uti regeringsformen, dat. d. 6 febr. 1723, jämte de öfriga ståndens utlåtanden och svar.

u) Kongl. m:ts svar till riksens ständer ang. regalierna d. 9 mars 1723.

v) Biskopen i Skara, . . . Svedbergs bref till alla, som frukta Gud, etc. ang. en syn i Skara domkyrka om nattetid d. 1 april år 1723. Brunsbo d. 18 aug. 1723,

Därmed följer: Klockaren Hans Danielssons berättelse, landtmätaren Vilhelm Kruses betänkande, pasquillum Krusianum m. m. ang. denna sak.

x) Förslag på armeens styrka 1724 (43,695 man) samt förteckning på tjenstgörande generalspersoner och på medlemmar i Svea hofrätt samma år.

y) Kommerskoll. berättelse till kongl. m:t om hvad som till rikets uppkomst och förbättrande blifvit förrättadt af detta kollegium sedan sista relationen till 1723 års riksdag. Stockholm d. 9 aug. 1726.

z) Ett defekt memorial om handeln på Levanten (»om det står fast, som ingen tviflar på» . . . .). Odat.

å) Förteckning på riksdagsmän vid 1726 års riksdag samt på medlemmarne i utskotten (deputationerna).

ä) Memorial af kammarkoll. till riksens ständer den 1 sept. 1726.

ö) Ecklesiastik-deputationens relation till riksens ständer d. 3 sept. 1726.

aa) Hertig Karl Fredriks af Holstein-Gottorp skrifvelse till Sveriges ständer. Petersburg d. $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$ 1726.

ab) Flera memorial af grefve M. Vellingk till riksens ständer åren 1726 och 1727 jämte en (odat.) »Libellus» till riksens ständers kommission ang. Vellingk af Th. Fehman.

ac) Memorial af Karl Gustaf Tessin till riksens ständer d. 14 jan. 1727.

ad) 1) Theodor Anckarkronas föreställningar, huru vida k. amiralitetskoll. borde hafva sitt säte i Stockholm, dat. Stockholm d. 5 jan. 1727, samt 2) Oförgripelig föreställning af ogörligheten, att k. amiralitetskoll. från Karlskrona till Stockholm skulle kunna transporteras. Odat.

ae) Protokoll, hållet i konferensen emellan kongl. m:ts i nåder därtill förordnade kommissarier — — och Knes Dolgorucki, dat. den 11 jan. 1727 (jämte ett odat. protokoll); 2) Promemoria af Dolgorucki, dat. d. 2 febr. 1727, framvisadt i konferensen d. 11 februari, 3) Reponse de sa majesté au memoire presenté par — — prince Dolgorucki (dat. d. 21 mars 1727).

af) Underdånig föreställning till hans kongl. maj:t ifrån alla fyra riksens stånd ang. den s. k. konspirationslistan — — den 21 januari 1727 samt konungens muntliga och skriftliga svar, E. J. Creutz muntliga tacksägelse till konungen samt dennes svar derå.

ag) Kopia af kanslipresidenten Arvid Horns skriftliga deklaration till kejserliga sändebudet grefve Fridag (Stockholm d. 20 nov. 1728); kopia af grefve Fridags memorial (dat. d. 23 nov. 1728) samt extrakt af ett kejserligt reskript d. 12 juni 1728 m. m.

ah) Flera reglementen ang. ceremonielet vid uppvaktningar på hofvet, vid riksdagens öppnande m. m. åren 1727, 1728, 1729, 1735 och 1737.

ai) Landshjelpsdeputationens anordningar till några manufakturverk för åren 1731 och 1732 (till Vedvägs och Qvarnbacka, Barn-

ängens, Rörstrands, Flors samt till »Kattunstryckeriet». — i allt 145,000 d:r s:mt).

ak) Memorial af D. Frölich till kongl. m:t d. 31 aug. 1732.

al) Preussiska manifestet vid inmarschen i Mecklenburg. Hufvudqv. Stenbeck d. 21 okt. 1733. Extrakt af N. N. bref om samma sak, Danzig den $\frac{11}{22}$ okt. 1733.

am) Kammarrevisionens dom emellan advokatfiskalen Henrik Löfgren å ämbetets vägnar och räntmästaren Daniel Lagersparre. Stockholm d. 15 dec. 1733.

an) 1) Ett odat. memorial af Karl Mikael Strochirck samt presterskapets svar derpå, 2) Ett annat utan underskrift, men dat. d. 3 aug. 1734 samt 3) ett memorial af G. Thauvonius, dat. d. 5 okt. samma år.

ao) Memorial af And. Gab. Duhre till riksens ständer d. 14 maj 1734.

ap) Förslag öfver hvad ett infanteriregementes beklädnad, gevär och tross, bestående af 1,000 man gemena, samt 14 man trumslagare etc. (kostar) enligt 1734 års utredningsplan.

aq) Kopia af konventionen mellan Sverige och Frankrike d. $\frac{14}{25}$ juni 1735.

ar) Copie de la lettre de M:r le Garde des Sceaux. Dat. d. 21 juli 1735.

as) Copie. Treshumble rapport ayant été fait au roi du contenu de la lettre de M:r le Garde des Sceaux du 21 du mois passé au sujet du renouvellement du traitté de 1734 — —

Äfven finnes en kopia af Fredrik I:s bref, hvari han uttrycker sitt missnöje öfver, att afskrift af dokument rörande franska underhandlingen blifvit kringspridd.

at) Memoire du Comte de Casteja. Dat. Stockholm d. 18 jan. 1736. — Konungens svar derå d. 8 mars samma år.

au) Memorial af den engelske envoyén E. Finch till Fredrik I. Stockholm d. 20 maj 1736.

av) Landtmarskalken grefve Tessins tal till sekreta utskottet d. 27 maj 1738.

ax) Bergsdeputationens berättelse till riksens ständer. Dat. d. 20 nov. 1738.

ay) Manufaktur- och handelsdeputationens berättelse till riksens ständer. Dat. d. 19 dec. 1738.

F. Handlingar rörande Sveriges historia 1739—1772[1]).

a) Extrakt af sekreta utskottets protokoll d. 27 febr. 1739.

b) Generalförslag öfver de trupper, som blifvit kommenderade till Finland under generalmajor H. M. von Buddenbrock samt mönstrade på embarkeringsplatsen. Rådsmansö d. 7—18 okt. 1739.

c) Förteckning på de mål och ärender, som utaf riksens ständers

[1]) Afskrifter, där ej annat angifves.

expeditionsdeputation äro öfversedda och expedierade vid riksdagen år 1740.

d) Journal öfver hvad som förelupit vid främmande ministrars reception och audienser från d. 8 april anno 1732 till slutet af anno 1741.

e) Memorial af H. J. Wrede. Stockholm d. 27 sept. 1740. Uppläst hos ridderskapet och adeln samma dag.

f) Fredrik I till riksrådet grefve Tessin. Stockholm d. 29 jan. 1742.

g) Förteckning på adelsmän och medlemmar i utskotten vid 1742 års riksdag.

h) Vilkoren vid kapitulationen i Helsingfors 1742 samt förteckning på därvarande svenska trupper.

i) Ett förslag att uppsätta ett regemente dragoner af 2,000 man utan värfningspenningar, kalladt »De tappre redeliga göters frivilliga offert».

k) Bref från presidenten grefve Gyllenborg till generalen en chef Lewenhaupt. Odat.

l) Extrakt af protokollet i rådkammaren d. 10 maj. 1743.

m) »Till underdånigst följe af kongl. m:ts till kollegium ankomne befallning af d. 6 sistl. juli är detta mina oförgripeliga tankar: Ryssen tyckes preferablement för alla makter böra flatteras. —»
Likaså finnes ett betänkande (af »vi undertecknade»), dat. Stockholm d. 11 aug. 1743.

n) Fördelning af de svenska trupperna i särskilda armékårer. Stockholm d. 13 aug. 1743.

o) Tal till allmogen i Leksands, Mora och Elfdals församlingar d. 18 och 30 okt. 1743.

p) Extrakt af prosten Serenii predikan, hållen vid ryssarnes ankomst och inqvartering uti Nyköping i dec. 1743.

q) Karl Gustaf Tessins tal vid preussiska hofvet.

r) Riksens ständers statsdeputations protokoll, hållet d. 17 dec. 1747, när grefve Karl Gustaf Bjelke af riksens ständer erhöll till present en gulddosa.

s) Utdrag af utrikes brefven till kongl. m:t under juni, juli och augusti 1748.

t) Transsumpt af e. o. env. grefve Barks bref till statssekreteraren Skutenhjelm. Wien d. $\frac{26 \text{ aug.}}{6 \text{ sept.}}$ 1749.

u) Kanslipresidenten Karl Gustaf Tessins afskedsansökan, dat. Stockholm d. 28 sept. 1751.

v) Extrakt af rådsprot. d. 12 febr. 1755.

x) Memorial af M. A. Ungern Sternberg d. 22 okt. 1755.

y) Rådets yttrande till riksens ständer d. 3 nov. 1755.

z) Memorial af Klas Vilhelm Grönhagen d. 3 nov. 1755.

å) Ax. Reuterholms dictamen till prot. d. 21 febr. 1756.

ä) Utdrag af sekreta utskottets prot. d. 17 och 22 febr. 1756.

ö) Memorial af C. W. Cederhjelm d. 1 mars 1756.

aa) **Hennes** kongl. m:ts yttrande till sekreta utskottet om riksjuvelernas öfverseende.
ab) **Memorial** af A. Fersen, Henrik Benzelius, G. Kierman och Ol. Hansson om namnstämpeln.
ac) **Riksens** råds vota och tillstyrkande till pommerska kriget 1757.
ad) **Extrakt** af löjtnant Lostjernas bref, dat. Greifswald d. 2 dec. 1758, jämte major Strömschölds rapport uti avisan d. 2. dec. för året 1758, dat. Loitz d. 15 okt. 1758.
ae) **Flera** afskrifter af memorial och dictamina till prot. vid riksdagarne 1760—1762, 1765—1766, 1769.
af) **Några** enfaldiga bondetankar angående det som tyckes böra vara rätta grunden till egors delande — — — uti Sverige, besynnerliga Småland. Uppsatt år 1764.

G. Handlingar rörande Sveriges historia 1772—1818.

a) **Gustaf** III:s förordning om riksrådens ämbetsgöromål, om föredragningssättet i rådkammaren samt hos honom särskildt. Stockholm d. 8 sept. 1772.
b) **Flera** bref från kansliråget Bengt Ferner till prof. Emanuel Ekman 1778—1786. Dessa bref angå mest enskilda angelägenheter, men ock befordringarna vid Upsala universitet och nöden i landet på 1780-talet.
c) **Nota** på döde och blesserade (officerare) vid affären vid Karnakofski.
d) **Finska** arméns förbindelse.
e) »**Svenska** flottans attack på Reval d. 13 maj emellan kl. 10 och 1 middagen med angifvande genom ritning ryska skeppens och svenskarnes vid olika tillfällen.»
f) **Afskrift** af Gustaf III:s tal i Tuna, Gustafs och Gagnefs socknar d. 16 sept. 1788.
g) **Åtskilliga** afskrifter af memorial och dictamina vid 1789 års riksdag.
h) **Historisk** berättelse af general Lars Kaulbars om hans förhållande under kriget i Finland. 2 ex.
i) **Förteckning** på förlorade skepp under finska kriget.
k) **Gustaf** IV Adolfs qvittens å 3,153 riksdaler till hans förre guvernör, baron Mörner. Stockdolm d. 11 nov. 1795.
l) **Afskrift** af åtskilliga anföranden till prot. uti kongl. Göta hofrätt af de därstädes för förbrytelser d. 29 maj 1800 anklagade höglofl. ridderskapets och adelns ledamöter.
m) **Proklamation** af befälet öfver de i Värmland förlagda trupperna. Karlstad d. 7 mars 1809.
n) **15 st.** koncept till bref från generalbefälhafvaren i Pommern, grefve Karl Mörner, till kronprinsen Karl Johan år 1811 (11 maj—26 juli).
o) **2** bref från kronprinsen Karl Johan till grefve Karl Mörner, båda dat. i Liege d. 22 mars 1814.

p) »Soixante et Six lettres de S. A. R. M:gr le prince Royale Charles Jean au Rigs Statholder de Norvege, Comte Charles de Mörner, de 1817.»
Dessa intressanta bref omfatta tiden den 1 jan.—23 nov. 1817. Endast underskriften (»Votre bien affletionné Cousin Charles Jean») är egenhändig.

q) Bref från (J. M.) Stjernstolpe till G. Bennet 1818 (20 jan. —17 sept.), innehållande underrättelser om Karl XIV Johans uppstigande på tronen, riksdagsförhandlingar m. m.

Politiska broschyrer, smädeskrifter.[1])

a) Ärkiebiskopen Laurentii Petri utgifna skrifvelse om syskonabarns giftermål.

b) En lärd mans skrift emot arkiebiskopen Laur. Petri skrifteliga förbod emot syskonabarnas äktenskap.

c) Remarquer öfver Sveriges väsende ifrån a:o 1696 till den 28 sept. 1713. 4 bl. fol.

d) Resepass för baron Görtz (»Fanen må nu vara Görtz» . .).

e) Samtal emellan en adelsman från Småland och en biskop, hvilka voro uppkomna till riksdagen . . . 1719.

f) »Af efterföljande relation behagade den förnäme och opartiske läsaren döma, om jag har förtjänt att mista någon del af min reputation eller vidrigt omdöme af redelige patrioter». Stockholm april 1719. 2½ bl. fol.
Handlar om Ulrika Eleonoras arfsrätt till tronen.

g) »Pieces concernans la reconciliation entre les alliés de Vienne et les alliés d'Hannover». Åtskilliga kopior.

h) Engelands begärte alliances utsigt. Kopia.

i) Svar ifrån Stockholm uppå en god väns bref från landet öfver närvarande skiljaktighet om Sveriges accession till den hannoverska traktaten. Kopia.

k) En landtmans anmärkningar vid svaret ifrån Stockholm öfver närvarande skiljaktighet om Sveriges accession till den hannoverska traktaten. Kopia.

l) Parallele mellan engelska och fransöska samt den romerska kejserliga och ryska alliansen som ock neutraliteten med några anmärkningar både emot och med af Axel Löwen.

m) En holländares bref till en preussisk vän angående det tillstundande konungavalet i Polen.
Hörsamme tjänare Anonymus.

— — — — — — — — — — — — — —

q) Välförtjänte minnesrunor på Malcum Sinclairs grafsten, ristade af A. D. L. (»Min vandringsman blif intet skrämd, För det du hörer ropas hämnd . . . . . Hvem sörjer? Hela Sveriges rike»).

---

[1]) Uteslutna äro de vanligast förekommande.

r) Lettre d'un Suedois à son amis en 1739 (»Il n'y a que trop long temps M:r que le monde surpris» . . .).
s) Extrait d'une lettre d'un officier au service de Russie au sujet de la conspiration.
Skrifvet efter 1738, men före kejsarinnan Elisabeths uppstigande på tronen.
t) Bref till en god vän S. T. (Om kapitulationen i Helsingfors, samt »relation correcte de ce qui c'est passé d'entre le comte Tessin et le roy le 30 janv.»).

— — — — — — — — — — — — — —

v) »Berättelse om den förtretl. händel jag råkat uti med h. Dalin» af Karl Gustaf Cederhjelm. Paris d. 15 april 1740. Afskrift.
x) Oförgripeligit betänkande öfver den i Stockholm vistande franska ambassadörens pretentioner angående ceremonielet emellan hans kongl. höghet Sveriges utkorade arffurste och bemälte ambassadör 1743.
Dresden d. 24 dec. 1743. Johan Ulrik von König, kongl. polsk ceremonimästare.

— — — — — — — — — — — — — —

ab) Historisk berättelse öfver Gustaf III:s regering och de sig därunder tilldragande revolutioner m. m. $70^1/_2$ bl. qv.
Synnerligen bitter mot Gustaf III.
ac) Reflektioner (»Med politiken är det verkeligen som med fysiken» . . .). Mot Gustaf III. 103 s. qv.
ad) Fragment af en krigshistoria 1788.
ae) Anekdoter rörande innevarande års campagne uti Finland, upptecknade och skickade till en vän i Stockholm af en öfver 30 år gammal subalternofficerare, som nästan under högqvarterets ögon gjort hela kriget 1788.
af) Oväldigt omdöme om svenska arméens förening i Finland i augusti månad 1788 (»De vidriga omdömen» . . .).
ag) En svensk patriots försvar öfver det af arméen i Finland vidtagna steg uti kriget 1788 (»Det kan icke bestridas» . . .).
ah) Collyrium (»Det olika begrepp, som svenska folket sig om dess krigshärs uppförande i Finland under det i julii månad 1788 utbrutne krig . . . . Actum est de republica, si libido est pro legibus. Civis M. E.»).
ai) En finsk officerares försvar för arméen emot utkomne smädeskrifter och i synnerhet ett så kalladt bref af den 14 september 1788 angående vissa stämplingar etc.
ak) Utdrag af ett bref från en officer i Finland till en officer i C. C. af d. 1 sept. 1789.
Därmed är hopfästadt: Tacksägelsetal öfver segern d. 21 julii 1789, hullit för öfversten Tersmedens fricorps af kongl. hofpredikanten Gustaf Engzell.
al) Äreminne öfver amiral Lilljehorn. Smädevisa.
am) Bref från M. von Dyke, dat. Lovisa et Geypota d. 3 aug. 1790.

— — — — — — — — — — — — — —

ar) Den kongl. produkten. Flera ex.

as) Fortsättning af företalet till 1789 års riksdag (»Skapelsens inrättning har förordnat» . . .).

at) En gammal romersk rhetors förklarande emot Augusti inkräktning. (»Detta är 1755 in originali på grekiska funnit i den mycket namnkunniga Schöflins bibliotek, hvilken lämnade mig tillstånd att afskrifva det. T. B. Öfversättning»).

au) Riksrådet Hermanssons testamente.

av) Utur Frenks Proserpina (»In eben den Augenblicke trat Schwedens Gustav vor das Gitter des Höllischen Thrones und bat» . . .).

ax) Flera polit. visor: 1) öfver generaladjutanten Ankarsvärds arrestering i januari 1789 (»I dessa mulna dar» . . . .); 2) Saga (»Det var en gång en kung, som med en tommer pung» . . .); 3) »Tillåt mig, nya verld, att i ditt ljus framdraga en gammal multnad saga, Filippus vida känd af våld och dålska rån» . . .; 4) »Jämförelse mellan trenne Gustavar, lysande en uti hvartdera af tre på hvarannan följande sekler; 5) Ode (»Sjung slaf regenters lof, som oket på dig lagt» . .); 6) En ärlig man. Skaldedikt (»Jag sjunger om ett sällsamt ämne» . . .); 7) L—ns tacksägelse för erhållen pension år 1800 (»Omsider är jag också rik» . . .); 8) »Så stiger du samling af konster och strek från riddarhussalen nu neder» . . . .

Afskrifter af böcker, öfversättningar m. m.

Däribland märkes

— — — — — — — — — — — — — —

d) Turkiska Spejaren vid de kristna furstarnes hof eller efterrättelser, som kunna tjäna till upplysning af historien år 1637 till 1682 (1077 + 480 s. fol.).

— — — — — — — — — — — — — —

f) En defekt handskrift, handlande företrädesvis om slägten Bjelke, striderna vid Halmstad (1676), Landskrona m. m. Börjar: »M'étant proposé d'ecrire la vie d'une partie de plus illustres hommes de la Suede» . . . . 60 bl. qv.

g) En kort anledning till svenska historiens förbättrande. — Rudbeckianska åsigter (troligen författad af öfverstelöjtnant Peter Schönström).

I samma häfte finnes en »Journal på de officerares resa, som legat i Wologda ett år och sedan 1711 blefvo förda till Wargaturia i Sibirien».

— — — — — — — — — — — — — —

---

a) Anteckningar efter prof. Joh. Reflelii enskilda föreläsningar öfver landslagen (jämte diverse andra handskrifter i juridik).

b) Ioannis Schefferi Argentoratensis in I. A. Comenii Ianuam linguarum, ut vocat, animadversiones. Ett större häfte in qvarto.

c) Eximen ratiociniorum Danicorum super naufragio militum Suecicorum ad Bornholmiam eorumque detentione. 2 häften in qvarto. Börjar: »Apud eos queis præteriti temporis» . . .

Diverse poesier. Däribland:

— — — — — — — — — — — — —

g) Handlingar rör. Avazu och Vallasis.

— — — — — — — — — — — — —

Personalier öfver Åke (född 1615) och Axel Sparre, Anders Lilljehöök, Jacobina Lilljehöök, riksskattmästaren Seved Bååt, amiralitetsrådet Gustaf Horn, generallöjtnanten i Holsteinsk tjänst, baron Johan Banér m. fl.

Stamtaflor öfver ätterna Sack (en upprättad 1638 af Otto von Sack), Gyllenstjerna, Bjelke, Lilljehöök, Sparre, Posse, Bonde, Oxenstjerna, Schwerin, Bennet.

Kartor. Bland dem märkas:

1) »Geometrisch ahrbete och calculation öffwer Marck härads frijherreståndh och frälse, arff- och egne hemman under Öresteen säthes gårdh medh desz tilliggende egor — — — — pro anno 1649. Nilsz Erichson.» 167 s. fol.
2) »Geometrisch arbete och calculation öffwer Redwägh, Åhs, Wartoffte, Gudhems, Kåkindz häradher then högwälbårne herrez H. Fredrick Stenbockz etc. arfftelige sampt donerade heman till ewärdelighet frälse och egendom, hwilka under Löndarph och Kongz-Lehna förswaras efter frälsis privilegier medh dess till liggende egor — — — Afmätit och calculerat pro annis 1650 och 1651.» 71 s. fol. Något skadadt.
3) »Geometrisch ahrbete och calculation öffwer Marck och Kindz härader then högwälborne herres saligh her greffwe Fredrick Stenbockz etc. greffweskaaph — — — pro annis 1652, 1653 och 1654.» 142 s. fol. Något skadadt.
4) Vidare finnas kartor öfver Stäflö (1652), Yrsta i Rasbo socken (1647), Henrik Horns sätesgård »Rijståmpta» (1652), Sundby sätesgård (1673) m. fl.

I **biblioteket** å Bergshammar förvaras följande (inbundna eller häftade) handskrifter:

A. Lagar.

1) Vestgötalagen. På pergament. 120 bl. Jämf. Collins och Schlyters uppl. föret. s. XXVIII.

Efter lagen följa senare tillägg: a) »Hampnne Scråån» af år 1457 samt b) ett bref af ärkebiskop Jokob och några andra angående ett arf mellan Peder Bengtsson och Lindorm Bengtsson, dat. Stockholm »profesto Martini anno 1507». Tillsammans 7 bl.

Därefter följer ytterligare ett pappersblad med förklaring öfver åtskilliga ord i lagen.

2) Uplandslagen och Landslagen. På papper. Jämf. Schlyters uppl. af Upl.-L., föret. s. XLIII samt till Kristoffers landslag, föret. s. LX.

Å första permen finnes bland andra anteckningar äfven följande: »C A (Posse-vapnet) P anno 1620».

Efter lagen följer: »Några almenneliga regler ther domare och the för lag oc rätt sittia böör att wetta och rätta sig efter». Tillsammans med lagen 230 ½ bl.

3) Kristoffers landslag. Jämf. Schlyters uppl., föret. s. XXX och XXXI.

B. Krönikor.

1) »Swerichz rikes crönika, som är wtdragen af gamble M. Olwf.» 207 ½ bl. fol.

Å permarne finnes bland annat antecknadt: »Liber Broderi Rhålamb dono datus a Domino Abrahamo Brynolphj. Hmia 604. Die 20 maij» samt »Non Broderi sed Caroli Ochsensterni».

Därpå följer i samma band:

2) »En kort crönika aff gamall heden hosz, stelt påå rim, wtdragen aff gamble Sweriges crönika.»

Begynner: »Tå hadde inge i Skåne eller wittelahedh» — — 7 ½ bl. fol.

3) Konung Gustafs crönika, huru underliga och med stor möda H. konung. m:t hafver kommit till regementet.

Begynner: »När man schreff anno d. 1496 på Härrens Christi hemmelfärdz dag» — — — 89 bl. fol.

I samma band finnas också register på konungar i Sverige, riksföreståndare (och höfvitsmän), höfvitsmän på slott och fästen, på biskopar och ärkebiskopar i Upsala m. m.

4) »Konung Gustafz crönica.»

Begynner: »Effter then stormechtige och högloflige furstess och heres här Gustaff Sweriges, Götes och Wendess etc. konunghz dådh, bedriffter och höghprisselige gerninger witt öffwergår dhe andre Sweries» — — — 73 bl. fol. Nitid handskrift.

5) »Historia om konung Ericks den fiortonde — — — handlingar och bedrifter» af Erik Jöransson Tegel.

Det finnes antecknadt, att den är afskrifven (1690) »efter en bok borgmest. Camen tillhörig, som förmenes af authoris egen person skrifven». 526 s. fol.

6) Relatio historica de regno Sueciae et bellis civilibus atque externis — — — auctore Jacobo Typotio — — — Warmholtz 3343.

C. Litterära alster.

Darius, Sorgespel af Isaac A. Börk 1688, utgifvet af K. F. Karlsson. Stockholm 1874. Qvart, utan titelblad.

D. Journaler och hist. berättelser.

1) Kanslirådet J. G. Sacks egenhändigt förda journal för åren 1725 och 1732. Qvart.
2) Densammes journal ifrån 1743 års början till den 13 juni 1751. Qv. Nitid handskrift med synnerligen noggrannt register.
Dessa journaler innehålla både inrikes och utrikes nyheter: utnämningar, rykten, festliga samqväm, underrättelser om riksdagsförhållanden (dock utan resonnementer) m. m.
3) Journal, hållen öfver k. m:ts vistande uti Finland vid exercislägret Lill Luolais Malm år 1787. 15 bl. utom en medfölj. karta.
4) J. Lilljenstedts relation om fredsunderhandlingarna med Ryssland efter Karl XII:s död.
5) Berättelse om »grefve Erik Brahes beredelse till döden», författad af Magnus Troilius och daterad Stockholm den 31 okt. 1757. Qv.
I denna bok har Eva Bjelke med egen hand skrifvit en berättelse om sitt besök hos och samtal med Erik Brahe, dagen innan han afrättades (blott 7 ½ bl.).
6) Kanslirådet Karl Fredrik von Höpkens och Edvard Carlssons omständeliga relation om deras resa från Cypern till Jerusalem. Qv.

E. Juridica.

Däribland märkes:

— — — — — — — — — — — — —

3) »Des Herzogtuhms Ehsten Ritter und Land Rechte». 236 s. fol., registret oberäknadt.
Af företalet synes, att handskriften är från drottning Kristinas regering.

F. Diverse.

Däribland märkes:

1—4 åtsk. läkareböcker från 1600-talet.

5) Flera volymer förteckningar på riksråd, officerare, civila ämbetsmän m. m.

— — — — — — — — — — — — —

14) 2 album. I det ena, som tillhört öfverste Otto von Sack, finnas anteckningar af honom om hans slägt jämte åtskilliga tyska verser, namntitulatur m. m. I det andra, som tillhört Kristina Posse, finnas namn med verser och tänkespråk, skrifna af drottning Kristina, pfalzgrefven Karl Gustaf, Axel Oxenstjerna m. fl.

G. Samlingsband af afskrifter.

1) [Vol. 58] Miscellanea på svenska. 444 s. fol. innehåller diverse afskrifter för åren 1499—1693, utaf föga betydande innehåll.
Från början af 1700-talet.

2) [Vol. 61] Afskrifter af hertig Karls slagtarebänk, Axel Lejonhufvuds relation om Sveriges rikes tillstånd under Karls regering, bref af hertig Karl och Axel Stensson Lejonhufvud.
Afskrift från början af 1700-talet.

3) En vol. i 4:o innehållande berättelser och handlingar angående Sturemorden, Linköpings blodbad m. m. till större delen af grefvinnan Eva Bielke afskrifvet ur en grefvinnan Agneta Wredes kopiebok.

4) [Vol. 64] Afskrifter af k. bref och instruktioner angående Axel Sparre, såsom riksjägmästare.

5) Afskrifter af diverse kungl. förordningar ang. landsköp, Karl IX:s husesynsordning m. m.

6) [Vol. 73] Diverse afskrifter angående handeln.
Från 1600-talet.

7) [Vol. 117] Sannfärdigt svar och berättelse på — — — Sigismunds vägnar — — — emot de ogrundade förevitelser, som hertig Karl — — — uti Sveriges rikes ständers namn — — — Warmholtz 3302

8) [Vol. 120] Innehåller diverse juridica.

9) [Vol. 128] En kort undervisning om Gustaf Eriksons — — — aflidande. Warmh. 3028.
Karl Knutssons testamente 1470.

10) [Vol. 130] Kopia af det nya tullarrendekontraktet. Stockholm 2 mars 1734 med dithörande handlingar,

11—15) [Vol. 62, 66, 122, 123, 130] Innehålla afskrifter af diverse poesier, grafskrifter m. m. d.

———————

Medföljer Hist. Tidskrift 1885.

Genmäle

med anledning af en recension af A. G. Hollanders Svenska undervisningsväsendets historia. I. 1884.

Uti Historisk Tidskrift 1885, häft. 3, har en recensent under märket Ho Hd egnat ofvannämda arbete en granskning, som innehåller, jemte ett i allmänhet välvilligt omdöme derom, åtskilliga anmärkningar, hvilka, då de beröra och till en del bestrida vissa af förf. framhållna sakförhållanden, torde förtjena att bemötas.

I formelt hänseende klandrar rec. knapphändigheten i angifvandet af källskrifter samt vidlyftigheten af medeltidens behandling. Det förra klandret skulle visserligen haft större skäl för sig, om icke arbetet, som till följd af ämnets art icke kan vara egentligen populärt och icke heller åsyftar en källskrifts stränga vetenskaplighet, just afsåge att vara en af rec. sjelf med ordet uppslagsbok betecknad mellanart, en hand- och läsebok för personer, som i egenskap af lärare, lärarekandidater, vänner af kulturhistoriskt studium m. fl. önska taga närmare kännedom om det fosterländska undervisningsväsendets historiska utveckling. För dessa skulle ett genomfördt citerande af källorna till en mängd från spridda håll hemtade detaljuppgifter hafva varit föga gagnande, och dessutom ökat bokens ändock nog stora volym af omkr. 600 sidor; för egentliga historiska fackmän och forskare torde de i text eller not förekommande antydningar af källan, jemte den egna kännedomen om dylika, innebära tillräcklig ledning. Beträffande utförligheten af medeltidens behandling, har förf. ansett denna rättfärdigas dels af den stora tidrymd af omkr. 500 år, som den omfattar, dels af sjelfva torftigheten uti dess hittills varande behandling från pedagogisk och litterär synpunkt; och gör fattigdomen på dithörande historiska uppgifter, att äfven bisaker i fråga om denna tids bildningsväsen få en hufvudsaklig vigt. — I fråga om anmärkningar i sak slår rec. sig ned förträdesvis på sjelfva förordet, hvari förf., såsom bevis på den ringa uppmärksamhet, som pedagogisk-historiska studier i vårt land rönt, erinrar om vissa misstag och förbiseenden, hvilkas bevisningskraft i historiskt afseende icke kan försvagas genom inblandande af den dit icke hörande frågan, huruvida de äro förut kända eller icke. Hvarje misstag vittnar om sin tid, och ett mera slående bevis på det skolhistoriska studiets ståndpunkt i Sverige ännu på 1830-talet torde icke kunna påvisas, än att de obestridt store häfdatecknarne Geijer och Strinnholm då icke tagit kännedom om hvad den öfriga icke-svenska litterära verlden väl kände, nämligen att, då bland medeltidens läroböcker nämdes Alexander, dermed icke afsågs macedoniske konungen, utan franske munken med detta namn. Misstaget, ofta upprepadt af deras efterföljare, är genuint svenskt, äran af

dess påvisande icke stor; men, i stället för att nämna ett så färskt datum, som 1876, hade rec. med mera skäl kunnat hänvisa på Riez' arbete af år 1848, som åter åberopar Nyerups afhandling 1784 om medeltidens läroböcker. – Förvexlingen af åren 1618 och 1641 i fråga om upprättandet af gymnasium i finska Wiborg anföres af förf. såsom bevis på fortfarande ouppmärksamhet, icke såsom nyhet; men nyheten af misstagets upprepande och befogenheten af dess påvisande styrkes af rec. sjelf med det färska exemplet af M. Weibull 1881, och kan ytterligare styrkas med ex. af J. O. Hallgren, som 1877 utgifvit den senaste till våra dagar fortgående specialafhandling i svenska elem.-undervisningens historia. Rec:s antagande, att anledningen till misstaget vore att söka i en obestyrkt och oriktig uppgift af Rhyzelius må gerna ega företräde framför förf:s förmodan, att den låge i den bestyrkta uppgiften om det 1618 fattade beslutet, att i danska Wiborg och öfriga stiftsstäder upprätta gymnasier; men upplysningen, att saken i fråga om Wiborg icke kom till stånd, upphäfver icke det faktiska och vilseledande i sjelfva beslutet.

Att äfven det 3:dje af förf. påvisade misstaget, om klosterskolornas förhållande till den allmänna och offentliga undervisningen, ännu emot rec:s förmodan är vanligt, derom vittnar Hallgrens nyssnämnda skrift, som, utgifven för 8 år sedan, i enlighet med den sannolikt ännu mera allmänt rådande meningen på första sidan innehåller följande samling af missförstånd: »att den offentliga undervisning, som under medeltiden i Sverige stod till buds, var förbunden med klosterväsendet» (som dock icke före 1220 fanns i svenska städer), att såsom äldsta skolinrättning i Skandinavien anses S. Laurentii kloster i Lund af 1048, (som dock var yngre, än skolorna i både Husaby, Nidaros och Dalby), att klostren voro skolor och betecknades med samma namn, monasterium, (som dock var en oegentlig folkbenämning på kapitelhuset, domen), att undervisnings meddelande i klostren var ålagdt genom flera åberopade påfvebref, (som dock alla afse domkapitel och domskolor, icke munkordnar och kloster, hvilka stodo under egen öfverstyrelse), att först från Skeninge möte 1248 förskrifva sig både domkapitel, kaniker med scholasticus och ett slags högre undervisningsanstalter, (hvilket allt dock då funnits i öfver 200 år, såsom nödvändiga tillbehör till ett biskopssäte), att undervisningen då till en del togs från munkarne, (hvarmed förmodligen menas de förra kanikerna), men att domikaner och franciskaner ändock ända till reformationen voro de vanliga lärarne i skolorna, (hvari munkar dock på grund af sed, stadgar och alltjemt rådande rivalitet mellan klosterandlige och verldsandlige lika litet fingo anställning, som prester i klosterskolor).

Då rec. vill delvis försvara den vanliga uppfattningen genom anförde exempel från Warnhem och Nydala, råka dessa synnerligen väl öfverensstämma med förf:s åsigt, att undervisning kunde erhållas och ofta erhölls i klostren äfven af lekmän, dock tillfälligt och efter aftal och ersättning (såsom, i ex. från Nydala, gåfvobref); men motsvarar väl detta begreppet om allmänt och offentligt läroverk, der inträde

altid och på blott anmälan står öppet för lärjunge af hvarje stånd och lefnadsbestämmelse? Lika litet bevisas klosterskolornas egenskap af allmänna och offentliga genom de åberopade auktoriteterna Reuterdahl, Lange och Alcenius. Af dessa står Lange närmast förf:s mening, då han anser att klosterskolorna väl ursprungligen voro bestämda för novisernas undervisning, men att ett kloster med en duglig och nitisk lärare väl ock kunde göra den tillgänglig för andra, än noviser, — alltså tillfalligt. Alcenii mening, att jemväl i norden funnits 2 slag af klosterskolor, scholæ claustri och scholæ canonicæ, erinrar dels om endast vid större utländska kloster i den äldre medeltiden befintliga inre och yttre klosterskolor, dels om den gamla förvexlingen af domkyrkornas kanikskolor och klosterskolor. Längst från sanna förhållandet står det åberopade yttrandet af Reuterdahl, som i allmänhet i skolhistoriska frågor visar brist på specialstudium och kritik. Då han säger, att i klosterskolorna gjordes sannolikt, likasom i domskolorna, skilnad mellan de ynglingar, som skulle blifva klerker och dem, som ville förblifva lekmän, ligga i dessa rader flera misstag, nämligen att blifvande klosterandlige både emot språkbruket och seden sammanslås med blifvande klerker (prester), men deremot skiljes på klerker (verldsandlige) och lekmän, hvilka dock i klosterskolorna hänfördes till samma klass, hvarjemte alldeles ur luften gripits det antagandet, att äfven vid domskolorna gjorts en i gosseåren för öfrigt omöjlig skilnad mellan blifvande lekmän och blifvande klerker, hvilka senare först efter skolkursens slut och efter eget val öfvergingo till den rent presterliga kursen »in choro».

Rec. går derefter öfver till några af förf. antydda förbiseenden, och anser först beträffande Birgittinismen, att derom icke framhållits några synpunkter, som kunna sägas vara förbisedda särskildt af F. Hammerich; hvilket dock endast under den förutsättning kunde vara sant, att Hammerich skrifvit svenska medeltidens bildningshistoria, och vid dess periodindelning framhållit Birgittinismen såsom epokgörande och inledande medeltidens 3:dje, kritiska tidskifte med dithörande företeelser, samt såsom tillika typisk för svenska nationalandans antiskolastiska karakter och för dess riktning åt det konkreta såväl i lifvet, som i öfversinlig form.

Då förf. vidare såsom förbisedd framhållit Gustaf II Adolfs ställning till pedagogisk realism, såsom dess främste förkämpe m. m., tror sig rec. helt lätt kunna vederlägga detta genom att hänvisa på hvad hans undersåte Rudbeckius verkat på ett helt annat studieområde genom sitt med akademien täflande collegium, deri flera realämnen upptogos, dels såsom ordnare af det första svenska gymnasiet; men häri finnes ingenting, som motstrider det förhållandet, att konungen, som icke var pedagog, ändock i jemförelse med »Sveriges förste och för sin tid störste pedagog» var främste förkämpen för den realistiska riktningen, särskildt genom att i sin läroplan afse realämnenas införande redan i nederskolan, hvilket Rudbeckius deremot undandrog sig genom det honom tillhörande påfundet, att upprätta en högre halfakademisk, för Sverige egendomlig afdelning, hvari samma real-

ämnen först upptogos. Och då rec. framkastar den insinuationen, att denne sjelfständige konung »kanske mot sin vilja» varit ledd af sina undersåtar, förtjenar det att skärskådas, huru det verkligen stod till med den biskopliga realismen, och hvem som gaf ledningen i denna riktning. Det var nämligen samma biskopar, Kenicius, Paulinus och Rudbeckius, som uppgjort den antirealistiska skolordningen af 1611, mot hvilken konungen 1620 polemiserar, samma biskopar, som äfven 1620 voro ledarne i presteståndet, i hvars förslag till ny läroplan uteslötos realämnena medelst nedsättandet af lärareantalet i katedralskolorna till 5, hvilket föranledde konungen att i sin slutliga resolution bestämma det till 6 och föreskrifva undervisning i matematik redan i 3:dje klassen samt i naturvetenskaperna i rektorsklassen. Det var slutligen biskoparne och den genom sin Aristotelisk-formalistiska och teologiska studieriktning med dem befryndade Axel Oxenstjerna, som efter konungens död ville inskränka dennes i Ramisk-praktisk och realistisk anda uppgjorda undervisningsplan, ett nytt bevis för verkligheten af dennes realism. Om flera bevis behöfdes för att afgöra, hvilken som stod främst och tog initiativet i nämda riktning, träffas tydliga sådana i instruktionen för biskopen i Linköping 1631, i uttalandet 1626 mot ensidigt språkstudium till förfång för vetenskaperna samt i tillvägabringandet af de första apologistskolorna, ty att denna art af skolor leda sitt första upphof från Gustaf Adolfs tid, (om deras utbredning derefter är här icke fråga), detta bevisas ovedersägligen, mot rec:s bestridande, deraf att dylika skolor, förutom räkneskolor i vissa städer, på konungens befallning upprättades i Kalmar före Rothovii död 1625 och i Linköping 1627.

Om det är af ömhet för Gustaf Adolfs ära såsom humanist, som man mot hans tydliga ord och gerningar söker förneka hans pedagogiska realism, är sådant desto öfverflödigare, som denna icke kan förvexlas med en senare tids radikalism, och hans läroplan obetingadt gaf första rummet åt de humanistiska ämnena hela läroverket igenom. För öfrigt förblifver äran på dens sida, som förmådde inse realstudiernas stora vigt och framtida betydelse 187 år förrän svenska nationalmedvetandet kommit till denna insigt, ty först 1807 förverkligades konungens läroplan i hufvudsaken genom att delvis redan i läroverkets nedre afdelning upptogos de matematiska och naturvetenskapliga ämnena till förtjent afseende.

I fråga om skolordningen af 1611 anser rec. att densamma, såsom aftryckt af Thyselius, nämd af Anjou m. fl., svårligen kan sägas vara förbisedd. Härvid får förf erinra, att äfven det mest bekanta kan till sin betydelse förbises, och att detta i förevarande fall verkligen skett af, bland andra, Geijer, Rietz, Hallgren, och hvilkas antal rec. nu finner sig af sin historiska kunskap oförhindrad att föröka. Skolordningen af 1611 utgör dock en naturlig och nödvändig länk i svenska undervisningens och bildningens kedja, mellan den elementära skolordningen af 1571 och den till systematisk fullständighet utbildade af 1649. Genom sin öfvervägande högklassiska riktning igenkännes den lätt såsom läroplanen för denna bildningsforms

heroer, såsom Stjernhjelm, Columbus, Fornelius, Lindsköld, Gripenhjelm med flera, hvilkas skoltid inföll mellan åren 1611 och 1649. Att densamma i stället för den aldeles otillräckliga läroplanen af 1571 varit allmänt gällande under omkr. 40 år, med de jemkningar som fordrades af särskilda omständigheter, såsom de på 1620-talet tillkomna 4 gymnasiiafdelningarne, sådant styrkes af mångfaldiga faktiska bevis, såsom att den enligt preseteståndets protokoll blifvit 1611 uppgjord och stadfästad af presterskapet, hvilket skedde med stöd af Upsala mötesbeslut, åberopadt vid offentligt möte 1636 af Rudbeckius, som yttrade att »det var i Upsala concilio stadgadt, det skulle episcopi och clerus, om desamme funno något fel i kyrko- och skolordningen, derom sinsemellan öfverenskomma, såsom tiden kräfde», vidare att den blifvit 2 gånger dels i handskrift, dels i tryck (1613) offentligen utfärdad af erkebiskopen såsom ståndets ordförande och tillika ordf. i det collegium, som med stöd af Upsala akademis privilegier hade inspektionen öfver rikets läroverk, till följd hvaraf densamma utan regeringens särskilda publikation egde all den lagliga kraft, som äfven i senare tid tillkommit öfverstyrelses förordningar på grund af öfverlåten makt, samt slutligen att hon såsom gällande åberopas ännu under drottning Christinas tid icke blott från Strengnäs och Åbo stift, utan ock af Vesterås stifts biskop Rudbeckius, som 1637 vid allmänt möte hänvisar till »hvad som i Örebro 1611 är förordnadt om lectiones et auctores»; och finnes ingen anledning till det antagandet, att densamma icke under åren 1611—1649 äfven varit gällande icke blott i Upsala stift (med Stockholm och Norrland), hvars eforus utfärdat henne, utan ock i öfriga stift och superintendentier, hvilkas samtlige skolor hon blifvit tillstäld, såsom en uppgift från Nyköping 1618 bestyrker.

Mot sådana samtida intyg är vigten af argumenter, som några hundra år derefter produceras, fjäderlätt, helst då de hafva följande halt: att ifrågavarande skolordning icke erhållit regeringens (bevisligen öfverflödiga) stadfästelse, att den af samtiden åberopade publika sanktionen torde bero på ett misstag af vederbörande, och att regeringens (säkerligen aldrig ifrågasatta) stadfästelse sannolikt uteblifvit med hänsyn till statens finanser och den högst betydliga tillökning i läroverkens stat, som deraf skulle blifva en oundviklig följd; hvarvid endast må anmärkas, att då fråga icke var eller behöfde vara om annat, än ny läroplan för redan befintliga skolor, således icke om dessas eller statens förökande, tillökningen i statens utgifter reducerar sig till noll, enär rektorer, teol. lektorer och konrektorer redan hade sin faststälda indelning, och för kollegerna, då såsom ock länge derefter, icke beräknades någon kronolön.

Beträffande författandet, torde det som rec. säger vara mera allmänt antaget, eller Laur. Paulini författareskap, befinnas moraliskt omöjligt, enär denne både före och efter 1611 ogillade och sökte ur undervisningen utrota hednisk-klassiska auktorer, hvilka deremot ensamt godkännas af denna skolordning, som aldeles förkastar bruket i skolan af de utaf Paulinus förordade och i Strengnäs stifts läroverk införde

nylatinarne. Sannolikt synes att bisk. Paulinus jemte erkebiskop Kenicius och dåv. professor Rudbeckius varit de 3:ne af presterskapet till uppgörande af ny skolordning utsedde, samt att den unge Upsalaprofessorn fått sig pålagdt att på latin uppsätta och utskrifva densamma, men tydligen utan något afgörande inflytande på innehåll och anda uti en läroplan, som hyllar Ramismen, hvars förklarade motståndare han var, och i hvilken ingen plats förunnades åt hans älsklingsvetenskaper, Aristotelisk logik och matematik. Tämligen synbart är, att den tredje mäktigare viljan och myndigheten, som fanns på erkebiskopens sida, afgjort plan och innehåll, stödd på presterskapets pluralitet, helst denna läroplan fullkomligt öfverensstämmer med de kända åsigterna hos dess officiele utfärdare, bekant för sitt stora inflytande på sin tids undervisningsväsen, och som förut varit professor i Ramisk logik, »artes dicendi» och teologi, de ämnen, som i denna skolordning voro afgjordt herskande. Densamma må derföre med alt skäl nämnas erkebiskop Kenicii skolordning.

Rec. klandrar att förf. haft så litet att säga om förberedelserna till 1693 års skolordning, i jemförelse med förhållandet vid 1649 års, hvilket ju kan bero på att dessa förberedelser varit både få och af ringa betydelse. Förf. har dock (sid. 403) anfört den stora förändringen i kulturriktning, som inverkade på skolordningen, Dela Gardies inflytande på samma riktning m. m., äfvensom de i detta afseende upplysande läroplanerna för adelig ungdom. Af de äfven omnämda reformförslagen inom kyrkolagskomitén, Laurelii, Emporagrii och Gezelii, synes endast den sistnämdes vara förtjent att refereras. Att för öfrigt på skollagstiftningens och adm.nistrationens fält, der pedagogiska idéer just icke pläga blomstra, föga varit att för denna tid upphemta, visar den magra skörd, som en bekant forskare[1]) på samma område funnit, nämligen några föga betydande utlåtanden af consistorium acad. i Upsala 1664 om lärares befordran, lärjungars flyttning m. m., samt för den följande skolordningen likaledes resultatlösa utskottsbetänkanden i preståndet 1668, 72, 86 och 1689. Att Carl XI sistnämde år, såsom äfven förf. i kap. om skollagstiftningen anfört, fann för godt att till preståndets utlåtande frivilligt hänskjuta förslag till ny skolordning, förmår ingalunda bevisa hvad rec. vill; ty både juridiskt och faktiskt var skollagstiftningen 1693 endast beroende af den suveräne konungen, helst denne redan 1686 förklarat ståndet oberättigadt »att öfverlägga om annat, än hvad som förelades, eller öfva någon jurisdiktion».

Hvad i öfrigt angår karakteristiken af 1693 års skolordning, befriar denna sjelf från missuppfattning och tvist derom, då hon såsom undervisningens mål angifver »förnämligast de stycken, som i gemena lefvernet och . . . i de lärjungarne med tiden tillfallande tjenster kunna vara gagnelige och anständige». Till sådane stycken räknar densamma icke blott latin och grekiska, utan ock »loflige vetenskaper», och på det »ju förr, ju hellre en god grund deri må med all facili-

[1]) Bidrag till svenska skollagstiftningens historia 1718—1809 af H. Hernund, 1882, af hvilket arbete är att hoppas en i företalet antydd fortsättning.

tet läggas», frångår hon 1649 års princip att vid språkstudiet endast begagna klassiska auktorer med flitiga imitationsöfningar, och medgifver inhemtandet af det äfven för tjenstemän nödiga latinet ur sämre källor, icke-klassiska läseböcker. Det var nu icke, såsom 1649, hufvudsak, att bilda en eller annan svensk »Tullius, Maro eller Flaccus», klassiska vältalare, vetenskaps- och vitterhetsidkare, som voro »sibi docti», och med ringa sakkunskaper, utan deremot att neddraga undervisningen ifrån sin ideala höjd till det praktiska, medborgerliga och tjenstemannalifvet. Spegel hade sjelf affallit från det klassiska bildningsidealet, skref icke, såsom hans föregångare, i vetenskaperna på latin och öfvergaf i vitterheten Stjernhjelmska skolans klassikimitation för den moderna (»Romanska») riktningen. En af tiden ända från 1660-talet fordrad öfvergång till en ny bildningsform förmedlades sålunda af 1693 års skolordning, som inledde klassiska humanismens 3:dje, kritiska och upplösande skede, och var första stationen på densammas sedan altjemt fortsatta färd utför, men tillika äfven positivt främjade inträdet af det följande realistiska tidehvarfvet genom utvidgad undervisning i historiska och praktiska kunskapsämnen, tillämpad matematik m. m.

Härmed torde äfven vara besvaradt hvad som af förf:s svenske rec. och en af honom åberopad granskare i Finsk Tidskrift, 1884, II blifvit anmärkt om »återgång till det gamla, utan att grundlägga något nytt» och om »skiljegränser, der inga sådana varit af nöden», hvilket endast kan anses uttrycka från enskild synpunkt uttalade subjektiva meningar, som i kulturhistorien icke ega någon betydelse, enär den fortgående kulturutvecklingen alltid grundlägger nya former, dervid dels ombildande det gamla, dels förkastande äfven det från särskild synpunkt bästa, om detta står i vägen för det nyas idé och syftemål. Att uppdraga skiljegränser är att urskilja en viss kulturriktnings särskilda utvecklingsskeden, och en sådan »schematisering» är i fråga om idéutvecklingen just för insigten i det historiska saksammanhanget likaså nödvändig, som att i hvarje annan organisk utveckling urskilja de 3:ne utvecklingsmomenterna: uppväxande, mognad och förvandling. Att se likheter är vida lättare, än att urskilja olikheter; i en oordnad och odelad massa af företeelser förefaller allt likartadt, på samma sätt, som i mörkret allting synes svart.

Då frågan om den af förf. följda periodindelningen på psykologisk grund skulle fordra en utförligare förklaring, än som här vore på sin plats, må nu derom endast så mycket anföras, som kan i hufvudsaklig mån undanröja missuppfattningen å rec:s sida af begreppen tidskifte, tidehvarf m. m. samt häfva hans ovisshet om huru denna periodindelning skulle taga sig ut vid ämnets fortsättning. Först må då nämnas, att de mindre tidrymderna, såsom tiden [illegible], tiden mellan 1593 och 1611, ingalunda afse någon peri[illegible] utan blott en tillåtlig koncentrering af företeelserna i[illegible] hållpunkter, (ej derföre vändpunkter), vidare at[illegible] tidskiftena äro att fatta såsom epokbildande [illegible] tidehvarf, utan endast såsom organiska utveckl[illegible]

och samma tidehvarf, samt att tidehvarfven naturligen bestämmas af de 2:ne hufvudriktningarne i mensklig kunskapsodling, antingen åt den öfversinliga eller den sinliga kunskapssferen, så att ett tidehvarf är antingen mer eller mindre ensidigt idealistiskt eller realistiskt, eller ock, för det tredje, förenar idealism och realism i ett visst jemnmått.

Tredelningen beror således icke på författaren, utan på rent psykologiska sakförhållanden, dels att menniskonaturen har 2:ne relativt motsatta sidor, hvilkas harmoniska förening i en 3:dje form är menniskans bestämmelse, dels att en ny bildningsform har att i nationalmedvetandet genomgå en triad af utvecklingsskeden: 1) dess empiriska uppfattning genom föreställningsförmågan, 2) de inhemtade föreställningarnes tydliggörande och ordnande genom förståndsverksamheten samt utbildande till ett dogmatiskt helt och en bestämd kunskapsform, samt 3) ett af fortgående andlig odling föranledt kritiskt skärskådande och ombildande af samma kunskapsform genom det reflekterande förnuftet.

Med tillämpning häraf finnes svenska bildningens hufvudriktning hafva före 1700-talet varit ensidigt idealistisk, under medeltiden abstrakt idealism, begreppsformalism, under tidehvarfvet 1527—1724 mera konkret klassisk idealism eller humanism, samt under 2:dra protestantiska tidehvarfvet 1724—1807 öfvervägande vetenskaplig realism, inom skolan begränsad, men utom densamma redan i sitt första skede utbildad till radikal ytterlighet i 1760 års »projekt» till ny skolordning, genom hvars förkastande dess tillämpnings- och utbildningsskede uteblef. Men genom kritiken inskränkt inom måttliga gränsor upptogs realismen i 1807 års skolordning för första gången till ett allmänna läroverket genomgående bildningsmoment, hvilken förening af humanism och realism förtjenar att anses såsom epokbildande i ett 3:dje protestantiskt tidehvarf, 1807—1849, med nybildningsskede 1807—1820, utbildningsskede 1820—1849, hvarmed inträdde, som bekant, ett kritiskt och ombildande skede, som genom utgifne och jemkade skolstadgar ännu icke kommit till beståndande positivt resultat.

När och i hvad form detta kommer att ske, kan vara ovisst, men såsom visst bör på kulturhistoriska grunder kunna antagas, att den nationalbildning, som redan 1807 och 1809 på alla kulturområden höjt sig öfver 1700-talets på det sinliga lifvet ensidigt riktade förståndsrealism och uppnått den motsatsen mellan sinligt och öfversinligt försonande psykologiska ståndpunkt, som utmärker förnuftet i högre mening, icke skall falla tillbaka till realistisk ensidighet, om ock det å andra sidan på samma grunder måste antagas, att den äldre ensidiga humanismens herravälde är en passerad ståndpunkt inom svenska läroverket såsom statsinstitution, och numera tillhör de kulturriktningar, som redan fullbordat sin mission och sitt lopp genom tiden samt gått till hvila i historien.

A. G. HOLLANDER.

Stockholm, 1885. Kongl. Boktryckeriet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND.

SJETTE ÅRGÅNGEN.

1886.

STOCKHOLM 1
KONGL. BOKTRYC
P. A. NORSTEDT &

Innehåll:

Sid.

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversigter och granskni[illegible]

Bilagor.

Johan III och Filip II.

Depescher från det spanska sändebudet till Sverige kapten Francisco de Eraso 1578—1579.

Messenius berättar i Scondia Illustrata (VII, s. 57) följande: »Spanjoren, som med vapen vill tvinga de upproriska Nederländarne till sin förra underdånighet, sökte Sveriges vänskap, för hans sak mycket förmånlig, för att härifrån skaffa sig åtskilliga för detta krig välbehöfliga förnödenheter. Fördenskull inbjöd han på det vänskapligaste genom ett nyligen [1578] hit affärdadt sändebud konung Johan till delaktighet och medlemskap i Gyllene skinnet och besvor honom på samma gång att under form af ett fördrag låta honom för tillbörligt pris i Vestergötland förvärfva skeppsbyggnadsvirke, därmed bygga fartyg, förse den färdiga flottan med lifsförnödenheter köpta af invånarne, få utföra den bevärade flottan från Elfsborg mot sina fiender, föra den dit tillbaka, där reparera den och där få söka en trygg station för flotta och sjömän samt dylika förnödenheter. Den svenske konungen, på detta sätt uppfordrad, trodde ej, att en så mäktig furstes vänskap borde försmås, och rådgjorde länge och mycket med sitt råd, huru man skulle tillfredsställa den nye vännens önskningar. Men under tiden började sändebudet frukta att han skulle straffas för en af honom i Sverige begången förbrytelse och sökte sin räddning i flykten med oförrättadt ärende och utan att saken senare blef fullbordad». Flere ord egnades icke åt en förbindelse, hvars anknytande på sin tid inom den katolska verlden väckte lifligt intresse. Den var äfven den en maska i det nät, med hvilket man sökte draga konung Johan öfver i den katolska reaktionens tjenst. Lifligt af konungen önskad ifrån början och till och med framkallad, blef emellertid denna beskickning, fullt ut lika mycket som Antonio Possevinos mera ryktbara besök, en

källa till bitter missräkning för den vankelmodige fursten, och det onaturliga förbundsförslag, som skulle kommit svenska fartyg att kämpa icke blott mot Holländare i Europa, utan äfven mot Morerna i Afrika, fick den utgång det förtjenade eller ledde till intet. Dessa förhandlingar ha också föga beaktats af svenska historieskrifvare, liksom ytterst få spår af desamma träffas i våra akter. Dalin känner om desamma föga mer än Messenius. Först genom Theiners bekanta publikationer fick man nagra mer detaljerade uppgifter, af hvilka Anjou begagnade sig i »Svenska Kyrkoreformationens historia». Den tidigt bortgångne varmt intresserade forskaren och begåfvade historieskrifvaren lektor Ahlqvist i Vexiö, som under de sista åren af sitt lif förberedde ett arbete öfver den katolska reaktionen i Sverige, lyckades genom bemedling af den dåvarande svenska legationssekreteraren H. Åkerman i Madrid att år 1879 ur det spanska statsarkivet i Simancas få afskrifter af den till Sverige skickade legatens depescher[1]). Han lät öfversätta dessa från spanskan — blott till några få depescher saknas öfversättningar — och jämte hans öfriga historiska samlingar lemnades såväl de spanska texterna som öfversättningen efter hans död till Riksarkivet[2]).

Francisco de Eraso — så hette sändebudet — ankom till Sverige i början af Juni 1578, strax efter Possevinos första resa därifrån. Hans första depesch från Stockholm är daterad den 23 Juni. Här stannade han sedan, öfver ett år och brefväxlade därunder såväl med konung Filip som med dennes statssekreterare Gabriel de Çayas, med don Juan d'Austria och Alexander af Parma. Den sista depeschen, som här finnes i afskrift, är af den 16 Juli 1579. Såväl förstnämda depesch, den utförligaste af dem alla, som flera af de öfriga innehålla ganska märkliga och intressanta upplysningar om Johan III, hans hof och omgif-

[1]) De finnas i vol. 686 afd. »Statssekretariatet» i Simancas arkiv. En af legationssekreteraren Åkerman medsänd förteckning på denna volym visar emellertid att den ej blifvit hel och hållen afskrifven. Följande aktstycken saknas: 1) Bref från Filip II till Ant. Possevino att framlemnas vid Erasos ankomst $^{28}/_{1}$ 1578; 2) introduktionsbref till svenska drottningen; odat. 3, 4) bref till Çayas Paris $^{26}/_{2}$ och Stralsund $^{10}/_{5}$ 1578; 5) bref från Johan III till Filip II $^{29}/_{6}$ 1578; 6) insignier till den af Johan III upprättade orden; 7) depesch till Filip II $^{17}/_{8}$ 1578; 8, 9) bref till Çayas $^{20}/_{9}$ och $^{3}/_{10}$ 1578; 10) bref från drottningen af Sverige till Filip II $^{12}/_{10}$ 1578; 11) bref från Filip II m. fl. till Eraso 1578; 12) bref från Eraso till hert. af Parma $^{22}/_{3}$, $^{16}/_{7}$ och $^{19}/_{11}$ 1579; 13) d:o d:o till Çayas $^{11}/_{6}$ 1579; 14) anklagelsepunkter mot Eraso framförda till konung Johan. Flertalet af dessa nummer synes dock vara af mindre intresse, enligt de korta notiser om innehållet, som meddelas.

[2]) Öfversättningarne voro granskade af prof. Lidforss i Lund.

ning, och om det ej var några gynnsamma intryck som den spanske officeren — han var kapten — på papperet nedskref, så torde det tyvärr delvis haft sina ganska giltiga skäl.

Om den närmaste anledningen till hans affärdande och om de uppdrag, som gåfvos honom, upplysa här nedan meddelade kreditiv och instruktion.

Till Konungen af Sverige.

Då jag af de bref som Ers Majestäts ambassadör, Pontus de la Gardie, skrifvit till mig från Rom och Neapel[1]) och på grund af hvad han där meddelade mina ministrar, insett den benägenhet och välvilja som Ers Majestät hyser för mina angelägenheter, jämte andra förhållanden, som varit mig till stor tillfredsställelse, skickar jag nu min undersåte, kapten Francisco de Erasso, för att i mitt namn tillkännagifva och framställa det för Ers Majestät med hvad öfrigt Ni af honom skall få höra. Mycket kärligt ber jag Ers Majestät att sätta fullständig tro och tillit till honom i allt hvad han kan komma att säga och föreslå Eder å mina vägnar angående i fråga varande ämnen, samt hålla för säkert att jag vid alla tillfällen skall gengälda Eder med den tacksamhet och välvilja, som tillkommer den som mig erbjuden och visad är af Ers Majestät, quam Deus &c.

Till Pontus de la Gardie.

Af de bref som Ni skrifvit till mig från Rom och Neapel och af underrättelser som jag fått från markis de Mondejar, min vicekonung därstädes, och från don Juan de Cuñiga, min ambassadör hos Hans Helighet, har jag erfarit det uppdrag Ni hade från Hans Maj:t Konungen af Sverige, min gode broder, att resa hit för att meddela mig åtskilliga enskildheter, som innehållas i den promemoria som åtföljde edert sista bref; och ehuru jag gladde mig att där och på så vis få se dem, skulle det likväl fröjdat mig ännu mer att få höra dem af Er sjelf och lära känna Er, efter hvad jag erfar om eder förtjenst; men då nu Hans Majestät Konungen behagat kalla Er tillbaka, har jag beslutit att sända min tjenare, kapten Francisco de Erasso, som öfverbringar detta bref och som skall säga Er det öfriga, som jag befalt honom. Jag ber Er mycket att sätta tro till honom och underrätta honom om hvad han bör göra, på det han på bästa sätt må fullgöra sitt ärende. Ty, utom att det alltsamman afser Hans Majestät Konungens och min egen gemensamma fördel, skall jag därför hafva den tacksamhet som nämde Erasso skall säga Er, till hvilken jag hänvisar.

[1]) Under dennes beskickning till Italien 1577.

Till Paulo Ferrato. [1])

Af en underrättelse från don Juan de Çuñiga, min ambassadör i Rom, har jag förnummit detsamma som några dagar förut markis del Almaçau, som då var min ambassadör hos Kejsaren, har skrifvit till mig, näml. den benägenhet Ni har för mina angelägenheter, äfvensom hvad Ni meddelat båda om den önskan konungen af Sverige hyser för en underhandling om några saker, ländande till bådas vår gemensamma fördel, hvilka båda saker varit oss angenäma, såsom Ni skall få höra af kapten Francisco de Erasso, min tjenare, som öfverlemnar Er detta bref. — Jag ber Er mycket att underrätta honom om det som synes Er vara lämpligt för en god ledning af det han har sig uppdraget, hvilket skall vara oss synnerligen angenämt.

Instruktion.

Konungen.

Hvad Ni, Kapten Francisco de Erasso, vår tjenare, har att uträtta hos Hans Maj:t Konungen af Sverige, till hvilken Ni sändes af oss. Då anledning förekommit att underhandla med nämde Konung af Sverige i de ärenden, som omnämnas i denna instruktion, hafva vi utvalt Eder till denna beskickning, förvissade som vi äro, att Ni, med er klokhet och klara förstånd och med den kännedom Ni eger om tyska språket och förhållandena i de där länderna, skall lyckas att härutinnan betjena oss på lämpligt sätt. Ni bör alltså veta:

Att nämde Konung af Sverige sedan flere år tillbaka genom åtskilliga personer och på flere sätt gifvit till känna att han önskar med mig ingå ett vänskapsförbund och komma i större förtrolighet och samband än vi hittils hafva haft; och särskildt har han nu nyligen skickat en sin ambassadör, Pontus de la Gardie, till Rom för att med vår helige Fader underhandla om saker, ländande till Guds tjenst och vår heliga katolska religions fördel med afseende på honom sjelf och hans rike (förutom hvad han där sade till min ambassadör don Juan de Çuñiga), och då denne sedermera rest till Neapel, så skref min vicekung därstädes, markisen af Mondejar, till mig i bref af den 14:de Juni förlidet år, att ändamålet med nämde Pontus de la Gardies ditresa var att framlemna ett sändebref från Hans Helighet till honom [vice-kungen] och bref från min syster kejsarinnan och min nevö kejsaren och från konungen och drottningen af Sverige angående den underhandling han där skall företaga i anledning af den tvist som uppstått mellan hans herskarinna drottningen af Sverige och

[1]) En italienare, som en tid vistades hos Johan III i Sverige och förut för drottningens räkning varit använd i Italien. Jfr om honom här längre ned i instruktionen.

drottningen af Polen i fråga om arfvet efter bådaderas broder, den aflidne konung Sigismund,[1]) och vidare att, efter det han, vicekonungen, svarat att han skulle bestyra om sakens afgörande, förmälde han, [näml. Pontus de la G.] bland annat att han skulle resa hit, på befallning af sin herre Konungen, för att erbjuda mig dennes broderliga vänskap och föreslå ett anfalls- och försvarsförbund mellan Hans Helighet, mig, Kejsaren och sin konung emot hvilka som helst våra fiender och att denne hans konung skulle i sådant fall lemna understöd af folk, skepp och annat behöfligt, både till lands och sjös; hvarvid han [näml. vice-kungen] tillade att nämde ambassadör måtte vara en hos sin konung aktad och ansedd man, emedan denne ämnade gifva honom sin naturliga dotter till hustru och emedan han varit hans general både för land- och sjötrupper.

I sak detsamma skref nämde ambassadör till mig i ett samma dag dateradt bref, hvaruti, utom det att han gaf tillkänna sin stora tillfredsställelse däröfver att vicekonungen befordrat till afgörande det ärende han haft sig uppdraget, han säger sig hafva meddelat honom de särskilda saker, som han tänkte komma och å sin konungs vägnar afhandla med mig, och hvilket i sjelfva verket var att erbjuda mig dennes vänskap och krigsmakt; men att han tänkte inom kort muntligen framställa det fullständigare.

Men han kunde, enligt hvad det tyckes, ej komma hit, emedan han skyndsamt måste återvända till Sverige, enl. hvad don Juan de Çuñiga skref till mig i bref af den 12:te September; honom hade han synnerligt lagt på hjertat allt det som konungen hans herre önskar göra till förmån för mina angelägenheter, i synnerhet dem i mina Nederländer, både på grund af sitt nit för religionen och därför att det för alla furstar är en gemensam sak att understödja hvarandra emot upprorsmakare, hvarjämte han fruktar att hans egne vasaller töra taga exempel från Skottland, Flandern och Frankrike och handla på samma sätt, framhållande äfvenledes för honom af hvilken betydelse den hjelp och det bistånd skulle vara, som han kunde lemna till sjös för att användas i nämda mina Nederländer; och efter det don Juan svarat härpå med lämpliga tacksamhetsbetygelser och meddelat saken åt kardinal de Granvela, skrifver han, att det synts dem båda vara mycket vigtigt och beaktansvärdt, i synnerhet om man återigen blefve nödgad att gripa till vapen för att tukta rebellerna i nämda mina Nederländer, emedan det, som väl bekant, är nödigt att föröka krigsmakten till sjös och alldeles tydligt att man ej hade skäl till misstankar, då konungen af Sverige lemnade skepp, artilleri, lifsmedel, besättning, men soldaterne som skulle finnas på en sådan flotta vore mine egne. Och ett godt tecken till att man kan hoppas, det bemälde konung skall gå in härpå, är hvad nämde hans ambassadör ånyo tillskref mig från Rom i bref af den 20:de September nämligen, att, enär han ej sjelf kunde komma och

[1]) Tvisten rörde särskildt två små områden i södra Italien, Bari och Rossano.

muntligen framställa sin kommission för mig, han lemnat markis de Sancta Cruz en depesch till mig, hvilken ock ankom på samma gång som brefvet. Dess innehåll är hufvudsakligen följande:

Att konungen, hans herre, erbjuder mig, till Nederländernas försvar, 30 eller 40 stora skepp, väl utrustade och försedde med allt tillbehör och att de, om jag så önskade, kunde få en fulltalig besättning af svenska soldater.

Att på grund af det öfverflöd som finnes i Sverige på skeppsbyggmästare och materialier skulle han kunna med ringa kostnad utrusta så många skepp och galerer jag önskade.

Att äfvenså därsammastädes kunde tillverkas allt artilleri som jag behöfde af hvilken som helst metall och kulor af alla slag i önsklig mängd.

Att han skall ingå förbund med mig så väl för att hjelpa och understödja mig i hvad som länder till min tjenst med afseende på Nederländerna, som för att på de [nordiska] hafven trygga de underhandlandes handel och sjöfart.

Att han hade äfven andra mycket vigtiga uppdrag att framställa och underhandla med mig om; att om jag pröfvade skäligt att sända en person till konungen hans herre, skulle jag af honom få höra saker, som skulle bereda mig stor tillfredsställelse; och jag skulle snart inse hvilken fördel jag kunde få af detta till Nederländerna så närbelägna land.

Dessutom skrifver don Juan de Çuñiga till mig, att Hans Helighet af några jesuiter fått underrättelse om att nämde konung af Sverige i sitt handlingssätt visar en välvillig stämning beträffande den romersk-katolska religionen, ehuru han ännu i början förfar med all den försigtighet och varsamhet som saken kräfver; och att Hans Helighet under denna förutsättning beslutit att dit sända Antonio Possevino från Mantua, ledamot af och storligen ansedd i Jesu sällskap, samt att han altså vidtalat denne och uppdragit åt honom att, utom den kommission han fått af Hans Helighet, äfven söka komma till insigt om hvad för hvarje fall i fråga om affärerna i Nederländerna jag kunde göra mig räkning på och hoppas faktiskt af nämde konung af Sverige, och han erbjöd sig att gerna härutinnan göra allt, som kunde vara af nöden.

Med afseende på allt detta har jag beslutit att sända Er såsom sändebud till nämde konung af Sverige, och när Ni kommer fram till hans hufvudstad, bör Ni, innan Ni talar med honom sjelf, träffa nämde hans ambassadör Pontus de la Gardie och lemna ett till honom adresseradt bref från mig som Ni skall ha med Er till honom, därvid sägande honom att jag funnit mig mycket tillfredsställd och belåten med hvad han skrifvit och gifvit mig tillkänna genom bemälde markiser af Mondejar och don Juan de Çuñiga angående hans herre konungens goda vilja och andra saker som stå omnämda, samt att Ni har hefallning af mig att låta allt hvad Ni har att underhandla gå genom honom som mellanhand och med hans råd och goda ledning, så att han i öfverensstämmelse härmed underrättar Er om hvad

Ni bör göra och den hållning Ni bör iakttaga mot konungen, på det att Ni må lyckas tillfredsställa honom på bästa vis. Därtill bör Ni bedja honom anmäla för honom [kungen] Er ankomst.

Det är äfvenså tillbörligt att, innan Ni talar med konungen, Ni hör efter hos nämde Possevino på hvad punkt religionssaken står och hvad han fått sig bekant om andra därvarande förhållanden. Detta kan Ni fråga honom om, på grund af det kreditivbref för Eder, som jag skrifver till honom och hvaruti jag äfven yttrar mig om hvad, såsom nämdt är, don Juan de Çuñiga aftalade med honom vid hans afresa från Rom.

Samme don Juan de Çuñiga har underrättat om, att hos nämde konung vistas äfven en annan välsinnad herre, vid namn Paulo Ferrato, hvilken var i Rom för tre eller fyra år sedan, sänd af nämde drottning, och nu [d. v. s. sista gången] tillsammans med Pontus och som alltid visat sig vara välsinnad och benägen för min tjenst. Det är nyttigt att Ni besöker honom, innan Ni talar med hans herre, hvarvid Ni, på det Ni må kunna hafva nytta af honom vid förefallande behof, låter honom förstå att han är mig bekant och att jag är nöjd med honom,

Sedan Ni underrättat Eder om de tre ofvannämde personerna och eder audiens blifvit utsatt, skall Ni lemna konungen det bref som jag skrifver till honom och i kraft af dess egenskap att vara ett kreditiv för Er skall Ni å mina vägnar till honom framföra uttryck af min välvilja och vänskap, därvid sägande honom att jag högeligen uppskattat det, som hans ambassadör, bemälde Pontus de la Gardie å hans vägnar tillskrifvit och meddelat mig angående denna angelägenhet, försäkrande honom äfven att det å min sida alltid skall gengäldas med tacksamhet och handlingar, som höfvas en god vän och granne.

Om Ni af nämde Possevino skulle erfara att konungen handlar i fråga om religionen så uppriktigt som det säges, så skall Ni å mina vägnar uttrycka min glädje däröfver och berömma hans beslut med allt det pris och bifall som saken förtjenar och därvid låta honom förstå att vidare fullföljandet däraf skall anses som den största säkerhet och pant, som från hans sida kan lemnas för att jag skall blifva hans verklige vän och broder, och hvad mer är, för att Gud skall gifva honom framgång och uppfylla hans önskningar i andlig och timlig måtto; utbredande Eder öfver detta ämne, allt efter den sinnesstämning Ni finner honom i, och i enlighet med hvad Possevino underrättat Er om att Ni bör säga honom.

Sedan skall Ni inlåta Er med konungen i samtal om förbundet och om de saker som nämde Pontus, hans ambassadör, å hans vägnar erbjudit mig och skall då af honom mycket grundligt inhemta hans afsigt och hvad läglighet han i verkligheten kan hafva att uppfylla hvad han lofvar, och hvad det är för något annat, som nämde hans ambassadör skrifvit skola tillkännagifvas för den person som jag sände till honom, om hvilket Ni skall fråga honom och erbjuda Er att genast underrätta mig därom, hvarefter, sedan jag fått reda

därpå, jag skall svara och afgöra dessa saker så till hans tillfredsställelse och belåtenhet som möjligt är, men under tiden stannar Ni qvar där för att uppvakta honom och vara honom till nöjes i allt hvad Ni kan.

Under den tid Ni stannar där, skall Ni försigtigt och hemligt skaffa Er kännedom om den krigsmakt som konungen eger både till lands och sjös, om hurudan sjövägen är till Nederländerna, om far tygen därvid inlöpa i hans fienders hamnar, hvilka hinder eller svårigheter som skeppen kunna ha under vägen dit, om hvad slags soldater de äro som han säger han har att besätta sina fartyg med, och äfvenså om hvad vapen, såväl anfalls- som försvarsvapen, de bruka ombord, om hurudant artilleri de äro bestyckade med och af hvad slag, om det finnes dugliga styckgjutare och en sådan rikedom på metaller som det påstås, hvad lifsmedel, ammunition och andra saker och goda ting kunna fås därifrån för mitt behof, och i hvilken mängd och till hvad pris för hvar och en; om dessa och alla andra omständigheter som kunna tyckas Eder tjenliga att veta, skall Ni söka få noggrann och sanningsenlig uppgift.

Äfven skall Ni å mina vägnar begära audiens hos Hennes Maj:t drottningen af Sverige, därvid lemnande mitt bref med sådana höfliga ord som edert förstånd säger Eder böra användas till henne, på det hon må förstå att man för henne har den uppmärksamhet, som tillkommer henne på grund af hennes ställning och för hennes mans skuld; samma tjenste- och höflighetsbetygelse kan Ni äfven framföra från min mycket kära och älskade hustru, drottningen.

Om man talar med Er om de Neapolitanska angelägenheterna och arfssaken, så skall Ni svara att man kan vara fullt öfvertygad att däri skall ske rättvisa, så att dem ej skall vederfaras någon orätt, utan skola de röna alt det uppfyllande af deras önskningar, hvartill anledning kan finnas; men om de ej bringa saken på tal, så skall äfven Ni tiga därmed.

Och emedan dessa angelägenheter synnerligast angå Nederländerna, hvilkas guvernör är min bror, don Juan de Austria, och det altså är lämpligt och nödigt att han känner till orsaken till er ambassad, skall Ni genast begifva Er dit där han uppehåller sig, visa honom denna instruktion och meddela honom allt hvad Ni i fråga därom har Er bekant, på det han må underrätta Er om hvad han anser och tycker vara af nöden och äfven på det han jämväl må skrifva med Eder till nämde konung. Och Ni har att noga taga i akt de befallningar han lemnar Er såväl nu som framdeles, så länge Ni uppehåller Er i Sverige, och lemna honom samma underrättelser som mig om allt hvad Ni gör och hvad som händer, på det han må kunna svara Er och anbefalla det som han ser vara till min nytta. Han skall ock ge befallning om att förse Er med behöfliga penningar såväl för edert vanliga underhåll för den tid denna er beskickning räcker, som ock för andra utgifter som Ni behöfver göra; hvarom jag skrifvit till honom i det bref, som Ni har med Er till honom.

Om Ni ser att de ärenden Ni har att afhandla med bemälde konung arta sig väl och att, på det de båda ofvannämde personerna,

Pontus de la Gardie och Paulo Ferrato, så mycket ifrigare må befordra och gynna dem, det vore lämpligt att gifva dem några penningar eller juveler, så skall Ni därom underrätta min bror för att han må laga, att det blir besörjdt; det samma gäller om hvilka som helst af de andre ministrarne, som det kan synas Eder nödigt att vinna för samma ändamål. Jag underrättar honom härom, jämte det öfriga.

Härmed följer en chifferskrift af hvilken Ni lemnar en afskrift åt min bror, på det Ni må skrifva till oss, honom och mig, med sådan chiffer hvad Ni anser erfordra det [nämligen att så skrifvas].

Gifvet i Madrid den 28:de dagen i månaden Januari, år femtonhundrasjutioåtta.

JAG KONUNGEN.

På hans Majestäts befallning

GABRIEL DE ÇAYAS.

Enligt en depesch till sekreteraren Çayas, daterad Vintz (möjligen den lilla staden Binche i nordöstra Hennegau) den 18 mars 1578, hvilken i sin helhet ej behöfver meddelas, hade Eraso öfver Paris rest till Belgien och där uppsökt den spanske ståthållaren don Juan d'Austria, af hvilken han skulle erhålla penningar. Denne var emellertid så utblottad på mynt att han ej kunde lemna honom den summa han begärde i afräkning på sin sold, och endast hjelpte honom med 500 scudi. Han såg sig därföre nödsakad att begära förhöjning i solden och formlig anordning på densamma, helst han i Sverige måste göra många och stora omkostnader. Dessutom hade don Juan ålagt honom att resa med större ståt, och hade han därföre utom fyra lakejer han medförde från Spanien, lejt fem andra i Belgien, hvilka han måste kläda upp; i Trier eller Köln måste han för öfrigt för att kunna fortsätta resan skaffa sig tio hästar. Han anbefaller till sist sin hustru doña Juana i statssekreterarens hägn och beskydd.

Af nästa depesch, daterad »Trassunt» (Stral
Maj och ställd till Filip II, föreligger endast ett
ter att ha nämt något om de värfningar, som p
len egde rum i Tyskland, hade han meddelat
i Sverige ansågs »mycket mäktig till sjös och till

dock för närvarande något betryckt på grund af krig med moskoviten», men att enligt hvad han här inhemtat, skulle konungens af Danmark hjelp vara af större vigt för Hans Maj:t än konungens af Sverige på grund af de många hamnar, som den förre hade, och emedan konungen af Sverige måste passera Öresund, där konungen af Danmark höll krigsfolk och vaktskepp, på det ingen må passera, utan att betala honom tull och afgifter, som voro till ytterlighet stora, hvarföre han vore mycket rik och mäktig. Han beklagade till sist, att utgifterna voro så stora att 13 »tallares» (daler) om dagen ej räckte till och att ej mer än 100 återstode af de 3,000, som han mottagit.

Omsider försiggick hans öfverresa till Sverige och därefter följer hans stora depesch från Stockholm den 23 Juni.

»Ers Katolska Majestät. Efter att hafva skrifvit till Ers Maj:t från Stralsund embarkerade jag den 13 Maj, emedan det då tycktes blifva vackert väder, hvilket jag väntat på för att bege mig till må let för min resa, gående omkring och drifvande sysslolös[1]), men det gick så att jag nödgades vända om i land till den 20:de, då jag ånyo inskeppade mig. Det dröjde fyra dagar innan jag kom till ön Bornholm, som tillhör konungen af Danmark och är tjugotre leguas (mil) aflägsen från Stralsund, hvaraf sju komma på kanalen och sexton på det stora hafvet. Vid denna ö träffade jag aderton stora krigsskepp och fyra galerer, alla örlogsfartyg, hvilka konungen af Danmark skickat för att hjelpa sin bror Hertig Magnus, hvilken Storfursten af Moskouia skadat därigenom att han fråntagit honom med våld tre fasta slott som denne där haft i förläning af sin broder konungen, och ett hertig Magnus' hertigdöme i provinsen Liffland. Under det jag där väntade för vädrets skull, kom i solnedgången en god vind, som allt mer friskade upp, så att jag på 22 timmar kom fram till Kalmar, dit det är 28 leguas, ännu större än de som nyss nämts; navigeringen var synnerligen farlig och förorsakade stor förskräckelse hos de sjömän jag hade och ännu större hos mig sjelf, emedan vi seglade utan sjökort på ett haf uppfyldt af många öar och skär. De infödde betjena sig aldrig af annat sjökort än en liten skrifven bok, hvilken dock endast upptager hafvet vid Tyskland och kusten därstädes; äfven kompass skulle ej hafva funnits, om jag icke fört en dylik med mig; de företaga sina sjöresor utan att föra vatten med sig, emedan de ej dricka sådant och ej laga någon mat; de nyttja till dryck endast öl, som tages från

[1]) »Det spanska ordet »barlabonteando» eller motsvarande infinitiv finnes ej ens i de fullständigaste spanska lexika, men det lider knapt något tvifvel, att det har den här angifna betydelsen». Anm. af prof. Lidforss.

Tyskland till försäljning öfverallt; deras föda består af salt, mycket torr fisk, rökt fläsk och spicket kött, men häraf ganska litet, samt mjukt bröd, så gammalt att det inuti och utanpå är alldeles mögligt; på detta sätt utgifva de högst litet på sina resor, men vinna ej heller mycket på handeln.

Jag anlände, som jag sade, lördagen den 24:de Maj till Kalmar, som är den första lilla staden i Sverige och gränsstad till Danmark. Alla husen i staden äro, med undantag af ett enda, bygda af trä samt mycket små och låga. Konungen har här ett godt kastell, eller lustslott, sådant som dem Ers Maj:t har sett i Tyskland. Läget är mycket starkt och man har börjat befästa det på modernt vis med terrasseringar och faskiner under ledning af en mycket obetydlig italiensk ingeniör[1]). Kastellet är ganska väl försedt med de lifsmedel, som här nyttjas, och väl bestyckadt, med rikt förråd af allt slags kulor och krut, dock finnes endast få soldater, hvartill orsaken väl är, att platsen är liten. Här tog jag ett annat skepp för att fortsätta resan hit, och en sådan resa kallar man »inomskärs», hvilket vill säga att segla längs efter kusten med stora hafvet till höger[2]). Där finnas tusentals öar och klippor, hvilka öar bebos af bönder, som, hvar och en, kunna hafva 18 öar, ja somlige 30 till 40; konungens bönder erlägga arrende till honom hvart sjette år dels i smör, dels i torr fisk, dels i en sorts saltad fisk som de kalla dergen och dels i villebråd eller förträffliga änder, och äfven med något penningar; i allo torde det uppgå till 16 à 20 tallares [= daler] för hvart år, häri dock ej inberäknade de skatter och onera, som betalas, men som uppgå endast till högst obetydligt mera, efter konungens behag. Och för rätt handhafvande af dessa inkomster finnas tillförordnade personer, som hålla under sin uppsigt 5—600 bönder, stundom flere, till hvilka förmän konungen sänder till utförande sådant som han önskar och vill; nästan på alla dessa öar och holmar skördas ingen säd och jorden kan ej plöjas, utan de tjena endast till bete för deras hjordar och till fiske; de, där det skördas säd och där jorden kan plöjas, dem hafva enskilda personer sig upplåtna af konungen eller hans företrädare; äfven egas sådana af enkedrottningen, konungens styfmoder, som varit gift med dennes fader Gustavus, men med hvilken hon ej hade några barn, och likaså af hans syster prinsessan doña Elisabet, och hans bror hertig Karl af Sudermanie och äfven af andra rikets herrar samt af hertig Magnus af Ostrogotia, bror till nämde konung; hvilken på grund af vansinne bor i Vaestein [Vadstena], där han behandlas efter sin furstliga rang.

Allt hvad jag befarit af landet är kusten på 70 mil af den sagda storleken; den är låg, bevuxen med en otalig mängd skogar

---

[1]) 1575 hade Dominicus Par, utan tvifvel en italienare, blifvit byggmästare på Kalmar och Borgholm. Jfr Granlund i Hist. Bibl. II, sid. 104.

[2]) Prof. L. antager att det spanska ordet »gera», som här användes, möjligen skulle afse att återgifva det svenska ordet *skär*, enär spanskt *g* i 15 århundradet bevisligen uttalades *sch*.

af tall, aspar [= björkar?] och nötbuskar, men väderleken är så kylig att den 3 Juni fryser det och ännu kan man ej säga, när kölden skall upphöra.

Natten är ej längre än halfannan timme och så ljus att man under hela tiden kan läsa och skrifva utan ljus. Landet är ej synnerligen folkrikt och innevånarne hafva öfverflöd på hjordar af hornboskap och småkräk [får, getter, svin] och något hästar; de gå klädde som matroser i en föga dyr kostym, emedan de fleste hemma spinna och väfva tyget; deras föda består af ost, smör, spicket kött och fläsk, äfvensom något färskt kött samt fåglar som de jaga, grönsaker; deras vanliga dryck är mjölkvassle, men den som har råd att förskaffa sig öl dricker det hällre. De äro storätare af alla dessa saker. De arbeta ogerna i synnerhet vid årorna, hvarför jag, i den tron att jag hastigare skulle framkomma med en fregatt som man här kallar dem och som jag fick i Kalmar (dessa fartyg äro dock endast detsamma som ett af Ers Majestäts största barkskepp med tillägg af en kajuta), måste segla, hvarje natt läggande i land och öfvertänkande denna rapport, som jag nu afgifver till Ers Majestät, ända till Hans Jacobs berg(?), en ö, två mil från Stockholm, hvarifrån jag skref till Pontus de la Gardie och Antonio Pasevino om min ankomst och hvarest jag inväntade deras svar. Jag fick då veta att Pasevino redan afrest härifrån för några dagar sedan till Polen, Wien och därifrån till Rom med det uppdrag som Ers Maj:t kan se af bilagda kopior; Pontus skickade genast en sin slägting, kapten och högt aktad här, samt två eller tre andra kungliga kavaljerer, med muntlig hälsning till mig att där afvakta hvad hans herre konungen kunde befalla, hvilken skickade att mottaga mig grefve Eric Braa [Brahe] och nämde Pontus, de där helsade mig välkommen å sin konungs vägnar, och äfvenledes uttryckte hans stora glädje däröfver att en Ers Majestät tillhörig person funnes i hans rike, såsom han utförligare skulle säga mig, när vi träffades; han skickade också på samma gång till min tjenst ett skepp som här kallas galér, hvars ena hälft akterut är mycket högt öfver vattnet liggande på grund af en stor kajuta och förrådskammare, som där finnes, men hvars andra hälft till utseendet liknar en stor bark; den ros af sju personer, sittande i rad efter hvarandra på hvar sida, med mycket grofva åror; konungen brukar ofta företaga lustfärder på detta skepp, som fördenskull är mycket utmåladt i ljusgult och blått och med flaggor och vimplar af taft i lika färger: på detta skepp kom jag hit till staden tillsammans med dem som kommit att möta mig; vid urstigandet funnos tre kungliga hästar för oss tre som kommo och med mig i midten åtföljde de mig till min bostad. Folket stod öfverallt för att få se något Ers Majestät tillhörigt och detta enligt befallning af konungen för att visa den stora glädje och förnöjelse han kände. Följande dag, den 6 Juni, skickade han till mig två af sina rådsherrar att välkomna mig och erbjuda mig audiens påföljande söndag, hvilken var den 8:de nämda månad; den dagen sände han två rådsherrar, af hvilka den

ene var hans vice kansler, och sålunda begaf jag mig åstad emellan dem, hvarvid vi redo på tre hästar, som de haft med sig från konungen, men ingen annan var till häst. Då vi inträdde i borgen, funnos där i mycket god ordning soldater, alla musketerare, som stodo vid portarne och på förgården och likaså, när vi började gå uppför trappan, stodo där hillebardierer, i hela trappan, i alla hörn och i salen ända fram till midten däraf, under sin mayordomo mayor [hofmarskalk?] hvilken höll i handen en kort kommandostaf af marmoreradt träd, inlagd med guld i alla fördjupningar och af samma storlek som Ers Maj:ts generalkaptener bruka hafva och icke så stor som de som Ers Majestäts mayordomos nyttja; och han följde mig upp. Vi inträdde i en stor sal, där vid ingången stod inuti salen ett korporalskap hillebardierer, anförde af en med bardisan försedd fänrik. I denna sal hör jag att konungen brukade spisa offentligt, emedan den är väl tapetserad med flandriska tapeter af guld, silfver och siden och har en tronhimmel af brokat, och kredenzbordet är likaså betäckt med en brokadduk. Längre in är en annan sal med samma slags tapisseri och en tronhimmel af brokat, med det kungliga vapnet, och under densamma en bänk på en liten upphöjning, betäckt med köttfärgad atlas, och därofvanpå en kudde af brokat och nedanför bänken en matta, som räckte öfver mer än hälften af salen. Här stod Hans Maj:t konungen, klädd i guldbroderadt svart atlas, nämligen vidbyxor och kort rock, samt i en på samma sätt som drägten broderad kort mantel af svart sammet med guldbord och afstickande afvigsida; mössan var prydd med diamanter och rubiner och med en stor plaque af samma slags stenar samt med några alldeles hvita stora plymer; kring halsen ett svart sidenband med insignierna till en orden han håller på att stifta, och af hvilken jag med detta bref sänder en afbildning i naturlig storlek och färg. Han gick mig till mötes öfver halfva salen, dit jag gick fram och bugade mig och helsade honom från Ers Majestät och från min herskarinna, Hennes Majestät drottningen, hvilken helsning han mottog med stor vänskap och benägenhet; han svarade mig på allt mycket vänligt och nådigt, spörjande mig om Eders Majestäters, furstens och prinsarnes befinnande och ålder, med mycken glädje, hvilken han ock visade öfver de svar jag därpå gaf honom; allt detta tilldrog sig offentligt inför alla de mera förnämliga af hans hof.

Härefter drog han sig tillbaka i en mindre kammare, tapetserad på samma sätt, men utan tronhimmel; utan endast med en brokatduk bredd öfver en bänk och några kuddar af samma tyg. Vid inträdandet krusade han för mig att jag skulle gå in först, och då vi voro ensamme därinne gjorde han likaså, när vi skulle sätta oss, och sedan började jag att afhandla hvad här följer.

Sedan Hans Maj:t konungen dragit sig tillbaka, såsom jag sagt, till sin kammare, var det första jag framstälde, frågan om den romersk-katolska religionen, sägande de bästa skäl som jag visste och huru mycket kraftigare än allt annat i verlden detta skulle bi-

draga till att Ers Majestät nu och alltid skulle blifva hans gode vän och broder; härför tackade han mig mycket och visade förnöjelse däröfver, hvarpå han tillstod att Gud bevisat honom så stor nåd att han kommit till kunskap om honom [eller, om henne, nämligen religionen] och att det bedröfvade honom att ej kunna visa det eller låta den iakttagas i alla sina stater, af fruktan att den goda grundval han höll på att lägga skulle gå förlorad, ty om konungen af Danmark finge veta det, skulle han ej dröja åtta dagar med att förklara honom krig. Äfven är drottningen mycket sträng katolik (hon är mesta tiden lam af podager, hvarför jag ännu ej uppvaktat henne). Han låter uppfostra två sina barn i vår heliga romersk-katolska lära och det går så långt, att, så ofta prinsessan, som heter Anna, får tag i någon kättersk bok, tillhörig hennes moders damer eller tjenarinnor, gömmer hon den, tills hon kan få bränna upp den. Prinsen, som heter Sigismundo, och som tör vara mellan 14 och 15 år, går med fadern till luthersk gudstjenst och predikan, men detta smärtar honom och äfven fadern i högsta grad, ehuru de af ofvan nämda anledning ej kunna göra annorlunda. Grefve Pedro Braa, [Peder Brahe], konungens kusin och Erik Sparre, hvilken är något slägt till honom, hans vicekansler, äro mycket förbundna med vår religion och veta allt det, som konungen hyser inom sig sjelf, ty de äro personer med mera gunst hos honom än någon annan.

Då jag framstälde för Hans Kongl. Maj:t det, som jag fått i uppdrag att framföra, och förde honom till minnes hvad hans ambassadör Pontus De la Gardie å hans vägnar erbjöd Ers Majestät, och han väl uppfattat detta, sade han mig slutligen att jag skulle lemna honom det alltsamman skriftligt, såsom jag då sagt det muntligen, och därmed tog jag afsked af honom för den gången.

Efter att hafva gifvit Hans Majestät konungen af Sverige den promemoria som han bedt mig om angående det som jag å Ers Majestäts vägnar här tänkte underhandla om, och då det syntes mig ej vara skäl att begära mera än det som han genom sin ambassadör Pontus de la Gardie erbjudit, samt att, om Hans Majestät händelsevis önskade något nytt, han måtte säga mig det muntligen eller skriftligen, på det jag måtte kunna lemna Ers Majestät underrättelse därom och Ers Majestät bestämde efter sitt behag; så sände han mig efter förloppet af fyra eller fem dagar svar med sin sekreterare Tipotius, hvari han hänvisade till de artiklar som han säger don Juan de Çuñiga hafva skickat från Rom och det som han här vilkorade med Antonio Pasevino och hvilka han för detta ändamål lät öfverlemna till mig; jag sänder dem nu till Ers Majestät och till Hans Höghet kopia däraf, på samma sätt som man gifvit mig dem. Hvad beträffar de två hundra tusen scudi, som han säger böra levereras, har det synts mig vara en allt för högt tilltagen pant, då man ej vet när eller huru stor flotta Ers Maj:t har behof af, ej häller omkostnaden därför, synnerligast om, Ers Maj:t skall bemanna dem med egna soldater. Hvarför jag svarat att den person som Ers

———

Majestät kan komma att hålla här, skall hafva så mycket pengar att, när flottan är segelfärdig, en soldbetalning lemnas i förskott; och för god reda och räkenskap skola Ers Majestäts tjenstemän gå ombord på henne för att, om flottan användes tre månader mer än den månad, för hvilken sold bekommits, kunna understödja den med hvad som anses behöfligt, och att vid återkomsten den person som här finnes för Ers Majestäts räkning skall låta utbetala åt honom genast efter återkomsten till konungariket Sverige allt hvad de hafva att fordra enligt den räkning, som Ers Majestäts för nämde ändamål förordnade tjenstemän uppvisa.

Och hvad angår ett annat aftaladt stycke, nämligen att flottan ej skall medföra mer än fem månaders lifsmedel och ammunition, tycker jag mig i alla afseenden böra fordra sju, emedan man ej har att betala mer än Ers Majestäts tjenstemän uppgifva enligt räkning.

I en annan sak, som tycktes mig af stor betydelse, nämligen att konungen begärt och Antonio Pasevino medgifvit honom, att Ers Majestät uppläte åt honom en hamn i Eders Majestäts besittningar i Nederländerna och i landet Frisland, hvarest hans flotta kunde vara trygg; detta i betalning och afräkning på det anspråk han har på Bari och ytterligare arf efter konung Sigismund; hvarvid han sade mig att allt skulle tillfalla hans söner, emedan drottning Anna af Polen hvarken hade eller kunde få några barn isynnerhet med den man, hon nu har och hvilken nu underhandlar om att öfverlemna berörda arf till sjelfva riket Polen; hvilket han yttrade med någon förtrytelse mot sin hustru, till och med förklarande det hafva blifvit honom sagdt, att Ers Majestät hjelpte till med detta; stälde jag honom tillfreds, så att han lugnades och blef nöjd, sättande tro till mig, och hvad beträffar hamnen svarade jag hvad som tycktes mig lända till Ers Majestäts bästa.

Jag sökte och erhöll audiens den 15:de och efter att hafva framställt för honom det ofvan nämda och annat som ej är af så stor vigt, visade han sig så villig och benägen att tjena Ers Maj:t att han ej är långt ifrån att göra hvad jag har begärt af honom, oaktadt han hänskjutit det till några af sitt råd, genom hvilka jag tänker bättre kunna bringa det till slut, isynnerhet genom att följa Pontus' och Paulo Ferratos mening; de äro alla riddersmän, men ingen af dem är vetenskapligen bildad. Jag skickar bud till Hans Höghet med anhållan, det ville han genast sända mig åtta eller tiotusen scudi, med hvilka jag skall tillfredsställa de personer, som i detta mål böra understödja Ers Majestäts planer; och jag har låtit dem förstå icke allenast att jag sjelf ämnar snart begåfva dem, utan äfven att jag skall göra Ers Majestät underkunnig om det sätt hvarpå de tjena Ers Maj:t, så att Ers Maj:t i så mycket rikare mått må i nåder belöna dem; och härmed håller jag dem något benägna, ehuru de skulle bättre tycka om att först få skänkerna. De, som skola få dem, äro alla förnämt folk, synnerligen grefve Peder och Vicekanslern, hans svärson, hvilken här hålles i stort anseende, och

därför vågar jag ej annat än gifva dem goda förhoppningar; och Ers Maj:t kan tänka sig, om de önska att blifva väl betalade, ty jag har med säkerhet fått veta, att det förhandlats särskildt därom mellan Pontus de la Gardye och dem, enligt hvad jag erfor af honom en eftermiddag, då han enkom kom till mig på besök och nästan icke talade om något annat. Äfven beder jag Hans Höghet sända mig några porträtt af Ers Maj:ts, för att sätta dem vid de kedjor eller smycken, som jag efter bruket i detta land får lof att gifva dem.

Hvad beträffar byggandet af fartyg med högt bord eller galerer, måste Ers Maj:t i tid låta säga till därom, på det virket må vara upphugget, och skicka för förfärdigandet af galererna goda byggmästare [»maestres daxa»] och några kalfatrare, ty af öfrige arbetare finnes här fullt upp. Hvad beträffar fartyg med högt bord eller skepp, så behöfver Ers Maj:t, ifall Ni önskar dem efter bruket i detta land, ej sända någon, ty här finnes goda handtverkare; skulle Ers Maj:t däremot vilja låta bygga dem efter i ert eget land bruklig konstruktion, så är det nödvändigt att sända mästare, i förhållande till det antal skepp Ers Maj:t vill ha bygda. Med stor skyndsamhet skall allt, som Ers Maj:t kan befalla, uträttas, såvida mynt sändes; ty dymedels skall äfven om förbundet ej kommer till stånd, Ers Maj:t likväl blifva betjenad med allt det nämda och äfven med artilleri och munition. hvarpå finnas tillräcklig tillgång i detta rike, med undantag för tennet som får tagas från England, Flandern eller Tyskland; de flesta materialierna äro konungens tillhörighet och han låter tillverka artilleriet och betalar därmed eller med metallerna några af de skulder han har eller gör, och likaså betalar han därmed krigsbefälet, såsom ryttmästare och öfverstar, och de försälja det, hvarefter de betala sina soldater; och emedan konungen rår om det, kan ej med säkerhet vetas, huru mycket centern gäller, mer än att för närvarande betalas 35 scudi för hvarje färdig pjes och är centnern här två och en half gång drygare den Flandriske, hvilket gör 250 ℔.

Äfven skref jag från Stralsund till Ers Maj:t, efter hvad man där meddelade mig, att Hans Maj:t Konungen af Sverige ej egde någon hamn vesterut i sitt land; men detta var ett misstag, ty åt det håll Ers Maj:ts besittningar i Nederländerna ligga, eger han ungefär 5 mil kustland och där en synnerligen god hamn och fort vid namn Elsburc [Elfsborg] och en något längre upp belägen med namnet Nilos [Ny-Lödöse], hvilka gå ned till? [1]) en stor sjö med sött vatten benämnd Venern, hvarest med största lätthet kunde byggas så många skepp och galerer Ers Maj:t behagar, ehuru man i år kan göra högst obetydligt; jag menar med afseende på sjöfarten härstädes, eftersom sjöarne frysa i Oktober; och ehuru ej så mycket vid de nämda hamnarna, Elfsborg och Nilos, så måste man dock för hand sönderbryta isen ett godt stycke till sjös; isen orsakar emellertid sjöfartens stängning. För ett följande år är det altså nödigt, om Ers Maj:t skall hafva en flotta härifrån, att i tid underrätta därom, på det att

[1]) »Los quales baxan a un lago grande de agua dulce»? Möjligen är något öfverhoppadt.

genast vid sjöfartens öppnande, hvilket vanl. sker i Mars alt må vara i ordning; och detta äfven därför att fartygen härifrån måste passera Sundet, som är konungens af Danmark förr omnämda hamn, för att komma till bemälda hamnar Elsburc och Nilos, från hvilka det ej är längre till Nederländerna än två dagsresor med gynnsamt väder; och skeppens färd måste ske mycket hemligt, två och två eller tre och tre, ty, ehuru enligt de öfverenskommelser som konungarne af Danmark och Sverige ingått alla den senares, såväl som alla Svenskars och hans öfriga undersåtars skepp passera Sundet utan att betala den tull eller pålägg, hvarom jag skrifvit till Ers Maj:t, att sådant i denna hamn bör erläggas.[1]) De vapen som soldaterna härstädes nyttja äro musköter med fängpanna (arcabuses de rastrillo), emedan man icke gör flintlåsen så bra som i Tyskland, vidare lätta harnesk enligt tyskt bruk, men gröfre, och förfärdiga de dem sjelfva vid järnverken; vidare föra de äfven pikar och hillebarder. Jag säger att Ers Maj:t för kommande året bör säga till i tid, emedan konungen af Sverige skall utrusta en stor flotta mot Moskoviten för att fullfölja det krig som han i flere år fört med honom, oaktadt man skall underhandla om fred, som han tror sig kunna utverka mera till sin fördel, om han står rustad med svärd i handen; men om detta krig fortfar, så måste nödvändigt skepp och galerer byggas för Ers Maj:ts räkning och detta skall ske i de redan nämda hamnarne Elsburc och Nilos.

Jag framlemnade Ers Maj:ts bref till Pontus de la Gardie, som mottog det med stor vördnad och uppriktigt stälde sig till Ers Maj:ts tjenst; men redan efter några ords samtal fann jag riktigheten af hvad Ers Maj:t sade till mig, näml. att man måste muta några män af rådet, förnämligast grefve Pedro Brahe och vicekanslern Eric Espar [Sparre] och tre eller fyra andra, genom hvilkas händer allt går, och han sjelf lär väl ej häller vilja bli lottlös; med alla dessa börjar jag nu blifva så god vän att jag väner mig vid deras skick, och de komma och äta middag och qvällsmat hos mig.

Det bref som jag hade med mig från Ers Maj:t till Paulo Ferrato har jag qvarhållit hos mig, emedan han ej är af sådan börd eller står i så stor gunst hos konungen, som man underrättat Ers Maj:t. Jag har tillfredsstält honom därmed att Ers Maj:t väl känner hans goda sinnesstämning, och jag skall hålla honom förbunden med mycket mindre än jag tänkte. Han är dessutom Ers Maj:ts undersåte såsom bördig från Carmona i Milano.

Af nämde Pontus de la Gardie och andra hofkavaljerer har jag fått höra att konungens bror, hertig Karl af Södermanland, är benägen mot en årlig pension tjena Ers Maj:t och att han för detta ändamål har några fartyg, hvarmed han kan göra det; de hafva lagt mycken vigt härvid, och Ers Maj:t må se till hvad Ni hälst behagar och underrätta mig om hvad jag därvid bör göra; jag tror att han redan är här i detta rike, ty han kommer med hertigen af Mechelenburc, hvilken skall gifta sig med prinsessan Elisabet, syster till konungen

[1]) Eftersatsen fattas.

och hertig Karl; man säger att förhållandet ej är godt mellan bröderna och därför vistas han föga vid hofvet. Detta äktenskap skall försiggå i vinter, liksom äfven Pontus de la Gardie skall gifta sig då med konungens naturliga dotter, såsom markis de Mondejar skref till Ers Maj:t; de äro redan förlofvade och han är konungens hofmarskalk.

Konungen bad mig skrifva till señor don Jhoan och bedja honom respektera furstendömet Frisland som tillhör grefve Exsardo, gift med hans syster, låtande mig förstå att han skall anse som en ynnest, om Ers Maj:t anstälde honom i sin tjenst, antingen det nu vore genom att gifva honom understöd eller genom att lemna honom 2 eller 3 tusen ryttare till Ers Maj:ts tjenst. Denne grefve eger en mycket god hamn i nämda Frisland, vid namn Emden, dit man, om grefven vore i Ers Maj:ts tjenst, skulle kunna föra från hamnarne Elsburc och Nilos huru mycket artilleri, munition och lifsmedel som helst, ty de ligga mycket nära bemälda Emden. — Bland annat, som konungen talat med mig, beklagade han sig en gång sägande att kejsaren underhandlade om att bortgifta sin syster med storfursten af Moscovia. och för att kunna verkställa det, hade nämde furste insatt i kloster den hustru som han hade, liksom han förut gjort med två stycken, och föregifvit att hon vore hedning och äfven annat, som jag för anständighets skull ej skrifver till Ers Maj:t.

När jag reste från Hans Höghets läger emottog jag 1,500 scudi för att bestrida utgifter och i afräkning på min sold; men dyrheten är i detta land så stor, att, oaktadt lifsmedeln äro mycket billiga (en oxe gäller t. ex. endast 7—8 »tallares» och en höna $^1/_2$ real), ätes så mycket och så ofta att det blir ganska dyrt att lefva; en azumbre (ett mått) [1]) franskt eller rhenskt vin kosta en »tallar»; ölet är ganska dyrt, emedan det till största delen hemtas från Tyskland; och jag måste alltid hålla dukadt bord efter bruket härstädes, ty om man ej gör det, skulle man ej få något anseende hos dem; af dessa skäl ber jag Ers Maj:t vara nådig öka den sold, som Ni befalde anvisas åt mig, eller också bevilja mig ett understöd såsom kostnadsbidrag; ty jag har ej någon annan inkomst än den anställning jag haft och har i Ers Maj:ts tjenst, och jag har användt större delen af den hemgift jag erhöll med min hustru, doña Jhoana de Figueroa, och lemnat henne i behöfvande ställning; på grund häraf anhåller jag ödmjukligast det Ers Maj:t må hafva henne i åtanke såväl som mig.

Denne Tipotius som jag ofvan omtalat är Ers Maj:ts vasall, bördig från Diste; [2]) han är konungens sekreterare för hvad som skall vara på latin, står väl hos honom, är en skicklig man; han har med stor trohet erbjudit sig tjena Ers Maj:t, och om han sätter i verket hvad han erbjudit bör Ers Maj:t, om Ni så behagar, visa honom någon nåd utöfver hvad jag kan belöna honom.

[1]) En azumbre (för våtvaror) = $^1/_8$ af en arroba, som egentl. är 25 ℔ för torrvaror (den gamla spanska arroban hade dock endast 18 ℔). För våta varor är arroban olika; nu för tiden håller en arroba vin i Madrid dryga 16 litres, och en azumbre skulle således vara omkring i det närmaste = 3 af våra vanliga helbuteljer. Anm. af prof. L.

[2]) Diest, stad i Brabant.

Äfven finnes här Jhoanes Harbertus, [Herbestus] till börden polack, Hennes Maj:t Drottningens kapellan, biktfader och predikant, hvilken här uppehåller den kristendom som finnes, och om Ers Maj:t behagar, skall jag med ringa förnöja honom; han har låtit mig veta, att här finnes ett nunnekloster, vid namn Vascesten, anlagdt af den hel. Brigitta, beläget i Östergötland trettio mil härifrån; där finnes två kapellaner, och den ene är här för att tigga för dem; jag har gifvit dem mycket litet, tills jag får veta Ers Maj:ts vilja; de lida mycken brist; och jag tror för visso att den almosa som gåfves dem vore synnerligen behaglig för vår Herre, och pater Antonio Paseuino gaf dem, i betraktande af dessa omständigheter, å Hans Helighets vägnar, 500 scudi. Här stannade två teatinermunkar, den ene prestvigd, ehuru han ej läser messan utom sitt hus; han heter Guillermo [Vilhelm] och genom honom har jag fått veta att markgrefvinnan af Baden, konungens af Sverige syster och som bor 14 mil från denna hufvudstad, har en hjertlig önskan att vara Ers Maj:t till tjenst, hvartill hon äfven erbjudit sig och för detta ändamål skickat hit en tjenare att taga reda på om det vore sanning att här vistades någon å spanska konungens vägnar och denne teatinermunk har sagt mig icke allenast detta, utan ock att hon är riktigt katolsk. Dessa båda teatinermunkar uppehålla sig här ytterst hemligt, emedan konungen ej vill att folket skall få reda därpå; två andra finnas vid en läroanstalt som konungen grundar här; den ene är en förträfflig predikant, men till följd af det nyss nämda predikar han så hemligt som möjligt, verkar dock något godt; båda två hoppas att med Guds hjelp inom kort tid kunna afslöja sig och verka goda frukter.

Den 20 dennes lät konungen genom Pontus de la Gardie mig veta att han anser det såsom fullt säkert, att kejsaren och hertig August af Sachsen, konungen af Danmark och Drottningen af England göra eller hafva gjort ett förbund för att understödja ärkehertig Mathias [1]) och fursten af Oranien, till förmån för upprorsmännen i Nederländerna.

För närvarande finnes ej mer att inberätta till Ers Maj:t mer än att jag sänder en afskrift häraf till Hans Höghet med egen kurir, på det han må skicka mig befallning om, huru eller på hvad sätt jag skall afhandla förbundet och på hvad vilkor, ty det som angår den stora eller lilla flottan och allt annat jag skrifvit om, skall bedrifvas med penningar, ehuruväl konungen af Sverige önskar förbundet.

Vår Herre bevare och gifve tillväxt åt Ers Katolska Majestäts kungliga person i många år, såsom kristenheten det behöfver och vi Ers Maj:ts undersåtar och trogne tjenare det önska.

Estocholm 23 Juni 1578.

Ers Kungliga Katolska Majestäts undersåte och tjenare

Fran:co de Erasso.

---

[1]) Ärkehertig Mathias kallades 1577 af ett parti till
gjorde en tid gemensam sak med Oranien.

I ett annat bref till konung Filip af samma dag redogör Eraso för en förbindelse, som sjelfmant erbjöd sig åt honom lofvande mycket, men som längre fram höll på att bidraga till hans ofärd. Det var den en gång så sköna markgrefvinnan af Baden, den svenska prinsessan Cecilia, hvars make nu var död och hvars äfventyrliga bana åter fört henne för en tid tillbaka till fäderneslandet. Numera katolik, sökte hon draga mesta möjliga nytta af religionsförändringen och verkade för att intressera såväl påfven som den »katolske konungen» för hennes och hennes fyra barns framtid. Antonio Possevino skref längre fram för hennes räkning till hertigen af Parma; kardinalen af Como lade sig ut för henne i Flandern och Tyskland, och hon vardt på detta sätt för katolicismen under de ifriga försöken att återvinna Sverige en intressant personlighet. Hon vistades nu mest i Arboga, som var anslaget till hennes underhåll, och synes ha spelat en ganska tvetydig roll i sitt förhållande till den spanska legaten, hvilken fick upprepade anledningar att nämna om henne i sin korrespondens. Det ofvan nämda brefvet är af följande lydelse:

Konungens syster, Markgrefvinnan af Baden, har skickat till mig hit en af sina sekreterare för att för mig tillkännagifva den lust hon hyser att tjena Ers Maj:t, och till följd hvaraf hon under Stor Komthurens tid (?) skickade ett fartyg med något artilleri, gevärs- och styckekulor; men emedan konungen af Danmark genom markgrefvinnans bror, hertig Karl, fick veta detta, tillfångatog han det nämda fartygets kapten och skaffade honom undan, så att man ej vet om han är lefvande eller död, och därför kom detta skepp aldrig ut från Empden, utan där är det. Nu har denne sekreterare gifvit mig tillkänna, att markgrefvinnan med stor ifver håller på att utrusta två andra fartyg, och till ballast det mesta hon förmår af artilleri, kulor och krut för att sända dem med pålitlig person till Hans Höghet; och likaså har hon skickat bud med anhållan att jag under alla omständigheter måtte komma till henne, på det hon må kunna underrätta mig om några saker som röra Ers Maj:ts tjenst; men att detta borde ske så hemligt att ingen finge reda därpå.

Med afseende på hennes goda önskan, skref jag en biljett till konungen, hvari jag sade att, utom de besök jag skulle göra hos Hans Maj:t och H. M. Drottningen, jag äfven fått Ers Maj:ts befallning att besöka nämde markgrefvinna och å Ers Maj:ts vägnar säga henne åtskilligt. Och emedan drottningens opasslighet ej gifvit mig tillfälle att få besöka henne under den tid jag varit där, fördenskull anhölle jag att Hans Maj:t funne för godt att tillåta mig besöka markgrefvinnan och afbörda min höflighetsskyldighet mot henne och göra det som Ers Maj:t mig befallt; hvilket besök jag tänkte göra

med det minsta möjliga uppseende, och härtill anhöll jag om tilllåtelse. Han har hänskjutit det till Pontus, sägande att han skulle gifva mig svar därpå, och jag har i öfverensstämmelse härmed skrifvit till nämda markgrefvinna ett bref på tyska, på det att, om det skulle komma bort eller uppsnappas, man ej må komma underfund med att detta besök har kommit från henne. Och hvad annat som kan förekomma, därom skall jag underrätta Ers Maj:t, liksom jag äfven gör med herr don Juan, såväl i detta som i annat. Vår Herre bevare Eders Maj:t i många år.

Stockholm den 23 Juni 1578.

Uti ännu en skrifvelse af samma dag, till statssekreteraren Çayas, [1]) ursäktar sig Eraso för långsamheten i sin resa; han säger sig ha funnit många benägna att tjena hans herre, men han behöfde för att bearbeta dem först och främst penningar; ritningarna af den orden han talat om i skrifvelsen till konungen hade han ännu icke kunnat skicka, ty målaren hade narrat honom. [2]) Han ger vidare upplysning om de olika slags pelsverk, mård, »sobel», varg, bäfver, som kunde fås i Sverige och frågar om han skulle göra några uppköp. Han återkommer ännu en gång till penningefrågan. Det var honom ej möjligt att iakttaga den föreskrift han fått, att icke göra af med mera penningar, än han borde, så framt han skulle kunna främja konungens intresse, allra minst nu, då bröllop förestode såväl mellan prinsessan Elisabet och hertigen af Mecklenburg som mellan Pontus de la Gardie och konung Johans naturliga dotter Sofia. Han hade med anledning däraf måst göra åtskilliga uppköp af smycken och högtidskläder.

Under sin vistelse i Stockholm utvecklade Eraso uppenbarligen en liflig verksamhet. Theiner berättar [3]) att han i sin bostad lät inrätta ett »präktigt» kapell för egen räkning, dit likväl de få katolikerna i Stockholm plägade komma. Gudstjensten förrättades där af en spansk verldsprest, »dygdig, upplyst och väl bevandrad i de lefvande språken». De mest framstående i landet och flere riksråd, uppgifver Theiner vidare, såsom Erik Sparre, Hogenskild Bielke, Nils Gyllenstierna, sekreterarne Erik Matthæi och Nils Brask samt flere andra plägade i hemlighet samlas hos Eraso, där åhöra undervisning i religiösa ämnen, mottaga religionens tröst och befästas i gudsfruktan. Härom

[1]) Den finnes ej uti öfversättning.

[2]) Den blef emellertid verkligen inskickad till Spanska hofvet enligt förteckningen på Erasos korrespondens.

[3]) La Suède et le Saint Siége III, s. 27.

innehålla emellertid Erasos depescher, så långt afskrifterna sträcka sig, ingenting.

Närmast följande skrifvelse, till Çayas, af den 15 augusti innehåller föga af vigt, utom antydan om de förbindelser han underhöll med markgrefvinnan Cecilia. Från dagen därpå äro tvänne depescher till konungen. [1]) I den första omtalas hur från en baron Polweijler på grund af kontrakt med don Juan d'Austria tre adelsmän ankommit med uppdrag att i Sverige söka få trettio fartyg utrustade. Konung Johan lät emellertid gifva till svar att i en fråga, där så stor hemlighet vore af nöden, han ej kunde underhandla med så många personer, och att då konungen af Spanien här hade ett särskildt sändebud, ville han ej ha att göra med någon annan än honom. Eraso försäkrade för öfrigt att med anledning af det ryska kriget det nu vore för sent att göra någon flottutrustning detta år och tillägger att de utskickade erbjudit sig att ställa tre nederländska städer som underpant, under det att han afslagit den framställning konungen gjort om en hamn såsom säkerhet för sin flotta.

Han ger i öfrigt i brefvet en skildring såväl af sina förhandlingar med rådet, som af hertig Karl och dennes ställning. Anställd hos honom denna tid såsom hofråd eller kansler var en tysk, d:r Zacharias Vheling, synbarligen en af dessa äfventyrare, hvarpå detta tidehvarf var så rikt, hvilka hade diplomatien till yrke och ställde sina kunskaper och sin erfarenhet till den mestbjudandes förfogande. Eraso berättar såväl här som annorstädes om honom att han ej var rätt väl tåld vid hofvet, ansågs för högmodig vida mer än hans uppdrag och syssla berättigade, ehuru han på samma gång syntes Eraso vara en praktisk man. »Han bekänner», skrifver han, »att den som bäst betalar honom, den är hans bäste herre». »Äfven bidrager till att göra honom illa tåld», fortsätter han, »den omständigheten att han är hertig Karls tjenare, hvilken man här högeligen misstänker, isynnerhet på grund af hans giftermål med pfalzgrefvens dotter».

Vid samma tid ankom hertig Karl till Stockholm åtföljd af tre pfalziska sändebud. [2]) Eraso besökte honom en dag och »gjorde af röfvaren en trogen», antydande att spanske konungen skulle finna nöje uti om han tjenade honom, såsom han

[1]) Ingendera fans öfversatt. Följande referat torde återgifva det vigtigaste af den förras innehåll.

[2]) Hertig Karl hade återkommit till Sverige den 30 juni 1578, åtföljd af de pfalziska sändebuden v. Helmstedt, v. Schönberg och v. Gemmingen.

vidare utvecklade, med sina skepp, artilleri och hvad han förmådde af sitt land. Hertigen svarade att han försökt det, innan han förlofvade sig, men att han nu ej kunde göra det [1]) och yttrade sig för öfrigt i allmänna ordalag, »så att jag märkte att han lutar åt rebellernas parti».

Vid underrättelsen om hertigens förestående resa till Stockholm hade markgrefvinnan Cecilia skrifvit till Eraso och bedt honom besöka henne, »ty hon hade många saker af vigt för Ers Maj:ts tjenst att meddela mig, och emedan jag fann henne så uppriktig häri, bad jag konungen att han skulle tillåta mig besöka henne å Ers Maj:ts vägnar.» Konungen svarade emellertid genom Pontus de la Gardie att han skulle vänta fyra eller fem dagar, emedan konungen ville tala med honom. Under tiden skulle han få tillfälle att uppvakta drottningen och äfven hertig Karl skulle komma, hvilken skulle fägna sig att finna honom här och höra talas om de sista underhandlingarna. Eraso måste stanna, besökte drottningen, som lofvade att hjelpa honom i allt hvad på henne berodde, sammanträffade, såsom nyss nämdes, med hertig Karl, och underrättade för öfrigt markgrefvinnan om det förhinder han fått.

När hon fick veta genom hans bref, skrifver han vidare, att man lät honom vänta till hertig Karls ankomst, skickade hon en sekreterare för att varna honom att väl se sig för, huru han umgicks med hertigen, hennes bror, och doktor Zacharias, sägande den senare vara ett verktyg för alla hertigens nedrigheter och förräderier (»vellaquerias y trayciones») och att han för att göra sådant mot Ers Maj:t trädt i hertigens tjenst, oaktadt, fortsätter Eraso, han har varit här hos mig många gånger och underhållit mig om den tjenst som kansler som han åtagit sig hos hertigen, önskande bryta sitt kontrakt inför mig, sägande att det ej hade uppfyllts som hade lofvats honom. Äfven har han sagt mig att han har 800 »tallares» hvarje år af hertigen med vilkor att han aldrig kan taga dem från honom, och entledigande, när dem synes. [2])

---

[1]) Originalet lyder: »al qual visite luego otra dia y hize del ladron fiel significandole que V. M. recibiria contentamiento en que le serviesse. Dixome que lo havia procurado, antes que se desposasse y que ya no lo podia hazer».

[2]) »Y me ha tratado del asiento que tenia hecho de chanciller con el duque Carlos, queriendo le romper delante de mi, diziendo no se hauer cumplido lo que se le havia prometido. Tambien me ha dicho, que tiene 800 tallares cada anno del duque con condicion que nunca se los pueda quitar y el dexar quando paresciere.»

Han berör i samma bref den pågående underhandlingen om fördraget mellan Spanien och Sverige. Det heter därom: »Doktor Zacharias försäkrar mig, att han (hertig Karl) skall tjena Ers Majestät med de skepp han har och äfven konungen har öga på att förskaffa sig dem (»tiene ojo a comprarselos»), så att följaktligen skall man för penningar kunna få hvad som hälst i dessa provinser, såsom jag har skrifvit till Ers Maj:t, i synnerhet med den flit jag har användt och använder med rådsherrarne och med de anbud som jag har gjort dem, så att i de punkter, som syntes mig vara af största vigt för Ers Majestät, har jag fått dem att utelemna (åtskilligt?), såsom kan ses af den afskrift, som jag skickar med detta bref, ehuru de tillade fem månaders avis, innan flottan utlöper, för hvilket efter mitt förmenande 30 eller 40 dagar räckte till. Ers Majestät må låta se till om det är nödvändigt att förbättra något, ty jag tror, att som jag fått dem att borttaga dessa, skall jag få dem att borttaga, hvad Ers Majestät finner lämpligt, ehuru de se mig nu mera på händerna än på tungan, i det att det synes dem, att jag har att begagna medel såsom de ha gjort (»usar de obras, como ellos han hecho»), och som jag ej för närvarande kan, söker jag att förhala tiden efter deras vana[1]), till dess Hans Höghet låter förse mig, ty om jag får besked i fråga om de fem månaderna, och förr än de blifva sex, och om penningar ej tryta, hoppas jag att Ers Majestät skall göras till nöje i allt jag härifrån har skrifvit[2]).

Legaten berör här, liksom i den redan förut meddelade depeschen af den 23 Juni, själfva hufvuduppgiften för sin mission. Bland hans papper finnas, ehuru utan datum, åtminstone tre redaktioner af fördragspunkterna, två kortare, med hvarandra i flere delar öfverensstämmande, och en något längre, mera utarbetad och från de förstnämda i vissa delar afvikande. Den senare är gjord på italienska, men föreligger äfven i spansk öfversättning. Af de förra är den ena på spanska, den andra på italienska. Att döma af Erasos framställning i ofvannämda depesch af den 23 Juni torde man i den italienska texten ha att

---

[1]) Originalets ord: »los entretengo a su usanza» synas böra ha denna mening.

[2]) Originalets ord lyda: »que avisandome con el tiempo de los cinco meses y antes que sean seis, y dinero sin falta espero que V. Maj:d sera servido en todo y por todo de lo que de aqui tengo escripto

se de artiklar, som redan från Rom öfversändts till Spanien eller som meddelats Possevino[1]). I den spanska texten äro de båda punkter ändrade som väckt legatens anstöt, nämligen tiden för provianteringen, som ändrats från 5 till 7 månader, och yrkandet på de 200,000 scudi, hvarom ingenting i den spanska texten nämdes. Dessa båda punkter återkomma emellertid i den tredje redaktionen, som däremot i öfrigt synes vara mera till Spaniens förmån än de båda andra. Vi meddela först de båda kortare redaktionerna bredvid hvarandra för att tydligare visa deras likheter och olikheter[2]).

Fördragspunkter med konungen af Sverige.

(Spansk text).

Hans Majestät Konungen ber Gud att hvad som föreslagits i H. Maj:t Kon. af Spanien namn må blifva till lycka för enhvar af dem och deras riken nämligen:

1. Att förbundet gäller för 20 år och om därunder Vår Herre behagade hädankalla någon af deras Majestäter, dennes laglige efterträdare förblefve förbunden att fullborda och upprätthålla detta förbund.

2. Att om, sedan förbundet stadfästats, någonting så vigtigt kunde inträffa, att sändebuden ej kunde enas, Hans Helighet Gregorius XIII må bli domare däri, och efter tagen kännedom om saken afgöra den samma, efter hvilken dom de nämda konungarne skola foga sig.

Copia af de punkter konungen af Sverige föreslår.

(Italiensk text).

1. = med inledningsorden.

2. = punkten 1.

3. De punkter, som följa här nedan, äro så att förstå, att de kunna ändras och skola ej ha gällande kraft, förrän de blifvit antagna och bekräftats af båda konungarne. Hvarföre konungen af Spanien täcktes affärda ett sändebud med fullmakt, men i hemlighet, så att han icke kallas ambassadör, utan köpman, till den ort, där det är lägligast för Hans Katolska Majestät att underhandla med konungen af Sverige eller dennes ministrar. Om han kommer till Sverige, skall saken fortare ha framgång, emedan flottan skall utlöpa härifrån.

4. Öfverensstämmer med punkten 2, ehuru affattad i något olika ordalag.

---

[1]) Possevino medförde enligt egen utsago, då han lemnade Sverige 1578, »capitoli dell' unione fra il re cattolico e il re di Suezia, nei quali si opero, che questo re di Suezia si remettesse affatto nel petto di S. S.» Theiner, II, sid. 300. Jfr. ofvan s. 14, 15.

[2]) De förekomma fol. 47—49 och 51 i den volym som innehåller Erasos korrespondens. Fol. 58 förekomma enligt förteckningen likaledes »stipulationer», men någon afskrift af dem finnes icke.

[3]) Ingendera fanns bland Ahlqvists papper i öfversättning.

3. Att kejsaren, konungarne af Frankrike och Portugal och andra furstar kunna inträda i nämda förbund.

4. Att konungen af Sverige skall lemna den flotta konungen af Spanien begär, försedd med artilleri och lifsmedel för 7 månader och af allt annat nödvändigt för krig, soldater, kaptener, sjömän, i proportion till de penningar konungen af Spanien skickar till konungen af Sverige. Och denna flotta skall bestå af 40 skepp för att föra krig mot Flamländare, Afrikaner och andra fiender till den kristna tron.

5. Om någon gång Hans Katolska Majestät låter flottan vända om till Sverige, hel och hållen eller till en del, då skall den katolske konungens sändebud betala konungen af Sverige hvad förlusten uppskattats till och hela intresset (eller vinsten?).

6. Att när Hans Majestät konungen af Sverige besvärades med krig, skall konungen af Spanien skicka till hans hjelp en stor och väl provianterad flotta på samma vilkor i Sverige eller där konungen af Sverige för krig.

7. Att soldaterna betalas enligt krigsbruk.

8. Att soldaterna ej skola besväras för deras religion.

9. Att konungens af Sverige kaptener och soldater skola lyda konungens af Spanien kaptener, när konungens af Sverige flotta användes i konungens af Spanien tjenst och till hans hjelp.

10. Att följaktligen den katolske konungens flotta eller här, som komma till konungens af Sverige hjelp, skola lyda dennes kaptener.

5. = punkten 3.

6. Öfverensstämmer med punkten 4 med följande undantag: 1) *fem* månader i stället för *sju;* 2) ordet *penningar* är öfverhoppadt; 3) i stället för *40 skepp* står här: *skall vara så stor som behöfves för Hans Katolska Majestät.*

7. Öfverensstämmer med punkten 5, men har följande formulering af slutet: Konungen af Sverige skall återbära så mycket penningar, som dömes rättvist, men med ersättning för skada och andra intressen.

8—12 öfverensstämma med punkterna 6—10, ehuru de icke följa i samma ordning.

13. Deras Majestäter skola dela bytet i proportion till skeppen. Fångarne och det andra tillfalla soldaterna, konungen skeppen och artilleriet.

14. = punkten 12, men saknar tillägget om dem som fly för religionen.

15. Men emedan konungen af Sverige har beständigt krig med Moskoviten och emedan af grannfurstarne kunna åstadkommas åtskilliga rörelser i hans rike, sedan flottan därifrån afgått till den katolske konungens hjelp och med dess affärd detta rikes styrka skulle försvagas, skall Hans Katolska Majestät de 2 första åren af förbundet deponera hos konungen af Sverige en summa penningar tillräcklig att lega och betala utländska soldater och kaptener till dessa rikens hjelp.

16. Denna summa bör ej vara mindre än 200,000 scudi, men väl mer, om så synes Hans Helighet för bevarande af detta rike.

17. Dessa första 2 år, om Hans Majestät konungen af Sverige skulle behöfva ryttare eller

11. Att konungarne inbördes dela bytet i proportion till skeppen och artilleriet; fångarne och resten skola vara för soldaterna.

12. Att den ene skall öfverlemna åt den andre dennes flyktingar, noga aktgifvande, att de icke komma undan, hvarvid dock icke förstås att de äro flyktingar, som fly för religionens skull[1]).

13. Att innan fartyg, galerer artilleri, kulor, krut och andra förnödenheter för flottan anskaffas, den katolske konungens sändebud betalar alla lifsmedel och andra saker i penningar i konungens af Spanien namn, som om det varit för konungen af Sverige.

14. Att sedan flottan utrustats och mönstring hållits, skall åt hvar och en gifvas en aflöning, d. v. s. åt skeppen, kaptener, sjömän, soldater, om det finnes några, och åt nämda flottas kaptener skola gifvas före afresan penningar, som räcka till att förse flottan utom riket Sverige under 4 månader, i nämda summa inbegripen förut mottagen betalning.

15. Att när flottan återvänder till Sverige, skall den katolska konungens sändebud hålla mönstring och besöka den och betala den sold de ha att fordra och liden skada, förbindande sig att ha så mycket penningar till sitt förfogande, som erfordras för att betala det ofvan nämda.

16. Att den katolske konungens sändebud skall ge underrättelse fem månader, innan nämda flotta behöfves[2]).

fotfolk från Tyskland eller Italien eller andra nationer i händelse af ett plötsligt krig i Sverige, skall Hans Katolska Majestät afsända sådana i det antal, som behöfs, och det vare i stället för flotta, om det ej på samma gång kan skickas hjelp till lands och sjös. Och detta är att förstå i ofvansagda mening, att ömsesidigt hjelpa hvarandra och att det kan tolkas och förklaras fullständigare af den, som Hans Katolska Majestät sänder hit.

18. Men på det att detta förbund må lända till Guds ära och rikenas fastare beskärm, och den svenska flottans färd till Hans Katolska Majestäts hjelp må kunna ske lätt och med mindre misstanke, skall konungen af Spanien behaga se till, om han vill gifva konungen af Sverige någon hamn och land i Vestfrisland efter Hans Helighets dom eller deras, som Hans Helighet med de båda konungarnes samtycke anser trognast och erfarnast.

19. Men denna hamn och detta land skola ges konungen af Sverige i stället för den penningsumma, hertigdömet Bari, furstendömet Rossano, som i arf tillkomma drottningen af Sverige och hennes söner.

20. Hans Majestät konungen af Sverige, på det att utan lång tidsutdrägt denna tvist må slutas med Polska konungen och drottningen, hänskjuter sig till Hans Helighet, såsom han tror, att äfven konungen af Polen skall göra, så att, sedan allt uppskof genom blods- och vänskapsbandet mellan de kungliga husen i Sverige och Polen blifvit undanröjdt, något fast må göras till den kristna

---

[1]) »No se entendiendo en pero ser fugitivos los que huyen por razon de la religion».

[2]) Originalet har: »cinco meses antes para que dia aura menester la dicha armada».

religionens förökelse och konungarnes och drottningarnes ömsesidiga vänskap.

* * *

Den utförligare redaktionen har följande lydelse:

1. Då fråga är väckt om förening och förbund mellan deras Majestäter konungarne af Spanien och Sverige, synes det vara godt, att deras Majestäter först och främst förklarade för gemensamma fiender alla dem som börja krig med någondera af dem eller som stämpla mot deras lif eller ställning, förbindande de sig i dylikt fall till ömsesidig hjelp på här nedan skrifna sätt.

2. Först och främst skulle då bestämmas, att konungen af Sverige vore förpligtad att, i händelse Hans Katolska Majestät finge krig i Flandern eller Nederländerna mot Hugenotter eller upprorsmän, tillhandahålla Hans Majestät 20 stora och 20 medelstora och små skepp, armerade med tungt och lätt artilleri och andra slags kanoner enligt nämda skepps behof, och borde skeppen vara i öfverflödande mängd försedde med krut, kulor och annat tillbehör.

3. Att skeppen förses med lifsmedel för fem månader.

4. Att på nämda skepp funnes infanteri i tillräcklig mängd för nämda flottas trygga öfverfart, och med rättighet för Hans Katolska Majestät att besätta nämda skepp med det ytterligare antal af hans soldater, som hans officerare bestämde för det företag, som kunde anses lämpligt, och skulle större delen af detta infanteri vara försedd med bröstharnesk, enligt bruket i landet, och alla hafva muskedundrar.

5. Att Konungen af Sverige skulle aflöna nämda soldater under kriget, såsom han plägar, när de äro i hans egen tjenst.

6. Att flottan i år hölle sig i ordning att gå till segels vid första befallning från Hans Katolska Majestät, och följande år från Maj månads början med förbindelse att tjenstgöra till September månads slut,

7. Att konungen af Spanien skulle kunna på sin egen bekostnad låta nämda flotta öfvervintra i sådana hamnar som han bestämde, därvid han bör förse henne med allt behöfligt.

8. Att från dessa skepp tungt och lätt artilleri, kulor, krut och lifsmedel kunde flyttas och förläggas på de platser, städer och fästen, som Hans Katolska Majestäts ministrar önskade, dock med qvarlemnande af så mycket artilleri, krut, kulor, soldater och lifsmedel att flottan i trygghet må kunna återvända till sitt land igen.

9. Att de soldater, som beordras till nämda flotta, vore förpligtade att landstiga och strida, hvarhelst Hans Katolska Majestäts officerare det befallde.

10. Att när Hans Katolska Majestät hade krig med andre sine fiender eller upprorsmän, såväl med de spanske som med de afrikanske Morerne, konungen af Sverige vore förpligtad lemna understöd i enlighet med ofvanstående, dock, i betraktande af dessa ställens aflägsenhet, endast med ett i förhållande därtill proportionerligt antal skepp och soldater; hvilket antal lämpligast synes kunna bestämmas till 20 stora skepp, men med lifsmedel och artilleri i rikligaste mängd.

11. Att rebeller och förrädare som befunne sig i det ena Majestätets våld, på säkert vis öfversändes till den af DD. MM., mot hvilken de stämplat.

12. Att för detta första år gifves en säkerhet på 200,000 scudi enligt den härhos följande skrifvelse, och mer eller mindre, allt efter Hans Helighets godtfinnande, för att godtgöra de omkostnader som konungen af Sverige kan komma att göra för flottan detta år; men för följande år äro båda DD. MM. förbundna att ömsesidigt hjelpa hvarandra.

13. Att Hans Katolska Majestät vore förpligtad att betala krutet med . . . . .[1] scudi pr 1,000 skålp., kulor med . . . . . scudi pr 1,000 stycken och artilleriet med . . . . . scudi efter pjesernas beskaffenhet, om de ginge förlorade eller Hans Majestät ville göra bruk af dem i sina egna länder.

14. Att hvarje rustning tillhörig Hans Maj:t Konungens af Sverige infanteri ersattes med . . . . . scudi pr styck, i händelse de ginge förlorade eller Hans Katolska Majestät ville göra bruk af dem.

15. Att den sold som gifves soldaterna ersattes enligt svenskt bruk, efter . . . . . scudi pr månad och person.

16. Att lifsmedel taxerades enligt svenskt pris; dock endast för detta första år.

17. Att då Konungen af Sverige förde krig med någon af sina sydliga eller vestliga grannar, Hans Katolska Majestät, så vida fred rådde i Flandern och Nederländerna, vore förpligtad att sända 20 skepp, väl utrustade och försedde med . . . . . besoldade infanterister, till det ställe där krig fördes, under liknande vilkor, som ofvan skrifne, i allting, och synnerligast hvad beträffade tiden för flottans afsändande, soldaters inskeppande, lydnad mot den svenske befälhafvaren, rättighet för denne att låta soldaterna landstiga, artilleriet och lifsmedel landsättas och föras till fästningar, samt att låta flottan öfvervintra i hans hamnar; skolande så stor betalning erläggas för hvart skepp som han fordrade för egen del, för infanteriets rustning, för lifsmedel och kulor; och borde detta allt förstås till båda DD. MM. förmån.

18. Att hvar och en af DD. MM. skulle ega att lemna underrättelse om hvad han önskade få bestämdt, med den fulla och synnerliga myndighet, som fordrades till förbundet.

---

[1] Tomrum i originalet, liksom vid de följande lakunerna.

19. Att det af flottorna förvärfvade bytet fördelades i jämn proportion med skeppen, såsom förhållandet var i senaste ligan mellan Hans Helighet, Hans Katolska Majestät och Venedig.

20. Att förbundet anses ingånget för en tid af sex år.

21. Att hvar och en af DD. MM. har att skicka till den andre afskrift af mandat och fullmakt för förbundets ingående och förpligtelsers åtagande etc. och sända den till Rom, på det att hvar minister må hafva den i samma form.

22. Att tillfälle lemnades Konungen af Portugal och åt andra DD. MM. behagliga furstar, att ingå i nämda förbund.

23. Att hvarje tvist, som kan uppstå angående ofvanstående paragrafer eller deras utförande, lemnas att underställas Hans Helighets afgörande, förpligtigande sig därvid båda DD. MM. att gilla och utföra Hans Helighets utslag».

* * *

Ännu ett bref, äfven det till konungen, aflät Eraso den 16 Augusti[1]). Efter att ha omtalat ryktet om tatarernas infall i Polen berättar han, hur under ett besök hos markgrefvinnan i Arboga, han fick höra att det franska sändebudet i Danmark underhandlade med ifver att konungen i Sverige skulle understödja hertigen af Alençon och prinsen af Oranien[2]). Han hade genast skyndat till Stockholm för att få höra sanningen och erhållit audiens hos konungen, som tillstått att så förhölle sig, men att det franska sändebudet endast satt sig i förbindelse med hans råd, hvarjämte han försäkrade att underhandlingen ej skulle röna någon framgång, utan snarare motsatsen. Konungen hade därjämte å nyo bedt honom att rekommendera hos konung Filip markgrefvinnan af Baden och hennes söner samt låta henne erhålla något ståthållarskap uti Nederländerna, i Luxemburg eller annorstädes, och understödde Eraso denna anhållan på goda grunder.

Under sin vistelse i Sverige lyckades Eraso i öfverensstämmelse med föreskriften i sin instruktion förskaffa sig åtskilliga underrättelser af värde om de nordiska rikenas styrka och ställning till hvarandra. Det var djärfva och vidtutseende planer,

---

[1]) Saknades i öfversättning.

[2]) Hertigen af Alençon och Anjou underhöll denna tid förbindelser med prinsen af Oranien och Generalstaterna och utkorades, som bekant, ett par år senare till regent i Nederländerna.

som hos honom med anledning däraf uppstodo och hvilka han anförtrodde sin herre i ett ganska märkligt bref af den 30 September. Det gälde ingenting mindre än att med begagnande af den förbindelse, som nu erbjöd sig med Sverige och tillträdet till Elfsborg och Ny Lödöse bemäktiga sig Helsingborg och Helsingör och därmed kusterna af Öresund för att dymedelst utestänga Nederländarne från Östersjön och tillfoga dem, möjligen äfven England, ett afbräck, hvarifrån de ej skulle kunna hämta sig. Det var lysande utsigter, som öppnade sig, fastän de nu ej ledde till något. Under andra tidsförhållanden och i annan form återupptogos dylika planer ett halft århundrade senare — för att äfven då stranda. Ifrågavarande depesch har följande lydelse:

På detta ställe finnas mer än 400 handlande från Ers Maj:ts Nederländer, de där äro bosatta här och utflyttat för sin religions skull, och allesamman äro alltså Calvinister eller Anabaptister; och bland dem finnas många bankruttörer. De hafva sökt att här handla med sina varor så hemligt som möjligt för att ej komma i sina kreditorers händer. Deras handel består i att föra till dessa riken salt, franska, renska och något spanska viner, och detta i så stor mängd som möjligt, emedan i alla dessa provinser ej finnes det ringaste af dessa varor. Äfven föra de med sig tyger, siden och andra korta varor, men ej i så synnerligt stor mängd, emedan de måste föra dem från Italien öfver Polen. Från detta land [nämligen Sverige], från Liffland, Preussen och någon del af Pommern, föra de hvete, korn, hafre, fisk och kött och i synnerhet från detta land koppar, järn, stål, bly i så stor mängd, att icke allenast är det tillräckligt för Ers Majestäts Nederländer, utan de sälja det i England, Frankrike och annanstädes. Alla dessa varor måste passera genom Sundet midt emellan två fästningar, tillhöriga konungen af Danmark, nämligen Helsingör och Helsingborg, såsom jag skrifvit förut till Ers Majestät. Denne gynnar af alla krafter och med all makt dessa företag och är i förbund med hertigen af Oranien och drottningen af England. Jag tror att han lätteligen skulle kunna tuktas, emedan konungen här är mot honom mycket fiendtligt sinnad och likaså hertigarne af Holstain, hvilka visst äro Ers Majestäts pensionärer, i förening med hertigen af Braunschweig, hvilken äfvenså är Danmarks granne, om nämligen dessa infölle till lands och om den flotta, som härstädes skulle byggas, från sjön anfölle ön Zelanda [Sjelland], hvarest nämda Helsingör är beläget, och det goda med detta fäste är, att, om man tager det, skall han nödgas rymma riket, ty det höll han på att göra en gång förr, då han hade krig med denne konungen, och han skulle hafva gjort det, om ej fred slutits. Det andra fästet Elsemburg [Helsingborg] ligger på fastlandet och är så

svagt att man lätteligen skulle kunna intaga det utan spanjorers bistånd; oaktadt jag förut från Stralsund, skrifvit motsatsen, skedde sådant på grund af de underrättelser man där gaf mig, och därför skrifver jag nu hvad jag här fått veta, äfvensom att dessa platser nu hålla på att befästas, men det betyder föga, ty äfven öfver Frisland skulle spanjorer kunna inskeppas samt därifrån begifva sig till Ny-Lödöse eller Elsburg, som tillhöra konungen af Sverige, och från dessa ställen norrifrån öfverfalla dessa fästningar; ännu närmare skulle de kunna desembarkera i hertigarnes af Holstain land, såvida de äro vänner. Och detta krigsföretag skulle blifva af så stor betydelse, att, i fall man hade blott dessa båda fästningar, man skulle kunna uthungra Holland och Zelanda och andra närgränsande trakter; och Ers Majestät skulle blifva så pass herre öfver alla dessa haf, att ingen där skulle kunna idka sjöfart utan er vilja och så skulle Ni kunna förse Er med alla ofvan nämda slags lifsmedel och edra fiender skulle blifva lidande. Dessutom uppgå de tullar, som konungen af Danmark låter sig betalas i detta sund till så högt belopp, att han därigenom blir rik och bekrigar Ers Majestät, utan att iakttaga det fredsfördrag han ingick med kejsaren vår herre salig i åminnelse; ty allt det öfriga i hans rike är ej af så stor betydelse som detta ensamt, och sålunda skulle Ers Maj:t kunna i fredsvilkoren bete nåd i öfriga stycken mot denne konung eller mot dem, som hulpe till med eröfringen.

Företaget med flottan skulle kunna göras äfven utan konungens vetskap, eftersom Ers Majestät kan besätta den med soldater och det kan underhandlas om att general utnämdes af Ers Majestät, något som jag anser möjligt att utverka, och sedan skulle det vara den lättaste sak i verlden att göra med flottan hvad Ers Majestät behagade; och äfven härutinnan är det till mycken lättnad att, såsom jag skrifvit till Ers Majestät, flottan kan passera två och två eller tre och tre skepp under sken af handelsfartyg, och artilleriet och ammunitionerna skulle kunna föras landvägen, och härvid skulle likväl vara någon svårighet, ty ingenting sker här, som kan vara hemligt och som icke synnerligast konungen af Danmark får reda på om icke för egen räkning, så genom konungens af Frankrike hos honom anstälde ambassadör, hvilken är i mycket förtroligt förhållande med Pontus de la Gardie och kapten Banco[1]), genom att gifva dem viner, som här är det dyraste, och andra saker; nämde ambassadör är äfven i godt förstånd med Holländare och andra så väl här som i Flandern vistande upprorsmakare mot Ers Majestät; och hvad för slags skepp än byggdes i Ny-Lödöse och Elfsborg så skall det ryktas öfverallt genom berättelser från sjöfarande, hvilka nästan alltid lägga där i hamn emedan de ligga så nära intill Danmark. Och ej blott skulle de infödde fröjda sig öfver ett sådant företag och bidraga därtill, fast icke med penningar, ty adeln är mycket fattig och för att slippa ge ut 1,000 gyllen skola konungarne ej börja

[1]) Le Blanque eller Bianco.

krig, äfven om de se segern i handen; utan äfven upprorsmännen mot Ers Majestät (de nämligen som bo här) tillstå öppet att borttagandet af detta sund skulle vara att taga från dem all deras makt, hvilket ju också är sant, och de äro därför icke litet rädda därför, och äfven England skulle hafva skäl att frukta.

Denna expedition skulle kunna göras med lika lätthet både vinter- och sommartid, emedan några vattendrag som man måste passera tillfrysa; och señor don Juan skulle kunna låta sända två eller flere italienare förklädde till handlande för att undersöka detta, ty i konungens af Danmark hufvudstad drifva italienare handel, och eljes under förevändning att resa öfver till Sverige, ty på ett eller annat sätt är det en lätt sak att undersöka det och få veta, om förhållandet verkligen är så.

Likaledes skulle det vara af stor vigt att Ers Majestät läte underhandla med konungen af Polen om att han hindrade utförseln från sitt rike af hvete och andra saker till Flandern och England, ty hvete-utförseln hvarje år uppgår till en summa af 200 skeppslaster. Jag har talat med den ambassadör som reser dit å konungens af Sverige vägnar, och han säger att man skulle dö af hunger i nämda länder, om något sådant skedde, och dem skulle äfven fattas virke att bygga skepp af, hvilket virke föres äfven från det hållet lika så väl som från dessa riken. Jag slutar med att säga att nyckeln till allt detta är just nämda Öresund. Han [nämligen den af Johan III sända ambassadören till Polen] är bördig från Danmark och skickades från konungen därstädes till Ers Maj:t, då Ers Majestät senast var i Barcelona; han heter Andrea Loric, [Lorich] och har jag försökt allt hvad jag kunnat att draga honom öfver på Ers Majestäts sida, och han säger sig nu vara fast besluten därtill, hvarpå han ock gifvit sitt hedersord. Jag tror att med en liten gåfva skulle han göra det ganska nitiskt.

Här har det berättats som mycket säkert att Hans Höghet vid en sammandrabbning som han haft med rebellerna, förlorat 12—14 tusen man och att han dragit sig tillbaka till Luxemburg och att efter denna seger 7 stycken platser gifvit sig åt rebellerna. Jag har sökt få reda på hvarifrån denna berättelse utgått och funnit att det var från en tjenare hos Pontus de la Gardie, som skickats till Tyskland sedan jag kommit hit; denne har skrifvit dessa nyheter till en af sina kamrater härstädes; äfven hafva Holländare som nyligen kommit därifrån förtäljt dem det; men jag håller det likväl för löst pladder och tror att de säga hvad de önska. Här har detta väckt så stor uppståndelse, att jag har haft möda att lugna sinnena, som äro så föränderliga att jag aldrig sett något liknande; men de äro likväl icke i allo tillfredsställda med att jag vederlägger den dåliga underrättelsen, emedan jag ej med bref kan styrka motsatsen; de senaste bref jag här fått från Hans Höghet äro nämligen daterade den 20 nästlidne Juni; och doktor Zacharias som kommit hit från hertig Karl, hans herre, sade mig att han ansåg det fullkomligt

sant, emedan han läst detsamma tryckt i Köln; jag har dock satt lika liten tillit till honom som till de öfriga.

Hvad beträffar religionen, så är det med konungen så som jag förut skrifvit till Ers Majestät, och bland innevånarne i riket råder högst obetydlig tvist därom, med undantag af klerkerna, och så får allt rättas efter omständigheterna, fast ej så hemligt att det ej omtalas i Tyskland. Hertig Karl är också en ifrig motståndare därtill, och Flamländarne och de andre Nederländarne äro de som åstadkomma all tvedrägten; såväl på grund häraf som därför att de äro sådana som jag ofvan sagt, underhandlar jag om deras fördrifvande från denna stad och från detta rike; ty om de ej finnas här, skola de ej kunna lemna så god hjelp åt fursten af Oranien och hans anhängare, som den de nu åstadkomma, hvilken är betydlig af sådant som fås från dessa riken; ty så stor är vinsten att för hvarje dag komma flera, och därför har jag gifvit konungen och drottningen ett förslag huru deras inkomster må ökas och utländingarne draga mindre vinst till Ers Majestäts fiender och ovänner, nämligen därigenom att han styr om att hans undersåter drifva denne handel, hvilket de nu ej göra eller vilja vedervåga, churu de hafva allt därtill behöfligt; och, om de ej vilja göra detta, när han befaller det genom sina fogdar, såsom genom dem förvaltningen i hans riken verkställes[1]). Jag vet ännu icke hvad de bestämma sig för.

Jag skall söka göra hvad i min förmåga står för att tjena Ers Majestät, som jag ödmjukligen beder att hafva mig i åtanke och bevisa mig den ynnest jag förut anhållit om, och likaså min hustru, doña Juana de Figueroa, som befinner sig i behöfvande ställning, liksom jag härstädes i mycket behöfvande, emedan jag ej vågar upphöra med de utgifter jag påbörjat, ty det skulle vara att spilla stort anseende i allting.

En af de sista dagarne hörde jag berättas att konungens broder hertig Karl hade sålt en mängd artilleri till furstens af Oranien uppköpare; jag skref då till honom ett bref och beklagade mig öfver att han gjorde sådant under det jag vistades här och sade, att detta ej var i öfverensstämmelse med hvad jag hört om honom. Han svarade mig genom doktor Zacharias att han hade en stor del af sina inkomster i gjutning af artilleri och kulor, att han för närvarande hade någon tillgång på sådant, och att om jag önskade köpa det af honom, skulle det vara honom en stor glädje att få sälja det till mig hellre än till någon annan; att jag måtte komma och bese det, så kunde vi, i fall det var till min belåtenhet, öfverlägga om priset och att i allt skulle ske hvad jag önskade, men att han ej kunde låta bli att sälja det.

Under samtal som jag haft med doktor Zacharias har jag sökt taga reda på hans afsigt och plan. Han är en insigtsfull man, fastän inbilsk öfver sin förmåga och i hvad han kan upphöja denna gör han det, men här vid hofvet fins ingen som besöker honom.

[1]) Eftersatsen fattas.

Han säger mig att han tjenat konungen af Danmark och i betraktande däraf har jag sökt varsamt utfråga huru starkt detta rike kan vara, och han omtalar ingenting utom det nämda sundet (genomfarten) vid Öresund (Sumpt) och de två fästen där finnas att bevaka det, men att desse ej äro så starka som man beskrifvit. På grund af hvad jag härstädes öfverallt sett, tilltror jag mig kunna försäkra Ers Majestät att de lika så säkert skola blifva edra som Madrid nu är och att med 10 galerer, som Ers Majestät där håller, skall Ers M:t blifva enväldig herre öfver alla dessa provinser utan att någon skall drista att förhindra E. M:t däri, utan E. M:t skall kunna sätta foten på nacken på dem allesammans; och detta skall blifva till lika stor skada för rebellerna som till ära och nytta för Ers Maj:t, ty endast med de tullar som där betalas skulle man kunna bestrida utgifterna och försvaret däraf.

Den 24 nästlidne kom hit en säker underrättelse om att Moskoviten infallit i Livland med 12—13 tusen ryttare och intagit ett trähus, här kalladt kastell, vid namn Hiverpol, [Oberpahl], hvarest konungen af Sverige hade femhundra svenskar till besättning, hvaraf 200 adelsmän. Konungen gick det mycket hårdt till sinnes, i synnerhet som han ej då har mer qvar i denna provins än Reval (Reffle).

Stockholm 30 September 1578.

Men de lysande utsigterna skulle snart börja skymmas. Det dröjde ej länge, innan Eraso fick röna sinnenas ombytlighet vid det svenska hofvet och det var tydligt att mäktiga krafter arbetade emot honom. Theiner uppgifver att det luterska presterskapet »genom infernalisk list» fått spaning på de hemliga mötena hos Eraso, om hvilka han sjelf ej har något att berätta, och snart började förtala honom. Att hans eget firande af den katolska gudstjensten väckt något uppseende synes emellertid af hans egna bref. Sjelf skylde han längre fram på en tjenares förräderi och falska angifvelser. I hvad mån denne varit vunnen af hans fiender, framgår ej af de handlingar, som för närvarande varit tillgängliga. Det dröjde emellertid ännu öfver ett halft år, innan det kom till en verklig brytning, men redan från December 1578 fick den i början med sådan artighet mottagna främlingen upprepade anledningar att beklaga sig öfver den köld, som mer och mer, ehuru med afbrott af större förtrolighet, gjorde sig förnimbar i konungens sätt att behandla honom. Så börjar han depeschen af den 9 December 1578 med att beröra den »sinnenas föränderlighet» som visade sig med anledning af åtskilliga på olika vägar ankomna nyheter och rykten från Flandern om don Juans död och den spanska härens upplösning till följd af pesten, nyheter som Eraso af brist på egna underrättelser

tills vidare hvarken kunde vederlägga eller bekräfta. Efter att vidare hafva berört sina penningeförhållanden och hur han vid bröllopet mellan vicekansleren (Erik Sparre) och Peder Brahes dotter (Ebba Brahe) fått begagna sig af markgrefvinnans börs, fortsätter han: [1])

... och med gåfvorna och deras dryckeslag har jag fått på det klara de mesta sakerna af dem, som jag skrifvit till E. Maj:t, och de väsentligaste äro [nu], att konungen i de dispyter han har med dem, som man här håller för biskopar och ärkebiskopar, när han ej kan öfvertyga dem med de skäl han anför, förblindas af vrede och behandlar dem illa i orden, så att han har väckt alla dessas missnöje, och icke mindre de theatiners, som stannat här, emedan han öppnar alla bref från H. Helighet, som man skickat dem från Rom, och å andra sidan är han så föränderlig i vår heliga katolska tro, att när det var fråga därom i en absolution uti adventsgudstjensten, som lyder: »precibus et meritis beatæ Mariæ virginis et omnium sanctorum perducat nos dominus ad regna cælorum», säger han sig icke kunna tro på en sådan religion, och de skäl han ger därför äro i enlighet med en messa, som han här låtit författa, sägande den vara mycket katolsk, men som är simpel och ej innehåller böner till helgonen eller »oraciones pro defunctis» och sakramentet »sub utraque specie» och andra icke goda vidskepelser.

För mig plägade en drottningens kaplan dagligen läsa messan i sitt eget hus (»en casa») och det är flere dagar sedan han upphörde därmed, och som jag var på väg att söka henne och höra dèn (?), skickade hon den ena af de andra två theatinerna, som äro här, i största hemlighet, för att säga att jag ej skulle höra den, på det att folket ej skulle uppresa sig, i ty att ingen visste det mer än konungen och hon, och låtande honom säga detta, såsom sanningen är, sade jag att han [konungen] borde visa sin afsigt under denna förevändning (»con este achaque») och medgifva att den sades offentligen, förnämligast emedan jag var här för Ers Maj:ts räkning och i edra uppdrag, andragande därjämte att, om jag varit i Konstantinopel, skulle denna begäran genast beviljats och annat därför nödvändigt och att om här funnes en prest eller jag hade en kaplan i alla dessa Tysklands landamären, skall jag lemna omsorgen härom åt Ers Maj:t och låta läsa den i min bostad; hvarpå hon lät svara mig att jag skulle fortfara att höra den på samma ställe ...

Den 23 nästlidne fick man veta att i Lifland hade något moskovitiskt folk jagats på flykten, hvaröfver han [konungen] så yfdes och af vinet upphettades, ty han höll ett gästabud, att han började därvid upprepa alla de saker, som man sade honom från Flandern, bekräftande dem såsom vissa och försäkrande att E. Maj:t ej mer skulle vara herre öfver dessa stater och andra saker, som bland dem anses

[1]) Brefvet saknades i öfversättning.

som tapperhetsbevis, men i sjelfva verket voro ohyfsade och endast tjenat att inge mod åt E. Maj:ts rebeller och bedragare, att de hvarje dag komma med nya saker.

Äfven har man försäkrat mig att, om här vore en person för E. Maj:t med så mycket penningar, som kapitalet belöper sig till, som tillhör honom af den ränta som han har på tullen i Poggio i Neapel, skulle han taga dem, och nu underhandlar han om att sälja den, ehuru i alla fall han processar med sin svägerska drottningen af Polen; och för att ha honom mer till E. Maj:ts förfogande, bör man befalla vicekonungen i Neapel att ej samtycka till att någonting säljes, som hör därtill, ty det är af största vigt att man kan hålla sig vid något med honom och därmed komme att svara mot det som han gjorde anspråk på att få i sitt våld, såsom pant, de 200,000 scudi, som jag lät borttaga i de andra förbundsartiklarne och af dessa och andra orsaker vore det godt att ha det mesta af penningarna i Frankfurt för de saker, som här kunde vara att göra, arbeta och köpa, och hålla här [endast] en liten summa.

Det skulle vara af stor vigt för Ers Maj:ts tjenst att skrifva till honom ett vänskapligt bref och för att förströ honom och till drottningen hans gemål, om Ers Maj:t icke snarligen afgör förbundet; hvarje uppskof är skadligt för E. Maj:ts tjenst.

Äfven kunde Ers Maj:t låta skrifva till fru markgrefvinnan af Baden, tackande henne för hvad hon gjort i E. Maj:ts tjenst och bedjande henne att alt framgent lemna sitt bistånd i detta rike, ty jag hör att hon vill fara till sina besittningar i Luxemburg och jag tror hon skulle göra det, om ej E. Maj:t, som jag säger, befaller henne att stanna här med försäkran att hennes orter skulle väl behandlas och den tvist hon har där gynnas af E. Maj:ts ministrar, ty icke blott har hon handlat på fullt allvar, utan hon har en hamn och medel, att hon kan få lifsmedel och förråd från hvem som helst utan konungens hennes broders vetskap och äfven hertig Karl, hennes bror, som är granne till denna hamn, skulle kunna göra det, med den pension, som jag skrifvit till E. Maj:t om och med den och utan den med penningar, och måste man med alla dessa bruka försigtighet, ty de fara föga med sanning, och mycket få äro i E. Maj:ts tjenst, emedan de äro alla kättare och äfven de, som jag hittills hållit för katoliker, äro det föga . . . [1])

Hvarje dag väntas här hertig Karl, som ämnar fara och gifta sig med pfalzgrefven-kurfurstens dotter, med hvilken han är förlofvad. Han ville fara genom Danmark, och konungen hans bror är ej med därom, fruktande att det göres något förbund mot honom, ty hertig Kasimir är fästmöns farbror, och hertig August af Sachsen svärfar till Kasimir, och han af Sachsen gift med konungens af Danmark syster. [2]) Och som Karl är likadan kättare [illegible] de nämde och alla

[1]) Eraso redogör för de utvägar han [illegible] bref säkert befordrade och anhåller ytterligare om [illegible]

[2]) Kurfurst August af Sachsen [illegible] Anna af Danmark. Hans egen dotter Elis[illegible] af Pfalz

religionens förökelse och konungarnes och drottningarnes ömsesidiga vänskap.

* * *

Den utförligare redaktionen har följande lydelse:

1. Då fråga är väckt om förening och förbund mellan deras Majestäter konungarne af Spanien och Sverige, synes det vara godt, att deras Majestäter först och främst förklarade för gemensamma fiender alla dem som börja krig med någondera af dem eller som stämpla mot deras lif eller ställning, förbindande de sig i dylikt fall till ömsesidig hjelp på här nedan skrifna sätt.

2. Först och främst skulle då bestämmas, att konungen af Sverige vore förpligtad att, i händelse Hans Katolska Majestät finge krig i Flandern eller Nederländerna mot Hugenotter eller upprorsmän, tillhandahålla Hans Majestät 20 stora och 20 medelstora och små skepp, armerade med tungt och lätt artilleri och andra slags kanoner enligt nämda skepps behof, och borde skeppen vara i öfverflödande mängd försedde med krut, kulor och annat tillbehör.

3. Att skeppen förseges med lifsmedel för fem månader.

4. Att på nämda skepp funnes infanteri i tillräcklig mängd för nämda flottas trygga öfverfart, och med rättighet för Hans Katolska Majestät att besätta nämda skepp med det ytterligare antal af hans soldater, som hans officerare bestämde för det företag, som kunde anses lämpligt, och skulle större delen af detta infanteri vara försedd med bröstharnesk, enligt bruket i landet, och alla hafva muskedundrar.

5. Att Konungen af Sverige skulle aflöna nämda soldater under kriget, såsom han plägar, när de äro i hans egen tjenst.

6. Att flottan i år hölle sig i ordning att gå till segels vid första befallning från Hans Katolska Majestät, och följande år från Maj månads början med förbindelse att tjenstgöra till September månads slut,

7. Att konungen af Spanien skulle kunna på sin egen bekostnad låta nämda flotta öfvervintra i sådana hamnar som han bestämde, därvid han bör förse henne med allt behöfligt.

8. Att från dessa skepp tungt och lätt artilleri, kulor, krut och lifsmedel kunde flyttas och förläggas på de platser, städer och fästen, som Hans Katolska Majestäts ministrar önskade, dock med qvarlemnande af så mycket artilleri, krut, kulor, soldater och lifsmedel att flottan i trygghet må kunna återvända till sitt land igen.

9. Att de soldater, som beordras till nämda flotta, vore förpligtade att landstiga och strida, hvarhelst Hans Katolska Majestäts officerare det befallde.

svarat E. Maj:ts ministrar på ett snäsigt vis angående anspråken på Bari och Rossano; och därför att detta här blifvit så allmänt ryktadt, har jag försökt klarera saken, förklarande dem för lögnare, hvilka sagt något dylikt, och såsom bevis därför anfört, att det ännu i dag finnes en polsk ambassadör vid E. Maj:ts hof. Allt detta anser jag för min del vara förorsakadt af hänsyn till hertig Karl och af den fruktan man hyser för honom och Pfalzgrefvens sändebud, hvilka båda genom många tillbud försökt öfvertala markgrefvinnan af Baden att hålla med dem; och dessutom bedt henne att sälja de tre skepp hon har i Embden med artilleri och ammunition åt Ers Maj:ts upproriske undersåtar och gifva köpesumman såsom lån åt hertig Karl till hans resa, ty han skall nu fara och gifta sig med den jag förut omnämnt för E. M. Men fru markgrefvinnan har ej velat göra något af detta, fastän herr don Juan [d'Austria] svarade två hennes tjenare, att han ej kunde betjena sig af något af dessa skepp, emedan rebellerna innehafva alla hamnarne. Jag skall bistå henne i alt hvad jag möjligen kan, och ehuru konungen och alla andra hvarje dag ansätta henne, tjenar hon dock E. M. och underrättar mig om allt nödigt, hvilket E. M. bör räkna henne till mycken förtjenst och värdt E. M:ts tacksägelse. Det hvarutinnan en synnerlig tjenst kan visas henne, är i saken med rådet i Luxemburg, förnämligast därutinnan att det ej blir fråga om en deras tjenare som hon håller fången i Rotmach [Rodemachern], tills hon begifver sig dit; ty konungen af Danmark arbetar på att befria honom, och pfalzgrefvens sändebud har nu lofvat att medla med rådsherrarne i Luxemburg. Fången är bördig från Danmark; och jag har skrifvit därom till señor don Juan, såsom E. M. sett af kopiorna af brefven.

För 9 dagar sedan dog Acatio Benedicto, [1]) en mycket ansedd riddare i konungens råd, han var mycket tillgifven E. M:t och tjenade Ers Maj:t i Sienasaken och därefter i Neapel och på samma sätt gjorde han här, så att nu ej finnes någon qvar, till hvilken jag kan hysa så stort förtroende.

Denna jul har konungen nästan velat tvinga här varande jesuiter[2]) att gifva honom sakramentet sub utraque specie under föregifvande att Hans Helighet medgifvit honom det; men, emedan de känna till förhållandet, hafva de ej velat gifva honom det, hvaröfver han blifvit mycket förtörnad; likasom ock däröfver att ej jag lika så väl som han, var närvarande vid den ofvannämde riddarens begrafning, något som jag underlät just på inrådan af jesuiterne.

Alla dessa moln skola skingras, så snart förbundet kommer till stånd eller någon åtgärd vidtages, hvarigenom konungen får se penningar, hvarefter han är mycket begärlig. Man kan ej köpa något här i landet som ej tillhör honom eller hans bröder, ty hos köpmän skulle man få betala mycket mera; desse hafva ock medels dessa penningsaker bearbetat konungen sjelf och, såsom alt här är så föga

---

[1]) Åke Benktson Ferla enligt andra uppgifter död den 9 december 1578.

[2]) Jesuiterne nämnas ej så i originalet, utan endast »los de la compañia.

hemligt, tror jag säkert att de gjort detta för att täfla med mig, isynnerhet Pontus de la Gardie, ty han gynnar dem med uppslaget visir, emedan de besticka honom, och han är fransman och af samma religion som de.

Så snart sjöfarten genom Sundet öppnats, för man salt till alla dessa haf från Spanien, ty man fabricerar så litet däraf i Frankrike, att det ej är tillräckligt för behofvet. Alla möjliga nationers fartyg, som drifva handel här, hafva det till sin förnämsta last, emedan det är det mest inbringande af allt. Men det är icke allenast hit de föra det, utan de fara äfven till Ryssland därmed. Jag ber Ers Maj:t öfverväga den nytta man kunde draga af att företaga den expedition jag omnämnt genom Sundet mot Danmark, hufvudsakligen med galerer och half-galerer; ty då skulle ej något slags handelsvara kunna passera, utan att erlägga de afgifter E. M. bestämde, och huru små de än vore, skulle de likväl betäcka kostnaden och därtill betydligt föröka E. Maj:ts inkomster; såsom jag förut vidlyftigare har afhandlat det.

Då markgrefvinnan af Baden för 4 à 5 dagar sedan var till middag hos sin broder konungen, frågade han henne bland annat hemligt: »fru syster, när reser sändebudet? hvad gör han här så länge? Han hade ju ej med sig några 2 à 300,000 escudos». Han tycktes tro, att han genast skulle lemna krigsflottor, utan vidare, och hvad det beträffar, att han ej gifvit mig audiens de förr omnämda gångerna, så [sade han] var det i fråga om lyckönskningen öfver Moskoviten tillräckligt att drottningen tog emot mig, och emedan under julen det var högtidsdagar med messa och aftonsång och jag ej infunnit mig vid hans messor, hade företräde ej lemnats och att han ej häller ämnade lemna mig det, tills jag får bref från Ers Maj:t. Därpå frågade han henne om jag hade något annat att göra här? Hon påstår sig hafva svarat: »E. M. det vet jag ej, emedan han ej talat med mig därom; ty han har ej kommit till mig, utan till E. M. som därför bör veta det bättre än jag.» »Konungen svarade att hon ej skulle lita mycket på spanjorer och ej visa sig så spansk sinnad, ty de vore falska och ville befalla öfveralt; hvarjämte han ock anmärkte, att hon icke finge säga mig något af alt detta.

Då jag nu inser huru föga besked det är med konungen, vet jag ej hvad man kan hoppas af honom. Om sakerna ej förbättras genom de nya order E. M. kommer att gifva mig, vet jag ej hvad jag skall göra här. Följaktligen må det nu bli hur som hälst, i fall det ej blir i full öfverensstämmelse med hvad som begäres, ämnar jag vid sjöfartens öppnande, som tidigast inträffar i slutet af maj, afresa för att för Ers Maj:t göra reda för altsamman.

Doktor Zacharias, E. Maj:ts pensionario har gifvit mig säker underrättelse om hans höghets död. Fastän det här berättas, hade jag dock hoppats, att vår Herre skulle gifvit honom helsan åter; må Han bevara honom i sin herlighet och skydda E. M.

Stockholm den 11 Januari 1579.

Under loppet af februari månad hade däremot ställningen åter blifvit mera hoppfull. Efter att ha åberopat sina depescher af den 9 December och den 11 Januari fortfar Eraso i ett bref den 22 Mars till konung Filip. [1])

... I början af februari hölls ett bröllop i slottet för en drottningens dam, en förnäm qvinna, fränka till señor Hogenskild (»Hongilt»), som är ett parti af de två, som finnas i konungens råd [»que es un bando de dos que ay en el consejo del rey»], såsom jag skrifvit till Ers Maj:t. Då det syntes mig ett lämpligt tillfälle att pröfva honom, skickade jag ett bud till nämda Hogenskild, gifvande honom att förstå, att jag önskade han skulle besöka mig. Han kom till mig och framstälde jag för honom på bästa sätt, att jag förstod det goda, som Ers Maj:ts och dess undersåtars vänskap beredde för konungen och dessa hans riken, och den beständighet som furstarne böra visa i hvad de lofva, på samma gång beklagande mig öfver att han [konung Johan] icke gifvit mig audiens, såsom jag skrifvit till E. Maj:t. Verkan af mina ord var sådan, att konungen skickade och bjöd mig till bröllopet, som varade tre dagar och därunder förhandlade jag med konungen öfver alt det förflutna och å nyo erbjöd han sig till vänskap och broderskap med Ers Maj:t utan sin skada och bad mig äfven skrifva det till Ers Maj:t. Äfven drottningen gaf mig många goda ord. Jag umgicks med dem så, att de blefvo mycket tillfredsstälda och de som voro orsaken till denna inbjudan och förändring i konungens sinnelag tillfredsstälde jag med några skänker, och till bevis på sin erkänsla inbjödo de mig till sina hus, välplägande mig enligt sin sed det bästa de kunde. Och när han såg detta, bjöd mig grefve Peder Brahe till ett sitt slott tre mil från Stockholm, där drottningen var på besök hos sin fränka, hvilken jag enkom uppvaktade, bringande henne en helsning från Ers Maj:t. Efter hvad jag kunde finna, erkände hon sig haft orätt (?), försonande sig [2]) med mig och skjutande skulden på konungen, hennes herre, och på Pontus och Tipotius, hans sekreterare för den förändring som konungen ville göra, hvilka [3]) jag tillfredsstälde, så att resande från Stockholm till ett sitt landställe, där han skall stanna 3 eller 4 månader, vicekanslern, nämda grefves måg, bjöd mig till ett annat slott, 14 mil från Stockholm, tre stora dagsresors väg. Därifrån kom jag till Arboga, såsom Ers Maj:t skall finna af kopian af mitt bref till fursten af Parma, och skall jag härifrån fara till den gamla drottningen till en fest hon har anordnat, hvilket jag dock ej vet, om jag kan göra, ty till följd af ett sjukdomsfall, ha de åderlåtit mig tre gånger, [4]) och jag är ännu icke bra, och äfven till följd af starkt

[1]) Brefvet saknades i öfversättning.

[2]) »Como me parescio convenia reconciliandose conmigo.» Möjligen: »bringande henne en passande helsning (eller gåfva?) från E. M., hvarvid hon» o.s.v.

[3]) Möjligen är något öfverhoppadt.

[4]) »Porque de una caida que di de unos hielos, me han sangrado tres vezes.»

töväder, så att man hvarken kan färdas med släda eller häst, och af den orsaken har jag icke genast gifvit mig af att tala med konungen, såsom Ers Maj:t befaller i ett bref af den 2 November. Jag skall ej förlora tillfället, ty så snart jag kan resa, skall jag göra det, ehuru jag icke är bra.

När konungen reste från Stockholm aflade jag besök hos honom. Jag afhandlade med några af hans råd, att de skulle infinna sig förut, på det att de, såsom vunna med penningar, måtte hjelpa till E. Maj:ts tjenst, och jag framstälde det [mitt ärende] till konungen; han svarade mig mycket vänligt, bekräftande hvad han lofvade vid bröllopet. Gud gifve att det varade . . . . .[1]). Arboga den 22 Mars 1579.

I ett bref till Çayas af samma dag erkänner Eraso mottagandet af bref utaf den 4 och 31 Augusti, 19 September och 2 November samt tillägger i öfrigt i afseende på markgrefvinnan af Baden, att konungen af Spanien och rådsherrarne borde få förstå, att om på grund af hans vistande i Sverige något begärdes af henne, vore det trängande behof, att man hjelpte henne med ord och gerning, emedan hon hade en rättvis sak, blott ville ha reda och räkenskap för sina barns medel och vore den, på hvilken man mest kunde inverka där uti landet.

Men den nyväckta förtrolighet, hvarom senast anförda skrifvelse bär vittne, skulle icke blifva långvarig. I början af Juni 1579 anlände pater Warsewitz för att tjenstgöra såsom drottningens biktfader. Denne meddelade Eraso, att man vid hofvet beklagade sig öfver att han begärt att få en flotta med alla dess förnödenheter utan att hafva fullföljt denna begäran och utan penningar, man trodde att han tänkte skaffa sig den regeringen förutan och man anmärkte att han varit i Sverige mer än ett år utan att visa hvarken svar eller resolution från konungen af Spanien eller honom sjelf i dennes namn. I samma bref, där detta omtalas, berättar Eraso vidare, att ett sändebud kommit från Polen vid namn Gosliczi, som begärde hjelp mot Ryssland, men att konungen öfver denna hjelpsökan blifvit så öfvermodig att han yrkade att först få ut sin drottnings hemgift och att de lån skulle betalas, som han lemnat konungen af Polen, medan han ännu var hertig af Finland, innan han tog riket från sin broder Erik. Han nämner vidare om de rustnin-

[1]) Det öfriga angår Erasos affärer, hvarjämte han berör sina förhandlingar med markgrefvinnan af Baden om hennes tre skepp i Emden.

gar konung Johan gjorde mot ryssarne och det missnöje, som däraf väcktes bland folket. Han klagar öfver den undfallenhet som visades Holländarne trots hans gensagor; ingen brydde sig om att han var där å spanska konungens vägnar; ingen hade han att vända sig till för att erhålla biträde i ett eller annat hänseende; utgifterna voro stora, ty utom de skänker han måste gifva, var han tvungen att afsända särskilda kurirer med sina bref för att få dem säkert befordrade och för att få svaren riktigt i sina händer. Under sådana omständigheter anhöll han om nya förhållningsorder. Äfven omnämde han att Possevino väntades tillbaka till Sverige, men tillägger att enligt hans förmenande denne ingenting skulle kunna uträtta[1]).

De två följande depescherna, af den 28 Juni och den 16 Juli, de sista som bland afskrifterna förekomma, visa hur det hotande ovädret slutligen bröt ut öfver den spanske legaten, som lemnad åt sig sjelf befann sig i en synnerligt olycklig belägenhet.

Hans Majestät konungen af Sverige kom hit den 14 dennes; vid hans ankomst anhöll jag genom vicekansleren å Ers Majestäts vägnar om audiens, emedan han icke hade velat gifva mig sådan på det ställe, hvarifrån han då kom. Han svarade, att han den dagen erhållit bref från Polen, och att han var upptagen med att genomläsa dem och att affärda polacken, men att han skulle underrätta mig, när han finge tid att mottaga mig. Två dagar innan konungen anlände, kom till mig en kurir från Tyskland, som medförde bref till mig; sex mil härifrån uppfångade utposterade soldater honom och togo brefven från honom, utan att det gagnade honom, att han påstod att de voro till mig. Han säger, att de svarade, att de hade konungens befallning att taga dem allesammans och att han borde vända sig till styresmannen i denna stad, hvilken skulle lemna dem tillbaka. Flere gånger skickade jag bud efter dem hos nämde guvernör; första gången svarade han, att han ej sett dem, flera gånger sades han ej vara hemma, och sista gången sade han, att, om några hade kommit, hade han skickat dem till konungen. Jag skref ett bref till H. M. Drottningen och redogjorde för förhållandet; hon lät svara mig, att hon skulle göra allt hvad hon kunde; och två timmar sedan jag erhållit detta svar, kom sekreteraren Tipotius till mig med två brefpaketer. Han var mycket belåten och lät mig förstå att han genast framlemnat dem till mig, så snart de kommit i hans händer och att han skulle göra så, om flere bref kommo. De voro från

[1]) Erasos depesch från Stockholm den 9 Juni 1579 saknades i öfversättning.

prinsen af Parma, det ena dateradt den 11 Mars och det andra den 14:de April, med redogörelse för hvad som dittills inträffat; hvilket var af stor vigt för att kunna vederlägga de funder och lögner, hvilka omtalades af här vistande upprorsmakare mot Ers Majestät. Därefter frågade jag kuriren af hvad storlek den brefpacke var, som han medfört; han sade att den var liten, så att, när vi granskat den ena, denne befans vara den som de tagit ifrån honom, och den andre var en annan, som hade kommit öfver Augsburg; men jag skulle ej bekommit någondera, om jag ej vidtagit den åtgärd jag gjorde, ty jag talade med några af rådet och två sekreterare, och de tillstodo öppet att bruket var att icke blott qvarhålla dem, utan äfven att öppna och ej gifva mig dem. De bestyrka hvad jag skrifvit härifrån; så mycket mer som den polske ambassadören, när han för 8 dagar sedan afreste, sade mig, att konungen sagt honom, att jag varit här mera än ett år, att jag begärt flere audienser och att allt var munväder, att jag begärde flottor utan att hafva några penningar, att det kunde jag vara lugn för, att jag ej skulle få något alls i hans riken utan penningar. Han är en sådan man, att allt hvad han gör, skrifver, undertecknar, beseglar och säger i dag, det gör han om i morgon, och han har ingen ståndaktighet i någonting. Jag kan ej beskrifva den tillfredsställelse han hade däröfver, att de skepp han har till bevakning i Livland, borttagit fem holländska fartyg, som voro på väg till Ryssland med salt och andra lofliga handelsvaror, endast under förevändning att de ej hade hans pass; alltsammans kan vara värdt 25 à 30 tusen thaler, hvarmed han sedan betalt en del af sin skuld till det manskap han håller i dessa trakter, och på sådant vis säger han att han är jämngod med alla monarker i verlden. Med Pater Possevinos kamrat sände han en sin skrifvare, en gift man, för att det oaktadt och fastän han icke har någon annan kyrklig grad [ordines minores] göra honom till klerk, i afsigt endast att få reda på hvad slags fullmakt denne har af Hans Helighet, och om han ingen sådan har, kan han låta bli att komma, ty detta är en af de fordringar han har. Emellertid söker jag göra rådsherrarne mig bevågne, emedan de synas mig kunna gagna Ers Majestäts sak, ehuruväl det som jag har utgifvit och fortfarande utbetalar för deras skuld tyckes mig vara illa användt, i synnerhet då så väl hos konungen som dem finnes så föga bestämdhet; men för att se om förbundet kommer till stånd, förställer jag mig och bedrifver saken såsom jag började, hvilket är allt hvad jag kan uträtta för Ers Majestäts fördel; och hvaromicke, vet jag intet annat råd än att lemna dem, och därför tror jag att det torde blifva nödvändigt att resa härifrån, om ej denna sak tar en bättre vändning, på det jag ej måtte komma därhän att förspilla det minsta af det som rör Ers Majestäts anseende och fördel. Konungen plägar ofta hafva på tungan ett ordspråk: sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas. Detta är i full öfverensstämmelse med hans handlingar, ty alla bero de mera på hans vilja än på förnuft och rättvisa. Gifve Gud att de varda bättre till Hans och Ers Ma-

jestäts tjenst, om det skall ske till er heliga Katolska religions upphöjelse. Stocholin(!) den 28 Juni 1579.

* * *

Ehuru Hans Majestät konungen hade svarat mig att han skulle gifva mig företräde, så snart den polske ambassadören hade rest, förgat han det, ända till den 2:dra i denna månad, då han lät hälsa mig genom sin sekreterare Tipocius, att jag den dagen kunde komma för att underhandla med honom; jämväl skickade han för att ledsaga mig en skotsk riddare i hans tjenst och nämde sekreterare. Man plägade alltid ha med åt mig hästar från konungens stall; men nu gjorde man det ej under förevändning att han (konungen) denna eftermiddag önskade fara ut och spatsera. Med förutnämde personer begaf jag mig åstad till fots, ledande min häst bakom mig ända till slottet; jag steg upp dit där konungen var, hvilken icke mottog mig såsom förr och som han plägar, utan under hela samtalet betedde han sig mera med vrede och fiendtlighet än såsom en vän och bror till Ers Majestät. Bland annat sade han, att han ej lydde hvarken under någon konung eller kejsare, och att mot sin mäktigaste fiende, moskoviten, behöfde han ej hjelp af någon furste i verlden, men däremot [kunde] många [behöfva] hans [hjelp]. Jag sökte ställa honom till freds i allt, så väl med goda ord som genom att låta honom förstå huru litet Ers Majestät behöfde hans hjelp, om han ämnade taga saken på sådant vis. Han blef ej mycket belåten, ty det var nödvändigt för mig att svara honom i alla punkter, som han sade mig, emedan de angingo Ers Majestäts tjenst. Konungen svarade igen och under hela besöket var han så vred och behandlade mig på sådant sätt, att jag, då jag kom hem, skickade bud till vicekanslern att jag ville göra honom ett besök; hvarpå han, som varit närvarande vid allt det som passerat, straxt kom till mig. Jag sade honom då, att, eftersom jag var militär, och ej hade så stor erfarenhet i underhandlingar, som jag behöfde för att kunna tjena Ers Majestät, och, emedan jag därför ej varit hans konung så till lags däruti, som jag önskat, ville jag resa och inför Ers Majestät aflägga redogörelse om hvad som här tilldroge sig, och då skulle Ers Majestät kanske skicka någon som bättre än jag förstode sig på sakerna och som kunde vara bättre till lags åt hans konung; hvarföre jag bad om benäget tillstånd att afresa. Vicekanslern gick sin väg och gjorde hvad jag bad honom om. Följande dagen kom han tillbaka med underrättelse att konungen svarat, att jag kunde göra, som jag gitte. Då jag såg, att svaret var så knapphändigt, anhöll jag om den eskort, som brukar lemnas i Tyskland, och hvilken är säkerhets-lejd med afseende på danske konungens fiendtlighet. Med svar på denna anhållan dröjde det något längre, ända till den 6 dennes, då till min bostad kommo tre af konungens adelsmän och borgmästaren härstädes och sade mig på uppdrag af sin konung, att (enär) han förnummit af bref från Tyskland, Italien och andra håll, hurusom jag vidlyftigt skrifvit mot åtskilliga saker i detta rike och

mot hans person, och han dessutom undrade hvarför jag afreste, utan att hafva afgjort någonting med afseende på förbundet, i synnerhet då jag i början sagt mig inom kort vänta Ers Majestäts beslut för dess verkliggörande[1]. Jag gaf dem till svar några anledningar, som hade drifvit mig därtill, hvarpå de började att svara med falska ursäkter och ville veta af mig, om jag ämnade resa eller icke, efter det jag skulle hafva sagt till deras kung, att jag (såsom ofvan nämdt) afbidade Ers Majestäts beslut angående förbundet. Jag sade dem att jag var i hans land och att om jag skulle resa eller stanna berodde af Hans Majestäts vilja, men att jag hvarken kunde tjena Ers Majestät eller honom, om man toge brefven ifrån mig. Härpå svarade de, att sådant skedde icke för min skull, utan för köpmännen som brefväxla härifrån till Ryssland och Danmark. Med detta svar gingo de sin väg, men kommo igen de samme den 8 i nämde månad och sade mig att konungens vrede ej varit utan orsak, enär förutom hvad jag skrifvit till honom, som var af föga vigt, en min tjenare, som jag hade med mig till hofmästare, hade framkommit med vissa beskyllningar mot mig, hvilka i hufvudsak innehöllo att jag ville bemäktiga mig detta rike genom att anfalla det med två segelfartyg och med hjelp och bistånd af Danmarks konung, som vore min vän; att jag vore en lågättad och föraktlig menniska, jämte andra dylika dumheter. Detta trodde han, därför hade han varit så vred på mig. Denne förrädare, som heter Francisco de Paredes, går, som jag hör, till Flandern med sekreteraren Tipocio, ty han vågar ej skicka någon riddare eller adelsman, på det en sådan ej må qvarhållas som gisslan. Jag sände bud till konungen med begäran å Ers Majestäts vägnar att låta häkta nämde förrädare och hålla honom i säkert förvar, tills Ers Majestät vore underrättad. Man svarade att så skulle ske, men likväl går han och promenerar och för hvar dag ger man honom mera gehör, liksom om man för penningar köpt en dylik skurkaktighet, för att ha något sätt att komma ifrån hvad som lofvats.

På aftonen den 5 dennes underrättades jag af min sekreterare Diego de Benavides att han den eftermiddagen talat med förrädaren och att han genom löften om lifvets säkerhet och om befordran sökt utverka, att han härutinnan ville rätta sig efter honom. Ehuru han ej öppet vidgick det förräderi han begått mot mig, hade han sagt att konungen hade låtit kalla honom till sig och under häftiga vredesutbrott tvungit honom att säga och underteckna de saker, som innehållas i anklagelserna; och att på samma sätt skulle det gå med honom (Benavides). Detta förhöll sig dock annorlunda, enligt hvad samme förrädare sedermera uppgaf; han hade nämligen sökt företräde hos konungen och sjelfmant gjort hvad han gjorde.

Då jag nu tyckte att konungens vrede fortfor med mera stränghet än rättvisa, beslöt jag samma qväll den 5 att uppbränna alla kopior af de bref jag skrifvit till Ers Majestät, och så gjorde jag

[1] Eftersatsen fattas.

äfven; allt detta skickas nu i förväg och det öfriga som angår Ers Majestät med sekreteraren Tipocio, bördig från Diste[1]), lydande under prinsen af Oranien, om hvilken jag förut skrifvit, att han medförts hit från Neapel af Pontus de la Gardie. Ers Majestät kan häraf finna hvad utgång de till Ers Majestäts tjenst hörande saker kunna få, och att jag på intet vis kan utverka, att man ger mig skriftligt något af det som man beskyller mig för eller afhandlar med mig, och så är det med deras besked och rättvisa, och annat gifva de mig ej till svar; och nu senast när jag såg att tiden led och jag ej fick något annat svar, sände jag bud och anhöll att man skulle låta mig veta om jag skulle resa eller icke. Förutnämde sekreterare svarade mig då, att hans konung sagt att jag kunde väl besinna om jag ej borde hålla mig stilla, då jag såge huru mycket mig förevitades. Ehuru jag är i samma frihet som förut, är jag dock i en sämre belägenhet än om jag vore i det trängsta fängelse, därför att jag, som sagdt, måste afbida hans vilja och hvarje dag höra saker, som jag aldrig haft en aning om. Då denne konung icke fäster afseende vid allt hvad andre råda honom, utan blott följer Tipotii råd, så har man förbjudit inträde i min bostad för alla dem som brukade komma hit och några af desse hafva blifvit qvarhållna under bevakning i sina hus utan något annat skäl, bland hvilka äro Capitan Lorenzo Canola, adelsman, och Marco Luques båda från staden Lucca. I går begaf sig konungen härifrån till Ausalia [Upsala] och skickade till svar på ett bud från mig den befallningen att jag ej finge aflägsna mig, förrän han förfogat annorlunda, och ehuru det förtryter mig måste jag lyda, eftersom det är omöjligt att komma från detta land utan hans samtycke, och för att ej gifva något slags misstanke med afseende på beskyllningarne för förräderi. Jag tänker ej på annat än att få förrädaren bestraffad[2]) och bönfaller hos Ers Majestät, eftersom det mesta af detta rör eder ära och edert anseende, att låta vidtaga mått och steg för sakens snara afhjelpande. Hvilken etc. Skrifvet i Stockholm den 16 Juli 1579.

Sedan jag undertecknat detta, skickade konungen hit sin vicekansler och sekreteraren Tipocio och förbjöd mig på det eftertryckligaste att tala med eller besöka hans syster fru markgrefvinnan af Baden, hvarjämte han lät säga att han fått bref från sina systrar och sin broder hertig Karl om saker, som ej lände till hans tjenst; och emedan jag i egen person skulle varit budbäraren och underrättat henne om allt det som tilldragit sig, mot hvilket hon då vidtagit sina mått och steg, så och då han fått höra att hon tänkte komma hit, har man hindrat henne häri, så kärt henne vore att icke förlora sin hemgift, hvilken således ännu ej blifvit utbetald. Man tog till förevändning den misstanke man hyser, att hon gifvit mig

---

[1]) Stad i Brabant.

[2]) Möjligen också: »att straffas som en förrädare», hvilket skulle syfta på hans egna farhågor.

förbjuda honom allt sådant umgänge, »så framt vi icke skole late göra något annet till saken», och i ett nytt bref, af den 29 i samma månad, måste konungen ännu en gång ge luft åt sin förtrytelse; ståthållarne skulle tillsäga legaten att han »ville betänka huru sakerna stå mellan oss och honom» och att hans dristighet högligen misshagat konungen. En kapten Lorens, som mot konungens förbud varit »till handels och samtals» med legaten och andra »misstänkta personer» och som dessutom följt honom till de tatariske gesanterne, skulle »tastas an» och sättas i en kammare på slottet[1]). Men redan den 15 September kunde Possevino skrifva, att legaten (i sällskap med samma tatariske gesanter) besökt messan uti hans hus och efter konungens återkomst från Uppsala på hösten 1579 inbjöds Eraso till och med till dennes bord[2]). När han slutligen kunde lemna Sverige framgår ej tydligt af här tillgängliga handlingar. Enligt den redan anförda förteckningen på hans korrespondens har han ännu den 19 November från Stockholm skrifvit till hertigen af Parma. Sannolikt var det först vid samma tid som han afreste. Possevino skref den 14 November till Filip II ett bref, där han bland annat hänvisar till den muntliga framställning Eraso i detalj skulle afgifva om hvad han med »mycket mod och stor möda» i Sverige uträttat. »Han har i hvarje fall lemnat porten öppen för vänskapen mellan Ers Majestät och denna konung och hans råd», tillägger patern[3]).

---

[1]) Theiner, anf. arb. III, sid. 30. Riksregistraturet 1579. Om personen i fråga jfr ofvan sid. 47.

[2]) Possevino till Kardinalen af Como den 15 September 1579. Afskrift i den Ahlqvistska samlingen ur det Vatikanska arkivet.

[3]) Theiner, anf. arb. III, sid. 52, 279. — Dalin anför (III 2, sid. 108) tvänne bref på latin från konung Johan till Filip II den 27 och 30 September 1579. Något latinskt registratur för den tiden är numera icke kändt, men uti titularregistret 1522—1592, upptagas verkligen under anförda dagar gratulationsbref till konungen af Spanien »med hans oratore och internuntio Fr. de Erasso». Men äfven för den 20 November anföres ett bref till Filip II.

Tillägg:

Med »arcabuses de rastrillo» (sid. 17) torde menas *luntlåsgevär* (ej musköter) i motsats till s. k. snapphanegevär.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

III.

Brytningen[1].

Såsom redan är nämdt, var det de första dagarne af Juli 1596, som det af hertig Karl så ifrigt påyrkade, men af riksråden med så mycken oro motsedda rådsmötet omsider kom till stånd. Då hade åtminstone Sparre, Axel Lejonhufvud, Gustaf Banér och Ture Bjelke infunnit sig[2] samt troligen äfven Posse och Klas Bjelke[3]. När det sålunda visade sig, att mötet skulle blifva en verklighet, blef hertig Karl ifrig att försäkra sig om samtliga eller åtminstone de i något hänseende mera betydande riksrådens närvaro. Visserligen fick Axel Lejonhufvud i början af Juli resa ned till Vestergötland, men detta skedde antagligen på uppdrag af hertigen själf för att hålla ögonen på det kungliga partiet därstädes. Huru det åter bland hertigens omgifning uppfattades, att Sten Banér dröjde i Östergötland till medlet af månaden, visar följande yttrande af hertig Gustaf af Sachsen: »Få han tusan! Han måtte vara i

[1] Se Historisk Tidskrift 1884 sid. 15 och 1885 sid. 21.

[2] Med afseende på de två förstnämda, som synas hafva anländt redan i Maj, och G. Banér, som den 3 Juli hunnit skrifva från Stockholm, se Hist. Bibl. II ss. 286—288. Reg. för den 6 Juli utvisar, att Ture Bjelke före denna dag besökt Karl, som då gifvit honom uppdrag till de öfriga riksråden i Stockholm.

[3] Med säkerhet kan jag blott uppgifva, att dessa voro närvarande i början af Augusti, men då jag ej funnit några kallelsebref till dem efter förhandlingarnes öppnande, anser jag troligt, att de voro med från början.

Stockholm, dit han så väl som flere stämd är, men när de komma fram, skola de icke mycken tack förtjena»[1]). Till Nils Gyllenstjerna sände hertigen nu ett nytt kallelsebref, och då denne ej svarade därpå, lät han genom ett särskildt bud affordra honom »visst besked». Af det svar, som Gyllenstjerna slutligen afgaf, ser man, att han, skyllande på sin ålderdom och klagande öfver de många herredagarna, med vanlig försigtighet sökt undandraga sig att deltaga i den kritiska sammankomsten. Hertigen skref då, att han visste, det Gyllenstjernas ålderdom behöfde ro, och att det var ingen mera emot än honom, att så många samqväm måste hållas, men att orsaken var att bref och löften ej höllos och allmänna beslut ej efterkommos. Om ej riksråden själfva bedt hertigen öfvertaga regeringen, skulle ingen blifvit besvärad med dylika kallelser, men som han nu var regent, måste han underrätta om rikets behof. Själf afsade han sig allt ansvar, ifall andra ej ville fullgöra sitt ämbete, och till sist uppmanade han Gyllenstjerna, efter denne ej kunde besöka flera samqväm, att skriftligen förklara, huruvida han ämnade blifva vid Söderköpings beslut. Några dagar därefter förfrågade han sig emellertid ånyo, om drotsen verkligen ej ville komma, och denne lofvade nu att infinna sig[2]). I början af Augusti finna vi honom också i Stockholm. Bättre tur hade däremot Hogenskild Bjelke. Den 10 Juli frågade hertigen honom, om han ville komma till Stockholm samt blifva vid Söderköpings beslut, men denne »anfäktades» nu af en »långlig» sjukdom — vattensot synes han själf hafva befarat, men en »doktor», hvilken hans broder Ture meddelade »alla svaghetens omständigheter», gaf hopp om att det ej var så farligt — och han blef på grund häraf borta från hela sammankomsten. Hertigen tog hans anförda förfall samt löfte att stå fast vid riksdagsbeslutet till godo och inskränkte sig i sitt svar till att uttala en förhoppning, att han måtte blifva bättre, så att han åter kunde göra sitt kall till fylles[3]). För efterverlden har hans frånvaro medfört den fördelen, att

---

[1]) S. Bauér till Hog. Bjelke den 10 Juli 1596. Med anledning af hertigens otålighet återkommer han till Östgötaherrarnes vanliga klagan, att »man gerna ville hänga grimman öfver halsen» på dem. I samma bref säger han sig följande vecka ämna afresa till Stockholm. Hist. Bibl. II. sid. 289 och 290. Den 3 Augusti var han åtminstone i Stockholm.

[2]) Karls Reg. den 6, 9 och 14 Juli 1596.

[3]) Hist. Bibl. II. sid. 291. Karls Reg. den 23 Juli 1596.

den blef en anledning för åtskilliga bland riksråden att skriftligen meddela sina intryck från mötet.

I synnerhet var hertigen angelägen om att förmå Erik Gustafsson Stenbock att nu komma till Stockholm. Till en början syntes detta ej häller skola möta några svårigheter, ty på försommaren skref Stenbock till en af hertigens tjenare och erbjöd sig att bevista regeringssammankomsten. Hertigen sökte då ytterligare stärka honom i denna föresats genom en beskickning af två af sina män: Anders Lennartsson och Anders Gudmundsson (Röd) till Hedåker, hvilka till yttermera visso fingo i uppdrag att beröfva honom befälet på Elfsborg och Gullberg, om han ej hölle sitt löfte. Stenbock svarade dem den 25 Juli, att han ämnade resa till Stockholm om 3 veckor[1]), och härmed synas de hafva låtit sig nöja, men det oaktadt och ehuru han från hertigen den 27 Juli erhöll en ny påminnelse, infann han sig ej, och om man undantager att han deltog i själfva öfverenskommelsen mellan hertigen och rådet om interimsstyrelsens ordnande, har han således, trots sin skenbara undfallenhet mot hertigen, lyckats undgå all delaktighet i denna för konungen så misshagliga styrelse[2]).

Nu återkom också hertigen till sin förra önskan, att mötet måtte bevistas äfven af några andra ständer. I början af Juli sporde han sålunda Gyllenstjerna, Peder Ribbing och H. Bjelke, om de delgifvit adeln i Småland och Östergötland hans kallelsebref[3]). Bjelke undskylde sig för sin del med, att han sändt kallelsebrefvet till de andra östgöta-riksråden, emedan adeln bodde öster om Linköping. Hertigen skref då och frågade de i Stockholm närvarande herrarne, huru de fullgjort uppdraget, men uttalade på samma gång sin förmodan, att adeln nog skulle kommit, om den i rätt tid blifvit kallad[4]). Som vi få se, förgick emellertid ännu en tid, innan någon herredag kom till stånd.

Hvad hertigen själf angick hade han till en början för afsigt att med första begifva sig till Stockholm, men vi skola i det följande finna, att verkställigheten häraf länge fördröjdes.

---

[1]) Se Karls Reg. den 11 Juli 1596 och Stenbocks svar, original bl. Acta hist.

[2]) Jämf. Hist. Tidskr. 1884, sid. 23 och 1885 sid. 69.

[3]) Se Hist. Tidskr. 1885 sid. 77.

[4]) Karls Reg. den 9, 10 och 23 Juli 1596.

Som han emellertid snart reste från Nyköping till det närmare Stockholm belägna Gripsholm, möjliggjordes ändock ett lifligt meningsutbyte mellan honom och rådet, så lifligt till och med att Ture Bjelke den 10 September kunde skrifva till Hogenskild: »och där man afskrifter af allt sådant» (de dittills mellan hertigen och rådet växlade skrifvelserna) »Broderen nu skulle tillsända, så ville det kräfva mycken tid, och skulle något när en hel bok papper intet vilja förslå, att allt därpå skulle blifva förtecknadt . . . . . och tror näppeligen, att våra föräldrar i hundrade år hafva skrifvit så mycket, som vi i vår tid gjort hafva» [1].

Innan vi gå att närmare redogöra för denna ödesdigra underhandling, vilja vi emellertid först kasta en blick på bröderna Stenbocks och Klas Flemmings förhållande vid denna tidpunkt, ty endast med kännedom därom är det möjligt att rätt förstå de ifrågavarande förhandlingarnas egentliga syfte.

Huru Erik Stenbock gäckade alla hertigens försök att förmå honom att *i handling* erkänna den sakernas ordning, som genom Söderköpings beslut kommit till stånd, är redan omtaladt. Af de båda andra bröderna hade visserligen Arvid, som vi veta, blifvit aflägsnad från ståthållareskapet, men hertigens försök att beröfva honom och Karl Stenbock deras förläningar måste hafva misslyckats, ty under sommaren utfärdades nya befallningar därom [2]. Särskildt gaf Karl Stenbock vid denna tid anledning till oro, När vi sist lemnade honom, hade han tidigt på våren begifvit sig till Polen [3]. Nu på sommaren erhöll hertigen underrättelse, att han där »genom lögner och falskt angifvande» förskaffat sig konungens fullmakt på befälet öfver Kalmar fästning. I själfva verket talade detta rykte sant. Efter Söderköpings riksdag finner man, att konungens missnöje öfver riksrådens deltagande däri särskildt vändt sig mot Nils Gyllenstjerna [4], hvilken också synes hafva varit synnerligt illa anskrifven hos det rojalistiska partiet i Sverige.

---

[1]) Hist. Bibl. II. sid. 291.

[2]) Såsom skäl anföres att enligt Söderköpings beslut alla, som äro af den påfviska lära och därmed hyckla, skulle mista ämbete och förläning. Karls Reg. 1596 den 11 Juni och 29 Aug.

[3]) Hist. Tidskr. 1885 sid. 70.

[4]) Den 30 Januari 1596 skref han till honom, att han skulle begifva sig till sitt ståthållareskap, hvarmed konungen vore mera betjent än med Söderköpings riksdag. Bref och handlingar rörande Gyllenstjernor af Lundholm. Kongl. Bibl.

Antagligen fann konungen under dåvarande kritiska förhållanden det ej nog betryggande för sina intressen, att en i militäriskt hänseende så vigtig plats som Kalmar förblef i Gyllenstjernas vård, ty under Karl Stenbocks vistelse i Polen förordnade han verkligen denne till ståthållare öfver Kalmar slott och län samt Öland; men ej nog därmed: Stenbock fick äfven i uppdrag att för konungens räkning innehålla hela årliga spanmålsräntan samt alla andra »årliga räntepersedlar från den landsändan Småland» med uttrycklig föreskrift att ej låta hertig Karl eller någon annan taga befattning därmed, hvarför också fogdarne tillsades att med afseende på uppbörden ej lyda hertigens befallningar[1]).

Vid första underrättelsen om denna utnämning förbjöd hertigen befallningsmannen på Kalmar under åberopande af Söderköpings beslut, hvarifrån Stenbock söndrat sig, att på slottet insläppa Stenbock, och han förbjöd äfven borgmästare och råd i staden att visa denne någon lydnad samt utfärdade till och med befallning om att han skulle fängslas, emedan han både på utresan till Polen och inför konungen utspridt lögner om hertigen[2]). Det berättades först, att Stenbock redan i början af Juli ankommit till Kalmar, men detta rykte, hvars sanning hertigen genast betviflade, befans sedan falskt. Först den 30 September underrättade Stenbock en fogde, att han återkommit till sitt fäderneslaand, samt sände honom en kopia af konungens bref[3]), och den 3 Oktober meddelade en Per Arvidsson och Nils Sjöblad hertigen, att när de i Hallaryds socken — i Småland, på gränsen mot Skåne — höllo ransakning om hvem som fällt ollonskogen, kom Karl Stenbock dragande ifrån Danmark[4]) och sände dem kopia af konungens

[1]) Sigismund till Karl Göstafsson från Warschau den 1 Juni 1596 i Loenboms Upplysningar i svenska historien II, ss. 67 o. f. Om meningen var, att Stenbock skulle hafva befälet jämte Gyllenstjerna eller helt och hållet undantränga denne, är ej klart. I ett bref från hertigen till Axel Lejonhufvud af den 19 Juli uppges det förra, men i Sigismunds nu anförda bref nämnes intet om Gyllenstjerna. — I afseende på tankarne om Gyllenstjerna jämför Hist. Tidskr. 1885, sid. 33.

[2]) Reg. den 11 och 13 Juli 1596.

[3]) Acta. hist. 1596.

[4]) Enligt hvad hertigen den 26 November 1596 meddelade Axel Lejonhufvud hade Stenbock länge dröjt i Danmark jämte »den äreförgätna människan» Per Rasmusson, som stannat qvar och stod högt i gunst. Redan före Stenbocks återkomst hade hertigen misstänkt, att han haft uppdrag till danska hofvet, hvarför han den 10 Augusti sökte genom en spejare skaffa sig under-

fullmakt, »och» — fortsätta de — »hafver han låtit sina ord friligen utgå och säger sig hafva den fullmakt ifrån Polen, att han skall vara landsherre öfver hela Smålandet och Öland och ståthållare på Kalmar och Ölands befästning» liksom Erik Gustafsson öfver Vestergötland[1]) och Arvid Gustafsson öfver Östergötland, »och E. F. N. skall vara alldeles utesluten och utelukter ifrån regeringen»[2]).

Hertigens förtrogne under de bekymmer, som bröderna Stenbock förorsakade honom, var Axel Lejonhufvud. Det var denne, som genast efter sin ankomst till södra Sverige meddelade honom ryktet om Karl Stenbocks utnämning och föregifna uppträdande i Kalmar, hvarjämte han äfven inberättade, att Erik Stenbock då ryckt in på Elfsborg. Hertigen underrättade honom i stället om de åtgärder han vidtagit för att utestänga Karl Stenbock från Kalmar och meddelade honom, att han sändt spejare till Elfsborg, hvars besättande af E. Stenbock han för öfrigt sade sig hafva förutsett, efter som med alla saker så långsamt tillgår, hvaraf en stor olycka syntes hota riket, samt att han därför skrifvit till riksråden och begärt, att de en gång ville göra ögonen upp och klarligen tillkännagifva om de ville hålla Söderköpings beslut. Äfven den i det föregående omnämda beskickningen till E. Stenbock omtalade han för Lejonhufvud tilläggande, att, om Stenbock nu ej infann sig, kunde man se, »hvad klockan var slagen», hvarför åtgärder måste vidtagas mot honom och andra, om Söderköpings beslut skulle gälla och riksråden, Lejonhufvud och de öfriga, ville göra hvad deras själs salighet och rikets väl kräfde[3]).

Men ännu större voro de svårigheter, som Flemming beredde. Denne hade nu öppet börjat förfölja de Finnar, som deltagit i Söderköpings riksdag, han sökte återställa de genom Upsala möte afskaffade katolska kyrkoceremonierna, de af hertigen utfärdade skyddsbrefven till förmån för allmogen i Öster-

rättelse därom. Möjligen var det Stenbock som utverkade det förmaningsbref till hertigen om trohet mot Sigismund af den 22 September 1596, af hvilket kopior finnas bland Acta hist. I det anförda brefvet till Lejonhufvud uttalade hertigen en farhåga för att Stenbocks uppträdande i Småland skulle där uppväcka en ny Dackefejd.

[1]) Af detta yttrande liksom af några andra från denna tid ser det ut som om E. Stenbock erhållit en ny fullmakt.

[2]) Acta Hist.

[3]) Karl till Axel Lejonhufvud. Reg. den 19 Juli 1596.

botten förhånades och kränktes, under det att de, hvilka varit hos hertigen och utverkat dem, behandlades såsom upprorsmakare. Hertigens sändebud till Ryssarne lät han anhålla, borttog deras bref och skickade sig som till örlig[1]). Under dessa förhållanden blef hertigen allt mer öfvertygad om nödvändigheten af, att Flemming liksom bröderna Stenbock bragtes till underdånighet, måste det också ske med våld.

Därförutan syntes honom den i Söderköping stadgade ordningen endast skola blifva ett tomt sken, och kraftåtgärder, vidtagna i dylikt syfte, ansåg han fullkomligt lagliggjorda genom riksdagsbeslutets stadgande, att de, som ej ville underkasta sig det samma, skulle anses såsom rikets oroliga och afsöndrade lemmar, hvilkas myndighet borde minskas och förkortas. Därför återkom han nu med ännu större ifver än under våren till frågan, om hvilka åtgärder borde vidtagas mot Flemming. Ja, yrkandet på dennes betvingande blef i själfva verket kärnpunkten i den nu följande underhandlingen mellan honom och rådet, och det var detta Karl framför allt åsyftade med sitt ständigt återkommande tal om hållandet af riksdagsbeslutet. Men en dylik tillämpning af detta, särskildt sedan konungen protesterat mot hela riksdagen, var just egnad att låta de revolutionära konseqvenser ohöljdt framträda, som rådet mest af allt fruktade, och som det hittills så omsorgsfullt sökt undgå, och knappt hade underhandlingarne börjat, förrän Karl från konungen erhöll ett nytt bref, hvilket ännu tydligare visade, att detta skulle blifva fallet.

Denna skrifvelse, hvilken den 3 Juli öfverbragtes till hertigen af Mårten Kerner såsom svar på hans beskickning[2]) och som är affattad med en talang som synes häntyda på en skickligare penna än konungens, ställer i skarp belysning den olikhet i uppfattningen af de statsrättsliga principerna, som utgör en vigtig förklaringsgrund till att konflikten mellan Sigismund och Karl slutligen ej kunde lösas utan en revolution. Sigismund nöjer sig här ej med att mot »föregifvandet», att han i

[1]) Forssman, Klubbkriget ss. 142 och 198. Grönblad, Handlingar rörande Klubbekriget, III, sid. 63. Enligt Gustaf Banérs berättelse (den 16 Maj) hade Flemming låtit halshugga några bönder, »fadren med sonen och sonsonen», som varit i Stockholm och klagat öfver borglägret. Hist. Bibl. II, sid. 288. — Jämför äfven Karl till rådet den 13 Juli.

[2]) Se Hist. Tidskr. 1885 ss. 51 o. f. Konungens bref finnes i afskrift bland Acta Hist. och är dateradt den 3 Maj.

tid underrättats om Söderköpings riksdag, framhålla, att han först hade bort få veta, hvarför en riksdag var nödig och att sedan hans samtycke bort inhemtas, utan med anledning af ett hertigens yttrande, att denne äfven i hans närvaro vore berättigad att hålla dylika samqväm, upptager han till granskning hans teori om ständernas rätt att i trots af eller med åsidosättande af konungen ingripa i vården af rikets angelägenheter[1]). Han förmådde, säger han, ej inse med hvad rätt hertigen i hans närvaro kunde sammankalla ständerna mot hans vilja, »hvar icke vilja för lag ginge». Något sådant hade ej häller skett, sedan Sverige blef arfrike, och det vore »fast ohördt», att man utan öfverheten skulle hålla sådana allmänna samqväm eller nya lagar och stadgar göra, konungen icke allenast oveterligt utan ock emot, »hvilket andra i deras fria valriken näppeligen djärfves att våga». Nu hade det dock skett 2 resor[2]) utan annan grund än deras egen fria vilja och begäran, som det åstundat, och därför — fortsätter han — »är befruktandes att sådan tillstädjelse, till hvilken Ers Kärlighet orsaker och tillfälle gifver, skall vara det förnämsta, som oss och vår kungliga slägt ifrån regeringen och E. K. själf med sina arfvingar med tiden ifrån sina rättigheter tränga kan, medan en part ju tillfälle alltid sökandes varder att yrka på det, som vanligt varit hafver och därtill allehanda orsaker och tillfälle söka skola[3])». I hertigens yttrande, att genom konungens protest mot Söderköpings beslut ständernas förnyade trohetsförsäkran skulle blifva ogill och kraftlös[4]), för-

[1]) Med afseende på hertigens reversal vidhöll konungen sitt påstående, att Karl därigenom lofvat att ej sammankalla ständerna, och sökte nu styrka detta genom att sända en afskrift af reversalet (det vore onödigt svara något härom, då saken i sig var klar, men han sände en kopia, »af hvilken E. K. kan se, om sådant är utlofvadt eller ej»). Antingen har här en förfalskning egt rum eller ock var kopian tagen af det förslag till reversal, som konungen framstält, men hertigen förkastat. Jämför Hist. Tidskr. 1885 sid. 52 och »Om den svenska högadeln» etc. sid. 129.

[2]) Första gången väl i Upsala 1593.

[3]) Menas härmed rådet? — Fullkomligt ärlig är nog denna kritik icke. Hertigens mening var att ständernas ingripande endast då borde komma ifråga, när hela samhällsordningen stod på spel. Konungen åter resonerar, som om hertigen skulle vilja låta ständerna när som hälst och godtyckligt ingripa, och får härigenom fram, att konseqvensen måste blifva den bestående samhällsordningens (arfrikets) undergång. Emellertid måste erkännas, att hertigens uppfattning erbjöd en svag punkt, nämligen svårigheten att i praxis bestämma, när ständerna borde få träda emellan, och onekligen var därför den anfallspunkt man valt skickligt funnen.

[4]) Jämför Hist. Tidskr. 1885 sid. 53.

klarade Sigismund sig ej finna »naturligt skäl och förnuft», alldenstund grunden för hans rättigheter vore Guds vilja och hans egen börd; och den förnyade trohetsförsäkringen fann han därför onödig eller till och med skadlig, såsom egnad att »kalla i tvifvelsmål» de trohetsförsäkringar, han mottagit vid sin kröning. Endast i det fall medgaf han, att riksdagen kunnat vara honom till någon nytta, att hertigen efter hans afresa upptäckt »något stort och märkligt förräderi» mot konungen, men *då* hade dennes mening bort inhemtas, »alldenstund» — fortfar han — »vi icke hafva gifvit E. K. absolutum regimen, utan licentiatum i händer, hvilket icke allenast efter E. K:s och andres betänkande utan först och främst efter vår vilje och samtycke bort med rätta vara lagadt och tempereradt».

Hertigens beskyllning, att grunden till konungens ovilja mot honom och rådet vore, att de motsatt sig hans katoliseringsplaner, pareras med stor skicklighet, i det konungen, lemnande å sido frågan om religionen *i riket* — hvilken naturligtvis hertigen hade åsyftat — endast framhåller det faktum, att han ej sökt omvända hertigen *personligen*, och han kastar i stället tillbaka den nämda beskyllningen genom att söka förklaringen till att den kunnat framställas däruti, att hertigen tillskref konungen de känslor, som han själf hyste mot honom. Han skyndar därefter att föra tvisten öfver från det ömtåliga religiösa området till det verldsliga, inom hvilket hans ställning såsom konung satte honom i stånd att med mera framgång angripa hertigens åtgöranden, i det han, bedyrande, att han hvarken för religionen eller något annat hade hyst ovänliga känslor mot hertigen, uppmanar denne att ej förundra sig öfver, att han (Sigismund) ej ville låta beröfva sig sina rättigheter och sin myndighet, »hvilket nu så väl med samqvämet som eljest uti mång annan måtto skedt är och än dagligen sker», och han framhåller fintligt, att han härvid ej gjorde något annat än hertigen själf, hvilken både när- och frånvarande ville att hans myndighet inom hertigdömet skulle lemnas oförkränkt. Han förmanade honom därför att »låta blifva det religionsskenet, skygget och skuggan», hvarmed han alltid sökte göra honom »afund» hos undersåtarna, ehuru det i själfva verket var hertigen som kommit med nyheter i religionen (liturgiens afskaffande) och ej han, som velat låta den gamla (af Johan

införda) ordningen bestå, och uppfordrade nu hertigen att i stället besvara hans framställningar rörande den kungliga myndigheten, som hertigen brukade och missbrukade, rörande län och land, som hertigen honom oveterligt emot Sveriges lag förlänade, rörande hans trogne mäns och tjenares afsättning, förföljelse och fängelse, hans gåfvo- och försvarelsebrefs förakt och förkränkelse, undersåtarnes stora besvär och betungning[1]) samt rikets drätsel och ränta, »däruppå hvarken reda eller räkenskap gjord är».

Med anledning af att hertigen i sitt bref antydt, att någon »förändring» vore att befara i riket, uttalar han sin önskan, att hertigen själf ej gåfve någon orsak därtill, »förty törs någon bjuda till förändringar emot oss, som deras rätte konung och öfverhet är och Gud allsmäktig med två mäktiga konungariken begåfvat hafver, så kan intet felas, att sådane ock emot E. K. och E. K:s käre afföda det samma skulle djärfvas att tillbjuda, men så kunne vi än sådana tankar om ingen fatta, än om E. K. sig uti vårt konungsliga ämbete så vida intränger, att E. K. sig själf konung synes göra», och på grund häraf uppmanar han honom att ihågkomma sin ed.

Då konungen hyste dylika tankar om hertigen, kunde han svårligen önska, att denne vidare skulle förestå regeringen, och i själfva verket finner man, att han i ganska tydliga ordalag gifvit honom afsked därifrån. Hvad hertigen kallade oordning i riket sade han sig nämligen anse för en god ordning, som ej kunde undvaras, nämligen om därmed menades, att hertigen ej fick beröfva honom all myndighet under hans frånvaro, och därpå förklarade han sig ej mer kunna vara hertigen »till besvär» med afseende på regeringen, efter denne »därmed fast tröttas» och i sina skrifvelser tillkännagifvit, att han ej kunde taga vid den af konungen uppsatta regeringsordningen, utan fordrade en annan, som ej kunde efterlåtas. Han (Sigismund) ämnade därför med första antingen själf komma till Sverige och förordna om regeringen eller ock skriftligt meddela undersåtarne, på hvad sätt han till sin ankomst ville att den skulle skötas, och under tiden skulle hertigen uppgöra noggranna räkenskaper öfver sin förvaltning, särskildt med afseende på hvad som blifvit bortförlänadt utan konungens vetskap.

[1]) Den i Söderköping pålagda gärden.

Detta bref måste ovilkorligen hafva ännu mer öppnat riksrådens ögon för de faror, som kunde blifva följden af hertig Karls kraftpolitik, och det är till och med egendomligt, att de efter detsamma kunde göra så mycket som de verkligen gjorde för att förmå hertigen att vidare deltaga i riksstyrelsen. Förklaringen härtill synes endast kunna sökas i deras lifliga önskan att fortfarande få åtnjuta hans stöd mot det rojalistiskt-papistiska partiet, dock endast för så vidt detta stöd kunde erhållas utan en uppenbar brytning med konungen.

Hvilket intryck skrifvelsen åter gjorde på hertigen framlyser af följande yttrande i hans bref till rådet, då han den 6 Juli sände dem en afskrift däraf: »Efter i samma skrifvelse varder tillkännagifvet, att H. K. M. vill själf annorlunda laga om regeringen här i riket och alldeles ogillar, hvad som i Söderköping hafver handladt varit, vele vi ständerna här i riket sådant veta låta och kunna föga här efter befatta oss ytterligare med någon regering, efter vi icke mera godt därför skulle hafva att förvänta». Han har sålunda insett, att sakerna ej kunde fortgå såsom hittills, men man skönjer redan, att detta skulle bringa honom — icke till eftergift, utan till att genom en ny vädjan till ständerna ännu mera skärpa konflikten. Ej häller afskräckte denna insigt honom från planerna på Flemmings kufvande; man torde i själfva verket kunna antaga, att den snarare gjort honom ännu ifrigare att med första söka nå detta mål.

Under så föga lofvande auspicier togo underhandlingarna mellan hertigen och rådet sin början.

Första uppslaget till dem synes hafva gifvits därigenom, att de i början af Juli i Stockholm närvarande riksråden nu omsider tillstyrkte den af hertigen på våren så ifrigt påyrkade stämningen till Finnarne samt på samma gång äfven förordade ett annat bref till dessa, antagligen innehållande förmaningar[1]). I sitt svar, som afgafs samma dag, som Kerner till honom öfverbragte konungens bref, eller den 3 Juli lofvade Karl att låta uppsätta den af herrarne förordade skrifvelsen

[1]) Se Hist. Tidskr. 1885, sid. 79. Möjligen är antagandet om det andra brefvet oriktigt, och i sådant fall voro de förslag till skrifvelser, som i det följande omtalas, blott förslag och motförslag *till själfva stämningen*. Ordalagen äro så otydliga, att jag ej med säkerhet kan afgöra detta.

samt sände dem under tiden sitt förslag till stämning[1]). Tre dagar därefter var den ifrågavarande skrifvelsen färdig, men på samma gång Karl nu skickade den, förklarade han sig ej vänta mycken frukt däraf, »med mindre det sker på ett annat sätt», hvarför han äfven bifogade ett annat förslag samt ännu en gång begärde rådets utlåtande i frågan[2]).

Nu visade sig emellertid på ett i ögonen fallande sätt följderna af den söndring som föregående år grundlagts mellan Axel Lejonhufvud och de öfriga riksråden. Då denne på sin resa till Vestergötland besökte hertigen i Nyköping, där han stannade till den 8 Juli[3]), afgaf han nämligen utan att invänta de öfriga riksrådens utlåtande ett *särskildt* svar på några af hertigen framstälda punkter, hvilket handlingssätt han motiverade därmed att mötet fördröjdes genom att några kommo senare, än hertigen äskat och nödtorften kräfde, så att de mera aflägset boende ej kunde invänta deras ankomst; sitt utlåtande gaf han hertigen rätt att under hans frånvaro delgifva de öfriga rådsherrarne, så att desse däraf skulle få se, hvad han »till allt sådant svara och råda vet och kan». Med afseende på den finska adelns »samhälliga» svar förklarade nu Lejonhufvud att förbehållet af konungens samtycke till Söderköpings beslut innebar en motsägelse mot den i svaret förekommande uttryckliga förbindelsen att ej låta sig trängas från konungens

---

[1]) Vid detta tillfälle sände han äfven tvänne bref som Kerner medfört från konungen till rådet. Dessa har jag ej återfunnit.

[2]) Jag har ej lyckats återfinna vare sig stämningen eller de båda förslagen, så vida ej det senare af dessa är en i Reg. för den 21 Juli intagen skrifvelse, hvari Karl med anledning af Flemmings rustningar förmanar den finska adeln att mera taga hänsyn till sin trohet mot konungen och fäderneslandet än till Flemmings befallningar. Från den följande dagen finnes äfven ett bref till det finska krigsbefälet med uttrycklig befallning att ej lyda Flemming, som uppreser sig med skepp och krigsfolk. Om Flemming föregaf att detta skedde för att mottaga konungen vid hans hemresa, skulle man ej sätta tro därtill, emedan konungen i sådant fall skulle underrättat regeringen i Sverige, och äfven om det vore sannt, borde ej landet betungas med en sådan krigsmakt, då konungen besökte sina undersåtar, af hvilka han ej hade annat än godt att vänta, ifall han »såsom en trygger och trogen konung kommande varder». Från den 21 och 22 finnas ock förmaningsbref till borgmästare och råd i Åbo, som sades hafva igenkallat sitt samtycke till Söderköpings beslut, samt till fogden på Åbo slott, som till Flemming utlemnat af kronans arkli.

[3]) Se ofvan sid. 51 samt Hist. Bibl. II sid. 290, hvaraf också framgår att Lejonhufvuds besök i Nyköping och resa till Vestergötland uppväckte misstankar hos de öfriga riksråden. »Hvad sådan hans hastiga resa ifrån Stockholm till Nyköping och sedan till Vestergötland kan betyda vet jag icke, men det måste icke vara allt fåfängt. Gud gifve det går icke öfver några oskyldiga ut som förr skedt är». S. Banér till H. Bjelke.

ed och försäkring, alldenstund det aldrig enligt hans förmenande skulle kunna bevisas att Söderköpings beslut innehöll något annat än en bekräftelse på denna ed; som emellertid ifrågavarande förbindelse var själfva hufvudsaken och den anmärkta motsägelsen antagligen berodde af Finnarnes oförmåga att uttrycka sig riktigt, ansåg han det likväl vara nog, om de ännu [en gång] fogligt påmintes om sin »obetänkthet», »dock den stämning högborne furste till dem däruppå hafver författa låtit ingaledes förbigåendes». Ehuru äfven Flemming underskrifvit det finska svaret, ansåg han dock ej så lindriga åtgärder vara tillräckliga mot denne, emedan han såväl genom sina handlingar som ock genom ett nyss från honom ankommet bref[1]) klarligen visat, att han icke ansåg Söderköpings beslut »för rättrådigt och troligen gjordt mot K. M. och riket», och sålunda förgrep sig både på hertigens och alla mötesdeltagarnes ära, hvarför han borde hafva »ett annat och särdeles besked och svar». Sedan Lejonhufvud därefter vidlyftigt och punkt för punkt sökt vederlägga Flemmings ifrågavarande bref, förklarade han högtidligt, att han för sin del ville lefva och dö vid Söderköpings beslut och med lif, gods och blod in i grafven hjälpa till att »handhafva» det; att han rådde alla ärliga svenska män och i synnerhet dem, som underskrifvit det, att hålla och »exeqvera» alla dess punkter; att han härmed just afsåg att beslutet borde »exeqveras» mot Flemming och alla andra, som ej rättade sig efter det samma, och att alla, som ej ville bidraga till en dylik »exekution», skulle underkastas samma straff, dock så att denna »exekution» ej skulle få anses

[1]) Detta bref som antagligen var ställdt till rådet har jag ej återfunnit, men dess hufvudsakliga innehåll var enligt Lejonhufvuds redogörelse följande: han beklagade sig öfver, att rådet uppfordrat honom att i strid mot konungens befallning öfvergifva sin post i Finland; såsom orsak till sitt uteblifvande från Söderköpings riksdag uppgaf han, att konungen före sin afresa förbjudit riksdagars hållande; han beskylde vidare rådet att hafva hotat och »undsagt» krigsfolket (i Finland); anförde med afseende på hertigens riksföreståndaretitel, att det tillkom kejsare och konungar, men icke honom att utdela titlar, och att konungen vore kommen till den ålder och det förstånd, att han ej behöfde någon förmyndare, samt sökte slutligen uppvisa olagligheten af riksdagsbeslutets förbud mot vad till konungen under dennes vistelse i Polen. Möjligen var det med detta bref, som en i odaterad afskrift på Bergshammar förvarad sedel följde, hvari Flemming med anledning af frågan om sin afsättning skref: »Och förr än det skall ske, förr vele vi täfla därom, antingen jag skall sätta mitt lif och lefverne därom eller han (hertig Karl) skall aldrig med lifvet komma därifrån; det skall honom vara visst nog». Handskr. Saml. på Bergshammar. Hist. Tidskr. 1885, Handskriftsfört. utg. af Hist. För. Om finska adelns »samhälliga» svar se Hist. Tidskr. 1885, sid. 73.

riktad mot konungen, hans ätt och hans myndighet, utan endast mot dem, som sökte förföra honom. Slutligen afgaf han med afseende på koungens väntade hemresa det utlåtandet, att, om konungen ville föra med sig en större främmande truppstyrka och riket härigenom kunde hotas med någon fara, hvilket antagligen skulle blifvit händelsen, om »den papistiska hopen» varit starkare och större vid konungens förra besök, borde man bedja konungen afstå därifrån »och ständerna dem hit in att komma kort och rundt intet tillstädja», hvaremot man icke borde motsätta sig, om konungen blott ville hafva med sig några få utländingar[1])

Hade Karl af de öfriga riksråden lyckats erhålla ett utlåtande i denna stil, skulle underhandlingarna mellan honom och dem snart varit bragta till lyckligt slut, men Axel Lejonhufvud var den ende, hos hvilken han nu fann ett dylikt tillmötesgående mot sina önskningar. Af den samstämmighet, som på våren hade rådt mellan honom och Erik Sparre, märker man ej vidare några spår, utan denne hade nu tydligen helt och hållet återgått till rådspartiets gamla politik att söka undvika alla mera vidt utseende åtgärder, och under hela den följande underhandlingen finnes intet, som tyder på någon meningsskiljaktighet mellan honom och hans gamla meningsvänner inom rådet. Det var i medlet af Juli som hertigen från de i Stockholm qvarblifna riksråden mottog det nya utlåtande som han begärt om de finska angelägenheterna[2]) men dessa tillstyrkte ej däri en sådan »exekution» af riksdagsbeslutet, hvartill Lejonhufvud rådt och hvartill hertigen antagligen hoppats att äfven de nu skulle råda. Ja de yttrade sig ej ens om det föreslagna brefvet till Finnarne, hvarom han närmast begärt att få veta deras mening[3]), utan de synas hafva inskränkt sig till att med-

---

[1]) Lejonhufvuds bref är tryckt i Grönblads Handl. om Förhållandena i Finland 1592—96 I, ss. 78 o. f. Det är dateradt Nyköping, s. d. utan utsatt årtal, men Grönblad hänför det till 1595 eller 1596. Af innehållet är alldeles tydligt att det senare är det rätta, och allt talar för att det härrör från Lejonhufvuds ofvan omtalade besök i Nyköping, hvilket slutade den 8 Juli.

[2]) Den 13 Juli beklagade Karl sig öfver att riksråden ännu ej svarat om Flemming. Deras skrifvelse, som jag ej sett, torde således hafva ankommit under tiden mellan denna dag och den 17, då hertigen besvarade den.

[3]) Detta framgår af hertigens svar. Säkerligen innehöll deras bref ej häller något om det af Lejonhufvud tillstyrkta förbudet mot införande i riket af en större utländsk här. Är min ofvan sid. 62 n. 2 framstälda konjektur riktig, att det där meddelade brefvet af den 21 Juli var det af hertigen före-

dela honom en af dem uppsatt vederläggning af eller »entskyllan» mot Flemmings skrifvelse. Efter mottagandet af detta bref nöjde sig ej hertigen med att såsom hittills försigtigt känna sig för hos riksråden i Stockholm med afseende på den finska frågan, utan han gick dem nu närmare in på lifvet, hvartill möjligen äfven bidrog den visshet han vunnit om att han i A. Lejonhufvud kunde påräkna ett stöd för sina planer. I sitt svar af den 17 Juli förklarade han, att han visserligen lät sig behaga och visste föga att ändra i deras ursäktbref mot Flemming, men att han ej trodde, att det samma skulle förekomma fäderneslandets olycka, då äfven konungen beskylde rådet för att handla orätt och uppmanade Finnarne att ej samtycka till Söderköpings beslut, och i en »sedel» fäste han herrarnes uppmärksamhet på, att äfven om de gjorde sin entskyllan, hvilket han ej hade något emot, så blefve därmed blott de sjelfve hulpne. »Andra, som för skadan och i nöden sitta, tacka Eder där intet för». Hans råd var därför att först begära af konungen, att han bättre må komma i håg »sin ed, löfte och tillsägelse», och att under tiden hålla sig till Söderköpings afsked, ty om så skedde skulle herrarne snart förnimma, att saken finge en bättre utgång än om man oupphörligt sköte upp, hvarigenom »elden endast dagligen blefve större». Sedan han därefter påpekat, att Flemmings stora rustningar endast kunde vara riktade mot honom och rådet (»oss»), alldenstund riket hade fred med främmande makter, men hertigens tjenare af Flemming behandlades såsom »bannlyste», uppmanade han herrarne att uttryckligen förklara, om de ville blifva vid Söderköpings beslut och konungens ed. Ville de det, skulle det blifva råd i saken och för alla kunnigt, huru Flemming och andra handlat, men om de fortfarande endast ville uppskjuta med att fullkomligt förklara sig, då måste han antingen genom att sammankalla en riksdag eller ock genom utsända bref gifva ständerna tillkänna, huru sakerna stodo, samt kunde ej vidare »på sätt som nu sker» befatta sig med regeringen, hälst konungen i sitt bref sagt, att han ej längre önskade det, utan antingen själf eller genom skrifvelser skulle göra en ny förordning om regeringen. Att Karl härvid dock ej

slagna brefvet, har Karl, då rådet sökte undanflykter, på egen hand skrifvit i enlighet med sitt förslag, ty alla de a. st. nämda brefven hafva afgått.

tänkte sig en ovilkorlig underkastelse framskymtar i de ord han därefter tillägger: »Den ordning, K. M. antingen själf i regeringen vill företaga eller genom andra förordna låta, måga undersåtarne själfva se sig för, om den kan vara dem dräglig. Hvar se sig för. Vi vilja se oss för, Gud för oss alla[1])».

Riksråden läto emellertid ej förmå sig att lemna sin position. Underrättelser, som man vid denna tid erhållit, att en legation vore att vänta från Polen, gåfvo dem nu en förevändning att söka nya undanflykter, i det de i sitt svar förklarade, att de först ville förnimma hvad denna legation hade att meddela för att sedan rätta sitt rådslag därefter. Med afseende på Söderköpings beslut försäkrade de sig visserligen vilja blifva därvid liksom vid konungens försäkran, men antagligen för att undgå ett sådant genomförande af riksdagsbeslutet, som hertigen åsyftade, svarade de med afseende på Flemming och hans meningsvänner, att dessas »handel» ej innebar någon fara, utan att hvad Flemming »kommit till väga» blott afsåg hans eget försvar, för den händelse han med sin hop blefve först angripen.

Slutligen bröto de sin tystnad med afseende på brefvet till Finnarne, men sökte nu äfven i denna sak undanflykter. De synas nämligen hafva sändt ett nytt, eget förslag därtill, men fordrade tillika att det skulle underskrifvas af samtliga riksråden, innan det afsändes. Detta var emellertid för mycket för hertigens tålamod. I sitt svar af den 22 Juli[2]) påpekade han, det herrarnes förklaring, att de ville hålla Söderköpings beslut, som stadgade kraftiga åtgärder mot dem, som söndrade sig därifrån, stod i uppenbar strid med att de ursäktade Flemmings och andras våldsamma, egenmäktiga och för landet utarmande framfart och ej ville tänka på medel att afskaffa deras »regemente». På grund häraf förklarade han sig ej vidare vilja fortsätta med denna skriftväxling och svarade på deras begäran att få veta, när han ämnade sig till Stockholm, att han

---

[1]) Det var tydligen detta bref samt ett annat af den 18 Juli, hvari han med anledning af, att »de oroliga ledamöter — bröderne Stenbock — ej försumma sig», för rådet framhöll nödvändigheten af att »se upp med ögonen», som åsyftades i Karls ofvan sid. 56 anförda bref till Lejonhufvud af den 19 Juli.

[2]) Till större delen tryckt i Hist. Bibl. II ss. 281 o. f. På detta bref, hvari herrarnes föregående skrifvelse refereras, är den ofvan i texten meddelade redogörelsen för denna äfven grundad.

under dylika förhållanden nu ej ville komma dit, utan finge de ensamma beställa om regeringen, som han ej mottagit på sådana vilkor. Brefvet till Finnarne sände han dem med tillsägelse att själfva förvara det bäst de ville[1]), och med ett bref, som skulle afgå till Ryssarne om Kexholm, förklarade han sig ej ämna taga någon befattning, då hans sanningskärlek kunde framstå i en misstänkt dager, i fall, såsom antagligt vore, Flemming, äfven om underhandlingen ledde till sitt mål, ändock ej komme att återlemna Kexholm, hvarför han afsade sig allt ansvar, om riket däraf toge skada, och öfverlemnade det åt herrarne, som »gifva Flemming och andra oroliga människor tillfälle, att sådan oreda skall i landet uppkomma».

Härmed skulle således underhandlingen hafva varit afbruten och i och med det samma all vidare samverkan mellan hertigen och rådet omöjliggjord. Därhän ville dock Karl vid närmare besinning ännu ej låta det gå. Två dagar därefter gjordes nämligen af de hertigliga »rådspersonerna» — Karl Sture, Mauritz Lejonhufvud, Jöran Klasson (Stjernsköld) och Per Ryning — med Karls goda minne ett försök att åter bringa förhandlingarne i gång, i det de skrefvo[2]) till riksråden, att de förnummit, det hertigen ej alldeles lät sig behaga dessas svar, hvarför de uppmanade dem att själfva inom en eller två dagar komma till Gripsholm, alldenstund mera kunde uträttas genom muntlig än genom skriftlig underhandling. Vare sig emellertid riksråden ansågo att detta ej anstod dem eller de, försigtige såsom alltid, funno det betänkligt att samtliga lemna sig i den uppretade hertigens våld, svarade de afböjande, att de blott blifvit kallade till Stockholm och därför dagligen afvaktat hertigens ankomst dit; likväl lofvade de de hertigliga råden, att några af dem skulle komma, samt uppsatte äfven ett skriftligt svar på hertigens sista onådiga bref. Innan deras beskickning hann afgå, återupptog emellertid Karl själf underhandlingarne och det på ett mer än vanligt imponerande sätt, i det han till underhandlare utsåg ärkebiskopen Abraham Angermannus, biskoparne i Strengnäs och Vesterås Petrus Jonæ och Olof Stephani samt frälsmännen Erik Stake till Hönsesäter och

---

[1]) I stället skref han nu på egen hand till Finland. Se ofvan, ss. 62 och 65.

[2]) Skrifvelsen är intagen i Karls Reg. under den 24 Juli 1596, hvilket måste bevisa, att hertigen gillat åtgärden.

Nils Posse till Geddeholm[1]). Själf har han uppgifvit, att hvad som förmådde honom till detta steg var, att han dagligen blef »öfverlupen» af en mängd rättsökande borgare och bönder och därigenom öfvertygats om önskligheten af, att en sådan öfverenskommelse åvägabragtes, att han åter kunde befatta sig med regeringen.

Hvad han nu meddelade såsom vilkor härför var följande: 1) att riksråden skulle påminna konungen om hvad denne lofvat angående religionen samt 2) själfva besinna, att de lofvat ej blott att för sina personer efterlefva Söderköpings beslut, utan ock att bidraga till deras bestraffande, som satte sig däremot. På grund häraf yrkade han, att oroligheterna i Finland skulle stillas, i synnerhet som konungen genom påfvens och andras tillskyndelse kunde af dem taga sig anledning till att träda från sin ed och genom Lifland och Finland infalla i Sverige och sig »något med våld företaga». Gåfve ej rådet ett tillfredsställande svar på dessa fordringar, förklarade hertigen, att han ämnade söka träffa en öfverenskommelse med konungen på sådana vilkor, att han skulle lemna konungen fria händer med afseende på religionen och blott förbehålla sig protestantismens fria utöfning i hertigdömet; samt vidare att han till den 29 September skulle nedlägga regeringen, hvarom han nu i god tid underrättade, på det att rådet måtte hinna vidtaga anstalter för upprättandet af en annan regering, då det blefve allt för besvärligt för undersåtarne att i regeringssaker söka besked i ett främmande rike.

Det sätt, hvarpå han motiverar den förra af dessa hotelser är så karaktäristiskt, att ordalagen förtjena att anföras: »ändock H. F. N. väl vet», skrifver han, »att sådant med rätta icke borde ske eller det med något godt samvete göra kan, att H. F. N. skulle sådant emot beslut och förening tillakta, så kan H. F. N. dock för den ostadighet, som finnes här uti riket i alla ständer, icke sätta sig allena med hustru och barn i yttersta och högsta fara och vara i ett oändligt kif och broderträta med sin kära herr broder, det H. F. N. här igenom lätteligen kan vara förutan och sådant härmed förekomma, förty H. F. N. hafver försökt i 26 år eller mer, hvad lust med sa-

[1]) Instruktionen för dessa sändebuden i Karls Reg. den 29 Juli 1596. De öfriga skulle först anmoda ärkebiskopen att deltaga i beskickningen.

dan broderträta följer, och vill nu för den skull uppå sin anstigande ålder därmed gerna vara förskonad, och tager H. F. N. Gud till vitne, att ingen kättja eller vällust drifver H. F. N. därtill, att han måste stiga ifrån allmänt beslut, utan högsta nöden». Såsom motiv för hotet att vid den angifna tidpunkten nedlägga regeringen anförde han åter, att han ej med godt samvete kunde bevitna, huru en mängd människor afrättades, lades på stegel och hjul eller drefvos från hus och hem blott för det att de i sin nöd sökte hjälp af honom och erhållit hans försvarsbref. Slutligen förklarade han sig ämna underrätta ständerna, om hvilka de förhållanden voro, som sålunda nödgade honom att afstå både från försvaret af rikets religion och från befattningen med dess regering.

Då frågan på detta sätt sattes på sin spets, hade det om någonsin behöfts, att rådet varit fulltaligt, och antagligen var det i känslan häraf, som hertigen samma dag, han gaf beskickningen dess instruktion, befalde ståthållaren i Stockholm Axel Ryning att genom natt och dag sända honom underrättelse om, hvilka af rådet och adeln nu voro i Stockholm. De riksråd, som nu anländt eller i dessa dagar gjorde det, voro, som vi veta, in alles sju[1].

Den 3 Augusti eller fyra dagar efter den »myndiga» legationens afgång hade dessa sitt svar till den samma färdigt, och för att vid sidan däraf möjliggöra muntliga förhandlingar läto de sändebuden åtföljas till Gripsholm af tvänne ur sin egen krets: Klas Bjelke och Jöran Posse.

Det ifrågavarande svaret är en af de märkligaste statshandlingar från denna tid.

Den omsorg, hvarmed det är uppsatt, och den stilistiska talang, som röjer sig däri — antagligen har det till största delen flutit ur Sparres skickliga penna — äro fullkomligt värdiga situationens allvar.

Hvad som kan anföras till försvar för rådets politik låter sig knappast sägas på ett bättre sätt än som här skett, och när efterverlden skall sitta till doms öfver dessa olyckliga herrars förhållande, utgör därför denna skrifvelse en af de mest beaktansvärda handlingarna i målet. Som den förut är i tryck

[1]) Se ofvan, sid. 51 och 52.

offentliggjord[1]), må det här vara nog att angifva själfva hufvudpunkterna däri.

I skrifvelsens första del besvaras hertigens bref af den 22 Juli, hvarvid herrarne i synnerhet beklaga sig öfver, att han misstydt deras yttrande, att Flemmings rustningar blott afsåge hans eget försvar; detta innebure nämligen ej, såsom hertigen ansåg, att de gåfvo Flemming rätt, utan motsatsen, all den stund den omständigheten, att en person i ett fredligt samhälle till sitt eget försvar började buller, just plägade tyda på att han gjort något orätt. Att de ej höllo med Flemming, bevisades för öfrigt af deras föregående bref både till konungen och honom, och de anhöllo därför, att hertigen ej ville gifva deras svar en annan tydning än de själfva menat. Därefter följer svaret på de fordringar, som förelagts dem genom legationen. På den första af dessa, eller att de skulle förmana konungen med afseende på religionen, svarade de, att de redan åtskilliga gånger gjort detta, men att de dock voro villiga att ännu en gång göra det *tillsammans med hertigen*. Sedan de därefter fritagit sig från att hafva gifvit anledning till en sådan vidlyftighet, som att hertigen skulle på sätt han hotat förena sig med konungen om religionen och afsäga sig regeringen, samt förnekat att de brutit mot Söderköpings beslut, öfvergå de till själfva hufvudsaken eller Flemmings kufvande. De anmärkte härvid till en början, att hertigen ej angifvit sättet, hvarpå det skulle ske, men sökte dock ej vidare kringgå frågan, utan antogo, att en krigisk expedition till Finland var det som afsågs, och framstälde nu både de skäl, som syntes dem tala *för*, och dem, som syntes dem tala *mot* ett dylikt företag. Af de förra var det förnämsta, som anfördes, det i Finland herskande förtrycket. Däremot nämdes ej faran för religionen och rikets integritet och själfständighet. Bland de senare voro de vigtigaste, att en krigisk expedition nödvändigt skulle medföra ett allmänt inbördes krig, hvari konungen själf skulle ställa sig på Flemmings sida, samt att nöden i Finland därigenom troligen ej skulle afhjälpas utan snarare ökas. Enligt herrarnes uppfattning voro skälen *emot* de starkaste, och på grund häraf afrådde de nu på det bevekligaste

---

[1]) H. Sk. H. X., dock med åtskilliga formfel, som ej finnas i originalet. I Meddel. från Riksark. VI s. 179 finnes äfven ett sammandrag däraf.

företaget; härvid funno de emellertid nödigt att söka bevisa, att detta råd ej stred mot det i Söderköpings beslut förekommande stadgandet om *deras* behandling, som afsöndrade sig från beslutet. De gjorde dock ej något försök att fritaga Flemming från denna kategori, utan hvad de anförde till försvar för sin uppfattning var dels den nog tydliga sofismen, att själfva riksdagsbeslutet förbjöd våldsamma åtgärder, enär det föreskref att de tredskande skulle »lagligen» kufvas och det ej kunde bli tal om lagen, »sedan det kommit till händerna», dels att beslutet tillerkände rådet rätt att fritt säga sin mening, samt slutligen att rådet ej hade myndighet att på egen hand besluta någon exekution, emedan riksdagsbeslutet innehöll, att hvarje sådan skulla ske »efter som vi (ständerna) samtlige finne tillbörligt och skäligt vara». Herrarne inskränkte sig emellertid ej till att sålunda *afråda*, utan framlade äfven själfva *ett positivt förslag*, och af detta framgår, att de oaktadt allt tal om ett troget iakttagande af Söderköpings beslut dock nu insågo de farliga konseqvenserna däraf och därför gerna ville skjuta det å sido, när fråga blef om förhållandet till konungen och hans anhängare. De föreslogo nämligen: 1) att både hertigen och rådet skulle skrifva till konungen och begära dennes tillåtelse att anställa en ordentlig rättegång med Flemming, »icke enkannerligen för att han sig Söderköpings beslut hafver förvägrat, utan för hvad annat man kan hafva honom med rätta att tilltala», samt att man under tiden skulle afstå från alla krigsrustningar; 2) att man, innan ytterligare beslut fattades, skulle afvakta ankomsten af den väntade legationen från Polen; 3) att hertigen och rådet skulle skrifva till adeln och krigsfolket i Finland och Lifland och, »allt annat utelåtandes», allenast fråga dem om ändamålet med deras rustningar, varna dem för att företaga något mot Sverige samt spörja, om de ej ville blifva vid konungens ed och försäkran samt, »Söderköpings afsked oförmält», i allt annat visa hertigen och rådet tillbörlig lydnad; samt 4) att hertigen och rådet under tiden så mycket som möjligt skulle beställa om regeringen. Iakttoges allt detta, sade de sig med säkerhet vänta, att Flemmings oroliga föeetagande skulle omsider »falla och blifva till intet». Till sist bådo de, att hertigen ej ville upptaga dessa deras råd annorlunda än de voro menade, samt förklarade, att, om å ena sidan han, å andra sidan Flemming skulle fortfarande skjuta

ansvaret för alla rikets olyckor på dem — eller några få i bland dem såsom Flemming gjorde i sitt sista bref — så nödgades de afsäga sig rådsembetet, hvarjämte de ännu en gång uppmanade hertigen att i och för regeringens skötande med första komma till Stockholm.

Härmed hade rådet sålunda framlagt sitt program. Som man ser gick det ut på att utan uppoffring af fäderneslandets säkerhet söka undgå en ohjälplig brytning med konungen. Huru vida detta verkligen kunnat vinnas genom de föreslagna åtgärderna, må emellertid betviflas. Det är föga troligt, att konungen skulle medgifvit, att Flemming, i hvars militäriska välde öfver Finland han tydligen såg sin förnämsta säkerhet, under hans frånvaro kallades därifrån för att inför sina fiender underkastas den ovissa utgången af en rättegång, eller att han kunnat förmås att afstå från hvad som utgjorde konfliktens egentliga kärna: det förvaltningssystem, hvarigenom han hoppades oskadliggöra den honom aftvungna försäkringen och kunna leda Sveriges angelägenheter efter sina önskningar. Härvid må emellertid den ursäkt gälla, som herrarne själfva anförde i sitt betänkande nämligen att de »såsom andra människor» ej kunde veta, huruvida »utgången alltid skall svara mot rådslaget».

Erkännas bör också, att, om rådets försoningsplan kunde misslyckas, så kunde åter hertigens planer leda till ett allmänt inbördes krig, och att riksråden gerna ville undvika ett sådant må ej förtänkas dem. Frågan blir emellertid då, huruvida ett inbördes krig är *den värsta* olycka, som kan drabba ett land, om ej omständigheterna kunna vara och då verkligen voro sådana, att man borde underkasta sig dess faror för att undvika ännu större. Att döma af riksrådens egna ord voro dock de ej af denna åsigt, ty i betänkandet förklarade de »inbördes krig och oro» för något, »hvilket alla människor *genom alla möjliga sätt och medel* böra undvika och förekomma».

Om Klas Bjelkes och Posses besök hos hertigen på Gripsholm berättar Knut Persson, att det mottagande de rönte var föga nådigt; att hertigen efter måltiden, då Bjelke började »blifva något vid rus», yttrade: Till att dricka och akta vinglaset det tjenen I till, men att beflita Eder om riksens beställningar, som denna tids olägenhet tillsäger, det hafven I litet bekymmer om»; att de därefter fingo ett snöpligt afsked, men att Karl dock denna tid varit väl tillfreds med Posse,

emedan han hoppades att denne skulle mottaga hans anbud att i spetsen för Sveriges krigsmakt »slå på herr Klas Flemming och de finske». En bättre källa för att lära känna det intryck, som rådets beskickning gjorde på hertigen, och det resultat, hvartill den ledde, erbjuder emellertid det *skriftliga* svar som de båda sändebuden fingo mottaga vid sin afresa från Gripsholm[1]).

Hertigen tillbakavisar först beskyllningen, att han misstydt riksrådens bref, och förklarar, att hvad de »pro et contra disputera» om faran af ett angrepp på Flemming syntes honom vara visligen och väl öfvervägdt; men därefter söker han nu själf visa, hvilka följderna skulle blifva, om Flemmings välde finge fortfara: nämligen att det ryska kriget åter kunde utbryta, då man i anseende till osäkerheten i Finland ej kunde företaga de för Kexholms öfverlemnande nödiga underhandlingarna; vidare svåra olägenheter i ekonomiskt hänseende (beroende af att Flemming förhöll de finska skatterna); att regeringen skulle råka i förakt, Söderköpings beslut blifva om intet och rikets urminnes rätt och myndighet förkränkas, i fall nämligen en hvar finge söka besked i Polen; att några landsorter kunde blifva skilda från Sverige, »såsom endels skett med Finland och Lifland», hvilka aldrig torde komma tillbaka, »ty Lifland och Finland äro de Poler så när belägna som Sverige», samt slutligen att katolicismen därigenom skulle göra framsteg, då såväl Flemmings »handel» som de tre Gustafssönernas afsåge intet annat än att befordra den påfviska religionen och »dess fria exercitium» i riket. Efter att sålunda med vanlig skärpa hafva blottat själfva hjärtpunkten i hela frågan, upptog hertigen till granskning rådets förnämsta skäl mot den finska expeditionen, eller att den skulle föranleda en brytning med konungen, och argumenterade därvid på följande sätt: konungens förbittring öfver Flemmings betvingande kunde ej blifva farligare än hans förbittring öfver, att man i kraft af Söderköpings beslut undertryckt de katolska presterna och nunnorna, hvilken åtgärd såsom direkt rörande religionen var en vigtigare sak än den förra; om man i något af dessa fall af farhåga för konungens vrede skulle öppna vägen för just de faror, som man fruktade, förnämligast katolicismens utbredning,

---

[1]) Reg. den 7 Augusti 1596.

så fordrade konseqvensen, att man ej fäste afseende vid hela Söderköpings beslut[1]); men hölle man sig åter stadigt till detta och konungens ed, skulle konungen väl betänka sig, innan han företoge något fiendtligt mot sitt arfrike.

Därefter meddelade nu hertigen ett bestämdt förslag angående sättet för den påyrkade exekutionen af riksdagsbeslutet, nämligen att några af riksråden, så många som de själfva ansåge nödigt, med skepp och folk, hvilket sistnämda hertigen redan beställt, skulle begifva sig öfver till Finland och bruka »den myndighet, som därtill tjenar», hvartill i synnerhet hörde att sammankalla ständerna och förmana dem att besinna hvad de företagit. Om ytterligare *bref* till Finland var han ej längre angelägen, då de troligen ej skulle medföra någon verkan, men däremot förklarade han sig med säkerhet hoppas, att, om herrarne på det sätt han nu föreslagit själfve uppträdde på platsen, skulle de många i Finland, som säkerligen ej hade något verkligt »behag till herr Klas företagande», slå sig ifrån denne, samt sålunda det uppkomna bullret utan våldsamheter förhindras och afskaffas, ty »svärdslag» försäkrade han sig aldrig hafva åsyftat och kunde ej tro att konungen skulle företaga sådant mot honom, då hela saken ej angick honom personligen[2]). Mot de tre Gustafssönerna och Erik Brahe föreslog han ett liknande förfaringssätt, i förhoppning att de skulle få »ett annat sinne», när de sågo, att det blef allvar med beslutet.

---

[1]) Detta synes vara tankegången i hertigens ord som hafva följande lydelse: »Stältes ock uti de gode herrars betänkande, om Flemmings väldes förminskelse kunde förorsaka konungen mera till vrede än det man i Söderköping efter konungens ed hafver skilt sig vid alla prester och nunnor — — — och efter H. K. M. för den orsak hafver fått misstycke till H. F. N. så väl som riksens råd, det man låter blifva i sitt värde, så kan den icke blifva större för Klas Flemming och andre hans medhjälpares skull, som mindre är, än H. K. M. blifvit förtörnad för religionen som mer är. Skulle man ock för någotdera träda ifrån Söderköpings afsked och sätta riket i fara och öppna således vägen till allt det, som man rädes för, som förnämligast är den villfarande påfviska läras framgång och förmering och konungens vrede, undsägelse och förtryck, som genom förbemälte oro styrkt och befordradt blefve, då vore och litet till aktandes allt det, som uti förbemälte Söderköping handladt och beslutet vore».

[2]) I hertigens inlaga till herredagen i Stockholm den 29 Oktober samma år påstår han sig hafva »tillbudit att, hvar de goda herrar riksens råd hade där betänkande uti, så att det kunde vara dem besvärligt, då vill H. F. N. taga sig det omak uppå att draga utöfver därom att beställa — därtill H. F. N. ock i tid hafver låtit tillreda skepp och annan del, som till denna resan behöfts hade». I hertigens bref till rådet har jag dock ej funnit något sådant anbud, men möjligen framstäldes det *muntligt* antingen till de båda sändebuden eller ock till rådet efter hertigens ankomst till Stockholm.

Han tog vidare fasta på herrarnes löfte att skrifva till konungen, såsom varande en lämplig åtgärd *vid sidan af de andra*, och de invändningar mot »den finska resan», hvartill den väntade legationen från Polen kunde ge anledning, tillbakavisade han med den förklaringen, att sändebuden kunde framföra sitt ärende, äfven om de måste resa efter rådet till Finland.

Ville emellertid herrarne ej gå in på detta förslag, då förklarade han ånyo, att han nu ej ville komma till Stockholm utan skulle till den 29 September nedlägga regeringen, hvarjämte han sände dem ett koncept till den ursäktsskrifvelse, som han i detta fall ämnade låta kungöra för ständerna i landsorten. I sammanhang härmed återkom han äfven till sin hotelse att köpa sig ro genom att låta konungen få fria händer med afseende på religionen, men bad tillika herrarne besinna, »med hvad godt samvete man det göra kan» eller hvad godt skulle följa af att på sådant sätt träda från »beslutna handlingar». Slutligen förklarade han, att de hjälpsökande från Finland och andra orter hädanefter finge vända sig till rådet, efter som hans försvarelsebref ej hjälpte och han ej längre kunde underhålla dem [1]).

Härmed hade således nu äfven hertig Karl fullständigt framlagt sina afsigter. Hvad följden skulle blifvit, om de kommit till utförande, står naturligtvis ej häller i mänsklig makt att afgöra; efterverlden kan såväl med afseende därpå, som med afseende på rådets förslag endast mot hvarandra väga de olika sannolikheterna. Det kan sålunda vara möjligt, att den föreslagna expeditionen verkligen, såsom rådet fruktade, skulle tändt det inbördes krigets brand [2]), men en möjlighet är också, att, om riksråden på ett kraftigt sätt uppträdt i Finland, de med den stora auktoritet, som de egde i synnerhet bland adeln, skulle kunnat åstadkomma ett allmänt affall bland Flemmings anhängare, och hade på detta sätt enigheten inom riket blifvit återställd och folkets olika klasser allmänt sammanslutit sig kring Söderköpings beslut, då är det ej alldeles otänkbart, att Sigismund, så obeslutsam och trög som han till

---

[1]) En skrifvelse af den 10 Augusti i Reg. visar, att han verkligen sände en mängd klagande till rådet i Stockholm.

[2]) Enligt Verving sid. 295 har Sigismund verkligen gifvit Flemming fullmakt att göra motstånd, i fall hertigen gick öfver till Finland, samt äfven att med vapenmakt hemsöka Sverige, om där något företoges mot konungen.

sin natur var, och med det ringa understöd, som han på det hela taget hade att paräkna i Polen, nu liksom vid kröningen slutligen skulle beqvämat sig till eftergifter.

Med hvilken spänning hertigen afvaktade riksrådens beslut med anledning af hans förslag, kan man se däraf, att han ej gaf sig ro att invänta deras svar, utan den 10 Augusti till Stockholm sände en person, som skulle »hemligt och oförmärkt» söka få kännedom om deras betänkande samt taga reda på om ytterligare någon af dem ämnade besöka honom. Huru säkert han i själfva verket räknat på ett tillmötesgående från deras sida, kan man se däraf, att han lät 6 af sina egna krigsfartyg afgå till Elfsnaben för att tillsammans med ungefär lika många kungliga fartyg [1]) utföra den finska expeditionen. Strax därpå kom emellertid rådets svar [2]) och med det tillintetgörelsen af alla dylika förhoppningar. I stället för det väntade bifallet till den finska resan fick nämligen hertigen däri mottaga nya föreställningar mot alla kraftåtgärder vis à vis Flemming. Tillika fasthöllo riksråden vid sin åsigt, att, först sedan de polska sändebuden anländt och blifvit hörda, de beslut borde fattas, som kunde förorsakas af Söderköpings afsked. Därjämte gjorde de enträgna och bevekliga föreställningar mot utfärdandet af hertigens ursäktskrifvelse till ständerna, hvilken de, säkerligen med allt skäl, funno i hög grad betänklig för sig själfva, samt bådo slutligen, att, om hertigen ej kom till Stockholm, de själfva ej skulle längre behöfva dröja därstädes.

Då svarade hertigen (den 17 Augusti), att, som de förkastat den af honom föreslagna »vägen» och ej kunnat uppge någon bättre, kunde han blott hänvisa till sitt beslut att nedlägga regeringen, men han återkom äfven till sin gamla hotelse att sammankalla ständerna. »Vilja de komma eller ej, det ställe vi i deras skön; men hvar det icke sker, så vilja vi låta utgå våra bref i alla landsändar och därmed våra ursäkter förnimma låta». Han förklarade vidare att han nu mycket ångrade, att han någonsin underskrifvit Söderköpings beslut, efter man ej

[1]) T. Bjelke skref till H. Bjelke att hela flottan i Elfsnaben bestod af 13 à 14 fartyg. Hist. Bib. II sid. 296. Hertigens order i Reg. den 12 Augusti.

[2]) Svaret är dateradt den 13; det finnes i referat i Medd. fr. Riksark. VI, sid. 182.

med mer allvar ämnade hålla det; »dock» — tillade han hotfullt — »förmoda vi att några ärliga män, som det samtyckt och förseglat hafva, skola förtycka det, som i så motto däremot skedt varder». Tillika förklarade han sig för sin del ej längre skola fördraga Flemmings beskyllningar och smädelser, huru än riksråden ämnade göra.

Under de närmast följande veckorna stannade hertigen förbittrad på Gripsholm utan att göra några ytterligare försök att öfvertala rådet. Med regeringen upphörde han emellertid ej helt och hållet att befatta sig. Visserligen skref han den 16 Augusti till sin syster hertiginnan af Sachsen, som äfven på detta rådsmöte ämnat förnya försöken att utfå sin brudskatt, att han ej kunde hjälpa henne därmed, emedan han under dåvarande förhållanden hade betänkande att bekymra sig om riksens saker, förr än han sig med »riksens råd därom vidare förent»; men då rådet anslog medel till några ryttares aflöning, blef han förbittrad och skref (den 31 Augusti) att hans mening bort inhemtas, efter som han på rådets egen begäran öfvertagit regeringen och var den, som fick bära ansvaret för uppbörden, hvarför rådet ej borde förundra sig, om han lät undersöka, huruvida den honom oveterligt gjorda förordningen vore nyttig för konungen och riket. Nu vidtog han också nya åtgärder för att få den så länge beramade herredagen till stånd, och under hösten finner man äfven att en sådan verkligen var samlad i Stockholm [1]).

Redan i medlet af Juli hade han börjat önska, att Axel Lejonhufvud skulle återkomma till Stockholm [2]), och nu påminte han honom om hans vid nedresan gifna löfte att snart återvända [3]) samt gaf honom en förhoppning om att vid sin ankomst erhålla det underhåll han begärt för sin resa. Ehuru frågan om den tillämnade expeditionen mot Flemming åtmin-

[1]) Den 16 och 18 Augusti skref hertigen till adeln i Göta landskapen, att han ej oaktadt kallelsen att komma till trefaldighetstiden hört något från den och befalde den att nu skicka ombud till Stockholm efter de flesta riksråden voro där. Som vi sett (sid. 67) voro några biskopar redan förut i Stockholm. Om några andra borgare än Stockholms borgmästare och råd, deltogo i mötet vet jag ej. Den 16 Augusti frågade hertigen äfven dessa med anledning af ett bref från Flemming till dem med beskyllningar mot hertigen, om Flemmings företagande skulle vidare tillåtas.

[2]) Kallelsebref i Reg. 19 Juli.

[3]) »Därmed I gören det oss sker till synnerligt välbehag» Reg. 16 Aug. Den 28 Aug. gaf han honom en ny påminnelse.

stone för tillfället kunde anses utagerad, finner man dock, att han fortfarande sysselsatt sig med de finska angelägenheterna. Vid samma tid som rådet tillbakavisade hans förslag angående denna expedition, mottog nämligen Karl från Flemmings anhängare bland adeln och krigsbefälet i Finland[1]) ett bref, i hvilket desse klagade öfver, att han sökt förleda dem till edsbrott, samt beskyllde honom för att hindra freden med Ryssland[2]). Harmen häröfver kom Karl att i trots af sina åsigter om gagnlösheten af ytterligare skrifvelser till Finnarne nu själf låta uppsätta tvänne sådana, den ena till de adelsmän, som icke höllo med Flemming, och den andra till dem, »som med hans fåfänga företagande hålla»; den sistnämda är mycket vidlyftig samt synnerligt rik på dessa originella uttryck och vändningar, som äro så karaktäristiska för Karls stil[3]).

I båda dessa skrifvelser framställer hertigen ett nytt tämligen egendomligt skäl mot lämpligheten af Flemmings rustningar, nämligen att, äfven om konungen ämnade sig hem, borde man endast mottaga honom på det sätt lagen föreskref om Eriksgatan d. v. s. vid landamäret med grud och gisslan från hvar lagsaga. I den sednare skrifvelsen låter han emellertid Finnarne veta, att lagen med afseende på Eriksgatan i Finland blott stadgade, att drotsen eller ett annat riksråd skulle jämte biskopen i Åbo rida den i konungens ställe; att orsaken härtill var, att Finland vid denna tid nyligen kommit under Sveriges krona och att då »ett barbariskt folk i Finland var», samt att det äfven nu kunde väl behöfvas, att »drotsen och andra ärliga svenske män» hölle »husesyn» med Finnarne, så att desse gjorde besked och räkenskap för sitt

[1]) Flemming hade vid denna tid låtit adeln och rytteriet i Finland samlas utan hästar vid Pikala. Forssman, Klubbekriget sid. 149.

[2]) Detta bref är tydligen föranledt af de skrifvelser, hvarom talas ofvan sid. 62, 65 o. 67 och som i alla händelser afsändts. Hertigen skref därom till rådet den 17 Augusti, att det illa öfverensstämde med det svar, som den finska adeln afgifvit på Horns, Ribbings och Sven Månssons beskickning, (Se Hist. Tidskr. 1885 sid. 73) samt att det tydligen var inspireradt af Flemming. I ett bref till rådet uttydde denne — för att begagna hertigens ord — såsom en »äreförgätare» äfven hertigens skrifvelser till fogde, borgmästare och råd i Åbo af den 22 Juli. Jämför hertigens ironiska yttrande om detta bref. Hist. Bibl. II sid. 283.

[3]) Den 27 Augusti begärde han rådets utlåtande därom. Den är i Reg. daterad den 7 September; den förra åter den 5 September. Nu fann han äfven, att rådet kunde försöka med en ny skrifvelse till Finnarna, ehuru han ej trodde, att den skulle uträtta mera än hans. Reg. den 22 Augusti.

fögderi, »all den stund I låten påskina att I nu föga bättre ären än då (hvilket likväl annat borde vara, emedan I genom de Svenskes tillhjälp kristendomen och evangelii sanna lära bekommit hafven) och att I nu kasten lagboken under bänken och den alldeles intet akten». Efter denna lilla digression till förmån för sin älsklingsplan återupptager hertigen ånyo frågan om konungens mottagande, i det han förklarar, att, om därmed skulle lagligen tillgått, så hade ständerna bort underrättas därom och vidare Finnarne bort möta vid riksgränsen, men icke »fara och flytta omkring i landet», såsom de nu gjorde, då de utan befallning af honom, som var rikets regent, församlat sig vid Pikala och Åbo för att begynna inbördes uppror och tvedrägt. Om konungen vore annorlunda till sinnes än sig borde, då borde de, som ville synas vara hans trognaste, ödmjukt förmana honom att afstå därifrån och icke ytterligare styrka till sådant, såsom Finnarne nu gjort genom sin rustning, hvilken illa stod i öfverensstämmelse med deras löfte till hertigens sändebud att ej låta tränga sig från konungens försäkring eller söndra sig från de andra ständerna. Mot påståendet, att deras ed till konungen nödgade dem att följa Flemming, anförde hertigen, att ingen ville göra dem till edsbrytare, men att undersåtarnes skyldighet att hålla sin ed ej sträckte sig längre än eden föreskref, nämligen att de skulle lyda konungen i allt det »försvarligt är för Gudi och mannom», hvarför de, om annat tillbjöds, ej borde bifalla det, utan hålla sig vid konungens och sin ed. Med afseende på borglägret fingo de höra, att de tagit den sista kon och kläderna på kroppen af bonden, så att denne måste gå och tigga, och beskyllningen att hafva hindrat freden återkastades på dem själfva och Flemming, som hotat och undsagt hertigens sändebud.

Vilja vi åter lära känna, huru riksråden voro till mods efter förhandlingarnes misslyckande, så kunna vi därom erhålla åtskilliga upplysningar i förtroliga meddelanden från vissa af dem till den frånvarande Hogenskild Bjelke[1]). Utom dennes vanliga korrespondenter, Ture Bjelke och Gustaf Banér befinnes nu äfven Erik Sparre hafva uppvaktat honom med en skrifvelse. Denna ingår ej närmare på de särskilda frågorna,

[1]) Se Hist. Bibl. II ss. 291 o. f., där dessa bref af den 10, 11, 15 och 20 September, äro tryckta.

men anger herrarnes allmänna uppfattning af situationen genom att likna riket vid en »kropp, som är sjuk till alla lemmar, så att när man vill hjälpa en, så växer sjukdomen i den andra», hvarjämte brefskrifvaren förespår, att han och hans medbröder slutligen måste »förqväfva», fäderneslandet till undergång, under sin odrägliga börda. Gustaf Banér klagar öfver att »den grofve Flottmunnen (Flemming) drifver på hinsidan med idkeliga poster till Polen sitt spel, låter intet [af] att ljuga och förolämpa» samt rustar sig till krig; och Ture Bjelke uttalar den fromma önskningen: »få han (Flemming) Fan för den trohet, han bevisar konungen och fäderneriket i det stycket» (hans rustningar), samt förundrar sig öfver, att Finnarne låta så »leda sig vid näsan»; men tillägger han: »Quorum Deus venter est, och de, som allena se på deras borgelägres underhåll och kyrkotionde, de låta fuller gå till, huru det kan, skulle än fäderneslandet fara hur det kan». Å andra sidan klagar Gustaf Banér öfver att det är några få, som alltid beskyllas att förhindra riksens saker och att desse »måste ännu stå i mähel såväl af husbonden därute som denne här hemma» och både han och Ture Bjelke uttala sin oro öfver att rådet af hertigen beskylldes för att affalla från Söderköpings beslut.

Af dessa yttranden, som naturligtvis måste hafva varit fullkomligt uppriktiga, framgår ovedersägligt, att riksråden fortfarande hyste ovilja och misstro mot det rojalistiska partiet[1]); att därför deras omedgörlighet mot hertigen ej kan hafva förorsakats af någon förkärlek för detta, samt äfven att de voro i hög grad bekymrade öfver den utgång, som förhandlingarne mellan hertigen och dem tagit. Både Ture Bjelke

[1]) Af åtskilliga förtroliga bref till H. Bjelke *från tiden för underhandlingarnes början* framgår det samma. Så fällde Sten Banér den 3 Juli skarpa ord med anledning af ryktet, att Karl Stenbock skulle komma att deltaga i den väntade beskickningen från Polen, samt berättade, att denna beskickning (förmodligen dess polska medlemmar) sades hafva i uppdrag att hemsöka svenskarne med hot och undsägelse, »om vi icke vilja taga vid den påfviska reglion, ty hon må icke kallas religion». Han berättar vidare, att alla de, som varit i Söderköping voro illa anskrifne; att påfven skulle utsändt 20 banditer eller flere för att mörda hertigen, hvilket han ej fann otroligt, samt att Sigismund begärt bistånd af tyska furstar och de polska ständerna för att undertrycka de rebelliska Svenskarne och införa inqvisitionen i riket, och den 10 Juli utbrister han med anledning af att köpmannen Anders Ekman (förmodligen en af dem, hvilkas kontrakt interimsregeringen brutit, jämför Hist. Tidskr. 1884 ss. 26, 60, 70) samt en viss Henrik Mattsson lyckats förskaffa sig försvarsbref i Polen: »Sådane blifva handhafne men andre ärlige män förtryckte» Hist. Bibl. II, sid. 288.

och Gustaf Banér trösta sig emellertid därmed, att, om »man ser på själfva bokstafven» eller på huru »orden lyda» i riksdagsbeslutet, så blefve det klart, att rådet ej afvikit därifrån, med hvilka yttranden troligen afses stadgandet, att de motspänstiga skulle straffas enligt *samtliga* ständers beslut.

Till rådets bekymmer bidrog äfven förvirringen i rikets penningväsende, och denna ökades ytterligare genom den dubbla regering, som i själfva verket blef en följd af skismen mellan hertigen och rådet[1]). Under dessa förhållanden blef det ingalunda lätt att anskaffa medel till prinsessan Annas hemgift, för hvilken rådet vid denna tid »hårdt trängdes» i följd af hennes förlofning med markgrefven Johan Georg af Brandenburg. Att döma af ett yttrande, som Gustaf Banér fällde före mötets början, synes det inom rådskretsen en gång hafva varit fråga om att motsätta sig denna utgift[2]), men intet häntyder dock på att något sådant nu egt rum.

Hvad som om sider gjorde slut då den stagnation, som efter underhandlingarnes misslyckande inträdt i de offentliga förhållandena, var ankomsten af den länge bebådade legationen från konungen. Det var storartade anstalter, som Sigismund vid detta tillfälle vidtagit för att återställa sin myndighet i Sverige. Dels hade han förmått de polska och lithauiska ständerna att varna den svenska regeringen genom tre förnäma sändebud, kastellanen i Elbingen Stanislaus Dzialinsky, under-

---

[1]) Se ofvan s. 77 hertigens klagomål öfver att rådet med förbigående af honom vidtog finansåtgärder. Å andra sidan beklagade sig G. Banér den 11 September för H. Bjelke öfver att besättningen på den i och för den finska expeditionen utrustade flottan skulle utfå sin lön af penningar, som anslagits till betalning åt några köpmän, samt utbrister med anledning däraf: »Så hålles vårt bref vid makt». A. a. sid. 292.

[2]) Den 16 Maj skref han nämligen till H. Bjelke, att, när konung Johans testamente till dottern skulle uppläsas, borde man spörja efter »med hvars råd det skedde och efter hvad meniga rikens förening och på hvad tid», samt påpeka, »huru besvärliga konung Gustafs döttrar riket fallit» och att svårigheterna skulle blifva ännu större, om hvarje ny konung skulle öka hemgifterna med 100,000 daler. Förhållandet var nämligen, att Gustaf I testamenterat till hvar och en af sina döttrar 100,000 daler, men att Johan åt Anna anslagit 200,000. (Stjerman: Riksdagars och mötens beslut I, ss. 241 och 387). Både G. Banér och H. Bjelke ansågo dessutom, att man borde protestera, ifall »den nya arfföreningen» indroges i denna frågas behandling, »hälst medan K. M. själf den hafver de facto omintetgjort». (Hist. Bibl. II sid. 287). Hvad som härmed åsyftas är antagligen, att i Sigismunds adelsprivilegier endast 1544 års arfförening omtalas. Om man sammanställer hvad som härom meddelas i Hist. Bibl. IV, sid. 101 n. (»Om den svenska högadeln etc.») med det nu anförda yttrandet, kan man nästan frestas att misstänka, det rådet afsigtligt hållit Sigismund i okunnighet om innehållet af 1590 års arfförening.

kamreraren i Krakau Stanislaus Czykowsky och storsekreteraren Nicolaus Sapieha, dels sände han själf från Polen Lindorm Nilsson (Lilliehöök) dels uppdrog han åt några stormän i Sverige att å hans vägnar förmana regeringen, och slutligen hade han äfven förmått konungen i Danmark att sända hertigen ett varningsbref[1]).

(Forts.)

[1]) Se ofvan sid. 56.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Strödda genealogiska anteckningar.[1])

8.

Uti ett bref[2]) af år 1392 säges uttryckligen riddaren Karl Ulfssons (Lejon) hustru fru Katarina Glysingsdotter vara dotter till herr Erik Glysing. Sammanställer man detta med andra bref[3]) från samma tid, måste man komma till den slutsatsen, att fru Katarina Glysingsdotter var syster till fru Ingeborg Eriksdotter som 1374 är enka efter riddaren Kettil l. Puke Glysing, och således äfven hon en dotter till herr Erik Glysing. — Häremot strider dock en i Vadstena kloster befintlig grafsten[4]) med följande inskrift: *Hic jacent corpora nobilium mulierum Dne Ingeburgis Erixdottir & Dne Katerine Glysingsdotter filie ejus*, hvarmed öfverensstämmer abbedissan Margareta Clausdotters uppgift[5]) att Karl Ulfsson var gift med fru Kadhrin herr Kætil Glysinges dotter. Detta kan näppeligen förklaras på annat sätt än att Erik i det ofvannämnda brefvet är felskrifvet för Kettil. Härför talar också den omständigheten, att, så vidt det är kändt, Erik Glysing icke var riddare.

Den nyssnämnda grafskriften skall vara hämtad ur en förut i Nordinska samlingarne beskrifning öfver grafstenarna i Vadstena. Denna har emellertid nu icke kunnat anträffas. Däremot finnes i en annan beskrifning[6]) öfver de samma en grafsten aftecknad, visande en sköld innehållande tvänne bjälkar, och försedd, med omskriften: *Hic jacent corpora nobilium dominarum domine Ingeborgis Eriksdotter — — — filie ejus.* Troligen hafva vi här att göra med samma grafsten och i så fall skulle herr Kettil Glysings hustru Ingeborg Eriksdotter vara en dotter till riddaren Erik Turesson (Bjelke) och hans hustru Margareta Bengtsdotter.[7]) Detta bestyrkes äfven däraf, att fru Margareta

---

[1]) Forts. från Hist. Tidskr., femte årgången, s. 173.
[2]) R. P. n. 2596.
[3]) R. P. n. 1077, 2520, 3020.
[4]) SRS. I 1, s. 227.
[5]) Chronicon de genere — — — — sancte Birgitte intagen i SRS. III 2, s. 211.
[6]) Grafstenar teckn. af Brenner 1669, 1670.
[7]) S. D. n. 3048, 2024.

omtalas som egande gods i Ösby på Öland och herr Erik i Starby i Östergötland, i hvilka båda ställen äfven fru Ingeborg egde jord.[1])

9.

I sitt höfdingaminne[2]) uppgifver Stjernman höfvidsmannen på Rumlaborg riddaren Eggert Krummedike, som i följd af sitt förräderi 1452 måste flykta till Danmark, vara son till riddaren Erik Krummedike. Detta är dock icke enligt med verkliga förhållandet, ty jämför man ett i riksarkivet förvaradt pergam. bref af den 19 April 1446, hvari Eggert Krummedike säljer en gård, som han ärft efter sin mormors syster fru Elin, herr Magnus Röds dotter, med det af Stjernman anförda brefvet från 1422, finner man honom vara son till den Albrekt Krummedike, som 1422 gaf jord till Alvastra kloster, och Märta, en dotter till Sten Lalason (blad). — En farbroder till honom var väpnaren Eggert Krummedike, som 1408 satt som konungsdomhafvande i Småland. Han hade äfven en annan farbroder Hartvig Krummedike,[3]) troligen densamme, som sedermera nämnes som höfvidsman på Akershus i Norge. Denne antages allmänt vara en son till riddaren Erik Krummedike, men detta synes mig dock vara i hög grad tvifvel underkastadt, ty Anna Fickesdotter Bylov[4]), som väl kände till denna slägt, säger uttryckligen att Erik Krummedike endast hade *en* son, hvilken också skall hafva hetat Erik.

10.

Uti den redogörelse[5]) öfver sin slägt, som fru Birgitta Magnusdotter (Porse † 1450) år 1444 låtit affatta, nämner hon som sin farfader en Knut Porse. Jag misstänker dock att här föreligger en felskrifning, vare sig af fru B. själf eller afskrifvaren Broocman, ty dels nämnes under förra hälften af 1300-talet ingen annan Knut Porse än den bekante hertigen, dels kunna genom antagandet af felskrifningen Knut för Peter åtskilliga arfsförhållande förklaras.

Jag antager följande slägtledning:[6])

---

[1]) S. D. n. 2024 och 2430 samt R. P. n. 1077.

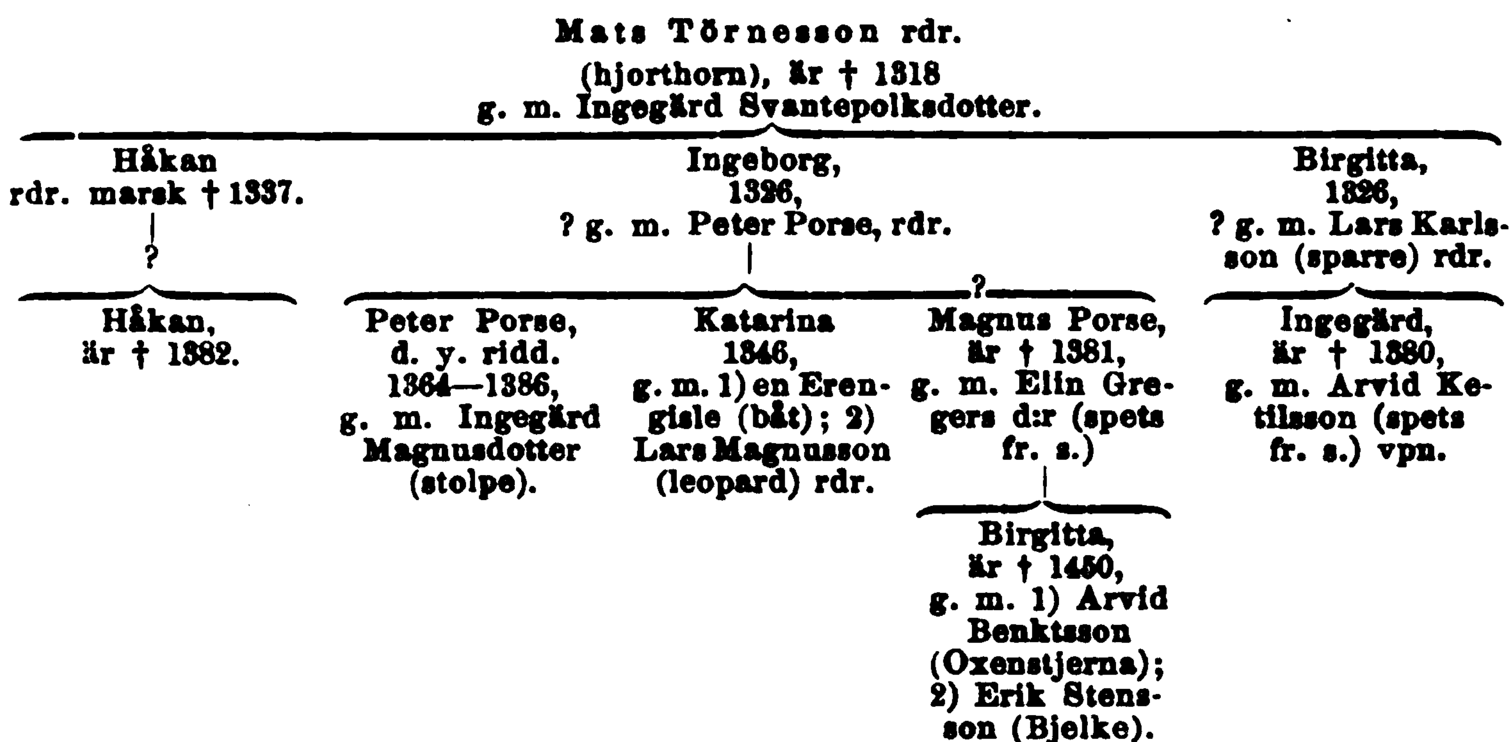
[2]) Del. II. s. 270.

[3]) Riksarkivet. Pergam. bref af den 17 Mars 1426.

[4]) Chronicon genealogicum. s. 12.

[5]) Schlegel och Klingspor, Engsö, s. XVII.

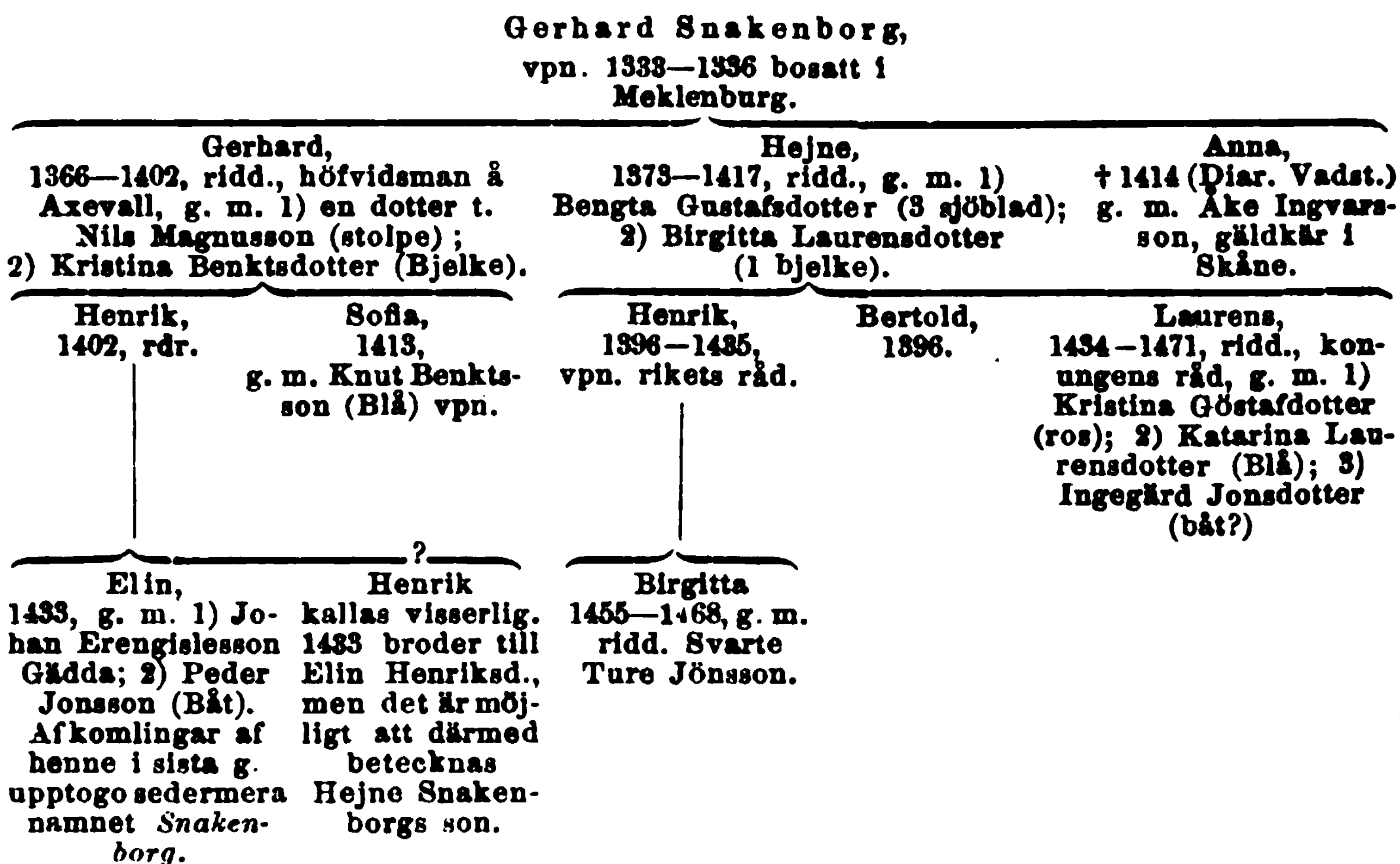
[6]) Endast de för arfsfrågornas belysning nödvändigaste leden upptagas.

Genom att taga denna slägtledning för god förklaras huru Peter Porse d. y. kan nämnas som arfvinge till Håkan Håkansson samt att Ingegärd Larsdotter ärfdes af Magnus Porse[1]) äfvensom att arfvet efter fru Birgitta Magnusdotter delades mellan hennes fäderne och möderne slägtingar.[2])

11.

En slägttafla öfver den gren af den Meklenburgska ätten Snakenborg, som under 1300-talet bosatte sig i Sverige, torde te sig på följande sätt:

---

1) R. P. 1759; 1609.

2) Schl. o. Kl. anf. arb. s. XVIII—XXI. — Tilläggas må att äfven Styffe och Erslev antaga Magnus Porse vara son till en Peter Porse (Erslev, Slægtskabsforbindelser — — — —, s. 6).

Till belysande häraf må anföras: att Knut Benktsson och hans hustru Sofia Gertsdotter 1413 gifva jord till Vadstena kloster för hennes broder herr Henrik Snakenborgs själ, samt att Elin, dotter till herr Henrik Snakenborg med samtycke af sin broder Henrik Snakenborg 1433[1]) skiftar arf efter hennes aflidne make Johan Erengislesson Gädda och är hon då g. m. Peder Jonsson; — att såväl Laurens Snakenborg som Birgitta Henriksdotter nämnas som arfvingar till lagmannen Laurens Björnsson (bjelke) och dennes dotter fru Ingegärd Laurensdotter, syster till Hejne Snakenborgs hustru fru Birgitta Laurensdotter samt att Birgitta Henriksdotter kallas brorsdotter till Laurens Snakenborg;[2]) — att Anna Gerhardsdotter 1410 nämnes som enka efter herr Åke Ingvarsson och 1414 säges vara syster till riddarena Gerd och Hejne Snakenborg.[3])

K. H. K.

Anteckningar om en resa i Ryssland af J. G. Sparvenfeld.

»Giornale d'un viaggio di Muscovia, cominciato sotto la condotta della Excellenza de monsignor il Barone Conrado Gyldenstierna capo dell' ambasciada, il signore Klingstedt, concileario di Cancelleriae et signore Stackelberg concileario provinciale in Levoniae nell' anno doppo la nascitu dell N. S. 1684 ai cinque di Februario e fenito nell mese di Gicenio l'istess anno. Lo scrisse, io Giovanni G. Sparwenfeld pell' aiuto di memoria»: så lyder den italienska titeln på en af den berömde språkforskaren egenhändigt nedskrifven, förut ej känd dagbok, som påträffades, jämte några lösa anteckningar af samma hand, i den del af det oxenstiernska arkivet, hvilken ännu förvaras på Tidön. Huru dessa papper kommit att hamna därstädes, då Sparvenfelds öfriga literära qvarlåtenskap förvaras i Upsala och Linköpings bibliotek, torde vara svårt förklara.

Ofvannämnda dagbok från en resa i Ryssland är författad på italienska, franska och svenska omvexlande. Några märkligare historiska uppgifter kan den ej sägas innehålla. Den är däremot rik på topografiska och etnografiska detaljer, hvilka för den ryska kulturhistorien icke kunna vara värdelösa, ehuruväl de möjligen i de flesta fall återfinnas i tryckta resebeskrifningar öfver Ryssland från denna tid. En kort redogörelse öfver innehållet torde dock ej vara utan intresse. Först må vi dock nämna några ord om sjelfva anledningen till resan.

---

1) S. D. fr. 1401, n. 1795. Pergam. br. af 1433 $^{10}/_{1}$ i R. A.
2) Kopieboken J. 7. f. 40, 343, 432, 464 i R. A.
3) S. D. fr. 1401 n. 1249; Diar. Vadst. år 1414.

Karl XI sände år 1684 en ambassad till Ryssland för att af ryske tsaren eller riktigare tsarerna begära en formlig bekräftelse på freden i Kardis och kommissionen vid Plyse-åminne, af samma art som den, hvilken å svensk sida gifvits vid en rysk ambassads besök i Stockholm i oktober år 1683. Vidare skulle tvistiga punkter i gränsregleringen och andra mål mellan de begge rikena afgöras. Till ambassadörer utsågos Conrad Gyllenstjerna, Jonas Klingstedt och Otto Stackelberg. Deras instruktion, försedd med ett vidlyftigt bimemorial, af den 7 januari 1684, innehåller noggranna föreskrifter angående ceremonier och titulatur, hvilka sträcka sig ända till de aflidne svenske konungarnes rätt att vara »glorvyrdigst i åminnelse» och »högt saliga». Utom de ofvannämde deltogo i ambassaden K. Maj:ts legationsmarskalk, öfverste Herman von Fersen, grefvarne Adam och Gösta Fredrik Lewenhaupt, v. Kock, Cronman, Wolffensköld m. fl. samt dessutom translatorn, legationsprester, doktor m. m., alla försedda med en talrik betjening, så att i ambassaden vid dess afresa från Stockholm räknades 224 personer. Sparvenfeld medföljde endast i egenskap af uppvaktande. Huruvida det redan vid afresan var afgjordt, att han skulle i Ryssland qvarstanna för språkstudier, sedan ambassaden återvändt, låter sig ej af dagboken bestämmas.

Den 5 febr. kl. 8 f. m. lemnade ambassaden Stockholm uti 122 slädar. Vägen togs till Grisslehamn, hvarifrån man färdades öfver det tillfrusna Ålandshaf, där man 5 mil från land först uppnådde Signilskär, en liten ö, bebodd af en enda familj, »priviligerad» af konungen för att hjelpa de resande. Resan fortsattes sedan utefter södra finska kusten. Redogörelsen för afstånden mellan de olika skjutshållen, tidsbestämmelserna och beskrifningar på kyrkor och gårdar är såväl vid resan genom Finland som genom Ryssland i de flesta fall fullständig in i de minsta detaljer. Alla anteckningarne äro gjorda i största hast, hvilket bäst synes af det felaktiga språket. Vi meddela endast följande:

Landshöfdingen Gustaf Rosenhane, »god och from man», hade svårt att skaffa ett tillräckligt antal hästar. Vid Vekelax skjutsades de bl. a. af trenne bönder, »som pretenderade vara adelsmän, de kallades knapar och heta Pilespets, Brandstake och Husgafvel». Emellan Helsingfors och Borgå fans ingen skog. I hela östra Finland räknades gamla finska och ingermanländska mil, på hvilka gå 5 verst, hvaremot 15 verst gjorde 2 »nya svenska mil eller 6,000 famnar». S. fick ett pass för att bese Viborg och Nyen, hvaremot ambassadens öfriga medlemmar togo genaste vägen till Narva. Viborg som var en »dejelig» stad, ruinerades till sin handel genom Narva och Nyen, som drogo till sig särskildt all tjärhandel. Systerbäcken var nu endast en liten regnbäck. Allt intill denna bäck talades finska, men strax på andra sidan började de förstå ryska-
förstått svenskan. I Ingermanland och sä
nas förutom »rätte luterska finnar» tre
som i sin religion obehindrade blifva, en
ket förstå kunna, dessa äro nyktra oc

ingriker kallade, desse äro af rysk lära och därtill färdige att dö därför, ehuru de äro finnar och kunna icke förstå kanske ett endaste ord af ryska, än mindre veta något i dess religion. De hålla alltid vid korskyssningen af en vana och arf och vilja ingalunda låta döpa sina barn af våra prester utan låta dem hellre blifva odöpta till dess det kan ske af ryssarne 3) kallas vettalaisar och äro af samma slag, som dessa senare, ehuru till namnet åtskilde. Men dessa alla, som ryska ej rätt förstå, är order gifven att dem instruera i luterska religionen och med force taga och döpa deras barn etc., som presternas instruktioner lyda, utgifven af generalguvernören i Narva Sperling och af superintendenten Gezelius, som jag sett och läst hafver». En prest i trakten, sade åt S., att Helmfelt hade i Nöteborg inrättat, att små gossar voro pligtige löpa på skidor alla dagar från 12 till 1 och sedan i skolan igen. Bönderna ikring Nyen lärde ofta ända till fyra språk, nämligen tyska, finska, svenska och stundom ryskan. Folket är där »långlifdare» än annorstädes och fruktsammare. »Jag har sett en farfar af 100 år klifva upp på ugnen 3 eller 4 trappsteg, stora och höga, och se sina barnbarns barn ligga i vaggan». De bodde nästan alltid i rökhus, hvilkas konstruktion noga beskrifves, liksom äfven längre fram de ryska böndernas hus. En beskrifning af Nyens stad och fästningsverk, på hvilka arbetades, följer, liksom af de tre olika vägar, som funnos mellan Nyen och Narva. Den 25 februari lemnade S. Nyen och tog vägen öfver Duderhof och Coparie genom ett »slätt och skönt land» till Narva, dit han anlände den 27 februari, och hvarest han sammanträffade med ambassaden, som här blef fulltalig genom Stackelbergs och Fersens ankomst. Fästet Ivangorod besöktes. Äfven på detta arbetades. Fästningen ej stark, slottet i hög grad förfallet. Men de nya fästningsverken blifva nog bättre »et il faut bien, puisqu'elle coûte au roi et aux pauvres sujets dans l'Ingrie, qui y travaillent tous les jours jusques à se crever et leurs chevaux». Om generalguvernören Sperling berättas, att han nekade att dricka konungens skål. Han skyllde på sin hälsa, men gick ifrån ambassadörerna och till öfverste Funck, där han förplägade sig rikligen. Öfver hufvud taget var Gyllenstjerna missnöjd öfver det sätt, hvarpå Sperling mottagit ambassaden, och vid afskedstagandet vårdade sig ej Sperling om att iakttaga de öfliga formaliteterna. Den 11 mars lemnade ambassaden Narva och tog vägen genom det vackra landet. Ryssarne beskrifvas vara nyktrare och bättre än landets finska inbyggare. Rangstrider emellan ambassadens medlemmar utgjorde de intressantaste afbrotten i den enformiga resan. Olägenheter uppstodo äfven därigenom, att Gyllenstjerna ej kom öfverens med de öfriga tre ambassadörerna, men S. åtnjöt hans synnerliga förtroende.

Den 18 mars öfvergingo svenskarne den ryska gränsen och, oaktadt man befann sig midt i skogen, iakttogos noga de brukliga formaliteterna hvilka utförligt beskrifvas. Ryska prestaver och strelitser mottogo svenskarne. Särskildt uppmärksamhet egnades åt konungens och tsarens titlar, hvilka förorsakade translatorerne stort bryderi, då de skulle läsas upp ur minnet. Ryssarne skulle nu bestå såväl skjuts

som äfven underhållspenningar, hvilket dock vållade många svårigheter, och de ryske ämbetsmännen sökte att sko sig på de penningar, som de till svenskarnes underhåll erhållit af sin regering. Den 21 mars kommo de till Novgorod, där ambassadens folk räknades och befans uppgå till 274 personer. Där mottogos de med fanor, trupper, adeln till häst m. m., hvilket allt noga beskrifves. »Complimenter skedde som förr med de stora titlarne». I Novgorod afhandlades med voivoden de klagomål, som svenskarne hade att anföra från sin resa, likaledes begärdes förklaring öfver den skada, som några borgare i Nyen lidit genom ryssarnes tillskyndelse samt öfver flyktade tjufvar m. fl. frågor, om hvilka generalguvernören Sperling tillskrifvit voivoden. Denne gaf endast undvikande svar, men sökte i stället att efter bästa förmåga traktera sina gäster. Detaljrika beskrifningar på voivodens kläder, mat och rum följa. Denne lemnade visserligen 600 rubler, men beklagade sig dock öfver den stora ambassaden, hvars make man ej sett i »mänskligt minne», och »var något okynnig af sig, stadnade dock däruti vid Elfvedals (translatorn) frågande, att våre prestaver skulle allt skaffa efter all möjlighet». Han fann dock, att tre veckor för resan till Moskva, som Gyllenstjerna yrkade, var väl rundligt tilltaget.

Den 26 mars lemnade ambassaden Novgorod, skjutsade af 650 hästar. Med »Ättbackarne», som öfverallt anträffades på vägen, sysselsätter sig S. mycket i det följande, utan att dock söka förklera dem. De resande nalkades nu Valdaiskogen, och S. berömmer den storartade naturen. En utförlig beskrifning, den utförligaste i hela dagboken, egnas det stora klostret på Valdaihöjden, hvilket besöktes annandag påsk. De kyrkliga ceremonierna såväl vid detta, som vid andra tillfällen beskrifvas utförligt. Någon svårighet mötte det understundom att få komma in i klostren och särskildt att få bevista gudstjensterna, men S. blef dock alltid mycket vänligt bemött. Han undfägnades ofta rikligen, och nykterhet inom klostren tyckes varit en sällspord dygd. I Valdaiklostret trifdes S. såväl, att han önskade där qvarstanna för att lära sig ryska, men denna begäran afslogs. S. omnämner och förklarar orsaken till de svåra religionsförföljelser, hvilka nyligen egt rum i Ryssland, i hvilka enligt hans utsago hundradetals människor brändes och hängdes (jämför Rambaud, Rysslands historia sid. 315).

Prestaverna önskade, att ambassaden skulle taga vägen till sjös på Volga, men ambassadörerna vägrade, i det de ansågo detta fortskaffningsmedel strida emot deras höga värdighet. Endast det »svåraste af bagaget» kunde få fortskaffas på detta sätt. Ifrån staden Tver, hvilken noga beskrifves, tillryggalades dock en tio mil till Selo Voskresenskoje på båtar, då voivoden ej velat beqväma sig att skaffa mer än 400 hästar oaktadt alla uppmaningar. Volgas vackra stränder berömmes, och ryssarnes sätt att sköta sin jord beskrifves. Den 27 april samlades ambassaden, som rest något splittrad utanför, Moskwa i Tuschena Derewna, där det fans ett hus och åtta tält till de främmandes emottagande och hvarifrån man kunde se staden. Mat ut-

sändes från tsarerna, hvilket aldrig tillförene brukligt varit. Den 28 kl. 7 om morgonen klädde de sig alla »granna» för att göra sitt intåg. En mängd folk kom ut för att bese dem. Åt intåget egnas en utförlig skildring, i sammanhang med en kejserlig legations intåg, hvilket egde rum kort efteråt och under iakttagande af hufvudsakligen samma ceremonier, ehuru möjligen under större tillströmning af »förnämt folk».

Sverige hade ett eget »hof» i Moskva, »som kungen för våra ministrar låtit bygga», men detta var allt för litet för att kunna rymma så många människor, och under de första dagarne hade man det också mycket obeqvämt, ehuru S. varit sänd i förväg för att skaffa herberge, men han hade i detta fall rönt föga tillmötesgående. Endast de förnämsta fingo bo i »stenhus», de öfriga fingo i början nöja sig med att bo i källare eller på vindar och höskullar. Ambassaden fick 50 strelitser till sin uppvaktning, hvilka uppträdde i olika uniformer olika dagar. De »släpte intet gärna någon ut att spatsera med mindre man hade något att köpa, och då måste man och hafva en eller två strelitsar med sig». Förtäring erhölls till stor del från tsarerna. Den andra maj hade ambassadörerna sin första audiens, då kreditiven öfverlemnades. De mottogos af de bägge tsarerna, som sutto på silfverstolar, »med tak öfver, allt klart silfver, men den yngres, som på venstra sidan satt, var förgyldt, den äldres något högre — — — lre satt mössan så i ögona på, att de ej syntes, den yngre var glad och helt leendes, men när skänkerna intogos, besynnerligen det som ärnat var till tsarinnan, den äldres och till princess Sofia, gjorde han en skef mun. Vi kommo allt öfver trettio till handkysset». Under de följande dagarne höllos konferenser med ryska delegerade. Tsarerne åhörde osedda bakom en afbalkning konferenserna. För alla yttre omständigheter vid dessa sammankomster redogöres noga, men däremot lemnar oss S. i okunnighet om hvad som på den afhandlades och hänvisar endast till protokollen. Under tiden anlände legater ifrån kejsaren i Tyskland till Moskva, deras intåg, presenter m. m. beskrifves. Ändamålet med deras ankomst nämnes däremot icke. Rundlig tid användes såväl för att besöka dessa som andra utländingar i Moskva. Den 28 maj blefvo svenskarne »opförda på slottet som förr och inuti konferentskammaren förd, hvarest Galitzin oss förkunnade, att tsarerna voro redo att fullkomna eden. Sedan gingo de ifrån oss, och kom efter 1/4 stund Ukraintof och bad ambassadörerne komma in. Vi gingo nu in i den salen, hvarest vår första audiens var, och funno där tsarerna sittandes såsom förr på sina troner, och på venstra handen om dem, litet stycke ifrån dem, på en pulpet, något hög, den h. bibel; en prest ställdes på hvar sin sida om honom, och två stora och höga ljusestakar med brinnande ljus, och en prest bakom. Och enär alla komplementer voro aftydda, att tsarerna skulle fullkomna verket, blefvo ambassadörerna allena framkallade och stego 3 steg upp på tapeten fram för tsarerna, för hvilka man bar fram fredsfördraget och bibeln med sin pulpet, och efter edens stafvande, hvilket bägge tsarerna efter läste, kyste de på kor-

set, som på bandet af bibeln var gjordt och med ädla stenar insatt. Därmed blef alt detta bortfördt och på sitt förriga rum satt, confirmationsbrefvet med ett annat kreditiv åt Conrad Gyllenstjerna lefvererat af tsarernas egna händer, och vi sedan till handkyssande tillåtne. Somliga behöllo både hatt och handskar. Vi blefvo sedan trakterade nu som första gången vid tsarens taffel magert, emedan i måndags ingick fastan, och varade detta gästabud till kl. 7, och alla voro väl beskänkta. — Sedan vi tagit afsked af tsarerne blefvo allenast de tre ambassadörerna tillåtna till prinsessan Sofias hand. De kejserliga legaterna skola sig något surpreneret, att våra ambassadörer det velat göra, emedan de det refueserat hafva.

Ändamålet med beskickningen var nu vunnit. Ambassadörerna ordnade sig till afresan. Sedan presenter erhållits och utdelats till diverse personer, anordningar vidtagits för Sparvenfelts hemresa och han erhållit penningar af Gyllenstjerna lemnade den stora ambassaden Moskva den 2 juni, under det att S. qvarstannade för att studera språket.

Anteckningarne från den följande tiden äro sparsamma. S. umgicks nu mycket med den danska residenten von Horn, med hvilken han knöt vänskapsförbindelse (se Gjörvells »Förråd», där flera af deras bref äro tryckta) och hvilkens åsigter han understundom meddelar. En gång föll samtalet på tsar Peter. Horn sade, att det är lyckligt för Sverige, så länge denna furste är ung, ty »ayant été tiré comme par les cheveux contre ses inclinations à faire cette paix et confirmant le traité de Cardis et de Pluse, il ne manquerait pas d'en voir le désavantage et chercherait assurément de reprendre l'Ingrie — — — voila ce qu'il me dit, mais il était un peu ivre». — S. gjorde en utflygt och besåg Marsilij jernverk, öfver 100 verst från Moskva. »Vid dessa verk talas mest svenska och fransoska af de många mästare, som för några och tjugu år sedan äre furtim förskrefne ur Sverge, och säga sig intet mera hafva här i lön än hos oss, men att födan kostar här mindre. De ha träbäljar som i Sverige, men ej förr än för tjugu år sedan, då kom en hit ur Sverige som hette Jon Verre född i Vesterås, som lärde dem göra träbäljar». — I det följande meddelas några skildringar ur ryska hoflifvet, några beskrifningar på ceremonier, en mängd recept samt diverse notiser af rent personligt intresse. I början af år 1685 upphör dagboken. Till de sista anteckningarna hör följande korta skildring af vattnets helgande i floden Moskva: »Den 6 jan. 1685 var jag med commiss. Boutenant att bese helgandet af vattnet, som denna dag alla år plägar ske af patriarchen på Moscovsca reia i tsarens och så många 1,000 människors närvarelse med läsande, sjungande och bilders procession och några 10 regementen strelitser runt om kring platsen på isen och 100 fanor näst omkring den platsen, som med rödt kläde var afdelt 1) en qvadrat, sedan därinneuti en oval och midtuti en tribuna oppehållen af 4 stolpar, uti hvilkens meddelpunct var hugget hål i isen och trappevis alt neder till vattnet, och står däruti en kittel och stiger patriarchen neder och lägger ett kors i vattnet; förr och efter

sjunges och läses. Procession begynnes af prästerna några 100 alla välklädde i mässehakar. Sedan kommo biscopar, archimandriter och munkar; sedan hoffolket, stolniker, spolnikar och så tsar Ivan till fot, ledder af 2 (ty tsar Peter var där ej) och för och efter honom bojarerna; sedan 2 hvita handhästar med rika gyllene täcken och hvita paradisfoglefjädrar i pannan af hästarna. Sedan kom tsarens släda med 6 hvita hästar. Slädan är gjord som en annan bojarsk, allenast att bak i sätet är gjort som en hög tron, alt förgylt. Sedan kommer alt canaillet. Denna procession gick ut ur slottet genom den porten, som ut går åt Moscovska reia och hela vägen med bräder och afsättningar trappevis belagt. Ceremonien varade ungefär 2 timar. Oss blef gifvit plats på den nedersta och närmaste slottsmuren till vattnet i en varm och väl med mattefiltar belagd stuga». — I några tilläggsblad omtalas, att S. reste den 26·febr. 1687 från Moskva, »sedan jag med tårar tagit afsked af alla mina väninnor och vänner». En kort resebeskrifning följer, som slutar med uppehållet hos metropoliten i Plescov.

De lösa anteckningarna äro slaviska alfabet och satser, anteckningar af religiöst eller diplomatiskt innehåll m. m. Märkligast är en af S. uppsatt promemoria öfver huru en resa till utlandet i och för studier af svenska antiqviteter bör företagas och lämpligast anordnas. Detta förslag har antagligen varit utgångspunkten för den intruktion S. erhöll, innan han företog sin långa berömda forskningsresa genom Europa.

E. F.

Bref upplysande svenska historien.

Till de uppgifter om Jöran Perssons enskilda lif, hvilka finnas samlade i Silfverstolpes förträffliga monografi »Jöran Persson och Konungens nämnd» (Sv. Hist. Tidskr. 1881 h. 4), kan följande i Stockholms Rådhusarkiv förvarade bref ytterligare lemna sitt bidrag, om ock ett helt ringa.

Det visar oss, att Silfverstolpes gissning (s. 312 n. 1) är riktig, åtminstone för så vidt som huset vid Vesterlånggatan och trädgården, som låg gent emot Gråmunkeholm, hörde tillsammans. Var det så, veta vi ock nu, huru Jöran Persson kom i besittning däraf. Det var hans fäderne; fadren hade köpt detsamma. Att Jöran skulle tillbragt sin barndom i armod, blir efter kännedomen härom mera tvifvelaktigt, ehuru det ju kunde vara en möjlighet, att köpet skett först, sedan Jöran genom sina indrägtiga sysslor och sitt inflytande förmått skaffa sin fader bättre lefnadsvilkor.

Fadren synes vara död, då vårt bref utstäldes. Hans dödsdag skulle således falla mellan $^{13}/_{7}$ 1563 (anf. st. s. 304 n. 1) och $^{17}/_{12}$ 1565 (vår urkunds dato).

Brefvet, ett väl bibehållet pergament, är försedt med Stockholms stads sekret. Bakpå finnes antecknadt: upå kryddgårdz tompten.

Vi Burgemestare och Rådh udi then kong:e stadh Stocholm görom vetterligit medh thetta vårt närvarande öpna breff och fulkomligen bekenne och tilstå för alla våra effterkomande, som udi thetta kall kunde framdeles effter oss förordnede blifve, at effter Kongl:e M:tz vår allernådigste Herres tro man procurator och secreterer, erlig och velbördigh Jören Persson til Juletta, hafver titt och offta fordrat aff oss på Stocholms stadz vegne någen vederlegning för ena tompt han nedhen för sitt fädernes hus vidh Kornhaffn mist och omburit hafver, som förstreckte sigh ifrå hans hus och nedher i siön, effter som hans käre faders köpebreff på samma hus uthgifvit therom vidhare inneholler och förmelder.

Och såsom allom kunnogt är, att stadzens mur udi för:ne Kornhaffn är murat och upsatt på för:ne Jören Perssons tompt, så vidt som hon sigh i then måtten förstreckt hafver, så hafva vi för samma hans tompt på menige stadzens vegne undt och vederlagt förbe:te Jören Persson igen ena bara stadzens tompt, liggiande vestan til uthan för gambla stadzmuren nedhan före almenningsgatun och sunan före Peder Jönssons kryddegård, hvilken tompt som hafver i lengden femtiyo otta alnar, bredden tiugu fem alnar. Hvar före afhenda vi oss och stadenom för:ne tompt och alla våra effterkommande och tillegne henne medh sine lengd och bredd offtebe:de Jören Persson, hans hustru, barn och effterkommande för itt fult och fast vederlagh för hans tompt, han mist hafver, til ena everdeliga ägho nyttie och bruke effter hans eghen vilie och oklandrat effter thenne dagh af alla, födda och ofödda, til evigh tidh. Och til thes yttermere visso och stadfestilse så late vi vetterligen henge vårt stadz signet nedhan för thette vårt breff, som gifvit är i Stocholm then 17 dagen udi Decembris årom effter Gudz byrd 1565.

G.

Underrättelser.

— Grefve Henning Hamilton afled den 15 januari detta år uti södra Frankrike. Han tillhörde den Historiska Föreningens stiftare. Som historisk författare har han utvecklat en ej obetydlig verksamhet. Bland hans arbeten i den vägen märkas: *Afhandling om krigsmaktens och krigskonstens tillstånd i Sverige under k. Gustaf II Adolfs regering* (K. V.-, H.- och A. Akad. Handl. XVII); *Kriget i Tyskland år 1867; Frankrike och Tyskland 1866—1874; Minnesteckningar* i Svenska Akademiens Handlingar öfver *Carl Gustaf Rehnschöld* och *Jacob De la Gardie.*

— Riksheraldicus C. A. Klingspor har nyligen börjat utgifva en ny serie egendomsbeskrifningar. Under den gemensamma titeln

»Svenska Slott och Herresäten» har han nämligen för afsigt att i lösa häften — ett för hvarje egendom, — meddela skildringar från olika landskap, allt efter som de resp. egarne vilja deltaga i detta verk. Hvarje beskrifning åtföljes af en eller flera förträffligt utförda ljustrycksplanscher; äfven träsnitt pryda de hittills utkomna, i typografiskt hänseende eleganta qvarthäftena. Dessa omfatta gårdarne Tyresö, Horn och Högsjögård. De följande komma att innehålla: Bergshammar, Lindholm, Brokind, Hakunge, Thorup, Krapperup m. fl. Då arbetet naturligtvis är i viss mån bygdt på understöd från gårdsegarnes sida, står det ju icke i utgifvarens skön att göra ett sjelfständigt val, men vi hoppas att han måtte blifva i tillfälle att öka denna samling med sådana egendomar, som ega historisk märkvärdighet, hvilket ju icke kan sägas om många af de nyss nämnda. Särskildt ligger det i vårt intresse att den flitige och skicklige utgifvaren finge tillträde till egendomar, der han kunde hemta skördar ur gårdsarkiven. Att han icke förlorat detta mål ur sigte, därom vittna alla hans förut utgifna likartade arbeten och äfven dessa senaste häften. Vi finna i dem aftryckta några bland de vigtigaste handlingar han påträffat. Skördefälten hafva dock hittills varit tämligen magra. Utom det efter en dålig redaktion i De la Gardieska Archivet återgifva brefvet af 1415 rörande arfskifte efter riddaren Ulf Johansson, Högsjö gårds förste kände egare, påträffas i de hittills utgifna häftena åtskilliga handlingar från början af 1700-talet angående arfstvister efter Peringsköldarne, far och son, samt en inventarieförteckning för Tyresö gård 1646, upprättad på Hofrättens befallning 1687 af Maria Sophia De la Gardie, enka efter riksrådet Gustaf Oxenstierna. Förteckningen upptager en särdeles märklig och dyrbar samling juveler, silfver, tapeter, gyllenläder, porträtt, möbler rygghimlar m. m. Äfven räkenskaperna för samma grefvinnas begrafning 1694 meddelas. Hvad för öfrigt texten angår, är den affattad efter samma plan som i »Uplands Herregårdar» m. fl. arbeten, och sålunda företrädesvis anlagd på personalhistoria.

— Riksheraldicus KLINGSPOR förbereder äfven utgifvandet af en ny upplaga af »Svenska Adelns vapenbok». Att den nyss afslutade, i guld- silfver- och färgtryck utgifna vapenboken är mycket dyr, vet hvar och en. Mindre bekant är det kanske att den ej, hvad början angår, är tillförlitlig. Vi äro öfvertygade att arbetet nu råkat i de bästa händer. Denna vapenbok skall äfven innehålla förekommande varianter, angifvande af källor (original-diplom el. dyl.) samt, hvad som för den historiska forskningen ofta kan vara af gagn, ett slags sak-register öfver hufvudfigurerna i vapenbilderna, hvarigenom en i heraldiken oinvigd forskare genast kan förvissa sig om hvilken slägt ett sigill tillhör. Den nya vapenboken tryckes i folio och kommer att kosta 50 kronor.

— Vår kyrkohistoriska litteratur har nästan samtidigt ökats med ett par större arbeten, nemligen *Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet* af professor R. SUNDELIN (288 ss.) och andra delen af *Jesper Svedbergs lif och verksamhet* af docenten H.

TOTTIE. Numera biskopen CORNELIUS har dessutom utgifvit första häftet af en handbok i *Sveriges kyrkohistoria* under nyare tiden. Vi skola senare återkomma till dessa intressanta publikationer.

— I en liten broschyr *La leggenda sulla dimora del re svedese Gustavo Adolfo II in Padova* (9 s. Padua 1886) har hr G. ENESTRÖM egnat en undersökning åt den bekanta sägnen att Gustaf II Adolf skulle i ungdomen varit i Padua och under den berömde Galileis ledning studerat bland annat matematik och befästningskonst. Nämde uppgift anträffas första gången i en biografi öfver Galilei af Vincenzio Viviani skrifven kort efter den förres död, men tryckt först 1717. Den fick en ytterligare spridning genom Papadopulis 1726 tryckta historia öfver Paduas högskola och var där försedd med en mängd pikanta detaljer[1]). Sedermera trycktes på 1770-talet ett bref af Galilei, enligt föregifvande skrifvet 1633, hvari han talar om att prins Gustaf af Sverige i Padua studerat matematik och italienska under hans ledning. Slutligen uppgafs af ännu en författare (1778) att i Milano bevarades de föreläsningar Gustaf Adolf skulle ha åhört uti Padua i befästningskonst. När ett årtionde senare fråga blef om att i Padua uppresa statyer öfver berömda män, som antingen varit födda eller vistats någon tid i staden, gaf Adlerbeths påstående — han vistades då i Italien — att Gustaf Adolf aldrig varit i detta land, anledning till närmare undersökningar och det befanns då att de nyss nämnda föreläsningarna hållits redan 1593 samt att Papadopolis verk icke förtjenade något afseende. Adlerbeth egnade sedermera saken en särskild utredning och uppstälde den förmodan att det varit Erik XIV:s son Gustaf, som under sina irrfärder äfven någon gång kunde ha vistats i Padua; han fäste likväl uppmärksamheten på en annan möjlighet, eller att det kunde vara fråga om Gustaf I:s dotterson Gustaf Magnusson af Lauenburg hvilken 1594 återvände till Sverige från en resa i Italien. Herr Eneström meddelar nu efter att ha lämnat en historik öfver frågan, att det Galileiska brefvet af 1633 är understucket och att uppgiften om den svenska prinsens studier i Padua sålunda numer endast beror på Vivianis anförda berättelse. Som de italienska lärde ännu då och då återkomma till frågan, har han för den skull i svenska riksarkivet anställt forskningar, af hvilka emellertid endast framgår att prins Gustaf Magnusson var i Venedig 1592 i november och i Florens i december samma år, samt att enligt ett rykte prins Gustaf Eriksson år *1586* skulle varit i Rom. Närmare till frågans lösning har han icke kommit.

— Af W. Herbst *Encyklopädie der Neueren Geschichte* ha häftena 23—27 utkommit. De innehålla följande artiklar ang. Sverige: Landskrona, slag vid; Lewenhaupt, Adam Ludvig; Magdeburg; Malmö, »fred» 1524, stillestånd 1848; Margareta, drottning; Louise Ulrika, drottning; Lund, slag och fred; Lützen; Maria Eleonora, drottning.

— Af den förra året annonserade nya engelska historiska tidskriften har första häftet vid detta års början utkommit. Den liknar till sin uppställning och plan den franska Revue Historique.

[1]) Jfr Hist. Tidskr. I. s. cx.

— Öfver den ryktbara engelska drottningen Anna Boleyn har PAUL FRIEDMANN utgifvit en skildring (*Anna Boleyn; a chapter of english history 1527—1536*), hvilken äfven af engelsmännen erkännes som ett synnerligen förtjenstfullt och på nya upplysningar rikt arbete. Det stöder sig icke blott på handskrifter i England, utan äfven i Simancas, Venedig och Wien, och det ger en trogen, men afskräckande bild af den sedernas, upplösning, som rådde vid Henrik VIII:s lysande hof.

— Af *Johannes Burchardi* bekanta diarium eller kommentarier öfver det påfliga hofvets lif (1483—1506) har tredje och sista delen, omfattande åren 1500—1506, i den nya af L. THUASNE efter handskrifter i Paris, Rom och Florens utgifna upplagan, nyligen utkommit.

— Af den spanska samlingen *Coleccion de documentos ineditos para la historia de España* ha delarne 82—84 utkommit, innehållandet de spanska sändebudens korrespondens från kongressen i Münster 1643—1648 jämte andra aktstycken angående Sverige, Frankrike, Holland, Österrike och Baiern.

— Vi beklaga härmed lifligt en felskrifning, som insmugit sig uti en af notiserna uti sista häftet af förra årgången af Historisk Tidskrift. Där omnämnes nämligen med några ord den då nyss utkomna andra årgången af *Svensk slägtbok*. Det åsyftade arbetets titel är som bekant *Svensk slägtkalender*, på hvilken intressanta publikation vi sålunda få en särskild anledning att ånyo fästa uppmärksamheten.

Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596.

AF

S. J. BOËTHIUS.

Brytningen[1]).

(Forts. och slut.)

De polska herrarne ankommo först af sändebuden, eller den 26 Augusti, till Stockholm. Till en början tog emellertid hertigen, ehuru af rådet underrättad om deras ankomst, ej någon notis därom, emedan han ansåg, att de själfva bort låta »anvärfva» sig hos honom, men sedan detta omsider skett och de meddelat att deras uppdrag gälde både honom och rådet, lät han fråga, om de ville framföra sitt ärende på en gång till båda eller till hvardera särskildt, i hvilket senare fall de skulle uppsöka honom på Gripsholm[2]). Oaktadt de förklarade sig önska det förra, tvekade likväl hertigen ännu att infinna sig i Stockholm, såsom han skref till rådet den 4 September, emedan han ej kunde veta, om han skulle råka detta samladt därstädes, hvarför han begärde, att rådsherrarne ville meddela honom, hvar de voro till sinnes att «blifva till hopa». Antagligen var dock den egentliga orsaken till hans obenägenhet för Stockholmsresan hans förbittring öfver rådets motstånd mot hans planer, och det vill nästan förefalla, som om han hoppats kunna bryta detta genom att låta herrarne vänta. Efter mottagandet af dessas svar, att de i Stockholm ville afvakta hans ankomst, måste han dock besluta sig för resan[3]). Af misstro eller för att imponera sammandrog

[1]) Forts. fr. s. 82.

[2]) Minnessedel för Mårten Kerner, som sändebuden skickat till hertigen. Reg. den 1 September 1596.

[3]) Den 9 September underrättade han riksråden härom och svarade därvid på deras klagan öfver den långa tid de måst ligga i Stockholm, att orsaken därtill

han härvid till sin betäckning en betydlig truppstyrka[1]), och en ytterligare förstärkning skall hafva tillförts honom af den nu till Stockholm återvändande Axel Lejonhufvud[2]), hvilken antagligen var honom följaktig från Gripsholm[3]).

Den 13 September var resan bestämd att försiggå, men hertigen angreps då af en ögonsjukdom, som vållade några dagars uppskof[4]), och efter hans ankomst uppsköts audiensen ännu någon tid på de polska legaternas egen begäran, emedan desse ville invänta de svenska sändebuden för att samtidigt med dem uträtta sitt uppdrag[5]). Visserligen hade Lindorm Nilsson den 10 September anländt till Stockholm, men de öfriga hördes ännu ej af, och man var i Sverige i det längsta till och med oviss om, hvilka de skulle blifva. Ehuru Erik Brahe den 5 Juli meddelade Erik Sparre, att han var utsedd att blifva »den förnämste» i den legation, som de polska ständerna ämnade skicka till Sverige[6]), kunde G. Banér ännu den 11 September berätta för H. Bjelke att enligt ett rykte denne[7]) och han själf skulle vara utsedde i stället för Erik Brahe och Erik Gustafsson. Den 25 September visste man emellertid i Stockholm med säkerhet, att Brahe skulle blifva ett af sändebuden; de öfriga troddes då skola blifva Arvid och Erik Stenbock[8]), men af desse båda kom sedermera endast den förre. Slutligen blef väntan på dessa herrar för lång, men nu vållades ett ytterligare uppskof därigenom att hertigen ånyo angreps af sin ögonsjukdom. Äntligen häfdes också detta hinder, och

---

ej var någon »kåthi» å hans sida, utan behofvet af att de skulle öfverlägga om rikets tarf. Om de för länge sedan förklarat sig om hans förslag och varit med honom ense, hade dröjsmålet ej behöfts.

[1]) Gustaf Banérs uppgift härom (Hist. Bibl. II ss. 292 och 296) bekräftas af Karls Reg. den 13 September.

[2]) 60 hästar och 100 man till fots. Hist. Bibl. a. st.

[3]) Den 4 September uppmanade hertigen Lejonhufvud att taga vägen öfver Gripsholm, emedan han ej ville resa till Stockholm, förr än han råkat honom.

[4]) Bref till rådet den 13 September. Den 18 September var han emellertid i Stockholm. Reg.

[5]) Enligt uppgift af T. Bjelke och G. Banér. Hist. Bibl. II, ss. 195—6.

[6]) Acta Hist. 1596. Brefvet är dat. Lyckås; således var Brahe i Sverige.

[7]) Eller S. Banér? Banér skrifver blott »brodren». Hist. Bibl. II, sid. 293.

[8]) A. a. sid. 296. Svågern, som där omtalas, är Erik Stenbock. G. Banér, H. Bjelke och E. Stenbock voro nämligen gifte med tre systrar Sture. Att E. Stenbock verkligen varit ämnad till sändebud ses af ett konungens b[ref] till borgmästare och råd i Stockholm den 18 Juli 1596, hvari han prot[esterar] mot Söderköpings beslut och säger, att hans *sändebud* E. Brahe samt och *Erik Stenbock* skulle närmare underrätta dem om hans vilja.

den 26 September, strax efter gudstjenstens slut, blef omsider den polska beskickningen mottagen af hertigen och rådet[1]), hvarvid en af legaterna på sina kommittenters vägnar höll en vidlyftig och prydlig latinsk oration.

Liksom fordom Menenius Agrippa medels liknelsen om magen och lemmarne för Roms plebejer framhöll vigten af enighet och samverkan mellan samhällets olika beståndsdelar, så sökte den polske legaten genom att påminna om hufvudets och lemmarnes inbördes förhållande inskärpa samma lärdom, tilllämpad på konung och undersåtar. Efter denna tribut åt tidehvarfvets klassiskt-retoriska smak sökte han bevisa, att förbindelsen mellan Polen och Sverige förpligtade dessa rikens ständer att ömsesidigt beflita sig om hvarandras välfärd, och förklarade därpå, att detta just var orsaken till legationens afsändande, medan man i Polen trott sig finna, att Söderköpings riksdag skulle medföra faror för den gemensamma konungens myndighet, den förnämsta grundvalen för de båda rikenas lycka. Han sökte äfven visa, att riksdagen varit onödig, emedan konungen nu åvägabragt fred med Ryssland samt vid sin afresa »allting ordentligen efter sig låtit», och därjämte olaglig, alldenstund riksdagar ej lagligen kunde hållas i något rike utan konungens samtycke och närvaro, och Sigismund i detta fall till och med genom bref och mandat förbjudit ständernas sammankallande. På grund häraf framförde han nu den polska riksdagens uppmaning till hertigen och rådet att i allo respektera konungens myndighet och afskaffa de beslut, som stredo däremot, anförde de inbördes krigen i Frankrike och Nederländerna såsom bevis på skadligheten af förändringar inom stater, i synnerhet då de äro riktade mot en laglig *arfkonungs* rättigheter, och förklarade slutligen, att den polska nationen enligt sin vana var beredd att våga allt för att försvara sin

[1]) Häraf framgår således oriktigheten af den vanliga uppgiften att hertigen för en ögonsjukdom lät sändebuden vänta i 3 veckor. (Se Fryxell IV, sid. 213). Som vi sett, belöpte sig det uppskof, som af denna orsak föranleddes med hertigens afresa från Gripsholm och audiensen i Stockholm, vid hvardera tillfället blott till några få dagar, och berodde det väsentligen dröjsmålet på andra orsaker. Då den ifrågavarande ögonsjukdomen spelade en så obetydlig roll, blir det också mindre sannolikt, att den var låtsad. Att Gustaf Banér ansåg den verklig, är för öfrigt tydligt (Hist. Bibl. II, sid 296). Saken i och för sig är ej af [illegible] men visar med hvilke[illegible]tighet man bör upptaga traditioner[illegible]

konungs myndighet samt hämnas hvarje kränkning af den samma[1]).

Kort därpå anlände omsider Erik Brahe och Arvid Stenbock och fingo den 3 October (g. st.) framföra sitt uppdrag[2]). Genom dem besvärade sig konungen öfver, att hertigen ej nöjt sig med hans regeringsordning, oaktadt denna blott var afsedd för en kort tid, då han snart ämnade sig hem, samt öfver att ständerna trots hans uttryckliga förbud sammankallats för att fatta beslut, som voro stridande mot hans regalier. Därjämte framförde de till hertigen en mängd förmaningar, af hvilka de vigtigaste voro, att hertigen skulle låta sig nöja med regeringsordningen, afskaffa hvad som i Söderköping beslutits såväl däremot som mot de kungliga rättigheterna i allmänhet; respektera de af konungen förordnade ämbetena, låta rikets ränta förvaltas i enlighet med konungens förordning, aflägsna sina egna tjenare från kronans ämbeten, visa aktning för konungens försvarsbref samt städers och andras välfångna privilegier, ej pålägga nya skatter utan konungens samtycke, låta konungens gamla tjenare behålla sitt underhåll, nedlägga riksföreståndaretiteln, afstå från tvisten med Flemming och i stället hänskjuta den till laga dom[3]) samt slutligen göra räkenskap för sin förvaltning af kronans ränta.

Lindorm Nilssons uppdrag inskränkte sig åter till en förnyad uppmaning om de mycket omskrifna kanonernas, skinnvarornas och skeppets afsändande samt till en befallning att återställa de från Vadstena kloster borttagna dyrbarheterna och låta hemföra ett grafmonument öfver konung Johan, hvilket Sigismund bestält af en italiensk konstnär och som nu ankommit till Danzig[4]).

På en gång och i ett sammanhang hade Sigismund sålunda nu bragt på tal alla de statsrättsliga spörsmål, som alt

[1]) Talet är tryckt på latin och svenska i »Mandata etc. Sigismundi etc. ad illustrissimum etc. dominum Carolum etc.» samt i Chesnecopheri »Fullkomliga skäl etc.» Det är på det förra stället dateradt både den 26 September (g. st.) och den 6 October (n. st.). I sammanhang härmed kan påpekas att tillägget: »(den 26 September)» efter »i dag» i G. Banérs bref, Hist. Bibl. II, sid. 297, är oriktigt: den 26 September var den följande dagen, som var söndag.

[2]) Enligt Verving skedde det dagen efter Polackarnes oration, men i »Mandata etc.», där äfven deras uppdrag är tryckt, uppges uttryckligen den i texten angifna dagen.

[3]) Att meningen dock ej var att nu tillåta en rättegång, utan att denna skulle ega rum först efter konungens hemkomst, ses af hvad sändebuden sedermera yttrade. Se nedan s. 108.

[4]) Acta hist.

från hans afresa till Polen 1594 föranledt så många svårigheter och så mycken skriftväxling. Vi hafva nu att tillse, huru hertigen och rådet upptogo detta samlade anfall på deras förvaltning.

Det berättas i detta hänseende om hertigen, att han vid åhörandet af den polske legatens tal skall hafva inskränkt sig till att upprepade gånger utropa: »Hvad har jag då förskylt». Vida svårare blef det naturligtvis för honom att nödgas se de båda herrar, som han afsatt från deras ståthållareskap, nu uppträda såsom konungens högt betrodda sändebud, utskickade för att meddela honom en skrapa af den allvarligaste beskaffenhet, och vid detta tillfälle skall han ej häller kunnat styra sitt sinne, utan under själfva den högtidliga audiensen, enligt *en* berättelse[1]), beskylt Erik Brahe för äktenskapsbrott och Stenbock för att hafva begått ett mord, enligt *en annan*[2]), »pockat, snorkat, tagit åt sitt svärd samt skält Brahe för en papist och Arvid Gustafsson för en Mamluck».

Af större betydelse äro emellertid de skriftliga svar, som framkallades af beskickningarne. Till de polska sändebuden afgafs ett sådant gemensamt af hertigen och rådet, hvilket senare således ej undandrog sig att dela ansvaret för samregeringen. Den synpunkt, som gjorde sig gällande i legaternas oration, var, såsom vi sett, alt igenom strängt monarkisk, och det till en grad, som man i sanning ej skulle väntat från en polsk riksdag[3]). Det svenska svaret häfdar åter med styrka, att det svenska konungadömet ej stod öfver lagen, och i denna uppfattning kunde, som vi veta, hertig Karl och rådsaristokratien mötas på gemensam mark. Af hvem svaret än må hafva författats[4]), kan det samma således med skäl anses såsom ett resultat — men också det sista — af den samverkan mellan hertigen och rådet, som har sin inre förklaringsgrund just i denna deras gemensamma konstitutionalism. Det är af-

---

[1]) Verving I, sid. 301.

[2]) Grönblad, Handlingar rörande förhållandena i Finland 1592—1596, sid. 76.

[3]) Om det sätt, hvarpå de polska ständerna själfva uppträdde mot Sigismund se t. ex. Hjärne, Sigismunds svenska resor.

[4]) Källorna lemna ingen upplysning härom [illegible] torde kunna våga den gissningen, att Sparre varit den, som [illegible] medverkat till redaktionen. Vid sidan af de för Karl [illegible] man hör uttalanden, som starkt påminna om tan[illegible]

fattadt på latin[1]) och står i stilistiskt hänseende ingalunda tillbaka för den polska orationen; i tankeskärpa och uppfattning af historiska och statsrättsliga frågor torde det säkerligen förtjena att ställas framför denna.

Svaret börjar med att framhålla, att man af historien kan lära känna många olika regeringssätt, hvilka dock kunna återföras till 3 hufvudformer: det monarkiska, det aristokratiska och det demokratiska; att under alla dessa former riken, med realiserande af samhällsändamålet som är religionen och rätten, kunnat ega bestånd, men att såsom den bästa styrelseformen alltid ansetts den, enligt hvilken *en* regerar, dock i samråd med förståndiga. Liknelsen om hufvudet och lemmarne erkännes vara väl funnen och full af lärdom, påminnande om Menenii Agrippas hos Livius, men dess framställande förklaras här varit mindre nödigt, då både Polackar och Svenskar voro trogna undersåtar, hvarjämte påpekas att, om det var af nöden att lemmarne lydde hufvudet, så var det ett lika vigtigt vilkor för kroppens välfärd att icke lemmarnes funktioner förblandades.

Därefter upptagas de framstälda beskyllningarna till besvarande, hvarvid de polska ständerna få höra, att de först bort skaffa sig noggrann kännedom om de svenska angelägenheterna, innan de öfverlemnade sig åt misstankar, att förmaningar väl kunde vara på sin plats mellan jämlikar, men att framställandet af så grofva beskyllningar som de ifrågavarande icke anstod en vän, utan vore att inblanda sig i hvad som endast angick Sveriges rikes ständer. Att själfva sammankallandet af Söderköpings riksdag innebar något ingrepp i konungens myndighet, förnekas på den grund, att nämda möte endast gick ut på att befordra religionen, lag, rätt och ordning i landet, och detta just befordrade konungadömets bästa. Att konungen protesterat mot mötet, erkännes, men tillika påminnes om, att han i tid blef underrättad om sammankallandet och att protesten kom för sent. Exempel från unionstiden anföras för att bevisa, att, om det också tillkom konungen ensam att, *när han var närvarande*, hålla riksdagar, så kunde sådana lagligen hållas *under hans frånvaro*, när hans ed ej tillbörligen hölls vid

[1]) Finnes äfven tryckt i svensk öfversättning i »Mandata» etc. samt i Chesnecopheri »Fullkomliga skäl» etc. Det är dateradt den 23 Oktober.

makt. Från Englands, Frankrikes, Tysklands, ja, Polens historia under Sigismunds egen regering anföras fall, då riksdagar till och med under regenternas närvaro hållits mot deras vilja, och af alt detta drages den slutsatsen, att man kränkte folkrätt och häfd, om man förnekade rätten att till samhällsordningens befästande hålla allmänna möten[1]), samt att sådana voro lagliga, när de höllos uppenbart och ej förgrepo sig på konungens rättigheter, äfven om de strede mot konungens vilja[2]). Sedan man sökt visa, att sammankallandet af Söderköpings riksdag också verkligen föranledts af vigtiga orsaker, bland hvilka särskildt framhålles, att konungens regeringsordning var otillfredsställande dels i anseende till skiljaktigheten i religion, som tillkommit efter arfrikets införande, dels ock emedan rådets råd och samtycke mot lagen ej inhämtats därtill, följer nu försvaret för de särskilda beslut som fattades på mötet.

Afsättningen af konungens ämbetsmän försvaras sålunda därmed, att de ifrågavarande personerna fått sina platser mot konungens ed eller upprest sig mot allmänna beslut, ej blott denna riksdags utan ock äldre, särskildt kröningshandlingen. Med afseende på det vid riksdagen föreskrifna sättet för ämbetsmäns tillsättande, förklaras att konungen under sin närvaro i riket var skyldig att utnämna rådsherrar och vissa högre ämbetsmän bland tre af rådet (sic!) eller landskapsmenigheterna föreslagna, ja att detta äfven gälde om de mindre domareämbetena, och att rikets lag, åtskilliga privilegier sedan 500 år tillbaka samt unionsfördragen från Margaretas, Eriks af Pommern, Kristofers, Hans och Kristian 1:s och II:s tid utvisade, det riksföreståndaren, »hvilken de gamle drots hafva kallat», under konungens frånvaro egde att förordna befallningsmän.

Förbudet mot vad till Polen försvaras därmed, att, då konungen ej ens närvarande fick fälla dom utan i samråd med laga

---

[1]) »Contra jus gentium et morem majorum facere ipsis [ipsi] videantur, qui præclarum communis concilii habendi institutum, præcipuum regni robur et firmamentum, convellere moliuntur».

[2]) Som man lätt finner grundade sig giltigheten af detta resonemang på två förutsättningar: 1) att ingen gällande lag fans som uttryckligen förbjöd riksdagars hållande utan konungens samtycke, ty endast i detta fall kunde häfden hafva något vitsord, och en dylik formell obestämdhet hafva vi funnit vara utmärkande för detta tidehvarf — samt 2) att samhällsordningens upprätthållande stod öfver konungens personliga vilja, ja var själfva ändamålet med den monarkiska styrelseformen. Jämför Hist. Tidskr. 1885, ss. 22 och 25–7.

nämd, kunde sådant ej lagligen ske i Polen, där han saknade behöriga svenska rådgifvare, men framför allt därmed att Sveriges självständighet skulle lida, om vad skulle ske till Polen, och till yttermera visso anföres, att vad ej fick ega rum från Neapel, Portugal och Nederländerna till Spanien, ehuru rådsherrar från dessa länder ständigt vistades vid det spanska hofvet. Beskyllningen, att regeringen föraktat konungens bref, besvaras på sådant sätt, att de bref, som verkligen varit kungliga, det vill säga öfverensstämt med konungens och rikets bästa, tillbörligen aktats, men att man uppskjutit med verkställigheten af sådana, som ej i denna mening varit kungliga, på det att konungen, som naturligtvis ej ville kränka lagen, skulle kunna bättre betänka sig och sålunda folket kunna bevara aktningen för hans namnteckning och sigill[1]); och lämpligheten häraf försvaras ytterligare med ett längre resonemang, som gick ut därpå, att då konungens myndighet var begränsad af lagen, vore hans befallningar ej ovilkorliga, utan kunde pröfvas; att till och med privata personer egde denna rätt, i det de med lagen kunde försvara sitt gods mot konungen och att därför en sådan pröfning ännu mer borde tillåtas dem, som under hans frånvaro förestodo regeringen. Äfven i det fall att konungen med förbigående af regeringen skrifvit till andra personer, erkännes, att hans bref stundom ej respekterats, men till försvar härför upptages fyndigt och utföres ytterligare den af legaten anförda bilden om lemmarne i människokroppen: att på detta sätt förbigå skulle nämligen medföra en förblandning af lemmarnes funktioner, vore t. ex. det samma som att låta fötterna uträtta händernas göromål. I sammanhang härmed omtalas, att bref utan underskrift innehållande beskyllningar för otrohet mot hertigen och andra utspridts i riket samt uttalas den förmodan, att detta kunde hafva framkallat Flemmings uppror samt att meningen möjligen vore att genom ett parti undertrycka ett annat. Till bevis för huru skadliga sådana försök vore, anföres därpå med mycken fyndighet just det af legaterna framställda exemplet: Hugenottkrigen, hvilkas olyckor

[1]) Sedermera (i slutet af Oktober) skrefvo åtskilliga fogdar till rådet och uttalade sin farhåga för att de skulle kunna råka illa ut, i fall konungen komme hem, emedan de efter hertigens och *rådets* »betänkande, att det skulle vara hvarken H. K. M. eller kronan i någon måtto till nytta och gagn utan mycket till skada», underlåtit att kungöra konungens bref till undersåtarne. Rådslag.

med full sanning sägas hafva varit en följd ej af någon olydnad mot konungen, utan af hemliga stämplingar, åsyftande att genom det katolska partiet undertrycka det protestantiska, och på grund häraf framhålles att konungen borde göra slut på Flemmings rustningar, samt att han handlade mycket klokare om han afskaffade oenigheten inom riket, än om han underbläste den. Såsom det kraftigaste skälet för att konungens befallningar, när han var utrikes, borde tillställas hertigen och rådet och äfven af dem kunna pröfvas, anföres slutligen, att konungen alltid enligt Sveriges lag var skyldig att styra riket med sitt råds råd. Rådet ålåg det ock att påminna konungen om rikets rättigheter, och under konungens besök i riket hade det äfven fullgjort denna farliga pligt, men då hade grunden lagts till de följande förvecklingarne genom tillskyndelse af obehöriga rådgifvare, som ville »att Sveriges rike skulle regeras enligt arfsrätt, men Svenskarna med träldom», hvilken sistnämda var desse förhatlig, under det att de däremot gärna stodo fasta vid arfriket »dock lika som vid en grund och ett förbund, hvilket tjenar till att bevara och föröka deras friheter och icke till att tränga dem någon träldom uppå, efter som själfva arfföreningen klarligen utvisar».

Beskyllningen att i Söderköping hafva pålagt skatter besvaras därmed, att ständerna godvilligt åtagit sig en bevillning, och det i ett af de fall, då lagen medgaf en sådan, och för förebråelsen att hafva i sitt namn slagit mynt försvaras hertigen därmed, att han under konung Johans tid fått utöfva denna rätt.

Härefter följer en förklaring, att dessa svar blifvit afgifna, icke därför att man var skyldig räkenskap till någon annan än till konungen, när han var närvarande, utan för att göra uppenbart för alla, huru orättvist Svenskarne blifvit beskylde för att hafva upprest sig mot konungens myndighet. Hvad de polska och lithauska ständerna angick, så erkände väl Svenskarne dem för vänner och undersåtar af samma konung men ej för domare. Ville de emellertid verkligen afvända olycka, då borde de förmana konungen att icke följa orättrådiga anslag och ingifvelser; och att tänka mindre på den religion, med hvilken Svenskarne dyrkade Gud, än på den trohet de visade konungen. Liksom legaterna begärt att alt skulle afskaffas, som stred mot lag och rätt, så begärde hertigen och rådet nu det samma. I

Söderköping var intet beslutet som stred mot rikets grundlagar, och dessa voro ej tvifvelaktiga, utan hade flere gånger blifvit med ed bekräftade, och genom arfföreningen hade intet annat i dem blifvit förändradt än stadgandet om tronföljden; andra friheter borde enligt alla statshandlingar bevaras, ja snarare förbättras, och den önskan uttalas därför, att Svenskarne skulle i enlighet med konungens ed få njuta de friheter, som de själfva och deras förfäder ärligen förvärfvat. Då man känner de olyckliga följder som inblandningen i de svenska angelägenheterna medförde för Polen, gör det i sanning ett egendomligt intryck att läsa den därpå följande varningen till de polska och lithauska ständerna att ej bidraga till Svenskarnes undertryckande, utan besinna, att, ehuru Polen var ett mäktigt rike och Sverige syntes försvagadt genom ett långvarigt krig, så pläga förändringar i ett rikes regering medföra fördärf äfven för dess grannar. Till sist sade man sig emellertid hoppas att Polackarne skulle använda sina tillgångar icke till att omstörta lag, rätt och privilegier i Sverige, utan till att upprätthålla dem, ty detta vore bästa sättet att befästa konungens myndighet och anstode också bäst Polackarne, som själfva alltid varit berömda för sin frihetskärlek.

Lindorm Nilsons uppdrag var som vi sett ställdt till hertigen personligen, och hans svar därpå synes ej hafva gifvit anledning till några öfverläggningar med rådet. Hertigen förklarade däri, att han ej kunde tro, det konungen ville föra färdiga kanoner ur riket, och att det ej kunde ske utan ständernas vetskap, men han erbjöd sig nu att skicka koppar, om konungen äntligen hade »lust efter sådana stycken». Likaledes afböjde han skinnvarornas sändande under förklaring, att konungen ej kunde vilja utblotta riket därpå samt att prinsessan Anna äfven fått löfte om sådana. Det begärda skeppet skulle sändas, när han fått veta bestämmelseorten, men han påminte om det »rara» svenska skepp som konungen lät ligga och fördärfvas i Danzig. Några penningar till grafmonumentet funnos ej nu, men han lofvade försöka skaffa medel till våren[1]). Angående dyrbarheterna i Vadstena hänvisade han till ärkebiskopen; »H. F. N. hafver med sådana saker intet

[1]) De följande oroligheterna hindrade såsom bekant utförandet häraf, och först af Gustaf III blef monumentet fördt till Sverige och uppsatt i Upsala domkyrka.

haft att beställa; aktar ock sådana messekläder eller helgedomar ringa».

Brahes och Stenbocks uppdrag var äfven ställdt till hertigen personligen, men gaf dock anledning till öfverläggningar mellan honom och rådet, hvars alla medlemmar från det egentliga Sverige med undantag af H. Bjelke och E. Stenbock nu voro närvarande[1]. Antagligen var det den graverande beskaffenheten af de genom dem framförda beskyllningarne som förmådde honom att ännu en gång försöka att hos rådet erhålla *det* slags stöd som *han* önskade, och i samma syfte vände han sig nu äfven till de öfriga närvarande ständerna. Det var detta meningsutbyte, som ledde till den slutliga och fullständiga brytningen mellan hertigen och rådsaristokratien.

Redan dagen efter de båda sändebudens audiens eller den 4 Oktober frågade han rådet, med förklaring att på dessa punkter hängde hela rikets välfärd, huruvida han vidare borde befatta sig med regeringen, »efter det är K. M. så högeligen emot»; om ej sändebuden med första borde återsändas, samt om man borde dröja längre med Kexholms återlemnande.

Innan rådet var färdigt med sitt svar härpå, tog hertigen dess bistånd i anspråk för att närmare söka utforska de båda sändebuden, i det han den 5 Oktober lät K. Bjelke, S. Banér, G. Oxenstjerna och J. Posse besöka desse, hvilka nu förklarade, att konungen, ifall hertigen ville rätta sig efter hans vilja, ej hade något emot att hertigen fortfarande jämte rådet förestod regeringen. Den följande dagen skickade hertigen till sändebuden en ännu större legation, bestående af riksråden A. Lejonhufvud, Posse, K. och T. Bjelke, samt fem hans egna män — K. Sture, Maurits Lejonhufvud, Liebert Kawer, Göran Klasson (Stjernsköld) och sekreteraren Mikael Olofsson — och genom desse lät han förklara att han var nöjd med sändebudens svar, men ej häller skulle tillåta något annat, emedan det hvarken hade skäl eller rätt med sig eller kunde lidas, att regeringen på annat sätt förestodes. Tillika frågade han, i hvilket hänseende konungens myndighet, lag och privilegier blifvit kränkta och af hvem, ändock han nog kunde förstå, att det var han som åsyftades, efter han »för alla varder tagen och tilltalad».

---

[1]) Det vill säga, utom de förut nämda, hade nu äfven Gustaf Gabrielsson (Oxenstjerna) och Erik Abrahamsson (Lejonhufvud) infunnit sig.

Han frågade vidare, om de kunde öfverbevisa honom om något sådant; hvilken artikel i Söderköpings beslut vore olaglig, hvilka af konungens tjenare blifvit afsatte och borde återinsättas i sina ämbeten; om de ansågo Flemmings handlingssätt riktigt och nyttigt för konungen och riket, samt hvad han skulle göra för att rätta sig efter konungens vilja.

Sändebuden svarade härpå den 8 Oktober[1]), att det endast var, ifall man visade aktning för Sveriges lag, konungens ed, alla hans rättigheter samt hans regeringsordning, som konungen kunde lida, att hertigen och rådet fortforo med regeringen. För öfrigt förklarade de, att konungen förbjudit dem att inlåta sig på någon vidlyftig »disputats» med hertigen, men upprepade dock en mängd af de fordringar de framstält den 3 Oktober. Med afseende på Klas Flemming svarade de, att de ej kunde veta, om alt var som det berättades, »då svaranden ännu icke varit tillstädes mot klaganden», men att, om Flemming kunde öfverbevisas hafva handlat mot lag och konungens fullmakt, skulle därom ransakas och dömas *i konungens närvaro;* till dess finge emellertid hertigen ej göra något intrång i Flemmings eller andras ämbete. Till sist förklarade de, att, om hertigen verkligen ville rätta sig efter konungens vilja, kunde detta bäst ske därigenom att han följde dennes »gjorda ordning».

Dagen förut hade samtliga riksråden afgifvit sitt svar på hertigens framställning till dem af den 4 Oktober. [2]) Denna handling synes visa, att riksråden fortfarande kände sig behöfva hertigens medverkan. De förklarade nämligen, att de på grund af den ingångna föreningen samt Söderköpings beslut, men aldra mest på grund af konungens fullmakt, som ej vore återkallad, samt äfven emedan de ej visste, hvilken utom hertigen skulle vilja åtaga sig regeringen, ansågo nyttigt, att han tills vidare fortfore därmed. Emellertid synes sändebudens uppdrag ej hafva förfelat att på dem göra ett visst intryck, enär de indirekt gåfvo hertigen en förmaning att iakttaga större hofsamhet, i det de uttalade sin förhoppning, att konungen ej skulle få skäl att besvära sig öfver en dylik anordning, ifall man rättade sig efter hans och undersåtarnes ed och »därhos hafver H. K. M:ts höghet och kungliga myn-

[1]) Acta hist.
[2]) Original bland »Rådslag» refereradt i Meddelanden från Riksarkivet, VI, sid. 183.

dighet, så vidt som det medgifves, i tillbörlig akt och anseende och icke för en ringa ting gifver tillfälle till någon vidlyftighet». Med afseende på de svenska sändebuden svarade de, att de ansågo, att desse så snart som möjligt borde affärdas, och angående Kexholm att man med första borde skrifva till storfursten.

I det svar, som de den 10 Oktober fingo mottoga [1]), lät hertigen dem veta, att han väntat, att ej blott de, utan äfven de närvarande ständerna skulle tydligt sagt sin mening; han framhöll huru föga drägligt regementet nu måste vara för honom, då han uppenbarligen beskyldes och ensam fick bära skulden för alt, men lofvade dock att till fäderneslandets bästa göra så mycket bistånd han kunde i regeringen, ifall rådet och ständerna ville ursäkta och försvara honom och »det enhälligt låta allom kunnigt vara» samt ändtligen önskade, att han skulle sköta regeringen. För att förvissa sig härom förklarade han sig emellertid först vilja inhemta de närvarande ständernas yttrande om några punkter, och man finner äfven att han till dem låtit uppsätta en skrifvelse [2]).

Genom denna sökte han nu ej blott erhålla ett stöd mot sändebudens beskyllningar, utan äfven *med herredagens tillhjälp* genomdrifva de fordringar han så länge framstält till rådet. Han yrkade nämligen, att rådet, alldenstund Söderköpings riksdag sammankallats och regeringen ständigt förts i enlighet med dess betänkande, måtte försvara hertigen mot de framstälda beskyllningarne, och att man ej skulle öfvergifva honom samt äfven i händelse af hans död försvara hans hustru och barn, ifall konungen ville företaga något »våldsamligen». Han yrkade vidare, att man med allvar skulle upprätthålla Söderköpings beslut, att alla befallningar till riket först måtte delgifvas honom och rådet, att Erik Brahe, Erik och Arvid Stenbock skulle tvingas att punkt för punkt förklara, i hvad hänseende riksdagsbeslutet stred mot konungens myndighet och försäkran, samt om de ej förmådde bevisa att detta vore fallet, tilltalas och spörjas hvarföre de ej samtyckt därtill; att Flemming och hans medhjelpare skulle afskaffas, Lifland och Finland regeras efter Sveriges regeringsordning och hållas till

---

[1]) Acta Hist. Odaterad afskrift med påtecknad framlemningsdag.
[2]) Intagen i Reg. utan datum, men efter en handling af den 8 Oktober.

Sveriges krona samt inga befallningsmän förordnas mot hertigens och rådets vilja.

Emellertid skulle hertigen nu finna, att herredagen ej var lika villig ingå på hans önskningar som riksdagen. De närvarande adelsmännen hafva antagligen i allmänhet låtit sig ledas af rådet; till Stockholms borgerskap hade hertigen, som vi veta, länge stått i spändt förhållande, och en tvist, som uppkommit mellan honom och ärkebiskopen bidrog säkert att göra de närvarande presterna mindre medgörliga, och hertigen var också föga belåten med deras uppträdande[1]). I dessa förhållanden i förening med det intryck, som legationen gjort[2]), torde man finna förklaringen till att herredagen, såsom det vill synas, helt enkelt undandrog sig att svara på hertigens punkter. Riksråden däremot svarade, att de ej ville vika ifrån öfverenskommelsen om regeringen, påminte om sin begäran, att hertigen fortfarande ville stå i spetsen för styrelsen, samt lofvade att ursäkta och tillbörligen försvara så väl sig som hertigen med afseende på alt, som med »sammhälligt råd» var gjordt till konungens trygghet och fäderneslandets välfärd[3]), men på hertigens öfriga fordringar synas ej häller de hafva inlåtit sig. Däremot bådo de hertigen utsätta tiden för prinsessan Annas bröllop, samt tyckas äfven hafva påmint om den ryska frågan[4]); ty hertigen förklarade den 14 Oktober, att brefvet om Kexholm var färdigt, men att han tvekade att afsända det på grund af Flemmings »regemente» samt ovissheten om konungens önskningar. Med afseende på bröllopet svarade han, att det ej kunde ega rum, då Sigismund förbjudit undersåtarne att utgöra någon hjälp[5]) samt till andra ändamål anslagit de vanliga inkomsterna. För löftet om försvaret tackade han, men

[1]) Se Norlin, »Svenska kyrkans historia efter reformationen» ss. 132 o. f. Af Loenbom, Hist. märkvärdigheter II, sid. 131, framgår, att Lindorm Nilsson sedermera tackat ärkebiskopen för att denne genom sin stadighet bidragit till att hertigen lemnade regeringen.

[2]) Att legaterna inverkat på ständerna säges uttryckligen af Chesnecopherus, a. a.

[3]) Att de också höllo detta löfte ses af det gemensamma svaret till de polska sändebuden (se ofvan ss. 101 o. f.).

[4]) Rådets skrifvelse har jag ej sett, men dess innehåll framgår tämligen af hertigens svar.

[5]) Syftar på bref från konungen, hvarigenom utgörandet af de i Söderköping beviljade skatterna förbjöds och som af de svenska sändebuden utspridts i landsorterna. Se hertigens inlaga till herredagen den 29 Oktober. Verving I, sid. 297, omtalar äfven dessa bref, men säger, att undantag i dem gjorts för prinsessan Annas brudskatt.

förklarade nu, att hvarken rådet eller andra ärliga män kunde vänta, att han längre skulle befatta sig med regeringen, då Flemming och Gustafssönerna sattes bredvid honom i »regementet» och han utan att kunna hjälpa måste höra undersåtarnes stora klagan, »där nästan ett stenhjärta måste hafva medömkan öfver och sig förbarma». Så snart han affärdat sändebuden ämnade han därför också resa hem till sitt[1]).

Emellertid finner man, att hertigen den 16 Oktober under ett samtal med några medlemmar af riksrådet gjort ett ytterligare försök att förmå detta att ingå på hans fordringar, och sålunda nödgades herrarne ändock åter inlåta sig på de ömtåliga frågorna. De närvarande svarade »någorlunda» på hertigens framställning, men sedan man fått tid att besinna sig, uppsatte samtliga riksråden med undantag af Axel Lejonhufvud ett vidlyftigt betänkande, som visar att dessa herrars tålamod nu var uttömdt, ty svaret var tydligen afsedt att befria dem från ytterligare spörsmål af detta slag. Genom denna skrifvelse gjordes också om sider slag i saken. På hertigens förnyade fråga, om det var nyttigt, att han fortfore med regeringen, svarade de, icke utan en viss otålighet, att de som människor icke kunde med säkerhet veta något om nyttan eller skadan, »efter sådant är Gud allena bekändt», men att de trodde, att det icke vore nyttigt, om hertigen öfvergåfve den. Att »de åtskilliga regeringsordningar», som uppkommit, särdeles i Finland, blefvo afskaffade, förklarade de sig önska lika lifligt som hertigen, men de ansågo, att det endast borde ske på sådant sätt, att man, framhållande den finska allmogens lidande, bönfölle hos konungen om en ändring samt dessutom skrefve till Finland och möjligen sände dit »två beskedlige af adeln, dock med intet annat följe än deras nödtorftige tjenare», för att ransaka om klagomålen. Desse i förening med två finske adelsmän skulle då äfven öfverlemna Kexholm till Ryssarne. Angående Erik Gustafsson uttalade de den förmodan, att han i enlighet med sitt bref skulle göra ett med dem och tillbörligen sköta sitt ämbete, men med afseende på Karl Gustafsson rådde de, att han skulle kallas till Stockholm för att uppvisa

---

[1]) Två skrifvelser i Reg. från samma dag. Den 16 Oktober vidt nu nya åtgärder för att utestänga K. Stenbock från Småland och den [illegible] tober befallde han Anders Olofsson och Karl Bengtsson att föra bef[illegible] Elfsborg och ej där insläppa Erik Stenbock.

sin fullmakt, då denna ej blifvit meddelad regeringen, som ej häller fått någon underrättelse om honom vare sig genom konungens bref eller sändebuden, och under tiden ansågo de lämpligast, att Småland fortfarande förblef under de gamla befallningsmännen. Jämväl bådo de hertigen utesluta ur sitt svar på de svenska sändebudens beskickning alt, som kunde föranleda »vedervilja, misshag och olämpa», och till sist bådo de att hertigen ville förskona dem från ytterligare spörsmål, »särdeles hvad de tre första punkter belangar», emedan de hvarken kunde eller hade rätt att på annat sätt yttra sig därom, utan nu hänsköto dem till samtliga ständerna i enlighet med den bokstafliga lydelsen af Söderköpings beslut. Härmed betygade de sig hafva gjort hvad som var möjligt för »ärlige och rättrådige rådspersoner», men om deras råd icke upptoges, som det var menadt och »rum finner», nödgades de alldeles afsäga sig »dessa besvärliga handlingar» till hvilka de finna sig »fast svage och uttröttade»[1]).

Samma dag denna skrifvelse uppsattes (d. 19 okt.) meddelade Karl herredagen det öppna mandat, med hvars utsändande öfver hela riket han förut hotat rådet[2]). Efter att däri hafva uppräknat de punkter i Söderköpings beslut, hvilka han ansåg ej hafva blifvit iakttagna — Flemmings och Gustafssönernas förhållande, förtrycket i Finland, »där det är värre än det i några hundrade år varit», ämbetens tillsättande i Polen med förbigående af hertigen och rådet samt utan iakttagande af undersåtarnes valrätt, vad till Polen, konungens försvarsbref till dem, som bröto mot Söderköpings beslut m. m. — förklarar han sig hafva velat låta ständerna få kännedom om rikets fara, på det han ej skulle beskyllas hafva »tegat därtill»[3]). Den 21 Oktober fingo därpå riksråden mottaga hertigens svar. Denne gillade däruti förslagen att man borde skrifva till konungen och låta två adelsmän återlemna Kexholm[4]), ehuru han trodde

---

[1]) Hist. Bibl. II, sid. 298.

[2]) Se ofvan s. 75.

[3]) »Kopia af F. N:s inlagda skrift till riksens ständer den 19 Oktober». Riksdagsacta. Följande anteckning finnes därpå: »Vid denna mening är F. N. hertig Karl till sinnes låta ett öppet mandat af hela riket att göra.»

[4]) Den 1 och 2 November finner man också att hertigen befallt ståthållaren i Viborg Mats Larsson att jämte Klas Flemming till Lechtis och Olof Sverkersson återlemna Kexholm till Ryssarne, men den 9 November öfverlemnade han åt den sistnämnde att själf bestämma om han ville resa eller ej.

båda åtgärderna skulle blifva fruktlösa. Att Erik Gustafsson skulle vara ense med rådet, förklarade han sig emellertid ej kunna tro för många omständigheters skull, hvilka det nu vore onödigt att upprepa, och ej häller att Karl Gustafsson skulle hörsamma kallelsen. Därefter gaf han luft åt sin förbittring genom följande delvis i hög grad orättvisa utfall: »Efter af förbemälte svar H. F. N. nogsamt förstår, hvartut riksens råd det skjuta, nämligen att de icke vilja afskaffa herr Klas Flemmings regemente i Finland, herr Erik Gustafssons i Vestergötland och utan tvifvel att [de vilja] öfverlåta herr Arvid regementet i Östergötland, af hvilket ock icke blindt är till att taga uppå, att hvad herr Klas Flemming sig företagit hafver är dem icke ovetterligt skedt, utan är häden efter därtill styrkte vordne(!); därföre vill H. F. N. sig ytterligare med regeringen intet befatta, utan riksens ständer låta vetterligt vara, hvarför H. F. N. hafver måst den vedersaka, hvilka H. F. N. om 14 dagar efter tjugonde dagen uti Arboga aktar tillsammankalla låta och emellertid sig med regeringen intet befatta, utan, så snart väderleken sig något förändrar, härifrån begifva, men hvar riket därigenom någon skada tager antingen i en måtto eller annan, då vill H. F. N. hafva protesterat sig icke hafva gifvit någon orsak därtill.»

Innan hertigen kunde afresa, måste han emellertid gifva samtliga sändebuden svar på deras beskickningar, och att döma af svarens datering skedde detta också den 22 och 23 Oktober, alldenstund svaret till Lindorm Nilsson är dateradt den förra dagen, och svaren så väl till Polackarne som Brahe och Stenbock den senare[1]). Dessa båda herrar synas dock redan förut hafva fått del af den skrifvelse hertigen låtit uppsätta med anledning af deras beskickning, ty i ett betänkande, som de den 23 Oktober afgåfvo till hertigen, säga de att de för några dagar sedan bekommit den ifrågavarande skriften. Liksom rådet, gjorde äfven de härvid föreställningar mot dess skärpa, samt rådde hertigen att för undvikande af »vidlyftighet» gifva den en fogligare form. Att detta råd föranledt till någon förändring är emellertid knappast troligt. Visserligen frågade hertigen samma dag sändebuden, hvilka punkter de funno för

[1]) Se ofvan ss. 102—6 samt »Mandata» etc. Enligt en anteckning i Karls Kalendarium fingo dock de polska sändebuden först den 24 sitt afsked.

skarpa, men han förklarade tillika, att han varit nödsakad försvara sig som han gjort mot de beskyllningar, för hvilka han så »oförmodligen» blifvit föremål, och hänvisade till sitt sändebuden redan meddelade beslut att nedlägga regeringen och sammankalla ständerna såsom det bästa sättet att undvika vidlyftighet[1]). Som ofvan är nämdt, är också svaret i sin slutliga form dateradt och således väl äfven öfverlemnadt till dem redan samma dag, som denna skriftväxling egde rum, och visst är att däri fortfarande qvarstodo uttryck och vändningar, hvilka med skäl kunnat synas riksråden och sändebuden egnade att framkalla »vedervilja, misshag, olämpa och vidlyftighet».

I detta svar uppgifves, att det äfven var föranledt af de polska legaternas uppdrag, och det bemöter utförligt jämväl de i konungens bref med Kerner[2]) framstälda beskyllningarne. Innehållet är delvis tämligen likartadt med hertigens och rådets gemensamma svar, och särskildt är detta förhållan-

---

[1]) »Högborna furstes och herres, herr Karls etc. svar uppå de utskickade svenska sändebuds betänkande, hvilket de skriftligen öfverantvardat hafva den 23 Octobris 1596 uppå de punkter, som H. F. N. dem med riksens råd att öfverväga framsatt hafver. Actum Stockholm ut supra». Med anledning af att sändebuden i sitt »betänkande» yttrat, att de icke »fullkomligen sagt H. F. N. ifrån regeringen», förklarade hertigen i detta sitt svar, att han ej tillerkände dem rätt att vare sig »fullkomligen eller ofullkomligen» göra det och att själfva det afsked, de bekommit, visade, huru vidt han afsagt sig regeringen, nämligen med ständernas föregångna vetskap och samtycke, hvarefter han tilllägger: »och där H. F. N. skulle befatta sig med regeringen härefter, så skedde det icke för deras (sändebudens) skull . . . utan för riksens ständers enhälliga samtycke, hvilka H. F. N. därtill bedit och kallat hafva, utan hvilkas vetskap och vilja H. F. N. icke häller alldeles vill skilja sig därifrån, med mindre han dem därom till förene veta låter». På deras påstående, att de fogligt utfört sitt värf, svarade han, att han var dem föga tack skyldig, och på deras förmaning att ej sammankalla någon ny riksdag: att den (förmaningen) vore onödig, emedan han nu lika litet som i Söderköping ämnade företaga något, som ej vore »försvarligt för Gudi och mannom». Med anledning af sändebudens utlåtande om Kexholm förklarade han, att konungen för länge sedan bort meddela sin vilja därom och att det varit bättre om sändebuden haft sådana värf än en hop beskyllningar. På deras begäran om försäkringsbref för Flemming svarade han, att han ej ämnade tillfoga denne någon orätt, utan hänsköt hans förhållande »till rätten och tiden», och på deras påminnelse om prinsessan Annas bröllop: »det hörer penningar till att köpa ett par nya skor». Den följande dagen understälde han ånyo rådets och sändebudens betänkande ungefär samma punkter under förklaring, att han ville vara ursäktad, om försummandet af hvad han sålunda påpekade medförde någon skada för riket, samt att han icke vidare ville befatta sig med »riksens vårdande saker», förr än han hört ständernas mening, hvilka han ämnade sammankalla till 14 dagar efter tjugondedag jul. Emellertid borde undersåtarne få veta, till hvem de borde vända sig med sin klagan. Reg.

[2]) Se ofvan s. 57. I »Mandata» uppges det vara dateradt den 30 April.

det med de speciella frågorna, hvarför dessa nu kunna förbigås[1]), men tonen är här vida djärfvare, och de af hertigens politiska åsigter, som ej voro gemensamma för honom och rådet, träda mera i förgrunden. Betecknande i detta hänseende är särskildt den vidlyftighet, hvarmed frågan om hertigens riksföreståndareskap behandlas. Sålunda åberopas historiens vittnesbörd, för att visa, huru nyttigt det är, att *en* med »makt och myndighet» regerar, men huru *mångas* regering lätt genom oenighet leder till beroende af »främmande herrskap». Riksföreståndareskapets lämplighet styrkes vidare därmed, att det, »som mångom tillhörer, varder gemenligen förglömdt»; med att Sveriges lag uttryckligen säger: »öfver allt Sveriges rike eger ej flera konung vara utan en», samt med att under unions-tiden alltid *en* utvaldes till riksföreståndare, när konungen var frånvarande. Till stöd för att ingen borde sättas *före hertigen* i riksföreståndareskapet anföres åter privaträttens stadgande, att den närmaste arfvingen bör vara förmyndare, och själfva titeln försvaras med Torkil Knutssons, Mats Kettilmundssons och Sturarnes exempel. — Ännu skarpare än i svaret till de polska sändebuden betonas här, att konungens ämbete liksom alla regeringar blott har till ändamål att befordra religionen samt upprätthålla lag och rätt, och hertigen drager ej i betänkande att påpeka, att, om regenter försumma detta, följden plägar blifva deras fall. Konungens påstående, att Söderköpings riksdag vore olaglig, bekämpas därmed, att ingen lag fanns, som förbjöd riksdagars hållande samt att Sveriges rike genom häfd, hvilket var det sätt, hvarpå politiska rättigheter vanligen erhöllos, förvärfvat rätten att, hälst när högsta nöden sådant kräfde, hålla riksdagar under konungens frånvaro, såsom kunde ses af Erik XIII:s och konung Hans historia, och tillika påpekas, att denna rätt ej var ett regale i Polen, emedan ärkebiskopen af Gnesen där kunde sammankalla riksdag. Till svar på påståendet, att en riksdag ej varit nödvändig för interimsregeringens ordnande, emedan konungen snart ämnat återvända till Sverige, fick Sigismund hålla till godo med en påminnelse om hvad han själf meddelat hertigen rörande sitt löfte till polska stän-

[1]) Dock må här anföras att han, på beskyllningen att hafva gifvit län och förskingrat rikets ränta, svarade, att han blott på kort tid upplåtit gods till betalning af rikets skulder eller såsom lön, samt att han för egen del af räntan endast erhållit någon afbetalning på sina fordringar.

derna att aldrig mer lemna Polen[1]. Konungens förbud mot riksdagen förklaras hafva varit betydelselöst, ty lagens stadgande, att undersåtarne skola konungens bud stånda, gälde endast, när dessa voro lagliga, och hvad som icke vore förbudet det vore lagligt. Att konungen ej gifvit hertigen ett absolutum imperium, vore sant, ty han kunde ej gifva hvad han själf saknade; han kunde ej stifta lag utan allmogens samtycke, och detta hade ej inhemtats till någon lag som förbjöd riksdagars hållande. Argumentet, att möten aldrig hållits med förbigående af konungen, sedan Sverige blef arfrike, pareras därmed, att ingen konung efter arfrikets införande vistats utrikes och lemnat riket i sådan oreda, som Sigismund gjort.

Äfven om man skulle erkänna riktigheten af alla dessa hertigens skäl och sålunda medgifva, att han varit berättigad *sammankalla* riksdagen, så följer dock däraf ej, att de fattade besluten skulle vara giltiga utan konungens samtycke. Karl har ej undandragit sig att upptaga denna fråga, men då han härvid blott kunnat anföra, att ej häller nya lagar finge stiftas utan allmogens samtycke, och att Söderköpings beslut ej innebar några nyheter, kan han ej sägas hafva fullständigt löst denna svårighet.

Bättre lyckades däremot hertigen, när han skulle bemöta Sigismunds påstående, att det varit onödigt att låta ständerna i Söderköping förnya sin trohetsförsäkran, samt att hertigen gjorde sig skyldig till revolutionära omstörtningar, hvilka äfven kunde blifva farliga för hans egen familj, och i denna del af hans svar är det, som man träffar de djärfvaste utlåtandena och som Sigismund fick mottaga de allvarsammaste varningarne. Att förnya »kröningshandeln» — så är gången af hans bevisföring — vore visst nödigt, efter som den blifvit bruten. För *sina* arfvingar behöfde ej hertigen frukta något, ty »regementen» förlorades genom ogudaktighet och orättvisa och ändamålet med Söderköpings riksdag hade just varit motsatsen. Han hade således därigenom snarare befäst konungens arfsrätt, då han befäst grunden därför, och om nu konungen upphäfde mötet, så kunde alltså med rätta sägas, att han upphäfde denna grund samt med det samma den förnyade trohetsförsäkringen och sålunda skilde sig och sin afföda från regeringen. Många exempel

[1] Se Hist. Bibl. IV (»Om den svenska högadeln etc.») sid. 79.

visade ock, att folken uppsagt sin trohet, när konungarne brutit sin ed, och en ed vore ej »ett orättfärdighetens band», som bunde undersåtarne, fastän den brötes af konungen. Hertigen kunde ej beskyllas för revolutionära åtgärder med afseende på religionen, ty *han* genomförde blott lagliga beslut, men *Sigismund* bröt sin ed genom att vilja hafva religionen fri. Hertigen trädde ej från sin faders manliga gerningar, genom hvilka arfsrätten var förvärfvad[1]), men konungen själf kunde behöfva en sådan förmaning, ty han hade i mycket brutit mot Gustaf Vasas testamente, »på hvilket arfföreningen är grundad», och arfsrätten vore ej förvärfvad, för att konungen skulle hafva makt »stiga från sin ed», göra hvad han ville och förhindra god ordning i landet, utan för motsatsen. Det vore ej sant, att hertigen gjorde konungen »afund under religionsskygget», utan han hade alltid uppmanat undersåtarne till trohet, såsom Söderköpings beslut utvisade, men om de fattat något misshag, vore konungen själf orsak därtill, som ej höll dem vid deras rättigheter samt ej iakttog lagen och sin ed. Långt ifrån att vilja göra sig till konung hade hertigen tvärtom ej begagnat sig af de många tillfällen att blifva det, som bevisligen stått honom öppna, och han borde ej beskyllas för att hafva trängt sig in i regeringen därför, att han åtagit sig dess mödor, ty han hade gjort det på konungens, rådets och ständernas begäran, och under unionstiden hade män regerat i egenskap af drots, hvilka i börd ej varit jämförliga med hertigen, hvilken var »en arftagen furste».

Mot beskyllningen att hafva brutit mot konungens regeringsordning anförde hertigen, att denna ej vore laglig, då den utfärdats utan hans och rådets råd, och han förnekar nu uttryckligen, att han någonsin afgifvit det mycket omskrifna reversalet[2]), förklarande, att det vore föga »berömligt» att utsprida, det han utfärdat ett reversal af det innehåll, som den af konungen sända kopian utvisade, hvilken ej stämde öfverens med det som han verkligen afgifvit. Till sist tillkännagaf han, att han nu ämnade hemställa till ständerna, huru de ville, att riket skulle regeras, eftersom han icke utan deras vetskap kunde lemna regeringen, som han öfvertagit på

---

[1]) Detta uttryck förekommer i Sigismunds bref med Kerner.
[2]) Se ofvan sid. 58, n. 1.

deras enhälliga begäran, samt frisade sig högtidligen från alt ansvar, ifall nödiga åtgärder nu försummades och riket därigenom råkade i oro och fara.

Ännu återstod dock en akt af det politiska drama, för hvilket hufvudstaden nu var skådeplats: hertigens afsked från herredagen. Den 29 Oktober lät han nämligen tillställa ärkebiskopen en vidlyftig afskedsskrifvelse till de i Stockholm samlade ständerna. I denna omtalar han, att han nu afgifvit sitt svar till konungens sändebud, särskildt de svenska, hvilka blott haft i uppdrag att framställa en mängd osannfärdiga beskyllningar i stället för att, såsom han hade väntat, medföra besked om för riket vigtiga angelägenheter såsom regeringen och Kexholms återlemnande. Han redogör vidare för de förslag, han både under sommaren och under sin vistelse i Stockholm framstält till rådet angående afskaffandet af de oordningar, som förefunnos inom riket[1]), samt förklarar därpå, att, emedan han af rådet ej erhållit tillfredsställande svar, så nödgades han nu med denna skrifvelse göra ständerna sin ursäkt, »att hvar någon fara igenom detta dröjsmål synnerligen med Kexholms igenleverering hända kunde, då ville H. F. N. därutinnan undskyld vara, att det genom H. F. N:s vilja eller vallande icke skedt är». Slutligen tillkännagaf han, att han ej längre kunde dröja i Stockholm, alldenstund han försummade sina egna saker och ej kunde utträtta något i riksens ärenden; han ämnade derför i morgon eller öfvermorgon afresa samt därefter »med första låta förskrifva till Arboga till fjorton dagar efter tjugondedagen några gode män af hvar landsände, där H. F. N. då sig alldeles ifrån regeringen ville afsagt hafva, ty menige ständers vetskap och vilje förutan kan H. F. N. det icke göra».

Den 2 November lät han därefter ständerna samlas i »den stora salen» på Stockholms slott[2]), och här upprepade han nu mundtligen sina klagomål och afsigter, därvid uppmanande dem att skrifva till konungen för att bedja denne att med första själf komma tillstädes och regera sitt rike eller ock att »tillbörligen och lagligen» låta förordna om regeringen, hvarefter han utan att invänta något svar hastigt lemnade salen. Hvilket intryck detta gjort på de närvarande, förmäla ej källorna, men antag-

[1]) Jämfr ofvan sid. 74. n. 2.
[2]) Borgmästare och råd i Stockholm till Sigismund d. 4 Nov. 1596. Acta Hist.

ligen har en hvar mer eller mindre tydligt känt, att ögonblicket var af ödesdiger betydelse för deras och fäderneslandets öden. Emellertid uppsattes ett skriftligt svar. Det är tydligen författadt af rådet och utgör i hufvudsak en apologi för dess handlingssätt, men rådets inflytande öfver herredagen visade sig däri, att det lyckades förmå samtliga de närvarande att förena sig därom[1]). Det framhålles i denna skrifvelse, att den förnämsta meningsskiljaktigheten mellan hertigen och rådet bestått däruti, att detta ej ansett rådligt, att »skepp, skytt och krigsfolk» skulle användas vid de underhandlingar, som hade till ändamål att återställa ordningen i Finland, och denna uppfattning försvaras därmed att en sådan »tillredning» skulle varit misstänkt och kunde hafva uppväckt inbördes krig samt att en »vänlig handel» kunnat ske »med mindre följe». Rådets förhållande till Erik Gustafsson försvaras med en hänvisning till dennes eget bref; med afseende på Arvid Gustafsson anföres, att denne redan var skild från sin »befallning» samt själf förklarat sig ej vidare vilja hafva någon sådan, utan ämna begifva sig till konungen, och med afseende på Karl Gustafsson erinras om rådets förslag den 19 Oktober. Att hertigen så hastigt skulle lemna regeringen, till hvars skötande »vi få personer af riksens råd finna oss alldeles svage och ofullmäktade», förklarade sig ständerna ej hafva förmodat eller, så vidt de visste (»synnerligen eller samtligen») hafva gifvit orsak till, men man gjorde intet försök att förmå hertigen ändra sitt beslut, utan heter det: »efter nu så skedt är, måste vi det befalla Gud och tiden». Den 3 November framlemnades denna skrifvelse till hertigen i hans »egen kammare». Vid samma tidpunkt skall Karl hafva gifvit de finska bönder, hvilka på hösten infunnit sig i Stockholm för att söka skydd mot Flemmings förtryck, ett företräde och därvid fält ett yttrande, som kanske blef den tändande gnistan till Klubbekrigets förhärjande brand: »Jag vet ingen annan råd» — berättas han hafva utropat, lyftande sin knutna hand — »utan skaffer eder fred med egen hand, ty I ären icke så få, att I icke kunnen slå dem ifrån Eder, om icke annat så med gårdsstörar och klubbor; vakter I

---

[1]) Det är utfärdadt af »Sveriges rikes råd, ridderskap och adel samt klerkeri, borgmästare och råd på menighetens vägnar och för deras personer som nu här tillstädes äre». Riksdagsacta.

själfva till lands, jag vill taga akt på sjön»[1]). Den 3 November underrättade hertigen i ett bref med Lindorm Nilsson konungen om hvad som passerat mellan honom och ständerna, påpekade inkonseqvensen i konungens handlingssätt att fortfarande gifva honom uppdrag om regeringen, ehuru han genom brefvet med Kerner skilt honom därifrån, underrättade, att ständerna till den nämda tidpunkten skulle kallas till Arboga för att mottaga hans fullständiga afsägelse och besluta om regeringen, samt uppmanade, äfven han, konungen att med första komma hem, då riket ej kunde vara utan konung och regent. Redan samma dag lemnade han Stockholm. Själf har han därom antecknat i sitt kalendarium: »Den 3 November drog jag till Drottningholm och litet gagn gjort, medan jag i Stockholm varit hafver, utan dagligen sett stor förtret».

Härmed har jag framlagt hvad jag i tidens handlingar funnit egnadt att belysa hertig Karls och det svenska riksrådets samregering 1594—1596, hvilken med Karls afresa från Stockholm fullständigt tog slut[2]). Det torde häraf framgå, att Geijers uppfattning af Karl, att han mot konungens person försvarade konungadömets idé, ej är en historisk konstruktion af den store häfdatecknaren, ej en förklaring, som denne *efteråt* sökt gifva åt hans handlingssätt, utan att handlingen hos Karl var betingad af en verklig *teori*, hvars hufvudtanke just var detta:

---

[1]) Samtalet skall hafva egt rum, när hertigen var färdig att resa. Grönblad, Klubbekriget, sid. 65. Förut hade bönderna blifvit förhörde af Axel Lejonhufvud — ett nytt bevis på dennes förtrolighet med hertigen.

[2]) Under den närmast följande tiden, då riksråden stannade i Stockholm för att förestå styrelsen, tyckas de visserligen hafva velat hålla en möjlighet öppen till samregeringens fortsättande, ty i åtskilliga deras bref sägas åtgärder vara vidtagna på hertigens »behag». Reg. Äfven är det möjligt, att ett samtal, som de efter hertigens afresa hade med Axel Lejonhufvud, och som denne inberättade till hertigen, hade till ändamål att åstadkomma en försoning, men då de därvid sköto skulden för brytningen på hertigens misstankar blef resultatet snarare ett motsatt. I sitt svar till Lejonhufvud (den 26 November) bedyrade hertigen vid Gud, att han aldrig varit benägen för misstankar(!), och förklarade med mycken skärpa, att orsaken till brytningen var herrarnes försumlighet och affall från Söderköpings beslut, hvarigenom de förhindrat hans lofliga företagande. Ett bref från riksråden till Erik Stenbock (Reg. 17 Nov.) visar å andra sidan, att de nu sökt närma sig det kungliga partiet. Ganska snart började hertigen å sin sida å nyo ingripa i styrelsen, såsom då han den 12 Nov. återinsatte i ämbetet en af K. Stenbock afsatt fänrik. Att detta ej, såsom stundom påståtts, innebar, att Karl nu ej förmådde stå fast vid sitt eget beslut, framgår af de många i det föregående anförda bevisen på, att han redan vid brytningen i Stockholm lät alla veta, att det var först i Arboga som han fullständigt ämnade nedlägga regeringen, och detta endast för att ständerna då skulle få döma därom. Emellertid kom det sålunda nu att en tid finnas två regeringar i Sverige.

att statsändamålet och ej tillfälliga personliga förhållanden borde vara bestämmande för det offentliga lifvet. Men hvarje gång en verkligt stor tanke framträder inom mänskligheten, verkar den ej blott på samtiden, utan ock på framtiden, och oftast är det först denna, som fullständigt kan bringa i dagen dess innebörd; så ock här. Karls politiska idéer, så ofta af honom framstälda både i tal och skrift, hafva ej kunnat undgå att utöfva ett bestämmande inflytande på de statsmän, som utbildades under hans ledning. Det kan också med fullt skäl påstås, att Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas organisation af den svenska förvaltningen och riksdagen i dessa idéer har sin teoretiska grund, och då denna organisation intill den dag, som är, i så hög grad varit bestämmande för det svenska statslifvet, kan det sålunda sägas, att Karls statsmannatankar för Sveriges folk blifvit ett andligt kapital, hvaraf det under århundraden dragit vinst. Men om sålunda de framlagda handlingarne lemnat oss bevis på det, som var Karls ovedersägliga storhet, hafva de å andra sidan äfven varit egnade att låta oss se de mindre tilltalande sidorna af hans karaktär. Onekligen framstår han i dem såsom misstänksam, stundom orättvis, hänsynslös och oridderlig; huru högt de i allmänhet än vitna om hans storhet som politisk skriftställare, röja de dock äfven att han stundom kunde tillgripa tämligen skenfagra bevis för att försvara sina påståenden, och de visa honom vid åtskilliga tillfällen lägga i dagen en oresonlig bråkighet, som väl kunde vara egnad att uttrötta hans omgifning. Särskildt torde mången känna sig benägen att se ett bevis på den sistnämnda egenskapen i hans oupphörligt framstälda, men aldrig fullständigt utförda hotelser att nedlägga regeringen, och en sådan uppfattning är nog ej alldeles obefogad. Emellertid var hans ställning med afseende på denna fråga ytterligt svår, och några andra synpunkter torde därför här äfven böra tagas i betraktande. Antagligen var det fadrens exempel han följde, när han hotade att nedlägga regeringen, så ofta han ej trodde sig kunna genomdrifva hvad fäderneslandets väl kräfde. Men att han ryggade tillbaka för genomförandet af denna hotelse, var ej så underligt, då han måste hafva ansett, att fäderneslandet därigenom skulle prisgifvits åt oberäkneliga faror, samt då dessutom en dylik handling skulle inneburit uppoffrandet af en af hans älsklingstankar: arffurstarnes självskrifvenhet att vara riksföreståndare,

och häri torde man därför böra söka åtminstone *en* förklaring till det osäkra famlande, som utmärkte hans handlingssätt, innan han beslöt sig för den visserligen revolutionära åtgärden att låta ständerna, men icke konungen döma om hans afsägelse.

Hvad åter riksråden angår, torde de handlingar, vi varit i tillfälle lära känna, till fullo styrka, att dessa herrar med undantag af Flemming, Erik Stenbock och Axel Lejonhufvud, å ena sidan verkligen velat mot Sigismund värna rikets andliga och politiska självständighet, men å andra sidan ryggat tillbaka för att jämte hertigen inlåta sig på en revolutionär kamp. Den sistnämda delen af deras program erbjöd tydligen en möjlighet till samverkan mellan dem och Sigismund. Denne begagnade sig emellertid ej häraf, och detta i förening med den svaghet, hvartill herrarnes försigtighet stundom urartade, hade till följd, att de i Söderköping likväl läto sig invecklas i åtgärder, som kunde leda till revolutionära konseqvenser. Att undvika dessa utan att öppet bryta med hertig Karl och den genom Söderköpings riksdag intagna ståndpunkten blef det egentliga målet för deras sträfvande under det följande året, men ett mål, som de ej förmådde realisera. Väl trodde de sig hafva funnit en räddningsplanka i riksdagsbeslutets stadgande, att de uppstudsiga skulle bringas till lydnad på grund af *samtliga* ständers beslut, men det är klart, att konseqvensen häraf bort vara sammankallandet af en ny riksdag, och hertig Karl utdrog den äfven, som vi veta. Att herrarna dock ej ville vara med om något sådant, utvisade deras följande handlingssätt, och brytningen mellan dem och Karl var således oåterkalleligen gifven i och med dennes beslut att å nyo vädja till ständerna. Härmed var åter deras politiska rol i hufvudsak utspelt. Saknande alla förutsättningar för att kunna ingripa i händelserna såsom ett eget parti, nödgades de vid den afgörande kampen blifva ett bihang till det kungliga, hvars verkliga afsigter de ej gillade och hvilket också i motgångens stund ej drog i betänkande att uppoffra dem. För Sverige blef emellertid brytningen mellan hertigen och rådet ej mindre ödesdiger. I och med den samma försvann det förmedlande elementet, som förefunnits, så länge rådet stod vid hertigens sida. Från detta ögonblick fanns intet, som kunde förhindra en våldsam sammanstötning mellan Sigismund och hans svenska undersåtar.

Norsk nationel historieskrifning.

AF

NILS HÖJER.

I.

Udsigt over den norske Historie, I, II, af J. E. SARS. Krist. 1873, 1877.
Historisk Indledning til Grundloven af J. E. SARS. Krist. 1882.
Historisk Polemik af J. E. SARS; Nyt Tidskrift 1882, h. 5, sid. 490 o. f.
Om Sars Skrift »Hist. Indl. til Grundloven» af L. DAAE. Krist. 1882.
Bemærkninger ved d:o af Y. NIELSEN. Krist. 1882.
Historisk Polemik af Y. NIELSEN. Krist. 1883.
Om betingelserne for det norske folks politiske udvikling i tiden før 1814 af Y. NIELSEN. Krist. 1884.

Historisk forskning är ett säkert tecken till ett vaket nationelt lif. Det inträffar väl ofta att det historiska intresset hos en nation är som allra lifligast, just då den står på väg att gå under eller redan mistat sitt oberoende; men detta sammanhänger därmed, att nationalkänslan just då ofta nog flammar upp. Det är icke blott det allmänt mänskliga begäret att utforska det framfarna och därigenom lära sig att förstå det närvarande eller det likaledes allmänna begäret att liksom förlänga lifvet genom att bevara dess minne, utan äfven och kanske ännu mer det nationella intresset eller kärleken till fäderneslandet, som drifver forskaren att i dess historia skrifva en apologi för dess tillvaro.

En sådan tendens ligger medvetet eller omedvetet i hvarje nationel historieskrifning. Den är i sig ett häfdande af nationens rätt att vara till bland andra som ett led i folkfamiljen. Det kan icke förnekas, att det gifves nationaliteter, som genom

sin blotta tillvaro utgöra ett bestämdt hinder för odlingen, såväl denna nations enskilda medlemmars som mänsklighetens i det hela. Får man också antaga som säkert, att mångfalden af stater och folk är en nödvändig förutsättning för mänsklighetens framåtskridande, så följer dock icke häraf, att detta gäller utan inskränkning. Till hvilken grad är då en splittring i det hela lycklig för de särskilda individerna och för mänskligheten med hänsyn till bägges odling? Att gifva ett allmängiltigt svar på denna fråga torde knappast låta sig göra, men de särskilda nationernas historieskrifvare bidraga hvar och en i sin mån till frågans lösning genom sina försök att ådagalägga, att de respektiva folk, hvilkas historia de förtälja, deltagit uti det allmänna odlingsarbetet och bidragit till dess framgång. Och sinsemellan utöfva de en inbördes kontroll, som gör det möjligt att i den allmänna historien meddela en tillnärmelsevis riktig uppskattning af folken och deras betydelse för det hela.

Nationer födas och dö, och de omständigheter, som framkalla eller undertrycka dem, kunna understundom vara af ganska tillfällig art. En djärf seglares upptäcktsfärder, en människas nyck hafva ofta gifvit det första och afgörande uppslaget till bildandet af nya statsbyggnader och alstrat nya nationer. Krigets lyckokast har i forna tider mångfaldiga gånger medfört nationers undergång, utan att de själfva genom inre förfall framkallat katastrofen. Man kan säga, att enligt den vanliga ordningen hafva icke staterna — ja kanske icke ens folken — hittilldags dött en naturlig död. Det allmänna rättsmedvetandet håller dock i våra dagar i allmänhet vakt om nationernas tillvaro, så att det torde kunna antagas, att de enligt regel icke försvinna eller undertryckas, om de i det hela förtjena att lefva; och detta blir förmodligen allt mera och mera fallet, ju högre mänskligheten stiger i moralisk upplysning. Men inför det allmänna rättsmedvetandet måste nationerna dokumentera sig, och detta kall tillkommer deras häfdatecknare.

Det kunde nu tyckas, som en nation icke behöfde något annat lejdebref bland folken eller något annat försvar för sin individuella tillvaro än det, att den visar sig mäktig att föra ett civiliseradt lif och dymedelst lemna en insats till mänsklighetens allmänna framåtskridande. Kan detta af den nationella häfdatecknaren ådagaläggas, så har han också häfdat sin nations rätt inför ett högre forum. Men den stora hopen af människor dömer

annorlunda, och detta har utöfvat ett icke ringa inflytande på historieskrifningen. För människan i allmänhet är det de gamla staterna, som företrädesvis hafva anspråk på respekt:

»Das Jahr übt eine heiligende Kraft;
Was grau vor Alter ist, das ist ihm göttlich.»

Liksom denna respekt för åldern i alla tider förledt enskilda ätter eller personer att åt sig uppleta uråldriga stamträd med eller utan rätt för att åt ättens representanter bereda ett särskildt berättigande vid sidan af det, som deras egen duglighet har förskaffat dem, likaså finna vi ofta inom det nationella lifvet historieskrifvare leta fram sitt folks anor och uråldriga nationella kännemärken icke såsom förutsättningar för en riktig uppfattning af deras nuvarande nationella lif, utan snarare för att hängas upp som vapensköldar i folkens stora riddarsal och framhållá till åskådaren ett vördnadsbjudande: noli me tangere!

Vår egen svenska historia har i långa tider legat under för denna tendens. I våra dagar kan man se den tillämpas t. ex. i de moderna grekernas äflan att uppvisa »det obrutna sammanhanget» mellan Forn-Greklands stolta kulturfolk och den nyeuropeiska grekiska nationen. För det unga Grekland har detta framstått nästan som en lifsfråga, ehuru det för den ointresserade torde vara tämligen klart, att huru stort inflytande än det klassiska Grekland i framtiden kan komma att få och delvis redan haft för utbildningen och fullkomnandet af en modern grekisk nation, så är det dock ingalunda där, som vi hafva att söka det ny-grekiska folkets rötter, om också den nitiske fornforskaren skulle kunna följa några förtorkade rottrådar till det antika Grekland.

Det är dock icke dessa faktorer ensamt, som bestämma den nationella häfdateckningens karaktär. Om det i allmänhet är de tre, dugligheten, åldern och den faktiska existensen, som enligt tingens nuvarande ordning bestämma nationernas rätt att vara till såsom sådana eller såsom särskilda stater, så är det framför allt den sistnämda, den faktiska existensen, som utgör häfdatecknarens utgångspunkt och ständiga ledstjärna. Läran om kampen för tillvaron får sin tillämpning på nationaliteterna på så sätt, att allt fattas såsom framsteg och således för historien betydelsefullt, som bidragit till denna samhälleliga individs utveckling till en typ för sig, och vidare allt, som ytterligare befordrat denna typs storhet och lycka.

Vi taga några exempel på hvartdera. Då finska historieskrifvare i våra dagar teckna Finlands häfder, så sker detta med stadigt hänsyn till den finska nationalitetens utveckling till en samhällelig individ. Freden i Fredrikshamn blir sannolikt en lycklig epok i denna historia, sålänge man ännu kan hoppas, att unionen med Ryssland icke utmynnar i en slavisk amalgamation. De nordamerikanska staternas historia gifver oss ett annat i detta hänseende upplysande exempel. Ingen kan med rimlighet begära, att freden i Fredrikshamn skall för en svensk häfdatecknare framställa sig under samma synpunkt som för en finne, eller den nordamerikanske frihetsförklaringen af en engelsk häfdatecknare uppskattas som en lika lycklig epok, som den med rätta gäller för i Amerika.

Att dansken från sin nationella ståndpunkt bedömer freden i Roeskilde som en oersättlig olycka och vi å vår sida som den lyckligaste händelse i hela vår historia, det faller af sig själft. Likaså torde väl ingen svensk förtänka en norrman, att han harmar sig öfver freden i Brömsebro och de politiska missgrepp, som ledde till, att Norge förlorade två vigtiga landskap till Sverige och således gent emot vårt land i framtiden måste blifva den svagare parten i mycket högre grad än annars skulle blifvit fallet.

Det torde därför stå fast, att en och samma mellanfolkliga händelse skall olika bedömas af olika personer, sålänge det finnes nationer och nationella intressen[1]). Vill man säga, att häfda-

[1]) Hist. Tidskrift, årg. 3, sid. 324. Prof. Palméns polemik mot detta och därmed sammanhängande yttranden (»Sten Stures strid mot konung Hans», sid. 122 o. f.) grundar sig väsentligen på ett nästan oförklarligt missförstånd. Då jag uttryckligen framhållit, att forskningen rörande själfva händelserna både kan finna allmängiltiga resultat och tilltvinga dem erkännande, så skulle man knappast vänta att möta det alldeles godtyckliga och af Herr Prof. Palmén själf gjorda citatet, att det skulle finnas en svensk, en dansk, en tysk en engelsk historisk sanning, *hvilka alla böra ega lika berättigande*. Jag har endast framhållit som ett faktum, att »den historiska sanningen är i viss mån nationel, så att man i många fall skulle kunna tala om en tysk, en fransk, en engelsk historisk sanning o. s. v.» Ordet sanning är naturligtvis här användt ironiskt. Då därefter till svar på frågan, i hvad mån det nationella har rätt att göra sig gällande, anföres att man måste kunna uppnå enhet rörande själfva händelserna eller det historiska förloppet, så borde det icke väcka förvåning, att jag anser den nationella ifvern gå för långt, då ett bevisadt faktum — det ryska rikets grundläggande af svenskar — å rysk sida förnekas. Att påstå, att nationalkänslan måste få lof att göra sig gällande med hänsyn till uppskattningen af en händelse eller bedömandet af dess betydelse är ingenting annat än att medgifva häfdatecknaren att ega »fantasi och känsla», hvilket Prof. Palmén själf gör i ett citat från »en af nordens ädlaste tänkare», S. Grundtvig.

tecknaren på detta sätt göres till en advokat, så kan häri ligga en viss sanning, ehuru liknelsen ej är exakt. Men alldeles omöjligt är det att fatta, hvarför en god häfdatecknare skall likställas med en dålig advokat, som vrider och vränger fakta. Det är en erkänd sak, att intet kan gifva domaren bättre insigt i ett måls sammanhang än en utveckling från olika synpunkter af ärliga, sanningsälskande och kunskapsrika advokater. Den som skrifver mänsklighetens historia har visserligen gent emot de nationella häfdatecknarne en ställning, som kan jämföras med domarens gent emot parternas advokater, men det är ett missförstånd att tro, att verldshistorien därigenom förvandlas till ett aggregat af inbördes stridiga och oförenliga synpunkter, och ännu värre, om man tror, att det måste bli en samling af förvridna sanningar. Domarens utslag är ju alls icke något aggregat af stridiga synpunkter, utan det bär i sig och är fotadt på en tredje högre synpunkt, nämligen statens, som står öfver de enskilda intressenas. På samma sätt måste mänsklighetens häfdatecknare lägga icke den eller den nationens synpunkt, utan mänsklighetens till grund för sitt omdöme: d. v. s. han måste bedöma händelserna icke efter som de bidragit till den eller den nationens odling eller storhet, utan efter som de bidragit till mänsklighetens.

Och så till vida kan man hafva rätt att fordra, att en sådan häfdatecknare skall vara utan fäderneslând, d. v. s. utan nationalkänsla. Han måste hafva höjt sig till en ren kosmopolitism, som ser *öfver* alla särskilda samhälleliga intressen.

Men ställer man denna fordran på den nationella häfdateckningen, gör man med ens all nationel häfdateckning omöjlig. Det vore lika orimligt att begära, att en person skulle skrifva Sveriges historia och bedöma hvarje händelse däri efter måttstocken af mänsklighetens odling och framåtskridande, som om man ville ålägga en biograf att teckna sin hjälte med det ena eller andra samfundets väl till syfte och måttstock, icke den ifrågavarande personens egen individuella utveckling.

Därför att så är, så vinnes intet väsentligt därigenom att en nations historia tecknas af någon, som icke själf tillhör nationen. För så vidt som man kan förutsätta, att han är mindre intagen af nationella fördomar, så måste hans arbete i detta hänseende ega företräde. Men härvid är att märka, att då den nationella historien alltid måste behandlas från nationel syn-

punkt, kan landets egen son vara likaså fördomsfri som främlingen, förutsatt att han äfven i främmande folks häfder har samma kunskaper. Skilnaden är också faktiskt i dylika fall vanligen den, att främlingen lägger sitt eget folks odling eller nationella väl till grund för bedömandet af ett annat folks lif och därför vanligen blir orättfärdig. Eller tror man, att en dansk man skall kunna skrifva Sveriges eller Norges historia bättre än en svensk eller en norrman och tvärtom? Det första vilkoret för att ett arbete af hvad slag som hälst — och i synnerhet ett arbete, som kräfver så utomordentliga uppoffringar som häfdatecknarens — skall göras väl är att det utföres med kärlek och sympati för föremålet. En sådan eger ingen i högre grad än landets egna barn, och det visar sig äfven, om man tager en öfverblick af de befintliga nationella häfderna, att alla de bästa blifvit skrifna af de respektiva nationernas egna söner.

Understundom händer det väl, att en främling kan utföra ett godt nationalhistoriskt arbete; men då har han på så sätt naturaliserat sig själf, att han kunnat göra det främmande folkets nationella odling till mål för sin berättelse och till måttstock på hvarje punkt Icke ens då man i våra dagar skrifver de döda folkens häfder, t. ex. Greklands och Roms, kan detta ske med framgång utan en så beskaffad naturalisation. Den som skrifver Greklands historia, måste känna, lida och tänka som en grek. Begär man, att han skall stå lika ointresserad gent emot det folk, hvars häfder han skrifver, som anatomen öfver sitt kadaver, så fordrar man helt enkelt en orimlighet; ty under sitt arbetes gång får han icke att göra med nervtrådar och muskler, utan med lefvande andar, med personer. Deras känslor och föreställningar anslå motsvarande strängar i hans egen själ och hans fantasi låter honom lefva med midt bland det förgångna folket, hvars lif han lär sig att allt bättre förstå i samma mån, som anknytningspunkterna mellan honom och föremålet äro många och starka. Men att själf förstå är naturligtvis en förutsättning för att låta andra förstå, således för att skrifva historia. Den nationella häfdateckningen förlorar därför ingenting på att historieskrifvaren står i samma förhållande till nationen som en son till sin moder.

Men en frestelse ligger nära till hands för den nationella häfdatecknaren, nämligen den, att i det han uppfattar såsom framsteg alla de händelser, som bidragit till de nationella sär-

kännetecknens utprägling, han likställer olikheter och framsteg utan hänsyn därtill, om icke möjligen dessa händelser varit likgiltiga eller rent af skadliga för nationens egen odling. Det går nämligen godt för sig att lefva ett individuelt lif, fast andra samhälleliga individer stå en mycket nära. Likheten kan väl innebära en fara, om den medför, att nationen själf upphör att känna sig som en enhet gent emot andra, eller om andra känna sig som en enhet med nationen, och denna saknar krafter att häfda sin individuella rätt; men olikheten är ock en fara och en olycka, såsnart den leder till isolering. Och en andelig isolering kan inträda blott på grund af olikhet i nationella institutioner, som gör ens eget lif ofruktbart för andra och andras för en själf. Odlingen betingas väsentligen däraf, att det finnes en mångfald nationer tillräckligt olika för att känna sig som självständiga individer och tillräckligt lika för att ega en mängd anknytningspunkter till jämförelse och inbördes upplysning.

På grund af de mänskliga förmögenheternas begränsning — i detta fall särskildt bristande kunskaper i förening med nationelt högmod — är också den nationella häfdatecknaren utsatt för den faran att tolka som immanenta nationella processer sådana händelser, som hafva sin närmaste och egentliga förklaring utom nationens lif i andra samfunds förhållanden, hvilka direkt eller indirekt inverkat på eller rent af bestämt ens egna.

Svårigheterna ökas i samma mån man kommer närmare till egen tid, i det att det då icke blott blir vanskligare att öfverskåda den växelverkan af främmande inflytelser, som gör sig gällande, utan äfven berättelsen ännu saknar den relativa afslutning, som en förgången period eger, och som gör det lättare att förbinda händelserna i kausalitetsförhållande med stadigt hänsyn till den slutliga utgången. Den som själf lefver uppe i händelserna kan aldrig rätt bedöma dem af det enkla skälet, att han icke känner dem fullständigt, ty han känner icke deras slut, som just är det väsentligaste. Midt uppe i dagens brokiga lif fattar han gärna den ena eller andra partigruppen som ensam bärare af det nationella lifvet och den nationella odlingen. Hvad som bidragit till detta partis seger får därför en vigt i framställningen, som det icke i och för sig eger, och kanske en alldeles motsatt emot den, som framtidens häfdatecknare med full kännedom om händelsernas hela sammanhang skall tillägga detsamma. Det är därför nästan utan exempel, att en historia

öfver samtida händelser varit fullt opartisk, såvida häfdatecknaren gått utöfver en enkel berättelse, ett framläggande af kända fakta i ordningsföljd. Man kan af denna grund påstå, att det nyttigaste arbete, som någon kan åstadkomma med hänsyn till sin egen tids historia, är publiceringen af sådana aktstycken, som bäst bidraga till händelsernas kännedom, och en krönikeartad framställning af händelsernas gång. En systematisering och allmänna slutsatser misslyckas inom detta område mer eller mindre alltid.

En särskild svårighet erbjuder sig för historieskrifvaren, om han har att teckna en nations öden under en tid, som föregått dess fulla utveckling till ett eget samhälleligt lif, i synnerhet om nationen då utgjort en del af en annan organism. Frånsedt de skefva omdömen, som fällas på grund af ensidig källforskning, d. v. s. bristande kunskaper, finnes det kanske intet, som inom häfdateckningen mer bidragit till orättfärdiga domar mot andra nationer än just detta förhållande. Ett samhälle liknar i det hänseendet naturens lägsta organismer, att det kan styckas itu, utan att de särskilda delarne därför upphöra att lefva, liksom å andra sidan flere samhällen kunna tillsammans bilda en ny enhet. Ofta har en sådan styckning medfört ett sundare och kraftigare lif i de afsöndrade delarne, än som förut varit rådande i den samfälda organismen. Men om häfdatecknaren tager sig för att skrifva den samfälda statens historia från den afsöndrade delens synpunkt för en tid, då denna senare ännu icke fans till, så skall han omöjligen kunna förstå och bedöma händelserna rätt. Ett samhälles ändamål kan ju aldrig vara dess egen upplösning eller i det hela ligga utom samhället självt, och dock tager man sig ofta för att bedöma dess historia, som om dess enda eller hufvudsakliga uppgift varit att bereda de särskilda delarne till ett självständigt organiskt lif. Denna mättstock blir så mycket orimligare, om den användes för en tid, då den del af statskroppen, som sedan afsöndrats, ännu icke visat några självständiga lifsyttringar. Exempel härpå hafva vi emellertid ganska nära — i Finlands moderna historia och i viss mån äfven i Norges.

* *
*

Då Norge 1814 uppvaknat till en ny samhällelig tillvaro, dröjde det icke länge, förrän folket fick en nationel historie-

skrifning af mycket högt värde i Keysers och Munchs arbeten. Med denna nya stat träffade det sig nämligen så, att den haft en föruttillvaro och till och med en ganska vidtomfattande historieskrifning under denna sin första glansperiod. Den förr omnämda sträfvan, som nästan alltid utmärker unga stater, att legitimera sig med åldriga nationella traditioner, behöfde här hufvudsakligen endast taga formen af en systematisering af befintliga historiska aktstycken, ett arbete, som för öfrigt hade begynt redan före Norges och Danmarks skilsmessa genom norrmannen Gerhard Schöning.

Utom denna legitimisering åsyftade nämda historieskrifvare utan tvifvel äfven något annat, nämligen att lifva och stärka den nyvaknade nationalkänslan med bilderna från Norges forntid och gifva sina landsmän mod att uppbära rollen af ett oberoende folk. Och i detta afseende lyckades de så fullständigt, att deras arbeten med rätta kunna betraktas som vigtiga politiska tilldragelser. Utöfver medeltiden gick i det hela icke deras forskning, och något obrutet sammanhang emellan forntid och nutid synes ingendera hafva presumerat. Under Norges första frihetsperiod lemnades den långa föreningstiden i allmänhet i skuggan såsom icke synnerligen tilltalande för nationalkänslan och icke heller obetingadt uppmuntrande med hänsyn till framtiden. Ett sammanhang måste dock finnas. Man kunde icke i längden slå sig till ro med den gamla förklaringen, att Norge legat som en skendöd under loppet af några hundra år. Skulle de lyckliga forskningarna öfver Norges forntid blifva rätt fruktbringande, borde man förbinda nutid och forntid till ett organiskt helt, å ena sidan uppvisa orsakerna till Norges svaghet och förfall under unionstiden och å andra sidan till dess raska uppkomst i detta århundrade. Den som åtagit sig detta svåra, för att icke säga outförbara värf, är professor Ernst Sars, som också synbarligen åsyftat att framhålla unionstidens historia som en varning för framtiden.

Naturligtvis är det ej min mening, att Norges decadence och återupprättelse skulle vara omöjliga att förstå och förklara; men det, som gör uppgiften öfversvinnelig, är författarens utgångspunkt från ett postulat, att nämligen Norges utveckling skall förklaras ur Norge självt. Hvarje stat, äfven den mäktigaste, står under främmande inflytelser, och dess vara eller icke-vara afgöres understundom genom förhållanden, hvarpå staten

själf eller dess innebyggare föga eller intet inflytande kunnat utöfva. Och detta är naturligtvis särskildt fallet med små stater. Säkerligen skall hvar och en medgifva, att det vore en galenskap att skrifva Hessen-Kassels historia under förutsättningen, att de stora epokerna i denna stats lif skola uteslutande eller hufvudsakligen förklaras ur staten själf. Äfven en så stor nation som den tyska har vid flere tillfällen fått sitt öde bestämdt utifrån för långa tider. Man kan väl säga, att det varit Tysklands splittring, som framkallat främmande inblandningar, men det är icke dess mindre dessa senare, som väsentligen bestämt nationens lif, försåvidt detta utan yttre inverkan skulle blifvit ett helt annat. Må man blott erinra sig det trettioåriga kriget och dess följder. På samma sätt hafva de stora epokerna i Englands historia till väsentlig del sin förklaring i förhållanden, som ligga utom riket. Skulle då Norge ensamt stå där som ett suveränt och absolut väsende, som är till allena genom sig självt, möjligen mottagande inflytelser utifrån, men »städse bearbetande dem på ett självständigt sätt»? I själfva verket, om man går till landets kända historia och icke söker svaret i konstruerade öfversigter — så befinnes det främmande inflytandet hafva varit väl så stort som på något annat håll, och hvad den politiska historien angår, väl större än i de flesta andra stater.

Redan i Sars första mera betydande historiska verk, *Norge under Foreningen med Danmark* (1537—1814)[1], öfverraskas läsaren af slutklämmen i boken, att »Norges Ophøielse til et selvstændigt Rige i 1814 var, ligesaalidt som dets Nedsættelse til et Lydrige i 1536, et Verk af Tilfældet. Begge disse store Omvexlinger i vort Fædrelands Skjæbne havde sin væsentlige Begrundelse i almindelige, i Folkets Udvikling og indre Forholde liggende Aarsager, hvis Virksomhed de ydre Begivenheder kunde tjene til at fremskynde eller forsinke, men som, senere eller tidligere, maatte lede til det samme Resultat.» Det är klart såväl af företalet som af många enskilda ställen i författarens följande arbete, *Udsigt over den Norske Historie*[2], att dess syftemål just är att uppvisa, att de till utseendet plötsliga och våldsamma omskiftningarna i Norges historia äro led i en organisk, sammanhängande utveckling. Sedan detta verk 1877 tills vidare afstannat med andra bandet, innan författaren ännu hunnit unions-

[1]) I Nord. Univ. Tidskr. IV, 3 o. f.
[2]) 1:a delen 1873. 2:a 1877 (går till unionstiden).

tiden, har han 1882 åter tagit sitt tema upp igen i en populär öfversigt, benämd *Historisk Indledning til Grundloven*, där han säger sig ådagalägga, att »hvad der skete i 1814 var ligesaa vel som hvad der skete i 1536, et Udslag — — af en og samme, aldrig afbrudte, stadigt fortsatte Udviklingsprocess hos Folket.»

Att döma af hvad författaren publicerat vill det nästan synas, som han helgat sitt lif åt denna teori. Och innebär den en sanning, så är uppgiften stor nog, ty att bevisa densamma är ju då att skrifva Norges historia. Men dessvärre har författaren ännu icke presterat stort annat än öfversigter, i hvilka han väl varierar sitt tema med mycken talang, men ingalunda lyckas bevisa detsamma. Tvärtom torde just dessa arbeten i sin mån bidraga att gifva läsaren intrycket af, att hvarken 1536 eller 1814 års händelser hafva sin närmaste och egentliga förklaring i en norsk utvecklingsprocess, utan i ett främmande starkare inflytande, som bestämt den svagare statens öde. Ehuru dessa inflytelser så mycket som möjligt förtigas eller undanskjutas, så tvinga de sig dock oupphörligt på läsaren såsom hufvudorsaker, emedan de af författaren angifna förklaringsgrunderna befinnas vara otillräckliga eller rena fantasibilder.

Norges storhet i forntiden, dess förfall under unionsperioden och dess pånyttfödelse i nyare tid skola väsentligen hafva sin grund däri, att detta rike ursprungligen var ett aristokratiskt samhälle i mycket högre grad än det svenska och danska. Tack vare sin rika och mäktiga aristokrati kunde Norge i forntiden uppträda så stolt gent emot sina folkrikare grannar, att det icke blott kunde mäta sig med dem, utan ock visa sig dem öfverlägset, tack vare denna aristokrati framtedde Norge våldsammare brytningar och ett mera rörligt politiskt lif än Sverige och Danmark och frambragte en mycket högre kultur; men denna samma aristokrati, som hade sin rot i fylkesförfattningen, orsakade förfallet, då den hindrade uppkomsten af en modern riksadel, som kunde gå i spetsen och representera nationen under unionstidens stormar. Blef nu denna det norska folkets demokratiska karaktär under unionstiden grunden till dess svaghet, så blef den i nyare tid dess styrka, ty det var just den omständigheten, att det norska folket var en allmoge, hvilken genom sin personliga frihet och självkänsla hade en nästan adelig rang, som under inverkan af det 18:e århundradets demokratiska idéer ingaf landets ledande män i början af detta århundrade den

entusiastiska tro på det norska folkets framtid, som är den sanna grunden till frihetsverket 1814.[1])

Det kan nu först och främst sättas starkt i fråga, om de företeelser i Norges forntid, som skola få sin förklaring genom det norska samhällets aristokratiska karaktär, verkligen äro faktiska eller bevisliga eller ens sannolika. Något säkert bevis kan man af den enkla grunden icke åstadkomma, att en jämförelse mellan två också förutsätter kännedomen om två, och Sveriges historia före 13:de århundradet ligger så i dunklet, att det är mycket vanskligt att göra sig några bestämda föreställningar om dess politiska lif. Men de antydningar man eger bestyrka icke Sars förutsättningar. Ehuru isländarne visa en uppenbar partiskhet för sina norska bröder, torde det dock framgå tydligt nog af deras norska kungasagor och andra berättelser, att Sverige för dem framstod såsom det starkare landet. Och i Danmarks och Norges inbördes fejder var det ju vida oftare Norge än Danmark, som låg under. Äfven här får man intrycket, att Norge enligt regel var den svagare parten. Hvad den politiska lifaktigheten angår, så framgår åtminstone så mycket af Sveriges kända historia från 11:e och 12:e århundradena och förra hälften af det 13:e, att nog var där lif. Frånsedt upplysningarna om kyrkan och dess män samt konungarnes regeringstillträde eller bortgång återljuda de gamla annalerna mest af vapenskrammel: »bellum ad . . .», »bellum fuit» det är temat. Man har trott sig kunna närmare bestämma dessa striders karaktär som en kamp emellan hedendom och kristendom, svear och götar samt olika konungaätter. Att här också, åtminstone från slutet af 1100-talet, var en brytning mellan stormansvälde och konungamakt synes sannolikt. Vi se kronan vexla från ätt till annan, men jarlen sitter qvar. Äfven Danmark finna vi under samma tid sönderslitet af inbördes fejder. Det är tydligt, att kyrkans för den gamla hedniska bondefriheten farliga anspråk varit en af de bestämmande faktorerna i dessa fejder, men det gälde äfven de verldsliga stormännens välde. Konungens länsmän undertrycka allmogen, som reser sig både mot dem och kyrkans prelater. Till sina yttre drag företer emellertid denna historia väsentligen personliga tvister emellan olika pretendenter, och det

[1]) En resumé af författarens teori finnes på många ställen i hans arbeten; jag nämner exempelvis Udsigt II, sid. 397, Indledning, sid. 6 eller sid. 129, Nyt Tidskrift I, sid. 500 o. f.

är dess värre egentligen de yttre dragen vi känna till. Men kände man Norges historia endast genom inhemska källor af samma art som de danska, skulle äfven denna historia hufvudsakligen framställa sig som en kamp mellan olika pretendenter af Harald Hårfagers ätt, och detta skulle i ännu mycket högre grad vara fallet, om källorna till Norges historia voro analoga med de svenska. Ännu in i våra dagar har man ju angifvit bristen på klara tronföljdsregler som den allra väsentligaste orsaken till Norges rörliga politiska lif, ehuru det är tydligt nog, tack vare den isländska litteraturen, att den obestämda tronföljden snarare var en följd än en orsak.

Den norska kulturens öfverlägsenhet gent emot den svenska allt intill början af 1300-talet synes visserligen gifven, men den enklaste och naturligaste förklaringen till detta fenomen ligger icke i någon norsk aristokrati, utan i de respektiva landens geografiska läge och folkens däraf betingade olika umgänge. Norrmän och isländare gingo under århundraden i skola hos kelter och anglosachser, hvilka senare voro ett närslägtadt folk, som både till språk och samhällsinrättningar och seder stod dem så nära, att ett uppfostrande inflytande ovilkorligen måste hafva gjort sig gällande. Äfven svenskarne färdades vida omkring, men de kommo på sina färder i Österväg antingen i beröring med råa barbarer — finska, slaviska och turkiska stammar —, som snarare stodo under än öfver dem i odling, eller ock med civiliserade folk — greker och araber — af en så öfverlägsen odling, så allt igenom olika lefnadsförhållanden, språk och seder, att något civilisatoriskt inflytande alls icke kunde ifrågakomma. Detta förhållande är ensamt fullt tillräckligt att förklara, hvarför norrmännen något tidigare tillgodogjorde sig den kristna odlingen.

Att Sars icke godkänner dessa främmande inflytelser såsom tillräcklig förklaringsgrund torde väl komma däraf, att han postulerar den norska odlingens öfverlägsenhet icke blott gent emot den svenska, utan ock gent emot Danmarks. Danskarne färdades ju ock bland sina kristna stamfränder i Vesterväg, och det kan således tyckas, som här tarfvades en särskild förklaringsgrund i inre norska samfundsförhållanden, då de yttre vilkoren voro ungefär desamma. Men i fråga om Danmark är själfva förutsättningen alls icke sannolik. Hvad vi ega i behåll af danska skrifter intill det 13:de århundradet — lagar, legender,

annaler, Saxos Gesta Danorum, Sven Ågesons Compendiosa historia regum Daniæ och Andreas Sunesons Hexaëmeron — torde väl kunna uthärda en jämförelse med hvad Norge till samma tid frambragt — lagar, legender och homilier, Thjodrek Munks Historia de antiquitate regum norvagensium, som enligt författarens egen uppgift var utan norska föregångare och väsentligen stödde sig på de minnesgoda isländarnes auktoritet, och slutligen Sverres stridskrift mot presterna, om hvilken bör anmärkas, att den var författad af en man, som genom sin uppfostran insupit samma ökultur, som gifvit den isländska litteraturen en så hög rang. Han lefde ju på Färöarna till sitt 26:e år och uppfostrades af en biskop till lärda idrotter.

En annan fråga är, i hvilken grad man kan gifva Norge äran för isländarnes odling. Det är ju mycket säkert, att de till större delen voro norrmän till börden och talade under öns hela glansperiod väsentligen samma språk som sina norska bröder, bland hvilka de ock ständigt färdades. Att norrmännen räkna isländarnes litteratur som sin egen kan så till vida vara lika berättigadt, som att vi räkna Runeberg som vår och väl alltid komma att räkna den finska på svenskt språk affattade litteraturen som svensk, huru mycket den än kommer att taga intryck af finskt folklynne. Här är emellertid den skilnaden, att Finland hittilldags fått så godt som hela sin odling från Sverige, under det isländarne snarare voro kulturens bärare till sina norska stamfränder. Men norrmännen åtnöja sig icke med detta slags meddelegareskap. Den isländska litteraturen — heter det — är en lifsyttring af hela den norska stammen [1]). Icke nog med, att man vill häfda Norges sidoordnade ställning med hänsyn till skriftens ursprung, i det man söker uppvisa bestämda olikheter mellan norsk och isländsk skrift; själfva språket är icke isländarnes eget, utan den norska aristokratiens, hvilket gält såsom »finare och förnämare», och hvad slutligen innehållet angår, så är det norska sagor, berättade i Norges aristokratiska kretsar, som blifvit upptecknade på Island. Man måste erkänna — säger Sars — en litteratur före litteraturen. Den utveckling, ur hvilken den norröna litteraturen framgick, var i hufvudsak afslutad, förr än man började skrifva. Icke blott sagolitteraturens ämne, utan ock dess stil var danad genom muntlig tradition i Norge. Men isländarne monopoliserade skaldeskapet vid de

[1]) Sars, Udsigt II, sid. 336.

norske kungarnes hof och därmed blef deras konkurrens äfven inom sagans område öfverväldigande, så att de tryckte ned den produktion, som annars ofelbart skulle hafva uppstått,

Denna ståndpunkt är i det hela blott en obetydlig modifikation af Keysers, hvilken lät de isländska sagorna med ens framspringa fullgångna ur den norska traditionen, så att isländarne blefvo nedsatta till värdigheten af rena skrifvare. Hans teori blef icke längre hållbar, sedan man uppvisat en utveckling inom den isländska sagoskrifningen från oordnade samlingar af sägner till kritisk och systematisk samarbetning. Den nya teorien är naturligtvis i samma mån svårare åtkomlig, som den är obestämd, då det alltid måste blifva omöjligt att afgöra efter många hundra års förlopp, hvilket inflytande en folkstam genom frändskap och umgänge öfvat på en befryndad gren under en tid, som ligger före bägges uppträdande inom litteraturen. Men från denna tid — det 12:e århundradet — är norrmännens och isländarnes inbördes ställning tämligen klar, och sluter man därifrån tillbaka, torde man komma till helt andra sannolikheter än de här nämda.

Då Island redan på 1100-talet frambragte en omfattande litteratur på landets eget språk, upptecknad med en skrift, som enligt trovärdiga vittnesbörd blifvit af isländarne lånad från anglosachserna med modifikationer efter isländska ljudlagar, men Norge på eget språk före år 1200 veterligen endast frambragte rena obetydligheter, uppteckade med en skrift och på ett tungomål, som stå de isländske så nära, att det understundom kan vara svårt att afgöra, om man har för sig en isländsk eller norsk handskrift, och då Norge sedan småningom utbildar en serie af efterbildningar, men aldrig — på ett undantag när — höjer sig till själfständig produktion, så torde man vara berättigad att antaga, att hela rörelsen utgått från Island, hvars innebyggare också af gammalt stått i långt intimare förbindelse med den vesterländska odlingens centrum på Britanniens öar än sina norska stamfränder. Den norska skriftens själfständiga karaktär vid sidan af den isländska framgår visserligen icke däraf, att »man i de äldsta isländska handskrifterna träffar spår af ett noggrannare ortografiskt studium än i de äldsta norska», eller att äldre isländska handskrifter hafva þ, där norska hafva ð. Sådana mindre olikheter torde visa sig öfverallt mellan lärare och lärjungar. Det återstår i allt fall att bevisa, att tecknet ð varit tidigare bru-

kadt i Norge än på Island. Det märkliga fenomenet af norska rikssp̊råkets enhet redan vid dess framträdande kan icke förklaras genom hypotesen af en bildad norsk aristokrati, men väl genom isländarnes litterära principat. Då den norska aristokratiens medlemmar voro nära knutna till sina respektiva hembygder, måste de hafva talat dialekter, försåvidt sådana i det hela funnits i Norge, hvilket ju allmänt antages och väl är i sig sannolikt. Det är skriften, som mer än något annat bidrager till att skapa ett riksspråk, och då isländarne voro de egentliga skrifkarlarne, måste språket också hafva blifvit väsentligen deras, hvilket fann så mycket lättare ingång i Norge, som det stod mycket nära de norska stormännens i det vestanfjällska Norge. Dock är det klart, att isländska hofpoeter och sagoskrifvare tagit intryck af norskt språkbruk i fall, där det divergerat från deras eget. Detta måste dels hafva skett omedvetet blott i följd af umgänge, dels uppsåtligt i de personers intresse, i hvilkas tjenst eller på hvilkas uppdrag de arbetade.

Vore sagans stoff och stil utbildade i Norge och en efter språket lämpad skrift där känd vid samma tid som på Island, så är det och förblir oförklarligt, att alla sagor, som stödja sig på inhemsk tradition, skrifvits af isländare och ingen enda af en norrman. Ett »monopol» inom litteraturen, som framträder så att säga hors de concours, utan tillstymmelse till täflan, måste dock förklaras genom förutsättningar, som den ena parten egt och den andra icke. Kunde man visa, att den isländska författareverksamheten varit från början knuten till Norge, så kunde det möjligen blifva fråga om ett slags samego, men detta är ju icke på annat sätt fallet, än att de isländska ättledningarna därifrån utgå och att de två martyrkonungarne Olaf Tryggveson och Olaf den helige äro bland de tidigaste föremålen för deras legender och sagor. Först genom den till boken uppfostrade Sverre prest uppenbarar sig ett norskt initiativ med hänsyn till isländsk litteratur och fortgår sedan under hans likaledes litterärt bildade ättlingar samtidigt med att den isländska litteraturen utvecklas till sin högsta blomstring. Nu börja ock de isländska sagorna att få en marknad i Norge, hvilket dock icke i och för sig bevisar någon synnerlig odling och ännu mindre någon likställighet med isländarne, ty då denna litteratur var skrifven på landets eget språk och behandlade på ett enkelt och lättfattligt sätt Norges egen historia, så behöfde man ju icke stort

mera än att lära sig läsa inantill för att hjälpligen tillgodogöra sig densamma. Men det kunde hela det talrika presterskapet förut.

Mycket mera bevisande än denna norrmännens indirekta delaktighet i den isländska sagoskrifningen är det märkliga arbetet Konungs Skuggsjå och de efter 1250 framträdande norska öfversättningarna och efterbildningarna af den europeiska litteraturens alster. Häraf kan man nu sluta, att norrmännen vid denna tid stodo öfver både danskar och svenskar i lekmannabildning, men detta förklaras tillräckligt däraf, att de under en lång tid gått i skola hos isländarne och nu fått ett upplyst konungahus af nästan oinskränkt makt, som på allt sätt gynnade litterär verksamhet. Sars upptager själf denna förklaring till vederläggning,[1] i det han framhåller, att den isländska litteraturen på Sverres tid var allt för fattig för att kunna hafva öfvat något inflytande i Norge; men var den isländska litteraturen icke i och för sig synnerligen rik på denna tid, så kan man dock omöjligen kalla den fattig i jämförelse med den norska — och det är härpå, det i denna sak beror — i synnerhet då man betänker, att utom de män, som efterlemnat litterära alster eller om hvilka man med säkerhet vet, att de frambragt sådana, ehuru de gått förlorade, kan Island uppvisa en hel rad af män, som stiftat skolor och förvärfvat sig ett aktadt namn hos efterverlden för lärdom och litterära intressen, under det Norge icke kan uppvisa ett enda. Man vet ju ock, att isländarne redan på 1100-talet voro ansedda öfver hela Norden för sitt historiska vetande, då både norrmannen Theodoricus och dansken Saxo beropa sig på dem såsom sina hemulsmän. Att deras inflytande i Norge måste blifva större än i de andra rikena var en naturlig följd af landsmansskapet och Islands läge och däraf följande förbindelser med moderlandet. I alla händelser är ju skilnaden mellan Norges och de andra skandinaviska rikenas litterära produktion under medeltiden hvarken till arten eller omfånget så betydande, att den förutsätter någon olikhet i social byggnad dem emellan.

Det är sant, att hvarje litterär blomstring i viss mån förutsätter en aristokratisk byggnad af samhället: arbetet måste vara på så sätt fördeladt, att en god del af dess medborgare kunna lefva utan kroppsarbete och egna sig uteslutande eller nästan uteslutande åt själens odling. Men en sådan arbetets fördel-

[1]) Udsigt II, sid. 334.

ning finna vi utan tvifvel under ifrågavarande tid i alla tre de skandinaviska landen, som först och främst i sina prester och munkar egde en sådan klass med högre intressen och god tid för andliga idrotter och vidare i sina stormän eller storbönder, hvilka senare visserligen i intet af Nordens riken och under ingen period af deras historia voro några arbetare i vår tids mening.

Hvad presterskapet angår, så torde just den säregna ställning, som denna klass intog på Island, i förening med isländarnes långa samlif med kelter och anglosachser före och efter Islands bebyggande vara den rätta grunden till öfolkets märkliga verldsliga litteratur. Det var onekligen presterskapet, som på Island liksom i det öfriga Europa företrädesvis var odlingens bärare, men den ställning, dessa prester intogo till det verldsliga samhället som dess styresmän, godar eller lagmän, gjorde att de icke kommo att ställa sig fiendtligt till detta och förlora sig i en asketisk-mystisk åskådning, utan i stället använde sin öfverlägsenhet i den verldsliga odlingens tjenst. Det är betecknande, att då Sars vill bevisa, att företrädesvis lekmän och verldsliga höfdingar skrefvo böcker på Island i det 12:e och 13:e århundradet, så är han dock icke i stånd att för det förra uppvisa en enda man, som icke varit prest, ehuru visserligen 3 af de 7 anförda tillika innehade verldsliga ämbeten. I det 13:e århundradet träffas visserligen skriftställare, om hvilka man icke vet att de varit knutna till kyrkan, men de hade i allt fall fått samma uppfostran som Islands prester. Emot hypotesen att Norges rikedom och aristokratiska samfundsförhållanden betingat dess och Islands odling, kan man uppställa den mycket sannolikare satsen, att Islands stora fattigdom i sin mån bidragit till skapandet af dess verldsliga litteratur. Ty just denna förmådde väl stormännen att gifva sina söner denna dubbla utbildning, på det att de efter omständigheterna måtte kunna brukas till andliga eller verldsliga tjenster. Men om icke det isländska presterskapet blifvit först genom sin uppfostran och sedan i lifvet ställdt i detta intima förhållande till all verldslig kunskap, så hade sannolikt aldrig den isländska sagolitteraturen blifvit född.

En annan ställning intog presterskapet i det egentliga Skandinavien och i synnerhet i Sverige allt ifrån kristendomens första införande i vårt land. Här gälde det för prester och munkar

under ett långvarigt och mödosamt arbete att först och främst bryta väg för kristendomen och sedan för kyrkans friheter och herradöme. För hedendomen och allt verldsligt väsende kände de därför länge nog intet annat intresse än det man känner för en fiendtlig makt, som bör utrotas eller nedtryckas. Såsom Adam af Bremen dömde om de religiösa festsångerna vid de stora Upsalabloten, att de »borde hälst förtigas», så dömde tydligen hela presterskapet om allt, som låg före kristendomens införande i landet, och allt, som i hedendomen hade sin rot, och denna opinion ingåfvo de till en tid också andra. Vestgötalagens konungalängd börjar med Olof Skötkonung; hvad vi veta om Sveriges tidigare konungar är meddeladt af isländarne eller andra utländske författare. Och äfven om våra kristna konungar förtäljes hufvudsakligen deras ställning till kyrkan och klostren. Enskilde svenske teologer förvärfvade äfven i utlandet ett stort rykte för lärdom såsom särskildt Petrus de Dacia från Visby, (sannolikt † 1288 eller kort därefter), men deras håg låg helt och hållet åt den skolastiska teologien, under det de ofta tillika utmärkte sig för en svärmisk-asketisk riktning. Därför frambragte Sverige i det 14:e århundradet den heliga Birgitta, men under hela medeltiden ingen enda författare af högre rang inom den verldsliga litteraturen.

Gå vi till den verldsliga stormansklassen, så måste densamma både i Danmark och Sverige länge nog eller ända till början af 14:e seklet, då väckelsen kom från Norge, hafva saknat tillräckliga kunskaper och litterära intressen för att framkalla en litterär produktion. Sars menar, att grunden egentligen varit den, att dessa riken icke i äldre tid egde någon aristokrati, utan att folket njöt en demokratisk jämlikhet, hvadan ingen historisk tradition kunde hos dem utbildas. Härmed öfvergå vi till själfva kärnpunkten i författarens teori.

Att Norge hade en utbildad aristokrati under en tid, då Sverige och Danmark ännu icke företedde några sociala olikheter, det framgår — menar han — icke blott af landens respektiva lagar, utan det följer som en nödvändig konseqvens däraf, att stamförfattningen bättre och längre bevarades i Norge än i Sverige och Danmark, samt däraf att landen på olika sätt bebygdes, då man nämligen i Norge bygde självständiga gårdar, på hvilka bönderna voro *suveräna*, i Danmark och Sverige land-

[1]) Udsigt I, sid. 106 o. f.

byar. Öfverallt i den germanska verlden har konungadömet uppträdt som »den store Nivelleur» och undertryckt den uppspirande ärftliga adeln; i samma mån som ett rikes gränser utvidgas, växer konungamakten, och dess nivellerande inflytande gör sig allt mera obehindradt gällande; förbundsförfattningen upplöses och själfstyrelsen inskränkes. Häraf kan man strax förstå, att Norge före Harald Hårfager var ett mera aristokratiskt land än Sverige, ty i det förra landet var den gamla stamförfattningen under småkonungar eller stamhöfdingar fullständigt bevarad, under det densamma hade »upphört att lefva sitt eget lif i Sverige», som hade fått en gemensam konungaätt och ett gemensamt namn Svithiod.

Rörande denna bevisning är först och främst att anmärka, att erfarenheten för länge sedan ådagalagt, att om man tager sin utgångspunkt hos Tacitus, så är det en enkel sak att för både bergland och slättbygder demonstrera fram snart sagdt hvilken författning som hälst, i synnerhet om fantasien får många århundraden till sin fria disposition. Men till helt andra resultat kommer man både med hänsyn till konungamakt och stamförfattning, om man ser till hvad man verkligen vet om de skandinaviska rikenas tillstånd vid tiden för deras första framträdande i historien.

Man vet visserligen af Rimberts beskrifning öfver Ansgars lif, att Sverige redan på 800-talet var ett rike med centrum i Mälaredalen, men ock att konungens makt var mycket svag, då han intet vigtigt kunde företaga eller medgifva utan samtycke af folktingen. Af Snorre Sturleson och ännu bättre genom Adam af Bremen känner man vidare, att konungens makt i förhållande till folktingen var lika inskränkt på 1000-talet, och då Sverige börjar att få en säker historia, hvilket först inträffar 300 år efter Harald Hårfagers tid, möter oss en fullt utbildad och utomordentligt lifskraftig landskaps- eller förbundsförfattning. Sveriges rike var i själfva verket ett statsförbund, då det först framträder i historien. Det hade ännu intet annat föreningsband än konungen och började — omkring 1200 — att få en riksaristokrati, sannolikt uppvuxen ur och ursprungligen knuten till den gamla landskapsförfattningen, såsom längre fram skall ådagaläggas. De särskilda landens innebyggare betraktade hvarandra som »utländingar» och hade sämre rätt i främmande landskap än i sitt eget. Detta framgår af götalagarne i all-

mänhet och i synnerhet af Gotlands och Vestgötalagen, hvilken senares bestämmelser måste på den tid, då lagen upptecknades, hafva haft motsvarigheter i alla andra lagar, eftersom densamma uttryckligen uppställer reciprocitetens grundsats med orden: »þylik lag ok ræt sum utlænskir mæn göra os, þylikan vilium vir þem göræ». Mot 13:e århundradets slut fingo de skilda landen ett nytt och mycket starkt föreningsband i det nyupprättade frälset, hvars medlemmar närmades till hvarandra af gemensamma intressen och inom kort intogo en betydande ställning i samhället. Samtidigt utbildades också riksrådet, och herredagarne började rådpläga om och afgöra rikets angelägenheter. Då nu de särskilda landskapen under senare hälften af 14:e århundradet antogo en och samma allmänna lag, så var man visserligen kommen ett godt stycke på väg till bildandet af en helstat, men det var dock långt ifrån att ännu »den ursprungliga stamförfattningen hade upphört att lefva sitt eget lif.» — De särskilda landen, som hvart för sig på olika tider och äfven med förändringar antogo Magnus Erikssons landslag, bevarade allt fortfarande enligt samma lag och likaså enligt Kristoffers landslag ensamma för sig rätten att bevilja skatter. Det är sant, att denna rätt, som framgent tid efter annan bekräftades t. ex. uttryckligen med landslagens egna ord i Kristierns försäkran af 1476, ofta nog blef kränkt under 14:e och 15:e århundradet, men att den ej därför hade mistat sin lifskraft bevisas bäst däraf, att den tid efter annan utöfvades och i nya former lefde upp igen, tills den svenska riksdagen omsider i 17:e århundradet gjorde slut därpå. Det behöfves icke att tränga djupt in i unionstidens svenska partiväsen för att finna, hvilken stor politisk betydelse landskapsförfattningen då ännu egde. Det var först Gustaf Vasa, som bröt dess udd och samlade de skilda landskapen till en verklig helstat. I detta hänseende var han Sveriges Harald Hårfager, och han var det äfven i ett annat. Han är den förste svenske konung, som vågat uppställa grundsatsen om konungens eller statens ursprungliga och i händelse af missvård eventuella eganderätt till all rikets jord, hvilket för Norges del redan berättas om Harald, då det om honom heter, att han fråntog bönderna deras odal. Konungamakten var ock under hela medeltiden ojämförligt mycket starkare i Norge än i Sverige och i sammanhang därmed stamförfattningen mycket tidigare undergräfd.

Först och främst ligger en ytterst vigtig skilnad däri, att den norske konungen var »odelsboren till Norges rike» under det uppsvearne och sedan hela rikets ombud valde eller vräkte den svenske konungen. I äldre tider, då lagen var obestämd och de konstitutionella garantierna små eller inga, uppfattades arfsrätten icke utan grund såsom i sig innebärande ett envälde i modern mening. Detta envälde modifierades visserligen länge i tillämpningen därigenom, att man i följd af bristen på klara och erkända tronföljdsregler kunde skaffa sig ett slags valrätt mellan olika ättlingar, hvilken metod de andlige och verldslige stormännen länge använde till egen fördel; men så mycket medförde dock det af den allmänna opinionen erkända anspråket, att om en konung en gång kommit upp på tronen, han kunde göra sin vilja gällande med en ojämförligt mycket större kraft än någon svensk konung under medeltiden. Man erinre sig blott kristendomens införande i de respektiva landen. Harald Hårfagers nyssnämda grundsats om konungens eganderätt till all landets jord blef väl efter honom lika litet tillämpad i alla konseqvenser, som detta i Europas öfriga stater någonsin kunnat ske; det heter också, att Håkan Adelstensfostre återgaf bönderna deras odal. Men om också bondens fulla eganderätt till jorden blef erkänd och konungen i Norge icke häller någonsin fick godtycklig beskattningsrätt, så har dock krafvet icke blifvit helt uppgifvet och har lemnat betydande spår efter sig i lagstiftningen. Då satsen återkommer i konungsspegeln med orden, att »konungen eger hela riket och likaså hela folket, som i riket är», och i det något senare Hirdskrå från Magnus Lagabötes tid, där det heter, att »hans (konungens) egendom och odal är hela landet», så ligger väl icke nödvändigt mera i dessa ord, än att konungen hade rätt att gifva land och län åt hvem han ville och likaså återtaga, således i starka ord ett häfdande af konungens öfverhöghet. Men denna öfverhöghetsrätt är starkt uttryckt i lagstiftningen allt från dess tidigaste minnesmärken.

Det är bekant, att allmänning i Sverige egdes af menigheterna, land, härad eller by, hela medeltiden igenom; i Norge däremot finna vi redan från äldsta tider konungens höghetsrätt gällande, så att ingen fick därstädes rödja mark eller anlägga nybygge utan konungens samtycke, och om det skedde, blef nybygget och odlingen konungens egendom. I öfverensstämmelse med denna eganderätt står stadgandet, att vrak eller hval, som

dref i land vid allmänning, hörde konungen till, och att han hade rätt att uppbära en arrendeafgift för de stora fiskerierna utanför Halogaland, hvilka ansågos som allmänning.

I Sverige gingo böter i allmänhet till treskifte mellan målseganden, häradet och konungen, hvilket uttrycker, att såväl menigheten, »alle män», som konungen representerade det offentliga och behöfde försonas för fridsbrott. I Norge däremot framträder konungen ensam som det offentligas representant, så att böterna gingo till tveskifte mellan honom och målseganden. Konungens böter voro ock högre i Norge än i Sverige i äldre tid, så att det senare landet först efter edsöreslagarnes införande kan i ensaksböterna och thuckaboten, som ej nämnes i Vestgötalagen, uppvisa motsvarigheter till de norska bötesbeloppen. Vid urbotamål eller nidingsverk indrogs i Norge all den brottsliges egendom, äfven hans odaljord, till konungen, åtminstone efter Gulatings- och Frostatingslagen, och på samma sätt indrogs all förbrytarens lösegendom vid s. k. utlegðarmál, d. v. s. brott som medförde fredlöshet. I Sverige däremot kunde icke odaljord förbrytas till konungen till förfång för ätten, som var rätter egare[1]); lösegendom kunde väl förbrytas, men gick till treskiftes.

Äfven med hänsyn till lagstiftningen intog den norske konungen en långt mera dominerande ställning än den svenske. I den äldre vestgötalagen finna vi intet spår af något kungligt initiativ. Upplysande är i detta hänseende en jämförelse mellan lagens konungalängd och lagmanslängd: om konung Anund heter det, att han var sträng i sina straff att bränna mans hus, om Inge den äldre, att han aldrig bröt de lagar, som voro upplästa och antagna i hvarje landskap (þy talð waru oc takin i hwariu lanzskapı), om konung Halsten, att han botade hvart mål, som kom inför honom, om konung Filip, att ingen kunde tillvita honom, att han krankte lagarna (laghæ spiæl); däremot inledes lagmanslängden med orden: »Här finnas namnen på de män, som *gjorde* och *framförde* Vestergötlands lag», och i längden anföras flere exempel på lagmännens inflytande på lagstiftningen. Konungarne hade således att lyda och tillämpa lagen i sin styrelse och i sina domar i fall, då mål till honom hänskötos[2]),

[1]) Blott för landsförräderi stadgade svenska lagar indragning af all den brottsliges jord till kronan och VGL stadgar endast for detta brott förlust af jord. I några andra fall gick jord enl. våra yngre lagar till treskifte.

[2]) Jag har ingen anledning att här gå in på den invecklade frågan om konun- [illegible] Faktiskt utöfvades den af ålder både i Sverige och Norge ehuru

lagmannen uppläste lagen för bönderna och hjälpte dem vid förbättringar. Det heter i östgötalagen, att vissa stadgar blifvit gjorda »i konung Knuts» och »i konung Eriks dagar», således blotta tidsbestämningar[1]). Först med Birger jarl framträder ett bestämdt inflytande på lagstiftningen från konungamaktens sida, men dock så begränsadt af de särskilda landens lagstiftningsrätt, att det kunde dröja årtionden, innan en lagförbättring som blifvit allmänt påbjuden eller föreslagen, blifvit allmänt antagen. I Uplandslagen, som tillkommit på kungligt initiativ och har kunglig stadfästelse, kan man i denna omständliga stadfästelse tydligt nog läsa en ursäkt för denna nyhet, och då i förordet prejudikat anföras af föregående konungar, som också uppträdt som lagstiftare, är man endast i stånd att anföra Erik den helige, Birger jarl och Magnus Ladulås, de bägge sistnämda visserligen med all rätt, men den förstnämda med mera tvifvelaktig, ehuru han också i lagens text angifves som upphofsman till den bekanta lagen om kvinnas rätt till treding i bo. För öfrigt säges ju själfva lagrevisionen vara företagen på anmodan af lagmannen Birger Persson, hvilken ock med en tolfmannanämd verkstälde densamma och därvid stödde sig på de gamla flockar, som utarbetats af Viger spa, »laghæ yrkir». I Norge däremot angifvas konungarne som lagarnes upphofsmän och det både af sagorna och af lagarne själfva. Det heter i Olaf den heliges saga, att Håkon den gode *satte* Gulatingslag, Frostatingslag och Eidsivatingslag från första begynnelsen, och att förut hade de särskilda fylkena lagar för sig. Likaledes säges det om Olaf den helige både i norska och isländska källor, att han satte lagar män emellan, som sedan blifvit hållna öfver hela landet, och en liknande lagstiftande verksamhet tillägges Magnus den gode och konung Magnus Erlingsson. Norges äldsta lag Gulatingslagen har till god del snarare formen af en samling kungliga förordningar än af en lagbok[2]). Det må väl vara sant, att detta har sin grund däri, att lagen utgör en samarbetning af två redaktioner, en äldre och en yngre, af hvilka den förre tillskrifvits

---

de äldsta lagarne endast röja ringa och tvifvelaktiga spår af någon konungens domsrätt.

[1]) Tengberg, Om den äldsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige sid. 58.

[2]) T. ex. Olafr bauð en Magnus toc þetta af. Baðer Olafr oc Magnus toco þetta. Olafr einn mælte þetta. Magnus gerðe nymæle þetta.

konung Olaf den helige och den senare konung Magnus Erlingsson[1]), men däraf framgår i alla fall att man på den tiden, då samarbetningen företogs, vant sig att betrakta konungarne som lagstiftare tillsammans med folket eller till och med att företrädesvis från dem mottaga initiativ till lagförändringar. För öfrigt erfordrades folkets samtycke till ny lag såväl i Norge som i Sverige; men här var den väsentliga skilnaden, att då detta samtycke i Sverige måste utverkas af de till folktingen församlade bönderna, som företräddes af sin folkvalde lagman, så erfordrades i Norge bifall af lagtingens representation, som bestod af ombud från fylkena, utvalde af konungens egna tjenstemän af lägre eller högre rang, årmän eller ländermän.

Skarpast framträder skilnaden mellan det norska och svenska konungadömet, om man betraktar konungamaktens organ i landsorterna och deras ställning till folkförbunden. Under det att vi i Sverige jämte konungens landshöfdingar och länsmän finna självständiga organ för folkförbunden lagmän, häradshöfdingar och domare af vida större inflytande än konungens ombudsmän, så finna vi däremot i Norge all offentlig myndighet utgå från konungen. Årmän, ländermän, syslomän, lagmän, alla äro de i historisk tid konungens edsvurne tjenare och löntagare. Man har fäst mycken vigt vid det öfverväldigande inflytande som de högättade ländermännen såsom sannskyldiga bondehöfdingar utöfvade i fylkena i motsats till de lågättade årmännen, som endast hade konungens gunst att lita till[2]), och det är mycket sant, att ländermännen voro så mycket mäktigare än årmännen, just emedan de hämtade sitt inflytande från två håll, då de förenade den makt, de af gammalt egde såsom storbönder i fylkena eller vikingahöfdingar, med den de hade i konungens tjenst. Men det norska konungadömets styrka i jämförelse med det svenska framgår just däraf, att konungarne, så långt tillbaka i tiden som norsk historia går, förstått att draga bondehöfdingarne öfver i sin tjenst eller tvungit dem att tjena sina intressen, och detta — såsom vi skola se — för priset af en högre rang och högre personlig rätt.

Endast i Gulatingslagen omtalas ländermän och årmän på ett sådant sätt, att man däraf kan göra sig en föreställning om

---

[1]) Maurer, Die Entstehung der älteren Gulaþingslög, sid. 43.
[2]) Se t. ex. Keyser, Efterladte Skrifter, II, Afd. 1: sid. 110 o. f. Sars, Udsigt, på mångfaldiga ställen.

deras inbördes rättsställning[1]). Men på de allra flesta ställen i denna lag äro de alldeles likstälda med hänsyn till ämbetsmyndighet, så att det helt obestämdt heter att »armaðr æða lender maðr» har att utföra en sak (sålunda kap. 3, 141, 309, 311, 314); i kap. 141 nämnes blott armaðr i öfverskriften men i texten »lender maðr æða ármaðr», och i kap. 142 nämnes blott armaðr både i öfverskriften och texten, ehuru det är klart af jämförelsen med den föregående §en, att lagbudet gäller bägge. I kap. 3 åläggs årmän och ländermän betalnings- eller ansvarsskyldighet för bötfälda tingmän, »hvar i sin sysla», hvaraf synes framgå, att deras myndighet, till arten densamma, var utsträckt öfver skilda områden. Å ett ställe (kap. 152) åläggs emellertid ländermannen att hålla en person i fängsligt förvar, »ef eigi er armaðr til», och i ett annat liknande fall (kap. 253), om årmannen nekade att göra sin pligt. Böterna voro för bägge desamma, ehuru de delades på olika sätt, så att årmannens gingo till bönderna, och ländermannens skiftades mellan dem och konungen. I kap. 312 nämnes visserligen ländermannen ensam såsom pligtig att vid krigsfara resa omkring med härpil (budkafle), men detta är sannolikt blott en glömska af samma art som den i § 142, då för öfrigt samma funktioner i lagen tilläggas ländermän och årmän i fråga om krigsväsendet. Beträffande slutligen de ställen i lagen, som afse att förebygga, att enskilda personer begagnade konungens ombudsmän till sin fördel i enskilda rättegångar, så begagnas här dels alldeles analoga uttryck (»lendan mann æða armann konungs», kap. 37) dels uttryck af samma betydelse (»lendom manne ne ofrikis manne», kap. 47), dels omfattar lagbudet ögonskenligen alla konungens ämbetsmän, ehuru blott länderman uttryckligen nämnes (kap. 46 och 267). Det vill således synas, som ländermän och årmän enligt lagen hade att hvar och en i sitt distrikt å konungens vägnar förestå krigsväsendet och öfvervaka den allmänna rättssäkerheten, ehuru vissa funktioner företrädesvis ålegat årmännen, i hvilkas ställe eller till hvilkas hjelp ländermännen uppträdde, då de förre antingen icke funnos till hands eller undandrogo sig eller behöfde handräckning.

---

[1]) Redan i Frostaþingslög nämnes företrädesvis armaðr i fråga om utförande af offentliga funktioner och i senare lagar är det syslumaðr konungs, som trädt i bägges ställe.

Sars menar, att ländermannen icke inträdde i något verkligt tjenstförhållande till konungen, och att han hade ingenting att beställa med sådana saker, som kunde stämpla honom såsom konungens personliga tjenare, såsom skötseln af konungens gårdar, uppbörden o. d.[1]). Det är visserligen mycket sannolikt, att sådana lägre tjenstepligter företrädesvis eller i första hand ålegat årmännen, men det må härvid märkas, att i äldre tid gjordes ingen bestämd skilnad mellan statstjenst och personlig konungatjenst. Hade ländermännen att hjälpa årmännen i den förra eller delade densamma med dem, så hade de ock att styrka dem i den senare. Att anföra Frostatingslagen såsom bevis för årmannens syslande med underordnade pligter går väl knappast an, då han ofta i samma lag ensam nämnes i fråga om de högre, såsom t. ex. vid valet af lagtingets medlemmar, där man väl snarast skulle vänta ländermännen ensamt bestämma. Hålla vi oss till Gulatingslagen, så framgår visserligen af några stadgar (kap. 214 och 271), att årmannen var konungens ombud med hänsyn till hans jord och egendom gent emot enskilda, såsom man ju också vet af sagorna, att han brukade konungens jord såsom förvaltare, men detta hindrar icke, att också ländermannen hade att skaffa med uppbörden, hvilket synes framgå af andra ställen i samma lag (kap. 141 och 219), som stadga samma straff för länderman och årman, om de företogo olaga utmätning. Å andra sidan ålåg en sådan utmätning för böndernas räkning åtminstone i ett fall såväl årmannen som ländermannen (kap. 3, sista punkten). Särskildt måste ländermannen (i analogi med stadgandet i kap. 152) hafva haft all konungadömets rätt under sin omvårdnad i sådana fylken, där ingen årman fans, hvilket understundom var fallet, såsom framgår af kap. 271, dock med undantag för skötseln af och ansvaret för konungens jordagods, hvilket framgår af samma kapitel. Detta är det enda stadgande i lagen, som ombetror årmannen särskildt ett kungligt uppdrag. I andra är antingen ländermannen tillika nämd eller hans tjenst förutsatt. »Der gaves altsaa to Classer af administrative Tjenestemænd *med ligeløbende Myndighed*, begge udnævnte af Kongen, den ene fuldkommen afhængig af ham, den anden paa Grund af sin sociale Stilling mere selvstændig. Omtrent paa samme Maade synes

[1]) Sars, Udsigt II, sid. 17 o. f.

Styrelsen at have været ordnet i Danmark. Kongen havde ogsaa her tvende Classer af Fuldmægtiger, Sysselmændene, der vare Stormænd, og Bryderne, der svarede til de norske Aarmænd, og ligesom disse undertiden Trælle».[1]) Dessa ord af en man, hvars gedigna forskning nästan alltid slår hufvudet på spiken, uttrycka utan tvifvel det verkliga förhållandet: det var rangen långt mer än tjensten, som skilde ländermän och årmän åt. Genom att tilldela den förra åt bygdernas genom naturliga företräden, rikedom, mandom och slägtförbindelser, mest inflytelserika män lyckades konungarne slutligen att draga alla samhällets bästa krafter öfver i sin tjenst och göra dem till verktyg för sina intressen och genom att sätta lågättade män eller till och med trälar vid deras sida, hvilka på samma gång samverkade med dem och kontrollerade deras verksamhet, lyckades konungarne att förhindra uppkomsten af en byråkrati, som blef dem oundgänglig och därför öfvermäktig. Det är ett system, som påminner om den persiske storkonungens gent emot satraperna och Richelieus gent emot ståthållarne, men med den skilnaden, att i Norge är systemet lika gammalt som konungamakten och att tjenstemannaklassen därför aldrig uppnådde en af konungamakten oafhängig ställning.

Emellertid är det ju möjligt, att ländermännen jemte sitt tjensteförhållande till konungen kunnat representera »självstyrelsen i folkets trängre kretsar», och att den senare delen af deras befogenhet var den vigtigare, så att konungatjensten kom till som ett bihang? Men då återstår att visa, hvaruti denna självstyrelse bestått, och vidare att ländermännen voro självskrifna utöfvare eller ledare af densamma.

En jämförelse med den kyrkliga ordningen gör det redan på förhand sannolikt, att självstyrelsen i folkets trängre kretsar icke var synnerligen lifaktig i Norge, ty verldsligt kommunal och kyrklig självstyrelse plägar vanligen följas åt. Ett folk, som vant sig att självt bestyra sina verldsligt ekonomiska angelägenheter och öfva inflytande på den verldsliga styrelsens anordning, släpper ej häller ifrån sig inflytandet på det kyrkliga området. I Norge finna vi nu redan i äldsta tid biskoparne, som självva utnämdes af konungen, utöfva ett afgörande inflytande vid prestval, under det i Sverige både biskop och sockenprest valdes af bönderna. I Norge disponerade biskopen eller presterna socken-

[1]) Aschehoug, Statsforfatningen i Norge och Danmark, sid. 49.

kyrkojorden, i Sverige, menigheternas ombud, och redovisning inför menigheten för kyrkans medel förekom i Norge alls icke eller i mycket mindre omfattning än i Sverige[1]. Kyrkoväldet nådde tidigt en utveckling i Norge, hvartill i Sverige aldrig funnits något motstycke.

Vända vi oss till det verldsliga området finna vi, att de funktioner, som utöfvades af Sveriges landskapsting eller folkvalda ombud, i Norge antingen alls icke utöfvades af folket eller i allt fall i sådana former, att det icke kunde komma ländermännen såsom folkombud till godo. Se vi då först till lagstiftningen, så utöfvades densamma på lagtingen, hvilkas sammansättning i Frostatingslagen berodde af årmännen på den tid, lagen skrefs, och i Gulatingslagen af årmän och ländermän i förening, enligt Magnus Lagabötes allmännna lag af ländermän, årmän eller sysselmän. Och i det lagtingets utskott, lagrätten, som förmodligen hade att förberedande behandla och i realiteten afgöra lagstiftningsfrågor likaväl som domar, hade icke ländermännen plats, såvida ej bönderna särskildt tillstadde det.

Lagskipningen utöfvades af folket på tingen, vid hvilka såväl ländermän som årmän och sysselmän voro skyldige att infinna sig; men ländermännens förvaltningsområden sammanföllo icke med tingslagen, åtminstone icke öfverallt, hvilket berodde därpå, att de förra bestämdes af konungen, de senare af gammal häfd. I Gulatingslagen fans det minst 2 ländermän i hvarje fylke, i Frostatingslagen och Oplanden voro ofta flere fylken förenade under en länderman[2]. Flere ställen i lagarne syfta ock till att förhindra ländermännens och andra »ofrikismäns» inblandning i lagskipningen, hvilket väl visar, att man betraktade dem likasom årmännen som representanter för andra intressen än folkets.

Någon extra beskattning förekom egentligen icke i Norge, lagen föreskref i allt fall icke, i hvilka former den skulle beslutas, utan uppstälde endast den allmänna regeln, att konungen endast med folkets samtycke kunde uppbära extra skatter såsom frivilliga gåfvor. Sars fäster mycken vigt vid denna punkt och ser däri ett bevis för den norske bondens suveränitet. I själfva

[1]) Se Montan, Carl, De skand. kommunalinstitutionernas utveckl-
i Nationalekon. Fören:s Förh. 1883.

[2]) Se Storm, Lendermandsklassens Talrighed i det 12:e
Tidskr. And. Række, IV, sid. 137. Hvad Frostatingslagen a
att där förekommo äfven ting af 2, 4 och 8 fylken.

verket synas ock bevillningar ytterst sällan hafva förekommit i Norge; men just detta är ett af de starkaste indicierna för böndernas politiska vanmakt och konungadömets öfverväldigande inflytande. Öfver allt i verlden visar det sig, att där konungamakten har så stora inkomster till sin disposition, att den icke behöfver anlita särskild bevillning, där är enväldet antingen genomfördt eller för dörren. Och omvändt — där konungamakten icke har tillräckliga medel att upprätthålla statsstyrelsen utan att lita till extra beskattning, där försvinner enväldet, ty folket lär sig att bestämma vilkoren. Nu egde den norske konungen i kronogodsen, i böter och konfiskationer, i sin vidtomfattande arfsrätt, sitt monopol och sin förköpsrätt så stora inkomstkällor, att han enligt regel intet mera behöfde, ty dels voro dessa inkomstkällor i förhållande till folkmängden och rikets hjälpkällor mycket betydande, dels synas konungarne tidigt hafva inrättat statsstyrelsen med stor klokhet och sparsamhet. Och om en bevillning någon gång vid utomordentliga tillfällen behöfdes, så stod det konungen fritt att vädja till folket inom hvilka områden som hälst, häradsting, fylkesting eller andra möten. Det är klart, att motståndskraften inom sådana mindre områden måste hafva varit ganska ringa, och att det i allt fall icke gärna kunde komma i fråga att uppställa några vilkor med hänsyn till statsstyrelsen i allmänhet.

Förvaltningen ålåg — såsom vi sett — ländermännen i deras respektiva syslor å konungens vägnar. Voro de möjligen ock hvad vi skulle kalla den kommunala förvaltningens föreståndare i sina distrikt? Detta kan väl hafva varit fallet särskildt i de delar af landet, där ländermännen voro jämförelsevis talrika och syslorna små, således i Gulatingslagen; men på en tid, då de kommunala bördorna hufvudsakligen utgjordes af lagstadgade besvär, kunde intet synnerligt inflytande utöfvas af kommunalstyrelsens föreståndare såsom sådana.

Det heter emellertid uttryckligen och framgår för öfrigt af sagorna, att de »rådde mest för bönderna», men den myndighet, som det öfvermäktiga konungadömet förlänade, var väl efter all sannolikhet en väsentlig orsak eller medverkande faktor till deras inflytande äfven i andra afseenden. Detta århundrades norska historia har icke litet att förtälja om jämförelsevis underordnade tjenstemän, länsmännen, som i olika delar af landet »rådt mest för bönderna» och spelat rollen af verkliga bondehöfdingar.

Detta inflytande har till en del grundat sig därpå, att de tillhört gamla bondeslägter och själfva varit jordegare, men ock väsentligen därpå att deras offentliga tjenst gifvit dem en vana vid allmänna värf och en noggrann kännedom om distriktets ärenden och personer, som gjort dem framför andra egnade att föra böndernas talan.

Hade konungen varit bunden till vissa personer vid valet af ländermän, så kunde man betrakta konungatjensten som ett bihang till bondehöfdingarnes naturliga ledareroll inom deras distrikter, men detta var icke fallet hvarken efter lag eller sed. Enligt lag kunde konungen med hirdens råd gifva län och därigenom samt genom det därmed förbundna upptagandet i hirden göra hvem han ville till länderman utan andra vilkor, än att det ej finge låda något vanhederligt vid personen eller hans ätt, i hvilket fall hirdens ledamöter kunde draga saken till ransakning inför hirdstämma[1]). Konungen var således visserligen förpligtad att välja sina förtroendemän bland rikets mera ansedda slägter, men att han icke var bunden vid ländermansätterna framgår såväl af lagens ord som af Norges historia[2]). Af Gulatingslagens stadgande (kap. 206, jfr 37), att ländermans son skulle taga ländermans rätt tills han blef 40 år, men sedan hölds rätt, om han ej till dess fått län af konungen, samt af ett stadgande i Borgatingslagen (I, kap. 12), som likställer med ländermännen dem af deras söner, som ännu hade hopp om land (er i landvanum ero), kan man visserligen se en tendens att göra ämbetet ärftligt, men icke häller mera. Och då uppstår frågan, från hvilken tid denna tendens härleder sig. Man har hittills allmänt antagit, att ländermansinstitutionen är en direkt fortsättning af hersens före Harald Hårfagers tid befintliga ämbete, som skulle omfattat ett härad, och i enlighet härmed har man satt ländermännens antal betydligt högre, än det i verkligheten varit. Storm antager, att hersar först tillkommit under Harald Hårfager, och att namnet icke har något med härad att beställa, utan att fast mer fylket varit hersens

---

[1]) Hirdskrå, kap. 30. Enligt kap. 18 föreslog konungen en länderman i hirden med följande ord: »Om denna man bland de fleste har ett godt rykte (er flestum kunnigr at godu), då vill konungen för hans tjensts skull leda honom till äressäte och den rang, som är högst inom hirden med ländermans namn; all den rätt som följer ländermans namn gifver konungen honom fullständigt med guds miskund och hjälp med ländermans heder och sådana förläningar som höra till ländermans rätt; men det är 15 markers veitsla».

[2]) Flere exempel på nye män, som gjorts till ländermän, anföras i Sto nyssnämnda afhandling.

förvaltningsområde för hvilken åsigt han ock anför goda skäl. Betecknande är det särskildt, att namnet icke förekommer i något af de norska skattlanden eller kolonierna. Däremot träffa vi därstädes ett annat ämbete, nämligen lagmannens, hvilken har sin fulla motsvarighet i Sverige, ehuru han först sent under Sverres regering tydligt framträder i Norges historia och då som en kunglig tjensteman i likhet med ländermannen. Maurer tror sig emellertid kunna spåra lagmansämbetet genom hela Norges historia[1]) och har visat att, ehuru lagmännen där i äldre tid uppträdde flere tillsammans och saknade politiskt inflytande, var dock deras juridiska befogenhet ungefär densamma som i Sverige och på Island (att »segja lög»).

Vill man inlåta sig på att konstruera den norska samhällsförfattningen före Harald Hårfager, så har man man väl att tänka sig i spetsen för bönderna dessa samma lagmän, som sedan trycktes ned till en mindre bemärkt ställning af det starka konungadömets representanter, hersar och ländermän, som tillika voro krigarehöfdingar. Om självstyrelsen i folkets trängre kretsar var bättre bevarad i Norge än i Sverige på den tiden, därom är icke möjligt att bilda sig något säkert omdöme. Sars förmodan i detta fall grundar sig, såsom vi sett, egentligen därpå, att Sverige förr förenades till ett rike. Men menar man med ett rike en helstat, så är det otvifvelaktigt, att Norge blef ett rike flere århundraden tidigare än Sverige. Och ett statsförbund under en i inre samhällsförhållanden endast svagt ingripande konungamakt utgör intet hinder för vare sig självstyrelse eller utbildandet af en af konungamakten oberoende aristokrati. Just därför att det norska konungadömet långt förr än det svenska utbildades till en hela samhället beherskande statsmakt, kunde en tjensteadel där uppstå något förr än hos oss, och då denna tjensteadel sökte att göra ämbetena ärftliga, gjorde den intet annat, än hvad all annan tjensteadel i alla tider försökt; och omvändt bidrog den omständigheten, att självstyrelsen i folkets trängre kretsar i Sveriges bevarades mycket längre än i Norge, att i det förra riket skapa en konungadömet sidoordnad stormansklass, som hade sin rot i landskapsförfattningen och aldrig under medeltiden egnade sig odeladt åt konungadömets tjenst.

En adel, om man därmed menar en stormansklass, hvars rikedom och inflytande går i arf från slägte till annat, egde

[1]) Das Alter des Gesetzsprecher-Amtes in Norwegen.

Sverige utan allt tvifvel långt förr än Magnus Ladulås skapade frälset. Sars försäkrar väl, »att det i Sveriges äldre historia icke finnes någotsomhälst spår till, att förnäm börd fordrats som vilkor för vissa ämbeten, som för innehafvaren voro en källa till makt och anseende, eller att de stora ätterna häfdat sig uteslutande rättighet till de högsta platserna i konungens eller statens tjenst». Som vi sett var detta senare icke häller fallet i Norge och vi kunna därför se bort därifrån. Hvad det förra angår, så förhåller det sig i det närmaste tvärtom. Hur fattig vår historia för här ifrågavarande tidsskifte än är, så kunna vi dock af flere tecken sluta, både att det fans en mäktig stormansklass och att ärftlighetsprincipen gjort sig tidigt gällande. Att Sverige tidigt egde en rik och mäktig stormansklass antydes redan af konungalängden. Vi finna Erik Segersäll gift med Sigrid Storråda, dotter till en bonde, sedermera också drottning i Danmark. Redan på 1000-talet möter oss sonen af en jarl på tronen och på 1100-talet Erik den helige, son till en »god och rik bonde». Då Inge bryter uppsvearnes lag, står genast en »storättad man» fram och erbjuder sig att blifva deras konung, och krönikan berättar något liknande 200 år senare om Ivar Blå. Än stiger en konung fram i Upland, än i Vestergötland, än i Östergötland. Under 1100-talet framträda stormän, som äro nog »högförnäma» att aktas värdiga giften med danska och norska prinsessor: en Knut den heliges dotter giftes med Folke digre, en annan med en samtidig storättad höfding i Götaland, Erik, som enligt Saxo efterlemnade en talrik och märklig slägt; Folkes mäktige son Birger Brosa tager Harald Gilles dotter till äkta och blifver genom henne fader till tvänne norska jarlar o. s. v. En mera »högförnäm» ätt än Sveriges Folkungar under förra hälften af 1200-talet torde intet af Skandinaviens riken kunna uppvisa under medeltiden. Emellertid stodo de flesta medlemmar af denna ätt i tjensteförhållande till konungen såsom jarlar eller ländermän. Men redan i våra äldsta skriftliga minnesmärken från 1100-talet möta oss namnen principes, proceres, nobiles, optimates terræ såsom beteckningar på de oafhängiga jorddrottarne[1]) och från början af följande sekel såsom namn på konungens män herrar, domini. Då man räknar adelns uppkomst i Sverige från Alnsö stadga, så kan detta vara rätt,

[1]) Tengberg, a. st. sid. 33.

om man fäster sig vid skattefrihet som det väsentligaste kännemärket på en adelsklass. Men blott den omständigheten, att det nya frälset straxt efter sin uppkomst genomsyrar hela samhället och beherskar detsamma, visar tillräckligt, att det var upprunnet ur en förut befintlig talrik stormansklass, som arbetat sig upp i konungarnes eller landskapens tjenst och innehade så stora jordbesittningar, att det för dess särskilda medlemmar kunde löna sig att utbyta skatten mot den efter dåtida förhållanden mycket betungande krigstjensten till häst.

Hvad ärftligheten angår, så är det icke svårt att finna spår därtill. Sars har själf observerat Snorres försäkran, att Torgnys förfäder varit lagmän i Tiundaland i många konungars tid. Här kan man således redan förmoda en faktisk ärftlighet. Vestgötalagens lagmanslängd bestyrker på ett märkeligt sätt denna uppgift. Det heter: »Elfte var Karle — —. Tolfte var Algot, hans son — —. Emedan nu Sigtrygg efter sin faders död icke ville taga den bördan på sig — för sin ungdoms skull — —, tog Önder emot lagmansdömet såsom den trettonde. — Sedan öfvertogs det af Nagle, hans broder, den fjortonde. — Efter honom kom Sigtrygg, Algots son, den femtonde. — Den sextonde var Algot, hans son — —». Här är således ärftligheten i den grad erkänd såsom regel, att man ansett sig böra särskildt förklara, att ej son följt efter fader. För andra landskap hafva vi ej några så åldriga genealogier, men det visar sig något senare, att det äfven där var sed, att lagmansämbetet gick i arf så till vida, att man gärna höll sig till en viss slägt eller vissa slägter, och detta äfven sedan konungen fått utnämningsrätten bland landskapets tre kandidater. Då man anfört Vestgötalagens stadgande, att lagman skall vara bondes son, som ett bevis för landets demokratiska författning, då beror detta utan tvifvel på ett missförstånd, ty ordet bonde betyder ju enligt den tidens terminologi oafhängig jordegare, och stadgandet innebär således ingenting annat, än att lagman måste för det första höra till samhällets politiskt myndige män och för det andra stå utanför ländermansklassen eller vara fri från tjenstepligter till konungen. Man har på grund af lagmanslängden skäl att antaga, att lagman Eskil redigerat den äldre Vestgötalagen; tror man då, att denne man var en bonde efter vår tids mått? Då må man läsa hans runa i lagmanslängden! Stadgandet, som åsyftar en garanti mot konungamaktens ingripande i lagskipningen, har sin mot-

svarighet i de norska lagarnes förbud för länderman att sitta i skiladom eller utan böndernas samtycke i lagrätten.

Det är sannolikt, att ärftligheten gjort sig tidigt gällande äfven i fråga om konungens tjenstemän eller ländermännen. Man kan sluta detta däraf, att de stora ätternas genealogier, hvilka äro upprättade efter våra äldsta kungabref och andra den tidens offentliga handlingar, gå ungefär lika långt tillbaka i tiden som vår historia. Folkungaättens slägtregister är särskildt upplysande; det är en samling af jarlar. Då man emot ländermansvärdighetens ärftlighet i Sverige anfört vestgötalagens ord: »icke är en man länderman efter våra lagar, därför att hans fader är länderman», så torde man äfven i dessa ord inlagt för mycket. Väl bevisa de, att värdigheten icke blifvit på så sätt ärftlig, att den nödvändigt öfvergick från far till son, men mot en faktisk ärftlighet tala de icke. Ty efter sammanhanget ligger intet mera i orden, än att en ländermans son icke förlorade sitt vitsord gent emot bönderna, förr än han själf mottagit län, således en afvikelse från den i Norge gällande regeln, att ländermans son först efter uppnådda 40 år egde vitsord mot bönder, om han ej då fått län. Det är således sant, att i de svenska lagarne hafva vi intet spår af ärftlighet, men för att öfvertyga sig om, huru litet detta i själfva verket betyder, må man endast erinra sig, att något sådant ega vi lika litet i Magnus Erikssons och Kristoffers allmänna landslagar, då likväl ärftligheten var fullt befästad, så att adeln faktiskt bildade en sluten klass.

Som vi sett, grundar sig Sars teori om det norska samhällets öfvervägande aristokratiska byggnad icke blott på förutsättningen om själfstyrelsens längre och bättre bevarande i Norge i sammanhang med ärftlighetsprincipens tidiga inträngande i sederna och delvis i lagstiftningen, utan ock på förutsättningen af den norska jordens olika bebyggande och jordegendomens ojämna fördelning i detta land. Vi skulle i Sverige liksom i Danmark ursprungligen haft landbyar med sambruk af jorden, under det den norske bonden var fullständigt en man för sig; de svenska bönderna blefvo framgent en ensartad massa utan skilnad mellan stora och små egendomar, under det jorden i Norge var samlad på få händer. Huru nu den svenska jorden ursprungligen blifvit bebygd, därom lönar sig knappast att disputera[1]); men det veta

[1]) Botin säger i sin Beskrifning af svenska hemman och jordagods, I: sid, 15: »När vi anse svenska hemman til sit första uphof, natur och beskaffenhet.

vi säkert, att i historisk tid innehade Sveriges bönder sin jord med en lika så fullständig eganderätt eller odal som någonsin de norska. Vi hafva ock sett, att de feodala begreppen om konungens egendomsrätt till allt land framträdde mycket tidigt i Norges historia och äfven gjorde sig gällande i lagstiftningen med hänsyn till allmänningar, under det vi i Sverige höra föga af dessa teorier före nyare tiden, utom hvad angår de stora obygderna utanför landskapsindelningen. Med rätta säger en finsk författare, att denna de norska böndernas efterlåtenhet gent emot konungamakten visserligen icke antyder någon skarpt utpräglad individualism och odalmannahållning[1]). Och särskildt måste man medgifva, att den bevisar en stor svaghet hos folkförbunden gent emot helstaten. Klart är visserligen, att grannelag måste oftare hafva förekommit i ett land med stora odlingsbara jordvidder än i ett så fattigt land som Norge, som på flere ställen icke medgifver plats för mera än en bondgård, men det vill synas, som om detta hvarken har med eganderätten eller suveräniteten att skaffa. Munch grundade sin teori om landbyväsendet på förutsättningen om en invandring af främmande krigare, och likstälde därför Sverige och Norge i detta hänseende med hvarandra. »Det är en känd sak», säger han, »att det i Norge och det egentliga Sverige hvarken finnes eller någonsin funnits landbyar, medan vi däremot redan i Skåne, Danmark och Tyskland finna landbyar från äldsta tider»[2]). Emellertid torde det vara alldeles otvifvelaktigt, både att landbyar funnits öfverallt i det gamla Sverige, och att detta icke hindrat en fullständig eganderätt. På den tiden, från hvilken våra landskapslagar förskrifva sig, var redan den odlade jorden i Sverige »af forno» skiftad, och sambruk torde icke hafva förekommit annat än understundom mellan bröder eller närmare fränder. Visserligen kunde en jordegare blifva utsatt för att få sina egor bytta genom nytt skifte — stadgarne i Svealagarne om solskiftets bestånd för all framtid torde faktiskt ej hafva mycket betydt, då begreppet väl alltid varit oklart — men detta kan ej gärna betraktas som någon väsentlig inskränkning i eganderätten. Våra jordegare hafva nu

finne vi, at de hafva upkommit genom et fritt inkräcktande af det lediga landet, så at hvar och en husbonde var fullkomlig ägare til den tract, som han uprögde åt sig til hemman och boställe». Jag finner ingen rimlig anledning att öfvergifva denna teori.

1) Liljestrand, De nordiska bygningabalkarne, sid. 135.

2) Det norske Folks Historie, I, 1, sid. 115.

varit underkastade sådana skiften i snart tusen år, ja kanske än längre, och de äro så än. Säkert är, att dessa skiften hvarken hindrat uppkomsten af en starkt utpräglad individualism, ej häller i minsta mån bildandet af stora possessioner, under det å andra sidan samboendet i byalag tidigt utvecklat denna starka känsla af ömsesidiga skyldigheter och rättigheter, som är samfundets och den lagbundna frihetens säkraste värn.

Hvad Norge angår, vill jag hvarken fästa synnerlig vigt vid det analogislut, som möjligen kunde dragas från den isländska Grågåsens skilnad mellan skifte till egendom och skifte, som medförde nyttjanderätten för en sommar, ej häller vid Liljestrands gissning, att den lilla bråkdelen af Norges jord, som är odlingsbar, beqvämligen kunnat blifva ockuperad, preliminärt odlad och skiftad redan under den förhistoriska tiden, hvarom vi ingenting veta[1]). De gamla norska lagarne omhandla inga andra skiften än arfskiften, men äfven dessa måste tidigt hafva medfört en utstyckning af jorden och ett samboende af flere familjer i grannelag eller till och med på samma gård. En god del svenska byar hafva veterligen ett sådant upphof, och det är sannolikt, att det gäller om de allra flesta. För öfrigt hafva ju äfven hos oss enstaka gårdar blifvit bygda både på de gamla byarnas utjordar och öfverallt i norra Sverige, där naturbeskaffenheten liknar den norska. Dessa gårdars sammanlagda areal torde icke så litet öfverstiga Norges samtliga odlingsbara jord. Jämför man nu bönderna i sådana trakter med dem, som lefvat i byalag, så borde man, enligt Sars teori, finna en mera utpräglad aristokratisk själfkänsla[2]) hos de förre, t. ex. Helsingebönderna, än hos de senare, t. ex. Östgötabönderna. Men detta är lika så falskt som att det förra af naturen betingade sättet att bo skulle företrädesvis medföra stora possessioner.

Att de svenska bönderna i äldre tid varit en ensartad massa och jorden jämnt fördelad, är ett antagande, som saknar hvarje hållbar grund. Vore det säkert, att våra byar från början uppkommit på så sätt, att en flerhet af familjer intagit och odlat gemensamt ett stycke land, som sedermera skiftats i lika lotter, så kunde antagandet låta höra sig, men nu är detta för det första alls icke sannolikt, än mindre säkert, och för det andra

---

[1]) Liljestrand. a. st. sid. 159 och 129.
[2]) Udsigt I, sid. 124.

måste ju i alla händelser genom somliga familjers minskning och andras förökande den naturliga utvecklingen genom sido- och bak-arf inom somliga ätter och arfsskifte i andra inom några generationer hafva medfört stor olikhet i egendomens fördelning, ty att upprepade jämna delningar skulle egt rum såsom i den ryska miren det hafva vi ju ingen rimlig anledning att antaga. Allt tyder ock på att egendomen redan i vår historias dagning varit ganska ojämnt fördelad. En af våra runstenar berättar sålunda om en man, att han egde hela Täby, hvilket säkert var en ganska ansenlig possession, äfven om därmed menas byn och ej socknen. Våra lagar förutsätta ock, att en man eger ensam en hel by (A en maþær allæn by, ær kyrkiæ i ok half tylft boændæ mannæ, þa ma vitæ han til fulzbyar, VGL. I, J. 15, II, J. 36; a bonde en by allæn, UL. Viþ. VI), under det Gulatingslagen förutsätter, att »två män eller flere bo på en gård» eller »i samma grannelag, men hvar på sin gård» (kap. 82). Att det redan före frälsets uppkomst funnits en talrik klass af rika storbönder i Sverige, är för öfrigt ofvan visadt.

Vi gå nu till det enda återstående beviset för det norska samhällets aristokratiska karaktär. Såväl Gulatingslagen som Frostatingslagen uppställa olika rangklasser och tillerkänna hvardera en olika personlig rätt. Gulatingslagen har följande klasser: 1) konung, 2) jarl och biskop, 3) länderman och stallare, 4) höld och skutilsven, 5) bonde, 6) frigifvens son, 7) frigifven. Frostatingslagen har till och med höld samma rangklasser, men därunder årboren man, reksthegn och frigifven[1]). Att dessa klasser hade olika rätt vill säga, att hvarderas medlemmar hade rätt att taga och skyldighet att böta[2]) för skada på person eller egendom icke blott efter skadans beskaffenhet utan ock efter sin plats i rangrullan. Utgångspunkt för beräkningen är tydligen höldens rätt[3]). Därifrån fördubblades rätten uppåt för hvarje klass och minskades nedåt med hälften enligt Gulatingslagen, dock så att frigifven har hälften af bondes rätt, och frigifvens son är inskjuten dem emellan med ett medeltal[4]). Frostatingslagen, hvars bestämmelser äro i detta afseende både dunkla

[1]) Att konungen bör räknas med som första rangklass med hänsyn till personlig rätt, framgår t. ex. af Gulat. kap. 91, 185; Frostatingslagen IV, kap. 53.

[2]) Detta senare — såvidt jag kunnat se — dock endast i undantagsfall, nämligen vid kroppsskada, se Gulat. kap. 185.

[3]) Det framgår t. ex. af Gulat:s kap. 224, 239, 243; Frost:s IV, kap. 49, 53; X: 34.

[4]) Gulat:s hithörande stadgar äro 56, 91, 129, 149, 180, 185, 198, 200.

och hvarandra motsägande, har dock i vissa fall samma system med stigning till dubbelt och minskning till hälften (IV, kap. 53) med motsvarande modifikation för de lägre klasserna. Några reella privilegier åtföljde icke för öfrigt den högre rätten, om icke dit skall räknas, att endast de högre klasserna hade rätt till hval, som dref i land på deras egor, att den olika rangen bestämde beloppet af den penningesumma, som man kunde gifva sin trälborne son, och likasa summan af det köp, som kunde af hustru lagligen ingås. Mellan de fria männen själfva var däremot i detta senare hänseende ingen skilnad. Detta är således de »adeliga företräden», som enligt Sars voro knutna till blotta egandet af jord och som gafvo det norska samhället en afgjordt aristokratisk prägel. Han presumerar nämligen dessa adeliga företrädens urgamla tillvaro eller sätter dem i alla fall före Harald Hårfager: »Försåvidt det skulle hafva inträdt någon förändring i dessa förhållanden sedan den historiska tidens begynnelse och den norska helstatens upprattelse, så maste den snarare hafva gatt ut pa att utjämna de aristokratiska företräden, som tillkommo vissa klasser inom folket, än omvändt».

Men det är så långt ifrån, att detta antagande har sannolikhet för sig, att det tvärtom torde kunna med tämligen stor säkerhet bevisas, att det är oriktigt, eller att hela rangskalan är lånad utifrån just under konungadömets inflytande. Den allmänna teorien om konungadömet såsom »den store Nivelleur», hvarpå antagandet hvilar, har först och främst intet stöd i de germanska folkens historia och lagar. Väl träffar man öfverallt i dessa lagar en ursprunglig motsättning mellan den frie (ingenuus, bonden, odalmannen, hölden eller landbon) och trälen. mellan hvilka redan i äldsta tider framträder de frigifnes klass; men all annan rangskilnad mellan de frie inbördes än den naturliga olikheten i makt och anseende mellan jordegaren, odalmannen, och landbonden visar sig, såvidt man kan spåra den tillbaka till dess upphof, vara en verkan af konungatjenst. Denna kunde vara af dubbel art antingen knuten närmare till konungens person, såsom fallet var med frankernas ministeriales och anglosachsernas thegnar i trängre mening, de nordiska folkens huskarlar, hvilka ord ju betyda tjenare, eller ock kunde den på så satt vara knuten till landskapsstyrelsen, att konungen uppdrog sitt ombud åt de administrativa distrikternas mest inflytelserika

män, hvilket uppenbart låg i konungadömets eget intresse och äfven bevisligen varit regel. Sådana tjenstemän voro de frankiska grefvarne, de anglosachsiska ealdormännen, de nordiska länsmännen, alla ursprungligen utsedde bland distriktens bofaste män. Inom bägge dessa klasser finna vi att ärftligheten tidigt vinner insteg, och det ligger i sakens natur, att det måste hafva lyckats först och bäst för den senare, som icke var helt och hållet beroende af konungens gunst. De frankiska grefvarne nämdes ursprungligen på ett år, hvilket också synes hafva varit fallet med Norges ländermän[1]), men redan i 600-talets början stadgas om utnämning på lifstid bland grefskapets besutne män, och snart tränger ärftligheten igenom i trots af konungamaktens motstånd. Ty ärftlighet till statstjenst hafva konungarne öfver allt motarbetat med mer eller mindre framgång allt efter ländernas olika beskaffenhet framför allt med hänsyn till jordens omfång och fördelning; men hvad de däremot aldrig hafva motarbetat, utan tvärtom på allt sätt gynnat från historiens dagning till den dag i dag, det är rangväsende, titlar, »namnböter» och allt sådant, som utan att minska konungamakten kan sprida glans öfver konungatjensten och därigenom öfver konungarne. Och i detta afseende hafva de icke häller visat sig fiendtliga mot ärftlighetens grundsats; därom lemnar nästan hvarje folks historia besked. Hos frankerna medförde konungatjenst en tredubbel mansbot, och hos anglosachserna finna vi konungens thegnar tidigt indelade i klasser 1200-män, 600-män och 200-män — hvilka senare dock icke voro konungens män i trängre mening — allt efter beloppet af deras mansbot och likaledes den personliga rätten i öfrigt skifta efter den förolämpades stånd. Det är mycket naturligt, att de norske konungarne, af hvilka flere i längre tid vistades i England, skulle känna sig uppfordrade att efterlikna detta system, och att de därvid måste hafva funnit ett kraftigt understöd hos sina tjenare, bland hvilka en mängd tjenat de anglosachsiska kungarne och där på grund af sitt tjenstförhållande till dem åtnjutit en högre rätt och större ära än andra män.

---

[1]) Detta tyckes mig framgå af Hirdskrå, kap. 48, sista punkten: Þat lætr oc konungr þui fylgia at þo hin forna hirdskra uattade saa fyr at lendr maðr skulldi æigi hafa mæira af væizlu sinni en þa væri XII manaðom faret er han skildizt við konong. þa scal han nu hafa alla veizlu sina hværn tima a XII manaðom sem han skilst við konong með goðu orlofe til kuirsætis.

De norske lagarna själfva synas mig bäst bevisa, att det där införda rangväsendet icke är synnerligen gammalt. Hvad ländermännen angår, så heter det uttryckligen om hirden i det hela i Hirdskrå, kap. 27, att ursprungligen ingen skilnad gjordes mellan konungens handgångna män, fast rangen sedermera delades efter personernas anseende[1]). Hur mycket man för öfrigt än måtte hålla på den norska ländermansklassens faktiska ärftlighet, så kan man dock icke förneka, att konungatjenst i andra germanska samhällen gifvit upphof till en mycket skarpare, erkändt ärftlig, social rangskilnad. Det är tydligen denna analogi, som förmått Sars att fästa öfvervägande betydelse vid höldens högre rätt. Egandet af odaljord gaf upphof till en adel.

Härvid är först att anmärka, att hvarken Borgartingslagen eller Eidsivatingslagen känna någon rangskilnad mellan frie jordegare af fri börd; utom de klasser, som ledde sitt upphof från träldomen känna de inga andra än ländermäns och hölders, hvilka senare således fullständigt sammanfalla med de svenska lagarnes bönder eller odalbönder (Borg:s Krist. I, kap. 9, jfr III, 13, Eidsivat:s d:o kap. 50, jfr 39, II, 32), hvarför också ordet höld i dessa lagfragmenter användes omväxlande med och i samma betydelse som bonde, odalbonde. Då vidare icke häller de isländska lagarne känna denna rangskilnad och slutligen stadslagen tillerkänner alla fria höldsrätt, så måste man på förhand ställa sig något misstrogen gent emot denna s. k. verkliga adel. Detta blir än mera fallet, om man granskar själfva den lag, i hvilken höldens högre rätt är skarpast framhållen, nämligen Gulatingslagen.

Vi möta där ett stadgande, att alla isländingar skulle under uppehåll i Norge taga hölds rätt under tre år, men om vistelsen räckte längre, endast om de kunde med vittnen styrka sin ställning, det vill väl säga bevisa, att de på Island egde odaljord. Då Sars själf beräknar isländarnes tal efter landnåmstidens slut till 25,000, så må det dock medgifvas, att det var ett besynnerligt adelskap, som sålunda meddelades åt en så pass talrik stam. Vidare gifva flere omständigheter vid handen, att hölds rätt icke blott var det normaltal, från hvilket de andra klassernas höjdes eller sänktes, utan ock det ursprungliga och i äldre tid för alla

[1]) I fyrnskunni var sa siðr at aller þæir men sem konunge varo handgengnir eða sværðtakar. þa varo aller kallaðer huskallar. þo at siðan fengi dizt nafnbœtr eftir sœmdum oc metorðum.

fria män gemensamma. Detta framgår dels af själfva bötesbeloppen, med hvilka brott kunde försonas, dels af lagens inkonsekvens med hänsyn till tillämpningen af olika rätt, dels af stiliseringen i vissa eller åtminstone i ett kapitel, som förutsätter en enda gemensam rätt, dels slutligen af lagens användning af ordet bonde både i samma allmänna betydelse som det svenska bonde och, som det vill synas, liktydigt med odalbonde eller höld i några af dess äldsta kapitel.

Keyser har beräknat totalbeloppet af alla bötessatserna för dråp på höld till 40 marker silfver[1]), hvilket just är de svenska lagarnes bot för dråp på bonde. Höldens rätt, 3 marker, är ock ett belopp, som går igen i alla nordiska lagar, de danska såväl som de svenska. Såväl gröfre förnärmelser mot en persons ära som skada på hans kropp eller egendom bötades med 3 marker eller multipler däraf både enligt de svenska och de danska landskapslagarne[2]). Äfven 6 öre är ett sådant normalbelopp. Det stadgas i Frostatingslagen för ringare skada på hölds lösegendom och i Gulatingslagen utan hänsyn till stånd[3]); samma belopp återkommer i svenska lagar för förseelser af liknande eller alldeles samma art[4]). Att det s. k. saktalet icke är genomfördt framgår såväl af nyssnämda stadgande i Gulatingslagen som af sårböterna och böterna för olofligt bruk af annans lösöre (áfang, fornæmi[5]). Då det heter i kap. 15, att »våra prester skola hafva samma skydd (mannhelgi), som hvar och en af oss mot annan här i landet», så kan detta stadgande icke förskrifva sig från en tid, då skyddet var olika för olika klasser. Slutligen talar lagens terminologi emot, att den från början skulle varit skrifven för ett folk af olika rangklasser (se kap. 12, 15, 46, 255 och i synnerhet 266 och 267).

Höld var den, som innehade jord, hvilken gått genom 5 led och kommit under det sjätte[6]) (enligt Frostatingslagen igenom 3 led och kommit under det fjärde); men enligt Gulatingslagen

[1]) *Keyser* a. st. sid. 303, jfr Steenstrup, Normannerne IV, s. 287 o. f.

[2]) Se t. ex. VGL. I, S. 1 och 4, Vaþ. 1, Bar. 4, Retl. 4; UL., Manh, XXIV, XXVIII, Viþ. XII o. f., Gotl, 39. Se ock Nordström, Sv. samhällsförf. II, sid. 268. Steman, Den danske Retshistorie, sid. 605 o. f., 686 o. f.

[3]) Se Brandt, Nordmændenes gamle Strafferet i Hist. Tidskr. IV: 3 sid 346.

[4]) VGL. I, R. 9 och 12, F. 2 och 3; UL., Viþ. XIII, 2 m. fl. jfr Stemann. a. st. sid. 601.

[5]) Se Brandts ofvan citerade afhandl. a. st. och sid. 345.

[6]) Sålunda återgifver Sars uttrycket: »er avi hefer ava leift», Keyser åter: genom 4 led och kommit under det femte.

kunde man blifva egare af odaljord och således väl också höld genom att mottaga sådan jord i mansbot eller såsom arf efter undantagsman eller gåfva af konungen eller som lön för barnfostring. Det vill synas, som vilkoren för rätten att blifva höld blifvit skärpta genom den allmänna landslagen, ehuru den då icke innebar några reella förmåner[1]). Härmed må nu vara huru som hälst; tämligen klart synes det i alla fall vara, att en lagstiftning, som indelar jordegare i rangklasser efter den tid, som jorden varit i slägtens ego, icke kan vara synnerligen gammal, eller med andra ord, att den måste vara en frukt af dåliga exempel från samhällets höjder. Då »den honette ambition» smittar ett folk, så kan man vara tämligen säker på, att roten och upphofvet ligger i någon hofordning; och något annat än en yttring af »den honette ambition» kan man ej gärna kalla denna rangskilnad mellan egare af jord, som gått genom 5 eller 6 slägtled, och egare af sådan, som gått i arf genom 3 eller 4. Det kan vara likgiltigt, om detta inflytande uppifrån verkat medelbart genom det norska hofvet eller omedelbart från de anglosachsiska. Ofvan är framhållet, att bägge inflytelserna sannolikt gjort sig samtidigt gällande. Att anglosachsiska förhållanden verkat på de norska antydes bland annat af själfva rättens dubblering, hvilken dock lika litet i England som i Norge blef fullt konsekvent genomförd, vidare däraf att konungen också hos anglosachserna är intagen i rangskalan och satt till dubbelt högre rätt än närmast underordnade rangklass, slutligen kanske också däraf att ordet bonde redan omkring år 1000 i England nedsjunkit till att beteckna en lägre rangklass, hvilket icke gärna kan vara någon ursprunglig norsk terminologi[2]). Ja redan i den bekanta isländska digten Rigsmål, som förklarar samhällsklassernas uppkomst, torde ett anglosachsiskt inflytande vara skönjbart. Här angifvas de tre klasserna jarl, karl och träl, hvilka hafva sin fulla motsvarighet i den äldre anglosachsiska tredelningen eorl, ceorl och þêowa, som förefans redan vid vikingatågens början. Då Steenstrup framhåller, att först nordboarnes inflytande låtit ordet eorl svinga sig upp till

[1]) Se Keyser a. st. 328, jfr Sars, Udsigt, I, 127.

[2]) Steenstrup, Normannerne, IV, 97 o. f., 110 o. f., 267 o. f. Steenstrup har gjort till sin uppgift att visa den nordiska rättens inflytande i England, och han har i många afseenden lyckats förträffligt. Men det ligger tämligen i sakens natur och framtida forskning skall nog äfven ådagalägga, att inflytandet i omvänd ordning varit vida större.

att blifva en beteckning för en bestämd rang eller stånd, så menar han härmed besynnerligt nog — såsom sammanhanget ger vid handen — att ordet ursprungligen betecknat en man af högre stånd, men först genom nordboarnes inflytande kom att beteckna innehafvaren af en ämbetsställning. Just i denna senare betydelse och aldrig i någon annan förekommer ordet i nordiska källor, såsom det ju också heter i Gulatingslagen, att jarls son likasom biskops skall taga den rätt som han har ätt till och icke efter faderns ämbete. Man kunde å andra sidan anföra som ett bevis för en ursprunglig rangskilnad i Norge och ett norskt inflytande på anglosachsiska klass-skilnader, att ordet höld redan 905 användes i anglosachsiska källor såsom beteckning för en viking af högre ställning än den gemene krigarens och att det i senare tid också förekommer som beteckning för en rangklass i Danelag. Men om ock detta ord, det norska höld, skulle till sin första upprinnelse vara norskt, så måste dock dess användning som namn på en rangklass hafva uppkommit genom efterlikning af anglosachsiska förhållanden, likasom utan tvifvel hela rangsystemet i Danelag är en anglosachsisk imitation. I äldsta fördragen mellan vikingar och anglosachser talas blott om *en* mansbot (wergild) lika med anglosachsernas högsta, detta naturligtvis emedan vikingarne då ej kände rangklasser.

Ett utbildadt rangväsende är i sig intet säkert tecken till att ett samhälle är aristokratiskt danadt. Det kan vara och har ofta nog visat sig vara en tom form utan innehåll, liksom å andra sidan en verklig aristokrati godt kan finnas i ett samhälle utan rangklasser, ty kännetecknet på en verklig stormansklass är icke rang, utan makt och rikedom — i synnerhet i jord — som går i arf från generation till annan utan förläning eller enligt nödtvungen sådan. Det är icke meningen att härmed förneka, att Norge i likhet med Nordens öfriga riken haft en ledande stormansklass; men denna klass har på grund af landets naturbeskaffenhet varit till god del af annan art än i broderlanden. Då Sars bygger på själfstyrelsens längre bevarande i Norge och i sammanhang därmed en stark krigisk utveckling som den norska aristokratiens grund, så har han utan tvifvel lika rätt i det senare påståendet som han har orätt i det förra. Men icke på så sätt som skulle Norge varit företrädesvis sönderslitet af inbördes fejder, utan i den meningen, att Norge var en stat af vikingar i mycket högre grad än Nordens öfriga riken.

Det är nogsamt kändt, att alla de skandinaviska folken deltagit i vikingatågen, men då deras egentliga mål var af ekonomisk art, så ligger det i sakens natur, att det fattigaste folket måste företrädesvis hafva egnat sig åt detta yrke, såsom ju ock norrmännen ännu i dag äro för sitt lifsuppehälle väsentligen hänvisade till hafvet och frakthandeln. Mäster Adam säger ju ock uttryckligen, att folket för sin närings skull måste röfva af främmande nationer. Ett liknande omdöme fäller han visserligen ock om danskarne, såsom man ju äfven vet af andra källor, att danskarne lemnade den största kontingenten till de stora vikingaflottorna, som hemsökte vestern och där grundade nya välden. Men då Danmark är och alltid varit ojämförligt mycket rikare på jord än Norge, kunde vikingalifvet aldrig få ett i alla inre samfundsförhållanden så ingripande inflytande i detta rike, som det fick i Norge. Från Danmark gick befolkningens öfverskott ut på rof i vestern, såsom från Sverige mot östern. I Norge blefvo vikingatågen och den i sammanhang med dem stående krigstjensten i utländska furstars sold under lång tid en hufvudnäring för folkets flertal, i synnerhet i det vestanfjällska och nordanfjällska Norge. Häraf måste blifva en följd, att också samhället danades så att säga mera på krigsfot, och att utländska förebilder åtminstone i de yttre formerna gjorde sig i öfvervägande grad gällande. Häraf torde den norska konungens redan i äldsta tider öfvermäktiga inflytande böra förklaras; häraf ock den norska aristokratiens egendomliga art. Såsom krigarehöfdingar uppträdde de norska stormännen och omgåfvo sig med ansenliga följen, som de icke hade medel att på annat sätt underhålla än genom plundringar i rikare länder[1]). Sålänge vikingatågen räckte, kunde de emellertid genom sina rikedomar och genom det höfdingaskap, som krigstågen medförde gent öfver deras sambygdingar, uppträda med stor myndighet och äfven till en tid nappas med konungarne, hvilkas fullmakt de mottogo, i synnerhet om de slöto sig flere tillsammans eller litade till utländsk, dansk eller svensk, hjälp, hvilket ofta var fallet. Men efter vikingatidens slut inträder en hastig förändring. Under det stormansklassen fick tillfredsställa sin stridslust i krigstågen mot Danmark, England, Sverige och Skottland i Magnus den godes rådes och Magnus Barfots dagar, bands

[1]) Se t. ex. om Erling Skjalgsson i Olaf den

konungadömets tjenst utan att dock inom detsamma kunna häfda sig en oberoende ställning. Försök härtill gjordes visserligen i förbund med den andliga stormansklassen under loppet af 12:e århundradet, men — misslyckades. Hade den norska aristokratien verkligen haft sin rot i en lifskraftig fylkesförfattning i stället för — såsom nu var fallet — i krigstjensten och det kungliga ombudet hos inhemska och utländska furstar i förening med vikingatågens vilda plundringslif, så hade utgången säkerligen blifvit en annan och mera öfverensstämmande med utvecklingen i Danmark och Sverige, i hvilka länder det af gammalt fans en aristokrati, hvars inflytande i första hand grundade sig på rikedom i jord och först i andra rummet på konungatjenst, och, hvad Sverige särskildt angår på självstyrelsen i folkets trängre kretsar.

I de stridskrifter, som jag satt i spetsen för denna uppsats, hafva både Daae och Nielsen uttalat sina tvifvel om det norska samhällets öfvervägande aristokratiska karaktär i forntiden, men ingendera har närmare inlåtit sig på denna punkt. Sars anser sig också i sitt svar kunna afvisa dessa tvifvel med en försäkran, att han i sin Udsigt til det norske Folks Historie så tydligen bevisat denna sak, att den nu må anses som en af de säkraste i Nordens gamla historia. Men det är fara värdt, att denna historiska sanning icke är af det allmängiltiga slaget, utan af individuelt psykologisk natur eller med andra ord, att den blifvit en sanning för professor Sars, därför att han under hela sitt lif har tvungit sin tankegång in i denna riktning.

Äfven om Norge i forntiden verkligen varit det mest aristokratiska af Nordens riken, så blefve det i alla fall icke något annat än en sinnrik paradox, att det just därför under unionstiden blef det mest demokratiska. En verklig aristokrati, som har stora intressen att bevaka, drager sig nämligen aldrig på längden tillbaka från statsstyrelsen, utan finner sig snart till rätta i nya förhållanden och arbetar sig upp till inflytande och makt äfven under ett envälde. Sars gamla påstående, att den norska aristokratien efter konungadömets seger i slutet af 12:e århundradet skulle hafva dragit sig tillbaka i högdragen själfförnekelse och vissnat i ensamheten på grund af sin högförnämhet har också en senare forskning visat vara obefogadt. Sars antyder också själf i sitt sista arbete, att tjensteadeln under enväldets tid var till sin sammansättning väsentligen densamma

som den gamla ländermansaristokratien [1]). Vägen till inflytande genom deltagande i statsstyrelsen blef ingalunda afspärrad genom enväldet; de gamla ätterna hafva bevisligen i rikt mått begagnat denna af Sars s. k. nya källa till makt — den gamla var ju självstyrelsen i fylkena —, sålänge det inhemska konungadömet varade, och — för att tala med Storm — lika länge bevarade aristokratien sitt politiska inflytande.

Att uppställa enväldet såsom grunden till aristokratiens undergång synes vara att vända saken upp och ned. Det är ju tvärtom den norska aristokratiens egendomliga art och relativa svaghet, som möjliggjorde Norges tidiga envälde. Just därför att den norska aristokratien mera haft sin rot i krigsförfattningen och tjensteförhållandet till konungen än i självstyrelsen, i sammanhang därmed att dess rikedomar lågo mera utom landet än inom detsamma, hvarföre deras källa utsinade, då vikingatågen upphörde, och storhandeln, som en tid blef en ersättning för röfveriet, gick öfver i hanseaternas händer — just dessa omständigheter och ensamt de kunna förklara, att enväldet någonsin kom till stånd. Sedan blef visserligen enväldet grunden till Norges politiska vanmakt under unionstiden, men detta hade aldrig ensamt kunnat åstadkomma en sådan verkan, om icke Norge inom sig saknat medel att underhålla en sådan aristokrati, som af tiden krafdes. Hade Norge bevarat sitt inhemska konungadöme, så hade ock utan tvifvel den norska stormansklassen fortfarit att lefva sitt forna lif, fast naturligtvis icke så rikt som under vikingatiden, och hemtat näring som förr från den inhemska konungatjensten; men nu täpptes denna källa, samtidigt med att landets svaga aristokrati kom i beröring med en öfvermäktig dansk adelsklass, som trängde den åt sidan. Katastrofen 1536 är därför visserligen så till vida en verkan af inre norska förhållanden, som detta steg aldrig kunnat tagas, om ej Norge förut blifvit ett tämligen jämnstruket demokratiskt samhälle, men denna omständighet åter har snarast sin förklaring i den föregående unionstiden och var således i icke ringa grad en »verkan af tillfället», såsom Sars kallar det, d. v. s. af inflytelser, som lågo utom Norge.

Gäller detta om 1536, så gäller det i ännu mycket h grad om 1814. Därom kan man öfvertyga sig blott ge

[1]) Indledning i Grundloven, sid. 9.

läsa prof. Sars sista bok; ty i detta arbete, som just skall förklara, »huru folket småningom mognade till politisk själfständighet och en fri författning», finnes intet enda bevis för att Norge — ja man kan nära nog säga att en enda norrman — före det ödesdigra året 1807 vare sig kände behofvet af en förändring eller gjorde minsta försök eller ansats till att vinna en sådan.

För att icke missförstås skall jag förutskicka en anmärkning. Jag är fullt enig med professor Sars däri, att om icke skilsmässan mellan Danmark och Norge 1814 hade blifvit framtvungen genom yttre våld, så hade den sannolikt i senare tid inträffat i alla fall. Men detta icke därför att Norge småningom mognat till en själfständig politisk tillvaro eller självt hyste någon allvarlig önskan om förändring eller egde krafter att genomdrifva en sådan, utan därför att den gamla förbindelsen med Danmark var onaturlig, framför allt med hänsyn till landens geografiska läge. Särskildt måste detta med nödvändighet medföra en önskan om skilsmässa å norrmännens sida, såsnart man för Danmarks skull råkade i en långvarig fejd med en större sjömakt. Hade den dansk-norska staten egt bestånd längre in i detta århundrade, i hvilket fall detta samhälle sannolikt lika litet som Danmark ensamt kunnat undandraga sig verkan af tidens liberalt politiska idéer och således måst skaffa sig en representation, så hade väl ock sannolikt en lifligare önskan vaknat hos norrmännen om en egen statlig tillvaro, i synnerhet som ett fritt politiskt lif måste hafva bragt många skiljaktigheter mellan de bägge folken och deras inre förhållanden och intressen i dagen, hvilka enväldet förut öfverskyggat eller i tysthet tillgodosett, så att de icke åstadkommo några rifningar mellan folken. Men en klok gemensam styrelse hade sannolikt under gynsamma yttre förhållanden kunnat länge förebygga en sådan katastrof, och att skilsmässans resultat för Norge blifvit ett helt annat än hvad det nu blef, är i allt fall icke blott möjligt, utan ock ganska sannolikt.

Man kan icke med starkare ord erkänna Norges nationella abdikation 1536 än hvad Sars gör. »Norges politiska själfständighet och en god del af dess nationella föll samman af sig själf . . . Norge fortfor också i följande tid att heta ett konungarike för sig, men det var också nästan endast titeln det behöll —. Faktiskt blef Norge från 1536 till 1660 regeradt som

provins eller ett lydland under Danmark, — af den danska konungen med det danska riksrådets råd och samtycke. Administrationen blef så godt som helt och hållet lagd i danska adelsmäns händer, hvilka mottogo sina län af det danska riksrådet. Danskt språk infördes i kyrka, skola och rättegång. Danska lagar utsträcktes till att gälla också i Norge. Den sista resten af en för Norge särskild centralstyrelse — den enda institution, som för Norge upprätthållit ett sken af politisk själfständighet, — det norska riksrådet blef upphäfdt». Detta erkännande utsträckes också till den följande tiden, då Norge blef formelt sidoordnadt med Danmark under den gemensamme enväldige konungen: »Norge fortfor att vara utan någon centralauktoritet, utan universitet, utan bank, utan hufvudstad, — en samling af städer och bygder, vidt spridda, utan något yttre föreningsband, — en kropp utan hjärna, utan hjärta, hvars närande safter leddes öfver i en annan organism och blefvo ett tillflöde i dess blodomlopp».

Redan före 1660 vill Sars emellertid spåra »tecken till ett vaknande nationallif hos norrmännen». Han finner dem i de sympatier, som från norsk sida uttalades eller skulle blifvit uttalade för de oldenburgska konungarnes sträfvan att gent emot det danska riksrådet häfda deras rätt till Norges rike såsom arfkonungar. Det torde dock knappt gå an att se ett vaknande norskt nationallif däri, att en dansk adelsman (1648) å de norska ständernas vägnar förklarar sig hylla konungen som Norges arfkonung. Verklig otur har Sars haft med hänsyn till ett annat »talande vitnesbörd om huruledes nationalandan hos norrmännen började att vakna», då han anför en skrift, som blifvit öfverlemnad till Kristiern den femte vid hans hyllning i Trondhjem 1656 och säges vara författad i en mot Danmark och den danska styrelsen ytterst bitter ton. Ty kort tid efter sedan Sars utgifvit sin bok eller samtidigt därmed, publicerade Storm en afhandling i Norsk Historisk tidskrift, i hvilken han bevisade, att författaren till ifrågavarande skrift var en dansk man, Jens Dolmer, som skref i konungens intresse och äfven af denna anledning fick pension. Men kan man således icke fästa m[illegible]
betydelse vid denna skrift i nämda afseende, [illegible]
häller göra det vid en annan liknande frå[illegible]
tare man ej känner. Dessa »begynnels[illegible]
måste således utrangeras ur Norges h[illegible]

begynnelse kan man väl icke häller se i de önskningar om norska mäns anställning som officerare, om en norsk handelskammare, hofrätt och universitet, som de norska städernas deputerade framstälde till konungen vid hyllningen i Kristiania efter statskuppen 1660. Och om detta skall anses som en begynnelse, så må man verkligen säga, att den var svag, efter som man sedan icke hör något om dessa önskningar på omkring hundrade år.

Vill man fråga efter de förändringar i norska samhällets daning, som gjorde det möjligt för Norge att, med ett klokt användande af lyckliga konjunkturer, 1814 svinga sig upp till en fullt självständig stat, ehuru det 1536 hade drifvit in under Danmark »som et mastelost Vrag», så ligga dessa utan tvifvel däri, att folket under föreningen med Danmark gått raskt framåt i folkmängd, upplysning och välmåga, och att det nu genom den dansk-norska helstaten fått hvad det förut saknade: en egen armé och högre ständer, som kunde uppträda som ledare i afgörandets ögonblick och sedan representera den unga staten och värna dess intressen gent emot det svenska folk, som lösslitit Norge från Danmark. Detta är det bästa beviset för att den gemensamma danska styrelsen alls icke missvårdat Norges intressen utan snarare tvärtom. Af denna anledning bör man nu visserligen icke prisa denna styrelse för någon synnerlig oegennytta, ty grunden till regeringens fruktan att reta norrmännen och dess tillmöteskommande gent emot befolkningens önskningar låg väsentligen i dess farhågor för de svenska konungarnes sträfvan att amalgamera Norge, hvilken framträder allt ifrån Karl X:s dagar och blef ett bestämmande moment i den danska styrelsens inre norska politik. Å andra sidan förtjenar ej häller denna styrelse något tadel, därför att den gjorde hvad den kunde för att sammansmälta de bägge folken till en nationel enhet. Det kunde icke vara annorlunda, sedan de båda rikena en gång blifvit en politisk enhet; i synnerhet då man väl kände den svenska styrelsens afsigter på Norge, hvilka voro så mycket farligare, som Norges bönder både till språk och ställning stodo vida närmare de svenska än de danska. Det måste därför för den danska styrelsen blifva nära nog ett lifsintresse att åstadkomma en dansk-norsk amalgamation, och det måste erkännas, att den härvid gick till väga både med synnerlig moderation och klokhet, och att den lyckades särdeles väl. Att försöket icke lyckades fullständigt har sin tillräckliga förklaring i Norges afsides läge.

Dessa ofvannämda förhållanden, som Sars riktigt sammanfattar i uttrycket, att det nu i Norge fans »goda råstoff till en nation», har han förut på ett lyckligt sätt utredt i sitt arbete, Norge under Foreningen med Danmark. Han omtalar dem också i sitt sista verk, men blott som ett bidragande moment och med uttrycklig reservation, att det icke bör anses som hufvudsak. Men hvad är då hufvudsak? Jo, den entusiasm för Norges fria bondestånd, som genom inverkan från Rousseau och upplysningsfilosoferna väcktes i slutet af 18:e århundradet hos både Norges och Danmarks ämbetsmän. Den starka självkänsla, som redan förut utmärkte norrmännen, erkännes vara »en provinsiel Særfølelse»; men nu uppstod däremot hos de i Köpenhamn studerande norska studenterna »en Følelse af at tilhøre et ejendommeligt Folkesamfund, med sin særskilte Aand og Forfatning og sine særskilte Veje i Fortid, Nutid och Fremtid». »I disse Følelser laa Spirerne til en ny Udvikling. Herfra udgik Stødet, herfra kom Kraften til det Gjenrejsningsarbejde i alle Retninger, som førte til 1814 og som har ført videre». Han anför också flere bevis på denna entusiasm för den norska bondefriheten i den tidens dansk-norska litteratur, framför allt i de fosterländska sånger, som diktades i Det norske Selskab i Köpenhamn, sånger, som i parentes sagdt hafva en påfallande likhet med de svenska nationssångerna, hvilka dock icke hittills väckt våra svenska patrioters bekymmer; men något spår af att den norska ungdomen skulle känt sig tillhöra ett folk med från Danmark skilda vägar i framtiden det har man hittills betecknande nog icke lyckats framdraga före 1810, då Wergeland framträdde med sin prisskrift Mnemosyne. Då Sars skall anföra ett »afgörande vittnesbörd» för att den dansk-norska patriotismen fått dödsstöten redan före den yttre skilsmässan, så nödgas han ock taga sin tillflygt till ett yttrande af Jakob Aall, som gäller tiden *efter* freden i Kiel, hvilken som bekant mer än något annat retade norrmännen mot Danmark och därigenom blef en nationel väckelse i dubbel mening (sid. 187).

Däremot känner man, att Gustaf III inlät sig i förbind-
med några norska köpmän i Kristiania och sökte
för en sammanslutning med Sverige, och att der-
relsen under hela hans regering var mycket
svenskt inflytande skulle göra sig gällande i N
lägger emellertid icke dessa händelser den

»det var ikke i den Retning de nationale Tendentser pegede eller at Fremtiden laa. Hadet mod Sverige var en altfor væsentlig Ingredients i Nordmændenes Nationalfølelse til at de kunde ville opnaa noget ved svensk Hjælp eller ved en Tilslutning til Svenskerne». I enlighet härmed går författaren tyst förbi den enda plan till skilsmässa från Danmark, hvaruti norrmän allt från föreningens början och grefvefejdens dagar veterligen deltagit, nämligen grefve Wedels underhandlingar med svenskarne vid tidpunkten för Kristian Augusts val till svensk kronprins och den nationella väckelse i Norge, som stod därmed i sammanhang. I enlighet härmed står hans uppfattning af Kielfreden som en i Norges historia föga ingripande händelse, åt hvilkens »nedværdigende Forføining» öfver Norges öde han egnar några vreda ord för att omständligt dröja vid Falsens besynnerliga idé, att han genom Norges grundlag af 17 maj återinförde dess lyckliga författning under Håkon den gode, därför att denna grundlag, som innehöll den brokigaste samling af främmande lånegods, i sig upptog en bestämmelse om odelsrättens bevarande och hade lagt jordegendom till grund för rösträtt på landet. I enlighet härmed står ock författarens uppfattning af händelserna efter freden i Kiel och särskildt af Kristian Fredriks korta regering.

Det gör i allmänhet ett nedslående intryck att läsa norska författares dom öfver denne furste. Efter att hafva framhållit, att han intet annat var än ett verktyg för norska patrioter, då han först satte sig i spetsen för nationen och proklamerade Norges oafhängighet, skyndar sig Sars att karakterisera den man, som Norge till god del har att tacka för sin jämbördiga ställning i det svensk-norska statsförbundet, som en teaterhjälte, en vek stackare, som förspilde det stora ögonblicket och gjorde på sitt konungadöme »en ohederlig ände». Detta är icke så att förstå, som skulle Norge fått en ohederlig fred med Sverige; tvärtom erkänner han uttryckligen, att vilkoren knappast kunnat blifva bättre efter ett lyckosamt krig; felet var blott att allt icke blef uppnådt »paa den rette, virkningsfuldeste Maade». Härvid glömmer man emellertid, att om Norge skall hafva ensamt äran af resningen 1814, då må det ock taga skammen af freden och unionen, om det nu nödvändigt skall vara en skam att icke slåss och riskera ett lands hela framtid blott för att åstadkomma ett fyrverkeri eller för att nära den nationella oviljan

mot ett grannfolk, som tillbjuder fred på hedrande vilkor. Ty statsrådsprotokoll och andra autentiska aktstycken gifva nu tydligt vid handen, att Kristian Fredrik var fullt så mycket, ja än mera ett verktyg, då han slöt freden, än då han satte sig i spetsen för nationen. Det framgår af Kristian Fredriks dagböcker och bref, att han föresatte sig en alternativ uppgift: principalt att bevara Norges rike för sig och sin ätt genom att vädja till den norska patriotismen och hatet mot Sverige, dock under förutsättning af Englands hjälp eller neutralitet; i andra rummet att tillförsäkra Norge en så vidt möjligt oberoende ställning i föreningen med Sverige. Och programmet var alldeles detsamma för det norska självständighetspartiet, af många tecken att döma[1]). Redan två dagar efter konungavalet afgick till Kristian Fredrik från Köpenhamn ett märkeligt bref från en af Norges ädlaste söner, Colbiørnsen, hvari det heter:[2]) »Nu da Europas mægtigste Fyrster samtligen — — gjøre det til en Æres Sag for dem — at fremtvinge Opfyldelsen af Tractaten om Norges Fratrædelse — nu maae De ogsaa, fra Deres Side, veje Norges Kræfter i Forhold til hiin kolossalske Magt. At denne er uimodstaaelig, i sær naar England svigter, det er ustridigt. Vel kan De og Norge, ved en fortvivlet Modstand, tildrage Dem Beundring, istedet for den Høyagtelse, De allerede have erhvervet ved Deres ædle og mandige Daad. Men dersom de benytte dette sidste til at afværge Norges Ødelæggelse og sammes (maaske ydmygende) Fremtids Kaar, som Provinds; dersom De tillige derved frelse det andet Fædrene-Rige fra de Ulykker, som true det og deres Ven, Kongen; da skal Historien nævne Dem som en stor Mand; og det är fortjent. Efter de Vilkaar, som de store meglende Magter nu tilbyde, bliver Norges Statsforfatning betrygget imod Svensk Undertrykkelse; og Nordmændene ville sikkerligen ikke taale noget Indgreb i deres, ved Constitutionen fastsatte Friheder og Rettigheder. At de have Dem at takke for Nydelsen deraf, det ville de aldrig forglemme(!): og deres Navn vil stedse velsignes af Norges trofaste Folk — — — — Søg derfor at tilmegle dette tro Folk de bedste Vilkaar, der nu (maaskee aldrig siden) kunne erholdes, som et federativt Rige med Sverrig. Aldrig har da nogen gavnet Norge saa meget som De. Da skal jeg velsigne Dem fra

[1]) Se bevisen härför i min bok, Norges Storting, sid. 8 och 9.
[2]) Nielsen, Bidrag til Norges Historie i 1814, II, sid. 18.

min Grav!» Konungen följde detta råd och fylde sin uppgift med glänsande framgång, hvilket visserligen mera berodde på svenskarnes måttliga anspråk än på några åtgöranden från hans sida. Men icke borde hans namn därför skymfas — af norrmän! Hans fel var, att han ej var soldat eller fältherre, men det borde norrmän minst af alla beklaga. Det var ju uteslutande hans egen skada. För öfrigt var han icke häller ensam om sin svaghet. Om splittring och vankelmod, ja äfven om arméns »fæle Aand» har man ju intyg från många håll, och Kristian Fredrik har själf bedyrat, att hans egna generaler aldrig läto honom höra annat än berättelser om fiendens öfverlägsna styrka och omöjligheten att göra motstånd[1]).

Man torde förundra sig öfver att en sådan förblindelse är möjlig hos en författare, som både visat omfattande kunskaper och ett skarpt förstånd. Prof. Daae tyckes söka förklaringsgrunden åtminstone till en del däri, att det hat mot Sverige, som Sars tillskrifver sina landsmän i det 18:e århundradet, skulle fördunkla hans egen historiska blick. Jag tror, att grunden väsentligen ligger på annat håll. Ofvan är framhållet, att det utpräglade rangväsende, som genomgår Norges äldsta lagar, mera är att betrakta som en verkan af »den honette ambition», än af samhällets aristokratiska byggnad. Holberg, den störste af norrmän, som annars och visserligen med all rätt sätter sina landsmän högt, klagar ock bittert öfver, att de i hans tid ännu värre än danskarne voro gripne af den honette ambition. Sars, som tager Holbergs intyg till godo för Danmarks del, vill alls ej kännas vid det för Norges. Jag vill icke fälla något omdöme om den saken, men det förefaller nästan som en ödets ironi, att den store bergensaren skall i denna punkt jäfvas på en tid, då just denna känsla blifvit upphöjd till en bestämmande faktor i Norges politiska lif, och jäfvas af just den man, som själf gjort denna samma »honette ambition» till ledande princip för norsk historieskrifning. För den historiska forskningen kan en sådan häfdateckning icke medföra något varaktigt resultat. Hvad 1814 års händelser angår, är vederläggningen redan gjord i den vigtiga samling af historiska aktstycken, som skall närmare omhandlas i nästa afdelning af denna uppsats.

[1]) Nielsen, Bidrag til Norges Historie i 1814, II, sid. 108.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bref upplysande svenska historien.

Bref från öfverste J. A. Sandels till friherre A. U. Wrangel på Säby.

I majoren friherre C. O. Wrangels arkiv på Säby (Aspön uti Mälaren) finnes äfven ett antal bref från dåvarande öfversten J. A. Sandels till kammarjunkaren och majoren, sedermera öfverstelöjtnanten frih. A. U. Wrangel på Säby († 1809) från åren 1801—1808. De tidigare brefven beröra nästan uteslutande enskilda förhållanden utan allmännare betydelse. Från 1808 däremot finnas några bref rörande krigshändelserna i Finland, hvilka äro af intresse och här nedan meddelas efter afskrifter gjorda af lektor I. Fehr i Strängnäs, hvilken haft godheten ställa dem till redaktionens förfogande. De i brefven uteslutna raderna röra endast Sandels penningaffärer.

1.

Kuopio d. 14 Mars 1808.

Min bästa Bror! Brefvet, hvarmed du under den 15 förl. månad hugkommit mig, har rigtigt kommit mig tillhanda, och får därföre nu aflägga vänskapsfullaste tacksägelse. — Vid ankomsten till Grisslehamn befants hafvet impracticabelt, hvarföre vi efter 4 dygns väntan på stället nödgades taga norra vägen öfver Torneå, hvilket var ett förebud till de flera besvärligheter som skulle efterfölja. — Uti Uleåborg skildes jag vid Excellensen Klingspor, och tog vägen åt Savolax, hvarest troupperne vid min framkomst voro stadde på retraite, i anseende till Ryssarnes på flera ställen af landet gjorde inbrott, och för att icke blifva afskurne marscherade vi genom de inre socknarne hit till Kuopio, men blefvo under det vi rastade i Läppwirta (6 mil härifrån) attaquerad af fienden, och det som låter otroligt lefvererade Bataille på sjön uppå isen — affairen varade 2:ne timar med någon förlust å ömse sidor af dödskjutne och fångne, hvarefter vi drogo oss tillbakas emot natten och retirerade hit. — Ryssarne följa oss i hamn och häl och ständiga skärmysslingar förefalla med våra förposter. I anseende till den myckna snön kan (utom på sjöarne) icke större front uppställas än landsvägens bredd, för öfrigt begagna vi oss af skidlöpare för att oroa fienden. De hafva äfven bättre

Artillerie och mera Cavallerie än denna Brigad. Ordres ifrån General Befälet äro ankomne, att vi skola fortsätta retraitten till Uleåborg i Österbotten, hvarest föreningen med nedra Arméen lärer ske, hvilken genom Tavastehus och Tammerfors drager sig tillbaka till berörde ställe. Den stränga kölden och svåra väglaget jämte det myckna Bagaget och Trossen, som nödvändigt måste åtfölja, gör marschen högst besvärlig, och som vi hafva en väg af 30 mil till fots att göra, torde öfver 14 dagar härtill åtgå. — Af allt detta lärer min Bror finna vår belägenhet, samt den harm hvarje redlig menniska känner, att med bästa vilja och nit för sin Konung och fädernesland, icke kunna hindra en framträngande fiende som har en vida öfverlägsen styrka. Tiden tillåter icke att skrifva mera denna gång, men om vi framkomma till Uleåborg skall jag därifrån låta höra af mig. — Emellertid får jag bedja dig oändeligen hälsa alla vänner i synnerhet Bar: Danckvardt och De Besche, och skulle du villa hugkomma mig med några rader voro de mycket välkomne, då addressen säkrast är Uleåborg tills vidare — Adieu min Bästa Bror glöm eij din i döden tillgifne vän och ödmjuke tj:re

Joh. Aug. Sandels.

P. S. G. Löfvenhielm berättade mig under vägen sin förlofning.

Ahokylä i Österbotten d. 21 Mars 1808.

Just som min post var färdig att afsändas blefvo vi attaquerade vid Kuopio af Ryssarnes hela styrka vid pass 10,000 man, och efter 2:ne timmars blodig affaire nödsakade att ytterligare retirera. Som denna Bataille äfven skedde på sjön, fick fienden tillfälle att nyttja större delen af sina troupper, hvarigenom vår förlust blef betydlig. — Af Jägarne blefvo 1 Off:re 1 Und Off:re och 10 man dödskjutne samt 3:ne Und. Off:re och 16 man blesserade — vi äro nu 15 mil ofvan Kuopio, men förföljas af fienden; jag skrifver detta tillägg på nattlägret, sedan brefven ifrån Kuopio icke kunde afgå. — Hela landet nedan oss har redan blifvit intagit, förutan den del af strandvägen åt Carleby och Wasa som nedra Arméen innehar, och önskeligt vore, att deras retraite till Uleåborg och förening med vår Brigade icke blifver afskuren — jag sliter mycket ondt, men har Gudi lof hälsan; får jag tilltälle skall jag ifrån Uleåborg tillskrifva dig. Lef lycklig och säll, och lämna dina tankar någon gång åt din frånvarande men alltid oföränderlige vän och tj:re Sandels.

2.

Uleå Salön d. 27 Aprill 1808.

Min Bästa Bror! Med mycket nöje har jag emottagit din välkomna skrifvelse af den 4:de dennes, och redan besvarat densamma, om tid och tillfälle medgifvit. Sedan mitt sista har jag varit uti jämn activité, samt detacherad ifrån ett ställe till annat, först till

Brahestad och Kalajocki, sedan åt Kuopio vägen till Frantzila; under denna tid hedrades jag med förordnande att vara Brigad Chef; emottog 5:te Brigaden af Arméen, hvilken är sammansatt af Öster- och Westerbottens norra Batailloner, Wasa nya Reg:te, Uleåborgs nya Bataillon, Cajana Bataillon, Sjö Militje Bataillon (hvilken senare nu afgådt som escorte för Ryska fångarne till Sverge), en Bataillon Savolax Jägare, 100:dra Dragoner, 2:ne Divisioner 6𝔄:digt Batteri och 4 st. 3𝔄:dige Kanoner, tillsammans 3,000 man m. m. Med denna Brigad blef jag beordrad stationera mig uti Limmingo, recognoserade jämt fiendens företag och ställning, hade små affairer med deras förposter, och blef därpå beordrad hit till Salön 1 mil ifrån Uleåborg, hvarifrån jag äfven låtit besätta Carlön 4 mil ute i hafvet. Ryssarne hafva visat sig i små partier, men vid trouppernas anryckande genast dragit sig tillbakas. Dock likväl hafva betydande affairer förefallit vid de längre ner stationerade Brigader. Den första vid *Pyhajocki* 3 mil söder om Brahestad, där vi förlorade flera Off:re och mycket folk, och hvarvid Grefve Löfvenhielm med sin Adjutant Clairfelt blef fången, Öfverste Flemming miste benet och nu mera aflidit, kaptein Bruncrona likaledes med flera. Den andra affairen vid *Sickajocki* 2:ne mil ofvan el. hitom Brahestad, där segrade vi och gjorde omkring 300:de fångar, som äro till Sverge afsände, men förlorade flera Off:re och mycket folk; den 3:dje affairen stod i går vid *Revolax* 3:ne mil nerom Limmingo, där Savolaxska Brigaden under Cronstedts befäl vann en fullkomlig seger och tog en General vid namn *Bulatow* med hela sin stab och 5 à 600 man till fånga och därjämte äröfrade 3:ne större canoner med 1 haubitz; och tror jag det Ryssarne snart skulle återvända till sitt land, om vi kunde göra flera så lyckliga och deciderande coupper. Emedlertid min Bror slita vi ondt öfver all beskrifning och strida emot elementerne, en öfverlägsen fiende och brist på det nödvändigaste. Landet är utarmadt af egna och fiendtliga troupper, kan icke få någon tillförsel förr än öppet vatten, och ännu slutet af Aprill hafva vi dageligen kring 30 graders köld och 3 alnars snö — våra krigskamrater på vestra och södra gräntzorne af Sverige dela säkert icke lika öde med oss. Man kan icke förutse när detta tager slut, men säkert är, att ryssarne nu mera aldrig kunna forcera oss härifrån, endast vi hade föda, men magazinerne räcka knappast till öppet vatten, som här uppe i Norden icke inträffar förr än mot midsommar. Hvad skall nu fästmöen säga om L— fångenskap, han är blesserad i halsen af 2:ne Kossackpikstyng och har ett sabelhugg öfver pannan (men lossa icke därom för henne). Öfverste Adlercreutz succederade Löfvenhielm såsom tjenstgörande General Adjutant hos General en Chef, och tillkommer honom mycken heder för planerne till de 2:ne sista affairerne, hvarutinnan vi haft öfverhand och segrat....... Om Danckvardt el. D
hälsa och omfamna dem å mina vägnar, oc
hinner skrifva dem till; hälsa äfven r
dess aimabla fröken. Jag addresser
sista brefvet sade dig flytta åt lan

rätta mig på Uleåborg om dettas rigtiga framkomst jämte några flera nyheter. Jag utbeder mig när- eller frånvarande din fortfarande vänskap och framlefver till mitt sista Min Brors redlige vän och tj:re.

JOH. AUG. SANDELS.

P. S. Sedan jag slutat brefvet ankommo Ordres för min Brigade att genast uppbryta och afmarchera till Frantzila för att där agera offensivt. Du lärer svårligen kunna läsa innehållet häraf. Adieu min vän.

3.

Toivola den 14 Sept. 1808.

Min Egen Vän! Du är dig lik uti krig och fred — förglömmer icke dina vänner, hvaraf jag haft mångfaldiga vedermälen. Endast den mängd göromål, som öfverhopa mig, kan ursägta den långvariga tystnaden; och då jag sedan början af Maij månad, varit skild ifrån Arméen på 60 mils afstånd, samt nödgats öfvervara alt, och besörja så väl krigsoperationerne som landets Civila och Militaira styrelse, trouppens subsistance med 1000:de andra saker, lärer min Bror inse, att jag har händerne fulla; och om jag skulle öfverlefva denna cathastrophe, är min lifstid genom bekymmer säkert förkortad på 10 år. Härtill kommer den kinkiga och högst brydsamma ställning hvaruti jag varit och är försatt, som utan hopp om secourss omgifves i en half cirkel af 8,000 man fiendtlige troupper med en flottille i sjön af 30 st. kanon slupar; Uti 3:ne månader har jag kunnat afslå alla attaquer och försök att forcera mig härifrån och under denna långa epoque trodt och förmodat att någon diversion ifrån Arméen skulle till min förmohn kunna göras, hvarigenom en närmare förening bordt blifva en följd; men senare dagars affairer och händelser vid Arméen betaga alt hopp härom; således anser jag mitt öde deciderat, och fiendens framträngande oundvikligt, så mycket mera, som han (sedan jag en front icke kunnat bortdrifvas) avancerar genom Carelen med 4,000 man för att dels komma mig i ryggen dels på min flanque. Disproportionen emellan min och fiendens styrka är alt för stor — jag har, sedan döda och sjuka afdrages, vid pass 2,000 man, hvaribland $^1/_4$ del äro recruter, således 4:dubbel styrka emot mig, som anföras af 7 Generaler, neml. Furstarne Dolgorucki och Gallitskin, jämte Generalerne Tuttskoff, Labanoff, Rockmanoff, Alexeijeff och Gerdtschoff. Gud må allena veta, huru detta slutar och hvart vår destination kan blifva, mig har varit och är öfverlämnat, att rätta operationerne och försvaret efter omständigheterna och eget godtfinnande, samt i händelse af retraite (som nu mera icke kan undvikas) göra den norrut, där jag kanske i Uleåborgstrakten (om jag lefver) sammanstöter med öfverlefvorna af Arméen. Det är högst påkostande att ej äga mera hopp om detta arma lands räddning, oagtadt de undervärk af tapperhet som denna Armée ådagalagt, och den goda vilja som råder hos en och hvar af trouppen. Jag inser nogsamt din belägenhet, som skild ifrån din egendom och

hushållning jämte angelägna affairer, nödgats gifva dig ut på detta stormiga haf, måtte försynen unna oss komma åter i hamn, och en gång ännu få omfamna hvarandra, samt med lugn och stillhet påminna oss Campagnens äfventyrer. Jag har ej annat än larmentationer att anföra, de torde förut omgifva dig, jag gör således bäst att sluta och säga, att alt går så länge det kan. Om du någon gång låter höra af dig, så ställ brefven på Uleåborg, komma de mig säkrast till handa. Med vänskapsfull högaktning förblifver evigt Min Brors ödmjuke tjenare

JOH. AUG. SANDELS.

P. S. Sedan detta var skrifvit, fick jag en Courier ifrån Arméen som säger att fienden forcerar sig framåt Gl: Carleby och Brahestad, och torde vägen till Uleåborg redan vara stängd och detta aldrig komma fram. Gud hjelpe oss.

4.

Idensalmi den 20 Oct. 1808.

Min Egen Vän! Medan jag äger några minuters ledighet begagnar jag dem, att tillskrifva och på det vänskapsfullaste tacka dig för brefvet af den 10 dennes. Det afslutne stilleståndet var en lika surprise för mig, som för alla andra — då underrättelsen härom till mig ankom ifrån Högqvarteret, var jag uppbruten ifrån Toivola och hade fattat posto vid Alapitkä 3 mil ifrån sistnämde ställe, förföljd af 7 Generaler med 7,000 man utom Cavallerie och Artillerie, men stod tappert på mig, förlorade icke det ringaste, eij en trosskärra eller något af Magazins effecterne. Med Ryske Befälhafvaren Generalen m. m. Tuttskoff, uppgjordes den demarcations linie som (enligt stilleståndsvilkoren) blifvit för Savolaxske Troupperne stipulerad och som i rät linie ifrån Lesti sjö skulle gå till Idensalmi kyrka, hvarigenom Ryssarne på denna sida vunno en landssträcka af 6 mil som icke kostade dem en droppa blod, och jag nödsakad att lämna det enda pass (Pallois) på denna väg, hvarest jag oagtadt deras mångdubbla styrka kunnat disputera dem passagen, åtminstone till dess isarne och sjöarne burit och där jag under sommaren (då det såg brokigt ut) låtit med mycken kostnad och arbete anlägga betydeliga förskansningar och batterier. Detta hastvärk, att icke se på kartan — att icke känna locala omständigheter, och eij göra afseende på ingifne rapporter m. m. får Vederbörande binda vid sitt ansvar, och befinnes nu mera, att det af fienden erbjudna och af vår Armée accepterade stillestånd icke varit annat än ett af dem vanligen öfvadt bofstreck; emedan de, efter att hafva på detta lömska sätt fådt mig att lämna mina försvarsställen, i går uppsagt stilleståndet, så att fiendtligheterne å nyo taga sin början den 27 innevarande kl. 1 eft. midd. Jag vet icke om vapenvilan vid stora Armée blifvit på lika sätt uppsagd, emedlertid har jag skickat en exp med underrättelse härom till Högqvarteret, och ehuru jag få förstärkning af 1,000 man (utgörande Grefve Cronstedts förra]

ser jag icke annat än förlust och retraite förestå, då jag icke vidare äger hvarken pass eller ställe att fatta posto vid, och har en flera gånger starkare fiende att göra med. Dessutom är här brist på proviant, fourage m. m. och folket sjuknar grufveligen, så att jag har öfver 1,000:de af Brigaden på sjukhusen. Förändringen af General Befälet var icke till Armeens och landets förmon. Troupperne begynna blifva modfälta som alltid inträffar då det går baklänges, och flera rymma; Man får dock icke fälla modet, men utan Guds underbara försyn ser jag numera icke, att detta fattiga land kan räddas; Det angenäma fredsrykte försvinner och tyckes allt mer och mer på detta sätt aflägsna sig. Måtte försynen hjelpa oss till ett snart och lyckligt slut på detta elände...... Adieu Bästa Bror. Gud uppehålle dig och låte oss en gång få råkas i gladare författning. Din tillgifne vän

SANDELS.

5.

Idensalmi d. 12 November 1808.

Min Heders Bror!

...... Samma minut stilleståndet var till ända blef jag attaquerad af fiendens hela styrka omkring 7,000 man och påstod affairen 6 timmar med den yttersta häftighet, och försökte fienden därunder bestorma min position, men blef afslagen och fördrifven åter på sin sida, samt förlorade härvid en af sina bästa Generaler (Printz Dolgorucki), som blef dödskuten, 12 Off:re och nära 700 man skutne och blesserade samt 2 Officerare och 69 man friska som gjordes till fångar utom en hop priser, hvilka härvid blef tagen — min förlust var icke eller obetydlig 16 Officerare och nära 300 man dels skutne dels blesserade; Emedlertid har jag oagtadt hans fyrdubbla öfverlägsenhet alt hitintills kunnat bibehålla min ställning. I går föreföll en affaire med fienden och Majoren Duncker som blef beordrad med 3:ne Bataillоner söka upptäcka fiendens rörelser, hvilken genom en skogsväg sökte tournera och komma mig i ryggen; Duncker blef tvungen att retirera sedan de slagits 2:ne timmar och förlorat mycket folk å ömse sidor, hvarvid Major Malm som fådt en blessure i foten vid öfvergången af ett kärr, blef efter och kringrändes, samt togs till fånga — fiendens förlust skall vara vida större än Dunckers, och han upphörde efter $^1/_2$ mil att förfölja. Emedler tid hafva alla dessa mandater tjent till intet, endast att uppoffra en mängd menniskjor, sedan Arméen nu tagit det partie att retirera till Uleåborg och kanske till Torneå, hvarom jag i dag med exprès fådt Ordres, och uppbryter i följd däraf i mårgon, sedan jag nära 7 månader afslagit alla fiendens försök att köra bort mig, nöd och brist på foror och mat, samt kläder m. m. äro de orsaker som föranleda retraitten för Armeen, och således tyckes Finlands öde vara afgjordt. Gud göre snart slut på vårt elände, i annat fall ser jag ingen möjlighet att slippa till Sverige — jag har för närvarande 3:ne Brigader

under mitt befäl, hvilka i anseende till sjuklighet och afgång icke göra 3,000 combattans tillsammans — förlåt hastigheten och glöm icke din evigt tillgifne vän och ödmjuke tjenare

Joh. Aug. Sandels.

Åbo Historiska Museum och Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Vi ha redan mer än en gång haft anledning att omtala det af stadsfullmägtige i Åbo inrättade *Historiska Museet* och dess nitiska Bestyrelses verksamhet (se Hist. Tidskr. II, s. 101; III, s. 237); vi kunna nu tillägga, att på initiativ af denna Bestyrelse ett Sällskap för utgifvande af bidrag till Åbo stads historia bildat sig, som redan räknar 20 ständiga och ett icke ringa antal årsledamöter. En väsentlig andel i detta gynsamma resultat måste tillerkännas Bestyrelsens ordförande, Kommersrådet Fredrik Rettig, hvilken dessutom bestridt större delen af utgifterna för Sällskapets första publikationer. Senast förlidet år kunde vi redogöra för bildandet af ett *Svenskt Litteratursällskap* i Helsingfors samt meddela dess program (Hist. Tidskr. V, s. 256). De båda institutionerna ha redan utvecklat en verksamhet, som är egnad att ingifva de bästa förhoppningar för framtiden och väckt vår lifliga beundran. Under den gemensamma titeln *Bidrag till Åbo stads historia* har förstnämda Sällskap i Åbo utgifvit tre väl utstyrda häften, nämligen 1) Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper utg. af R. Hausen, samt 2) och 3) Åbo stads dombok 1623—24 och (i utdrag) 1624—25 utg. af C. v. Bonsdorf. — Svenska litteratursällskapet erhöll under första året af sin tillvaro 1249 medlemmar och 70,000 mark i disponibla medel. I ekonomiskt afseende synes detta sällskap sålunda intaga en fullt betryggad ställning och vi lyckönska våra finska vänner till detta lysande resultat, om det ock i någon mån varit betingadt af tidsförhållandenas inflytelser. Det har också redan kunnat framträda med en ståtlig publikation: *H. G. Porthans bref till M. Calonius* I, utg. af W. Lagus, och dessutom utgifvit ett häfte *Förhandlingar och uppsatser*. En kort redogörelse för innehållet i dessa skrifter skall tydligast visa i hvad riktning dessa institutioners verksamhet går.

Åbo domkyrkas räkenskaper, där sysslomännen upptaga både inkomster (uppbörd) och utgifter, ega stort intresse, särdeles för ortens kulturhistoria. Midt ibland tämligen torra sifferuppgifter påträffas en och annan tidsbild; så t. ex. omtalar sysslomannen Martinus 1597, huruledes han, då ingen af presterskapet egde någon häst, fick af en ryttare lega en åt kyrkoherden mester Grels, som på [illegible] fallning skulle rida till Pickala till herr Klaes Flem[illegible] hvarför han »förfölgde presterne i Finland och lä[illegible] kyrkogården» o. s. v. Begrafningslängder från 16[illegible]

vara ganska sällsynta historiska dokumenter och detsamma gäller äfven om domböcker af så hög ålder som Åbo stads, hvilka börja redan 1623.

Till volymen störst af dessa finska publikationer är *Porthans bref till M. Calonius*, hvaraf första delen, omfattande åren 1791—1796, nu utgifvits. Det är hufvudsakligen litterära ämnen, som här behandlas, och i detta fall påminner arbetet om den kända samlingen af Benzeliernas brefväxling som vi ega. Porthans verksamhet som urkundsutgifvare belyses i flera af brefven. Juridiska spörsmål framställas till Calonius, och akademiska angelägenheter bringas ofta på tal. Tidens historiska och politiska tilldragelser erhålla ock någon gång ett omnämnande, såsom t. ex. krigsrustningarne 1796, fröken Rudensskölds öden o. s. v., men det är dock hufvudsakligen för lärdomshistorien denna samling eger betydelse.

I den afdelning af samma sällskaps publikationer, som är afsedd att meddela upplysningar om sällskapets och dess styrelses verksamhet, inrymmas äfven mindre historiska uppsatser. I det första häftet har *W. Lagus* meddelat en till viss del ur Porthanska brefven samlad redogörelse för »två franska emigranter i Finland år 1795». Herrar Müller & Froberg, som genomrest en stor del af Finland, blefvo snart demaskerade och befunnos vara hertigen af Orléans och hans följeslagare. Louis-Philippe har efterlemnat åtskilliga »mémoires autographes» och herr L. yttrar den förhoppning att i dem kunna finnas skildringar af det land den irrande fursten genomvandrat, och som på honom lär hafva gjort ett mäktigt intryck.

Bland öfriga uppsatser[1]) eger prof. *Schybergsons* »Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742» det största historiska intresset. Denna episod af Sveriges bedröfliga krig med Ryssland 1741—1743 skildras här vida mera i detalj än i Tengbergs »Bidrag» till samma krigs historia. Hufvudpersonen i denna skildring är landshöfdingen i Kymmenegårds och Nyslotts län, frih. C. J. Stjernstedt, hvars kraftiga ansträngningar till gränsens försvar hade kunnat gifva kriget en annan vändning, om han från högsta befälhafvarens sida hade kunnat påräkna något understöd. Mot honom och de finske bönderna, som intet högre önskade än att med sina pikar få rusa in på de fiendtliga skarorna, men därifrån hindrades af fege befälhafvare, bilda desse och Lewenhaupt själf en ynklig kontrast. Genom denna skildring blir det fullt klart hvilket bistånd bönderne, ursinnigt uppretade genom ryssarnes plundringar, skulle hafva lemnat till landets försvar, därest de icke lemnats i sticket, utan både lifsmedel och ammunition.

Det är, såsom redan sagdt, en löftesrik verksamhet, som genom dessa skrifter inledes. De upplyste och uppoffringsvillige män, som på olika håll leda densamma, äro en borgen för dess fortsättning i samma anda, och den skall i Sverige alltid påräkna en liflig och deltagande uppmärksamhet.

---

[1]) För häftets innehåll hänvisas till Tidskriftsöfversigten.

Underrättelser.

— **Gustaf Adolf Sparre †.** I det betygande af saknad, som framkallats af h. exc. grefve Sparres bortgång (den 26 april 1886), — icke öfverraskande, om vi besinna hans år, men likväl nu oväntad, när vi tänka på, huru han helt nyss med osviklig pligttrohet och alltid lika varmt intresse fylde sina ämbetsåligganden samt deltog i lärda och andra gagnande samfunds förhandlingar — kan ej Historisk Tidskrift underlåta att deltaga. Då uppdrag blifvit mig lemnadt att här nämna några ord till hans minne, har jag gärna mottagit det, då jag har personliga skäl att med tacksamhet hägna hans hågkomst. Jag behöfver ej inskränka mig till några allmänna fraser, utan kan styrka omdömena med anförande af exempel.

I de korta lefnadsteckningar, som under den senaste tiden offentliggjorts med anledning af grefve Sparres bortgång, har visserligen hans förhållande till den historiska vetenskapen blifvit berördt, men, för såvidt jag funnit, ej tillräckligt. Jag kan ej undra däröfver. Det hörde ej till grefve Sparres karaktär att pråla med hvad han visste eller gjorde. Ingen, som hade tillfälle att besöka honom, kunde undgå att erfara ett intryck af den insigtsfulla uppmärksamhet och det vänliga deltagande, med hvilka han gick alla till mötes, men den, som ej kom längre än till mottagningsrummet och ej dit leddes af något vetenskapligt intresse, kunde ej ana, att han befann sig hos en lärd man. Mig har berättats, att en person, som ofta haft anledning att besöka grefve Sparre i tjensteärenden, en gång, då han såg honom i en boklåda, till dennas innehafvare uttalade en förvåning öfver att se excellensen där, ty vid sina många besök hade han ej hos honom sett någon enda bok. Likvisst var grefve Sparre en af boklådans bästa kunder. Vid riktandet af sitt bibliotek sökte han att erhålla ej allenast hvad som färdigt bjöds ut i bokhandeln, utan han var äfven angelägen att genom sina bidrag möjliggöra utgifvande af arbeten, som väl voro värdefulla, men icke kunde påräkna någon nämnvärd afsättning. Härigenom kunde han komma i besittning af sällsynta publikationer i mera än ett exemplar — det, som han ej behöfde, skänkte han gärna till någon, som kunde däraf hafva nytta.

De böcker, som grefve Sparre köpte eller fick, blefvo ej en dekoration i hans arbetsrum, utan lästes. Han följde flitigt med den nya litteraturen i de ämnen, som intresserade honom, och
öfver hvart framsteg, som gjordes, öfver kritisk
den därvid oblidkeligt gjorde ned gamla antagan
och nya forskningsmetoder, som voro egnade af
Sveriges öden. Huru uppmärksamt han läste ej
han kände författaren, mången gång sände hon
hållande anmärkningar eller spörsmål. Äfve
förmånen af hans personliga bekantskap; h

moria, men denna var då anonym. En framstående dansk historiker visade mig en gång en sådan promemoria, innehållande värdefulla upplysningar rörande några svenska geografiska förhållanden under 1200-talet, hvilka han i ett nyligen utgifvet arbete behandlat — promemorian, ej undertecknad, var skrifven af grefve Sparres hand. Sådana promemorior kunde grefve Sparre sända, ty han var själf en flitig, ärlig och skarpsinnig forskare inom det historiska området. Han hade gjort stora samlingar för utredande af de adliga ätternas historia i synnerhet under medeltiden, stora samlingar för större svenska egendomars historia, vidlyftiga samlingar för ett Diplomatarium Sudermannicum. För dessa samlingar hade han genomgått t. ex. de vidlyftiga afskriftsamlingar, som tillhöra k. Vitterhets- historie- och antiqvitetsakademien, och finner man i dem mången nyttig anmärkning rörande datering eller innehåll, som af grefve Sparre tillfogats. Det var ej för egen räkning allenast, som grefve Sparre samlade material och vetande — hvad han i dessa afseenden förvärfvat ställde han med största beredvillighet till andra forskares förfogande. Det är i våra dagar mindre vanligt, att en i staten och inom hofvet högt uppsatt person flitigt besökes af vetenskapens idkare, som behöfva taga hans insigter och omdöme i anspråk. Som prof på hans hjelpsamhet må nämnas, att jag en gång, i följd af en till mig från Finland ställd fråga, begärde att få underställa grefve Sparres granskning de anteckningar jag kunde hafva gjort rörande några medlemmar af Tottska ätten. Två dagar därefter lemnade han mig en fullständig slägttafla öfver denna ätt. Under innevarande år sporde jag honom i förbigående om de tidigare egarne till ett gods i Södermanland. Ett par dagar därefter fick jag mig tillsända hans anteckningar till svenska egendomars historia, med begäran att snart återfå dem, emedan han fortfarande sysselsatte sig med deras kompletterande. Ett vilkor plägade dock grefve Sparre fästa vid de upplysningar han meddelade: mottagaren erhöll öfver dessa full dispositionsrätt, men fick ej citera gifvarens namn.

Äfven andras forskningar sökte grefve Sparre frikostigt främja. När min fader besökte S:t Petersburg och Reval för att samla urkundsafskrifter för Svenskt Diplomatarium, bestridde grefve Sparre en del af resans kostnader.

När grefve Sparre i december 1881 nedlade presidiet i k. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, hvilket han innehaft i en mansålder, yttrade Samfundet i en skrifvelse af den 2 januari 1882: »När Eders Exellens ser tillbaka på den långa lefnad, som blifvit Eders Exellens förunnad, och på den ädla, gagnande verksamhet, af hvilken den varit uppfyld, ber Samfundet Eders Exellens bland sina minnens skatt räkna den gärd af varm erkänsla och uppristig vördnad, hvilken de generationer, som under de senaste decennierna utgjort Samfundet, enhälligt hemburit den man, som under den tid han beredde sig ett rum i Sveriges historia och under den tid, då han fått hvila från statens värf, egnat Samfundet och dess verksamhet samma lifliga och främjande intresse, på

grund däraf att hos honom kärleken till Sveriges historia är lika stor som hans kunskap i densamma är djup».

HANS HILDEBRAND.

— **L. von Ranke †.** År 1824 utkommo i Tyskland tvänne arbeten »Geschichte der romanischen und germanischen Völker» och »Zur kritik neuerer Geschichtsschreiber» af en ung gymnasiilärare i Frankfurt an der Oder, Leopold Ranke. Han kallades med anledning däraf till e. o. professor vid universitetet i Berlin, och man räknar från dessa skrifter en ny epok i den tyska historieskrifningen. Med dem började ock en sällsynt alstringsrik författarverksamhet, som sträckte sig genom mer än en mansålder och afbröts först förlidet år. Nybörjaren hade under tiden utvecklat sig till en mästare i historieskrifningens konst, som vid sin sida såg lärjungar växa upp och gråna uti forskningens tjenst och under deras händer en uppblomstring af den historiska vetenskapen inträda, hvartill intet land i Europa erbjöd en motsvarighet. Det nya, som redan utmärkte de nämda förstlingsarbetena och som sedermera i ännu mer mognad form framträdde i de senare skrifterna, var tillämpningen äfven på nyare tidens historia af en kritisk metod, som man förut endast någon gång sett användas på den grekiska och romerska historieskrifningen. Den nyare historiska skildringen skulle i främsta rummet stödja sig på ögonvittnens berättelser, icke längre, som förut varit vanligt, på mer eller mindre ursprungliga krönikor, och hvarje sagesmans intyg underkastades noggrann pröfning, innan det togs för godt. I den sålunda anvisade riktningen har den nyare tyska historieskrifningen gått, och man har sett vetenskapen i andra länder, Frankrike och England t. ex., som själfva ega en så lysande historisk litteratur, erkänna metodens riktighet och söka tillegna sig densamma. Men Ranke var äfven ett litterärt geni af ovanligt slag och förenade med kritikens stränghet framställningsförmågans konst. Han hade snart utbildat en egen stil, synnerligen vårdad, enkelt förnäm, och på samma gång mäktig att göra intryck. Det var på 1830-talet, som han efter fleråriga forskningsresor började sin stora författarverksamhet. Den rörde sig, som bekant, med förkärlek kring 1500- och 1600-talens historia och deras väldiga politiska och religiösa konflikter. Redan med det första af de större verken, »De romerska påfvarnes historia» (3 delar; 1834—1837) uppnådde han europeiskt rykte. Det öfversattes på flere språk, och en kritiker som Macaulay egnade detsamma ett varmt och uppriktigt erkännande. Det är också ett af den historiska litteraturens klassiska verk, stödt på själfständig forskning, och vittnar om det historiska snillets blick för de stora verldshistoriska momenten och kombinationerna i den europeiska utvecklingen. Det är också det af Rankes arbeten, i hvilket han mest får tillfälle att beröra Sveriges historia — med den klaraste blick för det historiska sammanhang och betydelsen t. ex. af Gustaf Adolfs uppträdande. — Därefter föl på hvarandra »Tysklands historia under reformationstiden» (6 1839—47), af några ansedt för hans bästa verk, »Frankrik

förnämligast under 16:e och 17:e århundradet» (6 delar; 1852—61) samt »Englands historia under det 16:e och 17:e århundradet» (9 delar; 1859—67). Och utom för dessa sina hufvudverk fann han tid för andra historiska arbeten af olika slag, för behandlingen af Preussens historia — han var preussisk historiograf, för smärre historiska och biografiska afhandlingar, bland de senare den mästerliga teckningen af Wallenstein.

Att en så utpräglad författareindividualitet, som Rankes, skulle framkalla anmärkningar var naturligt. För några var han alltför konservativ; andra ogillade hela den »diplomatiserande» historieskrifningen i sin helhet; man beskyllde honom för att hålla tillbaka sanningen och låta historiens stora brottslingar tämligen helskinnade slippa ifrån sin domstol. Sannt är, att för demokratiska rörelser hade han ej sinne; att han helst rörde sig med de verldshistoriska synpunkterna och mindre tänkte på att döma än att förklara och förstå sammanhanget, Men saknar han sålunda partiskribentens färgläggning och moralistens patos, riskerar han å andra sidan icke deras öde att föråldras i samma mån som åsigterna ändras och systemen växla — hvilket visserligen icke hindrar att objektiviteten, passionslösheten hos honom stundom kunnat gå för långt.

Trogen den vetenskap, hvars fana han svurit, förblef Ranke akademisk lärare (han blef ordinarie professor 1834), tills han 76 år gammal år 1871 upphörde med den offentliga verksamheten. Ur den skola han bildat framgingo efter hand lärjungar, som gjorde mästaren heder och på olika arbetsfält tillämpade hans metod. Vi behöfva endast nämna Waitz, Giesebrecht, Sybel. Men han har äfven på annat sätt främjat sin vetenskap. Det var han som väsentligen utstakade arbetsplanen för den berömda »Historiska kommissionen» i München, som rikt doterad af Baierns konungar, utvecklat en så storartad verksamhet genom publikationer af krönikor och urkundsamlingar (tyska riksdagakterna, hanserecesserna m. fl.), vetenskapernas historia i Tyskland och ett tyskt biografiskt lexikon. Och liksom Ranke på sina historiska öfningar gärna behandlade medeltidens skribenter, så främjade han äfven på annat sätt, såsom genom den bekanta publikationen »Jahrbücher des deutschen reichs» dess studium, hvilket annars var honom mera främmande.

Ranke hade uppnått den ålder, då pennan vanligen faller ur den tröttnande handen äfven på den kraftfullaste, och hade användt ledigheten från officiella göromål på ordnandet af sina samlade skrifter, utaf hvilka 48 band utkommit. Då öfverraskades man af underrättelsen att åttiofemåringen utgifvit första bandet af en verldshistoria. Delarne följde raskt på hvarandra och han hade uti sex band hunnit ända fram till det tyska rikets grundläggning under medeltiden[1]). En ringa tidrymd tycktes skilja honom från de århundraden, han själf med sådan kärlek hade studerat, då döden omsider afbröt en vetenskaplig verksamhet, framgångsrik, glänsande och rik som fås. Äfven detta sista af hans

[1]) En sjunde del berättas föreligga i manuskript.

arbeten vittnade enligt allas mening om samma sällsynta förmåga att beherrska ämnet, samma lärdom och skarpsinne, som utmärkt ungdomens och mannaålderns skrifter. I det fallet lyckligare än de flesta, öfverskred han, utan att ha öfverlefvat sig själf, det tionde åldersdecenniets gräns och kunde ännu på sin 91 födelsedag själf besvara den hyllning, som då egnades honom. Född den 21 december 1795, dog han den 23 maj detta år.

— Uti Georg Waitz, som dog den 25 sistlidne maj, har den tyska historiska vetenskapen, nästan samtidigt med Ranke, förlorat en annan af sina stormän. Född 1813 i Flensburg blef Waitz 1842 professor i Kiel, kallades 1847 i samma egenskap till universitetet i Göttingen och öfverflyttade dit 1849, efter att förut ha tagit del i den schlesvig-holsteinska rörelsen 1848 och sedan varit medlem i det ryktbara tyska nationalparlamentet i Frankfurt. I Göttingen verkade han sedermera många år som akademisk lärare och hans »historiska öfningar» därstädes åtnjöto med rätta ett stort anseende. Redan tidigt medarbetare i det för Tysklands historieforskning vägbrytande nationalverket *Monumenta Germaniæ historica*, blef han efter hand en af de ledande personligheterna i den historiska vetenskapens glänsande utveckling i Tyskland under de sista årtiondena. Medlem af den historiska kommissionen i München sedan dess stiftande, var han sedan 1862 en af utgifvarne af dess periodiska publikation »Forschungen zur deutschen Geschichte» och utarbetade en del af samlingen »Jahrbücher des deutschen Reichs». År 1875 kallades han slutligen till Berlin vid omdaningen af direktionen för »Monumenta Germaniæ» för att hädanefter stå i spetsen för detta företag och särskildt leda utgifningen af afdelningen »Scriptores», hvartill han själf bl. a. bidrog genom en ny upplaga af *Vita Ansgarii*. Af hans historiska arbeten är »Deutsche Verfassungsgeschichte» uti 8 band (1843—1878) det förnämsta. Utmärkt genom den mest omfattande forskning och det omsorgsfullaste anförande af källorna, har det blifvit ett af de klassiska verken i fråga om den germaniska urförfattningen och den tyska samhällsförfattningens utveckling därur. I den lifliga vetenskapliga diskussion, som dessa frågor framkallade, representerade Waitz en utaf hufvudriktningarne, den historiska i motsats till den mer eller mindre juridiska, som förfäktades af t. ex. Roth och Sohm. Bland hans talrika öfriga skrifter må här endast nämnas »Lübeck unter Jürgen Wullenweber und die europäische Politik» (1855, 56).

— Den 24 december förlidet år slöts ett lif, sedan ett halft århundrade tillbaka med en sällsynt energi egnadt åt den historiska forskningen. Det var den belgiske general-arkivarius L. P. Gachard, »fursten bland arkivmännen i våra dagar», såsom man kallat honom, som då afled vid 85 års ålder. I ungdomen [illegible], fick han sedermera tillfälle att idka studier och [illegible] [illegible]d 26 års ålder vid riksarkivet i Bruxelles, [illegible] upplösningen af föreningen mellan Belgi[illegible] [illegible]

utvecklade han en utomordentlig verksamhet för hela det belgiska arkivväsendets ordnande — från riksarkivet och ned till provins- och och kommunal-arkiven. Genom att öppna de belgiska arkivsalarne för forskningen gaf han vidare ett lysande föredöme, som först långsamt följdes af de öfriga statsarkiven på kontinenten. Slutligen arbetade han äfven själf outtröttligt på att genom publikationer göra arkivens skatter tillgängliga för forskningen. Bland den mängd af dylika arbeten, som bära Gachards namn, märkas i främsta rummet »Vilhelm den tystes brefväxling» i 6 band (1847—1866) och de fem banden af Filip II:s korrespondens angående Nederländernas angelägenheter (1848—1879). Själf har han dessutom författat arbeten öfver don Carlos och Filip II samt öfver Belgiens historia i början af 18 århundradet. En mängd offentliga och enskilda arkiv i Frankrike, Österrike, Tyskland, Spanien och andra länder hade han besökt och med framgång ransakat, Öfver sina underlydande säges han i öfrigt ha fört ett strängt regemente. — Hans efterträdare har blifvit arkivarien Charles Piot.

— Den franske forskaren ARMAND BASCHET, känd genom flera publikationer, bl. a. sina arbeten öfver Venedigs arkiv och franska utrikesarkivet, och sin verksamhet för en ändrad förvaltning af det senare, har aflidit den 26 januari detta år.

— Kand. A. NILSSON har den 21 april för filosofiska gradens vinnande uti Uppsala försvarat en afhandling med titel: *Den svenska riksdagen under Erik XIV:s regering.*

— Den nitiske forskaren professor K. G. LEINBERG i Finland har nyligen publicerat andra häftet af sina »Bidrag till kännedomen om vårt land», hvars första häfte vi nyligen omnämt. Det innehåller dagboksanteckningar af den bekante topografen A. A. Hülphers från en resa sommaren 1760 från Vesterås till Petersburg och åter, hvarunder han landvägen reste genom södra Finland. Handskriften förvaras i Vesterås gymnasiibibliotek.

— I Helsingfors har nyligen utkommit en akademisk afhandling *Om Finlands förhållanden under stora ofreden,* [1]) förf. af fil. mag. K. O. LINDEQVIST, som hufvudsakligen med stöd af svenska riksarkivets samlingar och aktstycken, som genom d:r Waaranens försorg blifvit öfverflyttade från Moskva till statsarkivet i Helsingfors, skildrar de lidanden Finland utstod under åren 1700—1721, den sorgligaste epoken i dess historia. Undersökningen börjar med en på mantalslängderna grundad uppskattning af Finlands folkförlust under nödåren 1695—1697. Förf. beräknar folkmängden för år 1695 till omkring 440,000 och för år 1699 till omkr. 320.000 personer; häri inbegripes dock icke Kexholms län, där mantalsskrifningar icke förekommo. Därefter tecknas sid. 7—44 de bördor, som under kriget genom utskrifningar och skatter tryckte landet. Ju mera förtviflad ställningen blef, dess strängare blefvo de svenska befälhafvarenas kraf på folkets

[1]) Suomen oloista Ison vihan aikana. 171 sid. 8:o.

uppoffringsförmåga. Grefve Nieroth utfärdade mot sin egen vilja de hårdaste befallningar. Under hans efterträdare, den svage Lybecker, började allmogen mångenstädes undandraga sig krigstjensten och göra tjenstemännen motstånd. Då slutligen Karl Armfelt öfvertog befälet, var ställningen nästan hopplös; hans nederlag vid Stor-Kyro 1714 berodde också uteslutande på den finska arméns underlägsna styrka, och de beskyllningar för feghet, som riktades mot De la Barre, sakna all grund. De följande åren 1714—1717 (sid. 45—79) voro fulla af oro och förvirring. Ryssarne utbredde sig härjande och plundrande kring landet och retades genom partigängarnes motstånd till de fruktansvärdaste grymheter. Den gamla administrationen hade blifvit sönderbruten, utan att en ny trädt i stället; tsar Peter sjelf tyckes planmässigt velat utsuga och förstöra de områden, som han vid fredsslutet ärnade återgifva åt Sverige. Med år 1717 inträdde dock någon förbättring i landets sorgliga läge. Ryssarne införde nu en förvaltning, hvars närmaste ändamål visserligen var att utpressa så stora skatter som möjligt, men som dock upprätthöll någon ordning. Förf. meddelar (sid. 80—106) detaljerade upplysningar om landets fördelning i lagmansdömen, fögderier och »mantal», äfvensom om de personer, som voro anstälda i den ryska administrationens tjenst. Furst Galitsins bild framstår så mycket ljusare, som han fullkomligt på eget bevåg bemödade sig att lindra trycket; generalguvernören Douglas grymheter torde mindre böra tillskrifvas hans onda vilja än de ordres han fått från S:t Petersbnrg. Om östra Finlands förhållanden har man mindre kännedom, emedan det stod under en skild styrelse, hvars akter torde försvunnit. Arbetet slutar med en öfversigt af Finlands läge i moraliskt och materielt hänseende vid epokens slut. Invånarantalet efter fredsslutet i den för Sverige behållna delen af Finland uppskattas till omkr. 275,000 personer.

— Femte upplagan af WATTENBACHS klassiska arbete *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13 Jahrhunderts* har utkommit på Hertz' förlag i Berlin.

— Af J. R. GREENS berömda arbete *A short history of the english people,* af hvilket en svensk öfversättning är under utgifning, har det 110,000:de exemplaret blifvit tryckt.

— En *Dictionary of English History* utgifven af S. J. Low och F. S. Pulling har nyligen utkommit och omtalas såsom ett i det hela taget förtjenstfullt verk.

— Man väntar under årets lopp fortsättningen af den framstående engelska historieskrifvaren GARDINERS arbete öfver de inre striderna i England under Karl I. Skildringen af det inbördes kriget från 1642 skulle där taga sin början.

— I sammanhang med en omorganisation af de franska s. k. fakulteterna till större likhet med ett vanligt universitet har municipalrådet i Paris anslagit 12,000 francs till upprättande af en lärostol i *franska revolutionens historia,* dock med skyldighet för innehafvaren — icke att i främsta rummet söka sanningen i afseende på denna af så olikartade element bestämda omhvälfning, utan att försvara revolu-

tionen och — vederlägga Taine. Den som på dessa för en vetenskapsman föga angenäma vilkor antagit kallelsen att fylla platsen är herr Aulard, förut »professeur» i Poitiers, hvilken som publicist skall ha visat oförvitliga republikanska tänkesätt och redan lärer ha förkunnat sin afsigt att bl. a. taga Danton i försvar. Hvad som måste göra platsen ännu mindre behaglig för innehafvaren är att anslaget skall för hvarje år beviljas på nytt och sålunda hans värdighet och rättrogenhet årligen pröfvas. — Den franska regeringen har samtidigt upprättat en ny afdelning af »l'École des hautes études» i Paris, afsedd för *religionsvetenskap*, med föreläsningsserier i hinduernas, egypternas, semiternas religioner; den kristna religionens ursprung och dogmhistoria, den kristna kyrkans historia o. s. v. Bland de 10 först utnämde lärarne äro icke mindre än fem protestanter.

— En ny, helt och hållet omarbetad upplaga af den franske egyptologen MASPÉROS berömda handbok i Orientens gamla historia, *Histoire des peuples de l'Orient* har nyligen utkommit. Upplagan är försedd med kartor och ett utförligt register. Man har, kanske icke utan skäl, beklagat de nya namnformer under hvilka vissa Assyriens konungar där uppträda. Vår barndoms Tiglat Pileser, som vi sedan lärt oss kalla Tuklat-habal-asar, heter numera Tugultipalescharra! I allmänhet tyckas dock de gamla formerna vara bibehållna.

— Den franske historikern S. LUCE, som sedan flera år samlat upplysningar om den orleanska jungfruns ungdom, har nu meddelat resultaten af sina forskningar i ett arbete kalladt *Jeanne d'Arc à Domrémy*, innehållande utom texten 250 hittills outgifna aktstycken.

— En stor fransk *encyklopedi* har börjat utgifvas på A. LÉVYS förlag i Paris. Den skall efter hvad det säges med särskild omsorg behandla historien.

— Den italienske historieskrifvaren P. VILLARI har erhållit ett pris af 12,000 lire, som utdelas hvart fjärde år för det bästa under hvarje sådan period utkomna historiska arbete, för sitt verk öfver Macchiavelli.

Strödda Bidrag
till
Svenska Statsskickets Historia

AF

OSCAR ALIN.

III.
Sättet för Tryckfrihetslagens antagande 1812.

Den grundsats, som under frihetstiden förfäktades och som visserligen icke saknade stöd i denna tids konstitutionela stadgar, att inga andra ändringar i grundlagarne finge göras än de, som inneburo en utveckling af de principer, hvarpå dessa lagar voro byggda, tillspetsades af konung Gustaf III år 1789 därhän, att hvarje »ändring, uttydning eller rättelse» i grundlagarnes bokstafliga innehåll» förbjöds. Idén om dylika lagars oföränderlighet kunde följaktligen icke vara främmande för 1809 års grundlagsstiftare, men den blef af dem frånträdd. Det utskott, som utarbetade regeringsformen, förklarade sig nämligen förese, att den icke kunde blifva fullkomlig och ville därföre »öppna en möjlighet» att förbättra den [1]). De vådor, som kunde vara förenade med denna möjlighet, sökte Utskottet förebygga genom de bestämmelser som gåfvos om *formerna* för grundlagsfrågors behandling — bestämmelser, som afsågo att förekomma *onödiga* och *förhastade* ändringar i grundlagarna.

Rätten att för Riksdagen framlägga förslag till grundlagsändring tillhörde dels Konungen, dels ett Riksdagens utskott,

---

[1]) Att något stadgande om ändring af regeringsformen icke ingick i de förslag, som af dess egentlige författare först framlades, synes framgå af ett *B. B. von Platens* yttrande på Riddarhuset den 12 juli 1823 (R. o. Ad. Prot. 1823. T. VI, 624.)

Konstitutions-Utskottet, — men *icke* stånden eller enskilde riksdagsmän. Ville en riksdagsman väcka förslag i en dylik fråga, hade han att med sitt förslag vända sig till Konstitutions-Utskottet, på hvilket det sedan berodde att upptaga förslaget såsom sitt eller att omedelbart förkasta det. Och angående Konstitutions-Utskottets egen förslagsrätt var stadgadt, att det endast egde rätt att föreslå *de* ändringar i grundlagarne, som det ansåge »*högst* nödiga eller nyttiga».

Likasom således rätten till initiativ i dylika frågor var mera inskränkt än i andra, så var ock möjligheten af ett framställdt förslags antagande försvårad genom upptagande af den 1766 stadgade grundsatsen om grundlagsfrågors behandling på *två* riksdagar.

Det beslut, som 1766 års riksdag i detta afseende fattade, lydde sålunda[1]:

»Vid samma tillfälle hafva ock Riksens Ständer för att yttermera befästa våra grundlagar vid sin obrutna jemnhet i sjelfva utöfningen, och på det de icke vid förändrade tidskiften något förhastadt ombyte undergifna måga vara, sig om det för framtiden oryggeliga beslut förenat, att allt hvad Riksens Ständer hädanefter i grundlagarne och det som deras utöfning rörer, kunna anse nödigt att förklara, tillägga eller förbättra, det bör först vid den Riksdag sådant kommer under öfvervägande, *väl och grundligen utarbetas och i projekt ställas*, men *icke då genast* såsom en stadgad lag *till fullbordande*, utan först *vid den näståföljande riksdagen* under *slutligt bepröfvande* komma; och de förbättringar, som *då* med Riksens Ständers *4 stämmor* genom enhälligt bifall varda antagna och gillade, de böra sedan i framtiden stånda och efterlefvas; men den som påstår, att ett sådant projekt, som rör fundamental-lagarne, bör strax vid den Riksdag det uppkommit och anmäldt blifvit, till slutligt afgörande företagas, densamme skall såsom den allmänna fredens och roligthetens förstörare varda ansedd».

Med afseende på formuleringen af detta stadgande kan anmärkas, att det visserligen bestämmer, att den väckta frågan skulle vid första riksdagen »väl och grundligen utarbetas och i projekt ställas»; men hvilka formela fordringar skulle vara uppfylda, för att detta ändamål skulle anses vara vunnet, därom stadgas intet. Stadgandet lemnar intet svar på frågor sådar

[1]) § 6 i Riksdagsbeslutet.

som dessa: fordrades fyra stånds samtycke för att förslaget skulle blifva hvilande? Eller var tre stands samtycke tillräckligt? Eller behöfdes därför ens något *beslut* af stånden?

Vidare kan anmärkas, att det väl tydligen var meningen, att det förslag, hvarom definitivt beslut skulle fattas vid följande riksdag, skulle vara detsamma som det, hvilket vid föregående riksdagen blifvit beredt; men stadgandet var ej så affattadt, att däraf med nödvändighet följer, att det skulle vara *ordagrant* detsamma.

De bestämmelser, som i nu ifrågavarande afseende gåfvos genom § 81 af 1809 års regeringsform, voro bättre formulerade, ehuru, såsom det skulle visa sig, äfven de kunde blifva föremål för tvist.

Där gåfvos först och främst föreskrifter angående formerna för frågans *beredande*.

Med afseende på den händelse, att förslag till grundlagsändring framställdes af Konstitutions-Utskottet hette det: »Riksens Ständer må icke å den riksdag, då Utskottet *någon sådan ändring* föreslår, utan först å den nästföljande *derom* besluta»; en bestämmelse, som i § 29 af R.O. 1810 var sålunda formulerad: »hvaröfver Ståndens ledamöter vare obetaget att in pleno yttra sina tankar, men Riksens Ständer ej förr än å den nästföljande Riksdagen må besluta». Dessa bestämmelser, sammanstälda med den, att frågor om ändring i grundlagarne »ej må uti ståndens plena väckas», ådagalägga tydligen, att Utskottets förslag ovilkorligen *skulle oförändradt blifva hvilande.*

Samma betydelse egde Utskottets mening, om det ansåg, att ett Konungens förslag till grundlagsändring borde bli hvilande. Framställdes ett dylikt förslag, skulle det af Stånden genast utan diskussion remitteras till Konstitutions-Utskottet. »*Tillstyrker* Utskottet hvad Konungen föreslagit», hette det sedan, »hvile frågan till nästa Riksdag, då Riksens Ständer skola sitt beslut derom fatta». Men fann sig Utskottet icke kunna godkänna det kungliga förslaget, så var det icke därmed förkastadt, utan för det fallet inträdde *Ståndernas* beslutanderätt: »*afstyrker* Utskottet Konungens proposition, då må Riksens Ständer genast kunna antingen denna proposition afslå eller ock afgöra, att de vilja öfver densamma å nästföljande Riksdag besluta, gällande i detta fall tre Stånds mening och, om två Stånd stanna emot två, deras som beslutet uppskjutit. Men icke må under någon

förevändning Riksens Ständer förr än å nästa Riksdag propositionen till bifall upptaga».

Att ett förslag till grundlagsändring icke under några förhållanden kunde definitivt antagas vid den Riksdag, då det först blifvit framstäldt, var sålunda klart; och bestämmelserna om de vilkor, hvarunder förslaget skulle bli hvilande, synas ej heller hafva lemnat rum för någon tvetydighet.

Hvad angår sättet för ett hvilande förslags *definitiva afgörande*, så hette med afseende på ett förslag, som utgått från Konungen: »Samtycka då» (= vid den följande riksdagen) »alla Riksstånden till Konungens förslag, begäre de dag att på rikssalen få Riksens Ständers bifall dertill afgifva»; och sedan detta bifall var afgifvet, egde förslaget enligt § 82 R.F. kraft af grundlag. »Antaga icke Riksstånden samfält Konungens proposition, vare den afslagen, och aflemne Riksens Ständer sitt afslag med skälen dertill skriftligen till Konungen genom deras talemän». Häraf framgår tydligt, att Konungens förslag skulle *oförändradt* förekomma till definitivt antagande eller förkastande.

Med afseende på ett förslag, som blifvit framstäldt af Konstitutions-Utskottet, hette det (efter de ofvan citerade orden: »Riksens Ständer må icke å den Riksdag, då Utskottet någon sådan ändring föreslår, utan först å den nästföljande derom besluta»): »Blifva då alla Riksstånden om *ändringen* ense, öfverlemna de *Förslaget derom* till Konungen genom deras talemän med begäran, att Konungen ville sitt bifall dertill gifva. Konungen inhemte hela Statsradets tankar deröfver, tage sedan sitt beslut och meddele Riksens Ständer å rikssalen sitt samtycke eller ock de orsaker, för hvilka han icke samtycker till deras åstundan». Affattningen af denna bestämmelse är sådan, att däraf tydligt synes framgå, att meningen var den, att det förslag, som skulle vara föremål för Riksens Ständers beslut, skulle vara *det*, som Konstitutions-Utskottet vid nästföregående Riksdagen hade formulerat, — detta och intet annat.

En annan åsigt än den, att ett grundlagsändringsförslag, för att kunna förekomma till definitivt antagande, skulle i alla sina detaljer och till hela sin formulering hafva blifvit hvilande vid den nästföregående Riksdagen, låter ej heller gerna förena sig med de grunder som regeringsformens författare anfö ifrågavarande bestämmelser. »Utskottet, som föreser i motiven till denna lag, »att den grundlag Riksei

komma att fastställa, icke kan blifva fullkomlig, har velat öppna en möjlighet att förbättra den, när ett *mer än tillfälligt* allmänt tänkesätt derom hunnit stadgas. Denna möjlighet borde likväl vara omgifven af försvårande formaliteter, nödvändiga för att afhålla *icke nog betänkta försök* och att förekomma *förhastade* beslut. Utskottet har derföre funnit, att inga individuela meningar i ämnen af denna vigt borde hos Riksens Ständers plena väckas, utan *endast kunna der framställas, godkända och utvecklade af det Utskott*, som Riksens Ständer vid hvarje riksdag skulle förordna att granska grundlagarne och anmärka statsförfattningens brister. Och på det icke under något tillstånd af våld eller folkyrsla en statsförändring må kunna med sken af laglighet genomdrifvas, har Utskottet faststäldt den grundsats, att *hvarje sådan föreslagen förändring* icke förr än å den nästföljande riksdagen skall kunna antagas».

Mera i detalj utvecklades vid ett tillfälle (1815) meningen med och betydelsen af här ifrågavarande bestämmelser af den man, som, medan 1809 års Konstitutions-Utskott utarbetade regeringsformen, var dess ordförande, friherre L. A. Mannerheim. Efter att hafva anfört Konstitutions-Utskottets nyss citerade motivering för dessa bestämmelser yttrade han[1]: »Man har i allmängjorda skrifter framstält såsom en grundsats, att den som gjort lagen, kunde ock densamma förändra, emedan ingen högre makt funnes öfver den Lagstiftande. Men man har förgätit verkliga tillvarelsen af en sådan högre makt uti den af Lagstiftande makten sjelf rörande vissa formaliteters ovilkorliga iakttagande öfver sig satta Lag, för hvilken, lagligen gjord (hvilket ej lärer kunna bestridas), alla myndigheter, följaktligen äfven de Konstitutionela makterna, måste böja sig. I annat fall vore den asyftade trögheten till verkning undanröjd, styrkan till motstånd kraftlös, formaliteterna ett mål för advokatyrens klyftigheter och dörren öppnad till förändringar för tillfället, hvilka skulle blifva åtföljda af ett revolutions-tillstånds konvulsiva symptomer, ifrån hvilket en oundviklig öfvergång fruktansvärdt ej kunde ega rum, utan på bekostnad af laglig frihet.

»Man torde invända, att dessa reflektioner icke innehålla annat än andra tillräckligen kända och erkända principer; men

[illegible] il [illegible] rfarenheten hemtar jag anled-

[illegible] kunna inskärpas, och

det är att önska, att genom afvikelser från dem ej mera förlorades i hufvudsak, än genom otålsamhet för dagen och en partisk förtrytsamhet partielt kan vinnas.

»I sammanhang med dessa förutsättningar och noggrant trogen den antagna grundsats, att ingen annan förändring kan komma i fråga, än den *bokstafliga*, som vid en föregående riksdag blifvit beredd, företager jag undersökning, huruvida 81 §:ns föreskrifter icke ega nog tydlighet för att, likmätigt 83 §:n enligt deras *ordalydelse* i hvarje fall kunna tillämpas[1]).

»81 §:n innehåller, att Konstitutions-Utskottet, 'hvars pligt skall vara att grundlagarne granska, eger rätt att hos Riksens Ständer föreslå de ändringar deruti, som det anser högst nödiga eller nyttiga och möjliga att verkställa'.

»Rättigheten att upprätta förslag till grundlagsförändring, ehuru anledningen dertill är hemtad af Konungens nådiga proposition eller af enskild riksdagsmans framställning, tillkommer således exclusivt[2]) Konstitutions-Utskottet. Detta är ett ganska vigtigt förtroende, men säkerheten mot dess missbruk är förvarad deruti, att först och främst dess ledamöter äro valda af Ständerna sjelfva och af deras medel, och för det andra, att Ständerna förbehållit sig beslutande rätten.

»Men äfven denna beslutande rätt är ej obegränsad, ty det heter vidare i samma §: »Riksens Ständer må ej å den Riksdag, då Utskottet *någon ändring* föreslår, utan först å den nästföljande *derom* besluta. Häraf finner man:

1:o) En *ovilkorlig* preskriptionstid, som *ej förr* är tilländalupen, än när nästa riksdag infaller. — — — — — —

2:o) En gräns af annan beskaffenhet för Riksens Ständers beslutande rätt finner man i 81 §:n, så lydande: »Riksens Ständer må icke å den Riksdag, då Utskottet någon *sådan ändring* föreslår, utan först å den nästföljande derom besluta. Blifva då alla Riksstånden om *ändringen* ense» o. s. v. Det är klart, att ordet *derom* icke har afseende på någon annan, än den af

---

[1]) I förbigående må anmärkas, att enligt frih. MANNERHEIMS mening det i § 83 (nu § 84) intagna stadgandet om grundlagsbestämmelsers tillämpning efter sin *ordalydelse* gälde endast §§ 81 och 82. Föreskriften i § 83 lydde ursprungligen så: »Ej må någon för framtiden gällande förklaring af grundlagarne stadgas, utan på det sätt, som enligt föregående tvenne §§ vid ändringar i dem iakttagas bör. Efter deras ordalydelse skulle de i hvarje särskildt fall tillämpas». Ändringen gjordes 1866.

[2]) Konungens förslag till grundlagsändring *kunde* dock att vara godkändt af Konstitutions-Utskottet.

Utskottet föreslagna *någon ändring*, och att *den* ändring, om hvilken ständerna kunna blifva ense, *icke heller* kan vara någon annan, *än den af Utskottet föreslagna och hvilande*, sedan förra riksdagen. I annat fall vore ingen skilnad emellan behandlingssättet af Konstitutions-förändringar och andra Riksdagsgöromål, hvilka, efter första återremissen, med *förändring* i Utskottens framställningar kunna afgöras; föreskrifterna i 81 och 82 §§:na vore öfverflödiga, tiden för de vigtigaste frågors mognad förlorad, grundlagarne utstälda för vådan af tillfälliga omständigheters inflytelse, skyddande formaliteters återhållande kraft försvunnen.

»*All ändring in casu* i Konstitutions-Utskottets från en föregången riksdag hvilande förslag är således *en alldeles oberedd nyhet*, hvilken, så vida en klar föreskrift, grundad på en lagligen stadgad och, jag vågar säga, klokt beräknad, princip, skall ega någon helgd, bör blifva hvilande till nästa riksdag. — — —

»Någon torde tilläfventyrs invända, att annat är förändring af *sak*, annat förändring af *redaktion*. Den förra är ej tillåten, den senare kan förtydliga sak. Men jag frågar: hvar finnes väl den pröfvande myndighet, som ej utgöres af parter? som kan med oväld *utstaka gränsen*, der redaktionen öfvergår från förtydligande till förtydning?» — Ja väl, — men så klara bestämmelserna i § 81 R.F. än tycktes vara, så voro de dock icke tryggade mot förtydning.

I regeringsformen fans en paragraf, som bar nummern 56 och lydde så:

»Allmänna frågor, som uti Riksens Ständers plena väckas, må ej till omedelbarligt afgörande der upptagas, utan skola öfverlemnas till behörigt Utskott, som ege att dem utreda och deröfver sig yttra. Utskottens förslag skola först i Ståndens plena framställas till antagande eller förkastande, utan förändringar eller tillsatser. Göras dervid i Ståndens plena sådana anmärkningar, som hindra antagandet, erhålle Utskottet del af dessa anmärkningar för att derefter förslagen ytterligare granska och jemka. När ett sålunda beredt förslag till Ständen återkommer, då ege de makt att detsamma oförändradt eller med förändringar antaga, eller och alldeles förkasta».

Om också bestämmelserna i § 81 R.F. angående sättet för behandling af Konstitutions-Utskottets förslag till en grundlags-g icke an[illegible]äckligt bestämdt angifva, att dylika

frågor skulle underkastas en *särskild* behandling, helt olik den för öfriga allmänna frågor i § 56 stadgade, så borde det åtminstone ha varit klart, att § 56 *icke* kunde gälla grundlagsfrågor, däraf, att den sjelf angaf sig handla om »allmänna frågor, som *uti Riksens Ständers plena väckas*», medan om grundlagsändringsfrågor stadgades i § 81, att de »*icke må uti Ståndens plena väckas*». Detta oaktadt synes redan vid den senare af de Riksdagar, som inföllo under år 1810, olika åsigter hafva framträdt rörande formerna för hvilande grundlagsfrågors afgörande. För att förekomma olägenheterna af meningsstrider härom, ansåg sig nämligen då en af medlemmarne i 1809 års Konstitutions-Utskott, riddarhussekreteraren A. G. SILFVERSTOLPE, böra väcka ett förslag till förtydligande af föreskrifterna rörande nämda frågors behandling. Detta förslag framstäldes i ett till Konstitutions-Utskottet ingifvet memorial af den 14 oktober 1810, som var af följande lydelse:

»Då vid näst inträffande Riksmöte Riksens Ständer utan tvifvel komma att afgöra de från de tvenne förflutna Riksdagarne hvilande grundlagsfrågor, utbeder jag mig få fästa högloflKonstitutions-Utskottets uppmärksamhet på angelägenheten deraf, att främst af allt ett grundlagsstadgande måtte beslutas, som tydligen bestämde, med hvilka formaliteter Riksens Ständer ega rättighet att dylika frågor afgöra. Utan ett slikt preliminärt stadgande skulle det synas mig vara att befara, antingen att sådana frågor behandlades än på ett sätt, än på ett annat, eller att Riksens Ständer kunde hänföras till tvister om behandlingssättet, hvilka skulle åstadkomma, möjligtvis förbittring, och säkerligen tidsutdrägt.

»Häruti ligger skälet till angelägenheten deraf, att detta grundlagsstadgande blefve det första, som vid nästa Riksdag afgjordes, och att detsamma genast måtte tjena till efterlefnad.

»Dernäst anser jag af föga ringare vigt att afgöras måtte, hvad detta stadgande borde innehålla.

»Att hvad § 56 R.F. föreskrifver om återremisser äfven borde, och kanske med ännu större skäl, gälla för grundlagsfrågor, än för hvilka andra som helst, synes mig falla af sig sjelft.

»Men huruvida, när Konstitutions-Utskottet aflemnat sitt svar och förslag i anledning af återremissen, Riksens Ständer må, enligt åberopade § 56, äfven kunna detta förslag *med förändringar* antaga, det torde tåla ett närmare eftersinnande.

»Mig synes, att sådana förändringar skulle möjligen kunna blifva så hufvudsakliga, att de innefattade helt nya stadganden, af Konstitutions-Utskottet icke beredda, och icke ens instämmande med grundlagens lynne. Dessa förändringars antagande skulle då blifva det säkraste medel att undergräfva regeringssättet.

»Jag skulle derföre höglofl. Konstitutions-Utskottet ödmjukligen underställa, om icke i § 56 R.f. ett särskildt stadgande i afseende pa grundlagsfrågors behandling måtte, såsom en tillläggning vid slutet, föreslås, af följande ungefärliga innehåll:

'Dock sträcke sig, hvad grundlagsfrågor angår, denna rätt att i ett föreslaget stadgande förändringar göra, ej längre än till uttryckssättets fullkomnande till mera tydlighet, fullständighet och enlighet med grundlagens lynne. Föreslås sådana förändringar, bör förslaget andra gången till Konstitutions-Utskottet förvisas, som ege att efter berörda föreskrift ändringarna pröfva och sitt yttrande öfver dem afgifva. Skolandes Riksens Ständer derefter antingen oförändradt antaga ettdera af de uppgifna förslagen, det som sedan det förflutna Riksmötet hvilat, eller ett af de tvenne som under påstående Riksmöte från Konstitutions-Utskottet inkommit, eller ock tvenne af dem, eller alla trenne, förkasta'.

»Att behofvet af en sammanjemkning af Riksståndens beslut ofta kunde blifva en följd af detta stadgande, inser jag nogsamt, och hemställer alltså i förbigående till högloft. Konstitutions-Utskottets uppmärksamhet i synnerhet hvad i slutet af § 75 R.O. stadgas i afseende på frågor af beskaffenhet att ej kunna förfalla; eller om ett enigt resultat endast genom en jemkningsutväg borde sökas». [1])

Att detta förslag icke var i alla afseenden tillfredsställande, erkändes af dess egen författare, och det blef också af Konstitutions-Utskottet omarbetadt. Dess memorial i frågan afgafs den 16 oktober och innehöll hufvudsakligen följande: [2])

---

[1]) Se Konstitutions-Utskottets handlingar vid urtima riksdagen i Örebro 1810 vid Prot. för den 15 Oktober, då förslaget första gången föredrogs i Utskottet.

[2]) Utskottets medlemmar voro denna dag: Kammar[illegible] A. G. Mörner, assessor Uggla, majoren J. C. Kuylenstjerna, [illegible] bladh, kammarherren *A. G. Silfverstolpe*, öfversten [illegible] stadius och *Nordin*, professor *Wijkman*, öfverhof[illegible] Falk, professor Faxe; rådmannen Hochsch[illegible] Falkman, brukspatronen Malmberg, assessor [illegible] mansegarne Anders Andersson från Östergö[illegible]

»Med uppmärksamheten fästad lika mycket *på grundlagens helgd*, som på Ständernas rättigheter, har Konstitutions-Utskottet funnit, att sättet att vid sådana öfverläggningar (om hvilande grundlagsfrågor) tillvägagå borde bestämmas ej allenast genom det öfverläggningssätt, som i § 56 R.F. om förekommande frågors afgörande i allmänhet är vidtaget, men äfven med afseende på grundlagens föreskrift uti §§ 81, 82 och 84 rörande förändringar i grundlagarne.

»Lika med hr SILFVERSTOLPE har Utskottet funnit, att om vid en grundlagsfrågas afgörande sådana förändringar eller tillsatser skulle obestämdt vara tillåtna, hvilka enligt § 56 kunna af Riksens Ständer öfver andra allmänna ämnen, då de för andra gången återkomma, i deras plena beslutas, kunde lätteligen följden deraf blifva, att ett gjordt och förberedt förslag till grundlagarnes förtydligande eller fullkomnande genom en sådan förändring finge en ny och oväntad riktning, hvilken ej allenast för grundlagarnes bestånd kunde blifva vådlig, men hvilken snart nog skulle helt och hållet *tillintetgöra* de uti ofvannämnda §§ 81, 82, 84 till erhållande af en med mer mognad förberedd granskning innefattade stadganden.

»Då Konstitutions-Utskottet vid alla de tillfällen, då uti närvarande Grundlag fråga är om förändring eller tillsatser uti densamma, funnit en äfvenså riktig som märkbar skilnad vara iakttagen mellan de ämnen, som höra till vilkoren för samhällets grundförfattningar, och dem, hvilka angå antingen allmänna lagens eller rikshushållningens förbättring, har Utskottet i denna lika visligt som *tydligt utmärkta åtskilnad* trott sig finna den ledning, som bör bestämma sättet att besluta de förändringar, hvilka uti grundlagarne kunna finnas nödvändiga, och då Utskottet funnit, att Riksens Ständer redan vid dessa frågors väckande underkastat sig inskränkningar och hemstält ämnet till en närmare pröfning af erfarenheten och omständigheterna, har Utskottet förmodat, att förslag till ett lika förhållande vid sådana frågors slutliga afgörande skulle vara instämmande *ej allenast med grundlagens*, utan ock med Riksens Ständers afsigt. Då beslutanderätten alltid vore Riksens Ständer definitivt förbe-

---

Jonsson från Blekinge, *Anders Jansson Hyckert* från Upsala län, Pehr Andersson från Elfsborgs län och Johan Pehrsson från Kalmar län. — De ledamöter, hvilkas namn här äro kursiverade, hade varit medlemmar i det Utskott, som utarbetade regeringsformen.

hållen, har Utskottet trott, att genom sakens oftare hänvisande till Utskott, genom öfverlemnande åt detsamma att bestämma, hvilka tillägg eller förändringar egentligen blott skulle tjena att förbättra redaktion eller förtydliga stadgandet, och hvilka kunde anses såsom egentligen nya motioner, som borde till en framtida pröfning uppskjutas, de olägenheter skulle förekommas, både att genom ögonblickets intryck beslut skulle tillvägabringas, hvars hela vidd man ej insett, och att förbättringar skulle gå förlorade, hvars nytta af tiden kunde ådagaläggas.

»Då vid grundlagsfrågor Riksens Ständers beslut mer än vid alla andra tillfällen äro beroende af inbördes enighet och sammanstämmande, har Utskottet också derpå grundat sitt förslag, att de icke skulle definitivt besluta annat än öfver Utskottets sammanjemkade och i möjligaste måtto efter hvars och ens åstundan lämpade förslag».

För vinnande af nu angifna ändamål föreslog Utskottet:

att då (hvilande) grundlagsfråga första gången uti Ståndens plena behandlades, skulle föreskriften i § 56 tjena till ovilkorlig efterrättelse, så att, därest förslaget icke helt och hållet gillades, komme det att med alla gjorda anmärkningar till Konstitutions-Utskottet remitteras;

att bland de gjorda anmärkningarna Konstitutions-Utskottet skulle ega rättighet att bestämma, hvilka det ansåge vara af egenskap att, utom den åsyftade, förut föreslagna ändringen i grundlagen, kunna medföra någon annan, ej förberedd, väsentlig förändring och följaktligen böra anses som en ny fråga, hvilken borde hvila till nästa Ständers sammankomst;

att då ett sådant Utskottets förslag återkomme till Ståndens plena, skulle de ega att, efter öfverläggning om de delar, som enligt Utskottets betänkande vid samma Riksdag skulle afgöras, hvart och ett inom sig bestämma, hvad som utgjorde Ståndets gemensamma anmärkning öfver en eller flere delar af det till antagande framstälda förslaget;

sedan Ståndens tanke sålunda blifvit utrönt, skulle alla dessa särskilda, då till Stånds yttranden förvandlade, beslut återremitteras för att af Konstitutions-Utskottet öfverses, sammanjämkas och, jämte åtföljande förklaring, till ett definitivt beslut föreslås;

då ege Ständen att ett sådant förslag gilla eller afslå, men utan att kunna någon särskild förändring eller rättelse tilllägga;

äskade ett stand någon sådan, skulle det ännu en gång återförvisa saken till Utskottet, som det ålåge att med sitt yttrande i anledning däraf inkomma:

men aldrig skulle någon sålunda utarbetad grundlagsförändring kunna annat än enligt Utskottets förslag till bifall eller afslag (af talmannen) framställas.

Dessa bestämmelser skulle icke intagas i § 56 R.F., utan införas i riksdagsordningen såsom en ny paragraf, till hvilken ett tillägg till § 56 R.F. skulle hänvisa.

Enligt det af Utskottet framlagda förslaget, som sålunda var afsedt att förena grundlagens stadganden med yrkandena på tillbörligt inflytande för Stånden, skulle således visserligen vid ett hvilande grundlagsändringsförslags slutliga behandling förändringar däri af Standen kunna beslutas, men *endast* sådana som rörde *redaktionen*, icke sådana, som inneburo en materiel förändring, en förändring af innehållet i det hvilande förslaget; och Konstitutions-Utskottet skulle vara den myndighet, som egde att *afgöra*, huruvida en föreslagen förändring vore af det ena eller andra slaget; det skulle ega rätt och skyldighet att bestämma, hvilken af de föreslagna förändringarna rörde det hvilande förslagets innehåll och således vore af natur att först vid nästa Riksdag böra afgöras.

Det förslag af 1810 års Konstitutions-Utskott, för hvars innehåll nu är redogjordt, förekom till afgörande inom stånden vid följande Riksdag, den 9 juni 1812. Inom Preståndet anmärktes däremot, att Utskottet tycktes vilja tillvälla sig en myndighet, som grundlagen ej afsett att lemna detsamma; § 56 R.F. vore redan förut tydlig nog och ändringen således obehöflig, hvadan förslaget omedelbart *förkastades*: [1]) detta alldeles i strid med nämnda § 56 R.F., som stadgade: »göras i Ståndens plena (mot Utskottens förslag) sådana anmärkningar, som hindra antagandet, erhålle Utskottet del af dessa anmärkningar för att derefter förslagen ytterligare granska och jemka»; men visserligen i full öfverensstämmelse med innehållet i § 81 R.F., hvars stadganden man dock ansag böra underordnas bestämmelserna i § 56!

På samma skäl, som inom Preståndet blifvit anförda mot förslaget, förkastades det äfven af Bondeståndet, som förklarade sig »anse § 56 R.F. och § 44 R.O. så tillräckligen bestämma alla frågors handterande och afgörande, som hörde till Utskott,

---

[1]) Prestest. Prot. 1812, I, s. 244—9.

att Ståndet icke funne skäl antaga en mera utvidgad gräns för Konstitutions-Utskottet, eller till bemälte Utskotts i sådant afseende afgifna förslag lemna bifall». [1])

På Riddarhuset framstäldes anmärkningar mot förslaget af, bland andre, hofkansleren friherre WETTERSTEDT, som påpekade svårigheten att noga skilja mellan ändringar, som endast skulle röra redaktionen, och andra förändringar, och särskildt med anledning af denna svårighet fann förslaget oantagligt, hvarefter han yttrade: »Jag kan således icke finna någon annan utväg, än valet mellan de tvenne: att Riksens Ständer anse och behandla Konstitutions-Utskottets förslag till ändring och förbättringar i grundlagarne i likhet med alla andra Utskotts betänkanden, *hvilket synes afvika från regeringsformens allmänna esprit;* eller ock att det förslag, som i förenämnda afsigt af Utskottet vid slutet af en Riksdag blifvit gjordt, må vid början af den nästföljande till bifall eller afslag underställas Riksens Ständers pröfning. I senare fallet bör Konstitutions-Utskottet af de gjorda anmärkningarna i Riksstånden, äfvensom af de nya motioner, som under Riksdagens lopp till Utskottet kunna öfverlemnas, formera ett helt, som sedermera underställes Ständernas granskning och derefter, åter omarbetadt, öfverlemnas till plena vid Riksdagens slut såsom uttrycket af Riksens Ständers gemensamma tankar i afseende på grundlagsfrågorna, för att, på sätt förut omförmäldt är, vid den följande Riksdagens början oförändradt antingen gillas eller förkastas». — Med anledning af de gjorda anmärkningarna återremitterades förslaget. [2])

Samma beslut fattades af Borgareståndet, sedan hufvudsakligen samma anmärkningar framstälts emot förslaget, som inom Preste- och Bondeständen blifvit gjorda. Visserligen framhöll t. ex. assessor AROSENIUS, att § 56 R.F. i följd af sin egen klara och tydliga ordalydelse icke kunde ega tillämpning på grundlagsfrågor, hvadan det föreliggande förslaget ej heller kunde anses på något sätt strida däremot, och att Konstitutions-Utskottet så mycket mindre kunde genom detta förslags antagande erhålla någon ökad makt, som det redan genom grundlagen egde en vida större makt, nämligen den att bestämma, huruvida en väckt grundlagsfråga finge till öfverläggning upptagas eller icke.

[1]) Prot. 1812, s. 388 - 92.
[2]) R. o. Ad. Prot. 1812, I, s. 527—37.

Förgäfves: förslaget återremitterades med 36 röster mot 14, som afgåfvos för bifall. [1])

I följd af hvad sålunda förekommit betraktades förslaget såsom af Riksdagen *förkastadt:* det kom icke i fråga, att det nya förslag i ämnet, som Konstitutions-Utskottet några veckor senare afgaf, och som var bygdt på det senare af friherre WETTERSTEDTS ofvannämnda alternativ, skulle upptagas till afgörande vid denna Riksdag, utan det blef, »såsom vid denna Riksdag utarbetadt», utan tvekan, med tillämpning af § 81 R.F., förklaradt hvilande, för att vid nästa Riksdag afgöras[2]).

Hvilken var nu anledningen till att två Stånd, på samma gång de mer eller mindre direkt förklarade § 56 R.F. ega full tillämpning på grundlagsfrågor, i verkligheten på det nu ifrågavarande förslaget tillämpade § 81 R.F. och därmed för denna Riksdag omöjliggjorde dess behandling enligt den paragraf, hvarefter den enligt deras mening borde behandlas? Svaret finnes, åtminstone delvis, i ett yttrande, som hr A. G. SILFVERSTOLPE några dagar senare, den 20 juni, afgaf till Konstitutions-Utskottets protokoll. »Alltsedan före denna Riksdags början har jag», yttrade han, »varit öfvertygad om tillvarelsen af det förslag, att begagna grundlagarnes fullkomliga tystnad om en särskild metod för afgörandet af Konstitutions-frågor till att, i händelse tonen bland Riksens Ständer skulle det medgifva, afgöra, äfven med sådana förändringar, som innebure nya frågor, Konstitutions-Utskottets hvilande betänkande öfver Tryckfrihets-förordningen efter den analogi, som § 56 R.F. erbjuder den skicklige inför alla *deras* ögon, som icke inse, att denna analogi, i allt annat tillämpelig, är det, emot 81 §:ns förbud, alldeles icke till förändringar af nyssnämnda beskaffenhet. Till detta ändamåls vinnande har behöfts, att det i vägen liggande förslaget om ett särskildt sätt för konstitutionela frågors behandling skulle, i fall det förut företoges, icke af samtliga Riksstånden återremitteras, då, efter utarbetning och antagande af ett förbättradt förslag genast vid denna Riksdag säkerhet i afgörandet och lugn i sinnena hade kunnat vinnas, utan åtminstone af något Riksstånd alldeles afslås. Det har verkligen blifvit afslaget af tvenne: och preliminär-delen af afsigten är således vunnen. Rättvisan», fortfor

[1]) Borgarest. Prot. 1812, I, s. 307—16.

[2]) Jfr friherre MANNERHEIMS yttrande på riddarhuset den 29 mars 1815 (R. o. Ad. Prot. 1815, I, s. 207).

han, »fordrar likväl härvid af mig det tillägg, att denna plan var enskild och kom icke från Regeringen». [1])

Men det var ej nog med, att man genom förslagets förkastande sökte bereda sig fria händer vid afgörandet af den andra i ordningen af de grundlagsfrågor, som efter den konstituerande Riksdagen 1809—10 förekommo till definitivt beslut, frågan om Tryckfrihetslagens ändring: sjelfva den omständigheten, *att* det blifvit förkastadt, anfördes, såsom i det följande skall visas, vid mer än ett tillfälle som *stöd* för den behandling, som man ansåg tillständigt att låta denna fråga undergå.

Redan vid 1809—10 års Riksdag hade vissa förslag till ändringar i Tryckfrihetsförordningen af den 9 mars 1810 blifvit väckta; och i memorial af den 10 oktober 1810 hade Konstitutions-Utskottet vid den senare af nämnda års Riksdagar i sammanhang med dem föreslagit vissa andra förändringar i samma lag, bland hvilka den vigtigaste var den, som motiverades med nödvändigheten att för hela rikets väl söka förekomma lättsinniga och smädliga yttranden om främmande staters regeringar. Utskottet föreslog nämligen till vinnande af detta ändamål ett bestämdt undantag från den genom § 86 R.F. hvarje svensk man förunnade rättighet att, utan några af den offentliga makten i förväg lagda hinder, utgifva skrifter: af tidningar (»dagblad och veckoblad») skulle, tre timmar *innan* de utgåfvos, ett exemplar aflemnas till hofkansleren eller hans ombud; i den händelse hofkansleren eller hans ombud funne tidningen innehålla något, som för utländska makter kunde befinnas anstötligt, då egde han att före tidningens utgifvande belägga den med qvarstad. För öfrigt var den märkligaste af de föreslagna ändringarna den, att fråga om tryckt skrifts brottslighet skulle afgöras genom en *jury*, utsedd för tiden från en Riksdag till en annan, till hälften af Konungen, till hälften af Ständerna. Med afseende på detta sistnämda förslag yttrade Utskottet, att det i betraktande af dess detaljer finge »yttra sin fägnad öfver det i grundlagen gjorda visa stadgande, att frågor af denna art »(= grundlagsfrågor)» ej genast kunna afgöras, utan måste uppskjutas, intill dess, efter en längre tids förlopp, bristerna tydligen blifvit upptäckta och erkända samt medlen till deras afhjelpande bättre uttänkta».

[1]) Konstitutions-Utskottets handlingar 1812. Prot. för den 20 juni. Bil. N:o 3.

»När utskottet sålunda», heter det slutligen i sitt memorial, »nu till Riksens Ständer detta sitt förslag till ändringar i Tryckfrihetsförordningen aflemnar, sker sådant i den förtröstan, att vid en kommande Riksdag, när detsamma kommer under Riksens Ständers pröfning, *de förbättringar, som med det föreslagna systemet stå i ett då erkändt sammanhang, kunna göras*, hvilka nu till äfventyrs ligga dolda för Utskottets med det noggrannaste bemödande anstälda forskningar». [1])

Utskottet utgick således från den förutsättningen, att i sammanhang med förslagets definitiva afgörande ändringar däri skulle kunna göras, dock med den inskränkning, att de skulle stå »i sammanhang med det föreslagna systemet»; — hvilka ändringar åter voro af denna beskaffenhet och hvilka icke var det, skulle afgöras af *Konstitutions-Utskottet*, enligt bestämmelserna i det förslag om sättet för grundlagsfrågors behandling, som af Konstitutions-Utskottet den 16 oktober s. å. aflemnades under förutsättning att det vid nästa Riksdag skulle afgöras före alla andra hvilande grundlagsfrågor och sålunda äfven före afgörandet af den nu ifrågavarande. [2])

Innan det från 1810 års riksdag hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen förekom till behandling hos Ständerna vid Riksdagen 1812, aflemnades en Kunglig proposition af den 25 maj 1812, där det efter en liflig skildring af det sätt, hvarpå tryckfriheten efter Tryckfrihetsförordningens utfärdande blifvit missbrukad, särskildt genom »dagblad och periodiska skrifter», yttrades: »Då Kongl. Maj:t erinrar sig, att fråga om vissa försigtighetsmått mot dagblads och veckoskrifters utgifvande, i afseende på hvad däremot (däruti?) kunde finnas för främmande makter anstötligt, vid förliden Riksdag öfverlemnades af Konstitutions-Utskottet till Riksens ständer för att derom, äfvensom om flere förbättringar, vid den nästföljande besluta, men

[1]) Konstitutions-Utskottets vid urtima riksdagen i Örebro 1810 afgifna betänkanden öfver föreslagna förändringar i grundlagarne. s. 83 ff.

[2]) Sedan Konstitutions-Utskottet i sitt mem. af den 16 okt. 1810 redogjort för de synpunkter, som varit de bestämmande vid utarbetandet af förslaget om sättet för grundlagsfrågors behandling, yttrade det: »Uppå dessa anledningar och under förutsättande att detta vilkor om öfverläggningssättet vid grundlagsfrågors afgörande blifver det första af dessa ämnen, hvaröfver Riksens Ständer vid nästa Riksdag inhemta Konungens nådiga sanktion, *innan de sjelfva grundlagarnes öfverläggning företagas*, får Utskottet till nästkommande Ständers vidare pröfning i ödmjukhet föreslå följande: 1:o att formen för det öfverläggningssätt, som vid grundlagsfrågors afgörande bör iakttagas, blir vid nästa Riksdag det första föremålet för Ständernas beslut öfver dessa ämnen — — — — —».

samma försigtighetsmått, bestående i dagblads och veckoskrifters föregående granskning af hofkansleren eller dess ombud, *hvarken synas Kongl. Maj:t tillräckliga eller ens i verkställigheten äro möjliga*, så finner Kongl. Maj:t sig föranledd, *så väl* af denna då väckta fråga, *som* af dess egen vid denna Riksdag [1]) uppdragna teckning af Tryckfrihetens behandlande och därvid fogade uppmaning till nödvändiga förändringar, att, *under en mera utsträckt synpunkt af ämnet*, af Rikets Ständer äska:

1:o att utgifvandet af dagblad och periodiska skrifter *af alla slag* hädanefter må bero af *Konungens särskilda tillståndsbref*, som dock icke bör kunna förvägras, utom till sådana personer, som för brott blifvit dömda, eller äro förklarade ovärdiga att föra andras talan;

och att i händelse hofkansleren (med ostördt bibehållande af den seqvestrationsrätt, som Tryckfrihetslagen honom tillägger) funne dagbladet eller periodiska skriften *vådlig för allmän säkerhet*, eller utan skäl och bevis *förnärmande personlig rätt* eller af en *fortfarande smädlig egenskap*, han må ega att genast låta *inställa dess vidare utgifvande*, intill dess Kongl. Maj:t efter behag förordnat, huruvida tillståndsbrefvet må indragas eller yttermera begagnas;

utgifvare af dagblad eller periodisk skrift, som en gång af nämda orsaker inställts, *må ej kunna erhålla något ytterligare tillståndsbref* att *annat* dagblad eller periodisk skrift utgifva».

2:o Vidare föreslog Kongl. Maj:t en förändring i bestämmelserna angående hvilken i Tryckfrihetsmål skulle betraktas som *svarande* part.

Enligt den gällande Tryckfrihetslagen skulle boktryckaren anses som svarande, ända tills Hofrätten (som efter undersökning vid underrätt egde döma i Tryckfrihetsmål) ålagt honom att uppgifva författarens namn; och detta kunde Hofrätten icke göra, innan den funnit målet vara af urbota beskaffenhet eller pröfvat boktryckaren ega så ringa förmögenhet, att fängelsestraff måste ådömas i stället för böter. Dessa regler angående sättet att finna svarande part voro, ehuru i förändrad och förtydligad form, hufvudsakligen bibehållna i det sedan sista Riksdagen hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen. Nu

[1]) I berättelsen »om hvad sig i rikets styrelse tilldragit sedan sista Riksdag». Bih. t. Rikst. Prot. I, 22 f.

föreslog Kongl. Maj:t, att boktryckares ansvarsskyldighet i nu nämda fall skulle upphöra och svarande parten i stället bli *författaren* (»den brottslige»), uppgifven genom den i Tryckfrihetsförordningen föreskrifna namnsedel, hvilken således skulle öppnas genast vid rättegångens början, och, i afseende på dagblad och andra periodiska skrifter, deras med tillståndsbevis försedda *utgifvare*.

Detta sistnämda förslag skilde sig således väsentligt så väl ifrån det, som Konstitutions-Utskottet vid sista Riksdagen angående samma sak framlagt, som ifrån gällande bestämmelser; och detsamma var i ännu högre grad förhållandet med det Kongl. Maj:ts förslag, som afsåg införande af skärpta bestämmelser i fråga om rätten att utgifva periodiska skrifter: det syftade väl till samma mål, som det sedan sista Riksdagen hvilande förslaget, men det gick på samma gång betydligt längre och innehöll med afseende på sättet för målets uppnående bestämmelser, som väsentligen skilde sig från de af Konstitutions-Utskottet föreslagna, eller, rättare sagdt, voro af helt annan beskaffenhet.

Efter redogörelsen för de nu framlagda förslagen yttrades i den Kungliga propositionen: »Kongl. Maj:t har nu för Riksens Ständer framstält sina tankar i ett ämne, som törhända i högre grad än något annat kräfver den lugna pröfningens åtgärd. Det är dessutom af de vid sistförflutna Riksmöte väckta grundlagsfrågor den enda, hvars afgörande Kongl. Maj:t för sin del, vid denna Riksdag, anser fordra den skyndsammaste behandling».

Således: Kongl. Maj:t förklarade sin åsigt vara, att frågan i hela sin vidd kunde redan vid denna Riksdag definitivt *afgöras;* och på samma gång Kongl. Maj:t fann ämnet vara af den art, att det framför andra kräfde en *lugn pröfning*, förklarade han det tillika framför andra kräfva den *skyndsammaste behandling!*

Propositionen slutade med följande ord: »Kongl. Maj:ts enda afsigt och bemödande är att genom oordningars undanrödjande och ett återstäldt samhällsskick bereda vägen till tronen för den ädle furste, som en dag skall blifva Kongl. Maj:ts efterträdare. Han har af öfvervunna faror och brydsamma omständigheter lärt att för frihetens och menniskovärdets rätt hemta den säkraste borgen af *lagarnes verksamhet och helgd*; han skall äfven veta att, under utöfningen af sitt konungsliga kall, följa och

bibehålla de grundsatser, som fordom väpnade hans arm, och under det den frimodige skribenten med blottade afsigter och allvarlig känsla af dessas renhet skall hos honom och lagen finna ett förenadt stöd, skola ilskan, skändelsen och förtalet vika för hans manliga och öppna blick» [1]).

»Lagens helgd» skulle således främjas genom en handling, som i sig innebar ett lagbrott, och för att genomdrifva denna handling hänvisades till Kronprinsens rättskänsla och till de skyldigheter man egde mot honom såsom landets blifvande Konung!

Konstitutions-Utskottets från förra Riksdagen hvilande förslag förekom till behandling i Stånden i slutet af maj och början af juni, i tre stånd *innan* förslaget om nya föreskrifter rörande grundlagsfrågors behandling hade förevarit, — oaktadt detta, såsom förut är nämdt, blifvit framställdt endast under förutsätt-sättning att det skulle afgöras och erhålla laga kraft, innan öfriga hvilande grundlagsfrågor handlades.

Af Presteståndet blef det (28 maj) utan diskussion återremitteradt »tillika med de anmärkningar och äskade rättelser uti detta ämne, hvilka innehöllos uti Kongl. Maj:ts den 26 innevarande maj afgifna nådiga proposition rörande Tryckfriheten» [2]).

I Bondeståndet förekom förslaget äfven till behandling samtidigt med den Kungliga propositionen i ämnet (1 juni). På samma gång den sistnämnda remitterades till Konstitutions-Utskottet, beslöts angående det förra — efter ett par anmärkningar af ANDERS DANIELSSON, hvilka pröfvades vara af beskaffenhet att hindra förslagets antagande —, att det skulle till Utskottet återförvisas för ytterligare granskning och jämkning [3]).

På Riddarhuset anmärktes å ena sidan, att Utskottet gått för långt, å andra sidan, att dess förslag ej vore tillräckligt genomgripande, hvarpå betänkandet återförvisades; på samma gång remitterades den kungliga propositionen till Utskottet »för att i sammanhang med berörda betänkande behandlas» (1 juni) [4]).

Inom Borgareståndet beslöts remissen af den Kungliga propositionen den 28 maj [5]), men först den 9 juni — *efter* öfver-

[1]) Bih. t. Rikset. Prot. 1812, I, 366—74.

[2]) Prot. I, s. 152. — Först några dagar sedan återremissen var besluten, egde diskussion i ämnet rum. Se Prot. för den 1 och 9 juni.

[3]) Prot. s. 337—9.

[4]) Prot. I, 387—422.

[5]) Prot. I, 249.

läggningen om förslaget rörande grundlagsfrågors behandling — förekom där det hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen. Diskussionen öppnades af assessor AROSENIUS, som förklarade sig »af den omständigheten, att Tryckfrihetsförordningen efter 7 månaders tillvaro ansetts behöfva ändras i ej mindre än 46 punkter, medan endast 15 af alla dess momenter blifvit lemnade utan anmärkning, draga *den* slutsatsen, att en så ofullkomlig reglementarisk författning ingalunda borde anses utgöra sjelfva hufvudgrunden eller ens någon väsentlig del af sjelfva Tryckfriheten», och »att *således* de vid föregående Riksdagar anmärkta felaktigheter i detta reglemente ofelbart denna gång måste afhjelpas, ehvad sättet därtill och sjelfva ändringarna blifvit vid föregående Riksdagar föreslagna eller nu först uppgifna, endast därvid iakttoges, att sjelfva punkten eller momentet, som de anginge, varit från förra Ständerna till förändring anmäldt»: ett onekligen mycket beqvämt sätt att komma ifrån föreskrifterna om sättet hur *grundlag* borde ändras! — Öfverläggningen slutade äfven här med, att förslaget återremitterades. [1])

För förberedande behandling af frågan tillsatte Konstitutions-Utskottet [2]) den 4 juni en »Tryckfrihetsberedning», [3]) och denna beslöt (12 juni) »till följd af Riksståndens remisser» att pröfva Kongl. Maj:ts proposition om förändringar i Tryckfrihetslagen »i sammanhang med Konstitutions-Utskottets därvid under sistlidna Riksdag gjorda anmärkningar». I tydlig strid med § 81 R.F. skulle man således underlåta att gifva något särskildt utlåtande om den Kungliga propositionen!

[1]) Prot. I, 316—31.

[2]) Till ledamöter däraf hade vid riksdagens början blifvit utsedde: kammarherren grefve A. G. Mörner, riddarhussekreteraren *A. G. Silfverstolpe*, envoyén friherre C. G. Adlerberg, öfversten Pehr Schönström, öfverintendenten Edelcrantz, regeringsrådet Hallenstjerna; biskopen i Strengnäs J. A. Tingstadius, biskopen i Lund W. Faxe, professoren *S. C:son Wijkman* (Upsala stift), prosten M. Falk (Strengnäs stift), kontraktsprosten C. M. Agrell (Vexiö stift), professoren Chr. Wåhlin (Lunds stift); lagmannen och vice talmannen J. P. Sandberg (Stockholm), borgmästaren A. Nenzén (Upsala), assessorn C. Arosenius (Norrköping), politie borgmästaren C. U. Egge (Vestervik), borgmästaren J. Ullberg (Sundsvall); hemmansegarne Bengt Svensson (Östergötland), Anders Åberg (Vesterbotten), Bengt Andersson (Elfsborgs län), Jonas Nordstedt (Jönköpings län), Lars Israelsson (Örebro län) och Pehr Nilsson (Kristianstads län). — Den 10 juni inträdde hemmansegaren Jöns Hermansson (Norrbotten) såsom suppleant för Anders Åberg, så länge denne vore af sjukdom hindrad att deltaga i Utskottets arbeten. — De ledamöter, hvilkas namn här äro kursiverade, hade varit medlemmar af det Utskott, som utarbetade 1809 års Regeringsform.

[3]) Dess ledamöter voro: Mörner, Edelcrantz, Hallenstjerna; Tingstadius, Faxe, Agrell; Sandberg, Ullberg, Nenzén; Bengt Andersson, Bengt Svensson och Pehr Nilsson.

Då Beredningens pluralitet under ärendets därpå följande handläggning beslöt (15 juni) att i § 4 intaga ett nytt moment, affattadt i hufvudsaklig öfverenstämmelse med den första punkten i Kongl. Maj:ts proposition (om indragningsmakten), hemstälde borgmästaren ULLBERG, »huruvida de frågor, som först vid denna Riksdag blifvit väckta, kunde upptagas i sammanhang med dem, som hvilat sedan sista Riksmötet och som enligt grundlagen nu endast finge afgöras». Ordföranden (grefve MÖRNER) »förmälte» med anledning häraf, »hurusom skilnaden emellan gamla och nya frågor blifvit med noggrannhet angifven i sista Konstitutions-Utskottets betänkande; men som Beredningens fleste ledamöter bestämt den nyssnämnda redaktionen, så frågade han, om det äfven vore deras tanke att ej skilja emellan gamla och nya frågor. Häruppå svarades, att det ej vore Beredningen tillständigt (!) att ingå i en sådan pröfning, sedan Konstitutions-Utskottets betänkande af den 16 oktober 1810 rörande dylika ämnen blifvit af 2:ne Stånd afslaget, och detta afgörande således ej tillkomme Utskottet». Att det ifrågavarande betänkandet blifvit afslaget, skulle således hindra utskottet att ställa sig § 81 R.F. till efterrättelse!

Samma svar gafs på en liknande anmärkning, som den 20 juni framstäldes i Utskottets plenum vid justeringen af de beslut, som Utskottet fattat med anledning af Beredningens förslag. Anmärkningen framstäldes af hr A. G. SILFVERSTOLPE, som af sjukdom varit hindrad att deltaga i Utskottets öfverläggningar och beslut i Tryckfrihetsfrågan. »Eftersom jag kunnat fatta sakernas närvarande förhållande», yttrade han,[1]) »är det icke utan sannolikhet, att Riksens Ständer i sina plena genom det öfvertag, som ett större röstetal måste hafva öfver ett mindre, möjligen torde i sina beslut öfver Tryckfrihetsförordningen äfven inbegripa verkligen nyväckta frågor. Däremot eger ett Utskott ingen talan: besluten äro Riksens Ständers ensak. Men hvad jag i afseende på det nu färdiga betänkandet finner mig skola hafva önskat, är, att Konstitutions-Utskottet måtte hafva denna gången framgått i samma raka förhållande, hvarifrån någon afvikelse tillförene icke finnes, det vill säga, icke mer än någonsin förr hafva innehållit med den upplysning, att ibland de mångfaldiga frågorna i betänkandet några få, och, som jag tror, blott en eller annan

[1]) Se Konstitutions-[illegible] för den 20 juni, Bil

nyväckt finnes. Jag vet, att praxis icke bör vara lag. Jag vet, att intet lagstadgande bestämdt ålägger Konstitutions-Utskottet att inför Riksens Ständer uppgifva, hvilka frågor äro hvilande eller nya. Men jag vet ock, att ett sådant stadgande saknas endast af det skäl, att ingen lag behöfver föreskrifva, hvad ett rent begrepp om allmänna ärendens behandling af Utskott sjelfmant dikterar. Jag tror, att för Riksens Ständer äro deras Utskott detsamma, som för Konungen dess Statsråd och öfriga ämbetsverk — rådgifvare, vägledare, upplysare: ingenting mer, men detta fullständigt; och sådant af det skäl, att, likasom Konungen genom sin egenskap af En, äro Riksståndens ledamöter genom egenskapen af sin talrikhet oförmögne både att känna och att erinra sig om allt. Jag tror, att det således är hvarje Utskotts åliggande att framställa *helt* hvarje ärendes skick, som det har att behandla. Jag tror, att en ohel framställning i synnerhet då är oriktig, när förtegenheten kan missleda eller användas att missleda begreppen till att anse för saker af samma beskaffenhet dem, som bära en alldeles skiljaktig stämpel, och ännu mer när skiljaktigheten är till den grad [stor?], att därigenom slutbehandlingen af den ena är af Lagen förutsatt vara alldeles stridig mot slutbehandlingen af den andra. Efter en fullständig angifning och ärendets i öfrigt noggranna behandling står ett Utskott fullkomligen klanderfritt inför Riksens Ständer och, hvad mer är, inför sig sjelft: där, men ock ej förr, upphör dess åliggande: allmänna omdömet, sålunda beredt att klart fatta, afgör sedan ärendet efter sin vilja; och den rättskaffens medborgaren underkastar sig densamma, vore den ock icke hans.

»Jag upprepar», fortfor han, »att jag inser, det denna anmärkning är oberättigad till all inflytelse på Konstitutions-Utskottets utlåtande. Ehuru obetydande den således är i detta afseende, har det likväl ej varit i afseende på mig sjelf likgiltigt att få framställa den. Det gifves en publik, som är mycket inskränkt, men mycket aktningsvärd, och det kommer en tid efter ögonblicket hvari man dväljes, hvilkas omdömen jag för min del värderar högt öfver allt det populära medhåll, som skickligheten kan i den närvarande stunden förvärfva sig: och det är till deras pröfning jag önskar få min nu gjorda anmärkning förvarad».

Ordförandens genmäle lydde så: »Jag hade äfven trott, att det hörde till sakens utredande att skilja frågorna emellan. Men *då* Riksens Ständer ej antagit Konstitutions-Utskottets vid

förra Riksdagen afgifna betänkande om grundlagsfrågornas behandlingssätt, *så* har Utskottets pluralitet ej ansett sig nu kunna välja emellan 56:te och 81:sta §§:nas olika föreskrifter»(!).

Konstitutions-Utskottets svar på återremissen af det sedan förra Riksdagen hvilande förslaget till ändringar i Tryckfrihetsförordningen och på remissen af Kongl. Maj:ts vid denna Riksdag aflåtna proposition i samma ämne gafs således på en gång och i ett sammanhang. Det utgjordes af två betänkanden. Det ena innehöll ett förslag till ny redaktion af Tryckfrihetsförordningens fyra första paragrafer, hvari, jämte vissa af de sedan 1810 hvilande ändringsförslagen upptagits de af Kongl. Maj:t nu proponerade samt vissa andra först vid denna Riksdag föreslagna ändringar. Härigenom hade flere lagrum[1]) erhållit en lydelse eller ett innehåll, som först vid denna Riksdag föreslagits och sålunda icke i grundlagsenlig ordning beredts, t. ex. § 1 mom. 4, hvari nu stadgades nödvändigheten af tillståndsbevis för utgifvande af periodisk skrift, § 4 mom. 8, som nu stadgade rätt för hofkansleren att i vissa fall inställa utgifvandet af periodisk skrift och rätt för Kongl. Maj:t att för framtiden beröfva utgifvaren rätten att utgifva vare sig den sålunda indragna skriften, eller hvarje annan periodisk skrift; och § 1 mom. 8, enligt hvilket vid rättegång om en under åtal ställd skrift författarens namnsedel nu skulle brytas genast vid rättegångens början.

Det andra af Utskottets betänkanden i frågan rörde innehållet af Tryckfrihetsförordningens § 5 (om rättegångssättet). Angående denna paragraf hade inom Utskottet yppat sig så olika meningar, att 2 stånd (Adel och Borgare) vid voteringen därom stannat mot 2 (Prester och Bönder). Utskottet hade i följd däraf ansett sig böra framlägga alternativa förslag, det ena, i enlighet med de båda förstnämnda Ståndens mening, innehållande stadgande, att tryckfrihetsmål skulle afgöras af *jury*, sammansatt så som den nuvarande juryn i dylika mål, och således helt annorlunda än enligt 1810 års Konstitutions-Utskotts förslag; det andra utan dylikt stadgande. Så det ena som det andra förslaget framlades till definitivt afgörande vid denna Riksdag, trots den stora meningsskiljaktigheten inom Utskottet och trots det, att juryn i sin nu föreslagna form var en fullkomlig nyhet.

[1]) Jfr Pehr Lagerhjelms yttrande [illegible] på Riddarhuset den 26 juni (Ad. Prot. I, 788, 9). Anmärkning[illegible] 1 mom. 6 var dock förhastad, hvarjämte kan påpekas, att § [illegible] § mom. 4» i stället för 2 § mom. 4.

Utskottets förslag åtföljdes icke af någon motivering. Man hade nämligen ansett, att om Utskottet ej nöjde sig med att meddela resultaten af sitt arbete, utan äfven anförde motiv för sitt förslag, skulle man inom Ständen »fästa sig så mycket vid de senare, att de förra allt för länge kunde blifva oafgjorda»[1]). I stället fans angifvet, att förslaget blifvit utarbetadt »med anledning *så väl* af de af förra Konstitutions-Utskottet aflemnade förslag till förändringar i Tryckfrihetslagen, *som* af dem, hvilka i Konungens vid denna Riksdag aflåtna nådiga proposition innehölles, *samt* af de i Riksstånden gjorda anmärkningar»[2]).

Förslaget, som var dateradt den 20 juni, inkom till Stånden den 22 och företogs där till afgörande redan den 26 i samma månad. Under diskussionen om utlåtandet rörande Tryckfrihetslagens fyra första paragrafer framhöllo på Riddarhuset flere ledamöter (öfverstelöjtnanten C. E. CARLHEIM-GYLLENSKIÖLD, öfversten grefve D. H. FRÖLICH, friherre ADOLF LUDVIG STJERNELD m. fl.) behofvet af inskränkningar i tryckfriheten och yrkade på denna grund obetingadt bifall till Utskottets förslag. Å andra sidan ansåg kaptenen HANS BLOMSTEDT visserligen ändringar i hittills gällande bestämmelser nödiga, men fann den nu ifrågasatta ordningen därför ej vara öfverensstämmande med grundlagarnes stadganden: den ändring i Tryckfrihetsförordningen, som af Konstitutions-Utskottet vid sista Riksdagen blifvit föreslagen, borde ofördröjligen afgöras, men alla öfriga anmärkningar rörande nämnda grundlag, hvilka nu voro eller under denna Riksdag komme att blifva gjorda, skulle af Konstitutions-Utskottet ytterligare beredas, för att vid nästa Riksdag afgöras. Emellertid kunde Ständerna öfverlemna till Kongl. Maj:t att, om så nödigt pröfvades, indraga periodiska skrifter, en suspension af Tryckfrihetslagens bestämmelser, som skulle gälla, till dess Ständerna vid nästa Riksdag fattat definitivt beslut i fråga om lagens ändring. Mera konseqvent var herr LUDVIG DETLOF HEIJKENSKIÖLD, som under åberopande af stadgandet i § 81 R.F., att »Riksens Ständer icke under någon förevändning må förr än vid nästa Riksdag upptaga Konungens propositioner, som röra ändringar i grundlagarne», yrkade, att förslaget skulle återre-

[1]) Se »Tryckfrihetsberedningens» prot. för den 16 juni (bland Konstitutions-Utskottets handlingar).

[2]) Bih. t. Rikset. prot. 1812, II, s. 769 ff.

mitteras och Utskottet anmodas att inkomma med ett bestämdt, och ifrån Utskottets vid sistlidne Riksdag afgifna förslag till ändringar i Tryckfrihetslagen skildt, utlåtande öfver Kongl. Maj:ts nu aflemnade proposition rörande tryckfriheten. Den förnämste talaren på denna sida var dock den då 25-årige notarien i Bergskollegium PEHR LAGERHJELM, som under de följande Riksdagarne inpå 1850-talet spelade en betydande rol på Riddarhuset. Med synnerlig klarhet och grundlighet uppdrog han en jämförelse mellan det nu framlagda förslaget och det, som sedan förra Riksdagen var hvilande, och ådagalade under åberopande af föreskrifterna i § 81 R.F., huruledes »Konstitutions-Utskottet icke iakttagit regeringsformens föreskrifter, då det till Riksens Ständers pröfning aflemnat ett förslag, hvaruti flere uti Utskottets förra betänkande icke upptagna frågor förekomme, utan att hafva utredt, hvilka dessa till nästkommande Ständers pröfning hvilande frågor vore, och hvarigenom Utskottet afgifvit ett betänkande, som icke utan grundlagens kränkande kunde till alla delar bifallas». I hr LAGERHJELMS anmärkningar instämde d. v. kaptenen friherre JACOB CEDERSTRÖM, som under hänvisning till talmanseden protesterade »mot all proposition till bifall å betänkandet, intill dess de nya frågorna, som enligt § 81 R.F. skulle hvila till nästa Riksdag, blifvit skilda från de redan beredda, hvilka nu lagligen kunde afgöras». I denna protest instämde, utom hrr HEIJKENSKIÖLD och LAGERHJELM, kammarherren ARVID SPALDENCREUTZ och grefve PEHR KALLING.

Å andra sidan anfördes af öfversten C. REUTERCRONA för lagligheten af att definitivt beslut nu fattades hufvudsakligen följande: frågan om Tryckfrihetslagens förbättrande vore af Konstitutions-Utskottet vid förra Riksdagen »ganska tillräckligt och omständligt» väckt, särskildt i afseende å »dagblad och periodiska skrifter», hvadan innehållet i första punkten af den Kungliga propositionen alldeles icke kunde betraktas som en ny fråga; förra Riksdagens Konstitutions-Utskott hade äfven »ganska tillräckligt» väckt frågan om allt hvad 2:dra punkten af nämda proposition inbegrepe, »nämligen nödvändigheten och sättet att vid rättegångar i Tryckfrihetsmål finna en svarande part»; samma Konstitutions-Utskott hade sjelft förutsatt, att vid följande Riksdag »förbättringar» i dess förslag skulle kunna göras. Vidare åberopades § 56 R.F., som stadgade, att förslag öfver *allmänna frågor*, som till Stånd[illegible], må af dem antin[illegible]

ändradt, eller ock med *förändringar* antagas. »Ville någon nu invända», yttrade talaren, »att § 56 angår allmänna frågor, som i Ståndens plena väckas, och att sådana icke äro Konstitutions-Utskottets frågor, så begär jag att få veta, hvilka frågor kunna vara *allmännare* än de, som angå rikets grundlagar? Hvilken fråga är *allmännare*, den som med 3 Stånds pluralitet kan afgöras, eller den, som fordrar alla 4 Ståndens förenade bifall?» »Lika orätt», fortfor han, »skulle man invända mot *afgörandet nu*, att en proposition af Kongl. Maj:t skall hvila till nästa riksdag. Propositionen skall då innehålla (enligt § 81 R.F.) af Konungen föreslagna *förändringar* i grundlagen. Men den *nu* i fråga varande innehåller blott *modifikationer* af tvenne redan vid förra Riksdagen väckta frågor. Man kan väl ej förneka Konungen den rättighet, som hvarje enskild riksdagsman eger att äfven för sin del, vid en förut väckt allmän fråga, före afgörandet göra anmärkningar eller föreslå ändringar. Allraminst kan man förebära, det ett i laglig ordning beredt, gilladt och till afgörande färdigt förslag skall uppskjutas en Riksdag eller 5 år till därföre, att Kongl. Maj:t däruti redan *instämt* och genom sin erfarenhet och vishet ytterligare styrkt sakens nödvändighet eller gifvit förslag om rätta sättet till verkställandet däraf».

Ihåligheten af hela denna bevisning är alltför tydlig för att behöfva särskildt påpekas.[1])

För öfrigt framhölls i deras anföranden, som yrkade förslagets antagande endast *behofvet eller nödvändigheten* af att inskränka tryckfriheten; och hofkansleren friherre WETTERSTEDT, som uppträdde omedelbart sedan friherre CEDERSTRÖM afgifvit

[1]) Bättre utförd var den bevisning i samma riktning, som vid protokollsjusteringen den 3 juli presterades af Konstitutions-Utskottets ordförande grefve A. G. MÖRNER (prot. II, 15 f.), men vi kunna ej heller finna den vara i någon mån tillfyllestgörande. Särskildt måste vi såsom oriktig beteckna hans uppgift, att § 81 R.F. endast handlade om, huru grundlagsfrågor kunde väckas, icke huru de kunde slutligen afgöras; och hvad angår hans påstående att, »då Konstitutions-Utskottet uti sitt under 16 oktober 1810 afgifna betänkande sökt förekomma möjligheten, att grundlagsfrågorna skulle slutligen efter § 56 R.F. behandlas, hade det med detsamma medgifvit, att sådant för det närvarande genom ingen lag vore förekommet», så anmärka vi, att Konstitutions-Utskottet genom sitt ifrågavarande betänkande (se ofvan sid. 202) icke kan anses hafva medgifvit något annat, än att stadgandena om sättet för grundlagsfrågòrs slutliga behandling kunde blifva föremål för tvist, samt att, äfven *om* utskottet skulle kunna anses hafva gjort ett sådant medgifvande, som det enligt grefve MÖRNERS på skulle hafva gjort, ett dylikt medgifvande gent emot grundlagens föreskrift kunde hafva någon betydelse.

sin protest mot proposition å bifall till förslaget, berörde ej heller med ett ord frågan, huruvida dess definitiva antagande öfverensstämde med den grundlagens »esprit», hvarom han några dagar förut talat[1]). Han yttrade sig endast om de föreslagna bestämmelsernas lämplighet och fann skäligt att sluta sitt anförande med följande ord: »Mina herrar! Europas närvarande ställning kan ej undfalla att lifligen verka på hvarje redligt tänkande medborgare. Glömmom derföre ej den stora kris, som för våra ögon beredes, och den tid, hvaruti vi lefva! Fästom vår blick på den ädle furste, som vid vår vördade Konungs sida vetat genom sin kraft och sitt anseende aflägsna farorna från våra bygder och förskaffa oss den aktning af främmande nationer, som dem *vanmäktigt endast af våra lagar* skulle bibringas. Påminnom oss, att denne furste har uppväxt i frihetens sköte, den han så manligen försvarat, att han ej vill lägga några band på svenska folket, men att han allvarligen vill frälsa det från inre och yttre skakningar. Om han, ledd af sådana grundsatser, ej mer ser sig behöfva den rättighet honom gifves, är jag öfvertygad, att han skall blifva den förste att den återlemna» — ett yttrande som tydligen var afsedt för dem, som i likhet med hr BLOMSTEDT endast provisoriskt ville lemna Regeringen den nu ifrågavarande rättigheten —, »och då han det gör, skall han hafva vunnit målet för sin ära och för sekler grundat Sveriges sjelfbestånd och trygghet. Men om dessförinnan Försynen skulle straffa vårt fädernesland med det hårdaste af alla slag, det, hvars möjlighet af mitt hjerta förnekas, *om vårt nuvarande enda stöd och den säkraste borgen för våra förhoppningar blefve oss undanryckt*, så vädjar jag till Eder alla, mina herrar, om I ej lika med mig ären öfvertygade, att en inskränkt och (eller?) oinskränkt tryckfrihet skall då blifva ett svagt värn för Sverige, och att den dom, som ödet då skulle fälla öfver vår framtida sjelfständighet, är med oberäkneliga hotande utsigter förbunden»[2]).

Regeringens målsman på Riddarhuset fann således lämpligt att söka framtvinga förslagets antagande genom att hota med att den nyvalde tronföljaren i motsatt fall skulle lemna den

[1]) Se ofvan sid. 206.

[2]) Med särskildt afseende på nu anförda del af friherre WETTERSTEDTS anförande, hvilken, såsom grefve GUSTAF [illegible] uttryckte sig, »borde vara af den största verkan på allmänhet[illegible] adeln, att talet skulle särskildt tryckas, en begäran som [illegible] först efter [illegible] lofvade efterkomma (R. [illegible]

plats han emottagit. Och utan tvifvel utöfvade detta hot ett väsentligt inflytande på frågans utgång.

Sedan diskussionen omedelbart efter friherre WETTERSTEDTS med bifallsrop mottagna anförande förklarats afslutad, meddelade landtmarskalken, statssekreteraren CARL LAGERBRING, att han icke ansåge sig berättigad att, såsom flere yrkat, neka proposition på bifall till det föreliggande förslaget, då han ej funne det bokstafligen strida mot grundlagarnes ordalydelse. »Konstitutions-Utskottet vid sista Riksdagen hade väl ansett § 56 R.F. och däruti föreskrifna sätt för behandlandet af Utskottens betänkanden i allmänhet icke vara lämpeligt uti konstitutionsfrågor och därföre föreslagit ett nytt behandlingssätt särskildt för dem, men detta nya behandlingssätt hade redan af Preste- och Bondestånden vid denna Riksdag blifvit ogilladt, med tilläggning af det senare, att det ansåge § 56 R.F. och § 44 R.O. så tillräckligen bestämma alla frågors behandlande och afgörande, som hörde till Utskott, att Ståndet icke funnit skäl antaga en mera utvidgad gräns för Konstitutions-Utskottet. Vid sådant förevetande och vid jämförandet af sistnämda §§ ansåge sig landtmarskalken icke berättigad att förklara grundlagarne och icke heller att i förevarande ämne vägra proposition». Bondeståndet, hvars auktoritet i grundlagstolkningsfrågor eljest icke sattes särdeles högt, fick således nu tjena som ett särskildt stöd för landtmarskalkens grundlagstolkning. Denna var också sådan, att det var med berättigad förundran friherre CEDERSTRÖM förklarade sig hafva hört den framställas. »Det är alldeles tydligt», yttrade han, »att § 56 icke rörer annat än de allmänna frågor, som i Riksens Ständers plena väckas, och att § 81 därifrån skiljer grundlagsfrågor, som endast i Konstitutions-Utskottet få väckas. Jag trodde icke att i en så klar sak inom ett Riksstånd träffa advokatyr»[1]. Hvarpå landtmarskalken, såsom det heter i protokollet, »förklarade ånyo, det han icke ansåge sig tillständigt(!) att följa andra föreskrifter än dem, som § 56 R.F. och § 44 R.O. lemnade». Sedan därefter proposition blifvit framställd och votering begärd, biföll Ridderskapet och Adeln det föreliggande förslaget med 122 röster mot 42, som afgåfvos för åter-

[1]) Med anledning af detta yttrande fann grefve ERIK RUUTH tillständ[illegible] vid protokollsjusteringen den 3 juli göra framställning om tillämpande och R.H.O:s bestämmelser om ansvar för personligen förolämpande [illegible] yttranden; en framställning, som Adeln emellertid fann icke någon åtgärd. Prot. II, s. 6—18.

remiss med anmodan till Konstitutions-Utskottet att skilja de nya, vid denna riksdag väckta, »frågorna från dem, som i förra Konstitutions-Utskottets betänkande rörande förändringar i Tryckfrihetslagen voro föreslagna».

Sedan saken sålunda var afgjord, reste sig friherre LARS AUGUST MANNERHEIM, hvilken icke deltagit i den föregående diskussionen och yttrade: »Då jag ej kan förena mitt begrepp om en rätt tillämpning af den i grundlagen stadgade och öfver lagstiftaren satta princip för förändringar i grundlagen med det nu fattade beslutet, begagnar jag den i riksdagsordningen hvarje riksdagsman förvarade rätt att mig däremot reservera, hvilket jag anhåller att få i protokollet antecknadt». I detta yttrande förenade sig hrr L. HEIJKENSKIÖLD, bokhållaren i Riksens Ständers Bank G. A. BRAKEL, notarien i Krigshofrätten L. J. DALMAN och friherre J. CEDERSTRÖM, hvarefter rektor GUSTAF ABRAHAM SILFVERSTOLPE anförde: »Jag har under hela öfverläggningen iakttagit tystnad för att ej försöka ett motstånd, som jag ansett vanmäktigt. Nu, sedan den rådande viljan stadgat beslutet, anhåller jag att enligt § 53 R.O. och § 42 R.H.O. till protokollet få göra min reservation, att jag ej till alla delar i detta beslut kan instämma. Jag vill uppriktigt förklara, att jag däri ej befarar något vådligt för sjelfva Tryckfriheten. Hade föreskrifterna blifvit stadgade i enlighet med de föreskrifna formerna, skulle jag varit bland de förste att till dem samtycka. Blott däri hade jag ej kunnat instämma att, om denna lagen blifver allmänt antagen och det 8:de momentet af 4:de paragrafen gilladt, det verkeligen nu mera finnes ett tillfälle, då en svensk man kan dömas utan hvad lagen hittills ansett för laga dom och ransakning. Nu, sedan denna möjlighet är förhanden», tillade han med dräpande satir och med tydlig hänsyftning på friherre WETTERSTEDTS nyss anförda yttrande, »måtte allenast den önskan tillåtas mig, att den nu antagna lag länge må blifva tillämpad af den hjelte, som genom sin kärlek för Sverige och sitt nit för rättvisa och sanning *ensam* förmår bereda vår sjelfständighet, bibehålla det allmänna lugnet och skydda personlig säkerhet, *mer än lagens vanskeliga bokstaf*». Med MANNERHEIM och G. A. SILFVERSTOLPE instämde till alla delar riddarhussekreteraren AXEL GABRIEL SILFVERSTOLPE, hvilken lika litet som desse deltagit i den f[illegible]nde öfverläggningen[1].)

---

[1]) Ridd[illegible] [illegible] 743—833. [illegible] [illegible]ringen den 3 juli anmäldes reservation [illegible] kammarrätt[illegible] [illegible]. Prot. II, s. 6.

Inom Preståndet höjde sig icke en röst mot det våldförande af regeringsformens stadganden, som det föreliggande förslagets antagande skulle innebära: de anmärkningar, som framstäldes, rörde endast förslagets innehåll. Resultatet blef, att den nya redaktionen af Tryckfrihetsförordningens 4 första paragrafer antogs med några ändringar, hvilka skulle meddelas de öfriga Stånden jämte inbjudning att därom med Preståndet förena sig[1]: ett beslut, som åtminstone egde den förtjensten, att det klart visade, till hvilka konseqvenser åsigten om, att § 56 R.F. egde tillämpning på grundlagsfrågor kunde leda. Det synes också hafva bidragit att öppna ögonen på dem, som förut handlat enligt denna åsigt. Ordföranden i denna Riksdags Konstitutions-Utskott yttrade nämligen, då denna Preståndets inbjudning föredrogs på Riddarhuset, att om meningen därmed vore att »fordra en förändring i det af de öfriga Riksstånden fattade beslut öfver Tryckfrihetslagen, vore sådant ett prejudikat *så vådligt*, att han icke kunde tillstyrka bifall å Preståndets begäran»[2].

I Borgareståndet öppnades öfverläggningen af juveleraren HOLMER från Göteborg, som i korthet, men med stor klarhet och bestämdhet, framlade samma skäl mot grundlagsenligheten af förslagets antagande, som på Riddarhuset framstälts af LAGERHJELM. Häremot anförde assessor AROSENIUS, att »*de ställen* i Tryckfrihetslagen, hvilkas redaktion af Utskottet nu blifvit förändrad, vore just *de samma*, om hvilka vid förra Riksdagen fråga blifvit väckt. Det vore väl sant, att *sjelfva ändringarna* vore *icke alla desamma*, som då föreslogos, men Riksens Ständer sjelfva hade vid nuvarande Riksdag redan ogillat dessa och fordrat af Utskottet ett förbättradt förslag. Om detta nu skulle hvila till nästa Riksdag och af då blifvande Ständer till äfventyrs åter ogillas och annorlunda lydande förändringar åstundas, så måste frågan äfven då på nytt uppskjutas, hvilket kunde så fortgå in infinitum, och dessa längesedan anmärkta och erkända felaktigheter i Tryckfrihetslagen således aldrig blifva afhjelpta:» en argumentation, som är af den beskaffenhet, att därpå ej ett ord behöfver spillas. Flere af ståndets jurister förenade sig emellertid därom, bland andre lagmannen och vice talmannen SANDBERG, i hvars yttrande åter borgmästaren LAGERGREN från Falkenberg instämde, tilläggande för egen del en hänvis-

[1] Prestest. prot. 1812, s. 386—415.
[2] R. o. Ad. prot. för den 3 juli 1812 (II. s. 21).

ning till hvad Kongl. Maj:t i sin proposition yttrat om »den store och ädle furste, som nådigt åtagit sig att en gång blifva denna nations ledare, och hvars höga person och dråpeliga egenskaper kräfde af hvarje svensk en alldeles oinskränkt kärlek, vördnad och undergifvenhet». Assessor AROSENII bevisning godkändes dock ej af alla dem, hvilka funno sig kunna bifalla förslaget. Borgmästaren ULLBERG, med hvilken flere förenade sig, fann det föreslagna stadgandet i § 4 mom. 8 (om indragningsmakten), »såsom icke förberedt vid någon föregående Riksdag, vara af den beskaffenhet, att det enligt § 81 R.F. borde behandlas. Dock», yttrade han, — »i anseende till tidens skick och däraf föranledda omständigheter — tillstyrker jag sådan *suspens* af denna paragraf, att ifrågavarande moment må *såsom gällande för fem år* till efterlefnad nu antagas». Samma åsigt uttalades af borgmästaren ÖRNBERG med afseende på båda de af Kongl. Maj:t framstälda förslagen, »men som enligt ordalydelsen uti Kongl. Maj:ts nådiga proposition Kongl. Maj:ts enda afsigt och bemödande därmed vore att genom oordningars undanrödjande och ett återstäldt samhällsskick *bereda vägen till tronen för Hans Kongl. Höghet Kronprinsen*, och alla betänkligheter borde vika för ett så högönskligt ändamål», förklarade han sig utan någon vidare anmärkning bifalla Konstitutions-Utskottets betänkande. Häri instämde handlanden STABECK och borgmästaren UDDENBERG, hvarjämte borgmästaren NORSTRÖM förklarade, att äfven han hyst den öfvertygelsen, att de i Kongl. Maj:ts proposition förekommande ämnen icke kunde anses ega sammanhang med de frågor, i hvilka Konstitutions-Utskottet vid förra Riksdagen meddelat sitt utlåtande, utan borde betraktas såsom nya motioner, hvilka, väckta vid denna, ej bort förekomma till hufvudsakligt afgörande förr än vid nästa Riksdag. Med afseende på »tidens skick» och de dittills försporda missbruk af Tryckfriheten biträdde han emellertid den mening, som vore för äfven dessa frågors afgörande vid innevarande Riksmöte. Utan votering godkände Ståndet sedan till alla delar Utskottets förslag. Reservation mot beslutet anfördes endast af hr HOLMER[1]).

Då det nu ifrågavarande ärendet föredrogs inom Bondeståndet yrkades af några ledamöter, bland dem JOHAN OLSSON LONGBERG, uppskof, — en begäran, som icke synes obillig, då man

[1]) Prot. 1, 541—553.

besinnar, att Ståndet först för tre dagar sedan fått sig förslaget meddeladt, och att detta rörde ett ämne, som enligt Kongl. Maj:ts egna ord »i högre grad än något annat kräfde den lugna pröfningens åtgärd». Sekreteraren, lagman BRINKMAN, fann emellertid, på samma gång han erkände, att den begärda betänketiden icke kunde nekas, tillständigt däremot invända, att »då Bondeståndet under hela detta Riksmöte städse täflat med och stundom föregått de andra Stånden i underdånig vördnad och tillförsigt till deras Öfverhet, så vore det honom icke likgiltigt, utan en verkelig smärta att, då han med säkerhet visste, att denna sak i alla de öfriga Stånden i dag förekomme, och att det med Regeringens önskan vore enligt — då finna Bondeståndet stå tillbaka och såmedelst göra det fördelaktiga omdöme hos H. K. H. Kronprinsen vacklande, som Bondeståndet genom sin redlighet och trohet förvärfvat och Ståndet visserligen genom några få ledamöters infall(!) orättvist torde äfventyra; hvarföre sekreteraren på det ömmaste bad LONGBERG och hans medhållare att afstå från ett påstående, som mera än man förestälde sig kunde hafva obehaglig påföljd»(!)

»Detta understöddes på det kraftigaste af talemannen» (LARS OLSSON) med hjertlig önskan, att Ståndet icke genom uppskof af ett så angeläget ärende måtte ådraga sig höga vederbörandes missnöje»(!)

LONGBERG förklarade nu, att han afstode från sitt yrkande, såvida propositionen komme att framställas på det föreliggande förslagets antagande för endast 5 år, efter hvilken tids förlopp den nu varande Tryckfrihetsförordningen utan vidare skulle åter träda i kraft, såvida den ej dessförinnan blifvit på lagligt sätt ändrad. Emot en dylik propositon opponerade sig emellertid vice talmannen JON JONSSON och andre, hvarpå LONGBERG förklarade, att han vidhölle sitt yrkande om ytterligare bordläggning, och då flere instämde med honom, uppsköts frågans afgörande till nästa plenum[1]).

Detta utsattes redan till följande dag, den 27 juni, och då blef förslaget — utan diskussion enhälligt antaget med de af Presteståndet beslutna ändringarna[2]).

Emellertid fann Presteståndet samma dag (27 juni) skäligt att — »på det att de ändringar, med hvilka Ståndet beledsagat sitt

[1]) Prot. 550--4.
[2]) Prot. 581—3.

dagen förut gifna bifall till Konstitutions-Utskottets förslag till ny redaktion af de 4 första paragraferna i Tryckfrihetslagen, icke måtte lägga hinder i vägen för expeditionen af berörda lag» — enhälligt förklara, att Ståndet, »som ansett all återremiss till Konstitutions-Utskottet af detta förut återförvista ärende vara stridande mot grundlagen», meddelat de öfriga Stånden sina anmärkningar »för att vid expeditionen iakttagas, i händelse Medstånden, hvilket Presteståndet skulle önskat, därtill accederade; samt att i annan händelse, och om sådant icke skedde, vore Ståndets tanke icke att därigenom hindra antagandet af förslaget, utan att i så fatta omständigheter samma anmärkningar måtte blifva, såsom nu väckta motioner, till nästa Riksdag hvilande»[1]). Sedan detta blifvit Bondeståndet meddeladt, justerade det den 29 juni sitt beslut af den 27:de så, att det förklarade sig äfven hafva antagit Konstitutions-Utskottets förslag oförändradt[2]); och var således förslaget till ny redaktion af §§ 1—4 af Tryckfrihetsförordningen antaget af alla Stånden.

Adeln[3]) och Borgareståndet[4]) förenade sig sedan med Presteståndet om att dess anmärkningar vid de nu antagna paragraferna skulle såsom nu väckta motioner hvila till afgörande vid nästa Riksdag, medan Bönderna förklarade sig anse Presteståndets »enskilda förbehåll» i detta afseende vara »efter grundlagen tillräckligen verkande»[5]) — och grundlagsfrågor, som blifvit väckta i ett Stånds plenum, och icke af Konstitutions-Utskottet, blefvo således mot tydliga föreskriften i § 81 R.F. hvilande!

Hvad slutligen angår Konstitutions-Utskottets förslag rörande Tryckfrihetslagens 5:te paragraf, så blef det alternativ, som stadgade inrättning af jury förkastadt af Bondeståndet utan diskussion, af Presteståndet utan votering och af Borgareståndet med 20 röster mot 19, hvaremot det andra af Utskottets alternativ af dessa Stånd antogs[6]). Sedan sistnämda Stånds beslut blifvit Adeln meddeladt, antog äfven detta Stånd det senare alternativet, och beslöt med afseende på det förra, att det skulle förklaras hvilande till nästa riksdag[7]).

[1]) Prot. I, 423 f., 436.
[2]) Prot. 593 f.
[3]) Prot. II, 20 f.
[4]) Prot. II, 623.
[5]) Prot. 593 f.
[6]) Bondest. prot. 583 (27 juni); Prestest. prot. [illegible] Borgarest. prot. I, 553—562 (26 juni).
[7]) Prot. I, 834 f.

Sedan Ständerna sålunda förenat sig om samma beslut rörande den nya redaktionen af Tryckfrihetslagen, blef detta beslut meddeladt Konungen och af honom den 16 juli 1812 sanktioneradt.

* * *

På sådant sätt kom 1812 års Tryckfrihetsförordning till stånd: i strid med grundlagen och utan nödig pröfning. Af handlingarna framgår otvetydigt, att det var hotet om Kronprinsens afgång, som förmådde så månge att förorda eller icke motsätta sig den, att dess antagande blef möjligt. Bland de nyheter den innehöll var stadgandet om indragningsmakten det, som låg Regeringen närmast om hjertat. Det är kändt, huru tillvaron och tillämpningen af detta stadgande bidrogo att förbittra den senare delen af Konung CARL JOHANS lif. Det är ock kändt, att indragningsmakten framkallade grofva och förderfliga missbruk af Tryckfrihetslagen, som fortforo äfven sedan denna makt afskaffats och ända till den dag i dag är trotsat alla försök till deras utrotande.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Flottans arkiv på Skeppsholmen.

De äldsta, flottan tillhörande, handlingar, som ännu finnas i behåll, äro de s. k. skeppsgårdshandlingarne, utgörande räkenskaper från flottans talrika skeppsgårdar för åren 1541—1640. De inlemnades till räkningekammaren eller kammarkollegium, i hvars arkiv större delen däraf förvarats ända till sista tider, då de öfverlemnats till flottans arkiv på Skeppsholmen. Räkenskaperna för tiden efter år 1640 hafva däremot till större delen förvarats i flottans öfverstyrelse, först amiralitetskollegium och efter år 1803 förvaltningen af sjöärendena. Tillsammans med registratur, ankomna handlingar m. m. förvarades dessa räkenskaper å vind och i källare i förvaltningens ämbetslokal Riddarholmen N:o 11, till dess på 1840-talet rum måste beredas för jämförelsevis yngre arkivalier. Då öfverflyttades omkring 12,000 band, hufvudsakligen räkenskaper, till flottans station på Skeppsholmen. Där upplades de utan att ordnas och utan vidare tillsyn på vinden af tyghuset å varfvet.

Emellertid hade äfven i kammarkollegium anträffats räkenskaper, tillhörande flottan för tiden efter 1640. För vinnande af bättre utrymme för egna arkivalier, önskade detta ämbetsverk öfverlemna dessa räkenskaper till förvaltningen af sjöärendena. I öfverensstämmelse med förvaltningens i anledning häraf gjorda framställning förordnade K. Maj:t d. 15 Aug. 1850 att äfven dessa arkivalier skulle uppläggas i tyghuset å Skeppsholmen samt en e. o. tjensteman erhålla uppdrag att därefter ordna och förteckna samtliga i nämnde hus förvarade arkivalier.

Öfverflyttningen verkstäldes och arbetet med ordnandet påbegyntes genast, ehuru det med framgång kunde bedrifvas blott under den varma och ljusa årstiden. När arbetet år 1855 var nära fullbordadt, beslöts att tyghuset skulle påbyggas en våning och i stället för bottenvåning och vind komma att bestå af 2:ne våningar och vind. Arbetet härmed blef ej färdigt och afsynadt förr än år 1859. Oaktadt de täta omflyttningar af arkivalierna, som dessa byggnadsarbeten nödvändiggjorde, blef ordnandet af arkivet likväl fullbordadt år 1860. Enligt den häröfver upprättade förteckningen utgjordes arkivalierna af:

		Band	Konvolut
skeppsgårdshandlingar	St.	14.	1.
räkenskaper, för tid[illegible] efter år 1640	»	16,454.	451.
registratur, diari[illegible] m. m., d:o	»	1.141.	44.
eller tillhopa		[illegible]	496.

Arkivlokalen utgjordes af ett 1 tr. upp i sydligaste delen af tyghuset beläget rum, hvars dimensioner voro:

längd	14,84	meter.
bredd	8,51	»
höjd	2,67	»
golfyta	126,29	qvadratmeter och
kubikinnehåll	337,2	kubikmeter.

På hvardera långsidan funnos 3:ne små, ej fullt en meter höga, fönster. Arkivalierna voro uppstälda på hyllor, placerade dels utmed väggarne och dels på golfvet samt ordnade hufvudsakligen efter tidsföljd.

Emellertid förenade sig allt att göra detta låga och mörka rum olämpligt för sitt ändamål. De allt för tätt intill hvarandra placerade golfhyllorna, i förening med en mycket sparsam dager, gjorde det hardt när omöjligt att utan ljus och lykta kunna finna en önskad handling, Därtill kom, att hyllfacken voro för låga för uppställning af en del större räkenskapsband, hvilka därför måst på sina platser instickas liggande, hvaraf den redan förut trånga passagen mellan hyllorna nästan stängdes. Köld och mörker gjorde lokalen alldeles otillgänglig under den kalla och mörka årstiden.

En gifven följd häraf var, att arkivet förblef stängdt för forskaren och anlitades blott, när sådant var för tjenstgöringen oundgängligt. Som ingen tjensteman var förordnad att hafva särskild tillsyn öfver arkivet, mottaga nytillkomna arkivalier och utlemna behöfliga sådana, fick en hvar sjelf i arkivet uttaga och vid återlemnandet åter insätta de arkivalier, han i och för tjensten behöfde. Sedermera har utrönts, att flera arkivalier härigenom förkommit; andra hafva insatts på orätta platser och därför ansetts vara förkomna, till dess de under arkivets nya ordnande åter anträffats. År 1879 rättades detta missförhållande, då K. Maj:t d. 31 Jan. anvisade ett årligt arvode af 100 kronor till den e. o. tjensteman vid stationen, som varfschefen egde uppdraga omsorgen om arkivet. Enligt en af varfschefen d. 29 mars nämnde år utfärdad, ännu gällande, instruktion för arkivets vård stäldes detta under kamrerarens vid station tillsyn. Härvid biträdes han af en e. o. tjensteman af flottans civilstat, hvilken mot förenämnda arvode har bland annat skyldighet att hålla arkivet tillgängligt för allmänheten 2:ne dagar i veckan, 1 timma hvardera dagen; på andra tider eger ej utlåning rum,

Kort därefter, eller på sommaren 1879, inträffade att för utvidgning af marinförvaltningens ämbetslokal på Riddarholmen, det befanns nödvändigt att därifrån utrymma samtliga qvarvarande äldre arkivalier. Varfschefen anmodades därför att mottaga amiralitetskollegiets hela arkiv eller alla hos marinförvaltningen förvarade handtingar för tiden till år 1803, då förvaltningen af sjöärendena inrättades. Men hvar skulle denna samling, bestående af öfver 3,000 band och konvolut förvaras? Genom öfverlemnande från kammarrätten af de årliga räkenskaperna för flottans öfverstyrelse, stationer och

lotsverket hade arkivlokalen redan blifvit så fyld, att senaste årens räkenskaper måst uppläggas på arkivets vind, 2 tr. upp i tyghuset. Hit upp under takåsen fördes nu amiralitetskollegiets för historieforskningen så dyrbara registratur och protokoll, ankomna handlingar, Kongl. bref i original från drottning Kristinas till Gustaf IV Adolfs tid m. m. Till följd af bristande inredning och dager kunde någon ordnad uppställning ej komma i fråga. Det otäta taket medgaf på åtskilliga ställen tillträde för både regn och snö och påtagligt var, att en stor del af arkivalierna skulle, på detta sätt förvarade, inom några år gå sin förstörelse till möte.

Våren 1881 anstäldes en noggrann besigtning af arkivets lokaler; äfven konung Oscar II behagade vid ett besök å varfvet taga dem i betraktande. För en hvar, som beság dem, blef uppenbart att något måste göras och göras snart. Varfschefven föreslog nu att, med bibehållande af den gamla arkivlokalen 1 tr. upp, skulle i bottenvåningen under denna inredas en ny tidsenlig lokal för arkivet. Kostnadsförslaget härför upptog en summa af 6,060 kronor, hvilken med bifall till framställningen, blef anvisad genom K. brefvet den 19 Aug. 1881.

Med kraft och fart utfördes arbetet under stationens byggmästares ledning och blef färdigt i Januari månad 1882. Den stora och höga sal, som då blef till arkivet öfverlemnad håller i:

längd	18,04	meter,
bredd	8,51	»
höjd	4,08	»
har i golfyta	153,50	qvadratmeter
och i kubikinnehåll	626,36	kubikmeter.

På salens ena åt sydvest liggande långsida finnes 4 st. och på sydöstra kortsidan 3 st. 3,1 meter höga fönster. På nordöstra långsidan äro de fyra fönstren till två tredjelar igensatta till skydd mot en utmed väggen strykande målskjutningsbana. Likväl är salen på ett fullt tillfredsställande sätt upplyst, så att full dager råder öfverallt i densamma. Arkivalierna äro uppstälda på hyllor, dels kring väggarne och dels på fyra fristående golf- och takfasta dubbelhyllor. Dessa äro åtta hyllfack höga, och utgör den sammanlagda längden af samtliga hyllfack omkring 1,200 meter. För utrymme är således rikligen sörjdt och det medger äfven en betydlig tillökning af arkivalier. Under golfvet är medelst kopparrör en värmeledning inledd, som gör lokalen lika tillgänglig vinter som sommar. Vid hvarje af de sju höga fönstren äro väggfasta bord anbringade till tjenst för arkivarbetet och forskningen. Salen är genom en i sydvestra hörnet anbringad spiraltrappa satt i direkt förbindelse med den gamla arkivlokalen 1 tr. upp, där fortfarande förvaras hufvudsakligen räkenskaper för tiden efter år 1803.

Sedan flottan sålunda erhållit en arkivlokal, som sökte sin like i landet, blef omsorgen att komplettera de redan förut rikliga materialierna för bildande af ett verkligt sjökrigsarkiv. På grund af därom

gjord framställning biföll också K. Maj:t d. 17 febr. 1882 att sådana i riksarkivet befintliga handlingar, som riksarkivarien anser böra för framtiden tillhöra flottans arkiv, må till sistnämnda arkiv öfverlåtas och d. 12 Maj samma år, att 25 st. i kammararkivet befintliga »bundtar, innehållande jämte de s. k. skeppsgårdsräkenskaperna från och med år 1541 till och med år 1640 åtskilliga andra äldre handlingar, som rörde flottan» finge öfverlemnas till flottans arkiv. På ytterligare framställning bemyndigade K. Maj:t d. 28 Mars 1884 kammarkollegium, att till flottans arkiv utlemna ej mindre än sex bundtar skeppsgårdshandlingar, som blifvit i kammararkivet ytterligare anträffade, än äfven sådana äldre handlingar, som kunde än ytterligare påträffas och som voro för kammararkivets göromål obehöfliga, men kunde tjena till belysning af flottans historia. Dessutom har från krigsarkivet öfverlemnats tillhopa 206 band och 229 konvolut flottan tillhöriga handlingar, hvilka därstädes anträffats.

Ej mindre angeläget var likväl, att få arkivalierna så ordnade, att de blefvo tillgängliga för forskaren. Man kunde likväl ej fordra, att ett så vidlyftigt arbete skulle utan särskild ersättning utföras af den e. o. tjensteman, som för ett årligt arvode af 100 kronor höll arkivet öppet på vissa tider, mottog nytillkomna arkivalier och ombesörjde utlåningen. För arkivets ordnande ställdes därför genom K. brefvet d. 30 December. 1881 ett belopp af 500 kronor till varfschefens förfogande för år 1882. Därefter har årligen ett lika belopp blifvit för ändamålet anvisadt och utgått till förenämnde e. o. tjensteman.

Det arkiv, som nu skulle ordnas, bestod af följande antal band och konvolut, inräknadt hvad som till närvarande tid ytterligare tillkommit.

			Band.	Konvolut.
Skeppsgårdshandlingar .... St.			454.	72.
För åren 1641—1803:				
räkenskaper och därtill hänförliga handlingar	9,125.	213.		
registratur, diarier, protokoll m. m., ...	2,696.	645.	11,821.	858.
För åren 1804—1879.				
räkenskaper och dylika handlingar	15,153.	398.		
registratur, diarier, protokoll m. m.	391.	41.	15,544.	439.
eller tillhopa			27,819.	1,369.

Arkivet har således efter dess ordnande år 1860 ökats omkring 61 procent eller med 10,220 band och 873 konvolut.

Enligt en af kamreraren uppgjord plan ordnas arkivalierna under 21 afdelningar, betecknade med bokstäfver från A till V och 14 underafdelningar, som utmärkas med siffrorna 1 till 14. Som där-

jämte den kronologiska ordningen skall i akt tagas, så förses hvarje band eller konvolut med bokstaf och årtal samt tillika med nummer, om det äfven är hänförligt till underafdelning. Efter verkstäld etikettering uppställas arkivalierna så, att de med samma bokstaf betecknade få en afskild plats för sig, och arkivet sålunda fördelas på 21 afdelningar. Inom hvarje afdelning sammanföras de arkivalier, som hafva samma nummer, ordnade i kronologisk följd, härvid gående från den plats inom afdelningen, som är närmast belägen till arkivets ingångsdörr och lägre nummer före högre. Sist upprättas katalogerna, en för hvarje afdelning eller underafdelning. I och för framtida kompletteringar utskrifvas katalogerna på lösa halfark, ett för hvarje årtal och inbindas ej.

Afdelningarna äro följande:

A. *Skeppsgårdshandlingar.* Hit höra alla arkivalier till och med år 1640, med undantag af Kungl. bref (afdelningen B) samt amiralitetets och amiralitetskollegiets handlingar (afdeln. D).

B. *Kungl. bref och resolutioner.*

C. *Reglementen och instruktioner.* Hit räknas ej allenast af Kungl. Maj:t, utan äfven af andra myndigheter utfärdade reglementen och instruktioner jämte förslag därtill, signalbref och författningar i allmänhet, äfven tryckta.

D. *Öfverstyrelsen.* De myndigheter, hvilkas handlingar höra hit äro:
»Amiralitetet» åren 1629—1633;
Amiralitetskollegium åren 1634—1791;
Amiralgeneralen grefve Hans Wachtmeister åren 1680—1714;
Amiralitetsstatskammarkontoret åren 1692—1722;
Amiralitetsgeneralkommissariatet åren 1722—1732;
Generalintendentsämbetet vid örlogsflottan åren 1789—1794;
Generalsjömilitiekontoret åren 1791—1794;
Storamiralsämbetet för örlogsflottan åren 1794—1797;
D:o för arméns flotta samma år;
Komiterade för förvaltning af örlogsflottans ärenden åren 1797—1803;
Komiterade för förvaltning af arméns flottas ärenden samma år;
Förvaltningen af sjöärendena åren 1803—1877;
Storamiralsämbetet åren 1827—1840;
Sjöförsvarsdepartementet från år 1840;
Chefen för flottans militärpersonal åren 1875—1884;
Marinförvaltningen från år 1878.

E. *Amiralitetskammarrätten.* Inrättades år 1695 och indrogs år 1807.

F. *Arméns flottas kammarrätt.* Inrättades år 1780, indrogs år 1811.

G. *Komitéer och kommissioner.* Hit hänföras handlingar, tillhörande bland andra 1713 års undersökningskommission under Kungl. rådet grefve G. Cronhielm, 1714 års d:o under general H. von Liewen, 1718 års d:o under K. rådet grefve G. Cronhjelm, 1721 års d:o under riksrådet H. von Liewen, samma års utredningskontor i Karlskrona under öfveramiralen riksrådet grefve

Klas Sparre, 1723 års rikets ständers amiralitetsdeputation, 1727 års försvarskommission, 1731 års rikets ständers kommission under riksrådet grefve Sven Lagerberg, 1735 års organisationskommission i Karlskrona under densamme, 1737 års organisationskommission i Stockholm och Göteborg under samme man, 1739 års rikets ständers undersökningskommission, 1741—1743 årens utredningskommission för kriget, 1747 års beskickning till Karlskrona och Göteborg af riksrådet friherre Fab. Vrede, 1763—1773 årens upphandlingskommission, 1770 års rikets ständers deputation under riksrådet friherre F. C. Sinclair för amiralitetets omreglering, 1778—1790 årens utredningskommission, 1789—1790 årens komité för örlogsflottans förvaltning, 1794 års d:o för samma flottas utredning m. fl.

H. *Karlskrona station.* Efter anläggningen, som påbörjades år 1680, var Karlskrona station för den del af flottan, som ända till år 1824 företrädesvis kallades för örlogsflottan.

I. *Stockholms eskader och station.* Redan från Gustaf I:s tid rikets förnämsta skeppsgård, blef flottans etablissement i Stockholm, sedan stora örlogsflottan på 1680-talet förflyttats till Karlskrona, inskränkt till en eskader, som åren 1756—1776 kallades galerflotta och åren 1777—1824 för svenska eskadern af arméns flotta, hvarefter benämningen af station vidtog. Som amiralitetskommissariatet utgjorde eskaderns styrelse under förra hälften af 1700-talet, så hänföras dess handlingar till denna afdelning. Likaså räknas hit alla handlingar, som tillhöra det på Kungsholmen i Stockholm omkring år 1683 inrättade och år 1850 indragna s. k. Hofjaktvarfvet.

K. *Göteborgs eskader, station och depot.* Gamla varfvet i Göteborg anlades omkring år 1650. År 1672 förordnades att här skulle ständigt ligga en »esquadron» af minst 6 skepp. Åren 1777—1824 hörde eskadern till arméns flotta, blef därefter benämnd station, och år 1854 förändrad till depot, hvilken indrogs år 1870.

L. *Landskrona eskader.* Inrättades år 1791 och flyttades till Göteborg år 1812; tillhörde arméns flotta.

M. *Finska eskadern.* Flottan i Finland kallades åren 1756—1769 för galerflottan i Finland, åren 1770—1776 för arméns flotta och åren 1777—1808 för finska eskadern af arméns flotta. Till denna afdelning hänföras handlingar rörande Sveaborgs fästningsbyggnad, som påbörjades år 1749 och afslutades år 1786; Sveaborgs eskader, som inrättades år 1756 och förlorades år 1808, äfvensom Åbo eskader samt Varkhaus och Kristina eskaderdivisioner, som inrättades år 1791 och uppbrändes 1808.

N. *Stralsunds eskader.* Inrättades år 1791 och flyttades till Landskrona år 1807; tillhörde arméns flotta.

O. *Båtsmanshållet.* Hit höra jordeböcker, roteringslängder, roteböcker och andra handlingar rörande roteringsverket.

P. *Prisverket.* Utgöres hufvudsakligen af handlingar från början af 1720- och 1790-talen, rörande priser, eröfrade under nästföregående årens krig.

Q. *Tjensteförteckningar.*

R. *Diverse.* I denna afdelning upptagas sådana arkivalier, som icke kunna hänföras under någon annan afdelning, såsom reseberättelser efter utländsk tjenstgöring, berättelser om utländska magters sjöförfattningar, tidningar, ritningar, läkarrecepter m. m.

S. *Lots- och fyrinrättningen samt lifräddningsväsendet.* Lotsverket reglerades år 1696; de första lifräddningsanstalterna inrättades år 1855.

T. *Sjökarteverket.* Bildades år 1737 och reglerades 1772.

U. *Amiralitetsinqvarteringskassan.* Inrättades år 1732 och upplöstes 1797, då behållningen öfverlemnades till amiralitetskrigsmanskassan.

V. *Amiralitetskrigsmanskassan.* Inrättades år 1642 under namn af amiralitetsarmbössa, men erböll sin nuvarande benämning på 1690-talet. Större delen af kassans handlingar förvaras i kassans arkiv i Karlskrona.

Underafdelningarne åter äro:

1. *Protokoll.*

2. *Registratur.* Hit höra konsept till afgångna expeditioner, register till registratur, annotationer öfver afgångna bref, orderböcker, order och remisser, kansliexpeditionsböcker, register öfver kansliexpeditioner och amiralitetskollegiets riksdagsberättelser.

3. *Diarium.* Hit räknas ock register till diarier.

4. *Ankomna handlingar.*

5. *Krigsrättshandlingar.*

6. *Arbets- och besigtningsrapporter.* Hit höra arbetsberättelser och varfsarbetsrapporter, generalflottbesigtningsdokument och förslag öfver fartyg, generalhusbesigtningsdokument, skogsbesigtningsinstrument samt skogsbesigtningsredogörelser och berättelser m. m.

7. *Rullverket.* Utgöres af generalmönsterrullor, placeringsrullor, års-, qvartals- och månadsförlag öfver personalen, parad- och vaktrullor, namnrullor, kostrullor, rekryteringsrullor, kommenderingsrullor, sjukmönstringsrullor, in- och afmönstringsrullor samt mönsterrullor i öfrigt.

8. *Priskuranter* och prisböcker.

9. *Kontrakt.* Såväl handlings- och försäljningskontrakt som ingifna anbud och öfriga upphandlingar, rörande auktioner och entreprenader.

10. *Liqvider, stater och statsprojekt.* Af dessa hänföras till denna underafdelning blott de, som ej äro i samma band åtföljda af redogörelse, i hvilket fall de upptagas under någon af följande fyra underafdelningar.

11. *Kontanta redogörelsen.* Hit höra hufvudböcker och kapitalräkningar, kassaräkningar och kassaförslag, kassaverifikationer, kassa-

konstrollböcker, aflöningsräkningar och andra räkningar för kontanta medel, bankoräkningar, memorialböcker för kassan, uppbördsböcker, anordningsböcker för utgifter, liqvidationshandlingar, handlingar i balansmål m. fl. redogörelsehandlingar, som ej uteslutande angå sjöexpeditioner, i hvilket fall de hänföras till underafdelningen 13.

12. *Proviantredogörelsen.* Hit räknas proviant-, spanmåls- och brödräkningar, memorialböcker för amiralitetsmagasinet och i allmänhet handlingar, rörande provianteringen, där ej kontant redogörelse ingår, då de föras till underafdelningen 11.

13. *Sjöexpeditioner.* Denna underafdelning är tillkommen hufvudsakligen för att befrämja sjökrigshistoriska forskningar. Hit höra därför registratur, diarier loggböcker och ankomna handlingar under sjötåg, berättelser och rapporter om svenska flottans sjötåg och redogörelser för sjöexpeditioner, då de äro bundna i särskilda band.

14. *Persedelredogörelsen.* Hit höra inventarieförteckningar och inventarieböcker, förrådsräkenskaper, där ej tillika kontant redogörelse ingår, i hvilket fall de hänföras till underafdelningen 11, memorialböcker för utredning, förråd och dylikt hörande till förvaltardetaljen.

Denna plan anses måhända allt för detaljerad, men dels torde sådant ej kunna undvikas vid ordnandet af ett detaljarkiv och dels torde, sedan planen väl blifvit genomförd, katalogerna gifva en sådan öfversigt af arkivets innehåll, att forskaren bör kunna, utan större tidsutdrägt, finna hvad han söker.

Afdelningen A, skeppsgårdshandlingar, som utgör ett sjelfständigt helt för sig, har blifvit under åren 1882—1885 fullständigt ordnad af kamreraren vid stationen och specifik katalog däröfver upprättad. Denna särdeles intressanta och dyrbara samling af handlingar för tiden från 1541 till 1640 utgöres hufvudsakligen af mantals- och löningsregister för personalen samt redogörelser för penningar, proviant, materialier, inventarier, arklipersedlar o. d. för rikets skeppsgårdar och varf. Här finnas sålunda handlingar från skeppsgårdarna i Stockholm, Elfsborg, Kalmar, Åbo, Helsingfors, Viborg, Kexholm, Reval, Elbing och Stettin, men saknas för Nyköpings skeppsgård. Däremot finnas handlingar från blott 26 varf eller skeppsbyggnadsplatser, då det bevisligen funnits 48 nämligen 6 i Småland, 3 i Östergötland, 2 vid Södermanlandskusten, 16 vid Mälaren, 3 i Roslagen, 5 i Norrland och 13 i Finland.

Af de öfriga afdelningarne är ännu ingen fullt ordnad; de höra så tillsammans, att arbetet med dem alla pågår samtidigt. När arbetet med arkivets ordnande blir bragt till ett lyckligt slut, låter sig ännu icke med någon säkerhet förutsägas.

Stockholm i Augusti 1886.

Axel Zettersten.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1])

5.

Hemming Gads oration mot danskarne.

En produkt af vår äldre literatur, som genom åtskilliga samverkande omständigheter vunnit en viss ryktbarhet, är den oration, som den bekante prelaten och politikern Hemming Gad säges ha hållit inför riksföreståndaren Svante Nilsson och rikets råd år 1510 emot danskarne och till förmån för ett förbund med lybeckarne, hvilket tal på latin är tryckt i Johannes Magni svenska historia. Den är anmärkningsvärd redan för formens skull, ty på politiska tal, bevarade från medeltiden, ega vi ej något öfverflöd; den väcker uppseende genom innehållet, ty det är svårt att uppleta en skrift så drypande af hatets gift, som denna är emot danskarne; den har intresse för författarens skull, ty han var ju en gång en af Sveriges ledande statsmän och en snillrik person; den har slutligen under tidernas lopp flerfaldiga gånger ådragit sig historieskrifvarnes uppmärksamhet och hvad dess äkthet angår angripits isynnerhet af danska författare, medan den åter funnit försvarare i Sverige och, ehuru med någon reservation, äfven upptagits bland vår medeltids »scriptores».[2]) Nu senast har en norsk författare professor Ludvig Daae åter bragt frågan om äktheten, d. v. s. Hemming Gads författarskap, på tal, och det ger mig anledning att här egna saken någon uppmärksamhet. Den norske professorn har i ett nyligen utkommet häfte af Norsk Historisk Tidskrift[3]) meddelat en uppsats öfver den bekante hamburgske historieskrifvaren Albert Krantz (f. på 1440-talet, död 1517) och kommer där äfven in på frågan om dennes litterära förbindelser med norden; Krantz har nämligen, som bekant, äfven behandlat de tre nordiska rikenas historia i sina arbeten »Dania», »Svecia» och »Norvegia». Det finnes, säger prof. Daae, blott en enda uppgift om någon sådan förbindelse, nämligen just i denna Hemming Gads oration, där talaren (hos Johannes Magni) kallar sig för Krantz' *socius*, omtalar deras gemensamma studier uti Rostock och slutligen på ett annat ställe anför Krantz' »Svecia», som på Hemming Gads tid ännu icke var tryckt och sålunda skulle uti handskrift kommit i hans händer. För umgänget i Rostock finnes ej något yttre hinder. Krantz inskrefs vid stadens universitet 1463 och tillbragte där sedan många år, en tid såsom professor. Hemming Gad inskrefs åter vid samma universitet efter all sannolikhet 1471.

---

[1]) Jfr. Hist. Tidskr. 1883, s. 362.
[2]) III 1, s. 43—67.
[3]) Anden række, femte binds andet hefte, s. 238 o. f.

Men om möjligheten af den personliga bekantskapen är obestridlig, uppträder prof. D. så mycket bestämdare mot möjligheten af någon närmare förtrolig beröring mellan de båda männen. Han grundar sina betänkligheter i främsta rummet på den olika politiska ståndpunkt de intogo. Hemming Gad var danskarnes lidelsefulle fiende, medan Albert Krantz med välvilja omtalar samma danska konungar, som den förre så länge och så bittert bekämpade, och i samma skrift »Svecia», som i orationen åberopas, talas bland annat om, hur Sten Sture blandade »fas atque nefas», »alltför mycket lyssnande till andlige», vid hvilket sista egendomliga påstående prof. Daae anser, att man i främsta rummet måste tänka på Hemming Gad. Hade de varit så nära bekanta, menar prof. Daae vidare, borde man väl hos Krantz finna något spår af *literär* förbindelse med den svenske politikern, som bättre än någon hade varit i stånd att lemna honom underrättelser om svenska förhållanden, men därtill finnes ej någon den ringaste antydan. Är sålunda uppgiften om de båda männens mångåriga vänskap antagligen ogrundad, så har man däri, sluter prof. Daae, ett bevis för att hela orationen är hopsatt af Johannes Magni, hvilken återigen bevisligen känt och begagnat Krantz arbeten.[1]) Denna slutsats stöder prof. Daae med tvänne nya bevis. Bland de många giftiga saker orationen innehåller mot danskarne finnes äfven en skildring af de olika slag af danskar, som plägade invandra till Sverige, nämligen djeknar, hofmän, munkar och qvinnor, bland hvilka de sistnämda vore de farligaste, och talaren ogillar i sammanhang därmed mycket skarpt giftermål mellan de båda nationerna. Det är föga troligt, menar hr Daae, att dylika omdömen skulle ha fällts inför Svante Nilsson, som sjelf var gift med en dansk qvinna. Det andra beviset är, att i Johannes Magni historia det förekommer ett annat tal, Nicolai Ragvaldi vid mötet i Basel, hvilket enligt hr D. gör ett högst misstänkt intryck, något, för hvilket han emellertid lofvar att en annan gång anföra skäl.

Det är, såsom redan antydts, ej första gången orationens äkthet drages i tvifvel. Redan den danske historieskrifvaren Svaning, som 1560 skref en vederläggning af Johannes Magni historia, talar tveksamt om »dennes eller hans(!) lydbiskop Hemming Gads smädliga tal», ett uttryck, som man dock ej torde kunna fästa särdeles stor vigt vid, då det svårligen ingick i Svanings afsigt eller ens var möjligt för honom att företaga någon kritisk undersökning af Johannes Magni författarskap och källor. De egentliga angreppen ha emellertid gjorts först i senare tid. Så uppträdde den danska forskaren Kall-Rasmussen på 1850:talet mycket bestämdt emot talets äkthet.[2]) Hans förnämsta argument stödde sig emellertid på några beräkningar i afseende på Hemming Gads ålder och tiden för hans vistelse i Rostock liksom för hans Romresa, hvilka sedan visat sig

[1]) Ett fragment af Krantz, enl. uppgift skrifvet af Johannes Magni sjelf, finnes i Lunds universitets bibliotek, anf. tidskr. s. 244 not.

[2]) D. Geheime Arch. Aarsberetn. I, Tillæg, s. 28 o. f.

vara origtiga; i öfrigt var det hufvudsakligen inre grunder han anförde. Allen, som påvisat nyssnämda fel, ansluter sig emellertid till samma åsigt på grund af talets innehåll, dess karaktär af historisk afhandling, dess faktiska oriktigheter och dess stil, som icke alls liknar Hemming Gads.[1]) Till samma åsigt har äfven H. F. Rördam kommit, särskildt på grund däraf att det sätt, hvarpå Saxo begagnas i talet, står i en påfallande öfverensstämmelse med det sätt, hvarpå samma författare användes på andra ställen i Johannes Magni historia.[2])

Hade man endast sistnämda författares latinska text att tillgå, fölle det sig utan tvifvel svårt att häfda Hemming Gads författarskap till denna oration. Något annorlunda måste förhållandet ställa sig, om äfven svenska texter vore att tillgå, och sådana finnas verkligen. Det synes hufvudsakligen vara denna omständighet, som kommit utg. af sista delen af Scriptores rerum Svecicarum, d. v. docenten Annerstedt, att luta till den motsatta åsigten och att införa dessa svenska texter i nämda verk. Han skiljer mellan två grupper af sådana, en, representerad af en afskrift i Hog. Bielkes samlingar i Uppsala univ.-bibliotek, längre och mera lik den latinska texten; den andra, representerad af två afskrifter, den ena i Nordinska samlingen i Uppsala, den andra i Riksarkivet, båda kortare och i uttrycken mer afvikande från samma latinska text. Ingendera anser utg. kunna härledas från Johannes Magni; tvärtom skulle den kortare svenska texten vara källan, från hvilken såväl den längre svenska texten, som Johannes Magni latinska härleda sig. Emellertid förelåg den kortare texten endast i moderna afskrifter, den Nordinska efter en numera förlorad handskrift i Gefle gymnasiibibliotek, den andra af arkivsekreteraren O. Sundel, efter en af honom icke närmare angifven handskrift.

Så står frågan för närvarande. Några ytterligare bidrag till dess belysning såväl i fråga om handskrifterna som i annat skall jag härnedan söka lemna. Det har lyckats mig att i Riksarkivet samla i hop fem exemplar af det ryktbara talet utom Sundels öfversättning, ett på latin, 3 på svenska och 1 på tyska (ofullständigt). Det latinska öfverensstämmer med Johannes Magni text, ehuru Hemming Gads namn är infördt i början och ärkebiskop Jakob samt biskoparne ej nämde i ingressen; af de svenska har ett den vidlyftiga redaktionen; af de andra två företer det ena en text med åtskilliga rättelser, det andra är en renskrift däraf — det är dessa, som Sundel har begagnat. Det tyska exemplaret nämner ärkebiskopen och biskoparne i adressen och har den längre redaktionen. Alla handskrifterna tillhöra sextonde århundradet, men ingen går efter mitt förmenande längre tillbaka än på sin höjd till de sista åren af Gustaf I:s regering. Vi ha sålunda funnit en tidsgräns för de äldsta nu kända exemplaren af den svenska texten. Det är ledsamt att den ofvan omnämda Geflehandskriften gått förlorad. Trots alla intyg om den där befintliga ofullständiga textens ålder, kan den, att döma efter den Nordinska

[1]) De tre nordiske rikers historie I, s. 638.

[2]) Historieskrivningen i Danmark og Norge siden reformationen, s. 77.

afskriften, svårligen ha varit äldre — den är därtill alltför felaktig — och aldra minst ha gått tillbaka till Hemming Gads egen tid.

Från konung Gustafs sista år är det också vi för första gången finna ett omnämnande om orationen i skrift, och sagesmannen är ingen mindre än konungen sjelf. Den 26 februari 1558 skrifver han nämligen till herr Gustaf Olsson (och lika lydande till herr Sten Eriksson):[1]

»Kere her Göstaf, vi skicke edher hermedh enn oration til hande, hvilken enn rätsinnig, trohiärted svensk man benempd doctor Henningh Gadh, fordom electus till Lynköping, alle trogne och rätrådige svenske menn till enn varnagel utsatt hafver för våre grannes the danskes argelistige och ilfundige stemplinger och prachtiker, som the esomofftest medh umgå och emot oss svenske bruke pläge, hvilken oration I vele öfverse och thär hoss ofverväge och besinne hvad säkerhet vi af samme danske ännu kunne hafve til att förmode.[2])

Det var samma år något längre fram, som konungen begärde få låna af ärkebiskop Lars Saxos krönika, »effter vi nu achte late något att schrifve um the danskes dygder». En frukt af dessa politisk-historiska intressen blef, som bekant, det af Peder Svart under konungens ögon författade gensvaret på den danska rimkrönikan.

Erinrar man sig nu, att första upplagan af Johannes Magni historia utkom 1554 (andra upplagan utkom 1558), ligger den slutsatsen nära till hands, att det var den, som bragte konungen kunskap om orationen — och att han låtit öfversätta densamma på svenska. Med andra ord, det omdöme om texternas förhållande till hvarandra, som utg. af SRS fäller, skulle således alldeles omvändas, och Johannes Magni text blifva källan, från hvilken de öfriga härflyta. Jag erkänner villigt vigten af de invänduingar, som af nyssnämde utg. gjorts häremot, hufvudsakligen på grund af de olikheter i uttryck som i de svenska och latinska texterna förekomma, men det synes antagligt, att konung Gustaf var mindre angelägen om att lemna en ordagrann öfversättning af Johannes Magni, än att få en för hans ändamål passande fri sådan. Den, som en gång på egen hand lät i dalkarlarnes namn uppsätta skrifvelser, var nog i detta hänseende icke så nogräknad som vi; vare detta sagdt utan afsigt att förklena konungens minne.[3]) Det är vidare sant att i den ena gruppen af de svenska texterna stora uteslutningar förekomma, Men den första mera betydande af dessa (SRS III 1, s. 50) angår nästan uteslutande danska konungars grymheter mot sina egna fränder; den andra (anf. arb. s. 54) rör lika litet Sverige, och den tredje och största (s. 55) angår de danska konungarnes behandling af landets biskopar: allt sålunda detaljer, som för konung Gustafs syfte voro af mycket underordnadt intresse. De svenska texternas inbördes förhållande är härmed visserligen ännu icke afgjordt.

[1]) Registraturet för denna dag.

[2]) Det är dessa ord, som synas ha blifvit lagda till grund för den titel hvarmed några svenska exemplar äro försedda.

[3]) Äfven den i Riksarkivet befintliga tyska texten, som uppenbarligen ansluter sig till Johannes Magni, tillåter sig åtskilliga friheter.

Det är en annan omständighet, som gör det omöjligt att för de svenska texterna, särskildt den kortare, tänka på någon högre ålder, och det är den mängd af germanismer, af hvilka de äro uppfyllda, ord eller vändningar, som på Hemming Gads tid voro omöjliga, men som väl passa in med den förändring språket, påverkadt af de många tyske skrifvarne, undergick under senare hälften af Gustaf I:s regering. Jag behöfver blott anföra några fall: *undhållet* (SRS anf. st. s. 48 r. 40; Sundels original har *enthollet*); *dållhet* (t. Tollheit), *barmlig* (Nordinska texten *barnslig!*), *servitut* (allt s. 52); *martirier* (s. 53); *ful* (t. faul s. 54); *bevåget* (s. 56 och flerestädes); *mangel* (s. 57); *herskafft*, *skerf* (utg. sjelf tyder det med *schilf*), *inseler* (s. 61); *renike* (s. 62); *widerfechte* (s. 63); *böswicht*, *hiertige* (s. 65); *anlate* (t. anlassen), *enschylligt*, *för öfver* (t. vorüber), *societet* (s. 66); *utheldta* (auslassen, s. 67) o. s. v. De texter Sundel har följt äro visserligen sådana, att de synas förutsätta en annan text, ty de innehålla omeningar och äro på ett ställe särskildt försedda med frågetecken, som antyda att skrifvaren ej förstått sitt original, men man är därvid frestad att snarare tänka på en tysk än en svensk text.[1])

Det återstår naturligtvis den möjligheten, om det ofvan anförda annars är riktigt, att Johannes Magni haft för sig en handskrift från Hemming Gads egen tid. Men det förefaller mig, som om alla inre skäl talade däremot. Kan man verkligen tro att en realpolitiker sådan som Hemming Gad skulle år 1510 rest upp och inför den tidens svenska råd ursäktat sitt tals längd med hänvisning till den »römiske orator Marcus Cicero» och talat om danskarne såsom lika många »Verribus, Catilinis och Antoninis» — det hade säkerligen varit bortkastade perlor — och passar det ej bättre den lärde ärkebiskopen, som ville lysa med sin beläsenhet och väcka italienarnes aktning för de klassiska studierna i sitt fädernesland? Skulle Hemming Gad vid ett tillfälle som det ifrågavarande verkligen haft nog författarfåfänga att tänka på dem »som i framtiden thenne myn oration någen tid hörendes eller läsendes varder», och är det icke i stället en fras, man hellre väntar från den, som på sin kammare, långt från händelsernas skådeplats och lif, sjelf skall författa ett tal och omedvetet låter sin egen person träda i stället för den fingerade talarens? Stycket s. 64 om danskarnes planer mot svenskarne, huru de först skulle bedåra dem med de »sötaste och lärdaste ord» och därpå vid lägligt tillfälle »hugga deras hufvud af . . . . och kasta dem sedan på elden», förvända sina bref, insegel och löften och »öfverdikta dem de allra slemmaste laster» de kunna upptänka, skifta de dödes bo och lösören och sedan draga till Danmark igen: detta kan, så synes det mig, svårligen ha skrifvits förrän efter Stockholms blodbad. Det finnes visserligen en märklig berättelse om Kristiern

---

[1]) Stället s. 58 »Inge sände . . . . dem med förräderi ihielslogo» är i båda de texter, Sundel begagnat, omslutet af frågetecken. Hvad som kan ha stått i urtexten tilltror jag mig icke att föreslå, men snarare har det varit tyska än svenska. Riksarkivets tyska exemplar tyckes dock ej ha varit det som begagnats.

I:s planer i afseende på Sverige, som skulle vara afgifven redan till Sten Sture d. ä. (Styffe, Bidrag till Skand. hist. IV, s. 80 o. f.). Den omtalar hans afsigt så väl att få riket lyst i bann som att döda de förnämsta af adel och borgare, men den går icke alls in på de karakteristiska detaljer, som här ofvan anförts. Att låta Hemming Gad på den tiden rikta sitt tal till »Sveriges ständer», såsom det sker i den svenska text, som skulle vara äldst, är en anakronism, som i hvarje fall visar att nämda text är redigerad långt efter hans tid. Det finns dessutom knappt mer än ett enda tillfälle, när detta tal kunnat hållas, nämligen i juni 1510,[1]) men några lybska sändebud voro då icke närvarande och lika litet var det då fråga om att inlåta sig på något förbund med danskarne; det gälde ju endast att hålla den redan slutna freden. Härtill må nu läggas de på olika grunder stödda inkast, som de ofvan nämda danska och norska forskarne, Kall-Rasmussen, Allen, Rördam och Daae riktat mot orationen.

Min tro är sålunda att Hemming Gads literära rykte kommer att stödja sig icke på detta tal, utan på hans talrikt bevarade bref, hvilka visa honom vara en icke vanlig skribent, hvars förtjenster dock minst af allt kunna sökas i sådana svarfvade perioder och retoriska blomster, på hvilka orationen är så rik.

6.

Omhvälfningen inom Svenska kyrkan åren 1539 och 1540.

Det är bekant, att Gustaf I efter hand aflägsnade sig från de män, som under de första åren med ordet och pennan förde striden mot det katolska munk- och prestväldet, mäster Lars och mäster Olof. Man hänför vanligen brytningen till slutet af 1530-talet, men den är sannolikt äldre. Redan 1532 skrifver Laurentius Andreæ till en förtrogen, att han nästan vore löst från konungens tjenst och ej gärna skulle hädanefter blanda sig i några allmänna ärenden; betecknande nog fortsätter han omedelbart därpå: »äfven mäster Olof hoppas inom kort befrias från sigillet» (såsom kansler). Under grefvefejdens brydsamma skiften var ej tid att egna någon större uppmärksamhet åt de kyrkliga frågorna, men knappt hade dess buller upphört, så ändrades förhållandet. Kort efter hvarandra inkommo då i Sverige de två män, »riddaren och doktorn» Conrad von Pyhy och mäster Jöran Norman, som skulle råda bot för alla de brister, på hvilkas afhjälpande så många svenskar förtagit sina krafter, och spela hufvudrollen vid den tillämnade andra reformationen. Snart grepo de sig an, isynnerhet den förstnämde, med en omgestaltning af Sveriges

---

[1]) Jfr Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia V, s. CXLVI.

hela borgerliga och kyrkliga förvaltning. Med en oändlighet af långa och detaljerade eder — för domare och prester, för uppbördsmän och krigsmän — skulle man skrämma till lydnad för kronans myndighet och i de kollegiala förvaltningsformernas och polisordningarnas band skulle menighetens motspänstighet och sjelfrådighet så småningom spakna. Tyvärr har man vid denna tid ej längre att tillgå någon källa liknande den man eger i Hans Brasks ovärderliga brefväxling för åren 1523—1526. Peder Svarts anekdotmässiga krönika har längesedan upphört och till och med de officiella handlingarna i riksregistraturet äro ovanligt sparsamma just för den nya regimens grundläggningsår. Också har öfver den tidens händelser hvilat ett dunkel, hvarur endast framlysa som betydelsefulla blänkare rättegången mot mäster Lars och mäster Olof, hyllningsederna i Örebro och Nylödöse, den stora ordinantian eller landsordningen af 1540, organisationsförsöken inom kyrkan med superintendenter och äldste. En liten samling af enskilda bref, särskilt dyrbar på grund af de offentliga akternas sparsamhet, finnes dock bevarad från 1530-talet och kastar något ljus äfven öfver händelserna år 1539. De äro ställda till biskop Sven i Skara, Magnus Haraldssons efterträdare på biskopsstolen och under 1530-talet en af konung Gustafs betrodde män, och ha med några hans papper kommit till Riksarkivet. Det var till honom mäster Lars skref de ofvan anförda orden. De bref, som här komma i fråga, äro ej fler än två, skrifna af biskop Jöns (Johannes Magni) i Linköping, äfven han en bland de katolska prelater, som accepterat Vesterås recess och ordinantia, men som nu ryggade tillbaka för de nyheter, som bragtes å bane, och synes ha bäfvat för den storm, som skakade den svenska kyrkans gamla byggnad.

Det första brefvet är dateradt den 3 maj 1539 [1]). Det heter där: »medföljande bref jämte hans högvördighets [ärkebiskopens] skrifvelse till mig öfversänder jag till ers kärlighet med detta bud, och innehålla brefven till mig, att jag skall infinna mig i Uppsala Viti och Modesti dag [den 15 juni] för att rätta inrotade villfarelser och ännu icke tuktade oseder. Så har jag beslutat att komma, om jag får behålla helsan, för att söka någon säker hamn bland dessa farliga skär under detta fruktansvärda oväder (in hac sevissima tempestate). Gud gifve oss sin barmhertighet och nåd, att vi kunde finna frid och endrägt inbördes, sedan villfarelser och vidrigheter (adversitatibus) gjorts till intet. Vår ärkedjekne lider af gikt och ligger ofta till sängs i stora plågor; kallad jämte mig har han sålunda giltig ursäkt. Men magister Tore, som också är nämd, kommer med mig och för öfrigt någon suppleant i ärkedjeknens ställe. Jag förmodar att äfven Ni, vördige fader, är kallad jämte de förnämste af ert kapitel. Dessutom har jag mottagit bref till biskopen i Vexiö, törhända af samma innehåll. Och sålunda skola vi omsider se änden på verket (omnis consummationis finem): måtte den blifva Gudi välbehaglig. Gör

[1]) Båda brefven äro på latin.

därföre hvad Ni kan, älskade broder i Herren, med ert ädla sinnelag och sörj för den lutande ställningen (fessis rebus), om något råd och hopp ännu återstår er, och meddela er med oss i denna farliga oro, att vi alla inbördes må uppnå åtminstone någon dräglig enighet i den helige andes kraft och Guds kärlek.»

Huruvida något möte hållits på utsatt tid i juni månad, är mig icke bekant. Att det längre fram på året varit ett sådant i Uppsala framgår af det andra brefvet från biskop Jöns, dat. Linköping den 2 oktober samma år. Det heter där: »Af ers högvördighets bref från Uppsala ser jag med häpnad herr kanslerns rörelse (commotionem) öfver de vilkor och förbehåll, som gjorts vid våra underskrifter. Nogsamt märkte jag att det misshagat flere af församlingen (concilio), att vi tills vidare täfla med(?) (tantisper emulamur) den allmänneliga kyrkans enhet och heliga lydnad. Dessa blott misstänker jag vara upphofvet till missnöjet mot kanslern, men enskildheterna lemnar jag åt Guds rättvisa att pröfva. Men att Ni i ert och mitt namn helt enkelt skrifvit under, var nödvändigt, såsom jag förnummit, och godkänner jag det och vill i denna del fritaga er, som om jag sjelf varit personligen närvarande och underskrifvit med egen hand. Fördenskull har jag skrifvit härom till ärkebiskopen och till biskopen i Vesterås, hvilken också lagt sig ut för mig ursäktande min hastiga resa, ty jag var verkligen allvarsamt sjuk och fruktade kroppskrafternas upplösning. Jag reste omsider trygg, utan att ana något om denna förargelse med underskrifterna, men genom Guds nåd tillfrisknade jag på fjärde dagen efter min affärd. Här hos oss förändra vi ingenting i fråga om ceremonierna tills recessen kommer slutbehandlad, erkänd och beriktigad (finaliter examinatus, recognitus et castigatus) af K. Maj:t.»

Det framgår af de meddelade utdragen tydligt nog, att öfverläggningarna varit stormiga och brytningen skarp mellan det gamlas och det nyas anhängare. Men hvad är det för akt de omtalade underskrifterna gällt? Har det varit fråga om att underskrifva någon kyrkoordning, såsom Danmarks presterskap fick göra ett par år förut, eller har det blott varit fråga om några bestämmelser angående ceremonier och kyrkotukt? Man skulle vara böjd att tro det förra, när man läser Messenii framställning under år 1539, huru konungen då »lät genom de evangeliska superintendenterna promulgera en sådan kyrkoordinantia ungefär som Johannes Bugenhagen nyligen gjort i Danmark» (Scond. Ill. V, s. 85). Och är ifrågavarande akt densamma, som den recess, hvilken skulle komma från konungen »examinatus, recognitus et castigatus»? Till våra dagar har i hvarje fall ingendera, för så vidt de voro olika, bevarats, och hvarpå Messenius grundar sin utsago har hittills ej uppdagats. En annan akt finnes emellertid, som otvifvelaktigt står i sammanhang med detta Uppsala möte och förråder den riktning, hvari dess öfverläggningar ledts, och det är den i Uppsala, men först den 8 december, daterade fullmakten för Georg Norman att vara ordinator och superattendent öfver »bisper, prelater och alle andre andelige» med deras underhafvande uti reli-

gionssaker med skyldighet att visitera, examinera och i ämbetet insätta presterna och eventuelt, dock med konungens vetskap, afsätta de oduglige; vid sin sida skulle han ha en eller möjligen flere »adjunkter»,

Konung Gustaf låg illa sjuk under en del af hösten på Arnö och var sannolikt icke med om septembermötet i Uppsala. Däremot kunde han hålla herredagen i Örebro vid nyårstiden, där rättegången fördes med hans gamla förtrogne, där den sällsamma hyllningseden på konungens blottade svärd och efter nattvardens anammande aflades och där äfven frågan om »lärdomen och ceremonierna» synes varit före. Konungen åberopar åtminstone ett år senare ett mandat han i dessa ämnen låtit utgå från Örebro, som dock icke finnes bevaradt [1]. Att åtgärderna ej varit definitiva, framgår dock af andra uttalanden [2].

På herredagen i Lödöse i april 1540, där den i den svenska förvaltningens och rättskipningens organisation djupt ingripande landsordningen för Vestergötland utfärdades, synes det ha varit afsigten att äfven förändringen i kyrkostyrelsen skulle fullbordas. Man har för kännedomen om dess detaljer varit hänvisad till en instruktion för »conservatorn och religionsrådet» i Vestergötland den 9 april 1540 [3], i hvilken äfven ett nytt kyrkligt ämbete, seniorernas, beröres, och Anjou grundar sin framställning af saken på denna handling (Svenska kyrkoreformationens historia II, s. 115). Instruktionen för seniorerna är emellertid också i behåll — i afskrifter på tyska både i Riksarkivet och Uppsala bibliotek — men har hittills, förmodligen för dess vilseledande titel [4], blifvit förbisedd. Då genom densamma Anjous framställning kan fullständigas och beriktigas, torde en närmare redogörelse för innehållet ej vara obefogad.

I inledningen åberopas som motiv för seniorernas tillsättande den gamla kristna kyrkans bruk och apostelen Pauli ord »de presbyteris», äfvensom nödvändigheten att sörja för religionsförändringens befästande »im abwesen unseres reichs ordinarien und anderen religionsrethen». Seniorerna skulle först och främst en gång om året personligen visitera alla församlingar i stiftet och därvid göra sig underrättade om presternas ståndpunkt dels i afseende på de vigtigaste lärostyckena

[1]) Fullmakten för biskop Henrik m. fl. att hålla visitation i Småland, Kalmar d. 20 juli 1541 (Thyselius Handl. till sv. reform. och kyrkohist. 2 s. 167).

[2]) I ett odateradt Rådslag i Riksarkivet heter det sålunda: »Så är och någen förandrung sked udi lerdomen och ceremonierne her i rigit effter thet mandat, som skedde i Örebro anno 40. Så blef och udi någen motte ther opå en ordnungh stelt. Och vill man nu gerna vette hvad rådet synes ther om eller om thet så blifva skulle.» — Under Normans visitation i Vestergötland hade »andeligheten» därstädes besvurit »de artikler på gudelig lärdoms vägnar och andre saker, som den religion anhänger». Därmed syftas måhända på den i Örebro utfärdade akten; eller skulle det vara sjelfva kyrkoordningen?

[3]) Se Thyselius, Handl. till Sveriges reform. och kyrkohist. II, s. 126.

[4]) »Landzordning och regementzform hvareffter regementzrådet uthi Vestergötland sigh athi H. K. M:ts frånvaro ett högloffigit och christeligit regemente hålla och föra skola.» Den är daterad den 7 april.

och ceremonierna, dels i fråga om deras lefverne, samt bestraffa dem, i fall något vore att anmärka; i händelse de voro motspänstige, skulle seniorerne anlita conservatorn. De skulle vidare förhöra presterna i de »artiklar och ordinantier, som gjorts eller kunde göras af superintendenten och andra religionsråd» och om de visade sig icke uppfylla nödiga fordringar och ej gåfve hopp om förbättring, sätta andra i deras ställe, dock med conservatorns vetskap. Hvar och en som ville blifva prest, skulle först vederbörligen kallas af menigheten, därefter inställa sig för seniorerna, hvilka egde pröfva honom i anseende till förstånd, lära och lefverne och, om han godkändes, sedermera nästa söndag inviga honom »på apostoliskt sätt» med händernas påläggning, äfvensom gifva honom »testimoniales eller institutorias» till den kyrka, som begärde honom. Det lemnas därefter föreskrifter i detalj, huru förfaras skulle med prester, som förde en otuktig vandel och icke ville bättra sig. Seniorerne skulle vidare under visitationerna flitigt tillhålla presterna att i sina predikningar betona vigten af goda gärningar, lydnad mot öfverheten m. m. d. Vidare skulle de »allra skyndsammast» inom »vårt rike Vestergötland» insamla och insända uppgifter om presterskapets inkomster. I städerna skulle de sörja för goda skolor för ungdomen till uppfostran af prester och ämbetsmän; tillhålla föräldrarna, »ädla och oädla», att icke försumma barnens undervisning och skicka de motspänstige till conservatorn, som med »vår kungliga makt» skulle tvinga dem, »de måtte vilja eller icke», att låta barnen få lära sig något; likaså skulle seniorerne ha uppsigt öfver hospitalen. Slutligen skulle de förteckna det kyrksilfver, som »ordinarien» på konungens hefallning förunnat kyrkorna att behålla, samt ha full makt, när det behöfdes, att förena flera kapell eller kyrkor till ett.

Anjou förmodar att seniorerna voro lekmän; de uppdrag, som lemnades dem, tyda dock snarare på motsatsen, och de tituleras i instruktionen för »wirdige und gelarte». Med den vidsträckta verksamhet, som på detta sätt uppdrogs åt dem, lemnades ej mycket åt biskopen att göra, och någon plats fanns så mycket mindre för dessa stiftens forna öfverhufvud, som seniorerna i alla vigtigare mål hänvisades till conservatorn, hvilken stod i spetsen för stiftets kyrkostyrelse och verkligen skulle vara lekman; svårare religionsmål skulle han emellertid hänskjuta till superintendenten, liksom biträda denne på hans visitationer. Kyrkomöten skulle enligt instruktionen för conservatorn på konungens kallelse sammanträda; där skulle alla conservatorerne jämte ordinatorn och han adjunkt eller adjunkter såsom »det religionsråd» [1]) inställa sig med uppgift särskildt att granska kyrkoordningen i dess fyra hufvudstycken, om lärdomen, ceremonierna, skolorna och universitetet samt hospitalen. Några flera deltagare omtalas icke.

---

[1]) »Samptelig ordinator och adjuncter som thet religionsråd» enligt Palmsk. afskriften. Det är svårt att rätt tolka ordalagen i den synnerligt skröpliga svenska texten.

Sådan var den nya organisation, som man tänkt sig för den svenska kyrkan och som synes ha framgått ur öfverläggningarna hösten och våren 1539—1540. Den synes dock aldrig ens till någon sin del ha blifvit tillämpad. Messenius uppgifver visserligen att Gustaf Olsson (Stenbock) blifvit conservator i Vestergötland och att seniorer tillsatts i alla stift, men säkerligen utan någon grund. Instruktionen för seniorerna är endast känd i sin tyska redaktion och har sålunda utan tvifvel aldrig utfärdats; den lemnar dessutom tomrum för namnen. Äfven i instruktionen för conservatorn lemnas namnet ute, och Messenius stöder sannolikt sin utsago blott på egna kombinationer. Det är sannt att Gustaf Olsson under de följande åren flerfaldiga gånger behandlade religionssaker, men det framgår af allt, att det skett som ståthållare i Vestergötland och ordförande i dess regementsråd, icke som conservator.

I de båda instruktionerna refereras upprepade gånger till den kyrkoordning, som konungen ämnade låta utkomma på trycket genom sin ordinarius; antagligen skulle i densamma också ett kapitel om den nya kyrkoorganisationen inflyta. Till samma ordning hänvisades ock 1541 i ett svar på några af herr Gustaf Olsson framstälda frågepunkter; den väntades då inom kort tid. Den blef emellertid aldrig utfärdad. Det öfverlades om densamma på flere möten under 1540-talet och det gjordes äfven förändringar i densamma. Man känner ej hvari dessa bestått, men osannolikt är icke, att de just rört formen för kyrkostyrelsen. Till sist kom, som bekant, hela frågan att få hvila under konung Gustafs regering — en bjärt kontrast till den ifver och våldsamhet, hvarmed saken tio år förut bedrifvits.[1]) Det torde emellertid vara antagligt att det är på dessa års förarbeten, som 1572 års kyrkoordning mer eller mindre stöder sig. De krafter som motverkat de i början åsyftade radikala förändringarna, hvilka visserligen i ett och annat påminna om den danska kyrkoordningen, känner man tyvärr icke. Men, hänvisad till gissningar, som man är, kan man förmoda att det varit motståndet 1539, som vållat det första uppskofvet och sålunda förekommit en organisation, hvartill i hvarje fall lämpliga personer på den tiden måste ha saknats i Sverige.

Bilaga.

Instruktion för seniorerna i Vestergötland 1540. [2])

Wir Gustaf, von Gottes genaden, der Schweden und Gotten etc. König, entbieten allen unsern unterthanen unser gnade. Nach-

[1]) De utaf Anjou (Sv. Kyrkoref. hist. II) flerestädes omnämnda »articuli ordinantiæ», hvilka han på ett ställe hänför till 1541, kunna endast betraktas som ett enskildt utlåtande. »Hic respondeo» börjar en af punkterna och slutar »amplius deliberandum censeo».

[2]) Efter den Palmsköldska afskriften i Riksarkivet Den Nordinska i Uppsala universitets bibliotek är nästan oanvändbar.

dem, lieben getrewen, wir ahn von wegen unsers koniglichen gewalts, wor zue uns Gott der allmechtige sein gottlichs wort, auch zeitlichen friden, gehorsam und eynigkeit bey den unsern zuerhalten, hat genediglichen verordenet, haben wir, umb einpflantzung der selbigen articulen etliche unsere geistlichen regementz rath reiche zur visitation und zu reformiren, mit offentlichen unsern edicten und mandaten abgefertiget. Die weil aber solche mutation des alten irrigen geprauchs bey den unsern fast vor eine vorneuerunge wirdt angesehen, der wegen keine gewissen standt fassen noch erlangen muge, es sey den, des wir mit sunderlicher anderer beyordnung, so im abwesen unseres reichs ordinarien und anderen religions rethen muge unnachlessig getrieben werden, der sachen helffen: dem nach wir aus anzeugung der alten christlichen kirchen, auch Pauli, dar er de presbyteris redet, auf dass wir die christliche lahr mügen rein, leuter und clar, auch wolgesasset ummer in unsern reichen erhalten, ordineren und setzen wir, durch unsern königlichen gewalt in aus wol vorbedachten rathe und deliberation die wirdigen und gelarten N. N. im unserem reiche Westergotlandt senioren und geistlichen befehlichsmännern, das sie alles, so ihnen von unserm religions rath wirdt weiter und furder bericht schehen, solten macht haben zu vorwalten, dess sollen sie uns und unsern jungen leibs erbherschafften einen sunderlichen eydt bey Gott und seinem helligen wort, wie nach geschrieben stehet, leiblich schweren.

Erstlich do wir ihnen gedachten unsern senioren offentlich befehlen alle geistliche sachen dartzu alle jar ein mahl und her auf alle propadituren in eigener personen zu ziehen und als dan dar sich vleissig alles dinges bekunden, wie bey unsern geistlichen von den fürnemsten articulen der heilligen christlichen religion, als von der waren furcht, von dem waren glauben kegen gott, vom gebete, von der dankbarkeit und gehorsam kegen der zeitlichen obrigkeijt, von liebe des nechsten, von den helligen sacramenten und anderen stücken mer, so christlicher lahr zustehet, auch von den ceremonien geleret und gehalten wirdt, ob auch die ordenung allenthalben, so sie den von wegen unsere befelichs, durch unsern ordinarien und andern religions rethen ist ein mal instituirt worden, genug geschehe, ob unsere geistlichen den eydt, so von ihnen durch unsern ordinarien und conservatorn genomen, auch fast ahn alle gefehr unverbrochen gehalten werdt; item ob sie auch eines vorargwenigen unzüchtigen lebens seindt, ob böss exempel mitt lahr, mit leben bey ihnen, zu ergerung des nechsten geschehen wurde, und im fall etwas ungebürlichs bey solchen unsern geistlichen personen, so allen andern menschen, wie dass helle licht zum guthem allewege fürleuchten sollen, warhaftigen befunden würde, sie dar umb zu corrigiren und zu straffen nach gelegenheit der sachen. Worde es aber sein dass unsere geistliche personen voer ihre missehandelung noch dartzu ungehorsamer, mutwillige und halstarriger widder unsere verordnete senioren befunden, die selbigen sollen unsern conservatoren nach gelegenheit der sachen und inhaltung unseres mandats, so wir des unserem conservatorn daran sunderlich gegeben haben, gestraft bleiben.

Item fort anher sollen auch unsere senioren der geistlicheit ider zeit ihrer visitation die articulen oder ordinantien, so durch unsern superattendenten und andern religions rethen gemacht, itzund seint zum theil, auch noch sollen gemacht werden, vleissig vor gehalten, und dar auf einen jedern examinirern und im fall, das etliche in solcher examination gar ungeschickt, dartzu unachtsam und nachlessig und also der wegen dem lehrampt und untuchtig gefunden, auch kein hoff der pesserung bey ihnen wehr zu vermuten, die selbigen sollen und mogen unsere senior, da mit das arme unverstandige volck nit muge verseumet, noch decipirt werden, ab und ander in ihre stelle setzen, dennoch also, dass alle zeit zuvorahn unsern conservatorn da von relation geschehen.

Item auf das niemand sich der seelen sorg understehe, noch lauf dartzu, eher den er, wie der propheta Hieronimas sagt, gesandt wirdt, es sey denn, das er erstlich sey offentlich dartzu berufen und duchten [ↄ: tuchtig] judicirt worden, wollen und gepieten wir, dass jeder unser geistlichen, so sich zu kirken diensten in unsern stedtern und landen gedenken brauchen zu lassen, erst von gemein soll ohn einige gebe, gunst, geschenck oder ander mittel warhafftig gefordert sein, und des gute gezeugnussen mitbringen, darnach sich unsern senioren, welchs verstandt, lahr und lebens ehr sey, dageben ihm examine, wie es denn von unseren ordinarien ist geschrieben worden, zuerkennen, und in dem solche personen im verhor durch unsere senioren zimlicher masse tuchtig erkanth und erachten wird, sollen sie im nach apostolicher weis des nechsten sontags in der kirken vor der christlichen gemein die hende sembtlich auflegen, mit biten und befehlen, wie unsere ordinarius des wirdt schriftliche weise, forme und gestalt den senioren vortzeichen Wenn nu solche ordnung durch die senioren geschehen ist, sollen sie dem verordenten testimoniales seu institutorias ahn die kirke, von welcher er gefurdert ist, mitgeben, und also abgefertiget bleiben. Welcher aber solche brief mit [nicht] bringt, soll nach dieser zeit von den unsern, sie seyn edel oder unedel, keines weges zugestattet noch angenomen werden. Es sollen aber die senioren in solcher testimonial briefen die kirchleuth bey dem zorn Gottes und unserer hohen straffen vormahnen, auch gebieten, das sie solchene person als ihren geistlicher vater allewege vor guth halten, im auch im zehende, im opffer, vor andern accidentalibus nicht abbrechen

Item es sollen auch unsere senioren vleisig acht geben [illegible] visitation, auch sunst durch ander leuth auskunstschaffen [illegible] jemands unter unser geistligkeit eines standtbarn unzuchtigen [illegible] widder die lahr und befehl des heiligen Pauli sei In dem [illegible] etliche unzucht unseren anderem unvorstendigen volck zum exempel bey der geistlichkeit stehe(¹) liesse, sollen allwege eine unser senioren den selbigen fur sich citeren lassen und [illegible] seines ambts erinnern, darbey anzeigen, so er sich nicht [illegible] wurde, das sie im das beneficium entziben und seines ambt[illegible] wollen von Gottes und unsers koniglichen gewalts we[illegible]

damit unsere senioren der emenden oder besserung mügen gewiss sein, wollen und gebieten wir, dass solche berüchte person mit burgschafft bestrickt werde, das er sich also ermanet gedenckt zu bessern. Im fall aber das solche person wissentlich ungebessert fürder und fürder in seinem standtbarn leben würde beharren, sollen im an alle mittel dem conservatorn unser senioren anzeigen und seines ambts beraubet bleiben, und vor ein berüchtet abgeschniten gelidder christlichen versamelung, bis so lange er hero(?) pœnitirt, und seigt pesserung seines lebens, gehalten werden. Als denn muge er widerumb von unsern senioren per publicam pœnitentiam vor dem altar, wie es denn inn unserer reichs kirkordnung sunderlicher form und weise sehen werden, angenomen werden.

Item die weil leider, Got gelobt(!), nhu biss hertzu hin und weiter durch ungeschickeit der predikanten unser leuth zum theil seindt ubel von guthen werken, von den geburlichen gehorsam kegen die von Gott vorordenten obrigkeit, von christlicher lieb und zucht underrichtet worden, darüben bey dem gemeinen man aller mutwille hat zugenohmen, die fleissliche freiheit, auch freiheit(?) vormeret worden, auf das nhu hin fürder solcher ungelimpf müge abgewendet und gepessert bleiben, wollen und gebieten wir hie mit ernstlich unsern senioren in der visitation unser kirken pharherrn und andere recht und vleissig zu instituiren, wie sie lehren und underweisen sollen unser leutichen von guthen werken, als was die rechten guten werk seindt, das es ein gepoth Gottes sey gute werke zu thun und nicht in unserer freyen wilkor, wie etliche schwärmer und rottengeisser dar von geredt haben; item wie sie Gott der allmechtige beide hie in diesem leben, und hie nach im jenen leben hochlich belonen will, jeh wiederumb wie schwerlich auch, so mit ungehorsam, mit Gottes verachtung, mit wordt, mit dodtschlagen, mit ehebruch, mit diebstal, mit falscher gezeugnus, mit follensauffen, mit unzucht und andern bossen werken mehr umbgehen, Gott straffen will am leib, ahn guth, ahn ehre, an gericht, an weib, an kindern, wie den auch Gott selbest durch den Mosen dreuet, Levitici XXVI, Deuteronomion XXVIII capitel, welcher stelen und capitelt wir wollen auch und gepieten, dem volke Gottes furcht damit einzubilden, durch unsere geistlichen vleissig vorzuhalten. Das sollen aber unser senioren von den guten werken so lehren lassen, dass da durch dem glauben und rechter zuvorsicht in Christum Jesum, unsern einigen herren und heilandt, durch welchen wir vor Gottes angesicht bestehen mügen, abgebrochen(?) wirdt, wie es den unser ordinarius, in unser reichs kirkordenung solle widerumb ein underricht geben.

Nach dem aber der mutwille der leuth gross und viel iss, dennoch christen heissen und der christlichen gerechtigkeit, als das wort Gottes, der Sacrament gebrauchen wollen: so gepieten wir, das unser senioren achtung, damit Gottes vorachter und bosse theter in der christlichen gemein nicht geliden, [illegible] ment ihnen, es sey dan, das sie sich warhafftigen [illegible]

administrirt werden, prout latius erit expressum in ordinantia regni nostri.

Item damit wir uns auch, was vor unterhalt umb ihr lahr und arbeit unser geistlichen haben, recht erinnern können, wollen und gebieten wir, das unser senioren aufs allerforderlichst was die geistlicheit jeder person in diese unserm reich Westergotlandt in stedtern und dorffern jerlicher hebungen hat, beschreiben und in ein buch vor registration lasse.

Item damit hernachmals bey unsere leiberbherschafften und nachkommenden die christliche lahr in unsern reichen, auch guthe zucht und cancellien, und ander nottige empter, durch gelahrte leuthe moge erhalten beiben, wollen und gepieten wir hiemit ernstlich, das unsere senioren in stedtern guthe schulen in welchen die jugent moge recht in guten kunsten, Gottes lahr und erlicher zucht erzogen, und also darnach unseren reichen nutz und dienstbar erfunden werden. Und im fall das jemand, edel oder unedel, kinder oder freunde der lahr und zucht geneist(?) haben, und die selbigen mutwillig aufziehen und nit lernen lassen würden, und also mit den ihren, wider das geboth Pauli, ire kinder corrumpiren und dem gemeinen nutzen damit nit dienen wollen, den selbigen sollen unsere senioren erstlich vermanen, auch Gottes zorn und unser schwere ungnad dabey anzeigen, wo sie die ihren also würden verseumen. In dem auch, das unsere senioren mit solcher ermanung würden etwan bey dem halsstarrigen wenig hor erlangen, sollen sie es unserem conservatorn forderlichst zuschreiben; der sol denselbigen für sich citiren, und durch unsern königlichen gewalt die eltern darzu haben, sie wollen oder nitt, ire kinder leren zu lassen.

Item so sollen auch unsere seniores sunderlich guten aufsicht haben auf unser hospital, und damit die armen nit werden etwan von ihren vorwesern ubersetzet, mit rechenschafft von ihnen nehmen und abschaffen helfen, das ihnen nichts entrucket bleibe.

Item so gebieten wir, dass unsere senioren auch achtung geben und beschreiben in der visitation kelche und andere silber, so unser ordinarien zu prang der kircken bey iderem tempel aus unserm befehlich vorgunt haben, damit dovon nichtes verruckt werde.

Item so sollen auch unsere senioren unsern vollenkomen befehl haben etliche capellen und kirken, auf das, die weil der geistlichen personen wenig seind, dennoch unser arm Gottes(?) volck muge Gottes wordt des feyertages hören und leren, nach gelegenheit, wie es sich best will schicken, in ein zu legen die pauren dahin in Gottes emptern zu bescheiden. So aber etliche, edel oder unedel, wolten bey ihren gewöhnlichen kirken bleiben, den wollen wir gepotten haben, das [illegible] pfarherren, auf [illegible] nicht so rohe und wilde [illegible] Gottes [illegible] hin gehen, vorsehen, [illegible]

Das ist nhu kur[illegible] ten und in achtung [illegible] zeit in visitation, [illegible]

eyden beampten sollen, ohne alle gefehr. Und so diesem seiner ampt noch eben die gemelten fürgeschrieben articulen etwas mehr nötich und nur von kurtzheit wegen nit exprimert were, dasselbige soll clar, hell und offenbar genug inn unsere reichs kirckordnung ausgedruckt und geschrieben bleiben, mit aller umpstendigkeit. Hir auf wir unsern unterthanen allen sembtlich, und einem jedern sunderlich, was wirdes, standes odder condition sie den sein moge, so uns mit eides pflichten verwandt sein, gepieten bey vormeidung unserer hochsten ungenade und halsestraffe wider diese unsere ordnung, inn allen ihren puncten, articulen und clausulen nit, noch mit worten oder werken sich einiger mass oder gestalt aufzulehnen, sunder, jederzeit wehn ehr die unsern von unserm kegenwartigen senioren, oder ihren nachkomen mit diesem unseren schriftlichen befehlich, etwan durch sie selbst, oder ihre befelichslent in sachen der religion ersucht werden, ihnen unsere mandaten zu vollenfüren hülf, furderung und beystandt leisten zu tag und nacht, zu wasser und zu lande, und in dem keine ausflucht noch enschuldigung fürzuwenden. Daran geschickt unser ernstlicher will. Datum in unserer königlicher stadt Neylöss unter unseren secret, Anno Domini. MDXL septimo Aprilis, unsers königlichen regementes im dreyzehenden.

Hd.

Ett bidrag till Tycho Brahes historia.

Tycho Brahe till Erik Sparre.

Det är bekant att den berömde astronomen Tycho Brahe efter att ha tillbragt öfver 20 år på ön Hven, sysselsatt med vetenskapliga forskningar och snillrika industriella försök af olika slag, på gamla dagar, förföljd af mäktiga afundsmän och beröfvad sitt underhåll och sina förläningar, måste lemna Danmark. På landsflyktens första station uti Rostock dröjde han någon tid i fåfängt hopp på ett omslag i dén unge danske konungen Kristian IV:s sinnesstämning och skref därunder följande bref till sin högt bildade frände, den svenske vicekansleren frih. Erik Sparre för att genom hans bemedling få en fristad i den svensk-polske konung Sigismunds stater. Sjelf föreslår han bl. a. ön Dalan, en af Düna kringfluten ö nära Riga, eller ön Werden nära Dantzig. Brefvet kom riktigt i Sparres händer, men huruvida denne lagt sig ut för sin frändes räkning, ha vi oss icke bekant; i hvarje fall ledde det ej till något resultat. Brefvet är af Brahe egenhändigt undertecknadt, men är ej skrifvet af honom sjelf. Det påträffades bland några äldre handlingar, som nyligen öfverlemnats från Vetenskapsakademien till Riksarkivet, och har af arkivarien Bergman stälts till redaktionens förfogande.

S. P. D. Literæ tuæ eruditissimæ pariter ac humanissimæ, cognate is eximii ergo me testes, iis ipsis diebus, quibus Haffnia

relicta in Germaniam migrandum erat mihi, redditæ sunt. Verum enimvero tunc rebus meis ad abitum adornandis ita distrahebar, tum quoque amicis ob abitum invisentibus præpediebar, ut, licet nihil magis mihi in votis fuerit, attamen temporis iniquitas omnem scribendi occasionem præriperet. Postquam vero huc Rostochium appuli, atque hic certis de caussis, quemadmodum et antea Haffniæ per integrum anni quadrantem substiti (præsertim quo nostratibus, si pœnitere ipsos admissi erroris posset, deliberatius rem expendendi tempus concederem, neve nimis præpropere ardua, quæ tracto, studia alio transtulisse viderer), ne hic quidem aptior scribendi facultas, contra quam opinabar, oblata fuit, cum nullum iter ad confinia utriusque regni parantem nancisci liceret. Accessit et hoc, quod nescio quis rumor, utrum te inde in Sveciam interiorem vel Poloniam ad s:m vestrum regem te recepisses, incertum me redderet. Cumque eo nomine celeberrimum virum d. Davidem Chytræum, huius academiæ antesignanum, honorifica, prout virtus merebatur, nominis tui mentione compellassem, siquidem eum crebro de rebus regnorum illorum a multis edoceri scirem, et inter te ac ipsum alias commutari literas inaudivissem: attamen dubium, quod animo conceperam, eximere non potuit, itaque scribendi officium adhuc paulo diutius differendum censui, donec, ubinam locorum morareris, certo mihi innotesceret. Cum vero ne sic quidem profecerim, et longiores in hac urbe moras nectere nec mihi commodum, nec etiam ob ingravescentem indies pestem consultum sit, propediem ad magnificum dominum Henricum Ranzovium, affinem et amicum meum singularem, perbenigne ab eodem invitatus, me conferre statui, isthic moraturus, donec rebus meis ulterius ex divino provisu prospexero. Quocirca aliquid ante meum hinc abitum literarum ad te omnino dandum ratus sum: ea spe fretus posse id ad communem utrique necessarium Gabrielem Sparre directum, ubicunque tandem locorum hæreres, commodum tibi transmitti.

Desiderium tui cognoscendi et compellandi non saltem ob sanguinis coniunctionem, sed etiam ob suspiciendam virtutem ac eruditionem tuam pari rerum usu auctam me quoque iampridem incesserat, ut hoc votum explendi copiam sive in Dania sive alibi fata hactenus invidisse admodum moleste feram. Nunc vero cum magis magisque disiungamur et mihi patrium solum vertere ac alias in exteris regionibus commoditates quærere necessum fuerit, omnem spem alloquii tui mihi ereptam video et quam maxime doleo. Caussæ vero, quæ me huc adegerunt, tot tantæque fuerunt, ut calamo eas exprimere vix valeam, neque etiamnum tutum arbitrer. Qui magni viri haberi cupiunt, licet graviter non nunquam impingant, tamen nec errores agnoscere volunt, nec in iis redargui. Satis equidem mature hanc mutationem prævidi, nihilque prius habui, quam ut eam quovis pacto præcaverem et averterem: litteris idcirco ad s:mi regis nostri cancellarium datis (quarum hic exemplum adiunxi[1]), sed successu prorsus irrito. Nihil enim impetrare licuit; imo inter alia responsum, regi

[1]) Den 31 dec. 1596 tr. i Danske Magazin II, s. 310 o. f.

nostro quidquam sumptuum in instrumentorum meorum et astronomiæ conservationem impendere integrum non esse. An vero ex regis ipsius voluntate vel alterius privato affectu idque eo prætextu promanaverit, non dixerim. Nec verbis eventus defuit. Nam non tantum feudo illo Norvagico, cuius in literis fit mentio, confestim post coronationem regiam peractam adempto contenti non fuerunt ii, qui fatis reipublicæ in Dania nunc præsunt; sed et reliqua omnia ab optimo rege Frederico L. M. in artis vere regiæ sustentationem deputata subtraxerunt et simul senatorum regni literas, artis eius liberalem conservationem perpetuamque spondentes non respexerunt; licet quidam adeoque præcipuus eorum has una subsignarit et subscripserit; quin etiam canonicatum Roskyldensem (quem solum habui residuum) dictus cancellarius sibi acquirere ac in proprium commodum vertere non dubitavit. Tantum abest, ut artis adeo præclaræ et patriæ nostræ forte non inhonorificæ continuationem et perpetuationem pro virili (uti decuit) promovere voluerit. Scripsit autem non ita pridem illustrissimus dux Uldaricus, s:mi regis nostri avus, ad ipsum regem atque artis huius in integrum isthic restitutionem diligenter suasit. Quibus literis et meas addideram, etiamnum operam meam s:mo regi nostro et patriæ in perficienda isthic astronomiæ instauratione, quam tam diu tantisque conatibus molitus sum, per eas submisse offerens, modo id commodum exequi liceat et indemnitati meæ consulatur. Sin vero nihil his effectum fuerit, quod priora ac inconsulta quorundam consilia emendet (uti sperare vix licet, idque non tam ob ipsius s:mi regis nostri animum per se satis generosum et integrum, quam eorum, qui nunc soli quidvis pro arbitrio moderari volunt, aversam voluntatem), mox ad imperatoriam Ma:tem aliosque viciniores reges ac præcipuos Germaniæ principes scribere decrevi, et quid clementis eorum circa artis tam sublimis ulteriorem sustentationem voluntatis ac arbitrii sit, experiri, utrum videlicet quidpiam sumptuum ad hoc subministrare velint, quo ea in publicum reip. literariæ emolumentum perfectior quam unquam antea, prodeat, atque orbi communicetur. Quo etiam nomine potentissimum vestrum regem Sigismundum submisse sollicitare proposui, si (uti spem concepi) ipsius M:tas, ut est erga ingenuas artes, cum et his ipsamet imbuta sit, benificentissima, hanc etiam curam et laudem cæteris addendam, suaque regia munificentia dignam censeat. Posset forte aliqua ex insulis Prussiæ vicinis commoditatem huic negotio præbere, vel id quocunque alio modo fieri, prout ipsius M:ti visum foret. Qua in re tuum prudens cum auxilio consilium, mi amicissime cognate, obnixe peto et expecto: an videlicet hoc studium astronomicum ipsius Ma:ti offerendum, et an idem cum magno quoque cancellario communicandum putes; et utrum specifice insula Dalan prope Rigam, vel Bornhovium, aut insula Werden prope Dantiscum, similesve loci nominandi nec ne, vel quavis alia ratione quidpiam, quod utile foret, tentandum, idque eo audentius a te peto, quod in literis tuis, singulari benevolentia refertis, tale quid sponte offerre videris, dum officia mihi et studia tua, hoc præsertim tempore

perbenigne ac amice addicis. Ego, si nihil aliud de me polliceri possum, hoc certe sponsum volo, me ex eorum numero, qui virtutes tuas et eruditionem maximi faciunt et colunt, si non primas tenentem, saltem nemini concedentem fore, et ipso ad minimum animo tua erga me officia pro virili compensaturum. Vale mi charissime cognate et me (quod te facturum nihil ambigo) redamare perge. Datæ Rostochii pridie eius diei, qua inde discedere constitui 7:a nimirum Septembris stylo veteri anni etc. 1597.

Tui studiosiss:

TYCHO BRAHE.
manu propria.

Bref upplysande svenska historien.

Det ganska betydande Sackska familjearkivet på Bergshammar, hvarpå en förteckning medföljde 1885 års årgång af Historisk Tidskrift, är rikt på handlingar isynnerhet från slutet af 1600- och början af 1700-talet. Där har stannat flere framstående personers brefväxling från den tiden, såsom riksmarskalken Johan Gabriel Stenbocks, riksrådet och fältmarskalken Erik Sparres, presidenten Karl Gustaf Bielkes m. fl. Bland brefven till Erik Sparre finnas äfven några från lagmannen, sedermera justiekansleren Thomas Fehman, hvilken under någon tid synes ha skött hans affärer. Brefven röra ock hufvudsakligen enskilda förhållanden. Följande två från slutet af 1718 äro dock af allmännare intresse.

1.

Högvelborne H. Baron och General.

Angående H. Baron Axels informator, så beropar jagh mig på mitt förra, och som jagh i går bekom dhetta inne lyckta ifrån H. Landshöfdingen Ribbing, som tvifvelsuthan angår samma ärende, altså hafver jagh intet underlåta bordt Eders Exell:s dhetsamma tillhanda senda, afbidandes hvadh Eders Exell:s herutinnan befalla och förordna teckes. I förgår ankom medh påsten Hans Kongel. Maj:ts fullmackt för Hans Exell:s grefve Thesin att jempte Öfverste Marskalks embetet, också vara högsta ordningsman. Honom till hjelp äre förordnade Herr Per och Conrad Ribbing såsom öfverordningsmän, såsom och uthi hwar province en ordningsman, hvilken bestelning största delen af lagmennerna fått jempte lagmansembetet, hvilket också mig är updraget uthi Grimsholms lähn. Sjelfva nampnet skulle vell tyckas exprimera hvaruthi embetet består, men att i dessa tider afskaffa alla oordningar, och i stellet införa och handhafva goda ordningar, är

fuller snart sagt, men svårare att verkställa och tillvägabringa. Dhet måste dock heta: skie Herrens vilje......

Stock. d. 17 sept. A:o 1718.

Eders Exell:s
ödmiukaste tienare
Th: Fehman.

2.

Högvelborne Hr Baron och General.

Ehuruwell dhenna påsten lärer från mångas hender notificera Edhers Exellense dhe stora catastropher, som förledne fredag hende, så har icke heller jagh bordt underlåta dhetta dherom i ödmiukhet berätta, huru såsom samma dag igenom en expres Gen. Adjut. Sicre blef berettat, att Hans M:t d. 30 nov. igenom ett olyckeliget skot från Fredrichshals festning, som gick honom igenom hufvudet, måste setja lifvet till. Samma dag hafver Rådet förklarat Hennes Kongel. Höghet för regerande drotning, hvarpå Hennes Maj:t strax antaget regementet. Samma dag blef gr. Vondernat, Eklef och Hagen med alla dheras domestiquer tagne i arest och dheres rum och papper förseglade. Samma dag blef kunnigt, att ock Baron Görtz vidh Strömstad är tagen i godt förvar och bevakas af Öfverste Boumgart medh 50 ryttare. Är icke dhetta nogh på en dag. Dhet är visserlig Guds verk och må vi bedja att han, som det således begynt, ville dhet ock fullborda till sin ähra och dhetta fattiga landets oprettelse. En af Hans Maj:t effter Görts förslag underskrifven förordning var redan ankommen, att hvar och en under skrifftel. och muntel. edh skulle opgifva alt hvad han ägde i löst och fast, hvaraf en siette dehl till konungen strax skulle afstås. Är icke dhet Guds verk, som sådant förekommet, att dhet intet kommet till verkstellighet. Detta torde intet ännu vara hvar och en kunnigt, att Hennes Maj:t afsagt sig souverainiteten och låfvat vilja alla vicktiga saker afgiöra medh sitt Råds råde och Stendernes communication, hvilket vare sagt sub rosa. Häraf kan Edhers Exell. finna tourer och retourer emillan Åland och här hafva varet till något nyttige och att goda ordningsmän varet i vägen. Så snart jagh får höra något om Hr Baron Axels resa ifrån Scarin skall jagh förse honom medh hvad nödigt är härifrån. Gud gifve vinterföret ville något bettre foga sig, att resan intet blifver honom besvärlig. — — — Här talas om nya Kongel. Rådh, då och Edhers Excell. medh retta förnemligast lärer sökas. Gudh gifve godha rådh, ty nu behöfvas dhe. Jagh är stedse etc.

Stock. d. 9 Dec. a:o 1718.

Th. Fehman.

* * *

Uti samma samling förvaras äfven ett antal bref från samma Erik Sparre till hans hustru i andra giftet, grefvinnan Christina Beata Lillie, sjelf enka efter öfverstlöjtnanten Carl Philip Sack. De äro till större delen skrifna på franska, ett språk, som Sparre på grund af sin långvariga tjenstgöring i Frankrike, synes hellre ha användt än svenska, men innehålla äfven större eller mindre stycken på det sistnämnda språket. Af dessa meddelas i utdrag och öfversättning några af brefven från 1718. Sparre, som vid årets början blifvit general, skulle ha öfvertagit befälet öfver en arméкår i vestra Sverige, men hindrades af sjukdom att begifva sig dit, förrän det var för sent. — »Ma chère mère» eller »min söta mor» äro de smeknamn han regelbundet använder till sin hustru.

3.

Örebro den 11 october 1718.

Jag är här, min söta mor, sedan i förrgår qväll. Vagnen har en smula bragt i olag mitt hufvud, men ännu mer misshandlat benen, som äro oerhördt uppsvällda .... Jag träffade i Arboga generallöjtnant Liewen, som skrek som en galning, när han fick se mig, sägande att konungen ej väntade mig och att, om jag vore klok, jag skulle återvända med detsamma till Sundby. Coyet var också där, med tre kompanier af sitt regemente, som föreföllo mig mycket vackra ....

Upländingarne äro i uppbrott sedan i morse och dalkarlarne följa dem. Gardena ha delat sig här, hälften har gått till Venersborg och den andra till Carlstad, dit de komma fram i dag .... Här går ett rykte om en strid, som general Armfelt skall ha vunnit nära Trondhjem, men så oredigt, att jag ej tror någonting. Efter dalkarlarne skola följa lifregimentet (le regiment du corps) och adelsfanan aldra sist; jag vet ej ännu, hvilken väg den skall taga .... Vädret är förskräckligt och det är ofattligt hvad trupperna lida, som marchera. Det oaktadt äro de ganska muntra; soldaterna ha buken full och sälja bort öfver allt de lifsmedel de ej kunna förtära. Jag har verkligen aldrig sett ett sådant slöseri: två skålpund färskt kött om dagen, lika mycket bröd, fläsk, gröt, grönsaker i proportion och en kanna öl på man, allt för 6 *sols*. Gardena ha sagt här vid genomtågandet, att de hoppas aldrig återse Stockholm, där de skulle dö af hunger. Jag tror att bönen skall bli hörd för många af dem ....

4.

Carlstad den 21 oct. 1718,

Jag är här sedan i går afton ganska dålig. Jag är mycket ledsen, min söta mor, att göra en sådan bekännelse, men till mina andra krämpor har sällat sig en tredje dags frossa, och jag har den i denna stund, som jag skrifver. Jag har utstått de förskräckligaste

vägar i verlden, men ett ännu större ondt skulle vara hungern, om jag hade appetit, men eländet i landet stämmer lyckligtvis med min mages. Tänk att det finns ingenting här eller hvarhelst jag passerat, ingenting, ingenting, ingenting. Jag ger mig till tåls och underrättar konungen att sedan jag kommit hit i ganska bedröfligt skick, jag hör, att det ej finns någon armé här, där jag skulle anföra en .... jag vet icke hvad H. M. vill göra för mig, att jag är i ett sorgligt tillstånd och att jag bönfaller honom att ej rikta någon ordre till mig, då jag ej är i stånd att utföra den. Jag adresserar brefvet till Åkerhielm och ber om svar ...... Jag skrifver dig uti min säng. Ryggen svider af det myckna körandet. Med skiutzhästar och det dyra köpet har jag varit 3 timmar på hvar mil. Här hafva stådt 4 reg:ten 8 dagar. Då kan du tänka hvad de hafva lämnat. Borgmästaren låter söka åt mig något, gammal sik finnes, männu den gör jag ej skada på. Här finns fördömdt vin och färskt öl. Jag har böcker, och tålamodet kommer med tiden, männu ur Frankrike och annorstädes längtade jag ännu aldrig så mycket till Sundby som nu .....

5.

Carlstad den 4 nov. 1718.

Hur har du haft mod, min söta mor, att lemna mig en postdag utan något af dina kära bref. Du vet att jag ej har något annat nöje .... Jag är här som en uggla, ensam att leds, jag kan hvarken gå ut eller läsa .... Jag har haft bref från Strömstad, som förmäla att vid Vestereda, där konungen har ryckt in, har man hört en stark musköteld, men att man ännu ej kände någon detalj af aktionen. Prinsen underrättar mig, att han skulle marchera med resten af armén för att rycka in på en annan sida nära Svinesund. Så godt som alla trupper, som voro här på gränsen, ha tågat åt detta håll, så att nu befinner sig, att den hederliga arméen, som man mig hade destinerat, består nu allenast af 3 regimenten. Dem skall generallöjtnant Alfendahl af hiärtat gärna få anföra. Tänk dig, jag ber, om efter mina första ordres, jag hade begifvit mig hit förliden vinter för att här *croquer le marmot* under 10 månader och sedan sluta med denna sköna expedition. I sanning, det är att ha folk till narr. Gud har allt gjort till det bästa och jag tackar honom af tacksammaste hjerta för allt det onda han sändt mig, emedan det har räddat min heder och besparat mig en så dödlig chagrin ......

6.

Stockholm den 18 december 1718.

Jag har så många saker att meddela i dag, min söta mor, att jag icke vet, hvarmed jag skall börja. Men som gammal minister skall jag väl gifva företräde åt statssakerna ....

Jag kom hit tisdagen kl. 9 om aftonen mycket uttröttad ......
Vädret var dessutom afskyvärdt och jag kan försäkra er att på länge har jag ej under så kort tid gjort en så mödosam resa.

Ehuru illa klädd för sorgen, lät jag i går begära audiens hos drottningen. Hon beviljade den nådigt och mottog mig på samma sätt. Jag var en god qvarts timme ensam i hennes kabinett, som jag lemnade, öfverhopad af välvilja och godhet, efter att hafva aflagt min condoléance och lyckönskat henne till kronan. Jag blandade in ett stycke på franska, som jag bad om ursäkt för, hvarpå hon mycket nådigt sade mig, att hon väl visste att hjertat var godt svenskt. Hon frågade ifrigt efter er, jag framförde er vördnad. H. M. sade mig att hon aktade och älskade er och slutade med att säga, att hon ej kunde undvara er. »Jag är henne ogärna förutan» det var orden. Jag svarade att jag skulle underrätta er och att jag trodde att bara detta uttryck skulle komma er att resa från Sundby det fortaste Ni kunde ....

Görtz anlände i förgår middags ledsagad af Schering Rosenhane och den unge Taube. Det hade en afrättning egt rum utanför porten till Norrmalm, hvilket hade samlat en stor massa menniskor, som först trodde det var arfprinsen, men när den fick höra att det var Görtz, gjorde ett så förskräckligt buller med smädelser och hundra tusen dumheter (sottises), att officerarne som voro vid de båda vagnsdörrarne hade mycken möda att rädda fången, ty folket ville absolut att man utlemnade honom åt dem, och försäkrade att den största bit, som skulle bli qvar af honom, ej skulle vara så stor som fingeränden. Rosenhane, som talat om hela historien, hvilken här skulle bli för lång, sade att när Görtz lemnade vagnen, vid dörren till stadshuset vid Södermalmstorg, var han full af packets spott och att för att rädda sig ur dess händer, hade han hakat sig fast vid Rosenhanes ena arm, som hjelpte honom att stiga upp för trappan, hvilket han endast med svårighet kunde, emedan han skälfde i hela kroppen. När han slutligen kom in i en kammare enkom försedd med galler, där det hvarken fanns bord eller stol eller säng och där man verkligen hvitströk väggarne, sade han med en grof ed: är det så man behandlar en hederlig karl, utan att ha hört eller dömt honom. Rosenhane lofvade honom att han skulle få sin bädd, hvilket han också fick ögonblicket efter. Jag har i dag hört, att han icke ville sofva förliden natt, icke heller äta i dag, sägande att han icke var van att undfägnas på det viset. Han är verkligt sjuk, men lika litet beklagad af någon, som han har beklagat dem, som han har gjort olyckliga. Det skulle bli ändlöst att omtala allt som säges här, så att jag afstår därifrån. Jag har funnit ett ord af en af hans tyska lakejer rätt lustigt (tout à fait plaisant); när han såg sig arresterad, sade han till någon af dem som togo honom: das ist nichts; unser herr hatt alle jahr so ein calabalic, aber er weiss sich schon draus zu helfen.

Vid passerandet af Telje fann jag Msgr hertigen af Holstein i en släde framför porten, och som han icke kände igen mig, ansåg

jag ej lämpligt att helsa, helst som jag endast föga visste hvad jag skulle säga honom. I går gjorde jag honom min reverens; jag kan ej bestämdt säga om han har behandlat drottningen, som han bör. Jag vet att de ha råkats, men utan vittnen . . . .

Drottningen höll konselj i morse; man påstår att hädanefter rådsherrarne skola kallas Riksens rådh som fordom och att man skall utnämna en hel mängd.

Arfprinsen väntas till nyåret, äfvensom franska ambassadören, som skall bo hos hr Brauner.

Gab. Ribbing och hans hustru ha nyss kommit. Hans bror Conrad har just lemnat mig för att helsa på dem. Lenard är också i staden, men Pehr ligger illa sjuk i Uppsala. Hvart ögonblick kommer det menniskor från landet . . . .

Konungens lik väntas före jul. Man tror att det kommer att ställas på Carlberg eller Ulriksdal och att begrafningen sedan kommer att ske utan stora ceremonier . . . .

Jag kan ej skrifva mer och jag tror att Ni har fått fullt upp att läsa. Jag slutar med att omfamna er, min käraste mor, af mitt ömmaste hjerta.

P. S.

. . . . . Nu på stunden kommer en godh vänn och säijer mig att man oförtöfvadt och kanske i dag lärer i rådet deliberera om plåtarnes course och att vraisemblablement de gambla, som äro stämplade och härtill varit förbudne, skola åter få se dagsliuset sans crime och få sin course igen. Tag edra mått och steg därefter . . . . . Alla gator äro fulla af ankommande och staden börjar åter blifva dräglig. För mig blir den det icke, förr än jag får er dit. Adieu.

Det är verkligen en massa nyheter och nöjen, men af de förra gör man så många man vill.

Görtz vill icke äta och har bedt Coyet om böcker.

7.

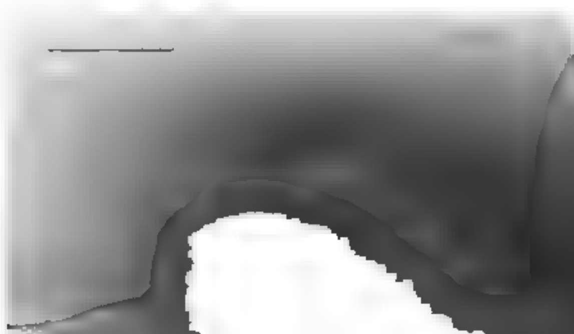
Stockholm den 22 dec. 1718.

. . . . Görtz skickade den 20 till Coyet för att bedja honom om gamla och nya testamentet samt le Théatre italien och Descartes filosofi. Kan Ni tro, att denne olycklige ännu tyckes förolämpa Gud genom att hopföra sådana böcker i en och samma mémoire. Han blef illa sjuk samma natt och dagen derpå begärde han prest och läkare. Den förre, som var Conradi, ville icke gå utan en uttrycklig ordre från drottningen. H. M. skickade efter honom och sade honom att efter denne olycklige särskildt åstundat honom, borde han icke tveka att gå dit och att han aldrig kunde göra en vackrare omvändelse. Han har alltså varit där, utan att man riktigt vet hvad omvändelsen ledde till; man talar därom hvar och en à sa mode. Men det ser ut som denne prestman icke haft stor framgång, emedan i går före och efter predikan för första gången bads

för en Gott alleine bekante sache, dieselbe so zu fügen, dass sie doch zu seines nahmens ehre ausschlagen möge ...., Mig är i dag af godh hand försäkrat att de läre göra kort och gådt medh honom och att denne papegojan intet länge lärer sittia i sin bur. Man upptäcker hvarenda dag afskyvärda saker och hvilkas invention endast kan ha kommit ur afgrunden. Jag skall bara säga er en: Ni vet att hvar och en måste svära, att han endast hade en viss förmögenhet. Detta angick i början endast lösegendom, men sedan har man funnit ett annat påbud, renskrifvet och färdigt att tryckas, att hus och jord skulle uppskattas af deputationens deputerade, hvarefter $^1/_8$ del skulle betalas åt konungen i guld eller silfver, och att om egaren ej kunde finna denna summa och en annan erbjöd sig att förskjuta den åt honom, skulle det vara denne andre tillåtet att lemna resten af värdet åt husets egare i mynttekn, hvarmedelst han kunde bortjaga honom och taga huset i besittning för att behålla det som sin lagligt förvärfvade egendom. »Det vore faslige later»! A propos den som plägade säga detta, tror jag icke att han eller hans göra stor lycka under den nuvarande regeringen. Hans måg har gjort ett faux pas, men som blefve för långt att redogöra för. — Det måste någon af dem, som här om dagen åto middag med mig, ha sagt åt arffursten, att jag hade sagt att numera en hederlig karl, som hade några silfverfat, ej längre fruktade att visa dem. Han sade mig nyss: långt ifrån, min käre general, att afundas er dem, är jag viss på att drottningen endast skall söka att öka dem och jag med, då vi veta att Ni eger dem med bättre rätt än någon och att personer som er hustru och Ni ej kunna ha för många sådana. Kommissionen, som skall döma Görtz, kommer att bestå af Pehr och Conrad Ribbing, Fehman, Gyllenkreutz, Dankwart, Plan och några andra, hvilkas namn jag ännu icke känner, men det blir Fehman som skall uppträda för drottningen som anklagare. Nu förmår jag sannerligen icke mer, om ej att omfamna er, min söta mor, af mitt ömmaste hjerta. Hälsa ditt k. sälskap och kom ju förr ju heller. Jag har aldrig varmare längtat efter er.

P. S. Alla menniskior här äro som flugor, som legat döda öfver vintren och taga nu åter på att få lif igen.

I dag säges att de tagit fatt en karl på en smedja, som giort et stort antal af handklöfvar och skrufvar till torture. Klåkespelaren i tyska kyrkian är ock insatter i fängelse.

Underrättelser.

— Professor M. B. Richert afled efter flera års sjuklighet i Stockholm den 5 nästlidne september. Ehuru egentligen språkforskare fördes han af sina mångsidiga studier äfven nära det historiska området och berörde detsamma bland annat i sitt arbete: »Om nordisk bildning och fornnordisk literatur» (1870). Utmärkt föreläsare, förstod han att i hög grad väcka åhörarnes intresse. Hans föreläsningar öfver Vestgötalagen, ett ämne som äfven hade intresse för historien, torde höra till det bästa i sitt slag, som förekommit i Upsala under senare tid.

— 1886 har varit ett olyckligt år för den historiska vetenskapen i Tyskland. I maj afledo kort efter hvarandra Ranke och Waitz. Den 25 juli bortrycktes en annan af dess mest framstående historici Max Duncker. Född 1811 blef D. e. o. professor i Halle 1842, tog en liflig del i 1848 års politiska rörelser, blef 1857 professor i Tübingen, kallades 1859 till Berlin, där han i början tjenstgjorde uti statsministeriet, var 1867—1874 chef för de preussiska statsarkiven, efterträdde Droysen 1884 som professor i historia i Berlin och dog den 21 sistlidne Juli. Hans ryktbaraste historiska arbete var en *Geschichte des Alterthums*, som började utgifvas 1852, och sedan utkommit i flere upplagor (första »Gesammtausgabe i 7 band 1874—1882). Den var ett af de första försöken att i ett sammanhang framställa forntidens historia från egyptier, hinduer och assyrier och till och med grekerna, för de förra med tillgodogörande af den moderna språkforskningens och arkeologiens epokgörande resultat. Försöket gjordes med stor framgång och hans arbete anses i Tyskland som grundläggande på detta område. Ursprungligen gick det ej längre än till 479 f. Kr. 1884 började D. en fortsättning af grekernas historia och hann att föra fram den till Perikles och det peloponnesiska kriget.

— Doktor P. Sondén har under förliden sommar uti Berlins m. fl. tyska arkiv fortsatt sina forskningar efter bref från Axel Oxenstierna för den blifvande stora publikationen af dennes korrespondens.

— *Domkapitlets arkiv* i Upsala har under förliden sommar ordnats och har man därunder påträffat ett icke obetydligt antal historiska handlingar. Där förvaras sålunda presteståndets konceptprotokoll för riksdagarne 1723, 1740—41, 1742—43, 1751, 1755—56, 1760—62 och 1765—66; riksdagshandlingar från 1710 till början af 1800-talet; skrifvelser från Upsala konsistorium till hertig Karl; handlingar remitterade till consistorium regni under 1600-talet, k. propositioner till presteståndet under samma tid; två stora bundtar om de svenska församlingarna i Amerika från 1724 och sedermera under nästan hela 1700-talet, innehållande bl. a. flere

berättelser från ditsända prester om församlingarna Racoon, Pensnack, Kristina, Vicacoa jämte församlingarnas kartor m. m.

— Sedan professor E. W. Montan lemnat utgifvandet af Ridderskapets och Adelns riksdagsprotokoll från 1719, har redaktionen af denna serie uppdragits åt kammarherre C. Silfverstolpe, hvilken redan utgifvit band III, 4 eller bilagorna till 1723 års protokoll och band VIII, 1 eller slutet på protokollen för 1734 års riksdag. Af den äldre serien, som fortfarande redigeras af frih. B. Taube, har åttonde bandet nyss lemnat pressen. Det innehåller protokollen för den senare riksdagen 1660 jämte bilagor. Vi skola utförligare återkomma till dessa publikationer.

— Vi ha under senare tid flerfaldiga gånger haft tillfälle att fästa våra läsares uppmärksamhet på den lifliga historiska verksamhet, som för närvarande råder i Finland, och kunna ytterligare framlägga bevis därpå. En ung forskare, A. Hjelt, har sålunda i Historiallinen Arkisto IX offentliggjort en biografi öfver den finske prestmannen *Eric Lencqvist* (1719—1808), en af de verksammaste medarbetarne uti Åbo Tidningar, det berömda organet för det finska Auroraförbundet. I biografien äro inryckta flere bref från L. till biskop Mennander i så väl teologiska som lärda ämnen och efter den samma följer en bibliografi öfver L:s arbeten. Till nyssnämda vittra och lärda sällskaps historia har hr H. dessutom lemnat några särskilda *Bidrag*, innehållande bl. a. dess hittills okända stadgar jämte åtskilliga andra återstoder af dess skriftliga qvarlåtenskap, påträffade i k. Biblioteket i Stockholm bland en Aurorabroders, C. F. Fredenheims, papper. Till samma häfte af Hist. Arkisto har herr H. äfven bidragit med några »Anmärkningar på en resa från Stockholm till Finland år 1759» af C. Gjörwell, innehållande bl. a. diverse notiser om »lärda saker». Slutligen har han i Finska Vetenskapssocietetens »Bidrag till kännedomen af Finlands natur och folk», häftet 44, tryckt en *Dagbok* af den dåvarande ryske generalen J. Keith öfver kriget i Finland 1741—1743 uti tvänne olika redaktioner, båda bevarade på k. Biblioteket i Stockholm.

Äfven en af veteranerna på de historiska publikationernas område i Finland professor K. G. Leinberg, har framträdt med en ny publikation under titel *Finlands territoriala församlingars ålder, utbredning och utgrening intill 1885 års utgång.* Han har däri lemnat ett vigtigt bidrag till Finlands historiska topografi. Med stöd i främsta rummet af den dyrbara samling finska medeltidsurkunder, som är känd under namnet »Åbo domkyrkas Svartbok», samt en förteckning på finska socknar från början af 1600-talet uti Riksarkivet har han gifvit en mycket öfversigtlig utredning af de nuvarande finska socknarnes framväxt ur sina moderförsamlingar, hvilka såsom bekant från början voro ganska få och mycket stora. Södra Österbottens alla församlingar ha sålunda t. ex. utgått från två moderförsamlingar, Mustasaari och Pedersöre, Norra Österbottens likaledes från två, Salo och Kemi. Med olika stilar är filiationen, som stundom sträcker sig ända till femte led, utmärkt. Omnämda skrift in-

går i Finska Literatursällskapets »Förhandlingar och uppsatser». — Af den ofvannämda »Svartbokens» innehåll pågår för öfrigt sedan någon tid tillbaka tryckningen under ledning af finske statsarkivarien R. Hausen.

— Den norska regeringen har tillsatt en *Historisk kommission*, i hvilken bl. a. professorerne Daae, Storm och Sars ingå som medlemmar, för att leda statens publikationer af historiska urkunder och texter.

— Den bekante förf. till Rysslands historia A. Rambaud har nyligen utgifvit första delen af en *Histoire de la civilisation française*, på hvilken vi vilja fästa uppmärksamheten. Arbetet, som färdigt kommer att utgöra två delar, är icke någon »lärd» bok, som söker gifva nya synpunkter eller framlägga resultaten af självständiga studier, utan det är helt enkelt en sammanfattning af de nyaste forskningarna i fransk kulturhistoria. Denna är emellertid gjord med författarens vanliga klarhet i stilen och med den öfverskådlighet och sakkännedom, som utmärker så väl hans egna föregående arbeten som Duruys, efter hvilken han tydligen bildat sig. Boken är därför i högsta grad intressant och undervisande och torde med fördel studeras af enhvar, som önskar få en kortfattad skildring af t. ex. feodalväsendet, konungamakten, kyrkan, vetenskap och konst så väl som det enskilda lifvets konturer till Fronden, ty så långt sträcker sig den nu utkomna delen.

— Ett sällskap för *Diplomatiens historia* har bildat sig i Paris under ordförandeskap af hertigen de Broglie. Det ämnar utgifva en *Revue d'histoire diplomatique*.

Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg.[1])

AF

J. A. LAGERMARK.

Det dröjde länge, innan Karl XII erhöll säker kunskap om, att danskarnes och ryssarnes planer mot Sverige hösten 1716 gått om intet [2]). De flesta trupperna höllos därföre samlade till långt fram på vintern såväl i Skåne som vid Stockholm och norska gränsen, och deras förläggande i vinterqvarter fördröjdes ytterligare däraf, att befallning utfärdades om samtliga regementenas mönstring, innan de åtskildes. [3])

---

[1]) Där ej annat uppgifves, äro de anf. handlingarna att söka i Riksarkivet, dels i registraturet, dels i samlingarna af landshöfdingars och öfverstars bref.

[2]) Jfr författarens afhandling, Karl XII:s krig i Norge 1716, akademisk afhandl., Upsala 1883, s. 85. Den 8 okt. 1716 skref arfprinsen från Lund till Ulrika Eleonora, att det såge ut, som om fienderna skulle detta år lämna Sverige i fred, och den 14 okt. berättade han för henne, att öfverlöpare från Köpenhamn omtalat, att ryssarne seglat bort.

[3]) Den 27 sept. gaf Karl generalmajor M. J. De la Gardie, som förde befälet vid norska gränsen, befallning att mönstra regementena och sedan hemförlofva några; de öfriga skulle förläggas i rymliga qvarter, dock så att de hastigt kunde samlas. Den 20 okt. skref han till generalguvernören Mörner: »Som hvarken å vår eller fiendtliga sidan i år något mera kan uträttas, så vore väl, om regementena ju förr ju hällre kunde förläggas i goda och vidlyftiga qvarter». Generalen och öfverståthållaren Taube fick den 29 okt. befallning att förlägga de trupper, som stodo under hans befäl, i vinterqvarter.

Följande regementen, som lågo i Skåne eller sammandragits i dess närhet, fingo i slutet af år 1716 befallning att tåga hem: 4 komp. af Sm[illegible] kav. ($^{2}/_{10}$), 1 bat. af Södermanlands och 1 af Vestmanlands ($^{26}/_{10}$), ($^{2}/_{11}$)., som skulle förläggas i Halland, där de äfven legat vinter[illegible] Skaraborgs och Uplands regementen ($^{16}/_{11}$), Jönköpings ($^{28}/_{11}$ [illegible] till häst och Östgöta kav. ($^{5}/_{12}$) samt Vestgöta ståndsdr. ($^{6}/_{12}$).

De regementen, som fingo befallning att tåga hem från [illegible] voro följande: 1 bat. af Södermanlands reg. ($^{16}/_{11}$), Vestgöt[illegible] Östgöta inf., Dalregementet och Vesterbottens ($^{29}/_{11}$). Det [illegible] mentet skulle dock förläggas i vinterqvarter i Vestergötlan[illegible]

Att trupperna höllos tillsammans, fastän man var allmänt öfvertygad, att intet anfall från Danmark och Ryssland för den närmaste framtiden vore att befara, gaf emellertid anledning till uppkomsten af åtskilliga rykten. Så berättade man, att Karl ämnade sända trupper till Skotland för att understödja pretendenten Jakob Edvard mot konung Georg i England, och franska ministern i Stockholm förleddes till och med af dessa rykten att i strid mot verkliga förhållandet för sin regering berätta, att trupperna i Skåne drogos så småningom därifrån mot Göteborg, hvarest de skulle stiga om bord för att öfvergå till Skotland [1]. Det finnes dock inga pålitliga uppgifter, som visa, att Karl någonsin lofvat att hjälpa pretendenten [2], och säkert är åtminstone, att han ej vidtagit en enda åtgärd, som kan anses åsyfta afsändandet af några trupper till hans hjälp. Andra åter trodde, att konungen redan samma vinter ånyo ville inbryta i Norge [3], och truppernas qvarstannande vid gränsen långt fram på vintern tycktes gifva stöd åt denna mening. Det kan ej häller betviflas, att hans afsigt redan vid denna tid var att angripa Norge, ty det visar, synes mig, anläggningen af fästningen Sundsborg, påbudet om upprättandet af betydliga magasiner nära norska gränsen och om afsändandet af kanoner och andra krigsförnödenheter till därvarande fästningar, ja i Görtz bref till konungen, dateradt Haag den 11 oktober, tages det för alldeles gifvet, att han skulle vända sina vapen mot Norge. Görtz yttrar nämligen, att om man denna vinter lyckades vinna fred antingen med tsaren eller med England och under tiden rustade sig, skulle man nog kunna bringa Norge under Sverige, men att konungen tänkt att inrycka, där vintern 1716—1717, mot ett dylikt antagande strida alla uppgifter. Detta skall, hoppas jag, klart framgå af hvad som längre fram kommer att meddelas. Redan under hösten 1716 hade konungen beslutat att göra stora

---

[1]) Fryxell XXIX, s. 52.

[2]) F. F. Carlson, Om fredsunderhandlingarne åren 1709–1718 s. 95—103. Angående ett memorial, innehållande förslag att pretendenten skulle öfverkomma till Sverige, hvilket genom ambassadören Erik Sparre i Paris framkommit till konungen, skref sekreteraren von Kochen till ombudsrådet von Müllern den 9 juli 1716: »Bishero haben S:e K. M:t, wie billich, darauff keine reflexion gemachet, ob sie gleich unterschiedliche mahlen mit mir darauss gesprochen, dabey aber zu zweyen mahlen sich aussgelassen, dass sie nicht finden könten, wass der Chron Schweden für ein nutzen darauss machen würde. wan dem Pretendenten solte zugelassen werden sich in Schweden einzufinden». Bref till ombudsrådet von Müllern.

[3]) T. G. Bjelke till K. G. Bjelke $^{20}/_{10}$ 1716. Bergshammars arkiv.

rustningar, och härtill måste lång tid erfordras under Sveriges då varande utblottade tillstånd. Så skref den 6 december 1716 generalguvernören J. A. Meyerfeldt till regeringsrådet Löwenheim, att konungen var sinnad att upprätta »en väl munderad armé» af 60,000 man.[1]) Det är allmänt kändt, att rustningarna till 1718 års fälttåg kostat Sverige otroliga ansträngningar, men huru stark den svenska hären var vid inbrottet i Norge, huru den var försedd med proviant, kläder, tross och vapen, har föga beaktats. En undersökning härom har synts mig vara af intresse, särskildt för uppfattningen af de ledande männens handlingssätt, då de efter konungens död beslöto att genast draga trupperna ur Norge, hvarigenom alla föregående ansträngningar för fälttåget blefvo fruktlösa.

Så snart regementena i slutet af år 1716 och början af 1717 blifvit mönstrade, gaf konungen rust- och rotehållarne befallning att icke allenast rekrytera de indelta regementena, utan äfven att anskaffa de tre-, fyr-, fem- och sjumänningar, som de enligt föregående påbud bort utgöra [2]). Äfven de, som vid återupprättandet af tre- och femmänningsregementena 1712 och 1713 fått lindring därutinnan, att de lämnat femmänningar i stället för tremänningar, ålades nu att ersätta skilnaden mellan tre- och femmänningar och det i manskap, ehuru det då medgifvits dem att lämna penningar, för hvilka officerare sedan värfvat soldater [3]). Af rust- och rotehållare skulle man också utsöka hvad de kunde anses hafva sedan år 1700 förtjänat derpå, att de ej i rättan tid lämnat manskap, hästar och munderingar till regementena. Särskilda undersökningar skulle härom anställas vid hvarje regemente. Jag kan dock ej uppgifva, om några penningar verkligen blifvit utsökta härför [4]). Likaså hölls nu noggrann uppsigt öfver, att de vid hvart regemente påbjudna friryttarne och furirskyttarne verkligen funnos [5]). I slutet af år 1709

---

[1]) Upsala bibl.

[2]) Karl till landsh. 21/2 1717 (när bref till landsh. citeras, förstås därvid äfven bref till guvernörer). Härvid kan äfven omnämnas, att alla soldater, som voro af tysk nationalitet, skulle lämnas till det sachsiska regementets rekryt-ring. Öppna order 12/1 1717 jämte förteckning på desse soldater

[3]) Karl till landsh. i Stockholms, Upsala och Kopparb Samma dag påbjöds också, att 5,856 d:r s:mt, som ännu r och Upsala län af den kontingent, som beviljats till ersät Helsingborg 1710, skulle erläggas.

[4]) Resol. på öfverstelöjtnant H. Gyllenbjelkes m Gahm Persson, Svea rikes Landt-Milice.

[5]) Detta visar sig af regementsförslagen.

hade konungen nämligen förordnat, att utöfver det vanliga antalet skulle vid hvart kompani uppsättas 6 man, hvilka vid de egentl. s. k. kavalleriregementena kallades friryttare och vid dragon- och infanteriregementena furirskyttar. Dessa skulle anskaffas genom värfning såväl vid de indelta som vid de värfvade regementena [1]), men denna bestämmelse ändrades sedermera så, att vid de indelta infanteriregementena uttogos de bästa karlarne, hvilka skulle ersättas af reservrotarnes karlar, men som dessa ej gjorde till fyllest, måste rotehållarne ersätta de öfrige mot det att de erhöllo den vanliga knektelegan [2]). Likaledes måste rusthållen ersätta dem, som togos till friryttare, mot en ersättning af 70 d:r s:mt för karl och häst [3]).

I slutet af år 1716 upprättade Karl en kår, kallad kongl. m:ts drabant- och lifsqvadron, hvilken kår skulle ersätta den namnkunniga drabantkåren. Till denna trupp uttogos 360 de ypperste ryttare (kallade friryttare) inom de indelta kavalleriregementena, och de rusthållare, som på detta sätt miste hästar och karlar, måste skaffa andra i stället mot en ersättning af 70 d:r s:mt i mynttecken eller myntsedlar, under det att deras återuppsättande stundom kostade dem mer än dubbla summan i redbart mynt [4]). Ytterligare må nämnas, dels att de behållne rotarne och rusthållen måste betala för ödeshemmanens rustning och rotering [5]), och deras antal var vid denna tid synnerligen stort [6]), dels att de ålades att lämna för hvart tältlag vid de in-

[1]) Karl till def. komm. $^{26}/_{7}$ 1710 och till fältmarsk. Gyllenstjerna $^{16}/_{2}$ 1715. Gahm Persson.

[2]) Resol. $^{29}/_{11}$ 1717 på generallöjt. M. J. De la Gardies memorial. Gahm Persson.

[3]) Karl till generallöjt. Örnstedt $^{8}/_{2}$ 1717.

[4]) Krigskoll. till Ulrika Eleonora $^{5}/_{5}$ 1719. Vid norra skånska reg. hade rusthållarne måst uppköpa hästar till 100, 120 och 130 d:r s:mt stycket i redbart mynt, och karlarne hade fått från 15 till 30 d:r s:mt och däröfver. Kostnaden för de 48 friryttarne och för de 80, som togos till lifsqvadronen, fördelades mellan alla rusthållarne, på det att icke de, som mist karl och häst, allena måtte draga bördan. Samtlige rusthållarne hade därpå sins emellan delat de undfångne mynttecknen och myntsedlarna.

[5]) Karl till landsh. i Kalmar län $^{9}/_{7}$ 1717.

[6]) I Skåne funnos 944 hemman öde; dessutom funnos vid pass 300, som voro upptagna på frihet ($^{12}/_{6}$ 1718), i Skaraborgs län 167, hvaraf 115 hade blifvit öde efter 1699 (förteckning från 1718), 126 vid Elfsborgs reg. (Mönsterrulla i Krigsark. från april 1718), i Göteborgs och Bohus län 62 ($^{23}/_{5}$ 1718), i Östergötlands län 46 ($^{7}/_{5}$ 1718), på Gotland 15 utom 25, som voro upptagna på frihet ($^{12}/_{5}$ 1718), i Vesterbottens län 133 hemman eller 425 rökar ($^{17}/_{5}$ 1718). Landshöfdingarnes skrifvelser. Vid Dalregementet 14 $^{1}/_{2}$, vid Närike-Värmlands regemente voro »alla rotar behållna och kultiverade förutom några stycken allenast, som till en del kunna vara öde» (Mönsterrullor i Krigsark.). På Öland

delta regementena 1 trossdräng, hvarigenom ett regemente af 1200 man erhöll 200 trossdrängar och andra regementen i samma proportion [1]). Genom denna mängd trossdrängar erhölls en betydlig reserv. Det hade nämligen varit vanligt att fylla de luckor, som uppkommit i regementena, med de dugligaste trossdrängarne, och man hade särskildt påpekat, huru förmånligt detta vore för rust- och rotehållarne, när man först förmådde dem att åtaga sig att uppsätta trossdrängar [2]).

Då det emellertid blef allt svårare och svårare för rust- och rotehållarne att skaffa dugligt folk, så tilläts det dessa att anskaffa karlar i reserv, en för hvar rote eller rusthåll. Denne, som vanligtvis kallades vargeringskarl (eller vargerningskarl såsom ordet denna tid skrifves), skulle genast tagas till ryttare eller soldat, så snart rusthållets eller rotens förre karl afgått. Frågan om anskaffandet af vargeringskarlar har utan tvifvel uppkommit för att lätta rust- och rothållarens bemödanden att på någorlunda billiga vilkor skaffa krigsdugligt folk, men det är ock tydligt, att konungen härigenom hade att påräkna en ständig reserv. För att någon skulle anses för vargeringskarl, måste han infinna sig vid mönstringarne och vara inskrifven i en särskild kompanirulla [3]). Äfven båtsmanshållen borde anskaffa vargeringskarlar och därtill kunde till och med gossar på 10 år antagas, om ej större kunde erhållas [4]).

För att jämnare fördela bördan af de ständiga rekryteringarna uppmanades redan 1702 rust- och rotehållarne att förena sig kompanivis såväl vid uppsättandet af manskap som isynnerhet vid anskaffandet af hästar och munderingssorter. Detta blef ock vanligt, men stora oregelbundenheter egde härvid rum, i det att de på somliga orter förenade sig kompanivis, på andra regements- eller länsvis eller ock på annat sätt [5]).

Det är förut nämndt, att rust- och rotehållare anbefalts att anskaffa tre-, fyr-, fem- och sjumänningar, som de blifvit ålagda att lämna, men ännu ej gjort. Samma befallning gälde äfven dem, som resterade för ståndsdragoner, bergs-, socken- och post-

voro omkring 250 hemman alldeles öde (711 n
21/1 1716), i Halland 66 (9/7 1718). Landsh.

1) Karl till generallöjt. De la Gardie 17/

2) Karl till def. komm. 8/4 1704. Gah

3) Resol. på öfv. Löwensterns memor
hielm 4/6 1718. Förordningen är dat. 7/6

4) Amiralitetskoll. till landsh. P. Ri

5) Krigskoll. till Ulrika Eleonora

knektar [1]). Men om allt det resterande manskapet lämnats, skulle det föga hafva förslagit till de värfvade regementenas komplettering. Från utlandet var det nästan omöjligt att anskaffa och till Sverige öfverföra några krigare. De svenska trupper, som efter Stralsunds intagande af fienderna bort öfverskeppas till Sverige, qvarhöllos af preussarne [2]).

Allt manskap, som behöfdes till regementenas komplettering, måste således anskaffas inom landet. För öfverstarne för de värfvade regementena utfärdades också värfningspatent (d. 19 jan. och 16 febr. 1717), enligt hvilka de fingo värfva öfver hela riket, dock skulle hvar och en bemöda sig att värfva folk i de län, i hvilka hans regemente blifvit uppsatt. För lifdragonernas rekrytering fick öfverstlöjtnant Odelström mot erläggande af värfningspenningar taga allt öfverloppsmanskap i Värmland, Elfsborgs län och Härjedalen, sedan ödeshemmanen därmed först blifvit besatta [3]).

---

1) I en resol. $^{5}/_{6}$ 1716 på öfv. Bildts memorial förklarade konungen, att den frikallelse, som en och annan erhållit från 1712 års »dragonepræstation», skulle vara upphäfven, af hvem den än kunde vara gifven, så länge den, som fått frikallelse, hade något att betala med. — Alla karlar, som på mönstring kasserats eller förut dött eller rymt, skulle alltid ersättas. Hade någon officerare påtagit sig att för en rote eller socken ställa karl, som sedan antingen dött, rymt eller vid mönstringen blifvit ogillad, så borde väl officeraren bestå omkostnaden att lega en annan karl, men roten eller socknen måste sjelf skaffa honom. Karl till landsh. $^{21}/_{1}$ 1717. — Ganska mycket manskap innestod ännu i länen. Så voro de — enligt ett mem. af M. Törnflycht, sannolikt från mars 1718, ty det innehåller redogörelse för en mönstring, som hållits i febr. — skyldiga till gardet 98 bruks-, 66 sockne-, 133 postknektar samt 160 torpare och herregårdsdrängar. Öfverst. skrifvelser.

2) Efter Stralsunds kapitulation skulle 1,000 soldater och 120 öfverofficerare öfversändas till Sverige, sedan de fått pass af konungen i Danmark. Några sådana hade ej ankommit, officerare och manskap hade behandlats hårdt och till och med fängslats i Preussen, och kapitulationen var således i dess hufvudsakligaste stycken bruten, hvarför konungen genom öppen proklamation förklarade kapitulationen för noll och af intet värde. De, som stått i hans tjänst vid denna kapitulation, skulle därför vara fria från sitt gifna eller aftvungna ord. Lund $^{3}/_{2}$ 1718. Strödda handl. hör. till baron Görtz mål. Samma dag fick k. rådet gr. M. Vellingk befallning att kungöra denna deklaration, men först skulle han »varna alla uti Stralsund och på Rügen fångne officerare och betjänte, att de till följd däraf kunna begifva sig hit öfver. Hvad Marschalck och gref Mellin vidkommer, hvilka oaktadt att de voro de ypperste kommendörerna likväl tvärt emot ordres voro så villige att emottaga kapitulationen på Rügen, så hade vi fuller orsak sådant mot dem behörigen att beifra, men så vele vi ej vidare göra än att de deras tjänster och ämbeten skola vara förlustige, och komma de således intet att förstås under denna deklarationen. Hvad öfverste Vitinghoff anbelangar, så har han intet af nöden att komma öfver, efter som han är kasserad ifrån sin tjänst, för det han vid de sista krigsförrättningarna i Pommern sig ej särdeles har uppfört.»

3) Karl till öfverstl. Odelström $^{17}/_{1}$ 1717. I stadgan angående tjänstefolk och legohjon, $^{23}/_{11}$ 1686, finnes uppgift på, huru mycket manskap, som kunde få

Då det var gifvet, att det manskap, som behöfdes, ej skulle kunna erhållas genom frivillig värfning, och att rust- och rotehållarne, hvilka under det långvariga kriget måst uppsätta och underhålla mycket extraordinarie krigsfolk mot ingen eller ringa ersättning, icke skulle vara i stånd att fortfarande rekrytera dessa regementen, måste bördan att anskaffa manskap läggas på samhällsklasser, som ej förut lämnat något krigsfolk och ej vore inbegripne i den frihet från utskrifning, som knektekontrakten lämnade rust- och rotehållarne.

Så blef ock förhållandet. Den 31 januari 1717 påbjöd konungen till rekryterandet af de extraordinarie infanteriregementena en utskrifning, som icke skulle gravera rust- och rotehållarne. Denna utskrifning kallades stundom enrollering, men vanligtvis nya roteringen. Landshöfdingarne fingo befallning att upprätta förteckningar på alla klockare och organister på landet, försvarskarlar, gårds- och arbetsdrängar hos officerare, adeln och andra ståndspersoner, öfverloppsmanskap, gärningsmän på landet, dagsverkstorpare, dikare, tröskemän, strandsittare, som ej voro enrollerade, fiskare, arbets- och försvarskarlar på slott och kungsgårdar, gästgifvaredrängar, borgare, som ej betalade öfver 6 d:r s:mt i skatt och kontribution, tullvisitörer, besökare, tullknektar, strandridare, »bönåsar» och allt löst folk i städerna och på landet [1]).

Huru detaljerad än denna förordning var, gaf den dock anledning till olika tydningar, men sedan åtskilliga förfrågningar gjorts, och listor på det upptecknade manskapet insändts, bestämde konungen det antal, som borde uttagas i hvarje län [2]). I hela Sverige, med undantag af Göteborgs och Bohus län, Gotlands och Vesterbottens, uppgick det manskap, som nu skulle utgöras till öfver 6,000 man [3]).

Då befallningen om denna utskrifning ankom till länen, sökte många att komma undan densamma genom att låta skrifva sig för hemman, taga annan krigstjänst eller för en tid flytta bort till andra län, hvarföre konungen för att förekomma under-

---

finnas på hvar gård i de provinser, hvilka antagit det »vissa knekthållet» eller båtsmanshållet. Schmedeman, Kongl. stadgar etc. ang. justitien. Stockh. 1706.

[1]) Karl till åtskilliga öfverstar och landsh. d. 5 och 11 okt. 1717.

[2]) Hvad Blekinge angår, så är påbudet ang. nya roteringen dateradt d. [illegible] juni. De tre sistnämnda länen hafva sannolikt blifvit befriade från r[illegible]teringen. Karl till landsh. Bonde och amiralitetskoll.

[3]) Bil. 1.

slef påbjöd, att alla, som efter ankomsten af den kongl. kungörelsen den 31 januari skrifvit sig för hemman och tagit krigstjänst, skulle komma under lottning, men om lotten ej träffade dem, så kunde de, hvilka låtit värfva sig, förblifva vid det regemente, vid hvilket de tagit värfning [1].

Vid uttagandet af detta manskap gick man så till väga, att de upptecknade karlarne fördelades i rotar och i hvar rote uttogs en karl. Antalet karlar i hvar rote var olika i olika län. Så sattes i Upsala och Elfsborgs län 4 i hvar rote, i Örebro 6 och i Skåne 5. Till den, som togs till knekt, måste de öfrige i roten sammanskjuta 20 d:r s:mt, hvaraf knekten genast erhöll 10. De öfriga 10 lämnades under försegling åt den officerare, som blifvit kommenderad att vara närvarande vid utskrifningen, för att sedermera användas till knektens behof.

Landshöfdingarne klagade mycket öfver svårigheten att bland det upptecknade manskapet finna så många duglige till krigstjänst, som fordrades, och att bland de befriade uppbära 20 d:r s:mt till lega [2]. Stundom synas allt för många bland de upptecknade blifvit kasserade, hvilket sannolikt äfven berott därpå, att landshöfdingar och officerare, som mottogo sådana karlar, hvilka blefvo kasserade på nästa mönstring, ålades att på sin bekostnad skaffa duglige karlar i stället. Upplysande i detta fall är en utskrifning i Skaraborgs län, hvarifrån 400 man skulle uttagas till Vestgöta tremänningsinfanteri. Af 2,043 antecknade ansåg sig den officerare, som blifvit kommenderad att uttaga manskapet, ej kunna antaga flera än 215 man. Sedermera utlystes ett nytt möte till den 8 januari 1718, då det återstående manskapet skulle uttagas, men landshöfdingen försummade därvid att utsätta böter för den, som ej instälde sig, hvarför blott en enda karl kom tillstädes. Förtörnad häröfver hotade Karl landshöfdingen med afsättning, om han för framtiden ej bättre skötte sitt ämbete, och gaf dessutom den 8 mars 1718 generalmajor Sven Lagerberg order att uttaga det resterande roteringsmanskapet, »kunnandes vi intet veta», heter det i kon-

[1]) Öppna order $^{18}/_{3}$ 1717.

[2]) Karl till landsh. Fock $^{27}/_{12}$ 1717. Landsh. i Upsala län till Karl $^{5}/_{10}$ och landsh. i Örebro län $^{27}/_{9}$ 1717. L ndsh. i Upsala län berättade, att de 3, hvilka skulle lega den 4:de, vanligtvis voro så fattige, att han ej såg sig i stånd att genom någon exekution kunna uttaga penningarne.

I Östergötlands län togos drängar och arbetsfolk under grufvor, hamrar, bruk och faktorier, gesäller och lärdrängar. Landsh. till Karl $^{26}/_{1}$ 1718.

ungens bref till honom, »om sådant (dröjsmålet med manskapets uttagande) är skedt igenom landshöfdingens eget självvilliga förbrytande eller att han sett med landtbetjänternes försummelse och tröghet igenom fingren». Hade de senare därtill varit vållande, skulle de straxt tagas till soldater, och andra landtbetjänte i stället tillsättas [1]). Nu befanns dete mellertid, att fulla antalet kunde uttagas, men landshöfdingen ursäktade sig därmed, att den kommenderade officeraren förut kasserat allt för många [2]).

Uttagandet af det nya roteringsmanskapet i Skåne synes mig också vara i hög grad betecknande. Då guvernören härstädes den 21 okt. 1717 berättade, att blott 427 man hade uttagits af de 4,779, som blifvit antecknade, förklarade konungen, att det ej kunde vara någon svårighet att få ut det begärda antalet, nämligen 953 man, hälst som det förut uppgifvits, att öfver 1,600 man voro duglige till krigstjänst, hvarför han lämnade guvernören frihet att själf utse medel och utvägar att anskaffa den erfordrade summan, »antingen det sker», skrifver konungen till honom den 21 okt. 1717, »att de till krigstjänst odugelige sättas uppå torp och gatehus och de därpå befintlige dugelige tagas till krigstjänsten eller på annat sätt, emedan 953 man till de anslagne regementernes kompletterande måste tagas ut, på hvad sätt det ock sker». Det begärda antalet uttogs nu visserligen, men en stor del däraf befanns oduglig till krigstjänst, emedan det dugliga manskapet emellertid skaffat sig tillfälle att sticka sig undan och begifva sig till orter, som varit fria från anteckning, hvarför konungen gaf befallning, att såväl på insockne hemman som andra ställen så många duglige karlar, dock ej några bönder, skulle uttagas, att de oduglige med dem kunde utbytas. De oduglige roteringskarlarne åter skulle sättas på de gårdar, hvarifrån de duglige togos, »kunnandes jorden i nödfall så väl brukas af en till krigstjänst odugelig som af en fullkommen karl, men vår tjänst ej lika befordras.» [3])

[1]) Landsh. till Karl 17/10 1717.
[2]) Landsh, till Karl 27/3 1718.
[3]) Karl till guv. Hård 2/1 1718. Jfr resol. 20/2 samma år på öfv. K. Posses memorial. Gahm Persson. D. 30 jan. 1719 inberättade guvernören H till Ulrika Elenora, att på skogarne mellan Skåne, Halland, Småland och Blek uppehöll sig »en hoper folk», som antingen rymt från regementena el af fruktan för krigstjänst undanstuckit sig. Han anhöll, att desse pers få begifva sig till sina hem utan straff; annars torde de på ett praktisera sig öfver till Danmark. — År 1716 klagade man öfv parti» rymt från amiralitetet, regementena och provinserna och

Stora svårigheter uppstodo i många län vid uttagandet af detta roteringsmanskap, men det fans dock andra, i hvilka det begärda antalet synes hafva uttagits utan någon särdeles möda. Så synes förhållandet hafva varit i Örebro, Vestmanlands, Kopparbergs och Nyköpings län.

Genom den nya roteringen hade emellertid ej så mycket manskap kunnat erhållas, som Karl ansåg behöfligt, hvarför han äfven 1718 genom värfning och utskrifning sökte komplettera eller alldeles ånyo återupprätta flera infanteriregementen. Den 21 juli utfärdade han nämligen ett värfningspatent, enligt hvilket ett visst antal dugligt krigsfolk skulle värfvas i hvarje län genom landshöfdingarne och kronobetjänterne — tillsammans i hela Sverige omkring 6,000 man, om man äfven inberäknar det manskap, som samtidigt utskrefs i Skåne och Halland, samt det som erhölls i Stockholm. — Skulle landshöfdingen kunna värfva mera manskap än som befalts, skulle det lända till »särdeles nådigt välbehag.» Om ej tillräckligt många frivilligt toge värfning, skulle resten uttagas genom lottning, från hvilken endast rust- och rotehållare med deras i kompanirullorna inskrifne vargeringskarlar voro befriade. De som uttogos att tjäna till fots erhöllo 100 d:r k:mt, men de som skulle tjäna till häst erhöllo blott 50. Den som frivilligt anmälde sig till krigstjänst fick 10 d:r k:mt i tillökning. Landshöfdingarne och kronofogdarne sökte man intressera för denna värfning genom att gifva dem 20 d:r k:mt hvardera för hvar karl, nämligen landshöfdingarne för dem, som uttogos ur länet, och kronofogdarne för dem, som utgingo ur fögderiet [1]. — Till gardets rekrytering togos i Stockholm ståndpersoners lakejer, kuskar ock drängar [2]. Ej långt därefter, nämligen den 9 aug., gafs order om värfning af ett visst antal trossdrängar i hvarje län, utgörande tillsamman öfver 1,000. Dessa trossdrängar skulle erhålla samma lega som soldater och dragoner, emedan de borde vara af den beskaffenhet, att de inom kort kunde blifva mönstergilla karlar, ifall de icke redan voro det vid värfningen [3].

---

med »vapen och skjutgevär» på skogarne i Bergslagen. Senatens bref till Karl XII 4/9 1716.

[1]) Jfr K. bref till landsh. i Kronobergs län 21/7 1718. Gahm Persson.

[2]) Kung. af G. A. Taube 14/6 1718. Nord. saml. (Hist. Suec.) 10. Upsala bibl.

[3]) Karl till landsh. I Vesterbottens, Gotlands, Blekinge samt Göteborgs och Bohus län anstäldes sannolikt ej någon värfning. Åtminstone gafs ej någon befallning d. 9 aug. att värfva trossdrängar i dessa län. Bil. 2.

I Skåne och Halland, i hvilka landskap indelningsverket, hvad infanteriet angår, ej var infördt, hölls utskrifning på samma sätt som år 1712, d. v. s. hvar 6:te man togs till soldat, hvarvid dock ej flera än 800 man kunde uttagas i Skåne, och guvernören skref till konungen, att det näppeligen skulle finnas någon ifrån 16 à 17 år till 35 à 40, som vore duglig till krigstjänst. Guvernören föreslog nu, att de resterande hartkorns-, sockne- och postknektar skulle afskrifvas [1], men detta bifölls ej, emedan förra årens utskrifning, svarades det, icke stode i något sammanhang med innevarande års. Därför skulle en viss termin föreläggas vederbörarde, inom hvilken de skulle lämna de resterande karlarne eller i annan händelse 200 d:r s:mt för hvar karl [2]. I Halland borde 550 man utskrifvas till Hallands infanteriregemente, men fulla antalet har möjligen ej uttagits före konungens död.

Utskrifningen i Skåne och Halland samt den så kallade tvångsvärfningen i öfriga landskap försiggingo i slutet af år 1718, men tvångsvärfningen åtminstone var ej fullständigt afslutad vid Karls död [3], och sannolikt hade blott ett obetydligt antal rekryter ankommit till de regementen, som skulle förstärkas eller ånyo upprättas, Straxt efter konungens död fick en stor del af det under hösten 1718 uttagna manskapet sin frihet åter. Endast de, som tagit frivillig värfning, skulle användas till förstärkning af artilleriet [4]. — Värfningen till kavalleriregemen-

[1]) Guvernören till Karl $^{20}/_{8}$ och $^{1}/_{9}$.

[2]) Resol. är antecknad å det ofvan anförda brefvet den 30 sept.

[3]) Påbudet om utskrifningen i Halland hade utfärdats den 26 maj. På kronohemmanen hade man upptecknat allt manskap mellan 15 och 60 år och fördelat det i 550 rotar med 6 man i hvar rote. Fanns ej någon duglig karl i en rote, öfverflyttades en sådan från en annan, i hvilken åtminstone tvänne duglige funnos, men ännu den 30 aug. hade man blott uttagit 321 man, emedan öfversten ej hade velat taga någon, som var öfver 40 år, legt för sig 1712, låtit skrifva sig för vargeringskarl eller på frihet upptagit ödeshemman. Vidare hade nämnde- och fjärdingsmän samt brofogdar blifvit befriade. Landsh. till Karl $^{30}/_{8}$. — I en resol. $^{1}/_{2}$ på öfv. A. Lejonhufvuds bref förklarade konungen, att de som voro öfver 40 år kunde tagas i brist på andra; de som legt för sig 1712 skulle ej vara fria, ty dessa båda utskrifningar voro från hvarandra skilda; de som upptagit ödeshemman skulle för att blifva fria visa, att hemmanen verkligen voro i bruk, och de som uppgåfvo sig för vargeringskarla[illegible] visa, att de före utskrifningen varit inskrifna i kompani[illegible] och fjärdingsmän borde ej heller slippa undan, i fall [illegible] betala utskrifningspenningar. — I Upsala län sku[illegible] dec. Landsh. till häradsfogden Rummell $^{24}/_{11}$. U[illegible]

[4]) Den 6 dec. fick landsh. i Skaraborgs lä[illegible] blefvo då »de uti runda fem veckors tid på[illegible] och mångas tårar uttagne och i arrest sat[illegible] Landsh. till drottningen $^{22}/_{12}$. Den 13 dec[illegible]

tena synes gått lättare för sig än till infanteriregementena. Endast sällan hördes klagomål, att värfvare med list eller våld bortfört duglige karlar till regementena. Konungen sökte också å ena sidan hindra alla våldsamma värfningar[1]) och å den andra kronobetjänternes underslef vid rekryteringarna[2]). Det saknades ej personer. som föreslogo våldsamma åtgärder för att skaffa folk. Så anhöll en öfverste, att det måtte tillåtas honom att förlägga manskap hos de rusthållare, som visade sig tröga att betala rekryteringspenningarne, tills de lämnat, hvad de voro skyldige[3]), och en annan kom åter fram med förslaget, att man skulle taga »oskicklige» studerande till ryttare[4]). men dessa förslag vunno icke konungens bifall. — En åtgärd af den enväldige konungens godtycklighet må anföras. Åtskillige resterande socken- och postknektar från Elfsborgs län, hvilka vid mönstringen blifvit kasserade, därför att de varit för unga eller för svaga, togos till trossdrängar, och då landshöfdingen sedermera begärde, att de kasserade karlarne skulle sändas tillbaka till dem, af hvilka de lemnats, fick han till svar, »att som vederbörande intet straxt hafva stält goda karlar utan poj-

värfningarne skulle upphöra. Alla besutne bönder och åboar, som tagits till krigstjänst i Skåne, blefvo lösgifne. Guvern. till Ulrika Elenora $^{22}/_{12}$. — Omkring 200 af dem, som värfvades i Vesternorrlands län, rymde från samlingsplatsen Hudiksvall och gingo hvar och en hem till sitt. Till större delen voro de hemma i Helsinglands norra fögderier, såsom i Bjuråker, Delsbo, Norrbo. D. 16 febr. 1719 befalte Ulrika Eleonora. att 100 man af de olydige skulle förstärka Helsinge regemente, men då de d. 18 juli skulle infinna sig, ankommo blott 13 man. Landsh. yrkar, att de skulle strängt straffas. De hade varit uppstudsige vid utskrifningen 1712 och 1713. Han anhåller, att drottningen ej måtte fästa afseende vid den böneskrift. som prosten i Delsbo lär hafva uppsatt. Såväl han som andra prester i den upproriska näjden skola straxt efter rymningen hafva »för en del både lysa låtit samt dem den h. nattvarden meddelt.» Konc. i Gefleborgs länsarkiv.

[1]) Detta framhålles i värfningspatenten. Karl till öfv. Brinck $^{23}/_{4}$ 1718.

[2]) Öfver dem hade många klagomål framkommit under år 1716. Så påstods det, att de för mutor hyst och frikallat löst folk, och i stället tagit besutne bönder till knektar, att de för lega och beklädnad uppburit mera, än de bort göra, att de bortdrifvit åboarne från hemmanen, på det att de måtte kunna uppgifva dem som öde och sedan själfva nyttja eller mot vedergällning låta andra nyttja ängar, betesmarker m. m. Alla, som emellertid gjort sig skyldige till sådan egennytta, skulle genast afsättas och tagas till knektar. Karl till landsh. $^{20}/_{6}$ och till öfv. Löwenstjerna $^{6}/_{8}$ 1716. — Samma straff skulle ock träffa hvar och en som hyste, dolde en rymmare eller gaf honom mat, ej sökte att fasttaga honom och ej häller gaf läns- och fjärdingsmän underrättelser om en sådan karl.

[3]) Resol. $^{12}/_{3}$ 1717 på öfverste Koskulls memorial.

[4]) Resol. $^{15}/_{5}$ 1717 på öfv. Bennets memorial. Bennet anhöll, att han måtte få en öppen »resolution till konsistoriet i Vexiö, att vederbörande rectores och skolemästare sådane oskicklige skoledrängar uppgifva och utleverera». Jfr förf. afh., Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 6.

kar, så måste de till straff skaffa andra i stället, och desse för blifva vid de regementen, de nu som trosspojkar äro satte»[1]).

Med afseende på artilleriet gjordes betydande förändringar 1717 och 1718 på generalmajor Karl Cronstedts förslag. Allt artillerimanskap såväl i fästningarne som i fält fördelades på ett s. k. artilleriregemente och öfvades äfven i infanteriexercis, ja en del manskap i dragonexercis till häst. I en meritförteckning yttrar Cronstedt. att det »ej i marscher behöfver betäckning hvarken af infanteri eller kavalleri, så framt icke vissa tillfällen det ändteligen fordra skulle»[2]). Regementet skulle bestå af 3,811 man, men det har sannolikt icke under konungens lifstid kunnat uppbringas till denna styrka[3]) Till officerare vid artilleriet och ingeniörer vid fortifikationen inkallades flera fransmän, företrädesvis genom Görtz bemödanden.

Endast i förbigående vill jag omnämna, att under år 1717 och 1718 gjordes vigtiga förändringar i truppernas indelning och sammansättning, men då dessa förändringar afskaffades straxt efter Karls död, anser jag mig ej böra närmare redogöra härför, utan öfverlämnar detta åt den militäre fackmannen. Särskildt må dock påpekas. att vid alla regementen skulle ur hvart kompani uttagas 12 man, hvilka vid kavalleri- (och dragon-) regementena kallades frivillige och vid infanteriregementena grenadierer. De frivillige och grenadierna, som utgjorde denna tidens eliter, voro inräknade bland de 150 soldaterna eller 125 ryttarne i hvart kompani och skildes från de öfrige därigenom, att i rullorna sattes ett E för hvarje sådan karl. De voro fria från de ordinarie kommenderingarne, men vid alla extra kommenderingar skulle de genast stå färdige att rycka ut[4]).

Efter olyckorna vid Pultava och Tönningen började svenskarne med mera allvar tänka på försvaret i eget land. Till allmogen vid norska gränsen, hvarest folket sedan gammalt öfvats i vapnens bruk, utlämnades vapen och amunition 1710[5]),

---

[1]) Karl till öfv. Bildstein $^{10}/_{11}$ 1716 och till landsh. i Elfsb. l. d. $^{11}/_{2}$ 1717.

[2]) Denna meritförteckning medföljer ett bref från Cronstedt till »Monsieur et tres cher frere», dat. Göteb. $^{10}/_{9}$ 1718. Generalfälttygmästare och artillerichefer 1716—1718.

[3]) Jfr bil. 4, noten.

[4]) Förordningarne om grenadierernas och de frivilliges inrättand $^{20}/_{11}$ 1717. Gahm Persson. Under vintern 1716—1717 uttogos af h femmänningsreg., som låg i Skåne, 64 man »af de ansenligaste karl under regementet. Karl till guv. Mörner $^{8}/_{2}$ 1717 och sammr

[5]) Brinck (Lejonbrinck) till landsh. i Elfsborgs län [1] nes bref af $^{24}/_{7}$ till Feif. Af detta manskap bildades den s. k

och 1714 utfärdades af Ulrika Elenora och rådet en förordning, att allt dugligt manskap (»utan att alldeles blotta och ödelägga hemmanen») skulle indelas i kompanier och exerceras af särskildt härför tillsatta officerare [1]). Af detta s. k. uppbåds- eller enrolleringsmanskap hade man dock haft ringa gagn i jämförelse med det besvär, som det förorsakade allmogen, som endast vissa tider utan synnerlig förlust kunde lämna sitt landtbruk [2]), hvarför Karl på förslag af öfverste Gabriel Lejonbrink beslöt att bland den enrollerade allmogen i Dalsland, Värmland, Dalarne och Jämtland värfva manskap till s. k. frikompanier, hvilka skulle användas vid norska gränsen, dels till garnisoner i skansarne, dels till att göra infall på fiendens område [3]). Emellertid kommo dessa frikompanier knappast till stånd mer än i Dalsland, där Lejonbrinck värfvade åtskilligt manskap [4]).

Af bilagorna synes, att, om man medräknar det manskap, som genom utskrifning och tvångsvärfning skulle uttagas, den svenska hären uppgick hösten 1718 till öfver 60,000 man, oberäknadt befäl, spel och ett stort antal trossdrängar, och af denna här drogos omkring 48,000 man in i Norge eller förlades utmed gränsen, ty det sjuka och dismunderade manskapet medtogs äfven vid marschen till Norge [5]). Till den ofvan angifna sum-

[1]) Förordningen är dat. den 19 mars 1714. Gahm Persson.

[2]) Allmogen visade sig ofta ovillig att infinna sig vid uppbåd eller möten, hvarföre konungen påbjöd, att de, som ej infunno sig, skulle straffas med någon tids tjänstgöring vid frikompanierna. Karl till öfv. Ahlfelt $^{19}/_{6}$ 1718. Gahm Persson. — G. Brinck klagade, att Dalslands allmoge efter de olyckor, som 1716 träffat dem i Moss och vid Enningedalsbro, ej kunde förmås att framkomma till de utsatta mötena, och yrkade på straff för dem, »ty så hurtig, prompt och böjelig Dalbonden — — — är, när han ser straffet öfver hufvudet, så istadig, trög och styf är han ock att någon ting göra utan fruktan för plikt i böter eller corporelt, och utan han ock ser det straff, som (han) hotas med, på några exeqveras: rustica gens est optima flens, sed pessima gaudens». Brincks anf. bref till landsh. i Elfsborgs län $^{17}/_{7}$ 1717. Det må dock anmärkas, att Dalslands allmoge flera gånger gjorde infall i Norge under år 1718. — Landsh. i Elfsborgs län berättade, att Lejonbrinck (Brinck) och hans officerare misshandlade allmogen. Landsh. till Ulrika Eleonora $^{28}/_{1}$, $^{24}/_{2}$ och $^{4}/_{4}$ 1719. Jfr hvad som insinuerades inför Karl XII om Lejonbrincks oförmåga att umgås med allmogen. Nordberg II, s. 665.

[3]) Värfningspatent $^{30}/_{3}$ 1718. Karl till generallöjt. Armfeldt $^{2}/_{4}$ 1718.

[4]) Den 28 maj 1718 skref Brinck till Karl, att han värfvat öfver 100 man och att han hoppats få ihop 2 komp. till häst och 6 till fots. — I bref till Karl XII $^{30}/_{7}$ 1717 berättade han, att han efter olyckan vid Tönningen förmått »förmögne och friske bönder» att under namn af friryttare »mondera sig till häst». Öfverst. skrifvelser. Vestgöta-Dals allmoge. Jfr Ahlfeldts bref till Karl XII $^{24}/_{12}$ 1717. Öfverst. skrifvelser. Värmlands allmoge.

[5]) Karl XII till öfverstlöjtnant Odelström $^{22}/_{9}$. Det är gifvet, att de sjuke ej voro på långt när så många vid fälttågets början, som uppgifves i bilagorna, enär dessa äro delvis grundade på förslag från dec. 1718 och jan. 1719.

man (öfver 60,000 man) komma ytterligare 2 komp. af adelsfanan, några artilleri- och fortifikationstrupper, hvarom jag ej kan lämna någon noggrann uppgift, bevakningsmanskap på Visingsö, de nyligen värfvade frikompanierna [1]), militären på Gotland, hvarjämte Sveriges militära styrka ännu ökades med den enrollerade allmogen och de nyligen antecknade vargeringskarlarne. Krigsmakten till lands förstärktes vidare däraf, att i slutet af år 1717 båtsmännen fördelades i vissa s. k. sjöregementen, hvilka beväpnades och öfvades så, att de äfven kunde tjänstgöra till lands; hvilket bör särskildt påpekas, enär Sverige därigenom ej blef, såsom man påstått, blottadt på försvar till lands, då konungen vände sig mot Norge.

Om än Karl XII de tvänne sista åren af sin lefnad företrädesvis sökte upprätta en stark krigsmakt till lands, så försummades dock ingalunda flottan. Såväl för att kunna skydda Sveriges kuster som för att göra sjöfarten i Östersjön någorlunda säker för de svenske köpmännen, utrustades flottan i Karlskrona både 1717 och 1718, dock arbetades jämförelsevis mera på flottorna i Stockholm ock Göteborg, och det var förnämligast smärre fartyg som vid denna tid bygdes [2]). Några större krigsskepp hoppades Karl kunna genom Görtz anskaffa i Holland och Frankrike, och underhandlingarne härom hade skridit så långt, att flere skepp med matroser och båtsmän skulle inom kort afsegla till Göteborg, då Görtz på Englands anstiftan helt plötsligen blef fängslad i Holland, hvarigenom hela förslaget gjordes om intet [3]).

Det var ingen lätt sak att erhålla tillräcklig besättning till dessa trenne flottor. Af brist på folk, som ville taga lega för båtsmanshållen, tvungos bönderna ofta att själfve blifva båtsmän [4]). I somliga städer kunde ej häller det bestämda antalet

[1]) I Finland funnos 2 frikompanier, hvilka ej hade följt med den finska hären till Sverige. Dessa hade vid krigets begynnelse samlat sig själfve under en gammal bondes, »Kifvikas», anförande. De hade gjort landet god tjänst, i det de oroat fienderna, skaffat kunskapare och tagit fångar. Fienderna hade ej häller kunnat tränga sig in i den öfre trakten af Österbotten». Många, som undkommit fångenskapen, hade tagit sin tillflykt till dem. då de varit säkra. Därigenom hade de finska regementena ofta fått förstärkning. Så hade en major Enberg 1718 fört med sig från Finland till Sverige öfver 200 man. Krigskoll. till Ulrika Eleonora 27/6 1719. Registr. i Krigsark. Brefvet är ... generallöjtnant Armfeldts utlåtande.

[2]) Karl till vice amiralen Örnfelt 15/11 och 6/12, till ... 24/11 och till guvernören Mörner 6/10 1716.

[3]) Karl till Görtz 31/12 1716. v. Müllerns korresp... fartyg med 24 kanoner, hvilket afgått från Dünkirchen ... i maj 1717. C. P. Rothe, Peter Tordenskiolds Lev...

[4]) Karl till landsh. i Kalmar län 15/4 1717.

båtsmän uttagas, hvarföre en jämkning städerna emellan i samma län gjordes med afseende på det antal, som hvarje stad måste uppsätta [1]). Åtskilliga båtsmanshåll hade under den föregående tiden fått tillåtelse att lämna penningar i stället för båtsmän, men nu måste de lämna karlar in natura [2]). För öfrigt fortgingo värfning och enrollering liksom under föregående år [3]). Då man år 1716 funnit att genom värfning inom landet föga folk kunnat erhållas till flottan, föreslog amiralitet i Karlskrona, att man borde söka värfva matroser utomlands [4]). Härom hade också Görtz redan vid sin afresa från Sverige sommaren 1716 fått befallning, men hans fängslande tillintetgjorde äfven i detta afseende konungens förhoppningar [5]).

Då Karl XII hösten 1716 fruktade, att danskar och ryssar skulle landstiga i Sverige, påbjöd han en rätt betydlig gärd i spanmål och hö [6]), men när faran var förbi, gaf han befallning att med denna gärd skulle anstå, emedan det skulle falla landtmannen besvärligt att under det då varande dåliga väglaget framföra spanmålen och höet till magasinerna. Närmare order skulle framdeles lämnas af upphandlingsdeputationen, åt hvilken omsorgen om magasinerna var anförtrodd [7]). Sedan konungen emellertid öfverlagt med holsteinska generalen von Dernath, som under Görtz frånvaro var chef för upphandlingsdeputationen, samt statssekreteraren Daniel Niklas von Höpken, hvilka i slutet af år 1716 besökte honom i Lund, nedsattes gärden betyd-

---

1) Landsh. i Elfsborgs län till Karl $^{23}/_{1}$ 1717.

2) Karl XII till amiralitetskoll. $^{29}/_{12}$ 1716.

3) Ingen tvangs att enrollera sig. Karl XII:s resol. $^{12}/_{1}$ 1717 på ett mem. af vice amiral Wilster. Jfr. förf:s afh., Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 7.

4) Amiralitetskoll. till Karl XII $^{2}/_{10}$ 1716.

5) Redan d. 11 aug. 1716 sände Görtz från Haag till ambassadören Erik Sparre i Paris »Conditions pour les Matelots». Handl. rör. Skand. Hist. VIII, s. 255. — Sedan Görtz blifvit fängslad, lyckades han sända en biljett till kommissionssekret. S. J. Preis, hvari han befalte honom att drifva på med matrosers afsändande till Sverige. Preis till Cronström. Haag $^{16}/_{3}$ och $^{19}/_{4}$ 1717. Gallica. Sedermera fick v. amiral Örnfelt i sin instruktion $^{17}/_{12}$ 1717 befallning att söka öfverföra svenska båtsmän från Zweibrücken, och om de i Frankrike förut värfvade båtsmännen komme till rätta, skulle han befordra deras öfversändande.

6) Enligt Karl XII:s befallning till landsh. $^{1}/_{8}$ skulle hvart helt hemman lämna mot betalning efter nästa Thomasmässomarkegång 3 t:r råg (eller 6 t:r korn), $1^{1}/_{2}$ t:a hafre och 40 lispund hö.

7) Karl XII till landsh. $^{25}/_{10}$ och till upphandlingsdep. $^{2}/_{11}$ 1716. Till fourage för det i Skåne inqvarterade kavalleriet ålades hvart helt hemman därstädes att hålla i beredskap 1,272 lispund hö, 22 t:r och 40 kannor hafre eller annat däremot svarande fourage, men d. 8 dec. gafs befallning, att blott hälften däraf skulle hållas i beredskap, enär flera regementen då fått order att tåga hem. Karl XII till guvernören K. G. Skytte.

ligt [1]), men äfven med indrifvandet af denna mindre gärd gick det långsamt. Så hade från Hallands, Jönköpings, Örebro, Skaraborgs, Elfsborgs samt Göteborgs och Bohus län, hvarifrån gärden var anslagen till de s. k. norska fältmagasinerna, knappast hälften inkommit i början af år 1718 [2]). Krono- och kyrkotionden hade också anslagits till magasinerna, men snart lämnades vederbörande fri disposition öfver densamma [3]). Konungen ämnade till och med att sälja spannmålen i de skånska fältmagasinerna, men sedan ändrade han sitt beslut, emedan han ansåg markegångspriset vara för lågt [4]).

Under den följande tiden vidtog ej häller upphandlingsdeputationen på länge några åtgärder att anskaffa mera lifsförnödenheter än som nödvändigt behöfdes för garnisonerna i fästningarna och det manskap, som kommenderats till bevakning och arbete vid norska gränsen. Också kunde det naturligen ej blifva fråga om att samla större förråd af lifsmedel, förrän man skaffat sig nödiga magasinshus med dartill hörande qvarnar, bakugnar, bryggerier m. m., och dessa blifvit genom befästningar skyddade mot plötsliga anfall.

Den 2 november 1716 gaf konungen upphandlingsdeputationen befallning att öfverlägga med fältmarskalken och generalguvernören Karl Gustaf Mörner samt generallöjtnanten och landshöfdingen i Vesternorrlands län Hugo Hamilton, hvarest man lämpligast skulle kunna anlägga magasiner vid norska

[1]) Af hvart helt hemman borde lämnas 1 t:a qvarntorr råg, med godt mått utan kappar, ½ t:a korn, ½ t:a hafre eller blandsäd samt 6 t:r hackelse mot betalning efter markegång; »men hvad betalningen för den ena tunnan råg, som bör utgöras, vidkommer, där med måste till något fram bättre anstas.» Upphandlingsdep. till landsh. P. Ribbing 29/12 1716. Upsala länsarkiv.

I bref till upphandlingsdep. 14/1 hade landsh. i Örebro län Klas Ekeblad gjort skarpa anmärkningar mot den först påbjudna gärden. Han påpekade huru obilligt det vore att man skulle lämna 6 t:r korn, i fall man ej kunde lämna råg, ehuru båda sädesslagen gåde lika i pris. Denna obillighet drabbade företrädesvis hans län, ty råg odlades ej där. Dessutom påstod han att om fourageordningen, som utfärdats d. 26 okt., tillämpades i Närike, så skulle hela grödan af hö och hafre på hvart hemman ej förslå till det som borde läggas å sido och hållas i beredskap. K. A.

[2]) Förslag af Anders Valdenström, hvilket medföljer ett bref från landsh. i Örebro län till Görtz d. 5 mars 1718. Egendomligt nog lämnade hvart hemman i detta län 1 t:a råg, ½ t:a korn (i stället för ¼), 1 t:a hafre (i stället för ½) samt 6 t:r hackelse och detta på grund af order från generalg. Karl Gustaf Mörner. Landsh. i Skaraborgs län P. Scheffer till kanslikoll. [illegible]/3 1717. — I Södermanlands län uttogs endast hvad som föreskrefs i påbudet 29/12 1716. Landshöfding G. Cederhjelm till upphandlingsdep. [illegible]/2 1717. K. A.

[3]) Upphandlingsdep. till landshöfdingen i Upsala län [illegible]/2 1717. Upsala länsarkiv.

[4]) Ombudsrådet Feif till upphandlingsdep. [illegible], 1717. K. A.

gränsen. Till hvilket resultat man kommit vid denna öfverläggning, känner jag icke, men tämligen snart har konungen bestämt, att hufvudmagasinet skulle anläggas i Strömstad [1]). Däremot dröjde det länge, innan det afgjordes, hvar de öfriga borde anläggas [2]). Särskildt gäller detta i fråga om magasinerna för de trupper, som från Jämtland skulle inbryta i Norge, ty ännu så sent som den 28 juli 1717 fick generallöjtnant Karl Gustaf Armfeldt, som förde högsta befälet öfver den s. k. jämtländska hären — d. v. s. den finska hären, förstärkt med de flesta norrländska regementen — befallning att under mönstringsresorna hösten 1717 bese gränsorterna och vägarne i Jämtland, Härjedalen och Dalarne samt i samråd med landshöfding Hamilton och krigsrådet Johan Henrik Frisius — sedermera adlad under namnet Friesenheim — ingifna förslag, hvarest magasiner lämpligast skulle kunna inrättas, en eller högst två mil från gränsen.

Efter Görtz återkomst från Holland till Lund, dit han ankom den 22 november 1717 [3]), åtog han sig att anskaffa proviant, munderingar m. m., och nu börjar en lifligare verksamhet i afseende på förberedelserna till ett nytt fälttåg mot Norge, men också de våldsammaste ingrepp i den enskildes eganderätt [4]).

Det är allmänt kändt, huru förtviflad penningeställningen var i Sverige under Karl XII:s sista regeringsår [5]). Det är också självklart, att bristen på redbart mynt måste i högsta grad

[1]) Åtminstone var detta bestämdt före d. 29 maj 1717 såsom det synes af generalg. Mörners bref till konungen denna dag. Generallöjtnant M. J. De la Gardie hade föreslagit att inrätta bagerier i Venersborg, men detta gillades ej af konungen, emedan han ville hafva »hela magasinet med allt dess tillbehör i Strömstad såsom närmast till hands». Karl XII till J. Hjerta 29/8 1717. D. 7 febr. 1718 befalde Kari XII, att upphandlingsdep. skulle lämna penningar till byggandet af magasiner i Strömstad, så att de tillsammans med de redan bygda rymde 190,000 t:r.

[2]) I konungens bref till generalg. Mörner 15/8 1717 omtalas, att ett magasin skulle upprättas i Eda i Värmland.

[3]) F. F. Carlsson, Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718, s. 113.

[4]) Hvad man tänkte om Görtz förslagenhet och inflytande hos konungen, kan man finna af öfversten T. G. Bjelkes bref d. 22 dec. 1717 till sin broder K. G. Bjelke, hvari det heter: — — — nous allons bientôt voir l'effet que l'arrivé de M:r le Baron Görtz a produit par des ordonnances nouvelles, qui doivent déjà être sous les mains de l'imprimeur; du moins l'on se flatte pas beaucoup de quelque chose de bon — — —. Bergshammars arkiv.

[5]) Att efter ett långvarigt krig penningeställningen skulle vara dålig, är naturligt, och man behöfver blott betänka, att enligt 1696 års stat [illegible] beräknades blott till omkring 6,800,000 d:r smt, men år 1717 till 12,100[illegible] 1718 till 35,700,000, under det att samtidigt landets förmåga att betala betydligt minskats, för att finna, huru förtviflad ställningen var. Fält[illegible] Lund d. 1 jan. 1718. uppgick till 24,254,063 d:r s:mt. Krigsark.

hindra rustningarna för det norska fälttåget. Då emellertid finansernas ställning förut varit föremål för noggranna undersökningar, vill jag endast i förbigående påpeka, huru man straxt efter Görtz återkomst från Holland sökte genom de strängaste tvångsåtgärder upprätthålla det fiktiva myntets gångbarhet, och huru man på hvarjehanda sätt sökte komma åt alla redbara kapitaler [1]. Det var vid denna tid, som förordningar utfärdades om tvångslån [2], om en ny reduktion, som gälde de ofrälsemän, hvilka sedan år 1700 innehaft frälsegods och åtnjutit därmed förenade förmåner [3]; det var ock nu som man ville förmå dem, som sedan år 1700 tillpantat sig kronogods, fördubbla panteskillingen, i fall de ville behålla godsen [4]. Försäljningen af kronohemman till skatte fortgick oafbrutet och uppmuntrades så till vida, att man behöfde endast lämna mynttecken i betalning [5]. Verkställigheten af den förut gifna befallningen, att till

---

[1]) J. W. Arnberg, Om upphandlingsdeputationen. Akad. afhandl. Upsala 1856.

[2]) Kontributionsränteriets kungörelse om ett allmänt lån 2/12 och k. M:ts stadsfästelsebref derpå 7/12 1717. Stjernman, saml. af ekon. förordn.

[3]) Landsh. skulle insända förteckningar på alla de gods, som sedan år 1700 innehafts eller ännu innehades af ofrälse män, emedan »det missbruket skall vara inritadt både till förminskning af k. M:ts räntor och ingälder så väl som till ridderskapets och adelns förfång, att ofrälse män utan att hafva föreskaffat sig kongl tillstånd tid efter annan skola hafva tillhandlat sig eller på annat sätt kommit (att) äga och besittja frälsejord och gods så ock dem innehafva och nyttja med samma vilkor och rättighet som — -- (adeln)». Till och med säterier innehades af ofrälse personer. Hvad som orättmätigt åtnjutits, skulle med intresse utsökas. Högste Ombudsmannan A. Leyonstedt till landsh. P. Ribbing 4/12 1717, 9/9 och 26/9 1718. Upsala länsarkiv. Landsh. Ribbing påbjöd, att »alla sådana personer, jämväl de frälsemän, som af ofrälse personer något frälsegods köpt», skulle inställa sig i Upsala d. 12 dec. med alla de dokumenter, som angingo samma hemman och gårdar Öppen publikation af öfverståth. Taube 26/11 1718. Registr. i öfverståthållareämbetets kansli. Jfr adelns fordringar vid 1719 års riksdag.

[4]) Extrakt af kongl. kammark. prot. 4/3 1718. P. G. Cederschjöld, Bihang till riksdagen år 1719, s. 83.

[5]) Den 29 nov. 1717 begärdes underrättelse om, huru många kronohemman sålts till skatte, huru mycket därför influtit och hvartill medlen användts. Karl XII till landsh. Ribbing. Upsala länsarkiv.

I sammanhang härmed må ock nämnas, att konungen i bref till kammarkoll. 10/12 1716 förordnat, att Upsala akademis »hemman, qvarnar och ängjar i Vestmanland, Upland och Vesternorrland kunna till skatte åt den mestbjudande försäljas, skolandes räntan sedan som förr till akademien blifva betalt, och de penningar, som därföre samblas, till kongl. M:ts egen disposition hållne.» — — — Kammarkoll. bref till landsh. Hamilton 18/12. Consistorii academici arkiv.

Af ombudsrådet Fahlströms bref till landsh. P. Ribbing 23/11 1718 ser det ut, som om förslaget utgått från Ribbing. Han skrifver nämligen »Jag tackar min k. broder för god underrättelse om Ekolmsunds-godset och de hemfallne lifstidsfriheter och låter där hos k. broder på [illegible] veta nådige befallning veta, att min k. broder gör val, om han [illegible] sälja de i dess bref nämnde krono- och akademiehemman [illegible] befallning därom ofelbart komma. De medel, [illegible] under behålla

ränterierna skulle inlämnas kyrkors, skolors, omyndige barns och fattighusmedel, pådrefs så mycket som möjligt [1]).

Efter dessa antydningar om penningeställningen i landet, öfvergår jag till redogörelsen för anskaffandet af förråd till magasinerna.

Synnerligen svårt måste det blifva att anskaffa tillräckliga förråd af proviant, ty skörden 1717 hade blifvit mycket klen, ja i flera landskap klagade man öfver fullständig missväxt. För att man emellertid måtte få noggrann kännedom om verkliga förhållandet, fingo landshöfdingarne den 27 november 1717 befallning att i sina län låta undersöka, huru mycket som fanns af spanmål och salt och huru mycket som kunde behöfvas för folkets behof — af det förra slaget till nästkommande andetid, af det senare till öppet vatten. Undersökningen skulle ske inom 3 veckor, och då landshöfdingarne svårligen skulle kunna förrätta den så hastigt endast med tillhjälp af kronobetjänterne, lämnades dem officerare till hjälp. Visserligen har väl denna för befolkningen förhatliga åtgärd haft till mål att förekomma hungersnöd, men man kan ej värja sig från den tanken, att den företrädesvis företagits för att lättare komma åt lifsförnödenheter till magasinerna. Detta synes mig nämligen framgå däraf att, fastän den företagna undersökningen visade, att spanmålsförrådet i de flesta län icke ens förslog till invånarnes torftiga uppehälle än mindre lämnade något öfverskott, Görtz det oaktadt den 27 december — således jämt 1 månad därefter — fick befallning att inom landet mot »riktig betalning» uppköpa spanmål, fläsk, bränvin m. m. Landshöfdingarne ålades att verkställa, hvad Görtz härutinnan gåfve dem vid handen, hvarjämte de särskildt uppmanades att laga så, att hvart helt hemman — således vare sig det fått god skörd eller drabbats af missväxt — höll i beredskap så mycket af ofvannämnda persedlar efter ortens beskaffenhet, att de utgjorde ett fullt lass, när de skulle bortföras. På samma gång ålades guvernörerne och landshöfdingarne att anskaffa ett betydligt antal säckar.

Samtidigt sökte man tvinga köpmännen i sjöstäderna att införa nödiga varor. Den 27 nov. — samma dag som förordnin-

till hans kongl. M:ts vidare befallning.» Sedermera tillstyrkte Ribbing försäljningen på det ifrigaste i bref (egenhändigt koncept) till konungen $^{1}/_{9}$ 1717 och söker punkt för punkt vederlägga Upsala universitets skrifvelse till k. M:t $^{3}/_{2}$ 1717, hvilken remitterats till honom. Upsala länsarkiv.

[1]) Högste ombudsmannen A. Leyonstedt till landsh. Ribbing $^{17}/_{2}$, $^{9}/_{9}$ och $^{6}/_{11}$ 1718. Senast $^{1}/_{12}$ 1718 skulle alla sådana medel vara insatta i landtränterierna.

gen om undersökningen af spanmålsförrådet utfärdades — förbjöds all utförsel af guld och silfver, men tilläts i afseende på andra inhemska varor på det vilkor, att man i upphandlingsdeputationen lämnade tillräcklig säkerhet för att i stället inskaffa »felande varor», och detta påbud fick till och med retroaktiv verkan. Det heter nämligen, »att de som i år hafva utskeppat guld- eller silfverpenningar, kopparplåtar eller andra inhemska varor, skola uti vår upphandlingsdeputation bevisa, det de därför allaredan hafva fått in silfverpenningar eller varor, eller ock pligtige att inom nästkommande juni månad skaffa sådant in och därför giltige bevis uti bemälte deputation leverera».[1]) Straxt därefter, den 6 december, gaf konungen befallning, att man skulle söka intala köpmännen i sjöstäderna att vid första öppet vatten emot skäligt pris inskaffa »felande varor», hvarvid en billig vinst skulle dem förunnas. Likaså lofvade man dem, att de skulle få utföra så mycket af inhemska produkter, som svarade mot det införda. Ville någon undandraga sig denna handel, skulle det antydas honom, att han under det kommande året ej finge utskeppa något, och sökte han göra det under främmande namn, skulle han i böter betala dubbla värdet af hvad han utskeppat. Hälften af böterna skulle tillfalla angifvaren, hälften Vadstena krigsmanshus. Öfverståthållaren skulle underhandla med städerna vid Östersjön, general-guvernör Mörner med dem vid Vesterhafvet.

I Stockholm uppkallades sedermera den 27 december de förnämsta köpmännen till upphandlingsdeputationen och tillfrågades, om de voro villige och kunde under våren 1718 införa nödiga varor, såsom spanmål, salt, talg, kläde, ull, och i fall de det vore, huru mycket af hvart slag de ville förbinda sig att införa, »på det att deputationen kan observera, att af ett slags varor ej för mycket och af ett annat slag ej för ringa införes.» Härpå afgåfvo köpmännen den 5 januari 1718 skriftligt svar, och de förklarade då, att de skulle söka göra sitt bästa att införa varor, och de hoppades också kunna göra det, om sjöfarten blefve trygg för kapare, men de kunde ej binda sig att införa någon bestämd qvantitet. Göteborg män, som tillfrågades härom genom statssekreteraren T lenborg, lämnade samma svar.[2]) Hvad borgersk

[1]) Stjernman, Saml. af ekon. förordningar.
[2]) Se handlingar i Nord. saml. Upps. univ. bibl. (Hist. och 237 fol. ang. Stockholms och Göteborgs köpmäns svar.

sjöstäder svarat, är mig obekant, men någon tid därefter ålades staden Stockholm att införa 100,000 t:r spanmål, Göteborg 50,000 och de öfriga sjöstäderna tillsammans 87,400 före den sista maj 1718. För hvar bristande tunna skulle en plikt af 1 d:r s:mt erläggas. Sedermera förlängdes väl terminen till den 1 september, men plikten höjdes då till 2 d:r s:mt. [1]) Samtidigt fick vice amiralen Jonas Fredrik Örnfelt den 17 december 1717 befallning att resa utrikes för att uppköpa nödiga varor, såsom spanmål, salt, kläde m. m., och till köpmän i Holland och Danzig sändes bref från Görtz med uppmaningar att handla på Sverige. Likaså förmåddes enskilda personer inom landet, t. ex. köpmannen Anders Nilsson i Göteborg och statssekreteraren Gyllenborg, att åtaga sig betydande spanmålsleveranser [2]).

För öfrigt utfärdades påbud, att matvaror finge tullfritt införas. 1717 års kyrko- och kronotionde, som öfversköt hvad som var anslaget vederbörande stater, togs till magasinerna. Äfvenså kunde skatterna betalas med spanmål, och för att spara denna så mycket som möjligt tilläts ej någon att bränna bränvin eller brygga öl med undantag af spisöl utan kammarkollegii särskilda tillstånd. [3]) Redan förut hade förordnats, att brännerier endast skulle få finnas i städerna. Bränvinsbränningen tilläts dock ännu någon tid, emedan borgarne i städerna förmåtts att bränna bränvin för arméns behof, och innan detta skett, kunde bränvinsredskapen ej tagas.

Det är förut nämndt, att hvart hemman blifvit ålagdt att hålla så många lifsförnödenheter i beredskap, att de kunde utgöra ett fullt lass [4]). Dessa lifsförnödenheter jämte en mängd

[1]) Karl XII till landsh. $^{3}/_{2}$ 1718. — Inlagor af borgerskapet i Göteborg $^{24}/_{3}$ 1718 och i Stockholm från slutet af år 1718. Afskr. Nord. saml. (Hist. Svec. Miscell.) 237 Fol. D. 10 sept. skref öfverståth. till konungen, att 112,967 t:r spanmål inkommit, men däraf hade staden endast fått behålla 2,000 t:r. Det öfriga hade upphandlingsdep. tagit till magasinerna, uppstäderna, bruken och landtmannen. Dessutom hade deput. användt det inkomna saltet (49,039 t:r). Registr. i öfverståth.-ämb. kansli. — Karl XII till landsh. i Vesternorrlands län $^{22}/_{8}$ 1718. Gefleborgs länsarkiv. D. 27 sept. gaf Karl XII order om böternas indrifvande, men dessa efterskänktes sedermera af Ulrika Eleonora.

[2]) Mem. af Görtz $^{4}/_{2}$ och konungens resol. därpå $^{26}/_{2}$ 1718. Bref till och från Görtz.

[3]) Se åtsk. k. bref 1717 och 1718 hos Stiernman; jfr äfven k. br. till landsh. i Upsala $^{9}/_{1}$ 1718. — Den 3 febr. 1718 fingo landshöfdingarne order att i sina län uppköpa allt svenskt bränvin. Länsark. i Upsala.

[4]) I Upsala län ålades hvart helt krono-, skatte- och frälsehemman att mot betalning af 24 d:r k:mt t:an lämna $2^{1}/_{2}$ t:a råg och $2^{1}/_{2}$ t:a korn, men prestgårdarne däremot dubbelt så mycket. Spanmålen i detta län fördes till Kopparbergs län, som drabbats af missväxt. Landsh. P. Ribbing till upphandlingsdep. $^{14}/_{10}$ 1718. Upsala länsarkiv. I Falun upprättades ett s. k. bergsmagasin, hvarest borger-

boskap uppköptes under våren och sommaren 1718 af kronobetjänterne efter ortens markegångspris, och vissa officerare förordnades att mottaga varorna och ombesörja deras transport. [1]) I allmänhet ålades magistraten i städerna att förvara och vårda magasinspersedlarne, liksom ombesörja malning af spanmålen och bakning till succariebröd. Allt bröd för härens räkning bakades nämligen till succariebröd, d. v. s. det bakade brödet skars i små tärningar ($^3/_4$ tum i kubik), som sedan torkades. De uppköpta kreaturen kröntes för kronans räkning, och säljarne förbundos att underhålla dem, tills man behöfde drifva dem till hären [2]).

Det visade sig emellertid att genom dessa åtgärder ej tillräckliga förråd på proviant kunnat anskaffas, ty vid den tid konungen stod i begrepp att börja fälttåget, fattades mycket, hvarför han gaf upphandlingsdeputationen den 30 augusti befallning att i de sädesrikaste orterna, såsom i Skåne, Halland, Östergötlands och Skaraborgs län, uppköpa 30,000 t:r korn och hafre, hälften af hvartdera slaget och sända denna spanmål till Göteborg eller Uddevalla, men snart gafs order, att 20,000 t:r skulle uppköpas i Skåne samt lika mycket både i Östergötlands och Skaraborgs län, förutom hvad som uppköptes i Halland. För kornet betalades 15 d:r k:mt tunnan, för hafren 12 [3]). Med köpmännen i Göteborg slöt Görtz den 9 september ackord om

skapet dock ej fick köpa något. P. G. Cederschjöld, Riksd. 1719, s. 553. Upphandlingsdep. förordnade, att kyrkornas vin- och byggningssäd samt domkyrkotunnorna skulle till bruken afföras, men detta skedde ej till följd af presterskapets klagomål vid riksd. 1719. Ulr. El. till landsh. P. Ribbing $^{24}/_1$ 1719. Sedermera togs dock denna spanmål för durchmarscherna. Statskont. till landsh. Ribbing $^{26}/_6$ 1719. Upsala länsarkiv.

[1]) Öppna order till landsh. $^{10}/_1$, till krigsrådet Frisius $^{11}/_1$ och till landsh. i Vesternorrlands län $^{13}/_1$ 1718.

[2]) Antalet boskap, som uppköptes för härens räkning, kan jag ej uppgifva; i landsh. bref till upph.-dep. 1718 förekomma strödda uppgifter därom. I Skåne uppköptes t. ex. 2,000 st. förutom 900, som lämnades till flottan i Karlskrona, i Kronobergs län (af staden Vexjö) 3,000 (Cederschjöld, Riksdagen 1719, s. 511. För hvar oxe lämnades 24 d:r s:mt i betalning, ehuru man nödgats betala vida mer, ja ända till dubbelt); i Jönköpings län 1,000 (»Oxeräkningar» i krigsark.), i Skaraborgs län 2,000; i Kalmar län köptes oxar, för hvilka halfva betalningen lämnats. Jfr äfven resol. på allm. i Södra Vikens besvär vid rikd[illegible] (Göteb. länsarkiv); i Vesternorrlands län skulle 5,000 al[illegible] ländska härens räkning. Landsh. Hamilton till Karl

[3]) Guvern. Hård till konungen d. 10, 13 och [illegible] borgs län $^{8}/_{10}$ till Görtz och landsh. i Östergötla[illegible] handlingsdep. För kornet betalades, åtminstone [illegible] hafren 5. I skjutslega betaltes 8 öre s:mt mil[illegible] väglag föras 20 lispund, i sämre 15 à 10. [illegible] sept. K. A.

inskaffandet af 50,000 t:r korn och hafre före vinterns ankomst [1]. Till fourage för rytteriet ålades hvart helt hemman, åtminstone i Hallands och Skaraborgs län samt Dalsland att lämna och framföra till hären 40 lispund hö [2].

Huru stora förråd som verkligen funnos för de bohuslänska och värmländska armékårerna straxt före fälttågets början, synes af bilagorna. I dessa förslag ingå ej den spanmål, som hösten 1718 uppköptes i Skåne, Halland, Östergötland och Skaraborgs län, ej häller de 50,000 t:r, som borgerskapet i Göteborg åtagit sig att införa till magasinerna före vinterns början. Detta framgår tydligen däraf, att befallningen härom utfärdades just vid den tid som förslagen äro uppgjorda. Ifrån Skåne afgingo i november tvänne foror med 20,000 t:r på väg till Göteborg, den ena tagande vägen genom Halland, den andra genom Småland. Den foran, som tog vägen genom Halland, kom fram till Göteborg, ehuru spanmålen tog skada genom regn, men den andra kom ej längre än till Ljungby i Kronobergs län, ty där lämnade forbönderna »motvilligt och under svåre ordesätt» spanmålen dels i de där befintliga husen, dels under bar himmel på gästgifvaregården, och återvände till Skåne [3]. Från Östergötland, hvarifrån äfvenledes 20,000 t:r skulle föras till Uddevalla, hade den 6 december endast afgått 5,400 t:r, och af dessa hade inemot 2,000 t:r nedsatts af forbönderna på åtskilliga ställen under vägen till följd af brist på foder för dragarne [4]. Huru mycken spanmål som före konungens död afsändts från Skaraborgs och Hallands län, kan jag ej uppgifva. Af de 50,000 t:r, som köpmän i Göteborg åtagit sig att införa före vintern, hade till den 17 december endast inkommit 19,790 t:r [5]. I förslagen är na-

[1]) Mörner till upphandlingsdep. $^{17}/_{12}$ 1718. K. A. Köpmännen i Göteborg till upphandlingsdep. $^{15}/_{11}$. Handl. rör. baron Görtz.

[2]) Gen. K. G. Dücher till landsh. i Hallands län $^{22}/_{9}$ 1718. Hallands läns arkiv. Landsh. i Skarab. län till Görtz $^{24}/_{9}$ 1718. K. A. — Lignell, Grefskapet Dal, s. 180.

[3]) Generalg. Mörner till upphandlingsdep. $^{17}/_{12}$ 1718. K. A. — Guvern. Hård till Karl XII $^{28}/_{11}$ 1718. — Enligt landsh. i Kronobergs län Törnflychts bref med bilagor till upphandlingsdep. $^{27}/_{11}$ hade 3,350 forvagnar med 10,000 t:r spanmål ankommit. I afs. på böndernas framfart jfr samma bref samt Törnflychts bref till Ulr. Eleon. $^{17}/_{4}$ 1719.

[4]) C. M. von Gertten till Karl XII $^{6}/_{12}$ 1718. Acta historica. Mem. af grefve G. Bonde till upphandlingsdep. $^{22}/_{12}$. K. A. — Från Vadstena län fördes ock spanmål denna tid till Venersborg. Sannolikt är denna spanmål ej inräknad i de 20,000 t:r, som uppköptes i Östergötlands län. Mem. af B. Cederholm till upphandlingsdep. $^{22}/_{12}$ 1718. K. A.

[5]) Mörners anf. bref till upphandlingsdep. $^{17}/_{12}$ 1718. Köpmännen klagade $^{15}/_{11}$ 1718, att de endast fått hälften af de utlofvade 100,000 d:r s:mt. Bref till upphandlingsdep. Handl. rör. baron Görtz.

turligtvis ej häller det hö upptaget, om hvars utgörande befallning gafs straxt före fälttågets början, ej häller all den boskap, som uppköpts för härens behof. För öfrigt fortgingo transporter med lifsmedel oafbrutet ännu mot slutet af år 1718 från Stockholm och andra orter till de bohuslänska och värmländska magasinerna. I de värmländska magasinerna fattades mycket, när fälttåget skulle börja trots alla ansträngningar, hvarföre konungen fann för godt att ändra den först uppgjorda planen så till vida, att de flesta trupper, som borde inbryta i Norge från Värmland, drogos till Vestra Ed och Strömstad [1]).

Konungen var synnerligen angelägen, att magasinerna för den jämtländska hären blefvo väl försedda. Han hoppades, att denna här, sedan den inbrutit i Trondhjems län, genom riklig tillförsel skulle blifva i stånd att stanna där till och med längre än fiendernas trupper förmådde göra det. I januari 1718 befalte han, att proviant skulle anskaffas för en armé af 3,000 man kavalleri och 7,000 infanteri för en tid af 6 månader [2]). Under vintern fördes också en del proviant upp till Jämtland och för att spara den så mycket som möjligt påbjöds, att soldaterna af Jämtlands regemente, som kommenderats att förbättra skansarne och bygga magasiner, skulle mot betalning underhållas at sina rotebönder, men till följd af missväxt 1717 hade bönderna ej något att afstå, och konungen måste då icke allenast underhålla soldaterna af de förråd, som funnos i magasinerna, utan äfven tillåta allmogen låna spanmål till utsäde. Vidare medtogos förråden under regementenas marsch till Jämtland, ty allmogen hade ej något att lämna soldaterna vid nattqvarteren [3]). Då därtill kom, att allmogen, som mottagit en del spanmål för att mala och baka till succariebröd, ej på långt när lämnade

[1]) Sekret. J. H. von Kochen till Görtz $^{31}/_{7}$ 1718. Dücher till Görtz $^{22}/_{10}$. — Handl. rör. baron Görtz. Till Holmedals och Hajums magasin hade ej mera ankommit d. 11 sept. än bröd under 1 månad och gryn under 3 för 1,000 man. Jfr äfven gen.-maj. Bildsteins bref till kon. $^{11}/_{9}$ 1718. K. A. (kopia).

[2]) Karl XII till krigsr. Frisius $^{11}/_{1}$ och till landsh. Hamilton $^{13}/_{1}$ 1718. — Redan förut hade landsh. påbjudit, att hvart helt hemman skulle lämna $^{3}/_{4}$ t:a, och skulle därigenom proviant erhållas för 7,000 man under 5 månader, men detta ändrades genom konungens ofvannämnda påbud. Hvart hemman borde nu lämna 1 t:a. — Jfr i afs. på priset för denna spanmål resol. $^{14}/_{7}$ 1719 på Torsåkers och Ofvansjö socknars besvär vid riksdagen 1719. Äfven hade spanmål måst lämnas till de finska fruarne och till kansliet i Gefle. Gefleborgs länsarkiv.

[3]) Armfeldt till Karl XII $^{6}/_{4}$ 1718. (Adlersparres) Krigssamlingar II, s. 161. Karl XII till Armfeldt $^{29}/_{4}$. — Krigsr. J. H. Friesenheim till Karl XII $^{14}/_{7}$ 1718. Friesenh. bref och memorial 1713—1719.

så mycket bröd, som enligt beräkning motsvarade den mottagna spanmålen, så fattades mycket i de behöfliga förråden vid den tid, krigsoperationerna skulle börja [1]). Då det måste blifva särdeles svårt att ersätta bristen, hälst nästan allt måste genom klöfjande föras på hästryggen, föreslog krigsrådet Johan Henrik Friesenheim, som hade magasinerna för den jämtländska hären under sin vård, i ett bref till konungen den 14 juli, att ej några trupper skulle sändas mot Trondhjem, men därpå svarades den 27 i samma månad, att bristen skulle ersättas, på hvad sätt det än kunde ske, emedan det numera vore omöjligt att göra någon ändring med afseende på de till Jämtland beordrade trupperna. När den jämtländska hären uppbröt från Dufved för att infalla i Trondhjems län, erhöll den proviant för 5 veckor, men sedan fanns föga förråd på lifsmedel qvar i de jämtländska magasinerna [2]). Åtskilligt kom dock tämligen snart dit dels från Sundsvall och dels från Vestmanland. Sedermera sändes väl ganska mycken spanmål från Stockholm till Söderhamn, Hudiksvall och isynnerhet till Sundsvall, och konungen hoppades, att denna spanmål lätt nog skulle kunna sändas till hären på slädföre, men knappast kom något däraf hären till godo före återtåget, och detsamma var förhållandet med den gärd i fläsk, kött och gryn, som under hösten utskrefs i Vesternorrlands län för dess behof [3]).

Mycket bekymmer kostade det att anskaffa proviant för flottan. Då det i början af 1717 såg ut, som om det skulle vara alldeles omöjligt att förmå några entreprennörer att mot billig betalning förse henne med lifsmedel, så befaldes landshöf-

---

[1]) Se landsh. H. Hamiltons bref till Karl XII, $^{12}/_{7}$. Hamilton förmodade, att bristen härrörde »dels af det utsäde, som allmogen uppå eders kongl. M:ts nådigste tillstånd undfått, dels medelst den otroliga hungersnöd i år där sig yppat och till äfventyrs tvungit allmogen att tillgripa den till baknings ombetrodda säden, dels också att en eller annan, som påtagit sig att anskaffa gärden för de nödträngde fögderier, sådant icke göra kunnat».

Brist i det beräknade förrådet uppstod äfven däraf, att upphandlingsdep. bestämt, att af hvar tunna råg skulle $9^1/_4$ lispund succariebröd lämnas, men förut hade konungen föreskrifvit, att endast 8 lispund $6^1/_2$ mark borde lämnas, och därefter rättade man sig. Friesenheim till upphandlingsdep. $^{28}/_{7}$ och $^{18}/_{9}$ 1718.

[2]) Landsh. Hamilton till Karl XII $^{22}/_{8}$ 1718. — Till Sundsvall skulle sändas så mycken spanmål, att det kunde förslå till juli månads utgång 1719. Friesenh. till upphandlingdep. $^{27}/_{9}$ 1718. K. A.

[3]) Den 6 nov. fingo kronobefallningsmännen på Friesenheims begäran order af landsh. Hamilton att köpa »emot betalning efter markegång, hvarest och hos hvem det öfverkommas kunde» 1,900 lispund fläsk och 3,300 lispund torrt kött; d. 11 nov. utskrefs $^3/_4$ t:a gryn af hvart hemman. 1718 års konc. i Gefleb. länsarkiv. Jfr Hamiltons bref till Friesenheim $^{5}/_{12}$ 1718.

dingarne, hvar och en i sitt län, att uppköpa och sända till flottan så många lifsförnödenheter, som kunde behöfvas för de från länet för en viss tid utkommenderade båtsmännen, men knappast hade denna befallning ankommit till vederbörande, förrän den kontramanderades, ty i sista stund hade man lyckats anskaffa entreprenörer för någon tid, men när denna tid i det närmaste förgått, utfärdades ånyo samma befallning, hvilken snart också blef kontramanderad af samma grund som den förra [1]). Under år 1718 synes man ej lyckats erhålla några entreprenörer. Enligt konungens befallning till generallöjtnant Lieven ($^{26}/_{2}$ 1718) skulle lifsmedel uppköpas af kronan, men persedlarne skulle vårdas af enskilda personer, hvilka mot bestämd ersättning svarade för dem.

Många af de ofvan nämnda tvångsåtgärderna för anskaffandet af proviant voro i hög grad tryckande, ty öfver hela landet klagades öfver brist på lifsmedel, ja konungen måste till och med tillåta allmogen att ur kronans magasiner låna spanmål till utsäde och uppehälle under våren och sommaren 1718 [2]). I början af sommaren sistnämnda år hade man väl haft hopp om god skörd, men detta hopp tillintetgjordes i flera landskap genom långvarigt regnväder under bergningstiden [3]). I Vestmanlands, Kopparbergs och Vesterbottens län blef nästan fullständig missväxt [4]). Då landtmannens tid under hösten togs mycket i anspråk genom tvångsforor, durchmarscher m. m., så att han knappast hade någon tid att tröska ut säden [5]), och han dessutom var föga benägen att mot mynttecken sälja sina produkter, afstannade tillförseln till städerna och bergslagerna nästan helt och hållet. Här uppstodo nu högljudda klagomål öfver brist på lifsmedel — klagomål, som förledde Görtz att mot den hotande hungersnöden tillråda och konungen att påbjuda åtgärder, som voro så hänsynslösa, att de väckte allmän och berättigad förbittring samt förvärrade tillståndet i stället för att förbättra det [6]).

[1]) Upphandlingsdep. till landsh. Ribbing $^{9}/_{2}$ och $^{21}/_{2}$, $^{16}/_{3}$, $^{27}/_{4}$ 1717. Upsala länsarkiv.

[2]) Öppna order $^{18}/_{3}$ 1718. Karl till Armfeldt $^{29}/_{4}$ 1718. För hvar tunna spanmål, som man lånade, skulle $1^{1}/_{2}$ lämnas i stället.

[3]) von Kochens anf. bref till Görtz $^{31}/_{7}$ 1718.

[4]) Kammarkoll. till Karl XII $^{20}/_{11}$ 1718. Afskr. Nord saml. (Hist. Svec. Miscell.) 237 Fol.

[5]) N. Tessin till sekreteraren Cederström $^{9}/_{11}$ 1718. Handl. till Sveriges polit. historia. Fol. Upsala univ.-bibl. Tessin till landsh. Ribbing $^{13}/_{11}$. Upsala länsarkiv.

[6]) Jfr Cederschjöld, anf. arb., s. 262.

Endast i korthet må påpekas några åtgärder, som nu vidtogos för att möta den hotande hungersnöden, synnerligast som man vid denna tid tydligen ville — såsom man ock klagade — »upprätta publika magasiner af samtliga invånarnes private visthus», hvarefter man sedan kunde begagna sig af dessa magasiner ej endast till de nödlidande undersåtarnes understöd, utan också för krigshärens behof [1]). — Borgerskapet i städerna lämnades helt och hållet åt upphandlingsdeputationens godtycke. Så befalde konungen den 13 september, att borgerskapet i Stockholm skulle vid vite af 50 procent införa så mycken spanmål som upphandlingsdeputationen begärde, och den 23 i samma månad ankom order från deputationen, att förutom salt och talg skulle 80,000 t:r i råg, korn, malt och ärter införas. Strax därefter, nämligen den 25 september, utfärdade konungen bref till upphandlingsdeputationen och kammarkollegium angående upprättandet af magasiner i alla städer före den 1 juni 1719, »hvilka (magasiner) år ifrån år böra blifva beständige». Städerna borde anskaffa spanmålen och saltet mot befrielse af den vanliga kontributionen samt mot erhållandet af den vinst, som dessa magasiner kunde lämna. Eftersattes något häraf, skulle en plikt af 50 procent erläggas. På grund af detta bref gaf upphandlingsdeputationen den 7 och 11 oktober befallning, att borgerskapet i Stockholm skulle före nämnda tid införa 100,000 t:r spanmål och 50,000 t:r salt jämte sill förutom de nyligen påbjudna 80,000. Borgarne i Göteborg skulle införa lika mycket [2]). För att erhålla medel till upprättandet af dessa magasiner påbjöds, såsom allmänt kändt är, något senare, nämligen den 20 november, sjätte penningen af alla redbara kapitaler — ett påbud, som dock ej gälde alla undersåtare.

Vidare kungjordes, att ingen fick på landet göra större uppköp, än han kunde behöfva till nästkommande andetid. De som hade mera än de behöfde, skulle allvarligen tillhållas att sälja öfverskottet [3]). I Stockholm fick ingen från annan ort utan

---

[1]) Man hade måst »pålägga landtmannen att föra hit (till Stockh.) en del af sin säd till afböjande af invånarnes yttersta hungersnöd, ja icke det allenast, utan ock att man ville skrida till det yttersta allenast under svåra och långvariga belägringar brukeliga medlet att upprätta publike magasiner af samptl. invånarnes private visthus». Copie von Baron Goertz seiner Verklärung über seiner geführten handels methode wie auch wiederlegung derselben. Nord. saml. (Hist. Svec. Miscell.) 237 Fol.

[2]) U. C. Frölich till magistraten i Göteb. $^{28}/_{7}$ 1719. Göteb. stadsarkiv.

[3]) Karl XII till landsh. $^{8}/_{11}$ 1718.

upphandlingsdeputationens speciela tillstånd uppköpa något, »med mindre densamma af vederbörande ifrån orter vore försedd med attest öfver landets i sådant mål utträngjande torftighet» [1]).

Redan i förordningen om myntteckneus rätta gång den 26 oktober 1717 föreskrefs, att krigsfolk eller andra skulle förordnas at se till, att bonden, handelsmannen eller handtverkaren ej sålde varan till dem, som bjödo silfverpenningar eller plåtar för lägre pris, än till dem, som bjödo mynttecken eller sedlar. Gjorde någon det, skulle varan konfiskeras, och dessutom skulle han böta 4 gånger så mycket som varan varit värd. Böterna skulle delas mellan angifvaren och Vadstena krigsmanshus. Ville landtmannen ej föra sina varor till torgs, om han ej kunde få annat än mynttecken för dem, så kunde de omkringliggande socknarne åläggas att i tur och ordning införa sådana varor i städerna, som de varit vane att sälja. Visserligen hoppades konungen, att man ej skulle behöfva gripa till en dylik åtgärd, men man finner dock, att åtskilliga landshöfdingar nödgats göra det i slutet af år 1718 [2]).

En redogörelse för härens beklädnad just vid den tid, då ett vinterfälttågs ansträngningar i ett så hårdt klimat som Norges förestodo, bör naturligen vara af stort intresse, men jag nödgas inskränka framställningen i detta afseende högst betydligt. För att erhålla noggranna uppgifter vore en detaljerad framställning af hvarje regementes persedlar af nöden, men en dylik skulle fordra ett mödosamt arbete och blifva för läsaren tröttande.

Liksom det var först i slutet af år 1717 som allvarligare bemödanden gjordes att anskaffa magasiner vid norska gränsen, så vidtogos ej häller förrän vid denna tid några synnerliga åtgärder för härens beklädnad. Den 17 december sistnämnda år utfärdades order till öfverstarne att underrätta Görtz om de felande munderingspersedlarne, emedan han ville utifrån anskaffa dem, som öfverstarne ej kunde åtaga sig att lämna. Jag har förut nämnt, att i slutet af december de förnämsta handelsmännen i

[1]) Intyg af landsh.-ämb. i Örebro län för stadssekreteraren Hoffman $^{2}/_{7}$ 1718. K. A. Jfr Arnbergs anf. afhandling, s. 54. — I Upsala utfärdade landsh. $^{13}/_{9}$ en befallning, enligt hvilken de borgare, som hade åkrar, ej fingo uppköpa någon spanmål. Rådhusrättens prot. $^{15}/_{9}$ 1718.

[2]) Landsh. i Kronobergs län till upphandlingsdep. $^{10}/_{12}$. I ett bref $^{4}/_{12}$ påbjöd han, att ingen skulle understå sig att taga eller gifva mera än 26 d:r k:mt för rägen, 22 d:r för kornet. K. A.

Stockholm uppkallades till upphandlingsdeputationen, som sökte förmå dem att åtaga sig att införa lifsmedel. På samma gång ville man äfven öfvertala dem till leveranser af beklädnadspersedlar, men äfven detta misslyckades. Handelsmännen påstodo, att munderingspersedlarne hade bort tingas redan i maj eller juni 1717, i fall de skulle kunnat införas i början af år 1718. Svenskarne hade vanligen köpt kommisskläde i England, men nu hade engelska regeringen förbjudit all handel med Sverige, och man förde noggrann uppsigt, att ej dylika varor under förevändning att afgå till Holland sändes till Sverige.

Kläde, som uppköpts för gardets räkning, hade konfiskerats i England. Det, som tillverkades i Holland och Schlesien samt andra tyska orter, var så dåligt, att ingen enskild man vågade åtaga sig någon leverans af fruktan, att det skulle kasseras. Nästan all ullinförsel hade de senare åren afstannat [1]), och hade man velat införa ull, så hade denna förut måst beställas, ty 1718 års ull kunde ej inkomma förr än i juli och augusti, men detta vore för sent. Då emellertid Stockholms borgare icke kunde förmås att inskaffa munderingspersedlar, fingo vice amiralen Örnfelt och kommissarien Clewe i uppdrag att hvardera utrikes uppköpa dylika för 200,000 d:r s:mt. Statssekreteraren grefve Karl Gyllenborg åtog sig äfven att låta införa kläde m. m. [2]) Likaså slötos ackord om några regementens beklädnad med vederbörande öfverstar.

Utifrån ankom visserligen under år 1718 kläde, foderboy, ull, läder m. m. [3]), men en stor del däraf ankom så sent på året, att munderingarna för många regementen ej voro färdiga, när de fingo order att marschera mot Norge [4]). Då man sålunda hade missräknat sig, utfärdades i slutet af september order till landshöfdingarne, att de skulle i sina län låta förfärdiga ett visst antal pelsar, vantar, strumpor och mössor. Så fingo åtmin-

---

[1]) De inhemska manufakturisterna hade allt sedan 1686 försett arméen med kläde, tills ullinförseln afstannat. Från Böhmen och Skotland hade ej mer inkommit »än hvad som uti fat blifver inpackadt och med tobak på alla sidor omvärfvadt», hvilket knappt förslagit till »tröjväfvande och hattars tillverkande». Se det förut anf. »Extractum Protocolli $^{31}/_{12}$ 1717 och borgerskapets svar $^{5}/_{1}$ 1718. Nord. saml. (Hist Suec. Miscell.) Fol. 239.

[2]) Görtz anf. memorial d. 4 febr. 1718 och konungens resolution därå d. 26 i samma månad. Bref till och från Görtz.

[3]) Se landsh. K. A. De la Gardies och Örnfelts bref till upph.-deput. 1718. K. A.

[4]) Jfr Cronstedts anförande under processen mot Görtz. Cederschjöld, anf. arb. Bih. s. 324.

stone landshöfdingarne i Skaraborgs och Östergötlands län befallning att hvardera uppköpa 1,000 fårskinnspelsar och 1,000 fårskinnsmössor samt lika många par ullvantar och ullstrumpor [1]), guvernören i Skåne skulle uppköpa dubbelt så många, men i Göteborgs och Bohus län skulle endast 500 st. af hvartdera slaget uppköpas. Med undantag af dem, som förfärdigades i Göteborgs och Bohus län, hafva regementena sannolikt ej kommit i åtnjutande af dessa persedlar [2]). De voro nämligen just vid tiden för konungens död anskaffade, åtminstone i Skåne, och skulle då afsändas till hären, men vid underrättelsen om dödsfallet blef detta ej verkställdt, och sedermera återlämnades de till dem, af hvilka de levererats [3]).

Samtidigt afstannade arbetet på de munderingspersedlar, som skulle förfärdigas af det kläde, som införts genom Örnfelt och Gyllenborg. Örnfelt gaf nämligen »så snart förändringen skedde med kongl. deputationen» dem, som hade de införde varorna om hand, befallning att på intet vilkor utlämna kläde eller något annat på öfverstarnes reqvisitioner, ehuru detta förut varit vanligt. Ej häller ville de engelske köpmän, som slutit kontrakt med Gyllenborg, lämna ut något vidare, »förr än de först skulle vara försäkrade, på hvad sätt betalningen skulle följa» [4]).

Af de regementen, som inföllo i sunnanfjällska Norge eller lågo vid dess gräns, hade följande god eller tämligen god mundering: kavaleriregementen: kongl. M:ts drabanter och lifsqvadron [5]), lifregementet till häst, adelsfanan, enkedrottningens lifregemente till häst, polska regementet, Uplands ståndsdragoner, södra skånska, norra skånska, och sannolikt äfven lifdragonerna, Bohus läns dragoner samt tyska regementet; infanteriregementen:

---

[1]) Karl XII till landsh. i Skaraborgs län 30/9 1718. K. bibl: Ulrika Eleonora till landsh. G. Bonde. Krigsexpeditionens registr. 28/3 1719. Guvern. Hård till Karl XII 20/10. — Kopia af Karl XII:s bref till generalg. Mörner 30/9. Strömstads stadsarkiv.

[2]) Vid riksdagen 1720 begärdes ersättning för desse persedlar. Nämndemän och sexmän hade låtit förfärdiga dem, men de hade »måst taga skinnen hos allmogen, af hvilka de därför dagl. blifva krafde». Resol. 20/7 1720 på allmogens i S. Viken besvär.

[3]) Guvern. Hård till Karl XII 10/11 1718. Den 7 mars 1719 fick Hård befallning att återställa persedlarne, som varit upplagda i Malmö och Engelholm. Den 24 mars fick landsh. Gustaf Bonde i Östergötlands län befallning att återlämna pelsarne etc. Krigsexpeditionens registr. 1719.

[4]) Kommissarien Elias Erdtmann till statskontoret. Göteborg 22/2 1719. Upphandl:sdep:s acter. Krigsark.

[5]) Gen. E. Sparre till sin fru d. 15 okt. 1718. Bergshammars a'

Dalregementet, Elfsborgs, Vesterbottens, grenadierbataljonen, Vestgöta tremänningar, Närike-Värmlands, sachsiska, Uplands, östra skånska och Östgöta [1]).

Sämre munderingar hade följande kavalleriregementen: Smålands, Östgöta, 1 sqvadron af Uplands tremänningar, skånska tremänningar och Uplands femmänningar [2]). Angående beklädnaden för Vestgöta kavalleri och Vestgöta tremänningskav. kan jag ej lämna några säkra uppgifter. Synnerligen dålig mundering hade följande infanteriregementen: lifgardet till fots [3]), Skaraborgs, Kronobergs, Jönköpings, Kalmar, Hallands och Vestmanlands [4]).

Då blott 2 kompanier togos från hvartdera af vestra skånska, bergsregementet, Vestgöta tremännings-, Uplands och Vestgöta femmänningsregementen, är det sannolikt, att de försågos med de bästa munderingar, som funnos vid regementena. Hvad de 2 kompanierna af vestra skånska regementet angår, så var munderingen god vid mönstringen i januari, men ändå skulle de båda utkommenderade kompanierna erhålla ny mundering i Göteborg hösten 1718 [5]).

Smålands tre- och femmänningsregementen hafva sannolikt ej haft god mundering, och detta gäller äfven Smålands enterkarlar och Ölands sjögastar. Artilleriets beklädnad har ej häller varit fullt färdig i slutet af år 1718 [6]). Om Närike-Värmlands tremänningsregementes beklädnad kan jag ej lämna någon uppgift.

Det må här anmärkas, att såväl straxt före som efter fälttåget mot Norge ganska mycket kläde, boy, läder m. m. utlämnades i Göteborg till regementena.

---

[1]) Se Mönsterrullor från 1718 i krigsark. Förslag öfver felande munderingssorter anno 1718. Krigskoll. registr. m. fl. handl. ibidem; för Uplands reg. O. Bergström, Upl. reg. hist. s. 119 o. f. Jämf. äfven bil. 3 och 4.

[2]) Se Bil. 3. Upph.-dep. acter i krigsark.; Mönsterrulla för skånska tremänningarne ibidem; V. Bennets Brefbok för 1719 ibidem. Om sqvadr. af Upl. tremänningar se J. H. Hamiltons bref $^{5}/_{12}$ 1718 till K. G. Bjelke. Bergsh. arkiv.

[3]) D. 9 sept. skref Görtz från Strömstad till von Dernath, att han »med ledsnad fått höra, att knappt hälften ankommit af hvad som fordras till gardernas beklädning. Konungen vill, att öfversten skall ofördröjligen låta göra kappor af det kläde, som fins, menande, att soldaten är bättre belåten med dåliga kläder och en god kappa än med den bästa klädning utan kappa». Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih. s. 103.

[4]) Mönsterrulla för Skarab. reg. Se vidare bil. 4. För Hall. reg. och Östg. tremänn. jfr krigskoll. registr. $^{25}/_{4}$ 1719; ang. Vestm. reg. Cederschjöld, anf. arb. Bih. s. 119 och registr. i Göteborgs stadsarkiv.

[5]) Karl XII till öfverste O. M. Hastfer $^{8}/_{9}$ 1718. Jfr bil. 4. Hastfer till Görtz $^{1}/_{12}$ 1718. Handl. rör. krigsväsendet. Acta hist.

[6]) Jfr ett reqvisitionsförsl. af Cronstedt, Göteborg $^{17}/_{9}$ 1718. Handl. rör. krigsväsendet. Acta hist.

Hvad den jämtländska hären beträffar, så skref Armfeldt till konungen före uppbrottet från Dufved, att samtelige trupperna voro i tämligen godt stånd, men den 23 september efter inbrottet i Norge skrifver han: »Bland den mera brist har klädelösan i detta kalla landet högst skadelig varit, hafvandes af infanteriet inga andre än de åboländske, helsingske och jämtländske kappor eller pajrockar, en stor del icke mer än blotta rocken på kroppen, och fast alla i så långa och svåra vägar skor och och strumpor förslitit» [1]).

För de truppers beklädnad, hvilka lågo hemma i landet, har jag ej ansett nödigt att redogöra.

Trossdrängarnes beklädnad bekostades af konungen äfven vid de indelta regementena [2]).

I slutet af år 1717 och början af 1718 gaf konungen närmare föreskrifter, hurudan trossen borde vara vid hvart regemente, hvarjämte regementscheferna fingo befallning att så skyndsamt som möjligt låta förfärdiga densamma i öfverenstämmelse med de gifna föreskrifterna. Redan tills i slutet af mars 1718 borde trossen vara i ordning och för att detta skulle blifva möjligt, behöfde öfverstarne ej fördröja tiden med förfrågningar eller insändandet af prof på persedlar. Intet skäl till dröjsmål skulle gälla, »emedan kongl. M:t lämnar hvar och en fritt att icke allenast låta göra persedlar, hvarpå inga prof kunna fås, efter hvars och ens godtyckio, utan ock att betjäna sig af soldater och andra till dess förfärdigande» [3]). Detta påbud hade ock till följd, att trossen, åtminstone vid många regementen, var ganska god vid fälttågets början.

Oaktadt mycket gjordes de sista åren af Karl XII:s regering för att skaffa hären goda vapen, har dock detta ej till fullo lyckats. Om flera regementen, som mönstrades straxt före anträdandet af marschen mot norska gränsen, heter det i relationerna, att manskapet var godt, »allenast det var beklädt och

[1]) Armfeldt till Karl XII. Krigssamlingar II, s. 191.

[2]) Karl XII till generallöjtnant M. J. De la Gardie $^{17}/_{2}$ 1718. Allmogen i Jämtland klagade vid riksdagen 1719 angående trossdrängarne: »lofvandes oss fattige undersåtare, det städslen och kläderna skulle betalas af hans kongl. M:t», men de hade ingen betalning erhållit. Allmogens besvär.

[3]) Förordningar om trossen $^{20}/_{11}$ 1717. Gahm Persson. Öppna ord[e] mönsterherrarne $^{4}/_{1}$ 1718. Äfven gafs order om förfärdigandet a[f] säckar, »hvarmed man uppå vattnet kan hållas uppe». Till general[...] som anstält prof härmed, skref konungen $^{20}/_{2}$ 1718, att »oss kärt i[...] det de med nytta kunna brukas».

med godt gevär försedt». Dock är det sannolikt, att regementen, som hade mindre goda vapen, utbytte dessa mot bättre, innan de inföllo i Norge, ty många gevärssorter, ammunition m. m. hade under år 1718 förts från Karlskrona och andra orter till Göteborg[1]). För öfrigt må blott i förbigående nämnas, att $^{1}/_{3}$ af manskapet vid hvart infanteriregemente var beväpnad med pikar; åt regementena till häst skulle enligt order af den 12 febr. 1717 anskaffas spadar och yxor.

Jag har förut nämnt, att artilleriet fick en helt och hållet ny organisation under de senaste åren af Karl XII:s regering, i det att artillerimanskapet såväl i fästningarna som i fält fördelades i ett s. k. artilleriregemente. Äfven gjordes denna tid stora ansträngningar för anskaffandet af en god materiel. Så voro trenne fransmän, Chateaulion (kapten) och Vallet samt öfverstlöjtnant Du Brocard, verksamma för att gjuta kanoner efter en ny metod; likaså pådrefs förfärdigandet af krut, kulor m. m. För att få noggrann reda på i hvad stånd fästningarna befunno sig, sände konungen i slutet af är 1716 generalmajor Karl Cronstedt omkring att inspektera och upprätta förslag på hvad som behöfdes af artilleri och ammunition. Samtidigt fick krigskollegium befallning att sända till fästningarna i Skåne och Bohus län en mängd spadar, hackor och andra arbetsverktyg[2]).

Till Strömstad och Eda skans — hufvuddepoterna för det tillämnade fälttåget — fördes en mängd kanoner från öfriga fästningar i Sverige; till Strömstad företrädesvis ifrån Uddevalla skans och fästningen Bohus. Dessa kanoner skulle dock ersättas med andra, så snart man hunnit hämta några från Stockholm och Norrköping[3]).

Till skydd för de magasiner, som man behöfde vid norska gränsen, anlades nya eller förbättrades gamla fästningsverk såsom vid Svinesund fästningen Sundsborg, vid Strömstad och

---

[1]) För några år sedan hade en mängd gevärssorter förts till Karlskrona för att därifrån öfverföras till Tyskland, men detta skedde ej, hvarför de nu sändas till Göteborg. Karl XII till generallöjt. Lieven $^{27}/_{6}$ 1718. — Mem. af Hård $^{11}/_{1}$ 1718.

[2]) Karl XII till Cronstedt $^{4}/_{1}$ 1718. — Öppna order till Cronstedt $^{8}/_{12}$ 1716. Karl XII till krigskoll. $^{26}/_{12}$ 1716.

[3]) Order till Mörner $^{18}/_{6}$, $^{15}/_{7}$ och $^{6}/_{8}$; till Hjerta $^{26}/_{7}$ 1717. I Norrköping voro d· 5 aug. 50 st. adertonpundiga kanoner inlastade för att föras till Strömstad (30 st.) eller ock till Karlstad och sedan till Eda skans (20 st.). Karl XII till Cronstedt. Under år 1718 fördes stycken och ammunition från flera fästningar till Strömstad och Eda skans. Häremot hade Cronstedt hyst betänkligheter, såsom man finner af konungens resol. $^{25}/_{3}$ 1718 på Cronstedts memorial.

Uddevalla i Bohus län, vid Eda och Holmedal i Värmland, vid Långå i Härjedalen samt vid Dufved och Järpe i Jämtland. På förbättrandet af den nyanlagda fästningen Sundsborg nedlades ej ringa arbete. Redan i september 1716 var denna fästning bestyckad med 36 kanoner, 2 haubitzar och 2 nickhakar [1]), Till någon synnerlig stark fästning synes konungen ej ämnat göra Sundsborg; — möjligen har det varit hans afsigt att, sedan han han fattat fast fot i Norge, slopa den —, ty då generalmajor M. J. De la Gardie föreslog att genom sprängningar i berget anlägga »massiva verk», svarade han, att det vore nog med de »provisionela verk, som redan äro anlagde, när de blifva bragte i fullkomligit stånd och tillökte med fem redutter». Flera baracker borde dock byggas, så att i stället för 400 man 1,000 eller 1,200 kunde rymmas, i fall någon gång en starkare garnison vore behöflig. Till Strömstads försvar anlades flera batterier, af hvilka det förnämsta anlades på Laholmen. Enligt ingeniör Maigret är staden Strömstad svår att befästa, emedan den omgifves af dominerande höjder. För att emellertid, så vidt möjligt var, trygga denna stad och trakten däromkring mot plötsliga anfall förlades i Lommelanda, Näsinge och Ske socknar grenadierbataljonen såsom en ständig vakt. Af dem anlades 14 små torn, omgifna af palissader och belägna ungefär $^1/_4$ mil från hvarandra. Midt bland dessa torn anlades vid Krokstrand vid Iddefjorden en skans, Clausenborg, som sannolikt fick sitt namn efter chefen för grenadierbataljonen, öfverstlöjtnant Johan Clausen. I skansen, som var »besatt med stormpålar och tvådubbla palissader» funnos baracker, magasiner, bakugnar m. m. I hvarje torn förlades 1 underofficer och 12 man, de öfrige grenadiererna lågo i skansen [2]). Dessutom gjordes åtskilliga omkostnader för den bohuslänska skärgårdens försvar [3]). I Värmland anlades en mindre skans vid Holmedal (Hajum), och dessutom förbättrades eller rättare sagdt anlades ånyo på generalguvernören Mörners förslag en större skans vid Eda. Först mot slutet af år 1717 började arbetet, men sedermera fortgick det oafbrutet under

[1]) Instr. (afskrift) af M. J. De la Gardie för komm...
$^{24}/_9$ 1716. Bil. till De la Gardies bref till konur...
star liksom andra regementshandl. 1707—171...

[2]) Ang. Sundsborg se Karl XII till De...
Maigret till Görtz. Strömstad $^8/_4$ 1718; ar...
»Rellen» $^{17}/_{11}$ 1717 och Nordberg II, s. 6...

[3]) 1717 års memorialbok vid kongl.

1717 och 1718. Likaså förbättrades skansarne vid Långå, Järpe och Dufved[1]).

Fästningarna i det öfriga Sverige försummades dock ingalunda. Så arbetades på befästandet af Göteborg, Nya Elfsborg, Bohus, Varberg, Halmstad, Kalmar, och i synnerhet bemödade man sig att sätta fästningsverken i Skåne i godt stånd. Man arbetade näml. på förbättrandet af fästningsverken i Kristianstad, Landskrona och Malmö, bröstvärnen vid Råå och Klintekulla, hvarjämte nya befästningsverk anlades på Åsagärdet, ön Torekov och vid Holtehamn. På begäran af borgarne i Vestervik och på deras bekostnad anlades ett batteri på Lindholmen. Likaså anlades vid inloppet till Gefle af landshöfdingen Hugo Hamilton i samråd med generalen och öfverståthållaren Taube och generalmajor Palmqvist på borgerskapets begäran och bekostnad, en skans, Fredriksskans, hvilken år 1719 räddade denna stad från att undergå samma öde, som drabbade flera svenska städer, herrgårdar och bruk[2]).

För transporter af lifsmedel, artilleri m. m. användes, så vidt möjligt var, floder och sjöar. Redan 1717 afgingo flera transporter sjöledes från Göteborg till Strömstad, oaktadt fienderna på allt sätt sökte hindra dem. Den 28 januari 1718 gaf konungen generalguvernören Mörner befallning att vid första islossningen sända till Strömstad alla ammunitions- och magasinspersedlar, som under vintern från alla håll ankommo till Göteborg, Bohus och Marstrand, hvarjämte vice amiralen Strömstjerna skulle tillsägas att i god tid hafva transportfartyg i beredskap. Under sommaren gingo 40 fartyg fram och tillbaka mellan Göteborg och Strömstad[3]). Hvarje lyckligt framkommen transport betraktades såsom en vunnen seger. Att man begagnade sig af Mälaren, Hjälmaren och Vänern vid transporter från Stockholm till Bohus län, Dalsland och Värmland är naturligt.

[1]) Karl XII till Mörner d. 15 aug. 1717. Jfr landsh. Ekeblads i Örebro bref d. 10 okt. om arbetsfolk och betäckning. — I fråga om Jämtland se Armfeldts bref till Karl XII $^{6}/_{4}$ 1718. Krigssamlingar II, s. 160.

[2]) I afs. på Skåne se Karl XII:s bref till guvern. Skytte $^{15}/_{1}$ och $^{2}/_{5}$ 1717 samt till guvern. Hård $^{26}/_{5}$ och $^{7}/_{6}$ 1718; i afs. på Vestervik Karl XII till fältmarsk. Gyllenstjerna $^{6}/_{6}$ 1717; i afs. på Gefle öfverståth. Taube till krigskoll. $^{19}/_{1}$ 1717; Hamilton till Taube $^{23}/_{5}$ 1717. Krigshandl. fr. Karl XII:s tid 32 b o. 30.

[3]) Generalm. J. Schwerin till Görtz. Göteborg $^{25}/_{7}$ 1718. Strödda handl. hör. till baron Görtz mål. Görtz klagade öfver, att man tagit till en början äfven främmande skepp i beslag för transporten. Gjorde man det, kunde man ej hoppas, att ett enda främmande fartyg skulle ankomma till Sverige. Görtz till Karl XII $^{8}/_{3}$ 1718. Handl. rör. baron Görtz.

Allmänt kändt är, att Karl XII sökte underlätta kommunikationerna genom byggandet af Trollhätte kanal.

Mindre bekant torde däremot vara, att man vid denna tid dels begagnat och dels uppgjort förslag att använda farleder, som först i senare tider genom byggandet af Säffle och Dalslands kanaler öppnats för samfärdseln. Vintern 1716—1717 befalte Karl XII öfverstlöjtnanten vid grenadierbataljonen Johan Clausen under dennes besök i Lund att undersöka, huruvida man vid transporterna skulle kunna betjäna sig af sjöarna och strömmarna vid norska gränsen. Clausen var till en början hindrad att sysselsätta sig härmed, hvarför han uppdrog denna undersökning åt kapten Karl Forss vid Dalslands enrollerade allmoge, och denne framkom med ett detaljeradt förslag att »föra proviant och krigsmunition utur riket igenom Vänern in uti norska gränsen på $1^1/_2$ mil Basmo när samt till Vinger och Fredrikshall på 3 mil när». På befallning af Görtz och landshöfding Gustaf Fock i Elfsborgs län uppgjordes äfven af landtmätaren Vilhelm Kruse 3 alternativa förslag att från Upperuds bruk föra proviant m. m. till Holmedal. Öfver dessa förslag finnas särskilda utlåtanden, och i ett af dessa, nämligen det öfver kapten Forss, föreslås, att man borde begagna sig af Byelfven och Glafsfjolen, och detta har också verkligen skett. Varor från Stockholm t. ex. fördes sjöledes till Örebro, därpå till lands, vanligen till Kristinehamn, någon gång ända till Karlstad, derpå åter sjöledes uppför Byelfven och Glafsfjolen till Sulvik, vidare till lands till sjön Ränken, hvaröfver de sedan fördes till Eda skans på $^1/_4$ mils afstånd, eller ock sändes varorna från Sulvik till lands omkring 4 mil till Holmedal [1]). Jag behöfver väl knappast nämna, att en del varor fördes från Kristinehamn till Venersborg, Uddevalla och Strömstad. Mycket arbete nedlades på vägarnes förbättrande, isynnerhet i Jämtland, dit Helsinge regemente tidigt på sommaren 1718 var kommenderadt för detta ändamål [2]). Behofvet af en skyndsam postgång under den lifliga verksamhet, som rådde öfver allt för rustningarna, gaf utan tvifvel närmast anledning till de stora förändringarna inom postväsendet — förändringar, som snart efter konungens död upphäfdes. Särskildt må här

---

[1]) Clausen till Karl XII $^{23}/_8$ 1717. Kruses förslag finnes bland skrifv. fr. landshöfdingen i Elfsborgs län. — Bildstein till »Graff, General en Cheff und Geheimter Rath» (Mörner). Eda skans $^{30}/_6$ 1718. K. A. Dan. von Friesenheim till upphandlingsdep. $^{24}/_7$ 1718. K. A.

[2]) Generallöjt. Armfeldt till Karl XII $^{11}/_7$ 1718.

påpekas, att en postlinie inrättades utmed norska gränsen mellan Strömstad, Eda skans i Värmland och Dufved i Jämtland [1]).

Oaktadt man på ofvannämnda sätt sökte underlätta transporterna till norska gränsen, blef dock skjutsen en af de tyngsta bördor, som denna tid pålades folket, och synnerligen betungande blef den, när det under hösten 1718 samtidigt fordrades skjuts både för de trupper, som voro under marsch, och för magasinspersedlar. Också tyckes denna börda väckt mera missnöje än någon annan.

Jag har förut nämnt, huru missnöje uppkom bland de skånska bönderna, hvilka borde föra spanmål genom Småland till Göteborg. Bland allmogen i Vestmanland, hvaraf en del beordrats att föra foror till Järpe skans i Jämtland, uppstod häftigt knot vid en utskrifning i Sala den 22 juli, då bönderna uppmanades att sända 800 hästar och 200 skjutskarlar till Järpe skans i Jämtland, såsom förut blifvit befaldt, och detta knot höll på att öfvergå till våldsamheter, när man af misstag fasttagit några bönder, hvilka ej knotat, utan förhållit sig fullkomligt stilla. Emellertid lugnades bönderna, och fororna afgingo straxt därpå. Redan i början af 1718 hade vestmanlänningarne visat sig uppstudsige. Upphandlingsdeputationen hade befalt, att Vestmanlands och Södermanlands allmoge skulle framföra alla från Stockholm ankommande proviantkistor ända till Örebro, men vestmanlänningarne hade ej hörsammat detta, utan lämnat proviantkistorna på vida fältet »uti Felsbro krog» [2]).

Oviljan att på de långa distanserna föra foror var så stor, att man måste hota dem med spö, som ej i tid infunno sig med skjutshästar, och när generallöjtnant Armfeldt skulle uppbryta med hären från Dufved, måste han dröja flera dagar, emedan en del skjutsbönder ej infunnit sig, andra åter hade »bortrymt dels med hästarne, dels de samme sig handlöst efterlämnat» [3]). Äfven städerna, åtminstone en del, ålades att lämna skjuts hösten 1718 [4]). Okloka anordningar bidrogo ock att göra skjutsbördan

[1]) Karl XII till krigsrådet Frisius $^{10}/_{1}$ 1717 samt till öfverstlöjtnanten och kommendanten på Eda skans Anton Didron $^{12}/_{7}$ 1718.

[2]) Landsh. Jonas Cedercreutz till Karl XII $^{26}/_{7}$ och $^{9}/_{8}$. Jfr äfven Dellvik till Karl XII $^{30}/_{8}$ 1718 om ransakningen med bönderne samt landsh. Ekeblad till upphandlingsdep. $^{29}/_{1}$. K. A.

[3]) Karl XII till landsh. Hamilton $^{28}/_{8}$ 1718. — Armfeldt till Karl XII $^{11}/_{8}$ och $^{19}/_{8}$ 1718. Krigssamlingar II, s. 174 och 176.

[4]) Städerna i Skaraborgs län 370 hästar, Elfsborgs 270, Halmstads 100, Jönköpings 110, Kalmar 80, Linköpings 100, från staden Göteborg 60 och Vexjö 30. Riksregistr. för d. 25 sept.

tyngre. Så måste bönderna i Kalmar län vintern 1717—1718 föra spanmål till Jönköping, där den nedlades; sedermera fingo de befallning att med tomma vagnar begifva sig till Jönköping och därifrån föra samma spanmål till Uddevalla, »därvid mestadelen förlorat sina ökar och vagnar», skrifver landshöfdingen till upphandlingsdeputationen den 14 aug. (K. A.). Särskildt blef det svårt att i Bohus län erhålla tillräcklig skjuts mot slutet af år 1718, då stora truppmassor tågat därigenom, och man finner att kronobetjänterne gått så långt, att, då ingen skjuts kunde erhållas, de tvungo »allmogen att framsläpa och bära bagage ifrån Saltkällan till Rabashed $2^1/_2$ mil, hvarifrån ej häller ålderstigne och öfver 60 år gambla bönder blifvit förskonte» [1]).

---

[1]) Kongl. m:ts resol. $^{20}/_{7}$ 1720 å allmogens i Södra Viken besvär.

Bil. 1.

Nya roteringen 1717.

Följande län ålades att lämna manskap[1]), näml.

	Man.	
Stockholms öfverståthållareskap	200	till lifgardet till fots.
Stockholms län	400	till Uplands tremänningsinfanteri utom 131 man, som skulle lämnas till lifgardet till fots.
Upsala »	240	
Vestmanlands »	200	till Bergsregementet.
Södermanlands»	400	till Östgöta tremänningsinf.
Örebro (= Närike-Värmlands) län	400	till lifgardet till fots.
Lifgedinget: Strömsholms län	40	till Bergsregementet.
Lifgedinget: Gripsholms »	200	till lifgardet till fots.
Lifgedinget: Svartsjö län och Ulriksdals gods	62	» » » »
Lifgedinget: Vadstena län	100	till Östgöta tremänningsinf.
Östergötlands län	400	» » »
Jönköpings »	400	till Smålands femmänningsinf.
Kronobergs »	400[2])	» » »
Kalmar »	200	till Smålands tremänningsinf.
Skaraborgs »	400	till Vestgöta tremänningsinf.
Elfsborgs »	400	till Vestgöta femmänningsinf.
Hallands »	160	till Hallands regemente
Skåne	953	däraf 189 man till Östra skånska, 329 till Vestra sk. och 282 till Uplands femm:sreg.
Vesternorrlands län (= hela Norrland utom Vesterbotten och Lappland)	200	till lifgardet till fots.
Kopparbergs län	60[3])	till Uplands femmänningsinf.
	160	» » tremänningsinf.
Blekinge »	200	till Volontör-regementet.
Summa	6175	

[1]) Riksregistr. för $^{5}/_{10}$, $^{11}/_{10}$ och $^{21}/_{10}$ 1717.

[2]) Till en början upptecknades blott 500 man, hvaraf 100 skulle uttagas, men i en resol. $^{18}/_{11}$ 1717 yttrar konungen, att allt för få blifvit antecknade i jämf. med förhållandet i andra län, hvarför landshöfd. får befallning att undersöka, om något underslef kan vara begånget, och $^{13}/_{12}$ s. å. åläggas landsh. att anskaffa 400 man.

[3]) I Karls bref i riksregistr. till landsh. $^{5}/_{10}$ uppgifves antalet till 600 man, men detta är skriffel, ty i orig. brefvet i Kopparb. läns arkiv uppgifves antalet till 60.

Bil. 2.

Tvångsvärfning och utskrifning 1718.

I följande län påbjöds värfning:	Till lifdragonerna. Man	Till lifdragonerna. Tross-drängar	Till åtskilliga regementen	Man	Tross-drängar
Stockholms län....	26	5	Lifgardet till fots........	263	53[1])
Upsala »	29	6	Uplands femm:gsinf......	289	58[2])
Vestmanlands län..	20	4	Bergsregementet....... ..	200	41[3])
Södermanlands län	24	5	Svenska lifreg:tet.........	238	48[4])
Örebro (= Närike-Värmlands) län.	39	8	Närike-Värmlands tremänningsinf.	388	78[5])
Kopparbergs län...	14	3	Bergsregementet..........	140	28[6])
Lifgedinget.........	—	6	Svenska lifreg:tet.........	265	53[4])
Östergötlands län..	36	7	Svenska lifreg:tet...	361	72[4])
Jönköpings » ..	32	6	Smålands trem:gsinf......	315	63[3])
Kronobergs » ..	23	5	Smålands femm:gsinf....	228	46[7])
Kalmar » ..	28	6	Smålands trem:gsinf......	278	56[8])
Skaraborgs » ..	38	8	Tyska lifreg:tet...........	380	76[9])
Elfsborgs » ..	35	7	Malmöska reg:tet.........	345	69[12])
Vesternorrlands län	36	7	Helsinge trem:gsinf......	360	72[10])
Summa	380	83		4050	813
Utskrifningen i Skåne o. Halland:					
Halland..............	—	6	Hallands reg:te...........	550	59[11])
Skåne...............	—	—	Östra o. Vestra skånska reg:tena, hälften till hvartdera................	800	72[12])
Summa	—	6		1350	131
Summa summarum	380	89		5400	944

Hvad som värfvades i Stockholm kan jag ej uppgifva.

[1]) Landsh. till Karl $^{30}/_{8}$. Hvad trossdrängarne angår, så finnas de för samtliga länen upptagna på en särskild lista i riksregistr. $^{9}/_{8}$.

[2]) Karl till landsh. $^{21}/_{7}$. Upsala länsarkiv.

[3]) För Vestmanl., Jönköpings och Elfsborgs län har jag ej funnit någon uppgift på antalet dragoner och soldater, men jag har beräknat dem efter samma proportion som i de andra länen med ledning af det antal trossdrängar, som enligt ordern den 9 aug. borde uttagas.

[4]) Karl till öfverstlöjtn. Aminoff $^{8}/_{6}$. Landsh. till Karl $^{16}/_{8}$.

[5]) Landsh. till Karl $^{28}/_{8}$. Här uttogs allt det begärda manskapet. Landsh. till Ulrika El. $^{2}/_{12}$.

[6]) Kongl. bref $^{21}/_{7}$ i länsarkivet.

[7]) Karl till landsh. $^{21}/_{7}$

[8]) Landsh. till Karl $^{28}/_{8}$ och till Ulr. Eleon. $^{18}/_{12}$.

[9]) Karl till landsh. Scheffer $^{21}/_{7}$ och $^{9}/_{8}$. K. Bib.

[10]) Landsh. till Karl $^{22}/_{8}$.

[11]) Landsh. till Karl $^{30}/_{8}$.

[12]) Guvernören Hård till Karl $^{8}/_{8}$.

Bil. 3.

Trupper, som under hösten 1718 inföllo i södra Norge eller lågo vid dess gräns.

Kavalleri.

Regementen	Ryttare: Kommenderade	Abs utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta och kasserade	Praesentes	Summa	Hästar: Kommenderade	Sjuka	Kasserade och odugliga	Vakanta	Praesentes	Summa
K. M:ts drabanter o lifsqv.	—	—	—	—	11	349	360	—			—	695	695[1])
K. M:ts lifreg.	—	—	—	—	17	1560	1577	—	—	78	67	1432	1577[2])
Adelsfanen (4 komp.)......	—	—	—	—	—	540	540	—	—	—	—	860	860[3])
Vestgöta reg:te	1	—	10	2	6	1029	1048	.	10	—	226	812	1048[4])
Smålands »	—	—	—		6	944	1000	—	—	59	21	920	1000[5])
Östgöta »	—	—	49	—	—	1000	1049	—	339	—	55	655	1049[6])
Södra skånska regementet.	17	—	3	4	1	1023	1048	17	5	13	10	1008	1048[7])

[1]) Uträkning, hvarefter rotemästare, vice rotemästare, friryttare och trossdrängar komma att undfå deras lönings- och underhållspenningar (68 rotemästare, 72 vice rotm., 209 friryttare och 21 trossdr.) af J. Hjerta. Köping $^{7}/_{1}$ 1719. För 695 hästar uttogs fourage i »Skeberga» under marschen, enligt förslag af L. Hellström $^{1}/_{1}$ 1719. Den 9 och 10 dec. 1718 uttogs fourage för 729 hästar i Tanum K. M:ts drabants- och lifsqvadr:s kasseräkn. för första qvartalet pro anno 1719. Krigsark. Enligt en rulla, sänd af K. G. Hård till Karl XII $^{14}/_{6}$ 1716, funnos 52 drabanter qvar af den namnkunniga lifdrabantkåren. Öfverst. skrifvelser. För 41 drabanter hade danska konungen gifvit respass till Sverige. O. Segerskiöld till Karl XII $^{7}/_{6}$ samma år.

[2]) Förslag af Örnstedt på grund af mönstring juni 1718. I ett bref till konungen $^{1}/_{7}$ säger han, att regementet var i godt stånd. Öfverst. skrifvelser.

[3]) »Förslag på den delen af K. M:ts adelsfana, som är kommenderad till Venersborg». Bil. till öfv. Baumgartens bref till Karl XII, Köping $^{16}/_{10}$ 1718. Ibland manskapet äro äfven trossdrängarne inräknade, likaså äro trossh. inräknade bland hästarne. Öfverst. skrifvelser. — Enligt ett försl. (af N. v. Baumgarten på lifkomp., öfverstl:s, majorens och Östgöta-Smålands komp.), dat. Skee $^{22}/_{11}$, voro ryttarne och trossdr. 526 och hästarne 745. Handl. rör. underhållet för armén i Norge 1718. Krigsark.

[4]) Förslag $^{31}/_{8}$ 1718.

[5]) Mönstradt af J. Silfverhielm $^{13}/_{6}$—$^{6}/_{7}$ 1718. Mönsterrulla i krigsark. »Ryttarne äro», heter det i rel., »till större delen friskt, ungt och manbart manskap.» Munderingen gammal och oduglig. Karbinerna för små och odugliga. Trossen komplett.

[6]) 1 volontör oberäknad. Sept. månadsförslag af Otto Koskull. Öfverst. skrifvelser.

[7]) Förslag $^{28}/_{7}$ 1718. — Reg. i godt stånd enligt mönsterrulla i krigsark. Enligt ett förslag af öfverste Ax. Roos, dat. »Smedzeröd» $^{14}/_{12}$, utgjorde reg. med stab och officerares drängar 1384 man ock 1783 hästar. Bohus fältmagasinsräkn. med — Sten Helling pro anno 1719. Krigsark.

Regementen	Ryttare: Kommenderade	Ryttare: Abs. utan lof	Ryttare: Sjuka	Ryttare: I arrest	Ryttare: Vakanta och kasserade	Ryttare: Praesentes	Ryttare: Summa	Hästar: Kommenderade	Hästar: Sjuka	Hästar: Kasserade och odugliga	Hästar: Vakanta	Hästar: Praesentes	Hästar: Summa
Norra skånska regementet.	—	—	1	—	4	1043	1048	—	—	—	4	1044	1048[1])
Hallands o. Bohuslans reg. (— Enkedr:s lifreg:te) ..	6	—	11	1	3	827	848	—	11	26	53	758	848[2])
1 sqv. af Upl:s trem:sreg:te	4	—	2	3	183	250	442	—	15	12	270	145	442[3])
Vestgöta trem. regemente .	8	2	12	—	124	902	1048	—	1	—	923	124	1048[4])
Skånska trem:s regemente .	—	—	9	2	1	836	848	—	6	—	434	408	848[5])
Upl:s femm:s regemente.	—	—	—	—	1	847	848	—	—	—	32	816	848[6])
Polska reg:tet	—	—	—	—	—	99	99	—	—	15	—	84	99[7])
Bohusl:s drag:r och 2 komp. fyrm.sdrag:r	184	4	15	—	138	449	790	100	—	24	248	418	790[8])
K. M:ts lifdrag.	—	—	96	3	584	889	1572	—	104	—	628	840	1572[9])
Tyska dr.-reg.	—		8	2	—	450	460	—	24	—	—	426	450[10])
Upl:s ståndsdragoner. ..	399	1	180	5	181	234	1000	388	216	49	208	139	1000[11])
Summa	619	7	396	22	1260	13321	15625	505	731	276	3179	11579	16270

[1]) Förslag 11/10 1718. — Reg. i godt stånd.

[2]) Förslag af S. Vallenstierna 20/8 1718. Öfverst. skrifvelser. Af en mönsterrulla i krigsark. från okt. 1718 finner man, att reg. var i ganska godt stånd.

[3]) Okt. månadsförslag af P. Riddergroll. Vestra Ed 19/10. K. G. Bjelkes koresp. Bergshammars arkiv.

[4]) Förslag 14/10 1718. Bland praesentes äro 27 »förlofvade» inräknade.

[5]) Förslag 21/7 1718.

[6]) Sept. månadsförslag 1718 af V. Bennet. Öfverst. skrifvelser.

[7]) I ett förslag af Örnstedt, dat. Laholm 8/6 1718, säges det, att »Tawaryscherne (60 man) och Pocholcherne (39 man) äro öfver allt beklädde». Öfverst. skrifvelser.

[8]) Förslag för sept. 1718.

[9]) Förslag af E Odelström 22/11 1718. Öfverst. skrifvelser. Med lifdragonerna hade Vestgöta ståndsdr. förenats enligt befallning af Karl till öfv. A. Sparre 6/12 1716.

[10]) Förslag 16/10 1718.

[11]) Gen.-förslag för jan. 1719 af J. C. Strömfelt, dat. By vid Eda skans 1/.. Bil. till krigskoll. mem. till K. M. 24/3 1719. Reg. mönstrades i K.. april och maj 1718. Det synes haft god beklädnad. Mönsterrul

Bil. 4.

Trupper, som under hösten 1718 inföllo i södra Norge eller lågo vid dess gräns.

Infanteri.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Uplands regemente ...	74	3	13	1	65	1095	1251[1])
Skaraborgs » ...	278	—	245	—	118	607	1248[2])
Södermanlands reg....	48	—	—	—	72	1128	1248[3])
Kronobergs » ...	—	—	4	—	81	1015	1100[4])
Jönköpings » ...	10	—	8	1	124	1005	1148[5])
Dalregementet..........	—	—	11	1	50	1186	1248[6])
Östgöta regemente...	—	1	11	1	148	1087	1248[7])
Elfsborgs » ...	187	—	13	2	72	974	1248[8])
Vestgöta-Dals » ...	—	—	—	—	87	1161	1248[9])
Vestmanlands » ...	7	56	466	—	113	606	1248[10])

[1]) Förslag $^{1}/_{9}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. Då reg. mönstrades i juli, var det i tämligen godt stånd, ehuru hela munderingen ännu ej var färdig. Mönsterrulla i krigsark. Jfr O. Bergström, Uplands regementes hist., s. 120.

[2]) Förslag $^{11}/_{10}$ 1718.

[3]) Mönstradt i aug. 1718 af M. J. De la Gardie. Mönsterrulla i krigsark.

[4]) Reg. mönstrades i Jönköping $^{4}/_{10}$ och $^{7}/_{10}$ 1718. Mönsterrulla i krigsark. »Beståendes detta reg.». heter det i rel. af M. J. De la Gardie, »af godt och starkt manskap, allenast det blef beklädt och med godt gevär försedt»,

[5]) Förslag af S. G. von Kothen, bil. till ett bref från Kothen $^{10}/_{10}$ 1718 till Karl XII. Regem. hade under marschen mot Norge mönstrats i Jönköping och Timmelled $^{2}/_{10}$ och $^{6}/_{10}$. Öfverst. skrifvelser. Munderingen dålig, musköterna goda, manskapet »täml. godt».

[6]) Summariskt extrakt af Dalreg. mönsterrulla af O. Tegenschöldh vid mönstringen $^{19}/_{6}$—$^{1}/_{7}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. Munderingen god och geväret täml. bra.

[7]) Förslag »vid marschens anträde till norska gränsen» $^{6}/_{10}$ 1718. Munderingen täml. god. Mönsterrulla i krigsark. från sept. 1718.

[8]) Mönsterrulla i krigsark. Rel. af M. J. De la Gardie är dat. $^{7}/_{4}$ 1718. Munderingen synes vara god liksom trossen. Hurtigt och godt manskap.

[9]) Uträkn. på fälttraktamente af P. Momann. Sledene $^{22}/_{12}$ 1718. 1718 års kassaräkn. för Vestg.-Dalsreg. Krigsark.

[10]) Krigskoll. mem. till K. M. $^{24}/_{3}$ 1719, bilaga. Jfr J. Mankell, Svenska krigsmaktens styrka (Sthlm 1865), s. 410.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Vesterbottens regem.	—	—	—	—	260	797	1057[1])
Kalmar »	—	—	7	—	70	1071	1148[2])
Närike-Värmlands »	836	5	196	3	107	587	1734[3])
Kongl M:ts lifgarde.	594	—	711	4	570	857	2736[4])
Sachsiska regementet	420	3	49	2	505	269	1248[5])
Närike-Värmlands tremänningsregemente	—	—	—	—	—	—	700[6])
Smålands tremänningsregemente............	—	—	—	—	—	643	643[7])
Smålands femmänningsregemente	—	—	31	—	—	832	863[8])

[1]) $^{1}/_{10}$ 1718 skref landsh. i Vesterb. län, att till de 400 vakanta rotarne hade man ej kunnat uttaga flera än 140 man. I febr. och mars hade 160 soldater och 60 trossdränger uttagits. — Detta län hade ej lämnat några tremänningar sedan 1702. Landsh. till Karl $^{6}/_{7}$.

[2]) Mönsterrulla i Krigsark. Rel. af M. J. De la Gardie, som mönstrade regementet i Jönköping $^{9}/_{10}$. »Beståendes detta reg.». heter det i relationen, »af täml. godt och dugtigt manskap, allenast det blef beklädt och med godt gevär försedt».

[3]) Medfölj. Krigskoll. mem. till K. M. $^{24}/_{3}$ 1719, bilaga. Enligt en mönsterrulla i krigsark. från maj 1718 finner man, att reg. var i godt stånd.

[4]) Rapp. af M. Törnflycht från d. 20 till 28 nov. 1718. Öfverst. skrifv. Reg. mönstrades $^{1}/_{9}$ och $^{2}/_{9}$. Bland vakanta voro då 290 »roterings-, post-, bruks- och socknekarlar», som ännu resterade i länen. Geväret var godt, men klädespersedlarne voro ännu under arbete. Mönsterrulla i krigsark.

[5]) Se not. 3. Reg. skulle läggas i garnison i Bohus, Nya Elfsborg och Marstrand. Generalguv. Mörner till Karl $^{10}/_{9}$ 1718.

[6]) Upptages förslagsvis till 700 man. Jag har ej funnit något förslag öfver hela reg för 1718. Enligt ett förslag af A. Duvall $^{31}/_{5}$ 1717 voro 605 præsentes, 29 vakanta, 55 sjuka, 2 i arrest och 10 absentes utan lof — 701. Krigsark. Reg. skulle bestå af 6 komp., hvartdera på [illegible] man. Det hade förut bestått af 5 komp. Karl XII till Erik Sparre. Strömstad $^{23}/_{8}$ 1718. Upsala univ bibl.

[7]) Dec. månadsförslag 1718 af Peter [illegible] , 1719. I ett förslag från april 1718 upptagas 454 [illegible] till 1248 man. Öfverst. skrifvelser.

[8]) Försl. af B. Horn. Torpam [illegible]

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
Östra skånska reg. ...	501	—	309	—	123	267	1200[1])
Hallands » ...	178	—	58	8	247	709	1200[2])
Af Ölands sjögastars regemente............	—	—	—	—	—	528	528[3])
4 komp. af Smålands entergastars reg....	—	—	—	—	—	600	600[4])
2 komp. af Vestra skånska reg..........	—	—	—	—	—	312	312 } [5])
2 komp. af Bergsregementet...........	—	—	—	—	—	312	312 } [5])
2 komp. af Vestgöta tremänningsreg......	—	—	—	—	—	312	312 } [5])
2 komp. af Uplands femmänningsreg....	—	—	—	—	—	312	312[6])

[1]) Dagrapport af P. Myra. Asak $^{30}/_{11}$ 1718. Öfverst. skrifvelser. — Då reg. i mars mönstrades af H. H. von Lieven, var munderingen god. Mönsterrulla i krigsark. I ett mem., dat. Strömstad $^{18}/_{9}$, anhåller öfverstlöjtn. K. Ollonbergh att få kläde till 300 rekryter. Handl. rör. Görtz.

[2]) Försl. för sept. månad 1718. Göteborg $^{8}/_{10}$. I brist på trossdrängar voro 85 soldater kommenderade vid trossen.

[3]) Dessa skulle tåga genom Halland på väg till Göteborg. Förslag af guv. Hård $^{2}/_{10}$ 1718, bil. till hans bref $^{7}/_{10}$ till landsh. i Hallands län. Hallands länsarkiv. Jfr Bohus fältmagasinsräkn. med — — — — Sten! Helling pro anno 1718. Krigsark. Ölands sjögastar och Smålands enterkarlar skulle nämligen vara i Göteborg $^{8}/_{11}$ och $^{8}/_{11}$ 1718 enligt Karls order till amiralitetet den 23 sept.

[4]) I Kongelf uttogos $^{19}/_{12}$ 1718 portioner för 643 man (underofficerare, tamburer, korpraler och gemena), hvarför jag förslagsvis uppsatt 600 man i tabellen. Ofv. anf. magasinsräkningar.

[5]) Enligt Karls bref, Strömstad $^{8}/_{9}$ 1718, till öfv. O. M. Hastfer skulle 2 kompanier, hvartdera 150 man utom furirskyttarne, stå under befäl af öfverstlöjtn. J. Svanfelt vid Bergsreg. samt förenas med 2 komp. af Vestg. tremänningar och 2 komp. af Bergsreg. Krigsark. Bataljonen kallas vanligen major Balzars bat. Manskapet skulle få sin mundering från Göteborg.

[6]) 2 komp. af Upl. femmänningsinf. och 2 af Vestg. femmännings bildade en bataljon under öfverstlöjtn. N. Schwerin. Handl. rör. underh. för armén i Norge 1718. Krigark.

Regementen	Korpraler, soldater och artilleribetjänte.						
	Kommenderade	Abs. utan lof	Sjuka	I arrest	Vakanta	Præsentes	Summa
2 komp. af Vestgöta femmänningsreg....	—	—	—	—	—	312	312[1])
Artilleri.						827	827[2])
(Grenadierbataljonen .	116	—	104	—	17	628	865[3])
Summa	3249	68	2236	23	2829	20739	29144

[1]) Se not. 6 å föreg. sida.

[2]) »Försl. uppå det manskap och hästar, som nu finnas vid artillerifältreg. och komma att njuta proviant och fourage», af A. von Roxendorff. Tistedalen $^{21}/_{11}$ 1718. Reqvisitionsförsl. och assignationer på proviant för fältartilleriet 1718. Krigsark. Ofverofficerarne äro ej inräknade, men väl underofficerare, väbel, trossdrängar m. fl. Enligt ett förslag på artillerireg. $^{31}/_{1}$ 1718 af Cronstedt, skulle det bestå af 3,811 man, men 2,407 voro vakanta. Generalfälttygm. och artillerichefer 1716—1718. Enl. Bih. till Riksd. i Stockholm år 1719 (s. 356) af Cederschjöld fanns blott en defekt af 900 man.

[3]) Förslag af öfverstlöjtn. Stockman $^{6}/_{12}$ 1718. Bland sjuke äro inräknade 16 »blesserade« och bland vakanta 5 dödskjutne. Öfverst. skrifvelser. Grenadiererna äro sannolikt, åtminstone till en del, upptagna i de regementen, från hvilka de kommenderats.

Bil. 5.

Jämtländska hären den 11 oktober 1718.

Se (Adlersparres) Krigssamlingar (Sthlm 1795), II, s. 198, 202.

Kavalleri, infanteri och artilleri.	Ryttare, korpraler, soldater och artilleribetjänte.							Hästar.					
	Kommenderade.	Absentes utan lof.	Sjuka.	I arrest.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.	Kommenderade.	Sjuka.	Kasserade och odugliga.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.
S:a summarum	750	388	1295	22	6937	5154	14546	7	9				

Från fälttågets början till den 16 okt. h
hästar dött.

Bil. 6.

Trupper, som lågo i Skåne hösten 1718.

Regementen.	Ryttare, korpraler och soldater. Kommenderade.	Absentes utan lof.	Sjuka.	I arrest.	Vakanta och kasserade.	Præsentes.	Summa.	Hästar. Kommenderade.	Sjuka.	Kasserade och odugliga.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.
Kavalleri.													
Skånska ståndsdrag..	—	—	—	5	61	595	661	—		66	104	491	661[1]
Skånska komp. af adelsfanan			—	—	—		—	—	—	—	—	—	—[2]
Infanteri.													
6 komp af Bergsreg...	—	—	727	-	-	248	975		—	—	—	—	—[3]
6 komp. af Vestgöta tremänningsreg:te	—	-	—	—	90	846	936	—	—	—	—	—	—[4]
6 komp. af Uplands femmänningsreg:te.	—	—	—	—	263	325	588	—	—	—	—	—	—[5]
6 komp. af Vestgöta femmänningsreg:te.	217	—	58	5	117	539	936	—	—	—	—	—	—[6]
6 komp. af Vestra skånska reg. ...	180	—	1	2	103	650	936		—	—	—	—	—[7]
Artilleri.[8]													
Summa	397	–	786	7	573	2608	4371	—	—	—	—	—	—
Summa summarum	397	—	786	12	634	3203	5032	—	—	66	104	491	661

[1]) Förslag $^{1}/_{9}$ 1718.

Reg. mönstrades i juni af J. Silfverhielm, då munderingen, geväret och trossen voro ganska bra. I förslaget äro upptagne 19 karlar och 18 hästar, hvilka ännu ej voro lämnade af vederbörande.

[2]) Jag kan ej uppgifva kompaniets styrka, liksom jag ej häller är fullt viss på, att det låg i Skåne.

[3]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Möjligen bör det manskap. som var kommenderadt till Norge dragas härifrån.

[4]) Förslag af Bengt Ribbing $^{16}/_{8}$ 1718. Af de i förslaget upptagne præsentes har jag dragit ifrån 312 man för de två komp., som deltogo i norska fälttåget. Öfverst. skrifvelser. Godt manskap. Mönsterrulla från aug. 1718 i krigsark.

[5]) Mönsterrulla i krigsark. från febr. 1718. Jag har frändragit 312 man för de 2 komp., som deltogo i norska fälttåget. Manskapet godt, men munderingen utsliten.

[6]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Af de kommenderade har jag dragit ifrån 312 man för de 2 komp., som deltogo i norska fälttåget.

[7]) Mönsterrulla i krigsark. öfver 6 komp från dec. 1718. Bland de 650 præsentes äro dock 136 man upptagne, om hvilka det uppgifvits, att de blifvit lösgifne på guvernörens order. Dessa hade sannolikt uttagits genom utskrifning under hösten 1718.

[8]) Se bil. 4, Artilleri.

Bil. 7.

Trupper, som lågo i närheten af Stockholm hösten 1718.

Regementen.	Ryttare, korpraler och soldater.							Hästar.					
	Kommenderade.	Absentes utan lof.	Sjuka.	I arrest.	Vakanta och kasserade.	Præsentes.	Summa.	Kommenderade.	Sjuka.	Kasserade och odugliga.	Vakanta.	Præsentes.	Summa.
Kavalleri.													
1 sqvadron af Uplands trem:nsreg.	2	5	8	6	29	384	434	2	27	3	23	358	413[1])
Karelska dragonerna	12	—	3	—	363	126	504	12		8	375	109	504[2])
Ingermanlandska dragonerna...	36	—	10	—	366	194	606	12	—	—	405	183	600[3])
Af Adelsfanan Södermanl.-Närikes kompani	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—[4])
Summa	50	5	21	6	758	704	1544	26	27	11	803	650	1517
Infanteri.													
Uplands trem:reg....	70	12	18	1	199	948	1248	—	—	—	—	—	—[5])
Östgota „ ...	18	7	320	5	132	766	1248	—	—	—	—	—	—[6])
Summa	88	19	338	6	331	1714	2496	—	—	—	—	—	—
Summa summarum	138	24	359	12	1089	2418	4040	26	27	11	803	650	1517

[1]) Okt. månadsförslag 1718 af P. G. Bäfverfeldt. Enligt ett förslag $^{28}/_{2}$ af K. G. Bjelke utgjorde hela antalet 893 man (däraf 18 vakanta) och 378 hästar (däraf 75 odugliga och 26 vakanta). Öfverst. skrifvelser.

[2]) Se bil. 4, Vestmanl. reg.

[3]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Reg. var dismunderadt. I. G. Ganschow till Görtz $^{18}/_{9}$ och och $^{23}/_{10}$ 1718. v. Mullerns papper.

[4]) Enligt Karls bref till öfv. Baumgarten $^{15}/_{9}$ 1718 skulle kompaniet tills vidare stanna hemma. Dess styrka kan jag ej uppgifva.

[5]) Mönsterrulla i krigsark. från början af okt. 1718. — Af detta reg. skulle manskap tagas till trossdrängar vid lifgardet till fots, då fälttåget mot Norge började. Riksregistr. $^{13}/_{9}$ 1718.

[6]) Se bil. 4. Vestmanl. reg. Äfven af detta reg. skulle manskap tagas till trossdrängar vid lifgardet till fots. Riksregistr. $^{13}/_{9}$ 1718.

Bil. 8.

Öfrige i landet befintliga trupper hösten 1718.

Infanterireg., som voro under uppsättning hösten 1718.

Svenska lifregementet[1])
Tyska » [2])
Malmöska regementet [3])
Rhenska » [4])

Sjöregementen, som äfven kunde användas till lands.

Volontör-regemente[5])
Sluproddare- »
Coopvardie- »

Sjöregementen, som äfven kunde användas till lands.

Roslags sjögastars regemente[6])
Ölands sjögastars » [7])
Vesternorrlands enterkarla-reg.[8])
Södermanl:s entergastars batalj.[9])
Smålands entergastars reg:te[10])
Roddargastars regemente.[11])

---

[1]) Sv. lifreg. skulle bestå af 1200 man utom furirskyttar. Karl XII till öfverstlöjtn. Aminoff $^{18}/_{6}$ och $^{18}/_{9}$ 1718. Det är sannolikt, att äfven det tyska lifreg. samt malmöska hvardera skulle bestå af samma styrka som det sv. lifreg. För det manskap, som under hösten 1718 skulle genom tvångsvärfning uttagas till dessa regementen, har jag förut redogjort.

[2]) Tyska och sv. lifregementen samt det malmöska hade stått under samma befäl i Halland. De skulle nu skiljas åt, men fortfarande stanna i Halland. Karl till öfverstlöjtn. Aminoff $^{28}/_{8}$ 1718. Reg. skulle uppsättas under öfv. De Vitte.

[3]) Reg. skulle återuppsättas under öfv. G. Grubbenhielm. Riksregistr. $^{16}/_{9}$ 1718.

[4]) Reg. skulle återuppsättas under generalmajor K. M. von Leutrum. Reg. skulle rekryteras med öfverlöpare. Resol. $^{18}/_{7}$ 1718 på Leutrums memorial. En kapten Skog fick $^{25}/_{9}$ 1718 befallning af konungen att med det manskap, han hade under sitt befäl, tåga från Venersborg till Uddevalla, där det skulle tjäna såsom stam under regementets upprättande. Leutrum berättar, att Karl beslutat, att reg. skulle bestå af 2000 man, ehuru det förut blott bestått af 1200. Einige Papire aus der Verlassenschaft des Gen. Carl Frhrn. von Leutrum. — Stats-Anzeigen von A. L. Schlözer VI, s. 462. Göttingen 1784.

[5]) Bil. 4, Vestmanl. reg. 33 voro kommend., 86 sj., 7 i arrest, 712 præsentes.

[6]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. 25 kommend., 4 sj., 3 i arrest, 12 vak., 877 permitterade.

[7]) Regementets styrka, borde vara 953 man, hvarför 425 man återstå, om man fråndrager de 528 man, som jag förslagsvis antagit hafva blifvit sända till Bohus län. Jfr bil. 4, Ölands sjögastars reg. not. 5. D. Wilster till Karl XII $^{30}/_{11}$ 1717. Öfverst. skrifvelser.

[8]) Förslag af E. D. Taube $^{28}/_{4}$ 1718. Öfverst. skrifv. Reg. hade bort bestå af 2 bat., hvardera på 712 man.

[9]) Bil. 4, Vestmanl. reg. 207 kommend., 44 abs., 75 sj. 2 i arrest, 274 præs.

[10]) Se bil. 4, Vestmanl. reg. Reg. skulle bestå af 1236 man. Karl till amiralitetet i Karlskrona $^{22}/_{11}$ 1717.

[11]) Reg. skulle bestå af Vestg. och Bohus läns roterings- samt af första, andra, tredje och fjerde enrolleringskompanierna. Karl till guvern. Mörner $^{22}/_{11}$ 1717.

På Visingsö lågo endast 39 man, hvilka tillhört 7 vid denna tid alldeles upprifna regementen. Detta manskap var alldeles otillräckligt att bevaka de där förlagda fångarne (1,623 st.), sedan slottet natten mellan d. 22 och 23 dec. 1718 uppbrunnit.[1]) — Krigsstyrkan på Gotland uppgick till 3,596 man år 1716, däraf 1 major, 45 man vid artilleriet och fortifikationen, befälet inberäknadt, 16 officerare för allmogen, 58 ståndsdragoner, stadens borgerskap 300 man, allmogens enrollerade kavalleri 261 och infanteri 2,488 samt 427 båtsmän[2]). — Vargeringskarlar voro ännu ej antecknade för alla rusthållen, båtsmanshållen och rotarne. Så voro vid Kronob. reg. »för hastigheten och påkommande marsch allenast i rullan införde 112», vid Kalmar reg. 462, vid Jönköpings 581, vid Östg. inf. 958 o. s. v.[3])

Bil. 9.

Förslag uppå de Proviantz och Fourage Persedlar, som uti Sex Månaders Tijd Reqvireras till underhålld för Trettio Tusende Man och Tiugu Tusende Hästar, samt hwad förråd der till efter ingifne Förslager är att tillgå i Fälltmagazinerne, hwar efter bristen är uthrächnadt, utaf hwilcken brist dett som i Lähnen kan wara upphandlat och till denne Fällt staten än icke är ankommit, hwar om man ingen kundskap hafwer, kommer att afgå, Næmbl.[4])

	Reqvireras	
uti Sex Månader eller Ett Halfft Åhr		
Färskt Bröd 1 $^1/_2$ mark till mans om dagen	405,000 Lisp.	
Färskt Kiött för Twenne dagar i Weckan a 2 mark till mans dageligen............	154,285 Lisp.	14 $^1/_7$ Mark.
Fläsk eller Smör för Twenne dagar i Weckan a $^1/_2$ mark på mannen om dagen...	38,571 Lisp.	8 $^4/_7$ Mark.
Gryn eller Årter heel förplägning a $^1/_8$ K:a till mans om dagen........................	12,053 T:r	32 K:r.
Dricka heel förplägning 1 kanna på mannen om dagen..............................	112,500 T:r.	
Brännewijn a $^1/_{32}$ kanna på mannen om dagen....................................	168,750 K:r.	
Tobak $^1/_4$ Skålp. på mannen om månaden	45,000 Skålp.	
Spanskt Sallt $^1/_{30}$ Mark på mannen om dagen....................................	9,000 Lisp.	

1) Öfverstl. B. K. von Wolfradt till Ulr. El. $^{28}/_{12}$ 1718. Visingsö k
2) Förslag af landsh. N. Posse, dat. Visby $^{13}/_1$ 1716, medföli Karl XII s. d.
3) Mönsterrullor i krigsark.
4) K. Karl XII:s tid. Handl. rör. danska kriget och

Fourage.

Hafra Reqvireras utj Sex Månader till 20,000 Hästar à 1 T:a Månatligen .... **120,000 T:r.**
Sammaledes Korn à $^1/_2$ T:a Månatligen .... **60,000 T:r.**

Anordnas.

Förrådet effter ingifne Förslager så wäl utur denne Statens tillhörige Magaziner som dhe i Götheborg upphandlade förråden i Bröd, Miöhl och Råg berächnat förslagzwijs till 9 Lisp. Färskt Brööd efter Tunnan .... 249,946 Lisp.
Differerar alltså till emotstående S:as fyllnad .... 17,228 $^2/_9$ T:r
Råg, eller i Bröd rächnat .... 155,054 Lisp. — 405,000 Lisp.
är i Förråd Femb Tusende St. oxar med små och stora Förslagz wijs berächnade till 10 Lisp. stycket .... 50,000 Lisp.
Differerar alltså ..... 104,285 14 $^1/_7$ Mark — 154,285 Lisp. 14 $^1/_7$ Mark.
Förrådet är .... 5,230 Lisp.
Differencen .... 33,341: 8 $^4/_7$ — 38,571 Lisp. 8 $^4/_7$ Mark.
Förrådet af gryn och Erter är .... 6,724 T:r 53 K:r
Dito af Korn 11,659 T:r hwaraf 1,000 T:r 48 K:r emploieras till Fouragen och 10,657 T:r 14 K:r till 5,328: 35 gryn — 12,053 T:r 32 K:r.

Till emotstående Dricka finnes i Förråd.

Malt .... 389 T:r
hwar till finnes förråd af Humbla 35 Lisp. 17 Mark
Differerar alltså, enär 4 $^1/_2$ Mark till hwar Tunna Malt Reqvireras... 51: 13 87 Lisp. 10 Mark.
Som giör i Dricka .... 1,458 $^3/_4$ T:r
än reqvireras till emotstående Dricka
Malt .... 29,611 T:r.
Humbla .... 6,662 Lisp. 9 $^1/_2$ Mark.
Som giör i Dricka .... 111,041 $^1/_4$ T:r — 112,500 T:r.
är i förråd .... 63,141 K:r
Brister till emotstående summas fyllnad 105,609 — 168,756 K:r.

Förrådet är	37,503	
Differencen	7,497	45,000 Skålp.
är i Förråd	8,608 Lisp.	
Brister	392	9,000 Lisp.

Fourage.

Förrådet af Hafran är	13,951 T:r	
Brister allså till summans fyllnadt	106,049 T:r	120,000 T:r.
Förrådet af Korn är	1,001: 48 K:r	
Brister alltså till summans fyllnadt	58,998 T:r	60,000 T:r.

Datum Strömstad den 2 September 1718.

S. I. Schwartzkopff.

Bil. 10[1]).

Extract öfver Eda Magazins Förslaget Anno 1718.

Requireras:		*Anordnes:*	
Rågh	20,000 T:r.	Uthi Eda Magazin war i behåld	6,000 T:r.
		Ifrån Stockholm är afsändt, så wähl som ifrån Andra Lähn dijt anordnat — 129,000 skålp. Bröd som giör i Råg à 9 1/4 skålp. efter Tunnan	14,000 T:r.
		Rågh	20,000 T:r.
Korn	15,000 T:r.	Uthi Eda Magazin war i behåld	1,500 T:r.
		Ifrån Stockholm är afsändt och från Andra Orter dijt destinerat som Special Förslaget uthwijsar, — 3,864 Tunnor gryn som à 2 Tunnor på Tunnan giör i Korn	7,728 T:r.
		Summa 9,228.	
		Defect. Korn	5,772 T:r.
		Summa	15,000 T:r.
Hafra	18,000 T:r.	Uthi Eda Magazin war i Förrådh	3,400 T:r.
		Ifrån Stockholm afsändt och från andra Orter destinerat	10,000 T:r.
		Defect	4.600 T:r
		Sum'	

[1]) »Landshöfdingens Joh. Hinric Friesenheim br General Krigs Commissarius 1713—1719».

Salt..........	500 T:r.	Blifver Uphandlat i Giöteborg	500 T:r.
Tobak ..	75,000 Skåhlp.	I Stockholm och andra Orter upphandlat	75,000 Skålp.
Fläsk......	900 Skepp:d.	I Örebro Upphandlat Skepp:d	85: 19. 11.
		Defect............................	814: —. 9.
		Skepp:d	900: —. —.
Brännewijn.	2,000 Fath.	Allaredan är effective lefwererat..................	523: 22 1/2 K:r.
		Till Defecten är anstalt giord som efter hand afsändes som det blir färdigt...................	1,476: 37 1/2 K:r.
		Faat	2,000: — —.

Enligt ett förslag, dat. Holmedal den 8 januari 1719, funnos vid inmarschen i Norge i magasinerna vid Eda, Holmedal, Hajum, Sulviken, Byelfven, Säflebron, Nysäter och Kristinehamn 114,698 lispund succariebröd, 197 1/2 lispund kött, 1,883 lispund fläsk, 87,280 skålpund tobak, 820 tunnor salt, 866 åmar bränvin, 31 t:r hvete, 342 t:r råg, 195 t:r malt, 10 t:r korn, 8 t:r blandkorn, 60 t:r mjöl, 946 t:r ärter, 4,108 t:r gryn, 15,198 t:r hafre och 2,497 t:r hackelse. För dessa magasiner voro 3,500 oxar uppköpte (3,000 hade ankommit till Värmland och Närike från Småland). Förslaget är undertecknadt af C. Drysell och Nils Andersson.

Krigskoll. brefbok för år 1719 i krigsark.

Svenska publikationer af historiska handlingar.

AF

E. HILDEBRAND.

Bland det mest betecknande för vår tids historiska verksamhet är den ifver, hvarmed man drager fram i ljuset historiska texter och urkunder af alla slag. Det är en verklig flod af sådana publikationer, som hvälfver sig fram, och den ökas årligen genom tillflöden från alla civiliserade länder. Den enskilda verksamheten täflar härutinnan med den offentliga, och sjelfva det Vatikanska arkivet har i detta fall gifvit efter för tidsandan. Icke så som skulle detta tagit sin början först med vårt århundrade. Vetenskapen om urkundens behandling grundlades sålunda på 1600-talet och samma århundrade företedde redan många monumentala publikationer. Isynnerhet i Frankrike utvecklade sig en lysande verksamhet, för hvilken Benediktinerna trädde i spetsen. Kongregationen af St. Maur framkallar ännu i dag genom sitt blotta namn föreställningen om en arbetskraft och flit utan like på detta fält, och vid dess sida verkade många enskilda krafter, fastän i anspråkslösare dimensioner. Men det är dock åtskilligt som gör, att det nittonde århundradet framför andra kan göra anspråk på namnet af urkundspublikationernas tid. Sedan arkiven allmänt öppnats för forskningen, har materialet ökats ofantligt, och saken har öfver allt blifvit en nationalangelägenhet. Genom riksdagarnes anslag har en trygg grund blifvit lagd för arbetena, och en koncentrering och planmässighet i utförandet blifvit möjlig, som förut af olika anledningar icke alltid fanns. Metoden i behandlingen har af jämt utvecklats och fullkomnats och man nedlägger på

återgifvande en hittills oöfverträffad omsorg och noggranhet, liksom man genom afbildningar söker gifva den trognast möjliga bild af vigtiga texter. Frankrikes och Belgiens *Collections de documents inédits*, Englands *Calendars of State papers*, Tysklands *Monumenta Germaniæ historica* och den historiska kommissionens i München publikationer äro några af de mest kända frukterna af denna genom allmänna medel eller kunglig frikostighet främjade verksamhet, och namnen Guizot och Gachard, Pertz och Ranke framkalla minnet af de kraftigaste och följdrikaste initiativen till densamma. Den stiftelse, hvarmed den sistnämdes namn särskildt är förenadt, ger en föreställning om det storartade sätt, hvarpå dylika företag kunna bedrifvas, och må därföre med ett par ord omnämnas. Våren 1858 föreslog Leopold Ranke konung Max i Baiern, som varit bland hans åhörare i Berlin, att inrätta en akademi för Tysklands historia, som skulle förena alla Tysklands största förmågor på detta område. I den formen gick förslaget visserligen ej i fullbordan; i stället beslöt konungen upprättandet af en »historisk kommission» under vetenskapsakademien i München och anslog åt densamma med verkligt kunglig frikostighet en summa af 15,000 floriner om året. Medlemmarna i kommissionen skulle tagas från alla tyska länder och ändamålet skulle blifva såväl att utgifva källskrifter till Tysklands historia, som att uppmuntra framstående bearbetningar af densamma. I en ryktbar vorden promemoria utstakade Ranke planen för den nya institutionens verksamhet, och konungen tröttnade icke att uppmuntra densamma. Sålunda fick den 1859 ett extra anslag af 25,000 floriner och följande år för ett särskildt ändamål 50,000 floriner. 1864 bekräftade den nyss aflidne konung Ludvig sin faders stiftelse. Den befattar sig, såsom redan antydts, icke endast med urkunders utgifvande. Till dess publikationer höra den lärda tidskriften »Forschungen zur deutschen Geschichte», den stora serien af tyska riksdagsakter, första serien af Hanserecesserna, samlingen af tyska stadskrönikor m. fl. verk af dylik art; dessutom en ståtlig rad band, innehållande Vetenskapernas historia i Tyskland, af hvilka senast det som omfattar historieskrifningen utkommit; det under utgifning varande tyska biografiska lexikonet; samlingen af tyska rikets annaler m. m. d. Om å ena sidan de baierska konungarnes lysande frikostighet möjliggjort dessa den historiska vetenskapens storverk, var det å andra sidan nästan i detalj Rankes

idéer, som utfördes, och har han sålunda i dem rest sig en minnesvård varaktigare än någon ärestod uti brons.

Härmed står nu äfven i sammanhang en ny utveckling af sjelfva historieskrifningen, som visserligen icke häller tagit sin början först i våra dagar, men som dock först nu fullt medvetet gjort sig gällande. Medeltidens krönikeskrifvare upptecknade vanligen blott hvad de sjelfva sett och hört. Andre afskrefvo dem, på sin höjd rättande hvad de trodde sig veta bättre, och tilläggande hvad de i sin ordning upplefvat och erfarit. Uti urkunden fann man efterhand ett välkommet supplement till krönikan, men till en början ingenting mer; snart blefvo dock rollerna ombytta. Krönikan förlorade sitt häfdvunna anseende och i stället för att fordom ha uteslutande inspirerat historieskrifvaren blef den efterhand en källa, hvars auktoritet i och för sig var misstänkt och hvars utsagor med urkunderna som vittnen underkastades den skarpaste pröfning. Det är, som bekant, Ranke hvilken i den nyare historieskrifningen representerar det fullständiga frambrytandet och genomförandet af den nya metoden.

Man finner lätt huru i äldre historiska arbeten den gamla och nya riktningen framträda sida vid sida utan att någondera vunnit öfverhand. Hos oss är Tegel en representant för detta öfvergångsskede. På samma gång som han i sin Gustaf I:s historia mångenstädes blindt följer äldre krönikeskrifvare, inrycker han äfven vigtiga handlingar in extenso eller hemtar sina uppgifter ur otryckta dokument, men utan förmåga att smälta och inarbeta dem i skildringen eller att med deras tillhjelp underkasta krönikans uppgifter det kritiska eldsprof, ur hvilket den historiska sanningen först kan framgå. På detta sätt blir hans historia snart sagdt ett slags mellanting mellan urkundssamling och historisk framställning, och i största sämja följa stycken ur en äldre skribent och stycken ur ett bref eller en urkund på hvarandra, de senare så mycket mera försåtligt, som angifvandet af ursprunget var en skyldighet, som för honom var i det närmaste okänd. Det förhåller sig föga annorlunda med Messenius, som visserligen anlitat otryckta handlingar i mängd, ehuru han ej inför dem in extenso, men lika litet förstår att på dem bygga en kritisk historisk framställning, och för öfrigt helt och hållet står på annalistisk grund. Skildraren af det trettioåriga krigets senare hälft Bogislaf Philip von Chemnitz står onekligen som histo

författare högre, grundar sin framställning nästan uteslutande på akterna sjelfva, men lyckas lika litet att beherrska materialet, och någon bättre metod kom icke att göra sig gällande under 1600-talet [1]). Men behofvet på en gång af urkundernas stöd och af en lämpligare fördelning mellan dem och den historiska framställningen gjorde sig dock samtidigt allt mer känbart och man började omsider att hänvisa urkunderna till särskilda samlingar, genom hvilkas publicerande den fasta grunden lades till en fullt vetenskaplig historieskrifning, ehuru först nästa århundrade såg densamma uppstå hos oss. Att följa det förra slaget af publikationer i dess olika sträfvanden och utveckling i Sverige är afsigten med denna öfversigt. Det säger sig sjelft att med ett dylikt mål ej kan förenas något fullständigt uppräknande af alla hithörande arbeten: det är endast de typiska företeelserna vi kunna fästa oss vid [2]).

* * *

Det var äfven för häfdaforskningen i Sverige en betydelsefull dag, när Magnus Gabriel De la Gardie den 14 december 1666, på samma gång den första förordningen om forntida minnesmärkens bevarande underskrefs af förmyndarregeringen [3]), tillkännagaf sin afsigt att i Upsala upprätta ett Antiqvitetskollegium och därtill erhöll regeringens samtycke. Enligt dess ett år senare utfärdade instruktion skulle det bland annat ha sitt ögonmärke på »gamle isländske och norske manuskripter eller andre svenske historieböcker och gamle sagor eller ock någre publique dokumenter» rörande de nordiska rikena; vidare »gamle lagar och stadgar» och slutligen alla skrifter och dokumenter, som på något sätt kunde illustrera kyrkohistorien. Därmed var uppslaget gifvet äfven till publikationen af historiska aktstycken och framtidens verksamhet utstakad på detta område. Det var icke endast inom senaten som rikskansleren rönte bifall till sin plan. Att han därmed vidrört en sträng, som äfven gaf

---

[1]) Pufendorf, som dock blott till hälften tillhör oss, representerar [illegible] ligen ett ofantligt framsteg, men hans hufvudverk utkommo först mot [illegible] dets slut och hunno ej att i Sverige utöfva någon inverkan.

[2]) Antiqvitets- och Kanslikollegii handlingar, liksom Gjör[illegible] lemna för olika tider många vigtiga upplysningar om dessa [illegible]

[3]) Förordningen är daterad redan den 28 novem[illegible] kollet upplästes den och underskrefs den 14 december.

genklang i vidare kretsar, därom vittnade bland annat den ryktbara andra punkten i 1668 års riksdagsbeslut, i hvilken ständerna högtidligen tackade K. Maj:t, att han låtit fäderneslandets heder och namnkunnighet »vara sig anlägen» till att låta uppsöka och komma i dagsljuset de antiqviteter, som tjenade till åminnelse af förfädernas bedrifter, hvarjämte de förpliktade sig samt och synnerligen att »tidigt och troligen» meddela hvad de hade i sina gömmor åt dem, som K. Maj:t gifvit detta arbete i uppdrag.

Det var en ganska lysande samling af snille och lärdom som under ordförandeskap af Georg Stiernhielm intog platserna vid det nya kollegiets bord i Upsala, men i synnerhet i den sjätte och sista af dess medlemmar, akademisekreteraren JOHAN HADORPH, hade De la Gardie funnit den lämplige mannen för sina idéers utförande, som, ehuru vida underlägsen Stiernhielm i snille och Loccenius i historisk lärdom, dock genom ett brinnande intresse för saken blef själen i det hela. Ända från barndomen »böjd och artad till riksens antiqviteter» hade han enligt egen utsago redan af Karl X Gustaf fått ett stipendium »in antiquitatibus», men hade aldrig tänkt att därpå vinna sitt bröd, förr än han bemärktes och framdrogs af rikskansleren. På dennes tillskyndan fick han 1665 ett anslag på kanslistaten af 300 daler med uppdrag att förrätta något gagneligt i antiqviteterna (K. br. 1665 $^{18}/_{10}$) och erhöll omedelbart därefter fritt tillträde till Riksarkivets handlingar. Redan strax före Antiqvitetskollegiets stiftande fick han vidare $^{1}/_{3}$ af riksantiqvariilönen; de andra två tredjedelarne uppburos af Verelius. Det var ej de enda bevisen på regeringens välvilja Hadorph mottog. 1669 blef han sekreterare i Riksarkivet [1]) — vid sidan af Erik Runell, erhöll frälse på sin fädernegård och rätt att köpa frälsehemman m. m., och alla dessa förmåner stadfästes af Karl XI, sedan han sjelf tillträdt regeringen. Vid kollegiets omdaning till ett antiqvitetsarkiv 1692, var Hadorph sjelfskrifven till dess direktor. Sådant vittnade om intresse för saken icke

---

[1]) Han blef ej sekreterare i *Antiqvitetskollegium*, såsom Biografiskt Lexikon uppgifver. 1676 $^{19}/_{4}$ bekräftade den myndigvordne konungen sina förmyndares utnämning, och skulle Hadorph såsom sekreterare »i antiqviteterna» åtnjuta samma lön som den äldre medbrodern i arkivet (1,000 daler smt). Först 1682 fick han enligt egen utsago uppbära hela antiqvariilönen och hade då sammanlagdt större lön än en landshöfding, om medlen riktigt utföllo. Jfr Kanslikoll. prot. 1692 $^{22}/_{2}$.

blott hos den frikostiga förmyndareregeringen, utan äfven hos den mera karge konungen.

Under en följd af år, ända till början af 1680-talet, korresponderade Hadorph flitigt med De la Gardie om allt som rörde »antiqviteterna». Liksom han uppsatte påminnelser till plakatet om fornminnenas bevarande, uppgjorde han förslaget till Antiqvitetskollegii instruktion [1]) och meddelade den intresserade gynnaren sina tankar i allt, som rörde den nya institutionens och antiqviteternas främjande. Det var icke litet som innefattades under det senare namnet. Genealogi och lagkunskap, runstenar och grafskrifter, myntväsende och medeltidsurkunder, recesser och stadgar, krönikor och historier: allt inbegreps därunder; på alla dessa områden förberedde också Hadorph arbeten till utgifvande. Och en triumf var det för den nya fosterländska rörelsen, när Hadorph fick uppsätta en promemoria på de förnämsta orter, »som uti historia patriæ namnkunnige äro», hvilka konungen på sina resor genom landet borde bese och sjelf fick följa honom såsom cicerone [2]).

Ett märkligt steg var det nu, när Hadorph 1676 sökte och erhöll K. Maj:ts tillstånd att utgifva som andra del till sin upplaga af rimkrönikan en samling af »kungliga och furstliga förlikningar, föreningar, försäkringar, dagtingan, förbund, förskrifningar och legdebref». Det blef både den första stora svenska urkundssamling och den första på offentlig bekostnad utgifna. Saken var emellertid ny och behöfde motiveras. Hadorph gjorde det också utförligt, och karakteristiskt nog tog han sin publikation i försvar, *oansedt* dess handlingar »allena för historiens vetskap tiena och till ingen annan hielp uti våra tider vara kunna än en spegel och efterdöme af förfädernes handlinger». Kraftigare ansåg han böra tala hos sina aristokratiske gynnare att dessa gamla urkunder lemnade efterrättelse om rikets förnäma slägter; att de upplyste om riksens gamla friheter och att de lemnade tvänne märkliga lärdomar, 1) huru ömma riksens höge män och ständer varit om rikets lag och gamla friheter; 2) huru olyckligt det varit för Sveriges innebyggare, då de indragit främmande herrskare. Argumenten afpassades efter den publik de närmast gälde.

---

[1]) Hadorph till De la Gardie 1667 $^{14}/_{3}$.

[2]) En dylik odaterad p. m. ang. en resa genom Södermanland, Närike och Vestergötland förvaras i Riksark. Jfr i öfrigt biografien i Biogr. Lexikon.

Samlingen är i mer än ett hänseende märklig. Först och främst var den, såsom redan nämts, den första i sitt slag. Den sammanhölls vidare af en viss enhet i planen och meddelade aktstycken af verkligt historiskt intresse; slutligen var den till stor del grundad på original uti Riksarkivet, original, som till det mesta gått förlorade vid den stora slottsbranden 1697. Sistnämda förhållande gör att för vissa akter lemna Hadorphs aftryck om icke den enda, åtminstone den bästa texten [1]), och han har på detta sätt bokstafligen räddat dem undan »eld och förstöring». Dessa omständigheter göra, att man blir något mildare i den kritik, man eljest kunde vilja fälla öfver samlingen ur diplomatisk och historisk synpunkt, ty anmärkningar saknas ingalunda. Det synes sålunda ha varit detta tidehvarf hart när omöjligt att fullt exakt afskrifva och aftrycka en äldre handling. Redan förmågan att tolka enskilda ord svek rätt ofta, och för öfrigt smögo sig det den tiden talade språkets former oupphörligt in i stället för det gamla. Diplomatiken låg ännu uti sin linda i Sverige. Och trots Hadorphs försäkran att han gjort sig all möda att jämföra och rätta orden efter originalen, stötes man dock allt för ofta af svåra och meningen störande fel. För stora fordringar får man icke häller ställa i afseende på planens fasthållande och fullständiga genomförande; onekligen saknas åtskilliga för statsrätten vigtiga handlingar och det är med någon undran man midt bland statsakterna ser insmyga sig »ett märkeligt bref från Kim om Ryssarnes grufveliga tyranni»; lika litet räcker förmågan till, när det gäller att bestämma tiden, i fall dateringen af någon anledning varit osäker, eller beskaffenheten af en tvifvelaktig handling, t. ex. den s. k. unionstraktaten af 1436. När icke ett original förelegat, saknar man för öfrigt allt angifvande af källans beskaffenhet och halt. Bristerna äro sålunda stora nog, men det skulle dröja nära 200 år, innan man på allvar å nyo grep sig an med ett dylikt företag för medeltidshistorien, fortsättande på den väg, som Hadorph först hade öppnat, och samlingen har ännu ej till fullo blifvit ersatt af någon annan.

En annan plan af ännu större dimensioner sysselsatte länge både Hadorph och regeringen. Redan i 1602 års riksdagsbeslut hade en punkt intagits, att lagboken skulle öfverses och rättas samt jämte riksens »nyttige och vedertagne recesser, mandater

[1]) Jfr i det hänseendet Rydbergs Sverges traktater på åtskilliga ställen.

och stadgar» tryckas. På 1650 års riksdag hade adeln klagat öfver brist på förr hållne riksdagsbeslut och andra vigtiga riksens afhandlingar, och hade regeringen lofvat att låta öfverse alla beslut och riksafsked och trycka hvad som kunde vara tjenligt. Riksdagsbeslutet 1664 innehöll att en samling af stadgar angående religionen skulle tryckas. Städerna hade 1668 anhållit att »åtskilliga hälsosamma stadgar, ordningar och beslut» skulle åter uppläggas, och äfven nu hade K. Maj:t samtyckt. Vid 1675 års riksdag hade på adelns förfrågan, huruvida förra riksdagsbeslut och recesser skulle hållas för lag, K. Maj:t hänskjutit saken till lagrevisionen, men på samma gång tillagt att om adeln åstundade att sådana akter måtte å nyo uppläggas och considereras såsom »tjenande till historien af framfarna tider», så kunde det »hafva sina skäl». Planerna och önskningarna hade sålunda växt och allt klarare formulerats från den ena riksdagen till den andra. Hadorph sjelf hade nu enligt egen uppgift redan af den gamle rikskansleren Axel Oxenstjerna fått befallning att utskrifva och samla alla riksens stadgar och recesser [1]); möjligen var det en följd af regeringens ofvan nämda löfte vid 1650 års riksdag. Härmed grep han sig också an och inlemnade redan 1669 ett register på den blifvande samlingen. På befallning utdrog han vidare ur densamma »under vissa titlar» hvad som kunde tjena till lagens rätta förstånd. Det är sannolikt dessa extrakt, som det odaterade utlåtande af Kanslikollegium gäller, som anföres i biografien öfver Hadorph uti Biografiskt lexikon. Sin stora samling hade han färdig 1680 och hembjöd den då till kronan, på samma gång som han föreslog dess tryckande. Regeringen gick in på förslaget, Hadorph fick vederbörligt privilegium på verket, kontrakt uppgjordes med boktryckaren Keyser, och denne fick till och med 1500 daler kopparmynt på hand för inköp af nya stilar — och därmed afstannade hela saken. Hadorph sjelf synes ha fått vissa skrupler. På samma gång han i ett (odateradt) memorial till K. Maj:t supplicerar om åtgärder att tryckningen kunde börja »i år», emedan verkets fortsättande mycket berodde på hans egen lifstid, föreslår han att några lagkloka herrar skulle genomläsa detsamma för att se till, om »något skadligt däri funnes, som strede mot gammal lag», och i en annan inlaga heter det, att en och annan »förnäm person» tillrådt honom att utesluta »alla de placater, som till

[1]) Odaterad inlaga till Svea hofrätt efter 1682 i Riksarkivet.

irringar och tvistigheter mellan konungen och undersåtarne hafva egentligen gjorde varit, såsom i konung Eriks, konung Johans och Sigismunds tider», hvarföre han å nyo föreslår en kommission för verkets öfverseende. Ett uppfattningssätt värdigt det tidehvarf, som satte den vidunderligheten i fråga att kassera och tillintetgöra alla statshandlingar, som innehölle något mot enväldets grundsatser stridande, och öfverlemnade åt konungen rätten att göra detta! Revideringen lärer ha ansetts nödig och blef aldrig gjord [1]. Afskrifterna skulle emellertid förvaras i arkivet, tills granskning och tryckning kunde ske. Hadorph erhöll i alla fall som lön för sitt arbete — ett litet hus »vid Malmtorget», där han plägade gästa under vistelsen i Stockholm. Han föreslår det sjelf i en odaterad inlaga till K. Maj:t och fick den 3 mars 1682 K. bref därpå, ehuru det synes ha dröjt något med verkställandet [2].

Får man döma om planen efter det ofvan omtalade registret, var den i hög grad omfattande. Det upptager icke mindre än 28 titlar, och i samlingen skulle inrymmas icke blott riksdagsbeslut, regeringsformer, arfföreningar och andra statsakter, såsom furstarnes och ståndens privilegier m. m. d., utan äfven stadgar och förordningar rörande religion, rättskipning, krigsväsende, handel, näringar och tull, mynt- och bankoväsende eller med ett ord hela den inre förvaltningen, och dessutom »kungliga historiska plakater och handlingar»: sålunda någonting motsvarande *alla* de stora samlingar, som under 1700-talet, ehuru ej alldeles för samma tider, utgåfvos och ändå något mera [3]. Hadorph sjelf tryckte en del af de akter, som skulle ingått i hans stora urkundsverk, i sitt bihang till Biörkörätten (1687). Det var en samling af Medeltidens stadgar angående rättskipning, lagtolkning och allmän hushållning, Planen var förträfflig, men utförandet svarade ej däremot, ty jämte obestridligt äkta handlingar upptogos äfven sådana, hvilkas tvetydiga beskaffenhet ej ens borde ha undgått Hadorphs mindre skarpa blick och hvilkas oäkthet i hvarje fall en senare tids kritik har ådagalagdt.

[1]) Hadorph föreslår i det ena utlåtandet Sten Bielke, Göran Gyllenstierna och Gustaf Adolf De la Gardie till granskare; i det andra utom dessa Magnus Gabriel De la Gardie och Claes Flemming, den sistnämde för hvad som angick commercierna. Båda handlingarna finnas i Riksarkivet.

[2]) Se Handl. ang. Antiqvitetsarkivet i Riksarkivet.

[3]) Den på k. Biblioteket förvarade s. k. Hadorphska samlingen synes ock i det närmaste svara häremot.

Besynnerligt nog lärer dock, tack vare det tryckta ordets auktoritet, samlingen ännu i senaste tider af våra jurister citeras utan någon som helst tvekan och utan kännnedom om en nyare forsknings resultat. Samma helgd, som en gammal afskrift hade på Hadorphs tid, tyckes ännu i våra dagar omgifva ett gammalt tryck. Med allt detta är, såsom redan antydts, samlingen af intresse och skulle förtjena en kritisk behandling, isynnerhet om denna utsträcktes äfven öfver 1500-talet. Men — behandlingen af vår äldre rättshistoria har ju numera nästan uteslutande fallit i tyskarnes händer, och för dem är det tryckta materialet, sådant det föreligger, allt för bristfälligt. — En annan del af den Hadorphska planen realiserades några år senare genom SCHEDEMANS samling af stadgar angående justitie- och exekutionsväsendet, som gick tillbaka ända till 1528.

Genom dessa Hadorphs publikationer och andra, som dock icke falla under ämnet för denna uppsats, begynte så småningom en säkrare grund att läggas för kännedomen om medeltiden än man förut funnit hos Johannes Magni eller Ericus Olai, och antyddes den rätta vägen, på hvilken man borde fortgå. Mycket stannade emellertid på blotta förberedelsernas och planläggningens stadium. Så var fallet med en hufvudkälla till vår medeltids historia, den mängd handlingar på pergament eller papper af mera enskild natur, som dels fanns i privat ego, dels och hufvudsakligen samlats i Riksarkivet från kyrkor och kloster eller andra håll, och som snart öfverlemnades till Antiqvitetskollegium. Hadorph förbisåg icke deras vigt, ehuru för honom liksom ännu hundra år senare för Schönberg den hufvudsakligen låg i de upplysningar de lemnade till genealogi, heraldik och myntkunskap. »Nu oansedt de väl finnas», säger han i ett af sina företal, »som dessa gamble bref fast ringa skatta och såsom höflespånar af antiqviteterne hålla, det är de sämste och ringaste ting man af slikt hitta och värdera skall; icke dess mindre skattar jag tvärt emot sådane bref och skrifter för mycket högt och med intet guld till betalande, när man dem rättelig bruka vet». Och så redogör han för deras nytta 1) i afseende på ett renare svenskt språk; 2) i afseende på myntkunskapen; 3) i afseende på genealogien; 4) för historien om de »gamle lagmän»; 5) för kännedomen om de gamles »äretitlar och solenne formulär»: »så att jag väl kan säija», tillägger han, »att ibland desse slagg- och höflespånar finner man mera guld och dyrbara háfvor

än i somligas förmente guldskrin», och däri hade han utan tvifvel rätt. Sjelf underkastade han den till Antiqvitetsarkivet öfverlemnade stora permbrefssamlingen ett nödtorftigt ordnande och gjorde talrika afskrifter. Häri biträddes han äfven af andra. Rikshistoriografen CLAES ARRHENIUS-ÖRNHIELM, som enligt Hadorph skrifvit sin kyrkohistoria efter »vivis documentis», tog på sin part påfvebullor samt kyrko- och klosterbref. I början af 1680-talet antogs som extra ordinarie i Antiqvitetskollegiet en för sin skicklighet som ritare känd student i Upsala vid namn JOHAN PERINGER (Peringsköld). Han utbildades till en af de mest nitiska arbetarne i »antiqviteterna» och blef omsider Hadorphs efterträdare i Antiqvitetsarkivet. Här lemnade han efter sig stora samlingar af medeltidsurkunder uti afskrift, ett slags handskrifna diplomatarier, som hvarken då eller senare i den formen blefvo publicerade, icke häller öfver allt voro pålitliga, men i alla händelser ännu i dag äro forskaren till nytta [1]).

Dessa voro de vigtigaste frukterna af Antiqvitetskollegii verksamhet under dess första blomstringstid för det slags historiska publikationer, hvarom här är fråga. Om den historiska skola, som uppväxte omkring eller i hägn utaf De la Gardies stiftelse, har efterverldens dom utfallit ganska hård. Geijer säger någonstädes, att den började med ett lärdt och slutade med ett olärdt barbari. Och visserligen var det en besynnerlig och svårligen omedveten synförvirring, för hvilken icke blott de nordiska folkens forntid sammanflöt till ett, utan äfven genom tidernas dunkel det yfverborna svenska namnet skymtade från generation till generation ända bort till syndafloden eller ännu längre, allt för den chimèren att åt Sverige vindicera »den incomparabla äran af antiqvitet». Måhända var det i känslan af konstruktionernas egen svaghet, som man var så angelägen om att undertrycka alla afvikande åsigter, »på det icke synas måtte, som vore vi svenskar oss emellan oense och uti åtskilliga meningar» [2]). Men äfven med bortskärande af alla dessa öfverdrifter qvarstår i alla fall en viss storslagenhet i sträfvanden och arbeten, så mycket mer beaktansvärd, som dessa erbjuda många anknytningspunkter till vårt århundrades verksamhet på

[1]) Äfven Peringsköld upprättade ett »Bullarium». Anledningen var att Örnhielms afskrifter först långt fram på 1700-talet återförvärfvades till Antiqvitetsarkivet och länge ansågos förlorade.

[2]) Yttrande i Kanslikollegium med anl. af frågan om att trycka Messenii Scondia Illustrata.

fornforskningens och vår äldre historias områden. Drömmen om den postdiluvianska kulturstaten var delvis ett arf från äldre författare. Den rationellare behandlingen af vår egen historia genom urkunders samlande och publicerande och äldre minnesmärkens bevarande och afbildande är tidens egen förtjenst. Och i denna karolinska skola bildades en vetenskapsman, som i universell mångsidighet och stora planer täflade med de störste af dess äldre författare, representerade det bästa i dess sträfvanden och i viss mån betecknar afslutningen af denna period i vår bildnings- och lärdomshistoria — ERIK BENZELIUS den yngre.

Hans verksamhet har nyligen blifvit så utförligt och omsorgsfullt tecknad [1]), att vi här endast med ett par ord behöfva påminna om hans betydelse för de sträfvanden, hvarmed vi här sysselsätta oss. Teologen och orientalisten fann äfven tid för fäderneslandets historia, och af den unge »monsieur Benzelius», som af Elias Palmsköld begärde råd och upplysningar ur Riksarkivet, vardt snart en sjelfständig vetenskapsman, som planerade icke blott ett *Corpus scriptorum historiæ suio-gothicæ*, utan äfven ett svenskt *Bullarium* och andra urkundspublikationer, som först en senare tid sett delvis fullbordas, och i sina *Monumenta vetera ecclesiæ sveogothicæ* lemnade prof på en textkritik, som länge skulle förblifva oöfverträffad, på samma gång han åter upptäckte och framdrog de rika bidrag till vår kulturs historia, som gömdes i det gamla Vadstenaklostrets länge bortglömda bibliotek. Liksom han riktade vår historia med den första upplagan af dess diarium, hemtade han några af sina intressantaste bilagor ur en af dess codices (n. 6), som sedermera först i våra dagar blifvit närmare känd och undersökt. I sina *Acta Literaria Sveciæ*, där han äfven meddelade flere urkunder, förebådade han i viss mån 1700-talets senare verksamhet på detta område, liksom han genom sina delvis vigtiga handskriftsamlingar var en föregångare till Nordin, Gjörwell och många andra. Hvad som utmärkte Benzelii verksamhet äfven som historiker var utom den kritiska blicken den karaktär af universell vetenskaplighet, som hvilade öfver densamma. Hvad som i främsta rummet ådrog sig hans uppmärksamhet var sådana ämnen eller handlingar, som stodo i någon beröring med rörel-

[1]) Erik Benzelius d. y. Minnesteckning af Hans Forssell. (Jfr särskildt ss. 111—141.)

serna i utlandets vetenskapliga kretsar eller hos dem kunde väcka genklang, såsom fallet var med samlingarna af påfvebullor och synodalbeslut. Han var i Sverige en icke ovärdig representant för Leibnitz' och Benediktinernas tidehvarf. Vi få här icke häller förbigå huru han genom inköp af Elias Palmskölds ofantligt rika afskriftsamlingar åt Uppsala bibliotek förvärfvade en historisk källa, ur hvars lätt tillgängliga rikedom alla editorer under senare hälften af 1700-talet öste med fulla händer. Den behåller för öfrigt ännu i dag sitt stora värde.

Bland tryckta urkundspublikationer från denna tid bör äfven nämnas SPEGELS bekanta *Skrifteliga bevis*, en samling af illa ordnade och i allmänhet vårdslöst tryckta, men intressanta bidrag till svenska kyrkans historia från nionde ända till början af sjuttonde århundradet.

* * *

På öfvergången till följande tidehvarf möter oss den lärde och mångfrestande ANDERS ANTON V. STIERNMAN. Uppfostrad äfven han i den karolinska tidens skola egde han en ovanlig lätthet för arbete och ett synnerligt lifligt intresse för historien, men uppnådde visserligen icke sina föregångare i forskningens djup och allvar och kan svårligen tjena som något mönster genom sin arbetsmetod. Man har onekligen i det fallet mera att lära af Benzelius. Men genom sina editioner af riksdagsbeslut och ekonomie- m. fl. förordningar, om hvilka mera längre fram, har han visserligen såsom urkundsutgifvare gjort sig förtjent af erkännande; genom sina upplagor af äldre krönikor, som han för öfrigt försåg med vidlyftiga bilagor, och sina biografiska arbeten har han gjort den historiska vetenskapen verkliga tjenster, ehuru vi knappast äro benägna att deltaga i samtidens lofsjungande af »vårt vidtberömde cantzliråd och riddare». Sjelfve Gjörwell, som annars instämde i berömmet, kunde ej tillbakahålla en lindrig anmärkning, att han litade för mycket på ett minne, som visserligen lärer varit utomordentligt — ännu större än hans boksamling. På hans okritiskhet lemnar den bekanta upplagan af Peder Svarts biskopskrönika, hvars uppenbara knappt tyckas ha fäst hans uppmärksamhet, flerfaldiga e och mötte i en text ett ställe för svårt att genast nöjde han sig alltför ofta med några punkter ell

ganska grofva misstag. Samma nyss antydda förträffliga minne gjorde, att han sjelf ej lärer behöft någon ordning i de af honom vårdade och flitigt anlitade samlingarna i Riksarkivet, men också klagades det efter hans död att handlingarna lågo på golfvet i högar, där Stiernman förstått att finna sig till rätta, men där efterträdaren ej hade lika lätt att orientera sig. Är Tessins yttrande om honom sannt, att han var en goddagspilt, som arbetade om morgnarne och söndagarne, men tillbragte resten af sin tid i sällskap, måste man emellertid erkänna att han använde sina morgonstunder och hvilodagar väl, om man ej alltför uteslutande fäster sig vid qvaliteten. För öfrigt stälde han sin lärdom och sin urkundskännedom med beredvillighet till yngre historicis tjenst.

Att Riksarkivet för öfrigt ej spelade någon särskild roll i fråga om de historiska publikationerna, ehuru redan Jakob Wilde framhållit att »historien är liksom vägvisaren och sjelfva ögat uti archivet och archivet är historiens fatebur, så att ingendera kan umbära den andra»[1], får ej förvåna på en tid, då dess samlingar nog allmänt betraktades »som heliga gömmor», till hvilka tillträde gafs endast på särskild ansökan, och dessutom voro spridda på många förvaringsrum samt föga ordnade. Att någon särskild uppgift i det hänseendet ålåg den officiella vårdaren af statens handskriftsamlingar, ingick ej i det allmänna föreställningssättet. Däremot lemnades till tidehvarfvets samlare och editorer mångfaldiga enskilda bidrag ur Riksarkivets samlingar. Antiqvitetsarkivets lysande tid var åter ohjelpligen förbi; dess verksamhet togs hufvudsakligen i anspråk, när man ej icisslade de isländska sagorna, för afskrifvande af medeltidsurkunderna, hvarom mera längre fram, af numismatiska och rent antiqvariska studier eller ofruktbara historiska företag[2]. Väckelsen till den för frihetstiden egendomliga verksamheten på de historiska publikationernas område, kom från enskildt håll och närmast från Lund. Där hade 1742 Sven Bring (Lagerbring) blifvit professor i historia och samlade snart omkring sig en krets af intresserade lärjungar. Han kunde icke undgå att beröras af den lifliga verksamhet för Danmarks historia och språk, som begynt på andra sidan Öresund och bland annat framkallat den ännu fort-

[1] Memorial till Kanslikollegium 1728.

[2] Assessorn Lundberg arbetade i flere år på Karl Knutssons och Sturarnes historia. Med hvilket resultat är obekant.

gående publikationen *Danske Magazin* ¹). Det var väl ej ensamt, men dock närmast detta föredöme, som kom honom att träda i Hadorphs, Spegels och Benzelii fotspår och 1749 utgifva första delen af sin *Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifva ljus i svenska historien*. Den innehöll både aktstycken och uppsatser. Det var här Bring bl. a. uppträdde mot Dalins teori om »vattuminskningen» i Sverige. Hans egna bidrag utmärktes för öfrigt af samma torra och sjelfsvåldiga stil, som återfinnes i hans större arbeten och som var föremål för så oblida omdömen af tidehvarfvets franskt bildade stilister, och i öfrigt af en något ensidig kritik i upplysningstidens anda. Bland de meddelade aktstyckena voro väl de intressantaste de, som rörde Karl Knutssons och den senare medeltidens historia; de gifva ännu åt hans samling ett visst värde. När han 1758 upphörde med densamma, kunde han emellertid med tillfredsställelse yttra: »jag hade väl tänkt att låta inflyta åtskilliga andra dokument, men jag har vunnit mitt ändamål och ser med nöje dagligen utkomma många vackra handlingar rörande Sveriges historia, så att ingen saknad blir genom detta lilla verkets afstannande».

Det var två hans lärjungar, Bengt Bergius och Carl Kristofer Gjörwell, som kommit till Stockholm att söka sin lycka, och med ungdomens värme och intresse egnade sig åt den historiska vetenskapens främjande. Bergii första plan att bilda en historisk akademi misslyckades, då man försummat att vinna några höga gynnare, enligt hvad Schönberg förmodade ²); andra skäl af mera personlig art antydas äfven. Han nöjde sig med att bilda ett sällskap af anspråkslösare slag för utgifvande af handlingar till Sveriges historia. Frukten blef ett *Nytt förråd af äldre och nyare handlingar rörande nordiska historien*, utaf hvilket dock endast fyra »stycken» utkommo (1753, 54). Sällskapet lärer endast ha bestått af Bergius, en annan lundensare, d. v. pastorsadjunkten, sedermera kyrkoherden i Osby och Loshult Jöns Lind samt »hof- och huspredikanten» hos riksrådet grefve Seth,

¹) Chr. Nettelbladts öfversättningar af åtskilliga gamla svenska handlingar i hans bekanta »Schwedische Bibliothek» [illegible] här endast [illegible] omnämnas. Han synes nästan ha [illegible] till svenska nationens heder [illegible] då det kommer af en främmande [illegible] var svårligen rätta mannen för [illegible]

²) Jfr Hist. Tidskr. 188[illegible]

sedermera kyrkoherden i Värnamo David Ståhl, hvilken åtog sig förlaget, och lektor Johan Stagnell, som lärer ha hjelpt till att anskaffa några manuskript. De arbetande medlemmarne voro annars Lind och Bergius, ehuru den senare redan af samtiden ansågs som den egentlige utgifvaren. Bolagsmännen skildes snart åt, Lind missnöjd öfver att Bergius tillegnade sig hela äran af företaget, och detsamma upphörde snart [1]). Samlingen sattes af samtiden mycket högt, och Gjörwell ansåg densamma till och med som den bästa publikationen i sitt slag uti Sverige, ja som »en spegel att skåda sig i för att vinna diplomatisk skönhet». Vi ha svårt att förstå så superlativa omdömen. De vigtigaste bidragen angingo visitationen vid Upsala universitet 1637 och Messenii tvister med Upsala professorer, enkannerligen Rudbeck, 1610 och 1613 [2]). De äro numera omtryckta, men voro onekligen förtjenta af uppmärksamhet. I öfrigt företer samlingen en tämligen brokig omväxling i öfverensstämmelse med den i företalet uttalade afsigten »att endast förnöja det allmänna med små skrifter, så kallade pièces fugitives». De bifogade inledningarna vittna visserligen om lärdom och skarpsinne, men synas oss vara författade på ett nog jollrande språk. Den senast antydda synpunkten gjorde sig alldeles uteslutande gällande i ett par af Bergii följande publikationer, hans af andra anledningar på sin tid ryktbara »Småsaker» och »Allehanda» [3]), där bland verser och åtskilligt strögods äfven förekom en och annan historisk handling. De utgåfvos enligt Gjörwell, som djupt ogillade detta snedsprång från vetenskapen, blott af en »calcul de finance» och lära i det fallet ha motsvarat sitt ändamål. Om Bergii senare verksamhet få vi längre fram tillfälle att tala.

Gjörwell debuterade 1755, 24 år gammal, med *Stockholms historiska bibliotek*, som väl närmast hade Lagerbrings samling till mönster; det kunde också meddela artiklar både af denne och af Berch. Dessutom förekommo där lefvernesbeskrifningar på grund af äldre handlingar: ett slag af historisk litteratur,

[1]) Kyrkoherden Lind uppsatte en historia öfver sällskapet med noggrant angifvande af hvars och ens litterära andel i det »Nya Förrådet». Enligt denna voro anmärkningarna i regeln författade af båda gemensamt; förmodligen lade dock Bergius sista hand vid redigeringen. Särskildt gör Lind anspråk på författareskapet till den utförligaste uppsatsen, »Påminnelser öfver Laurentii Andreæ svenska öfversättning af nya testamentet». Se härom Gjörwells bref till O. A. Knös $^{16}/_{2}$ 1786.

[2]) De båda senare voro meddelade af Lind.

[3]) »Småsakerna» förbjödos att säljas i boklåda eller på auktion. Se Schönbergs Minnestal s. 22.

som Gjörwell allt framgent mycket gynnade. Den unge utgifvarens egna bidrag utmärkte sig i öfrigt af nog stor naivitet. Den samma år började »Svenske Mercurius» gjorde för tillfället slut på det historiska biblioteket, men i densamma inrymde han en för hvarje årgång växande mängd af historiska handlingar och enskilda bref från den nyare tiden. Det dröjde dock ej längre än till följande år, förr än han samtidigt återupptog\de rent historiska publikationerna med sitt *Svenska bibliotek*, som skulle inrymma »alt som på något sätt kan dragas till och upplysa svenska historien», och fullföljde detsamma med ovanlig ståndaktighet i fem band. Han slutade af ekonomiska skäl 1762, men kunde redan samma år fortsätta med sitt *Nya svenska bibliotek*, som fortgick ända till 1765. Nu var emellertid isen bruten, och under de följande 25 åren aflöste under växlande namn den ena publikationen af historiska handlingar den andra. Allmänhetens gunst visade sig på olika sätt. Det hade blifvit en sak på modet att bilda handskriftsamlingar, och egarne af dessa eller af enskilda arkiv, en Tessin och Höpken, en Tilas och Hjärne, en Benzelius och Warmholtz m. fl., öppnade sina förråd, under det att de offentliga samlingarnes vårdare. såsom Stiernman, Berch och Ribbing, lemnade många strödda bidrag.

Som den förnämste medtäflaren till Gjörwell uppträdde magister SAMUEL LOENBOM från Uppsala. Under kondition hos lagmannen grefve Stenbock på Rånäs fick han göra bekantskap med dennes rika samling, hufvudsakligen bestående af Gustaf Otto och Magnus Stenbocks samt Bengt Oxenstiernas papper, hvilka af lagmannen räddats undan förstöring, af Loenbom och Sotberg ordnades och som tills vidare förvarades först på Mörby och sedan på Rånäs i Uppland[1]). Det är antagligt, att det var på detta sätt, som hos Loenbom den kärlek väcktes till historien, som sedan blef bestämmande för hans lefnadsbana. På uppdrag af Stenbock började han författa sin lefvernesbeskrifning öfver Magnus Stenbock och samlade sjelf ett förråd af afskri sedermera kom väl till pass. Under en korta grefve Gyldenstolpe på Noor efter Stenbocks d satte han sitt historiska verk, hade här tillt arkiv, där han tog nya afskrifter, och var n att utgifva en samling af Handlingar i sv han brefväxlade med Gjörwell. Han l

[1]) Jfr Sotbergs bref till Gjörwell 1779 ²⁷/₇.

anstäldes där som e. o. kanslist vid Biblioteket och Antiqvitetsarkivet, men näringsbekymren öfverröstade för ögonblicket de historiska intressena, och han mottog 1761 en kallelse till Linköpings läroverk, där han samma år utnämdes till gymnasiiadjunkt, för att redan året därpå återvända till Stockholm såsom amanuens hos rikshistoriografen. Det var en förhoppning, som tändes för att lysa honom in i ett lif af fjorton års arbete och ständigt växande försakelser och armod. Trots alla rekommendationer af v. Celse och Berch, af hvilka den senare dock annars säges ha motarbetat honom, fanns det vid hvarje befordran någon annan, som ansågs mera meriterad, och döden fann honom 1776 ännu alltjämt såsom lönlös amanuens vid historiografien, den siste, som innehaft denna syssla. Det var ej underligt, om han, såsom Gjörwell en gång uttryckte sig, »bar spaden med en melankolisk uppsyn» på historiens för dem båda stenbundna mark. Men spaden förde han onekligen med besked. De fjorton åren sågo hans *Svenska* och *Historiska arkiv*, hans *Historiska märkvärdigheter* och *Upplysningar*, hans *Anecdoter om märkvärdiga svenske män* och framför allt hans *Handlingar till Karl XI:s historia* utkomma i rask följd och flera af dem samtidigt. Aktstyckena hemtades till allra största delen ur »stora herrars arkiver», i främsta rummet Stenbocks och Gyldenstolpes, men en mängd mer eller mindre kände samlare och älskare af historien, såsom Gjörwell, Celsius, J. H. Lidén, lagman Ribbing, frih. Hermelin, Schönberg, Georg Barfod, Gahm, hofmästaren Westerdahl m. fl., lemnade bidrag, och han hade äfven tillträde till Lovisa Ulrikas samlingar

Vid sidan af dessa verk uppdök den ena samlingen och veckoskriften efter den andra. Den originelle bokauktionsnotarien EKHOLM framträdde med sina många, i historiskt hänseende dock tämligen magra publikationer (1760—1770). Auroraförbundet i Åbo började 1771 med sina berömda *Tidningar*, som inrymde flerfaldiga historiska handlingar, och *Stockholms Magazin* (1780—81) meddelade hufvudsakligen ur Palmsköldska samlingen i Uppsala många intressanta aktstycken, särskildt till Erik XIV:s och Gustaf II Adolfs historia.

Om Bergius möjligen uti kritisk skärpa och Loenbom genom mera planmässig och samlad verksamhet ha ett visst företräde, kan dock ur andra synpunkter det främsta rummet bland dessa

historiska publicister svårligen bestridas Gjörwell. Han afbröt visserligen 1765 tills vidare sin direkta verksamhet för historiens främjande med det Nya svenska biblioteket, och flertalet af hans följande publikationer, såsom *Svenska Archivum*, *Collectio Gjoerwelliana* m. fl., för att icke tala om de egentliga tidningarna, meddelade visserligen här och hvar historiska aktstycken, men tjenade äfven och företrädesvis andra ändamål. Men genom ett aldrig slocknande intresse, genom egna stora samlingar, genom sina litterära förbindelser och sin dubbla egenskap af lärd och förläggare kom han att intaga en alldeles exceptionell ställning. Hans betydelse för den historiska forskningen i allmänhet ha vi icke här att göra med och kunna endast i förbigående nämna, huru han genom att möjliggöra utgifvandet af Warmholtz *Bibliotheca historica Sveo-Gothica* och Celses *Bullarium* direkte främjade just den del af historiska publikationer, om hvilka här är fråga. Och det var historien och dess källor, som dock, under alla hans lärda och publicistiska distraktioner, förblefvo föremålen för hans varmaste kärlek, en kärlek som ofta gaf sig uttryck på ett lika naivt som rörande sätt. »En undan förgängelse frälst handling», heter det sålunda på ett ställe, »åtföljer alltid en säll känsla», och på ett annat »af all jordisk vällust öfvergår nästan ingenting hos mig den att få betrakta, läsa, granska, bruka, trycka eller förvara handlingar i svenska historien» [1]). Och det finnes få frågor rörande utgifningen af historiska handlingar, som han icke berört. Han tröttnade icke att predika om nödvändigheten af att gå tillbaka till sjelfva källorna för den historiska kunskapen, om vigten däraf för denna vetenskap, som var inrättad »endast och allena för sanningen», och följde också med oaflåtligt intresse alla uppgående historiska samlare och utgifvare. Han uttalade ganska förståndiga åsigter rörande sättet för sådana handlingars utgifvande och tillständigheten af modernisering, så främmande han än sjelf var för »diplomatisk» kritik i strängare mening. Ännu för den tiden, då man trodde sig särskildt behöfva ursäkta det gamla språket eller som Ekholm förklarade, »att jag följer mitt vanliga skrifsätt», var nog hans varning behöflig: »att öfversätta svenska acter på nu bruklig svenska är ett fel» [2]). Och bibliotekmannens yrke

[1]) Jfr företalet till Svenska Archivum, där de senast anförda orden förekomma.

[2]) Äfven i denna fråga var det i Svenska Archivum han framlade sina åsigter. Jfr äfven företalet till Axel Oxenstiernas bref.

hade lärt honom att som »crimen læsæ maiestatis diplomaticæ» betrakta »bristande aktning särskildt för personers, orters, böckers och handskrifters namn». I hans ständigt rörliga själ föddes alltjämt nya planer, som det visserligen ej blef honom förunnadt att realisera, liksom det ej hade legat i hans förmåga att göra det, men bland dessa finner man sådana, hvilkas förverkligande räknas till vår tids största förtjenster. Han antydde önskligheten, att Riksarkivet blefve medelpunkten för de historiska urkundspublikationerna; han insåg redan nu behofvet af en förteckning öfver alla tryckta handlingar i svenska historien och ämnade sjelf utgifva en sådan, ett *Tabularium sviogothicum*; han, för hvilken medeltiden annars var jämförelsevis främmande, var den som ifrigast verkade för ett svenskt diplomatariums utgifvande — vi återkomma därtill längre fram. Det var han som först »supplicerade som en grace i svenska historien», att Axel Oxenstiernas bref måtte »läggas i allmänt tryck», och sedan sjelf påbörjade utgifningen af den store statsmannens korrespondens; han var nog skarpsynt att yttra: »detta verk är af alla, som jag i den historiska upplysningsvägen utgifvit det förnämsta», och det är icke utan rörelse man hör åttioåringen uppmana alla dem, som voro egare af bref, handlingar och anteckningar till eller om Axel Oxenstierna, att meddela dem till införande i denna hans samling. Sjelf föga lycklig som historisk författare kunde ingen mera ödmjukt tillstå sin oförmåga i det hänseendet. »Jag är endast en under- och undanarbetare, en annalist» yttrade han på gamla dagar. Men med erkännande häraf ger man honom gärna rätt i hans sjelfberöm, att han genom sin verksamhet och sitt föredöme verkligen bidragit till att »undan eld och förstörelse», vi kunna tillägga glömska och vanvård, rädda mångfaldiga historiska handlingar, både bokstafligen och figurligen. Rikshistoriografen Anders Schönberg gaf honom en gång i ett minnestal öfver Bergius ett varmt erkännande för hans förtjenster, och då Gjörwell anspråkslöst tackade för ett loford, »som han (G.) väl till någon del vidkännes, men dock samfält taget icke kan annat än tillskrifvas oratorns välgörande hjertelag emot alle arbetare i den alltmera skuggrike historiske vägen», svarade Schönberg: »Det som jag har anfört om dina förtjenster uti talet öfver sal. bancocommissarien Bergius var visst det minsta som jag kunde och borde säga . . . Eftertiden gör ofelbart rättvisa åt min värdaste broders nit både för historien och litteraturen

i gemen och din outtröttliga möda. Och de nu lefvande historici böra åtminstone visa, att de icke äro känslolösa. Det är visst att hjertat hos mig alltid talar, då det angår dig, min hjertans broder» [1]). Eftertiden har också i det fallet icke jäfvat hans förutsägelse.

Sin blomstringstid hade denna verksamhet från slutet af 1740-talet och under de följande 35 till 40 åren, som inrymma de mest betydande af Gjörwells verk, alla Loenboms, Bergii och Ekholms, och dessutom Åbo Tidningar, Stockholms magasin m. fl. dylika publikationer. En afmattningstid inträdde därefter. Det är egendomligt att höra, huru icke blott Gjörwell, utan många andra klagade öfver den stigande intresselösheten under slutet af Gustaf III:s regering, och den förres suckande jämförelse mellan grefve Tessins och »Grefve Ulriks» tidehvarf är bekant. »Vi äre nu änteligen så långt komne», skrifver han till Lagerbring redan 1779, »att i Stockholm bland de store och förnäme finnes numera ingen, åtminstone ingen benägen samlare i svenska historien, sedan landshöfding Tilas dog», och hans yttrande om den »alltmer skuggrika» historiska vägen ha vi redan anfört. Schönberg åter yttrar i ett bref 1786, med anledning af Gjörwells rekommendation för den unge Floderus: »det är en ganska stor hugnad att åtminstone någon i vår tid bemödar sig att söka grundlig lärdom, så att någon ... i de nästföljande generationer må kunna litet mota det inbrytande barbariet», och dåvarande biskopen i Linköping v. Troil talade vid samma tid med farhågor om den »med stora steg annalkande okunnoghetsperioden». De sista åren af Gustaf III:s regering sågo visserligen Wallqvists *Ecclesiastique samlingar* och Fants *Handlingar till upplysning af svenska historien* begynnas, men den långsamhet, hvarmed de fortskredo, visade att mottagligheten ej längre var densamma. Till denna tid hör dock Troils intressanta samling af *Skrifter och handlingar till upplysning i svenska kyrko- och reformationshistorien* (1790, 1791), som ännu i dag har sitt värde, så mycket än urkunderna lämna öfrigt att önska i afseende på kritisk noggranhet. Det blef naturligtvis ej bättre under Gustaf IV Adolfs regering. Wallqvists samlingar upphörde 1795, Fants 1802, sedan han beklagat att »smaken för dessa saker» har i senare tider tyckts märkligen aftaga och lemna

[1]) Schönberg till Gjörwell 1786 $^{23}/_{3}$.

rum »för andra af nyare intryck». Arkivsekreteraren CARL ADLERSPARRE började 1793 utgifva sina väl redigerade *Historiska Samlingar* för att afbryta dem redan 1797 och återtog dem först 1812. Gjörwell ensam tröttnade icke, trots de bistra tiderna, och hans *Brefväxling* framträdde under en följd af år (1798—1808) som en sista dröjande gengångare från lyckligare dagar, understödd af en och annan gynnare och vän af historien, såsom brukspatron Burén på Boxholm. Den är dock, trots sina vackra ansatser och löften, i historiskt afseende skäligen matt. Man må dock ej undra öfver, om utgifningen ej skedde med den forna lusten, då publikationen utgafs ej ensamt i historiens tjenst, utan äfven och kanske mest för att förnöja »borgenärerna». Men åttioåringens spänstighet var beundransvärd. Då Brefväxlingen ej kom att inrymma allt hvad som ämnadt var,[1]) redde han till en särskild publikation af hvad som delvis skulle utgjort dess innehåll och kunde 1810 utgifva hvad han sjelf, såsom redan nämts, ansåg som sitt förnämsta arbete eller *Bref från Svearikes Canceller grefve Axel Oxenstierna till grefve Johan Oxenstierna 1642—1649*. Det var ett värdigt slut på den långa historiska publicistbanan, ehuru han sjelf ej fick se verket fullbordadt.[2])

Och summan af hela denna vidlyftiga och mångskiftande verksamhet för historiska handlingars publicerande? Icke kunna vi anslå den så högt, som Gjörwell gjorde, när han om sitt Svenska och sitt Nya svenska bibliotek yttrade: »dessa bägge verk torde få räknas till de både rymligaste och bastantaste grundmurar under rikshistoriens stora byggnad», men vi få icke heller underskatta densamma. I qvantitativt hänseende är resultatet först och främst ganska stort. Redan 1765 kunde Gjörwell med stolthet säga, att han ensam tryckt 1,056 historiska handlingar och afhandlingar, och ehuru siffran för en urkundsutgifvare i våra dagar icke låter så oupphinnelig, var det för den tiden onekligen ett vackert resultat. Och detta är ju blott en ringa

[1]) Där skulle införas bl. a. Axel Oxenstiernas bref till Johan O. och Casten Feifs bref till Nikodemus Tessin, men blott några få af hvardera slaget meddelades. De senare, ur Åkeröarkivet, hade länge legat Gjörwell i hägen och han hade långt för detta brefväxlat med dåvarande egaren Fredrik Sparre om deras utgifvande.

[2]) Det skedde först 1819 på L. v. Engeströms bekostnad. Strödda bref hade utom i Brefväxlingen äfven utgifvits i hans »Historiske och politiske Mercurius».

del af det hela. Äfven i qvalitativt hänseende är resultatet icke att förakta. Visserligen lemnades hela tidehvarf, såsom medeltiden, och hela regeringar, såsom Gustaf I:s, tämligen oberörda och obelysta, men till Sveriges historia under följande tidsskeden gåfvos många vigtiga bidrag, af hvilka t. ex. Loenboms handlingar till Karl XI:s historia belyste ett förut alldeles dunkelt område. De många ämbetsberättelser, riksdagshandlingar och riksdagsberättelser han särskild här och i sina Historiska märkvärdigheter meddelade, voro af ett varaktigt värde. Till de flesta riksdagarnes historia under Karl XI, liksom till flera föregående, lemnade han bl. a. på detta sätt bidrag, [1]) så mycket mera af vigt, som de för det mesta belyste riksdagens förlopp och *inre* historia, under det att Stiernmans officiella samling blott upptog besluten och resolutionerna, och man ännu icke kommit på den tanken att utgifva protokollen. Gjörwell meddelade i sina båda Bibliotek en mängd bidrag till Karl XII:s historia, särskildt under vistelsen i Turkiet. Adlersparre lemnade i sin välordnade samling ur rådsprotokollen och andra Riksarkivets handskrifter en belysning af flera enstaka historiska frågor ända från Gustaf I:s tid. Erik XIV:s historia riktades särskildt genom åtskilliga handlingars tryckande. [2]) Men framför allt var det till kultur- och personalhistorien som bidrag lemnades, två områden särskildt egnade att intressera allmänheten. De många brefven till Erik Benzelius och Hjärne, som Gjörwell tryckte, höra hit. På de rika bidrag till vår äldre kulturhistoria, som Vadstena-klostrets kringspridda handskrifter innehöllo, lemnade, utom Benzelius och Stiernman, v. Troil i sina *Skrifter och handlingar* flere prof. Messeniernas öden voro likaledes ett välkommet ämne, som af flere belystes. Det var denna synpunkt, som i sjelfva verket, om man möjligen undantager Loenbom, var den dominerande hos alla utgifvarne af större samlingar. Och visserligen ligger häri till en god del förtjensten, men också svagheten hos dessa publikationer. Gjörwell sjelf karakteriserar i ett bref till Fredrik Sparre sin och väl äfven flertalets uppfattning i det hänseendet, då han om sina samlingar bl. a. säger: »alla obetydliga originaler, alla vårdslösa afskrifter vräker jag. För protokoller och alla sanningen maske-

[1]) Härtill kommo de af Lidén tryckta berättelserna om riksdagen 1682; äfven Stockholms Magasin meddelade många riksdagshandlingar.
[2]) Så hos Gjörwell, Svederus, Fant och Adlersparre.

rande papper bär jag föga omvårdnad, men däremot är en billet, som låter själen af en händelse om än aldrig så litet framlysa, som blottar hjertat på en person, som upptäcker någon dold driffjäder, som uppvisar något drag af tidens tänkesätt och seder, sådan breflapp är mig ovärderlig, kärare än en hel isländsk saga eller medeltids legenda». Det är därföre också i våra dagar de, som älska denna inre sida af historien, hvilka ännu med en viss förkärlek vända sig till 1700-talets publikationer. Vi torde också härmed ha berört den speciella betydelse den här åsyftade verksamheten haft. Den återväckte intresset för historien både hos hög och låg under en tid, som ännu hade i friskt minne Rudbeckianismens lärdomsbarbari och vidunderliga konstruktioner, liksom dess missbruk bl. a. just med »isländska sagor». De beteckna inbrottet af en ny tid, då Sveriges historia ej längre lemnades åt utlänningar att skrifva eller tog till uppgift att åt den svenska storheten bygga ett motsvarande fantastiskt tempel i forntiden, utan mera anspråkslöst och sannt att framkalla bilden af förgångna åldrars lif och verksamhet. De voro så mycket mera af vigt, som den skrifna historien endast långsamt framskred, och vissa perioder ännu lågo i fullkomligt dunkel eller endast från en viss sida belystes, och den s. k. »pragmatiska» metoden ännu var den allmänt herrskande i historieskrifningen. Hvad man med allt detta kan anmärka mot metoden, skola vi genast återkomma till; vi måste dock först ett ögonblick dröja vid en annan sida af tidehvarfvets verksamhet för historiska handlingars utgifvande.

De ofvannämda handlingarna sökte alla sin publik bland den bildade allmänheten och rättade sig måhända understundom alltför mycket efter hvad man ansåg skulle falla den i smaken. Att man lyckades, visar den goda afsättning flere af dessa periodiska skrifter en tid bortåt hade. [1]) Men äfven representanterna för den historiska forskningen i strängare mening kunde ej förbise ett för densamma allt vigtigare material; för dess offentliggörande fanns likväl — om man undantager bilagornas till något större verk, hvilket endast sällan kunde förekomma [2]) — knappt någon

[1]) Flere utkommo i nya upplagor. Jfr Gjörwells yttrande i sin Brefväxling I, s. 100: »Utgifningen af historiska handlingar medför nu bara förlust; så var det ingalunda förr.»

[2]) Stiernman begagnade sig med förkärlek af denna form, liksom Bergius i en af sina publikationer. Det ryktbaraste exemplet gaf dock ARCKENHOLTZ i sina *Mémoires pour servir à l'histoire de la reine Christine*, ett i sitt slag allenastående verk under detta tidehvarf.

annan form än den akademiska afhandlingens, den minst lyckliga af alla. Otaliga handlingar trycktes på detta sätt antingen som bevis till en dissertation eller som stoff för några kommentarier eller slutligen utan vidare blott för sin egen skuld, helst några urkunders samlande och tryckande erbjöd ett beqvämt sätt att uppfylla anspråken på akademiskt författareskap. Det är blott den sistnämda formen, som här behöfver sysselsätta oss, då endast genom den några egentliga samlingar uppstodo. Till de första mera betydande exemplen höra O. CELSII *Monumenta politico-ecclesiastica*,[1]) en publikation, hvars betydelse egentligen torde få sökas däri, att den först gjorde allmännare bekant det rikhaltiga och omväxlande innehållet af den i Uppsala bibliotek förvarade Palmsköldska samlingen af afskrifter, som vi här ofvan omnämt; de af Celsius meddelade aktstyckena voro nästan utan undantag hemtade därifrån. ERIK MICHAEL FANT, hvars utnämning till professor ansågs bebåda en ny tid för det historiska studiet i Uppsala, nedlade snart nästan hela sin lärdom i de akademiska dissertationernas tunna qvartark och kommenterade eller publicerade på sådant sätt mångfaldiga urkunder.[2]) Större samlingar utgåfvo skytteanske professorn J. F. NEIKTER 1800—1803 (med fortsättning af hans efterträdare) och akademiadjunkten OLOF KNÖS 1787—1796. Den förra — *Collectio monumentorum historiam svecanam illustrantium* — är en sannskyldig typ för hela genren. Dess vigtigaste innehåll rörde till en början den Cederhielm-Vellingkska rättegången 1726—1727, men handlingarna därom afbrytas rätt som det är af ett stycke angående förföljelsen mot Arckenholtz, för att sedan fortsättas. Afbruten genom Neikters död, återupptogs samlingen först 1808 af efterträdaren OLOF KOLMODIN och släpade sig nu fram från disputation till disputation, tills den omsider fullbordades 1829. Därigenom blef fullständigt tryckt ett Utdrag af presteståndets protokoll på de båda riksdagarne 1660 i Göteborg och Stockholm, som Neikter redan börjat meddela 1802, Det hela utgjorde 58 sidor i liten 4:o och hade behöft 27 år för att komma ut. — Knös samling — *Analecta epistolarum in primis historiam et res litterarias Sveciæ illustrantium* — företer ett ännu mer om-

[1]) Benzelii redan omnämda Monumenta, liksom Bringe på 1740-talet utgifna i sitt slag framstående *Monumenta* [illegible] höra genom innehåll och form endast delvis till de arbeten, om [illegible]

[2]) Han utgaf dock äfven en [illegible] och påbörjade e[illegible] par andra; jfr här ofvan.

växlande innehåll; den upptager vid sidan af ett och annat intressant åtskilligt, som är synnerligen obetydligt, men angick hufvudsakligen lärdoms- och litteratur-historien.

Den angifna metoden fortfor, som bekant, att tillämpas långt in på 1800-talet. REUTERDAHL utgaf de svenska synodalhandlingar från Medeltiden, som redan Magnus von Celse förberedt till tryckning, i disputationsform (1839 och följande år), och JOHAN HENRIK SCHRÖDER tillämpade densamma icke minst för urkunders publicerande ännu senare.

Som en jätte bland dvärgar reste sig emellertid i denna disputationslitteratur finnen H. G. PORTHANS berömda upplaga af *Paul Juustens biskopskrönika* för Åbo stift, ett 40-tal sidor text, åtföljda af flere hundra sidor noter, i hvilka Porthan utvecklade hela sin historiska lärdom och dessutom meddelade en mängd för Finlands historia vigtiga urkunder, hämtade till större delen ur den s. k. »Åbo svartbok». Arbetet utkom i 56 nummer åren 1784—1800. Utgifningssättet strider mot alla våra begrepp om den rätta metoden för urkunders publicerande, och studiet af ett verk bestående blott af noter och noter till noterna hör ej till dem, där formen i någon nämnvärd mån underlättar mödan. Vår beundran för utgifvarens lärdom och skarpsinne qvarstår orubbad, så mycket vi än måste beklaga de små litterära resurserna under hans tid. Uti samma form utgaf Porthan som ett slags supplement till sitt stora verk en ny samling af Handlingar belysande Finlands historia, som dock afbröts genom hans död 1804 (dessutom äfven ett supplement till Celses Bullarium).

Det adertonde århundradets stora betydelse för sjelfva historieskrifningens utveckling i Sverige kunna vi för öfrigt icke här behandla; Dalins och Lagerbrings, Botins och Schönbergs verksamhet för densamma har föga motsvarighet i det sjuttonde, och de fingo till en god del börja på nytt. Men i fråga om sjelfva urkundspublikationerna kan man dock ej neka, att det »stora århundradet» utmärktes af väldigare ansatser och en mera brinnande forskareifver än det följande, låt vara att den delvis missriktades och snart afbröts, utan att ha fått föra sina planer till fullbordan. Stiernman med all sin lärdom och produktivitet kan dock ej mäta sig med Benzelius i kritisk skärpa och idérikedom, och Bergius. Loenbom och Gjörwell kunna i samlad verksamhet

svårligen uppväga Hadorph, Örnhielm, Peringsköld och Palmsköldarne, äfven om man till de förra lägger i vågskålen alla disputationerna och magasinen. Man står något förvirrad och förlägen inför denna svåröfverskådliga och svåråtkomliga massa af tidningar och veckoskrifter, af *arkiv* och *bibliotek*, *fatburar* och *magasin*, *förråder* och *samlingar*, bland dessa *märkvärdigheter* och *anekdoter*, *ålderdomsblomster* och *monument*, *småsaker* och *allehanda* eller hvad de nu må heta, som förvara i brokig växling de tusentals aktstycken, som verkligen bragtes i dagen. Det kräfves bibliografiska studier för att hålla reda på dem och det är endast gynnsamt lottade bokvänner, som kunna samla dem på sin hylla. Tvånget att i ett tidehvarf med små litterära resurser vädja till allmänhetens smak måste äfven de bäste bland tidens utgifvare underkasta sig och erkände ock detsamma öppet; det måste inverka såväl på urvalet som på ordnandet, och redan vecko- eller månadsskriftens form pålade i det hänseendet ett oundvikligt band. Hvad urvalet angår berodde man dessutom vanligen af de enskilda handskrifts- eller afskriftssamlingarnes beskaffenhet. De bilda tillsammans med de tryckta i sjelfva verket blott tvänne hvarandra motsvarande sidor i tidehvarfvets skaplynne och sträfvanden, och det sjunkande intresset för båda följdes åt. — Men samlingarne äro dock lätta att hålla reda på i jämförelse med disputationerna, i hvilka den historiska lärdomen och de historiska aktstyckena arkvis utminuterades, insvepta i det akademiska latinets ordrika svada. Det är något smått i hela denna författare- och publiceringsmetod, och det har onekligen hämnat sig på den sjelf, ty man är alltför ofta benägen att betrakta denna litteratur såsom icke befintlig. Det var för öfrigt endast få som i likhet med Adlersparre och Loenbom sökte bevara en viss enhet, och i allmänhet följde handlingarna i vild oordning på hvarandra. Men kunde man i veckoskriften förstå och ursäkta grundsatsen »varietas delectat»[1]), är det omöjligt att göra det i den för lärda ändamål afsedda disputationen. Om det sålunda också är förvånande mycket af historiska handlingar, som på detta sätt har publicerats, har efterverlden ej på långt när haft motsvarande nytta därutaf. Man behöfver ett register till denna [illegible] om samtiden visserligen erkände, men

[1]) Jfr inledningen till Knös' »Anal[illegible]
Hist. Tidskrift 1886.

är fyldt.[1]) Och när man äntligen mot århundradets slut grep sig an med ett sannskyldigt storverk i publikationsväg, kom det aldrig längre än till några förarbeten, och det blef först det nittonde århundradets uppgift att realisera detsamma.

Utan större urkundsamlingar är emellertid århundradet som bekant icke, men de afsågo ej i främsta rummet historien, utan direkt praktiska syftemål, och utgåfvos oftast på ständernas begäran. Stiernman utgaf sålunda, närmast på grund af städernas besvär vid 1727 års riksdag, den länge påtänkta samlingen af riksdagsbeslut, regeringsformer och resolutioner på allmänna besvär från Gustaf I:s tid till och med 1731. Arbetet bedrefs med en raskhet som ej lämnade något att önska och var färdigt redan 1733, ehuru ett supplement då utlofvades, hvilket utkom först 1746. Redan vid 1723 års riksdag hade borgerskapet framstält sin önskan om en samling af k. stadgar, bref och resolutioner angående politin och ekonomin, hvartill vid 1727 års riksdag äfven lades »commercien». Arbetet var i början öfverlemnadt at en tjensteman i Antiqvitetsarkivet, Nils Hufvedsson Dal, men synes ha afstannat redan vid slutet af 1720-talet, öfvertogs sedan af Stiernman, som utgaf 1—4 delen 1747—1760.[2]) Densamme utgaf 1744[3]), likaledes på kunglig befallning, en samling af k. bref och förordningar ang. religionen (från 1563 till1741). MODÉEs samling af allianstraktater efter 1718 och Utdrag af publike handlingar från 1718 ang. rikets styrelse och hushållning, GAHMs Stadgar ang. landmilicen efter 1680 äro bekanta och berömda, af regering och riksdag uppmuntrade, ännu i dag använda samlingsverk. En likartad samling ang. bergsväsendet utkom 1736, äfven den på ständernas begäran. Det var för öfrigt, som man finner, till god del blott ett förverkligande af 1600-talets planer och önskningar, som nu egde rum.

Utan tvifvel äro de nämda samlingarna icke blott de mest voluminösa, utan äfven de mest sammanhängande och betydande resultaten af 1700-talets verksamhet på detta område. Men det var, såsom redan antydts, icke egentligen för att främja historisk

---

[1]) Görwell, Nordin, Knös och Fant arbetade alla härpå, men med ringa resultat. Först i våra dagar har Silfverstolpe tagit i tu med ett sådant företag, men det är ännu ofullbordadt.

[2]) Femte och sjette delarne utkommo först efter hans död; de gå som bekant till 1718.

[3]) Redan 1664 hade riksdagen, såsom ofvan nämts, beslutat att en samling religionsstadgar skulle tryckas.

forskning, som de utgåfvos — därtill ansågs ej statens ingripande behöfva sträcka sig — och de bära också i utförandet spåren däraf. När det nämligen icke längre var fråga om att utgifva jämförelsevis sena tiders författningar, saknar man alltför mycket den historiska kritikens sofrande och granskande hand. Det gäller i främsta rummet om det bekanta verk, som kallas »Alla riksdagars och mötens beslut.» Utan angifvande af urkundernas ursprung, nödvändigt isynnerhet då originalen saknades; utan noga skiljande mellan källor i första och andra hand — Tegels berättelser få understundom göra tjenst; utan fullständighet i samlandet — det supplement, som senare utgafs, gjorde ej häller till fylles; utan noggranhet i fråga om urvalet — en fogdeinstruktion från Karl IX:s tid får sålunda i en hastig vändning figurera som ett riksdagsbeslut, och med större vårdslöshet i sjelfva aftrycken än man vill finna i en monumental urkundspublikation, har denna samling för de äldre tiderna karaktären af ett hastverk och motsvarar ej de anspråk, som den historiska forskningen numera vant sig att ställa, ehuru den i mer än ett århundrade fått göra tjenst i brist på något bättre.

Som en röd tråd genomgår 1700-talets planer och sträfvanden på detta område tanken på ett *opus diplomaticum*, ett monumentalt verk, omfattande medeltidens urkunder och stundom utsträckt äfven till dess historiska författare. Äfven här var det, såsom af det föregående framgår, traditioner från det förra tidehvarfvet, som bevarades och upprätthöllos. Arbetena hade till en början en naturlig medelpunkt uti Antiqvitetsarkivet, men tanken uppstod äfven hos enskilda personer. Inom det förra hade man de voluminösa Peringsköldska afskrifterna att kollationera och komplettera med akter, som han gått förbi, och med dem återförenades efter irrfärder genom enskildas händer Örnhielms många qvartband med afskrifter af kyrko- och klosterhandlingar. Man uppgjorde personalregister och förteckningar, och 1769 kunde assessorn NILS BROCMAN yttra: »man nalkas såleds vid k. Antiqvitetsarchivum närmare det mål, som på andra ställen blifvit öfver allt så nödigt aktadt till forntid minnesmärkens bevarande, nämligen ett opus diplomaticum Svec som tillika med en riktig samling af Scriptores rerum sve bör innefatta alla svenska historiens och lagfarenhe

Men Antiqvitetsarkivet började föra ett tynande lif, ej längre föremål för statsmakternas intresse; talet om dess sammanslående med någon annan institution, t. ex. Vetenskapssocieteten i Uppsala, återkom ständigt; [1]) vid 1765 års riksdag reducerades dess stat och omsider, efter kanslirådet Berchs död 1777, slocknade det alldeles ut, hvarefter dess bo skiftades mellan Riksarkivet, Vitterhetsakademien och k. Biblioteket. Så återstod blott det enskilda initiativet. Redan flere år före upplösningen hade den ofvan nämnde Bergius fattat beslutet att samla ett »corpus diplomaticum». »Han fördjupade sig», säger en minnestecknare om hans verksamhet vid den tiden, »så i forntidens handlingar, att han förglömde söka lyckans ynnest, en gudinna alltid lättlyndig, ofta i särskilda tidehvarf skiftande tycke och smak, men i dem alla alltför nymodig för att älska antiqviteter.» [2]) Hans sträfvanden ådrogo sig dock uppmärksamhet och det lärer varit på riksrådet Gustaf Bondes tillskyndan, som han 1758 belönades med utnämningen till assessor i Antiqvitetsarkivet — utan lön. Men för sina funderingar på ett svenskt diplomatarium rönte han ingen uppmuntran hos dettas dåvarande chef, kanslirådet Berch, som i ett tämligen kärft utlåtande ($^{17}/_{3}$ 1758) afstyrkte hela planen. Han hade svårt att finna »hvad herr mag. Bergius skulle kunna åstadkomma i den gamla diplomatiquen», som icke redan Örnhielm och Peringsköld gjort genom sina afskriftsamlingar, hvilka »endast vänta på en rik och dristig förläggare.» Kronan skulle uppläggandet af »antiqvitetsböcker» och diplomata endast ligga till last. Efter utgifvandet af Karl IX:s rimkrönika, som han försåg med vidlyftiga och delvis värdefulla bilagor (1759), synes Bergius också ha insett, att lyckan ej älskade antiqviteterna, och flyttade som kommissarie öfver till Rikets ständers bank med bättre utsigter till lön. I stället för det diplomatiska storverket var det ett tal »öfver läckerheter», som blef hans senare lefnadsårs förnämsta litterära produkt. På sitt verkliga intresse för historien lemnade han dock ett lysande bevis i ett annat slags diplomatarium eller de 20 banden med afskrifter af ofta högst intressanta enskilda bref och andra aktstycken från 1600- och 1700 talen, som han testamenterade till Vetenskapsakademien, efter att under lifstiden ha

[1]) 1751—1766 var det verkligen förenadt med k. Biblioteket.
[2]) A. Schönberg i sitt åminnelsetal i Vetenskapsakademien den 23 nov. 1785.

rufvat öfver dem med den giriges oro, och aldrig ha lemnat dem i andras händer;[1]) först femtio år efter hans död skulle de få begagnas.

Men betydelsen för svensk historia af det företag, som Bergius aldrig fick lägga hand vid, var alltför uppenbar, för att planen skulle få alldeles dö bort. »Det är skada, jag hade så när sagt vanhederligt», yttrade Lagerbring, sjelf sysselsatt med medeltidens historia, år 1773,[2]) »att norden ännu intet kan framvisa något corpus diplomaticum.... Intet hinder synes vara häremot utan kostnaden allena, men mån tro den är oöfvervinnelig?» Han bodde emellertid för långt från Stockholm och var för gammal för att kunna främja saken mera än med fromma önskningar; sjelf anlitade han personer i hufvudstaden, som för hans räkning kopierade pergamentsbref. Men det var en annan, som till en af sin lefnads uppgifter gjort denna plans realiserande, och det var Gjörwell. »Nu återstår för mig», skrifver han till Lagerbring 1778, »blott en sak till eller den att bereda inrättningen af en syssla här vid cancelliet blott till samlande och ederande af ett svenskt corpus diplomaticum, och jag vill ej förmoda att det skall misslyckas. Vinner jag nu äfven denna saken och den skicklige mannen, som jag önskar, så är ock min mission till slut och har ingenting vidare att meo nomine börja eller bereda, utan blott att fortsätta och sluta.» Och med ungdomens hela eld grep den redan åldrande publicistveteranen verket an. Uti Stockholms Lärda Tidningar för 1778 offentliggjorde han under hösten en af Fant författad artikel om »nödvändigheten och beskaffenheten af ett svenskt corpus diplomaticum», hvilken, om den ej af Gjörwell var framkallad, måste kommit väl till pass.[3]) Den »skicklige mannen» hade han upptäckt i den unge eloqventiæ et poeseos lektorn i Härnösand CARL GUSTAF NORDIN och på sommaren samma år yppade han också för honom sitt förslag. Han meddelade sig samtidigt med de officiella målsmännen för den historiska vetenskapen, de båda rikshistoriograferna, morbrodern Magnus von Celse och ungdomsvännen Anders Schönberg för att få deras utlåtanden. Men den tiden mer än

---

[1]) »Den salige mannen» skrifver Gjörwell till Lagerbring 1785 $^{1}/_{3}$, »hade gjort inför sig sjelf en dyr ed, att ingen annan skulle få röra vid de af hans afskrifter, som efterverlden först om 50 år härefter skulle få upplysa och uppbygga sig af.»

[2]) I företalet till tredje delen af hans historia.

[3]) Fants utkast var något vidtsväfvande, då Collectionen skulle sträcka sig ända till 1718, och vittnade om tämligen stor osäkerhet i fråga om det otryckta materialet.

någonsin gälde det att för ett företag af sådan art vinna gynnare och beskyddare hos de högt uppsatte för att genom dem inverka på konungen. Genom lagman Nordin, Carl Gustafs broder, skulle också landshöfdingen grefve Gyldenstolpe bearbetas, genom Schönberg riksrådet Carl Fredrik Scheffer. Sjelf vände sig Gjörwell slutligen ännu samma höst till hofkansleren Fredrik Sparre med en inlaga, hvari han bl. a. erbjöd sig att taga afsked från sin syssla vid biblioteket mot vilkor, att hans lön, hvilken eljest skulle indragits, ansloges till fyllnad i det arvode, som Nordin kunde komma att erhålla. »Hvad jag härmed uppoffrar», tillade han, »sker af fri och ren böjelse för min vetenskap, utan den ringaste åstundan af något vederlag.»[1]) Nordin sjelf, som redan under Uppsalatiden tillsammans med Fant umgåtts med liknande funderingar och som väl »kunde fördraga, men icke älska» Härnösand, begärde ingenting bättre än att få utbyta den aflägsna landsortsstaden och djeknarnes skrifböcker, »hvilka hafva en synnerlig kraft att föda och nära mjeltsjuka», mot Stockholm och arkivens handskrifter. Han var genast färdig med en pro memoria för företaget, som skulle tillställas Schönberg, och insåg fullkomligt dess stora betydelse för historieskrifningen. »Till äfventyrs», yttrade han i ett af sina bref till Gjörwell, »borde man snart vara mätt att för medeltiden spisa blotta Erici Olai historia och rimkrönikan: de öfrige i sitt värde, men föga betydande in pragmaticis.» Till en början var han emellertid angelägen om att ej sjelf synas och ville helst blifva kallad till Stockholm, var därföre ej missbelåten med att Gjörwell arbetade i saken. Och denne gjorde det också med ett nit och en oegennytta, som förtjena beundran, och tröttnade icke i sina försök att intressera Sparre, kansliets närmaste chef den tiden. Till honom skrifver han mot slutet af 1778: »Min andra dröm rörer hr Nordin eller rättare svenska diplomatiken. Bered och fullborda denna sak hos H. Maj:t konungen, en sak som i alla tider skall hedra dess regering. Jag förklarar än en gång oskrymtadt och med undanbedjande af all grace för mig: är lönens utfinnande hinderlig, så står min lön, när den äskas, och det utan någon slags ersättning, till tjenst. Glöm vid detta tillfälle bort all ynnest för mig, blott svenska diplomatiken får en ämnet vuxen man. Låt mig ej be förgäfves. Det är min

---

[1]) Ödmjuk P. M. till hofkansleren 1778 $^{15}/_{10}$.

sista begäran». Trots så bevekliga framställningar drog det ut på tiden med »tändandet af detta stora och sannskyldiga ljuset i svenska historien» för att använda Gjörwells egna ord. Ännu på sommaren 1779 hade Sparre ingenting vidgjort saken; tillfället måste »menageras» att föredraga frågan inför konungen, och om han någonsin gjorde det, känna vi ej. Det är möjligt att de store herrarne ej varit så intresserade för företaget, och Schönberg var måhända för mycket praktisk politiker för att rätt uppskatta medeltidens historia och betydelsen för denna af en »corps diplomatique». Möjligen gjorde äfven kostnadsfrågan svårighet. »De lärda verken» inom kansliet hade 1778 betydligt reducerats, och konungen hade visserligen muntligen försäkrat Gjörwell, att af de härigenom skeende besparingarna skulle med tiden bildas en afskild fond för litteraturen, [1]) men det lärer väl ha funnits andra utvägar för desammas användande. Frågan hade i början af 1780 ännu ej ryckt ett fjät framåt, då Nordin slutligen under loppet af samma år grep sig an med en egen ansökan om tjenstledighet för utgifvande af ett corpus diplomaticum. I juli 1781 biföll konungen omsider efter konsistoriets och Kanslikollegii hörande densamma, och Gjörwell var ej sen att meddela sina lärda vänner såväl som allmänheten det glada budskapet om utnämnandet af en »riksdiplomaticus». Nordin fick tjenstfrihet med åtnjutande af sin lön, men hade i början ej något annat anslag. När saken väl kom före, synes den ha väckt Gustaf III:s intresse och han lät genom Kanslikollegium uttala sin belåtenhet till Nordin.

Redan 1781 hade denne på befallning till Kanslikollegium insändt en prospekt till den blifvande »corpusen» och utvecklade densamma ytterligare i en inlaga till samma kollegium den 4 april 1783. Samlingen skulle bestå af två hufvudafdelningar »Scriptores» och »Diplomata». De förra tänkte han sig kunna inrymmas i två band, och skulle Langebeks plan vid utgifningen följas. De senare ämnade han utgifva i »vissa böcker eller sectioner». Sålunda skulle traktater, fredsfördrag, riksdagsbeslut, recesser och alla »acta publica» bilda en afdelning; bref för domkyrkor, kloster och allmänna inrättningar, utfärdade af konungar, påfvar och andra andliga eller verldsliga myndigheter skulle utgifvas hvar för sig; handlingar angående kyrkor, kloster och

[1]) Gjörwells P. M. till Sparre 1778 15/10.

städer skulle ordnas provins- eller stiftvis, handlingar angående enskilda personer så vidt möjligt landskapsvis och öfriga handlingar kronologiskt. Den senare delen af planen saknade icke sina förtjenster, ty de rent historiska handlingarna skulle därigenom sammanförts på ett ställe. Kronologisk förteckning på handlingarna skulle åtfölja hvarje band och ett generalregister afsluta det hela.

Ett så jättestort företag skulle enligt våra begrepp öfverskrida en mans krafter, och Lagerbring anmärkte redan 1781 ganska skarpsinnigt att »i mitt tycke hör samlandet af Scriptores rerum svethicarum intet till corpus diplomaticum, och för min del synes, som hr Nordin först borde lägga handen vid och fägna allmänheten med ett corpus diplomaticum, ty det fattas alldeles, men scriptores rerum har man till större delen tryckte förut». Han tillade klokt nog att, som det »lärer dröja något, innan dessa diplomata kunna komma ut i dagsljuset, ärnar jag likafullt bifoga några akter vid 4:de delen af min historia», hvilket också skedde. Nordin hade bättre hopp och ansåg sig 1785 behöfva omkring 10 år för verkets afslutande. Han skaffade sig också en amanuens, och arbetet synes till en början pådrifvits ganska raskt. Nya planer föddes under dess gång; sålunda väckte han förslag om utgifvande af »Svea rikes annaler» från Gustaf I:s till dåvarande tid, som blott skulle innehålla »facta verifierade», således någonting liknande hvad som i Tyskland för medeltiden utgifves under titeln »Annalen des deutschen Reichs».[1]) Det synes dock ej hafva ledt till något resultat, och äfven hufvudföretaget hotades med afbrott.

Redan 1780 hade Nordin erhållit survivance på Skellefteå pastorat efter svärfadern doktor Högström och fick efter dennes död 1784 k. resolution på detsamma. Han synes då ha ämnat lemna Stockholm, där han lärer funnit det svårt att draga sig fram, för att tillträda pastoratet, som ansågs vara ett af de indrägtigaste i riket. Men Kanslikollegium ville ej låta det stora urkundsföretaget falla, för hvilket det ej viste någon annan lämplig person, och inledde en underhandling med Nordin, som slutade därmed att, såsom denne föreslagit, Skellefteå förenades som prebende med hans lektorat, hvaremot han stannade i Stockholm för att föra sitt verk till ända, afstående endast en ringa

[1]) Olof Knös till Gjörwell $^{17}{}_{6}$ 1785. Nordin hade vändt sig till Knös med förslaget härom.

del af de ökade löneförmånerna till sina vikarier, Det är tämligen tydligt, att det var konungens ynnest han hade att tacka för denna något egendomliga kombination.[1]) Men i politiken uppväxte en farligare rival till urkundsverket, och »riksprosten» fick snart annat att göra än att afskrifva diplom och kollationera handskrifter. Och när Gustaf III var död, gjordes ett brådt slut både på det ena och det andra. Den 20 juni 1792 fick Nordin befallning af riksföreståndaren att förfoga sig hem till Norrland, enär »H. K. H. icke fann nödigt det prosten och lektorn ... fortfore med det honom uppdragna diplomatiska verk, men däremot ansåg angeläget, att hans innehafvande lektorssyssla vid Härnösands gymnasium och i synnerhet Skellefteå församling icke längre saknade hans vård och tillsyn.» »Corps diplomatique» följde Gustavianerne på flykten.[2])

Efter Nordins död inköptes hans synnerligt rika handskriftsamling, äfvensom förarbetena till det stora verket, af dåvarande kronprinsen Karl Johan för Upsala universitets bibliotek. Nordins ungdomsvän, som han i början hoppats få till medarbetare, den nu grånade professorn i historia, E. M. Fant egnade sina sista år åt fullbordan af en del af den stora publikation, som de en gång gemensamt hade planerat för. Första bandet af *Scriptores rerum Svecicarum* utarbetades, hufvudsakligen efter Nordins afskrifter, utaf Fant och utkom 1818. Andra bandet utgafs 1828; ett tredje befans då nödigt och blef också fullbordadt, men först 1876. Man är frestad att beklaga att, när uppskofvet i alla fall blef så långt, man icke dröjde äfven med första och andra bandens utgifvande till våra dagar. De hade då säkerligen icke lemnat så mycket öfrigt att önska i afseende på redaktion och kritik, som de nu göra.

* * *

Några år efter statshvälfningen 1809 under det nyvaknande intresset för fosterlandets minnen och historia sökte man bilda

---

[1]) K. resol. d. $^{5}{}_{4}$ 1785. Nordin afstod 100 rdr spec. åt sin v. pastor och 83 rdr 16 sk. till fördelning mellan gymn.-adjunkten och dennes vikarie i Härnösand. Uti Rådet, där frågan var före d. $^{7}{}_{9}$ 1784, gjordes invändningar däremot och ansågs Nordin redan vara tillräckligt belönad.

[2]) Det enda i tryck synliga resultatet af Nordins befattning med handskrifter var tvänne »stycken» Handlingar i Sveriges krigshistoria, som utan barnamn utgåfvos i Stockholm 1787 och 1788.

ett slags föreningspunkt åt de under föregående tidehvarf alltför spridda sträfvandena för historiska handlingars bevarande och utgifvande [1]). Några äldre för historien intresserade förnäme samlare och mecenater, bl. andra utrikesministern grefve L. v. Engeström och öfverkammarherren frih. A. L. Stjerneld, med biträde af några den tidens historici, bildade nämligen 1815 ett sällskap under kungligt hägn [2]) och inbjödo till en subskription för att möjliggöra utgifvandet af en fortlöpande serie historiska handlingar. Till sin karaktär stod det nya sällskapet i det hela på förra århundradets grund, ehuru med en särskild af ögonblickets omständigheter föranledd anstrykning. Enligt den första grundtanken framstår det nämligen som en egendomlig förening å ena sidan mellan 1700-talets historiska intressen och populariserande riktning och å den andra en under första glädjeruset öfver föreningen med Norge framsprungen skandinavism. Genom utgifvande af enskilda bref och akter ville man »undanrycka förgängelsen det förråd af mer och mindre obekanta handlingar rörande Nordens historia», som ännu fanns qvar, och fylla de luckor, som de officiella dokumenten lemnade antingen genom sin tystnad eller genom sitt döljande af sanningen. Det var detsamma som Gjörwell hela sitt lif hade åsyftat. På samma gång framhölls att »det icke mer är med stridiga intressen, med fiendtliga tänkesätt, som dessa folk (Nordens) skola påminna sig sina fordna öden och enskilta eller gemensamma faror», att tvärtom de båda nordiska rikena »förenade af statsklokhet liksom af naturen» äfven skulle »se sin historia sammansmälta och betrakta sina enskilta häfder såsom de särskilta delarne af en byggnad, hvars fullbordande endast efter sekler kunnat verkställas». Detta var det nya. Sällskapet skulle ock skaffa sig korresponderande ledamöter icke blott i Sverige, utan äfven i Norge, Danmark och Finland. — Under så högt hägn måste alla svårigheter utjämnas för den nya stiftelsen. Den fick sålunda genom

[1]) Redan Gjörwell synes ha velat göra sin stiftelse *Uppfostringssällskapet* till en sådan medelpunkt. *Handlingar i svenska historien utg. utur Uppfostringssällskapets bibliotek* skulle blifva dess organ och årligen utkomma i band om en 30 ark i 4:o. De skulle åtföljas af ett *repertorium diplomaticum*, en förteckning på tryckta handlingar. Men det gick med denna liksom med så många andra af Gjörwells vackra planer. Tvänne *stycken* utkommo 1786, med ett för öfrigt ganska intressant innehåll (åtskilliga rådsprotokoll 1719 m. m.), och därmed var det slut.

[2]) »Sällskapet för tryckning af handskrifter, som sprida ljus i Skandinaviens historia», kallas det i en biljett från Stjerneld till v. Engeström 1815. Nya medlemmar föreslogos K. M:t.

skriftlig tillåtelse af Utrikesministern »rättighet till handlingars obehindrade meddelande så ock alla nödiga upplysningar, så fort någon ledamot det äskar till nytta för dessa arbeten, ur Riksarkivet»[1]). Redan 1816 kunde man utgifva första bandet af *Handlingar rörande Skandinaviens historia* — ehuru det skandinaviska elementet helt och hållet fattades. Flere delar följde raskt på hvarandra, men efter sjunde delens utgifvande voro tillgångarne uttömda och endast genom mellankomst dels af enskilda medlemmar dels af konungen (Karl XIV Johan) bereddes en säkrare grundval för fortsättningen. Sällskapet ombildades i sammanhang därmed till ett kungligt samfund — och fick sin plats i statskalendern. Med 10 bandet begynte det också utgifva *Nya handlingar rörande Skandinaviens historia*, hvilken titel först 1861 utbyttes mot den mera rationella och kortare *Historiska handlingar.* Någon skandinavisk riktning, mera än den hvarje svensk publikation, hvilken icke uteslutande är inskränkt till vår inre historia, måste ega, torde nämligen aldrig förekommit. De första delarne redigerades, såsom redan är antydt, helt och hållet i det föregående tidehvarfvets anda: strödda handlingar eller relationer från olika perioder skulle för omväxlings skull meddelas i hvarje band, och endast sällan förekommo några längre serier, såsom Handlingar ang. Sturemorden (IV), Dantzais korrespondens (XI), Karl XI:s bref till Ascheberg (V, VI), Erik Sparres brefväxling med Görtz m. fl. (VI, VIII, X)[2]). Med 13 delen började utgifningen af Hans Brasks berömda brefväxling (XIII—XVIII), från och med den 18:de Jakob Ulfssons och de yngre Sturarnes brefböcker. Äfven redaktionen stod i okritiskhet på en förgången tids ståndpunkt. Den nämda brefväxlingen af Brask är en varnande spegel, huru en dylik samling icke bör ges ut, vare sig man tänker på sjelfva ordnandet eller på aftrycken. De senare äro delvis fullkomligt oanvändbara. Efter hand och under yngre krafters medverkan gjorde sig dock en strängare historisk metod gällande, och man slog alltmera in på den enda riktiga stråten, den att låta de strödda handlingarna gruppera sig kring något

[1]) Detta synes emellertid i början ha stött på hinder. Jfr Stjerneld till v. Engeström 1817 [11]/[6].

[2]) Till stor del hemtades innehållet ur enskilda samlingar, isynnerh... och Stjernelds. — I öfrigt påbörjades en förteckning öfver tryckta svensk historia, som dock snart afbröts, och meddelades förteckni... hållet i enskilda samlingar.

visst ämne, som de fullständigt belyste [1]), eller att utgifva större sammanhängande sviter eller historiska skrifter af större eller mindre omfång. Efter 1861 har denna riktning gjort sig nästan helt och hållet gällande och Samfundets handlingar ha kommit att innehålla särdeles vigtiga bidrag till vår inre eller yttre historia ända till slutet af förra århundradet (de äldsta räntekammarböckerna, Erik XIV:s dombok, Karl XII:s brefväxling med Rådet, Nordins dagbok, Gustaf III:s brefväxling med Armfelt o. s. v.; dessutom särskildt Instruktioner för Landtregeringen och Civilförvaltningen, samt Stockholms jordeböcker). Äfven i afseende på sjelfva återgifvandet gjorde sig snart en annan ande gällande, och det ger nu ej längre anledning till några berättigade anmärkningar af större vigt. Beklagligen eger Samfundet ej några större tillgångar att förfoga öfver, och dess verksamhet är sålunda ganska begränsad.

Ett annat samfund — Vitterhets-, Historie- och Antiqvitetsakademien — har på senaste tid genom enskild frikostighet satts i tillfälle att äfven bidraga, och på ett ganska lysande sätt, till historiska handlingars utgifvande. Som bekant är en del af den s. k. Bergerska fonden anslagen till detta ändamål och det är med den redan af Gjörwell drömda publikationen af Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, som början skall göras.

De enskilda publikationerna ha i öfrigt ej längre samma betydelse som på den tid, då de närmast afsågo att väcka allmänhetens sinne för historisk läsning och rädda historiska handlingar från undergång. De senare hotas ej längre af samma vådor, som okunnighet och likgiltighet fordom beredde, och det historiska intresset tillgodoses numera till stor del genom historiska afhandlingar, uppsatser och arbeten af större eller mindre värde och omfång. Slutligen ha äfven på statens bekostnad historiska handlingar börjat utgifvas och förhållandet så tillvida alldeles förändrats. Också uppträda de enskilda publikationerna både i en annan yttre form och med andra syftemål. Hur intressanta de än må vara, allt ifrån Crusenstolpes och Adlersparres indiskretioner och till Ahnfelts hofsqvaller, kunna vi därföre ej här egna dem någon

[1]) I 24 delen började Axel Oxenstjernas ryktbara brefväxling med svenska rådet efter Gustaf Adolfs död. Jfr för öfrigt de med omsorg sammanställda serierna af bref rörande Sveriges riksgräns och ang. Lappmarken; landshöfdingeberättelserna 1661, 1662 o. s. v.

utförligare uppmärksamhet [1]). Nu som förr ansluta de sig gärna till enskilda arkiv och samlingar af familjepapper, men åsyfta ofta att af deras innehåll gifva en vida mer sammanhängande bild än fordom eller anknyta sig till en biografisk skildring, och i dessa båda former ha de ännu en betydande och intressant uppgift att fylla. Vi ha sålunda fått på ena eller andra sättet göra bekantskap med De la Gardieska arkivet på Löberöd, de Engeströmska, Fersenska, Tollska, Armfeltska familjehandlingarna — för att ej tala om den stora Brinckmanska autografsamlingen eller de af åtskilliga andra anledningar ryktbara Schinkelska papperen — och sett dem sprida en ny, om än stundom något färgad dager icke blott öfver familjernas, utan äfven öfver hela landets historia. Skada blott att utgifningen icke alltid skett med nödig urskilning, omdöme och sakkunskap [2]).

Med realiserandet af den andra delen af Nordins stora plan eller utgifvandet af de svenska medeltidsurkunderna drog det längre om. Dessa hade efter Antiqvitetsarkivets upplösning tills vidare hamnat uti k. Biblioteket, och på initiativ af bibliotekarien P. A. Wallmark fick den till Stockholm nyss anlände Lundadocenten J. G. LILJEGREN, som var lifligt intresserad för nordens fornålder och antiqviteter, uppdrag att afskrifva de illa förvarade och för förstöring utsatta permebrefven. Härunder vaknade hos honom lusten att utgifva en fullständig samling af sådana på trycket, och tack vare en mecenats frikostighet kunde han år 1829 utgifva första bandet af *Svenskt Diplomatarium.* Han följde en helt annan plan än Nordin hade ämnat och bestämde sig för att utgifva handlingarna kronologiskt utan afseende på innehållet. Redan vid andra delens utarbetande hade Liljegren hjelp af sin blifvande efterträdare B. E. HILDEBRAND, hvilken efter hans död fortsatte utgifningen till och med femte bandet. Sedan sekreteraren i Krigshofrätten grefve Erik Posse till Riksarkivet donerat en fond för fortsättande af Svenskt Diplomatarium, började från nämda verk en ny serie från 1401 utgifvas af C. SILFVERSTOLPE, som är afsedd att tills vidare

[1]) Med undantag för några, som i det följande skola nämnas.

[2]) En och annan af våra historisk-antiqvariska landsortsföreningar har [illegible] uppträdt på detta område, och den skånska har till och med i detta [illegible] utvecklat en mycket vacker verksamhet. Tillfälle och material [illegible] äfven för de andra, om blott medel och intresse funnes

framföras till och med 1420. Äfven utgifningen af den äldre serien öfvergick omsider till Riksarkivet, liksom hela samlingen af permebref långt förut dit öfverlemnats.

Det måste erkännas att utgifningen af Svenskt Diplomatarium, trots de anmärkningar, som gjorts i synnerhet mot första delen, blef epokgörande för Sveriges medeltidshistoria, som först härigenom lyckades vinna en säker grund icke blott i kronologiskt, utan äfven i rent historiskt afseende. Det är sannt att massan af de medeltidshandlingar, som här finnas i behåll, äro af kyrklig eller enskild natur, men i den moderna historiska forskningens smältugn har äfven ur skenbart oansenligt och omedgörligt material de rikaste resultat vunnits, och dessutom innehålla många utländska arkiv, från Köpenhamn och till Rom, de vigtigaste bidrag äfven för vår historia under denna tid. Också ha vi sett icke blott medeltidens politiska och kyrkohistoria, utan äfven dess kulturhistoria framstå i ett ljus, som man knappast vågat hoppas på och som man säkerligen ej drömde om hundra år tillbaka. Men öfverlemnad åt enskild företagsamhet som utgifningen var under de 40 första åren, kunde den genom omständigheternas tvång endast långsamt fortgå, under det man upptäckte allt rikare tillgångar på urkunder inom och utom landet äfven för de senare skiftena af samma period. Så kom C. G. STYFFE att 1859 börja med sina *Bidrag till Skandinaviens historia samlade i utländska arkiv*, i främsta rummet Köpenhamns och Östersjöstädernas, hvilka han med den femte delen fullbordade i slutet af 1884: ett verk, som för den senare medeltidens politiska historia blifvit grundläggande och som upptager öfver tusen handlingar.

Ur rent vetenskaplig synpunkt kan det väl ej bestridas, att den Nordinska planen öfverträffade Liljegrens, och man torde ha skäl att betvifla att den senare gjorde sig fullt reda för uppgiftens vidd och fordringar. Å andra sidan var den metod han valde sannolikt det enda sättet att få verket i gång, och så länge århundraden kunde rymmas i ett band, voro ej olägenheterna stora. Men det ständigt växande materialet gör onekligen arbetsfältet allt svårare att beherska och skjuter företagets fullbordan bort i ett århundrades fjärran. [1]) Å andra sidan hade önskan att få någon del af det rika materialet fullständigt behandlad

[1]) Man torde kunna för de hundra åren 1421—1520 beräkna minst 15 band, för de 50 åren 1351—1400 fyra till fem.

föranledt utsträckningen af O. S. RYDBERGS stora urkundsverk *Sverges Traktater* äfven till Medeltiden; detsamma kunde äfven tänkas för andra partier af urkundsförrådet. Ett fullständigt öfvergifvande af den hittills följda planen torde väl dock ej vara rådligt att föreslå, så intressanta än följderna i vissa fall skulle blifva, t. ex. genom en samling för Vadstena kloster, denna vår kulturhistorias medelpunkt under slutet af medeltiden. Däremot torde man af mer än ett skäl kunna ifrågasätta nödvändigheten af att för det sista århundradet trycka alla handlingar in extenso. Måhända skulle därigenom det stora verkets fullbordan kunna påskyndas, men här är ej platsen att närmare ingå på denna fråga. [1])

I ett af sina sista arbeten antydde Gjörwell önskvärdheten att d. v. arkivaktuarien Olof Sundel måtte i egenskap af tjensteman vid Riksarkivet utgifva handlingar till Sveriges historia, tilläggande: »måtte en Gustaf III:s uppsåt, äfven stort uti den vägen, att utgifva vidlyftiga handlingsföljder af allmänna medel snart åtminstone till någon del af planen verkställas.» [2]) Mångfaldiga handlingar hade af förre arkivsekreterare, såsom Stiernman och Ribbing, lemnats till 1700-talets historiska publikationer, och kanslirådet Adlersparre hade hemtat sina Historiska samlingar ur det under hans vård stående arkivet; men i öfrigt tycktes man vara fjärran från det af Gjörwell antydda önskningsmålet, så länge arkivets tjenstemän rekryterades endast inom kansliet, där genom antiqvitetsarkivets och rikshistorigrafiens indragning antalet lämpliga ämnessvenner ytterligare nedsattes. Gryningen till ett nytt sakernas skick inbröt först, när under Hans Järtas och B. E. Hildebrands ledning ett ändamålsenligare ordnande af Riksarkivets handlingar begynte, och kring den snillrike chefen ett antal yngre historici samlade sig, hvilka han icke tröttnade att uppmuntra med råd och upplysningar. En bland desse PER ERIK THYSELIUS grep sig 1839 an med en samling af *Handlingar rör. Svenska kyrkans och läroverkens historia*, till en god del hemtade ur Riksarkivet och upplysande isynnerhet för Gustaf II Adolfs tidehvarf. Ännu vigtigare var Thyselii

---

[1]) Ett landskapsdiplomatarium uppstod för Dalarne genom KRÖNINGSSVÄRDS patriotiska nit. Planen var ju god, men hade bort utföras med större noggranhet. Nu vittnar samlingen blott allt för mycket om dilettantintresse — och brister.

[2]) Se Brefväxling III, s. 253.

andra publikation [1]) *Handlingar rörande Sveriges inre förhållanden under konung Gustaf I* (1841—1845), hvars första afdelning (allt som utkom) rörde reformations- och kyrkoväsendet. Det var ett i flere afseenden intressant uppslag. För första gången anlitades för rent historiskt ändamål och på systematiskt sätt de rika skatter, som förvaras i riksregistraturet, denna officiella samling som på visst sätt ringaktats under förra århundradet. [2]) Men så länge utgifningen blott var beroende af en förläggares offervillighet och enskildt nit, kunde ingenting på längden uträttas, och Thyselii företag afstannade ock 1845. [3])

Det var omsider vid den i så många andra afseenden minnesvärda riksdagen 1853—1854, som K. Maj:t af rikets ständer begärde ett statsanslag för utgifvande af handskrifter rörande Sveriges historia, 2,000 rdr banko om året under nästa statsregleringsperiod. Ecklesiastikminister var den tiden H. Reuterdahl, men initiativet lärer ha tagits af konungen personligen, därtill närmast föranledd af ett anbud den preussiska vetenskapsakademien på förslag af Ranke gjort att låta trycka den i Riksarkivet bevarade handskrifna fortsättningen på Chemnitz historia öfver trettioåriga kriget. Hedern af denna publikation ansåg konungen böra tillhöra det land, för hvars räkning Chemnitz författat sitt verk.

Professor F. F. CARLSON väckte med anledning häraf i presteståndet motion om anslagets ökande till 5,000 rdr banko »till offentliggörande af svenska riksdagars och mötens förhandlingar från början af K. Gustaf I:s regering, samt äfven i öfrigt till utgifvande af handlingar upplysande för fäderneslandets historia». Motionären påpekade i sin motivering den nya utveckling historieskrifningen allestädes tagit, i det uppmärksamheten mer och mer drogs till folkets inre lif, förändringarna i dess sociala tillstånd och samhällsförhållanden; han antydde de skatter, som ännu slumrade i de svenska arkivens gömmor, och framhöll särskildt betydelsen af att lära känna riksdagens egen historia, för hvilken Sverige egde ett ovanligt rikt, ännu obearbetadt och så godt som okändt material, samt åberopade främmande länders, i synnerhet Frankrikes och Belgiens föredöme, till sist framhållande att den af K. Maj:t äskade summan icke

[1]) Hans medarbetare Ekblom dog redan 1841.
[2]) En annan synpunkt få vi längre fram tillfälle att beröra.
[3]) 150 exemplar hade af staten inlösts. Th. utgaf dessutom 1848 nya *Bidrag till svenska kyrkans och läroverkens historia.*

var tillräcklig för ett företag af mera omfattande syftning. Samtidigt hade den bekante forskaren i vår riksdagshistoria lektor V. THAM på riddarhuset väckt förslag om att ridderskapet och adeln skulle utgifva sina egna protokoll med bilagor ända från Gustaf II Adolfs tid. Statsutskottet tillstyrkte K. Maj:ts förslag oförändradt, som också antogs af borgare och bönder; men presteståndet och ridderskapet och adeln återremitterade punkten i hvad som angick en summa utöfver det af K. Maj:t äskade anslaget. Beslutet fattades i förstnämda stånd på yrkande särskildt af motionären, hvilken bl. a. yttrade: »om det är af vigt, att ett folk är förtroget med sin egen historia, om en nation uti sin sträfvan till framtida utveckling måste anses ega stöd uti kunskapen om sina föregående öden och utvecklingsmomenter, så måste ock beredandet af tillfälle till dessa kunskapers inhämtande vara ett bland de värdigaste föremålen för en nationalrepresentations omsorg. Jag vet ej, huru ett sådant tillfälle skall kunna beredas utan hjelp från statens sida». »Intet land» fortfor han »har en sådan källa för sin inre utvecklings historia, som vårt eger uti riksdagarnes historia. Man ser i dem landets mest framstående män samråda om de för hvarje tidpunkt mest lämpliga mått och steg för landets förkofran och nationens utbildning.... Man ser huru den ena länken i kedjan af nationens inre öden anknutits vid den andra, samt hvilka krafter därvid varit verksamma. Men denna dyrbara skatt är dels spridd och behöfver således samlas; dels äro de handlingar, af hvilka den består, förhanden blott i ett enda exemplar och således lätt utsatta för förstöring. Skulle under sådana förhållanden rikets ständer icke vilja bekosta något för att göra tillgängliga fosterländska skatter, hvilka det företrädesvis tillhör dem att vårda? Skulle icke, sedan så rikliga anslag blifvit gifna och med skäl för utvecklingen af nationens materiella krafter, äfven ett sådant företag böra med jämförelsevis ringa kostnad befrämjas, som afser inhemsk vetenskap? Månne icke de fält, som här odlas, de nya vägar, som här öppnas till gemenskapen med förut icke tillgodogjorda skatter, äfven blifva fruktbärande för nationens framtid?» Statsutskottet, där förslaget, efter hvad en ledamot uppgaf, rönt mycket litet deltagande, vidblef sitt förra utlåtande, men de båda senast nämda stånden beviljade icke dess mindre, ehuru under en något olika form, den ifrågasatta tillökningen af 3.000 rdr banko till utgifvande af riksdags

mötens förhandlingar från den angifna tiden. På riddarhuset fattades beslutet på yrkande hufvudsakligen af Hartmansdorf och Klinckowström. Vid gemensam votering i förstärkt statsutskott afslogs likväl den ifrågasatta tillökningen.

Man måste beklaga, att Carlsons motion, som synes ha afsett utgifningen icke blott af riksdagspropositioner, svar och beslut, utan äfven af protokoll och besvär, icke rönte ett bättre öde, hälst lämpliga arbetskrafter väl icke den tiden häller alldeles saknats. Det hade då varit möjligt att uppgöra en gemensam plan för en serie publikationer, som i afseende på innehållets vigt och omfattningen verkligen hade blifvit monumental. Nu gaf utgången anledning till att Thams motion, som under tiden fått hvila, togs upp inom adeln, och ett årligt anslag för närmaste statsregleringsperiod beviljades verkligen af detta stånd, ehuru med ringa röstöfvervigt, till utgifvande af adelns protokoll från 1627 till 1714.[1]) Äfven detta förslag hade haft en varm förespråkare i Hartmansdorf. Anslaget förnyades vid nästa riksdag, men sedan Tham sett sig af sjukdom hindrad att fortsätta utgifningen, afbröts densamma 1859. På förslag af frih. Nordenfalk förnyades anslaget 1869, numera af adelsmötet, och har sedermera fortfarande utgått. På motion af frih. Duwall beviljade slutligen 1872 års adelsmöte ett lika stort anslag för utgifvande af en ny serie protokoll från 1719 till och med 1778.

Hvarje vän af historisk forskning är naturligtvis ridderskapet och adeln tacksam för den frikostighet, hvarmed den på detta sätt möjliggjort framläggandet af de förnämsta dokumenten till dess egen och i väsentlig mån fäderneslandets historia. Men då det ingick i planen för denna publikation att som bilagor meddela äfven sådana handlingar, som icke ensamt gälde adeln, t. ex. kungliga propositioner, måste densamma komma att icke blott ansluta sig till, utan äfven ingripa på området för hvarje annan publikation af riksdagsakter — och man har anledning att antaga att nu, efter mer än 30 års förlopp, denna del af Carlsons plan skall blifva en verklighet. Hvad som på ena stället intager ett rum bland bilagorna, måste på det andra framstå som en hufvudakt, men att omtrycka samma aktstycke i flere likartade serier strider mot god vetenskaplig ekonomi. Att återigen det långa uppskofvet med den allmänna serien af

[1]) Redan på 1830-talet hade, som bekant, en del af presteståndets äldsta protokoll jämte upplysningar om dess arkiv utgifvits.

riksdagsakter varit en bestämmande orsak till detta förhållande, har uttryckligen erkänts.[1]) Å andra sidan får man ju icke undra på att utgifvarne af adelsprotokollen ville göra sin publikation så fullständig som möjligt.

Det af Riksens Ständer vid 1853—54 års riksdag beviljade anslaget förnyades för de följande statsregleringsperioderna till och med 1863 samt för 1867. K. Maj:t gaf 1880 ett extra anslag af 3,000 kronor, och från och med 1881 års riksdag har anslaget åter årligen beviljats. För åren 1855—1885 har sålunda sammanlagdt en summa af 45,000 kronor anvisats för utgifvande af historiska handlingar, ett belopp, som visserligen icke kan betraktas som orimligt stort, om man besinnar å ena sidan ändamålet, å den andra hvad som i andra länder offras på sådana publikationer.[2]) Anslaget disponerades i början af K. Maj:t omedelbarligen, men sedermera lemnades bestyret med utgifningen åt Riksarkivet, som efter en af K. Maj:t år 1859 godkänd plan från den tiden leder det hela. Offentliggörandet af historiska handlingar har med anledning häraf också upptagits i detta verks instruktion som ett af dess normala åligganden.

Och hvilka äro resultaten af detta statens ingripande? Under de första åren utgåfvos fortsättningen på Chemnitz historia öfver 30-åriga kriget och första bandet af *Arkiv till upplysning af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia* — verk af betydelse icke blott för svenska, utan äfven för den europeiska historien — samt dessutom en ny upplaga af Olai Petri krönika. Man ser att utgifningen då icke var inskränkt blott till handlingar, utan äfven omfattade äldre historiska arbeten. En förändring inträdde emellertid i det hänseendet 1859. Den då af K. Maj:t faststälda planen synes inskränka utgifningen till urkunder, lagförslag m. m. d., och omnämnas särskildt riksregistraturet, rådslagen och riksdagsförhandlingarna, handlingar angående rätte-

[1]) Jfr Förord till R. o. A. riksdagsprot. fr. och med 1719, I. — Adelns protokoll utgåfvos af lektor THAM för åren 1626—1644 i 3 band. 1870 efterträddes han af d. v. amanuensen frih. B. TAUBE, som i 5 band, fördelade på 7 volymer, utgifvit protokollen för riksdagarne 1645—1660 (jämte handlingar rör. utskottsmöten 1657 och 1658). För den nya serien från 1719 blef d. v. docenten E. V. MONTAN redaktör och han har i 7 band (11 halfband) utgifvit protokoll och handlingar för riksdagarne 1719—1734. Utgifningen öfvertogs 1886 af kammarherre C. SILFVERSTOLPE, som t. v. med tre häften kompletterat serien för de nyssnämda riksdagarna.

[2]) Det är vida mindre än hvad som på en gång anslogs åt den historiskal kommissionen i München och lika mycket som dess ordinarie anslag för

gångsordningen och rättskipningen samt kyrkoväsendet; slutligen sådana handlingar »som angå vigtigare moment i Sveriges historia såväl i afseende på rikets förhandlingar med främmande makter som de administrativa åtgärder, hvilka vidtagits i den inre ekonomien». Det kan icke nekas att planen i öfrigt är tillräcklig vid och att den upptager många vigtiga föremål för publikationer af historiskt slag.[1])

Hvad som hittills blifvit tryckt är ock i många hänseenden af stort värde. För rättskipningens och kyrkoväsendets historia ha utgifvits *Lagförslag under Karl IX:s tid* och äldre *Kyrkoordningar* eller förslag därtill, och däremot torde inga anmärkningar med fog kunna göras. 1861 började den bekanta publikationen *Gustaf I:s Registratur* och 1878 *Svenska riksrådets protokoll*. De senare, så magra och ojämna de än äro i början, blifva efter hand en synnerligt vigtig källa för vår historia. Under de långa rådsregeringarna 1632—1644 och 1660—1672 äro de en kommentarie till det svenska regeringssättet af stor betydelse, ett fortlöpande uttryck för detta lysande tidehvarfs politiska vishet, rika på personliga uttalanden och på uppgifter af alla slag, intressanta isynnerhet genom den efter våra begrepp föga officiella formen i sjelfva uttryckssätten.

Registraturet är, som bekant, den officiella hufvudkällan för kännedomen om regeringens åtgöranden och innehåller sålunda det rikaste och mest omväxlande material. En samling särskildt af Gustaf I:s skrifvelser måste anses som ett af de värdigaste föremålen för en publikation. Att med urkunderna belysa, huru grunderna lades för vår sjelfständiga nationella utveckling är en uppgift, hvars betydelse är ögonskenlig för enhvar. Konung Gustafs bref äro dessutom ofta till formen så originella, att de därigenom få ett egendomligt värde. Däraf följer visserligen icke med nödvändighet att allt hvad registraturet innehåller behöfver i sin helhet aftryckas. Mången skrifvelse, som endast angår löpande ärenden, kan tvifvelsutan affärdas på ett par rader, liksom de äldre registraturen sjelfva förfara i flere fall. Att å andra sidan, såsom Danskarne numera börjat gå till väga, meddela alla skrifvelser i referat eller utdrag[2]) är måhända

[1]) En afvikelse från densamma skedde, då under åren 1866—1872 en mycket använd förteckning eller »realkatalog» öfver Riksarkivets samling af pergamentsbref för åren 1351—1400 utgafs af N. A. KULLBERG.

[2]) Jfr Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre forhold 1551—1555, Företalet (Kbhvn 1886).

icke häller fullt lämpligt eller för forskaren tillfredsställande. Bäst torde vara att som i nyare franska publikationer efter omständigheterna använda en rubrik, ett kort referat eller ett mer eller mindre fullständigt aftryck.[1]) Antagligen torde därigenom åtskilliga fördelar kunna vinnas.

Det tryckta registraturet meddelar i tidsföljd allt hvad det handskrifna innehåller och detta blir sålunda för hvem som helst tillgängligt. Det är visserligen en god sak. Men redan Thyselius hade, som vi ofvan nämt, börjat tryckningen af Gustaf I:s registratur, ehuru fördeladt på serier, och började med handlingarna angående kyrkan. Månne icke detta uppslag hade varit förtjent af större uppmärksamhet? I två beqväma band meddelade han hufvudsakligen ur registraturet det vigtigaste, som rörde den svenska kyrkan under Gustaf I:s tid, och betydelsen för den historiska forskningen visade sig redan däri, att Anjou kort efteråt utgaf sitt utmärkta arbete »Svenska kyrkoreformationens historia», som i sin början väsentligen stödde sig på nämda publikation. Det är en oundviklig olägenhet, som åtföljer registraturets tryckande in extenso, nämligen långsamheten — icke i och för sig, utan i främsta rummet när det gäller uppnåendet af något afslutadt helt. När 1878 det första bandet af Riksrådets protokoll utgafs, hade med undantag af Lagförslagen under Karl IX:s tid (1 vol.), trenne kyrkoordningar (eller förslag därtill) under Johan III och Gustaf II Adolf (1 vol.), samt Förteckningen på pergamentsbref, under 17 år publicerats handlingar endast för 1500-talet och för en mycket ringa del af detsamma (åren 1521—1531).[2]) Det säger sig sjelft, i hvilken ringa grad en sådan metod, hälst i ett land som vårt, där handskriftsamlingarna hufvudsakligen förvaras i hufvudstaden och där sällan mer än en forskare egnar sig åt samma period, uppfyller ett af hufvudändamålen med dylika publikationer eller att uppmuntra till historiska studier. Man har i andra länder sökt undvika denna olägenhet. Den historiska kommissionen vid utrikesministeriet i Frankrike, som började sin verksamhet

[1]) I de af franska utrikesministeriet utgifna serierna af ministerdepescher återgifvas dessa antingen genom *une simple cote* (kort rubrik), en *analyse* eller *extrait* eller slutligen *in extenso*.

[2]) Det behöfver knappt sägas att det ej är vår afsigt att med denna anmärkning klandra utgifvaren. Antagligen har utgifningen skett, så snabbt omständigheterna medgifvit. Vi yttra oss här i största allmänhet och framställa endast våra egna anspråkslösa tankar i afseende på plan och metod.

1882, har sålunda egnat en af sina första publikationer åt ministerrapporter från England under förra hälften af 1500-talet, en annan åt dylika från Schweitz under slutet af 1700-talet och i öfrigt utgifvit två afslutade verk, hvardera omfattande omkring halfannat århundrade; på det ena af dem, som nära berörde vårt eget land, hade vi i närmast föregående häfte nöjet att kunna fästa uppmärksamheten och hänvisa till denna i flera hänseenden upplysande redogörelse.

Dessa reflexioner leda oss öfver till en annan synpunkt, som äfven är att taga i betraktande vid utgifvandet af dylika historiska publikationer, och som också mycket riktigt antydes i den ofvan omnämnda planen, nämligen »vigtigare moment i Sveriges historia såväl i afseende på rikets förhandlingar med främmande magter som de administrativa åtgärder, som vidtagits i den inre ekonomien». Om man nämligen ej alltför strängt tolkar ordet *moment*, är det just de vigtiga momenten i ett lands inre och yttre historia, som förtjena att med urkunderna belysas och hvad vår egen historia angår, så är det visserligen många sådana, som äro värda en dylik behandling. Vi förfoga dessutom öfver handskriftsmaterial, som eger betydelse för Europas historia i sin helhet — en annan synpunkt, som icke häller bör förbises. För ett litet land uti en vrå af verlden, som vårt, är det en vinst om dess vetenskapliga verksamhet kan bevara några beröringspunkter med främmande länders, och för häfdaforskningen, som är mindre kosmopolitisk än naturvetenskaper och matematik, är det särskildt utaf vigt. För Rysslands och Danmarks, Polens och Tysklands historia innehålla våra arkiv rika upplysningar, och många ämnen i fråga om våra fientliga och fredliga förbindelser med dessa folk erbjuda sig sjelfmant.[1]) Att de historiska studierna härigenom skulle främjas synes oss uppenbart. Uppmärksamheten skulle fästas på olika områden, intresse skulle väckas på flere håll, och bearbetningar skulle säkerligen framkallas af större omväxling, än nu är fallet. Det är sannt, att en plan behöfver uppgöras för sådana publikationer, som går mera i detalj, men med de framsteg, som gjorts i afseende på arkivens ordnande kan detta, som för ett trettiotal år sedan måhända ej var så lätt, nu icke längre möta några oöfvervinneliga svårigheter. Sådana af innehållets enhet sam-

---

[1]) Jfr det bekanta s. k. krigshistoriska arkivet för åren 1630—1632.

manhållna publikationer kunna också lättare påräkna verkligt intresse hos utgifvaren, liksom äfven den sakkunskap, som ju är ett oeftergifligt vilkor för ett tillfredsställande utförande af uppdraget, under det att ett alltför skiftande och olikartadt innehåll gör det svårare att gripa saken an och fortsätta densamma med bibehållande af dessa båda förutsättningar. I sjelfva verket är den här antydda metoden så naturlig, att den arbetat sig fram liksom af sig sjelf. Vi ha sålunda sett den bekante publikationen af *Sverges Traktater* framträda, som redan omfattar århundraden och spridt ett nytt ljus öfver så många dunkla punkter i den svenska historien. En samling af *Riksdagsakter* från och med Gustaf I:s tid har ock omsider kommit till stånd och kan inom en begränsad tid och ett begränsadt antal band föras till ända [1]). Båda måste de ofta komma att anlita registraturet, men att utan särskildt skäl trycka samma handlingar på flere ställen är väl knappast ändamålsenligt.

Det är dessutom mycket annat, som kunde blifva föremål för statens publikationer. Ännu finnas historiska skrifter, krönikor och journaler, som slumra i biblioteken eller arkiven och förtjena att efter vederbörlig kritisk pröfning komma i ljuset. Ännu sakna vi en förteckning öfver tryckta handlingar i svensk historia, andra dylika hjelpmedel att förtiga. Staten har slutligen andra samlingar än Riksarkivets. Vi erinra om de nybildade krigsarkiven (för hären och flottan), om kammararkivet m. fl.; de innehålla alla rika skatter för vår historia, af hvilka hittills helt litet dragits fram till vetenskapens tjenst. Skulle den 1859 faststälda planen för framtiden innebära uteslutandet af dessa och andra uti Riksarkivet ej förvarade handskrifter från statens officiella publikationer, kunna vi ej annat än beklaga detsamma.

För registraturets utgifvande efter nu följda plan blefve det visserligen med ett sådant ordnande af de historiska publikationerna, knappast utrymme. Dess värde förnekas ingalunda, men i valet mellan ett godt och ett bättre måste man föredraga det senare. Ett af de mål, som man vinner genom registraturets utgifvande i tidsföljd, den fullständiga öfversigten af regerings-besluten och åtgärderna, eller innehållet i en af våra vi historiska källor, skulle väl ock på annat och enklare s uppnås. Men i hvarje fall är det efter vårt förme

[1]) Svenskt krigshistoriskt arkiv ha vi redan påpekr

ämne och tid mera begränsade serierna, som böra ha försteget och som också, sådana förhållandena nu äro, medföra största gagnet för vetenskapen. Målet med dessa publikationer synes oss vara dubbelt: å ena sidan att bereda forskningen stödjepunkter och hjelpmedel — vi räkna dit utgifningen af förteckningar, af traktater, instruktioner, riksdagars beslut och förhandlingar, krönikor m. m. d.; å andra sidan att bringa vigtigare punkter i folkets inre och yttre utveckling, en stor konungs eller statsmans verksamhet, i så fullständig belysning som möjligt genom utgifvande af korrespondenser eller andra aktstycken i större eller mindre serier. Registraturet vore visserligen också en stödjepunkt eller snarare en grundval, men allt kan man omöjligt hoppas att vinna, och det är äfven en annan måttstock som här gör sig gällande än blotta utsträckningens.

Det säger sig sjelft, att i fråga om en verksamhet som denna det enskilda initiativet fortfarande kan och bör ha ett vidsträckt fält för sin verksamhet. Men hos oss är statens ingripande dock mer än i de flesta andra länder af behofvet påkalladt, för så vidt vi skola upprätthålla någon historisk vetenskap. Det är ej här som i England, att ett sällskap bildar sig, när behofvet eller önskvärdheten af någon större urkundspublikation gör sig känbar. Äfven med det vidaste utrymme tilltänkt åt den enskilda verksamheten, måste det för öfrigt alltid qvarstå ett mycket rikt material för statens publikationer: allt hvad som rör dess egen historia och utveckling. Och om dess uppgift och plikt i detta hänseende hos ett lifskraftigt folk kan väl ej tvifvel råda. Det är sannt att i fråga om vår utrikes politik kontinuiteten tyvärr är afbruten. Vi kunna knappast motivera offentliggörandet af 1600-talets instruktioner för våra diplomater, såsom man gjort i Frankrike, med afsigten att lemna mönster för *les jeunes gens*, som ämna egna sig åt värnandet af landets yttre ställning, eller af ministerdepescher från England med deras betydelse för *l'éducation politique de la démocratie*. Men denna invändning, om den annars hade någon reell betydelse, gäller åtminstone icke för det svenska folkets inre utvecklingshistoria. Där är sambandet mellan förr och nu oupplösligt. Man har velat få upplysning om en tidpunkt, då sådana bidrag från statens sida skulle kunna upphöra. Yrkandet förefaller oss naivt. Skulle icke för hvarje generation nya önskningsmål eller behof framträda, äfven för tider som de närva-

rande, då visserligen vissa serier af publikationer göras för framtiden öfverflödiga genom akternas omedelbara förflyttande under tryckpressen?

Vi ha antydt mängden och omväxlingen af de ännu »slumrande skatterna». Behofvet af enhet och planmässighet i fråga om deras bringande i ljuset, för att största möjliga nytta må dragas däraf, är allmänt erkändt. Det är af betydelse icke blott för det lefvande slägtet, utan äfven för framtiden. Men för att vinna detta mål synes oss en samverkan mellan specialisterna på det historiska området och vårdarne af våra handskriftsamlingar vara behöflig. Det är knappast billigt att på Riksarkivet lägga hela bördan och ansvaret därför. Och för oss framstår såsom den lämpligaste formen för att vinna en sådan och på samma gång i publikationerna bevara enheten och tillfredsställa olika anspråk en t. ex. med Riksarkivet förenad *historisk kommission* af sakkunnige. Man har försökt därmed i andra länder och så vidt vi veta, har man ej haft skäl att ångra sig[1]).

---

[1]) Medan detta skrefs ankom underrättelsen, att i grannlandet Norge en sådan kommission uti år bildats.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Olai Magni karta af år 1539.[1])

Det är ett synnerligen betydelsefullt fynd, som prof. Brenner gjort uti Münchens statsbibliotek, då han där lyckats uppdaga det sannolikt enda till vår tid bevarade exemplaret af Olai Magni stora karta öfver norden. Att en dylik karta existerat, var kändt i främsta rummet genom en kort beskrifning till densamma, som på italienska, tyska och sannolikt äfven på latin år 1539 utgafs i Venedig, och hvaraf några få exemplar blifvit till vår tid bevarade. Den sista autentiska underrättelsen om kartans tillvaro daterar sig, enligt Brenner, från 1574, då hon, såsom redan Warmholtz påpekat, omnämnes af Jos. Simler i Bibliotheca Gesneri. Men ännu långt senare har kartan funnits och varit känd i Sverige. Peringskiöld omtalar den nämligen i anmärkningarna till sin upplaga af Cochlæi Vita Theodorici (1699) på ett sätt, som gör det tydligt, att han haft ett exemplar af densamma för ögonen. Man kan däraf sluta, att kartan funnits i antiqvitetsarkivet. Då den emellertid därifrån för länge sedan försvunnit, var man beträffande dess beskaffenhet hänvisad till den nämnda beskrifningen och till tvenne tryckta efterbildningar af densamma, utkomna åren 1554 och 1567.

Frågan om dessa båda sinsemellan väsentligen skiljaktiga kopiors förhållande till originalet ligger nu klar. Den senare af dessa, som åtföljer Baselupplagan af Olai berömda verk »De gentibus septentrionalibus», öfverensstämmer närmast med den 1539 tryckta beskrifningen, hvilken beskrifning med en del tillägg och olikheter är återgifven i nämnda upplaga. Man har därför ansett denna karta, åtminstone i sina hufvuddrag, för identisk med originalkartan af 1539, då däremot den karta, som åtföljer såväl Johannes Magni Historia (1554) som originalupplagan af Olai verk (1555), ansetts vara ett sjelfständigt arbete. Sedan originalet nu kommit i dagen, visar det sig emellertid, att denna åsigt icke håller streck. Kartan af 1554 är nämligen en grof och namnfattig kopia af en del af den ursprungliga, då däremot 1567 års karta visserligen i väsentliga delar är grundad på Olai verk,

[1]) Die ächte Karte des Olaus Magnus vom Jahre 1539 nach dem Exemplar der Münchener Staatsbibliothek. Von D:r Oscar Brenner (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandl. 1886, N:o 15).

men dock i mycket är bearbetad med stöd af andra källor. Så t. ex. får man ej på Olai räkning skrifva det hos honom oförklarliga felet, att på 1567 års karta Vettern har utlopp åt såväl Östersjön som Vesterhafvet. Originalkartan af 1539 (såväl som kopian af 1554) känner intet annat utflöde för denne sjö än Motala ström, hvaremot utgifvaren[1]) af 1567 års karta tydligen haft för sig äfven en 1562 i Venedig utgifven karta, som åt Vettern ger ett vestligt aflopp, och därför ansett bäst att upptaga båda meningarna. Från denna anonymt utgifna karta, hvars ursprunglige författare vi dock med säkerhet kunnna antaga vara den köpenhamnske professorn Marcus Jordanus[2]), har 1567 års karta hemtat hufvuddragen af Danmark och Skåne; teckningen af de delar af Ryssland, hvilka Olaus Magni icke upptagit, visar största slägttycke med en karta af Anton Wied (1555)[3]).

Olai Magni originalkarta, som i förminskadt facsimile åtföljer prof. Brenners ofvan citerade uppsats, är ett synnerligen praktfullt kartverk, i afseende å storlek och utförande säkerligen icke öfverträffadt af någon före den tiden utgifven karta. På nio stora blad framställer den i träsnitt de nordiska länderna från Nordkap och Island i norr till Hollands och Tysklands nordkust i söder och från Hebriderna i vester till Nevas mynning i öster, hvarjämte den i norra och nordvestra kanten bereder plats för delar af Grönland. Såsom naturligt, är den största utförligheten egnad åt Skandinavien, särskildt åt Sverige, och i huru hög grad vårt fäderneslands kartografi blifvit förd framåt genom Olaus Magni, framgår af en jämförelse mellan hans karta och dess närmaste föregångare, nämligen Jakob Zieglers af 1532 och Nicolai Donis' af 1482, af hvilka särskildt den sistnämnda otaliga gånger kopierats, äfven efter Olai Magni tid. Ett studium af de topografiska detaljerna erbjuder naturligtvis stort intresse, men kan här ej vara på sin plats. Teckningen af Norrland och Finland ådrager sig uppmärksamheten särskildt därigenom, att vi där finna ett ej ringa antal af de bilder, som, sedermera återgifna i Olai bok om de nordiska folken, med rätta ådragit sig så stor uppmärksamhet. Det är i synnerhet bilder, som hänföra sig till vintern och för denna årstid egendomliga förhållanden, som den nordiske prelaten ansett böra framställas för södra Europas folk. Så se vi tecknade i drag, som vittna om mer än vanlig färdighet, elgar, som försvara sig mot vargar på isen, skidlöpare, lapp i akja, isfiske, sälfångst på Bottenhafvets is, lappbröllop, slädfärd öfver den tillfrusna Qvarken, strid mellan svenskar och ryssar på Finska vikens is m. m. Strax norr om Siljan synes en vapensköld med Sveriges tre kronor vid fötterna af en sittande konungabild, hvarunder läses: »Gostavs Svecorum Gotorumque Rex Potentissimus». Möjligen innebär det därvid stående citatet ur andra krönikeboken: »Videat dominus et reqvirat», en anspelning på

[1]) Prof. Brenner anser, på grund af ett å kartan förekommande monog att denne varit Olai tyske öfversättare J. B. Fickler von Weyl.

[2]) Se Erslev, Jylland, Khvn 1886, s. 153.

[3]) Jfr H. Michow, Die ältesten Karten von Russland (M' Ges. in Hamburg 1882—83).

konungens tillvägagående mot de katolske andlige, helst om det sammanställes med det bibelspråk, som satts som devis vid den polske konung Sigismunds bild, och hvilket lyder: »Non fuit rex similis ei (4. Re. 18.)».

Prof. Brenner har egnat en del af sin uppsats, äfvensom en särskild artikel i Das Ausland (1886, N:o 47), åt frågan om den återfunna kartans förhållande till den märkliga Zeno-kartan, som, tryckt år 1558 i Venedig, anger sig vara författad redan 1380 (rättare 1390). Att ett sammanhang mellan de båda kartverken existerar på sådant sätt, att Nicolo Zeno delvis hemtat såväl namn som teckning från Olaus Magni, synes vara otvifvelaktigt, och antagligen har prof. Brenner rätt i de flesta af de påståenden, som han med anledning häraf framstält. Särskildt torde det ej kunna bestridas, att Zenos »Frisland» och »Estland» äro hemtade från Olai »Fare» och »Hetlandia» (Färöarna och Shetland), om ock den förre har många namn, som ej förekomma hos den senare och hvilkas källa vi ännu ej förmå uppvisa. Att såsom prof. Japetus Steenstrup identifiera »Frisland» med Island, bör väl hädanefter icke vara möjligt. Mera omtvisteligt torde det väl vara, huruvida teckningen af Grönland hos Zeno är påverkad af den fragmentariska framställningen af detta land hos Olaus. Sammanbindningen af de hos Olaus skilda delarne af ostkusten och teckningen af hela vestkusten skulle i sådant fall möjligen kunna vara utförd med ledning af Alberto Cantinos karta (från 1503) eller något annat italienskt kartverk, som icke blifvit bevaradt till vår tid. Det återstår dock alltid att förklara hvarifrån Zeno fått de grönländska namn, som han ej kunnat hemta från Donis, och huru han kunnat få Grönlands polhöjd så nära riktig. Hos Olaus Magni är nämligen denna, liksom hans polhöjder i allmänhet, alldeles orimligt för hög, beroende därpå att han gjort sina breddgrader för små.[1])

De många intressanta frågor, som äro förknippade med Olai Magni karta, göra det i hög grad önskvärdt, att man mera allmänt finge tillgång till afbildningar af densamma i originalets fulla storlek. Antagligen är exemplaret i München ett unicum, och då det alltså ej torde vara att hoppas, att författarens fädernesland någonsin skall komma i besittning af sjelfva originalet, är det väl ej mer än en skyldig gärd åt dennes minne, att hans storartade och så länge bortglömda arbete göres för forskningen tillgängligt i en detsamma fullt värdig form. Då män, sådana som friherre Nordenskiöld och öfverbibliotekarien Klemming lifligt intressera sig för en sådan publicering, torde det härom väckta förslaget hafva all utsigt att snart vinna framgång.

I sammanhang härmed må nämnas, att frih. Carl Jedvard Bonde, som är egare af det enda i Sverige förefintliga exemplaret af den italienska texten till Olai Magni karta, låtit föranstalta om densammas utgifvande i facsimile. Denna italienska text, hvars titel är »Opera breve laquale demonstra, et dechiara, ouero da il modo facile de in-

[1]) Hans sydligaste latitud, 55° n. br., är i det närmaste riktig, men redan Stockholm är förlagdt vid 63½° i st. f. vid 59°.

tendere la charta, ouer delle terre frigidissime de settentrione (Venetia 1539), anser prof. Brenner vara original till den samtidigt utgifna tyska upplagan. En utredning häraf och af frågan, huruvida en samtidig latinsk upplaga existerat, bör erbjuda åtskilligt af intresse. Prof. Brenner har icke haft tillgång till »Opera breve» vid den jämförelse han anstält mellan de olika karttexterna.

E. W. Dahlgren.

Berättelse om Wolmars eröfring 1601.

Det är bekant, att fästningen Wolmar i Lifland efter en kort belägring intogs af Polackarne 1601, då Karl Karlsson Gyllenhielm och Jacob De la Gardie blefvo fångar. Följande korta berättelse af ett ögonvittne, funnen bland Gyllenhielms papper, skildrar med hela omedelbarhetens friskhet förloppet och torde därföre förtjena att offentliggöras. Den är i öfre kanten skadad. Red. har arkivarien Bergman att tacka för dess meddelande.

Kort undervisning hvadh sig förledna höst hafver tildraget vid Wolmar korteligen antecknet.

Först at när H. F. N:d, som då med hela krigsmachten var stadd för Riga, nu hade bekomet vissa kunskaper, at Konungen och Store Cantzleren vore med et stort antall friskt krigsfolk förhanden, beredde at lefrera en slachtning emoth the Svenska, och effter vårt krigsfolck hade tå redo twå månedtz tidh varit uthi marchen och siuckdomen var myked inkomen och nästan ville taga öfverhanden, läth H. F. N. krigsfolcket rycke dedenifrån at vike undan bättre in uthi landet och förordnade folcket i behold på någen tidh, at the måtte blifve förfriskade och kome til pass igen. Och medan fienden imedlertid moste och holle i marken, skulle inthet annars vara än at siuckan och ibland them skada giöra skulle. När nu H. F. N:d den 18 september hade oprycht från Riga och kom den 22 sept. til at slå lägret vid Serneko, thå ville H. F. N:d icke lenger draga med hela krigsmachten på en vägh, och förän H. F. N:de läth förskingra folcket, ville H. F. N:d först förordna at befestningarne måtte vell blifve besatte. Och effter ingen uthaf the högre befälletzmän var, som ville blifve opå Wolmar, effter thet et ringa hus var och i…
värdt kallas slott, dertilmed var thär ringa förråd på v…
låg näst under fiendens ögon; derföre sade velb. Ca…
han ville blifve deropå, och H. F. N. läth sig t…

---

[1]) Gyllenhielm.

drog H. F. N:d åth Pernow och feldtherren Gref Johan von Nassau hölt på den veg åth Dorpt.

Den 25 septemb. kom Carl Carlsson och Jacob de la Garde, Joen Olofsson med Södermänlandz, Hans Andersson med Wermelandz och något uthaf Östgiöthe knechterna at blifva opå Wolmar; elliest var där inthet folk, hvarken Svensche eller Tydsche rytter eller Liflender af adel.

Den 8 octob. kom fienden med 3 phaner rytter och lät sig se vid Wolmar, då lät öfversten skärmutzle mot them med 12 rytter, veko så seden i deras behold tilbaka, doch voro the altid hvar annen och hvar tridie dag för Wolmar och eliest på vägerne derom kring, förhindrade all tilfört och togo en hop fetalie bort, som var på vägen til oss.

Den 20 octob. kom fienden med hela deras krigsmacht och lägrade sig vid Torneis qvarn en fjerdels väg från Wolmar; sama affton om natten vore vi ifrån huset med 8 hester in i deras läger, förraskede deres vacht, giorde larm, och komo sedan velbeholdne in på huset igen. Doch var icke konungen i detta läger, uthan han låg på Ropa 5 mil der ifran. Store Cantzlern lågh på Jahan Patkuls hoff en lithen mil från Wolmar. Seden vore fienderna alle dager både till häst och foth kring om huset och öfversten var sielf esom oftest uth til at skermutzle meth them både til häst och foth och fördref således tiden med them uthi lust och god kortwill. Elliest hullo the med deras vacht allestedes derom kring under ögonen för oss, hvilka doch ingen frid niutho, uthan så offta öfversten ville, thå jagade han them och fick några til fånga och hade nästan alle dagar fångar och nya kunskaper af them.

Den 16 novemb. hafver kongen varidt tilbaka til Riga.

Den 27 novembris kome fienderne med alt deres fothfolk 23 fäniker, hvilket kune vid pass vara 2,000 man, och lägrade sig in under staden i en stor graf.

Den 28 begynte settie op deres skantzar på norra sidan om Wolmar, en skantz för slottet, deruthi vore 4 stycker, 2 dobbel kartuger, Crokovitzska jungfrun och Wulfven benembde, och så två hela kartuger; den andre skantz var strax bredevid den före (?) och skutto på staden och med 4 stycker, 2 hela kartuger och 2 halfve kartuger. I den tridie skantz hade the deras falch stycker, dermed the skutto i husen och elliest efter folk, som the sågo.

Den 29 om natten föl öfversten uth med 30 man och drefve them ifrån deres skantz hufvud stupa in til deres läger, då hade the ännu inge stycker deruthi.

Den 3 decemb. om morgonen begynte the skiutha och förderfvade först vår runddel och stryckvärnet, at man seden ingen värn där uthur hafva kune. Sedan skutto the . . . på slottet, begynnendes nederst vid marcken, och fingo första dagen hol igenom muren; the skutto så vell om natten som om dagen, at vi inthet kune koma til at byggia igen innantill, och skutto the bort utaf muren 12 fampner i bredden; sedan föll hela väggen nider. Uthaf stadzmuren hade the och nider-

skuttet en stor del. Som nu öfversten Carl Carlsson såg, at muren låg nider, och han fandt sig vara myket svag på folck (ty mästadelen af folcket var siuckt), moste han derför öfvergifva staden och blifva med alt folcket på slottet.

Den 8 decemb. stormade fienderne 3 gånger till slottet och satte 2 gånger eld der under, men vi undfinge och affärdede them med sköne hugg, at icke månge komo tilbaka, och vi släckte uth elden. Seden stormade the til staden och fingo then in uthan något motstandh; doch när the vore inkomne, vanckade där harda slängar uthaf huset. Samma dag om afftonen sendt komo vi til handels.

Den 10 ginge vi uth ifrån Wolmar.

Orsacken hvarföre öfversten så hastidt latet sig til handels:

1) At vi ingen viss kunskap viste om vår endtsatt.

2) Var där inge lodh til styckena, och i 14 dager hade man icke haft jernlod uthan toge fensterbly och jerntärninger, stopte bly omkring och giorde lod.

3) Var icke öfver en $^1/_2$ t:na slangkrutt igenn.

4) Var icke häller victualie mer i förrådh, uthan spanmål, som vi til högsta på 6 dagar hade kunnet holle oss med, och knechterne hade icke tidh til att mala, uthan moste nat och dag stå vedderredo til at förväntha fiendens anlop.

5) Högste och störste orsacken var denne, at folcket var myeket siuckt; när vi alle skulle vara tilstädes, bevise oss och giöre fienden mothstandh, thå vore vi icke 80 man, men den 10 decemb., när vi skulle gå uthaf huset, voro vi vell 200, som kune vel gå til Pernow. 15 personer vore, som för svaghets skuld måste blifva der qvar. Cantzleren lofvade at försöria them med victualie, til dess the kune blifva bättre.

Om öfversten hade hafft derinne 200 försöckte friske krigsmän, mat och annan krigsmunition der till, thå hade han än denna stundh varit på Wolmar, fast om the än på alla sider hade muren niderslaget.

Polenske gisslere, som vore inne hoss öfversten på huset, så länge det blef afhandlat, vore

en polnscher herre, Cantzlerns systerson,
capitain Johan de la Blanca, fransos, h. Ponti frände,
Claes Gorff, ryttemester,
Johan von Ungarn, lifiender.

På vår sido hoss Cantzlern var

Jacob de la Garde,
Capit. du Pui, Sveidser,
Hans Andersson, hofvidtzman.

Seden nu alt blef af handlet, måste knechterne niderlägga deres bössor, pucker och trommor, men deres sidvärior och hvad the hade til tråtz, thet finge the behålla och taga uth med sigh, och moste först svarie, att the aldrig mer skulle lathe sig brucke emoth kongen, krone Polen eller det store fur[illegible], och seden lathe the oss frit passera och giord[illegible] lathe ledsaga oss

med en phana kotsacker 7 mil från Wolmar. Seden sågh man inge fiende och hvad the oss lofvade hollo the fast.

Uti hela belägringen miste vi icke öfver 10 man, som fiende skamferede, men genom siuckdom blefvo öfver 150 döde, uthaf fien derne 400.

Den 11 decemb. när Jöns Nilson, som på Möjan var, förnam at Wolmar var borthe och han fan sig med victualie vara illa uth redder at kuna någen belägring uthstå; hvarföre drog han om natte uthaf huset och kom med alt sit folck velbehollen til Pernow; me så lenge han var på Möjan, beviste han sig som en taffer krigsman giorde fienden träffelig afbräck och skada på deras folck.

Den 12 decemb. var fältherren, grefve von Nassow, på väge medh 2,000 man til at entsettie Wolmar, men när han kom p 6 mil när Wolmar, fick han kunskap om at Wolmar var borthe hvarföre vände han strax tilbaka och hafver seden inthet vågat emot fienden, hvilke vore vidh pass 8,000 starck; hafver icke häller fiende seden belegret något hus, uthan the hafva med god villie gifvit sig Dorpt, Felin och Pernow äre än i Svenskes händer.

Edle, velbördige her Ståtholler, jag kan vel tänckie, att E. V något hafve förnumet, huru det hafver af gånget vid Wolmar, doc vet jag vist at ingen hafver än varit hos E. V., som var derinne hvarföre hafver jag korteligen antecknadt thet förnämbste som i med ler tid hade sig tildraget.

Förteckning öfver arméns regementen och regements officerare vid början af Karl XII:s regering.

Under ordnande af samlingen *Militaria* i Riksarkivet påträffade äfven en förteckning öfver arméns regementen och regementsofficerar daterad den 1 januari 1698, hvilken för sin fullständighet skull syne vara förtjent af att tryckas. Den upptager äfven regementsofficerarn ordnade efter ålder i tjensten, hvilken förteckning likväl, såsom endas meddelande samma namn och data, som de i annan form meddelad ansetts kunna uteslutas.

* * *

Förteckning

på Kongl. Maj:tz. Regementer till häst och fot efter den af Kongl. Maj:t dem tillagde ordning jempte Regementz-officerarnes nampn, rang och ålder i tiänsten efter deras fullmachters datum.

Regementernes nampn	Officerernes rang effter regementerne: Öfverstar	Fullmacht:s dag mån. år	Öfverstlieutenanter	Fullmacht:s dag mån. år	Majorer	Fullmacht:s dag mån. år
Cavallerie:						
Kongl. Maj:tz Drabanter	Posse, Knut	- — —	Niroth	— — —	Horn, Arvid, Cap.-Lieut.	— — —
Kongl. Maj:tz Lifrege- ... till häst	Spens, Jacob	— — —	Styltenhielm, Lorentz	16 aug. 1697	Sparre, Jacob	18 aug. 1697
...rige, Finland o. Skåne	Wachtmeister, Fritz	— — —	Hummerhielm, Alexand.	10 mar. 1697	Cruus, Henning	10 apr. 1697
...ttmand	v. Vitinghof, Edvolt Joh.	- — 1679	Tisenhusen, Fredr. Wilh.	— — 1679	v. Banco, Otto	22 sept. 1678
...and	v Budberg, Gottard Joh.	2 april 1675	— —	— — —	— —	— — —
...mern	Borck, Paul Wedige	25 maj 1694	— —	— — —	— —	— — —
... Cavallerie	Selon, Georg	18 sept. 1679	Hierta, Lars	4 april 1695	Frölich, Hans Fredrich	4 april 1695
...h Biörneborgs lähns ...allerie	Rehbinder, Bernhard	16 apr. 1695	Wrangel, Mauritz	17 apr. 1695	Wrangel, Clas Johan	20 mar. 1696
...atands Cavallerie	von Schar, Axel	20 aug. 1692	Printzenschiöld, Carl	20 aug. 1692	Stålhammar, Johan	20 aug. 1692
Tavastehus och Nylands lähns Cavallerie	Ribbing, Johan	4 oct 1677	Klingspore, Adolph Mag.	20 nov. 1679	Patkul, Did. Fred.	4 nov. 1678
Ostgiöte Cavallerie	Mörner, Carl Gustaf	4 junii 1695	Horn, Carl Gustaf	22 dec. 1693	Möntegumeri, D. Christ.	22 dec. 1693
Carelske, Viborgs och Nyslätts lähns Cavallerie	Rehbinder, Hans Hind.	18 oct. 1679	Romanovitz, Gustaf	2 jan 1696	Burenschiöld, Jacob	29 maj 1696
Skåningar, det norra reg:tet	Renschiöld, C. G. Gen. M.	— — —	Gyllenpamp, Lars	22 maj 1691	Gisler, Peer Olufson	22 maj 1691
Bohus o Hallandz lähns Cav:rie	v. Ascheberg, Chr Ludv.	27 aug. 1694	von Maul, Georg Willh.	27 aug. 1694	Köhler, Fredrich	27 aug. 1694
Skåningar, det sodre reg:tet	Strömberg, Alex. Gen. M.	— - —	Fleming, Magnus	31 dec. 1695	Ridderschantz, J. Hällf:st	3 oct. 1683
...tyske Cavalleriet	Tisenhusen, Magn. Joh	— — 1677	von Tisenhusen, Hans H.	6 nov. 1688	Clebech, Fredr. Gottard von Rosen, Hans	6 nov. 1688 6 nov. 1688
...mpielandz Cavallerie comp.	Hård, Carl	11 aug. 1677	— —	— — —	— —	— — —

Regementernes nampn	Officerernes rang effter regementerne					
	Öfverstar		Öfverstlieutenanter		Majorer	
		Fullmacht:s dag mån. år		Fullmacht:s dag mån. år		Fullmacht:s dag mån. år
Dragouner:						
Bohus lähns	Weinholtz, Petter	5 oct. 1689	— —	— — —	— —	— — —
Finska	—	— — —	Grotenfelt, Nils	18 dec. 1686	— —	— — —
Infanterie:						
Uplandz Infanterie regemente	Wrangel, Georg Johan	22 julii 1683	Håltz, Carl Fredrich	2 aug. 1678	Sparfelt, Anders	5 oct. 1681
Skaraborgs lähns Infanterie	Strömberg, Nils gen.maj.	— — —	Creutz, Johan Lorens	5 sept. 1679	Sperling, Casper	— — 1696
Åbo lähns »	von Funcken, Rembert	14 julii 1675	Posse, Lennart	19 julii 1694	v. Wadenfelt, Magn. Joh.	26 aug. 1697
Södermannelandz »	Marderfelt, Arvid Axel	14 junii 1697	Lilliehöök, Gabriel	3 febr. 1696	v. Weidenheim, Gabriel	9 febr. 1697
Cronebergs lähns »	Heidenfelt, Gustaf	11 jan. 1689	Smittberg, Johan	31 oct. 1679	von Fleisner, Samuel	17 junii 1692
Jönkiöpings lähns »	Mörner, Berendt	7 aug. 1677	Rosbach, Zacharias	4 oct. 1684	Hillebard, Erich	4 oct. 1684
Biörneborgs lähns »	Löwen, Otto Wilhelm	2 april 1697	Mellin, Gustaf Adolph	23 sept. 1679	De Cursel, Christ. Hind.	— — 1682
Dahle »	v. Lieven, Bernh. gen.m.	— — —	Anrep, Gustaf	11 jan. 1689	Grundel, Jacob	22 maj 1694
Östgiöte »	Ulfsparre, G. Johanson	6 mart. 1674	v. Ungern Sternb:g, Nicl.	5 dec. 1691	Gyllenollon, Anders	7 nov. 1684
Tafvastehus lähns »	Maidel, Georg Johan	8 febr. 1686	Mellin, Herman	17 julii 1677	Gyllenstolpe, Carl	3 maj 1693
Helsinge o. Giästrikelandz »	Taube, Ludwich Wilh.	4 aug. 1683	Sparre, Johan	1 julii 1692	Bruchner, Christian	19 febr. 1689
Elfsborgs lähns »	Hammilton, Malchom	16 oct. 1678	Drakenfelt, Erich	12 jan. 1692	Ranck, Gustaf	12 jan. 1692
Västgiöte-Dahls »	Fägerschiöld, Johan	5 dec. 1691	Patkul, Reinholt	14 junii 1697	Beijer, Jochim Christian	31 maj 1688
Viborgs lähns »	Amminof, Zacharias	26 oct. 1688	Wrede, Fabian Carlson	31 maj 1697	Hellfreuch, Georg	20 julii 1697
Safvelax o. Nyslättz lähns »	von Cronman, Jochim	23 jan. 1679	Schlippenbach, W. Ant.	1 junii 1688	v. Wördenhof, Clas Jacob	16 jan. 1683
Vässmannelandz »	Creimer, Petter gen.m.	— — —	Diurclou, Nils	3 febr. 1694	Leijonhufvud, Abraham	3 febr. 1694
Västerbottns »	v. Fersen, Reinholt Johan	12 dec. 1684	Lagercrona, Anders	3 dec. 1696	Biörnhufvud, Lars	3 dec. 1696
Callmare lähns »	von Delinghusen, Hans	31 aug. 1685	Clerck, Lorens -	31 dec. 1693	Silfversparre, Erich	31 dec. 1693
Nylandz lähns »	v. Budberg, Gott:d Willh.	5 april 1686	Cloot, Johan Adolph	31 dec. 1694	Lode, Ernest	13 apr. 1697
Närke och Värmelandz »	Rehbinder, Reinh. gen.l.	— — —	Sparre, Axel	22 julii 1677	Granfelt, Lars	11 jan. 1689
Österbottns »	v. Campenhusen, Johan	12 oct. 1677	Silfversparre, Nils	13 oct. 1678	Stålhammar, Casper	16 oct. 1679
Jemptelandz »	Hård, Carl	11 aug. 1677	Ribbing, Bengt	10 sept. 1679	de Charlier, Carl Gustaf	24 maj 1679
Värfvade regementer *Cavallerie Dragouner:*						
Kongl. Rådet grefve [Nils Bielkes?] i Pommern	gref Bielcke, Nils	— — —	Classen, Julius Hind.	4 dec. 1696	Wusson	4 dec. 1696
Öfversten grefve Mauritz Leijonhufvudz Brehmen	gref Leijonhufvud, G. M.	- dec. 1676	Wrangel, Carl Fredrich	6 dec. 1694	von Wüllen, Jacob	6 dec. 1694

Infanterie:

Hans Kongl. Maj:tz Lif-Gardie till fot Stockholm	Posse, Knut	10 aug. 1696	Palmquist, Carl Gustaf	10 aug. 1696	Palmquist, Magnus	10 aug. 1696
Kongl. Maj:tz Tyska Lifreg:te till fot {Landzcrona, Halmstad, Carlshambn}	von Lieven, Reinholt	30 dec. 1693	De Corroset, Jean	8 junii 1696	v. Döbrikofski, Wilhelm	8 junii 1696
Kongl. Maj:tz Svanska Lif-regemente till fot {Göte- och Nya Elfsborg, Marstrand och Vardberg}	Macklier, Gustaf	11 febr. 1680	Posse, Nils	13 apr. 1697	Witting, Christoph. Otto	13 apr. 1697
Hen:s Kongl. Maj:tz Enkedrottning:s Lifreg:te t. f. Pommern	Muller v. d. Lyneu, Carl L.	17 oct. 1681	Mevius, Fredrich	9 oct. 1679	Stuart, Johan Christoph.	2 sept. 1689
Kongl. Rådet gref Nils Bielkes Regemente Stettin	Gref Bielke, Nils	— — —	Gref Brahe, Abraham	2 mart 1696	Norman, Anton Dettlef	3 nov. 1688
Kongl. Rådet gref Erich Dahlbergs Regemente Riga	Gref Dahlberg, Erich	— — —	v. Helmersen, Magnus	10 aug. 1693	Rauck, Jacob	29 apr. 1695
Kongl. Rådet gref Jurgen Mellins Battalion Stade	Gref Mellin, Jurgen	— — —	— —	— —	v. Isendorph, Melchior	25 febr. 1693
Gen. Lieutnanten Nils Gyllenstiernas Regemente Wismar	Gyllenstierna, Nils	— — —	v. Hempel, Christoph. Fr.	6 nov. 1694	gr. Lewenhaupt, Carl Jul.	26 aug. 1695
Gen.-Major Erich Soops Regemente Riga	Soop, Erich	— — —	Roos, Carl Gustaf	2 jan. 1696	Wrangel, Georg Johan	1 junii 1688
Gen.-Major Mauritz Wellinck Brehmen	Wellinck, Mauritz	— — —	Wangelin, Hind Jochim	31 maj 1697	Ehrensteen, Lars Philip	— — 1697
(Öfverstar) Erich Pistolcors battalion Pernou	Pistolcors, Erich	7 dec. 1671	— —	— — —	von Swengel, Gustaf	26 apr. 1680
Carl Gustaf Schyttes battalion Dorpt	Schytte, Carl Gustaf	— — 1677	— —	— — —	Wallenstedt, Gustaf	24 nov. 1696
Axel Faltzburgs Regemente Mallmö	Faltzburg, Axel	30 dec. 1693	v. Albediel, Gust. Ernest	22 sept. 1679	von Böhnen, Casper	8 oct. 1679
Henning Rud. Horns Regemente Narfven	Horn, Henning Rud.	26 aug. 1695	Hästsko, Mårten	26 aug. 1695	Frankenhielm, Zacharias	12 maji 1685
Hans Isac Ridderhielms Regemente Strålsund	Ridderhielm, Hans Isac	2 jan. 1696	Klinckoström, Carl Gust.	- - 1677	Schytz, Mårten	31 mar. 1693
Gref Magnus Stenbock Wismar	Stenbock, Magnus	31 maji 1697	Sperling, Carl Gustaf	22 junii 1696	gr. De la Gardie, Adam C.	7 aug. 1696

Stockholm d. 1 Januarii 1698.

Underrättelser.

— Dr TURE ANNERSTEDT, rektor vid ett privat realgymnasium i Göteborg och v. lektor vid högre latinläroverket därstädes, har aflidit den 6 sistlidne november. Han hade författat två förtjenstfulla historiska afhandlingar *Svenska väldet i Livland 1564—1570* (1877) och *Resningen 1568* (1880).

— Af *Kongl. Bibliotekets Handlingar* har n:o 8 utkommit, innehållande årsberättelse för år 1885 samt af öfversigten öfver K. Bibliotekets samlingar en bibliografisk förteckning af Dr B. LUNDSTEDT öfver *Svenska Tidningar och Tidskrifter utgifna inom Nord-Amerikas Förenta Stater*, upptagande icke mindre än 174 nummer. Af årsberättelsen finner man att det utländska historiska facket, som vanligt, under 1885 fått den största tillökningen. Önskvärdt vore för historiens vänner att liksom för Uppsala universitets bibliotek äfven för de öfriga offentliga biblioteken accessionskataloger, upptagande de nyförvärfvade arbetena, kunde utgifvas.

— Dr S. WÄGNER har under hösten i Lund utgifvit en akademisk afhandling under titel *Skånska Kommissionen af 1669—1670. Ett bidrag till de skånska landskapens historia.* 117 ss. + 47 ss. bilagor. De senare äro återgifna utan »något försök» att afhjelpa de omeningar eller andra oegentligheter, som kunna ha insmugit sig. Metoden är beqväm; om den är lika riktig, må lemnas derhän.

— En yngre, redan genom åtskilliga publikationer känd finsk forskare, magister CARL v. BONSDORFF, har nyligen såsom doktorsspecimen utgifvit en större afhandling *Om donationerna och förläningarne samt frälseköpen i Finland under drottning Kristinas regering.* Vi hoppas längre fram kunna återkomma till detta värdefulla bidrag till Sveriges och Finlands inre historia.

— Vår genealogiska och heraldiska litteratur har riktats med åtskilliga nya arbeten. Af *Svensk Slägtkalender* har tredje årgången utkommit; dess utgifvare har därmed lyckats framlägga tabeller för nära 400 slägter. Detta resultat måste anses synnerligen hedrande, så mycket mer som uppgifternas hopsamlande varit förenadt med många svårigheter och förutsatt en viljekraft, som icke låtit afskräcka sig af det mödosamma arbetet och som endast kan finnas hos den, som med brinnande nit sträfvar till sitt mål. Arbetet har här synbarligen utförts af den rätte mannen. Det är att hoppas, att allmänheten från sin sida uppmuntrar företaget såsom det förtjenar och att slägter, som ännu icke lemnat erforderliga upplysningar, icke låta det tillfälle, som *nu* erbjudes dem, gå sig ur händer. Bland äldre ofrälse slägter, för hvilka uppgifter här förekomma, må fram-

hållas den talrika slägten BAGGE (från Marstrand), som går tillbaka till 1500-talet; den i vår kyrko- och lärdomshistoria berömda slägten BRING (enligt uppgift från Kung Sverres tid i Norge); FLENSBURG (från 1500-talet); GÖTHE (från Vadstena, med en lång genealogisk utredning ända från 1600-talets början), KOCKUM, från 1600-talet, ROSÉN, en vidtförgrenad, på många områden fräjdad slägt; LAURIN, som går tillbaka till 1500-talet, RETZIUS, m. fl. Denna tredje årgång skiljer sig för öfrigt från de båda föregående på ett i ögonen fallande sätt därigenom att i densamma icke intagits slägter med utländskt adelskap. Anledningen därtill har varit att en särskild kalender för dessa slägter nu af C. H. TERSMEDEN utgifvits under titel: *Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad Adel.* Vi tveka ej att tillerkänna denna kalender främsta rummet bland dylika svenska arbeten, särskildt med afseende på de intressanta historikerna för samtliga slägterna, hvilka i utförlighet öfverträffa till och med dem, som finnas i »Danmarks Adels Aarbog», hvarom man lätt öfvertygas vid jämförelse af historiker, som äro gemensamma för begge dessa kalendrar, såsom t. ex. von Ahlefeld, Moltke, Reventlow och andra. Några slägters adelsbref meddelas in extenso och genom den kritik utgifvaren användt vid historikernas författande slipper man i detta arbete alldeles ifrån sådana slägtledningar som annorstädes presteras, såsom ifrån pharaoner, bysantinske kejsare och sagohjeltar. Man möter genast i dessa historiker en trovärdighet, som gör att man knappt saknar anförandet af de källor deras författare begagnat. Äfven på annat sätt har utgifvaren röjt anlag för historisk kritik. Af de 17 slägter, som intagits i »Slägtkalenderns» tvenne första årgångar såsom utländsk adel, hafva icke mindre än 7 (Ahnfelt, Falk, Hummel, Indebetou, Peyron, Richert och Strokirk) här uteslutits på grund däraf »att ätten icke till fullo styrkt eller kunnat styrka sitt adelskap». Möjligt är därföre, att efter noggrannare forskningar de i Sverige ointroducerade adliga ätternas antal kan ökas, och vi hoppas att utgifvaren då skall finna sig manad att utgifva en ny upplaga af sitt förträffliga arbete, då ju äfven de vapenafbildningar, som icke kunnat åtfölja denna årgång, möjligen blifva bifogade. De 30 i guld, silfver och färger utförda vapenplanscher, som nu meddelas, äro en prydnad för arbetet, på hvilket förläggaren (Fahlcrantz & comp.) icke sparat några omkostnader.

En ny *»Sveriges Ridderskaps och Adels Vapenbok»* har af riksheraldicus KLINGSPOR börjat utgifvas, med afsigt att spridas bland vidsträcktare kretsar än priset på den förra i färgtryck utgifna medgifvit. Denna, som tryckes endast i svart men med vanliga heraldiska färgbeteckningar, kommer att blifva den fullständigaste som hittills utkommit. Den skall sålunda utom alla introducerade slägters vapen innehålla äfven åtskilliga vapenvarianter samt »omkring 800 ointroducerade furstliga, grefliga, [illegible] och adliga vapen, hvilka förut aldrig i tryck varit [illegible] svenska slägters, som inom frammande länder [illegible] verlighet». Äfven komma kortare upplysningar [illegible] meddelas.

I allmänhet äro vapenbilderna framstälda med en tydlighet, som gör arbetet mycket användbart äfven för på heraldikens område föga hemmastadda personer. Vi taga oss friheten att uppmana den ärade utgifvaren att ytterligare öka sitt arbetes värde genom att i slutet tillägga ett vapen-register. Vapenboken icke blott kan utan bör vara en historisk hjelpkälla; då nu icke sällan händer, att bref och handlingar anträffas, hvilka sakna namnteckning, men å hvilka deremot sigill finnes bevaradt, är man sålunda i många fall uteslutande hänvisad till vapnet för att kunna bestämma hvem som skrifvit brefvet eller utfärdat handlingen. Är man nu icke heraldiker, — och huru mången är väl det? — står man temligen redlös, ty att på vinst och förlust genomlöpa hela vapenboken, torde förefalla de fleste afskräckande. Funnes deremot ett register öfver hufvud-vapnen, upprättadt efter alldeles samma plan som B. E. Hildebrand och A. Kullberg följt för medeltidsvapnen, vore hjelp lemnad. Det skulle då fordras endast en ganska nödtorftig kännedom om de enklaste heraldiska termerna, för att i det alfabetiskt ordnade vapen-registret söka reda på den beskrifning, som passar in på det vapen man har framför sig, och i detta register erhölle man då anvisning om hvilken *slägt* vapnet tillhör. Vägen fram till bestämmandet af *personen* bör sedan, i de flesta fall, icke blifva lång. Vi erkänna att priset å denna vapenbok (50 kronor) är satt så ytterst lågt, att man icke med fog kan af utgifvaren fordra mera än han förbundit sig till, men vår fulla öfvertygelse är, att hvarje prenumerant med tacksamhet skulle erlägga ett par kronor för ett tilläggshäfte af vid pass 20 sidor, upptagande ett sådant register.

Äfven den enskilda slägthistorien har nyligen ökats. *Slägten Laurin 1574—1886* är namnet på ett af A. KINBERG utgifvet arbete (VIII + 126 sid.), innehållande icke blott stamtaflor för nämnda ätt, från hvilken många slägter utgrenat sig, utan äfven ganska utförliga och underhållande biografier öfver dess mera framstående medlemmar. Arbetet är ett nytt bevis på hvad som kan åstadkommas om intresse finnes att tillvarataga de minnen och traditioner, som inom många slägter ännu bevaras. Upplagan, 300 ex., är endast afsedd för privat utdelning.

Till vår kännedom har äfven kommit en *Stamtavle over den Trönderske Slægt Bull, udgiven af N. R. Bull.* Slägten, ursprungligen en prest-slägt, räknar flere märklige medlemmar. bland hvilka den verldsbekante violin-virtuosen. »Stamtaflan» är redigerad efter ungefär samma plan som »Slägten Laurin», och upptager sålunda äfven kortare biografier.

— Af öfverbibliotekarien KLEMMINGS ståtliga samling *Latinska Sånger fordom använda i Svenska Kyrkor, Kloster och Skolor*, har nu andra bandet lemnat pressen. Det första innehöll. som bekant, hymnerna till de svenska helgonen, hvilka hymner. såsom varande af svenskt ursprung, ega en stor betydelse för vår medeltids litteraturhistoria. Andra bandet omfattar sångerna till Treenigheten, Frälsaren, Helge And och Jungfru Maria. Ehuru sålunda af allmännare

karakter än hymnerna i första bandet, äro dock äfven dessa bevisligen, åtminstone till stor del, författade i Sverige. Vadstena klosters förste generalkonfessor Petrus Olavi, som för klostret sammanskref en messe- och gudstjensts-ordning, har författat flera bland dem. En annan sång, »Hymnus de nativitate Jesu» är författad på blandadt språk, latin och svenska. Detta band är tillegnadt konungen. Ännu ett tredje återstår innan hela samlingen afslutats. Det är många års arbete som här är nedlagdt, men så utgör ock denna nya frukt af den outtröttlige samlarens och utgifvarens verksamhet en prydnad för vår litteratur, hvars värde äfven utlandet visat sig uppskatta. Vi hoppas att det icke skall dröja länge innan vi få lyckönska honom till det vackra, monumentala verkets fullbordan.

– Af *Svenska Akademiens Handlingar* har 62 delen utkommit, innehållande bland annat *Minne af öfverståthållaren, generalen frih. Joh. Albr. v. Lantingshausen*, författadt af riksarkivarien C. G. Malmström. L. tillhörde en lifländsk slägt, som först vid 1700-talets början inflyttade till Sverige och var den ende af dess medlemmar som fick någon större historisk betydelse. Egendomligt nog var det först efter en mångårig utländsk krigstjenst, som han återkommen till fäderneslandet och redan hunnen till medelålder, nästan omedelbarligen kunde på ett betydande sätt ingripa i det politiska lifvet. Hans namn är förenadt dels med de hastigt omintetgjorda planerna till en ny pfalzisk succession i Sverige, dels med det pommerska kriget, dels med Stockholms stads historia. Hr Malmströms framställning är gjord med den sakkännedom, som man kunde vänta af frihetstidens historieskrifvare. Särskild uppmärksamhet förtjenar den jämförelsevis utförliga redogörelsen af det pommerska kriget, hvari Lantingshausen nästan hela tiden deltog, detta krig, som enligt författaren »knappast njutit rättvisa i den allmänna meningen», men på hvars minnen den svenska krigshären »utan blygsel kan se tillbaka». Hvad L. sjelf angår har han äfven ur denna skildring framgått med det rykte för »god reputation» bevaradt, hvaraf han redan under lifstiden var i åtnjutande, och hvilket, som kändt är, under frihetstiden icke vill säga så litet.

— Den nitiske bygdhistorikern, bergsbruksidkaren och ledamoten af andra kammaren Johan Johansson har utgifvit ett nytt häfte (tredje delens andra) af sitt intressanta arbete om *Noraskog*. Det innehåller *Bidrag till Karlskoga härads äldsta historia* med 17 bilagor: *Grythytte härads bildande 1640; Anteckningar ur Hällefors församlings äldsta kyrkobok; Från Finnmarken; Relationer om bergverken* i Örebro län år 1648 m. fl. andra berättelser om bergslagen i samma trakt samt *Hvarjehanda*. — Karlskoga uppnådde 1886 enligt förf. en ålder af 300 år såsom kyrkosocken. Det har varit närmaste anledningen för honom att samla och utgifva dessa anteckningar om hur bygden först bröts i dessa trakter. Det [illegible] kant ganska sent. Första gången »Möckelsbodars [illegible] möter här, nämnes år 1286, men som bek[illegible] som

hertig Karl som nybyggena här togo fart. Af intresse äro särskildt de upplysningar om inkallade finnar och ännu qvarvarande finska namn, som förf. meddelar. Åtskilliga misstag hos äldre författare, t. ex. Fernow, har han ock varit i tillfälle att rätta. Frågan om sjelfva tiden för Karlskoga sockens bildande har för öfrigt blifvit på sitt sätt ryktbar, därigenom att Karlstads domkapitel liksom Karlskoga pastorsämbete ha förfäktat den åsigten att någon socken ej bildades förr än 1594, och att sålunda först om 8 år någon 300-års fest kan firas. Författaren kan dock styrka att *Karlskoga socken* nämnes redan 1589 och att $^1/_7$ 1586 förordnades en *kyrkoherde* vid Bodarne. Det synes sålunda vara de, som äro af den motsatta åsigten, som nu äro skyldiga att framlägga bättre bevis.

— Herr H. Bukowski har offentliggjort en särdeles elegant utstyrd förteckning på en af honom bildad rikhaltig samling af svenskt och utländskt sedelmynt samt förordningar, böcker och skrifter rörande riksgäld, banko- och sedelväsen, tillegnad minnet af B. E. Hildebrand. Samlingen innehåller en mängd sällsynta och äfven unika föremål och är i sitt slag särdeles märklig. Den äldsta här förvarade Palmstruchska kreditivsedeln är af år 1663. Värdet af förteckningen — den första vår litteratur kan uppvisa — förhöjes genom många väl utförda afbildningar af svenska och utländska sedlar. Man finner bland de förra Palmstruchska kreditiv- och transportsedlar, kontributionsverkets sedlar från Karl XII:s tid, bankotransportsedlar från frihetstiden samt riksgäldssedlar och Fahnehjelmska sedlar från Gustaf III:s tid, alla mer eller mindre olyckligt ryktbara i Sveriges ekonomiska historia. En sedelkarta för 1884 åtföljer dessutom verket. Arbetet är tryckt och utdelas i numrerade exemplar.

— Friherre A. E. Nordenskiöld förbereder för närvarande publikationen af ett större kartverk. Detsamma är afsedt att i facsimile meddela hufvudtyperna af alla före år 1600 *tryckta* kartor. Första delen kommer att innehålla dels samtliga de Ptolemæiska kartorna (ur upplagan af 1490), dels de vigtigaste verldskartorna intill ofvan angifna tid, af hvilka den sista är den s. k. Shakespeare-kartan, som åtföljer Hakluyts collection (1599). Om denna första del röner uppmuntran från allmänhetens sida, kommer den att efterföljas af ytterligare tvenne delar egnade åt de särskilda verldsdelarnas äldre kartografi. Texten till verket kommer att affattas på svenska och engelska.

— Vid redogörelsen för nyare finsk literatur bland »Underrättelser» uti förra häftet s. 262 uppgafs genom misskrifning att K. G. Leinbergs skrift om Finlands territoriala församlingars ålder var utgifvaren af *Finska* literatursällskapet. Det bör vara *Svenska* literatursällskapet. På samma gång upplyses att nämda publikation icke ingår bland samma sällskaps »Förhandlingar och uppsatser», utan särskildt utgifvits, ehuru den förra uppgiften stod tryckt på det exemplar af skriften, som förelegat Red.

Öfversigter och granskningar.

Les Origines de la France contemporaine par H. Taine. l'Ancien Régime. VIII + 553 ss. La Révolution I—III. III + 467, II + 486, IV + 646 ss. Paris 1875—1885.

L'Europe et la Révolution française. Les moeurs politiques et les traditions. Par A. Sorel 562 ss. Paris 1885.

Trettio år hafva förflutit sedan Tocqueville genom sitt genialiska arbete »l'Ancien Régime et la Révolution», gaf en så kraftig stöt åt den dittills vanliga uppfattning, som i den franska revolutionen såg en så godt som öfvernaturlig uppenbarelse antingen af ondskan eller af förnuftet och i båda fallen var lika oförmögen att historiskt begripa den väldiga katastrofen. Under det den tyska vetenskapen tidigt visste att begagna sig af det uppslag, som gifvits af den franske tänkaren, dröjde det emellertid ganska länge, innan detta kom att utöfva något egentligt inflytande på hans eget lands historieskrifning. Detta förhållande har dock nu förändrats. På senare tider har i Frankrike uppstått en historisk skola, som vid behandlingen af revolutionen frigjort sig från den deklamatoriska stilen, utmärker sig ej blott för noggrann forskning, utan ock för verkligt historiskt sinne och som med fransk spiritualitet och elegans bygger vidare på den af Tocqueville lagda grunden. Denna företeelse är af sådan betydelse för den historiska vetenskapen, att det ej torde vara ur vägen att lemna Svensk Hist. Tidskrifts läsare några antydningar om ett par af denna skolas förnämsta verk.

I fyra digra volumer har *Taine* tecknat den omstörtning, hvarur det nuvarande Frankrike framgått. Om man väntar att i dem finna en utförlig och ordnad framställning af händelserna, bedrager man sig emellertid. Det är ej händelsernas *förlopp*, så ofta förut berättadt, som författaren velat skildra, utan hvad han haft till mål, har varit att karaktärisera och historiskt förklara såväl dem som partierna och personligheterna, och det är i detta syfte han meddelar hela den massa af detaljer, hvarpå arbetet öfverflöder. Liksom han förut såsom litteraturhistoriker sökt förklara de estetisk[illegible]leerna ur tidsförhållanden, så söker han här gö[illegible] de sociala och politiska. Det må vara sant, [illegible] för långt och särskildt att man vid de[illegible]rådet stun-

dom förbisett det allmängiltiga hos hvarje sant konstverk, som gör att det samma förmår tilltala äfven slägten, som ej hafva något gemensamt med de tidsförhållanden, hvarur det uppväxt; säkert är dock att i denna metod ligger mycken sanning, och att den för den politiska historieforskningen öppnat många nya och beaktansvärda synfält.

Den första delen af sitt arbete har Förf. egnat åt *l'ancien régime*. Han har här visat, att den förstörelse, som genom revolutionen öfvergick det franska konungadömet och den franska aristokratien, var en naturlig konseqvens af den riktning, som dessa institutioners utveckling hade tagit särskildt från och med Ludvig XIV:s tid. De hade nämligen nästan fullständigt upphört att uppfylla de ändamål, som utgjorde förutsättningen för deras tillvaro, och då de sålunda blifvit onyttiga och blott tärande organ i samhällskroppen, voro de enligt den lag, som beherskar hela den organiska verlden, hemfallna åt förstörelsen. I och med det samma är också en förklaring gifven, hvaför dessa institutioner i andra länder ej hemsöktes af ett liknande öder eller med andra ord, hvarför just Frankrike bland alla Europas länder, blef skådeplatsen för revolutionen: de monarkiska och aristokratiska institutionerna hade ej på andra håll så fullständigt spelt bankrutt som i Frankrike. I sina grunddrag återfinnes denna uppfattning redan hos Tocqueville, men Taine har genom den ofantliga mängd af facta, som han anfört, gifvit en ytterligare bekräftelse och en mångsidigare belysning däråt. Emellertid gifves det äfven en annan orsak till revolutionens omstörtningar, nämligen den drifkraft, som satte förstörelseverket i gång. Denna var som bekant den s. k. Upplysningslitteraturen, och på ett synnerligt genialiskt sätt har Taine här visat, huru äfven denna företeelses svagheter finna sin fullständiga förklaring i det gamla Frankrikes sociala förhållanden. Att dess *negativa* riktning hade sin grund i det franska samhällets missförhållanden har visserligen länge varit erkändt, men Taine har påpekat att så äfven var förhållandet med dess *abstrakta* karaktär. Beröfvad tillfälle till all nyttig verksamhet hade den franska aristokratien helt och hållet uppgått i ett förfinadt, men ytligt salongslif, från hvilket allt var bannlyst, som ej öfverensstämde med den goda tonens föreskrifter, i hvilket man rent af förlorat förmågan att uppfatta det egendomliga och personligt karaktäristiska och skapade sig en bild af lifvet, ej sådant det i verkligheten var, utan sådant det tedde sig i de konventionella synglasen. I denna förkonstlade atmosfär var det som det 17:de och 18:de århundradets franska literatur utvecklade sig, och däraf förklaras ej blott den s. k. pseudoklassikens ensidigheter, utan ock den riktning som litteraturen antog, när den gjorde samhällslifvet till sitt objekt. Utan egen erfarenhet af hvad som menas med sjelfstyrelse, utan känsla för historiska och nationella egendomligheter, betraktande individerna såsom abstrakta förståndsenheter, såg man i samhället ej en organism utan en matematisk formel, som öfverallt måste vara lika, och i hvilken inga garantier för den personliga friheten behöfdes, om blott makten hvilade i rätta händer. Ur

denna uppfattning framgick å ena sidan den upplysta despotismen, å den andra det Rousseauska samhällskontraktet. I intet dera fallet hade man friheten till ändamål. För Rousseau likaväl som för den upplysta despotismens apostlar var statsdespotismen idealet; skilnaden var blott, att den enligt honom skulle anförtros ej åt en regent utan åt pluraliteten samt benämnas frihet.

Huru denna s. k. frihet i verkligheten kom att taga sig ut är det, som förf. gjort till sin uppgift att visa i de tre volumer, han egnat åt *revolutionen*. Att härvid söka närmare följa honom är naturligtvis ej möjligt i denna uppsats. Det må vara nog att påpeka, att han fullständigt brutit med den äldre franska historieskolan, som visserligen ej *försvarade* Jakobinernas brott, men däremot sökte *förklara* dem, ej såsom osunda yttringar af osunda förutsättningar, utan såsom nödfallsutvägar till frihetens bevarande. Förf:s undersökningar hafva i stället ledt honom till samma resultat, till hvilket Sybel förut kommit, nämligen att hvad Jakobinerna ville var ej frihet, utan förtryck och att de genom sina brott ej räddat friheten, utan tvärtom omöjliggjort den samma. Då Taine i sammanhang med sin kritik af det jakobinska programmet sjelf sökt angifva gränserna för statens makt, synes det emellertid, som om han i sin ifver att komma ifrån statsdespotismen väl mycket slagit öfver till den andra ytterligheten: Manchesterskolans uppfattning af samhället såsom uteslutande en polisorganisation. Det må vara sant, att denna teori kan synas såsom den enda strängt följdriktiga, när man vill häfda individens frihet, men samhällslifvet låter sig ej regleras genom abstraktioner om än aldrig så följdriktiga; *det* är en lärdom som just förf:s arbete för öfrigt går ut på att inskärpa, och äfven i detta fall torde därför en medelväg gifvas, som visserligen kan synas ologisk, men i stället vara så mycket mera praktisk; konsten är blott att finna den. En annan anmärkning, som med fog torde kunna göras är, att förf. till den grad låtit sig hänföras af sin förbittring öfver de missförhållanden, han tecknar, att han knappast ser något annat än dem. Uppfattningen af revolutionen blir dock alltid ensidig, om man ej har blick för att ibland denna stora sådd till förgängelse äfven funnos frön, fulla af lifskraft och framtid. — Hvad stilen angår är den sådan, att arbetets värde i ej ringa del ligger däri. Det är ofta ett sannskyldigt fyrverkeri af genialiska, formfulländade vändningar och tankar, som här blixtrar en till mötes. Fråga kan dock vara, om ej rikedomen nästan är allt för stor. Ehuru man alltid ryckes med, känner man dock stundom en känsla af öfvermått, som verkar tröttande, och särskildt kan anmärkas, att förf. ibland af sin önskan att gifva en så klar belysning som möjligt låter förmå sig att väl mycket återkomma till samma synpunkter. Vissa delar af ar[illegible] både till form och innehåll verkliga mästerverk[illegible] seende nämnas de ypperliga karaktäristik[illegible] Robespierre.

Sorel är ej lika pessimistisk som T[illegible] sig, om man anser, att det är känslan [illegible]

opposition med den inom Frankrikes vetenskapliga verld förut gängse uppfattningen af revolutionen, som hos den senare framkallat denna lidelsefullhet, som låtit honom nästan helt och hållet uppgå i ett oblidkeligt förföljande af revolutionens förvillelser. Den ståndpunkt Sorel intager är tydligen mera objektiv och man finner också hos honom en sträfvan att uppdaga, huruvida ej jämväl revolutionens dissonanser kunna upplösas i harmoni. Härvid har han dock ej återfallit i den ohistoriska uppfattning som varit så vanlig i hans fädernesland. Tvärtom! Ej nog med att han ej röjer någon benägenhet att låta brottet öfverskylas med skenet af, att det nödvändiggjorts af friheten, och att han lika väl som Taine vet att till dess rätta värde uppskatta revolutionens s. k. frihet; sjelfva hufvudändamålet med hans arbete är att utgöra en kraftig protest mot en annan missuppfattning, nämligen att revolutionen utgjorde begynnelsen till en helt och hållet ny tidsålder. Både af fiender och af vänner har denna karaktär blifvit tillagd den samma, i det de förre bittert klagat öfver, att den alldeles afbrutit den historiska kontinuiteten, och de senare räknat den till berömmelse att hafva frigjort folken från inflytelserna af ett fordom, hvari endast fans oförnuft och missriktningar. Visserligen var det under sjelfva revolutionen som den sistnämda uppfattningen i synnerhet gjorde sig gällande, då den till och med framkallade det bekanta försöket att skapa en ny tideräkning, men äfven senare har den åsigten varit ganska allmän att det moderna Frankrikes historia egentligen börjar med revolutionen. En egendomlig yttring häraf röjer sig t. ex. i den framstående historieskrifvaren Edgar Quinets på 1860-talet framstälda påstående att åtminstone »folket» ej skulle hafva någon nytta af att lära känna Frankrikes äldre historia, då denna blott var egnad att väcka känslor af hat och då det samma ej har någon plats däri. Sorel söker nu visa, att revolutionen ingalunda afbrutit den historiska utvecklingen utan endast varit ett betydelsefullt moment däri, att i de olika sätt, hvarpå de olika folken förhöllo sig till den stora rörelsen och tillegnade sig den samma, röjer sig just den karaktär, som de erhållit genom sin historia, och att sålunda revolutionen långt ifrån att frigöra från det förflutna, tvärtom själf varit beherskad däraf. Det synes oss att förf. verkligen lyckats bevisa dessa sina påståenden, och ej minst hvad Frankrike angår, med afseende på hvilket land de egentligen torde kunna förefalla paradoxa. Under det Taine med rätta påpekat, att det franska folket vid tiden för revolutionen saknade all egen erfarenhet af sjelfstyrelse, påpekar åter Sorel, att det däremot då hade så mycket större erfarenhet af alt som hörde till enväldets maskineri, och att denna kännedom, dessa traditioner i synnerhet voro lefvande hos de rättslärde, den klass som mer än någon annan bidragit till att skapa den starka statsmakten i Frankrike. Ur denna klass utgingo de flesta af revolutionens ledande män, och då de i likhet med nästan alla sina landsmän ansågo att friheten helt enkelt bestod i den oinskränkta statsmaktens öfverflyttande från konungen till folket, hvad var naturligare än att de på den nya suveräniteten skulle tillämpa vanorna

och traditionerna från den gamla? Med stor skarpsinnighet har också Sorel uppvisat, huru man vid nästan alla yttringar af den revolutionära despotismen endast följde de vägar, som konungadömet förut anvisat, och efter att hafva tagit del af denna utredning kan man svårligen undgå att instämma i hans yttrande, att, huru mycket man än under revolutionen predikade för Fransmännen att de voro Engelsmän, Amerikanare, Romare, Spartaner, förblefvo de dock ej något annat än Fransmän från det 18:de seklet, och att den gamla regimens ande återfinnes t. o. m. i de institutioner, som voro bestämda att tillintetgöra den samma. I denna uppfattning vill förf. emellertid ej se en ursäkt för skräckväldets maktmissbruk, han påpekar, att dessa tvärtom därigenom mista den imponerande karaktär som man förut tillagt dem. Terroristernes öfvergrepp visa sig i sjelfva verket blott hafva varit ett stort plagiat, hvars enda egendomlighet ligger i dess klumpiga öfverdrifter. Äfven det napoleonska enväldets lätta uppkomst finner sin förklaring i denna den gamla regimens fortbestånd midt under revolutionens omstörtningar: under namn af folkmakt fans enväldet fullt utbildadt och färdigt och behöfde blott öfverflyttas från folket till Napoleon, liksom förut från konungen till folket. Emellertid är det ingalunda blott revolutionens misstag, som förf. funnit vara betingade af Frankrikes föregående historia. Han gör full rättvisa åt de verkligt ädla tendenser, som voro verksamma i den stora rörelsen och utgöra förklaringen till dess verldsbefriande karaktär, men äfven dessa hafva enligt honom sin grund i den föregående utvecklingen. Det är denna, som bragt till mognad lika väl de goda som de svaga sidorna i den franska folkkaraktären; hvad som röjer sig i revolutionens ljusa partier, är emellertid ingenting annat än just de förra: dygder alstrade af de förhållanden som under seklernas lopp varit egendomliga för det franska folkets historiska lif, och det moderna Frankrike har därför att i sin forntid söka förklaringen ej blott till sina olyckor, utan äfven till sin storhet. Ja äfven i revolutionens yttre politik visar förf. att man blott följde traditionerna från det gamla Frankrike. Kanske kan man stundom känna sig böjd att här i hans resonemang finna en viss benägenhet för konstruktion, såsom med afseende på den skilnad, han genom hela Frankrikes historia tror sig kunna spåra mellan »guerres communes» et »guerres de magnificence», men onekligen är det egendomligt att i början af 1300-talet en fransk rättslärd uppdrog gränserna till ett franskt verldsvälde, med sekularisationer i Tyskland och vasallriken, utdelade åt den franske herskarens slägtingar, och att denna tanke sedan gång efter annan dyker upp, tills den slutligen genom Napoleon förverkligades — för ett ögonblick.

Äfven förf:s teckning af det öfriga Europa både före och efter revolutionen erbjuder mycket [illegible] ...amhet, och särskildt bör anmärkas att m[illegible] ...dom om andra moderna länders historia [illegible] franska skriftställare. Framställ[illegible] synnerligt fängslande. [illegible]

skrifva under. Det synes t. ex. som om förf. hade en viss benägenhet att framställa det öfriga Europa under l'ancien régime såsom lika anstucket som Frankrike af de sjukdomssymtomer, som framkallade revolutionen. Särskildt kan i detta hänseende anföras hans påstående, att den svenska aristokratien under Gustaf III blott tänkte på att roa sig. Onekligen innebär detta en väsentlig öfverdrift. En betydlig del af denna aristokrati visade sig — i olikhet med den franska — ganska väl förstå, att dess ställning i samhället ålade den att söka värna den konstitutionella friheten, — låt vara att den därvid stundom misstog sig på medlen.

S. J. Boëthius.

Handlingar rörande finska skolväsendets historia under 16:de, 17:de och 18:de seklen. Med bidrag af allmänna medel i tryck utgifna af K. G. Leinberg, professor. Jyväskylä 1884, XVIII + 427, 8:o.

I ett för icke länge sedan utkommet arbete — »Det høiere skolevæsen i Danmark, Norge og Sverig, en sammenlignende historisk fremstilling, udarbeidet efter opfording af bestyrelsen for det Letterstedtske fond» — beklagar sig författaren, d:r J. Paludan, öfver de svårigheter, som möta forskaren i Sveriges skolhistoria, på grund däraf att det material, som finnes samladt för tiden före år 1800, ännu är så knappt. Han framhåller tillika såsom en särskild brist, att icke ens de olika skollagarne finnas tillgängliga i en gemensam samling.

Att båda dessa d:r Paludans anmärkningar äro fullt befogade, kan svårligen någon bestrida, och det är i synnerhet egendomligt, att icke ens den nyssnämnda samlingen kommit till stånd, då behofvet däraf väl bort hafva gjort sig gällande vid undervisningen i fäderneslandets läroverkshistoria under det s. k. profåret för blifvande lärare. Enligt hvad vi tro oss veta, ha dock åtminstone tvänne personer redan för åtskilliga år sedan sökt fylla denna brist, men måst uppgifva dessa sina planer, enär erforderligt understöd af statsmedel för tryckningskostnadernas bestridande icke kunde erhållas. Då emellertid så många andra serier af historiska urkunder sedan många år tillbaka utgifvits med statsunderstöd, borde väl äfven tiden snart vara inne för anordnandet af en urkundsamling för denna vigtiga gren af vår odlings historia samt till en början en gemensam upplaga af samtliga skolordningar och rikt betydande förslag till sådana föranstaltas.

Ett godt föredöme i nu angifna riktning har den kejserliga senaten i Finland lemnat genom understödjandet af den publikation, som vi nu gå att anmäla. Utgifvaren har sedan många år tillbaka gjort sig känd genom talrika smärre bidrag till sitt lands pedagogiska literatur, särskildt rörande folkundervisningen, men har på de senaste åren företrädesvis egnat sin literära verksamhet åt den finska elemen-

tarundervisningens öden under äldre tider. Genom nu föreliggande urkundsamling har han beträdt en väg, hvarå han haft föregångare i sådana män som Alopæus, Tengström, Lagus, Akiander m. fl., och riktat den svensk-finska literaturen med ett arbete, som bör hafva ett icke ringa intresse äfven för den svenska läroverkshistoriens vänner, då ju Finlands och Sveriges öden äfven på detta område i hufvudsak varit gemensamma ända in i vårt århundrade.

Samlingen upptager ej mindre än 180 längre och kortare handlingar eller utdrag ur sådana. Enligt innehållsförteckningen äro de samma fördelade i tre grupper, nämligen 1. »Handlingar rörande (Sveriges och) Finlands skolväsende i allmänhet» (31 st.); 2. »Handlingar rörande skolväsendet i Åbo stift» (däribland 26 s. k. »Allmänna handlingar» och 71 »Handlingar rörande särskilda läroverk») samt 3. »Handlingar rörande skolväsendet i Wiborgs och Borgå stift» (däribland 16 af förra och 36 af senare slaget). De särskilda gruppernas sidoantal belöper sig till resp. 28, 156 + 82 samt 73 + 88. Häraf framgår, att de mera omfattande urkunderna utgöras af de s. k. *Allmänna handlingarna* från de båda stiften. Bland dessa finna vi äfven de för oss, svenskar, mest intressanta bidragen; inom den första gruppen åter möter oss knappast någon enda förut okänd handling.

Granska vi först sjelfva fördelningen af dessa handlingar, kunna vi ej annat än instämma i den åsigt, som en finsk anmälan af detta arbete[1]) förut uttalat, nämligen att det tvifvelsutan varit lämpligare, om utg. helt och hållet följt den kronologiska ordningen, hvilken nu blott återfinnes inom de särskilda hufvud- och underafdelningarna. På så sätt skulle nämligen icke blott läsaren betydligt lättare kunnat vinna en allmän öfverblick, utan äfven h:r L. gått fri för åtskilliga misstag och inkonseqvenser vid grupperingen. Hvad det senare beträffar behöfva vi blott exempelvis påpeka, hurusom utg. å ena sidan räknar n:r 49 [= Åbo kons:i skrifv. till Canc. kollegium med påminnelser vid den förnyade allmänna gymnasii- och scholæordningen (af år 1724)] och n:r 54 [= Åbo domkapitels till den öfver akademi- och skolverken förordnade kongl. kommissionen afgifna betänkande öfver förekomna förslag till nödig förbättring af undervisningssättet vid skolor och gymnasier] till »allmänna handlingar rörande skolväsendet i *Åbo stift*» liksom n:r 140 [= Borgå domkapitels skrifvelse i samma ämne till akad. kons. i Åbo] till »allmänna handlingar rörande skolväsendet i *Viborgs och Borgå stift*» — och å den andra n:r 30 [= Åbo kons:i skrifv. till rectores scholarum i Björneborg och Vasa med begäran om uppgift å de böcker, hvilka vid deras skolor nyttjas, samt »hvad vid dem kan vara att erinra, såsom jämväl, hvad andra scholæböcker i allmänhet kunna i särskilda vetenskaper vara att tillså» etc.] till »handlingar rörande Sveriges och Finland allmänhet». Att n:r 30 kommit på sin rätta pl[illegible] hvarför ha icke de trenne förstnämnda fått göra [illegible] grupp? På samma sätt kan anmärkas, att

[1]) *M. G. Schybergson*, Finsk Tidskrift [illegible]

röra ett helt stifts läroverk, t. ex. n:r 116 och 119, hänförts till ett enda läroverk, eller att handlingar, som hafva betydelse för flere särskildt uppgifna läroverk, endast upptagits på ett enda ställe, t. ex. n:r 61, 62, 81, 92, 147, 152, 162.

Bland de aftryckta urkunderna finnas icke så få af allmännare intresse. Hit räkna vi i synnerhet n:r 172, de 30 sidor dryga »Constitutiones sive leges et statuta gymnasii Wijburgensis», af år 1654, hvilka meddelats efter en handskrift i Upsala bibliotek, samt åtskilliga utlåtanden från de båda finska domkapitlen, afgifna till Kongl. Maj:t. kanslikollegium och den s. k. Uppfostringskommissionen under loppet af 1700-talet i sammanhang med de många då väckta reformförslagen på elementarundervisningens område. Då flere af dessa utlåtanden icke längre finnas i behåll i original, bör man vara h:r L. tacksam. att han på detta sätt beredt forskaren i denna tids bildningshistoria ett bekvämt tillfälle att vinna kännedom om de pedagogiska åsigter, som då gjorde sig gällande i det finska broderlandet. Samlingen är dock ingalunda så fullständig, som den kunnat vara, ifall utg., med ledning af de i vårt land på senare åren utkomna bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under 1700-talet, sökt tillgodogöra sig hvad det svenska riksarkivet har att erbjuda. Särskildt förefaller det oss egendomligt, att utg. i flere fall, då han meddelar det *ena* stiftets utlåtande öfver en reformfråga, icke tillsett, att äfven det *andra* stiftets motsvarande yttrande fått följa med. Så t. ex. upptager samlingen Åbo stifts utl. af år 1731 öfver 1724 års skolordning, men icke Borgå stifts i samma ämne af den 8 Aug. 1726. På samma sätt har utg. intagit Borgå stifts utlåtande 1744 ang. det s. k. snillevalet, dess utlåtande år 1747 med anledning af justitiekanslern Löwenhielms förslag om naturalhistoriens upptagande bland skolans läroämnen såsom ett medel till ekonomiens upphjälpande i landet, samt dess yttrande 1772 ang. den dåvarande läroboksliteraturen, utan att ens nämna, om enahanda utlåtanden från Åbo stift finnas att tillgå eller icke. Huruvida samtliga dessa saknade utlåtanden verkligen ännu äro i behåll uti original eller koncept, veta vi icke, men att åtminstone tvänne af dem finnas, det kunna vi bestyrka. Och då utg. bland gruppen I af sina handlingar upptagit skrifvelser, genom hvilka dessa yttranden infordrats (t. ex. n:r 26, 30), borde han väl åtminsone i noter hafva meddelat, huruvida de verkligen ledde till någon åtgärd eller icke. — Af öfriga utlåtanden, som vi skulle önskat att här finna, vilja vi nämna Åbo akademiska konsistorii intressanta yttrande af år 1720 öfver behöfliga reformer i 1693 års skolordning, Åbo och Borgå eckles. kons:ers betänkanden öfver 1760 år projekt till skolordning äfvensom samma kons:ers yttranden 1767 ang, Göteborgs kons:i framställning om ett förändradt uppbördssätt för de s. k. socken- eller djäknepenningarna. Mot dessa våra anmärkningar torde utg. kanske vilja genmäla, att han icke utlofvat någon *fullständig* samling för någon viss tidrymd. Vi medgifva äfven riktigheten häraf, men tro, att samlingen skulle hafva vunnit i värde, ifall utg. mera koncentrerat sig på en kortare tid, ty, såsom den nu

föreligger, är det svårt att upptäcka någon verklig *plan* för den samma. Det förefaller nästan, som skulle valet af handlingar mindre berott af någon på förhand uppgjord sådan, än på andra mer eller mindre tillfälliga omständigheter.

Öfvergå vi sedan till en pröfning af det sätt, hvarpå de särskilda handlingarna aftryckts, så har det naturligtvis icke varit oss möjligt att kontrollera detta mera än för ett jämförelsevis ringa fåtal, bl. a. af det skäl, att omkring $^5/_9$ af de aftryckta handlingarna hemtats ur finska arkiv. Något fullt säkert omdöme tilltro vi oss därför icke om samlingen i dess helhet, men i betraktande af de misstag, som vidlåda kopiorna af åtskilliga i det svenska riksarkivet förvarade manuskript, kunna vi ej underlåta att beklaga, det förf. icke nog omsorgsfullt kollationerat sina afskrifter. Vi fästa oss ingalunda vid att ett och annat ord inskjutits eller utfallit, att ett och annat uttryck stundom förändrats, men därvid att mer än en gång utg:s felaktiga läsning af en i det hela tydlig skrift ledt till omeningar, som icke ens med ett fråge- eller utropstecken påpekats, fastän de genast bort falla i ögonen. I n:r 34 — för att anföra endast *några* exempel — upptages (s. 33) bland »Episcopi och Capitularium i Åbo postulata till de höge och välborne Herrar Riksens Regering» punkten 5 (rätteligen 6): »att vi måga bekomma H. M:ts confirmation på *deras* (läs: *detta*) bref om vårt Gymnasio och dess lägenheter». [1]) I n:r 116 (s. 250—251), som, ehuru den ej utgifves för ett *transsumt*, icke blott har stympad ingress, utan mot slutet förkortats med ungefär hälften — hvarvid utg. åtminstone kunde antydt innehållet, i öfrigt ett ganska skarpt utfall mot landets barn — talar brefskrifvaren, bisk. Rothovius, därom, att kon. »haft och ännu hafver, det Gud bättre, med *de* (läs: *det*) bedröfliga och mödosamma krigsväsen*der* (läs: —*det*) så mycket till att beställa» och hemställer bl. a. till kon:s nådiga behag, hvad denne »nådigast till *communicera* (läs: *communitetet*) vill förordna ungdomen till uppehälle». I n:r 133 (s. 276) yttrar biskop David Lund: »såsom genom staden Wiborgs beklagliga eröfring [af Ryssarne] studierna alldeles på den orten äro komne att stanna, ... tyckes vara rådligt, *så länge nu lectorerne icke hafva någon underrättelse [= undervisning]*», att en af dem, som undkommit belägringen, vid St. Michel eller annorstädes går ungdomen till handa med undervisning. Originalet har emellertid i st. f. de kursiverade orden helt enkelt: *så länge om lectorerne icke hafves någon underrättelse*, hvarigenom dock språkforskningen går miste om h:r L:s pikanta konjektur af *underrättelse* i betydelsen *undervisning*.

Att utgifvareu vid moderniseringen af ordformer och ändelser gjort sig skyldig till en och annan försämring i st
kan icke nekas, men anmärkandet af dylika små
därhän.

---

[1]) I samma skrifvelse låter äfven utg.
i st. f. *E. N:s* (Edre Nåders) »underdå[illegible]

Åtskilliga handlingar äro odaterade. Oftast angifves den sannolika tidpunkten för deras affattande, och tro vi, att utg. i detta afseende i allmänhet lyckats, äfven om en eller annan tidpunkt lätteligen kunnat något närmare bestämmas. Ett undantag från regeln lemnar dock utg:s anmärkning vid handlingen n:r 33, hvilken antages vara från 1620-talet. Detta är dock påtagligen icke förhållandet. Redan under den 3 Febr. 1616 meddelar riksregistraturet den »ordning, hvarefter den stormäktigaste furste och herre, Herr Gustaf Adolf nådigst hafver beviljat och efterlåtit biskopen. capitularibus och presterskapet uti Åbo, Raumo och Björneborg deras underhåll årligen att bekomma». Att n:r 33 är den ansökan, som legat till grund för nämnda »ordning», framgår ej blott af innehållet i denna handling, utan bestyrkes äfven däraf, att den samma (i olikhet med andra dylika från samma tid) är utan både datum och sigill. Den har nämligen otvifvelaktigt framlemnats vid landtdagen i Helsingfors i början af år 1616, då både konungen och hans kansler voro närvarande, liksom själfva »ordningen» äfven är daterad Helsingfors. Ytterligare kan nämnas, att kanslern med egen hand skrifvit på suppliken: »1. De, som haffue förlähningar, inneholla bibeltrycks- och domkyrketunnor emott Kongl. M:ttz breff» — en anteckning, som utgifvaren för öfrigt icke bort underlåta att i en not omnämna.

En och annan handling har återgifvits efter senare afskrifter, fastän originalen varit lika lätt tillgängliga. Så t. ex. den första af samtliga handlingarna — »Utdrag af Riksrådens betänkande om scholarne, dat. Wadstena den 19 Febr. 1580». Detta har haft till följd, att, ehuru rådslagets original upptager 3 punkter rör. skolorna — jfr. Meddelanden från Riksarkivet V p. 107-108 — utg. endast återgifvit *en* af dem, hvilken för öfrigt redan finnes i tryck meddelad.

Om det än af det ofvan framstälda torde vara tydligt, att vi icke i allo äro tillfredsstälda med det sätt, hvarpå h:r Leinberg gått till väga vid utgifvandet af dessa »Handlingar», kunna vi dock ej underlåta att erkänna den kärlek till ämnet, hvarom samlingen bär vittne, likasom att många intressanta tidsbilder på detta sätt gjorts lätt tillgängliga, hvarjemte vi icke heller förbise de svårigheter, som möta en arkivforskare i ett främmande land och bland hvilka den oftast knappa tiden icke är den minsta.

Hugo Hernlund.

Samlaren. Tidskrift utgifven af *Svenska Literatursällskapets arbetsutskott.* Årgången I—V med bihang. Upsala och Stockholm 1880—1885.

I januari månad år 1880 bildades i Uppsala Svenska literatursällskapet, som i april hade sin första allmänna sammankomst. Dess ändamål var »att utgifva svensk literatur från och med reformationen,

sådan den föreligger i handskrift eller i äldre sällsynta tryck», därjämte samla och offentliggöra bidrag till svensk bibliografi och literaturhistoria. Till den ändan beslöts att utgifva 1) en tidskrift, Samlaren, i tvångfria häften, innehållande hufvudsakligen samlingar till svensk bibliografi och literaturhistoria; 2) förut otryckta eller endast i få exemplar tillgängliga arbeten. Under fem år har denna verksamhet fortgått. Arbetsutskottets sekreterare hafva under denna tid varit docenten Schück och grefve Lewenhaupt. Till 1885 års slut hafva åtta häften af tidskriften utkommit samt följande särskilda arbeten: Dagboksanteckningar af J. G. Oxenstierna 2 häften, Ur en anecknares samlingar (af Klemming), En svensk ordeskötsel af Sam. Columbus, Skrifter af C. G. Tessin 2 häften, G. Benzelstiernas Censorsjournal för åren 1737—46 3 häften, 1500- och 1600-talens visböcker 3 häften (ej afslutade). Det är sålunda ett icke ringa antal skrifter, som utgifvits. Huruvida sällskapet kan fortfara på samma sätt, beror naturligtvis på den anslutning, som det kan få. Därmed har ej alltid varit så lyckligt ställdt. Medlemmarnes antal har från 1881 ända till 1884 varit i ständigt sjunkande. Oaktadt flere af de flitigaste medarbetarne lemnat sina bidrag kostnadsfritt, kan dock sällskapets verksamhet ej fortgå i samma skala som hittills, om ej ställningen förbättras. Under hösten 1885 har därför en ny inbjudning utgått och med en relativt rätt god framgång. Redan har på nyåret ett häfte af Samlaren utlemnats, innehållande uppsatser af Klemming, Schück, Hernlund m. fl.; med detta följde ett nytt häfte af 15- och 1600-talens visböcker. Ännu ett större arbete, i bibliografi, lär färdigt föreligga, och kommer törhända redan under år 1886 att utgifvas.

Såsom af denna korta redogörelse framgår, har Svenska literatursällskapet troget och flitigt följt sin uppgift att arbeta i svensk bibliografi och svensk literaturhistoria. Den förra af dessa vetenskaper kan naturligen aldrig blifva populär; men för hvarje vetenskapsman och icke minst för historikern är den af intresse. Det mest betydande arbete i denna väg af Sällskapets produktioner är naturligen Klemmings »Ur en antecknares samlingar», förut tryckt endast i ett fåtal exemplar. Detta verk är äfven för historieforskaren ett rikt fyndställe. I korta prof meddelas här många kraftiga drag till vår kulturhistoria. Vi kunna exempelvis nämna: om rättsbegreppen vid början af 1700-talet (sid. 12), en kostelig medeltidssatir öfver abboter (sid. 48), miraklerna i Vita Catharinæ. Äfven resultaten af de senaste forskningarna om boktryckerikonstens första alster i vårt land liksom ock om den äldsta säkert daterade tryckprodukt med rörliga typer (af åren 1454 och 1455) finnas här. Många bidrag till historien om reformationens utbredning i Sverige innehållas i de lärda undersökningarna om vår äldsta svenska katekes (af år 1526), psalmbok (1526, 1530) [illegible] stilla (1528). Här finnes således mycket för historikern af [illegible] intresse, om ock ett och annat endast »för den curieuse l[illegible] tjänst länder», det vill här säga den entusiastiske bok[illegible]

Om det gäller för alla tider hvad vår store [illegible] sin Karl XI:s historia: »Hvad denna tid har [illegible]

lika mycket till dess lif, som hvad den handlat och lidit, och har ej sällan öfvat en starkare inverkan på efterverlden», så är det nödvändigt för den som vill skaffa sig en lefvande bild af förgångna tiders lif att få en inblick i denna verld af tankar och dikter. Representativa mäns lefnadsteckningar, särdeles under form af självbiografier, äro härför ett ypperligt material. Ju mindre tanken på efterverlden fått hindra biktens uppriktighet, dess bättre. I detta fall intaga de redan omnämda Dagboksanteckningarna af Oxenstierna en framstående plats; men för öfrigt, med erkännande af den lekande lätta stilen, äro dessa alster af hans ynglingaår icke af samma betydenhet som exempelvis Gyllenborgs af Dr Frunk som ett särskildt arbete utgifna »Mitt lefverne». För historien om frihetstidens sista år äro de dock icke utan sin betydelse.

Under en tid, då Sveriges utrikes politik delvis sköttes af våra skalder, exempelvis K. Gyllenborg, Kr. Lejoncrona och J. G. Werwing, kan en utförlig skildring af deras lif ej sakna intresse för den, som studerar tidens politiska förvecklingar. Äfven af detta skäl förtjenar nog E. Lewenhaupts framställning af Werwing sitt studium. Af ännu större historiskt intresse är Dr Meyers afhandling om drottning Kristinas literära verksamhet i Italien. Förf. har under sin vistelse i Italien ur därvarande bibliotek hemtat mången notis till hennes historia och karakteristik samt fått tillfälle att beriktiga en och annan gängse oriktig uppgift.

En sak bör tilläggas; ej alltid synes oss valet af utgifna skrifter lyckligt. Vi ha redan nämt, att Gyllenborgs dagbok enligt vår åsigt bort hafva försteget framför Oxenstiernas. Som arbeten hvilka saklöst tillsvidare kunnat förbigås nämna vi särskildt Tessinska papperen, som lemna läsaren ytterst ringa utbyte, och 15- och 1600-talens visböcker, som i språkligt afseende väl torde vara af intresse, men i andra afseenden synas oss föga värderika. Blifva dessa visor, som icke äro vackra, till på köpet långa, så torde det väl kunna hända att de tråka ut Svenska literatursällskapets medlemmar.

Ha vi med dessa rader lyckats göra Literatursällskapets publikationer till föremål för den uppmärksamhet de i många hänseenden så väl förtjena, är vår afsigt vunnen.

I. F.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. Sjätte årgången. **1885, 1.** — Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — G. E. Klemming, Om kopparsticken i Suecia antiqua et hodierna (redogörelse för arbetets fortgång och gravörerna med deras kopparstick). — H. Hernlund, Svenska Tungomålsgillet och dess förhållande till Vetenskapsakademien (angående planen att 1740 bilda ett »gille» för svenska språkets odlande och rivaliteten mellan den nyss bildade Vetenskapsakademien och detta föreslagna sällskap). — H. Hernlund, Några anteckningar om Dalins »Svenska Friheten» (närmast mot d:r Karl Warburgs antagande att nämda dikt af Dalin saknade politisk betydelse). — H. Hernlund, Huru fru Nordenflycht fick statspension. — H. Schück, Medeltidsstudier. — Thorilds juris kandidatexamen i Upsala. — E. H. Lindh, Svensk literaturhistorisk bibliografi. IV. 1883.

Hr Schück fortsätter i detta häfte sina intressanta studier i den svenska medeltidslitteraturen, söker sålunda här bestämma tiden för Didrikskrönikans öfversättning till svenska (mot G. Storm), påvisar originalet till det svenska arbetet »Själens kloster», liksom till den s. k. »Barnaboken» af Peder Månsson, hvilken senare här blott har öfversatt ett arbete af Erasmus Rotterdamus.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius, **1886, h. 1.** — J. Lange, Træk af kunsten i revolutionens tjeneste (L. David och hans bild af Marat). — J. Centerwall. De nyaste undersökningarna om det gamla Etrurien. — Literaturöfversigt: D:r med. Otto Sperlings selvbiografi (1602—73) af Birket Smith (anm. af Fridericia; ett intressant kulturhistoriskt bidrag till Danmarks historia under 1600-talet); Kriget mot Danmark 1675—1679 af G. Björlin (anm. af G. Lagerbring).

Ny Svensk Tidskrift, utgifven af R. Geijer. **1885, December.** — O. Alin, 1809 års Grundlagsstiftare och 1866 års Riksdagsordning (belysning af rätta förhållandet med 1809 års K.-U:s förslag till ståndsrepresentationens afskaffande med anledning af det sätt, hvarpå man vid den nya riksdagsordningens införande yttrade sig härom).

Ur Dagens Krönika. Månadsskrift för skönliteratur. teater och politik. Utgifven af A. Ahnfelt. **1886, Februari—Mars.** — E. Svea

sén, A. O. Wallenberg. — C. E. L., Om Norges betvingande 1814 (författaren gör en välbefogad insaga mot hr Winter-Hjelms i januari-häftet meddelade vrängda framställning af förhållandet med kriget mot Norge 1814). — Till frågan om Norges underkufvande (en depesch från den franske diplomaten i Stockholm de Rumigny till Talleyrand $^{4}/_{10}$ 1814 om Norges svåra belägenhet).

Pedagogisk Tidskrift, utgifven af H. F. Hult. **1886, 1.** — G. Westling, Om undervisningen i Linköpings stifts trivialskolor under biskop Spegels tid. — C. Sprinchorn, Om den historiska undervisningen i våra läroverk. — **1886, 2.** — G. Westling, Om undervisningen i Linköpings stifts trivialskolor under biskop Spegels tid (forts.).

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgifven af C. G. Estlander. **1886, Januari.** — Y. Nielsen, Norge före, under och efter valen år 1885.

Historisk Tidskrift udgivet af den danske historiske forening. Redigeret af C. F. Bricka. — Femte Række V, 3. — E. Madsen, Om fodfolkets udrustning i de danske hære under Frederik II. — K. Erslev, Danmarks folkemængde i Valdemars Sejrs tid. O. F. C. Rasmussen, Landmilitsen og stavnsbåndet. — E. Holm. Endnu et par ord om Frederik IV:s forhold til den danske bondestand. — Litteratur og kritik: Gunde Rosenkrantz af C. Bruun (anm. af J. A. Fridericia); Om humanisten og satirikern J. Laurembergaf L. Daae (anm. af S. M. Gjellerup). — Småstykker: C. F. Bricka, et spansk-nederlandsk gesandtskab i Danmark 1594 (hade till uppgift att utverka Öresunds stängning för holländarne); Thiset, Bidrag til Gosmer sogns fortidshistorie. — Fortegnelse over foreningens medlemmer m. m.

Professor Erslev ger i sin uppsats en intressant kritik af Velschows bekanta undersökning af Danmarks folkmängd vid midten af 13 århundradet, som stannade vid en slutsumma af 1 $^{1}/_{2}$ million menniskor, visar ohållbarheten af hans premisser och kommer därefter på grund af egen undersökning till det resultat, att Danmarks folkmängd vid ifrågavarande tidpunkt torde kunna sättas till 600,000, med 5- och 700,000 såsom minimi- och maximisiffror. En grafisk framställning af befolkningens rörelse i Danmark enligt Erslevs och Velschows teorier medföljer.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1886, h. 2.** — G. Koch, Die Verfossung von Genf und Rousseaus contrat social (visar i detalj, huru R:s ryktbara skrift utgår från förhållandena i hans fädernestad Genève). — A. Brückner, Das Archiv des Fürsten Woronzow. Literaturbericht (bl. a.: Dahlgren, Högskolan i Athen. som berömmes för noggrann forskning; Hildebrand, Liv-, est- u. curländ. Urkundenbuch).

Det Voronzovska arkivet, ett af de största enskilda i Ryssland, har under åren 1870—1884 gifvit stoff till en ståtlig samling utaf 30 band. Utgifningsmetoden synes vara ganska bristfällig, men i alla fall innehåller samlingen ett rikt material till Rysslands historia hufvudsakligen under 1700-talet. Hvad Sverige angår förekomma här åtskilliga upplysande aktstycken: så angående Katarina II:s mor Johanna Elisabets förbindelser 1745 (vol. I); Voronzovs brefväxling med ryska ministern i Stockholm Panin (vol. VII, XXVI): Bestusjevs bref till ryska gesanten i Köpenhamn J. A. Korff (vol. III): angående det ryska kriget 1788 och Gustaf IV Adolfs besök i Petersburg 1795 (flerestädes):

Greighs rapport om slaget vid Hogland och handlingar angående Armfelts flykt till Ryssland (vol. XXVI); Nikolais bref från Sverige 1810 (vol. XXII); angående prins Gustaf och drottning Fredrika af Sverige (vol. XXVIII).

Archivalische Zeitschrift. Herausgegeben von F. v. Löher. Zehnter Band. 1885. — v. Zahn, Die Ergebnisse am steiermärkischen Landesarchive in den Jahrzehent 1873—1882. — F. Wagner, Kanzlei- und Archivwesen der fränkischen Hohenzollern von Mitte des 15 bis zur Mitte des 16 Jahrhunderts. - Schneiderwirth, Aus der Manuskriptensammlung des k. Kreisarchivs zu Amberg. — J. v Pflugk-Harttung, Ueber Archive und Bibliotheken. — T. Schiemann, Das herzogliche Archiv in Mitau. — Gawrilow och Lwow, Ordnung des Orenburger Gouvernements-Archivs. — R. Goecke, Das siebzehnte Preussiche Staatsarchiv. — A. Poinsignon, Rückblicke auf die Vergangenheit des Stadtarchivs zu Freiburg im Breisgau. — A. Schöffler, Die Urkunden und Archivalbände des hochstiftisch wirzburgischen Archives im 16 Jahrhundert. — J. Petz, Der Reichsstadt Nürnberg Archivwesen. — H. Boas, Zur Geschichte des Archivs zu Worms. — K. Primbs, Eine Wanderung durch die Sammlung von Siegelabgüssen in k. allg. Reichsarchiv zu München. — P. Wittman, Ausstädtischen, geistlichen und Adels-Archiven Süddeutschlands. — J. E. Brandt, Wüstungen im altwürzburgischen Amte Hassfurt. — K. G. Malmström, Ablieferung von Gesandtschaftsakten in Schweden im 17 und 18 Jahrhundert. — Ausbildung für den k. bayerischen Archivdienst. — v. Löher, Einrichtung von Archiven. — v. Löher, Bedeutung, Recht u. Geschichte der Helmkleinode. — Literaturbericht. — Kleinere Mittheilungen.

I tysk öfversättning meddelas bland annat några handlingar angående skyldigheten för svenska ministrar att aflemna sina beskickningshandlingar, hvilka förut varit införda i »Meddelanden från Svenska Riksarchivet». — Arkivet i Mitau, hvars ordnande nyligen afslutats, innehåller handlingar af intresse för Sveriges historia alltifrån 1500-talet till och med förra hälften af det stora nordiska kriget; så till exempel för åren 1621—1629, för kongressen i Lübeck 1651, för senare hälften af 1600-talet, då kurländska agenter befunno sig i Stockholm 1687—1688 och 1693–1698; de senares rapporter äro enligt författaren »sehr bedeutsam». För det stora nordiska kriget finnas 170 konvolut, bland andra Adam Ludvig Lewenhaupts fältarkiv; dessutom öfver 100 bref från Karl XII till Knorring, Stuart och andra svenska befälhafvare i Kurland.

The English Historical Review. Edited by M. Creighton. 1886, 1. — Acton, The condition of Historical Literature. — D. B. Monro, Homer and the early history of Greece. — E. A. Freeman, The tyrants of Great Britain, Gaul and Spain 406—411. — J. Gairdner, The death of Amy Robsart. — W. Cunningham, The repression of the Irish woollen trade. — Some points in the Greville Memoirs. — Notes and Documents. — Reviews of books. — Notices of the contents of foreign historical periodicals. — Bibliography of historical works.

Revue Historique, 1886, Janvier—Février. — A nos lecteurs. — H. d'Arbois de Jubainville, Les origines gauloises. — Desclozeaux, Le mariage et le divorce de Gabriele d'Estrées. — L. Courajod, L'influence du Musée des monum[illegible] sur le développement de l'art et des études hist[illegible] la première moitié du XIX:e siècle. — Bul[illegible] (antiquité latine par Martha). Ale[illegible]

Comptes-rendus critiques (bl. a: Lund. Das tägliche Leben in Skandinavien während des 16 Jahrhunderts). — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Revue des deux Mondes. 1885, 1, 15 octobre. — E. Daudet, Les Bourbons et la Russie pendant l'émigration. 1) Louis XVIII à Mitau; 2) de Varsovie à Hartwell 1801—1808 (berör äfven hans besök i Sverige).

Öfversigter och Granskningar.

Kriget mot Danmark 1675—1679. Läsning för ung och gammal. Af Gustaf Björlin. 296 sidd. Stockholm, Norstedt & Söner, 1885.

Att skrifva en detaljerad krigshistoria, så att den blir fängslande för en större allmänhet, är ingalunda någon lätt uppgift. Den täta växlingen af data och namn, som till en viss grad är nödvändig, det virrvarr af händelser, som är oundvikligt på ett bataljfält, den tröttande uppmärksamheten på kartan, som oundgängligen fordras för att förstå arméernas rörelser, utgöra ofta ett hinder för att krigshistorikerns arbete skall blifva njutbart för den, som icke drifves af speciellt vetenskapligt intresse, och svårigheten växer i samma mån som de förefallna krigshändelserna äro i och för sig ringa och obetydliga. Så torde det i vår historia ock vara vida tacksammare att skildra Gustaf II Adolfs, Karl X:s och Karl XII:s bragder än t. ex. medeltidens strider. Att dock berättelsen om ett krig af ringare omfång och dessutom med olycklig utgång kan tillvinna sig en vidsträckt läsekrets, har förf. af föreliggande arbete själf redan förut visat genom sin skildring af 1808 och 1809 års krig. Svårligen skulle dock, med all förf:s ostridiga talang att berätta, detta till den grad som skett hafva lyckats, om icke belysningen af detta krig äfven varit likasom en kommentar till Runebergs Fänrik Ståls sägner.

Det danska kriget 1675—1679 erbjuder ej samma fördel. För allmänheten torde det alltid hafva framstått som en mer eller mindre dunkel, öfvervägande bedröflig episod i vår historia, vid hvilken man ej så gärna uppehållit sig. Den eländigt lättsinniga politik som förde därtill, bristen och nöden från dess första början, den frånvaro af planmässighet i det hela som ger detta krig ett starkt tycke med de danska striderna under medeltiden och 1500-talet, till sist fredens afslutande under Ludvig XIV:s stötande förmynderskap — allt detta har gjort att denna period måhända varit mindre egnad till populär läsning. Själfva generalerna, knappast med undantag för Helmfelt och Ascheberg, en Galle, en Schultz, en Schönleben, m. fl. torde hafva varit mera förgätna än de flesta af liknande förtjänster under andra tider. Till och med Johan Gyllenstjerna är en dunkel bild, och grundade sig E. Dahlbergs rykte endast på hans utmärkta förtjänster

under detta krig, skulle han ej varit den populäre hjälte som han nu är. Detta allt torde vara *en* förklaringsgrund därtill, att i vår svenska litteratur vi hittills saknat en monografi öfver nämnda krig. I Danmark har man dock visserligen redan sedan medlet af förra århundradet haft en sådan i Friedenreichs »Kong Christiern V:s Krigshistorie», ett arbete som dock lemnar mycket öfrigt att önska. Med afseende på objektivitet och frihet från någon som helst partisynpunkt äfvensom i framställningens konst kan detta icke på något sätt jämföras med det föreliggande, och intet kan tydligare ådagalägga skilnaden i sättet att skrifva speciellt krigshistoria förr och nu, än om man lägger dessa båda behandlingar af ämnet vid sidan af hvarandra. Herr Björlins bok gör emellertid, såsom i förordet säges, icke anspråk på att vara *krigsvetenskaplig* i egentlig mening. Dess afsigt är blott att enkelt berätta »för ung och gammal» om våra förfäders strider, men för att göra taflorna mera lefvande har förf. ur arkiven framletat en mängd detaljer, som i de mera sammanträngda framställningarne icke fått plats. I sitt bemödande att sålunda göra sin skildring konkret för läsaren synes han ock hafva lyckats så väl, som det med det jämförelsevis torftiga materialet någonsin är möjligt. Med riktig blick för hvad som är egnadt att väcka allmänhetens intresse har han utelemnat ett onödigt detaljerande af det mindre väsentliga, men däremot utförligt skildrat händelser af allmännare vigt, och för att vinna rätt åskådlighet använder han på ett, som oss synes, lyckligt sätt fantasiens och vetenskapens förenade hjälpmedel. En anmälare i Nordisk Tidskrift, själf militär, har sagt, att arbetet bär en sådan stämpel af naturtrohet i de krigiska detaljerna, att läsaren ovilkorligen får det intryck, att så måste det i verkligheten ha gått till och icke annorlunda. Detta omdöme torde väl vara i hufvudsak riktigt; vi skulle blott vilja göra uttrycket en smula mera hypotetiskt. Det lider intet tvifvel, att den yttre apparaten t. ex. vid krigsrådet i Malmö 1676 (sid. 53 o. f.) ju *kan* hafva varit sådan som förf. framställer den, då han vill presentera några af de förnämsta aktörerna i skådespelet, men, har den verkligen så i detalj motsvarats af något gifvet ögonblick i tiden? — det är frågan.

Hufvudintresset i boken samlar sig, såsom det väl alltid måste göra i ett arbete om detta krig, kring slaget vid Lund, den egentliga höjdpunkten i skådespelet. Förf. har med alldeles särskild förkärlek egnat sitt studium däråt. För denna afdelning är han omsorgsfull i anförande af källorna, som visserligen förut, såvidt vi funnit, icke varit okända, men dock icke till samma utsträckning hittills begagnats.

Rörande detta slags hufvudkonturer, sådana de tecknats af Mankell, Ramel m. fl. och finnas angifna på Weibulls förträffliga karta i »Samlingar utgifna för de skånska landskapens hist. och arkeol. förening», torde icke många nya upptäckter vara att göra.

Konungens kringgående rörelse med 2 Baranoffs sqvadroner i den sista afgörande striden, då Bielke stod i begrepp att anfalla danskarne i fronten och Ascheberg anryckte mot deras flank, en rörelse som tydligen afsåg att göra omringandet af danska armén full-

ständigt — anför förf. med den reservation, att den »endast kan blifva sannolik, ej verkligt bevisad, då det blott är i Bielkes lefvernesbeskrifning den omtalas». En sådan reservation synes oss här mindre nödig, enär såväl de uttryckliga ordalagen som ögonblickets spänning, hvilken torde kommit hvarje detalj att inprägla sig djupt i minnet, tyckes oss vara en större garanti för sanningen af detta än af månget annat faktum, vid hvilket förf. utan allt betänkande anför Bielkes franska lefnadsteckning. Bielke gör dessutom äfven i brefvet d. 20 dec. en så bestämd skilnad mellan H. Maj:t i spetsen för »deux escadrons» och »general Ascheberg med största delen af vårt cavalleri», att också detta ger den ofvannämda berättelsen ett slags stöd.

För öfrigt bekräftar förf:s framställning det intryck utaf en viss planlöshet i ledningen, som man får af alla skildringar öfver slaget vid Lund. Helmfelt, öfverbefälhafvaren, tappar man alldeles bort. Mankell placerar honom hos Bielke, men denne säger uttryckligen i sin franska biografi att generalen blifvit skickad att söka armén vid Lund. På Weibulls karta finna vi honom också härstädes såsom anförare för högra flygeln. Björlin däremot har om honom i slagets senare del icke ett ord, mer än att han ett ögonblick uppträdde för att hejda blodbadet på de holländska matroserna.

Med afseende på nya detaljer är, som sagdt, förf:s framställning rik. Så är t. ex. den utförliga och noggranna berättelsen om den första sammandrabbningen hemtad ur Fersens relation och innehåller flera ej förut påpekade omständigheter, såsom bl. a. Lodes skärmytsling vid Walkärra kyrka och Aschebergs otidiga ingripande, som hotade att göra ohjälplig skada. Ytterligare detaljer äro hemtade ur Wachtmeisters relation och Clodts anteckningar äfvensom ur Bielkes berättelser.

Af intresse för den, som, utan att själf vara militär, söker att bilda sig en föreställning om kavalleriets stridsätt (kavalleriet var vid denna tid hufvudvapnet), är förf:s, från Mankells mycket afvikande, framställning däraf, så mycket mera intressant, som samtidens egen terminologi synes i detta hänseende vara egnad att vilseleda. Författaren protesterar (sid. 284) mot dessa »underliga berättelser» om »*chocer*», som »man ofta får läsa,» och söker därföre att beriktiga begreppen. Att denna framställning är riktig, särdeles då det gäller att förklara »karakollens» betydelse (jämför Mankells Fältslag sid. 52), våga vi ej betvifla, men vi våga hemställa om bruket af uttrycket »choc» verkligen är så oförsvarligt, då det användes t. ex. af Bielke i hans självbiografi, där det heter: »mais au premier *choc* ses deux regiments plièrent», och i en samtida »Relation véritable et exacte» etc. (Riksark. »dans ce premier *choc* le general Arendorf fut ... blessé» o. s. v. Då nu Bielke dessutom säger att anfallet skedde »le sabre à la main sans faire tirer un seul coup», så är det förklarligt om en lekmans på detta område föreställningar lätt blifva förvillade helst då han har kapten Mankell på sin sida. — Mot ett
vanliga framställningarne inlägger förf., som
mindre fog på samma ställe sin protest.

vanliga uttrycket »kapplöpningen» till Lund. Likasom den föregående drabbar äfven den anmärkningen Mankell. Då emellertid två arméer med uppbjudande af alla sina krafter skynda att nå samma mål, må man väl kunna kalla detta en kapplöpning, utan att därför hysa den naiva föreställningen, att de i halfannan timme bokstafligen löpte kapp. I detta som i några andra fall synes det som om förf. fäste väl mycken vigt vid småsaker. Han gör sig besvär att dokumenterligt bevisa omständigheter, som det ej faller någon in att betvifla. Så anför han i en särskild not som stöd för uppgiften, att vid aftonbönen före slaget »en hvar bad om den Allsmäktiges hjälp», Clodts anteckningar; för orden: »då (när de sågo fienden för sina ögon) kunde en hvar förstå att leken ej var till ända», Dahlbergs relation. Om Meerheim vid sin recognoscering på aftonen haft 50 eller 100 ryttare med sig, eller om denna recognoscering skett »emot kl. 10» eller först närmare kl. 11, torde vara omständigheter af så föga vigt, att de knappt förtjänat en not. Likaså synes det oss fullkomligt oväsentligt, om konungen befallt att sätta halmruskan i hatten i lägret eller vid passet o. s. v.

Själfva betydelsen af det astronomiska bestämmandet af tiden för månens nedgång, hvilket förf. genom professorn i astronomi vid generalstaben låtit utföra, synes oss förf. icke så litet öfverskatta, då han säger: hela (sic!) uppfattningen om striden, om möjligheten att öfverraska fienden, om dennes vaksamhet o. s. v. beror likväl på rätta bestämmandet af det klockslag, då svenska armén var färdig att rycka fram.» — För vår del kunna vi icke fatta hvilken betydelse för uppfattningen af striden denna tidsbestämning har. Då källorna betyga att man stod på höjderna vid Lund vid solens uppgång, d. v. s. vid $^{1}/_{2}$ 9 tiden, så synes detta vara allt hvad som behöfs för den saken. De rörelser, som förut under nattens timmar egt rum, utöfvade väl på stridens gång icke det ringaste inflytande. För att bedöma möjligheten af en öfverraskning torde likaså vara tillräckligt att veta, att marschen skedde under nattens mörka del, hvarföre Carlsons och Mankells små oegentligheter ej så mycket betyda. Den enda vigt saken har synes oss vara den, utom att utgöra en ganska intressant bekräftelse på Bielkes och Dahlbergs uppgifter, att man därigenom någorlunda kan beräkna marschhastigheten.

Vi ha framhållit såsom en förtjänst förf:s bemödande att göra sin skildring konkret. Men ju flera detaljer, desto flera äro möjligheterna af smärre misstag. Af ju flera stycken mosaiken är sammansatt, desto svårare är det att få bitarne att passa i hop på den rätta platsen. För sådana misstag torde också förf. icke vara fri. Så t. ex. har han föranledd af Fersens relation, emot andras uppgifter, låtit Mortaigne stupa i spetsen för andra linien redan *före* dess framkomst till striden; så låter han (sid. 135) ryttmästaren Lettman blifva illa sårad, men det oaktadt en stund därefter (sid. 139) hjälpa till att lägga den sårade Fersen på en vagn; Budbergs dragoner tillhörde icke, såsom förf. sidd. 156 och 157 säger, den styrka som i sista striden kämpade under Bielke. De visade sig blott, men drogo af,

innan de kommit inom skotthåll, såsom det också förtäljes sid. 158, o. s. v. Samma förhållande, som i detta afseende eger rum rörande Lundaslaget, hvars teckning är en exponent för det hela, skulle man också kunna påpeka i den öfriga framställningen. Sålunda skulle man kunna anmärka, t. ex. att talet om de stora »förläningarna af gods och räntor», såsom belöning för visad tapperhet, torde att döma efter donationsförteckningarne i diarierna böra modifieras, att Sperling och Wittenberg ej fingo generallöjtnants fullmakter samtidigt efter slaget vid Landskrona, utan den senare först d. 30 Maj 1678 på samma gång som Nils Bielke och såsom belöning för skicklighet vid rekryteringen; att truppsammandragningen 1678 skulle gått långsammare än 1677, hvilket icke var fallet, enär 1677 konungen fick vänta ända till d. 29 Juni, innan han kunde våga att uppbryta från Herrevads kloster, medan han 1678 redan d. 20 Juni kunde hålla revy med sina samlade trupper o. s. v.

Indelning och uppställning äro de vanliga, af ämnets beskaffenhet naturligen föreskrifna: en redogörelse för hvarje års fälttåg och såsom underafdelningar framställning af händelserna på de respektive krigsskådeplatserna. Af synnerlig vigt vid ett sådant arbete som detta är naturligtvis kartor öfver där berörda orter och fästningar. Utan sådana blir framställningen nästan onjutbar. Förf. har äfven omsorgsfullt sörjt för tillgodoseende af detta behof, och det enda tillägg i denna del, man skulle önska, vore en eller t. o. m. två kartor till öfver slaget vid Lund. Man har likväl orsak att vara tacksam för det som gifvits, äfvensom för de porträtt och illustrationer hvarmed boken prydes.

— — — *n.*

Mitt Lefverne 1731—1775. Själfbiografiska anteckningar af Gustaf Fredrik Gyllenborg. Med anmärkningar utgifna af Gudmund Frunck. 133 ss. Sthlm, Seligman & C:i 1885.

Dessa anteckningar uppfylla delvis rätt väl, så anspråkslösa de än äro, den fordran man ställer på memoirelitteraturen att lemna lifliga och intressanta skildringar af interiörer från forna dagars lif, för hvilka offentliga handlingar ej ha någon plats och som enskilda bref endast fragmentariskt kunna gifva. Värdet af dylika arbeten beror, som bekant, på många omständigheter, på de kretsar i hvilka författaren rört sig och på hans ställning i samhället, på han[illegible] ställningskonst, liksom på hans vilja och förmåga att tal[illegible] I förstnämnda hänseenden var ju Gyllenborg gynsam[illegible] tiders dagligt tillträde till hofvet och umgänge med och mest betydande personligheter, till hvilka för[illegible]

redde honom vägen, borde ju ge en uppmärksam och tänkande man tillfälle till de mest intressanta iakttagelser. Han stil är god och han berättar icke illa. Inga anteckningar kunna slutligen vara mera fria från smädelse och förtal än dessa; de jäfva på intet sätt det rykte för enskild och medborgerlig dygd, som Gyllenborg åtnjöt under ett både i ena och andra hänsendet långt ifrån oskyldigt tidehvarf. Endast mössorna blifva stundom föremål för oblida omdömen, men det är lätt att förstå att han i afseende på dem ej alltid kunde bevara sinnets lugn. Han höll sig emellertid af smak och med föresats tillbaka från det politiska lifvet; det var blott den ena sidan af den Gyllenborgska slägtens begåfning — de poetiska anlagen och intressena — som hos honom framträdde, och landtlifvet, familjelifvet å ena sidan, liksom poesien och umgänget i litterära kretsar å den andra hade för honom den största dragningskraften. Under sådana förhållanden får man ej undra på, om hans anteckningar ha sin största betydelse för litteraturhistorien, för hvilken de delvis redan blifvit begagnade. Skildringen af de litterära sammankomsterna hos nordens »Aspasie» och af den första diktarverksamhetens strider och framgångar under täflan med Creutz ha redan i densamma fått en plats. Utan värde för historien i egentlig mening äro dock icke dessa anteckningar. Skildringen af 1765 års riksdag och dess ursinnige »demokrater», hvilkas regering han sammanställer med franska revolutionen i dess början, innehåller sålunda målande, ehuru starkt färglagda drag. Utförligast skildras händelserna under 1772 års revolution, af hvilka Gyllenborg sjelf var ögonvittne till några, efter att först hafva tagit del i sekreta utskottets sista famösa sammanträde. Men han skref vid sjuttio års ålder, och ofta, om än ofrivilligt, sammanflyta minnena då. Ett exempel därpå ger hans berättelse om Adolf Fredriks tronafsägelse 1768. Under ett i sig själft oriktigt datum (den 8 december) sammanför han alla de händelser, som kräfde en hel vecka för att inträffade båda uppträdena i rådkammaren, kollegiernas inaktivitetsförklaring o. s. v. Det är ett litet bevis äfven det på den varsamhet, hvarmed sent skrifna memoirers uppgifter böra tagas. Det är ej alltid kontrollen är så lätt som i detta fall.

Från de tre följande år af Gustaf III:s regering, hvilka dessa minnen omfatta, äro anteckningarna hufvudsakligen af personligt och litteraturhistoriskt intresse Fortfarande liksom förut afhöll sig Gyllenborg från allt deltagande i politiken, och Gustaf III lät också sin gamle kavaljer och beundrare stanna på en jämförelsevis obetydlig plats; denne var född »världsföraktare och förblef det i alla omskiften af sin lefnad».

Utgifvaren har skött sitt värf med omsorg särskildt genom att till allmänhetens tjenst tillägga ett antal upplysande ganska detaljerade noter. Rörande den bekanta tilldragelsen den 19 augusti 1772, då konungen lät kalla de utländska sändebuden till slottet under förevändning af en middagsbjudning, påpekar utg. en förment motsägelse mellan Gyllenborgs berättelse och Malmströms skildring i Frihetstidens historia. Motsägelsen torde dock vara mera skenbar än verklig.

i synnerhet om man med dessa framställningar jämför den, som Odhner ger utaf samma sak i första bandet af Gustaf III:s historia.

*.

Utländska Diplomaters Minnen från Svenska hofvet. Skildringar samlade ur deras anteckningar m. m. af SCÆVOLA I—III. 691 ss. Sthlm, Oscar Lamm, 1885, 1886.

Vi hafva dröjt något med anmälandet af denna publikation, hvars utgifning började redan förliden höst. Anledningen till vårt dröjsmål har i första rummit varit en önskan att, om möjligt, i mån af utgifningens fortgång få en klarare totalbild af samlingens verkliga syfte och anspråk, än vi tilltrodde oss att, utan beskyllning för förhastande, kunna teckna efter tagen kännedom om dess början. Sedan nu ett helt band föreligger färdigt, anse vi oss både berättigade och pligtige att taga till ordet och delgifva våra åsigter om förläggares och utgifvares uppfattning af deras skyldigheter.

Omdömet måste korteligen blifva, att ingendera är sin uppgift vuxen, allra minst den sistnämnde. *Förläggarens* ställning till saken kan ju i det hela sägas vara en ren penningfråga; men otvifvelaktigt bör man jämväl af en redbar förläggare kunna kräfva en smula omdöme, jämväl ur andra synpunkter, samt först och sist så pass försynthet, att han ej med ett lika djärft som karakteristiskt puffande för sina förlagsalster söker locka ett i förhållande till valutan bra drygt penningebelopp ur den läslystna allmänhetens fickor. 8 kr. 75 öre för 691 sidor är äfven i våra tider ett öfver höfvan uppdrifvet pris för en skrift, som i det hela, trots reklamen af pikanta kapitelöfverskrifter, reducerar sig till en ofta dålig öfversättning af planlöst samlade, illa ordnade, delvis förut kända och delvis föga värderika diplomatiska noter, till hvilka icke ens en innehållsförteckning, långt mindre ett välbehöfligt register blifvit fogadt.

Att *utgifvaren* ej i något hänseende är sitt värf vuxen, märker man snart. Den som uppträder med anspråk på att rikta sitt lands historiska litteratur med nya bidrag måste otvifvelaktigt i främsta rummet hafva på förhand förvärfvat sig en så pass förtrogen kännedom af den äldre litteraturen i ämnet, att han vet, *hvad* som verkligen är *nytt* och således förmår frånskilja det redan bekantgjorda, samt därnäst ock den kunskap om personer, orter, o. d., som sätter honom i stånd att, där så kräfves, — (och detta är beklagligen rätt ofta fallet särskildt med Engelska och Franska diplo
uppträda *berigtigande*, och slutligen jämväl d
som kräfves för ett rigtigt öfverflyttande
främmande diplomaternas noter. Ur ing
Scævola måttet.

Vi hade väntat att få se det nyss utkomna sista bandet åtföljdt af en ansenlig tryckfelslista; men då så ej är händelsen och utgifvaren fördenskull måste anses hysa den åsigten att allt är »ganska godt», skola vi taga oss friheten anföra några prof på den okunnighet och det slarf, som presiderat vid denna bokmakeri-affär.

Vanlig kunskap i geografien kunde hafva satt utgifvaren i tillfälle att ändra M:r James Hennel's »Harquard» (s. 108) till *Stargard*, och hade han egt kännedom om den ganska omständliga framställning, som i de Schinkelska Minnena (vol. V och VI) gifves af Gustaf IV Adolfs irrfärder, skulle han ock lätt nog kunnat i det barbariska »Polauntgou» (s. 112) återfinna det icke alldeles obekanta *Polangen*. Det hade väl ej heller bort vara alldeles omöjligt att ändra »Andad Rodrigo» (s. 226) till *Ciudad Rodrigo* och »Branders» (s. 368) till *Brandeis*. På sid. 236 talas om truppsammandragningar vid »Vistula»; utg. är tydligen i okunnighet om att detta är engelska namnet på *Weichsel*. — Å andra sidan, och för att öfvergå till personnamnen, borde man utan obillighet kunna fordra hos en utgifvare af diplomatiska korrespondenser från århundradets början nog stora förstudier, att han skulle kunna på egen hand återgifva åt Carl Augusts bekanta adjutanter deras ärliga namn: *Darre* i st. f. det pikanta »Doré» (s. 54 och 59) och *Holst* i st. f. »Hollot» (s. 497), liksom ock att ändra »Hoffer» (s. 52) till *Staffeldt*. Namnformer sådana som »Lord S:t Helms» (s. 144) i st. f. *S:t Helens*, »Triant» (224), »Barkley de Tolly» (236), »Hadion» (369), »Sparanski» (578), »Alopeeus» (579 f.) och »Seigneul», i st. f. de bekanta Friant, Barclay de Tolly, Stadion, Speranski, Alopæus och Signeul, äro ej heller egnade att höja aktningen för utgifvarens insigter.

Hans svaghet i främmande språk framlyser på mångfaldiga ställen och framhålles ibland af honom sjelf på ett synnerligen naivt sätt. Vi hemställa huruvida icke de rader (s. 150), som han säger »trotsa vår öfversättningskonst», borde helt enkelt behandlas på följande sätt. Den meddelade texten (här återgifven med diplomatisk trohet): »Trouvera-t-ell à rédire que la Suède tache de mettre le Dannemark à la raison, il n'est pourtant pas question de guerre, mais s'ily eu eut on serait très étonné de trouver l'Angleterre l'ami et allié du Dannemark», återställes först genom rättandet af ett tiotal bokstafs-, accentuerings- och kommateringsfel i utg:s slarfviga afskrift till sin ursprungliga form »Trouvera-t-elle à redire que la Suède tâche de mettre le Danemark à la raison? Il n'est pourtant pas question de guerre, mais s'il y en eût, on serait trés étonné de trouver l'Angleterre l'ami et l'allié du Danemark». Och därefter blir det ej kinkigt att öfversätta: »Kan det (England) rimligtvis ha något emot att Sverige försöker bringa Danmark till besinning? Det är likvist ej fråga om krig; men om så vore, skulle man blifva högst förvånad att se England (uppträda) såsom Danmarks vän och bundsförvandt». Sid. 152 öfversättes »avait déjà eu l'attention» med »hade haft för afsigt» i st. f. »hade redan haft artigheten att ... »; s. 67 heter det »till den ända», — alltför bokstafligt! i st. f. »hvilken gick därpå ut»; på samma

sida har tydligen ett »anxious to know» orätt återgifvits med »ängslig i st. f. *angelägen;* s. 83 står tydligen ett förvillande »hans» i st. f. *sina;* s. 67 nyttjas »de» i samma sats omvexlande om svenska statsrådet och ryssarne; riksdagens upplösning »utropas med trumpetskall» (s. 100); s. 271 återgifves »instruct with» felaktigt med »instruerade mig med» (en hemlig fond) i st. f. *förse med;* s. 367 talas i ett bref af d. 12 Juli om en förlängning i vapenhvilan *af* den 10 Augusti, då det tydligtvis borde heta *till* den 10 Aug.; »acceptable» (s. 106) är ej = »antagligt», utan »behagligt»; »desultory propositions» (425) återgifves fullkomligt vanställande med »*infama förslag*» i st. f. »flygtiga, ombytliga» eller dyl; s. 480 omtalas att det ryska partiet vid tronföljarevalet är 1810 »utgöres af» hertigarne af Mecklenburg-Schwerin och Oldenburg; s. 539 talas om firandet af Carl XIII:s *födelse*dag, — läs: *namns*dag! (jfr s. 592); o. s. v., o. s. v. Det anförda torde vara bevis nog.

Ordningsföljden mellan de särskilda aktstyckena är tydligen af sedd att vara kronologisk, men är flerstädes minst sagdt godtycklig och vilseledande (jfr t. ex. s. 43 och 48) och där depeschförfattaren möjligen genom slarf eller felskrifning insatt orätt dato eller helt och hållet uteglömt dateringen, räcka utgifvarens kunskaper synbarligen ej till att rätta äfven de påtagligaste misstag. Så låter han (s. 480) Desaugiers i en depesch af den 12 *Januari* 1810 tala om de rykten, som spredos efter Carl Augusts död; så hänför han till år *1811* ett memorial af Fournier (s. 606), i hvilket bland annat Åbo-mötet afhandlas.

Det utan all reservation eller upplysning återgifna talet om en norsk armé på *52,000 man under vapen!* (s. 54) och om Armfelt såsom »chef för landtförsvars-departementet» (s. 83) är ej heller egnadt att stärka tilliten till utgifvarens ledning. Man torde ock med fog kunna sätta i fråga hvad intresse sådana rena sqvallerhistorier som t. ex. de fullkomligt osannfärdiga om Carl Johans val (s. 112 ff. 132 ff.) och sådana rent privata angelägenheter som t. ex. Nolckens (128 ff.), Armfelts (142), Sevrets (568), Aminoffs (570 f.), Coyets (638) o. a. kunna ega för svensk historisk forskning. De öka allenast onödigtvis arbetets volym.

Ännu påtagligare är detta händelsen med de ingalunda få aktstycken som här återgifvas, ehuru man redan länge haft dem tillgängliga i andra samlingar. Vi anföra blott några få prof. Brefvet från Napoleon till hertig Carl (s. 51) — hvilket f. öfr., för bättre minnes skull, i en något varierad öfversättning återfinnes s. 463! — känna vi redan från Schinkels Minnen (V, s. 351); brefvet från hertig Carl till Alexander (s. 460) finnes i Schinkel (V, s. 350); Fredrik VI:s bref till Carl XIII (s. 500) är förut tryckt i Wegeners bekanta »Actmæssige Bidrag» . . ., s. 370; de skrifvelser från Gustaf IV Adolf till Carl XIII och Sofia Magdalena, af hvilka *utdrag* meddelas (s. 515), återfin
in extenso hos Schinkel (V, s. 375 f.); Carl Johans bref till N
628) finnes i det bekanta »Recueil de Lettres etc de C
och är i öfversättning redan meddeladt af *Svederus* i »Sve

s. 249 f. — Listan skulle lätt kunna fullföljts längre, om vi funnit det nödigt.

Lägges till hvad ofvan anmärkts, att de återgifna aktstyckena, hufvudsakligen tagna från arkiven i Paris och London, väl här och hvar meddela intressanta detaljer, — det gäller måhända mest om de engelska, men, såvidt vi funnit knappast kunna sägas innehålla några nya verkligen betydelsefulla bidrag till kännedomen af dessa brytningsår, och erinra vi oss därjämte det ringa förtroende utgifvarens öfversättningskonst förtjenar, hvarigenom ju äfven det värdefullas värde blir tvifvelaktigt, så torde nog vara sagdt för att från historisk ståndpunkt bedöma denna publikation.

»XXI.»

History of the Scottish Expedition to Norway in 1612. By Thomas Michell, C. B. 186 ss. London 1886.

»Skottertoget» har i Norge gifvit stoff till folksaga och dikt, men är i vår historia blott en försvinnande episod. Gustaf Adolf sökte, som bekant, under det s. k. Kalmar-kriget att stärka sina stridskrafter genom värfningar bl. a. i Skotland. En skara skottar, enligt traditionen anförda af en »öfverste Sinclair», landsteg sommaren 1612 i Norge för att på den vägen framtränga till Sverige, men öfverfölls af bönderna i Gudbrandsdalen och nedgjordes där nästan helt och hållet. Kort förut hade dock en annan trupp af legoknektar — såsom man trott en afdelning af samma expedition — under Mönnichhofens befäl från Trondhjemstrakten slagit sig fram till Sverige. Dessa händelser äro närmast af bygdhistoriskt intresse för Norge, såsom redan antydts; i Norge har man också sökt komma deras sammanhang närmare på spåren. För några år sedan lyckades sålunda dr Y. Nielsen i Kristiania uti svenska riksarkivet få reda på några upplysande aktstycken i fråga om Mönnichhofen, hvilka visa att dennes expedition visserligen från början var afsedd att kombineras med den skotska, men att han kom tidigare åstad och sannolikt aldrig berörde Skotland, utan från Holland direkte for till Norge, där han landsteg i närheten af Trondhjem, sedan genom Elfsborgs fall förbindelsen med Sverige på den vägen blifvit omöjlig. — Den engelska generalkonsulen i Kristiania *Th. Michell* har nu sökt att närmare belysa den s. k. Sinclairska expeditionen och för den skull såväl i engelska som skandinaviska arkiv låtit anställa forskningar, hvilka ock bragt ett antal nya aktstycken i dagen. Det framgår af dessa att värfningar verkligen anstäldes för Gustaf Adolfs räkning i Skotland af öfverste Anders Ramsay, men att de på konung Jakobs befallning måste inställas. Ett par hundra man under befäl af öfverstlöjtnant Alexander

Ramsay samt kaptenerna Hay och Sinclair lyckades emellertid komma ombord på ett par fartyg och segla öfver till Norge. Det var denna skara, högst 350 man, som fördes ned i Gudbrandsdalen och där råkade ut för den ryktbara katastrofen. Den intresserade författaren har på ort och ställe noga studerat lokaliteten och drager däraf åtskilliga slutsatser i afseende på det sätt, hvarpå denna katastrof egde rum. Han betonar därvid, huru skottarna efter det säkraste vitsord tågade fram utan att föröfva något öfvervåld, och att det sätt, hvarpå bönderna behandlade de tillfångatagna — de nedskötos till större delen — icke länder dem till stor heder; han anser vidare och stöder denna åsigt med åtskilliga skäl, att man endast kan förklara utgången under den förutsättning, att skottarne till stor del voro antingen obeväpnade eller också endast ofullständigt försedda med vapen. Äfven om de öfverlefvande fångarnes och sjelfva ledarnes öden har han några upplysningar af intresse att meddela. Han redogör därefter för de norska traditionerna, sådana de för ett femtiotal år sedan upptecknats och utgifvits af Krag, och meddelar slutligen som bilagor dels de nya aktstycken, som i Stockholm, London och Edinburg påträffats, dels uti öfversättning de rapporter, som den norska regeringen aflät till Köpenhamn. Den lilla vackert utstyrda boken är försedd med kartor och åtskilliga illustrationer, såsom öfver den lada, där skottarne skulle ha hvilat natten före deras undergång, Sinclairs monumenter, skotska i Norge funna vapen o. s. v. Som inledning meddelas en öfversigt öfver källorna och frågans föregående behandling i litteraturen från Pufendorf och Widekindi till våra dagar.

Svenska Akademiens historia 1786—1886, på akademiens uppdrag författad af Gustaf Ljunggren. I, II. X + 398, VI + 518 ss. Sthlm, Norstedt & Söner, 1886.

Då för några år sedan tillkännagafs, att Svenska akademiens historia, författad af professor Ljunggren, skulle utgifvas såsom minnesskrift vid akademiens sekularfest 1886, var det utan tvifvel mången, som med tillfredsställelse emottog denna nyhet, emedan den innebar ett löfte om närmare meddelanden angående akademiens hela verksamhet. Också torde väl ingen af akademiens publikationer hafva varit med större intresse emotsedd än den ifrågavarande.

Under sin hundraåriga tillvaro har Svenska akademien varit föremål för skiftande, tidtals mycket ogynsamma omdömen, såväl offentligen som enskildt uttalade[1]). Detta har väl väsentligen haft sin anledning däri, att akademien, såsom en med kungliga privilegi[illegible]

[1]) I sista stunden har man t. o. m. sökt att på bekostnad af akadem[illegible] seende bereda sig vinning genom smädelser i offentligt tryck.

rustad stiftelse, icke haft skyldighet att redogöra för annat och mera än den velat och icke i afseende på sin verksamhet kunnat vara underkastad någon genomgående granskning.

Omfattningen af denna verksamhet har varit för allmänheten obekant eller blott delvis känd, och man har dömt därom efter det som förekommit på akademiens högtidsdagar, samt efter de utgifna handlingarna, bestående dels af prisskrifter, dels af vissa ledamöters, i synnerhet sekreterarnes arbeten.

Detta, ehuru visserligen icke obetydligt, har synts vara nog ringa resultat i förhållande till tiden och till kostnaden, om hvilken senare man gjort sig mer eller mindre utsväfvande föreställningar. Man har ock anmärkt att akademien icke tillfredsställande fyllt sin uppgift, och att således de medel, som henne tilldelats, icke blifvit väl använda. Hade man allmännare, än fallet varit hos oss, haft kunskap om, huru motsvarande institutioner i andra länder löst dem förelagda uppgifter och hvilka kostnader dessa institutioners uppehållande och verksamhet medfört, skulle man nog dömt mindre strängt.

Akademien har med tystnad emottagit allt klander, men en och annan af hennes ledamöter (anonymt) och andra intresserade hafva tid efter annan tagit hennes parti[1]).

I »Berättelse, afgifven vid Svenska Akademiens femtionde årsfest, den 5 April 1836, af Akademiens sekreterare» (Beskow) meddelas åtskilligt ur akademiens inre historia, men så, att berättelsen har tycke af apologi, och en sådan är verkligen afsedd med samme författares 1839 utgifna uppsats: »Svenska akademien, literär-historisk betraktelse». Båda äro nu glömda.

Det var därför väl behöfligt, att akademien, såsom nu, om ock sent, skett, offentliggjorde en berättelse om hela sin verksamhet, så att man på ett ställe kan se hvad akademien gjort och således äfven rättvisare än eljest döma om hvad hon underlåtit att göra.

I sitt »förord» yttrar författaren: »Svenska akademiens historia, utgifven på akademiens eget föranstaltande, kan och bör icke vara annat än en enkel redogörelse för hennes verksamhet, jemte ett framläggande af de aktstycken, hvarpå omdömet öfver denna har att stödja sig», och denna obestridligen rigtiga åsigt har i det närmaste alltigenom blifvit följd vid utarbetandet, hvadan också arbetet kan läsas med ostördt intresse.

Sedan förf. inledt sin framställning af akademiens instiftelse med några uppgifter om akademiens förebild, »L'Académie française», meddelas att drottning Kristina 1652 i rådet uttalat önskligheten af, att man för det svenska språkets odlande inrättade »her widh håfvet» en akademi, såsom i Frankrike, och i ett tillägg anföres, att assessor Joh. Linder, adlad Lindestolpe, 1721, i en af sina skrifter påvisat

---

[1]) I Akad:s stadgar § 47 föreskrifves, att om akademien i tryck anfalles, får ingen dess ledamot därpå svara, om han ej vid akad:s sammankomst af minst 9 ledamöter derom anmodas. Däraf anonymiteten, då akad:s ledamöter uppträdt af egen drift.

behofvet af en språkvårdande »Académie Suédoise», samt att grefve C. G. Tessin (1754) i »En gammal mans bref til en ung printz» (sedermera Gustaf III) uttryckt sin önskan om inrättande af en akademi »endast til vårt talesätts upodling».

Dessa exempel hade kunnat ökas med flera, såsom kan inhemtas af dr H. Hernlunds läsvärda skrift »Förslag och åtgärder till svenska skriftspråkets reglerande 1691—1739» (1883). Där anföres bl. a. (s. 96) att grefve Joh. Lillienstedt 1720 uttalade sig för upprättandet af en språkvårdande »Societet», liknande dem i Florens, Paris och Madrid. I Vetenskaps-akademien höllos på 1700-talet flera tal, som hade svenska språkets vård och uppodling till föremål, t. ex. »Kårt tal om svenska språkets rykt och upodlande» af Tessin (1746) samt tal af O. Celsius (1768), just.-kansl. Liljestråle (1784) o. s. v. Vetenskaps-Societeten i Upsala verkade, så mycket omständigheterna medgåfvo, för svenska språkets förbättrande och för utgifvande af en ordbok, och kan räkna sig till beröm att hafva varit upphof till Ihres »Glossarium»[1]. I »Svenska Vetenskaps-akademiens grundreglor» (1741) angifves svenska språkets uppodlande såsom ett af akademiens »ögnemärken»[2]. Förhållandet var enahanda med den 1753 af drottning Lovisa Ulrika stiftade Vitterhets-akademien, hvars verksamhet dock var föga fruktbringande.

Omtanke om språket hade, som man ser, icke saknats, då Gustaf III 1786 stiftade Svenska Akademien med den franska till mönster, men alla sträfvanden för språkets vård hade saknat en enande myndighet och kungligt beskydd, hvilket senare den tiden, som bekant, var af synnerligen stor betydelse.

Gustaf III:s afsigt var därför, enligt stiftelsebrefvet, »att upprätta ett samhälle eller akademi endast för svenska språket, helgad åt de ädlaste af alla tidsfördrif: vältaligheten och skaldekonsten». Det synes dock, som om den redan befintliga Vitterhetsakademien, upplifvad ur sin dvala, utvidgad till sin verksamhet och förbättrad, kunde hafva motsvarat det syfte som nu afsågs. Att Svenska Akademien likväl stiftades, kan knappast förklaras genom annat än konungens begär att lysa och att omgifva sitt namn med en gloria af storhet. Detta vinner stöd af den meritlista konungen skrifvit öfver sig sjelf i stiftelsebrefvet, där densamma är aldeles obehöflig och, numera åtminstone, gör en verkan aldeles motsatt den, som afsetts. Bland de samtida ansåg grefve A. v. Fersen, som noga iakttog konungens svagheter, sjelfberömmet olämpligt (I, s. 24). Hans tanke delades nog af flere, som i »Upfostringssälskapets tidningar» 1786 läste urkunden innan den trycktes i akad:s handlingar.

I stiftelsebrefvet (I, s. 12 o. f.), som delvis till tankegången lärer påminna om stiftelsebrefvet för franska akademien, lofvar konungen akademien »särdeles hägn och beskydd» samt att »om något vidrigt dess medlemmar, såsom ledamöter af denna akademi, händer och

[1]) Enl. Schröder, Vet.-Societ:s historia.

[2]) Se ock dr Hernlunds uppsats: »Svenska tungomålsgillet och dess förhållande till Vetenskapsakademien» i tidskr. Samlaren, 6:e årg. 1885.

vederfares, det med högsta onåd anse och upptaga». Detta stadfästes i privilegierna (I, s. 58), däri ock bestämdes att akademiens ledamöter alltid skulle anses »såsom adelige vederlikar».

I »Svenska Akademiens historia» anföres icke exempel på att akademien hos sin stiftare och beskyddare gjort anspråk på det senare löftets uppfyllelse, hvarföre här må anföras ett ganska betecknande fall, då akademien verkligen begärde skydd för en ledamot, som icke i sin egenskap af akademist, utan såsom privat litteratör, genom eget förvållande råkade ut för ett kraftigt polemiskt anfall.

Då Thorild i början af 1792 utgifvit den märkliga skriften »Det enda nödvändiga för et rikes financer», fick Leopold det infallet att författa och utgifva ett satiriskt »Bref till den store och märkvärdige författaren Th — — hvilken, efter at hafva gjordt sin lagstiftning i vitterheten, gick och gjorde sitt nödvändiga i financerne», hvari han sökte göra sig qvick på Thorilds bekostnad, men då satiren var grundad på falska förutsättningar, hvilkas möjlighet hos en så pass anspråksfull författare med skäl kan förvåna, så blef Thorild icke svaret skyldig. Det kom ofördröjligen i skriften »Uplysning om handelns sanna frihet» etc., och att det var träffande, framgår af följande.

Till justitierevisionens protokoll, hållet inför konung Gustaf III d. 5 Mars 1792, anmälte Svenska akademien, att i en af Thorild författad skrift »Uplysning om handelns sanna frihet» akademiens ledamot Leopold blifvit »på det mest oförsynta sätt angripen till sitt rygte, sin heder och borgerliga anseende» och K. Maj:t täcktes befalla just.-kansl:s-embetet, att i anseende till det beskydd, K. M. i nåder försäkrat akad. »och de i ofvannämnda tidskrift förekomna åtskillige emot anständighet och goda seder stridande uttryck och det ansvar boktryckaren Zetterberg genom en så beskaffad skrifts tryckning kan hafva sig ådragit, foga den embetsåtgärd, som med lag och författningar är instämmande».

Häraf tyckes tydligen framgå, att akademien ansåg Leopold berättigad att utan klander utgifva en så oförsynt skrift som »Brefvet», hvars titel redan är stridande mot anständighet, men Thorild oberättigad att gifva svar på tal. Vi återkomma längre ned till akademiens märkliga rättsbegrepp i fråga om Leopold.

De för akademien under d. 20 Mars 1786 utfärdade stadgarna (I, s. 29 o. f.), upptagna i 58 §§, äro besynnerligt nog, då de gälla en språkförbättringsinstitution, författade på ett föråldradt språk med *tå*, *them*, *then*, *ther*, *thes* o. s. v. Till förebilder för dessa stadgar hafva tjenat franska akademiens stadgar och ordningsregler. Prof. Ljunggren har i de kommentarier, hvarmed han beledsagat de flesta §§, redogjort för öfverensstämmelserna med och afvikelserna från de franska förebilderna samt för öfrigt meddelat många intressanta upplysningar.

Enligt § 22 skulle akademiens »yppersta» och angelägnaste göromål vara, att arbeta på svenska språkets renhet, styrka och höghet »så uti vetenskaper, som särdeles i anseende til skaldekonsten och vältaligheten», äfven den andliga, och rättvisligen lärer icke kunna nekas att akademien i det stora hela utöfvat ett gynsamt inflytande

på språkets behandling. Akademiens egna ledamöter måste ju sjelfva i sina skrifter vårda språket, och såsom domare i vittra mål fästa väsentligt afseende vid att de som genom täflingsskrifter vädjat till deras domslut också vårdat språket. Under stundom hafva ingifna sedan belönade täflingsskrifter återstälts till resp. författare med anmärkningar och råd, ländande till förbättring. Det mest märkliga exempel på akademiens välvilja mot en täflande, är väl den behandling Franzéns sång öfver Creutz rönte[1]). Akademiens första bekantskap med Tegnérs sångmö (I, s. 201) visar att akademien med uppmärksamhet följde de vittra företeelserna i landet. Vid Tegnérs »Svea» gjorde akademien, som bekant, anmärkningar, som medförde förbättringar.

Man har klandrat, att akademien belönat skrifter, som befunnits i viss mån underhaltiga, men af akademiens historia framgår, att belöning gifvits utan afseende på vissa fel och med full insigt om dessa, då en skrift haft öfvervägande förtjenst i ett eller annat afseende, t. ex. i framställningssättet. Under akademiens första period ansågs, att för stränga fordringar ej borde vidhållas, emedan författare därigenom kunde afskräckas från täflande. Akademiens åsigter om smak och stil såväl i vers som i prosa hafva naturligtvis under 100 år, tid efter annan, förändrats. Äreminnets ordprål utan faktiskt innehåll måste snart vika för en enklare och naturligare framställning. Akademiens handlingar erbjuda sedan lång tid tillbaka ett värdefullt innehåll, och i senaste tid verkligen utmärkta på källforskning grundade monografier. Man synes för öfrigt i detta hänseendet hafva fordrat att akademien skulle skifta åsigter och smak lika snabbt som den mångskrifvande litterära hopen. Sådant är orimligt. Akademien har själf, genom en sin ledamot, uttalat sig om begränsningen af sin uppgift som literär domstol (I, s. 89).

En annan egendomlig och hittills föga känd sida af akademiens verksamhet för god smaks främjande i litteraturen sammanhänger med §§ 39 och 43 i akademiens stadgar, som medgifva såväl dess egna ledamöters som främmande att underställa sina skrifter dess granskning. Af sistnämnda rätt ha under vissa tider, enligt de upplysningar förf. flerestädes meddelar, många begagnat sig och derigenom tvifvelsutan förorsakat akademien ett föga angenämt besvär. T. o. m. utländska öfversättare af svensk litteratur ha sändt sina öfversättningar till akademiens granskning. Exempel på forna tiders naivitet i detta hänseende anföras I, s. 239.

Stadgarnes 23 § ålägger akademien, att utarbeta en svensk ordbok och en grammatika, jämte sådana afhandlingar, som kunde bidraga till stadgande och befordrande af god smak. Denna sida af dess verksamhet är, såsom man kunde vänta, föremål för särskild uppmärksamhet i dess historia (se i synnerhet II, s. 384 o. f.) De upplysningar, som lemnas, visa att akademien sökt efter bästa förstånd och krafter fylla den svåra uppgiften. Vid bedömandet af dess äldre språkarbeten bör nu först och främst hänsyn tagas därtill.

[1]) Se Ljunggren, Smärre skrifter, III.

något verkligen språkvetenskapligt studium icke egt rum före akademiens tillkomst; det är ju först långt fram i vårt århundrade ett sådant börjat idkas. I lång tid har således akademien måst sakna hvad hon från början bort hafva, nämligen ledamöter med språkvetenskaplig bildning. Icke för ty började redan tidigt förberedelser till åstadkommande af en ordbok, och en ledamot efter annan har erhållit uppdrag att arbeta därpå, hvarjämte lämpliga biträden anlitats. Sålunda har samlats ett betydande material, men att däraf endast bokstafven A utgifvits och det först i akademiens 84:e år (1870) har sin orsak i brist på tillräckliga anslag, saknad af personliga krafter och framför allt en i stort ledande förmåga[1]). Dessa omständigheter föranledde akademien att slutligen t. v. afsäga sig det jämförelsevis ringa för ordboksarbetet afsedda årsanslag af statsmedel hon från 1853 till 1872 uppburit. Ändrade förhållanden hafva föranledt akademien att från 1884 återupptaga ordboksarbetet med bättre utsigter än någonsin till framgång. Beträffande detsamma meddelar förf. för öfrigt till jämförelse uppgifter från andra länder, som visa »hvilket ofantligt arbete en ordbok efter nutidens fordringar kräfver samt hvilken tidsutdrägt dess utgifvande nödvändiggör». Att kostnaderna ställa sig i förhållande därtill, är naturligt. — Att akademien till förekommande af oreda i stafsättet funnit sig föranlåten att utgifva en »ordlista öfver svenska språket» (1874)' bör ock med erkänsamhet nämnas. Äfven om mot densamma anmärkningar gjorts och detta med skäl, vittna dock flera upplagor att den fyllt ett behof. Af dessa har åtminstone en undergått ändringar, hvilket synes visa att akademien ej ansett densamma för ofelbar. Större eftergifter för nyare tiders kraf förebåda offentligen synliga notiser — och akademien har på detta område onekligen en vacker uppgift, som den, hoppas vi, lyckligt skall fylla för att därigenom möjligen råda bot för den herskande förbistringen.

Vi nämde omkostnaderna. Statsanslaget till akademien som ursprungligen utgjorde 1500 rdr specie, har sedan myntförändringen under Gustaf IV Adolfs regering utgjort 1500 rdr banko (2250 kronor). Från 1792 har hon dragit en efter hand stigande inkomst af privilegiet på Posttidningens utgifvande.

Hvilka tillgångar akademien för öfrigt eger är till det mesta obekant, ty hennes ekonomiska förvaltning och räkenskaper äro, med undantag för statsanslagen, genom ett kungl. bref af d. 27 Oktober 1827 fritagna från annan revision, än den som utöfvas af akademiens egna därtill utsedde ledamöter, hvadan man också i akademiens historia fåfängt söker upplysning om hela den ekonomiska ställningen. Denna har naturligtvis varit förnämsta föremålet för mångas nyfikenhet och gissningar. Då nu senast i Sept. 1883 statsrevisorerna — förgäfves liksom flere gånger under tiden från 1840-talet — påyrkade revision af akademiens ekonomi, uppgåfvo de att akademien vid 1826

---

[1]) Det är akad. sjelf, som (II, s. 46) erkänner dessa brister, och Rydqvist måtte således hafva ansett sig sakna en ledares egenskaper.

års slut hade en behållning af 84,154 kronor 60 öre och i Aprilhäftet 1886 af »Ur dagens krönika» beräknas att akademien under 100 år uppburit, utom inkomsten af Posttidningen från 1827, 348,800 kronor, samt att för ordboken utgifvits 86,250 kronor. Om nu uppbördssiffrorna vore rigtiga eller ungefär rigtiga, så få de dock sin rätta betydelse först genom redogörelse för medlens användande. Akademiens historia lemnar härom många spridda upplysningar, äfven med afseende på ordboksarbetet.

Det bör vidare rättvisligen alltid ihågkommas, att akademiens ledamöter såsom sådana i allmänhet — de arbetande funktionärerna undantagna — icke uppburit arvoden. Några få pensioner à 100—150 kronor funnos visserligen till midten af detta århundrade, men sedan hafva dessa medel hufvudsakligen användts till akademiens »allmänna ändamål», i främsta rummet ordboksföretaget. Undantag härifrån torde böra göras för Leopold, som före statshvälfningen 1809 lefde i knappa omständigheter[1]), men sedermera understöddes af akademien mera än kanske någon annan af ledamöterna[2]). Men han var ock en mycket verksam ledamot och gjorde sig säkerligen förtjent såväl af det pensionsbelopp honom tilldelades, som ock af de arvoden han uppbar för vissa enligt uppdrag utförda arbeten.

Hvad som anförts (I, s. 177 o. f.) om Svenska akademiens suspension 1795 och om anledningen därtill, inträdestalet af A. G. Silverstolpe, får ytterligare belysning genom dennes förut okända skrift till Gustaf IV Adolf 1798, tryckt som bilaga till »Några anteckningar om adliga ätten Silfverstolpe» (1884).

Framställningen af striden mellan gamla och nya skolan (I, s. 261 o. f.) — en punkt i akademiens historia, som man naturligtvis med nyfikenhet och intresse uppsöker — utgör endast en kort öfversigt, som, efter vårt förmenande, svårligen kan anses fullt opartisk. Ämnet fordrar i alla händelser bättre belysning beträffande nya skolan än som t. ex. erbjudes i L. F. Rääfs kärfva och ensidiga yttrande (I, s. 268) afgifvet för öfrigt vid så hög ålder, att minnet af hans högst obetydliga fosforism i ungdomens vår säkerligen förbleknat. Författaren omtalar med synbart ogillande (I, s. 278) att Leopold blef föremål för en smädesång i Polyfem I, n:o 29, men denna af Stjernstolpe författade sång, parodi på Leopolds ofta parodierade skaldestycke »Det slutande århundradet», hade sin anledning i en åtta dagar förut uti Journalen n. 71 (1810) införd artikel, som angick yttranderätten och som antogs hafva utgått från Leopold. I n. 92 af Journalen följde ett mot »stjerntopp» (Stjernstolpe) rigtadt epigram. Denna drog sig emellertid snart från nya skolan.

Såsom en egenhet i vår litteraturhistoria kunna vi i sammanhang härmed ej underlåta att anmärka, att det hänsynslösa och kitsliga beteende mot andra i offentligt tryck, hvartill Leopold vid många till-

[1]) Se Samlaren 1:a årg. 1880 s. 58 o. f.

[2]) Härom upplyser visserligen icke akad:s historia. Vi tro oss emellertid att L. en tid, ovisst dock huru länge, af Sv. Akademien uppburit ett belopp af 1000 rdr banko årligen.

fällen gjorde sig skyldig, gillats eller ursäktats af flere författare, men när han fått umgälla sina litterära synder och svagheter, har sådant klandrats såsom oförsynt eller ohöfviskt. Denna undantagsställning för Leopold belyses äfven af följande af förf. anförda exempel. Svenska Akademien ansåg sig 1835 icke kunna invälja Atterbom till ledamot, därför att han 1833 i Svenska Litteraturföreningens tidning skrifvit en oförbehållsam kritik öfver då utgifna 4:e och 5:e banden af Leopolds skrifter (II, s. 66). Enahanda var förhållandet 1837, emedan A. samma år i 1:a delen af sina då utgifna dikter upptagit mot Leopold rigtade polemiska rimmerier från Nya skolans första år (II, s. 95). Men då Leopold förfarit på samma sätt i sina af honom sjelf utgifna »Samlade skrifter» och då akademiens ledamot Enberg, som utgaf del. 4—6 af desamma, följt exemplet, så att Atterbom i 6:e delen 1833 fick läsa det för honom nedsättande stycket »Silfvertonen», så synes akademiens finkänslighet vid förenämda tillfällen varit nog långt drifven, låt vara att den ena af parterna ej längre tillhörde de lefvandes antal.

Med 13 kapitlet (II, s. 223 o. f.) eller från och med akademiens 70:de år ändrar framställningen på anförda skäl karaktär. Det förhållande, att många där berörda personer, inom eller utom akademien, ännu lefva har nämligen pålagt förf. vissa restriktioner, hvilka visserligen måste erkännas vara fullt befogade. Framställningen blir därigenom mera »registerartad», och de sista 30 åren behandlas på 70 sidor, hvilka dock äfven de innehålla åtskilligt af intresse. Slutet af senare delen (s. 294—494) upptages af meddelanden om akademiens prisstiftelser, tillfälliga pris, gåfvor, bibliotek, stipendier och akademiens arbeten, allt af betydelse i litteraturhistoriskt hänseende. Därefter följa förteckningar på akademiens ledamöter och pristagare med biografiska uppgifter om en och hvar. En eller annan anmärkning torde kunna göras. Om Leopold säges sålunda bl. a., att han är född »den 2 apr. (enligt annan uppgift d. 23 nov.) 1756». Leopold har sjelf märkligt nog i sin ungdom skriftligen uppgifvit sig vara född d. 23 nov., men Braad, som omkring 1780 afslöt sin Ostrogothia Literata, har däri, utan tvifvel efter uppgift från Leopolds anhöriga i Norrköping, antecknat att denne var född d. 26 mars. Att han döptes d. 3 april, det bestyrker Maria församlings i Stockholm dopbok.

Svenska akademiens historia, af hvars rikhaltiga innehåll ofvan gjorda strödda anmärkningar visserligen icke afse att ge en uttömmande framställning, är, sådan den nu föreligger, måhända icke i alla delar så fullständig som man skulle önska, men det oaktadt genom sin sakrika och objektiva framställning ett för vår litteraturhistoria synnerligen värdefullt arbete, hvari man finner en mängd intressanta och förut okända upplysningar; arbetet är dessutom försedt med ett ypperligt register.

K. F. Werner.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Meddelanden från Svenska Riksarchivet utgifna af C. G. Malmström. X. — Årsberättelse för år 1885. — Om utgallring ur Riksarchivet. — E. W. Bergman, Register öfver Rådslag i drottning Christinas och konung Carl X Gustafs tid.

Bland handlingar öfverlemnade till Riksarkivet under år 1885 märkas kyrkoarkivförteckningar för stiften i riket och Stockholms stad; diverse Oxenstiernska handlingar af grefvinnan Margareta Brahe förda ur landet vid hennes tredje gifte med landgrefven Fredrik af Hessen-Homburg, hvilka genom byte med Hessiska regeringen återvunnits; diverse handlingar från trettioåriga krigets tid, skänkta af hr O. Planer i Lützen, m. m. — Efter utlåtande af riksarkivarien har Kongl. Maj:t den 5 juni 1885 lemnat föreskrifter om utgallring ur Riksarkivet och event. förstöring af öfverflödiga och obrukbara handlingar. I nämda utlåtande, som redogör för analoga föreskrifter i flera andra europeiska länder, framhålles äfven vigten utaf att handlingar ej utan vidare ur andra offentliga samlingar afsöndras samt af en framtida centralisation i fråga om deras vårdande.

Meddelanden från Nationalmuseum. N:r 6. Bihang. — L. Looström, Konstväfvarne på Stockholms slott under 1700-talet (rör sig hufvudsakligen kring Per Hilleströms verksamhet).

K. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1886, April. — * *, Om uppkomsten af nuvarande indelta kompanier, deras namn och nummer.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. VI, 2. — Fornlemningar i Vestkinde socken på Gotland undersökta år 1884 af F. Nordin. — O. Montelius, Om högsättning i skepp under vikingatiden. — H. Hildebrand, Om välgörenhet under medeltiden. II (Helgeandshus; s. Göranshospital).

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria på uppdrag af Södermanlands Fornminnesförening utg. af J. Wahlfisk. **VI.** — Lektor H. Aminson och fornminnesföreningens 25-åriga verksamhet. — Från föreningens årssammankomst 1885. — Föreningens kyrkomuseum (forts.). — Folkvisor (forts.). — Ordspråk (forts.). — Ordspråkslika talesätt (forts.). — Ordlekar (forts.). — Vidskepelse. — Sägner om natur-myther m. m. — Melodier till folkvisorna.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. Maj 1886. — Philotheca Finspongensis (redogörelse för ett till Finspongs bibliotek återförvärfvadt album med autografer af en mängd berömda personligheter, som besökt Finspong). — Om fru Anna på Vinstorps ättlingar af

första giftet (genealogi, upprättad af Hogenskild Bielke på 1570-talet). — C. A. Klingspor, Ett svenskt riksvapen (afbildning och beskrifning af det på Revals slott år 1561 af Claes Kristersson Horn uppsatta svenska vapnet i sten). — C. A. Klingspor, Henrik Classon Totts vapen. — Grafminnen i Revals domkyrka. — Autografauktionen den 14—19 november 1885. — Svenska autografsällskapet april 1886.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Fören. under red. af O. Montelius. **1886, h. 2.** — J. Centerwall, De nyaste undersökningarna om det gamla Etrurien. II. — Literaturöfversigt: Sjelfbiografiska anteckningar af G. F. Gyllenborg (anm. af E. Meijer). — **H. 3.** — G. Cederschiöld, Huru den gamla isländska literaturen kommit till oss (en kortare redogörelse dels för den isländska skriftens egendomligheter, dels för det sätt, hvarpå de isländska handskrifterna bevarats till våra dagar). — Literaturöfversigt: Griffenfelds kærlighed til Charlotte Amélie de la Trémouille, prinsesse af Tarent, af C. H. Brasch (anm. af J. A. Fridericia; meddelar föga eller intet nytt); Danmark-Norges indre historie under enevælden fra 1660 til 1720 af E. Holm (anm. af H. Hjärne: ett värdefullt och intressant arbete, särskildt för kulturhistorien, hufvudsakligen grundadt på hittills obegagnadt arkivmaterial).

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1886, Februari.** — H. Schück, Den vandrande juden. — Literaturanmälningar: Sveriges politiska historia under konung Gustaf den III:s regering af C. T. Odhner, I (anm. af T. Säve).

Pedagogisk Tidskrift utgifven af H. F. Hult. **1886, 4.** — C. T. Odhner, Några ord om periodindelningen i Sveriges historia. — Lärobok i Sveriges historia för skolans lägre klasser af M. Höjer, anm. af H. Hernlund.

Förhandlingar och uppsatser. 1. 1885—1886 (Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. II). — Förhandlingar (Protokoll, Års- och revisionsberättelse, Stadgar o. s. v.). — C. G. Estlander, J. L. Runebergs religiösa verldsåskådning. — W. Lagus, Två franska emigranter i Finland. — R. A. Renvall, Abraham Argillander. — A. O. Freudenthal, Om två ordspråk. — H. Vendell, Om tecken till begynnande palatalisering inom den sydöstra gruppen af svenska landsmål. — T. Westrin, Bidrag till slägten Fordells historia. — M. G. Schybergson, Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742, med bilagor.

Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik utgifven af C. G. Estlander. **1886, Februari.** — K. K. Tigerstedt, Göran Magnus Sprengtporten, XVIII: Sprengtporten 1789—1808, III. — **Mars.** — A. F. Nordqvist, I. S. Aksakoff och det slavofilska partiet i Ryssland. — **April.** — E. Schybergson, Några synpunkter i fråga om den s. k. Finska deputationen (undersökning af de omständigheter, som gjorde att man i st. f. att begagna sig af nämda deputation sammankallade landtdagen i Borgå 1809). — C. G. Estlander, Svenska akademiens stiftande.

Uppsatsen XVIII om Sprengtporten behandlar dennes lif under åren 1800—1807; hans beskickning till förste konsuln 1801; hans politiska overksamhet under början af Alexander I:s regering och hans utlåtanden dels i afseende på rekryteringen i ryska Finland, dels i afseende på den politiska ställningen och utsigterna för Finlands oberoende. Märkligt är att bland hans papper från denna tid äfven funnits i koncept en böneskrift till Gustaf IV Adolf att få åter inträda i svensk tjenst och sluta sin lefnad på sina fäders jord; »en gammal gråhårig ärlig infödd finne» kallar han sig själf.

Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland. Redigerad af C. Synnerberg. **1885.** — M. G. Schybergson, Biskop Johan Gezelius d. ä. såsom skolman. K. G. Leinberg, En tidsbild från lifvet i Åbo för något mer än 100 år sedan. — K. G. Leinberg, Försök under senare delen af 18:de seklet att åstadkomma en folkskoleförfattning för Sverige och Finland. — **1886, h. 1, 2.** — G. Frosterus, Politik och kultur under nyare tidens första skifte. — M—r, Bidrag till undervisningens historia i Sverige och Finland (redogörelse för nyare arbeten af Hollander, Hernlund och Leinberg).

Nyt Tidskrift red. af J. E. Sars og O. Skavlan. **IV, 7.** — A. Nyström, Det kulturhistoriske studium.

Danske Magazin udg. af det K. Danske Selskab for fædrelandets historie og sprog **Fjerde Række. VI, 3.** — H F. Rørdam, Minder fra Assens og omegn i det 16:de aarhundrede (slut). — Tegnelser over alle lande 1550 (forts.). — C. v. Krogh, En dagbog over kong Christian V:s foretagender i slutningen af 1678. — S. Birket Smith, Tre satirisk-politiske smaastykker fra enevældens dæmringstid — K. Erslev, Et bidrag til Poul Laxmands historie.

Aarböger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1885, 4. — J. B. Löffler, Ruinerne af Silkeborg slot — B. M. Olsen, Om forholdet mellem de to bearbeidelser af Ares Islændingebog. — Register m. m. — **1886, 1.** — S. Müller, Mindetale over J. J. A. Worsaae. — N. E. Tuxen, De nordiske langskibe.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1886, h. 3.** — L. Erhardt, Wilhelm v. Humboldts Abhandlung »Über die Aufgabe des Geschichtschreibers». — A. Naudé, Friedrich der grosse vor dem Ausbruch des siebenjährigen Krieges (med anledning af det nyligen utgifna 13:e bandet af Fredrik den stores »Politische Correspondenz»). — Literaturbericht (bl. a. Baumgarten, Geschichte Karls V; Hirsch, Die ersten Anknüpfungen zwichen Brandenburg und Russland unter dem grossen Kurfürsten; Poel, J. G. Rists Lebenserinnerungen; Huber, Geschichte Oesterreichs; Schiemann, Russland, Polen und Livland bis in's 17 Jahrhundert) m. m.

Mittheilungen aus der historischen Litteratur herausgegeben von der Historischen Gesellschaft in Berlin. **XIV, 2.** — La royauté et le droit royal francs durant la première période de l'existence du royaume par P. Fahlbeck (anm. af W. Schultze). — Wallenstein und seine Verhandlungen mit den Schweden von E. Hildebrand och Wallensteins Verhandlungen mit den Sachsen und Schweden 1631—1634 von A. Gaedeke (anm. af H. Bresslau).

Mittheilungen des Vereins für Anhaltische Geschichte. IV, 1. (1884.) — Krause, Diederich von der Werder (krigare och diplomat under 30-åriga kriget; en tid uti svensk tjenst; sändebud till kursachsiska hofvet 1634).

Historisches Taschenbuch. Herausgegeben von W. Maurenbrecher. **Sechste Folge. Fünfter Jahrgang** (1886). — W. Oncken, Die Krisis der letzter Friedensverhandlung mit Napoleon I (på grund af otryckta depescher af Castlereagh). — J. Asbach, Cornelius Tacitus. — K Menzel, Irmengard von Hammerstein. — K. Häbler, Wen Aufstand Siciliens 1516. — W. Maurenbrecher, Tridentiner Concil. Vorspiel und Einleitung. — M Heinze, Pfalzgräfin Elisabeth und Descartes (den forna dotter till Fredrik V af Pfalz, en af sin tids lärdaste damer, dod som abbedissa i Herford). — S. Löwenfeld, Geschichte des päpstlichen Archivs bis zum Jahre 1817.

Gottingische gelehrte Anzeigen [illegible] 6. Gonzenbach, Bernhard v. Weimar von G. [illegible] mycket berömmande; förf. lärer dock göra sin [illegible] ..ligt).

Blätter für Handel, Gewerbe und sociales Leben (Beiblatt zur Magdeburger Zeitung) **1886, 4—13.** — M. Dittmar, Gustav Adolf und Magdeburg nach dem $^{10}_{20}$ Mai 1631 (behandlar i 6 artiklar efter källor ur stadens arkiv förhållandet mellan densamma och svenskarne efter stadens förstöring och till Gustaf Adolfs död).

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1886, 2.** — S. Davidson, The growth of plebeian privilege at Rome. -- W. H. Simcox, Alfred's year of battles. — J. Gairdner, The death of Amy Robsart. -- E. B. Hamilton, Paris under the last Valois kings. — W. Cunningham, The repression of the woollen manufacture in Ireland. — T. Bent, King Theodore of Corsica. — Notes and Documents. — Reviews of books. — List of Historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Revue Historique, 1886, Mars—Avril. — H. d'Ideville, Pellegrino Rossi (utdrag ur ett större arbete öfver den ryktbare juristen. diplomaten och statsmannen, efter hvart annat medborgare i Italien, Schweiz, Frankrike och åter Italien, där han slutligen som Pio IX:s minister mördades i Rom 1848). — E. Petit, Croisades Bourguignonnes contre les sarrazins d'Espagne au XI:e siècle. -- Le dictionnaire biographique espagnol. — Vauchelet, Le général Dugommier (den bekante franske generalen i början af revolutionskrigen: en samling af bref och aktstycken jämte biografi). — Bulletin Historique: France (Bémont). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Mai—Juin.** — A. Tratchevsky. L'Espagne à l'époque de la Révolution française. — E. Gebhart, Recherches nouvelles sur l'histoire du Joachimisme. — J. Favier, Documents inédits sur la vie privée de Charles IV, duc de Lorraine, tirés des papiers de son confesseur. — Bulletin historique: France (Monod); Russie (Jakouschine). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie.

Sbornik imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtsjestva (Ryska historiska sällskapets Magasin). **XLII.** — Kejsarinnan Katarina II:s papper 1789—1792. — **XLIX.** — Franske konsuln i Petersburg La Vies och ministern Campredons depescher 1722—1724.

Med 42 delen afslutas publikationen af den ur ryska riksarkivet hemtade serien af Katarina II:s papper, som tillsammans fyller fem af »Magasinets» delar. Ifrågavarande band innehåller bref från Katarina II till åtskilliga personer, särskildt Potemkin, och förekomma naturligtvis här och hvar uttalanden om Gustaf III och den svenska politiken, ehuru icke af någon större betydenhet, efter hvad det vill synas.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1886.

Sedan styrelsens ordförande hr C. G. Malmström öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1885.

För år 1885 ha till Sv. Historiska Föreningen erlagts 1,249 årsafgifter af medlemmar i Sverige. Föreningen har dessutom haft 23 medlemmar i Finland och Ryssland, 137 medlemmar i Norge, Danmark och andra länder. 49 personer ha betalt afgift som ständiga medlemmar. Under årets lopp ha i Sverige tillkommit 13, i Danmark 5 och i Finland en medlem. Ett betydligt större antal medlemmar har däremot genom dödsfall eller af andra anledningar afgått.

Styrelsen har under året haft två sammanträden för att bestämma öfver Föreningens verksamhet under året samt välja funktionärer. Dessa ha varit desamma som förut, nämligen hr C. G. Malmström ordförande, hr E. Hildebrand sekreterare, hr C. Silfverstolpe skattmästare.

Föreningen har under året utgifvit femte årgången af Historisk Tidskrift, innehållande omkring 29 tryckark och med bidrag af 15 olika författare. Som ordinarie bilaga har medföljt Historisk Bibliografi för 1884. Dessutom har som särskild bilaga utgifvits Förteckning på den under sommaren 1883 af docenten Lagermark undersökta rikhaltiga och intressanta handskriftsamlingen på den Sackska egendomen Bergshammar i Södermanland.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna revisionsberättelsen.

Derefter upplästes revisionsberättelse för 1885 af följande innehåll:

Af Svenska Historiska Förening[illegible] att granska de af Föreningens skattmästare förda [illegible] 1885 få undertecknade, efter verkställdt uppd[illegible] berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från år 1884	kronor	9,416: 88.
1,264 årsafgifter för 1885 à 5 kr.		6,320: —
H. K. H. Kronprinsens årsafgift		50: —
5 årsafgifter för år 1884 à 5 kr.		25: —
9 » » » 1886 à 5 kr.		45: —
55 » från Norge à 3 kr. (med 10 % afdrag)		148: 50.
64 » från Danmark à 3 kr. (med 15 % afdrag)		163: 20.
Enligt redovisning från bokhandl. Samson & Wallin		28: 80.
Enligt redovisning från bokhandl. Fritze		237: 20.
För direkt försålda årgångar och häften		57: 25.
Räntor, upplupna den 31 December 1885		520: 06.
Summa inkomster	kronor	17,011: 89.

Utgifterna:

å Redaktionsconto	kronor	2,664: —
» Boktryckareconto		3,148: —
» Distributionsconto		391: 53.
» Diverseconto		679: 82.
Summa utgifter	kronor	6,883: 35.
Behållning till år 1886		10,128: 54.
	Kronor	17,011: 89.

Af ofvanstående behållning äro insatta i Stockholms Handelsbank:

å depositionsräkning	kronor	6,500: —
» sparkasseräkning		1,091: 02.
» folioräkning		2,269: 32.
Kontant i kassan		268: 20.

Då räkenskaperna äro förda med noggrannhet och omsorg samt försedda med fullständiga verifikationer, få vi tillstyrka full ansvarsfrihet för Styrelsens förvaltning under år 1885.

Stockholm den 26 Januari 1886.

Bernh. Taube. *E. W. Dahlgren.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljade Föreningen styrelsen den tillstyrkta ansvarsfriheten.

Vid därefter företaget val af styrelse återvaldes de förutvarande medlemmarne.

Till revisorer för 1886 valdes biblioteksamanuensen *E. Dahlgren* och arkivarien frih. *B. Taube* och till deras suppleanter biblioteksamanuensen *L. B. Bagge* och löjtnant *O. Bergström.*

Fröken *Ellen Fries* höll därefter ett föredrag öfver Erik Oxenstiernas uppfostran och resor.

Öfversigter och Granskningar.

Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, publié sous les auspices de la commission des archives diplomatiques au ministère des affaires étrangères. II. **Suède.** Avec une introduction et des notes par A. GEFFROY. 516 p. Paris, Felix Alcan, 1885.

Af samlingsverk till den nyare tidens historia, som för närvarande äro under utgifvande i Europas olika länder, torde knappast något kunna täfla i vigt och betydelse med föreliggande samling aktstycken rörande den franska diplomatien under dess glansålder från Vestfaliska freden till Franska revolutionen. Inom Frankrikes egen historiska literatur har ej heller på samma område något källverk framträdt, som i fråga om omfattning därmed kan jämföras, alltsedan MIGNET 1835 utgaf sitt berömda arbete *Négociations relatives à la succession d'Espagne.* Med detta Mignets verk inleddes i sin tid den franska historiska literaturens monumentala urkundsamling *Collection de documents inédits sur l'histoire de France.* Med föreliggande *Recueil des Instructions aux ambassadeurs de France* inledes också en ny stor urkundsamling. Vi ha nämligen att däri helsa begynnelsen till en hel serie publikationer ur det arkiv, som förvarar de vigtigaste, tillförlitligaste och hemligaste handlingarne till Frankrikes historia: det så länge för forskningen tillslutna utrikesministeriets arkiv.

Det är nu 50 år sedan utgifvandet af *Collection de documents inédits* begynte, en tilldragelse af vigt ej blott för Frankrikes literatur, utan för den historiska literaturen i allmänhet. GUIZOT, då på höjden af sin bana på en gång som historieskrifvare och som julimonarkiens minister, hade fattat tanken att bland statens pligter inskrifva äfven vården om landets förflutna. Han uppstälde den fordran, att staten borde samla och offentliggöra de otryckta urkunderna till landets historia, alltså på sitt sätt återupptaga och fortsätta det v
en gång utfört genom benediktinerna af kongre
De franska kamrarne antogo Guizots förslag
föredöme, som sedan blifvit följdt i andra län
mån äfven i vårt land. Mignet, vid den
utrikesministeriets arkiv, sammanstälde
lingen de vigtigaste diplomatiska urkun

ria. Han skapade då det beundransvärda, ofvan omnämda verk, i hvilket omkring den spanska arfsföljdsfrågan, det centrala ämnet för Ludvig XIV:s politik, är samlad till enhet den vidtförgrenade franska diplomatien under hans tid; i form af offentliggjorda handlingar med mellanskjuten text framställes här i sjelfva verket Ludvig XIV:s regerings historia intill freden i Nimwegen 1679. Detta Mignets verk, ursprungligen ämnadt att omfatta en långt större tidrymd (1659—1738), blef visserligen ofullbordadt och ej heller sedan i samlingen efterbildadt, en torso, om hvilken Le Glay's ord i företalet till ett annat af samlingens verk gälla: *»l'excellence du modèle a decouragé l'imitateur»*. Men om ej på samma sätt, så på annat — genom mera utförliga och uttömmande aktmessiga urkundsamlingar — följdes den beträdda vägen, och så kommo bland andra till stånd Berger de Xivreys, Avenels och Chéruels oskattbara samlingar af Henrik IV:s, Richelieus och Mazarins bref och statspapper, verk, utan hvilka Europas politiska historia i det 17:de århundradet öfverhufvud ej mera kan studeras. På samma gång blefvo också genom Mignet utrikesarkivets så länge girigt vaktade skatter tillgängliga för enskilda forskare, om också då blott för en kort tid, ty Fr. von Raumers indiskretioner och andra skäl föranledde snart åter arkivets stängande.

Hvad julimonarkien begynte, har nu republiken återupptagit. Det franska utrikesministeriets arkiv är åter öppnadt för forskningen. Detta förnyade och, såsom man skall hoppas, definitiva öppnande fäster sig åter vid ett af de stora namnen från julimonarkien, ty det skedde 1874 under hertig Decazes' utrikesministerium. Arkivet stäldes under en permanent *Commission des archives diplomatiques*, i hvilken för en tid historieskrifvaren Henri Martin förde presidiet. Och ej blott öppnades det då för den enskilda forskningen; den nya arkivkommissionen fattade äfven såsom sin pligt att till forskningens gagn sörja för utgifvandet af urkundserier af sådan vigt och omfattning, att det offentligas mellankomst därvid kunde erfordras. I öfverensstämmelse härmed var det som Albert Sorel 1880 framträdde med förslaget att begynna dessa serier med offentliggörande af instruktionerna för Frankrikes sändebud i utlandet under tiden från Vestfaliska freden till Franska revolutionen. Förslaget vann arkivkommissionens bifall, och planen därför faststäldes af utrikesministeriet 1882. Enligt denna är det ej såsom vid *Collection de documents inédits* vederbörande myndighet, som omedelbart har omsorg om arbetet; detta anförtros af kommissionen åt enskilda vetenskapsmän och verken utgifvas under kommissionens auspicier med dess kontroll. Inom denna första serie af publikationer är en volym inrymd åt hvarje land, med hvilket Frankrike stått i vigtigare förbindelse. Volymernas antal är tills vidare bestämdt till 11, men då i denna lista Polen, Portugal och alla italienska stater, utom Kyrkostaten och Sardinien, saknas, är att antaga, att antalet kommer att utvidgas. Åt förslagsställaren Albert Sorel, den snillrike författaren till *L'Europe et la révolution française*, anförtroddes det nya samlingsverkets första del, *Österrike*; åt Armand Baschet, den ryktbare forskaren i Venezias arkiver, en annan del,

England; åt Rambaud *Ryssland.* Men åt hvilken af Frankrikes nu lefvande historiska författare skulle väl lämpligen anförtros omsorgen om minnet af förbindelsen mellan Frankrike och den skandinaviska Norden, mellan Frankrike och dess äldsta och trognaste allierade i Europa, om ej åt AUGUSTE GEFFROY? Det har varit en vigtig del af denne förtjente mans lifsgärning att ha befäst de literära och historiska banden mellan hans eget land och Skandinavien, och därunder har han blifvit en auktoritet i utlandet för vår historia. Åt honom gafs också uppdraget att i den nya samlingen utgifva banden *Sverige* och *Danmark.*

Sådan är det nya historiska källverkets förhistoria. Vi hafva varit vidlyftigare härom, då det alltid kan vara af intresse att känna, huru företag af denna art ordnas i utlandet. — 1882 emottog Geffroy sitt uppdrag. Han har med 1885 redan hunnit utföra det för hvad Sverige angår, så att *Sverige* kommit att blifva samlingens *Tome II.* Bandet *Danmark* nalkas, såsom af noten å sid. 48 framgår, äfven sin fulländning. Och den flitige forskaren med den ovanliga framställningsgåfvan kan med tillfredsställelse blicka tillbaka på de gångna årens arbete. Han har lemnat ett verk, som fäster namnet Geffroy på en gång i den franska och den svenska vetenskapens häfder, som liksom kröner hans föregående lefnads sträfvanden och som, när det intager sin plats inom den franska literaturen, följes af den svenska forskningens och af Sveriges tacksamhet.

* * *

Det ligger i Albert Sorels förslag en god och riktig tanke. Instruktionerna utgöra kärnan i den diplomatiska förhandlingen. I dem ligga de stora grunddragen företecknade; de äro som dess fasta linier. De angifva underhandlingarnes mål, ofta äfven dess medel; under alla deras vexlingar äro de de fasta punkter, till hvilka de återvända. Däraf beror den ovärderliga fördelen för den historiska forskningen att ega dem tryckta och för alla tillgängliga. Man har genom dem liksom en probérsten i sin hand. Huru mänget misstag skall ej också genom denna publikation kunna rättas, huru månget förebyggas! Den franska literaturen med dess rikedom på memoirverk behöfver just arbeten af denna art. Och utom detta allmänna värde ega de också ett särskildt genom de öfverblickar öfver äldre förhållanden mellan makterna i fråga, med hvilka de enligt gammal diplomatisk häfd inledas, de redogörelser för sväfvande frågor, som de innehålla. När man såsom här kan följa dem under en lång tidrymd, visa de sig såsom ett helt af stort intresse, ty fastän vidt skilda till ämnen och tider, sammanhållas de enskilda delarne af det sammanhang, som ligger i staternas orubbliga intressen.

I bredd med dessa synpunkter ned[illegible] den synpunkt, som kommissionen i sin pl[illegible] att nämligen samlingen också skulle va[illegible] à 'étude de jeunes gens qui désirent co[illegible]

des intérêts extérieurs de notre pays — une sorte de manuel des traditions politiques de la France à la disposition de nos agents et de nos historiens». Huru mycket *»éminement pratique»* detta syfte också säges vara, det förefaller dock såsom ett tidsuttryck för opportunistisk utilitarism, som verkar störande. Lionne och Pomponne, Torcy och Vergennes lemna visserligen mönster för *»jeunes gens»*, men deras verk förtjena framför allt att offentliggöras för dessa mäns egen, för Frankrikes och för historiens skull. Lyckligtvis hafva vid detta tillfälle såsom alltid sakerna sjelfva tagit ut sin rätt, och när del efter del föreligger färdig, har den historiska vetenskapens synpunkt blifvit den gällande, ehuru det i kommissionens betänkande hette, att det skulle vara *»une oeuvre d'enseignement politique plutôt qu'une oeuvre d'érudition»*. — Om härutinnan en anmärkning varit att göra, så måste emellertid så mycket mera den grundsats obetingadt prisas, som kommissionen häfdat i fråga om utgifvandet, nämligen urkundernas meddelande i deras helhet utan någon slags censur.

Ett inkast, som från den historiska forskningens synpunkt kan göras, är att ej något kraf på fullständighet i serierna ingått i sjelfva planen. Från början äro uteslutna alla instruktioner af andra rang, de som gifvits för underhandlingar i bestämda uppdrag, såsom t. ex. för fredsfördrag eller speciella missioner i allmänhet. Hvad med samlingen afsetts är att lemna instruktionerna för den fasta regelmässiga diplomatiska förbindelsen. Detta gör emellertid, att när vi t. ex. glädja oss öfver det ljus, som faller öfver Frankrikes och Sveriges förbindelser i Mazarins och Carl X Gustafs tid genom instruktionerna för d'Avaugour 1654 $^{27}/_{5}$ och 1656 $^{17}/_{3}$ med dess tillägg, vi lika lifligt sakna instruktionen för Terlon under denna tid, hvilket troligen kommer däraf, att denna eller dessa väsentligen afsett fredsmedlingen mellan Sverige och Danmark. Men å en annan sida kan också med någon sanning invändas, att absolut fullständighet på detta område alltid förblifver en chimère: instruktionerna fullständigas i verkligheten oupphörligt af depescherna, och ofta flyttar sig också hela negociationen från den ena maktens sändebud till den andras, såsom t. ex. förhållandet blef just i Carl X Gustafs tid, då Biörnclous underhandling i Frankrike kom att blifva vigtigare än Terlons i Norden och Ludvig XIV:s skrifvelse från Toulouse 1659 $^{16}/_{12}$, förvarad i svenska riksarkivet, är den vigtiga afgörande handlingen. Det gäller, att man får vara nöjd, äfven om man ej får allt: att göra arkivforskningen inom området obehöflig har ej varit eller kunnat vara dessa publikationers mening. Sådant som verket föreligger, utgör det en kommentarie af oskattbart värde till den politiska historien, i det den framlägger hufvudserien af dessa lärorika historiska urkunder. Den formella talang, med hvilken de flesta affattats, är beundransvärd, språkets klarhet och bestämdhet ojämförlig. Man fattar vid genomläsningen lätt, hvarför franskan så hastigt blef diplomatiens språk, och man får en hög tanke om dessa franske diplomaters begåfning.

Framför hvarje urkund har efter planens allmänna bestämmelser en kortfattad notis blifvit förutskickad, som ställer denna på sin rätta

plats, så att situationen står klar för läsaren, liksom en gång för sändebudet. En förträfflig *Table de chapitre* anger på ett uttömmande sätt urkundernas innehåll och lättar i hög grad användandet. Med samma omsorg är äfven *Index* behandladt.

* * *

I spetsen för arbetet har Geffroy ställt en *Introduction* i den goda franska historiska stilen, en öfverblick i korta träffande drag, en förberedelse till urkunderna, som gifver åt dessa sammanhang och förvandlar dem liksom till kolossala bilagor åt hans egen sammanträngda historiska text. Dylika inledningar ingå i den allmänna planen, men då Albert Sorel åt bandet Österrike gifvit blott en kortfattad, till instruktionernas innehåll strängt begränsad inledning, har utgifvaren af bandet Sverige lemnat ett sjelfständigt arbete med ett sjelfständigt arbetes värde. Det är något i denna *Introduction*, som påminner om den franska literaturens stora mönster för dylika inledningar, en Mignets eller en Chéruels, med ett ord af det slag, hvaraf vårt lands literatur ej eger ett enda. Den literära verlden har med lefvande intresse läst den såsom ett fristående arbete.[1]

Geffroy begynner sin inledning med den anmärkning, att den franska diplomatien i Stockholm vid denna tid ger liksom en typisk bild af den franska diplomatien under hela tidehvarfvet. När han frågar efter orsaken därtill, finner han den däri, att Sverige intog första rummet i Frankrikes allianssystem: alltsedan Hercule de Charnacé slöt det minnesvärda förbundet i Beerwalde, var ju Sverige, såsom Ludvig XIV genom Lionne uttrycker sig i instruktionen för Terlon 1665 $^{3}/_{7}$, »*le premier, le plus sûr et le plus considérable de ses alliés*». Därför blef också Stockholm den franska diplomatiens vigtigaste post, och där användes dess förnämsta och skickligaste representanter, män af första ordningen, sådane som de båda D'Avaux, Claude och Jean-Antoine, Chanut, Arnauld de Pomponne, Feuquière, och senare Breteuil och Vergennes. I hvilket annat land har väl Frankrike varit representeradt af en så lysande rad som denna? Tvänne af de nämda lemnade Stockholm för att öfvertaga ledningen af Frankrikes utrikespolitik: Pomponne och Vergennes. — I raska, lifliga drag ger förf. en bild af diplomatens lif i det 17:de århundradet: det oerhörda arbete, som korrespondensen kräfde, en korrespondens, som ej var inskränkt blott till regeringen, utan äfven omfattade alla franska sändebud i Europas hof, — det ansvar, som följde med hela ställningen i en tid utan telegraf, då besluten oftast måste fattas af sändebudet sjelft, — det yttre lifvets ofta svåra förhållanden, resor med bagage och svit, hvilka, då landväg togs, varade $2^{1}/_{2}$ månad eller, om sjöväg valdes, stundom utsatte för de största faror, — och därjämte äfven bekymmer och penningförlägenheter bakom den prunkande ytan, ty alla dessa diplomater klaga öfver den svenska hufvudstadens dyrhet

[1] I Revue des Deux Mondes 1885, 2:me vol.

och de stora utgifterna: det förslog ej riktigt i verkligheten, att som Feuquière sade, när han i skånska fälttåget 1676 följde Carl XI med en svit af mer än 80 personer, *payer de la grandeur de son maître*. Tydligt nog framgår, att det stora århundradet af Frankrikes och Sveriges historia, Ludvig XIV:s, de sista Vasarnes och Pfalzarnes tid, företrädesvis intresserar författaren. Af inledningens 102 sidor egnar han de 86 åt denna och skildrar oss partitiden samt Gustaf III:s tid intill 1789 på de återstående 12. Af framträdande personligheter dröjer han med förkärlek vid Chanut, Arnauld de Pomponne och Feuquière. Det är här, vid skildringen af Chanut, som han inkommer på den utvikning från det egentliga ämnet, hvilken vid framställningens första framträdande i Revue de Deux Mondes väckte ett så stort och berättigadt intresse, den digression om drottning Kristina, hvari ur det franska utrikesarkivet meddelas de två biljetter drottningen skref till Chanut och kardinal Mazarin omedelbart efter händelsen i Fontainebleau den 11 november 1657. Några ord från drottning Kristinas eget land böra med anledning däraf icke saknas.

Kardinal Mazarin kände mycket väl Gian Rinaldo Monaldeschi. I Chéruels *Lettres de Mazarin* (III, 1000, Lettres analysées) träffar man namnet redan under året 1648; kardinalen lyckönskar där sin landsman till hans beslut att gå i fält för Frankrike under Napoliexpeditionen detta år. I följande delar af samma brefsamling skall säkert namnet oftare förekomma, ty Monaldeschi spelte en vigtig rol inom det franska partiet i Italien under de närmaste åren. Han var ledare af den landtexpedition, som 1652 afgick till Abruzzerna samtidigt med hertigen af Guise's andra tåg till Napoli. Gualdo Priorato skildrar honom i ett af sina arbeten såsom chef för det franska aktionspartiet i Roma vid denna tid. Det är också på grund af denna sin ställning, som Monaldeschi tagit inträde i drottning Kristinas hof. När drottningen på våren 1656 — alldeles icke af nyck, utan af ganska giltiga anledningar — bröt med hertigen af Terranova, don Antonio Pimentel och hela det spanska partiet, aflöste Monaldeschi och Francesco Maria Santinelli såsom hofchefer den spanske de la Cueva. Monaldeschis namn betydde för Roma och Italien, att drottningen ändrat politisk färg. Ej långt därefter företog hon sin första franska resa, på hvilken hon följdes af Monaldeschi. Efter tillbakakomsten till Italien, medan drottningen tillbragte vintern 1656—57 i Pesaro, var Monaldeschi frånvarande från hennes hof. Hvar var han under denna tid? I Frankrike och i Mazarins närhet såsom Kristinas politiske agent hos kardinalen. Men det var dock säkerligen ej någon känsla för landsmannen och partivännen, som dikterade Mazarins hållning vid katastrofen i Fontainebleau. Dylika motiv bestämde såsom bekant icke Mazarins handlingssätt; ingen har dessutom bättre än han känt den verkliga orsaken till denna katastrof, Han omtalar också Monaldeschi i sitt bref till Terlon 1657 $^{23}/_{11}$ (hos Geffroy) endast med de kortfattade orden: »personne de condition», under tillägg, »att de omständigheter, hvilka beledsagat händelsen gjort, att drottning Kristina kommit att blifva

betraktad med fasa i ett land, där man ej var van att se dylika tragedier». Det skulle föra för långt att här närmare ingå på sjelfva saken. Vårt syfte är vid detta tillfälle endast att framställa den situation, i hvilken drottningen skref de biljetter Geffroy offentliggjort, för att därigenom bidraga till en riktig uppfattning af dessa aktstycken.

Kardinal Mazarin, som visste utväg för allt, hade vid första underrättelsen om hvad som timat, till Fontainebleau sändt sin förtrogne, slägtingen och landsmannen Zongo Ondedei. Dennes uppdrag var att söka utplåna alla spår af drottningens delaktighet; hela händelsen skulle skjutas öfver på italienarne, som utfört blodsdomen, på Ludovico Santinelli och de två männen från Pesaro. Ondedei hade återvändt med oförrättadt ärende. Då sände kardinalen Pierre Chanut, som vid denna tid, återvänd från sin ambassad i Holland, lefde vid hofvet såsom medlem af Conseil d'Etat. Chanuts uppdrag var detsamma som Ondedeis, men han hade därjämte skräckmedel att använda. Drottningen skulle hotas med befolkningen i Paris, med allmänna meningen i Frankrike: aldrig skulle hon kunna visa sig i den franska hufvudstaden, nedstänkt af det blod, som på ett så ohyggligt sätt utgjutits i galerie des cerfs: därför återstod ej annat än att hvälfva skulden öfver på andra. Den smidige italienske diplomaten hade emellertid misstagit sig om den nordiska drottningen. I hans karaktär funnos inga omöjligheter; men han hade stött på omöjligheterna i hennes. *Aldrig*, löd hennes svar, hvilket ligger skriftligen affattadt just i dessa båda biljetter. Till Chanut äro hennes ord: *Je ne connois personne assez grand ni assez puissant pour me faire démentir mes sentiments ni pour m'obliger à désavouer mes actions. Je ne vous dis pas ceci comme un secret que je vous confie comme à un ami; mais je vous le dis comme un sentiment que je suis prête à declarer à toute la terre, et qu'on ne pourra m'empêcher de l'avoir ni le déclarer qu'en m'empêchant de vivre!* Och till Mazarin skrifver hon: »*Si M. Chanut a mal réussi dans les terreurs paniques qu'il a voulu susciter dans mon âme, ce n'est pas faute de les avoir représentées aussi effroyables que son éloquence est capable de les figurer. Mais, à dire vrai, nous autres gens du Nord sommes un peu farouches et naturellement peu craintifs. Vous excuserez donc si la commission n'a pas eu tout le succès que vous auriez désiré; et je vous prie de croire que je suis capable de tout faire pour vous plaire, hormis de craindre... Moi, je trouve beaucoup moins de difficulté à étrangler les gens qu'à les craindre*, tillägger hon öfverretad. Hon var det säkerligen i detta ögonblick på dubbelt sätt, både genom sjelfva händelsen och i följd af den anmodan som kardinalen stält till henne och som hon med moralisk förtrytelse tillbakavisar.

I dagern af dessa förhållanden måste omdömet om drottning Kristina blifva ett annat, än det i boken [illegible] har visat icke en falsk, utan en äkta storsinthet [illegible] tillgänglig för Mazarins skräckmedel, då hon [illegible] sjelfva

ansvaret för sin gärning öfver på andra, i så måtto oskyldiga åtminstone, att de blott utfört den dödsdom hon fällt, om också säkerligen på helt annat sätt än hennes afsigt varit. Härutinnan framstår hon som en värdig dotter af Sverige, af vår infödda konungaslägt och af sin store fader. — Hvad sjelfva hufvudfrågan, Monaldeschis katastrof, angår, lösa ej dessa biljetter den historiska gåta, som däruti ligger. Men de ha äfven ur denna synpunkt ett betydande intresse, ty de visa, i hvilken grad drottning Kristina sjelf varit öfvertygad om rättvisan af den dom, som hon uttalat öfver sin hofchef. Att hon också egt rätt att fälla denna dom, därom har hon sjelf aldrig tviflat: den låg i abdikationsakten 1654. *»Pour l'action que j'ai faite avec Monaldeschy»*, skrifver hon i samma biljett till Mazarin, *je vous dis que si je ne l'avois faite, je ne me coucherois pas ce soir sans la faire; et je n'ai nulle raison de m'en repentir, mais plus de cent mille d'en être ravie* [1]).

»Le *meurtre* de Monaldeschi» såsom händelsen häfdmässigt benämnes inom den franska literaturen, liknar för visso ett »mord», genom det ohyggliga sätt, hvarpå drottning Kristinas dödsdom blef utförd af Ludovico Santinelli och männen från Pesaro, men till slut beror frågan om afrättning eller mord på grunderna för den dödsdom hon uttalat. Monaldeschi sjelf erkände sin skuld och domens rättmätighet; han bad blott om nåd. Men hvad var hans brott? Däri ligger problemet, så mycket svårare att lösa, som drottningen behållit för sig sjelf de skrifliga bevisen, utan att lemna spår af dem qvar i sitt arkiv. De måste anses förlorade, och problemet kan endast lösas på omväg genom vidtomfattade undersökningar.

Skildringen af det 17:de århundradets diplomater är ett af inledningens mest tilldragande partier. Och visserligen förtjena dessa män ett erkännande: de kunna med rätta sägas ega anspråk på att med krigarne dela det stora tidehvarfvets lagrar, ty Frankrikes segrar under Ludvig XIV äro vunna ej mindre af diplomaterna i kabinetten än af fältherrarne på slagfältet. Stundom faller dock här dagern kanske nog mildt öfver dem, såsom i fråga om deras förhållande till andra land och monarker än till det franska fäderneslandet och »le grand roi». Den stolta sjelfkänsla, som en fransman följer med beundran, var stundom rent af förolämpande för de främmande land, till hvilka de kommo. Så kändes det i Sverige, när t. ex. chevalier de Terlon 1662 uppträdde i Stockholm för att utan vidare kassera Claes Totts allians i Fontainebleau 1661 $^{22}/_{9}$. Man glömde det icke i Sverige; det blef en af anledningarne till den antifranska stämning, som bildade sig där på 1660-talet. Markis de Feuquière väckte egentligen samma intryck. Visserligen ger denne diplomat mot bakgrunden af den slappa svenska rådsregeringens män en energisk bild af Ludvig XIV:s Frankrike, och utan honom skulle helt visst aldrig Pomponnes och Courtins traktat af 1672 ha blifvit

[1]) Detta är rätta tolkningen af de ord, som undgått M. Geffroy; vi hafva för meddelandet att tacka riksarkivarien C. G. Malmström.

verkstäld, men det ligger i hela hans färd en hänsynslöshet, som också med rätta ingaf Carl XI den misstämning mot fransk diplomati, hvilken aldrig lemnade honom, och när han längre fram (1691) förbjöd sina kungliga råd att låta bjuda sig till markis de Béthune, var säkert denna hans missstämning mera den verkliga orsaken, än någon särskild fruktan för Béthunes älskvärdhet (XXXIII). Med Bazin de Baudeville (1682) hade detta diplomatväsen nått sin höjdpunkt, men det fick då äfven ett tvärt slut. Bazin reste från Stockholm utan att ha tagit audiens, och Carl XI lät därvid förblifva. Karakteristiskt för den franska anspråksfullheten i Ludvig XIV:s tid är det citat Geffroy meddelar (XXVII) ur Arnauld de Pomponnes bref till Lionne 1668 $^{20}/_{8}$, och detta så mycket mera som Pomponne var på samma gång den talangfullaste och den hofsammaste af dessa franska diplomater. Han klagar öfver Sverige, därför att det vill »*trop se faire honneur d'une égalité en toutes choses*» och tillägger: *ce n'est pas que tous rois ne soient rois, mais pour me servir des termes dont on dit que M de Charnacé usa autrefois en parlant à Gustave Adolphe sur le même sujet, quoique tous velours soient velours, il y en a de moins forts et il y en a à trois poils.* Så svårt hade man att finna sig i Gustaf Adolfs grundsats om alla kronors jämlikhet; men man lärde det så småningom.

Dock, vi måste afbryta denna redogörelse för M. Geffroys intressanta inledning.

* * *

Instruktionerna, — bilagorna till denna text, — begynna med Chanuts instruktion 1652 $^{16}/_{9}$ rörande kongressen i Lübeck och sluta med instruktionen för markis de Pons vid hans återvändande till Stockholm 1788. Serien upptager 25 i Sverige ackrediterade sändebud med titel af ambassadörer eller envoyeer. Uti den fullständiga förteckning — äfven upptagande diplomatiska agenter, residenter och chargés d'affaires — hvilken M. Geffroy utlofvar i delen *Danmark*, skall antalet, om vi ej bedraga oss, ökas med omkring 30, af hvilka mer än en fyllt vigtiga missioner.

Med strängt iakttagande af arkivkommissionens plan skulle instruktionen för Chanut 1652 $^{16}/_{9}$, den första i samlingen, hafva måst uteslutas, ty den rör en speciel mission, fredsmedlingen mellan Sverige och Polen. Det är emellertid den enda instruktion för Chanut, som kunnat uppdagas. Förgäfves har en föregående allmännare instruktion blifvit eftersökt i utrikesarkivet såväl som bland de diplomatiska korrespondenserna i *Bibliotèque nationale* och *de l'Arsenal.*
Möjligt vore emellertid, att Chanut, åtminsto
ket han var åren 1646—49 — aldrig haft
Han sändes hösten 1645 till den fra
grefve de la Thuillerie, som då, åter
bro, vistades i Kjöbenhavn. Denna
residenten, och Chanut följde m

lemnade ej Sverige förrän, såsom han sjelf säger, Chanut blifvit fullkomligt invigd i hans »maximes».

Till Carl X Gustafs historia innehåller samlingen tvänne aktstycken, instruktionerna för baron d'Avaugour af 1654 $^{27}/_{5}$ och af 1656 $^{19}/_{3}$ med dess tillägg. Karakteristiskt är att till efterträdare efter Chanut, — den lärde ministern hos den lärda drottningen — nu valdes en krigare, som redan varit Frankrikes representant i Torstensons och Wrangels armeer: det visar hvad man väntade af Carl Gustafs tronbestigning. Och hvilket värde man satte på en krigisk konung af Sverige framgår af instruktionen: han skulle, heter det, försäkras ej blott om *»une amitié de bon allié et d'intérêt d'état, mais même d'une amitié de frère pleine de confiance et de tendresse»*. Ludvig XIV ville följa sin faders föredöme och betrakta Sverige såsom *»le principal soutien de la cause commune en Allemagne»*; vid företag där i de begge kronornas intresse ser man i honom *»le chef des entreprises»* och man vill gerna dela *»lauriers et fortune avec un prince si accompli*. Det var sålunda från begynnelsen mot Tyskland som Mazarin ville rikta Carl X:s krigslust, och det kändes säkerligen för kardinalen som en förarglig missräkning, när 1655 just den eventualitet inträffade, hvilken han med så mycket statsklokt förutseende sökt förebygga genom kongressen i Lübeck. När därefter den ene af Frankrikes nordiska bundsförvandter, Sverige, sönderslet den andra, Polen, återstod för den franska politiken endast att söka stifta fred mellan dem, för att därefter genom stora subsidieanbud locka Carl X till att utföra de fälttåg i Tyskland, genom hvilka, såsom det heter, man ville bereda honom tillfälle att *imiter la valeur et la conduite de ce grand conquerant, le roi Gustave.*

Detta är hufvudinnehållet i d'Avaugours andra instruktion af 1656 i mars. Kardinalen hoppas vid denna tid på en fred. Det franska sändebudet i Berlin de Lombres sändes till Johan Casimir med fullmakt att bemedla den. D'Avaugour har order att därom bedja och besvärja Carl X; äfven, om det behöfdes, att med penningar förmå Johan Casimir till ett raskt beslut. Därefter skall alliansen med Frankrike afslutas. Det bjudes 400,000, eventuelt 600,000 livres i subsidier jämte inbrott i Tyskland af en här om 10, eventuelt 20,000 man. En liga af tyska furstar, riktad mot kejsaren, ställes i utsigt. Redan har d'Avaugour order att utforska Carl X:s tankar angående det blifvande kejsarevalet; Carl X skall då enligt d'Avaugours skrifvelse till kardinal Mazarin 1657 $^{19}/_{4}$ (XLII not) ha svarat »att han ville förbinda sig med Frankrike för att utestänga det habsburgska huset; önskade konungen af Frankrike kejsartronen för sig, ville han förhjelpa honom till densamma, ty att kejsaren måste vara katolik, det insåge han väl.» Har väl nu Carl X också menat hvad han sagt? Ville han verkligen låta Ludvig XIV bestiga Tysklands kejsaretron?

Det skulle föra för långt att följa politikens alla växlingar under Carl XI:s regering, sådane de visa sig i dessa instruktioner, instruktionerna för Terlon, Arnauld de Pomponne, Feuquière, Bazin de Baudeville och slutligen, efter det förbindelserna återknutits 1691,

för Béthune och den yngre d'Avaux. Tillsammans fylla de inemot en tredjedel af samlingen, och det gäller om mer än en af dem hvad Pomponne (Mémoires II, 42) säger om den, hvilken han erhöll vid sin ambassad till Stockholm 1665: »de toutes les affaires principales de l'Europe, il n'y en avait guère qui n'eussent rapport aux Instructions, dont S. M. me fit l'honneur de me charger». Sådan var Sveriges yttre ställning äfven i en tid af så oförneklig inre svaghet som denna. — De två instruktionerna för Pomponne (1665 och 1671) äro de utförligaste och ur mer än en synpunkt de märkligaste. Införer den första i alla de frågor, som sysselsatte den europeiska politiken på denna tid, så berör den senare den centrala händelsen i Sveriges och Frankrikes inbördes förhållanden under senare hälften af det 17:de århundradet: förbundet i Stockholm 1672. Den tager också priset framför alla i samlingen genom en framställningens konst, som gör den till ett ojämförligt mönster i fråga om klarhet och disposition. Förut okänd är den icke, då Mignet (Négoc. III, 298—311) ej kunnat neka sig att meddela den nästan i sin helhet. Att Pomponne sjelf, på anmodan af Lionne, uppsatt den, är bekant genom abbé Arnaulds memoirer: det berättas där, att det var just denna instruktion, som föranledde Ludvig XIV att vid Lionnes död 1671 kalla Pomponne till ledningen af den franska utrikes politiken.

Äfven de fyra instruktionerna för chevalier de Terlon (1662—65) äro af stort intresse: de införa i de negociationer, som sköto första breschen i den traditionella alliansen mellan Frankrike och Sverige: upphäfvandet af Fontainebleau-traktaten och det förbund mellan Danmark och Frankrike, som Hannibal Sehested slöt i Paris 1663. — Dessa första moln drefvo lyckligt öfver, och genom 1672 års förbund, som förklarade den ömsesidiga garantien för Vestfaliska fredsluten evigvarande, syntes den häfdvunna alliansen för alltid befäst, men 10 år därefter hade spänningen blifvit sådan, att det blott behöfts en ceremonifråga, för att framkalla en brytning af de diplomatiska förbindelserna. Mellan 1682 och 1691 finnes ingen fransk minister i Stockholm. När förbindelserna återknytas genom markis de Béthune och efter dennes plötsliga död af Jean Antoine d'Avaux, röja instruktionerna, att ämnena för förhandlingar mellan Frankrike och Sverige blifvit färre. De gå ut på att försäkra Frankrike om Sveriges neutralitet under kriget 1689—97 och att erbjuda det medlarerolen vid fredslutet i Ryswick.

Hela Carl XII:s regering sträfvar den franska diplomatien att återknyta de gamla banden. Under dess första hälft är programmet: fred med Polen och därefter allians med Frankrike; situationen är densamma som i Carl X Gustafs dagar. Efter slaget vid Pultava är det: fred för den gamle bundsförvandten med alla fiender och på möjligast bästa vilkor. Men dessa sträfvanden, som genomgå instruktionerna från den för grefve de Guiscard (1699—1701) till d för grefve de la Marck (1717—1719), strandade alla mot »j vudets» egensinne. Carl XII afböjde anbuden om Frank

matiska intervention liksom han afvisade dess anbud att på franska skepp göra hemfärden från Turkiet.

Med den stora tidens slut, den stora bakgrundens försvinnande förlora dessa handlingar en del af sitt intresse. Det gamla Frankrike är angripet af ålderdomskrämpa. Det gamla Sverige, med utsinad kraft, tyckes liksom gå ur verldshistorien. Dess yttre politiska häfd liknar mest ryckningarne i en domnande kropp. Det helas lifskänsla är död; blott partierna lefva. Och denna de politiska partiernas tid är tillika en ömklig korruptionens tid, i hvilken dessa täflingsvis, öppet eller under hand, sälja landets intresse och ära. Sverige, Gustaf Adolfs land, är inne på Polens olycksväg, hotadt af dess öde.

Geffroy betecknar denna tid såsom *la profonde et humiliante anarchie politique et morale*. Han låter oss i de instruktioner han meddelar — hvilka innehålla mindre än man skulle väntat — och i synnerhet genom inledningen, så kortfattad den är, följa åtminstone dess hufvuddrag. Man ser de Castéja, grefve de St. Severin och markis de Lanmary (1727—1749) sätta Sverige i rörelse för Frankrike under de polska och österrikiska successionskrigen. Vanäran för tron och land blir fullständig, när under 1741—43 års krig den ryska tsarinnan såsom vilkor för freden insätter ny dynasti. Liksom det i Castéjas tid underhandlas bakom ryggen på konung Fredrik såsom tillhörande annat parti, störtar markis d'Havrincourt (1749—63) Sverige i det sjuåriga kriget genom en underhandling, som så länge som möjligt hålles hemlig för den nye svenske namnkonungen Adolf Fredrik, därför att hans drottning säkert väntas skola röja den för sin broder, den blifvande fienden. Instruktionen för d'Havrincourt 1757 $^{12}/_{5}$ visar oss Sverige återstäldt i Pommern till vestfaliska fredens gränser; 1679, 1720 äro utplånade; det skall åter intaga sin ställning såsom protestantisk hufvudmakt i Tyskland. Detta allt skulle blifva Sveriges lott vid delningen af Fredrik II:s monarki! Men freden i Hamburg 1762 kom, liksom den i Åbo 1743, med den bittra verkligheten i stället för storhetsdrömmarne.

Ingen kan neka, att den franska diplomatien på ett olycksbringande sätt ingripit i Sveriges öden under denna tid, och att den i hög grad bidragit till utvecklingen af Sveriges samhällsonda. Den franska alliansen hade representerat storhetsdrömmen; Frankrikes guld hade närt partikampen; det hade så att säga gått i spetsen för korruptionen. Men plötsligt gör Frankrike ett halt: det ändrar om ej helt och hållet medel, så åtminstone mål.

Det är i andra instruktionen af 1766 för baron de Breteuil (1763—68), som omslaget inträder. Detta märkvärdiga aktstycke, som man hittills känt väsentligen genom de fragment Flassan meddelat (Hist. de la dipl. franç. VI, 562—70), är här nu för första gången i sin helhet offentliggjordt. Det innehåller den franska diplomatiens syndabekännelse. Den erkänner sitt fel att ha bidragit till den svenska anarkiens utveckling genom att stödja sig blott på ett parti, om detta nu också varit »*le parti patriotique*». Den erkänner, att kriget mot Ryssland 1741, hvartill den förmått Sverige, varit »*le*

premier pas de la décadence suédoise». Den ångrar sig och besluter fullständig systemförändring: den svenska tronens och därmed landets återupprättelse är dess mål för framtiden. I denna instruktion af 1766 $^{23}/_{4}$ ligger 1772 års revolution redan in nuce. Det behöfves därefter blott en konungapersonlighet för att gifva verklighet åt dess grundtanke, och denna framträder i Gustaf III. Instruktionerna för grefve de Mbdène och grefve de Vergennes af 1768 $^{28}/_{8}$ och 1771 $^{5}/_{5}$ fullborda förgrunden för det verk, som den franska diplomatien sålunda förberedt för Sverige genom 1772 års revolution: dess räddning från en förnedrande inre anarki och på samma gång från de ränker, hvilka utifrån spunnos mot dess sjelfständiga tillvaro.

* * *

Det ligger i sakens natur, att ett arbete, så omfattande som detta, ej kan ha gått alldeles fritt från några af de misstag, hvilka så gärna öfverallt vilja insmyga sig. Vi anteckna här några, som vid genomläsningen framstält sig för oss.

Otvifvelaktigt föreligger en förvexling mellan Carl XI och hans fader, då (Introd. XXIII) Carl X Gustafs hoflif under fredstiden skildras. Det heter nämligen: *en temps de paix, Charles-Gustave vit solitaire, silencieux, enfermé avec quelques favoris, ou variant sans cesse, pour échapper aux affaires, des résidences, dont ses propres ministres sont à peine informés; si l'on s'engage à sa poursuite, c'est au risque de ne jamais l'atteindre. Ou bien il fait la chasse à l'ours, parfois corps à corps, et volontiers il y invite.* — Men detta är en skildring, hvartill materialierna ungefär finnas i markis de Feuquières' berättelser om Carl XI, sådan han fann honom 1681, då konungen under det politiska systemskiftet efter freden 1679 formligen flydde undan den franske ambassadören och denne lika formligt förföljde monarken. Den ende franske minister, som i fredstid lefvat i Carl X Gustafs hof, är baron d'Avaugour, som kom till Stockholm i september 1654 och som hade sin audiens straxt före konungens förmälning och de lustbarheter, hvilka följde efter denna. Louis-Henri de Brienne, som åtföljde d'Avaugour, lemnar i sitt Itinerarium några drag till skildringen af lifvet i Stockholm vid denna tid, hvilka ej antyda ett sådant lif i hofvet. Skulle d'Avaugour på ofvan anförda sätt skildra Carl X Gustaf, fölle en fullkomligt ny dager öfver denne konung.

En förvexling af personer föreligger också sid. 161 not 2. Det nämnes här i texten (instruktionen för markis de Béthune 1691 $^{18}/_{10}$), att Ludvig XIV bemyndigar sin ambassadör att utlofva högst betydliga gratifikationer till de af Carl XI:s ministrar, som förbinda sig att medverka till den af Frankrike önskade traktatens afslutande; det bjudes t. ex. ända till 50,000 livres åt Bengt Oxenstjerna, *»s'il peut être gagné par une gratification»*. Grefve Bielke är förmedlaren af de[n] vackra affär: utom den pension, stor 20,000 livres, som han reda[n]
bar, bjudes honom 30,000 livres för egen räkning och 30.0
ställas till hans förfogande för att efter hans råd och

åt vänner och anhängare bland de öfriga ministrarne. Härvid anföres nu i noten den ur *Svenskt Biographiskt lexicon* hemtade uppgiften, att Pomponne under förhandlingarne angående 1672 års traktat skulle ha skänkt riksskattmästaren Bielkes fru en briljanterad dosa om 4,000 rdrs värde; det tilläggs (af biografiförfattaren) att därvid ej bör fästas någon större vigt, »emedan gåfvan var för obetydlig för att kunna inverka på en svensk rådsherre, om hvilken man för öfrigt ej vet, att han var af corruption fläckad». Geffroy hänvisar emellertid till Béthunes instruktion och till sin i inledningen lemnade framställning, samt menar, *»qu'il en faut rabattre»*. Men i instruktionen af 1691 är fråga om fältmarskalken grefve Nils Bielke och ej om riksskattmästaren friherre Sten Bielke, som åsyftas på anförda stället; denne senare var död redan 1684. Grefve Nils Bielkes korruption är redan nogsamt känd; dock ha ännu ej arkiven biktat allt hvad ledsamt de ha att förtälja om Nils Bielkes statsmannabana; geheimearkivet i Kjöbenhavn har ännu något att tillägga. Tyvärr äro dessa »subsidier», till staten så väl som enskilda, en fläck i Sveriges historia; men ej hvarje gång de främmande ambassadörerna haft fullmakt att fresta det fattiga landet med det rikas håfvor, ha dessa där blifvit emottagna. Det ondas utbredning har emellertid vissa tider varit så stor, att främlingen lätt kan förledas till att förutsätta dess tillvaro under alla tider. Men det tillhör egentligen blott de båda politiskt sjuka tidehvarfven i vår historia, enväldets och partiernas; och det står i ett visst sammanhang med deras allmänna förhållanden. Det är sant, att Adler Salvius ej gått fri därför, att Magnus Gabriel de la Gardie 1671 kunnat i Ludvig XIV:s namn tillbjudas (Pomponnes instruktion 1671 $^{8}/_{6}$) *»en cas que le traité succède, une gratification digne de Sa Majesté»*, samt att han efter traktatens afslutande emottagit en gåfva af 20,000 écus; men dessa företeelser äro enstaka. Man har, såsom t. ex. samma instruktion visar med afseende på Biörnclou, äfven bevis på att anbud å dylika »gratifikationer» blifvit afslagna. Men den ruinerade högadeln och ämbetsmannauppkomlingarne efter 1680 täflade i falhet, och Carl XII:s män voro ej heller alla omutliga: att t. ex. Carl Piper, såsom man sett påstådt (Nordisk tidskrift utg. af Letterstedtska föreningen för 1882), skulle varit fri från oseden, låter ej rätt väl förena sig med hvad arkivet i Dresden har att upplysa. Partitiden öppnar härutinnan en afgrund. Det liksom hör med till denna tids karakteristik, att sjelfva majestäten mottogo »gratifikationer». Geffroy berättar oss sålunda (XCVIII), att det franska utrikesarkivet förvarar ett qvittobref af Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika på 1,100,000 livres, emottagna till betalning af deras enskilda skulder (1767 $^{3}/_{4}$). Men Chanut hade sett drottning Kristina och Feuquière Carl XI rodna, när de talte om *statens* subsidiebehof.

* * *

Med en insigtsfull och intresserad främlings blick följer M. Geffroy vårt lands historia. Han betraktar den ej isolerad, utan alltid i dess

sammanhang med det öfriga Skandinaviens; ty för honom är den, liksom sjelfva landet, blott en del af ett större helt. För denna grunduppfattning möta ämnen nog till tadel inom Skandinaviens historia: det inrotade inbördes splitet mellan folken, den sorglöshet de hyst i fråga om förbindelsen med hvarandra, medan deras blickar ilat ut öfver de egna gränserna mot utlandet. Geffroy, på samma gång som han tadlar, framhäfver också med förkärlek såsom lysande punkter de tillfällen, då den historiska rörelsen — ofta äfven i strid med herskande stämningar — framtvingat en riktning mot enheten. Han finner med rätta, att den franska diplomatien alltid — när blott ringaste möjlighet till framgång yppat sig — varit ifrigt verksam för att befordra den nordiska enighetens och enhetens sak. Och huru skulle det väl kunnat vara annorlunda! Endast denna politik öfverensstämde i verkligheten med Frankrikes eget välförstådda statsintresse. Splitet och splittringen i Norden gjorde ju, att ett förbund med Sverige eller med Danmark-Norge ensamt alltid egde blott halft värde: i ett afgörande ögonblick hindrade den ena makten den andra att utföra sina förpligtelser, och Norden slöt sig då inom sig sjelf till en särskild krigsteater. — Han framhäfver sålunda i det 17:de århundradets historia Hannibal Sehesteds dristiga försök 1663 att till gemensam politik förbinda de nordiska rikena genom en trippelallians med Frankrike, ett försök som ej blott i och för sig sjelf misslyckades, utan äfven genom den harm det väckte i Sverige bidrog till dettas antifranska politik under senare hälften af 1660-talet och dess deltagande i trippelalliansen med England och Holland 1667; ännu 1671 var misstämningen däröfver sådan, att förnämsta hindret för Pomponne att lyckas i sin underhandling (instr. för Pomponne 1671 $^{8}/_{8}$) anses ligga i Sehesteds traktat. I det 18:de århundradets historia fäster han likaledes uppmärksamhet vid Bernstorfs tanke 1756 att förena de begge rikena i ett förbund med syfte att upprätthålla en sträng neutralitet under det sjuåriga kriget. Men, märkligt nog, berör han ej med ett ord Johan Gyllenstiernas geniala tanke att göra Hannibal Sehesteds försök omigen genom en trippelallians, i hvilken ledningen skulle tillhöra de nordiska kronorna sjelfva, icke Frankrike. Och han känner icke, så väl underrättad han annars är i vår historiska literatur, att denna tanke, för hvad de nordiska kronorna angår, äfven blef utförd och fick det hemliga förbundets form genom kanske den märkligaste af alla traktater i Skandinaviens historia under det 17:de århundradet. Det hemliga förbundet i Lund 1679 synes vara honom fullkomligt obekant.[1]

Vi sluta här. En stor tjenst har genom detta verk blifvit visad den svenska vetenskapen. Sverige har därigenom uti den utländska literaturen vunnit ett nytt rikhaltigt bidrag till sin historia. Måtte

[1] Ett eget öde har hvilat öfver Gyllenstiernas hemliga förbund i Lund 1[illegible] Omsorgsfullt doldt för samtiden, så att blott konungarne och de ledande st[illegible] å båda sidor varit invigda i hemligheten (Ludvig XIV och hans diplo[illegible] *anade* dess tillvaro) blef det först upptäckt och offentliggjordt 18[illegible] 1874, när tredje delen af det svenska hufvudverket till tidehvarfv[illegible] hade det ej hunnit blifva så bekant här hemma, att det dä[illegible]

det också blifva brukadt! Vår historiska literatur har beklagligen alltför månget bevis på, att de hjelpmedel, som den tryckta literaturen erbjuder, icke alltid vederbörligen blifva begagnade.

Martin Weibull.

Svenska Handelns och Näringarnas Historia af A. W. AF SILLÉN. 329 ss. Sthlm. S. Flodin. 1886.

Den gamle forskaren på handelshistoriens område har i detta arbete velat sammanfatta svenska handelns och näringarnas historia från äldsta tider till 1809. Han har emellertid härvid velat teckna hela »den materiela sidan af kulturen» och har därför intagit i sitt verk ett och annat, som ej hör till det egentliga ämnet, såsom skildringar af lefnadssättet under olika tider m. m. Som vår literatur förut saknat en fullständig handelshistoria, måste man vara förf. tacksam för hans goda vilja att afhjälpa denna brist. Den hjälp förf. kunnat få af andras specialarbeten öfver vissa områden af ämnet har varit inskränkt till några få perioder och synes dessutom ej alltid hafva användts, hvadan det hufvudsakligen är på egna forskningar som han grundat sitt verk. Dessa äro för tiden före 1719 fullständigare framlagda i förf:s stora arbete i ämnet, på hvilket motsvarande afdelning i den nu utkomna historien hufvudsakligen grundar sig.

Vi vilja gärna erkänna, att arbetet innehåller en mängd upplysningar af vigt och intresse, men vi våga dock påstå, att den myckna möda förf. tydligen offrat på detsamma ej är så väl använd, som man kunde önska. Förf. saknar förmågan att skilja hufvudsak från bisak och kanske i än högre grad förmågan att sammanhålla likartade fakta till en åskådlig bild. Hvad han här meddelar läsaren blir därför mera en samling tämligen löst hopfogade notiser än en genomarbetad skildring af näringarnas och handelns utveckling. Detta gör arbetet trögläst och tröttar läsaren, som fåfängt letar någon enhet i den brokiga mångfalden. Särskildt tro vi, att detta gör arbetet onjutbart för dem, hvilka det enligt förf:s uppgift närmast är afsedt att gagna, affärsmän och näringsidkare. De hade utan tvifvel bättre tillgodosetts, om förf. i stora drag karakteriserat de olika perioderna, tecknat de principer, som reglerat deras merkantila verksamhet, och blott anfört en del af de många detaljerna såsom exempel på systemet. Nu tro vi ej, att någon ur förf:s arbete skall få en klar uppfattning af t. ex. merkantilsystemet och det olika sätt, hvarpå dess läror under skilda regeringar här tillämpats.

För den som känner förf:s större arbete bör skildringen af tiden efter 1720, hvilken stöder sig på nya forskningar, vara intressantast. Förf. har också en hel del nya enskildheter att omtala. Men denna del lider i kanske än högre grad än de förra af ofvannämnda brister i planläggningen. Äfven åtskilliga faktiska fel ha vi funnit, beroende

därpå att förf. icke uppmärksammat andras forskningar. För öfrigt synes förf:s egna arkivstudier här hafva inskränkt sig till konsulsrapporter och inlagor från ett och annat kollegium, men icke alls omfattat t. ex. riksdagsförhandlingarna, hvilket i icke ringa mån torde vara orsaken till att förf. med sådan förkärlek behandlar en mängd ovigtiga detaljer, under det han rörande en så märklig fråga som tvisten om de nordsvenska och finska städernas stapelrätt blott omtalar, att »en vid namn Chydenius uppträdde till de norrländska städernas försvar».

Trots de svagheter vi påpekat erbjuder arbetet så mycket af intresse, att det ej bör försummas af den som önskar lära känna de ämnen det afhandlar. Det utgör under alla förhållanden ett aktningsvärdt bevis på den åldrige förf:s oförminskade intresse för sin vetenskap.

J. Fr. N.

Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien af d:r Oscar Montelius. I. (Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Handlingar 30:de delen. Äfven Separat.) Sthm 1885. 336 sid. med 2 kartor och 6 pl.

Bland de stora kulturskeden som aflöst hvarandra här i Norden, innan historiens ljus faller öfver våra nejder, måste bronsåldern tilldraga sig ett alldeles särskildt intresse. Under vår förhistoriska järnålder råder i södra Europa historiens fulla dag och spridda strålar falla ock därifrån öfver förhållandena här uppe. Lätt i ögonen fallande hjälpmedel för att urskilja de särskilda perioderna under järnåldern lämna de talrikt förekommande främmande mynten, som oftast kunna till sin tid bestämmas, och inskrifter på inhemskt språk sätta språkforskarne i stånd att en gång för alla afgöra frågan om hvilket folk som under den tiden bodde i våra trakter.

Helt annat är förhållandet med den period som föregår järnåldern. Intet enda mynt från den tiden är funnet i Norden — skrift förekommer icke — den etnografiska frågan har besvarats på olika sätt, och man kan väl knappast säga att den är afgjord. Och likväl är det icke en primitiv, fattig, på de första stegen stapplande kultur som frågan gäller. Tvärtom hafva våra bronsarbetens utmärkta egenskaper redan tidigt ådragit sig uppmärksamhet; det nordiska området visar under denna tid en blomstring, som knappast på något annat håll inom samma kulturgrad blifvit öfverträffad. Denna period erbjöd ock under lång tid för forskaren idel gåtor att lösa och hjälpmedlen utom fornsakernas eget vitnesbörd [illegible] inga. Här skulle således den rena fornforskninge

Och nu »kunna vi så godt som
Nordens kulturhistoria tillbaka ända
det före Kristus».

Hist. Tidskrift 1886. Granska.

Bland dem som ihärdigast och lyckligast arbetat på detta svåra fält framstår tidigt d:r Oscar Montelius.

Redan 1871 började han framlägga resultat af de typologiska forskningar som, alt jämt fortsatta, satt honom i stånd att i detalj uppvisa utvecklingen af de flästa fornsakstyper från denna tid, och redan 1872 kunde han våga i sin välkända Atlas till Sveriges forntid — för första gången — verkställa en egoskilnad mellan de bägge bronsåldrarne, hvilka Worsaae 1859 antydt.

Efter grundliga forskningar i Europas flästa länder, framför alt i Italien (hvaraf den innehållsrika afhandlingen om »Spännen från bronsåldern och ur dem närmast utvecklade former» är en frukt) återvände d:r M. till de nordiska gåtorna. Flera sedan dess utgifna, mindre afhandlingar (»Minnen från bronsålderns slut i Norden», »Ett fynd från vår bronsålders äldsta tid», »Den nord. bronsålderns ornamentik och dess betydelse för frågan om periodens indelning», alla i Vitt.-Akad. Månadsblad, m. fl.) hafva gifvit oss en inblick i undersökningens gång. Nu föreligger den nya teorin färdig och fullständigt framstäld i det mot slutet af förra året utkomna arbete, för hvars vigtigaste innehåll en kort redogörelse här skall lämnas.

I en inledning redogöres först för utvecklingen af forskningarna rörande den nordiska bronsålderns kronologi och särskildt erhålla d:r Sofus Müllers för tio år sedan framstälda åsigter en grundlig kritisk behandling. Redan förut, särskildt i Månadsbladet för 1881, har d:r Montelius skarpt belyst den Müllerska teoriens ohållbarhet och efter den grundliga utredning som här lämnas, lär väl denna fråga kunna anses utagerad. [1]) I bilagorna A och B meddelas detaljerade förteckningar på alla nu kända fynd af två för denna fråga vigtiga fornsaksformer. Dessutom äro på tvänne kartor fyndorterna för alla dessa fynd utmärkta, så att man erhåller en lätt öfverblick öfver de särskilda formernas utbredning. Dessa kartor äro af betydelse icke blott för den nämnda stridsfrågan, utan lämna ock antydningar om bronsålderskulturens gradvisa utbredning öfver det nordiska området, en fråga, som påtagligen är af största betydelse. En ny belysning erhåller denna fråga af den omständigheten att, såsom d:r M. 1881 visat, bernstensområdet vid Nordsjön under de äldre tiderna spelat en större rol vid handelsförbindelserna med Södern, än det preussiska.

I förra delen af den egentliga undersökningen upptager förf. till behandling de vigtigaste serierna af bronsåldersfornsaker från Norden och uppvisar i detalj typernas utveckling. En stor del af dessa typologiska undersökningar är förut af förf. tid efter annan offentliggjord, men man finner dem här sammanförda och ytterligare utvecklade. Med tillhjälp af de samlade fynden, af ornamentiken m. m.

[1]) Uti en i denna tidskrift, årg. 1881, intagen recension af Sveriges historia del. I betecknas läran om bronsålderns [illegible] i en äldre och en yngre såsom »föråldrad». Rec. var icke fackm[illegible] hade då ännu icke haft tillfälle att försvara sin åsigt. [illegible] kunna i någon mån förklara det förhastade omdö[illegible]

uppvisas, hvilka af de särskilda formerna som äro med hvarandra samtidiga och på grund häraf uppställas *sex olika perioder*, följande efter hvarandra från bronsålderns början till dess slut. I särskilda bilagor meddelar förf. alla de kända fynd från Sverige, Norge och Danmark, som för frågan äro af betydelse. De typologiskt behandlade serierna omfatta skaftcelter, hålcelter, svärd och dolkar, knifvar. halsprydnader, armringar, spännen, tutuli och hängkärl, samt ornamentik och grafskick; fyndtabellerna redogöra för närmare 350 särskilda fynd, med mer än 2,300 fornsaker, däruti icke inberäknadt hela det nord-tyska området. Man finner sålunda att ett mycket rikt material ligger till grund för de anstälda undersökningarna och de vunna resultaten. Också finner man, om man kastar en blick på de sex planscher som illustrera de uppställda perioderna, att hvar och en af dessa omfattar en aktningsbjudande samling typer, såväl vapen som verktyg, redskap och smycken. Endast den första och den sista perioden förefalla fattiga; den förra är svagt utrustad med smycken och prydnader, för den senare saknas vapenformer helt och hållet. Det är dock att vänta att denna brist i framtiden skall fyllas, dels af nya fynd och dels af de rätt talrikt förekommande former, som genom sin enkelhet undandragit sig typologiens system. I stället äro isynnerhet andra och femte perioderna mycket rika på former, något som också gör att förf. betecknar dem som den äldre och den yngre bronsålderns blomstringstid. De tre första perioderna motsvara nämligen den äldre, de tre senare den yngre bronsåldern.

Det är dock att märka, att dessa 6 på hvarandra följande perioder ingalunda framställas som mot hvarandra skarpt begränsade; tvärtom bilda de en sammanhängande utveckling, och inom hvarje period kunna äldre och yngre former uppvisas. Och att förf. skulle särskildt betona detta sammanhang i kulturutvecklingen, det var att vänta, då han altifrån sitt första uppträdande på fornforskningens fält visat sig obenägen för att erkänna skarpa afbrott, och där sådana tycktes finnas, gärna framdragit spår af sammanhang eller uppskjutit sitt omdöme i afvaktan på nya fynd. Också är d:r M., som kändt, en ifrig förkämpe för åsigten om en oafbruten utveckling i vårt land ända från stenåldern, utan invandringar, väl till märkandes större, genomgripande, omstörtande sådana. En annan af de främsta nordiska forskarne är som bekant i denna fråga af en annan mening.

Emellertid är det fortfarande tillräckligt mycket som karakteriserar den 5:te perioden med sin förberedelse och afslutning (i den 4:de och 6:te) gentemot den 2:dra och 3:dje, för att kunna ännu bibehålla namnen äldre och yngre bronsålder, ehuru det detaljerade uppvisandet af gradvis skeende öfvergång beträffande de flästa och vigtigaste fornsaksgrupper har ådagalagt, att man vid dessa namn icke får fästa betydelsen af tvänne skarpt skilda kulturskeden.

nöjer sig icke med dessa resultat. Det är

det af sina sex perioder gjort det möj-

bronsåldern sin plats

ett önskningsmål

att förvandla den relativa tidsbestämningen till absolut, att öfversätta den till vår vanliga tidräkning. Det är detta som d:r M. i senare delen af sin afhandling har gjort, och det i en omfattning och med en noggrannhet som man icke så snart hade kunnat våga hoppas. Om någon, när arbetet förra hösten utkom, händelsevis råkat att först slå upp sid. 196, så måste han hafva blifvit i hög grad öfverraskad: så ny och så djärf förefaller vid första anblicken den där meddelade synkronistiska tabellen. Och öfverraskningen torde icke hafva blifvit mindre, när han granskat taflan och t. ex. funnit att vårt vanliga, välkända, vackra bronssvärd (som så lifligt slagit an på våra konstnärer att de ofta icke kunna afhålla sig från att sätta det i händerna på våra frejdade förfäder vikingarne), att detta svärd »tillhör början af det århundrade då konung David lefde», en tidpunkt då man varit van att tänka sig flintdolken och stenyxan i bruk i våra trakter. Om då tanken på »liflig fantasi» i första ögonblicket inställt sig hos den öfverraskade, kunde man väl förlåta honom. Men han skall snart finna att byggnaden ej hvilar på lös grund.

För att fastställa vår bronsålders absoluta kronologi, måste undersökningen riktas på Söderns kulturländer. Men äfven här äro förhållandena ännu icke utredda eller åtminstone mycket olika åsigter därom framstälda och förf. måste bygga upp sin kronologi från början. Den utredning som därför göres är af ett synnerligt stort och allmänt intresse.

Man har hittills, säger förf., varit altför benägen att göra kännedomen om järnet för gammal i Södern. I Egypten, har man menat, var järnet kändt åtskilliga tusen år före Kr. f. Men frågan kan, märkvärdigt nog, ännu icke anses utredd. Såsom icke varande egyptolog uttalar förf. sig med en viss reservation om dessa förhållanden, men han visar att inga säkra bevis äro framlagda för järnets uppträdande i Egypten under dess äldre tider och påpekar, att ännu så sent (från egyptisk ståndpunkt sedt) som under den 20:de dynastien, i väggmålningarne från Ramses III:s graf, röda vapen förekomma, ehuru de flästa äro blå. Men de röda vapenbilderna angifva att materialet är brons.

Liksom för Egypten så kommer förf. äfven för Orientens öfriga gamla kulturländer till det resultatet att »den äldre delen af den historiska tiden måste kallas bronsålder.»

I Grekland hafva Schliemanns bekanta undersökningar vid Mykene bragt i dagen minnen från en ren bronsålder under senare delen af det andra årtusendet före Kristus; den egentliga järnålderns början måste således sättas betydligt senare.

När vi hinna Italien är det arkeologiska materialet numera öfverväldigande rikt och därför af oerhörd betydelse för kännedomen om Europas äldre kulturförhållanden och särskildt naturligtvis för de förr så dunkla frågorna om tillståndet i Norra Italien före romarväldets utbredande dit. D:r M. har utförligt behandlat detta ämne i sitt arbete om »Spännen från bronsåldern». Här meddelas nu blott i korthet det kronologiska resultatet af de forskningar [illegible] 1876,

1878 och 1879 gjort rörande de talrika fynden i de gamla graffälten utanför Bologna och på andra ställen i Italien. Omkring 800 år före Kr. f., säger förf., börjar järnet bli kändt i norra Italien och under 7:de årh. herskar ren järnålder.

Gå vi öfver Alperna finna vi i södra Tyskland den redan länge uppmärksammade keltiska Hallstattkulturen.

En intressant del af arbetet är den, som behandlar förhållandet mellan denna kultur, inom hvilken, som bekant, järnet först uppträder i mellersta Europa, och den norditalienska, företruskiska. Resultatet blir att Hallstattgruppen, som måste hafva omfattat en ganska lång tidrymd, skjutes något längre tillbaka i tiden än förut antagits. Har man ryckt järnet för långt *upp* i tiden i s. Europa, så har man således i fråga om denna vigtiga metalls första uppträdande i nordligare belägna länder satt detta altför sent.

Detta gäller i ännu högre grad om det nordiska området, till hvilket förf. efter denna vidlyftiga excurs återvänder.

Äfven här blir resultatet, att *järnet varit kändt betydligt tidigare än man förut antagit* och att den tid som behöfts för öfverförandet af de olika kulturskiftningarne från Södern till Norden *icke varit så lång som man förr tänkt sig.*

Det bästa hjälpmedlet för bestämmande af en fyndgrupps tid äro tydligen de mynt som tilläfventyrs inom gruppen förekomma, emedan dessas ålder i de flästa fall är känd. Samma tjänst göra dock andra främmande arbeten som till sin ålder äro bekanta. Och för många af bronsålderns perioder uppvisas sådana främmande, till det nordiska området importerade och här funna föremål — för andra perioder uppvisas så betydande likheter med vissa utländska fornsakstyper, att afståndet i tid ej kan vara synnerligen stort.

Af dessa intressanta paralleler kan här tyvärr intet meddelas, då ämnet är altför specielt arkeologiskt. Två för frågan synnerligen vigtiga fynd må dock påpekas. Vid Neuchâtelsjön har man nämligen bland talrika pålbyggnadsfynd anträffat två bronser af så välkänd och karakteristisk beskaffenhet, att intet tvifvel kan råda om att de kommit från det nordiska området till Schweitz. Men fyndet tillhör slutet af dessa trakters *bronsålder*. Således hade åtminstone i början af vår yngre bronsålders blomstringstid (period V.) bronsåldern i mellersta Europa *ännu icke upphört*. Detta vigtiga fynd är numera icke ensamt stående. När d:r M:s arbete var nära färdigtryckt, erhöll han underrättelse om ett dylikt fynd från midten af Frankrike. Bland en mängd bronser tillhörande Frankrikes yngre bronsålder funnos här två bitar af kärl, som, enligt hvad ornamenten visa, obestridligt äro nordiska. Detta fynd är af ännu större betydelse, då det är ett depôtfynd och således med säkerhet alla föremålen blifvit på en gång nerlagda.

Redan i förra delen af sitt verk har författaren på grund af typernas art och lifskraft, de särskilda gruppernas mer eller mindre talrika förekomst i fynden o. s. v. [illegible] beräknat i rundt tal de olika periodernas längd; [illegible] ser nu ytterligare

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1885, Juli—Sept. — Vården om kyrkornas fornlemningar (rörande förhållandet mellan statens historiska museum och landskapsmuseer). — Svenska myntfynd i K. Myntkabinettet, 5. — Från akademiens sammankomster. — Summarisk förteckning öfver de i K. Myntkabinettet inlagda mynt och medaljer. — Tillägg till riksheraldikerns instruktion. — Nordens äldsta mynt. — Konservering af äldre jernföremål. — Matordningen i biskop Brasks hus. — Mestorf, Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig—Holstein. — **1886, Jan. Mars.** — Runologiska spörsmål 1, 2. — Årsberättelser rörande den Bergerska donationen. — Menniskobild från bronsåldern. — Från akademiens sammankomster. — Akademiens täflingsämnen. — Hängprydnad af sten. — **April—Juni.** — Runologiska spörsmål 3, 4. — K. Maj:ts nåd. kungörelse om ändrad lydelse af §§ 2, 4 och 7 i K. Förordn. ang. forntida minnesmärkens fredande och bevarande den 29 Nov. 1867. — Hällkista vid Nöbbeled Mellangården. — Gustaf Adolf Sparre. — Från akademiens sammankomster.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **1885, 2.** — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom. — H. Schück, Medeltidsstudier (Tolf mästare af Paris; Öfversättaren af Barlaam och Josaphat; Ars moriendi). — Smärre Meddelanden (Mörks »Prins Theodorik»; Fru Nordenflycht till intendenten Fischerström; Goda råd gifna Vadstena kloster 1495 af biskop Henricus Tidemanni m. m.). — Svensk literaturhistorisk bibliografi för 1884. **Bilagor:** Johannes Messenii samlade dramer utg. af H. Schück. 1. — Bref rörande nya skolans historia med anmärkningar utg. af G. Frunck. I.

Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 24:de h., 1886, A. — J. Bureus, Sumlen, utg. af G. E. Klemming.

»Sumlen» är en väldig anteckningsbok af den mångfrestande Johan Thomasson Bureus, nu mera förvarad på K. Biblioteket, ur hvars innehåll det mest intressanta här meddelas. Det är i denna anteckningsbok, som bl. a. de märkliga utdragen ur Erik XIII:des nu mera förlorade »skattebok» från år 1413 förekomma. För öfrigt innehåller samlingen likt och olikt, anekdoter, språkliga, historiska och topografiska anteckningar, om hvart annat, men däribland åtskilliga notiser och uppgifter af intresse, i synnerhet i kulturhistoriskt hänseende. Äfven upprinnelsen till Fale Bure-historien finner man där. Utg. har gjort några tillägg ur andra Burei handskrifter.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. N:r 8. Juni 1886. — Epitafier (forts. fr. n:r 7). — —rn, Konstnärslägten Thelott (här-

Här har endast det vigtigaste af det intressanta arbetets innehåll kunnat i korthet vidröras. Alla för nordens äldre kulturhistoria intresserade böra själfva studera boken. Den för förf. karakteristiska öfverskådligheten vid materialets framläggande samt ordningen och klarheten i bevisningens gång, hvilket gör att hufvudsaken, oaktadt den vidlyftiga apparaten af fynd och fornsaker, aldrig bortskymmes af detaljerna, då dessa äro placerade så att de icke »stå i vägen», men likväl så att de »stå lätt till hands», allt detta gör boken lättläst och angenäm.

Så mycket torde dock hafva framgått af den lämnade redogörelsen, att arbetet är rikt på nya och synnerligen vigtiga resultat, så vigtiga att de måste betecknas som epokgörande i bronsåldersfrågan. Efter de mycket omfattande, mycket mödosamma och mycket tidsödande förarbeten som d:r Montelius måst underkasta sig, innan han kunde hinna det föresatta målet, utredandet af de inveckla de förhållandena under vår bronsålder, är han att lyckönska till de rika frukter hans forskning burit. Hans arbete är en verklig triumf för den svenska arkeologien.

Visserligen kan icke sista ordet i dessa frågor vara sagdt, och det så mycket mindre som i många fall det är det första ordet som här uttalats. Men nog fins det anledning att antaga att den fortsatta forskningen kommer att hålla sig kring de vägar som här till stor del för första gången blifvit utstakade.

Gabriel Gustafson.

---

sid. 44 jämte hvarandra i god sämja ett spänne från ungefär 6:te århundradet efter Kr. och ett annat som enligt d:r Montelius är minst 600 år äldre än Kr. föd.; sid. 64 får ett föremål från Java skylta som gammal germansk egendom o. s. v.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1885, Juli—Sept. — Vården om kyrkornas fornlemningar (rörande förhållandet mellan statens historiska museum och landskapsmuseer). — Svenska myntfynd i K. Myntkabinettet, 5. — Från akademiens sammankomster. — Summarisk förteckning öfver de i K. Myntkabinettet inlagda mynt och medaljer. — Tillägg till riksheraldikerns instruktion. — Nordens äldsta mynt. — Konservering af äldre jernföremål. — Matordningen i biskop Brasks hus. — Mestorf, Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig—Holstein. — **1886, Jan. Mars.** — Runologiska spörsmål 1, 2. — Årsberättelser rörande den Bergerska donationen. — Menniskobild från bronsåldern. — Från akademiens sammankomster. — Akademiens täflingsämnen. — Hängprydnad af sten. — **April—Juni.** — Runologiska spörsmål 3, 4. — K. Maj:ts nåd. kungörelse om ändrad lydelse af §§ 2, 4 och 7 i K. Förordn. ang. forntida minnesmärkens fredande och bevarande den 29 Nov. 1867. — Hällkista vid Nöbbeled Mellangården. — Gustaf Adolf Sparre. — Från akademiens sammankomster.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **1885, 2.** — E. Lewenhaupt, Bref från Leopold till J. Axelsson Lindblom. — H. Schück, Medeltidsstudier (Tolf mästare af Paris: Öfversättaren af Barlaam och Josaphat; Ars moriendi). — Smärre Meddelanden (Mörks »Prins Theodorik»; Fru Nordenflycht till intendenten Fischerström; Goda råd gifna Vadstena kloster 1495 af biskop Henricus Tidemanni m. m.). — Svensk literaturhistorisk bibliografi för 1884. **Bilagor:** Johannes Messenii samlade dramer utg. af H. Schück. 1. — Bref rörande nya skolans historia med anmärkningar utg. af G. Frunck. I.

Nyare Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. 24:de h., 1886, A. — J. Bureus, Sumlen, utg. af G. E. Klemming.

»Sumlen» är en väldig anteckningsbok af den mångfrestande Johan Thomasson Bureus, nu mera förvarad på K. Biblioteket, ur hvars innehåll det mest intressanta här meddelas. Det är i denna anteckningsbok, som bl. a. de märkliga utdragen ur Erik XIII:des nu mera förlorade »skattebok» från år 1413 förekomma. För öfrigt innehåller samlingen likt och olikt, anekdoter, språkliga, historiska och topografiska anteckningar, om hvart annat, men däribland åtskilliga notiser och uppgifter af intresse, i synnerhet i kulturhistoriskt hänseende. Äfven upprinnelsen till Fale Bure-historien finner man där. Utg. har gjort några tillägg ur andra Burei handskrifter.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. N:r 8. Juni 18[illegible] Epitafier (forts. fr. n:r 7). — —rn, Konstnärslägten Thel[illegible]

stammade från Schweitz, inkom i Sverige i slutet af 1600-talet, medlemmarne verkade som gravörer eller målare i Sverige i ett par generationer) — Minnesruna öfver riksmarskalken grefve G A. Sparre (meddelar hans »sexton anor») — K. H K, Några anteckningar från 1400-talet om Trolleslagten - En svensk landsflykting i Polen (bref från Måns Elofsson till Hvarsta och Saby till Anders Joransson till Bolmsnas 1618 12 Juli).

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utg. på föranstaltande af länets Hushållningssällskap. **11 och 12 häft. (III, 3, 4). 1886.** W Berg, Göteborg vid början af 1700-talet. — G. A. Gustafson Sotenäs och Stångenäs härader (Bohusläns fasta fornlemningar från hednatiden). — E. Ekhoff. Bohuslänska fornsaker från hednatiden.

Hr Bergs uppsats innehåller följande kapitel Göteborg före krigets utbrott. Krigsrörelser i Göteborgs och Bohuslän. Följderna af kriget för Göteborg - Med detta dubbelhäfte afslutas denna vackra publikation, sedan Hushållningssällskapet på grund af den förändring i dess inkomster, som egt rum i följd af k. br d 29 Maj 1885 ang vilkor för försäljning af bränvin m m., upphört att lemna något anslag till densamma. Man förmodar att en i Göteborg nyligen bildad fornminnesförening dock skall under någon form fortsätta tidskriften.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri utg. af Letterstedtska Föreningen under red af O Montelius **1886, h. 4.** — Literaturöfversigt Lifvet i Kinds härad i Vestergötland i början af sjuttonde århundradet af G Djurklou (anm af H H d)

Dagny, utg. af Fredrika-Bremer-förbundet. **1886, h. 2. 3.** — E Fries, En sjelfbiografi från 16 hundratalet (Agneta Horn, dotter til. Gustaf Horn, dotterdotter til. Axel Oxenstierna; g m. Lars Cruus)

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik utgifven af C G Estlander **1886, Juli.** — F. Gustafsson, Litterära förhållanden under Roms kejsartid. — I bokhandeln Atten Reeth n o 598 Från Anjalaförbundets tid af O Rancken (anm af C. G. Estlander). Bidrag till kännedomen om vårt land I, Markliga skeden i vår undervisnings historia af K G Leinberg (anm. af F Gustafsson) — **Augusti.** — C G. Estlander. Renans åsigter om hvad en nation är. — I bokhandeln: Mitt lefverne af G. F. Gyllenborg (anm. af C. G. E.).

Historisk Tidskrift udgivet af den Norske Historiske Forening **Anden række. V, 1.** — A. Överland, Forviklinger på Oplandene i Midten af 17 århundrede (forts). — J Vibe, Om normanniske stednavne (polemik mot professor E Tegner). - L Vogt, Om Norges udforsel af trælast i ældre tider I. — Småstykker. **V, 2** - H J. Huitfeldt-Kaas De nulevende adelsslægter i Norge. — L Daae. Om mag. Gert Henriksson Miltzow, sognepræst til Voss. — G. Storm, Småting fra Sverressaga. - L Daae Nogle bemærkninger om historieskriveren A Krantz — Småstykker — **Bilagor** Y. Nielsen, Bidrag til Norges historie i 1814 II 3, 4 (slut på andra delen; innehåller De allierede stormagters commissære i Norge Juni—Juli 1814, Jorgen Aalls dagbog October November 1814 Christian Frederiks forbindelser med Norge i October og November 1814, Svenske breve fra 1814 efterskrift). — Y. Nielsen, Stormagternes forhold til Norge og Sverige 1815—1819, aktmæssig fremstillet

Historisk Tidskrift udgivet af den Danske Historiske Forening Redigeret af C F Bricka **Femte Række VI, 1.** — A Heise, Bidrag til Familien Rosenkrants [illegible] i 16 århundredes sidste halvdel. II Otte Rosen[illegible]born (1517—1575). — O F.

C. Rasmussen, Landmilitsen og stavnsbåndet. — E. Holm. Afsluttende bemærkninger til ovenstående indlæg af etatsråd Rasmussen. — Literatur og kritik. Familien Rosenkrantz's Historie af A. Heise (anm. af Huitfeldt-Kaas). Fortegnelse over fremmed historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for året 1884 ved W. Mollerup. Fortegnelse over dansk historisk litteratur vedrörende Danmarks historie for året 1885 ved W. Mollerup. — Småstykker.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. v. Sybel. **1886, h. 4.** — E. Bauer, Die Wahl Michael Feodorowitsch Romanows zum Zaren von Russland. — K. Häbler, Die kastilischen Hermandades zur Zeit Heinrichs IV (1454—1474). Literaturbericht (bl. a. Ranke, Weltgeschichte VI: Gotthold, Schweden in Frankfurt a. Main; Lossius. Urkunden der Grafen de Lagardie; polsk historisk literatur m. m.). — 1886, h. 3. — A. Kluckhohn, Der Reichstag zu Speier 1526 (något verkligt erkännande af ständernas rätt att ordna de kyrkliga förhållandena efter godtfinnande innehöll ej beslutet). — R. Arnold, Saint-Simon und Dangeau (om Saint-Simons förhållande till sin föregångare markisen du Dangeaus journal, hvilken han begagnat i manuskript). — S. Herrlich, Ein Brief der Königin Maria Henrietta von England (ang. hennes förbindelse med påfvestolen). — Literaturbericht (bl. a. Richter, Annalen des deutschen Reichs II, 1; Hildebrand, Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden: ungersk historisk literatur m. m.). — 1886, h. 6. — F. Vogel, Chlodwigs Sieg über die Alamannen und seine Taufe (det bekanta slaget egde rum år 506 och Chlodvigs dop jultiden samma år). — A. Naudé, Friedrich der Grosse vor dem Ausbruch des Siebenjährigen Krieges. Zweiter Artikel. — H. v. Sybel, Gedächtnissrede auf Leopold v. Ranke. — H. v. Sybel, Georg Waitz. — Bericht über die Monumenta Germaniæ historica. — Literaturbericht.

I sin undersökning af de i tryck bekantgjorda källorna rörande Michael Romanows val kommer förf. till det resultat att detta ingalunda var frukten af en stark nationel rörelse, utan af presterskapets intriger och soldaternas påtryckning samt att man valt Mikael såsom den svagaste och odugligaste. En »exkurs» öfver en af sagesmännen, i fråga, J. Ph. Strahlenberg, hade, för så vidt det angår dennes identitet med Ph. J. Tabbert, varit öfverflödig, om förf. känt till svensk literatur.

Revue Historique, 1886, Juillet—Août. — M. Thévenin, Études sur la propriété au moyen âge. — G. Monod, Les aventures de Sichaire (öfver ett par kapitel hos Gregorius af Tours). — A. D. Xénopol, Les guerres daciques de l'empereur Trajan. — A. Stern, L'idée d'une représentation centrale de l'Autriche, conçue par le prince de Metternich. — Du Casse, Études sur la correspondance de Napoléon I:er. — Bulletin historique: France (Bémont); Allemagne (L. v. Ranke af Reuss; G. Waitz af Monod); Suisse (Favre). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétes savantes. — Chronique et bibliographie.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1886, 3.** — E. Abbott, The earliest inhabitants of Greece. — C. J. Elton, Early forms of landholding. — O. Airy, Lauderdale 1670—1682. — A. W. Ward, The electress Sophia and the Hannoverian succession. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. Michell, The scottish expedition to Norway in 1612; Geffroy, Instructions aux ambassadeurs de France: Suède: Sorel, L'Europe et la révolution française). — Miscellaneous notes. — List of historical books recently published. — Contents of periodical publications.

Medföljer Hist. Tidskrift 1886.

Ännu några ord om slaget vid Lund.

En anmälare, som tecknar sig — —n, har i andra häftet af historisk tidskrift för innevarande år granskat mitt arbete: »*Kriget mot Danmark 1675—1679.*» Han har dervid af lätt förklarliga skäl hufvudsakligen uppehållit sig vid framställningen af slaget vid Lund. Den tvekan och osäkerhet han ådagalagt mana mig emellertid att ännu en gång fatta pennan för att försvara den ställning i fråga om detta märkliga fältslag, som jag efter trägen forskning lyckats intaga.

»Konungens kringgående rörelse med 2 Baranoffs sqvadroner i den sista afgörande striden», säger granskaren sid. 18, »då Bjelke stod i begrepp att anfalla danskarne i fronten och Ascheberg anryckte mot deras flank, en rörelse som tydligen afsåg att göra omringandet af danska armén fullständigt — *anför förf. med den reservation,* att den »endast kan blifva sannolik, ej verkligt bevisad, då det blott är i Bjelkes lefvernesbeskrifning den omtalas». »En sådan reservation,» fortsätter granskaren, »synes oss här mindre nödig, enär såväl de uttryckliga ordalagen som ögonblickets spänning, hvilken torde kommit hvarje detalj att inprägla sig djupt i minnet, tyckes oss vara en större garanti för sanningen af detta än af månget annat faktum, vid hvilket förf. utan allt betänkande anför Bjelkes franska lefnadsteckning. Bjelke gör dessutom äfven i brefvet d. 20 dec. en så bestämd skillnad mellan H. Maj:t i spetsen för »deux escadrons» och »general Ascheberg med största delen af vårt cavalleri», att också detta ger den ofvannämnda berättelsen ett slags stöd.

Vidkommande nu min reservation i fråga om denna episod under striden, gäller den icke, hvad granskaren synes antaga, delningen af det svenska kavaleriet mellan konungen och Ascheberg. Denna sak nämnes i de flesta källor och hör till »omständigheter, som det ej faller någon in att betvifla». Min reservation afser endast en detalj i fråga om konungens angrepp, hvilken det förvånar mig att granskaren icke gifvit akt på. Det står nämligen i Bjelkes franska lefve[illegible] såg konungen »venir à sa gauche au lieu [illegible] venir de Lunden», med anledning [illegible] med sina 2 sqvadroner hafva [illegible] (se Weibulls karta),

öfverskridit bäcken norr om Möllevång, för att anfalla danskarnes högra flank». Och det är, med tanken fäst på denna rörelse, som jag tillägger: »*Denna episod kan emellertid endast blifva sannolik, icke verkligt bevisad, då det blott är i Bjelkes lefvernesbeskrifning som den omtalas, hvilken, såsom kändt, är författad mer än tjugu år efter slaget*». Om man omsorgsfullt studerar tillgängliga källor och söker uppkonstruera rörelserna af de sqvadroner, som Bjelke (konungen) hade under sitt befäl, i enlighet med de manöverformer, som den tiden brukades, kommer man nämligen till den öfvertygelsen, att hjelpen måste för Bjelke hafva visat sig komma från högra sidan eller från Lund och icke från venster. Det är således en eftergift som jag gjort för ögonvitnets ord, då jag lägger dess utsago — fast med reservation — till grund för min skildring och icke, såsom granskaren synes förmoda, ett ringaktande af den samma.

Granskaren öfvergår derefter till min protest rörande användningen af några moderna termer vid skildringen af forna tiders strider. De två termer, hvarom nu är fråga, äro »*chocer*» och »*kapplöpning*». »Min protest i fråga om den förra finner han intressant för icke militärer, den åter som rör användningen af ordet kapplöpning anser han blifvit framstäld med vida mindre fog. Sedan det lyckats mig att återfinna general Aschebergs instruktion af den 23 Nov. 1676 för svenska kavaleriets stridssätt, hvilken också finnes in extenso aftryckt bland mina anmärkningar till slaget vid Lund, och hvilken till fullo öfverensstämmer med de åsigter, som uttalas i den tidens taktiska litteratur, torde också hvarje tvekan i fråga om betydelsen af ordet »choc», vara helt och hållet onödig. Äfven om ett anfall skett, såsom Bjelke skrifver, med »le sabre à la main sans faire un seul coup», blir det ingen chock i vår tids mening; nu menas nämligen med en chock, då sqvadroner störta fram i hastigaste takt för att med sin »lefvande massa», såsom förnämsta vapen, kasta fienden öfver ända. Vid Lund *trafvade* man, ja, gick i *skridt* in på motståndaren, för att sedan under flera qvart banka på honom *på stället*, man mot man. Det är derför, enligt min mening, lika orätt att i en skildring af detta slag använda en sådan term som chock (utan tillfogad förklaring), som om man, vid redogörelsen för Erik *XIV:s* arkli, skulle tala om »kopparpatroner», eller i en afhandling om Gustaf Adolfs taktik skulle utan vidare använda »brigader» och »sqvadroner», hvilka benämningar nu mera, såsom bekant är, betyda något helt annat än hvad de gjort i forna tider. Och jag återkommer än en gång till den mening jag uttalade i en granskning af arbetet »Nils Bjelke och svenska kavaleriet», att den som vill skrifva ett yrkes eller en vetenskaps historia måste först göra sig, åtminstone nödtorftigt, förtrogen med sjelfva yrkets och vetenskapens *teori*.

Vidkommande det andra uttrycket, »kapplöpningen» till Lund, säger granskaren: »Då emellertid två arméer med uppbjudande af alla sina krafter skynda att nå samma mål, må man väl kunna kalla detta en kapplöpning, utan att derför hysa den naiva föreställningen, att de i halfannan timme bokstafligen löpte kapp. I detta som i några andra

fall synes det som om förf. fäste väl mycken vigt vid småsaker». Förf. har, hvilket äfven granskaren erkänner, sökt att efter sin förmåga göra sin skildring konkret för läsaren. Om nu en af våra dagars läsare, granskaren icke undantagen, skulle få se tvenne arméer komma tågande i långa kolonner öfver fälten mellan Lödde å och Lund, med en marschhastighet för de flesta afdelningar af endast 80 till 100 steg i minuten, eller en något större hastighet än den som en likprocession använder, skulle det icke förefalla honom »naivt», om författaren började beskrifva arméernas rörelser med att kalla dem för en »kapplöpning?». — Förf. använder derför i stället ordet *»kappades»*, och säger: »Båda härarne kappades sålunda om att nå den gamla biskopsstaden,» och han finner detta något förkortade uttryck, trots granskaren, rigtigare.

Författaren gör sig besvär, säger granskasen, att »dokumenterligt bevisa omständigheter, som det ej faller någon in att betvifla. Så anför han i en särskild not, som stöd för uppgiften, att vid aftonbönen före slaget, »en hvar bad om den Allsmäktiges hjelp», Clodts anteckningar». Förf. svarar på denna, i hans tycke småaktiga, anmärkning, att han gjort det, dels derför att det för vår armé egendomliga bruket af »chorum» skulle få ett litet dokumenterligt bevisadt bidrag till sin historia, dels och hufvudsakligen derför att han sträfvat efter att få sin skildring, i stort som smått, rigtig.

Det förundrar granskaren vidare att orden »då (när de sågo fienden för sina ögon) kunde en hvar förstå att leken ej var till ända» fått en not med hänvisning till Dahlbergs relation. Men detta, svarar författaren, beror derpå, att orden äro hemtade ur denna relation och icke äro författarens egna. De vitna således om att de anfallande verkligen hade denna tyngande känsla af att kämpa mot en fiende, som de oupphörligt besegrade, men som ständigt återkom. — Likaså kan det, såsom det händt med granskaren, förefalla oväsentligt för en icke militär om *fälttecknet* sattes på hatten i lägret eller vid passet, på samma gång som *lösen* utdelades. Det var likväl för mig intressant att söka utreda hur det förhöll sig äfven med detta bruk o. s. v. Mycket kan för den ene synas oväsentligt, som för en annan synes väsentligt, och en hänvisning skadar aldrig, då den, såsom här är fallet, sättes åtskild från sjelfva texten, men kan väl vara en *intresserad* läsare till vidare nöje och gagn.

Granskaren kommer vidare till betydelsen af det astronomiska bestämmandet af tiden för månens nedgång, och anser att förf. icke så litet öfverskattat densamma, då han sagt att *»hela (sic!) uppfattningen om striden, om möjligheten att öfverraska fienden, om dennes vaksamhet o. s. v. beror likväl på rätta bestämmandet af det klockslag, då svenska armén var färdig att rycka fram»* (ofullständigt citeradt, se nedan). [illegible] säger han »kunna vi icke fatta hvilken bet[illegible] striden denna tidsbestämning har. Då [illegible] höjderna vid Lund vid solens [illegible] detta vara allt hvad som be[illegible] under nattens

timmar egt rum, utöfvade väl på stridens gång icke det ringaste inflytande. För att bedöma möjligheten af en öfverraskning torde likaså vara tillräckligt att veta, att marschen skedde under nattens mörka del . . . . . . Den enda vigt saken har synes oss vara den, utom att utgöra en ganska intressant bekräftelse på Bjelkes och Dahlbergs uppgifter, att man därigenom någorlunda kan beräkna marschhastigheten». Härvid torde af förf. först böra anmärkas, att endast *halfva vägen* tillryggalades under nattens mörka del. Då svenska arméns tête hunnit förbi Stångby, d. v. s. marscherat omkring 2,600 steg, begynte nämligen »dagsranden att ses», då strax alarm sköts i danska lägret, hvarpå fiendens armé begynte marschera.

Nu var, såsom bekant, svenskarnes ursprungliga plan att anfalla danskarne i deras läger. Åtskilliga samtida anse att detta borde hafva lyckats om marschen gått raskare (mer liknat en kapplöpning!), ty då, säga de, borde svenska armén varit temligen säker på att en timme före dager hunnit öfverraska fienden i lägret. Men, såsom kändt är, måste denna plan ändras, då man vid Stångby märkte att en dylik öfverraskning var omöjlig, och Karl XI lät i stället armén inslå marschrigtningen mot Lund, »på det Lund och Malmö måtte vara de svenska på ryggen och de af höjden (derstädes) hafva fördel». Denna förändring hade sannolikt icke behöft vidtagas, om armén varit några timmar tidigare öfver passet, striden hade då i stället blifvit en öfverraskning för danskarne och kommit att utkämpas omedelbart framför deras läger. Mig förefaller det derför alldeles solklart, att det beslut som fattades vid Stångby är af yttersta vigt för uppfattningen af slaget vid Lund. Det var ju då som marschrigtningen och valet af ställning definitivt bestämdes, hvilket var så mycket betydelsefullare som det med den tidens svårrörliga härar sedermera icke kunde ändras.

Men för att kunna inse nödvändigheten af denna förändring, är det — åtminstone förefaller det förf. så — alldeles nödvändigt att veta, när blef beslutet fattadt »i tiden», när stod têten af svenska hären vid Stångby, var det ännu möjligt för densamma att då utföra sin ursprungligt tänkta rörelse och svänga af mot danska lägret, utan att blifva utsatt för samma olycka som den, för hvilken sedermera den venstra flygeln råkade ut, eller att öfverraskas af fiendens rytteri, midt under det att den formerade sig i slagordning? Derför gjorde sig också förf. besvär med att, med de hjelpmedel som stodo honom till buds och med professorn vid Generalstaben m. m. Roséns benägna medverkan, uträkna uppbrottstiderna för svenska armén. Han lyckades derigenom få skildringen en smula mindre »hypotetisk» samt ådagalägga att trupperna icke gerna kunde vara öfver Lödde å *»närmare 4 om morgonen»*, hvilket flere författare före honom uppgifvit, ej heller att armén *strax efter midnatten*, som också blifvit sagdt, *tågade öfver ån och kl. 2 då månen gick ned satte sig i rörelse mot danskarnes läger»*. I båda fallen skulle det också varit alldeles oförklarligt, hvarför icke öfverraskningen låtit utföra sig. Författarens forskningar gåfvo nämligen vid handen, att hären först omkr.

kl. 5,30 kunde rätta sig i marsch från passet (Lödde å) (hvilket äfven stämmer öfverens med Dahlbergs relation), att till följd deraf frammarschen skedde för sent för att den ursprungliga planen skulle kunnat fullföljas, samt slutligen att denna omständighet till fullo motiverade det beslut, som fattades vid Stångby då dagningen inbröt, eller att låta falla hvarje tanke på en direkt rörelse mot danska lägret och i stället utkämpa en positionsstrid på höjdkammen norr om Lund.

Granskaren anser att de af föregående författare lemnade uppgifterna om en tidigare frammarsch endast äro »små oegentligheter», som »ej så mycket betyda». Jag åter tror, *utan att derför på minsta vis förhäfva mig öfver hvad jag gjort*, att för den, som aldrig så litet studerat krigshistoriens grunddrag, skola »oegentligheterna» framstå på annat sätt. Jag fasthåller derför fortfarande, gent emot granskaren, att »hela uppfattningen om striden, om möjligheten att öfverraska fienden, om dennes vaksamhet o. s. v. beror på det rätta bestämmandet af det klockslag, då svenska armén var färdig att rycka fram, nämligen, med rigtigare citering, rycka fram *i full slagordning på södra sidan af Lödde å*». Det uteglömda i citatet är icke det minst vigtiga.

»Vi ha framhållit», fortsätter granskaren »såsom en förtjänst, förf:s bemödande att göra sin skildring konkret. Men ju flera detaljer (sic!),' desto flera äro möjligheterna af smärre misstag. Af ju flera stycken mosaiken är sammansatt, desto svårare är det att få bitarne att passa i hop på den rätta platsen. För sådana misstag torde också förf. icke vara fri».

Förf. erkänner i detta hänseende gerna sin menskliga bristfällighet. Skada blott att granskaren vid anförandet af fel ur föreliggande verk icke alltid varit gynnad af lyckan. Han säger först: »Så t. ex. har han (förf.), föranledd af Fersens relation, emot andras uppgifter, låtit *Montaigne* stupa i spetsen för andra linien redan *före* dess framkomst till striden». — Med förlof, herr granskare, hvarken jag eller generallöjtnant von Fersen har låtit generalmajor de Montaigne stupa i striden vid Lund. Granskaren menar förmodligen general *Wittenberg*. Men icke heller denna general stupade vid Lund, utan vardt endast sårad af ett skott i ena axeln och att detta skedde, innan han fått sina sqvadroner i ordning och fått dem fram öfver de många gärdesgårdarne, är icke svårt att bevisa äfven ur andra källor än Fersens relation. Att jag längre fram på sidan, der Wittenbergs olycka omtalas, citerar denna relation, har nämligen icke alls afseende på Wittenbergs affär, utan i stället på Fersens åtgärder, då denne till sin stora förvåning märkte att andra träffen icke kom till hans hjelp. Han visste nämligen icke då, att dess anförare redan blifvit förd ur striden.

I fråga åter om ryttmästaren Lettman har granskaren riktigt anmärkt det mindre sannolika uti att denne först omtalas såsom sårad och derpå såsom en af Fersens hjelpare vid anskaffningen af en vagn. Jag skall också tacksamt anteckna denna oegentlighet, den

enda af betydelse, hvarmed granskaren underlättat min forskning i fråga om slaget vid Lund.

Men derpå fortsätter granskaren: »Budbergs dragoner tillhörde icke, såsom förf. sid 156 och 157 säger, den styrka som i sista striden kämpade under Bjelke. De visade sig blott, men drogo af, innan de hunnit inom skotthåll, såsom det också förtäljes sid. 158» o. s. v.

Hade granskaren behagat läsa äfven det som står på sid. 140 med åtföljande anmärkningar, skulle han måhända känt sig mera tveksam att anföra detta förmenta fel. I not 176 står föröfrigt: Bjelkes lefvernesbeskrifning på franska, författad lång tid efter slaget, säger visserligen att det var Drakes sqvadroner, som kämpade under Bjelke och drefvos tillbaka mot Vallkärra. Men andra källor tala deremot om Budbergs. Drake hade nämligen endast en sqvadron qvar ... Hvilka voro eljest de tio sqvadroner, hvilka konungen ordnade vid Lödde å, sedan han drifvit danskarne genom passet? Så vidt jag förstår och lyckats utröna utgjordes de af lifregementets fem sqvadroner en lifdrabantsqvadron, 2 af Drakes, en Gynterbergs och en Ramsvärds. Nu är det kändt att en af Drakes, en Gynterbergs och en af Ramsvärds sqvadroner qvarlemnades vid passet, då konungen bröt upp för att återvända till Lund. Vidare omtalas det hurusom två af Budbergs sqvadroner lyckats återsamla sig och under marschen slöto till konungens sqvadroner. Härigenom får man också den rigtiga sammansättningen af dessa »neuf esquadrons», om hvilka både Bjelke och konungen så ofta talar äfven längre fram i tiden. Uti den samling, rörande slaget vid Lund, som förvaras bland acta i R. A. torde granskaren på nära håll, om jag minnes rätt, kunna finna ytterligare skäl för att i detta fall något frångå och »modifiera» den hittills rådande uppfattningen om Budbergska sqvadronernas strid.

De öfriga anmärkningarna, hvilka icke röra slaget vid Lund, skall jag icke här beröra. Jag har näml. icke utgifvit mitt arbete i dessa delar, såsom, i egentlig mening taget, grundadt på källforskning.

Förf.

Öfversigter och Granskningar.

Adelns Riksdagsprotokoll.

1.

Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. *Åttonde delen,* första häftet (1734 års riksdagsprotokoll Nov.—Dec.). — *Tredje delen.* 1723, fjärde häftet. Bilagor. — *Femte delen* 1726—27. Tredje häftet. Bilagor. Stockholm, 1886, Norstedt & Söner.

Sedan den föregående utgifvaren af adelns protokoll under Frihetstiden, professor E. V. Montan, förklarat sig vara genom andra göromål hindrad att med detta arbete fortfara, har kammarherren C. Silfverstolpe från och med ofvan nämda delar af protokollen och bihanget öfvertagit utgifvandet. Med kännedom om hans föregående likartade verksamhet kunde man redan på förhand veta, att Riddarhusdirektionen ej kunnat vinna en mer kompetent redaktör för det vigtiga arbetet, och de nu föreliggande delarna vitsorda till fullo detta omdöme.

Till sina hufvuddrag är 1734 års riksdag känd genom Malmströms framställning, men i de nu fullständigt utgifna adelsprotokollen från riksdagen finner man likväl en mängd mer och mindre intressanta detaljer, hvilka gifva en så mycket lifligare bild af riksdagsarbetet, som Malmströms skildring af denna riksdag ej är gjord med alldeles samma fullständighet som teckningen af Frihetstidens senare riksdagar. Riksdagens vigtigaste fråga, den allmänna lagens granskande, behandlades emellertid under den tid, som den föregående delen af protokollet omfattar. Endast den tvistiga frågan om jagträtten, hvilken förekom i det föreslagna 23 kap. Byggningabalken, var ännu i riksdagens sista timma oafgjord, men adeln måste då låta kapitlet utgå ur lagen. En annan till rättsväsendet hörande fråga, som vid denna riksdag var före, var den, om man hos ständerna skulle få öfverklaga den högre justitierevisionens domar. Redan i 1723 års R. O. hade riksdagen fått rätt att undersöka »huru vid justitierevisionen lag och rätt i gemen blifvit skipad», och denna granskning föranleddes icke blott af rådsprotokollens innehåll, utan äfven af enskildas besvär, enär samma riksdagsordning medgaf hvem som helst att hos ständerna besvära sig »som ej stå annorstädes att rättas». Dessa bestämmelser måste att riksdagen blef högsta rättsinstans, ehuruväl detta ej afsetts

med riksdagsordningens bud. Vid 1734 års riksdag uppstod nu, med anledning af insända besvär, den frågan, hur man skulle förfara, när någon klagade hos ständerna i ett mål, som afgjorts af rådet, utan att klagomålen gällde »nulliteter i processen eller de male administranda justitia». I denna sak fälldes inom adeln många förståndiga yttranden med anledning af ett i ämnet inlemnadt memorial af Lilljestierna, hvilket synes ha legat till grund för riksdagens beslut i ämnet. Det framhölls med rätta af landshöfding Ehrencrona, att om man ej gjorde slut på dessa vad, skulle riket få sex instanser i stället för tre, och blefve det »aldrig någon säkerhet på egendom». Han påpekade äfven omöjligheten för riksdagsmännen att vid sakens uppläsande i plena så fatta och behålla alla omständigheter att man med tryggt samvete kunde utlåta sig, helst största delen saknade nödiga insigter i lag och rättegång, Också lyckades man genomdrifva att dylika besvär skulle lemnas utan afseende, »med mindre någon förmenar sig hafva fog att klaga öfver felaktigheter i processen eller uppenbar vrångvisa och domvillo», och vid riksdagen afgjorde adeln enligt denna princip en högst vigtig tvist, där en generaladjutant Löwen ville hafva ett utslag mot lag och rätt och konungens dom. Men det var icke alltid under följande tid som ständerna visade samma hofsamhet, och det nu lemnade medgifvandet blef sedan en orsak till många missbruk. — Äfven i ett annat afseende blef nu 1723 års R. O. förtydligad. Inom Stora sekreta dep. hade uppstått tvekan huru borde förfaras, när vid votering uti utskottet två stånd stannade mot två. Adeln beslöt att frågan då skulle hänskjutas till plena.

Den största förbittringen mellan ständerna vid denna riksdag väcktes kanske af striden om tullarrendet, hvilken fråga förekommer flera gånger i de nu föreliggande protokollen. Om stridens uppkomst och orsaker få vi hänvisa till Malmström (II 106). Synnerligen stor var adelns vrede mot borgarståndet, öfver hvars »fierté och animosité» mot ridd. och adeln klagas. Och till och med en eljes så sansad man, som Lilljenstierna synes hafva varit, rådde adeln att visserligen i anseende till riksdagens snara slut låta frågan falla men med det förbehåll, att om borgarståndet »oss vidare skulle offensera, vi då som redelige svenske och riddersmän lära taga sådana mått, som med ståndets dignité och vår frihet enlige äro», hvartill en annan fogade, att man redan nu borde gifva borgarne »en försmak af hvad man en annan gång ärnade dem». Hvad detta kunde vara fick man emellertid ej erfara, ty riksdagen slutade snart därpå.

En fråga, som ofta återkommer under Frihetstidens riksdagar och som äfven var föremål för ständernas uppmärksamhet 1734, var förslaget om upphäfvandet af de orättvisa förbud, som enligt 1617 års handelsordinans och andra lagar hindrade de flesta norrländska och finska städerna att drifva sjöfart med utlandet eller med andra inländska orter än Stockholm. Man begärde nu blott rätt till fri inrikes seglation, och denna begäran tillstyrktes af Allm. besvärs-deputationen. Naturligtvis sökte Stockholms stads riksdagsfullmäktige förhindra förslagets antagande, och de understöddes härvid af öfverståthållaren baron

Törnflyckt, som trodde att under frågan »dels privata afsigter dels engelsmännens ingifvande torde sticka», och frågade, om »för denna af några städer gjorda ansökningens skuld allt hvad forna konungar härutinnan til rikseus allmänna handels befordran hälsosamligen stadgat nu på en hast skulle ändras». Flera yttrade sig i samma anda. Men å andra sidan visade också flera talare det orimliga uti att hela provinser skulle hållas nedtryckta, blott för att Stockholm skulle upphjälpas. Deras yttranden lemnades icke alldeles utan afseende, ty adeln beslöt, att man åt K. M. och rådet skulle uppdraga att »härutinnan så lämpa att provinserna blifva hjälpte och Stockholm intet stjälpt», så att ständerna vid nästa riksdag skulle kunna slutligen afgöra saken. — Det dröjde emellertid i icke mindre än trettio år, innan riksdagen skipade rättvisa i denna tvist mellan Stockholm och de botniska städerna.

Riksdagen 1734 inleder i många hänseenden en ny period i vår inre och yttre historia — kännetecknad af en äfventyrlig utrikespolitik och af åtgärder i den inre styrelsen, som i främsta rummet afsågo det herskande partiets fromma. De diplomatiska intrigerna, som ledde till förbundet med Frankrike, träffa vi dock icke i ståndsprotokollen, ty de tillhörde de sekreta saker, som Sekreta utskottet utan ständernas hörande afgjorde. Äfven många vigtiga inrikes frågor afgjorde detta utskott, hvars mäktigaste period nu börjar, såsom det i sina följder så ödesdigra beslutet, att banken skulle gifva lån på fast egendom och vågfördt järn. Men i allmänhet kunde äfven inom stånden — och särdeles inom den mäktiga adeln — privata intressen vara säkra om välvillig uppmärksamhet, när det gälde partivänner. Man började nu att vid slutet af riksdagen belöna gjorda tjänster med pensioner eller vanligare med ämbeten, och de här afhandlade protokollen visa tillräckligt, hur frikostigt dylika utmärkelser gåfvos. Ännu är man dock ej fullt säker på att man handlar rätt, då man förordar en person till en syssla med förbigående af andra, som måhända gjort sig mer förtjänta däraf. Men betänkligheterna nedtystas, och ena dagen rekommenderas en till avancement, därför att han var måg till Cronhielm, och den andra förordas landtmarskalken Lewenhaupt till generallöjtnant, hvarvid hans egna invändningar bemöttes med det märkvärdiga skälet: »att vara sju månader landtmarskalk är så godt som bivista sju batalljer». Denna höga uppskattning af riksdagsmannaverksamheten fortfar sedan att vara det herskande partiets under Frihetstiden, och hvad man nu med en viss tvekan tillät sig blef snart en så inrotad vana, att icke ens riksdagens egna beslut (1756 och 1766) att afhålla sig därifrån kunde afskaffa oseden.

* *
*

En [illegible] riksdagsverksamheten under Frihetstiden får [illegible] protokollen ensamt, ty den vigtigaste [illegible] Sekreta utskottet och deputatio- [illegible] koll har naturligtvis

ej ingått någon tanke på att mer eller mindre fullständigt meddela en redogörelse för utskottens verksamhet, utan får den som vill närmare studera Frihetstidens riksdagar i detta afseende fortfarande vända sig till Riksarkivet. Men för att i någon mån — och så vidt gifna stadganden detta tillåta — närmare belysa de frågor, som voro föremål för adelns öfverläggningar, hafva utgifvarne af dess protokoll äfven utgifvit en serie bilagor, upptagande hithörande handlingar, och hvilka i icke ringa grad förhöja värdet af denna urkundspublikation. Vi hafva att här fästa uppmärksamheten vid två nya häften af dessa bilagor, nämligen de som gälla riksdagarne 1723 och 1726—27. Båda dessa riksdagar hafva ett visst sammanhang med hvarandra till följd af det så kallade holsteinska partiets betydelse för dem båda. Vid den förstnämda står detta parti vid makten, vid den senare störtas det. De nyss nämda bilagorna innehålla äfven en mängd handlingar med afseende på holsteinarna, och af dem torde de intressantaste vara de som röra Vellingks och Cederhjelms fall 1727. För öfrigt förekomma i 1723 års bilagor en del skrifvelser rörande riksdagsordningen och adelsprivilegierna, t. ex. adelns tvist med borgarståndet om ofrälsemäns rätt till civila ämbeten, hvarjämte 1723 års adelsprivilegier äro här tryckta. Af de förra vilja vi särskildt framhålla Gyllenborgs och Törnflychts påminnelser, hvilka innehålla några ganska märkliga förslag. Så t. ex. yrkas att i Riksdagsordningen skulle upptagas bestämmelse om att ständerna, när de åtskildes, skulle kvarlemna »en stark befullmäktigad deputation», som skulle kunna dela sig i flera smärre för att utarbeta sådana ärenden, som ej under riksdagen hunnit blifva färdiga. Dessutom skulle en af deputationens underafdelningar månatligen granska rådsprotokollen. Deputationens beslut skulle ha samma kraft som riksdagens. — Men adeln ansåg, att detta var möjligt enligt Riksdagsordningen, äfven utan att det uttryckligen stadgades. — En annan icke mindre märklig punkt var den, som hemställer, att adeln skulle välja ombud till riksdagen såsom de andra stånden. De skulle vara 300, under det att hvart af de ofrälse stånden skulle bestå af 100 medlemmar, sålunda hela riksdagen af 600. Vidare föreslås uniformer för talmännen; landtmarskalken skulle hafva blå sammetstalar »med något gyllne tyg fodrat», presteståndets talman »en så kallad churkåpa eller dalmatique», borgerskapets talman »en svart sammetsrock med stackot kappa af svart sammet eller sidentyg», böndernas talman en mörkgrå klädesrock, en högkullig hatt med ett stort förgyldt spänne på och en stor käpp med en förgyld sifverknapp. »skiänkandes K. M. bondeståndet dess talmans klädning; och får talmannen behålla rocken, men hatten och käppen förvaras». Af större vigt var ett föreslaget tillägg till 18 § R. O. af innehåll att intet ämbete skulle inrättas eller dess lön höjas eller minskas eller i allmänhet någon »personell stat» gälla utan alla fyra ståndens samtycke. Detta befans dock vara »för specielt», men att stadgandet saknades i Riksdagsordningen vållade många missbruk under den följande tiden.

Frågan om adeln borde låta representera sig genom valda ombud förekom äfven vid följand 1726—27, och bland bilagorna

till denna riksdags protokoll finnas betänkanden om denna sak af Gyllenborg och grefve A. Spens. Rörande denne senares memorial i frågan vilja vi påpeka en egenhet. Han föreslår att adeln i hvar provins skulle strax före riksdagarna samlas i provinsens residensstad för att välja sina ombud. — När mer än hundra år därefter man börjat öfverväga, hur den gamla fyrståndsindelningen skulle kunna omdanas efter tidens fordringar, framstälde en ättling af denne grefve Spens vid 1834—35 års riksdag ett förslag till ny riksdagsordning med ett valsätt, som i så hög grad påminner om detta nyss refererade, att man skulle kunna tro, att den yngre grefven känt sin föregångares utlåtande och tillämpat dennes tankar i något förändradt skick. Ty äfven C. G. Spens föreslog, att riksdagen skulle väljas af en landskapsrepresentation; och som det icke är omöjligt, att valsättet till vår första kammare upptagits ur detta Spenska förslag snarare än ur den holländska författningen, så skulle man kunna — om man så vill — se ett sammanhang mellan memorialet 1726 och nu bestående förhållanden.

Utom nu vidrörda frågor innehålla bilagorna äfven en mängd andra handlingar af vigt, såsom K. M:ts propositioner, adelns besvär 1726 m. m. Vi få emellertid rörande dessa hänvisa till urkundspublikationerna själfva, i hvilka läsaren skall finna många nya upplysningar till tidens både politiska och kulturhistoria. — Måtte utgifningen fortsättas om möjligt än hastigare än hittils skett, ty ännu återstå tio af Frihetstidens riksdagar, och deras protokoll torde vara af betydligt större omfattning än de nu utgifna. Arbetet skulle sålunda att döma af den tid, som åtgått för de hittills tryckta delarna, komma att fordra i det närmaste tjugo år ännu; och det är utom allt tvifvel, att hvarje historiens vän skulle med glädje se, att denna långa tid kunde något förkortas.

J. Fr. N.

* * *

2.

Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll. Åttonde delen. *1660. Senare riksdagen.* 291 ss. Stockholm, 1886, Ivar Häggströms Boktryckeri.

Den äldre serien af Adelns riksdagsprotokoll hade redan med sjunde delen öfverskridit gränsen till Karl XI:s för riksdagens historia särdeles betydelsefulla regering. Den andra riksdagen 1660, som är föremål för åttonde delen, är den grundläggande för de politiska förhållandenas utveckling under de närmast följande tolf åren — förmyndareregeringens tid — och sålunda utaf mycket stor vigt. Man har ...aknat alla tryckta underrättelser om densamma förut. Särskildt ...Terseri i Loenboms Historiska märkvärdigheter tryckta ...de inre krafter, som under denna riksdag voro i ...ficiella handlingarna onekligen endast ofull-

ständigt röja. Loenbom har för öfrigt i sina Handlingar till Karl XI:s historia tryckt såväl regeringens första proposition till ständerna, som Ehrenstens relation och framställningen till det hemliga utskottet om den politik, som borde föras emot Ryssland. I Stiernmans samling af Riksdagsbeslut ha slutligen akter smugit sig in, hvilka svårligen kunna anses höra till detta arbetes plan, eller betänkanden af presterskapet i drottning Kristinas sak. Utdrag af preseståndets protokoll äro tryckta hos Bexell. Riksdagens förlopp känner man i öfrigt genom Thams och Carlsons utförliga skildringar i två bekanta arbeten. En af hufvudkällorna till dess historia är emellertid nu fullständigt framlagd genom dessa adelns protokoll vid densamma.

Så knapphändiga än dessa uppteckningar i det hela äro med sina sammandragna och ofta ofullbordade meningar, med sina antydningar, som utan tvifvel voro lätta för sekreteraren att begripa, men efter 200 år bereda både utgifvaren och läsaren allehanda svårigheter, ge de dock ännu i dag då och då en föreställning om de politiska passioner, som under dessa sammanträden mer än en gång sattes i rörelse. Det gäller i synnerhet om de heta dagarne den 20—27 oktober, då riksdagen var nära att sprängas genom adelns hotelse att lemna densamma — det tydde nästan på polska förhållanden — och ett inbördes krig för mången framstod som en icke otänkbar utsigt. Striden gälde som bekant det kungliga testamentets giltighet och frågan om rätten att besätta de lediga riksämbetena, och adeln genomdref sin vilja mot både regering och ofrälse stånd. Fyrdelningen vid riksdagen visade redan nu sina olägenheter. Bondeståndet var ett bihang, som egentligen endast försvårade förhandlingarna och in politicis under vanliga förhållanden föga kunde göra till eller från. Hade de kunnat sluta sig ihop med prester och borgare, hade desse möjligen i förening kunnat bilda en motvigt mot adeln; som det nu var, gingo de hvar sin väg, och presterna voro egentligen de, som ensamme fingo representera det politiska motståndet mot densamma. Det var hufvudsakligen genom deras yrkanden, som adelns försök att få regeringsformen med dess additament förklarad för grundlag misslyckades — och en dörr var därigenom öppnad för envåldet

Man kan ej vänta att i denna tidens protokoll få samma intryck af talarnes politiska ståndpunkt och betydelse, som t. ex. i våra dagars. Det är, som sagdt, korta antydningar eller referat sekreteraren i allmänhet gör, så korta, att de stundom likna gåtor. Det finnes dock undantag, och bland Riddarhusets medlemmar framstår Claes Rålamb som en af hufvudledarne för den liberala aristokratien, så väl mot konungamakten som mot de ofrälse. Det var han, som i vigtigare fall plägade formulera och frambära tertia classis' votum. Det skedde med juristens lärdom, skärpa och försigtighet, på ett sätt som gjorde att hela Riddarhuset stundom anslöt sig till detsamma; så var fallet t. ex. med det skickligt uppsatta yttrandet af den 29 september i fråga om konungens testamente och rikets styrelse. Hans rättshistoriska deduktioner äro dock emellanåt något egendomliga, men betecknande. Drotsets ämbete skulle enligt honom ha inrättats 1394 och »exercerat

tribunitiam potestatem». Det hade sedermera »förökts» med marsk och cantzler och skulle drotsen föra ordet, påminnande konungen om hans pligt; marsken skulle med rikets styrka »bifalla honom», om konungen ej ville rätta sig, och »balancera konungens höghet mot ständernas frihet, att konungen den icke missbruka skulle» (s. 69). Det är svårt att tänka sig ett mer ohistoriskt resonnemang. — Nu framträder också för första gången och ej utan att väcka uppseende den 25-årige Johan Gyllenstierna. Den senare konungagunstlingen förfäktar här ifrigt ständernas rätt, liksom han redan nu, ehuru sjelf friherre, höres uppträda mot högadelns anspråk i fråga om rang, ett ämne, som mer än en gång framkallade skarpa yttranden på riddarhuset under denna riksdag.

De förnämsta öfverläggningsämnena på riksdagen rörde i öfrigt som bekant, dels regeringsformen, dels drottning Kristinas yrkanden och uppgörelsen med henne. I båda fallen innehålla adelns protokoll många detaljer af intresse i afseende på sinnesstämningen och den politiska ställningen i allmänhet. En del af förhandlingarna röra naturligtvis adelns enskilda angelägenheter, introduktionen af nya ätter o. s. v.

Bland bilagorna, som upptaga nära hälften af bandet, meddelas enligt den sedan gammalt följda planen de kungliga propositionerna, adelns svar (eller projekten därtill), adelns besvär, förteckning på närvarande ledamöter o. s. v. Ett par af dessa handlingar äro, såsom ofvan nämts, redan tryckta förut, men i äldre och numera tämligen svåråtkomliga samlingar. Flere af de öfriga äro af stort intresse, politiskt eller, såsom förteckningarna, personalhistoriskt. Här finner man sålunda utom de olika förslagen till regeringsformens förbättrande adelns ryktbara inlaga till regeringen om *jus approbandi et improbandi* vid tillsättande af de fem höga riksämbetena, i hvilken de, i händelse af ett afslag, förklara att de befinna »vår närvarelse här vid denne riksdag onödig, när oss förtagit är at tala, gilla och ogilla och vårt betänkande som frie ständer säga, önskandes heller på sådant fall ett afträde från sjelfve riksdagen». I öfrigt lemna bilagorna många bidrag till kännedomen om adelns anspråk och uppfattning af sina ståndsrättigheter.

Utgifvaren, frih. B. Taube, som haft ett ganska svårtydt och ofta bristfälligt original att följa, har, efter vårt omdöme, med framgång fyllt sin uppgift att göra texten så användbar som möjligt för forskarne, icke minst genom en med urskiljning gjord interpunktering, och har därigenom förvärfvat sig nya anspråk på deras tacksamhet.

Ehd.

Gezantschappen door Zweden en Nederland wederzijds afgevaardigd gedurende de jaren 1592—1795. Chronologische lijsten opgemaakt uit de stukken in het rijksarchief aanwezig, met eenige aanteckeningen door Mr. A. H. H. VAN DER BURGH. 84 ss. 's-Gravenhage, Nijhoff, 1886.

Holländarne ha utaf ålder med visst intresse behandlat de en gång så lifliga förbindelserna mellan deras land och vårt och åtskilliga historiska arbeten vittna därom. Ofvan anförda lilla skrift, hvars författare är tjensteman i det holländska riksarkivet, är ett nytt bevis därpå. Han har nämligen här lemnat en detaljerad förteckning på de diplomatiska beskickningar, som ända till slutet af förra århundradet utbytts mellan de båda landen. Arbetet har en viss motsvarighet i de förteckningar på diplomatica, som utgifvas af svenska riksarkivet, men skiljer sig ifrån dem i afseende på sjelfva planen, i det att det icke är sjelfva brefsamlingarna, som här förtecknas, och öfverträffar dem genom fullständigheten i fråga om personaluppgifterna. Här redogöres sålunda för 1) utomordentliga och 2) ordinarie beskickningar till Sverige; 3) holländska sekreterare och 4) predikanter vid beskickningarna i Stockholm; 5) holländska konsuler och korrespondenter i Sverige; 6) svenska sändebud, sekreterare, agenter och konsuler i Holland; 7) holländska sändebudsjournaler; 8) traktater och 9) varia, under hvilken rubrik upptagas bref från svenska konungar och statsmän, diverse bilagor till ministerbrefven samt notiser om ett och annat af intresse, som i dessa förekommer. Det hela vittnar om stor omsorg och sakkännedom. Särskildt ha vi skäl att vara belåtna med de fullständiga uppgifter, som lemnas om de holländska sändebudens namn, hvilka för äldre tider icke alltid för oss äro så lätta att tyda, när de möta i våra handlingar. Som en egendomlighet må anmärkas, huru från 1674 till 1749 samma familj i två generationer och tre medlemmar representerade de Högmögende uti Stockholm. Den andre af dem Henr. Vilh. Rumpf var halft naturaliserad här, gift med en svenska, egare af Sköndal och Herrhamra i Stockholms närhet och är begrafven i Maria kyrka. — Hvad de svenska namnen angår äro de i det hela taget riktigt återgifna; ett och annat misstag förekommer såsom *Brax* för *Brahe*, *Heidenstein* för *Heidenstam*[1]). Namnet *Rache*, som förf. med tvekan anför s. 57 är nog riktigt. C. L. Rasch eller Rache var en af Gustaf II Adolfs diplomater. Alldeles fullständig är för öfrigt, begripligt nog, icke listan på de från Sverige till Holland afsända ombuden af olika slag, då förf. endast haft holländska källor att tillgå. Men sådana smärre ofullständigheter och brister äro oundvikliga i ett verk som detta och det gagn förf. [illegible] sin förteckning gjort dem, som vilja studera Sveriges och H[illegible] inbördes förbindelser, lider därigenom föga afdrag.

[1]) S. 31 torde det böra läsas *Hyll* för *Hijlde*; *Kisk* antagligt.

Öfversigt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad. 1885. Oktober—December. — E. V. Lauglet, Berättelse om de under innevarande år vid Visby kyrkoruiner utförda underhålls- och förbättringsåtgärder. — Ur Akademiens arkiv. 9. Konung Karl Knutssons silfkar, korteligen beskrifvet af Johan Peringsköld (testamenterades af konungen till mågen Ivar Axelsson. vandrade sedan genom många händer och tillföll 1712 fältmarskalken m. m. grefve Nils Gyllenstierna; skålen försågs sedermera med Karl Knutssons dotterdotters Elisabet Trolles 16 anor. Red. frågar hvar den nu finnes). 10. Minnesskrift om Trollarnes silfkar. — Myntfyndet från Dælle i Norge. — Från Akademiens sammankomster. — G. Gustafson, Falkenbergs hus. 2, 3. — Ett bågspänne från Gotland m. m.

Svenska Akademiens Handlingar. 62 delen innehåller bl. a.: C. T. Odhner, Inträdestal (Minnesteckning af riksantiqvarien B. E Hildebrand); C. G. Malmström, Minne af generalen, öfverståthållaren frih. Jacob Albrecht von Lantingshausen.

K. Bibliotekets Handlingar. 8. — Årsberättelse för 1885. Bibliografi: Svensk-Amerikansk periodisk Litteratur.

Ny Svensk Tidskrift utgifven af R. Geijer. **1886. September—Oktober.** — O. Alin, Konungamakten, Landtmannapartiet och Försvarsfrågan 1885.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri utg. af Letterstedtska Foreningen under red af O. Montelius. **1886, h. 5.** — J. Helms, Når er Throndhjems domkirke opført? I. — H. Westergaard, Tyskland og dets kolonier. — Literaturöfversigt Heraldiske og genealogiske arbejder af A. Thiset (anm. af H. J. Huitfeldt-Kaas); Jesper Svedbergs lif och verksamhet af H. W. Tottie och Svedenborgianismens historia i Sverige under förra århundradet af R. Sundelin (anm. af P. Sondén) — **H. 6.** — J. Helms, Når er Throndhjems domkirke opført? II. — H Westergaard, Tyskland og dets kolonier. II. — **H. 7.** — H. Edgren, Skilda åsigter rörande de indoeuropeiska folkens ursprungliga hem och kultur. I. — Literaturöfversigt: Den nordiske statsret af T. H. Aschehoug (anm. af C. St. A Bille).

Finsk Tidskrift för Vitterhet, Vetenskap, Konst och Politik utgifven af C. G. E[illegible] **1886, Oktober.** [illegible]andeln: Allmän kul turhistor[illegible] [illegible] (anm. af [illegible] **November.** — E. Bo[illegible] [illegible]ionsstat.

Historisk Tidskrift udgivet af den Norske Historiske Forening. **Anden række. V, 3.** — L. J. Vogt, Om Norges udförsel af trælast i ældre tider. — G. Storm, Söfareren Johannes Scolvus og hans reise til Labrador eller Grönland. — O. Brenner, Olaus Magnus und seine Karte des Nordens. — Småstykker. — Den norske historiske Forening.

Den norske eller polske sjömannen Johannes Scolvus eller Skolnus brukar omtalas bland de äldre upptäcktsresandena till Amerika vid nya tidens början, ehuru med tvifvelsmål om hans resas verklighet. Enligt professor Storms undersökning har Gomera, den författare, som först omtalar Scolvus, utan tvifvel fått uppgifter om honom från Olaus Magnus under dennes vistelse i Venedig och sammanställer professor S. denna uppgift med hvad Olaus Magnus berättar om sjöröfvaren Pinings resa till Grönland 1494. — O. Brenner ger en kort redogörelse för det i München upptäckta exemplaret af Olaus Magni karta af år 1539 och dess förhållande till den karta, som åtföljer Basel-upplagan af samme författares Historia gentium septentrionalium.

Danske Magazin udg. af det K. Danske Selskab for fædrelandets historie og sprog. **Fjerde Række. VI, 4.** — Oberst Hans Fris i slaget ved Nyborg. — Et par nye bidrag til belysning af forholdene ved theatret i Grönnegade. — Voldsomheder udövede af fremmende lejetropper i danske kjöbstæder 1569—70. — Tegnelser over alle lande fra 1550. — Bidrag til Klavs Mortensen Töndebinders historie. — Smaastykker. — Rettelser. — Register. — Inholdsfortegnelse til Danske Magazin 1—4 Række, 1745—1886, systematisk ordnet.

Publikationen af de s. k. »Tegnelser» (eller danska registraturen), som länge fortgått i Danske Magazin, afbrytes med detta häfte för att i annan form fortsättas.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von H. von Sybel. **1887, 1.** — K. Lohmeyer, Nikolaus Koppernikus (med anledning af ett nyligen öfver hans lefverne utkommet arbete af L. Prowe). — J. von Pflugk-Harttung. Die Anfänge des würtembergischen Ministeriums Linden (1849). — Literaturbericht (bl. a. Mommsen, Römische Geschichte V; Droysen, Bernhard v. Weimar; dansk-norsk historisk literatur).

Revue Historique, 1886, Septembre—Octobre. — G. Bloch, La réforme démocratique à Rome au III:e siècle avant J.-C. — Ch. Bémont, De la condamnation de Jean Sans-Terre par la cour des Pairs de France en 1202. I (Johan utan land dömdes aldrig såsom sin brorson Arturs mördare). — Th. Reinach, Les origines de la ville de Pergame. — P. Viollet, De la communauté des moulins et des fours au moyen âge. — P. Gachon, Notes sur quelques passages des Mémoires de Richelieu. — E. Welvert, Le vrai nom de Mademoiselle de Romans (en af Ludvig XV:s älskarinnor). — Bulletin historique: France (Monod); Russie (Jakouschkine); Allemagne (publ. rel. à l'hist. de la réforme; Stern); M. W. Duncker (S. Reinach). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et Sociétés savantes. — Chronique et Bibliographie. — **Novembre—Décembre.** — G. Bloch, La réforme démocratique à Rome au 3:e siècle avant J.-C. 2. — Ch. Bémont, De la condamnation de Jean Sans-Terre par la cour des Pairs de France en 1202 (fin). — G. d'Avenel, Le clergé français et la liberté de conscience [illegible] VIII. — Du Casse, Étude sur la corréspondance de N[illegible] (suite). — Bulletin historique: États-unis (A[illegible] pol); France (de Coulanges). — Comptes-r[illegible]

cations périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Bulletin de la société de l'histoire du protestantisme français. 1886, 15 April. — Puaux, Les premiers réfugiés français en Suède.

Annales de la faculté des lettres de Bordeaux. 1886, 1. — Platon, La royauté franque d'après M. Falbeck.

Revue critique d'histoire et de littérature. 1886, n. 15. Innch. bl. a. anm. af Bühring, Venedig, Gustav Adolf und Rohan.

The English Historical Review edited by the rev. M. Creighton. **1886, 4.** — J. B. Bury, Euboia before the Lelantine war. — H. Rashdall, The origines of the university of Paris. — N. Pocock, The restoration settlement of the english church (bönboken 1662 och tolkningen af de 39 artiklarne, som föregår densamma). — S. J. Owen, François Joseph Dupleix. — Notes and documents. — Reviews of books.

Rättelser.

Sid. 193 rad 13, 14 *står* bokstafligen *läs* »bokstafligen

» 198 not 1, r. 6 » skulle » skola

» 206 rad 32 » förut » först

» 242 » 33 » ett par år » kort

» 273 » 13 n.-ifr. » $^{1}/_{2}$ » $^{1}/_{9}$

» 275 not 5 » Sista raden hör till not. 4 ofvanför.

» 307 rad 23 n.-ifr. *står* $^{5}/_{7}$ *läs* $^{15}/_{7}$

» 347 not 2, *står* tredje *läs* andra.

» 30 (Granskn.) rad 26 *står* tidskrift *läs* stridskrift

» 31 » » 32 » ledamöters *läs* ledamöter.

6.

Bibliografi 1885.

(Upprättad af **Carl Silfverstolpe.**)

Tillägg till 1884.

659. **Historiallinen Arkisto.** VIII. Hfors.
Innehåller:
Om Finlands adel under medeltiden. Af *Yrjö Koskinen.* (På finska.)
Underrättelser om Saario sockens utsträckning och skatter 1539—1572. Af *G. Nyström.* (På f.)
Anteckningar om finske konstnärer under äldre tider. Af *J. R. Aspelin.* (På f.)
Anteckningar rörande hexväsendet i Österbotten på 1670-talet. Af *A. G. Fontell.* (På svenska.)
Sjelfbiografi af majoren Georg Henrik Jägerhorn. (På svenska.)
Bidrag till en karakteristik af Fredrik Cygnæus och hans historiska arbeten. Af *Z. Topelius.* (På sv.)
J. A. Jägerhorns förslag till regeringsform för Finland år 1809. Utgifvet af *E. G. Palmén.* (På f.)
Historiska undersökningar om Jacob Frese af *V. Vasenius.* (På sv.)

660. **Kampen om Kalmar 1611.** Af *Axel Larsen*, Kaptejn af Fodfolket. 68 sid. + 1 karta. Kbhvn Tryde. Pr. 1 kr.
Utg. på »Det krigsvidenskabelige Selskabs» forlag.

661. **Der erste nordische Krieg bis zur Schlacht bei Warschau.** Aus Danziger Quellen vor Dr. *R. Damus.* 110 sid. Utg. 12 häftet af *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins.* Danzig, Bertling. Pr. 2 mark.

662. **Minne af generallöjtnanten, friherre Georg Carl von Döbeln.** Af *W. E. Svedelius.* Utg. sid. 27—285 af *Svenska Akademiens Handlingar.* Sextionde delen.
Se nedan: »Recensioner» 769.

663. **Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola.** Utgifna af *K. G. Leinberg.* 99 sid.
Särtryck från »Finsk Militär Tidskrift».
Se nedan »Recensioner» 774.

1885.

[illegible] **[illegible]sk Tidskrift** utgifven af *Svenska Historiska Föreningen* genom [illegible]. **Femte årgången.** 1885. 370 + 92 sid. (jemte Biblio[illegible] **Förteckning på** Handskriftsamlingen å Bergshammar [illegible] **G. Hollander).** Pr. för medlemmar 5 kr. för år[illegible] **Sthlm,** Sv. Hist. Föreningen.

Innehåll:

Jonas Alströmer och hans verk. Af *J. Fr. Nyström.*
Hertig Karls och svenska riksrådets samregering 1594—1596. Af *S. J. Boëthius.* II.
Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614. Af *Carl Sprinchorn.*
Strödda Bidrag till svenska statsskickets historia. Af *Oscar Alin.* II.
Mått och vigt i Sverige. Af *H. Hildebrand.*
Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.
Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör 1646—1653. Af *Ellen Fries.*
Strödda meddelanden och Aktstycken.
Öfversigter och granskningar.

665. **Historisk Tidsskrift,** Femte Række, udgivet af *den danske historiske Forening* ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Femte Binds förste—tredje Hefte, sid. 1—744, jemte Titel och innehållsförteckning. Kbhvn.
Inneh. bl. a. »Eggert Frille. Et Bidrag til Unionstidens Historie» af *W. Mollerup.*

666. **Om tidsbestämning inom bronsåldern med särskildt afseende på Skandinavien.** Af *Oscar Montelius.* 336 sid. + 2 kartor och 6 planscher. Sthlm, Samsom & Wallin. Pr. 6 kr.
Utg. 10:de delen af »K. Vitterhets-, Historie- och Antiqv:sAkademiens Handlingar», Ny följd.

667. **Forskningar rörande Sveriges äldsta historia** af *Pontus Fahlbeck.* I. Beovulfsqvädet såsom källa för nordisk fornhistoria. 90 sid. (Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. VIII. 2.) Lund, Gleerup. (Tr. i Sthlm.) Pr. 1,50.

668. **Suomen asukkaat pakanuuden aikana.** Koetteeksi kirjojtethi. *J. R. Aspelin.* (Försök till skildring af Finlands inbyggare under hednatiden.) Hfors, Holm. Pr. 3 f. m. 50 p.

669. **Svenskt Diplomatarium från och med år 1401** utgifvet af Riks-Archivet genom *Carl Silfverstolpe.* Andra Delen. Femte Häftet; sid. 749—867; Tredje Delen. Första Häftet; 96 sid. (Se N. 524 och 617). 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. och 2,50.

670. **Sverges Traktater med Främmande Magter** jemte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* Fjerde Delen. I. 1521—1534. 160 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 5 kr.

671. **Studier i Hanseatisk-Svensk Historia.** II. Åren 1332—1365. Akademisk Afhandling af *Karl Gustaf Grandinson.* (Se N. 533). 118 sid. Sthlm.

671½. **Die Hanse und ihre Handelspolitik.** Vortrag von Dr. *Dietrich Schäfer.* o. ö. Professor der Geschichte an der Universität Breslau. 32 sid. Jena Fischer. Pr. 75 öre.

672. **Bidrag till upplysning om Visbys sjörättsliga förhållanden under medeltiden.** Af *J. Kreüger.* Lund. Gleerup. Pr. 1,50.
Upplagan 100 ex.

673. **Matordningen i biskop Hans Brasks hus.** (Jemte sakregister). Utg. sid. 1—21 af *K. Vitterhets H. o. Ant.-Akademiens Månadsblad 1885.*

674. **Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.** Utg. sid. 259—296 af *Historisk Tidskrift 1885.*

675. **Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655.** I. Erik XIV:s och Johan III:s tid. Akademisk Afhandling. (Upsala.) Af Gustaf Forsgrén. 217 + XXXIX sid. Sthlm. Samson & Wallin. Pr. 3 kr.
Se nedan: »Recensioner» 754.

676. **Finlands folkmängd 1571 jemförd med Sveriges.** Af *A. G. Fontell.* Utg. sid. 100—106 af *Finsk Tidskrift 1885* ... bandet.

677. **Hertig Karls och svenska riksrådets samreg[illegible]** ... [illegible]
Af *S. J. Boëthius.* II. (Se N. 541). Utg. sid ...
Tidskrift 1885.

678. **Ett regeringsprogram af hertig Karl från 1595.** Utg. sid. 225—235 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Meddeladt af *S. J. Boethius.*

679. **Register öfver Rådslag i konung Gustaf II Adolfs tid 1612—1632.** Upprättadt af *E. W. Bergman.* Utg. sid. 249—294 af *Meddelanden från Svenska Riksarchivet IX.*

680. **Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614.** Af *Carl Sprinchorn.* Utg. sid. 105—160 af *Historisk Tidskrift 1885.*

681. **Die Beziehungen Gustav Adolphs zu Danzig.** I. Von *Leidig.* I *Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins.* Heft. 14.

682. **Svenska Riksrådets Protokoll** med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riks-Archivet genom *N. A. Kullberg.* III. 1633. (Se N. 37) Innehåll, Förord + 376 sid. Sthlm, Norstedt. Pr. 4,50.
Utgör tredje serien af »Handlingar rörande Sveriges Historia».
Se nedan: »Recensioner» 756.

683. **Bernhard von Weimar.** Von *G. Droysen.* Erster Band. 444 sid. Zweiter Band 575 sid. Leipzig, Duncker et Humblot. Pr. 18 kr.
Se nedan: »Recensioner» 758.

684. **Wallensteins Verhandlungen mit den Schweden und Sachsen 1631—1634.** Mit Akten und Urkunden aus dem K. Sächsischen Hauptstaatsarchiv zu Dresden. Von D:r *A. Gaedeke.* XII + 346 sid. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt. Pr. 7 kr.
Se nedan: «Recensioner» 759.

685. **Wallenstein und seine Verbindungen mit den Schweden.** Aktenstücke aus dem Schwedischen Reichsarchiv zu Stockholm. Herausgegeben von D:r *E. Hildebrand.* XI + 80 sid. Frankfurt a. M. Literarische Anstalt. Pr. 2 kr.
Se nedan: »Recensioner» 760.

686. **Erik Oxenstierna såsom Estlands guvernör 1646—1653.** Af *Ellen Fries.* Utg. sid. 297—344 af *Historisk Tidskrift 1885.*

687. **Kriget mot Danmark 1675—1679.** Läsning för ung och gammal. Af *Gustaf Björlin.* Med porträtt, planer och kartor m. m. 296 sid. + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,25.

688. **Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska huset.** Af *Fredrik Ferd. Carlson.* Sjunde delen. Carl XII. (Andra delen). 524 sid. + Innehåll + 1 karta. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr.
Se nedan: »Recensioner» 761.

689. **Carl den Tolftes tåg mot Ryssland.** Af *Fredr. Ferd. Carlson.* Utg. sid. 321—396 af *Svenska Akademiens Handlingar.* Sextiondeförsta Delen
Se nedan: »Recensioner» 776.

690. **Franska konsuln La Vies och ministern Campredons depescher 1719—1722.** I *Sbornik imperatorskago russkago istoritjeskago Obsjtsjestra* XL.
Framställa utförligt fredsunderhandlingarna m. Sverige o. Ryssland.

691. **Recueil des Instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'a la revolution française. Suéde.** Avec une introduction et des notes par *A. Geffroy.* Paris. Alcan. CII + 516 sid. Pr. 15 kr.

692. **Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering.** Af *C. T. Odhner.* Första delen. 1771—1778. VIII + 607 sid. jemte Innehåll och rättelser. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.
Se nedan: »Recensioner» 762.

693. **Gustaf III:s förhållande till Franska Revolutionen.** Af *Nils Åkeson.* I. Akad. Afh. 141 sid. Lund. Gleerup. Pr. 1,25.

[illegible]**ne af riksmarskalken grefve Johan Gabriel Oxenstierna.** [illegible] *D. af Wirsén.* Utg. sid. 31—301 af *Svenska Akademiens Hand-*[illegible] Sextiondeförsta Delen.
[illegible]dan: »Recensioner» 776.

695. **Gustaf Mauritz Armfelt såsom konungagunstling.** Af *Ernst Wallis.* Utg. sid. 219—240 i *Ur Dagens Krönika 1885.*
Med anledning af Elof Tegnérs arbete: »Gustaf Mauritz Armfelt».

696. **Gustaf IV och storfurstinnan Alexandra Pavlovna år 1797.** I *Russkaja Starina*, Nov. 1885.
Inneh. Handlingar angående k. Gustaf IV Adolfs frieri, meddelade ur svenska källor af *A. A. Tjumikov.*

697. **Louis de Geer.** Étude biographique par *Pierre de Witt.* 173 sid. Paris, Didier-Perrin. Pr. 1,50.
Se nedan: »Recensioner» 767.

698. **Mitt Lefverne 1731—1775.** Själfbiografiska Anteckningar af *Gustaf Fredrik Gyllenborg.* Med anmärkningar utgifna af *Gudmund Frunck.* VIII + 174 sid. Sthlm, Seligmann. Pr. 2 kr.

699. **Jonas Alströmer och hans verk.** Af *J. Fr. Nyström.* Utg. sid. 1—20 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Med anledning af G. H. Strâles: *Alingsås Manufakturverk.* (N. 594).

700. **Dagbok 1788** af *Karl Ekman.* (Från Anjala-förbundets tid I.) Sammandragen och belyst af *J. Oskar I. Rancken.* VIII + 27 sid. Sthlm, Looström. (Tr. i Vasa.) Pr. 40 öre.

701. **Göran Magnus Sprengtporten.** XVII. Sprengtporten 1789—1808. 2. Af *K. K. Tigerstedt.* (Se N. 58, 171, 312 och 443.) Utg. sid. 165—180 af *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet.

702. **Portan ja Sprengtporten.** (P och S.) Af *Aug. Hjelt.* Utg. sid. 190—195 af *Valvoja 1885.*

703. **På Sveaborg 1808.** Dagboksanteckningar af en belägrad. (*B. J. Aminoff.*) Utg. sid. 358—376 af *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet.
Meddelade af R. Hausen.

704. **Mönstring med kämparne från Vörå från 1808—1809 års krig.** Andra uppl. Waasa.

705. **Konungamakten, Bondeståndet och Regeringsformen 1809.** Af *Oscar Alin.* Utg. sid. 381—414 i *Ny Svensk Tidskrift 1885.*

706. **1809 års Grundlagsstiftare och 1866 års Riksdagsordning.** Af *Oscar Alin.* Utg. sid. 640—648 i *Ny Svensk Tidskrift 1885.*

707. **Hans Järta.** Uppslag till en psykologisk studie. Af — *ck.* Utg. sid. 155—177 och 253—274 i *Ur Dagens Krönika 1885.*
Framkallade en kritik under titel: »*En psykologisk studie*» i »Ny Svensk Tidskrift 1885» sid. 392—397 af *Oscar Alin.*

708. **Strödda Bidrag till Svenska Statsskickets Historia** af *Oscar Alin.* II. Om sammansättningen af Riksrätten 1818. (Se N. 569.) Utg. sid. 185—198 af *Historisk Tidskrift 1885.*

709. **Statsförbundet mellan Sverige och Norge.** Ett svenskt program. Af *Nils Höjer.* 211 sid. Sthlm, Seligmann. (Tr. i Visby.) Pr. 2,50.

710. **Bidrag till den Skandinaviska Unionens historia efter 1814.** Af *Marcellus.* 216 sid. Sthlm, Skoglund. Pr. 2,50.

711. **Jesper Svedbergs lif och verksamhet.** Bidrag till svenska kyrkans historia. Af *Henry W. Tottie.* Förra delen. Akad. Afh. 218 sid. Ups., Akad. bokh. Pr. 1,50.

712. **Olof Wallquist och Ecklesiastik-expeditionens upphörande.** Utg. sid. 245—252 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Meddeladt af *Hd.*

713. **Minnen från Carl XIV:s, Oskar I:s och Carl XV:s dagar.** Af *Carl Akrell* och *S. G. v. Troil.* Andra delen, 367 sid. (Se N. 566.) Sthlm, Lamm. (Tr. i Norrk.) Pr. 5 kr.
Inneh. Troils minnen.

714. **Utländska Diplomaters Minnen från svenska hofvet-** [illegible] **skildringar** samlade ur deras anteckningar m. m. af *Se*[illegible] [illegible]ta och Andra häft. 384 sid. Sthlm, Lamm. (Tr. i Norrk.) [illegible] häftet.

715. **Lefnadsteckningar öfver Kongl. Svenska Vetenskaps-Akademiens efter år 1854 aflidna ledamöter.** Andra Bandet, Tredje (slut-)häftet. (Se N. 461). Sid. 433—604. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.

716. **Göteborgs stifts herdaminne ur kyrkan och skolan.** Efter mestadels otryckta källor sammanfördt af *C. W. Skarstedt.* Sjette (slut)-häftet. (Se N. 78, 191, 344 och 592). Sid. 983—1,206. Lund, Ohlsson. Pr. 2 kr.

716½. **Tjenstemän vid församlingarne och läroverken uti Kalmar stift.** (Clerus Calmariensis.) Fortsättning från 1841 till närvarande tid ombesörjd af stiftets biskop. 288 sid. Kalmar, Bokförlagsaktiebol. Pr. 3,50.

Utg. af *P. Sjöbring.*

717. **Women of Europe in the fifteenth and sixteenth centuries.** By Mrs. *Napier Higgins.* Volume I. 10 + 488 sid. London. Hurst & Blackett Pr. 15 e. sh.

Inneh. bl. a. utförliga skildringar af dr. Margareta, dr. Philippa, dr. Katarina Karlsdotter samt abbedissorna i Vadstena kloster Ingegerd Knutsdotter och Ingeborg Gerhardsdotter.

718. **Några Ord om Vargerings-inrättningens uppkomst och utveckling.** Af *P.* Utg. sid. 441—455 i *Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1885.*

719. **I hvilket förhållande står »öfverste Carl Hårds regemente Vestgöta knektar» till de tre nuvarande rotehållsregementena i Vestergötland?** Af *O. M.* Utg. sid. 661—677 i *Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1885.*

720. **A. Fryxell ja hänen kertomuksensa Ruotsin historiasto.** (A. Fryxell och hans berättelser ur svenska historien). Af *E. G. Palmén.* Utg. sid. 433—443 och 469—479 af *Valvoja 1885.*

721. **Berättelser ur Svenska Historien.** Af *C. Georg Starbäck.* Fortsatta af *P. O. Bäckström.* Ny reviderad upplaga. Häft. 1. 96 sid. o. 1 porträtt Sthlm, Beyer. Pr. 25 öre häftet.

722. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand.* Andra delen. II. Sid. 161—272. (Se N. 7½, 133, 222 och 571.) Sthlm, Norstedt. Pr. 2,50.

Se nedan: »Recensioner» 750.

723. **Om Mått och Vigt i Sverige.** Historisk Framställning af *Ludvig B. Falkman,* f. d. generaldirektör och chef för Landtmäteriet och Justeringsväsendet i riket. Andra Delen: Den nyare tiden från och med år 1606 till och med år 1739. (Se N. 595.) VII + 228 sid. Sthlm, Förf. Pr. 4 kr.

724. **Mått och vigt i Sverige.** Af *Hans Hildebrand.* Utg. sid. 199—224 af *Historisk Tidskrift 1885.*

Med anledning af *L B Falkmans:* »Om mått och vigt i Sverige».

725. **Grundskatte-historiskt arkiv.** Utg. af *J. E. Hultgren.* 390 sid. Sthlm. Pr. 5 kr.

Se nedan: »Recensioner» 779.

726. **Meddelanden från Svenska Riks-Archivet.** Utg. af *Carl Gustaf Malmström.* IX. Sid. 219—294 + Titel och innehållsförteckning till Andra Bandet + tilläggsblad till 8:e häftet. Sthlm. Pr. 1 kr.

727. **Bidrag till Riks-Archivets äldre historia.** Utg. sid. 231—248 af *Meddelanden från Svenska Riks-Archivet. IX.* **Omfatta åren** 1600—1674.

728. **Ablieferung von Gesandtschaftsakt** **18 Jahrhundert.** Von *K. G. M*
Löhers »Archivalische Zeitschrift»

729. **Kongl. Bibliotekets Handlin**
Pr. 1,25.

Dessutom utg. **från K. B**
afdelningens **uppställning 1885**

730. **Svenska Autografsällskapets Tidskrift.** N:o 5 och 6. Sid 93—124. Sthlm. Pr. 1 kr.
Inneh. åtskilliga historiska bref samt genealogisk tabell öfver Tore Pytings efterkommande.

731. **Om Askersunds stad** i Örebro län samt de tolf äldsta och största slägterna: Sundblad, Lindblad, Berg, Vahlenberg, Lundberg, Qvist Christiernsson, Schiultz, Stark, Tybeck, Hoberg, Möller m. fl. Af *G. O. S.* 56 sid. Askersund, Stenborg (Tr. i Örebro.) Pr. 1 kr.

732. **Anteckningar om Helsingborgs stad och granskap.** Af *Emil Key.* 238 sid. + 2 kartor. Hborg, Svensson. Pr. 3 kr.

733. **Svenska Slott och Herresäten.** Af *Carl Arvid Klingsporr.*
1) *Tyresö.* 53 sid. + 2 planscher. Pr. 7 kr.
2) *Horn.* 22 sid. + 1 plansch. Pr. 3 kr.
3) *Högsjögård.* 29 sid. + 3 planscher. Pr. 5 kr.
4:o. Sthlm, Hæggström.

734. **Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap.** Af *Wilhelm Berg.* XIV, 217 + 94 sid. samt 2 kartor. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 5 kr.
Se nedan: »Recensioner» 778.

735. **Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625.** Utg. af *Carl von Bonsdorff.* II + 178 sid. Hfors.
Utg. andra häftet af »Bidrag till Åbo stads historia» utgifna på föranstaltande af Bestyrelsen för Åbo stads historiska Museum
Se nedan: »Recensioner» 773.

736. **Bidrag till kännedomen af vårt land,** samlade och utgifna af *K. G. Leinberg,* professor. I. Innehåll, VII + 90 sid. Jyväskylä. Länkelä. Pr. 2 f. m.
Innehåller ortbeskrifningar m. m. från senare hälften af 1700-talet.

737. **En undertryckt historisk akademi.** Af *H. Hernlund.* Utg. sid. 97—103 af *Historisk Tidskrift 1885.*
Ang. det 1749 af B. Bergius, H. J. Voltemat m. fl. uppgjorda förslaget till en historisk akademi i Stockholm.

738. **Östgöta i Upsala studerande nations historia.** Af *Constans Falk.* 137 sid. Linköp., Sahlström. (Tr. i Sthlm.) Pr. 2 kr.

739. **Skånska Nationen vid Lunds Universitet 1833—1883.** Biografiska anteckningar af *Carl Sjöström.* 432 sid. Lund, Gleerup. Pr. 5,50.

740. **Bergenheimska Realskolan i Åbo.** Af *K. G. Leinberg.* 43 sid.
Särtryck från »Pedagogiska Föreningens Tidskrift» 1885.
Se nedan »Recensioner» 775.

741. **Franska Revolutionen.** En skildring af *Thomas Carlyle.* Öfversatt af *O. W. Ålund.* (Se N. 607.) 7—10 häft. II. sid. 193—345 II. sid. 1—160. Sthlm, Seelig. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan: »Recensioner» 783.

742. **Henri Taine som historiker.** Kritiska studier af *A. E. Friedlander* I. Taines historiska metod. 39 sid. Lund, Gleerup. Pr. 75 öre.

743. **Träffningen vid Weissenburg den 4 Augusti 1870.** Af *Otto F. Taube.* 120 sid. + 2 kartor. Sthlm, Militärlitteraturföreningen Pr. 2,50.
Se nedan: »Recensioner» 784.

744. **Engelska Folkets Historia.** Af *John Richard Green.* Öfversättning af *Victor Pfeiff.* (Se N. 604). 4—7 häft. I. sid. 289—588. II. 96 sid. Ups., Almqvist. Pr. 90 öre häft.
Se nedan: »Recensioner» 781.

745. **Englands historia i adertonde århundradet.** Af *William Edward Hartpole Lecky.* Öfvers. af *O. W. Ålund.* (Se N. 93, 213, 356, 478 och 603.) Häft. 23 sid. 273—368. Sthlm, Fritze. Pr. [illegible]

746. **Nederländernas frihetsstrid.** Historien om ned[illegible] kens uppkomst. Af *John Lothrop Motley.* Öfve[illegible] skan af *Edvard Nachman.* (Se N. 608.) 6[illegible] Sthlm, Bille. Pr. 1 kr. häftet.

747. **Ryska Afslöjanden från Alexander I till Alexander III.** Ett historiskt bildergalleri ur de nyaste memoarverk af *J. Eckardt*, *P. von Goëtze* och grefve *Murawjew* m. fl. urvaldt och redigeradt af *Arvid Ahnfelt*. 318 sid. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 2,50.

748. **Från Frihetstiden.** Några arkiv-anteckningar af *Hugo Hernlund*. 35 sid. Ups.

Aftryck (i 30 ex.) ur »Samlaren 1885», angående »Svenska tungomålsgillet», »Dalins Svenska Frihetem» och »fru Nordenflycht».

Recensioner. [1])

Tillägg till 1884.

749. **Svenska Flottans Historia.** Af *P. O. Bäckström*. (Se N. 614 o. 648). Recens. i *Tidskrift i Sjöväsendet 1884*, sid. 340—363 af *Axel Zettersten*.

1885.

750. **Sveriges Medeltid.** Kulturhistorisk skildring af *Hans Hildebrand*. (Se N. 7½, 133, 222, 571 och 722). Recens. i *Nordisk Revy 1885* sp. 355—357 af *K*.

751. **Bidrag till Skandinaviens Historia** ur Utländska Arkiver, samlade och utgifna af *Carl Gustaf Styffe*. Femte delen. (Se N. 531). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 4 12. af *Ehd* och i *Nordisk Revy 1885*, sp. 326—329 af *K. H. K*.

752. **Drottning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse.** Af *K. R. Ersler*. (Se N. 268, 485 och 619). Recens. i *Revue Historique 1885*. Janv.—Febr., sid. 160—163 af *Beauvois*.

753. **Liv,- Est- und Curländisches Urkundenbuch.** Begründet von *F. G. von Bunge* . . . . . . fortgesetz von *Herman Hildebrand*. Band 8. Riga. Moskau 1884. Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Nittonde bandet, sid. 376—383 af *Reinh. Hausen* och i *Literarisches Centralblatt 1885*, sp. 965—966 af *K.—L*.

754. **Bidrag till svenska gref- och friherreskapens historia 1561—1655.** I. Akad. Afh. Af *Gustaf Forsgrén*. (Se N. 675). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 55—59, af *J. Fr. N.*.

755. **Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i 16 seklet.** Af *H. Forssell*. (Se N. 593 o. 622.) Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 1—3 af *J. Fr. N*.

---

1) Utom här särskildt upptagna recensioner finnas sådana, hvilka omfatta flera sammanfattade arbeten, såsom: *Nyare historisk öfversättnings-litteratur (Lecky:* Englands [illegible] folkets historia, *Motley:* Nederländernas frihetsstrid, *Carley*, [illegible] *J. B.* och *Ehd*, i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 21—31; *Trenne* [illegible]felt) II. af *M. G. Schybergsson* i *Finsk Tidskrift 1885*, *Några af de nyaste bidragen till vårt fäderneslands hi*[illegible], Fahlbeck, Hildebrand, Hjärne och Westling) i *Ny*

756. Svenska Riksrådets Protokoll ... [illegible]

757. Venedig, Gustav Adolf und Rohan. [illegible]

758. Bernhard von Weimar. [illegible]

759. Wallensteins Verhandlungen mit d[illegible] **1631 1634.** [illegible]

759 a. Wallenstein und seine Verbindun[illegible] [illegible]

760. Des Don Diego de Aedo y Gallart **von Nördlingen.** [illegible]

761. Sveriges Historia under Konunga[illegible] [illegible]

762. Sveriges politiska historia under [illegible]

763. Gustaf Maurits Armfelt. [illegible]

764. Minnen från Carl XIV:s, Oskar I:s [illegible]

765. Die Entwickelung der ständigen [illegible] [illegible] *Krauske* [illegible] *Historisk Tidskrift* [illegible]

766. Urkunden und Actenstücke zur [illegible] **Friedrich Wilhelm von Brandenbur[illegible]** von Dr. *R. Lehmann* [illegible] *Tidskrift* 1885, sid. 52–58 af *E. I* [illegible]

767. Louis De Geer. [illegible] 697) Recens. i *Historisk Tidskrift* [illegible] *Revue Historique* [illegible] *Critique* 1885 N:o 33.

768. Olof Dalin. Af *Karl Johan Warburg* [illegible] i *Finsk Tidskrift* 1885. [illegible]

769. Minne af generallöjtnanten, friherr[illegible] Af *H. E. Sandelius* (Se N. 662) [illegible] Nittonde bandet sid. 55–79, af *S. Von*[illegible]

770. Svenska Undervisningsväsendets H[illegible] *Hollander* f. d. Rektor. [illegible] (Se N. 57[illegible]) *skrift* 1885, sid. 59–68 af *H. Hd.* [illegible] 501–503 af *H. Hd.*

Den förra Recensenten [illegible] meddfoljde [illegible] hafter af Hist. Tidskrift[illegible]

771. Utdrag ur Åbo Domkyrkas räkens[illegible] af *R. Hausen.* (Se N. 600) Recens. [illegible] bandet, 136–137 af *M. G. S.*

772. **Consistorii academici vid Åbo universitet äldre protokoller.** (Se N. 459, 581 och 645). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet, sid. 60—62 af *C. G. Estlander.*

773. **Utdrag ur Åbo stads dombok 1624—1625,** utgifna af *Carl von Bonsdorff.* (Se N. 735). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Nittonde bandet, sid. 384—386 af *M. G. S.*

774. **Handlingar rörande Haapaniemi krigsskola.** Utgifna af *K. G. Leinberg.* (Se N. 663). Jemte

775. **Bergenheimska Realskolan i Åbo.** Af *K. G. Leinberg.* (Se N. 740). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Nittonde bandet sid. 52—54 af *M. G. S.*, och i *Valvoja 1885*, sid. 309—311 af *E. G. P.*

776. **Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796.** Sextiondeförsta delen (Jemf. N. 689 och 694). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 85—88 af *.

777. **Westmanlands Fornminnesförenings Årsskrift.** Utgifven af *K. A. Öström.* III. (Se N. 578). Recens. i *Nordisk Revy 1885*, sp. 395—396 af *L—d.*

778. **Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap.** Af *Wilhelm Berg.* (Se N. 734). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1885*, sid. 629—632 af *Oscar Montelius.*

779. **Grundskatte-historiskt arkiv.** Utgifvet af *J. E. Hultgren* (Se N. 725). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 73—75 af *J.*

780. **Vår Styrelse och våra Landtdagar.** Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de sednaste tjugu åren. Af *Edr. Bergh.* I. (Se N. 601). Recens. i *Nordisk Revy 1885*, sp. 456—457 af *B.*

781. **Memoirs of Benjamin Lord Bloomfield,** edited by *Georgina lady Bloomfield.* (Se N. 567). Recens. i *Historisk Tidskrift 1885*, sid. 3—4 af *M.*

782. **Engelska Folkets Historia.** Af *John Richard Green.* (Se N. 604 och 744). Recens. i *Nordisk Revy 1885*, sp. 329—331 af *L—d.*

783. **Nicolo Machiavellis Florentinska Historia.** Öfversatt af *Rud. Afzelius.* (Se N. 605 och 653). Recens. i *Nordisk Revy 1885* sp. 429—431 af *P. A. G.*

784. **Franska Revolutionen.** En skildring af *Thomas Carlyle.* Öfversatt af *O. W. Ålund.* (Se N. 607 och 741). Recens. i *Finsk Tidskrift 1885*, Adertonde bandet, sid. 311—312 af *M. G. Schybergson.*

785. **Träffningen vid Weissenburg den 4 Augusti 1870.** Af *Otto F. Taube.* (Se. N. 743). Recens. i *Krigs-Vetenskaps-Akademiens Tidskrift 1885*, sid. 396—399 af *N—n.*

786. **Julianus Affällingen,** en bild från den döende antiken. Af *Julius Centervall.* (Se N. 612 och 658). Recens. i *Letterstedtska Tidskriften 1885*, sid. 179—181 af *C. F. Sandström*, och i *Sybels Historische Zeitschrift* 54 Band, sid. 313—315 af *F. B.*

